І. Я. Лепешаў

СЛОЎНІК ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

беларускай мовы

том 1

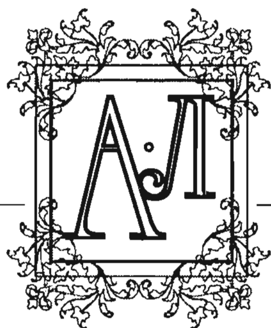

Мінск
«Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»
2008

УДК 808.26(091)(038)
ББК 81.2(4Беи)
Л 48

Р э ц э н з е н т ы:

М.А.Даніловіч, доктар філалагічных навук, прафесар,
В.І.Рагаўцоў, доктар філалагічных навук, прафесар

ISBN 978-985-11-0403-7 (т. 1)
ISBN 978-985-11-0404-4

ПРАДМОВА

Слоўнік фразеалагізмаў значна адрозніваецца ад выдадзенага ў свой час Фразеалагічнага слоўніка беларускай мовы (ФСБМ) у 2 тамах (1993).

Новы Слоўнік дапоўнены, у ім дадаткова апісваюцца з семантычнага, граматычнага і стылістычнага боку каля 800 фразеалагічных адзінак, якія склаліся нядаўна і сталі актыўна ўжывацца ў перыядычным друку і мастацкіх тэкстах, а таксама такія, якія існавалі ў беларускай літаратурнай мове, відаць, і раней, але па розных прычынах не трапілі ў папярэдняе выданне: **выціраць ногі** *аб каго*, **галаўны боль**, **дах паехаў** *у каго*, **зайцы поле гнояць** *у каго, каму*, **з пекла родам**, **не прасыхаць**, **перакрываць кісларод** *каму*, **так бы мовіць**, **уставаць з каленяў**, **цягнуць коўдру на сябе** і г.д.

У Слоўніку ўнесена шмат паправак, удакладненняў, дапаўненняў або скарачэнняў у семантычную характарыстыку раней апісаных фразеалагізмаў (мнагазначнасць, варыянтнасць, сінанімічнасць і інш.), іншым спосабам пададзены тыя дзеяслоўныя фразеалагізмы (іх каля 1200), якія маюць суадносныя пары незакончанага і закончанага трывання.

У Слоўніку выяўлены і па магчымасці поўна апісаны фразеалагічны склад беларускай мовы ў яго сучасным стане. Тут пададзена каля 7 тысяч фразеалагічных адзінак, а з улікам суадносных трывальных пар дзеяслоўных зваротаў — каля 8 тысяч. Кожны фразеалагізм мае трохбаковую характарыстыку — семантычную, граматычную і стылістычную.

Гэта тлумачальны слоўнік. Аднак у ім не толькі раскрываецца сэнсавы змест таго ці іншага фразеалагізма. Гэты даведнік бярэ на сябе функцыі іншых філалагічных слоўнікаў: акцэнталагічнага (над кампанентамі ў фразеалагізме абазначана месца націску), арфаграфічнага, сінанімічнага, антанімічнага і г.д.

Паводле адбору матэрыялу, а таксама па яго граматычнай і стылістычнай ацэнцы гэта нарматыўны слоўнік. У яго ўключаны выразы актыўнага фразеалагічнага фонду, якія па сферы ўжывання адносяцца да агульнамоўных, агульнаўжывальных. У Слоўнік увайшлі таксама асобныя выразы пасіўнага саставу, пададзеныя з паметай *устар.* (устарэлы); напрыклад: **на пасад садзіць** *каго.* Зусім нязначная частка фразеалагізмаў уключана з паметай *абл.* (абласны): **без дай рады**, **шашкі ў мяшкі** і пад.

Граматычная норма фразеалагізма фіксуецца паказам яго марфалагічных і сінтаксічных асаблівасцей, лексіка-граматычнай спалучальнасці са словамі ў

сказе. Так, дзеяслоўны фразеалагізм незакончанага трывання **ставіць у адзін рад** *каго з кім* здольны ўжывацца і ў форме закончанага трывання (**паставіць у адзін рад** *каго з кім*), у сказе выступае ў ролі выказніка, мае абавязковае лексічнае акружэнне, па-першае, суб'ектнае (ужываецца пры дзейніку са значэннем асобы), па-другое, аб'ектнае, прычым падвойнае (на нарматыўную спалучальную сувязь «справа» паказваюць прыведзеныя склонавыя формы, якімі кіруе гэты фразеалагізм: **ставіць у адзін рад** *каго з кім*).

Кожны фразеалагізм у Слоўніку мае стылістычную характарыстыку, якая падаецца ў выглядзе памет — функцыянальна-стылёвых і экспрэсіўна-ацэначных. Напрыклад: **ад зямлі не адрос** — *разм., іран.*; адзін чорт <*каму, для каго*> — *праст., часта незадав.*; **адзіным фронтам** — *функц. не зам.*; **адкрываць новую старонку** *ў чым* — *кніжны.*

Крыніцай Слоўніка стала картатэка, створаная аўтарам шляхам франтальнага і выбарачнага распісвання мастацкай, публіцыстычнай, навукова-папулярнай і навуковай літаратуры галоўным чынам XX ст.

Перш чым гаварыць пра структуру Слоўніка, ёсць неабходнасць спыніцца на некаторых агульных пытаннях фразеалогіі, якія пакуль што ў навуцы не маюць адназначнага адказу, паказаць, як яны вырашаліся практычна пры складанні Слоўніка. Адно з такіх пытанняў — само паняцце фразеалагічнай адзінкі.

Ф р а з е а л а г і з м — гэта ўстойлівая, узнаўляльная, не менш як двухкампанентная моўная адзінка, якая спалучаецца са словамі свабоднага ўжывання і мае цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў яе кампанентаў (калі іх разглядаць на ўзроўні слоў). Галоўная, вызначальная прыкмета фразеалагізма — яго семантычная цэласнасць, унутранае сэнсавае адзінства, нераскладальнае на асобныя значэнні кампанентаў. Супаставім, напрыклад, значэнні полісемантычнага фразеалагізма **трымаць вуха востра** 'апасаючыся чаго-н., быць вельмі пільным, быць напагатове', 'не давярацца каму-н., быць асцярожным з кім-н.' са значэннямі слоў *трымаць, вуха, востра.* Усе гэтыя тры словы мнагазначныя. У якой бы камбінацыі ні складваліся паасобныя значэнні гэтых слоў (прамыя, вытворна-прамыя, пераносныя, адценні), мы ніколі не атрымаем таго значэння, якім перадаецца змест фразеалагізма **трымаць вуха востра**, бо кампаненты ў складзе фразеалагізма не маюць самастойнага лексічнага значэння і ў спалучэнні даюць не суму значэнняў, а зусім іншы, новы сэнс.

Зыходзячы са сказанага, нельга лічыць фразеалагізмам, напрыклад, такое ўстойлівае, узнаўляльнае, двухкампанентнае словазлучэнне, як *каторая пара,* хоць у некаторых лексікаграфічных і іншых працах яно разглядаецца ў якасці фразеалагічнай адзінкі. Гэта словазлучэнне не мае семантычнай цэласнасці, а яго састаўныя часткі захоўваюць свае лексічныя значэнні: *каторы* — 'доўгі, працяглы', *пара* — 'час'. Тое самае можна сказаць і пра словазлучэнне прэдыкатыўнага тыпу *пайшла пагалоска,* дзе кожнае слова рэалізуе сваё слоўнікавае значэнне.

Варта, аднак, адзначыць, што ў зусім невялікай групе фразеалагізмаў адзін з кампанентаў выконвае сэнсаўтваральную функцыю, выступае як сэнсавы

цэнтр пэўнага выразу. Так, у фразеалагізме **на скорую руку** 'паспешліва, наскара, не трацячы часу' сэнсавым цэнтрам з'яўляецца прыметнікавы кампанент, які семантычна суадносіцца з такім жа словам свабоднага ўжывання. Яшчэ некалькі прыкладаў з выдзеленым у іх сэнсаўтваральным кампанентам: **пад з л о с н у ю руку, пад п ' я н у ю руку, на ш ы р о к у ю нагу, з г а л о д н а г а краю прыехаў, с я р э д н я й рукі, г а р а ч а я галава**.

Нязначную, перыферыйную групу ў фразеалагічнай сістэме складаюць выразы, у якіх кожны кампанент выступае як сэнсаўтваральны і семантычна суадносіцца (але не супадае!) з адпаведным словам у яго свабодным ужыванні. Напрыклад, у фразеалагізме **адбіваць хлеб**, што значыць 'пазбаўляць каго-н. заробку, беручыся за тую ж работу, справу', дзеяслоўны кампанент суадносіцца з перыферыйным значэннем 'сілком адабраць што-н.', а назоўнікавы — са значэннем 'сродкі існавання'. Такіх фразеалагізмаў — лічаныя адзінкі: **па́даць духам, браць верх, даваць знаць** і некаторыя іншыя.

У святле выказаных меркаванняў застаюцца за межамі фразеалогіі і не ўключаюцца ў Слоўнік:

а) словазлучэнні, у якіх лексічнае значэнне аднаго са слоў рэалізуецца толькі ў спалучэнні са строга акрэсленым словам ці словамі. Такія значэнні называюцца фразеалагічна звязанымі, ці валентна абмежаванымі. Існуе нямала аднавалентных паводле спалучальнасці слоў. Так, прыметнік *прасёлачная* ўступае ў кантакт толькі са словам *дарога* і абазначае 'грунтавая, паміж невялікімі населенымі пунктамі'; прыметнік *рабінавая* 'навальнічная' спалучаецца толькі са словам *ноч*. Мнагазначнаму прыметніку *кароткі* ўласцівы такія валентна абмежаваныя значэнні: у словазлучэнні *кароткая памяць* — 'кепская', у словазлучэннях *кароткі прысуд, кароткае рашэнне* — 'рашучы і суровы'. Прыметнік *траскучы* ў словазлучэнні *траскучы мароз* абазначае 'вельмі моцны; які ўтварае трэск', а ў спалучэнні са словамі *фраза, рэзалюцыя* і некаторымі іншымі — 'напышлівы, высакамоўны'. Некаторыя словы ўступаюць у сувязь з двума і больш словамі: *расквасіць нос (твар), закадычны сябар (таварыш), страх (жах, зайздрасць, смех, злосць) бярэ*;

б) апісальныя дзеяслоўна-іменныя звароты тыпу *аказваць дапамогу, даваць згоду, прымаць рашэнне, ствараць уражанне*. Тут кожнае слова захоўвае сваё лексічнае значэнне і граматычную характарыстыку;

в) састаўныя тэрміны, у складзе якіх словы не страчваюць лексіка-семантычнай самастойнасці: *актыўны баланс, белы мядзведзь, вуглякіслы газ, карболавая кіслата, лімонная кіслата* і пад. Калі ж састаўныя тэрміны ўзніклі са свабодных словазлучэнняў у выніку іх метафарычнага пераасэнсавання або развілі пераносны сэнс і сталі агульнаўжывальнымі ў гэтым значэнні, то яны павінны адносіцца да разраду фразеалагізмаў: **баранчык божы, божая кароўка, брат-сястрыца, воўчае лыка, гусіныя лапкі, зязюльчын лён** і інш.; **абсалютны нуль, выводзіць на арбіту** *каго,* **выходзіць у тыраж, залаты фонд** *чаго, чый,* **камандаваць парадам, кульмінацыйны пункт** *<чаго, у чым>,* **удзельная вага** *чаго, каго, чыя ў чым,* **цэнтр цяжару** *чаго* і пад.;

г) неперааснсаваныя крылатыя выразы тыпу *быць або не быць*; *лепш менш, ды лепш*; *прыйшоў, убачыў, перамог,* а таксама пераасэнсаваныя, калі яны маюць форму закончанага простага ці складанага сказа і канструктыўна не могуць спалучацца са словамі свабоднага ўжывання: *А Васька слухае ды есць*; *Апетыт прыходзіць у часе яды*; *Каб сонца засланіць, вушэй асліных мала.* Крылатыя выразы, якія набылі метафарычны сэнс і ў маўленні канструктыўна звязваюцца са словам, выступаючы ў ролі якога-небудзь члена сказа, павінны разглядацца як звычайныя фразеалагізмы: **ахілесава пята** *<чыя, каго, у каго>*; **выпускаць джына з бутлі**, **высцебаць самога сябе**, **дамоклаў меч**, **дражніць гусей**, **жаба ў каляіне**, **людзьмі звацца**, **пракрустава ложа** *чаго,* **рукі прэч** *ад каго, ад чаго,* **рыльца ў пушку** *ў каго,* **рыцар ночы**, **свінтус грандыёзус**, **хадзіць на задніх лапках** *перад кім* і г.д.;

д) прыказкі. Калі іх разглядаць з семантычнага боку, то аказваецца, што гэта далёка не аднародныя моўныя адзінкі. Адны прыказкі заўсёды ўжываюцца з прамым значэннем іх кампанентаў, напрыклад: *Брат любіць сястру багатую, а мужык жонку здаровую*; *Госць госця ненавідзіць, а гаспадар абодвух.* У другой групе прыказак частка слоў пераасэнсавалася, а частка захоўвае сваё літаральнае значэнне: *Не такі чорт страшны, як яго малююць*; *Яйка курыцу вучыць.* Трэцяя група прыказак мае алегарычны сэнс, г.зн. у іх гаворыцца пра адно, а маецца на ўвазе зусім іншае: *З песні слова не выкінеш*; *Куй жалеза, пакуль гарачае*; *Рука руку мые*; *Смачны жабе арэх, ды зубоў бог не даў*; *Яблык ад яблыні недалёка падае.* Толькі прыказкі трэцяй групы набліжаюцца ў семантычным плане да фразеалагізмаў, але разам з тым і адрозніваюцца ад іх па ўсіх параметрах: называюць не паняцце, а суджэнне, валодаюць сэнсавай і інтанацыйнай закончанасцю, не ўступаюць у сувязь са словамі свабоднага ўжывання і не з'яўляюцца будаўнічым матэрыялам для сказаў.

Не менш істотнай, чым папярэдняя, з'яўляецца і праблема с т ы л і с т ы ч н а й характарыстыкі фразеалагізмаў. В.У.Вінаградаў, гаворачы пра акадэмічны Слоўнік рускай літаратурнай мовы, пісаў, што яго складальнікі вызвалілі сябе «ад стылістычнага аналізу фразеалагічных зваротаў, нягледзячы на тое, што экспрэсіўна-стылістычныя адценні многіх з іх яўна звязаны з абмежаванай галіной іх ужывання, з прыстасаванасцю іх да строга акрэсленых разнавіднасцей літаратурнага маўлення»[1]. Тое самае бачым і ў акадэмічным Тлумачальным слоўніку беларускай мовы (ТСМБ). У ім зусім няма стылістычных памет пры фразеалагізмах, у выніку ствараецца ўражанне, быццам усе фразеалагізмы толькі нейтральныя, міжстылёвыя і могуць ужывацца ў любым стылі. Адсутнасць адпаведнай стылістычнай ацэнкі фразеалагізмаў у нарматыўным слоўніку зніжае яго ролю як даведніка па культуры маўлення.

Сэнсавая структура фразеалагізма ўключае ў сябе як фразеалагічнае, так і стылістычнае значэнне. Апошняе складаецца з двух кампанентаў, што выступаюць як розныя бакі адной з'явы: а) экспрэсіўна-ацэначнай афарбоўкі, якая на-

---

[1] Виноградов В.В. Избр. тр.: Лексикология и лексикография. — М., 1977. С.262—263.

дае фразеалагізму ацэначныя, эмацыянальныя і іншыя адценні, б) функцыянальна-стылёвай афарбоўкі, якая паказвае на прыналежнасць фразеалагізма да пэўнага стылю.

Для значнай часткі фразеалагізмаў уласцівы ім пэўны від экспрэсіўна-ацэначнай афарбоўкі (адабрэнне, неадабрэнне, іранічнасць, жартаўлівасць і г.д.) з'яўляецца іх пастаяннай прыметай. Ёсць і такія фразеалагізмы, стылістычная афарбоўка якіх змяняецца ў залежнасці ад маўленчай сітуацыі. Экспрэсіўна-ацэначная афарбоўка фразеалагізмаў звычайна адчуваецца носьбітамі мовы, выразна ўсведамляецца імі.

Што да функцыянальна-стылёвай афарбоўкі, то яна не заўсёды паддаецца адназначнай інтэрпрэтацыі. Існуюць, аднак, аб'ектыўныя паказчыкі, крытэрыі функцыянальна-стылёвага размежавання фразеалагізмаў. Гэта ў першую чаргу значнасць унутранай формы[2] фразеалагізма, або яе здольнасць ствараць пэўнае ўражанне, і этымалагічны крытэрый, пад якім разумеюцца генетычныя асаблівасці фразеалагізма, яго паходжанне, першапачатковая сфера ўжывання, шляхі пранікнення ў літаратурную мову, час узнікнення. Апрача гэтага, істотнымі паказчыкамі стылёвай прыналежнасці фразеалагізма выступаюць такія крытэрыі, як семантычны, структурны, эўфанічны, кампанентны (г. зн. стылеўтваральныя магчымасці асобных кампанентаў фразеалагізма) і колькасны (г. зн. колькасныя паказчыкі частаты ўжывання фразеалагізма ў тым ці іншым стылі)[3].

Пры функцыянальна-стылёвай дыферэнцыяцыі фразеалагізма ўлічваюцца ўсе магчымыя крытэрыі, што дае найбольш аб'ектыўныя вынікі. Пакажам гэта на двух прыкладах. Толькі 7 ужыванняў фразеалагізма **кідацца ў вочы** з 80 (у нашай картатэцы) — з мовы персанажаў, астатнія — або з аўтарскай мовы мастацкіх твораў, або з навуковых і публіцыстычных тэкстаў. Нават і без іншых крытэрыяў, а толькі на падставе колькасных паказчыкаў відаць, што гэты фразеалагізм не замацаваны за пэўным стылем.

Стылёвая прыналежнасць фразеалагізма **драць нос** вызначаецца з улікам такіх крытэрыяў, як этымалагічны (выраз узнік у народнай мове), семантычны (мае грубавата-зніжаны змест 'вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца'), колькасны (з 39 ужыванняў у мастацкіх тэкстах 33 прыпадаюць на мову персанажаў, амаль усе астатнія — у стылізаванай аўтарскай мове), ацэначнасць (выраз адмоўна характарызуе асобу), значнасць унутранай формы (фразеалагізм з жывым вобразным стрыжнем, які стварае ўражанне іранічнасці). Найбольш вызначальнымі паказчыкамі прастамоўнасці гэтага выразу з'яўляюцца семантычны, ацэначнасць і значнасць унутранай формы.

---

[2] Унутранай формай называюць вобраз, які ляжыць у аснове фразеалагізма, «вобразнае ўяўленне, якое спадарожнічае значэнню» (В.У.Вінаградаў) фразеалагічнай адзінкі.

[3] Гл. пра гэта больш падрабязна ў кн.: Лепешаў І.Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы. — Мн., 1984. С. 22—37.

Звычайна, калі гаворка ідзе пра функцыянальна-стылёвае расслаенне фразеалагізмаў, традыцыйны, агульнапрыняты ў лексіцы падзел яе на міжстылёвую, кніжную, размоўную і прастамоўную механічна пераносяць на фразеалогію і таксама вылучаюць аналагічныя чатыры разрады. Думаецца, што пры такім падыходзе не ўлічваецца своеасаблівасць функцыяніравання фразеалагізмаў у адрозненне ад слоў.

Словы *вада*, *дом*, *горад* і іншыя маюць нулявую стылістычную афарбоўку, яны стылістычна нейтральныя ў экспрэсіўна-ацэначных адносінах і міжстылёвыя з функцыянальнага пункту гледжання. Яны могуць ужывацца і ўжывацца ва ўсіх стылях мовы, у тым ліку і ў справавым. Сярод фразеалагізмаў толькі адзінкавыя (тыпу **ўсё роўна**) могуць свабодна функцыяніраваць ва ўсіх стылях, не ўносячы ў маўленне дысанансу. І гэта зразумела, бо ў галіне фразеалогіі няма «стэрыльна чыстай нейтральнасці» (В.Д.Дзеўкін). Напрыклад, фразеалагізмы **заўтрашні дзень**, **з рук у рукі**, **станавіцца на ногі** не маюць ацэначнасці і эмацыянальнасці, але ім уласціва экспрэсіўнасць, непасрэдна звязаная з іх вобразнасцю. Таму іх нельга кваліфікаваць як стылістычна нейтральныя, а значыць, і як міжстылёвыя.

Фразеалагізмы можна падзяліць з боку іх функцыянальна-стылёвай афарбоўкі на дзве групы: функцыянальна замацаваныя за пэўным стылем (з трыма падгрупамі: кніжныя, размоўныя і прастамоўныя) і функцыянальна не замацаваныя за пэўным стылем. Апошнія выкарыстоўваюцца ў двух-трох стылях (напрыклад, у гутарковым і якім-небудзь кніжным). Стылёвы разрад функцыянальна не замацаваных фразеалагізмаў[4] актыўна папаўняецца за кошт былых, як кніжных (**белая пляма**, **іграць першую скрыпку**, **умываць рукі** і інш.), так і размоўных (**адзін на адзін**, **бабіна лета**, **бачыць наскрозь** і пад.). Найбольш аб'ектыўным паказчыкам функцыянальнай незамацаванасці тых ці іншых фразеалагізмаў павінен быць колькасны крытэрый, частата ўжывання ў розных тыпах маўлення.

Заслугоўвае ўвагі яшчэ адно пытанне — размежаванне фразеалагічнай сінаніміі і варыянтнасці.

Фразеалагізмы-сінонімы маюць тоеснае ці гранічна блізкае значэнне, найчасцей аднолькавую ці падобную сінтаксічную спалучальнасць, суадносяцца з адной і той жа часцінай мовы, але звычайна адрозніваюцца адценнямі значэння, экспрэсіўна-ацэначнай, функцыянальна-стылёвай афарбоўкай і іншымі адметнымі адзнакамі. Так, у адзін сінанімічны рад аб'ядноўваюцца прыметнікавыя фразеалагізмы з агульным значэннем 'вельмі ціхі, лагодны, пакорлівы' **вады не замуціць**, **мухі не пакрыўдзіць**, **цішэй вады <і> ніжэй травы** (у 1 знач.). Параўнаем таксама: **абразаць крылы** *каму, у каго,* **завязваць свет** *каму* (у 1 знач.), **за-**

[4] Гл. пра гэта больш падрабязна: Лепешаў І.Я. Функцыянальна не замацаваныя фразеалагізмы // Беларуская лінгвістыка. — 1983. — Вып. 23. С. 23—29; Яго ж. О функционально не закрепленных фразеологизмах в современном белорусском языке// Фразеологизмы в системе языковых уровней. — Л., 1986. С. 72—78.

сланяць <увесь, божы> свет *каму* (у 2 знач.), **звязваць па руках і нагах** *каго,* **звязваць рукі** *каму,* **падразаць крылы** *каму.*

Што да варыянтаў, то гэта агульнамоўныя разнавіднасці фразеалагізма, якія адрозніваюцца пэўнай структурнай зменнасцю плана выражэння пры нязменнасці плана зместу: **абводзіць (абкруціць) вакол (кругом) пальца** *каго,* **чорная кошка прабегла** *паміж кім* — **чорны кот прабег** *паміж кім.*

Як відаць з прыведзеных азначэнняў, паміж сінонімамі і варыянтамі ёсць шмат агульнага, а таму іх даволі часта змешваюць. Так, у ТСБМ пададзены як варыянты аднаго фразеалагізма **браць за горла** і **браць за жабры, бокам вылезці** і **вомегам вылезці, бог (пярун, чорт, ліха, халера) ведае**; у іншых слоўніках варыянтамі прызнаюцца **бокам вылезці** і **праз бок вылезці, мяшаць з граззю** і **мяшаць з зямлёй** і пад. Аднак гэта не варыянты. Ёсць некалькі моўных паказчыкаў варыянтнасці і сінаніміі, якія дазваляюць адрозніць адну з'яву ад другой.

1. Крытэрыем адрознення варыянтаў ад сінонімаў з'яўляецца непарушнасць унутранай формы фразеалагізма з пераменным складам кампанентаў. Напрыклад, у дзвюх разнавіднасцях фразеалагізма **пападаць пальцам у неба** і **трапляць пальцам у неба** нязменна захоўваецца першапачатковы этымалагічны вобраз, таму гэта варыянты аднаго фразеалагізма. Зусім іншае назіраем пры супастаўленні выразаў **браць за горла** *каго* і **браць за жабры** *каго.* Хоць яны маюць гранічна блізкае значэнне 'сілай прымушаць да чаго-н.', але кожнаму з іх уласціва свая непаўторная ўнутраная форма. Фразеалагізм **вылазіць (выходзіць) бокам** *каму* агульны для ўсходнеславянскіх моў, са сваёй вобразнай асновай, а фразеалагізм **вомегам вылазіць** *каму* — уласна беларускі, унутраная форма якога мае непасрэдную сувязь з *вомегам* — другой назвай балігалову.

2. Экспрэсіўна-ацэначная афарбоўка варыянтаў аднаго фразеалагізма заўсёды аднолькавая. З тоесным адценнем неадабрэння функцыяніруюць, напрыклад, варыянты **дурыць (тлуміць, марочыць, чмурыць, чмуціць) галаву** *каму.* Вельмі часта і сінанімічныя фразеалагізмы маюць аднатыпную стылістычную афарбоўку, але сустракаюцца і неаднародныя ў гэтых адносінах сінонімы. Пры параўнанні, напрыклад, фразеалагізмаў-сінонімаў **лезці (ісці) на ражон** і **перці (перціся) на ражон** відаць, што паміж імі няма экспрэсіўна-ацэначнай тоеснасці, што фразеалагізм **перці (перціся) на ражон** надзелены большым канатацыйным патэнцыялам, больш зніжанай афарбоўкай, чым фразеалагізм **лезці (ісці) на ражон.** Большая доля адмоўнай ацэнкі ў фразеалагізме **перці на ражон** ствараецца, відаць, за кошт прастамоўнага на лексічным узроўні кампанента *перці,* які захоўвае стылеўтваральную функцыю. Дарэчы, фразеалагізм **перці на ражон** і генетычна значна ранейшы, чым **лезці на ражон**: гэта запазычанне з царкоўнаславянскай мовы.

3. Варыянты аднаго і таго ж фразеалагізма заўсёды аднатыпныя па функцыянальнай замацаванасці за пэўным стылем. Напрыклад, варыянты **гнуць <сваю> спіну** і **гнуць < свой > горб** — размоўныя, **дулю з маслам, кукіш з маслам, фігу з маслам** — прастамоўныя, **закрываць вочы** *на што* і **заплюшчваць вочы** *на што* — функцыянальна не замацаваныя. Фразеалагічныя ж сінонімы могуць быць ад-

натыпнымі і неаднатыпнымі. Так, фразеалагізмы аднаго сінанімічнага рада **адзін на адзін** (у 1 знач.), **вока на вока** (у 1 знач.), **з вока на вока, сам-насам** (у 1 знач.) аднатыпныя, функцыянальна не замацаваныя, а ў сінанімічным радзе **усё роўна** *каму* (у 4 знач.), **хоць патоп, абы дзень да вечара** *каму* (у 2 знач.), **і гора мала** *каму,* **і не шум баравы** *каму,* **ні горача ні холадна** *каму ад чаго,* **усё адно** *каму* (у 2 знач.), **хоць бы што** (у 3 знач.), **хоць воўк траву еш, хоць трава не расці** <*каму*>, **што з гусі вада** *з каго, каму,* **адзін чорт** <*каму, для каго*>, **адна трасца** <*каму*>, **адна халера, адно ліха, хоць бы хны** (у 3 знач.) першы і другі фразеалагізмы — функцыянальна не замацаваныя, трэці — адзінаццаты — размоўныя, а астатнія пяць — прастамоўныя. Фразеалагізмы-сінонімы **бог нясе** *каго* і **чорт нясе** *каго* непадобныя паводле многіх паказчыкаў. Яны перадаюць неаднолькавую, процілеглую рэакцыю на нечаканы прыход каго-небудзь і адрозніваюцца экспрэсіўна-ацэначнай і функцыянальна-стылёвай афарбоўкай. Сэнсавая структура фразеалагізма **бог нясе** *каго* ўскладняецца афарбоўкай здзіўлення, недаўмення, спачування, станоўчых адносін да нечаканага госця, у той час як кампанентам зместу фразеалагізма **чорт нясе** *каго* з'яўляецца афарбоўка незадавальнення, прыкрасці, злосці, адмоўных адносін да каго-небудзь. Першы фразеалагізм — размоўны, а другі — прастамоўны. Яны стылістычна несумяшчальныя і не дапускаюць узаемазамяняльнасці.

4. Варыянты аднаго фразеалагізма не адрозніваюцца паміж сабой якімі-небудзь сэнсавымі ці стылістычнымі адценнямі, таму заўсёды ўзаемазамяняльныя ў любых кантэкстах. Фразеалагізмы-сінонімы таксама могуць замяняць адзін аднаго, але толькі пры ўмове, калі яны стылістычна сумяшчальныя. Возьмем такі сінанімічны рад: **хто ведае** *(разм.),* **бог ведае** *(разм.),* **адзін алах ведае** *(разм., часцей жарт.),* **адзін бог <святы> ведае** *(разм.),* **ліха ведае** *(праст.),* **адзін чорт ведае** *(праст.),* **чорт ведае** *(праст.),* **чорт ведама** *(праст).* Першыя чатыры фразеалагізмы хоць і функцыянальна аднатыпныя, але адрозніваюцца экспрэсіўна-эмацыянальнымі адценнямі і далёка не заўсёды ўзаемазамяняльныя. Напрыклад, у наступным кантэксце нельга замяніць фразеалагізм **хто ведае** ніводным з сінанімічнага рада: «Але *хто ведае,* ці не залежыць шчаслівы іх лёс ад таго, як памрэ на гэтай дарозе дваццацідвухгадовы камандзір узвода лейтэнант Іваноўскі?» (Быкаў).

5. Розныя варыянтныя відазмяненні фразеалагізма (фанетычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя і лексічныя) заўсёды адбываюцца ў рамках адной і той жа сінтаксічнай канструкцыі. Калі фразеалагізмы, тоесныя ў сэнсавых і стылістычных адносінах, маюць неаднолькавую сінтаксічную структуру, то гэта ўжо не варыянты, а сінонімы. Як свабодныя словазлучэнні тыпу *васьмігадовы хлопчык — хлопчык васьмі гадоў, ісці дарогай — ісці па дарозе* слушна лічацца сінтаксічнымі сінонімамі, так і фразеалагізмы тыпу **бочка з порахам — парахавая бочка, вылазіць бокам** *каму* **— вылазіць праз бок** *каму,* **карона з галавы не спадзе** *у каго, каму* **— карона не спадзе** *з каго,* **рассыпацца драбней маку** *перад кім* **— рассыпацца < дробным > макам** *перад кім* павінны кваліфікавацца не як варыянты, а як рознаструктурныя фразеалагічныя сінонімы.

6. Калі мнагазначны фразеалагізм мае пераменны склад кампанентаў ва ўсіх сваіх значэннях, то перад намі з'ява варыянтнасці. Калі ж у адных значэннях фразеалагізм здольны вар'іравацца, а ў другіх замена аднаго кампанента другім не адбываецца, то мы маем справу ўжо не з варыянтнасцю, а з сінаніміяй. Прыкладам варыянтнасці можа быць фразеалагізм **хоць ваўкоў (сабак) ганяй**, у якім назоўнікавы кампанент свабодна замяняецца ў абодвух значэннях ('вельмі холадна дзе-н.' і 'вельмі вялікі, займае значную прастору'). Прыкладам сінаніміі з'яўляюцца фразеалагізмы **разяўляць рот** і **раскрываць рот**: першы мае 6 значэнняў, а другі — толькі два ('пачынаць гаварыць што-н., выказваць свае думкі' і 'не згаджацца, пярэчыць'), ідэнтычныя з першымі двума значэннямі фразеалагізма **разяўляць рот**. У гэтых двух значэннях фразеалагізмы звязаны паміж сабой сінанімічнымі адносінамі. Выраз **мяшаць з зямлёй** трохзначны, але толькі адно яго значэнне сінанімічнае са значэннем адназначнага фразеалагізма **мяшаць з граззю** *каго, што*.

Нярэдка межы паміж варыянтамі і сінонімамі вельмі хісткія і рухомыя. У такіх выпадках, «калі цяжка або немагчыма вызначыць, ці з'яўляюцца канкрэтна гэтыя звароты варыянтамі адной фразеалагічнай адзінкі або выступаюць як сінонімы, пытанне вырашаецца на карысць сінаніміі»[5].

Застаецца адкрытым пытанне, як падаваць у фразеалагічных слоўніках дзеяслоўныя фразеалагізмы, у якіх стрыжнёвы кампанент-дзеяслоў, выступаючы граматычным цэнтрам і носьбітам формаў асобы, ліку, ладу, часу, мае таксама суадносныя пары незакончанага і законченага трывання: **рабіць з мухі слана — зрабіць з мухі слана**. У адных слоўніках абедзве трывальныя формы прыводзяцца (праз кропку) у загалоўку артыкула: **Рабіць з мухі слана**. **Зрабіць з мухі слана**. У другіх — пасля дзеяслоўнага кампанента даецца ў круглых дужках форма законченага трывання: **Рабіць (зрабіць) з мухі слана**. Сэнс фразеалагізма ў абодвух выпадках тлумачыцца па дзеяслоўнай форме незаконченага трывання: 'беспадстаўна перабольшваць што-н.'. У ФСБМ пададзены ў дужках і варыянты фразеалагізма, таму калі яго дзеяслоўнаму кампаненту ўласціва лексічная варыянтнасць, а яго граматычна галоўны кампанент здольны ўжывацца ў незаконченым і законченым трыванні, то ў загалоўку трывальныя формы аддзяляюцца адна ад адной кропкай з коскай: **Выходзіць (вылазіць) наверх; выйсці (вылезці) наверх**.

У тлумачальных жа даведніках слоў абедзве трывальныя формы займаюць сваё алфавітнае месца ў слоўніку. Звычайна апісваецца дзеяслоў у форме законченага трывання (напрыклад, *звязаць*), а ў адпаведным іншым месцы слоўніка даецца суадносны дзеяслоў незаконченага трывання, напрыклад: **Звязваць**... **1.** *Незак. да* звязаць (у 1—8 і 10 знач.). **2.** ...

---

[5] Жуков В.П., Сидоренко М.И., Шкляров В.Т. Словарь фразеологических синонимов русского языка. — М., 1987. С. 10.

Думаецца, і ў фразеалагічных слоўніках абедзве трывальныя формы павінны змяшчацца на сваіх алфавітных месцах, а распрацоўку фразеалагізма трэба даваць у адным слоўнікавым артыкуле: спачатку апісваецца загаловачны выраз у форме незакончанага трывання (з паметай «незак.»), а пасля (у сярэдзіне артыкула) прыводзіцца гэты ж выраз у форме закончанага трывання — без тлумачэння, але з паметай «зак.» і адпаведным ілюстрацыйным матэрыялам.

Як вядома, далёка не ўсе дзеясловы маюць суадносную трывальную пару. Параўн., напрыклад, *ісці* і *пайсці*. У ТСБМ (т. 2, с. 562—564) апісваецца дзеяслоў незакончанага трывання *ісці* (ён мае найбольшую колькасць значэнняў сярод слоў беларускай мовы: 28 значэнняў і 35 адценняў). Дзеяслоў *пайсці* (т. 3, с. 605—606) апісаны так: «**1**. *Зак. да* ісці (у 2, 3, 7, 16, 24, 25 знач.). **2**. Пачаць ісці (у 1, 4, 5, 8, 15, 26 і 27 знач.). **3**. Пачаць расці, вырасці... **4**. *з інф. незак.* Пачаць рабіць што-н.».

У ФСБМ, як, дарэчы, і ў рускіх і ўкраінскіх фразеалагічных слоўніках, сустракаюцца недакладнасці пры падачы трывальных пар. Так, паміж **вадзіць за нос** і **павадзіць за нос** няма трывальнай суадноснасці, як няма яе і паміж дзеясловамі *вадзіць* і *павадзіць*. **Павадзіць за нос** — гэта самастойны выраз са значэннем мнагакратнасці, ён мае ў сваёй сэнсавай структуры семы 'нейкі час, звычайна працяглы' і 'неаднаразова': «*Павадзіла* партызанка тых фашыстаў *за насы*» (Панчанка).

Нельга таксама лічыць трывальнымі формамі аднаго фразеалагізма выразы **біць крыніцай** і **забіць крыніцай**, бо другі з іх паказвае не на завяршэнне дзеяння, а на пачатак, мае адценне пачынальнасці: «*Забіла крыніцай* культурнае жыццё» (Шкраба). Загаловак аднаго слоўнікавага артыкула ў ФСБМ (т. 1, с. 269) мае такі выгляд: **глытаць (глынуць, паглытаць) сліну**. Але тут таксама не варыянтны рад і не трывальныя суадносіны, а тры выразы. Другі з іх **глынуць сліну** мае адценне аднакратнасці, а трэці **паглытаць сліну** — мнагакратнасці. Кожны з гэтых выразаў варта апісваць у асобных слоўнікавых артыкулах. Параўн., напрыклад, як падаюцца ў ФСБМ выразы **гуляць у маўчанку** (т. 1, с. 298), **заліваць вочы** (т. 1, с. 402), **каціць бочку** (т. 1, с. 500) і адпаведна ў новым Слоўніку не супрацьпастаўленыя па трыванні **пагуляць у маўчанку**, **пазаліваць вочы**, **пакаціць бочку**.

Як відаць, у некаторых выпадках, параўнальна нешматлікіх, словаўтваральныя афіксы, асабліва прыстаўкі *па-*, *за-*, не страчваюць свайго рэальнага значэння, утвараюць у адносінах да зыходнай формы фразеалагічныя дэрываты, якія павінны апісвацца ў слоўніках на сваіх алфавітных месцах.

У новым Слоўніку ўлічаны згаданы словаўтваральны фактар асобных марфем дзеяслоўнага кампанента і выпраўлены ўсе ранейшыя недакладнасці ў падачы трывальных пар. Асобна апісаны каля 90 дзеяслоўных фразеалагічных адзінак вытворнага характару (**бакі пападрываць**, **ваўком завыць**, **запець лазара** і інш.), а таксама больш за 10 несуадносных фразеалагізмаў з дзеяслоўным кампанентам у іх складзе (**галава закружылася** *у каго*, **душа заныла** *у каго*, *чыя*, *каго*, **чорт пацягнуў за язык** *каго* і г.д.).

Асобна трэба закрануць пытанне аб а р ф а г р а ф і і некаторых фразеалагізмаў.

Структурна-семантычная спецыфіка фразеалагізмаў, своеасаблівасць іх моўнай прыроды становіцца істотнай перашкодай пры спробе механічна перанесці існуючыя правілы напісання слоў на напісанне фразеалагічных кампанентаў. Гэта ў першую чаргу адносіцца да ўжывання вялікай літары.

Няма падставы пісаць з вялікай літары фразеалагічныя кампаненты-прыметнікі, этымалагічна звязаныя з уласнымі назоўнікамі, такія, напрыклад, як **антонаў агонь, варфаламееўская ноч, мамаева пабоішча, на ўсю іванаўскую**[6] і пад.

Пытанне аб напісанні фразеалагічных кампанентаў — былых уласных назоўнікаў больш складанае. Тут вялікую ролю адыгрывае сіла прывычкі. Так, хоць ніколі не было цара з імем *Гарох,* аднак пішуць **за царом Гарохам**. Фразеалагізм **як пііп з канапель** склаўся ў асяроддзі паляўнічых, дзе *пілін* — другая назва зайца. Забыццё першапачатковай вобразнасці прывяло да пераасэнсавання слова *пілін,* якое стала ўспрымацца як уласнае імя.

Становячыся часткай фразеалагізма, «імя ўласнае страчвае сувязь з канкрэтнай асобай ці аб'ектам, г. зн. вычэрпвае сваю анамастычную функцыю. Яно перастае быць «перадачай гранічнай адзінкавасці»... і пачынае абагульняць, значыць, выконваць функцыю імя агульнага»[7]. Такі кампанент (з былога ўласнага назоўніка) не мае ў складзе фразеалагізма свайго самастойнага значэння і павінен пісацца з малой літары, калі трымацца логікі, а не традыцыі і «фанатычнага кансерватызму» (Л.А.Булахоўскі) у арфаграфіі.

Менавіта такая арфаграфічная норма рэкамендуецца ў нашым Слоўніку. Аналагічнае знаходзім у адным з даведнікаў рускай мовы[8].

У маўленчай практыцы і ў лексікаграфічных працах назіраюцца недакладнасці пры напісанні пэўных літар у фразеалагічным кампаненце. Генетычна другі кампанент фразеалагізма **было не было** — адмоўная часціца *не* (як і ў падобных выразах **рад не рад, хочаш не хочаш, воляй-няволяй**). Аднак незразумела, чым выкліканы хістанні ў складальнікаў акадэмічных слоўнікаў пры кадыфікацыі гэтага фразеалагізма: **было не было** (РБС, БРС) і **было ні было** (ТСБМ).

У выразе **браць на цугундар** *каго* слова *цугундар,* неўжывальнае па-за фразеалагізмам, узнікла, паводле М.І.Міхельсона, шляхам зрашчэння двух нямецкіх слоў: zu + hundert (к + сотня), успрынятых ад немцаў як частка каманды-загаду даць каму-небудзь сто ўдараў (палак, розгаў, шпіцрутэнаў). Этымалагічная невыразнасць, нематываванасць гэтага выразу спараджае яго арфаграфічную няўстойлівасць: **браць на цугундар (цугундры, цугундзер, цыгундар)**. Думаецца,

---

[6] Аднак у ТСМБ: *на ўсю Іванаўскую;* параўн. у Руска-беларускім слоўніку (РБС) і Беларуска-рускім слоўніку (БРС): *на ўсю іванаўскую.*

[7] Мокиенко В.М. О собственном имени в составе фразеологии // Перспективы развития славянской ономастики. — М., 1980. С.60

[8] Жуков В.П. Школьный фразеологический словарь русского языка. — М.,1980. Гл., напрыклад: *петь лазаря, как швед под полтавой, куда макар телят не гонял.*

што нормай гэтага фразеалагізма павінна быць **браць на цугундар** *каго,* а не **браць на цыгундар**, як даецца ў Слоўніку беларускай мовы (СБМ, 1987) і ў ТСМБ. Параўн., дарэчы, у рускай мове: **брать на цугундер** *кого,* ва ўкраінскай мове: **брати на цугундер** *кого.*

Аналагічныя выпадакі, калі ў слоўніках назіраецца неадэкватнасць кадыфікацыі і рэальна існуючай нормы або разнабой пры ацэнцы адных і тых ці роднасных моўных з'яў, не адзінкавыя. Распаўсюджваюцца яны і на напісанне фразеалагічных кампанентаў разам ці асобна. Так, у ТСБМ вынесены за ромб як фразеалагізмы **на віду** і **на воку, а на відавоку** падаецца як прыслоўе *(навідавоку)*; тое самае і ў СБМ. У літаратуры ж гэты выраз звычайна ўжываюць як двухэлементны, прычым са структурнай пранікальнасцю. Таму ў загалоўку слоўнікавага артыкула гэты выраз аформлены такім чынам: **на <самым> відавоку**.

Мнагазначны фразеалагізм **на дзіва**, агульны для ўсходнеславянскіх моў (руск. *на диво,* укр. *на диво),* па-рознаму фіксуецца ў ТСБМ: то як аднaзначнае прыслоўе *надзіва* (т. 3, с. 237), то як фразеалагізм *на дзіва* (т. 2, с. 172). Параўн. таксама: *надзіва* (СБМ, с. 407) і *на дзіва* (РБС, т. 1, с. 209). Нельга пагадзіцца са злітным напісаннем і яшчэ некаторых фразеалагізмаў, зафіксаваных у слоўніках апошніх гадоў у якасці прыслоўя: **на ліха** (параўн. аналагічныя выразы з сінанімічнага рада: **на д'ябла, на халеру, на хваробу, на чорта**); **ні за што** (параўн. **ні за што на свеце, ні за што ні пра што**) і інш.

Вылучэнне фразеалогіі ў асобную лінгвістычную дысцыпліну, натуральна, зрабіла надзённай неабходнасцю выдзеліць у пунктуацыйных правілах спецыяльны раздзел аб з н а к а х п р ы п ы н к у пры фразеалагізмах.

Як вядома, за кожным знакам прыпынку замацавана пэўная функцыя. Раздзяляльная коска раздзяляе адну значымую ў сэнсавых і граматычных адносінах частку ад другой, а выдзяляльныя коскі служаць для выдзялення пэўнай сінтаксічнай канструкцыі. У фразеалагізме ж з яго цэласнай, непадзельнай семантыкай часткі-кампаненты не маюць самастойнага лексічнага значэння і не могуць выконваць ролю якога-небудзь члена сказа (гэта — функцыя ўсяго фразеалагізма). Пастаўленая паміж кампанентамі коска не дапамагае правільна зразумець тэкст, як у сказе, пабудаваным са слоў свабоднага ўжывання, а толькі перашкаджае ўспрыманню фразеалагізма, бо штучна нібы аднаўляе этымалагічнае значэнне яго частак — асобных слоў, раздзяляе непадзельнае, сігналізуе пра інтанацыйную паўзу, якая, аднак, тут недарэчы. Фразеалагізм **ні жывы ні мёртвы** абазначае 'страшэнна спалоханы; у стане вялікага страху, знямення'; параўн. яго ўжыванне з непатрэбнай коскай паміж кампанентамі: *«Ні жывы, ні мёртвы,* клыпаю далей ад жудаснага рова» (Аношкін). Параўн. таксама ў ТСБМ: **і так, і гэтак; што будзе, тое будзе**.

Са сказанага нельга, аднак, рабіць вывад, што замацавалася ці замацоўваецца тэндэнцыя зусім не ўжываць пры фразеалагізмах знакі прыпынку. Як сведчаць маўленчая практыка і нарматыўныя слоўнікі апошніх гадоў, раздзяляльная коска традыцыйна ставіцца ў сярэдзіне фразеалагізма, калі ён структурна арганізаваны як спалучэнне аднародных членаў, звязаных пры дапамозе супра-

ціўнага злучніка *а*: **не на жыццё, а на смерць**; **не па днях, а па гадзінах** і пад. Коска ставіцца і ў наступных выпадках:

1. Калі фразеалагізм ужываецца ў значэнні пабочных слоў: **адным словам, вядомая рэч, дзякаваць богу** (у 2 знач.), **дзякуй богу** (у 4 знач.), **калі ласка** (у 1 знач.), **між іншым** (у 2 знач.), **між намі <кажучы>, не тут казана, нічога не скажаш, няма чаго граху таіць, няма чаго казаць, слава алаху, чаго добрага, што называецца, як той казаў** і пад.

2. Калі фразеалагізм мае структуру даданага сказа і ўжываецца толькі ў значэнні даданага сказа, рэалізуючыся пры строга акрэсленых дзеясловах-суправаджальніках: *не ведаць,* **дзе (куды) вочы дзяваць** 'што рабіць, як паступіць у няёмкім становішчы'; *ведаць,* **дзе ракі зімуюць** 'як зрабіць найлепш, больш выгадна'; *ведаць, знаць, пазнаць,* **пачым фунт ліха** 'якія бываюць цяжкасці, выпрабаванні ў жыцці' і пад.

І яшчэ адна заўвага. Пры абмеркаванні праспекта гэтага Слоўніка выказваліся пажаданні завяршаць слоўнікавы артыкул, прысвечаны таму ці іншаму фразеалагізму, этымалагічнай даведкай. Зразумела, што такая даведка садзейнічала б лепшаму асэнсаванню фразеалагізма, апісанага ў слоўнікавым артыкуле. Аднак ажыццявіць гэта пакуль што немагчыма, бо на сённяшні дзень толькі параўнальна невялікая частка фразеалагізмаў растлумачана з гістарычна-этымалагічнага боку. Да таго ж гэтыя этымалагічныя растлумачэнні і рэальна-гістарычны каментарый не могуць быць такімі кароткімі, якія даюцца пры словах. А гэта значна павялічыла б памер Слоўніка. Як піша М.М.Шанскі, «наўрад ці правільна ўключаць у слоўнікавыя артыкулы такога — тлумачальнага па сваёй сутнасці — фразеалагічнага слоўніка таксама і звесткі аб паходжанні таго ці іншага фразеалагічнага звароту... Паходжанне фразеалагічных зваротаў у сістэме... мовы павінна быць прадметам асобнай працы — этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў»[9].

[9] Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. — М., 1969. С.13.

СТРУКТУРА СЛОЎНІКА

Кожны фразеалагізм апісваецца ў асобным слоўнікавым артыкуле, які складаецца з наступных элементаў: а) загаловачнага фразеалагізма; б) граматычнай характарыстыкі; в) стылістычнай характарыстыкі; г) семантычнай характарыстыкі (з паказам, дзе гэта магчыма, сінанімічных і антанімічных сувязей пэўнага фразеалагізма з іншымі); д) ілюстрацыйнага матэрыялу.

Загаловачны фразеалагізм і яго граматычная характарыстыка. Фразеалагізм прыводзіцца (з паказам месца націску) у сваім мінімальным складзе і найбольш тыповай форме. Фанетычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя і лексічныя варыянты фразеалагізма ўключаюцца ў загаловак і даюцца ў круглых дужках:

АГАРОД (ГАРОД) ГАРАДЗІЦЬ.

ЛЕГЧЫ КАСЦЬМІ (КАСЦЯМІ).

З ВЕТРАМ (З ВЕТРЫКАМ, З ВЕЦЯРКОМ) У ГАЛАВЕ.

ЛАСКАВАЕ (ЛІСЛІВАЕ) ЦЯЛЯ (ЦЯЛЯТКА).

Калі трэба паказаць, што фразеалагізм мае зменлівы парадак кампанентаў, або калі варыянтнасць фразеалагізма нельга адлюстраваць у загалоўку якім-небудзь іншым чынам, у такім разе выкарыстоўваецца кропка з коскай:

ГАДЫ Ў РАДЫ; РАДЫ Ў ГАДЫ.

З ЛЁГКАЙ ДУШОЙ; З ЛЁГКІМ СЭРЦАМ.

Факультатыўная частка фразеалагізма бярэцца ў ломаныя дужкі:

ЗМАГАЦЦА < САМОМУ > З САБОЙ.

<МАТЧЫНА (МАМЧЫНА, МАМІНА) > МАЛАКО НА ГУБАХ НЕ АБСОХЛА (НЕ ВЫСАХЛА, НЕ ПАВЫСЫХАЛА) *у каго.*

ГЛЯДЗЕЦЬ ПРАМА Ў ВОЧЫ <*каму*>.

Месца націску абазначаецца ва ўсіх кампанентах, у тым ліку і аднаскладовых, калі яны суадносяцца з адпаведнымі паўназначнымі часцінамі мовы: **<як> ко́т напла́каў, то та́м то ту́т, пад спу́дам.**

Умовы граматычнага функцыяніравання фразеалагічнай адзінкі адлюстроўваюцца ў Слоўніку паказам яе парадыгматычных асаблівасцей, сінтаксічнай функцыі ў сказе, а таксама граматычнай і лексічнай спалучальнасці са словамі свабоднага ўжывання.

Нязменныя фразеалагізмы (пераважна прыслоўныя, выклічнікавыя і мадальныя) даюцца ў загалоўку ў сваёй адзінай форме. Назоўнікавыя і прыметнікавыя выразы прыводзяцца ў форме назоўнага склону.

Многія назоўнікавыя фразеалагізмы маюць ацэначнае значэнне і замацаваліся ў функцыі выказніка або зваротка ці прыдатка; адпаведная памета пра іх сінтаксічную ролю адначасова з'яўляецца паказчыкам іх нулявой парадыгмы. Калі ж назоўнікавыя фразеалагізмы здольныя ўжывацца ў ролі розных членаў сказа, то яны маюць поўную ці адносна поўную парадыгму. Непаўната парадыгмы адзначаецца адпаведнымі паметамі тыпу «мн. не ўжыв.», «адз. не ўжыв.»:

АДНАГО ПОЛЯ ЯГАДА (-Ы, -КА, -КІ). *Вык.*

БАБІНА ЛЕТА. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі дзейн. і дап.*

БОЖЫ АДУВАНЧЫК. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык.*

<З> АДНАГО БАЛОТА ЧЭРЦІ. *Адз. не ўжыв. Вык.*

КВЕТКІ З ЧУЖЫХ ПАЛЁЎ. *Адз. не ўжыв. У ролі розных чл. ск.*

КОСТКА (-АЙ) У ГОРЛЕ *каму, у каго, для каго. Часцей у знач. вык.*

КОСЦЬ АД КОСЦІ. *Мн. не ўжыв. Вык.*

НОЖ ВОСТРЫ *каму, для каго. Мн. не ўжыв. Вык. і азн.*

Пераважная большасць дзеяслоўных фразеалагізмаў падаецца ў неазначальнай форме, і гэта з'яўляецца паказчыкам таго, што іх дзеяслоўны кампанент можа ўжывацца і ў асабовых формах:

АДКРЫВАЦЬ ДАРОГУ *каму куды.*

АДКРЫВАЦЬ (РАСКРЫВАЦЬ) <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім.*

Аднатрывальныя дзеяслоўныя фразеалагізмы, г.зн. такія, якія ўжываюцца толькі ў незаконченым або толькі ў закончаным трыванні, пазначаюцца паметай *незак.* ці *зак.*:

БРАХАЦЬ НА ВАДУ. *Незак.*

ЦЯГАЦЬ КАШТАНЫ З АГНЮ. *Незак.*

АБЛАМАЦЬ (ПАЛАМАЦЬ) ЗУБЫ *на чым. Зак.*

ЗАГАВЕЦЬ ДУШОЙ. *Зак.*

Астатнія дзеяслоўныя фразеалагізмы, якія маюць суадносную трывальную пару, у загалоўку слоўнікавага артыкула прыводзяцца ў форме незаконченага трывання, атрымліваюць граматычную, стылістычную і семантычную характарыстыку, ілюструюцца адпаведнымі прыкладамі. Затым, як ужо гаварылася ў «Прадмове», у сярэдзіне артыкула падаецца гэты ж фразеалагізм у форме закончанага трывання — з паметай «зак.» і ілюстрацыйным матэрыялам. Разам з тым фразеалагізм закончанага трывання змяшчаецца на сваім алфавітным месцы ў Слоўніку з паказам яго граматычнай сувязі з адпаведным фразеалагізмам незаконченага трывання:

ЗГУБІЦЬ СЯБЕ. *Зак. да* **ГУБЛЯЦЬ СЯБЕ.**

ПАЙСЦІ (СЫСЦІ) У ПЯСОК. *Зак. да* **ІСЦІ (СЫХОДЗІЦЬ) У ПЯСОК.**

УЗЯЦЬ ЗА ЖАБРЫ *каго. Зак. да* **БРАЦЬ ЗА ЖАБРЫ** *каго.*

У Слоўніку паслядоўна адлюстроўваецца парадыгматычная непаўната дзеяслоўных фразеалагізмаў, якія ўжываюцца толькі ў адной трывальнай форме або маюць іншыя абмежаванні граматычнага характару. Гэта адносіцца і да фразеалагізмаў іншых разрадаў, асабліва да выразаў, утвораных па мадэлі сказа. Часта тыя нешматлікія формы, у якіх ужываецца той ці іншы фразеалагізм, прыво-

дзяцца ў загалоўку; выкарыстоўваюцца і іншыя паказчыкі парадыгматычных асаблівасцей:

АДБІРАЕ (-ЮЦЬ, -Ў, -ЛА, -ЛІ) ВОЧЫ. *Незак.*

АД ЗЯМЛІ АДАРВАЦЦА І НЕБА НЕ ДАСТАЦЬ. *Зак. Часцей у форме пр. адз. і мн.*

АЖ ГАЙ ШУМІЦЬ (ШУМЕЎ, ШУМЕЎ БЫ). *Незак.*

АКЦЫІ ПАДНІМАЮЦЦА (ПАВЫШАЮЦЦА) *чые, каго. Незак. Цяп., пр., буд. Адз. не ўжыв.*

БЛЁКАТУ НАЕЎСЯ (-ЛАСЯ, -ЛІСЯ); БЛЁКАТУ АБ'ЕЎСЯ (-ЛАСЯ, -ЛІСЯ). *Зак. Цяп. і буд. не ўжыв.*

ЗУБЫ З'ЕЎ (-ЛА, -ЛІ) *на чым, у чым. Зак.*

<І> КАСЦЕЙ НЕ ЗБЯРЭ (НЕ ЗБЯРЭШ). *Зак. Часцей ужыв. у 2-й і 3-й ас.*

І (НАВАТ) ВОКАМ (БРЫВОМ) НЕ ВЯДЗЕ. *Незак. Адз. і мн.; м., ж., н.*

МУРАШКІ ЗАБЕГАЛІ (ПАБЕГЛІ, ЗАХАДЗІЛІ, ПАЙШЛІ) ПА ЦЕЛЕ (ПА СПІНЕ, ПА СКУРЫ) *у каго, каго, чыім. Зак.*

САРВІ ДЫ ПАДАЙ. *Толькі ў заг. л.*

Фразеалагізмы, якія пастаянна ўжываюцца ў адной і той жа сінтаксічнай функцыі, суправаджаюцца адпаведнымі паметамі *(вык., акал., у безас. ужыв., у знач. пабочн. сл.* і г.д.). Такія паметы адначасова паказваюць і на катэгарыяльнае значэнне выразу, яго прыналежнасць да пэўнага агульнаграматычнага разраду фразеалагізмаў. Адпаведна з гэтым ажыццяўляецца і лагічнае азначэнне фразеалагічнай адзінкі, знешняя форма выражэння самога тлумачэння таго ці іншага фразеалагізма. Напрыклад, выраз **да густу** *каму* ўжываецца ў ролі выказніка пры дзейніку са значэннем асобы, канкрэтнага ці абстрактнага прадмета і тлумачыцца дзеясловам у форме цяперашняга часу — 'падабаецца'. Фразеалагічны зварот з аднолькавай гукавой абалонкай **да густу** заўсёды ўжываецца толькі пры дзеяслове *прыйсціся,* спецыялізуецца ў ролі акалічнасці, мае прыслоўнае значэнне 'даспадобы', а таму разглядаецца не як другое значэнне папярэдняга выразу і не як амонім, а як самастойны фразеалагізм са сваім уласным абавязковым слоўным акружэннем і сваёй пастаяннай функцыяй.

Невялікая група фразеалагізмаў з колькасным значэннем ('вельмі многа', 'вельмі мала') тыпу **хоць адбаўляй** *каго, чаго,* **<як> кот наплакаў** *каго, чаго* падаецца ў Слоўніку з сінтаксічнай паметай *у безас. ужыв.* І гэта матывуецца, у прыватнасці, тым, што галоўны член такіх безасабовых канструкцый абазначае колькасную прыкмету ў плане пэўнага часу, на які паказвае дзеяслоўная звязка *быць* (у форме цяперашняга часу яна апускаецца): «Затое у мяне якраз па вушы работы...» (Гартны); «Работы было па вушы» (Дамашэвіч); «Работы на новым месцы будзе па вушы» (Кулакоўскі). Часам аналагічныя канструкцыі разглядаюцца ў лінгвістычнай літаратуры не як безасабовыя, а ў якасці аднасастаўных намінатыўных з галоўным членам — колькасна-іменным спалучэннем або як двухсастаўныя генітыўна-колькасныя, у якіх дзейнік выражаны назоўнікам у форме роднага склону, а выказнік — фразеалагізмам з колькасным значэннем.

Калі фразеалагізм здольны ўжывацца не ў адной сінтаксічнай функцыі, а ў некалькіх, на гэта паказваюць, напрыклад, такія паметы: выказнік і азначэнне;

часцей у значэнні выказніка і зваротка; у ролі галоўнага сказа ці акалічнасці, у ролі розных членаў сказа.

У структуры полісемантычнага фразеалагізма прыватныя значэнні нярэдка маюць разыходжанне ў сінтаксічнай функцыі і, значыць, у катэгарыяльным значэнні і тлумачэнні. Так, першае значэнне фразеалагізма **на жабін скок** 'вельмі малы (па даўжыні, плошчы)' рэалізуецца ў функцыі выказніка ці азначэння, другое 'вельмі мала' — у ролі акалічнасці.

З'яўляючыся структурным элементам сказа, фразеалагізм уступае ў пэўныя сувязі і адносіны са словамі кантэксту, падпарадкоўваючыся заканамернасцям лексіка-граматычнай спалучальнасці з другімі моўнымі адзінкамі, найчасцей словамі. Гэтыя спалучальныя ўласцівасці фразеалагізма знаходзяць адлюстраванне ў Слоўніку.

Пры фразеалагізмах, якія ўжываюцца ў функцыі выказніка, даецца іх суб'ектнае і аб'ектнае акружэнне ці семантыка-граматычная сувязь «злева» і «справа» (сінтаксічная памета *вык.* у такіх выпадках не ставіцца):

АБРАЗАЦЬ КРЫЛЫ (КРЫЛЛЕ) *каму, у каго. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета.

КАЦІЦЬ БОЧКУ (-І) *на каго. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы.

КІДАЦЦА Ў ВОЧЫ *каму. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета.

Калі фразеалагізм па форме не дзеяслоўны, але мае выказнікавае значэнне, то ён суправаджаецца паметай *вык., у знач. вык.* або *вык. і азн.:*

АДЗІН У АДЗІН; АДНА Ў АДНУ; АДНО Ў АДНО. *Вык. і азн.* Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. назоўн. скл. мн., са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета.

У мнагазначным фразеалагізме кантэкстуальныя сувязі яго значэнняў часцей за ўсё неаднолькавыя; напрыклад, усе чатыры значэнні фразеалагізма **ўбірацца ў сілу** рэалізуюцца пры розным суб'ектным акружэнні: першае — пры дзейніку са значэннем асобы, другое — пры дзейніку са значэннем неадушаўлёнага прадмета (назвы раслін), трэцяе — пры дзейніку са значэннем абстрактнага прадмета *(вясна, зіма, дзень* і пад.), чацвёртае — пры дзейніку са значэннем асобы ці сукупнасці асоб.

Дарэчы, толькі ўлік лексіка-граматычнай спалучальнасці і сінтаксічнай функцыі, замацаванай за фразеалагізмам, дазваляе правільна размежаваць знешне падобныя выразы. Так, фразеалагізм **з калена выламаць** *што* ўжываецца пры дзейніку са значэннем асобы і абазначае 'прыдбаць, дастаць, знайсці нерэальным спосабам'; фразеалагізм **з калена не выламіш** *каго, што* ўжываецца ў функцыі безасабовага выказніка і мае значэнне 'каго-, чаго-н. няма ў наяўнасці, немагчыма мець каго-, што-н.'; фразеалагізм **хоць з калена выламі** ўжываецца перад супраціўным злучнікам *а* і мае акалічнаснае значэнне 'абавязкова, не зважаючы ні на што, любымі сродкамі (а зрабі што-н.)'.

Выразы, якія самастойна, толькі сваім кампанентным складам не могуць праявіць свайго рэчыўнага значэння і не ўжываюцца без аб'ектнага акружэння («справа»), уваходзяць у вялікую групу фразеалагізмаў з канструктыўна абмежа-

ваным значэннем. Іх значэнне заўсёды рэалізуецца толькі ў строга акрэсленай канструкцыі. Гэта абавязковая лексіка-граматычная сувязь «справа» падаецца ў Слоўніку:

АБІВАЦЬ ПАРОГІ *чые, каму, каго, чаго.*

ВАДА НЕ ЎСТОІЦЬ *на кім.*

ДУША НЕ ЛЯЖЫЦЬ *чыя, у каго, каго да каго, да чаго.*

ЖАБА НА ЯЗЫКУ НЕ СПЯЧЭЦЦА *ў каго.*

МОРА ПА КАЛЕНА *каму.*

МЯДЗВЕДЗЬ (СЛОН) НА ВУХА НАСТУПІЎ *каму.*

НА ВЯРБЕ ГРУШЫ РАСТУЦЬ *у каго.*

Многія фразеалагізмы маюць валентна абмежаванае значэнне. Яно выяўляецца толькі ў спалучэнні фразеалагізма са строга акрэсленымі словамі. Напрыклад, фразеалагізм **куры не клююць** 'вельмі многа' ўступае ў кантакт толькі са словам *грошай.* Некаторыя фразеалагізмы спалучаюцца з двума і больш словамі: *бачыць, пераконвацца, упэўнівацца* **на свае вочы**. Хоць гэтыя словы-суправаджальнікі заўсёды ўзнаўляюцца разам з фразеалагізмам, але ў яго кампанентны склад не ўваходзяць, бо захоўваюць сваю семантычную і граматычную самастойнасць, маюць непасрэдную накіраванасць на прадметы і з'явы рэчаіснасці, выконваюць у сказе сваю самастойную сінтаксічную функцыю.

Пры фразеалагізмах з валентна абмежаваным значэннем, пераважна прыслоўных, у Слоўніку прыводзіцца іх абавязковае слоўнае акружэнне. Словы-суправаджальнікі, без якіх той ці іншы выраз не можа рэалізавацца ў маўленні, падаюцца ў адных выпадках перад фразеалагізмам, у другіх — пасля яго, у трэціх, калі фразеалагізм мнагазначны, — пасля тлумачальнай часткі артыкула ў дужках, асобна да кожнага значэння:

Збіць, стаўчы **НА ГОРКІ ЯБЛЫК.**

Хата, хатка **НА КУРЫНЫХ НОЖКАХ (НА КУРЫНАЙ НОЖЦЫ).**

НА ГАРМАТНЫ (ПУШАЧНЫ) СТРЭЛ (ВЫСТРАЛ) *не падпускаць; нельга (не трэба) падпускаць.*

ЯК ГАРОХ ПРЫ ДАРОЗЕ. 1. Ненадзейна, трывожна, з неспакоем (жыць). **2.** Адзінока і без догляду (расці, заставацца, жыць і пад.).

Даюцца і іншыя тлумачэнні, якія паказваюць на сувязь з кантэкстам; напрыклад, фразеалагізм **ад сілы** ўжываецца перад лічэбнікам; **бог бацька** — часцей ужываецца пасля слоў *а там*; **з гакам** — у 1-м значэнні ўжываецца пасля лічэбніка (калі прыблізна вызначаецца велічыня, даўжыня, колькасць чаго-небудзь).

Стылістычная характарыстыка. Стылістычнае значэнне фразеалагізма, як ужо гаварылася ў «Прадмове», складаецца з функцыянальна-стылёвай і экспрэсіўна-ацэначнай афарбоўкі. І гэта адлюстроўваецца ў Слоўніку ў выглядзе стылістычных памет, якія ставяцца ўслед за граматычнымі.

АСІНА <ГОРКАЯ, СУХАЯ> ПЛАЧА *па кім. У безас. ужыв. Разм. Пагард.*

БЕГ НА МЕСЦЫ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Іран.*

ПЯТАЯ КАЛОНА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн. Неадабр.*

ХРЭН У ВОЧЫ *каму. Выкл. Праст. Груб.*

ЧОРТ ДЗЯЦЕЙ КАЛЫША *каму. У безас. ужыв. Разм. Жарт.*

У некаторых выпадках, там, дзе гэта магчыма, зніжанасць фразеалагізма, яго замацаванасць, напрыклад, за гутарковым стылем знаходзіць сваё адпаведнае слоўнае выражэнне ў разгорнутым азначэнні выразу — шляхам увядзення размоўных слоў у формулу тлумачэння: **лахі пад пахі** — 'схапіць з сабой свае манаткі'; **нарадзіцца ў сарочцы** — 'быць шчаслівым, удачлівым, вязучым, быць шчасліўчыкам'; **падкладваць свінню** *каму* — 'цішком падстройваць непрыемнасць, подласць каму-н.'. Але і ў такіх выпадках пры фразеалагізме ставіцца адна з памет: *кніжн., разм., праст., функц. не зам.*

Памета *кніжн.* выкарыстоўваецца пры характарыстыцы фразеалагізмаў, якія маюць ярка выражаную афарбоўку кніжнасці і ўжываюцца ў публіцыстычным, навуковым стылях, а таксама ў мастацкіх тэкстах: **апошні акт** *<чаго>*, **брацца на ўзбраенне** *кім,* **кульмінацыйны пункт** *<чаго, у чым>*, **пад уладай** *чаго,* **рубікон пяройдзены** і пад.

Паметай *разм.* (размоўны) пазначаюцца фразеалагізмы, якія выкарыстоўваюцца ў бытавых зносінах, літаратурна-гутарковым маўленні і ў мастацкай літаратуры і ўжыванне якіх паказвае на неафіцыйнасць адносін паміж гаворачымі асобамі: **адзін крок** *ад чаго да чаго,* **апошняя ў папа жонка, везці на валах** *што,* **гром грымнуў, хадзіць на задніх лапках** *перад кім,* **хлебам не кармі** *каго,* **хоць па ветры пускай, чым хата багата** і г. д.

Паметай *праст.* (прастамоўны) пазначана найбольш зніжаная частка фразеалагізмаў, якая знаходзіцца на перыферыі літаратурнай мовы. Яны рэалізуюцца ў вусным маўленні, а таксама ў мастацкай літаратуры, але звычайна ў мове персанажаў, нярэдка перадаюць грубавата-зніжаны змест, часам маюць унутраны вобраз, які выклікае негатыўныя асацыяцыі: **без фігі ні да носа, блёкату наеўся, кішкі марш іграюць** *у каго,* **пляваць супраць ветру, халера не бярэ** *каго,* **чорт гоніць** *каго* і інш.

У Слоўніку нярэдка выкарыстоўваецца таксама памета *функц. не зам.:* ёю пазначаюцца пераходныя, прамежкавыя з'явы, якія ў галіне фразеалагічнай стылістыкі трэба называць функцыянальна не замацаванымі за пэўным стылем фразеалагізмамі. Яны, аднак, не павінны ацэньвацца як міжстылёвыя ці стылістычна нейтральныя, бо не могуць ужывацца ва ўсіх сферах зносін і не пазбаўлены экспрэсіўнасці. Напрыклад: **адкрываць вочы** *каму <на каго, на што>*, **вастрыць зброю, даць адстаўку** *чаму,* **зрыванне масак** *з каго, з чаго,* **хлеб надзённы, хмары згушчаюцца** *над кім, над чым,* **ход канём** і пад.

Калі ацэначнасць ці эмацыянальнасць з'яўляецца пастаяннай прыметай, характэрнай уласцівасцю фразеалагізма, то яго экспрэсіўна-ацэначны бок пазначаецца адпаведнай паметай. Напрыклад, падаюцца з паметай *адабр.* (адабральны): **хоць куды, як на заказ, як уліты**; з паметай *неадабр.* (неадабральны): **зладзейка з наклейкай, капейка не запарыцца** *у каго*; з паметай *асудж.* (асуджальны): **папоўскае вока** *у каго,* **што сліна на язык прынясе, як жаба грязі**; з паметай *іран.* (іранічны): **адарваць гнілому цяляці хвост, ехаць на валах, цешчын язык**; з паметай *жарт.* (жартаўлівы): **як аршын праглынуў, як заблоцкі на мыле** і інш.

Фразеалагізмы ж з ацэначнай рухомасцю, стылістычная афарбоўка якіх змяняецца ў залежнасці ад маўленчай сітуацыі, такіх памет не маюць або суправаджаюцца паказчыкамі тыпу «часцей адабр.», «адабр. ці неадабр», «жарт. ці іран.» і г. д. Напрыклад, прыводзяцца без экспрэсіўна-ацэначнай паметы: **зямлёй пахнуць, хадзіць па адной маснічыне** *ў каго,* **цыганскае сонца**; з паметай *адабр. і неадабр.*: **чорт сядзіць** *у кім,* **што ні <на> ёсць, яечка з галавы не скоціцца**; з паметай *часцей неадабр.*: **закручванне гаек, хоць трава не расці, ціхая завадзь**; з паметай *часцей жарт.*: **ні млён ні таўкач, хварэць на кішэньковыя сухоты** і г. д.

Пераважная большасць полісемантычных фразеалагізмаў характарызуецца стылістычнай аднароднасцю, маналітнасцю іх стылістычнага значэння, тая ці іншая канатацыя звычайна ахоплівае ўсе іх значэнні. Калі ж прыватныя значэнні фразеалагізма разыходзяцца ў функцыянальна-стылёвых ці экспрэсіўна-ацэначных адносінах, то пры такіх значэннях даюцца адпаведныя паметы. Так, у фразеалагізме **бабіна лета** першае значэнне ('ранняя восень з яснымі цёплымі днямі') функцыянальна не замацаванае, а астатнія тры ('серабрыстае павуцінне, што плыве над зямлёй у дні бабінага лета', 'астра новабельгійская', 'час прыліву новых сіл, творчай энергіі або ўзнікненне кахання ў пажылыя гады') — размоўныя. Размоўны фразеалагізм **віць <сваё, сабе> гняздо** мае тры значэнні, сярод іх першае ('уладкоўваць сямейнае жыццё') падаецца без экспрэсіўна-ацэначнай паметы, другое ('уладкоўвацца, ствараючы дамашнюю ўтульнасць') мае памету *часцей неадабр.,* трэцяе ('знаходзіць прыстанішча') прыводзіцца з паметай *неадабр.*

У Слоўніку, апрача ўласна стылістычных, зрэдку выкарыстаны паметы *ўстар.* і *абл.*

Паметай *устар.* (устарэлы) пазначаюцца фразеалагізмы, якія належаць да пасіўнага саставу: **чорная костка, адбіваць паклоны** і інш. Фразеалагізмы, пададзеныя ў Слоўніку без названай паметы, паводле актуальнасці ўжывання ў сучаснай беларускай літаратурнай мове адносяцца да актыўнага запасу.

Памета *абл.* (абласны) выкарыстана пры ацэнцы фразеалагізмаў па сферы іх ужывання. З такой паметай пададзены, напрыклад, фразеалагізмы *гаварыць* **як гусь з парасём, як слова**. Гэта выразы, якія сустракаюцца ў творах аднаго ці некалькіх аўтараў — ураджэнцаў пэўнага рэгіёна — і звычайна адзначаюцца ў працах па народна-дыялектнай фразеалогіі. Паколькі гэтыя выразы не маюць у сваім складзе пазалітаратурных слоў-кампанентаў і нярэдка вылучаюцца самастойнай, непаўторнай унутранай формай, іх можна лічыць рэзервам літаратурнай мовы.

Семантычная характарыстыка. Толькі нязначная частка фразеалагізмаў (каля 5%) абазначае тое самае, што і пэўнае слова, а таму іх сэнс можа быць раскрыты з дапамогай асобнага слова-адпаведніка. Так, ні семантычна, ні стылістычна не адрозніваюцца фразеалагізм **заўтрашні дзень** 'блізкая будучыня' і слова *заўтра* (у адным са сваіх значэнняў). Усе астатнія фразеалагізмы (іх каля 95%) тлумачацца шляхам разгорнутага апісання іх сэнсу. Пры гэтым формула тлумачэння, тып дэфініцыі залежаць ад катэгарыяльнага (найбольш абагуль-

ненага, часцінамоўнага) значэння фразеалагізма, ад яго прыналежнасці да пэўнага семантыка-граматычнага разраду — дзеяслоўнага, назоўнікавага, прыслоўнага і г.д.

У адных выпадках катэгарыяльнае значэнне фразеалагізма сігналізуецца граматычна галоўным кампанентам, а ў другіх — можа быць вызначана толькі па сінтаксічнай ролі фразеалагізма ў сказе. Напрыклад, выраз **вазіць ваду** *на кім* 'абцяжарваць каго-н. непасільнай, зневажальнай работай' дзеяслоўны і па апорным кампаненце, і па семантыцы. Зусім іншае назіраем у такіх выразах, як **вадой не разальеш** *каго* 'вельмі дружныя, неразлучныя', **мухі не пакрыўдзіць** 'вельмі ціхі, лагодны, пакорлівы'. Па наяўнасці дзеяслова ў якасці апорнага кампанента — гэта дзеяслоўныя фразеалагізмы, а па іх пастаяннай сінтаксічнай функцыі — прыметнікавыя. Таму іх фразеалагічнае значэнне перадаецца не дзеясловам, а словазлучэннем з прыметнікам у ролі галоўнага кампанента.

Амаль кожны семантыка-граматычны разрад фразеалагізмаў мае свой тып дэфініцыі.

1. Назоўнікавыя фразеалагізмы тлумачацца назоўнікавымі словазлучэннямі:

АБІВАННЕ ПАРОГАЎ. Настойлівы зварот з просьбамі да каго-н.

АГУЛЬНАЕ МЕСЦА. Збіты выраз, агульнавядомая, неарыгінальная думка.

БАБУЛІНЫ КАЗКІ. Беспадстаўныя чуткі, выдумкі, лухта.

2. Прыметнікавыя фразеалагізмы растлумачваюцца пры дапамозе прыметнікавых словазлучэнняў:

АДНАГО ПОЛЯ ЯГАДА (-Ы, -КА, -КІ). Вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах.

БОЙКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ЯЗЫК. Знаходлівы ў размове, красамоўны.

ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ЯЗЫК. Схільны да балбатлівасці, залішне гаваркі.

3. Дзеяслоўныя фразеалагізмы тлумачацца праз дзеяслоўныя словазлучэнні:

ВАЛІЦЬ У АДНУ КУЧУ *каго, што. Незак.* Змешваць неаднолькавыя прадметы, з'явы, не бачачы розніцы паміж імі.

ВАРУШЫЦЬ БРУДНУЮ БЯЛІЗНУ. *Незак.* Праяўляць залішнюю цікавасць да непажаданых падрабязнасцей чыйго-н. асабістага жыцця, узаемаадносін, дзейнасці і пад.

НЕСЦІ <СВОЙ> КРЫЖ. *Незак.* Цярпліва пераносіць жыццёвыя цяжкасці, выпрабаванні.

4. Прыслоўныя фразеалагізмы растлумачваюцца пры дапамозе прыслоўных словазлучэнняў:

НА ВЕРАБ'ІНЫ СКОК. Зусім нязначна, няшмат.

НАГА ЗА НАГУ *ісці, плесціся* і пад. Вельмі марудна, павольна, з нежаданнем.

НАПРАМІЛЫ БОГ *прасіць, заклікаць.* Вельмі шчыра і настойліва.

5. Фразеалагізмы, несуадносныя з часцінамі мовы і даволі часта структурна аформленыя па мадэлі сказа, тлумачацца прэдыкатыўным словазлучэннем, у складзе якога граматычным ці лагічным дзейнікам выступае няпэўны займеннік:

ДУША НЕ ПРЫМАЕ *чыя чаго.* Што-н. не падабаецца каму-н., непрыемнае, непрымальнае для каго-н.

ЖАБА НА ЯЗЫКУ НЕ СПЯЧЭЦЦА *ў каго*. Хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты.

ЯЗЫК КАЛЯ (ЛЯ) ВУШЭЙ МАТЛЯЕЦЦА *ў каго*. Хто-н. празмерна балбатлівы, гаворыць многа лішняга.

Некаторыя фразеалагізмы гэтага структурна-граматычнага разраду растлумачваюцца прэдыкатыўным словазлучэннем, у якім у ролі дзейніка выступае не займеннік, а назоўнік:

ЗАКЛАДВАЮЦЦА АСНОВЫ *чаго*. Даецца пачатак чаму-н.; ствараецца тое, што з'яўляецца зыходным для чаго-н.

КАША ЗАВАРВАЕЦЦА. Распачынаецца складаная, клопатная ці непрыемная справа.

РУБІКОН ПЯРОЙДЗЕНЫ. Адказны, рашаючы крок зроблены, прынята беспаваротнае рашэнне.

6. Выклічнікавыя фразеалагізмы характарызуюцца значнай структурнай разнастайнасцю, а таму для іх немагчыма знайсці адзіны тып дэфініцыі. Яны тлумачацца па-рознаму:

АВОХЦІ МНЕ! Выказванне здзіўлення, задавальнення, захаплення, спачування, абурэння і інш.

ВОСЬ ДЫК ТАК! Вокліч здзіўлення з-за чаго-н. нечаканага.

ПРАВАЛІЦЦА МНЕ НА ГЭТЫМ МЕСЦЫ. Клянуся, што гэта так. Клятвеннае запэўненне ў справядлівасці сказанага.

7. Мадальныя фразеалагізмы таксама не маюць адзінай формулы тлумачэння. У кожным выпадку падбіраецца сэнсавы адпаведнік, выражаны словам ці словазлучэннем:

ВЯДОМАЯ РЭЧ (СПРАВА). Зразумела, несумненна.

МІЖ НАМІ <КАЖУЧЫ>. Пад сакрэтам. Пра што-н. такое, чаго не варта гаварыць іншым.

СЛАВА АЛАХУ. На шчасце. Выказванне радасці, задавальнення, супакою з якой-н. прычыны.

У складзе назоўнікавых, прыслоўных і несуадносных з часцінамі мовы фразеалагізмаў ёсць нямала выразаў, якія ўзніклі на базе ўнутраных фразеалагічных рэсурсаў, склаліся на аснове ўжо існуючых фразеалагічных адзінак. Параўнаем, напрыклад, дзеяслоўны фразеалагізм **перамываць костачкі** *чые, каго, каму* і ўтвораны на яго аснове назоўнікавы выраз **перамыванне костачак** *каго, чыіх*. Апошні адрозніваецца ад суадноснага дзеяслоўнага фразеалагізма семантыкай, катэгарыяльным значэннем, марфалагічнымі формамі, сінтаксічнай характарыстыкай. Таму дзеяслоўны і суадносны назоўнікавы фразеалагізмы разглядаюцца не як дзве формы адной і той жа моўнай адзінкі, а як два самастойныя ўтварэнні[1]; яны падаюцца ў Слоўніку на сваіх алфавітных месцах і тлумачацца ў адпавед-

[1] Гл. пра гэта больш падрабязна: Лепешаў І.Я. Унутрыфразеалагічная дэрывацыя // Беларуская лінгвістыка. — 1988. Вып. 33. С. 49—53.

насці з іх катэгарыяльным значэннем і сінтаксічнай функцыяй. Некалькі аналагічных прыкладаў: **вочы адкрываюцца** *ў каго, каму <на што>* (параўн.: **адкрываць вочы** *каму <на каго, на што>*), **выхад у свет** (параўн.: **выходзіць у свет**), **гульня ў хованкі** (параўн.: **гуляць у хованкі**), **з заміраннем сэрца** (параўн.: **сэрца замірае** *ў каго, чыё*), **кот у мяшку** (параўн.: **купляць ката ў мяшку**), **на скрут галавы** (параўн.: **скруціць <сабе> галаву**), **першая скрыпка** (параўн.: **іграць першую скрыпку**), **свет завязаны** *каму* (параўн.: **завязаць свет** *каму*), **цераз пень калоду** (параўн.: **валіць цераз пень калоду**), **чырвоны певень** (параўн.: **пускаць <чырвонага> пеўня**) і пад.

Шмат якія фразеалагізмы здольны ўступаць у сінанімічныя і антанімічныя сувязі з іншымі фразеалагізмамі. Выяўленнем гэтых сістэмных сувязей і іх паказам у Слоўніку забяспечваецца больш глыбокае пранікненне ў сэнсавую структуру растлумачанага фразеалагізма, значна паўнейшы яго каментарый. Сінонімы прыводзяцца ўслед за тлумачальнай часткай слоўнікавага артыкула, затым падаюцца, калі яны ёсць, антонімы. Напрыклад:

АБЫ З РУК. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі нядбала, недабраякасна, без ахвоты і старання (працаваць, рабіць і пад.). **Сін.**: абы дзень адбыць; абы дзень да вечара (у 1 знач.); з плеч ды ў печ (у 2 знач.); з пятага на дзесятае (у 2 знач.); на канец рук; праз пятае ў дзесятае (у 2 знач.); пусці павалюся (у 1 знач.); спусціўшы рукавы; сяк-так (у 2 знач.); сяк-так накасяк <абы не па-людску>; цапам-лапам; цапу-лапу; цераз пень калоду (у 1 знач.); цяп ды ляп. **Ант.**: душы паслухаючы; з аганьком; закасаўшы рукавы; не пакладаючы рук.

СОНЦА ЗАЙШЛО *чыё. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Скончылася чыё-н. шчасце, поспехі і пад. **Сін.**: зорка закацілася *чыя*; песенька спета *чыя, каго* (у 2 знач.). **Ант.**: сонца ўзыходзіць *<каму, для каго>*.

ХАДЗІЦЬ ПА НІТАЧЦЫ *перад кім, у каго. Незак. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дрыжаць перад кім-н., без адгаворак падпарадкоўваючыся ва ўсім. **Сін.**: на цырлах *перад кім* (у 1 знач.); скакаць пад дудку *чыю, каго*, хадзіць па адной маснічыне *ў каго*; хадзіць па струнцы *перад кім, у каго.*

Прыкладна сёмая частка фразеалагізмаў, уключаных у Слоўнік, належыць да мнагазначных. Кожнае значэнне аддзяляецца парадкавай лічбай і, апрача першага, даецца з чырвонага радка. Паслядоўнасць размяшчэння значэнняў абумоўліваецца рознымі фактарамі: лагічнай сувяззю паміж значэннямі, ступенню нарастання абстрактнасці, тыпам фразеалагічнага значэння па лексіка-граматычнай спалучальнасці і інш.

Фразеалагізм **аддаваць канцы** мае тры значэнні. Адно з іх ужываецца толькі ў прафесійнай мове маракоў (замест афіцыйнага *аддаваць швартовыя*). Яно больш канкрэтнае, чым астатнія, якія развіліся на яго аснове. Таму гэтыя значэнні падаюцца ў такой паслядоўнасці: 1. Адвязваць канаты, трос або ланцуг, калі судна адыходзіць ад прычала ў плаванне. 2. Уцякаць. 3. Паміраць.

З улікам нарастання абстрактнасці размяшчаюцца значэнні фразеалагізма **разяўляць рот**, прычым першыя пяць значэнняў — адносна свабодныя, а шостае — канструктыўна абмежаванае (**разяўляць рот** *на што*).: 1. Пачынаць гава-

рыць што-н., выказваць сваю думку. 2. Не згаджацца, рэзка пярэчыць. 3. Крайне здзіўляцца, быць моцна ўражаным. 4. Быць крайне няўважлівым. 5. Зазяваўшыся, пераставаць рабіць што-н. 6. *на што.* Выяўляць прагнасць, хціваe жаданне да чаго-н.

У двухзначнага фразеалагізма **віляць хвастом** першае значэнне — адносна свабоднае (яно ацэньваецца як зыходнае), а другое — канструктыўна абмежаванае: 1. Хітраваць, крывадушнічаць, ашукваць. 2. *перад кім.* Лісліва дамагацца чыёй-н. прыхільнасці.

Асобныя выразы пададзены ў Слоўніку не як мнагазначныя, а як фразеалагізмы-амонімы. Так, **зялёная вуліца**[1] 'свабодны шлях, без перашкод і затрымак' і **зялёная вуліца**[2] 'строй салдат са шпіцрутэнамі' не маюць нічога агульнага ў сэнсавых адносінах, адрозніваюцца паміж сабой этымалагічна і па спалучальнасці з кантэкстам. Гэтак жа разыходзяцца па ўсіх параметрах і таму ацэньваюцца як амонімы **адным словам**[1] ('добры, варты ва ўсіх адносінах'; ужываецца пры назоўніку са значэннем асобы) і **адным словам**[2] ('карацей кажучы, завяршаючы сказанае'; ужываецца ў значэнні пабочных слоў).

Ілюстрацыйны матэрыял. Прыклады-цытаты ў тлумачальным фразеалагічным слоўніку з'яўляюцца неад'емнай часткай слоўнікавага артыкула[2]. Яны выступаюць дадатковым сродкам семантычнай інфармацыі аб фразеалагізме, садзейнічаюць асэнсаванню фразеалагічнага значэння, пераконваюць у сапраўдным існаванні ў фразеалагізма таго значэння ці значэнняў, якія сфармуляваны ў дэфініцыях. Ілюстрацыйны матэрыял паказвае тыповыя сінтаксічныя сувязі фразеалагізма са словамі, дае поўнае ўяўленне пра нарматыўнае функцыяніраванне фразеалагізма ў маўленні. Апраўдальныя цытаты-ілюстрацыі пацвярджаюць у слоўнікавым артыкуле звесткі семантычнага, граматычнага і сінтаксічнага плана.

Значэнне (ці значэнні) кожнага фразеалагізма і іншая інфармацыя аб ім звычайна ілюструюцца ў Слоўніку дзвюма цытатамі. Калі ж фразеалагізму ўласцівы такія з'явы, як варыянтнасць ці факультатыўнасць кампанентаў, або калі ён характарызуецца разнастайнай спалучальнасцю са словамі, то колькасць ілюстрацыйных прыкладаў адпаведна павялічваецца з разлікам, каб усе ці амаль усе асаблівасці фразеалагізма знайшлі адлюстраванне ў цытатах. Гл., напрыклад: **глядзець (заглядаць, заглядваць) у бутэльку (у чарку)**.

У некаторых выпадках большая колькасць ілюстрацый тлумачыцца іншымі прычынамі, часцей за ўсё неабходнасцю пацвердзіць шырокае выкарыстанне ў сучаснай беларускай літаратурнай мове пэўнага фразеалагізма, які ў асобных лінгвістычных або літаратуразнаўчых працах беспадстаўна кваліфікуецца як «непатрэбнае запазычанне», «не вельмі зграбная калька» і г.д. Менавіта па гэтай прычыне, напрыклад, двухзначны выраз **ні к сялу ні к гораду**, занатаваны, дарэчы, яшчэ ў пазамінулым стагоддзі І.І.Насовічам, ілюструецца ў Слоўніку не ча-

---

[2] Вальтэр пісаў: «Слоўнік без прыкладаў – гэта шкілет!»

тырма, а васьмю цытатамі з твораў Я.Купалы, Я.Коласа, К.Чорнага, М.Лынькова, А.Чарнышэвіча, М.Лобана і інш.

Большая колькасць цытат падаецца і да фразеалагізмаў — былых крылатых выразаў, якія паходзяць з твораў беларускіх пісьменнікаў: **асадзі назад, хварэць на пана, захварэць на пана** (Я.Колас), **жаба ў каляіне, выдраць лысаму валоссе, ні бэ ні мя, свінтус грандыёзус, ездзіць на левым баку** (К.Крапіва), **людзьмі звацца** (Я.Купала), **рыцар ночы** (З.Бядуля), **кветкі з чужых палёў** (Ю.Гаўрук), **сена на асфальце** (М.Стральцоў).

Калі форма фразеалагізма не ўскладнена варыянтнасцю, факультатыўнасцю кампанентаў і г.д., то ілюстрацыі размяшчаюцца ў храналагічным парадку. У іншых выпадках парадак падачы прыкладаў-цытат звязаны з паслядоўным адлюстраваннем формы фразеалагізма, пададзенага ў загалоўку слоўнікавага артыкула.

Скарачэнні ў цытатах адзначаюцца дзвюма кропкамі.

Часам пры цытаванні выкарыстоўваюцца квадратныя дужкі. Імі адзначаюцца ўстаўкі асобных слоў (звычайна назваў дзейных асоб, замененых у тэксце асабовым ці прыналежным займеннікам), праўкі арфаграфічных і іншых неадпаведнасцей норме. У квадратных дужках даецца таксама імя дзейнай асобы, якой належыць рэпліка з драматургічнага твора ці з дыялога празаічнага твора.

Некалькі фразеалагізмаў ці іх асобных значэнняў пададзены без ілюстрацый: у прыкладах, якія ёсць у нашай картатэцы, гэтыя выразы або абыграныя аўтарамі, або па іншых прычынах непрыдатныя як ілюстрацыйны матэрыял.

Размяшчэнне фразеалагізмаў у Слоўніку. Спроба размяшчаць фразеалагізмы ў алфавітным парадку паводле іх першага кампанента не дае жаданых вынікаў, ускладняе пошукі пэўнай фразеалагічнай адзінкі ў Слоўніку, абцяжарвае знаходжанне, напрыклад, такіх шматлікіх фразеалагізмаў:

а) якія дапускаюць свабодную перастаноўку сваіх кампанентаў; гэта амаль усе дзеяслоўныя, многія назоўнікавыя, прыметнікавыя і іншыя выразы: **біць лынды — лынды біць; таўчы ваду ў ступе — ваду ў ступе таўчы; млын пусты — пусты млын; вострыя на язык — на язык вострыя; папалам з горам — з горам папалам**;

б) у якіх першы кампанент можа мець лексічныя варыянты: **дурыць (тлуміць, марочыць, чмурыць, чмуціць) галаву** *каму*;

в) у якіх першы кампанент факультатыўны: **<вясёлыя> чорцікі скакалі ў вачах** *чыіх, каго*; **<і> у агні не гарыць і ў вадзе не тоне**; **<усе> шышкі сыплюцца (валяцца, ляцяць)** *на каго*.

Найбольш прымальным з'яўляецца такі парадак падачы фразеалагізмаў, калі «кожны фразеалагізм змяшчаецца ў слоўніку столькі разоў, колькі ў яго складзе кампанентаў, уключаючы ўсе лексічныя і трывальныя варыянты. Выключэнне складаюць кампаненты, якія з'яўляюцца генетычна службовымі словамі»[3]. Так, фразеалагізм **леташні снег** падаецца ў двух месцах: на кампанент **леташні** ў літа-

[3] Фразеологический словарь русского языка /Под ред. А.И. Молоткова. – М., 1967. С. 22.

ры Л і на кампанент **снег** у літары **С**; фразеалагізм **<матчына (мамчына, маміна)> малако на губах не абсохла (не высахла, не павысыхала)** *у каго* змешчаны ў васьмі месцах: на кампаненты **матчына, мамчына, маміна, малако, губах, абсохла, павысыхала**. Дзякуючы гэтаму, у Слоўніку можна знайсці фразеалагізм па любым з кампанентаў.

Хоць фразеалагізм змяшчаецца ў Слоўніку столькі разоў, колькі ў ім кампанентаў, распрацоўка яго даецца адзін раз і толькі ў пэўным месцы (гл. пра гэта ніжэй). У астатніх выпадках пададзены адсылкі да месца распрацоўкі фразеалагізма. Напрыклад, у літары **Л** ёсць адсылка: **ЛЕТАШНІ СНЕГ**. Гл. снег. Значыць, апісанне гэтага выразу трэба шукаць у літары **С**, дзе фразеалагізмы размешчаны ў алфавітным парадку кампанентаў, якія пачынаюцца на гэту літару, незалежна ад іх месца ў фразеалагізме. На пэўным алфавітным месцы знаходзім кампанент **снег**. Ён вынесены светлым вялікім курсівам перад групай фразеалагізмаў, у складзе якіх ёсць гэты кампанент. Фразеалагізмы ўнутры гэтай групы таксама падаюцца ў алфавітным парадку:

СНЕГ • **ЛЕТАШНІ СНЕГ...**
ЯК ЛЕТАШНІ СНЕГ...
ЯК (НІБЫ) СНЕГ НА ГАЛАВУ...

Месца распрацоўкі фразеалагізма вызначаецца яго структурнай арганізацыяй.

1. Фразеалагізм, які мае структуру словазлучэння, распрацоўваецца пад граматычна галоўным кампанентам, напрыклад: **абводзіць вакол пальца** *каго* — пад **абводзіць**; **адамаў яблык** пад **яблык**; **адзін бок медаля** — пад **бок**; **лёгкі на нагу** — пад **лёгкі**; **у вочы** — пад **вочы**.

2. Фразеалагізм са структурай двухсастаўнага сказа распрацоўваецца пад кампанентам, які адпавядае дзейніку: **аж гай шуміць** — пад **гай**; **вецер гуляе ў кішэнях** *у каго* — пад **вецер**; **дух выйшаў** *з каго* — пад **дух**; **жаба цыцкі дасць** *каму* — пад **жаба**; **жывот да спіны прырос** *чый, у каго* — пад **жывот**.

3. Фразеалагізм са структурай аднасастаўнага сказа распрацоўваецца пад кампанентам, які адпавядае галоўнаму члену аднасастаўнага сказа: **да трох не гавары** *з кім, каму* — пад **гавары**; **кашы не зварыш** *з кім* — пад **зварыш**; **у пяткі кальнула** *каму, каго* — пад **кальнула**; **як вадой змыла** — пад **змыла**.

4. Фразеалагізм, структурна арганізаваны як спалучэнне аднародных членаў, распрацоўваецца пад першым кампанентам — генетычна самастойным словам: **і смех і грэх** — пад **смех**; **<і> так і сяк** — пад **так**; **ні горача ні холадна** *каму ад чаго* — пад **горача**; **ні два ні паўтара** — пад **два**; **то там то сям** — пад **там**.

5. Фразеалагізм са структурай параўнальнага звароту распрацоўваецца пад граматычна галоўным кампанентам: **як апошняе ў печ усыпаўшы** — пад **усыпаўшы**; **як без рук** *без каго, без чаго* — пад **рук**; **як божы дзень** — пад **дзень**; **як вока ў ілбе** — пад **вока**; **як горкая рэдзька** — пад **рэдзька**.

Фразеалагізмы, у якіх парадак кампанентаў свабодны ці адносна свабодны, распрацоўваюцца на сваім алфавітным месцы і прыводзяцца ў найбольш тыповай форме. Напрыклад, фразеалагізм **вадзіць за нос** *каго* ўжываецца і з перастаноўкай кампанентаў (**за нос вадзіць** *каго*), але часцей — з прамым парадкам кампанентаў, таму і падаецца ў форме **вадзіць за нос** *каго*. Для фразеалагізма ж **вераб'ям дулі паказваць** іменна гэта форма найбольш тыповая.

Высокая частотнасць, найбольшая ўжывальнасць — вызначальныя фактары і пры падачы фразеалагізмаў, ахопленых з'явай варыянтнасці, а таксама слоў-суправаджальнікаў пры фразеалагізмах з валентна абмежаваным значэннем. Гэтым вытлумачваецца менавіта такая форма наступных загаловачных фразеалагізмаў:

БРАЦЦА (ІСЦІ) У РОЖКІ *з кім*.

ЛАВІЦЬ (ХАПАЦЬ, БРАЦЬ) ЗА РУКУ *каго*.

ШТО (ЯК, НІБЫ) З ГУСІ ВАДА *з каго, каму*.

Карысці, толку, помачы і пад. **ЯК (ШТО) АД (З) КАЗЛА МАЛАКА.**

ЯК БОЖЫ ДЗЕНЬ *ясна, зразумела (ясны, зразумелы)*.

Глядзець, берагчы, шанаваць і пад. **ЯК (ШТО) ВОКА Ў ІЛБЕ.**

На заканчэнне адзначым, што пры адсылках (дзеля эканоміі месца) фразеалагізмы з валентна абмежаваным значэннем прыводзяцца без слоў-суправаджальнікаў. У слоўнікавых артыкулах загаловачны фразеалагізм, як ужо гаварылася, падаецца так:

Спадзявацца, апірацца і пад. **ЯК НА КАМЕННУЮ СЦЯНУ (ГАРУ).**

Параўн. у адсылках:

ЯК НА КАМЕННУЮ СЦЯНУ. Гл. сцяну.

ЯК НА КАМЕННУЮ ГАРУ. Гл. сцяну.

СПІС АЎТАРАЎ,
творы якіх выкарыстаны ў Слоўніку

Абуховіч — Альгерд Абуховіч
Агіевіч — Уладзімір Агіевіч
Агняцвет — Эдзі Агняцвет
Адам — Мікола Адам
Адамовіч — Алесь Адамовіч
Адамчык — Вячаслаў Адамчык
А.Александровіч — Андрэй Александровіч
С.Александровіч — Сцяпан Александровіч
Алексютовіч — Мікалай Алексютовіч
Алешка — Антон Алешка
У.Аляхновіч — Уладзімір Аляхновіч
Ф.Аляхновіч — Францішак Аляхновіч
Андзілеўка — Людміла Андзілеўка
Андраюк — Серафім Андраюк
Анісаў — Сяргей Анісаў
Аношкін — Іван Аношкін
Арабей — Лідзія Арабей
Аркуш — Алесь Аркуш
Арочка — Мікола Арочка
Асіпенка — Алесь Асіпенка
Асташонак — Алесь Асташонак
Астрэйка — Анатоль Астрэйка
Аўрамчык — Мікола Аўрамчык
Багданава — Галіна Багданава
Багдановіч — Максім Багдановіч
Багун — Міхась Багун
Багушэвіч — Францішак Багушэвіч
Бадак — Алесь Бадак
Бажко — Алесь Бажко
Баравікова — Раіса Баравікова
Барадулін — Рыгор Барадулін
Баранавых — Сымон Баранавых
Бароўскі — Анатоль Бароўскі
Барсток — Марыя Барсток
Бачыла — Алесь Бачыла
Бельскі — Алесь Бельскі
Беразняк — Пампей Беразняк
Беркутаў — Мікола Беркутаў
Бітэль — Пятро Бітэль
Бічэль-Загнетава — Данута Бічэль-Загнетава
Блакіт — Валянцін Блакіт
Блатун — Сымон Блатун
Бондар — Таіса Бондар
Брава — Алена Брава
Броўка — Пятрусь Броўка
Брыль — Янка Брыль
Бугаёў — Дзмітрый Бугаёў
Буйло — Канстанцыя Буйло
Бураўкін — Генадзь Бураўкін
Бур'ян — Барыс Бур'ян
Бутрамееў — Уладзімір Бутрамееў
Бутэвіч — Анатоль Бутэвіч
Быкаў — Васіль Быкаў
Бычкоўскі — Алесь Бычкоўскі
Бяганская — Ядвіга Бяганская
Бядуля — Змітрок Бядуля
Бязлепкіна — Святлана Бязлепкіна
Бялевіч — Антон Бялевіч
Бярозкін — Рыгор Бярозкін
Бяспалы — Змітро Бяспалы
Ваданосаў — Мікола Ваданосаў
І.Валасевіч — Ігар Валасевіч
Э.Валасевіч — Эдуард Валасевіч
Варановіч — Адольф Варановіч
Васілевіч — Алена Васілевіч
Васілеўская — Галіна Васілеўская
Васілеўскі — Пятро Васілеўскі
Васілёк — Міхась Васілёк
Васілёнак — Яўген Васілёнак

Васючэнка — Пётр Васючэнка
Вераб'ёў — Павел Вераб'ёў
Ветах — Алесь Ветах
Вітка — Васіль Вітка
А.Вольскі — Артур Вольскі
В.Вольскі — Віталь Вольскі
Воранаў — Мікола Воранаў
Вышынскі — Міхась Вышынскі
Вялюгін — Анатоль Вялюгін
Вярба — Вера Вярба
Вярцінскі — Анатоль Вярцінскі
Галавач — Платон Галавач
Л.Галубовіч — Леанід Галубовіч
Я.Галубовіч — Янка Галубовіч
Галубок — Уладзіслаў Галубок
Гальпяровіч — Навум Гальпяровіч
Гамолка — Мікола Гамолка
Гарбацэвіч — Васіль Гарбацэвіч
Гарбук — Вісарыён Гарбук
Гардзей — Віктар Гардзей
Гарун — Алесь Гарун
Гарэлікава — Таццяна Гарэлікава
Гарэцкі — Максім Гарэцкі
Гаўрусёў — Сцяпан Гаўрусёў
Герцовіч — Якаў Герцовіч
Герчык — Міхаіл Герчык
Гігевіч — Васіль Гігевіч
Гілевіч — Ніл Гілевіч
Гіль — Мікола Гіль
Глебка — Пятро Глебка
Глушакоў — Уладзімір Глушакоў
Глыбінны — Уладзімір Глыбінны
Гніламёдаў — Уладзімір Гніламёдаў
Гойтан — Уладзімір Гойтан
Голуб— Юрка Голуб
Грамовіч — Іван Грамовіч
Грамыка — Міхаіл Грамыка
Грахоўскі — Сяргей Грахоўскі
Грачанікаў — Анатоль Грачанікаў
Гроднеў — Мікола Гроднеў
Грышкевіч — Сяргей Грышкевіч
Губарэвіч — Кастусь Губарэвіч
Гурскі — Ілья Гурскі
Давідовіч — Сяргей Давідовіч
Давыдаў — Алесь Давыдаў
Дадзіёмаў — Уладзімір Дадзіёмаў
Дайліда — Віктар Дайліда
Дайнека — Леанід Дайнека
Далідовіч — Генрых Далідовіч
Дамашэвіч — Уладзімір Дамашэвіч
Даніленка — Міхась Даніленка
Дзелянкоўскі — Мікалай Дзелянкоўскі
Дзмітрыеў — Генадзь Дзмітрыеў
Дзялендзік — Анатоль Дзялендзік
Дзяргай — Сяргей Дзяргай
Дзятлаў — Алесь Дзятлаў
Дранько-Майсюк — Леанід Дранько-Майсюк
Дубінка — Вячаслаў Дубінка
Дубоўка — Уладзімір Дубоўка
Дубоўскі — Мікола Дубоўскі
Дуброўскі — Ігнат Дуброўскі
Дубянецкі — Міхал Дубянецкі
Дудар — Алесь Дудар
Дудараў — Аляксей Дудараў
Дудзюк — Зінаіда Дудзюк
Дудо — Пятро Дудо
Дунін-Марцінкевіч — Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч
Дыла — Язэп Дыла
Емяльянаў — Алесь Емяльянаў
Ермакоў — Мікола Ермакоў
Ермаловіч — Якуб Ермаловіч
Жалязоўскі — Анатоль Жалязоўскі
А.Жук — Алесь Жук
І.Жук — Ігар Жук
К.Жук — Кастусь Жук
Жуковіч — Васіль Жуковіч
Жураўскі — Аркадзь Жураўскі
Журба — Янка Журба
Жылка — Уладзімір Жылка
Жычка — Хведар Жычка
Забэйда-Суміцкі — Міхась Забэйда-Суміцкі
Зарыцкі — Аляксей Зарыцкі
Зарэмба — Міхась Зарэмба
Зарэцкі — Міхась Зарэцкі
Захаранка — Мікола Захаранка
Звонак — Алесь Звонак
Зуб — Валянцін Зуб
Зуёнак — Васіль Зуёнак
Зяньковіч — Мікалай Зяньковіч
Івашын — Васіль Івашын
Іверс — Анатоль Іверс

Ігнаценка — Рыгор Ігнаценка
Ільюшчыц — Кастусь Ільюшчыц
Іпатава — Вольга Іпатава
Ісачанка — Іван Ісачанка
Каваленка — Віктар Каваленка
Кавалёў — Павел Кавалёў
Каваль — Васіль Каваль
Кавыль — Міхась Кавыль
Каганец — Карусь Каганец
Кадзетава — Валянціна Кадзетава
Кажадуб — Алег Кажадуб
Казбярук — Уладзімір Казбярук
Казека — Янка Казека
Казлоў — Анатоль Казлоў
Казько — Віктар Казько
Калачынскі — Міхась Калачынскі
Калеснік — Уладзімір Калеснік
Каліна — Клаўдзія Каліна
Калодзежны — Леанід Калодзежны
Калюга — Лукаш Калюга
Камейша — Казімір Камейша
Кананові́ч — Іван Кананові́ч
Кандрусевіч — Аркадзь Кандрусевіч
Кантылёў — Яўген Кантылёў
Капусцін — Аляксандр Капусцін
І.Капыловіч — Іван Капыловіч
М.Капыловіч — Мікола Капыловіч
Карамазаў — Віктар Карамазаў
Караткевіч — Уладзімір Караткевіч
Каржанеўская — Галіна Каржанеўская
Каробкіна — Святлана Каробкіна
Карпаў — Уладзімір Карпаў
Карпюк — Аляксей Карпюк
Каршукоў — Яўген Каршукоў
Карызна — Уладзімір Карызна
Катляроў — Ігар Катляроў
Каўка — Аляксей Каўка
Каўрус — Алесь Каўрус
Кацюшэнка — Міхась Кацюшэнка
Кенька — Міхась Кенька
Кірылаў — Герман Кірылаў
Кірэенка — Кастусь Кірэенка
Кірэйчык — Іван Кірэйчык
Кісліцына — Ганна Кісліцына
Кісялёў — Генадзь Кісялёў
Клаз — Ілья Клаз
Клебановіч — Міхась Клебановіч
Клімковіч — Міхась Клімковіч
Кляўко — Генадзь Кляўко
Кляшторны — Тодар Кляшторны
Кобец — Рыгор Кобец
Кобец-Філімонава — Алена Кобец-Філімонава
Козел — Іван Козел
Конан — Уладзімір Конан
Колас — Якуб Колас
Корбан — Уладзімір Корбан
Коўтун — Валянціна Коўтун
Крапіва — Кандрат Крапіва
Краснапёрка — Ганна Краснапёрка
Краўчанка — Усевалад Краўчанка
Крупенька — Яўген Крупенька
Крывец — Сяргей Крывец
Крывіцкі — Аляксандр Крывіцкі
Крыга — Алесь Крыга
Крэйдзіч — Анатоль Крэйдзіч
Кудласевіч — Анатоль Кудласевіч
Кудравец — Анатоль Кудравец
Кудраўцаў — Іван Кудраўцаў
Кузьмянкоў — Уладзімір Кузьмянкоў
Кулакоўскі — Аляксей Кулакоўскі
Кулеш — Міхась Кулеш
Куляшоў — Аркадзь Куляшоў
Купала — Янка Купала
Купрэеў — Мікола Купрэеў
Курбека — Іван Курбека
Куртаніч — Вольга Куртаніч
Курто — Яўген Курто
Кусянкоў — Мікола Кусянкоў
Кухараў — Сцяпан Кухараў
Кучар — Алесь Кучар
Лазуркін — Рыгор Лазуркін
Лапцік — Вячаслаў Лапцік
Ласкоў — Іван Ласкоў
Ластоўскі — Вацлаў Ластоўскі
Лаўшук — Сцяпан Лаўшук
Левановіч — Леанід Левановіч
Лецка — Яўген Лецка
Лёсік — Язэп Лёсік
Ліпскі — Уладзімір Ліпскі
Ліс — Арсень Ліс
Лобан — Мікола Лобан
Лобач — Святлана Лобач
Лойка — Алег Лойка

Лось — Еўдакія Лось
Лужанін — Максім Лужанін
Лукша — Валянцін Лукша
Лупсякоў — Мікола Лупсякоў
Лучына — Янка Лучына
Лынькоў — Міхась Лынькоў
Лыч — Леанід Лыч
Лялько — Хрысціна Лялько
Ляпёшкін — Уладзімір Ляпёшкін
Маеўская — Ніна Маеўская
Маеўскі — Васіль Маеўскі
Макаёнак — Андрэй Макаёнак
Макаль — Пятрусь Макаль
Макарэвіч — Васіль Макарэвіч
Мальдзіс — Адам Мальдзіс
Маляўка — Мікола Маляўка
Маракоў — Леанід Маракоў
А.Марціновіч — Аркадзь Марціновіч
Ал.Марціновіч — Алесь Марціновіч
Марчук — Георгій Марчук
Масарэнка — Алесь Масарэнка
Матукоўскі — Мікалай Матукоўскі
Маўзон — Аркадзь Маўзон
Маўр — Янка Маўр
Махнач — Алесь Махнач
Машара — Міхась Машара
Мележ — Іван Мележ
Мехаў — Уладзімір Мехаў
Міклашэўскі — Яўген Міклашэўскі
Мікуліч — Барыс Мікуліч
Міраковіч — Міхась Мірановіч
Міровіч — Еўсцігней Міровіч
Міско — Якуб Міско
Міська — Павел Міська
Міхно — Уладзімір Міхно
Мрый — Андрэй Мрый
Мурашка — Рыгор Мурашка
Мушынская — Тацццяна Мушынская
Мушынскі — Міхась Мушынскі
Мысліевец — Валянцін Мысліевец
Мядзёлка — Паліна Мядзёлка
Мяжэвіч — Уладзімір Мяжэвіч
Мяснікоў — Анатоль Мяснікоў
Мятліцкі — Мікола Мятліцкі
Навaрыч — Алесь Наварыч
Навуменка — Іван Навуменка
Наўроцкі — Алесь Наўроцкі
Нафрановіч — Аркадзь Нафрановіч
Непачаловіч — Янка Непачаловіч
Нёманскі — Янка Нёманскі
Ніканoвіч — Мікола Ніканoвіч
Новікаў — Іван Новікаў
Нядзведскі — Уладзіслаў Нядзведскі
Няхай — Рыгор Няхай
Палескі — Вячаслаў Палескі
Палтаран — Вера Палтаран
Палітыка — Панас Палітыка
Палуян — Сяргей Палуян
Пальчэўскі — Алесь Пальчэўскі
Панізнік — Сяргей Панізнік
Панчанка — Пімен Панчанка
Парахневіч— Міхась Парахневіч
Паслядовіч — Макар Паслядовіч
Паўлаў — Уладзімір Паўлаў
Паўлікава — Людміла Паўлікава
Паўловіч — Альберт Паўловіч
Пашкоў — Генадзь Пашкоў
Перкін — Навум Перкін
Пестрак — Пілiп Пестрак
Петрашкевіч — Алесь Петрашкевіч
Пісьмянкоў — Алесь Пісьмянкоў
Правасуд — Уладзімір Правасуд
Прануза — Паўлюк Прануза
Праскураў — Васіль Праскураў
Праўдзін — Віктар Праўдзін
Прокша — Леанід Прокша
Пруднікаў — Павел Пруднікаў
Прыгодзіч — Зіновій Прыгодзіч
Прыходзька — Пятро Прыходзька
Пташнікаў — Іван Пташнікаў
Пушча — Язэп Пушча
Пысін — Аляксей Пысін
Пянкрат — Міхась Пянкрат
Пяткевіч — Аляксей Пяткевіч
Рагойша — Вячаслаў Рагойша
Радкевіч — Яўген Радкевіч
Разанаў — Алесь Разанаў
Райчонак — Міхась Райчонак
Ракаў — Віктар Ракаў
Ракітны — Мікола Ракітны
Раманаў — Аляксандр Раманаў
Рамановіч — Яўген Рамановіч
Родзевіч — Леапольд Родзевіч
Рубанаў — Уладзіслаў Рубанаў

Рублеўская — Людміла Рублеўская
Рублеўскі — Сяргей Рублеўскі
Рунец — Пятро Рунец
Русак — Адам Русак
Русецкі — Аляксей Русецкі
Рыбак — Алесь Рыбак
Рыбік — Ніна Рыбік
Рылько — Алесь Рылько
Сабаленка — Раман Сабаленка
Сабалеўскі — Анатоль Сабалеўскі
Савіцкі — Алесь Савіцкі
Саламаха — Уладзімір Саламаха
Саламевіч — Янка Саламевіч
Салтук — Алег Салтук
Самуйлёнак — Эдуард Самуйлёнак
Санько — Валерый Санько
Сачанка — Барыс Сачанка
Свірка — Юрась Свірка
Семашкевіч — Рыгор Семашкевіч
Семяжон — Язэп Семяжон
Сергіевіч — Мікола Сергіевіч
Сіманоўскі —Іван Сіманоўскі
Сіняўскі — Іван Сіняўскі
Сіпакоў — Янка Сіпакоў
Сіўко — Франц Сіўко
Сіўцоў — Іван Сіўцоў
Скрыган — Ян Скрыган
Скрыпка — Міхась Скрыпка
Смагаровіч — Марк Смагаровіч
Ставер — Алесь Ставер
Стадольнік — Іван Стадольнік
Станкевіч — Юры Станкевіч
Станюта — Аляксандр Станюта
Б.Стральцоў — Барыс Стральцоў
М.Стральцоў — Міхась Стральцоў
Стрыгалёў — Міхась Стрыгалёў
Стэльмах — Уладзімір Стэльмах
Супрунчук — Віктар Супрунчук
Сушко — Пятро Сушко
Сцяпан — Уладзімір Сцяпан
Сямёнава — Ала Сямёнава
Сяргей — Сцяпан Сяргей
Сяргейчык — Цімох Сяргейчык
Сяркоў — Іван Сяркоў
Танк — Максім Танк
Тарасаў — Кастусь Тарасаў
Тармола-Мірскі — Раман Тармола-Мірскі
Таўлай — Валянцін Таўлай
В.Ткачоў — Васіль Ткачоў
Мік. Ткачоў — Мікола Ткачоў
Міх. Ткачоў — Міхась Ткачоў
П.Ткачоў — Павел Ткачоў
Трахімёнак — Сяргей Трахімёнак
Трус — Паўлюк Трус
Трухан — Мікалай Трухан
Тычка — Галіна Тычка
Тычына — Міхась Тычына
Федарэнка — Андрэй Федарэнка
Федасеенка — Уладзімір Федасеенка
Філімонава — Любоў Філімонава
Філіповіч — Марыя Філіповіч
Фядосік — Анатоль Фядосік
Хадановіч — Андрэй Хадановіч
Хадкевіч — Тарас Хадкевіч
Хадыка — Уладзімір Хадыка
Хацкевіч — Рыгор Хацкевіч
Хведаровіч — Мікола Хведаровіч
Хомчанка — Васіль Хомчанка
Цвірка — Кастусь Цвірка
Цётка — Цётка
Цікоцкі — Міхась Цікоцкі
Цыпіс — Навум Цыпіс
Цыхун — Апанас Цыхун
Цяжкі — Артур Цяжкі
Чавускі — Міхась Чавускі
Чаркасаў — Анатоль Чаркасаў
Чарняўскі — Мікола Чарняўскі
Чарнышэвіч — Аркадзь Чарнышэвіч
Чарняўская — Леаніла Чарняўская
Чаропка — Вітаўт Чаропка
Чарот — Міхась Чарот
Чобат — Алесь Чобат
Чорны — Кузьма Чорны
Чыгрын — Сяргей Чыгрын
Чыгрынаў — Іван Чыгрынаў
Чэрня — Хведар Чэрня
Шабалтас — Васіль Шабалтас
Шабан — Яўген Шабан
Шальманаў — Іван Шальманаў
Шамякін — Іван Шамякін
Шапран — Сяргей Шапран
Шарахоўскі — Янка Шарахоўскі
Шаўцоў — Сяргей Шаўцоў
Шахавец — Уладзімір Шахавец

Шашкоў — Алесь Шашкоў
Шкраба — Рыгор Шкраба
Шлег — Алесь Шлег
Шупенька — Генадзь Шупенька
Шушкевіч — Станіслаў Шушкевіч
Шчарбатаў — Георгій Шчарбатаў
Шыбут — Павел Шыбут
Шыловіч — Георгій Шыловіч
Шымук — Віктар Шымук
Шынклер — Хвядос Шынклер
Шырко — Васіль Шырко
Шырма — Рыгор Шырма
Шыцік — Уладзімір Шыцік
Юрчанка — Георгій Юрчанка
Юрэвіч — Уладзімір Юрэвіч
Ягоўдзік — Уладзімір Ягоўдзік
Ядвігін Ш. — Ядвігін Ш.
Якавенка — Васіль Якавенка
Якімовіч — Алесь Якімовіч
Якутаў — Уладзімір Якутаў
Ялоўчык — Лідзія Ялоўчык
Янішчыц — Яўгенія Янішчыц
Янкоўскі — Фёдар Янкоўскі
Яновіч — Сакрат Яновіч
Янушкевіч — Язэп Янушкевіч
Ярашэвіч — Эдуард Ярашэвіч
Яскевіч — Алесь Яскевіч

СПІС ІНШЫХ КРЫНІЦ СЛОЎНІКА

«Бел. думка» — часопіс «Беларуская думка»
«Бел. лінгвістыка» — штогоднік «Беларуская лінгвістыка»
«Бел. мова і л-ра » — часопіс «Беларуская мова і літаратура»
«Беларусь» — часопіс «Беларусь»
«Весці» — часопіс «Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук»
«Вожык» — часопіс «Вожык»
Гіст. бел. сав. літ. — Гісторыя беларускай савецкай літаратуры, т. 1.—1965.
«Дзядзька Антон» — ананімная гутарка «Дзядзька Антон»
«Жарты» — Жарты, анекдоты, гумарэскі.—1984.
«Звязда» — газета «Звязда»
«Крыніца» — часопіс «Крыніца».
«ЛіМ» — газета «Літаратура і мастацтва»
«Маладосць» — часопіс «Маладосць»
«Нар. асвета»— часопіс «Народная асвета»
«Нар. газ.» — газета «Народная газета»
«Настаўн. газ.» — «Настаўніцкая газета»
«Полымя» — часопіс «Полымя»
«Роднае сл.» — часопіс «Роднае слова»
«Тарас на Парнасе» — ананімная паэма «Тарас на Парнасе»
«Чырв. змена» — газета «Чырвоная змена».
«Энеіда навыварат» — ананімная паэма «Энеіда навыварат»

* * *

У нешматлікіх выпадках (у канцы слоўнікавага артыкула) скарочана паказваюцца (у квадратных дужках) крыніцы, дзе ўжо фіксаваўся пэўны фразеалагізм, або супастаўленні-параўнанні. Вось спіс гэтых скарачэнняў:

Даніловіч — Даніловіч М.А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны. — Гродна, 2000.

Лепешаў — Лепешаў І.Я. З народнай фразеалогіі: Дыферэнцыяльны слоўнік. — Мінск, 1991.

Мяцельская — Мяцельская Е.С., Камароўскі Я.М. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. — Мінск, 1972.

Насовіч — Словарь белорусских пословиц, составленный И.И.Носовичем. — СПб., 1874.

Раманаў — Романов Е. Белорусский сборник. Т. 1. Вып. 1—2. — Киев, 1886.

Федароўскі — Lud białoruski na Rusi Litewskiej. T. IV. — Warszawa, 1935.

Юрчанка — Юрчанка Г.Ф. І коціцца і валіцца. — Мінск, 1972; І сячэ і паліць. — Мінск, 1974; Слова за слова. — Мінск, 1977.

Янкоўскі — Янкоўскі Ф. Беларуская фразеалогія: Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне. — Мінск, 1968.

ФРАЗЕАЛАГІЧНЫЯ І ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫЯ ПРАЦЫ

Батюк Н.О. Фразеологічний словник. — Київ, 1966.

Беларуска-рускі слоўнік /Пад рэд. К.Крапівы. — М., 1962.

Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. — СПб., 1998.

Гаўрош Н.В., Лепешаў І.Я., Янкоўскі Ф.М. Фразеалагічны слоўнік для сярэдняй школы. — Мн., 1973.

Жуков А.В. Лексико-фразеологический словарь русского языка. — М., 2000.

Жуков В.П. Школьный фразеологический словарь русского языка. — М., 1980.

Жуков В.П., Сидоренко М.И., Шкляров В.Т. Словарь фразеологических синонимов русского языка.—М., 1987.

Лепешаў І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў.—Мн., 2004.

Русско-белорусский словарь: В 2 т. / Под ред. К.Крапивы.—Мн., 1982.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. / Пад рэд. К.Крапівы. — Мн., 1977—1984.

Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: В 2 т.— Київ, 1984.

Фразеологический словарь русского литературного языка. Т. 1—2 / Сост. А.И.Федоров. — Новосибирск, 1995.

Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И.Молоткова.— М., 1967.

Фразеологічний словник українскої мови. Т. 1—2. — Київ. 1999.

Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. T. 1—2.— Warszawa, 1985.

ПРЫНЯТЫЯ СКАРАЧЭННІ

абаг.-асаб. — абагульнена-асабовы
абл. — абласны
абстр. — абстрактны
адабр. — адабральны
адз. — адзіночны лік
адмоўн. — адмоўны
аднакр. — аднакратны
адуш. — адушаўлёны
азн. — азначэнне
акал. — акалічнасць
ант. — антонім
ас. — асоба дзеяслова
асаб. — асабовы
асудж. — асуджальны
безас. — безасабовы
буд. — будучы час
вык. — выказнік
выкл. — выклічнікавы
выраж. — выражаны
галоўн. — галоўны
груб. — грубы
дадан. — даданы
дап. — дапаўненне
дзейн. — дзейнік
дзеясл. — дзеяслоў, дзеяслоўны
ж. — жаночы род
жарт. — жартаўлівы
заг. л. — загадны лад
займ. — займеннік
зак. — закончанае трыванне
зборн. — зборны
знач. — значэнне
імен. — іменны
інф. — інфінітыў
і пад. — і падобнае
іран. — іранічнае
канкр. — канкрэтны
кніжн. — кніжны
лічэбн. — лічэбнік
м. — мужчынскі род
мн. — множны лік
мнагакр. — мнагакратны
н. — ніякі род
-н. — небудзь
наз. — назоўнік
назоўн. — назоўны
неадабр. — неадабральны
неадуш. — неадушаўлёны
недапас. — недапасаваны
незадав. — незадавальняльны
незак. — незакончанае трыванне
нескл. — нескланяльны
пабочн. сл. — пабочнае словазлучэнне
пагард. — пагардлівы
паэт. — паэтычны
пр. — прошлы час
праст. — прастамоўны
прэдык. — прэдыкатыўны
разм. — размоўны
састаўн. — састаўны
сін. — сінонім
ск. —сказ
скл. — склон
скл.-злуч. — складаназлучаны
сцвярдж. — сцвярджальны
тр. — трыванне
ужыв. — ужываецца, ужыванне
узмацн. — узмацняльны
узнёсл. — узнёслы
устар. — устарэлы
функц. не зам. — функцыянальна не замацаваны
цяп. — цяперашні час
чл. — член

УМОЎНЫЯ ЗНАКІ

.. — скарачэнне ў цытаце

// — адценне значэння

А

А • **АД А́ДА Я́**. *Акал. Функц. не зам.* Ад пачатку да канца; цалкам. **Сін.**: ад альфы да амегі; ад слова да слова. *Сяргей злаваў на сябе, на начальства, нават на сваю работу, якую, здавалася яму, ён ведаў ад а да я.* Кажадуб. *Пакрыўлю душой, калі скажу, што прачытваю газету, як кажуць, ад а да я.* «Звязда».

НІ А́ НІ БЭ́ не ведаць, не разумець і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Разм. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні вуха ні рыла; ні ў зуб < нагой >; ні цэ ні бэ. *Вядома, муж, Фама, ці Хомка — усяк звалі, — старастам быў у Мужанцы. Не хацеў, адмаўляўся ад такой пасады. Але ж каго выбраць, калі Марта гаварыла па-нямецку? Таго, што ні а ні бэ з захопнікамі не разумеў?* Мыслівец. *Я хоць крыху вучыўся. Васілёк жа — ні а ні бэ... Непісьменны што сляпы.* Аношкін.

АБАБІЦЬ • **АБАБІЦЬ ПАРОГІ** *чые, каму, каго, чаго. Зак. да* **АБІВАЦЬ ПАРОГІ** *чые, каму, каго, чаго.*

АБАРАНКА • **ДЗІРКА АД АБАРАНКА**. Гл. дзірка.

АБАРАНКАМ • **ТРЫМАЦЬ ХВОСТ АБАРАНКАМ**. Гл. трымаць.

АБАРАНКІ • Даставацца (дастацца), атрымаць і пад. **НА АБАРА́НКІ**. *Акал. Разм.* (Даставацца і пад. каму-н.) здорава, як след. Звычайна пра пакаранне, наганяй. **Сін.**: на арэхі. *За сялом Ціхон крыкнуў на пярэдні воз: — Цішэй там, пакуль не атрымаў на абаранкі... Дома былі і будзем, а каня ахапіць не доўга.* Мыслівец. *Ёлуп кудлаты! Ці язык бы адваліўся, каб сказаў на гэтага Хведаронка? Хай бы атрымаў на абаранкі, ёсць за што...* Дудараў.

АБАРВАЦЬ • **АБАРВАЦЬ ТЭЛЕФОН**. *Зак. да* **АБРЫВАЦЬ ТЭЛЕФОН**.

АБАРДАЖ • **БРАЦЬ НА АБАРДАЖ** *каго, што.* Гл. браць.

АБАРОТ • **БРАЦЬ У АБАРОТ** *каго.* Гл. браць.

АБВЕСЦІ • **АБВЕСЦІ ВАКОЛ ПАЛЬЦА** *каго. Зак. да* **АБВОДЗІЦЬ ВАКОЛ ПАЛЬЦА** *каго.*

АБВЕСЦІ ВАЧАМІ *каго, што. Зак. да* **АБВОДЗІЦЬ ВАЧАМІ** *каго, што.*

АБВОДЗІЦЬ • **АБВО́ДЗІЦЬ (АБКРУ́ЧВАЦЬ) ВАКО́Л (КРУГО́М) ПА́ЛЬЦА** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрытна, хітра ашукваць, падманваць каго-н. **Сін.**: абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу < на вушы > *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі;

гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму*; замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Гледачу робіцца як бы і сорамна і крыўдна за Канягіна, які не можа здагадацца, як лоўка Чарскі абводзіць яго вакол пальца.* Вітка. **АБВЕСЦІ (АБКРУЦІЦЬ) ВАКОЛ (КРУГОМ) ПАЛЬЦА** *каго. Зак. Недарэчна і несур'ёзна ўсё гэта. Не такі ён [Загацкі] маладзенькі і дурны, каб абвесці яго кругом пальца.* А.Жук. *Таго Міканора каморнік сорак разоў абкруціць вакол пальца!* Мележ. *Пакуль я сямідзесяцікілёвы мех падыму, мая жонка дзесяць разоў па дзесяць кілаграмаў гайсане... пакуль я падумаю, як абдурыць яе, дык яна мяне незлічона разоў вакол пальца абвядзе...* Пашкоў.

АБВО́ДЗІЦЬ ВАЧА́МІ (ВАЧЫ́МА) *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Аглядваць, акідваць позіркам. — *Будуемся, — кажа Сцяпан Адамавіч, абводзячы вачыма калгасныя будынкі, нібы запрашаючы мяне ацаніць праробленую працу.* Крапіва. **АБВЕСЦІ ВАЧАМІ (ВАЧЫМА)** *каго, што. Зак. Лабановіч абвёў вачамі зняволеных, што покатам ляжалі на нарах, цяжка храпучы і ўскрыкваючы цераз сон.* Колас.

АБДАЛО • **ЯК ВА́РАМ АБДАЛО́** *каго. У безас. ужыв. Разм.* Раптоўна ўразіла, збянтэжыла, напалохала. **Сін.**: як агнём апякло *каго*. *Алеся як варам абдало, ён пачырванеў, што рак.* Шамякін. *Цягну на бераг — парашут. І каменне ў ім, каб не ўсплываў, мабыць. І там яшчэ ў вадзе штосьці бялее. А далей, на беразе, слядоў поўна. Як варам мяне абдало.* Савіцкі. *Стасіка як варам абдало. «Відаць, цётка пра ўсё здагадваецца», — мільганула ў галаве.* Няхай.

АБДЗЯЛІЎ • **БОГ НЕ АБДЗЯЛІЎ** *каго чым.* Гл. бог.

АБДЫМАЦЬ • **АБДЫМА́ЦЬ НЕАБДЫ́МНАЕ**. *Незак. Функц. не зам. Часам з адценнем іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ставіць рэальную задачу вельмі шырокага ахопу чаго-н. *Лепш, па-мойму, не абдымаць неабдымнае. Нам будзе дарага ўсё, напісанае табой, але каб нешта выйшла на людзі.* Ярашэвіч. **АБНЯЦЬ НЕАБДЫМНАЕ**. *Зак. Адначасова дэманструюцца чатыры конкурсныя праграмы... Дадаць сюды рэтраспектыўны паказ фільмаў мінулых гадоў, шматлікія сустрэчы і творчыя дыскусіі, і будзе зразумела, што на справе значыць «абняць неабдымнае».* «ЛіМ».

АБДЫМКАМІ • **З АБДЫ́МКАМІ** <u>*прымаць, сустракаць.*</u> *Акал. Разм.* Прыветна, гасцінна, з вялікім задавальненнем. **Сін.**: з распасцёртымі рукамі. *Кіну ўсё да д'ябла і паеду... З маімі заслугамі, з маёй галавой і рукамі — усюды сустрэнуць з абдымкамі, з дарагой душой...* Шамякін. *Вас тут з абдымкамі прымуць.* «Полымя».

АБДЫМКІ • **У АБДЫ́МКІ (АБДО́ЙМЫ) МАРФЕ́Я** <u>*ісці, пайсці*</u> і пад. *Акал. Кніжн.* Спаць. **Сін.**: на бакавую (у 2 знач.); на бок. *Я проста скептык, якому да таго ж вельмі хочацца спаць і які не дачакаецца сустрэчы са Швальбе, каб пасля адправіць яго да д'ябла, пачытаць штосьці вясёлае з твораў тутэйшых паэтаў... І пайсці ў абдоймы Марфея.* Караткевіч. *Мне гэта месца падабаецца. Мяркуйце самі: адыходзім у абдымкі Марфея — гучыць гадзіннік ратушы.* Шаўцоў.

АБЕДЗВЕ • **ЗА АБЕДЗВЕ ШЧАКІ**. Гл. шчакі.

КЛАСЦІ НА <АБЕДЗВЕ> ЛАПАТКІ *каго, што.* Гл. класці.

КУЛЬГАЦЬ НА АБЕДЗВЕ НАГІ. Гл. кульгаць.

АБЕДЗВЮМА • **АБЕДЗВЮМА РУКАМІ**. Гл. рукамі.

ГАЛАСАВАЦЬ АБЕДЗВЮМА РУКАМІ *за каго, за што.* Гл. галасаваць.

ПАДПІСВАЦЦА АБЕДЗВЮМА РУКАМІ *пад чым.* Гл. падпісвацца.

ТРЫМАЦЦА АБЕДЗВЮМА РУКАМІ *за каго.* Гл. трымацца.

ХАПАЦЦА АБЕДЗВЮМА РУКАМІ *за што.* Гл. хапацца.

АБ'ЕДЗЕШ • **НА КРЫВО́Й КАБЫ́ЛЕ (КАЗЕ́) НЕ АБ'Е́ДЗЕШ** *каго. Зак. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Не ашукаеш, не перахітрыш. **Сін.**: на мякіне не правядзеш *каго. Зразумела, што Калеснікаў «кампрамат» дорага каштуе і гэтага чалавека на крывой кабыле не аб'едзеш, Караленя пайшоў тым жа шляхам, што і шантажыст-вымагальнік.* Праўдзін. *Барысевіча на крывой кабыле не аб'едзеш, хітрун, якіх пашукаць. І прынцыповы.* «ЛіМ». *А ты яго на крывой казе не аб'едзеш.* Юрчанка.

АБЕДНЮ • **ПСАВАЦЬ АБЕДНЮ** *каму.* Гл. псаваць.

САПСАВАЦЬ УСЮ АБЕДНЮ. Гл. сапсаваць.

АБ'ЕСЦІ • **АБ'ЕСЦІ ВУШЫ** *каму.* Гл. аб'ядаць.

АБ'ЕЎСЯ • *Муж* **АБ'Е́ЎСЯ ГРУ́Ш <І ЛО́ПНУЎ>**. *Азн. Прасг. Іран.* Незаконны, не аформлены юрыдычна або які знік, прапаў. — *У мяне муж ёсць, — упэўнена адказала Алімпа. — Быў у цябе муж, ды аб'еўся груш і лопнуў,— зласліва пажартавала Агата.* Сабаленка. — *А яна што? Замуж выйшла? — Якое там замуж... Муж аб'еўся груш.* Арабей. — *Ёсць муж? — Калі б ён быў... Два дні пасядзеў — і як скрозь зямлю праваліўся. Спахапіўся, што сваё засудзяць, ці без суда... З таго часу ані почуту. Муж-смуж, аб'еўся груш.* Карамазаў. *[Марыя:] Усё-такі ён быў табе мужам. [Альбіна:] Мой муж аб'еўся груш.* Каржанеўская.

БЛЁКАТУ АБ'ЕЎСЯ. Гл. наеўся.

АБІВАННЕ • **АБІВА́ННЕ ПАРО́ГАЎ**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. ці дап. Разм. Часцей неадабр.* Настойлівы зварот з просьбамі да каго-н. *Мае хлопцы-выпускнікі разумнейшыя за мяне. Яны не трацілі час на абіванне парогаў мясцовых улад, каб дамагчыся патрэбнага памяшкання для арцелі...* Кулакоўскі. *Відаць, сноўданне ды абіванне парогаў у пошуках лёгкага хлеба збіла яму [Івану] рогі.* Васілевіч. — *Маладыя, нявопытныя [аўтары] заўсёды чагосьці баяцца... — Журналісту лягчэй, бо прафесія журналіста — гэта абіванне парогаў рэдакцыі.* Васючэнка.

АБІВАЦЬ • **АБІВА́ЦЬ БАКІ́ (БО́КІ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *дзе. Часцей неадабр.* Знаходзіцца дзе-н. без пэўнага занятку. *За гэты час, што Панас бакі абіваў на небе, ён асвоіўся нібы на сваім сенакосе.* Бядуля. — *Ты во што,— сказаў Мікіта,— давай выпісвай мяне адсюль [з бальніцы]. Хопіць мне тут бакі абіваць.* Дудараў.

2. *Асудж.* Нічога не рабіць, гультаяваць, лодарнічаць. **Сін.**: адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. — *А вы што стаіце, як вешкі. Годзе абіваць бокі! — накінулася раптам на ўсіх Маланння.* Мележ.

АБІВА́ЦЬ ПАРО́ГІ *чые, каму, каго, чаго. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва хадзіць куды-н., просячы, дамагаючыся чаго-н. **Сін.**: стукацца ў дзверы (у 1 знач.); стукаць у дзверы (у 1 знач.). *Нарыхтовачку так-сяк здалі? Здасце і падатак. Нічога. У калгас трэба ісці, а не абіваць фінаддзелаўскія парогі.* Лобан. *Не пайшоў малы*

Якім у вандроўку са старым абіваць людзям парогі. Колас. *З бальніцы Іван спяшаўся ў трэст: ужо каторы дзень ён абіваў парогі пабудкома і ўпраўляючага трэста.* Грахоўскі. **АБАБІЦЬ ПАРОГІ** *чые, каму, каго, чаго. Зак. Задача наша — выбіць рэспубліканскія ліміты пад атрыманыя ад Масквы грошы. Паверце, вельмі складаная задача! Колькі парогаў прыйшлося абабіць...* Шамякін.

АБКІДАЦЬ • **АБКІДАЦЬ ГРАЗЗЮ** *каго.* Гл. закідваць.

АБКЛАСЦІ • **АБКЛА́СЦІ ЧЫРВО́НЫМІ СЦЯЖКА́МІ** *каго. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб ці абстр. прадмета. Стварыць крайне неспрыяльныя ўмовы для чыёй-н. жыццядзейнасці. *Я стратэг, мілая Ірына. Мяне тут спрабавалі абкласці чырвонымі сцяжкамі, ды я воўк біты. Таму рашыў абхітрыць усіх, і вас у тым ліку.* Бязлепкіна.

АБКЛЕЙВАЙ • **ХО́ЦЬ СЦЕ́НЫ Ў ХА́ЦЕ АБКЛЕ́ЙВАЙ (КЛЕ́Й)** *чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра грошы. **Сін.**: куры не клююць. *Гэта яму, Хамянку, абы дзень да вечара, яму і заробак ні ішоў ні ехаў, і так грошай у бацькі з маткаю хоць сцены ў хаце абклейвай.* Кусянкоў.

АБКРУЦІЦЬ • **АБКРУЦІЦЬ ВАКОЛ ПАЛЬЦА** *каго.* Гл. абводзіць.

АБКРУЧВАЦЬ • **АБКРУЧВАЦЬ ВАКОЛ ПАЛЬЦА** *каго.* Гл. абводзіць.

АБЛАМАЦЬ • **АБЛАМА́ЦЬ (ЗБІ́ЦЬ) РО́ГІ** *каму. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Уціхамірыць, утаймаваць, прымусіць каго-н. пакарыцца; сагнаць пыху, перамагчы. **Сін.**: падпілоўваць рогі *каму*; паказваць месца *каму*; паставіць на <сваё> месца *каго*; скруціць рогі *каму. А мне, братачка, абламалі рогі. Было на вяку, што і па спіне, і па баку...* Місько. *[Гудзееў:] Вось прыехаў ваяваць з вашым Кавальчуком... Нічога. Абломім і яму рогі. Прывыкне.* Макаёнак. — *Чуў?— азірнуўся Павел у бакі. — Пад Сталінградам збілі ім [немцам] рогі.* Пальчэўскі.
АБЛАМА́ЦЬ (ПАЛАМА́ЦЬ) ЗУ́БЫ *на чым, дзе. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Пацярпець няўдачу ў якой-н. справе. *[Антаніна] — гэткая дурніца! — уявіла, быццам і сапраўды здольна зрушыць з месца справу, на якой абламаў зубы такі вопытны матэматык, як Ігар Белячкоў.* Радкевіч. — *Зрабіць трэба ўсё магчымае, каб Гофман паламаў зубы на подступах да Петраграда! — Так, немцы павінны паламаць зубы. Толькі ў такім разе яны згодзяцца на мір.* Шамякін.

АБЛІВАЕЦЦА • **ДУША КРЫВЁЙ АБЛІВАЕЦЦА** *чыя, у каго.* Гл. душа.

АБЛІВАННЕ • **АБЛІВА́ННЕ ГРА́ЗЗЮ** *<каго>. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Несправядлівае абвінавачванне, незаслужанае зневажэнне. **Сін.**: утоптванне ў гразь *каго, чаго.*

АБЛІВАЦЦА • **АБЛІВА́ЦЦА ГРА́ЗЗЮ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, сукупнасці асоб, абстр. і канкр. прадмета. Несправядліва абвінавачвацца, незаслужана зневажацца. *Сам граф Ельскі на свае ўласныя грошы выпісваў, напрыклад, для сваіх рабоў рэлігійна-цемрашальскі часопіс на польскай мове «Рыцэж непокалянэй», дзе культываваліся ўсялякія забабоны і граз[зю] абліваўся Савецкі Саюз.* Пестрак.
АБЛІВА́ЦЦА (ЗАЛІВА́ЦЦА) СЛЯЗА́МІ (СЛЯЗЬМІ́). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка, няўцешна плакаць. **Сін.**: бярозаю ліцца; вачэй не асушваць; выплакаць <усе> вочы; выціскаць слязу (у 1 знач.); ліць слёзы *<па кім>*; печь рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *Маладзіца слязамі абліваецца, а ў яе Хведзі рукі назад завязаны.* Лобан. *Яна [маці] трымала ў руках ліст і аблівалася слязамі.* Гарэцкі. **АБЛІЦЦА (ЗАЛІЦЦА) СЛЯЗАМІ**

(СЛЯЗЬМІ). *Зак. Залілася слязьмі Зося, стукнуўшы локцямі аб стол.* Чорны. *Антаніна, як толькі пераступіла парог, так і залілася слязьмі.* Васілевіч. *А цяпер пайду — хлопец недзе слязьмі абліўся.* «Полымя».

АБЛІВА́ЦЦА КРО́ЎЮ (КРЫВЕ́Й). *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знемагаць ад страты крыві пасля ранення ці пабояў. **Сін**.: умывацца кроўю (у 1 знач.). *«Можа, там Антось Дубіцкі абліваецца крывёю, — з жахам думаў [Сцяпан]. — А бандыты рвуць дамбу...»* Чарнышэвіч. *Яна [Люба] думала пра тое, што цераз яе ласку хлопец абліваецца крывёй.* Чорны. **АБЛІЦЦА КРОЎЮ (КРЫВЕ́Й)**. *Зак.*

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб, а таксама са зборн. знач. Ваяваць, змагацца ў цяжкіх баях з ворагам. **Сін**.: умывацца кроўю (у 2 знач.). *Народ бачыць, што армія абліваецца крывёю і ніхто не здаецца.* Няхай. *Чамусьці ўсе прывыклі гаварыць і пісаць аб адказнасці пісьменнікаў перад гісторыяй. Апошнія — за рэдкім выняткам — заўсёды ўхвалялі мір, а свет няспынна абліваўся крывёй.* Танк. **АБЛІЦЦА КРОЎЮ (КРЫВЕ́Й)**. *Зак.*

АБЛІВАЦЬ • **АБЛІВА́ЦЬ ГРА́ЗЗЮ (БРУ́ДАМ, ПАМЫ́ЯМІ)** *каго, што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Несправядліва абвінавачваць, незаслужана зневажаць. **Сін**.: вешаць сабак на *каго, на што*; выліваць памыі *на каго*; выліваць бруд на галаву *каго*; закідваць граззю *каго*; кідацца граззю; кідаць каменем *у каго*; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго*; мазаць дзёгцем *каго, што*; мяшаць з граззю *каго, што*; мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што*; падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што*. *Цяпер Міхальчук хадзіў па вёсках, збіраў падаткі і ў кожнай хаце, куды забрыдаў, абліваў граззю Савецкую ўладу і бальшавіцкія парадкі.* Навуменка. — *Чым сёння дыхаюць кадэты?.. — Як і ўчора.. абараняюць палітыку Часовага ўрада і, як звычайна, абліваюць бальшавікоў памыямі, — кінула газету Марыя Карпаўна.* Гурскі. **АБЛІЦЬ ГРАЗЗЮ (БРУДАМ, ПАМЫЯМІ)** *каго, што. Зак. Замест таго, каб спыніць нягодніка, які робіць подласць таварышам па рабоце, грэбліва адвярнуцца ад яго паслуг, вы штурхаеце яго на новую подласць — падтрымліваеце ў жаданні abліць брудам сваіх таварышаў.* Радкевіч.

АБЛІЖАШ • **ПА́ЛЬЧЫКІ АБЛІ́ЖАШ (-АЦЕ)**. *Вык. Разм.* **1**. Вельмі смачны, прыемны. Пра яду, пітво. **Сін**.: за вушы не адцягнеш (у 1 знач.); у роце растае; язык праглынеш. **Ант**.: расце ў роце; хоць на сабаку выплі. *Мне новую партыю віна прыслалі з Парыжа ды рознай рыбы з Нарвегіі — пальчыкі абліжаце.* Лынькоў. *Нічога, хлопцы, прыходзьце праз два гады. Такі будзе вінаград — пальчыкі абліжаце.* Васілеўская.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі добры, прывабны, выклікае захапленне. **Сін**.: адным словам[1]; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на ять (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. — *Прыйдзе і ён!.. Пабачыш, які хлопец. Пальчыкі абліжаш,—захаплялася Куля.* Сабаленка. *Смейцеся, смейцеся... Праз месяц такі зруб прывязу — пальчыкі абліжаце...* Шамякін. *У мяне такія кніжкі — пальчыкі абліжаш.* Машара. *[Гарлахвацкі:] І цікавая навіна? [Зёлкін:] Пальчыкі абліжаце.* Крапіва.

АБЛІЦЦА • **АБЛІЦЦА КРОЎЮ**. *Зак. да* **АБЛІВАЦЦА КРОЎЮ**.
АБЛІЦЦА СЛЯЗАМІ. *Зак. да* **АБЛІВАЦЦА СЛЯЗАМІ**.

АБЛІЦЬ • **АБЛІЦЬ ГРАЗЗЮ** *каго, што. Зак. да* **АБЛІВАЦЬ ГРАЗЗЮ** *каго, што.*

АБЛУДНАЯ • **АБЛУДНАЯ АВЕЧКА**. Гл. авечка.

АБЛУПЛЕНАГА • Ведаць **ЯК АБЛЎПЛЕНАГА (-УЮ, -ЫХ)**. *Акал. Праст.* Вельмі добра, да дробязей. **Сін.**: удоўж і ўпоперак (у 2 знач.); як ойча наш, як свае пяць пальцаў; як табліцу множання. *Я дзіўлюся запытанню. Маё ж прозвішча ведаюць усе... ведаюць усе як аблупленага... ведаюць вось і таварышы з райкома.* Лынькоў. — *Максімка, вазьмі мяне. Я гэтага Ермальчука як аблупленага ведаю,— папрасіўся Цярэшка.* Грахоўскі. *[Журавіна:] Хто не ведае Юшчыхі?! Ды яе ўвесь саўгас як аблупленую ведае.* Кобец. *[Навуменка:] Яны ў мяне літасці мець не будуць! Усіх ведаю як аблупленых. Пад корань іх трэба падразаць!* Радкевіч.

АБМАЗАЦЬ • **АБМАЗАЦЬ ДЗЁГЦЕМ** *каго, што. Зак. да* **МАЗАЦЬ ДЗЁГЦЕМ** *каго, што.*

АБМЫВАЦЬ • **АБМЫВАЦЬ ЯЗЫКОМ** *каго, што.* Гл. мыць.

АБМЫЦЬ • **АБМЫЦЬ ЯЗЫКОМ** *каго, што. Зак. да* **МЫЦЬ (АБМЫВАЦЬ) ЯЗЫКОМ** *каго, што.*

АБНЯЦЬ • **АБНЯЦЬ НЕАБДЫМНАЕ**. *Зак. да* **АБДЫМАЦЬ НЕАБДЫМНАЕ**.

АБОДВА • **У АБОДВА КАНЦЫ**. Гл. канцы.

АБОЕ • **АБО́Е РАБО́Е**. *Нескл. Вык. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб. Абсалютна аднолькавыя, адны не лепшыя за другіх, адзін не лепшы за другога (часцей паводле адмоўных якасцей). **Сін.**: аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). **Ант.**: з іншага цеста <спечаны>; не з такога цеста зроблены. *Раздушыце інквізіцыю — усё адно, папоў ці ксяндзоў. Абое рабое.* Караткевіч. *Наста і Хадора былі, як кажуць, абое рабое: жылі адзінока, мужыкоў ні ў адной, ні ў другой няма, дзеці ў іх павырасталі, павербаваліся, паз'язджалі.* Сачанка. — *Вадзіцель «Жыгулёў» вінаваты. Не бойся, — суцяшалі маладыя пасажыры вадзіцеля тралейбуса. — Абое рабое. Абодва вінаваты, — буркнуў сівагаловы мужчына...* Левановіч. *З Данскім яго параўноўваць нельга. Абое рабое. Данскі і нерашучы быў, і нават трусаваты.* «Полымя».

АБОЗЕ • **У АБО́ЗЕ**. *Акал. Разм. Неадабр.* Ззаду ўсіх (заставацца, плесціся, цягнуцца і пад.). **Сін.**: у хвасце. *Мы пераходзім на прапашную сістэму. А ты застанешся ў абозе. Гаспадарка твая паказальная, што ж ты будзеш паказваць?* Дуброўскі. *[Анішчук:] Занадта ты рвешся наперад. [Бондар:] А ты цягнешся ў абозе.* Гурскі. *Ён павінен выбраць актуальную ў навуковых адносінах тэму і ўжо гэтым даказаць, што ён знаходзіцца не ў абозе, а на перадавых пазіцыях навуковай думкі.* Лобан.

АБРАЗАЦЬ • **АБРАЗА́ЦЬ КРЫ́ЛЫ (КРЫ́ЛЛЕ)** *каму, у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць магчымасці дзейнічаць, рабіць што-н. **Сін.**: завязваць свет *каму* (у 1 знач.); засланяць <увесь, божы> свет *каму* (у 2 знач.); звязваць па руках і нагах *каго*; звязваць рукі *каму*; падразаць крылы *каму*. **Ант.**: развязваць рукі *каму*. *Ну, вядома, шляхта, у якой абразаюць крылы, не з намі, ды яна нам і не патрэбна.* Нёманскі. **АБРЭЗАЦЬ КРЫЛЫ (КРЫЛЛЕ)** *каму, у каго. Зак. Усім*

груганам.. абрэзалі крылле падзеі. Куляшоў. *[Скаруба:] Па здольнасцях маіх, па таленту майму — я вунь дзе мог быць... Толькі не далі... Таксама, як Сяргею, крылы абрэзалі...* Маўзон.

АБРАМА • **АДПРАЎЛЯЦЦА ДА АБРАМА НА ПІВА**. Гл. адпраўляцца.
ТРАПІЦЬ ДА АБРАМА НА ПІВА. Гл. трапіць.

АБРАСЛА • **ДУША МОХАМ АБРАСЛА** *ў каго.* Гл. душа.

АБРАСТАЦЬ • **АБРАСТА́ЦЬ МО́ХАМ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *Неадабр.* Адставаць ад жыцця, духоўна апускацца. *Вы не заўважаеце, што Пётр Іванавіч абрастае мохам, адмяжоўваецца ад калектыву «сямейнай сцяной».* «ЛіМ». — *Сядзеў бы і сядзеў на сваім месцы. — Мохам абрастаем, Рыгор. Старэем.* Караткевіч. **АБРАСЦІ МОХАМ**. *Зак. Сцяпан не помніць, калі, з якога часу той Жогла, якога баяліся ў наваколлі ўсе пасляваенныя зладзеі, самагоншчыкі і п'яніцы, аброс мохам, стаў тоўсты, мяккі, добры для ўсіх — для начальства, і для людзей.* А.Жук.
2. *Адабр. і неадабр.* Станавіцца багацейшым, разжывацца. **АБРАСЦІ МОХАМ**. *Зак. — Дык ты, напэўна, ужо даўно тут жывеш? — Не так і даўно, а мохам крыху аброс. Амаль два гады, як у гэты горад завітаў. А на адным месцы, як кажуць, і камень абрастае.* Аношкін.

АБРАСЦІ • **АБРАСЦІ МОХАМ**. *Зак. да* **АБРАСТАЦЬ МОХАМ**.

АБРОЦЬ • **НАДЗЯВАЦЬ АБРОЦЬ** *на каго, на што.* Гл. надзяваць.
НАДЗЯВАЦЬ НА СЯБЕ АБРОЦЬ. Гл. надзяваць.

АБРЫВАЕЦЦА • **СЭРЦА АБРЫВАЕЦЦА** *ў каго, чыё.* Гл. сэрца.

АБРЫВАЦЬ • **АБРЫВА́ЦЬ ТЭЛЕФО́Н**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Часта, доўга званіць па тэлефоне. **Сін.**: вісець на тэлефоне; сядзець на тэлефоне. *На хлебакамбінаце абрывалі тэлефоны, дамагаючыся ад млынзавода 185 тон харчовага жыта.* «Вожык». **АБАРВАЦЬ ТЭЛЕФОН**. *Зак. На стале ляжала запіска: «Ты, канечне, забыў, што ў Васіля дзень нараджэння. Ён абарваў тэлефон. Падарунак я купіла і чакаю цябе ў яго».* Кацюшэнка.

АБРЭЗ • **ПАД АБРЭ́З**. *Акал.* Да грані магчымага, мінімальна (даць, забраць і пад.). *[Валасны суддзя] бацькаву, матчыну і яшчэ нейчую — невядома чыю — частку прысудзіў Юстапу, а Віцэнтаму ўсяго ў падзеле даў пад абрэз.* Калюга.
У АБРЭ́З *чаго. Убезас. ужыв. Разм.* Малавата; не больш, чым трэба. *Хлеба таго ў цябе ў абрэз.* Лынькоў. *—Малавата купляюць... —Грошай, відаць, у абрэз.* Брыль. — *Ну, жарты жартамі,— паглядзеў Толік на гадзіннік. — У нас часу ў абрэз.* Гаўрылкін.

АБРЭЗАЦЬ • **АБРЭЗАЦЬ КРЫЛЫ** *каму, у каго. Зак. да* **АБРАЗАЦЬ КРЫЛЫ** *каму, у каго.*

АБСАЛЮТНЫ • **АБСАЛЮТНЫ НУЛЬ**. Гл. нуль.

АБСЕВАК • **АБСЕ́ВАК У ПО́ЛІ**. *Часцей адз. Часцей у знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нявартыы чалавек, якім пагарджаюць; горшы за іншых. **Сін.**: адстаўной казы барабаншчык; апошняя спіца ў коле; дзесятая спіца ў коле (у 1 знач.); малая сошка; птушка невысокага палёту (у 1 знач.). **Ант.**: важная птушка; птушка высокага палёту. *Абсеўкам у полі жыла Агата ў сям'і Сымона Карпача.* Нёманскі. *Я ажаніўся маладым, але нельга сказаць, каб да гэтага не ведаў жанчын. Быў, як кажуць, не абсевак у полі, і дзяўчаты да маладыя кабеты ліплі да мяне самі.* «Нар. газ.»

АБСОХЛА • **<МАТЧЫНА> МАЛАКО НА ГУБАХ НЕ АБСОХЛА** *ў каго.* Гл. малако.

АБСТРЭЛ • **БРАЦЬ ПАД АБСТРЭЛ** *каго, што.* Гл. браць.

АБСЫПАЦЦА • **АБСЫПА́ЦЦА ЗО́ЛАТАМ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі нажывацца, узбагачацца. **АБСЫ́ПАЦЦА ЗОЛАТАМ**. *Зак. На тваім месцы разумныя людзі золатам абсыпаліся б даўно, на чацвёрцы коней ездзілі б.* Дайнека.

АБСЫПАЦЬ • **АБСЫПА́ЦЬ ЗО́ЛАТАМ** *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Шчодра абдорваць, абагачаць. **АБСЫ́ПАЦЬ ЗОЛАТАМ** *каго. Зак. Андрэй зірнуў у той бок, дзе быў лес. Яго аж скаланула: здаецца, цяпер, каб і золатам абсыпалі, не пайшоў бы туды...* Колас. *Я тут нікому не трэба. Не, тут я ні за што не застануся, хай мяне золатам абсыплюць. З мяне хопіць.* Гаўрылкін.

АБТРЭСЦІ • **АБТРЭ́СЦІ ПРА́Х** *чый, каго, чаго* **З <АД> НО́Г <СВАІ́Х, НА́ШЫХ>**. *Зак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Канчаткова, назаўсёды парваць з кім-, чым-н.; адрачыся ад каго-, чаго-н. *Пілат адсопваўся, надзімаў тоўстыя шчокі: — Абтрасём прах гэтага горада... ад ног нашых...* Караткевіч. *Калі рваць, дык рваць рашуча... Абтрасём яго прах з нашых ног!* Міська. *[Людзі] абтрэслі прах старога свету з ног і прыцягненне сіл яго парвалі.* Вярцінскі.

АБУВАЦЬ • **АБУВА́ЦЬ У ЛА́ПЦІ** *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаць нядобрасумленна, ашукваць, хітраваць, падманваць. **Сін**.: абводзіць вакол пальца *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Справадзіў мужа да астрога, а сам да жоначкі яго... Хіба ты ў сэрцы маеш бога? Каго ашукваеш, каго? Каго ж у лапці абуваеш?* Колас. **АБУЦЬ У ЛАПЦІ** *каго. Зак. [Палкоўнік:] Ты ж абула у лапці Пясецкую... Ажаніла студэнта, атлуміла Пясецкую, забрала грошы і рада.* Галубок. *Раніцой прачнуўся свежы, у добрым настроі, і з цвёрдым намерам — назад у Мінск, на злосць Саўчуку і ўсім гэтым бездарам. Хай пакруцяць насамі — не ўдалося абуць у лапці...* Блакіт.

АБУХ • **ПАДВОДЗІЦЬ ПАД АБУХ** *каго.* Гл. падводзіць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ <СВАЮ> ГАЛАВУ ПАД АБУХ. Гл. падстаўляць.

СТАВІЦЬ ПАД АБУХ *каго.* Гл. ставіць.

Тупы **ЯК АБУ́Х**. *Акал. Разм.* Вельмі, зусім. *Вучыць мяне ксёндз пасля вячэры. А я нічога не разумею з таго вучэння. «Тупы ты,— кажа, — Казюня, як абух».* Чарнышэвіч.

АБУХА • *Дабіваць (дабіць)* і пад. **ДА АБУХА́**. *Дап. Разм.* Да поўнай непрыгоднасці. **Сін**.: да ручкі *дабіваць*. *Варта табе.., шкодніку, от што! Пайшоў прэч ад мяне! Хто коней біў, да абуха дабіўшы?* Самуйлёнак. *Як гаспадарылі немцы ў часова захопленых імі абласцях, гэта сапраўды вядома ўсяму свету. Дагаспадарнічаліся, як гэта гаворыцца, да абуха...* Лынькоў.

ЯК ВОЛ АБУХА. Гл. вол.

АБУХОМ • **ЯК АБУХОМ ПА ГАЛАВЕ СТУКНУЦЬ** *каго.* Гл. стукнуць.

АБУЦЬ • **АБУ́ЦЬ <СВАЁ> СЭ́РЦА Ў ЛА́ПЦІ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Страціўшы цярпенне, раззлавацца. *У Лаўрэна было такое адчуванне, што і ён, мабыць, здолеў бы нешта падобнае зрабіць са сваімі хлопцамі. Праўда, варожасць да іх адразу паменшала, калі падумаў аб Ніне. «Яна ж, булавешка, і зараз, абуўшы сваё сэрца ў лапці, іх, напэўна, шкадавала б», — паківаў Лаўрэн галавой.* Карпюк. [*Даніловіч*, с. 179: сэрца ў лапці абуць — 'змірыцца з чым-н'.]

АБУЦЬ У ЛАПЦІ *каго. Зак. да* **АБУВАЦЬ У ЛАПЦІ** *каго.*

АБЦАС • Пападаць, трапляць **ПАД АБЦА́С** *чый, каго, да каго. Акал. Разм. Іран.* У поўную залежнасць, падпарадкаванне. Звычайна пра залежнасць мужа ад жонкі. *Ён ці пачуў ад каго, ці вычытаў дзе, што ўсё якраз наадварот: не хлопец бярэ дзяўчыну.., а дзяўчына сама выбірае сабе мужа. Хто прыглянецца, той і трапляе да яе пад абцас.* Масарэнка.

АБЦАСАМ • Быць, трымаць, апынуцца **ПАД АБЦА́САМ** *чыім, каго, у каго. Вык. і акал. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У поўным падпарадкаванні. Звычайна пра залежнасць мужа ад жонкі. **Сін.**: пад ботам *чыім, каго, у каго* (у 1 знач.); пад каўпаком *каго, у каго*; пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 1 знач.); у кіпцюрах *чыіх, каго*; у кулаку; у лапах *каго, чыіх*; у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *Той не глядзі, што ціхманы. Як каторая жонка: ціхенькая, а мужык у яе пад абцасам...* Быкаў. — *Як здароўе Наталлі Уладзіміраўны? — спытаўся Бонч-Бруевіч пра жонку Духоніна, пра якую казалі, што яна свайго мужа трымае пад абцасам.* Гурскі. — *Каця гаворыць, што яна першая напісала табе. Праўда? Гэта добра, што не ты першы напісаў, — філасофстваваў Валодзя. — Перад імі не рассцілайся, а то пад абцасам апынешся.* Шамякін.

АБЦІРАЦЬ • **АБЦІРАЦЬ ВУГЛЫ**. Гл. падпіраць.

АБЦУГАХ • **У АБЦУГА́Х** трымаць. *Акал. Разм.* Вельмі строга, сурова, абмяжоўваючы свабоду дзеянняў. **Сін.**: у цуглях; у чорным целе (у 2 знач.). *Ой, трымаў я іх дагэтуль у абцугах! Ой, кіраваў я гаспадаркай.* Бядуля. *Можа, чым дапамагчы, ну, падказаць, як вам падступіцца да новай справы, на каго з афіцэраў больш звярнуць увагу? Вось, напрыклад, як працаваць з тым жа Жураўлём, якога трэба трымаць у абцугах?* «Полымя».

АБЫДЗІ • **СВЕТ АБЫДЗІ, ДРУГОГА НЕ ЗНОЙДЗЕШ** *такога.* Гл. прайдзі.

АБЫСЦІ • **АБЫСЦІ БОКАМ** *каго, што. Зак. да* **АБЫХОДЗІЦЬ БОКАМ** *каго, што.*

АБЫСЦІ ЗА ВЯРСТУ *каго, што. Зак. да* **АБЫХОДЗІЦЬ ЗА ВЯРСТУ** *каго, што.*

АБЫХОДЗІЦЬ • **АБЫХО́ДЗІЦЬ БО́КАМ** *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. (звычайна ў пр. або ў 3-й ас. цяп.) пры дзейн. са знач. абстр. прадмета *(вайна, смерць* і пад.). Зусім не закранаць, мінаць каго-, што-н. *[Лобаў:] І скажы ты, добрых людзей смерць без разбору косіць, а гэтага злыдня бокам абыходзіць, даруй госпадзі.* Васілеўскі.
АБЫСЦІ БОКАМ *каго, што. Зак. Вайна абышла бокам Смірніцкую.* Шахавец. *[П.Броўка] бачыў, што вайна зачапіла не ўсіх, яна чамусьці бокам абышла панскія маёнткі.* Шкраба.

АБЫХО́ДЗІЦЬ ЗА ВЯРСТУ́ (ЗА СЕМ, СТО ВЁРСТ) *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Пазбягаць каго-, што-н. *І доўга потым абыходзіў [мядзведзь] за вярсту тыя месцы, дзе пахла мёдам ці пеўнямі.* Лынькоў.
АБЫСЦІ ЗА ВЯРСТУ (ЗА СЕМ, СТО ВЁРСТ) *каго, што. Зак. [Рыбак] праклінаў сябе за неасцярогу, за тое, што не абышоў за вярсту той крайняй хаты...* Быкаў. *На сваю галаву я вас сустрэў. Каб ведаў, за сто вёрст абышоў бы.* Асіпенка. *Калі б яна ў такой сям'і, як мая, расла, то, вядома ж, за сем вёрст абышла б таго Паўла.* Кадзетава.

АБ'ЯДАЦЬ • **АБ'ЯДА́ЦЬ ВУ́ШЫ** *каму. Незак. Разм. Незадав.* 1. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Надакучліва прыставаць з размовамі пра адно і тое ж. **Сін.**: мазоліць вушы *каму, чые*; пратрубіць <усе> вушы *каму <пра каго, пра што, аб кім>*. *«От выправіла мяне старая сёння на расу, — падумаў Вінцук, — от дык выправіла... А той гіцаль [унук] спіць і не ведае, што праз яго Пацук дзеду вушы аб'ядае...»* Чарнышэвіч. **АБ'ЕСЦІ ВУШЫ** *каму. Зак. [Сямёнаўна:] Аб'еў мне сын вушы, каб вашага бычка ўкрасці.* Петрашкевіч.

2. Ужыв. пры дзейн., які абазначае жывёлу (радзей чалавека). Наносіць вялікія страты на ўтрыманне каго-н. (пражэрлівага, але малакарыснага). *— Пагойсаюць па двары [адкормачнікі], то ў вазе страцяць. І корму ім не набрацца тады. Вушы аб'ядаюць, — замахала рукамі Баравая.* Дуброўскі. **АБ'ЕСЦІ ВУШЫ** *каму. Зак. Гэта ж як уссела, нягодніца: маўляў, я ў яе нахлебніца, аб'ела ёй вушы.* Сабаленка.

АБЯЛІЦЬ • **НІ АЧАРНІЦЬ НІ АБЯЛІЦЬ**. Гл. ачарніць.

АБЯЦАНАЯ • **АБЯЦАНАЯ ЗЯМЛЯ**. Гл. зямля.

АБЯЦАНКА • **АБЯЦА́НКА-ЦАЦА́НКА**. *Часцей ужыв. у мн. Звычайна дзейн. ці дап. Разм. Іран.* Ненадзейнае ці нездзяйсняльнае абяцанне. *— Дзяліць [зямлю] калі? — Падзялілі ўжо! — Гаварылі, дурылі.. Абяцанка-цацанка!..* Мележ. *Ясна было адно: гэтым «вызваленнем» з лагера.. канчалася ўся тая даўняя, таямнічая, зманлівая справа з запаўненнем анкет, перапісваннем, нават фатаграфаваннем, усе тыя размовы ды абяцанкі-цацанкі пра вяртанне на радзіму.* Брыль.

АБЯЦАНКАМІ • **КАРМІЦЬ АБЯЦАНКАМІ** *каго.* Гл. карміць.

АВАЛОДАЦЬ • **АВАЛОДАЦЬ САБОЙ**. *Зак. да* **АВАЛОДВАЦЬ САБОЙ**.

АВАЛОДВАЦЬ • **АВАЛО́ДВАЦЬ САБО́Й**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спраўляючыся са сваімі пачуццямі, настроем і пад., вяртаць поўнае самавалоданне. **Сін.**: браць сябе ў рукі (у 1 знач.); саўладаць з сабой. *Купалаў твар на момант перасмыкаецца, няйначай абзываецца нядужасць. Але ён авалодвае сабой і дадае яшчэ адно пажаданне, напаўжартаўліва...* Лужанін. **АВАЛОДАЦЬ САБОЙ**. *Зак. Кароль ад нечаканасці спачатку разгубіўся, але хутка зноў авалодаў сабою.* В.Вольскі.

АВЕЦ • *Аддзяляць, адлучаць* **АВЕ́Ц АД КО́ЗЛІШЧ (-АЎ)**. *Дап. Кніжн.* Добрае ад дрэннага, карыснае ад шкоднага. *[Зміструк:] Дараваць неўміручасць бюракрату, дармаеду, злодзею, бандыту — хіба вы дзеля іх здзяйснялі свой подзвіг? [Дабрыян:] А хто будзе аддзяляць авец ад козліш? [Зміструк:] Няхай самі людзі назавуць вартых неўміручасці.* Крапіва. *Ці раз траплялася наглядаць, як чалавек, і ў крытыках не хадзіўшы, ёмка і трапна адлучае авец ад козлішчаў...* Лужанін.

АВЕЧАЙ • **ВОЎК У АВЕЧАЙ ШКУРЫ**. Гл. воўк.

АВЕЧКА • **БЛУ́ДНАЯ (ЗАБЛУ́ДНАЯ, АБЛУ́ДНАЯ) АВЕ́ЧКА**. *Адз. і мн. Часцей вык. Функц. не зам. Неадабр.* Чалавек, які збіўся з правільнага жыццёвага шляху. *Не сварыцеся на мяне больш, Андрэй, не глядзіце на мяне так... Ну што я магу зрабіць, калі я такая блудная авечка?* Лобан. *І калі блудныя авечкі.. трапілі ў плесню, то яна, плесня,— толькі пагібельная.* Лойка. *«Брат Міша» пакрыўджана, злосна маўчаў. Колькі надзеі паклаў ён на тое, што прывядзе, нарэшце, «к госпаду» гэтую «заблудную авечку».* Брыль. *— Хопіць!— скрывіўся Буднік, яму непрыемна было пра яе [Настассю] слухаць.— Аблудная авечка! Туды ёй і дарога!* Гурскі.

БО́ЖАЯ АВЕ́ЧКА. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Набожны, богабаязны чалавек. *Якраз адбывалася ў вёсцы падзея, якая*

магла паслужыць добрым пачаткам паходу ксяндза да людзей сваіх, «божых авечак». Кавалёў. *[Сіман:] Значыць, латынянка? адступніца?.. Хаця ў чым ты, божая авечка, тут павінна.* Клімковіч.

2. Вельмі ціхі, пакорлівы чалавек. *[Вольф:] Ты страшэнна хітрая бестыя, Турбіна. Хоць з твару божая авечка.* Навуменка.

АВЕЧЫ • **ЯК АВЕЧЫ ХВОСТ**. Гл. хвост.

АВОСЬ • **НА АВО́СЬ**. *Акал. Разм. Часцей неадабр.* З разлікам на шчаслівую выпадковасць; наўдачу (рабіць што-н.). **Сін.**: на авось ды нябось; на ўра (у 2 знач.). *Пагана адчувае сябе Саўка, а ўсё таму, што не дадумвае сваіх думак, робіць на авось, пакладаючыся на шчаслівы выпадак.* Колас. *Але і ў цемры яшчэ невядома, як ашукаць немцаў, якія, напэўна, перакрылі ўжо дарогу. А калі напралом, на авось?* Быкаў. *Што нам нясуць зямля і неба — вы адчуваць павінны скрозь. Бо нельга ўдалеч ехаць слепа ці шпарыць, хлопцы, на авось.* Грачанікаў.

НА АВО́СЬ ДЫ НЯБО́СЬ. *Акал. Разм. Неадабр.* З разлікам на шчаслівую выпадковасць, удачу (пакладацца, рабіць што-н.). **Сін.**: на авось; на ўра (у 2 знач.). *Кароў аслабелых падвязваць на вужышчы пад жываты бацька не збіраўся, падсмейваўся з гультаяватых «зімагораў», што пакладаліся на авось ды нябось.* Калеснік.

АВОХЦІ • **АВО́ХЦІ МНЕ́!** *Выкл. Разм.* Выказванне здзіўлення, задавальнення, захаплення, спачування, абурэння і пад. **Сін.**: бляха-муха; ёлкі зялёныя; ёлкі-маталкі; ёлкі-палкі; ё-маё; фу ты <ну ты>; халера ясная; цьфу ты нячыстая сіла; цьфу ты <чорт>; чорт бы яго ўзяў; чорт вазьмі; чорт ведае што такое. *Авохці мне! Як там прыгожа! Ну, быццам хто намаляваў!* «Тарас на Парнасе». *Раптам Арына пачула прыглушанае ўсхліпванне: «Авохці мне!.. — жахнулася яна. — Няўжо Лядок?»* Карпаў. *Авохці мне!.. Хто ж гэта тут нашкодзіў.* В.Вольскі.

АГАНЬКОМ • **З АГАНЬКО́М (З АГЕ́НЬЧЫКАМ)** *рабіць, працаваць*. *Акал. Разм.* Старанна, з вялікім уздымам. **Сін.**: з душой; з усёй душой (у 2 знач.). **Ант.**: цераз пень калоду (у 1 знач.) *Энергічны, актыўны хлопец, ён з аганьком узяўся за работу ў калгасе.* Шамякін. *На кожнага па 12 тон шчэбеню выходзіць за адну змену! З агеньчыкам рабілі!* Масарэнка. *Дзяўчаты працуюць старанна, з агеньчыкам.* «Чырв. змена».

АГАРОД • **АГАРОД ГАРАДЗІЦЬ**. Гл. гарадзіць.

КАМЕНЬЧЫК У АГАРОД *чый*. Гл. каменьчык.

ПУСКАЦЬ КАЗЛА Ў АГАРОД. Гл. пускаць.

АГАРОДНАЕ • **ПУДЗІЛА АГАРОДНАЕ**. Гл. пудзіла.

АГЕНСТВА • **РАДЫЁ (АГЕНСТВА) АБС**. Гл. радыё.

АГЕНЬЧЫК • **НА АГЕ́НЬЧЫК** *заходзіць (зайсці), завярнуць* і пад. *Акал. Разм.* Мімаходам (заходзіць да каго-н.). *[Скарапсей:] Ехаў міма — дай, думаю, завярну на агеньчык, павіншую старога друга.* Крапіва. *Айцец Васілій часта прыходзіў да настаўніка на агеньчык пагаварыць, абмеркаваць навіны, запрасіць на пульку.* С.Александровіч. *[Федзя:] Можна да вас на агеньчык? [Алена:] Калі ласка...* Губарэвіч.

АГЛОБЛІ • **ЗАВАРОЧВАЦЬ АГЛОБЛІ**. Гл. заварочваць.

ЗАПРАГАЦЬ У АГЛОБЛІ *каго*. Гл. запрагаць.

АГЛОБЛЯХ • **НІ ПА КАНІ НІ ПА АГЛОБЛЯХ**. Гл. кані.

АГЛЯДАЦЦА • **АГЛЯДА́ЦЦА (АЗІРА́ЦЦА) НАЗА́Д**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыгадваць мінулае, ранейшае, пражытае, спрабуючы даць

яму ацэнку. *Аглядаючыся назад, пачынаю разумець, як шмат дала нам родная школа: выхавала веру ў чалавека, сумленнасць, праўдзівасць, дабрыню, усё тое, без чаго нельга жыць.* «Настаўн. газ.» *М.Вайцяшонак увесь час няўпэўнена — асцярожна і беражліва — усталёўваецца на сваім крэўным месцы, раз-пораз азіраючыся назад, у сваё праміналае, але яшчэ не да канца асэнсаванае жыццё...* Л.Галубовіч. **АГЛЯНУЦЦА (АЗІРНУЦЦА) НАЗАД**. *Зак. У жыцці вельмі важна час ад часу прыпыніцца, азірнуцца назад і задумацца: «А ці правільнай дарогай мы ідзём?»* «Маладосць».

АГЛЯДВАЦЦА • **АГЛЯДВАЦЦА НА КУСТЫ**. Гл. азірацца.

АГЛЯДКАЙ • **З АГЛЯ́ДКАЙ**. *Акал Разм.* Асцярожна, абачліва (рабіць што-н.). **Ант**.: без аглядкі (у 2 знач.). *Калінка пісаў з аглядкай, і ўсё ж Арсень зразумеў, што ад старога складу роты засталося з дзесятак чалавек.* Хадкевіч. *Салдаты.. часта прадавалі крадзенае з аглядкай. Баяліся ваеннай жандармерыі.* Шамякін. *Дзеці на возе крыху дурэюць, але не так, каб на іх цыкалі. Сваволяць з аглядкаю.* Пашкоў.

АГЛЯДКІ • **БЕЗ АГЛЯ́ДКІ**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі хутка, паспешліва (бегчы, імчацца і пад.) **Сін**.: без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант**.: як чарапаха. *Гітлераўцы адступаюць, а шмат на якіх участках фронту бягуць без аглядкі.* Купала. *Без аглядкі кінуўся я ад гэтага страшэннага месца.* Ядвігін Ш.

2. Рашуча, не вагаючыся (рабіць што-н.). **Ант**.: з аглядкай. *[Вуліцы] узведзены нядаўна як помнік тым, хто без аглядкі ўступіў у барацьбу з лютым і каварным ворагам за свабоду сацыялістычнай Айчыны і аддаў за перамогу сваё жыццё.* Новікаў. *О, не, Каця не такая: калі ўтрэскаецца, то дарэшты, а як на разрыў — то без аглядкі...* Міська.

3. Вельмі моцна, бязмежна, не раздумваючы (кахаць, верыць і інш.). **Сін**.: без памяці (у 2 знач.); да вар'яцтва (у 1 знач.); па <самыя> вушы (у 2 знач.). *Пазнаеш толькі адно: калі [героі фільма] кахаюць, дык без аглядкі; калі ненавідзяць, дык усёй душой; калі працуюць, дык зацята, не ведаючы стомы...*«ЛіМ».

4. Бесклапотна, не зважаючы ні на што (гаварыць, выказвацца і інш.). *Цяпер вольна, без аглядкі выказвалі свае думкі-меркаванні — адным словам, былі самі сабой.* Дамашэвіч.

АГЛЯНУЦЦА • **АГЛЯНУЦЦА НАЗАД**. *Зак. да* **АГЛЯДАЦЦА НАЗАД**.
АГЛЯНУЦЦА НЕ ПАСПЕЕШ. Гл. паспееш.

АГНЁМ • **АГНЁМ І МЯЧО́М**. *Акал. Кніжн.* Крайне сурова, бесчалавечна, з бязлітаснай лютасцю (знішчаць, разбураць, расправуляцца і пад.). *Гітлераўскія галаварэзы агнём і мячом уціхамірвалі ў нас бунтарскія вёскі.* Бажко. *[Наёмныя ваякі] па загаду князёў і гетманаў, а часта і па ўласнаму пабуджэнню агнём і мячом расправуляліся з людзьмі, што імкнуліся да волі.* «ЛіМ».
ГАРЭЦЬ АГНЁМ. Гл. гарэць.
ГАРЭЦЬ СІНІМ АГНЁМ. Гл. гарэць.
ГУЛЬНЯ З АГНЁМ. Гл. гульня.
ГУЛЯЦЬ З АГНЁМ. Гл. гуляць.

ДНЁМ З АГНЁМ. Гл. днём.
ІСЦІ АГНЁМ. Гл. ісці.
ПУСКАЦЬ <З> АГНЁМ *што, каго*. Гл. пускаць.
ЯК АГНЁМ АПЯКЛО *каго*. Гл. апякло.
ЯК АГНЁМ СПАЛІЛА *каго*. Гл. спаліла.

АГНЁЎ • **МІЖ (ПАМІ́Ж) ДВУ́Х АГНЁЎ**. *Акал. ці вык. Функц. не зам.* У цяжкім становішчы, калі небяспека пагражае з двух бакоў (быць, круціцца і пад.). **Сін.**: між молатам і кавадлам; між сцылай і харыбдай. *У вайну немцы паставілі Анікея на нейкі час старастам. Вялікім дыпламатам трэба было быць, каб круціцца між двух агнёў — займаць такую пасаду і не даваць у крыўду людзей.* Ракітны. *Так, паміж двух агнёў Чэсі было найцяжэй. Лёню здавалася нават, што бачыць, як яна пакутуе...* Брыль. *Данутся.. была паміж двух агнёў, але і ў яе пачаў прабівацца на сяброўку гнеў.* Карпюк.

АГНІ • **АГНІ ЯГО ВЕДАЮЦЬ**. Гл. агонь.
<І> У АГНІ НЕ ГАРЫЦЬ І Ў ВАДЗЕ НЕ ТОНЕ. Гл. гарыць.
ЯК НА АГНІ ГАРЫЦЬ *на кім*. Гл. гарыць.
ЯК СКУРАТ НА АГНІ. Гл. скурат.

АГНЮ • **З АГНЮ́ ДЫ Ў ПО́ЛЫМЯ** *трапляць, трапіць, кідаць, кідацца*. *Акал. Разм.* З адной непрыемнасці ў другую. *Ёсць мясціны, якія раней захлыналіся вадой, а зараз, пасля меліярацыі, пакутуюць ад смагі. Трапілі з агню ды ў полымя...* «ЛіМ». *«Поўны ход!» — загадаў я шаферу. Нялёгка было мне аддаваць такі загад. Гэта значыла, што мы трапляем з агню ды ў полымя.* Якімовіч. *— Кідаюць вас з агню ды ў полымя. — Нічога — трывалейшым буду.* Гурскі. *Удалося жонку ўладзіць на службу, і гэтак кідаюся... З агню ды ў полымя.* Гартны.
ПАДКІНУЦЬ АГНЮ Ў ХАТУ. Гл. падкінуць.
ЦЯГАЦЬ КАШТАНЫ З АГНЮ *для каго*. Гл. цягаць.
ЯК АГНЮ́ *баяцца*. *Акал. Разм.* Вельмі моцна, панічна (баяцца каго-, чаго-н.). **Сін.**: як чорт крыжа; як чорт ладану. *З таго часу я не лезу ў вочы маладым, але і нявестка баіцца мяне як агню.* Ядвігін Ш. *Махнач як агню баяўся Бародкі, і таму Лемяшэвіч вырашыў пайсці на хітрыкі.* Шамякін. *І тут поўная няўдача — адвакаты як агню баяцца такіх спраў.* Новікаў.

АГОНЬ • **АГО́НЬ ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х) ВЕ́ДАЕ; АГНІ́ ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х) ВЕ́ДАЮЦЬ**. *Часцей у знач. галоўн. ск. Праст.* Невядома. **Сін.**: алах яго ведае; бог яго ведае; вятры яго ведаюць; кадук яго ведае; ліха яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; хто яго ведае; чамярыца яго ведае; чорт яго ведае. *[Кузьма:] Вось калі.. [слова] выкалупіць, узяць з гутаркі асобна, дык агонь яго ведае, што яно значыць.* Колас. *От і клаў жа, здаецца, у кішэню ці за пазуху, як выбіраўся, а дзе яна магла дзецца, дык агні яе ведаюць...* Чорны.
АНТО́НАЎ АГО́НЬ. *Мн. не ўжыв. Дзейн. ці дап. Разм.* Заражэнне крыві, гангрэна. *Там працаваў калісьці татка Варунькі і рукі пакінуў там... А памёр у бальніцы, антонаў агонь быў...* Лынькоў. *[Надзея:] Нагу параненую адмарозіў ён. А цяпер нібыта антонаў агонь прыкінуўся. [Валодзька:] Заражэнне крыві.* Макаёнак. *— Каб антонаў агонь не прыкінуўся, ратуй, божа,— перахрысцілася Тэкля.* Кобец-Філімонава.
ВЫКЛІКАЦЬ АГОНЬ НА СЯБЕ. Гл. выклікаць.
КІДАЦЬ АГОНЬ У ХАТУ. Гл. кідаць.
ПАДЛІВАННЕ МАСЛА Ў АГОНЬ. Гл. падліванне.
ПАДЛІВАЦЬ МАСЛА Ў АГОНЬ. Гл. падліваць.

ПАДЛІВАЦЬ СМАЛЫ Ў АГОНЬ. Гл. падліваць.

ПРАЙСЦІ <ПРАЗ> АГОНЬ І ВАДУ І МЕДНЫЯ ТРУБЫ. Гл. прайсці.

ПРАМЕТЭ́ЕЎ АГО́НЬ. *Мн. не ўжыв. Часцей дзейн. Кніжн.* Незгасальнае імкненне да высакароднай мэты. — *Хо! А вы малайчына, Рэндал, — усклікнуў рэдактар.— У вашай душы не патух праметэеў агонь.* Гамолка. *Знічкамі-іскрынкамі спадзе на вёскі і мястэчкі агнявая легенда, праметэеў агонь распаліць сэрцы, асвеціць шлях у будучыню.* Калеснік.

Ісці (пайсці), гатоў (гатовы) **У АГО́НЬ І <У> ВАДУ́**. *Акал. Разм.* Усюды і на ўсё, на любыя ўчынкі, безразважна і самаахвярна. *Партызаны рады былі ісці за ім [Чаравакам], як кажуць, у агонь і ваду.* Пестрак. *Пры абставінах, якія складваліся ў апошні час, Рымару неабходны былі людзі, якія, калі гэта спатрэбіцца, пайшлі б за яго ў агонь і ў ваду.* Арабей. *Максім ведаў, што менавіта такія грубаватыя афіцэры падабаюцца салдатам... За імі салдат пойдзе ў агонь і ў ваду.* Жалязоўскі. *Праўда, я не разумеў, навошта Лук'янчык паслаў у рэдакцыю дзяўчыну. Яна такая смелая, адважная, гатовая ў агонь і ваду, разумная.* Сабаленка. *Барані божа, за вас я гатоў у агонь і ваду, але сесці на ваша месца...* Прокша.

АГУЛЬНАГА • **ПРЫВОДЗІЦЬ ДА АГУЛЬНАГА НАЗОЎНІКА**. Гл. прыводзіць.

АГУЛЬНАЕ • **АГУЛЬНАЕ МЕСЦА**. Гл. месца.

АГУЛЬНАЯ • **АГУЛЬНАЯ МОВА** *<у каго з кім>*. Гл. мова.

ЗНАЙШЛАСЯ АГУЛЬНАЯ МОВА *ў каго з кім*. Гл. мова.

АГУЛЬНУЮ • **ЗНАЙСЦІ АГУЛЬНУЮ МОВУ** *з кім*. Гл. знаходзіць.

АГУЛЬНЫХ • **У АГУЛЬНЫХ РЫСАХ**. Гл. рысах.

АДАЛЬЮЦЦА • **АДАЛЬЮЦЦА СЛЁЗЫ** *каму чые*. Гл. слёзы.

АДАМА • **АД АДА́МА**. *Акал. Разм. Іран.* **1**. З даўніх часоў, здаўна. **Сін.**: ад веку да веку; век вечны; век-вяком (у 1 знач.); з веку ў век; здавён-даўна; спакон вякоў; як свет светам (у 1 знач.). *Бежанцы і голад на зямлі, ад Адама свет цяжэе страхамі.* Барадулін. *Што ад жонкі трэба: мыць, есці гатаваць, дзяцей глядзець, у кватэры прыбіраць — тое, што рабіла жанчына ад Адама.* Гігевіч.

2. Здалёк, не адразу прыступаючы да сутнасці справы. *Пачаў ён [Рахлюк] здалёк, як кажуць, ад Адама, гаварыў вельмі агульнымі фразамі, устаўляючы шмат незразумелых слоў, глытаючы іх канцы.* Крапіва. *Анатоль Аляксандравіч, пачнём, як кажуць, ад Адама. Якім чынам тайнае стала яўным?* «Звязда».

СКІНУЦЬ З СЯБЕ ВЕТХАГА АДАМА. Гл. скінуць.

У КАСЦЮМЕ АДАМА. Гл. касцюме.

АДАМАЎ • **АДАМАЎ ЯБЛЫК**. Гл. яблык.

АДАМКНЁНЫЯ • **АДМЫКАЦЬ АДАМКНЁНЫЯ ДЗВЕРЫ**. Гл. адмыкаць.

АДАРВАЦЦА • **АД ЗЯМЛІ́ АДАРВА́ЦЦА І НЕ́БА НЕ ДАСТА́ЦЬ**. *Зак. Часцей у форме пр. адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прагадаць у жыцці, адышоўшы ад свайго, прывычнага і не прымкнуўшы да іншага, непрывычнага, чужога, але жаданага. *А Рыгор хіба не бяздомны? Ад зямлі адарваўся і неба не дастаў.* Міська. *Эміграцыя апошняга часу — трэцяя хваля — вельмі злосная. І гэта зразумела — ад зямлі ж адарваліся і неба не дасталі.* Сачанка. *Успамінаюцца словы мацеры: «Глядзі, ад зямлі адарвешся і неба не дастанеш...»* Гігевіч.

АДАРВАЦЬ • <u>*Не магчы, нельга*</u> **АДАРВА́ЦЬ (АДВЕ́СЦІ) ВАЧЭ́Й** *ад каго, ад чаго. Зак. Разм. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. (Не магчы, нельга) перастаць глядзець на каго-, што-н. *Пабег шчаслівы Сцяпанка ў ток са сваёй птушачкай, ад якой вачэй адарваць не мог.* Бядуля. *Прысела [Хрысця] на камень побліз дарогі і як утаропілася ў цьмяную далеч, так і не магла адарваць вачэй.* Броўка. *Блішчыць вада. Я ж не магу вачэй адвесці ад яе.* Танк. *З распушчанымі валасамі, з залітымі агнём шчочкамі, яна была незвычайна прыгожая, і настаўнік не мог адвесці ад яе вачэй.* Колас.

АДАРВА́ЦЬ ГНІЛО́МУ (У ГНІЛО́ГА) ЦЯЛЯ́ЦІ ХВО́СТ. *Зак. Прост. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зрабіць што-н. не вартае асаблівай увагі. *— Адно сапеш на ўсім гатовенькім і дома і ў сваім дзіцячым садзіку. —Ты надта перапрацаваўся,— з крыўдай адказаў Жэнька. — Адарваў гнілому цяляці хвост!..* Паслядовіч. *Кінь ты дурное! Таксама мне герой! — у гнілога цяляці хвост адарваў...* «Маладосць».

АДАРВА́ЦЬ (САРВА́ЦЬ) ГАЛАВУ́ *каму. Зак. Прост. Незадав.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Забіць, знішчыць каго-н. **Сін**.: адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *Няхай толькі што здарыцца! Мы яму галаву адарвём. Няхай ведае, з кім мае справу!* Карпаў. *— Прапала зброя! — Прапала? Ганс — расстраляю! Галаву сарву! Ты ўсё праспаў!* Гамолка.

2. Строга пакараць. Звычайна ўжыв. як пагроза. **Сін**.: адкруціць галаву *каму* (у 2 знач.); зняць галаву *каму* (у 2 знач.). — *Ну, ты, паасцярожней, — важна папярэдзіў Сяргей, — я табе за вадакачку галаву адарву.* Шыцік. *Маёр пра цябе пытаўся. Яму галаву сарвуць, калі з табой што здарыцца.* Навуменка.

З РУКА́МІ АДАРВА́ЦЬ. *Зак. Часцей ужыв. у форме буд. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы або ў абаг.-асаб. знач. **1**. <*што*>. З вялікай ахвотай прыдбаць, купіць што-н. **Сін**.: з рук ірваць *што*. *Урэшце, прадаць усё гэта можна, не выходзячы з дому, цяпер любыя прадукты з рукамі адарвуць, дзякуй скажуць.* Шамякін. *Там яны [яблыкі], чалавеча, па пяць рублёў за кіло... І толькі давай — з рукамі адарвуць.* М.Капыловіч.

2. *каго, дзе.* З вялікай ахвотай уладкаваць, узяць каго-н. куды-н. — *І пасведчанне [вадзіцеля] ёсць? — Маю. — Значыць, цябе ўсюды з рукамі адарвуць.* Чыгрынаў. *Камісіі ён [выпускнік інстытута] заявіў: «Нікуды я не паеду, мяне і ў Мінску з рукамі адарвуць».* «ЛіМ».

НЕ АДАРВАЦЬ ВАЧЭЙ *ад каго, ад чаго. Зак.* *да* **НЕ АДРЫВАЦЬ ВАЧЭЙ** *ад каго, ад чаго.*

АДАРВІ • **АДАРВІ́ ДЫ КІ́НЬ**. *Толькі ў заг. л. Вык. Прост. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога не варты чалавек, работнік. *Ну ж і работнічкі — адарві ды кінь, трасцу вам у бок.* Масарэнка. *Толькі ж, прызнацца, кашавары-кухары з нас — упэўнены ў гэтым! — такія, што адарві ды кінь, няўмекі...* «Маладосць».

АДАРВІ́ ДЫ ПАДА́Й. *Толькі ў заг. л. Вык. і азн. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Надта вёрткі, спрытны, жвавы. **Сін**.: сарві ды падай (у 1 знач.). *Пакуль войкалі, той [Ганак] сажалку зрабіў, карасёў напускаў... Ганак — адарві ды падай.* Калодзежны. *Хіба ж мала ў горадзе хлопцаў? Ды і не такіх, як я, целяпнёў, а хлопцаў — адарві ды падай.* Сабаленка.

АДБАЎЛЯЙ • **ХÓЦЬ АДБАЎЛЯ́Й** *каго, чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Пра людзей, канкр. ці абстр. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; *у* кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць ты махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Гарманіст замарыўся ўжо спяваць і толькі старанна расцягваў гармонік. Спевакоў жа было тут хоць адбаўляй.* Лынькоў. *Хоць адбаўляй было прастору, ды ўсё куп'ёўнік ды пясок, і мара горкая пра мора — ну, хоць бы вузкі паясок!* Лужанін. *А варожасці, як адсюль здаецца, у вашых арганізацыях хоць адбаўляй.* Мележ.

АДБІВАЦЦА • **АДБІВА́ЦЦА АД ДÓМУ**. *Незак. Часцей ужыв. у форме пр. зак. тр. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рэдка бываць дома, не цікавіцца дамашнімі справамі. **АДБІЦЦА АД ДОМУ**. *Зак. З гэтымі белымі Манг можа зусім адбіцца ад дому.* Маўр. *А пасля, пры калгасах ужо, дык ён [Васіль] і зусім ад дому адбіўся: брыгадзірам зрабілі.* Гіль.

АДБІВА́ЦЦА АД РУ́К. *Незак. Часцей ужыв. у форме пр. зак. тр. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць слухацца каго-н., падпарадкоўвацца каму-н. *Пасля дзесяцігодкі хлопец пачаў адбівацца ад рук.* Шамякін. **АДБІЦЦА АД РУК**. *Зак. Лёнік зусім адбіўся ад рук. Не хацеў ні вучыцца далей, ні працаваць.* Каліна.

АДБІВА́ЦЦА РУКА́МІ І НАГА́МІ *ад чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча адмаўляцца ад чаго-н., усімі сіламі супраціўляцца чаму-н. **Сін.**: адмахвацца рукамі і нагамі *ад чаго. Яна [Люба], праўда, адбівалася рукамі і нагамі ад гэтай пасады, але яе ўгаварылі.* Сабаленка. *Здагадваюся, што Аляксандр Кандратавіч рукамі і нагамі адбіваецца ад паездкі са студэнтамі ў падшэфны калгас.* Радкевіч. **АДБІЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ** *ад чаго. Зак.*

АДБІВАЦЬ • **АДБІВА́ЦЬ ПАКЛÓНЫ**. *Незак. Устар. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачціва кланяцца. **Сін.**: біць паклоны (у 1 знач.); біць чалом (у 1 знач.). *Бабка Тэкля паставіла дзяцей на калені перад абразамі, а сама шчыра адбівала паклоны.* С.Александровіч. **АДБІЦЬ ПАКЛОНЫ**. *Зак.*

АДБІВА́ЦЬ ХЛЕ́Б *у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазбаўляць каго-н. заробку, беручыся за тую ж работу, справу і пад. *А ці не выйдзе так, што я ў вашых тлумачоў буду хлеб адбіваць? Яшчэ пакрыўдзяцца і напішуць на мяне скаргу.* «Полымя». **АДБІЦЬ ХЛЕБ** *у каго. Зак. — Нажыў сабе кучу непрыемнасцей, — жартаваў Чарвякоў. — Апрача таго, што спрабаваў адбіць хлеб у экскурсаводаў, дык яшчэ і на пасяджэнне спазніўся.* Мяжэвіч. *Ты хочаш хлеб адбіць у мяне... Ды ці толькі ў мяне, тут і па будаўнічай лініі ці мала чаго намудравана.* Зарэцкі.

АДБІРАЕ • **АДБІРА́Е (-ЮЦЬ, -Ў, -ЛА, -ЛІ) ВО́ЧЫ**. *Незак.* Асляпляе сваёй прыгажосцю, мноствам і г.д., неадчэпна прыцягвае ўвагу. **Сін**.: коле вочы; рве вока. *Эх, бязмежнае ты поле! — Адбірае вочы рунь...* Трус. *Яны ж [грыбы], ну, вочы адбіраюць...* Колас. *Вочы адбіраў белы нежывы абшар поля.* Адамчык.

АДБІТАК • **КЛАСЦІ <СВОЙ> АДБІТАК** *на каго, на што.* Гл. класці.
ЛЯЖЫЦЬ АДБІТАК *чаго на чым.* Гл. пячаць.

АДБІЦЦА • **АДБІЦЦА АД ДОМУ**. *Зак. да* **АДБІВАЦЦА АД ДОМУ**.
АДБІВАЦА АД РУК. *Зак. да* **АДБІВАЦЦА АД РУК**.
АДБІЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ *ад чаго. Зак. да* **АДБІВАЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ** *ад чаго.*

АДБІЦЬ • **АДБІЦЬ ПАКЛОНЫ**. *Зак. да* **АДБІВАЦЬ ПАКЛОНЫ**.
АДБІЦЬ ХЛЕБ *у каго. Зак. да* **АДБІВАЦЬ ХЛЕБ** *у каго.*
НО́ГІ АДБІ́ЦЬ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна натаміцца ад доўгай хады, беганіны. **Сін**.: набіваць ногі. *Чаго ты сюды забраўся? Я ўсе ногі адбіў, цябе шукаючы...* Шашкоў. *Ногі ўжо адбіла... І казалі ж мне аўтобуса пачакаць, дык не сядзіцца.* Пташнікаў.

АДБОЙ • **БІЦЬ АДБОЙ**. Гл. біць.
ДАВАЦЬ АДБОЙ. Гл. даваць.

АДБОЮ • **АДБОЮ НЯМА** *ад каго.* Гл. няма.

АДБЫЦЬ • **АБЫ́ ДЗЕ́НЬ АДБЫ́ЦЬ**. *Толькі ў форме інф. Акал. Разм. Неадабр.* Як папала, нядбала, без ахвоты і старання. **Сін**.: абы дзень да вечара (у 1 знач.); абы з рук; з плеч ды ў печ (у 2 знач.); з пятага на дзесятае (у 2 знач.); па канец рук; праз пятае ў дзесятае (у 2 знач.); пусці павалюся (у 2 знач.); спусціўшы рукавы; сяк-так (у 2 знач.); сяк-так накасяк <абы не па-людску>; цапам-лапам; цапу-лапу; цераз пень калоду (у 1 знач.); цяп ды ляп. **Ант**.: душы паслухаючы; закасаўшы рукавы; з аганьком; не пакладаючы рук. *Мала, мала кладзеш [бярвення на воз], Сямён, гэта ж зусім лёгка... Усё каб дарма грошы браць, абы дзень адбыць.* Галавач. *І ў горад [Ліда] не едзе, і ў калгасе абы дзень адбыць.* Асіпенка.

АДБЯРЭШ • **НЕ АДБЯРЭ́Ш (НЕ АДЫ́МЕШ)** *у каго, ад каго чаго. У безас. ужыв. Разм. Адабр.* Што-н. з'яўляецца неад'емнай якасцю каго-н. **Сін**.: не адмовіш *каму ў чым. Артыкул быў напісаны па-журналісцку хлёстка — гэтага ў Колі не адбярэш! — каму трэба, спадабаўся!..* Лецка. *Які б ён [Куц] там ні быў, а розуму ў яго не адбярэш.* Радкевіч. *«Так, умее Жэрах наладзіць справу. Умее. Гэтага ад яго не адымеш, — падумаў Сяргей. — І паказаць таксама ўмеў».* Дзятлаў.

АДВАЛІЦЦА • **ЯЗЫК НЕ АДВАЛІЦЦА** *ў каго.* Гл. язык.

АДВАЛУ • **ДА АДВА́ЛУ** <u>*есці, наесціся*</u> і пад. *Акал. Разм.* Уволю, без абмежаванняў, колькі захочацца. **Сін**.: ад пуза (у 1 знач.); еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот распеража; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *Так што за якую гадзіну, паверыш, і наеліся [ягад] да адвалу, і назбіралі цэлую вялікую бляшанку з-пад каўбасы.* Карпаў. *І-го-го! Не бачыў, колькі іх [коней] валяецца? Да адвалу будзем есці каніну...* Навуменка.

АДВАЛЯЦЦА • **РУКІ НЕ АДВАЛЯЦЦА** *ў каго.* Гл. рукі.

АДВАРОТНЫ • **АДВАРОТНЫ БОК МЕДАЛЯ**. Гл. бок.

АДВАРОТНЫМ • **У АДВАРОТНЫМ ВЫПАДКУ**. Гл. выпадку.

АДВАРОЧВАЦЬ • **АДВАРО́ЧВАЦЬ МО́РДУ (РЫ́ЛА)** *<ад каго, ад чаго>. Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Грэбуючы кім-, чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць. **Сін**.: адварочваць нос *<ад каго, ад чаго>* (у 1 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 1 знач.); вярнуць рыла *ад каго, ад чаго*; паказваць спіну (у 1 знач.). *[Міканор:] К яму падыдзеш! Толькі загаворыш, морду адварочвае!* Мележ. **АДВЯРНУЦЬ МОРДУ (РЫЛА)** *<ад каго, ад чаго>. Зак. Сымон не адказаў. Узяў вёдры і пайшоў, а яна [Стэфа] стаяла і гула яму ўслед: — Яшчэ і морду адвярнуў!* Чарнышэвіч. — *Быў дагэтуль ты дурніла, а цяпер здурнеў зусім, — стаў тут лаяць Хама Сім. — Адвярнуў бы ўбок хоць рыла, дык ён, шэльма, зубы скаліць!* Крапіва.

2. З пагардай адмаўляцца, не згаджацца. **Сін**.: адварочваць нос *<ад каго, ад чаго>* (у 2 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 2 знач.); круціць носам (у 1 знач.). *Вельмі энергічна нападаў ён [Алесь] на тых, хто не разумее карысці ад пасёлка. — Ім жуюць і ў рот кладуць, а яны морды адварочваюць.* Крапіва. **АДВЯРНУЦЬ МОРДУ (РЫЛА)** *<ад каго, ад чаго>. Зак.*

АДВАРО́ЧВАЦЬ НО́С *<ад каго, ад чаго>. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Грэбуючы кім-, чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць. **Сін**.: адварочваць морду *<ад каго, ад чаго>* (у 1 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 1 знач.); вярнуць рыла *ад каго, ад чаго*; паказваць спіну (у 1 знач.). **АДВЯРНУЦЬ НОС** *<ад каго, ад чаго>. Зак. Храпавіцкі адвярнуў нос, загледзеўшы Гарбача, каб не павітацца.* Мурашка.

2. З пагардай адмаўляцца, не згаджацца. **Сін**.: адварочваць морду *<ад каго, ад чаго>* (у 2 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 2 знач.); круціць носам (у 1 знач.). — *Спрыяю я табе, — прадаўжаў Тамаш сваю гаворку, калі зноў абодва селі на сена. — А ты нос адварочваеш.* Чарнышэвіч. **АДВЯРНУЦЬ НОС** *<ад каго, ад чаго>. Зак. І гэта каханая твая паглядзіць на цябе, галетніка, ды нос адверне.* Крапіва.

3. Пагарджаць кім-, чым-н. **Сін**.: вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 3 знач.); круціць носам (у 2 знач.). *Даруй пагарду да твайго рамяства таму, хто здалёк адварочвае нос.* Бічэль-Загнетава. **АДВЯРНУЦЬ НОС** *<ад каго, ад чаго>. Зак. Круты ты, Тарасе, не дай божа. Але свой чалавек. Бо і за сталом з намі не пагрэбаваў. А другі, можа, і нос адвярнуў бы.* Асіпенка.

АДВЕЙВАЦЬ • **АДВЕ́ЙВАЦЬ (ВЕ́ЯЦЬ, АДСЕ́ЙВАЦЬ) ЗЕ́РНЕ АД ПАЛО́ВЫ (МЯКІ́НЫ)**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Аддзяляць добрае ад дрэннага, карыснае ад шкоднага, непатрэбнага. *Тую памяць, адлітую ў слова, час няўмольны не астудзіў. Зерне веялі мы ад паловы на Нямізе, 21.* Зуёнак. **АДВЕЯЦЬ (АДСЕЯЦЬ) ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ (МЯКІНЫ)**. *Зак. Калі яны [копіі лістоў] для вас акажуцца непатрэбнымі, я тады, будучы ў Мінску, забяру назад. Але мне чамусьці здаецца, што Вы здолееце адвеяць зерне ад паловы.* Дубоўка. *Некаторыя аўтары спрабуюць правесці інвентарызацыю савецкага перыяду беларускай літаратуры, адсеяць зерне ад паловы.* «ЛіМ». *Прашу: «Дапамажы мне, Божа...» Ды прытчай ён пачаў вучыць: «Адвеюць зерне ад паловы над полем веснім жаўрукі, і, не ўвасобленая ў слова, бруіцца песня праз вякі...»* «ЛіМ». *Дарэмна адміністрацыя палезла са сваім кантролем, каб адсеяць зерне ад мякіны.* Чобат.

АДВЕСЦІ • *Не магчы* **АДВЕСЦІ ВАЧЭЙ** *ад каго, ад чаго.* Гл. адарваць.

АДВЕСЦІ ВОЧЫ *каму. Зак. да* **АДВОДЗІЦЬ ВОЧЫ** *каму.*

АДВЕСЦІ ДУШУ. *Зак. да* **АДВОДЗІЦЬ ДУШУ**.

НЕ АДВЕСЦІ ВАЧЭЙ *ад каго, ад чаго.* Гл. адрываць.

АДВЕЯЦЬ • **АДВЕЯЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**. *Зак. да* **АДВЕЙВАЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**.

АДВОД • **АДВО́Д ВАЧЭ́Й**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі вык. Разм. Неадабр.* Маскіроўка, падман, наўмыснае адцягванне ўвагі ад чаго-н. **Сін.**: гульня ў ката і мышку, дымавая заслона; навешванне лапшы на вушы; пацёмкінская вёска; пусканне пылу ў вочы; пусканне туману; траянскі конь (у 1 знач.). *Прыпомніла [Стэпа], як пры спатканні з Рыгорам у яе хаце Пятрусь пільна распытваў пра Рыгу, пра жыццё ў ёй. А мо яшчэ тады згаварыўся з Рыгорам над'ехаць да яго [у Рыгу]. Пецярбург — проста адвод вачэй.* Гартны.

АДВОДЗІЦЬ • **АДВО́ДЗІЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітруючы, адцягваць увагу ад чаго-н. **Сін.**: загаворваць зубы *каму*; зубы замаўляць *каму. [Кузьміч] Чаго ёй [Вікці] плакаць? [Барута:] Ты мне вачэй не адводзь, я сёе-тое заўважаю. Не абы-хто ты для яе.* Крапіва. **АДВЕСЦІ ВОЧЫ** *каму. Зак. [Ганна:] Ты што гэта, Гарошка, усур'ёз? Ці толькі каб начальству вочы адвесці? А?* Макаёнак.

АДВО́ДЗІЦЬ ДУШУ́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Выказваць каму-н. свае патаемныя думкі, дзяліцца перажываннямі, тым, што набалела. **Сін.**: адкрываць <сваё> сэрца *каму, перад кім* (у 2 знач.); адкрываць <сваю> душу *каму, перад кім*; выкладаць душу *каму, перад кім*; выліваць душу *каму. У гэту палату часта наведваўся [Арцём Ісакавіч] і адводзіў тут, як ён гаварыў, душу. Тут можна было гаварыць аб усім не тоячыся, не хаваючыся ад фашысцкага вока, ад паліцэйскага вуха.* Лынькоў. **АДВЕСЦІ ДУШУ**. *Зак. Пагаварыў, адвёў душу, і стала неяк лёгка-лёгка.* Свірка. **2**. Задавальняць якое-н. моцнае жаданне. *Пачыналася купанне, і тут ужо Ігар адводзіў душу, плёскаўся да таго часу, пакуль апошні конь не выходзіў з возера.* Быкаў. **АДВЕСЦІ ДУШУ**. *Зак. [Стары] насыпаў мне на газетны лісток дробныя шчопці мультану. — Адвядзі душу. Адразу адчуеш, што дома.* Брыль.

НЕ АДВОДЗІЦЬ ВАЧЭЙ *ад каго, ад чаго.* Гл. адрываць.

АДВОДУ • **ДЛЯ АДВО́ДУ ВАЧЭ́Й**. *Акал. Разм. Неадабр.* З мэтай адцягнуць увагу, стварыць знешняе ўражанне, падмануць. **Сін.**: дзеля гадзіся; для блізіру; для віду; для вока; для понту; для прыклёпу; для прыліку; з понтам. *Пасля той ночы Бакета зачасціў у нямецкі гарнізон — то цвікоў яму трэба, то сякеру новую прыдбаць захоча. Праўда, нічога гэтага ён не даставаў, а казаў так аднавяскоўцам для адводу вачэй.* Ставер. *Цётка Сцепаніда гэта плача так, для адводу вачэй.* Парахневіч.

АДВЯРНУЦЬ • **АДВЯРНУЦЬ МОРДУ** <*ад каго, ад чаго*>. *Зак. да* **АДВАРОЧВАЦЬ МОРДУ** <*ад каго, ад чаго*>.

АДВЯРНУЦЬ НОС <*ад каго, ад чаго*>. *Зак. да* **АДВАРОЧВАЦЬ НОС** <*ад каго, ад чаго*>.

АДВЯРНУЦЬ РЫЛА <*ад каго, ад чаго*>. *Зак. да* **АДВАРОЧВАЦЬ РЫЛА** <*ад каго, ад чаго*>.

АДГАРАДЗІЦЦА • **АДГАРАДЗІЦЦА КІТАЙСКАЙ СЦЯНОЙ** *ад каго, ад чаго. Зак. да* **АДГАРОДЖВАЦЦА КІТАЙСКАЙ СЦЯНОЙ** *ад каго, ад чаго.*

АДГАРОДЖВАЦЦА • **АДГАРО́ДЖВАЦЦА КІТА́ЙСКАЙ СЦЯНО́Й** *ад каго, ад чаго. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Вельмі моцна, наглуха адасабляцца, адмяжоўвацца ад каго-, чаго-н. *Пакуль некато-*

рыя кіраўнікі атрадаў будуць адгароджвацца кітайскай сцяной ад насельніцтва, не будуць клапаціцца пра няспынны рост сваіх атрадаў, пра шчыльныя і сталыя сувязі з кожнай вёскай, з кожным гарадком, да таго часу ў нас не будзе сапраўднага ўсенароднага партызанскага руху. Лынькоў. **АДГАРАДЗІЦЦА КІТАЙСКАЙ СЦЯНОЙ** *ад каго, ад чаго. Зак. А чым вытлумачыць, што вы гэтак палохаецеся братання? Хочаце адгарадзіцца ад бальшавіцкіх ідэй кітайскай сцяною?* Гурскі.

АДДАВАЦЬ • **АДДАВА́ЦЬ АПО́ШНІ ДО́ЎГ** *каму. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ушаноўваць памяць каго-н., прысутнічаць на яго пахаванні. **Сін.**: праводзіць у апошні шлях *каго.* **АДДАЦЬ АПОШНІ ДОЎГ** *каму. Зак. Грузчыкі падаліся на вуліцы і пайшлі ў гавань, каб аддаць апошні доўг трагічна загінуўшаму таварышу.* Лынькоў.

АДДАВА́ЦЬ БО́ГУ ДУШУ́. *Незак. Часцей зак. тр. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы; ажаніцца з сырою зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спусціць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <каму> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана > пясоцкага *збіраща*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збіраща*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Здаўна крыж на магіле ставіўся. Дзіцятка памірае, дык маленькі крыжык, а як сталы чалавек аддаваў богу душу, дык і крыж, адпаведна, большы ставіўся...* Гіль. **АДДАЦЬ БОГУ ДУШУ**. *Зак. Мазавецкі аддаў богу душу ў агні свайго падпаленага хутара.* Чорны. *Хіба ажывіш слязамі таго, хто богу душу аддаў?* Дайнека.

АДДАВА́ЦЬ ДАНІ́НУ *чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаць у адпаведнасці з чым-н., прытрымлівацца чаго-н. *Вось і вырашылі, аддаючы даніну часу, арганізаваць настаўніцкі саюз.* Колас. **АДДАЦЬ ДАНІНУ** *чаму. Зак. Хрышчоны кулямі на фронце, даніну ты аддаў гадам...* Бураўкін.

АДДАВА́ЦЬ ДУШУ́ *каму, чаму. Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі моцна, бязмежна любіць каго-, што-н. *[Казік] жонку лае, брыдзіць, а дзіцяці душу аддае...* Дайліда. **АДДАЦЬ ДУШУ** *каму, чаму. Зак. Свет забыў цяпер Сымонка, скрыпцы душу ўсю аддаў.* Колас.

АДДАВА́ЦЬ КАНЦЫ́. *Незак. Часцей зак. тр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *Разм. У прафесіянальнай мове маракоў* (замест афіцыйнага *аддаваць швартовы).* Адвязваць канаты, трос або ланцуг, калі судна адыходзіць ад прычала. **АДДАЦЬ КАНЦЫ**. *Зак. Даляцела каманда: — Па месцах! Аддаць канцы! Малы наперад!* Гурскі. — *Клыпу ўгору! — кажа боцман, свідруе пальцам у столь, а тады перакладае. — Падняць якар. Шпурляй вяроўкі! Аддаць канцы!* Пашкоў.

2. *Праст.* Уцякаць. **Сін.**: вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драпака; даваць драла; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ходу *адкуль, куды*; *даваць у ногі*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *Марачок схапіў сваю гітару... — Будзьце здаровы, цётка Зося, я аддаю канцы.* Ваданосаў. **АДДАЦЬ КАНЦЫ**. *Зак. [Афіцэр:] Панове!.. Наш паважаны камандзір... Грыгорый Апа-*

лінар'евіч... аддалі канцы!.. [Падпалкоўнік:] Як — аддалі канцы? [Афіцэр:] Уцяклі! Змыліся! Мележ. *[Косця:] Жонка — не бесказырка табе. Другую не дадуць і не купіш... Калі шалавая якая — лепей адразу аддаць канцы і да другой швартавацца.* Кандрусевіч.
3. *Праст.* Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы; ажаніцца з сырою зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Калі без пары аддаём мы канцы, вы [пісьменніцкія ўдовы] — нашы рэдактары і выдаўцы, даследчыкі нашы і музеі...* Вітка. **АДДАЦЬ КАНЦЫ**. *Зак. Прымі сына. Канае мой Васька. Калі не выхадзіш — канцы аддасць.* Карамазаў.

АДДАВА́ЦЬ НАЛЕ́ЖНАЕ *каму, чаму. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ацэньваць у поўнай меры, як таго заслугоўвае хто-, што-н. *[Рыгор] з ліку тых, што аддаюць належнае вялікаму святу працы.* Гартны. **АДДАЦЬ НАЛЕЖНАЕ** *каму, чаму. Зак. Канечне, паважаны абвінавачаўца будуе сістэму сваіх доказаў умела, па-майстэрску, мы павінны аддаць яму належнае.* Радкевіч.

АДДАВА́ЦЬ РУКУ́ *чыю, каго каму. Незак. Устар. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выдаваць замуж за каго-н. **АДДАЦЬ РУКУ** *чыю, каго каму. Зак. [Ганецкі:] І як [бацька] глядзіць на гэта? Згодзен ён аддаць мне руку сваёй [дачкі]?* Козел.

АДДАВА́ЦЬ РУКУ́ І СЭ́РЦА *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца жонкай каго-н., выходзіць замуж за каго-н. **АДДАЦЬ РУКУ І СЭРЦА** *каму. Зак. [Гарбачыо:] Я пачуць павінен, як Ева вуснамі сваімі пры арцыбіскупе мне скажа: «Я згодна...» Аддаць руку і сэрца, быць мне жонкай.* Клімковіч.

АДДАВА́ЦЬ СЭ́РЦА *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кахаць каго-н. **Сін.**: не чуць душы *ў кім*; сыходзіць з розуму *па кім* (у 2 знач.). **АДДАЦЬ СЭРЦА** *каму. Зак. — Пан Лабановіч аддаў сэрца сваёй бабцы! — сказала [Ядвіся] і залілася самым вясёлым сардэчным смехам.* Колас. *Канечне, на ліха табе хто, на ліха я! Лепшую знайшоў. Маладзейшая прываражыла. Ёй аддаў сэрца!* Калодзежны.

АДДАВА́ЦЬ ЧЭ́СЦЬ *каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вітаць каго-н. па-ваеннаму, прыклаўшы руку да галаўнога ўбору. **Сін.**: браць пад казырок. *[Духонін:] Гарнізон стаў непазнавальны. Салдаты нават чэсць аддаюць афіцэрам!* Губарэвіч. **АДДАЦЬ ЧЭСЦЬ** *каму. Зак. І калі Іваноўскі, аддаўшы чэсць, павярнуў групу на выхад, у ягонай душы незмаўканым маршам гучалі фанфары.* Быкаў.

ГАЛАВУ́ Ў ЗАКЛА́Д АДДАВА́ЦЬ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З поўнай упэўненасцю паручацца ў чым-н., браць на сябе адказнасць за што-н. **Сін.**: адказваць галавой *за каго, за што*; даваць галаву на адрэз <*каму*>; класці галаву на калодку; ручацца галавой *за каго, за што*. **ГАЛАВУ Ў ЗАКЛАД АДДАЦЬ**. *Зак. Наздрэйкі кон[ей] пакралі і больш ніхто. Я галаву магу ў заклад аддаць, што яны.* Крапіва.

АДДАЛЕНЫЯ • **МЯСЦІНЫ НЕ ВЕЛЬМІ АДДАЛЕНЫЯ**. Гл. мясціны.

АДДАННЕ • **АДДА́ННЕ ЧЭ́СЦІ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Вітанне каго-н. па-ваеннаму, з прыкладаннем рукі да галаўнога ўбору. *І заўважаецца адразу тут іншы край.., парадак, дысцыпліна, лад, адданне чэсці...* Колас. *Генерал.. будзе «рас-*

пякаць» нас: «Я патрабую аддання чэсці... Я буду аддаваць пад суд...» «Полымя». *Пачуўшы подых рэвалюцыі, змянілі свае адносіны да салдат унтэр-афіцэры і падпрапаршчыкі. Адменена адданне чэсці.* Гніламёдаў.

АДДАЦЬ • **АДДАЦЬ АПОШНІ ДОЎГ** *каму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ АПОШНІ ДОЎГ**.

АДДАЦЬ БОГУ ДУШУ. *Зак. да* **АДДАВАЦЬ БОГУ ДУШУ**.

АДДАЦЬ ДАНІНУ *чаму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ ДАНІНУ** *чаму.*

АДДА́ЦЬ ДУХІ́. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адыходзіць з гэтага свету; адпраўляцца на той свет; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *<каму>* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Тацццяна.. вяла махнула рукой і глуха вымавіла: — Ану вас... Чуць духі не аддала.* Новікаў.

АДДАЦЬ ДУШУ *каму, чаму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ ДУШУ** *каму, чаму.*

АДДА́ЦЬ ЗЯМЛІ́ *каго, што. Зак. Кніжн. Узнёсл.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пахаваць. *Не важным здавалася імя чалавека, які ўпаў побач, дастаткова было ведаць, што ён — свой, і адзіным клопатам жывых было своечасова аддаць ягонае цела зямлі.* Быкаў.

АДДАЦЬ КАНЦЫ. *Зак. да* **АДДАВАЦЬ КАНЦЫ**.

АДДАЦЬ НАЛЕЖНАЕ *каму, чаму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ НАЛЕЖНАЕ** *каму, чаму.*

АДДАЦЬ РУКУ *чыю, каго каму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ РУКУ** *чыю, каго каму.*

АДДАЦЬ РУКУ І СЭРЦА *каму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ РУКУ І СЭРЦА** *каму.*

АДДАЦЬ СЭРЦА *каму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ СЭРЦА** *каму.*

АДДАЦЬ ЧЭСЦЬ *каму. Зак. да* **АДДАВАЦЬ ЧЭСЦЬ** *каму.*

ГАЛАВУ Ў ЗАКЛАД АДДАЦЬ. *Зак. да* **ГАЛАВУ Ў ЗАКЛАД АДДАВАЦЬ**.

АДДАЧАЙ • **З ПО́ЎНАЙ АДДА́ЧАЙ**. *Акал. Функц. не зам.* Аддаючы чаму-н. усе сілы, уменне, руплівасць (працаваць, рабіць). *Работа ідзе цяжка: кніга выходзіць вельмі складаная, магу толькі сказаць: хачу напісаць яе з поўнай аддачай.* Мележ. — *Першачарговае вызначэнне задання і фонду зарплаты, — сцвярджае брыгадзір Якавенка, — абавязвае працаваць з поўнай аддачай.* Мыслівец.

АД'ЕСЦІ • **АД'ЕСЦІ ВАНТРОБЫ** *каму. Зак. да* **АД'ЯДАЦЬ ВАНТРОБЫ** *каму.*

АД'ЕСЦІ ДУШУ *каму. Зак. да* **АД'ЯДАЦЬ ДУШУ** *каму.*

АД'ЕСЦІ КІШКІ *каму. Зак. да* **АД'ЯДАЦЬ КІШКІ** *каму.*

АД'ЕСЦІ ПЯЧОНКІ *каму. Зак. да* **АД'ЯДАЦЬ ПЯЧОНКІ** *каму.*

АД'ЕСЦІ СЭРЦА *каму. Зак. да* **АД'ЯДАЦЬ СЭРЦА** *каму.*

АДЖАВАЛА • **ЦЯЛЯ ЯЗЫК АДЖАВАЛА** *каму.* Гл. цяля.

АДЗЕЦЬ • **АДЗЕЦЬ <САБЕ> ХАМУТ НА ШЫЮ**. Гл. надзяваць.

АДЗІН • **АДЗІН АЛАХ ВЕДАЕ**. Гл. алах.

АДЗІН БОГ < СВЯТЫ > ВЕДАЕ. Гл. бог.

АДЗІН БОК МЕДАЛЯ. Гл. бок.

АДЗІ́Н ДА АДНАГО́. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Зусім аднолькавыя (часцей пра якія-н. непрыемнасці).

АДЗІН КАНЕЦ. Гл. канец.

АДЗІН КРОК *ад чаго да чаго.* Гл. крок.

АДЗІ́Н НА АДЗІ́Н. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Без сведак, без пабочных асоб (гаварыць, дамаўляцца, сустракацца з кім-н.); тэт-а-тэт. **Сін**.: вока на вока (у 1 знач.); з вока на вока; на чатыры вокі; сам-насам (у 1 знач.). *Я, панна Чэся, хацеў бы з вамі пагаварыць адзін на адзін. Справа вельмі важная. І для нас, і для вас...* Брыль.

2. Без саюзнікаў, памочнікаў, без падтрымкі з боку каго-н. (біцца, сустракаць небяспеку і пад.). **Сін**.: вока на вока (у 2 знач.); сам-насам (у 2 знач.). *[Дзеду Талашу] прыемна было адчуваць, што на яго плячах шчыльна прыліпла важкая «настаяшчая» стрэльба з ёмкім вострым штыхом, з якім не страшна выступіць адзін на адзін і супраць мядзведзя.* Колас. *[Бяссмертны] узняў галаву — у вачах яго з'явіўся азартны бляск, як у чалавека, які выходзіць адзін на адзін з небяспечным зверам.* Дамашэвіч.

3. У адзіночку, зусім адзін (заставацца, апынуцца з чым-н. і пад.). **Сін**.: сам-насам (у 4 знач.). *Андрэю было ўсё роўна, што рабіць, абы не заставацца адзін на адзін са сваімі думкамі.* Кудравец. *І тады Зазыба апынуўся адзін на адзін з усходнім небакраем.* Чыгрынаў. *І ты зноў адзін на адзін і з дарогай, і з полем, што завалена снегам, і з самім сабой.* Макарэвіч.

АДЗІ́Н НА АДНЫ́М. *Акал. Разм.* Ужыв. пры вык.-дзеясл. у форме мн. Гуртам, скучана, у цеснаце, вельмі блізка адзін ад другога (сядзець, стаяць і пад.). *Калісьці і жылі дрэнна. Вёска была вялікая, сядзелі адзін на адным. Калі ж даводзілася дах крыць, гной трэсці, дровы рэзаць, збіралі талаку.* Лобач.

АДЗІ́Н ПАД АДЗІ́Н (АДНА́ ПАД АДНУ́, АДНО́ ПАД АДНО́). *Вык. і азн. Разм. Адабр.* **1**. Звычайна ўжыв. пры дзейн., выраж. наз. назоўн. скл. мн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Амаль роўныя па росце, сіле. *А іх жа [сыноў] трое, адзін пад адзін. І накармі, і прыглядзь за кожным.* Гроднеў. *Лёкса са сваёй таварышкай Яўланняй, у якой было ўжо тады трое дачок — адна пад адну, — хавалася ў старой сіласнай яме, за былым калгасным дваром.* Гаўрылкін.

2. Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. назоўн. скл. мн. л. са знач. канкр. прадмета. Зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей. **Сін**.: адзін у адзін; лоб у лоб (у 2 знач.); як адзін (у 3 знач.); як на падбор. *Усе [агуркі] — адзін пад адзін, не тое што ў спёку — заморкі.* Калодзежны. *Роўна, адна пад адну, стаялі накрытыя гонтам хаты.* М.Капыловіч.

АДЗІ́Н ПАД АДНЫ́М (АДНА́ ПАД АДНО́Й, АДНО́ ПАД АДНЫ́М). *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. звычайна ў адносінах да дзяцей пры дзейн., выраж. наз. назоўн. скл. мн. або колькасна-імен. спалучэннем. Адзін за другога меншы. *У вайну, калі наш горад захапілі немцы... і ёй [маці] не было як пракарміць нас — а нас было трое і ўсе адзін пад адным — мы пераехалі ў вёску...* Гаўрылкін. *У бацькі адна пад адною пяцёра дзяўчат, і ўсе на выданні.* Адамчык. *Дзяцей малых шмат. А дзеці — адно пад адным... Як боб, малыя ўсе.* Чорны.

АДЗІ́Н ПРЫ АДНЫ́М (АДНА́ ПРЫ АДНО́Й, АДНО́ ПРЫ АДНЫ́М). *Акал. Разм. Часцей адабр.* Ужыв. пры вык.-дзеясл. у форме мн. Вельмі блізка, густа, шчыльна (сядзець, стаяць, знаходзіцца і пад.). *Былі ў Дуброве мясціны, у ельніку.., дзе адзін пры адным, адзін пры адным сядзелі рудагаловыя.. баравікі.* Васілевіч. *Бязвусыя чатырохкантовыя каласы ў паўтары далоні велічынёй стаялі адзін пры адным.* Краўчанка.

АДЗІН РАЗ МАРКУ ЖАНІЦЬ. Гл. жаніць.

АДЗІ́Н У АДЗІ́Н (АДНА́ Ў АДНУ́, АДНО́ Ў АДНО́). *Вык. і азн. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. назоўн. скл. мн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей. **Сін.**: адзін пад адзін (у 2 знач.); лоб у лоб (у 2 знач.); як адзін (у 3 знач.); як на падбор. *Здаровыя, ружатварыя, адзін у адзін, гвардзейцы выглядалі спакойнымі, нават жыцц[ярадаснымі].* Гартны. *«Паненак» было штук сто — пярэстыя красулі адна ў адну.* Крапіва. *Колькі там было гэтых яечак, — хто іх ведае, але кучка ладная, і ўсе адно ў адно: жаўтаваценькія, з тупаватымі пяткамі.* Ядвігін Ш.

АДЗІН ЧОРТ <*каму, для каго*>. Гл. чорт.

АДЗІН ЧОРТ ВЕДАЕ. Гл. чорт.

ЗА АДЗІН ПРЫСЕСТ. Гл. прысест.

З'ЕСЦІ НЕ АДЗІН ПУД СОЛІ *з кім.* Гл. з'есці.

ЗРОБЛЕНЫ НА АДЗІН КАПЫЛ. Гл. зроблены.

МЕРАЦЬ НА АДЗІН АРШЫН *каго, што.* Гл. мераць.

МЕРАЦЬ НА АДЗІН КАПЫЛ *каго, што.* Гл. мераць.

НА АДЗІН ЗУБ *каму.* Гл. зуб.

НА АДЗІН КАПЫЛ. Гл. капыл.

НА АДЗІН ЛАД. Гл. лад.

НА АДЗІН МАНЕР. Гл. манер.

НА АДЗІН ТВАР. Гл. твар.

НІ АДЗІН САБАКА. Гл. сабака.

НІ НА <АДЗІН> ШЭЛЕГ. Гл. шэлег.

НУМАР АДЗІН. Гл. нумар.

ПАД АДЗІН РАНЖЫР. Гл. ранжыр.

СТАВІЦЬ У АДЗІН РАД *каго з кім.* Гл. ставіць.

СТРЫГЧЫ ПАД АДЗІН ГРАБЯНЕЦ *каго.* Гл. стрыгчы.

СТРЫЖКА ПАД АДЗІН ГРАБЯНЕЦ. Гл. стрыжка.

У АДЗІН ГОЛАС. Гл. голас.

У АДЗІН ДУХ. Гл. дух.

У АДЗІН МАХ. Гл. мах.

У АДЗІН МІГ. Гл. міг.

У <АДЗІН> МОМАНТ. Гл. момант.

ЯК АДЗІ́Н. *Мн. не ўжыв. Разм.* **1**. *Акал.* Ужыв. пасля слова *ўсе.* Без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе). **Сін.**: ад мала да вяліка; ад малога да вялікага; да аднаго; да апошняга (у 3 знач.); *усе* да душы; як адзін чалавек. *[Афіцэр:] Гайда сядлаць, каб у момант былі ўсе як адзін гатовы!* Глебка. *І тады ўзняліся на ногі ўсе як адзін, нават Міхаіл Ганарджыя ўстаў...* Самуйлёнак. *Кажуць, што добра нам, калі ў брыгадзе ўсе як адзін спрактыкаваныя.* Карпаў.

2. *Акал.* Дружна, аднадушна (рабіць што-н.). *Скончыў граць ён — паны ў ладкі запляскалі як адзін.* Колас. *Ад машын закурэлых, з загону ідзе рабочы, а з ім селянін... Дружна песню пяюць, як адзін... І баіцца ўвесь свет іх разгону.* Чарот. *Можна ўправіцца і з уланамі, калі станем як адзін.* Галавач.

3. *Вык. ці азн. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Зусім аднолькавыя і добрыя ў якіх-н. адносінах. **Сін.**: адзін пад адзін (у 2 знач.); адзін у адзін; лоб у лоб (у 2 знач.); як на падбор. *Бывала, Гняцецкі калі прыедзе на чацвёрцы да касцёла, дык усё мястэчка як на дзіва глядзіць: [коні] як адзін, сівыя ў яблыкі, аж мяняюцца.* Крапіва.

ЯК АДЗІН ЧАЛАВЕК. Гл. чалавек.

АДЗІНАГА • **ПРЫВЯДЗЕННЕ** *чаго* **ДА АДЗІНАГА НАЗОЎНІКА**. Гл. прывядзенне.

АДЗІНЫМ • **АДЗІНЫМ ФРОНТАМ**. Гл. фронтам.

АДЗЯВАЦЬ • **АДЗЯВАЦЬ САБЕ ХАМУТ НА ШЫЮ**. Гл. надзяваць.

АДКАЗАЦЬ • **АДКАЗАЦЬ ГАЛАВОЙ** *за каго, за што. Зак. да* **АДКАЗВАЦЬ ГАЛАВОЙ** *за каго, за што.*

АДКАЗВАЦЬ • **АДКА́ЗВАЦЬ ГАЛАВО́Й** *за каго, за што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Браць на сябе поўную адказнасць за каго-, што-н.; быць гатовым паплаціцца жыццём. **Сін.**: галаву ў заклад аддаваць; даваць галаву на адрэз <*каму*>; класці галаву на калодку; ручацца галавой *за каго, за што. [Пальцэр:] А наконт хворага папярэджваю: вы за яго галавой адказваеце.* Крапіва. **АДКАЗАЦЬ ГАЛАВОЙ** *за каго, за што. Зак. Ды за здзек з людзей, пакуты, брат і дружа мой, нам адкажа пан твой люты галавой сваёй!* Якімовіч.

АДКАЗВАЮЦЬ • **ТАРМАЗЫ АДКАЗВАЮЦЬ** *у каго.* Гл. тармазы.

АДКАЗУ • **ДА АДКА́ЗУ** *набіць, запоўніць* і інш. *Акал. Разм.* Поўнасцю, як толькі можна. **Сін.**: пад завязку (у 1 знач.); па <самую> завязку (у 1 знач.); як завязаць (у 1 знач.). *Оля Маслова несла кіслародную падушку, надзьмутую да адказу.* «Полымя». *Сэрца кожнага трывожна стукацела і нервы наструніліся да адказу.* С.Александровіч. *Дзень актрысы запоўнены да адказу: спектакль, рэпетыцыі, чытанне сцэнарыяў і паездкі ў навакольныя вёскі...* «Чырв. змена».

АДКІДАЦЬ • **АДКІДА́ЦЬ (АДКІ́ДВАЦЬ) КАНЬКІ́**. *Незак. Прает.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаваць духі; адкідаць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць у лепшы свет; выпроствацъ ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; душой загавець; загадаць доўга жыць *каму* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. — *Міця, а калі ён натварыў дзе-небудзь якой злыбеды і тут адлежваецца? — Дык па-твойму няхай лепш канькі адкідае ад холаду ў гэтай стайні?! — узлаваўся Міця.* А.Жук. **КАНЬКІ АДКІНУЦЬ**. *Зак.* [*Лепешаў*, с. 42: канькі адкінуць.]

АДКІДВАЦЬ • **АДКІ́ДВАЦЬ КАПЫТЫ́**. *Незак. Часцей у зак. тр. Праст.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці); у лепшы свет; выпроствацъ ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); адкідваць канькі; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Я, брат ты мой, за*

сваё жыццё разы чатыры спрабаваў капыты адкідваць... І на вайне, і пасля... Дудараў. **АДКІНУЦЬ КАПЫТЫ**. *Зак. [Антон] даўно ведаў, што калі прыслухоўвацца да згрызотаў сумлення, дык хутка адкінеш капыты.* Быкаў. *Без гумару тут можна і капыты адкінуць. А смяешся, значыцца, жывы.* Гаўрылкін.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. прадмета. Здыхаць. Пра жывёлу. **Сін**.: адкідваць хвост (у 3 знач.); дух выпусціць (у 2 знач.); задзіраць капыты (у 1 знач.). *Гэта праўда, што крумкачы агалілі рэбры аднаму Булыгаваму ягняці, але ж яго не птушкі задзяўблі, само зняеглела і адкінула капыты.* Кандрусевіч. *— А калі ў мяне конь капыты адкінуў, ты, можа, мне жарабя даў, каб я зноў змог на ногі стаць? — перабіў старэйшы Пятро.* «Вожык».

АДКІ́ДВАЦЬ ХВО́СТ. *Незак. Праст.* **1**. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адпачываць лежачы. *[Лёшка:] Чаго хвост адкінула? [Гэлька:] Стамілася... Страшэнна стамілася, Лёша.* Губарэвіч. *— Дай паляжаць... — Яшчэ ўся дарога наперадзе, а яна ўжо хвост адкінула. Не была б то пані брыгадзірыха.* Лобан.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін**.: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **АДКІНУЦЬ ХВОСТ**. *Зак. Так хочацца стукнуць гэту падлюку па макаўцы, каб і хвост адкінуў!* Мележ.

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. прадмета. Здыхаць. Пра жывёлу. **Сін**.: адкідваць капыты (у 2 знач.); дух выпусціць (у 2 знач.); задзіраць капыты (у 1 знач.). **АДКІНУЦЬ ХВОСТ**. *Зак. [Алесь] глянуў на Гнядога. «Стары, падла, як грыб, пакуль цягне, але калі адкіне хвост, бяда. Жарабё трэба абавязкова. Але ці будзе за што купіць!»* Чарнышэвіч.

4. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хварэць, ляжаць хворым. **АДКІНУЦЬ ХВОСТ**. *Зак. Работы з яе, як з мятлы лісця, троху папоркалася ў гародзе і хвост адкінула.* Барадулін.

КАНЬКІ АДКІДВАЦЬ. Гл. адкідаць.

АДКІНУЦЬ • **АДКІНУЦЬ КАПЫТЫ**. *Зак. да* **АДКІДВАЦЬ КАПЫТЫ**.

АДКІНУЦЬ ХВОСТ. *Зак. да* **АДКІДВАЦЬ ХВОСТ**.

КАНЬКІ АДКІНУЦЬ. *Зак. да* **КАНЬКІ АДКІДАЦЬ**.

АДКРУЦІЦЬ • **АДКРУЦІ́ЦЬ ГАЛАВУ́** *каму. Зак. Праст. Незадав.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Забіць, знішчыць. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму*; вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *— Галаву адкруціць трыбухатаму чорту! — Спаліць яго маёнтак разам з ім і з усім яго насеннем! — гудуць злосныя гала-*

сы. Колас. *Во не выберам бульбу, немцы галаву адкруцяць. Загадалі выбраць да бульбіны і адвезці на станцыю.* Быкаў.

2. Строга пакараць. Звычайна ўжыв. як пагроза. **Сін.**: адарваць галаву (у 2 знач.); зняць галаву *каму* (у 2 знач.). *«Ой, адкруцяць табе, Карнач, галаву». «Але раней, чым адкруцяць мне, я хачу адкруціць некаторым бракаробам».* Шамякін. *[Калібераў:] Пачнецца хлебаздача, каб на заводзе ніякай затрымкі не было. Зразумеў? І наогул... [Печкуроў:] Будзьце ўпэўнены, Сцяпан Васільевіч. Галаву адкруціце.* Макаёнак.

АДКРЫВАЕЦЦА • **СВЕТ АДКРЫВАЕЦЦА** *каму.* Гл. свет.

АДКРЫВАЦЬ • **АДКРЫВА́ЦЬ АМЕ́РЫКУ**. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Гаварыць, аб'яўляць пра даўно ўсім вядомае. **Сін.**: вынаходзіць веласіпед. **АДКРЫЦЬ АМЕРЫКУ**. *Зак. — Ты робішся скептыкам. Дрэнныя прыметы. Старэем, Віця. — Адкрыў Амерыку! «Старэем!» Я часам адчуваю на сваіх плячах цяжар сотні гадоў.* Шамякін. *— Той толькі не памрэ, хто не нарадзіўся. — От Амерыку мне адкрыла!..* Місько.

2. Знаходзіць, выяўляць што-н. зусім новае. **Сін.**: адкрываць новую старонку *ў чым*; упісваць новую старонку. **АДКРЫЦЬ АМЕРЫКУ**. *Зак. Не адкрыю Амерыкі, калі скажу, што для нармальнага, гарманічнага развіцця школьніка патрабуецца мінімум пяць гадзін заняткаў фізічнай культурай у тыдзень.* «Настаўн. газ.» *Паэта персанальны крытык расхваліў — і, нос задзёршы, класікам той ходзіць, але яму напомніць не пашкодзіць: Амерыкі ў паэзіі ён не адкрыў.* Маеўскі.

АДКРЫВА́ЦЬ ДАРО́ГУ *каму куды. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даваць свабодны доступ, ствараць спрыяльныя ўмовы. **Сін.**: адчыняць дзверы *каму куды.* **АДКРЫЦЬ ДАРОГУ** *каму куды. Зак. [Бацька Троцкага] хадзіў у сінагогу, а дзяцей хрысціў — каб адкрыць ім дарогу ва універсітэт.* Шамякін. *І я даю табе слова — мы адкрыем дорогу ў навуку ўсім рабочым, сялянам і іх дзецям.* Хацкевіч.

АДКРЫВАЦЬ ДЗВЕРЫ *каму, чаму куды.* Гл. адчыняць.

АДКРЫВА́ЦЬ НО́ВУЮ (СВЕ́ЖУЮ) СТАРО́НКУ *ў чым. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Рабіць адкрыццё ў якой-н. галіне. **Сін.**: адкрываць Амерыку (у 2 знач.); упісваць новую старонку. *«Слоўнік мовы Скарыны» адкрывае новую старонку ў беларускай лексікаграфіі.* «ЛіМ». *[Людміла:] І вось я ўношу штосьці новае ў мастацтва. Арыгінальна прачытаўшы Шэкспіра, адкрываю свежую старонку ў гісторыі тэатра.* Маўзон. **АДКРЫЦЬ НОВУЮ (СВЕЖУЮ) СТАРОНКУ** *ў чым. Зак.*

АДКРЫВА́ЦЬ (РАСКРЫВА́ЦЬ) ВО́ЧЫ *каму <на каго, на што>. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы або абстр. прадмета. Дапамагаць зразумець сапраўднае становішча; рабіць відавочнай праўду аб чым-, кім-н. **Сін.**: праціраць вочы (у 2 знач.); развязваць вочы *каму. Чытаў з захапленнем. Усё гэта з кожным днём усё больш і больш адкрывала мне вочы на свет.* Броўка. *Раскрываючы дзеткам вочы на навакольны свет, настаўніца вучыць іх быць знаходлівымі, эрудзіраванымі.* «Звязда». **АДКРЫЦЬ (РАСКРЫЦЬ) ВОЧЫ** *каму <на каго, на што>. Зак. Раскрыў Данілу Богут вочы: сумленнай працай, мазалём у панскай Польшчы люд рабочы не пабудуе сабе дом.* Колас. *Гутаркі з Галубовічам адкрылі вочы Лабановічу на многае...* Шкраба.

АДКРЫВА́ЦЬ (РАСКРЫВА́ЦЬ) <СВАЕ́> КА́РТЫ *каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць дзейнічаць адкрыта, не хаваючы сваіх тайных намераў, планаў. *Праўда, Андрэй Капітонавіч свае карты Дарашэвічу пакуль не адкрываў — пагаварыў з ім аб настроі, спытаў, дзе будзе праводзіць свой чарговы адпачынак, пацікавіўся пра здароўе.* Гроднеў. *— Я размаўляў з міністэрствам... — нарэшце стаў*

раскрываць карты Сымановіч. — З намі згадзіліся, што карысней будзе пакінуць Салавейчыка на месцы... Блакіт. **АДКРЫЦЬ (РАСКРЫЦЬ) <СВАЕ> КАРТЫ** *каму. Зак. [Каліноўскі:] Казаць, Марыська? [Марыська:] Так. [Каліноўскі:] Раскрыем карты. Мы гэты тост, які не жартаў варты, адтэрміноўваем на два гады.* Куляшоў. *— І ўсё ж, — разважліва падтрымаў сябе Зубрыч, — ён не схібіў, што цалкам адкрыў карты.* Мележ.

АДКРЫВА́ЦЬ РО́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць гаварыць што-н., выказваць свае думкі. **Сін.**: разяўляць рот (у 1 знач.); раскрываць рот (у 1 знач.). **АДКРЫЦЬ РОТ.** *Зак. Ледзь [Шура] адкрыў рот, з усіх бакоў пасыпаліся кпіны.* Навуменка. *Гэта баба хоць нагаворыць чаго трэба і чаго не трэба, а Змітрачыха што? Яна ж і рота там не адкрые.* Чарнышэвіч.

АДКРЫВА́ЦЬ (РАСКРЫВА́ЦЬ) <СВАЁ> СЭ́РЦА *каму, перад кім. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Прызнавацца ў каханні. **АДКРЫЦЬ (РАСКРЫЦЬ) <СВАЁ> СЭРЦА** *каму, перад кім. Зак. [Барыс і Надзя] доўга трымалі ў тайне свае пачуцці, як дарагія здабыткі юнацтва, і толькі сёлетняй вясной.. адкрылі свае сэрцы адно аднаму.* Мік.Ткачоў. *[Маршалак:] Станіслаў любіць тваю дачку... [Сёння] ён раскрыў перад ёй сваё сэрца і, дастаўшы пазваленне, просіць у цябе яе рукі...* Дунін-Марцінкевіч.

2. Шчыра дзяліцца з кім-н. сваімі думкамі, пачуццямі, перажываннямі. **Сін.**: адводзіць душу (у 1 знач.); адкрываць <сваю> душу *каму, перад кім*; выкладаць <сваю> душу *каму, перад кім*; выліваць душу *каму.* **АДКРЫЦЬ (РАСКРЫЦЬ) <СВАЁ> СЭРЦА** *каму, перад кім. Зак. Сваё сябрам адкрыеш сэрца — душу сяброў пазнаеш лепш.* Непачаловіч.

АДКРЫВА́ЦЬ (РАСКРЫВА́ЦЬ) <СВАЮ́> ДУШУ́ *каму, перад кім. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Шчыра дзяліцца з кім-н. сваімі думкамі, пачуццямі, перажываннямі. **Сін.**: адводзіць душу (у 1 знач.); адкрываць <сваё> сэрца *каму, перад кім* (у 2 знач.); выкладаць <сваю> душу *каму, перад кім* (у 2 знач.); выліваць душу *каму.* **АДКРЫЦЬ (РАСКРЫЦЬ) <СВАЮ> ДУШУ** *каму, перад кім. Зак. Аж сэрца заходзілася ад хараства і невыказнай тугі, ад пачуцця адзіноты, ад жадання некаму адкрыць душу, расказаць усё, што думаеш і адчуваеш.* Грахоўскі. *[Надзея:] Раскрый мне сваю душу. Можа, я буду тваёю шчыраю спадарожніцаю.* Гарбацэвіч. *Марыля душу перад Хведарам раскрыла: —Хлопцы вялікія параслі, ужо не слухаюцца.* Лобан.

АДКРЫВАЮЦЦА • **ВОЧЫ АДКРЫВАЮЦЦА** *у каго, каму <на што>.* Гл. вочы.

АДКРЫТА • **ДАРОГА АДКРЫТА** *каму, перад кім.* Гл. дарога.

АДКРЫТАЙ • **З АДКРЫТАЙ ДУШОЙ.** Гл. душой.

АДКРЫТУЮ • **У (НА) АДКРЫ́ТУЮ.** *Акал. Разм.* Нікольні не таячыся, не маскіруючыся, зусім адкрыта (рабіць што-н.). **Сін.**: адкрытым тэкстам; ва ўпор (у 2 знач.); вочы ў вочы (у 2 знач.); у вочы *казаць*; у лоб (у 2 знач.); у твар *гаварыць*. **Ант.**: за вочы (у 1 знач.). *[Целеш:] Што гэта ён? Спужаўся? [Сухадольскі:] Дыпламат. Не хоча ў адкрытую з Страміліным сварыцца.* Крапіва. *[Дворнік] зміры́ўся з роляю няўдачніка, стаў надакучлівым і не крыўдзіўся, калі яго ў адкрытую «адшывалі» ад кампаніі.* А.Жук. *Пасля валтузні з сабакамі рана на назе пачала ныць. Занылі плечы, грудзі. Ён [Кандрат] пайшоў на адкрытую: — Давайце зараз жа фурманку.* Чорны.

АДКРЫТЫ • **<УСЕ> ДАРОГІ АДКРЫТЫ** *каму, перад кім.* Гл. дарога.

АДКРЫТЫМ • **АДКРЫТЫМ ТЭКСТАМ.** Гл. тэкстам.

З АДКРЫТЫМ ЗАБРАЛАМ. Гл. забралам.

ПАД АДКРЫТЫМ НЕБАМ. Гл. небам.

АДКРЫТЫМІ • **З АДКРЫТЫМІ ВАЧАМІ**. Гл. вачамі.

АДКРЫТЫХ • *Дзень* **АДКРЫТЫХ ДЗВЯРЭЙ**. Гл. дзвярэй.

АДКРЫЦЦЁ • **АДКРЫЦЦЁ АМЕ́РЫКІ**. *Часцей вык. Разм. Часцей іран.* Вынаходніцтва, выяўленне чаго-н. новага. *А што тычыцца імперскай мовы, то і гэтае сцвярджэнне не адкрыццё Амерыкі...* «Нар. газ.»

АДКРЫЦЬ • **АДКРЫЦЬ АМЕРЫКУ**. *Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ АМЕРЫКУ**.

АДКРЫЦЬ ВОЧЫ *каму <на каго, на што>. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ ВОЧЫ** *каму <на каго, на што>.*

АДКРЫЦЬ ДАРОГУ *каму куды. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ ДАРОГУ** *каму куды.*

АДКРЫЦЬ ДЗВЕРЫ *каму, чаму куды.* Гл. адчыняць.

АДКРЫЦЬ НОВУЮ СТАРОНКУ *ў чым. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ НОВУЮ СТАРОНКУ** *ў чым.*

АДКРЫЦЬ РОТ. *Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ РОТ**.

АДКРЫЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ *каму. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ** *каму.*

АДКРЫЦЬ <СВАЁ> СЭРЦА *каму, перад кім. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ <СВАЁ> СЭРЦА** *каму, перад кім.*

АДКРЫЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім. Зак. да* **АДКРЫВАЦЬ<СВАЮ> ДУШУ** *каму, перад кім.*

АДКРЫ́ЦЬ СВЕ́Т *каму. Зак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Даць радасць, шчасце, задавальненне. *[Дзед Цыбулька:] Спрадвеку мужык пад каўпаком жыў... А тут і радыё, і кіно, і [тэле]візар, і экскурсіі розныя такі свет адкрылі, што...* Макаёнак. *Дзякуем вам, мілыя сёстры, што свет нам адкрылі!..* Карпюк.

АДКУЛЬ • *Ведаць* і пад. **АДКУЛЬ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ**. Гл. вецер.

АДКУЛЬ НІ ВАЗЬМІСЯ. Гл. вазьміся.

Ведаць, вясвятляць і пад. **АДКУЛЬ НОГІ РАСТУЦЬ**. Гл. ногі.

ПАКАЗАЦЬ АДКУЛЬ НОГІ РАСТУЦЬ *каму*. Гл. паказаць.

АДЛЕГЛАСЦІ • **ТРЫМАЦЦА НА АДЛЕГЛАСЦІ** *ад каго, з кім.* Гл. трымацца.

ТРЫМАЦЬ НА АДЛЕГЛАСЦІ *каго.* Гл. трымаць.

АДЛЕЖВАЦЬ • **АДЛЕ́ЖВАЦЬ БАКІ́**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Спаць. *[Даміцэля:] Трахім! Уставай! Годзе табе адлежваць бакі!* Купала. *Я б на тваім месцы, Любка, будзіла твайго пустадомка Грышку на золку, хай не адлежвае ўлетку бакі, а наладзіць касу [ды] з расой укосіць трохі...* І.Капыловіч.

2. Гультаяваць, пазбягаць працы. **Сін**.: абіваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы з вербаў; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак *<па чым>*; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Такі здаравяка, а цэлымі днямі адлежвае бакі на гэтай станцыі... Ды яму лом трэба ў рукі даць, молат...* Радкевіч. *Добры дзень, Алесь. Чаго бакі адлежваеш? Кажуць, каласавікі пасля дажджу з'явіліся. Хадзем пашукаем.* Шамякін.

АДЛЕЖЫЦЬ • **НЕ АДЛЕ́ЖЫЦЬ МЕ́СЦА**. *Зак. Толькі ў форме 3-й ас. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Ніколькі не зашкодзіць (наяўнасць чаго-н.). — *Што? Падабедак табе, — як бы раўнадушна адказвае Караліна. — Не адлежыць месца. Пры тваёй рабоце як бач прагаладаешся. От тады і падсілкуешся...* Вышынскі.

АДЛІЛА • **КРОЎ АДЛІЛА АД ТВАРУ** *чыйго, у каго.* Гл. кроў.

АДЛІЦЬ • **АД ЯЙКА (АД ЯЙЦА́) АДЛІ́ЦЬ.** *Зак. Разм. Асудж.-іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Неверагодна спрытна ўкрасці, прысвоіць чужое нават тады, калі гэта здаецца немагчымым. **Сін.**: з-пад сучкі яйцо ўкрадзе; падшыты лісіцай. *[У Кацярыны] кватэра свая і, як ні кажы, не першы год доіць буфет. Па ўсім відаць, што ўмее ад яйка адліць...* Гроднеў. *[Хадыка:] Я — шкурнік? [Першы баначнік:] А то не! Ты і ад яйка адальеш!* Кобец. *Ніхто ў сям'і не разумее, чаму спалохаўся Варывончык. Той Варывончык, пра якога гаварылі, што ад яйка адалье...* «Полымя». *— Гэта ж такі обер-злодзей, што яго і з навучаным сабакам не ўпільнуеш! — захвалявалася старая... — Ён табе на тваіх вачах ад яйка адалье...* Шлег.

АДЛУП • **ДАВАЦЬ АДЛУП** *каму.* Гл. даваць.

АДЛУПЦАВАЦЬ • **АДЛУПЦАВАЦЬ САМОГА СЯБЕ.** Гл. высцебаць.

АДЛЯГЛО • **АДЛЯГЛО́ АД СЭ́РЦА (АД ДУШЫ́)** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчуў палёгку, супакой, каму-н. стала лягчэй. **Сін.**: адлягло на душы *ў каго*; як камень з плячэй зваліўся *ў каго*; як камень з сэрца зваліўся *ў каго*; <як> гара з плеч <звалілася> *у каго. Адлягло ад сэрца ў напалоханага натоўпу — каровы былі, здаецца, усе.* Мурашка. *У Цітка адлягло ад сэрца... Ён счакаў хвіліну, каб людзі ад'ехалі трохі, і выткнуўся.* Лобан. *Дзядзька ўставіў крыж у камень, заліў яго цэментам. Толькі тады ў мяне адлягло ад душы.* Карпюк.

АДЛЯГЛО́ НА ДУШЫ́ (НА СЭ́РЦЫ) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчуў палёгку, каму-н. стала лягчэй. **Сін.**: адлягло ад сэрца *ў каго*; <як> гара з плеч <звалілася> *у каго*; як камень з плячэй зваліўся *ў каго*; як камень з сэрца зваліўся *ў каго. Не, я не ўпушчу свайго шчасця! Ад гэтай думкі ў мяне адлягло на душы, і нават быў павесялеў.* Адамчык. *Ён зусім не злаваўся, і ў Зоські адлягло на душы — усё ж ён малайчына, гэты Антон Галубін.* Быкаў. *Калі поезд спыніўся і ў натоўпе.. [маці] згледзела Андрэя, на сэрцы адлягло.* Кузьмянкоў.

АДМАХВАЦЦА • **АДМА́ХВАЦЦА РУКА́МІ І НАГА́МІ** *ад чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча, наадрэз адмаўляцца ад чаго-н., усімі сіламі супраціўляцца чаму-н. **Сін.**: адбівацца рукамі і нагамі *ад чаго. Ад напісання артыкулаў [Макаёнак] адмахваўся рукамі і нагамі.* Шамякін. **АДМАХНУЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ** *ад чаго. Зак. Калі пачалі выбіраць дэлегацыю ў саўгас і выставілі яго кандыдатуру, ён [Кархажакевіч] адмахнуўся рукамі і нагамі, сказаўшы, што тут усе карты ў рукі беднаце, няхай яна сама для сябе стараецца.* Крапіва.

АДМАХНУЦЦА • **АДМАХНУЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ** *ад чаго. Зак. да* **АДМАХВАЦЦА РУКАМІ І НАГАМІ** *ад чаго.*

АДМОВІШ • **НЕ АДМО́ВІШ** *каму ў чым. У безас. ужыв. Разм. Адабр. і неадабр.* Каму-н. уласціва якая-н. якасць. **Сін.**: не адбярэш *у каго, ад каго чаго. — Аднак, дзед, ты вострыя на язык, у гэтым табе не адмовіш... — праказаў Цайт, каб неяк змякчыць дзеда ліслівасцю.* Лынькоў. *Яму [Біліду] не адмовіш у энергічнасці і мэтанакіраванасці. Паслухаць яго — на кожны выпадак жыцця прывядзе нарматыўны акт.* «Звязда».

АДМЫКАЦЬ • **АДМЫКА́ЦЬ АДАМКНЁНЫЯ ДЗВЕ́РЫ.** *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва даказваць, сцвярджаць тое, што даўно ўсім вядома і не выклікае пярэчанняў. **Сін.**: ламацца ў адчыненыя дзверы. *— А ты сам падумаў, што гэта значыць. — Нашто думаць. Тут няма чаго і думаць — нашто адмыкаць адамкнёныя дзверы...* Чорны.

АДНА • **АДНА НАГА ТУТ ДРУГАЯ ТАМ**. Гл. нага.
АДНА НАЗВА ЗАСТАЛАСЯ *ад чаго*. Гл. званне.
АДНА РУКА <*з кім*>. Гл. рука.
<АДНА> СКУРА ДЫ КОСЦІ. Гл. скура.
<АДНА> СКУРА ДЫ КОСЦІ ЗАСТАЛІСЯ *на кім, у каго, ад каго*. Гл. скура.
АДНА <ТОЛЬКІ> НАЗВА. Гл. назва.
АДНА ТРАСЦА <*каму*>. Гл. трасца.
АДНА ХАЛЕРА. Гл. халера.
АДНА ШАЙКА-ЛЕЙКА. Гл. шайка.
ТЫСЯЧА І АДНА НОЧ. Гл. тысяча.
ЯК АДНА МІНУТА. Гл. мінута.

АДНАГО • **АДЗІН ДА АДНАГО**. Гл. адзін.
АДНАГО КРОЮ. Гл. крою.
АДНАГО ПОЛЯ ЯГАДА. Гл. ягада.
АДНАГО ПТУШЫНАГА МАЛАКА НЯМА *ў каго, дзе*. Гл. няма.
АДНО ДА АДНАГО. Гл. адно.
Усе **ДА АДНАГО́**. *Акал. Разм.* (Усе) без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе). **Сін.**: ад мала да вяліка; ад малога да вялікага; да апошняга (у 3 знач.); усе да душы; як адзін (у 1 знач.); як адзін чалавек. *Скажу, не бойся. Нешта ты сёння размахаўся надта... Усіх да аднаго грызеш...* Пташнікаў. *Некалькі разоў спрабаваў «выцягнуць» з Грудзінскага прыклад перавыхавання «цяжкіх» падлеткаў. Нарэшце ён сказаў: — Успомніў усіх да аднаго: не было ў нас такіх. Слова гонару, іх няма...* «Звязда». *Сёння на поле выйшлі ўсе да аднаго.* Прыгодзіч.
ДА АДНАГО МЕСЦА *каму*. Гл. месца.
ДВА БАКІ АДНАГО МЕДАЛЯ. Гл. бакі.
<З> АДНАГО БАЛОТА ЧЭРЦІ. Гл. чэрці.
З АДНАГО БОКУ. Гл. боку.
З АДНАГО МАХУ. Гл. маху.
З АДНАГО ЦЕСТА <СПЕЧАНЫ>. Гл. спечаны.

АДНАМУ • **АДНАМУ АЛАХУ ВЯДОМА**. Гл. вядома.
АДНАМУ БОГУ ВЯДОМА. Гл. вядома.
БОГ СЕМЯРЫМ НЁС ДЫ АДНАМУ ДАСТАЎСЯ. Гл. бог.
НА ДВАІХ РОС, АДНАМУ ДАСТАЎСЯ. Гл. рос.

АДНЕСЦІ • **АДНЕСЦІ ПІРАГІ** *каму. Зак. да* **АДНОСІЦЬ ПІРАГІ** *каму.*

АДНО • **АДНО́ ДА АДНАГО́**. *Акал. Разм.* Заадно ўжо. Часцей пра якія-н. непрыемнасці, што ідуць адна за адной. *Прычын многа, і якая важнейшая, цяжка нават сказаць. Усе адно да аднаго.* Дамашэвіч. *Другі год [дык] мы ўжо, лічы, канчалі такімі чысламі. А тут, як наўмысля.. адно да аднаго.* Чыгрынаў.
АДНО ДЗЯРЖЫСЯ! Гл. дзяржыся.
АДНО ЗВАННЕ ЗАСТАЛОСЯ *ад чаго*. Гл. званне.
АДНО ЛІХА. Гл. ліха.
АДНО́ НА АДНО́ (НА ДРУГО́Е) *выходзіць, выйдзе, атрымаецца* і пад. *Акал. Разм.* Амаль аднолькавае, без прыкметнага выйгрышу, перавагі ў чым-н. **Сін.**: так на так (у 2 знач.). — *Лесу мы вашага не чапаем, гэта вы дарэмна. — Дарэмна? Кажаш, дарэмна? А калі злаўлю, а? Вось яно адно на адно і выйдзе.* Галавач. *Сяргей на гэта адказаў бы про-*

ста: у адным месцы прайграюць вучні, дык у другім месцы выйграюць — адно на другое і выйдзе. Шахавец.

АДНО СЛОВА. Гл. слова.
НА АДНО ВОКА. Гл. вока.
НА АДНО ІМГНЕННЕ ВОКА. Гл. імгненне.
НА АДНО СЛОВА. Гл. слова.
У АДНО ВУХА ЎЛЯТАЕ, А Ў ДРУГОЕ ВЫЛЯТАЕ *<у каго, каму>*. Гл. улятае.
У <АДНО> СЛОВА. Гл. слова.
УСЁ АДНО. Гл. усё.
УСЁ АДНО ЯК. Гл. усё.

АДНОЙ • **АДНОЙ ВЯРОВАЧКАЙ ЗВЯЗАНЫ** *з кім*. Гл. звязаны.
АДНОЙ НАГОЙ СТАЯЦЬ *у чым, на чым*. Гл. стаяць.
АДНОЙ НАГОЙ СТАЯЦЬ У МАГІЛЕ. Гл. стаяць.
АДНОЙ РУКОЙ *валіць* і пад. Гл. рукой.
ДВА КАНЦЫ АДНОЙ ПАЛКІ. Гл. канцы.
МЕРАЦЬ АДНОЙ МЕРКАЙ *каго, што*. Гл. мераць.
НА АДНОЙ НАЗЕ. Гл. назе.
НІ <АДНОЙ> ДУШЫ. Гл. душы.
ПАД АДНОЙ СТРАХОЙ. Гл. дахам.
СТАЯЦЬ НА АДНОЙ ДОШЦЫ *з кім, з чым*. Гл. стаяць.
У АДНОЙ МЕРЫ. Гл. меры.
ХАДЗІЦЬ ПА АДНОЙ МАСНІЧЫНЕ *ў каго*. Гл. хадзіць.

АДНОСІЦЬ • **АДНОСІЦЬ ПІРАГІ** *каму*. Гл. адпякаць.

АДНУ • **БІЦЬ У АДНУ КРОПКУ**. Гл. біць.
ВАЛІЦЦА Ў АДНУ КУЧУ. Гл. валіцца.
ВАЛІЦЬ У АДНУ КУЧУ *каго, што*. Гл. валіць.
ЗА АДНУ ШЧАКУ. Гл. шчаку.
ЗАЙГРАЦЬ У АДНУ ДУДКУ *з кім*. Гл. зайграць.
ІГРАЦЬ У АДНУ ДУДКУ *з кім*. Гл. іграць.
МЕРАЦЬ НА АДНУ МЕРКУ *каго, што*. Гл. мераць.
НА <АДНУ> МІНУТУ. Гл. мінуту.
НА АДНУ НАГУ. Гл. нагу.
НА <АДНУ> СЕКУНДУ. Гл. секунду.
НІ НА <АДНУ> МІНУТУ. Гл. мінуту.
СТАВІЦЬ НА АДНУ ДОШКУ *каго з кім, што з чым, каго і каго, што і што*. Гл. ставіць.
У <АДНУ> МІНУТУ. Гл. мінуту.
У АДНУ РУКУ з *кім*. Гл. руку.
У АДНУ СТОЛКУ. Гл. столку.

АДНЫ • **АДНЫ СЛЁЗЫ**. Гл. слёзы.
АДНЫ ЎСПАМІНЫ ЗАСТАЛІСЯ *ад каго, ад чаго*. Гл. успаміны.
ГУЛЬНЯ Ў АДНЫ ВАРОТЫ. Гл. гульня.
ГУЛЯЦЬ У АДНЫ ВАРОТЫ. Гл. гуляць.
<ТОЛЬКІ> АДНЫ ВОЧЫ ЗАСТАЛІСЯ *ў каго*. Гл. вочы.
У АДНЫ РУКІ. Гл. рукі.

АДНЫМ • **АДЗІН НА АДНЫМ**. Гл. адзін.

АДЗІН ПАД АДНЫМ. Гл. адзін.
АДЗІН ПРЫ АДНЫМ. Гл. адзін.
АДНЫМ ВОКАМ. Гл. вокам.
Спаць **АДНЫМ ВОКАМ**. Гл. вокам.
Хоць **АДНЫМ ВОКАМ**. Гл. вокам.
АДНЫМ ВУХАМ. Гл. вухам.
Жыць **АДНЫМ ДНЁМ**. Гл. днём.
АДНЫМ ДУХАМ. Гл. духам.
АДНЫМ ЛЫКАМ ШЫТЫЯ. Гл. шытыя.
АДНЫМ МАХАМ. Гл. махам.
АДНЫМ МАХАМ СЕМЯРЫХ МУХ ЗАБІЯХАМ. Гл. забіяхам.
АДНЫМ МІРАМ МАЗАНЫ. Гл. мазаны.
АДНЫМ РОСЧЫРКАМ ПЯРА. Гл. росчыркам.
АДНЫМ СЛОВАМ[1]. Гл. словам.
АДНЫМ СЛОВАМ[2]. Гл. словам.
<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІВАЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ. Гл. забіваць.
АДНЫМ ШВОМ. Гл. швом.
ЗА АДНЫМ ЗАХОДАМ. Гл. заходам.
ЗА АДНЫМ МАХАМ. Гл. махам.
ЗА АДНЫМ РАЗАМ. Гл. разам.
ЗА АДНЫМ СКРЫПАМ. Гл. скрыпам.
ЗА АДНЫМ ШВОМ. Гл. швом.
ЗІМОЙ І ЛЕТАМ АДНЫМ ЦВЕТАМ. Гл. цветам.
НА АДНЫМ ДЫХАННІ. Гл. дыханні.
НІ Ў АДНЫМ ВОКУ. Гл. воку.
Сну **НІ Ў АДНЫМ ВОКУ**. Гл. воку.
ПАД АДНЫМ ДАХАМ. Гл. дахам.
СТАЯЦЬ НА АДНЫМ. Гл. стаяць.
СТАЯЦЬ НА АДНЫМ МЕСЦЫ. Гл. стаяць.
ТАПТАЦЦА НА < АДНЫМ > МЕСЦЫ. Гл. таптацца.
ХОЦЬ БЫ Ў АДНЫМ ВОКУ *ў каго.* Гл. воку.

АДНЫХ • **У АДНЫХ РУКАХ**. Гл. руках.

АДНЯЎСЯ • **ЯЗЫК АДНЯЎСЯ** *ў каго.* Гл. язык.

АДПІЦЬ • **АДПІ́ЦЬ МАЗГІ́**. *Зак. Праст. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У выніку п'янства страціць здольнасць нармальна паводзіць сябе. *Цяпер кожны з іх з той жа згодай меркаваў і гадаў, чаму ж ён памёр: — Дзеўка тая яго і змучыла. Давяла да магілы. — Ад гарэлкі сканаў. Адпіў мазгі.* Казько. *Ты, бацька, часам хоць і вып'еш, але ні сям'і, ні работы не цураешся, а маё гора [муж]... Зусім мазгі адпіў. Яго ўжо нідзе на работу не бяруць.* І.Капыловіч. — *Што ты робіш, старая порхаўка... Ужо зусім мазгі адпіў... — Лявон ухапіў Гаўрыленку за чупрыну і адцягнуў яго ад жанчыны.* Я.Галубовіч.

АДПЛАЦІЦЬ • **АДПЛАЦІЦЬ ТОЙ ЖА МАНЕТАЙ** *каму. Зак. да* **ПЛАЦІЦЬ ТОЙ ЖА МАНЕТАЙ** *каму.*

АДПЛАЧВАЦЬ • **АДПЛАЧВАЦЬ ТОЙ ЖА МАНЕТАЙ** *каму.* Гл. плаціць.

АДПЛЮШЧВАЦЬ • **АДПЛЮ́ШЧВАЦЬ ВО́ЧЫ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Вызваляючыся ад памылковых поглядаў, пазнаваць сап-

раўдны сэнс чаго-н. **АДПЛЮШЧЫЦЬ ВОЧЫ**. *Зак. Ցцеханешся, вочы адплюшчыш, падумаеш міжволі: «Няўжо і праўда ўсё гэта было, перажыў, перабачыў ты гэта?»* Сачанка.

АДПРАВІЦЦА • **АДПРАВІЦЦА ДА АБРАМА НА ПІВА**. *Зак. да* **АДПРАЎЛЯЦЦА ДА АБРАМА НА ПІВА**.

АДПРАВІЦЦА НА ТОЙ СВЕТ *каго. Зак. да* **АДПРАЎЛЯЦЦА НА ТОЙ СВЕТ** *каго.*

АДПРАВІЦЬ • **АДПРАВІЦЬ НА ТОЙ СВЕТ** *каго. Зак. да* **АДПРАЎЛЯЦЬ НА ТОЙ СВЕТ** *каго.*

АДПРАВІЦЬ У ШТАБ ДУХОНІНА *каго. Зак. да* **АДПРАЎЛЯЦЬ У ШТАБ ДУХОНІНА**.

АДПРАЎЛЯЦЦА • **АДПРАЎЛЯ́ЦЦА (ІСЦІ́, Е́ХАЦЬ) ДА АБРА́МА (ДА АБРАГА́МА) НА ПІ́ВА**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *<каму>* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **АДПРАВІЦЦА (ПАЙСЦІ, ПАЕХАЦЬ) ДА АБРАМА (ДА АБРАГАМА) НА ПІВА**. *Зак. Лёгка, Сцяпанавіч, выдумляць, калі я цудам не адправіўся да Абрама на піва...* Масарэнка. *Сягоння еду ў Мінск і думаю пабываць у доктара, а то ўжо пачынаю баяцца, каб не пайсці да Абрагама на піва.* Купала. *Сёмка Халімона Бурага на вечарынцы гэтак галаву пабіў, што праз тры дні паехаў да Абрама на піва.* Бядуля.

АДПРАЎЛЯ́ЦЦА (ІСЦІ́) НА ТО́Й СВЕ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *<каму>* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *[Ганна] нібы не замуж ідзе, а адпраўляецца на той свет...* Шкраба. *Бацькі стагналі ўчора, [і]шлі на той свет без пары.* Купала. **АДПРАВІЦЦА (ПАЙСЦІ) НА ТОЙ СВЕТ**. *Зак. Бяда не ходзіць адна. Услед за дзедам, мо праз год, адправіўся на той свет і Міхасёў бацька.* І.Капыловіч. *З імі [анархістамі] пайшло на той свет і трое левых эсэраў, Гаўрылавых сяброў па партыі.* Дайнека.

АДПРАЎЛЯЦЬ • **АДПРАЎЛЯ́ЦЬ (ПАСЫЛА́ЦЬ) НА ТО́Й СВЕ́Т** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Забіваць, знішчаць, даводзіць да смерці. **Сін.**: адар-

ваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *Тых, хто ахоўніку не падабаўся, ён адпраўляў на той свет адным стрэлам у патыліцу.* «Вожык». **АДПРАВІЦЬ (ПАСЛАЦЬ) НА ТОЙ СВЕТ** *каго. Зак. [Ракітны:] Але такога, каб урач наўмысна, па злосці адправіў на той свет хворага, я яшчэ не чуў.* Крапіва. *Ахоўнікі казалі, быццам іх збіраюцца вывезці ў Германію, але гэта хлусня, усіх тут нішчылі голадам і хваробамі. Не злічыць, колькі тут адправілі на той свет.* Мележ. — *Здорава мы папрацавалі — вырвалася ў Якубоўскага. — Двух фашысцкіх генералаў на той свет адправілі.* «Полымя». *Скончылася бойка тым, што Панцялей Казёл паслаў на той свет мужыка з Малога Хоцімска.* Чыгрынаў.

АДПРАЎЛЯ́ЦЬ У МАГІЛЁЎСКУЮ ГУБЕ́РНЮ *каго. Незак. Устар. Прост.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Забіваць, знішчаць. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **АДПРАВІЦЬ У МАГІЛЁЎСКУЮ ГУБЕРНЮ** *каго. Зак. Невядома, што чакае наперадзе. Завядуць у цёмны двор, паставяць тварам да сцяны і адправяць у Магілёўскую губерню.* Дайнека.

АДПРАЎЛЯ́ЦЬ У ШТА́Б ДУХО́НІНА *каго. Незак. Устар. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Расстрэльваць. **Сін.**: выводзіць у расход *каго*; пускаць да бога *каго*; пускаць кулю ў лоб *каму*; пускаць на той свет *каго*; пускаць у царства нябеснае *каго*; ставіць да сценкі *каго*. **АДПРАВІЦЬ У ШТАБ ДУХОНІНА** *каго. Зак. — А як вы ставіцеся да Дзянікіна, Каледзіна?.. — Таксама, як і да Карнілава і Краснова. Вылюдкі!.. Усіх іх трэба было адправіць у штаб Духоніна.* Гурскі. *[Следчы:] Раскажыце, хто вас зацягнуў у гэтае балота? За гэта сурова караць вас не будуць, дадуць гады тры, і ўсё. А інакш вас могуць у штаб Духоніна адправіць. Зразумелі?* Пруднікаў.

АДПУСКАЦЬ • **АДПУСКА́ЦЬ ГА́ЙКІ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Паслабляць патрабаванні да каго-н., рабіць іх менш строгімі. **Сін.**: адпускаць лейцы. **Ант.**: закручваць гайкі *каму*; падкручваць гайкі *каму*. — *Горай, думаеш, не будзе? — Горай быць не можа, — сказаў граф. — Хаця б таму, што кожнае новае цараванне спачатку на некалькі год адпускае гайкі, зарабляе сабе добрае імя.* Караткевіч. **АДПУСЦІЦЬ ГАЙКІ**. *Зак. [Садовіч:] Нацягне, разумееш, які-небудзь смаркач штаны-дудачкі, распусціць патлы да самых плячэй і пачынае крытыканстваваць! І тое яму не так, і гэтае яму не тое! Адпусцілі гайкі, вось і развінціліся.* Васілеўскі.

АДПУСКА́ЦЬ (ПАПУСКА́ЦЬ) ЛЕ́ЙЦЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Змяншаць кантроль, паслабляць увагу, пільнасць, патрабаванні да каго-н. **Сін.**: адпускаць гайкі. **Ант.**: закручваць гайкі *каму*; падкручваць гайкі *каму*. *Маладым цяпер вальней, чым некалі было. Зусім вальней. Яно і добра. Але тым часам і бацькі, я б сказаў, не павінны лейцы адпускаць.* Ермаловіч. *Іван не хоча ніякага павышэння: бескарыслівы чалавек, за гэта нельга не паважаць. Але лейцы адпускаць нель-*

га. Шамякін. **АДПУСЦІЦЬ (ПАПУСЦІЦЬ) ЛЕЙЦЫ**. *Зак. Можа быць, маці ў чымсьці і мае рацыю — лейцы ён [бацька] папусціў.* Гіль.

АДПУСЦІ • **АДПУСЦІ́ (-ЦЕ) ДУШУ́ НА ПАКАЯННЕ**. *Зак. Толькі ў 2-й ас. адз. і мн. Устар. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пашкадуй, злітуйся. *[Карнейчык:] Ну, брат! Шчасце тваё, што ты мой друг, а так не ведаю, што з табой зрабіў бы. [Лютынскі:] Адпусці душу на пакаянне. І Наркамзем сіратою не пакінь.* Крапіва.

АДПУСЦІЦЬ • **АДПУСЦІЦЬ ГАЙКІ**. *Зак. да* **АДПУСКАЦЬ ГА́ЙКІ**.

АДПУСЦІЦЬ ЛЕЙЦЫ. *Зак. да* **АДПУСКАЦЬ ЛЕЙЦЫ**.

АДПУШЧЭННЯ • **КАЗЁЛ АДПУШЧЭННЯ**. Гл. казёл.

АДПЯКАЦЬ • **АДПЯКА́ЦЬ (АДНО́СІЦЬ) ПІРАГІ́** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жорстка помсціць. **Сін.**: даваць адлуп *каму*; даваць здачы *каму*; зводзіць рахункі *з кім*. **АДПЯЧЫ (АДНЕСЦІ) ПІРАГІ** *каму. Зак. [У Блышынскага] яшчэ цеплілася надзея, а раптам сёння падвернецца нейкі зручны выпадак, авось яму ўсміхнецца ўдача, і тады ён усё ж адпячэ пірагі свайму заклятаму ворагу...* Дайліда. *[Галоўны бухгалтар:] Скампраметавана бухгалтэрыя. І гэтыя пяцьсот рублёў... Зачэпка ёсць фармальная, каб аднесці мне пірагі. Нехта і адносіць.* А.Жук.

АДПЯКУЦЦА • **АДПЯКУЦЦА ПІРАГІ** *каму.* Гл. пірагі.

АДПЯЧЫ • **АДПЯЧЫ ПІРАГІ** *каму. Зак. да* **АДПЯКАЦЬ ПІРАГІ** *каму.*

АДРАБЛЯЦЬ • **АДРАБЛЯ́ЦЬ ШАРВА́РКУ (-І)**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Марудліва, абыякава, без старання рабіць якую-н. справу. **Сін.**: цягнуць валынку (у 2 знач.); цягнуць каніцель (у 2 знач.); цягнуць ката за хвост (у 2 знач.); цягнуць рызіну (у 2 знач.). *Прыгадаўся тут, на лясной дарозе, наступны дзядулеў урок, на якім давучваў працаваць (не шарварку адрабляць!).* Янкоўскі. *Пяе [артыстка] — усё адно як на ўзгароду вешае... Як тыя шарваркі адрабляе... Як цераз пень калоду тралюе...* Гілевіч. *Каламыйка грае далей, грае доўга і нудна, слухачы пасалавелі і спяць, раты разявіўшы, а прачнуцца — і далей адрабляюць шарварку...* Чобат.

АДРАС • **НА А́ДРАС** *чый, каго. Акал. Функц. не зам.* У адносінах да каго-н., адносна каго-н. (гаварыць, выказвацца, прымаць і пад.). **Сін.**: на рахунак *чый*; па адрасу *каго, чыйму*; у адрас *чый, каго. Пракоп сумеўся, падумаў, што Кіра прыняла яго словы на свой адрас, і засмяяўся: — Я аднаго хачу, каб усе былі, як ты. Каб высока неслі сябе, разумныя былі.* Карпаў.

У А́ДРАС *чый, каго. Акал. Функц. не зам.* У адносінах да каго-н., адносна каго-н. (гаварыцца, выконвацца і пад.). **Сін.**: на адрас *чый, каго*; на рахунак *чый*, па адрасу *каго, чыйму. [Бабейка] пазбягаў сустрэч* з *нампалітам адзін на адзін і не прапускаў выпадку на якой-небудзь нарадзе пусціць у яго адрас шпільку.* Хадкевіч. *«Вось табе і страва...» — сказаў я сабе і дадаў у адрас настаўніка нешта такое, ад чаго яму абавязкова павінна было ікнуцца.* Васілёнак. *Я ведаю: некаторым таварышам маё выступленне здалося занадта смелым, таму і была ў мой адрас кінута рэпліка: хто, маўляў, я такая?* Кобец-Філімонава.

АДРАСУ • **НЕ ПА А́ДРАСУ**. *Акал. Разм.* Не туды, куды трэба; не да таго, да каго трэба (заходзіць, звяртацца і пад.). *[Жлукта:] Я ж не гаспадарнік. Вы не па адрасу звяртаецеся, я творчы работнік.* Крапіва. *Ігнатовічу даўно пачало здавацца, што той знарок лезе на яго «дарожку» — звоніць часцей, чым трэба. Не па адрасу.* Шамякін. *[Вера Карпаўна:] Не, не, лічыце, што размова скончана. Вы не па адрасу прыйшлі, відаць.* Гілевіч.

ПА А́ДРАСУ *каго, чыйму. Акал. Функц. не зам.* У адносінах да каго-н., адносна каго-н. (гаварыць, выказвацца і пад.). **Сін.**: на адрас чый, *каго*; на рахунак *чый*; у адрас *чый, каго. З іх гаворкі чулася Шклярскаму.. усмешка нейкая па яго адрасу.* Галавач. *— Цішэй ты, разбудзіш. Ты спаў, а яна вось пільнавала тут нас усю ноч. — Словы гэтыя, відаць, былі сказаны па адрасу жанчыны.* Лынькоў. *І чым часцей чуецца смех па адрасу Гарлахвацкага, тым менш небяспечнай робіцца яго «дзейнасць», тым бліжэй яго правал.* Шкраба.

АДРОС • **АД ЗЯМЛІ́ НЕ АДРО́С (-ЛА́, -ЛІ́)**. *Вык. і азн. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі нізкага росту; малы. **Сін.**: ад гаршка паўвяршка; аршын з шапкай; жабе па калена; з вузел; кату па пяту; пад стол пяшком ходзіць. **Ант.**: з каломенскую вярсту; хоць <ты> сабак вешай *на кім. На дыбкі становішся?.. Рана. Ад зямлі яшчэ не адрос.* Калодзежны. *— А што, паночку, бачылі? — кінуў услед Даніку Палуян... — Ад зямлі яшчэ не адрос, а ўжо, глядзіце, бальшавік!..* Брыль.

АДРЫВАЕ • **НА ХАДУ́ ПАДНО́СКІ (ПАДЭ́ШВЫ) АДРЫВА́Е (-ЮЦЬ, -Ў, -ЛА, -ЛІ)**. *Вык. і азн. Разм. Адабр. і неадабр.* Ужыв. пры наз. са знач. асобы. Вельмі знаходлівы, спрытны, лоўкі ў сваіх учынках, справах і пад. *[Рыгор] пайшоў да хлопцаў.., адчуваючы міжволі павагу да сына: «На хаду падноскі адрывае. От бы яму на агранома вывучыцца»...* Міська. *Сярод тых хлопцаў былі хваты — адрывалі падэшвы на хаду.* Навуменка. *І ён што захоча ў гэтай арцелі, тое і робіць. Мужык багаты і хітры — на хаду падноскі адарве.* Машара.

АДРЫВАЦЬ • **НЕ АДРЫВА́ЦЬ (НЕ АДВО́ДЗІЦЬ) ВАЧЭ́Й** *ад каго, ад чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *Адабр.* Не пераставаць з замілаваннем глядзець на каго-, што-н. *Лабановіч глянуў ёй у вочы, у гэтыя акруглыя цёмныя і такія слаўныя, выразныя вочы... Здаецца, ніколі не адводзіў бы ад яе сваіх вачэй!* Колас. **НЕ АДАРВАЦЬ (НЕ АДВЕСЦІ) ВАЧЭЙ** *ад каго, ад чаго. Зак. А красуня — падзівіцца — век вачэй не адрывай.* Астрэйка. *Агонь заварожваў, ад яго не адвесці было вачэй.* Міська. *Добры дзень, Лявон Сцяпанавіч! Ух ты... які ты... Вачэй не адвесці.* Макаёнак.

2. Пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на каго-, што-н. **Сін.**: есці вачамі *каго, што*; не зводзіць вачэй *з каго, з чаго* (у 1 знач.); не спускаць вачэй *з каго, з чаго* (у 1 знач.); не спускаць з вачэй *каго, што* (у 1 знач.). *Быў момант, калі Вэня зірнуў на Стафанковічыка, той не адрываў вачэй ад выбранага пункту.* Чорны. *Лейтэнант паныла ляжаў на мерзлых, прысыпаных снегам лыжах і не адрываў вачэй ад шашы.* Быкаў. *Ганна села і не адводзіла ад Рыгора вачэй.* Гартны. *Сцёпка аклікнуў яе досыць громка. Аленка ж так захоплена чытаннем, што і вачэй ад кнігі не адводзіць, а сама думае, ці глянуць на Сцёпку ці не?* Колас. **НЕ АДАРВАЦЬ (НЕ АДВЕСЦІ) ВАЧЭЙ** *ад каго, ад чаго. Зак.*

АДРЭЗ • **ДАВАЦЬ ГАЛАВУ НА АДРЭЗ** <*каму*>. Гл. даваць.

АДРЭЗАНА • **ДАРОГА АДРЭЗАНА** *каму да каго, куды.* Гл. дарога.

АДРЭЗАНАЯ • **АДРЭЗАНАЯ СКІБА**. Гл. скіба.

АДРЭЗАЎ • **ЯК <НАЖО́М> АДРЭ́ЗАЎ (АДРЭ́ЗАЛА)**. *Разм.* **1.** *Акал.* Катэгарычна, як канчаткова вырашанае (сказаў, сказала). **Сін.**: як звязаў; як <сякерай> адсек. *— Нельга, — сказаў як адрэзаў Гарашчэня.* Гурскі. *Малашкін устаў і сказаў як адрэзаў: — Пакінем гэтае пытанне адкрытым да наступнага сходу.* Пестрак. *«Завалы і матчына хатка ніколі ад нас не ўцякуць. Паспеем яшчэ там нагаладацца і клапоў пакарміць», — сказала [дзяўчына] як адрэзала.* Машара. *Сын, тут жа махнуўшы рукой, сказаў рашуча, весела, як нажом адрэзаў: — Давай збывай ты гэтую хату!* Ракітны.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці неадуш. прадмета. Што-н. раптоўна, адразу прыпынілася. *Усе гэтыя часы дагэтуль работы там было — хоць на дзесяцярых, а гэта — як нажом адрэзала.* Чорны. *Чаго занудзіўся так? От, чалавек — вясёлы быў, а тады — на табе, як адрэзаў.* Каваль. *[Валерка] хлопец дужа натурлівы. Выступаў на школьным вечары, калі сёмы канчаў, — ён зараз у дзевятым, — і нехта пажартаваў: артыст, маўляў, знайшоўся. Як адрэзаў пасля таго: да піяніна ані блізка.* Савіцкі.

АДСЕЙВАЦЬ • **АДСЕЙВАЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**. Гл. адвейваць.

АДСЕК • **ЯК <СЯКЕ́РАЙ> АДСЕ́К (-ЛА)**. *Акал. Разм.* Катэгарычна, як пра канчаткова вырашанае (сказаў, сказала). **Сін.**: як звязаў; як <нажом> адрэзаў (у 1 знач.). — *Ну дык як, Сярога, даеш машыны з цэментам?.. — Не, — як сякерай адсек Занямонец. — Не магу. Не маю права.* Асіпенка. *«Не, не так!» — цвёрда сказаў як адсек Брытвін.* Быкаў. *[Сірата чытае:] «Прамовіла як сякерай адсекла. Нават камсамольцы разгубіліся».* Кобец.

АДСЕЯЦЬ • **АДСЕЯЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**. *Зак. да* **АДСЕЙВАЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**.

АДСКОКВАЕ • **<АЖ> АДСКО́КВАЕ АД ЗУБО́Ў** *у каго. Незак. Цяп., пр., буд. скл.; адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выдатна, жвава і энергічна, з добрым веданнем справы расказваецца, вымаўляецца. *Кніжныя словы і фразы ажно адскоквалі ў яго [Лічка] ад зубоў.* Калеснік. *Харошыя ў мяне мальцы растуць... Што па-польску, што па-нашаму сякуць — аж ад зубоў адскоквае.* Петрашкевіч.

АДСОХ • **КАБ ЯЗЫК АДСОХ** *каму*. Гл. язык.

АДСОХЛІ • **МАЗГІ АДСОХЛІ** *у каго*. Гл. мазгі.

АДСОХНІ • **АДСО́ХНІ МНЕ́ ЯЗЫ́К**. *Праст.* Клятвеннае запэўненне ў справядлівасці сказанага. **Сін.**: каб я з гэтага месца не сышоў; каб я <так> жыў; не сысці мне з гэтага месца; праваліцца мне на гэтым месцы. *[Хірт:] Калі ты скажаш дзе-небудзь хоць адно слова... [Бураўчык:] Адсохні мне язык... я нават забудуся пра слова мама.* Маўзон.

АДСТАЎКУ • **ДАВАЦЬ АДСТАЎКУ** *чаму*. Гл. даваць.

АДСТАЎНОЙ • **АДСТАЎНОЙ КАЗЫ БАРАБАНШЧЫК**. Гл. барабаншчык.

АДСТУПАЦЬ • **АДСТУПАЦЬ НА ЗАДНІ ПЛАН**. Гл. адыходзіць.

АДСТУПІЦЬ • **АДСТУПІЦЬ НА ЗАДНІ ПЛАН**. *Зак. да* **АДСТУПАЦЬ НА ЗАДНІ ПЛАН**.

АДСЮЛЬ • **АДСЮ́ЛЬ-АДТУ́ЛЬ (АДТУ́ЛЬ-АДСЮ́ЛЬ)**. *Акал. Разм.* З розных месцаў, бакоў. *Наогул, тэма параўнання «там і тут» — у вёсцы і горадзе — будзе ўсё жыццё спадарожнічаць мне. Адсюль-адтуль ды нагадае вёска, чый я сын, хто мае родзічы.* Пальчэўскі. *Адтуль-адсюль сыходзіліся людзі. Асабліва шмат збягалася жанчын.* Ермаловіч.
НІ АДСЮ́ЛЬ НІ АДТУ́ЛЬ (НІ АДТУ́ЛЬ НІ АДСЮ́ЛЬ). *Акал. Разм.* Зусім нечакана, раптоўна, нечападзявана. **Сін.**: адкуль ні вазьміся; нечакана-негадана; як гром сярод яснага неба (у 1 знач.); як снег на галаву (у 1 знач.). *А мо раннія замаразкі [жыту] пашкодзяць?! А мо так ні адсюль ні адтуль выпадзе град, паб'е яго ці бура паломіць — і ўсё прапала!..* Гартны. *І не заўважыў, як ні адсюль ні адтуль нехта ля яго загаварыў. — Чалавеча... — пачуў Косцік голас. — Дапамажы, браце...* Баранавых. *Тады ні адтуль ні адсюль чуўся часамі стогн і енк.* Чорны.

АДСЯЧЭННЕ • **ДАВАЦЬ ГАЛАВУ НА АДСЯЧЭННЕ** <*каму*>. Гл. даваць.

АДТУЛЬ • **АДТУЛЬ-АДСЮЛЬ**. Гл. адсюль.
НЕ АДТУЛЬ РАСТУЦЬ РУКІ *чые, у каго.* Гл. рукі.
НІ АДСЮЛЬ НІ АДТУЛЬ. Гл. адсюль.

АДУВАНЧЫК • **БО́ЖЫ АДУВА́НЧЫК**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Стары, нядужы чалавек. *[Міцька — старым:] Тужыцеся, божыя адуванчыкі? Рубель на «чарніла», і я аўтакранам падыму гэты кацялок на недасягальную вышыню.* Петрашкевіч. *Рэха не вярнула крыку, затое азваўся Пятро Базан: — Сціхні ты, божы адуванчык, без цябе на душы моташна...* Крыга. *— Ёсць на прымеце адзін цір... — Яго ж напэўна ахоўваюць. — Якія там вартаўнікі! Сядзяць божыя адуванчыкі, носа з памяшкання баяцца высунуць.* «Звязда».

АДУМАМ • **СВАІ́М АДУ́МАМ**. *Акал. Разм.* Самастойна рашыўшы, па ўласнай ініцыятыве (рабіць што-н.). **Сін.**: на сваю руку. *[Галубовіч:] Калі б я і паслухаў вас, дык сваім адумам не магу гэтага зрабіць. Ёсць яшчэ загадчык аддзялення, Мікалай Іванавіч.* Крапіва. *Нельга ж пайсці ў камеру сваім адумам, калі ўсё наўкол дрыжыць.* Баранавых. *Ніхто туды [на кірмаш] нанач не едзе... Але ж Іллюку па людзях малы клопат. Ён робіць сваім адумам.* Калюга. *Бязногі Піліп, узлезшы сваім адумам на верхатуру царквы, гасіў ва ўсе званы.* Лобан.

АДУРЫЦЬ • **АДУРЫ́ЦЬ ГАЛАВУ́** *каму. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Страшэнна надакучыць чым-н. (гаворкай, просьбай і інш.). **Сін.**: азяліць галаву *каму, чыю,* дурыць галаву *каму* (у 2 знач.); надурыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Знаеш, мне за дарогу адурылі галаву...* Мыслівец. *Антоля нядаўна жалілася, што ты ёй галаву адурыў песнямі.* Пестрак. *Ідзі, ідзі. Адурыла галаву. Ідзі да маткі, ідзі. Потым прыйдзеш.* Баранавых.

АДХЛЫНУЛА • **КРОЎ АДХЛЫНУЛА АД ТВАРУ** *чыйго, у каго.* Гл. кроў.

АДХОН • **ІСЦІ ПАД АДХОН**. Гл. ісці.
КАЦІЦЦА ПАД АДХОН. Гл. каціцца.
ПАКАЦІЦЦА ПАД АДХОН. Гл. пакаціцца.
ПУСКАЦЬ ПАД АДХОН *што.* Гл. пускаць.

АДЦЯГНЕШ • **ЗА ВУ́ШЫ НЕ АДЦЯ́ГНЕШ**. *Разм.* **1**. *Вык. і азн. Адабр.* Вельмі смачнае, такое, што выклікае апетыт. Пра яду, пітво. **Сін.**: пальчыкі абліжаш (у 1 знач.); у роце растае; язык праглынеш (у 1 знач.). **Ант.**: расце ў роце; хоць на сабаку выллі. *Капуста і грэцкая каша з мясам — за вушы не адцягнеш.* «Звязда». *А пакуль суд ды справа, пойдзем абедаць. Жонка халадзец прыгатавала — за вушы не адцягнеш.* Аношкін. *Пакаштуй [квас], Міходавіч. За вушы не адцягнеш.* Калодзежны. **ЗА ВУШЫ НЕ АДЦЯГНУЦЬ**. *Ля берагоў з'явяцца буданы, задымяцца раніцай вогнішчы, на якіх у вялізных катлах будзе варыцца смачнае, за вушы не адцягнуць, сняданне...* Гігевіч. *[Морс] вельмі смачны. А з батонам — дык за вушы не адцягнуць...* Гіль.
2. *каго ад чаго. У абаг.-асаб. знач.* Нічым, ніяк не прымусіш адмовіцца ад чаго-н. прывычнага, любімага. *Мала ты, браток, чытаеш. А мо нават і зусім не бярэш кнігу ў рукі... А вось твайго суседа дык за вушы ад іх не адцягнеш.* Якімовіч. *Мой Мікодзь нашто быў пераборлівы на яду, а і то, бывала, як возьмецца за бульбу з агуркамі, як завінецца каля іх, то і за вушы не адцягнеш.* Макарэвіч.

АДЧУВАННЕ • **АДЧУВАННЕ ЛОКЦЯ**. Гл. пачуццё.

АДЧУВАЦЬ • **АДЧУВА́ЦЬ ГЛЕ́БУ (ГРУ́НТ) ПАД НАГА́МІ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мець цвёрдую ўпэўненасць у сабе. *Ганна Андрэеўна па сло-*

ва ў кішэню не лезе і адбрыць можа кожнага. Дый грунт пад нагамі адчувае кабета — як-ніяк жонка дырэктара школы. Навуменка. **АДЧУЦЬ ГЛЕБУ (ГРУНТ) ПАД НАГАМІ.** *Зак. [Георгій:] Ну, жонка, вось цяпер я пад нагамі глебу адчуў, нарэшце.* Клімковіч. *Мне нічога тады было не трэба, нічога... Толькі некалькі тваіх слоў, каб адчуць пад нагамі глебу.* Крыга.

НЕ АДЧУВАЦЬ НІ РУК НІ НОГ. Гл. чуць.

АДЧУЦЬ • **АДЧУЦЬ ГЛЕБУ ПАД НАГАМІ.** *Зак. да* **АДЧУВАЦЬ ГЛЕБУ ПАД НАГАМІ.**

АДЧЫНЕНЫ • **ДЗВЕРЫ АДЧЫНЕНЫ** *каму, для каго, перад кім.* Гл. дзверы.

АДЧЫНЕНЫЯ • **ЛАМАЦЦА Ў АДЧЫНЕНЫЯ ДЗВЕРЫ.** Гл. ламацца.

АДЧЫНІСЯ • **СЕЗАМ, АДЧЫНІСЯ!** Гл. сезам.

АДЧЫНІЦЬ • **АДЧЫНІЦЬ АКНО Ў СВЕТ** *<які> каму. Зак. да* **АДЧЫНЯЦЬ АКНО Ў СВЕТ** *<які> каму.*

АДЧЫНІЦЬ ДЗВЕРЫ *каму, чаму куды. Зак. да* **АДЧЫНЯЦЬ ДЗВЕРЫ** *каму, чаму куды.*

АДЧЫНІЦЬ ІЛБОМ ДЗВЕРЫ. *Зак. да* **АДЧЫНЯЦЬ ІЛБОМ ДЗВЕРЫ.**

АДЧЫНЯЕЦЦА • **СВЕТ АДЧЫНЯЕЦЦА** *каму.* Гл. свет.

АДЧЫНЯЦЬ • **АДЧЫНЯ́ЦЬ (АДКРЫВА́ЦЬ) ДЗВЕ́РЫ** *каму, чаму куды. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даваць свабодны доступ, ствараць спрыяльныя ўмовы. **Сін.**: адкрываць дарогу *каму куды. Поспех п'есы.., здаецца, адкрывае ёй дзверы і ў другія тэатры краіны.* Макаёнак. **АДЧЫНІЦЬ (АДКРЫЦЬ) ДЗВЕРЫ** *каму, чаму куды. Зак. Дзе хабарам, а дзе паклонам сыну ў гімназію [бацька] дзверы адчыніў.* Зарыцкі. *Цяпер навука для ўсіх будзе. Рэвалюцыя ўсім дзверы адчыніла...* Галавач. *Рэкамендацыя падпольшчыкаў Санта-Фе адчыніла мне дзверы ў камсамольскую ячэйку.* Левановіч.

АДЧЫНЯ́ЦЬ ІЛБО́М ДЗВЕ́РЫ. *Незак. Праст. Незадав.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць выгнанаму. Часцей як пагроза. *[Рабочыя] апавядалі, што калі прыйшла брыгада, дык Гукаў спачатку не хацеў пускаць іх, гразіўся, што яны адчыняць ілбом дзверы, пляваўся, лаяўся, што гэта не рабочых справа, і ледзь згадзіўся паказаць ведамасці.* Броўка. **АДЧЫНІЦЬ ІЛБОМ ДЗВЕРЫ.** *Зак.*

АДЧЫНЯ́ЦЬ (РАСЧЫНЯ́ЦЬ) АКНО́ Ў СВЕ́Т *<які> каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Парадай, навіной і інш. прыносіць каму-н. вялікую радасць, палёгку на душы, паказваць выхад з цяжкага становішча. **АДЧЫНІЦЬ (РАСЧЫНІЦЬ) АКНО Ў СВЕТ** *<які> каму. Зак. [Гудовіч:] Гэта залатое дзяўчо. Яна мне адчыніла акно ў іншы свет.* Крапіва. *Ой, мой ты Хлорык, мая Юстынка, вы не можаце сабе ўявіць, як я зарадавалася, калі толькі пачула згоду, — Васілёву згоду на жаніцьбу; быццам мне хтось акно адчыніў у новы і няведамы мне свет — я ўся так і абмерла ад радасці.* Гартны. *Браткі, галубчыкі вы нашы! Мы ж вас чакалі так даўно, каб расчыніць у свет акно — даволі з нас той панскай пашы.* Колас.

НАГО́Й АДЧЫНЯ́ЦЬ ДЗВЕ́РЫ *дзе, каго, чаго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Свабодна, бесперашкодна заходзіць куды-н., да каго-н. *Ёсць трывалае меркаванне, што я хаджу на тэлебачанне і ўсюды там нагой дзверы адчыняю.* «ЛіМ».

АДЫГРАЦЬ • **АДЫГРАЦЬ РОЛЮ** *<якую> у чым. Зак. да* **АДЫГРЫВАЦЬ РОЛЮ** *<якую> у чым.*

АДЫГРЫВАЦЬ • **АДЫ́ГРЫВАЦЬ РО́ЛЮ** *<якую> у чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Мець значэнне, аказваць уздзеянне на каго-, што-н. **Сін.**: іграць ролю (у 1 знач.). *Кожны адчуваў, што ў Зусевым жыцці, у ягонай дзейнасці адбываецца вялікая перамена і што яна не абмінае таксама і іх, што і яны пэўным парадкам уцягнуты сюды і адыгрываюць нейкую ролю ва ўсім.* Мурашка.
АДЫГРАЦЬ РОЛЮ *<якую> у чым. Зак. Лабановічу прыгадаліся словы жандарскага ротмістра: «Ваш почырк адыграе ролю ў вашым жыцці».* Колас.

АДЫСЦІ • **АДЫСЦІ З ГЭТАГА СВЕТУ**. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ З ГЭТАГА СВЕТУ**.
АДЫСЦІ НА ЗАДНІ ПЛАН. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ НА ЗАДНІ ПЛАН**.
АДЫСЦІ НА ТОЙ СВЕТ. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ НА ТОЙ СВЕТ**.
АДЫСЦІ Ў ВЕЧНАСЦЬ. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ У ВЕЧНАСЦЬ**.
АДЫСЦІ Ў ІНШЫ СВЕТ. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ У ІНШЫ СВЕТ**.
АДЫСЦІ Ў ЛЕПШЫ СВЕТ. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ У ЛЕПШЫ СВЕТ**.
АДЫСЦІ Ў НЯБЫТ. *Зак. да* **АДЫХОДЗІЦЬ У НЯБЫТ**.

АДЫХОД • **АДЫХО́Д (ЗЫХО́Д) У І́НШЫ СВЕ́Т** *каго, чый. Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Функц. не зам.* Смерць каго-н. **Сін.**: адыход у лепшы свет *каго, чаго. Салаўіная захопленасць стала прычынай заўчаснага зыходу Ягайлы ў іншы свет. Бо і ў свае восемдзесят два гады ён не мог здрадзіць сабе і салаўям...* Бутэвіч. *Па адыходзе ў іншы свет Дразда і Драздзіхі сядзіба Пятроўскіх перайшла да Драздовай дачкі Веры і яе дачкі Валі, якія і цяпер тут гаспадараць.* «Полымя».
АДЫХО́Д У ЛЕ́ПШЫ СВЕ́Т *каго, чый. Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Функц. не зам.* Смерць каго-н. **Сін.**: адыход у іншы свет *каго, чый. Адыход Антося Іосіфавіча ў лепшы свет з жалем успрынялі ўсе, хто яго ведаў і хто яшчэ пакуль застаўся на гэтым свеце.* Рагойша.
АДЫХО́Д У НЯБЫ́Т *<чаго>. Мн. не ўжыв. Часцей вык. Функц. не зам.* Знікненне чаго-н. назаўсёды. *Сумнае цяпер уражанне... Глядзіш на гэта і страчваеш волю жыць; растае радасць дзейнасці. Самыя Крынкі — могільнік памерлай культуры. Адыход у нябыт.* Яновіч.

АДЫХОДЗІЦЬ • **АДЫХО́ДЗІЦЬ (АДСТУПА́ЦЬ) НА ЗА́ДНІ ПЛА́Н**. *Незак. Функц. не зам.* Часцей ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Станавіцца нязначным, другарадным, не вельмі істотным. *Марылька ў думках неяк адыходзіць на задні план.* Сабаленка. *Слухаў дзед Талаш гэтыя навіны, і яго ўласная крыўда заціралася, адступала на задні план.* Колас. **АДЫСЦІ (АДСТУПІЦЬ) НА ЗАДНІ ПЛАН**. *Зак. І экзамены, і мірныя калгасныя палі, якія ўжо не ўсюды былі мірнымі, — усё адышло для Сяргея на задні план.* Шахавец. *У апошні час у Блышанскага крыху адлягло на сэрцы, і тая нехарошая чорная думка, якая, нібы здань, блукала за ім, адступіла на задні план.* Дайліда.
АДЫХО́ДЗІЦЬ З ГЭ́ТАГА СВЕ́ТУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаваць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *каму* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); canькі адкідваць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сы-

ходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **АДЫСЦІ З ГЭТАГА СВЕТУ.** *Зак. Мабыць, так яна [Ганулька] і адышла з гэтага свету пад жаласны спеў дачушкі.* Быкаў. *Бліжэй да канца, больш бяссэнсу? Нясмутна паміраць, няшкода адысці з гэтага свету... Нашто ты на ім?* Яновіч.

АДЫХО́ДЗІЦЬ (ІСЦІ́) У І́НШЫ СВЕ́Т. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адыходзіць з гэтага свету; адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць (ісці) у лепшы свет; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідваць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Дружна жывуць муж з жонкаю шмат гадоў і ўжо нібы зрасліся між сабою — што баліць яму, тое баліць і ёй, што цяжка ёй — цяжка і яму. Ды вось адзін адыходзіць у іншы свет, і другі застаецца калекам — амярцвела частка яго самога.* Арабей. **АДЫСЦІ (ПАЙСЦІ) У ІНШЫ СВЕТ.** *Зак. Ты не быў пад Варшавай?.. У дваццатым. Калі наступалі... А я быў. Ледзь не пайшоў там... у іншы свет. Узводны Сарокін вывез.* Мележ. *Я сёння пакутліва думаў, хто возьме з маіх рук крыж, калі мне давядзецца адысці ў іншы свет.* Мальдзіс.

АДЫХО́ДЗІЦЬ (ІСЦІ́) У ЛЕ́ПШЫ СВЕ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаваць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць у іншы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *каму* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідваць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **АДЫСЦІ (ПАЙСЦІ) У ЛЕПШЫ СВЕТ.** *Зак. У нас у лепшы свет ідзе болей, чым нараджаецца. Ніхто не хоча мець лішніх клопатаў — і гадаваць другое ці трэцяе дзіця, спыняецца на адным.* Дамашэвіч. *То добра яшчэ, калі ўдваіх старыя засталіся, ёсць з кім словам перакінуцца. А калі адна, як Адарка? Дзядуля яе колькі гадоў ужо як спіць. Пайшоў у лепшы свет...* Місько.

АДЫХО́ДЗІЦЬ НА ТО́Й СВЕ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; адпраўляцца на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідваць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва.

АДЫСЦІ НА ТОЙ СВЕТ. *Зак. Адзін за адным адышлі на той свет старыя, трохі падросшы, адляцелі дзеці, неўпрыкмет мінулася ўсё добрае і благое, што з імі звязана.* Быкаў.

АДЫХО́ДЗІЦЬ У ВЕ́ЧНАСЦЬ. *Кніжн. Незак.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць: **Сін**.: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпроствацьногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідваць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Адыходзяць у вечнасць людзі, без якіх птушыныя спевы — не спевы...* «ЛіМ». **АДЫСЦІ Ў ВЕЧНАСЦЬ**. *Зак.* **2**. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. ці зборн. прадмета. Знікаць назаўсёды, забывацца. **Сін**.: адыходзіць у нябыт. **АДЫСЦІ Ў ВЕЧНАСЦЬ**. *Зак. Даўно адышлі ў вечнасць хвіліны сустрэчы іх — Казіміра і Мані.* Чорны.

АДЫХО́ДЗІЦЬ У НЯБЫ́Т. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. ці зборн. прадмета. Пераставаць існаваць, знікаць назаўсёды. **Сін**.: адыходзіць у вечнасць (у 2 знач.). *Усё адыходзіць у нябыт, астаюцца толькі плёны чалавечай працы.* Карпаў. *Мы не будзем варушыць таго, што адышло ў нябыт.* Крапіва. **АДЫСЦІ Ў НЯБЫТ**. *Зак.*

АДЫШЛА • **КРОЎ АДЫШЛА АД ТВАРУ** *чыйго, у каго.* Гл. кроў.

АДЫШОЎ • **НЕДАЛЁКА АДЫШО́Ў (-ЛА́)** *ад каго. Зак. Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Амаль такі ж, як хто-н.; мала чым адрозніваецца ад каго-н. *Арлякін недалёка адышоў ад Натана. І ён па пяць жонак на год мяняе.* Корбан. *Барысок ад свайго дзядзькі недалёка адышоў.* Бажко. *Волька падумала, што бацька яе [Надзеі Мікалаеўны] быў скнара і дачка недалёка адышла ад яго.* Супрунчук.

ПОЕЗД АДЫШОЎ. Гл. поезд.

АД'ЯДА • **АД'Я́ДА ДУШЫ́ (СЭ́РЦА)**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі вык. ці зваротка. Разм. Асудж.* Назойлівы, надакучлівы чалавек. **Сін**.: выяда душы; пераяда вантроб. *Потым Аўсюк званіў, прасіў прабачэння, запрашаў у кіно. Я адмаўлялася і адразу клала трубку. Тады ён, ад'яда душы, пачаў мяне страшыць...* Леванові́ч. *Сціхні ты, ад'яда сэрца! І без цябе млосна.* Каваленка. *Трапілася была такая побач — ну, ад'яда сэрца, дый годзе.* Янкоўскі.

АД'ЯДАЦЬ • **АД'ЯДА́ЦЬ (ПЕРАЯДА́ЦЬ) ВАНТРО́БЫ (КІ́ШКІ, ПЯЧО́НКІ)** *каму. Незак. Праст. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Страшэнна хваляваць, даводзіць да адчаю каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. **Сін**.: аб'ядаць душу *каму*; выядаць душу *каму*; пераядаць косці *каму,* плеш пераядаць *каму. [Адам:] Яна мне пустаслоўем гадзіны дзве вантробы ад'ядала, і я сказаў — адвесці да падвала.* Клімковіч. **АД'ЕСЦІ (ПЕРАЕСЦІ) ВАНТРОБЫ (КІШКІ, ПЯЧОНКІ)** *каму. Зак. — Якуб, пакінь ты, не пераядай бацьку вантроб, яму і без цябе хапае, — умяшалася, нарэшце, маці.* Крапіва. *— А, Іванаўна, адпусціш з намі [сына ў партызаны]? — А хай ідзе. Ён мне кішкі ўжо пераеў.* Кудравец. *Жонка пячонкі ад'ела: «Усе павыбіралі [бульбу] даўно, а твая ў полі!..»* Гіль.

АД'ЯДА́ЦЬ (ПЕРАЯДА́ЦЬ) ДУШУ́ (СЭ́РЦА) *каму. Незак. Разм. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна хваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. **Сін.**: ад'ядаць вантробы *каму*; выядаць душу *каму*; пераядаць косці *каму*; плеш пераядаць *каму*. *Я адно толькі кажу, пакуль хавалася ад бацькоў, пакуль не ведалі, што я ў камсамоле, датуль было ціха, а зараз сэрца пачнуць ад'ядаць, кпіны, дакоры, лаянка, — зусім загрызуць.* Галавач. *[Мар'я:] Паеду да бацькі ў Оршу, стану шпалы падмятаць на станцыі, і то ўжо лягчэй, чымся кожны салдат душу пераядаць будзе!* Губарэвіч.

АД'ЕСЦІ (ПЕРАЕСЦІ) ДУШУ (СЭРЦА) *каму. Зак. Сціхні, старая! Не пераядай сэрца!* Васілевіч. *Генерал не курыў. Ён нават за нашу доўгую сумесную паездку, як кажуць, пераеў мне душу, даводзячы, што курыць дужа шкодна.* Корбан. — *Ты ўжо за дарогу сэрца мне пераеў, — загарачыўся Мешкяліс і, устаўшы з табурэткі, закрочыў па цеснай бакоўцы.* Броўка.

АЖАНІЦЦА • **АЖАНІ́ЦЦА З <СЫРО́Ю> ЗЯМЛЁЙ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці, загінуць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць у вечнасць; адыходзіць у іншы свет; адыходзіць у лепшы свет; выпростваць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *На імправізаваных насілках прыносяць забітага і кладуць перад буданом... [Дзед Бадыль]: Вось і ажаніўся ты, сынок, з сырою зямелькаю.* Крапіва. *Цікавая бабулька... Але што ж тут дзіўнага — той і жыве куды прыгажэй, хто ў такім узросце не думае ажаніцца з зямлёй, бачыць нейкую мэту ў жыцці.* В.Ткачоў.

АЖУРЫ • **У АЖУ́РЫ**. *У знач. вык. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн., выраж. займ. *усё*. Добра, паспяхова, удала, як і павінна быць. **Сін.**: у парадку (у 1 знач.). *[Якавец:] А ў мяне ўсё ў ажуры і ніякага крыміналу.* Крапіва. — *Зараз, бабулька, усё будзе ў ажуры! — і хлапчынка хуценька дастаў з чамаданчыка інструменты.* Аношкін. *Ну, як нашы справы, лейтэнант? Усё будзе ў ажуры. Ад апендыцыту вы ўжо не памраце...* Левановіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Паспяховы, удалы, такі, як і павінны быць. **Сін.**: у парадку (у 2 знач.). *Вочы Пятра ззялі, і па іх, вачах, Валера, не дачакаўшыся адказу, зразумеў, што «справа ў ажуры».* Рубанаў. *Каб месячны план быў у ажуры, трэба было б перавезці яшчэ 9369 пасажыраў.* «Вожык».

АЗІРАЦЦА • **АЗІРАЦЦА НАЗАД**. Гл. аглядацца.

АЗІРА́ЦЦА (АГЛЯ́ДВАЦЦА) НА КУСТЫ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Палохаючыся, старацца ўхіліцца ад адказнасці, ад справы. **Сін.**: глядзець у кусты; хаваць галаву ў пясок. *Ну, а калі кінуліся ўжо ў атаку, тады на кусты не азірайся, тут, брат, ламі, крышы, малаці фашыста па хрыбціне, не шкадуй яму агню.* Лынькоў.

АЗІРНУЦЦА • **АЗІРНУЦЦА НАЗАД**. *Зак. да* **АЗІРАЦЦА НАЗАД**.

АЗІРНУЦЦА НЕ ПАСПЕЕШ. Гл. паспееш.

АЗОЎ • <u>Пачынаць (пачаць)</u> **З АЗО́Ў**. *Акал. Разм.* З самага пачатку, з простага, элементарнага. **Сін.**: ад печкі (печы); ад яйца. *Як вядома, пачалі мы тут з азоў. Адна электраўстаноўка і тры пілы — вось і ўсё, што мелі спачатку.* Ваданосаў. *Зялёная агаро-*

джа акрэслівала межы будучай станцыі метрапалітэна, пачынаць якую яму, Кільячэнку, давядзецца з азоў, з першага калочка. «ЛіМ».

АЗЯЛІЦЬ • **АЗЯЛІ́ЦЬ ГАЛАВУ́** *каму, чыю. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Страшэнна надакучыць чым-н. (гаворкай, просьбай і інш.). **Сін.**: адурыць галаву *каму*; дурыць галаву *каму* (у 2 знач.); надурыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Дзед нічога не бачыць і не чуе. — Азялілі галаву! — злосна тузаецца ён усім целам. — Азялілі! Наста! Ці доўга ты яшчэ будзеш, га?!* Палітыка. *Азяліла ты маю галовушку...* Юрчанка. *«Азялілі вы маю галовачку...» (Можна: «Азяліла...», «Азяліў...»), пацягні за гэтую вяровачку — слова, нібы сонечны наліў...* Зуёнак.

АКАЛОЧВАЦЬ • **АКАЛО́ЧВАЦЬ (АКАЛА́ЧВАЦЬ) ГРУ́ШЫ <З ВЕ́РБАЎ>.** *Незак. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Там яшчэ вучоны Свербаў акалочваў грушы з вербаў. Кажуць, скончыў быў той дзед ерундычны факультэт.* Крапіва.

АКІНУЦЬ • **АКІ́НУЦЬ ВО́КАМ (ВАЧА́МІ, -ЫМА)** *каго, што. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Агледзець каго-, што-н., глянуць на каго-, што-н. **Сін.**: кідаць вока *на каго, на што*; кідаць вокам *на каго, на што, куды. Каваль адступіў назад і акінуў вокам іх абодвух.* Чорны. *Зазыба акінуў вокам жылую палавіну — усё тут было, як і раней.* Чыгрынаў. *Лабановіч акінуў вачамі ваколіцы Цельшына: цесна, цёмна і пуста.* Колас.

НЕ АКІ́НУЦЬ (НЕ СХАПІ́ЦЬ, НЕ СЦЯ́ЦЬ) ВО́КАМ. *Азн. Разм.* Бязмежны, неабсяжны. *Роўная, як струнка, доўгая — вокам не акінуць — рассекла яна [чыгунка] лес сваім смелым махам на дзве палавіны, і хто яе ведае, куды яна дзяецца, выскачыўшы з лесу.* Колас. *Кажуць: на табольскіх плёсах не акінуць вокам шыр і прамыты, чысты жвір.* Пушча. *Там, дзе сінія прасторы, шырыня — не схопіш вокам, а бяды — няма навокал...* Дубоўка. *«Уся зямля павінна быць раздзелена», — казалі іншыя ўдзельнікі. — Як жа яна падзеліцца на роўныя, калі ў цябе матузок з авечы хвосцік, а ў пана і вокам не сцяць, — паказвалі на негрунтоўнасць гэтага сцвярджэння іншыя.* Мурашка.

ЯК ВОКАМ АКІНУЦЬ. Гл. кінуць.

АКНЕ • **ТОЛЬКІ СВЕТУ ШТО Ў АКНЕ** *у каго.* Гл. свету.

АКНО • **АДЧЫНІЦЬ АКНО Ў СВЕТ** <*які*> *каму. Зак. да* **АДЧЫНЯЦЬ АКНО Ў СВЕТ** <*які*> *каму.*

ЧО́РТАВА АКНО́. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Багністая бяздонная прорва, глыбокая ўпадзіна з вадой сярод балота. **Сін.**: чортава вока. *Голасцябляны цыбаты сітняк звешваецца над смаліста-чорнаю гладдзю «чортавых акон», аздобленых круглымі вадзянымі лопухамі.* Колас. *Ніводнага «чортавага акна» не засталося на балоце, па якім цяпер удоўж і ўпоперак хадзілі магутныя чэлябінскія трактары.* Паслядовіч. *Справа пачыналіся непраходныя смаленскія лясы з балотамі і вечна незамярзаючымі чортавымі вокнамі.* Асіпенка.

АКОРД • **ЗАКЛЮ́ЧНЫ АКО́РД** <*чаго, да чаго*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Тое, чым завяршаецца што-н. **Сін.**: апошні акт <*чаго*>. *Прыказку выкарыстоўваюць у ролі канцоўкі, своеасаблівага заключнага акорда да эпізоду, сцэнкі, раздзела ці нават цэ-*

лага твора. «Нар. асвета». *Такі цудоўны вечар павінен мець цудоўнае лагічнае завяршэнне, як кажуць, урачысты заключны акорд.* Дайнека. *Аптымістычна прагучаў хіба што заключны акорд у гэтым дакуменце.* «Вожык».

АКРАЕЦ • **АДРЭЗАНЫ АКРАЕЦ**. Гл. скіба.

АКТ • **АПО́ШНІ (ПЯ́ТЫ) А́КТ** <*чаго*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* З'ява, падзея і пад., якой завяршаецца што-н. **Сін.**: заключны акорд < *чаго, да чаго*>. *Не цешыла нават тое, што ў драме, разыгранай два тыдні таму назад, нарэшце ўжо заканчваецца апошні акт — надта многіх яна зачапіла, многім паламала лёс.* Шыцік. *Разумею: вы хочаце сваё апошняе слова сказаць у апошнім акце. Што ж, няхай будзе і так.* Крапіва. *Сёння рызыкаваць цікава, ласуну — шляхетная справа. Пяты акт, апошняя з'ява.* Хадановіч.

АКУЛЯРЫ • **ГЛЯДЗЕЦЬ ПРАЗ РУЖОВЫЯ АКУЛЯРЫ** *на каго, на што.* Гл. глядзець.

ГЛЯДЗЕЦЬ ПРАЗ ЧОРНЫЯ АКУЛЯРЫ *на каго, на што.* Гл. глядзець.

НАСТАЎЛЯЦЬ АКУЛЯРЫ *каму.* Гл. настаўляць.

РУЖО́ВЫЯ АКУЛЯ́РЫ. *Адз. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Ідэалізаванае бачанне, успрыманне чаго-н. *Часта [Пятро] смяяўся сам са сваіх ружовых акуляраў, бо жыццё штодня разбівала іх і прымушала весці змаганне супраць зла.* Шамякін. *Слухай, я ўсё думаю пра тое, якія мы былі тады. Ідэалізм, рамантызм, наіўнасць... Ружовыя акуляры...* М.Стральцоў.

АКУНЁЎ • **ВУДЗІЦЬ АКУНЁЎ**. Гл. вудзіць.

АКУНУЦЦА • **АКУНУ́ЦЦА З ГАЛАВО́Й** *у што. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Поўнасцю прысвяціць сябе чаму-н. *І ўжо з сумам і радаснай нецярплівасцю пазіраеш з акна палаты: там — жыццё, там — людзі, там — праца, у якую марыш акунуцца з галавой.* Каршукоў. *Калі хочаце, іменна па закліку душы акунуўся я з галавою ў гэтае пачынанне, і, відаць, надоўга.* Васілеўская.

АКЦЫІ • **А́КЦЫІ ПА́ДАЮЦЬ** *чые, каго. Незак. Адз. не ўжыв. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Чые-н. шансы на поспехі ці значэнне, уплыў каго-н. зніжаюцца. **Ант.**: акцыі паднімаюцца *чые, каго. Даўно не было сакрэту: калі Барушка ветлівы, фінціць, чакай добрага. Размінуўся, не заўважыў — значыць, акцыі твае падаюць.* Карпаў. **АКЦЫІ ЎПАЛІ (УПАДУЦЬ)** *чые, каго. Зак. Адчувае [Касцюшка]: нізка ўпалі ягоныя акцыі ў Сашыных вачах.* Навуменка. *— Вас ледзь не ўсе дзяўчаты ведаюць у горадзе, але гэта пакуль што. — Чаму?.. — Як толькі вернуцца ўсе з вайны, дык вашы акцыі ўпадуць.* Федасеенка.

А́КЦЫІ ПАДНІМА́ЮЦЦА (ПАВЫША́ЮЦЦА) *чые, каго. Незак. Цяп., пр., буд. Адз. не ўжыв. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Чые-н. шансы на поспех ці значэнне, уплыў каго-н. узрастаюць. **Ант.**: акцыі падаюць *чые, каго. — Ніколі нічыйго хлеба мы не елі, — закапыліў нос Ластоўскі. Яго акцыі паднімаліся.* Гурскі.

УЗНІМАЦЬ АКЦЫІ *чые, каго.* Гл. узнімаць.

АКЦЫЙ • **ПАДЗЕННЕ АКЦЫЙ** *каго, чаго.* Гл. падзенне.

АЛАХ • **АДЗІ́Н АЛА́Х ВЕ́ДАЕ**. *У знач. галоўн. ск. Разм. Часта жарт.* Нікому невядома. **Сін.**: адзін бог < святы > ведае; адзін чорт ведае; бог ведае; ліха ведае; хто ведае; чорт ведае; чорт ведама. *Кожны лішні дзень перадышкі для нас цяпер даражэй за ўсё. Троцкі з тым і паехаў у Брэст-Літоўск. Як ён там, небарака, выкручваецца — адзін алах ведае.* Губарэвіч. *Адзін алах ведае, колькі сцэн рэўнасці чакае цябе наперадзе.* Левановіч.

АЛА́Х ВЕ́ДАЕ ШТО́. *Часцей дап. Разм. Часта жарт.* Штосьці надзвычайнае. **Сін.**: бог ведае што; ліха ведае што; чорт ведае што. *Сакратар райкома прыехаў у калгас — табе здалося алах ведае што... Схамяніся, дружа!..* Шамякін.

АЛА́Х З ТАБО́Й (З І́М, З ЁЙ, З ВА́МІ, З І́МІ). *Выкл. Разм. Часта жарт.* Няхай будзе так. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. **Сін.**: бог з табой; кадук з ім; ліха з ім; ліха яго бяры; трасца яго бяры; халера з ім; халера яго бяры; хвароба з ім; хрэн з ім; чорт з ім; чорт яго бяры. *—Толькі на соль мяняю яйкі. — Во яшчэ фокус! Соль-соль!.. Ну, алах з табой! Давай у хату...* Мік.Ткачоў. *Вялікі камбінатар зараз заўпарціўся, ні за што не хацеў цягнуць фельетонны «ход». Ну і алах з ім. Не на ім сышоўся свет клінам...* Блакіт.

АЛА́Х ЯГО́ (ЯЁ, І́Х, ЦЯБЕ́, ВА́С) ВЕ́ДАЕ. *Узнач. галоўн. ск. Разм. Часта жарт.* Невядома. **Сін.**: агонь яго ведае; бог яго ведае; вятры яго ведаюць; кадук яго ведае; ліха яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; хто яго ведае; чамярыца яго ведае; чорт яго ведае. *Адкуль [грэк Кандаракі] узяўся, як сюды трапіў — алах яго ведае, але для Скота ён быў вельмі карысны.* Маўр. *— А што такое обер-пракурор сінода?.. — Алах яго ведае. Я чытаў, што быў такі чын.* Новікаў.

АЛАХУ • **АДНАМУ АЛАХУ ВЯДОМА**. Гл. вядома.

СЛАВА АЛАХУ. Гл. слава.

ХВАЛА АЛАХУ. Гл. хвала.

АЛЁША • **АЛЁША З БАТО́НАМІ**. *Часцей адз. Вык. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Някемлівы, няўмелы чалавек, недарэка ці разявака. **Сін.**: асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: з царом у галаве (у 1 знач.); светлая галава. *— І які ж гэта ў цябе сусед?.. — А, абы-што! — махае рукой Галена. — Каб было пра што казаць. Гэта ж Алёша... з батонамі...* Супрунчук. *[Лепешаў*, с. 18; *Даніловіч*, с. 25.*]*

АЛМАЗАХ • **НЕБА Ў АЛМАЗАХ**. Гл. неба.

АЛТАР • **КЛАСЦІ НА АЛТАР** *чаго, чый што.* Гл. класці.

КЛАСЦІСЯ НА АЛТАР *чаго, чаму.* Гл. класціся.

АЛЬМА-МАТЭР • **А́ЛЬМА-МА́ТЭР**. *Нескл., ж. Найчасцей дзейн. ці дап. Кніжн. Часта ўзнёсл.* Універсітэт. *«Дружа, — пісаў Каліноўскі. — Я скончыў сваю мачыху-прагімназію. Еду паступаць у альма матэр. У Маскву...»* Караткевіч. *Любоў наша да універсітэта ўсеагульная, і яна ж у кожнага з нас — свая, бо дванаццаць жа сыноў-факультэтаў мае наша альма матэр.* Лойка. *У Кракаве памятаюць бурныя дыскусіі ў залах старой ягелонаўскай alma mater на пачатку трыццатых гадоў.* Брыль.

АЛЬФА • **А́ЛЬФА І АМЕ́ГА** *чаго. Дзейн., дап., вык. Кніжн.* Аснова ўсяго, самае значнае. **Сін.**: краевугольны камень *чаго*; станавая жыла *чаго, чыя*; усяму галава. *Уся сіла каўпакоўцаў, можна сказаць, альфа і амега іх стратэгіі і тактыкі заключалася ў няспынным руху — усё наперад і наперад!* Краўчанка. *На кожным уроку павінен адчувацца саюз методыкі і псіхалогіі. Гэта сёння альфа і амега дзейнасці настаўніка.* «Настаўн. газ.»

АЛЬФЫ • **АД А́ЛЬФЫ ДА АМЕ́ГІ**. *Акал. Кніжн.* Ад пачатку да канца; цалкам. **Сін.**: ад а да я; ад слова да слова. *Я пачаў правяраць, і аказалася: усё — ад альфы да амегі — трэба мне вырашаць нанава.* Танк. *Бывае, здаецца, што вырашаны ўсе праблемы і супярэчнас-*

ці, аднак ёсць дні, якія паэт называе шчаслівымі, калі, усумніўшыся ў нейкай драбніцы, пераконваешся, што «усё — ад альфы да амегі» — трэба вырашыць нанава. Вітка.

АЛЬХОВЫ • **КУСТ АЛЬХОВЫ**. Гл. куст.

АМБІЦЫЮ • **КІДАЦЦА Ў АМБІЦЫЮ**. Гл. кідацца.

АМБРАЗУРУ • **ЗАКРЫВАЦЬ АМБРАЗУРУ**. Гл. закрываць.

АМЕГІ • **АД АЛЬФЫ ДА АМЕГІ**. Гл. альфы.

АМЕРЫКІ • **АДКРЫЦЦЁ АМЕРЫКІ**. Гл. адкрыццё.

АМЕРЫКУ • **АДКРЫВАЦЬ АМЕРЫКУ**. Гл. адкрываць.

АНДРЭЙ • **АНДРЭ́Й КУЗЬМЕ́ РО́ДНЫ ХВЕ́ДАР (ХВЕ́ДАР)**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Той, хто важнічае, хваліцца блізкасцю ці сваяцтвам з нераўнёй. *Ну як, пакуражыўся? І з гулёвай сваёй развітаўся? Родную душу знайшоў. Андрэй Кузьме родны Хвёдар.* Караткевіч. *[Малы] расце сабе, у вус не дзьме, наказ шануе дзеда: на Случчыне Андрэй Кузьме — заўсёды родны Хведар.* Вітка.

АНЕКДОТ • **ХАДЗЯ́ЧЫ АНЕКДО́Т**. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, дзеянні ці ўчынкі якога здаюцца дзівацкімі. *Цяпер, калі падумаць, то незразумела, з якой прычыны Федзя абазваў тады Любу імем вясковай жанчыны, якая была ў сяле хадзячым анекдотам.* Грамовіч. *Ён жа [шкаляр] і ёсць хадзячы анекдот, але праўдзівы...* Сяргейчык.

АНТОНАЎ • **АНТОНАЎ АГОНЬ**. Гл. агонь.

АНТЫМОНІІ • **РАЗВОДЗІЦЬ АНТЫМОНІІ**. Гл. разводзіць.

АНУ • **АНУ́ ЯГО́**. *Выкл. Разм.* Выказванне незадавальнення, адмаўлення, нежадання рабіць што-н. **Сін.**: ану яго к ліху; ану яго к чорту; ну яго к манахам. — *Пабудзеш з Алёшкам у лагеры. — Ану яго, усё сядзі ды сядзі, абрыдла!* Карпюк. *[Мальвіна, не вытрымала:] — Ой, не магу!.. Ану яго!* В.Вольскі.

АНУ ЯГО К ЛІХУ. Гл. ліху.

АНУ ЯГО К ЧОРТУ. Гл. чорту.

АНУЧА • **МО́КРАЯ АНУ́ЧА**. *Адз. і мн. Часцей вык. Праст. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Слабавольны, бесхарактарны чалавек. **Сін.**: мокрая курыца (у 2 знач.). *Саша казала, што гарэлка зрабіла яго мокрай анучаю, слухмяным і бязвольным; загадае — і ён пакіне яе, а загадае — застанецца.* Карамазаў. *Прывыкнеш шукаць цёпленькага месцейка і станеш мокрай анучай.* Дзятлаў. *—Ды атаман наш усё дазваляе, — пракazаў усё той самы голас, — толькі вы хочаце быць святым, ідэ[йным] сярод нас. Шмат ужо мы бачылі гэтых ідэ[йных], і што яны варты? Мокрыя анучы... Вось вы хто.* Нёманскі.

АНЮЦІНЫ • **АНЮЦІНЫ ВОЧКІ**. Гл. вочкі.

АПАДАЕ • **СЭРЦА АПАДАЕ** *ў каго, чыё.* Гл. сэрца.

АПАЛОСКВАЦЬ • **АПАЛО́СКВАЦЬ (ПАЛАСКА́ЦЬ) КО́СЦІ (КО́СТАЧКІ)** *чые, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Пляткарыць, абгаворваць каго-н. **Сін.**: малоць языком (у 2 знач.); мыць языком *каго, што*; мянціць языком (у 2 знач.); перабіраць <усе> костачкі *чые, каго, каму* (у 1 знач.); перамываць костачкі *чые, каго, каму* (у 1 знач.); часаць язык (у 2 знач.). *Людзі добрыя! Апалосквае чужыя косці ды яшчэ чаго вяжашся!* Чорны.

2. Асуджаць чые-н. недахопы. **Сін.**: перабіраць па костачках *каго*; перабіраць <усе> костачкі *чые, каго, каму* (у 2 знач.); перамываць костачкі *чые, каго, каму* (у 2 знач.). *[У Рыгора] іншых думак поўна. Бадай што і цяпер вось, калі тутака палошчам яго костачкі, ён там дэманструе з бастуючымі рабочымі.* Гартны.

АПАРАНЫ • **ЯК АПА́РАНЫ <КІ́ПНЕМ>**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі рэзка, імкліва (выскачыць, ускочыць і пад.). **Сін.**: як уджалены; як на спружынах. *[Целеш:] Ну і шуганулі вы яго. Выскачыў як апараны. Чуць мяне з ног не збіў.* Крапіва. *У кабінет урываецца Крандзялёў як апараны.* Макаёнак. *Лукашык як апараны выскачыў з зямлянкі.* Дамашэвіч.

2. Адчуваючы замяшанне, разгубленасць (стаяць). — *Што? Таварыш! Які я табе таварыш?! — гнеўна бліснуў вачыма камендант і аж падскочыў. Карага стаяў як апараны кіпнем.* Колас. *Паплеч.. стаяў як апараны Францкевіч і ўсё пакручваўся, як на ражне.* Чорны.

АПЕЛЬСІНАХ • **ЯК СВІННЯ Ў АПЕЛЬСІНАХ**. Гл. свіння.

АПОСТАЛ • **ЗАЦЮ́КАНЫ АПО́СТАЛ**. *Звычайна ўжыв. у адз. Разм. Неадабр. Часцей у знач. вык.* Увогуле някепскі чалавек, якога затуркалі абставіны, жыццё і пад. *Мае [дзеці] усю доўгую зіму марылі пра новую паездку вясной і летам. Я абяцаў. Але абяцання не выканаў. Чаму? З-за працы. Раней, чым назваць так п'есу, Андрэй [Макаёнак] мяне называў «зацюканым апосталам».* Шамякін. — *Па-мойму, ты ходзіш да маці калі не штодня, то штотыдня. — Насця, раўнуеш! Я караю сябе, што заглядваю да бацькоў усё радзей і радзей. Зацюканы апостал!* «Маладосць».

АПОШНІ • **АДДАВАЦЬ АПОШНІ ДОЎГ** *каму*. Гл. аддаваць.

АПОШНІ АКТ <*чаго*>. Гл. акт.

АПОШНІ З МАГІКАН. Гл. магікан.

ПРАВОДЗІЦЬ У АПОШНІ ШЛЯХ *каго*. Гл. праводзіць.

АПОШНІХ • **З АПОШНІХ СІЛ**. Гл. сіл.

З АПО́ШНІХ СЛОЎ. Гл. слоў.

АПОШНЮЮ • **У АПОШНЮЮ ДАРОГУ**. Гл. дарогу.

АПОШНЯГА • **ДА АПО́ШНЯГА**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Ахвяруючы ўсім, што ёсць, аддаючы ўсё, на што здольны (біцца, трымацца і пад.). *[Камандзір палка] загадаў больш узмацніць ахову грэблі, супраціўляцца да апошняга і чакаць падмацавання.* Каваль. *Раней у цябе не было такіх сумненняў. Ты не адступаў. Біўся да апошняга.* Шамякін. *Гэтым другім і быў Алесін брат — Андрэй. Ён адстрэльваўся да апошняга.* Пестрак.

2. Цалкам, поўнасцю (аддаць, перадаць, выматацца і пад.). **Сін.**: без астатку. *Мікульскі, хоць і выматаўся за дзень да апошняга, — выганялі, разбіўшы на каманды, будаваць дарогу, — засынаў не скора.* Міські.

3. *Акал. Разм.* (Усе) без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе). **Сін.**: ад мала да вяліка; ад малога да вялікага; *усе* да аднаго; *усе* да душы; як адзін (у 1 знач.); як адзін чалавек. *Пасля вайны вялікае мы школы паканчалі заўзята і, усе да апошняга, дарослымі ўраз зрабіліся.* Яновіч. *Мілаш ведае, што гэта не пачуты дзе трэба піск. Няхай. Найгорш, калі ўсе да апошняга маўчаць.* «Крыніца».

ДА АПОШНЯГА ДЫХАННЯ. Гл. дыхання.

З АПО́ШНЯГА. *Акал. Разм.* Прыкладаючы ўсе сілы, намаганні (рабіць што-н.). **Сін.**: аж пуп трашчыць; ва ўсе лапаткі (у 2 знач.); высалапіўшы язык (у 3 знач.); з апошніх сіл; з усёй сілы (у 1 знач.); з усіх жыл (у 1 знач.); з усіх чатырох (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 1 знач.); на поўную сілу (у 1 знач.); на ўсю моц (у 1 знач.); што ёсць сілы (у

1 знач.). *[Зоська:] Тата стары, мамка хворая, гэтыя — малыя яшчэ, дык што яны ўсе пачнуць без цябе і мяне? А так, пойдзем служыць, будзем як-колечы памагаць ім з апошняга.* Купала. *Смерць дыктатара была вялікая і канкрэтная радасць.., і з гэтай радасці бацькі паднапяліся, хто дык нават з апошняга, і прыадзелі бледных, знясіленых гасцей — як жаніхоў.* Брыль.

АПОШНЯЕ • **АПОШНЯЕ СЛОВА** *чаго.* Гл. слова.
ЯК АПОШНЯЕ Ў ПЕЧ УСЫПАЎШЫ. Гл. усыпаўшы.

АПОШНЯЙ • **ДА АПОШНЯЙ КРОПЛІ КРЫВІ**. Гл. кроплі.
ДА < АПОШНЯЙ > НІТКІ. Гл. ніткі.
Ісціна **Ў АПОШНЯЙ ІНСТАНЦЫІ**. Гл. інстанцыі.

АПОШНЯМУ • **ПА АПОШНЯМУ СЛОВУ** *чаго.* Гл. слову.

АПОШНЯЯ • **АПОШНЯЯ СПІЦА Ў КОЛЕ**. Гл. спіца.
АПОШНЯЯ Ў ПАПА ЖОНКА. Гл. жонка.

АПТЭЦЫ • **ЯК У АПТЭ́ЦЫ**. *Разм.* **1.** *Акал.* Вельмі дакладна. **Сін.**: ні даць ні ўзяць (у 2 знач.); ні ўбавіць ні прыбавіць. *Не, тут як у аптэцы, на сорак сем капеек і ні паўгроша болей.* Лынькоў. *Антон зачэрпнуў формай жывую рыбу, паставіў на вагі. — Як у аптэцы... — задаволена крыкнуў Старкоў.* Крыга.
2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Абсалютна дакладны. — *Я разлічваў: без чвэрці шэсць устаноўка будзе спынена. — Разлік дакладны? — Як у аптэцы.* «Маладосць». *У Віктара Міхайлавіча ўсё ў ажуры: парадачак у паперах — як у аптэцы. І правяральшчыкі ў захапленні, і сам вырастаеш ва ўласных вачах.* «Вожык».

АПУСКАЦЦА • **АПУСКА́ЦЦА НА ДНО́**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Маральна занепадаць, разбэшчвацца. **Сін.**: збівацца з дарогі; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з толку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). **АПУСЦІЦЦА НА ДНО**. *Зак. А трапляюцца і такія нягоднікі, якія канчаткова апусціліся на дно, спіліся, даўно перасталі быць нашымі людзьмі...* Лынькоў.

АПУСКАЦЬ • **АПУСКА́ЦЬ ВУ́ШЫ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да адчаю, губляцца. — *Справімся! А што там спраўляцца? — Міша ніколі не апускаў вушэй — яму, як і маці яго, Лісаветцы, [заўсёды] і ўсё ясна і проста...* Рубанаў. **АПУСЦІЦЬ ВУШЫ**. *Зак. Як гэта ты адзін? Апусціў, брат, вушы! Я табе дваццаць хлопцаў даю... Ну, не дваццаць, вядома, а дам табе сёння адрас аднаго.* Брыль.
АПУСКАЦЬ ГАЛАВУ. Гл. вешаць.
АПУСКА́ЦЬ КРЫ́ЛЫ (КРЫ́ЛЛЕ). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца пасіўным, страчваць энергію, бадзёрасць. **Сін.**: апускаць рукі. **АПУСЦІЦЬ КРЫЛЫ (КРЫЛЛЕ)**. *Зак. Канечне, перажыла нямала Ганна, пабачыла ўсялякага. Дык не толькі яна, а ўсе перажылі і пабачылі. Але ж жывуць, не апусцілі крылы.* Гаўрылкін. — *Ах ты, дзявочая душа! Кахаць — кахаеш, а як да справы даткнецца, дык і крылы апусціла. Не трэба напускаць смутку ў галаву.* Нёманскі. — *Чаго ты крылле апусціла? — крыкнуў на яе муж...* Бядуля.
АПУСКАЦЬ НОС. Гл. вешаць.
АПУСКА́ЦЬ РУ́КІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца бяздзейным, бязвольным, страчваць жаданне займацца чым-н. **Сін.**: апускаць крылы. *Там, дзе лёгка спачатку, цяжка ў канцы — гэтак часта бывае. Таму нельга рас-*

слабляцца, апускаць рукі. Каваленка. **АПУСЦІЦЬ РУКІ**. *Зак. Хоць і ў неабдуманае, недарэчнае падарожжа вы пусціліся, але вас можна пахваліць за тое, што вы добра змагаліся за сваё існаванне, не апусцілі рук і, як відаць, засталіся такімі ж бадзёрымі і вясёлымі.* Маўр.

АПУСКАЮЦЦА • **РУКІ АПУСКАЮЦЦА** *ў каго.* Гл. рукі.

АПУСЦІЦЦА • **АПУСЦІЦЦА НА ДНО**. *Зак. да* **АПУСКАЦЦА НА ДНО**.

АПУСЦІЦЬ • **АПУСЦІЦЬ ВУШЫ**. *Зак. да* **АПУСКАЦЬ ВУШЫ**.
АПУСЦІЦЬ ГАЛАВУ. Гл. вешаць.
АПУСЦІЦЬ КРЫЛЫ. *Зак. да* **АПУСКАЦЬ КРЫЛЫ**.
АПУСЦІЦЬ НОС. Гл. вешаць.
АПУСЦІЦЬ РУКІ. *Зак. да* **АПУСКАЦЬ РУКІ**.

АПУХЛІ • **ВУШЫ АПУХЛІ** *ў каго.* Гл. вушы.

АПУШЧАНЫ • **ЯК (НІБЫ́) У ВАДУ́ АПУ́ШЧАНЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ)**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, часцей у спалучэнні з дзеясл. *хадзіць, быць* і пад. Расстроены, засмучаны, прыгнечаны. **Сін.**: не ў сабе; сам не ў сабе; як не свой; як пад зямлёй; <як> сам не свой; як цень (у 2 знач.). *Алесь і Пётра Крушынскія адчувалі сябе спачатку як апушчаныя ў ваду.* Бядуля. *Пагараваў чалавек без сваё песні, гады з два хадзіў як у ваду апушчаны.* Лынькоў. *З тыдзень Ганначка хадзіла як у ваду апушчаная, а пасля вырашыла напісаць услед Міцю пісьмо.* Шарахоўскі. *[Мароз] выслухаў без усякага энтузіязму, але вінтоўку ўзяў. А сам нібы ў ваду апушчаны.* Быкаў.

АПЯКЛО • **ЯК АГНЁМ АПЯКЛО́** *каго. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Раптоўна ўразіла, збянтэжыла, напалохала што-н. **Сін.**: як варам абдало *каго*. *— Яйкі?! — Багдана як агнём апякло — успомніў, што ўлетку некалькі дзён засаб на сняданак еў калочаную яечню з самай вялікай скаварады. — Дзе ж ты, сынок, браў гэтыя яйкі? — Пад Квасавым свірнам...* Кулакоўскі. *Прачытала я гэта — і мяне як агнём апякло: «моральные недостатки!» Што можна падумаць пра дзяўчыну, якой далі такую характарыстыку?* Палтаран. *Гэтая думка як агнём апякла Гапку. Яна падхапілася з палацяў і выбегла ў двор.* Лупсякоў.

АРАЛЫ • **ПЕРАКАВАЦЬ МЯЧЫ НА АРАЛЫ**. Гл. перакаваць.

АРАПА • **БРАЦЬ НА АРАПА** *каго.* Гл. браць.
ЗАПРАЎЛЯЦЬ АРАПА. Гл. запраўляць.

АРАЦЬ • **АРА́ЦЬ ДАРО́ГІ (-У)**. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць ці рабіць якое-н. глупства. **Сін.**: біць язык аб зубы (у 2 знач.); блынды правіць; гарадзіць плот <*каму*>; званіць у <разбіты> лапаць; круціць вала <за хвост> (у 2 знач.); ліць ваду; мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму, пра каго, пра што*>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <з *кім*>; травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *Стань гаварыць яму, як трэба жыць, дык ён і папёр араць дарогі, крычыць, што кіне сям'ю, што паломіць усё чыста.* Янкоўскі. — *На чарвя адпорная... Квасоля!.. — Тукі, тукі, гаспада, — асіпла перабівала яе такая ж нізенькая і кучаравая, што авечка, гандлярка. Ганчарперавёў здзіўлены позірк з адной на другую: — Іч, падлы, дарогу аруць!* Коўтун.

АРБІТУ • **ВЫВОДЗІЦЦА НА АРБІТУ** . Гл. выводзіцца.
ВЫВОДЗІЦЬ НА АРБІТУ *каго.* Гл. выводзіць.
ВЫХОДЗІЦЬ НА АРБІТУ. Гл. выходзіць.

АРМАТУРА • **СКУРА ДЫ АРМАТУРА**. Гл. скура.

АРТЫЛЕРЫЯ • **ЦЯ́ЖКАЯ АРТЫЛЕ́РЫЯ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Тое, што прытрымліваецца на крайні выпадак як самы дзейсны сродак для дасягнення чаго-н. *Ксеня Паўлаўна ўзяла ды заплакала. Гэта быў яе апошні козыр, свайго роду цяжкая артылерыя, якая звычайна разбівала непрыступныя пазіцыі Міхайлы Іванавіча.* Колас. *Цяпер ён [Ігар] хуценька напісаў запіску: «Дзед, трэба хутчэй класці Мамрука на лапаткі. Выступай, а я потым з цяжкай артылерыяй».* Гаўрылкін. *Упэўніўшыся, што тактыка «бліжняга бою» ў наступленні на бюракратаў малаэфектыўная, Базанаў прапанаваў прымяніць цяжкую артылерыю, ролю якой у гэтым выпадку выконвалі калектыўныя пісьмы.* «Звязда».

АРХІЎ • **ЗДАВАЦЦА Ў АРХІЎ**. Гл. здавацца.
ЗДАВАЦЬ У АРХІЎ. Гл. здаваць.
СПІСВАННЕ Ў АРХІЎ *чаго.* Гл. спісванне.
СПІСВАЦЬ У АРХІЎ *што.* Гл. спісваць.

АРШЫН • **АРШЫ́Н З ША́ПКАЙ**. *Мн. не ўжыв. Вык. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. **Сін.**: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; жабе па калена; з вузел; кату па пяту; пад стол пяшком хадзіць. **Ант.**: з каломенскую вярсту; хоць <ты> сабак вешай *на кім. Тады якраз засватаўся Радзівон Мондры. Які там хлопец — аршын з шапкаю, але выйсця не было.* Адамчык. *Ідзе па лужах і думае Сымон Пятровіч. Гэта яго так для саліднасці завуць, нават крыху з гумарком. Ну які ён там Пятровіч? Дваццаць шосты год, ростам, як кажуць, аршын з шапкаю, адукацыя восем класаў.* Грахоўскі. *Бач ты, жэўжык! Аршын з шапкай, а ўжо маніць!..* Шашкоў.
МЕРАЦЬ НА АДЗІН АРШЫН *каго, што.* Гл. мераць.
МЕРАЦЬ НА АРШЫН *які каго, што.* Гл. мераць.
МЕРАЦЬ НА СВОЙ АРШЫН *каго, што.* Гл. мераць.
ЯК АРШЫН ПРАГЛЫНУЎ. Гл. праглынуў.
ЯК АРШЫН ПРАГЛЫНУЎШЫ *сядзець, хадзіць.* Гл. праглынуўшы.

АРШЫНАМ • **АРШЫНАМ НОСА НЕ ДАСТА́ЦЬ** *у каго, каму.* Гл. дастаць.
МЕРАЦЬ АРШЫНАМ *якім каго, што.* Гл. мераць.

АРЫФМЕТЫКА • **ПРО́СТАЯ АРЫФМЕ́ТЫКА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Нешта вельмі лёгкае для разумення, рашэння. **Ант.**: кітайская грамата; цёмны лес (*для каго*); цямна вада ва облацэх. *Чытачу, які звык глядзець на літаратуру як на простую арыфметыку, — гэта кніга [В. Адамчыка] можа аказацца цяжкаватай.* Мележ. *Простая арыфметыка, Андрэй. Міністэрства дало згоду, а Дзяржбуд узгадніў заданне на праектаванне рэканструкцыі завода на існуючай пляцоўцы.* Ярашэвіч. *[Вера:] Бачыш, Сярожа, простая арыфметыка. Няхай лепш будзе нешчаслівы адзін чалавек, чым трое.* Матукоўскі.

АРЫШТАНТАЎ • **БОЧКУ АРЫШТАНТАЎ** *нагаварыць* і пад. Гл. бочку.

АРЫЯДНІНА • **АРЫЯДНІНА НІЦЬ**. Гл. ніць.

АРЭДАВЫ • **АРЭДАВЫ ВЯКІ**. Гл. вякі.

АРЭХІ • <u>*Даставацца*</u> і пад. **НА АРЭ́ХІ**. *Акал. Разм.* (Даставацца, зарабіць і пад.) здорава, як след. Звычайна пра пакаранне, наганяй. **Сін.**: на абаранкі. *[Наташа:] Дастанецца табе ад бацькі на арэхі.* Макаёнак. *Гэта прапусці ад нас няспраўны вагон, не абярэшся тады ліха, будзе нам на арэхі да апошняга змазчыка.* Лынькоў. *Ты толькі сакратару аб гэтым не кажы. А то атрымаеш на арэхі.* Машара. *Андрэй маўчаў, прыкусіўшы язык: пярэчыць шэфу, калі той не ў гуморы, — утрая зарабіць на арэхі...* Блакіт. — *Будзе мне. Пападзе на арэхі! — весела прызнаўся Васіль.* Мележ. *Нават любімаму сыну Моську перападала на арэхі, калі Шолам заўважаў, што той ірве яблыкі з дрэва.* Корбан.

АРЭШАК • **РАСКУСІЦЬ АРЭШАК**. Гл. раскусіць.

ЦВЁРДЫ (МО́ЦНЫ) АРЭ́ШАК. *Часцей у адз. Разм. Часцей у знач. вык.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Што-н. недаступнае, цяжкае для авалодання ім. Пра горад, населены пункт і пад.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Стойкі ў сваіх перакананнях, намерах чалавек, які не паддаецца ўплыву іншых людзей. *Не спяшайцеся мяне шкадаваць! Папярэджваю — я яшчэ цвёрды арэшак; у мяне апломб, упартасць, вопыт.* Федарэнка.

АРЭШКІ • **ЛУСКАЦЬ ЯК АРЭШКІ** *што*. Гл. лускаць.

АСАДАК • **ВЫПАДАЦЬ У АСАДАК** <*ад чаго*>. Гл. выпадаць.

АСАДЗІ • **АСАДЗІ́ НАЗА́Д**! *Часцей у знач. вык. Разм.* Прэч. Як патрабаванне пазбавіцца ад каго-н. *[Лупадзёр:] Не толькі на кірмашы мяне слухаюць, калі я закамандую: асадзі назад!* Галубок. *[Даніла:] Вось ёй [Матруне] і будзе! Куды ні паткнецца — асадзі назад!* Зуб. *Не суцяшайся, суд будзе суровы... Пасадзяць — сапсаваў, лічы, сабе жыццё. Усюды будзе «асадзі назад».* Далідовіч. *Сорак першы помнім: быў суровы год! Вораг вераломна рушыў на Усход. На Маскву ён рвецца, прэ на Ленінград, толькі дзе ні ткнецца, — асадзі назад!* Гілевіч. *Для ваякоў збродных, хто знішчэнню рад, чуцен кліч народны: — Асадзі назад!* Скрыпка.

АСАННУ • **СПЯВАЦЬ АСАННУ** *каму, чаму*. Гл. спяваць.

АСЕЧКУ • **ДАВАЦЬ АСЕЧКУ** <*у чым*>. Гл. даваць.

АСЁЛ • **АСЁЛ МАЛЯВА́НЫ**. *Адз. і мн. Вык. Разм. Неадабр.* Тупы, неразумны чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава; у цемя не біты. *На іхніх хлопцаў гаварылі «аслы маляваныя».* Янкоўскі. *Дурні! Аслы маляваныя! Пасядзець бы паболей побач з дзядзькам Піліпам, навучыцца б плесці з лазы «фірмовыя» кошыкі.* «ЛіМ». — *Асёл маляваны! — крычыць радасна дурнаваты стрыечны дзядзька, сустракаючы мяне на шырокай і адзінай купрэеўскай вуліцы.* «Нар. газ.» *А жыў ён [Васіль] як чалавек, пры сям'і. У сваім калгасе не аслом маляваным быў, а пры дзеле — ветэрынарам працаваў.* Гроднеў.

БУРЫДА́НАЎ АСЁЛ. *Звычайна адз. Часцей вык. Кніжн. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Крайне нерашучы чалавек, які хістаецца, вагаецца ў выбары паміж двума раўнацэннымі рашэннямі ці раўназначнымі жаданнямі.

ВАЛААМАЎ АСЁЛ. Гл. асліца.

АСІНА • **АСІ́НА <ГО́РКАЯ, СУХА́Я> ПЛА́ЧА** *па кім. У безас. ужыв. Разм. Пагард.* Хто-н. заслугоўвае павешання. **Сін.**: вяроўка плача *па кім*; вісельня плача *па кім*. — *Судзіць гадаў!.. — Які там суд? Асіна па іх даўно плача, — закрычаў Цярэшка.* Грахоўскі. *Хойзер атрымаў 15 год турмы, хоць па ім даўно плача асіна...* Новікаў. *Па табе і твайму сынку*

даўно сухая асіна плача. Лобан. *Няма чаго з ім валаводзіцца. Па ім даўно плача горкая асіна...* Гурскі.

ЯК АСІ́НА *калаціцца, дрыжаць. Акал. Разм.* Вельмі моцна (калаціцца — часцей ад страху). **Сін.**: як авечы хвост; як асінавы ліст. *Не крычы ты на яго, Сёмка: ён і так увесь калоціцца як асіна.* Колас. *Аднаму баязліўцу давялося ісці ноччу цераз лес. У небаракі аж зубы ляскалі, і сам ён калаціўся як асіна.* Крапіва. *Як забралі майго ў армію, з таго часу нібы мне што зрабілася — як асіна калачуся.* Дамашэвіч.

АСІНАВЫ • **ЗАБІВАЦЬ АСІНАВЫ КОЛ У МАГІЛУ** *каго, чаго.* Гл. забіваць.

ПЕНЬ АСІНАВЫ. Гл. пень.

ЯК АСІНАВЫ ЛІСТ. Гл. ліст.

АСІНАЕ • **АСІНАЕ ГНЯЗДО**. Гл. гняздо.

АСІНКУ • **ЗАЛАМАЦЬ АСІНКУ**. Гл. заламаць.

АСКОМІНУ • **НАБІВАЦЬ АСКОМІНУ** *каму.* Гл. набіваць.

АСКОМУ • **НАБІВАЦЬ АСКОМУ** *каму.* Гл. набіваць.

АСЛАБЕЛІ • **УТОРЫ АСЛАБЕЛІ** *ў каго.* Гл. уторы.

АСЛАБЛІ • **АСЛАБЛІ ГАЙКІ** *ў каго, чые.* Гл. гайкі.

АСЛІЦА • **ВАЛАА́МАВА АСЛІ́ЦА (ВАЛАА́МАЎ АСЁЛ)**. *Мн. не ўжыв. У знач. вык. ці зваротка. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пакорны, маўклівы чалавек, які нечакана выказаў сваю думку або нязгоду, пратэст. *[Антох:] І лепей бы я з бесам піў, чым з папом, які з Бесавічаў. [Поп:] Ой, заклею я твой вобраз. [Антох:] Паспрабуй, асёл Валаамаў.* Караткевіч.

АСМАЛЕНАЯ • **ГУЛА АСМАЛЕНАЯ**. Гл. гула.

АСНОВЫ • **ЗАКЛАДВАЦЬ АСНОВЫ** *чаго.* Гл. закладваць.

ЗАКЛА́ДВАЮЦЦА АСНО́ВЫ *чаго*; **ЗАКЛА́ДВАЕЦЦА ФУНДА́МЕНТ** *чаго. У безас. ужыв. Кніжн.* Даецца пачатак чаму-н.; ствараецца тое, што з'яўляецца зыходным для чаго-н. *Ці не на гэтым галоўным этапе, які вызначае лёс будучага чалавека, і закладваюцца асновы ўзаемаразумення дзіцячага пісьменніка са сваім чытачом?* Вітка. *Пабываўшы на Лепельшчыне ў гэту гарачую пару, я ўбачыў, як закладваецца фундамент шчодрага гектара.* «Звязда».

АСНОЎНЫМ • **У АСНО́ЎНЫМ**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Пераважна. **Сін.**: галоўным чынам. *У шэсць гадзін раніцы ў асноўным тыя ж людзі, што хадзілі ў Чорны Яр будаваць буданы-падманкі, рушылі ў новую дарогу.* Шушкевіч. *Праз некалькі дзён пасля гэтага сходу дружына рабочых, узброеная ў асноўным косамі, сапраўды ўступала ў бойку з казакамі, ратуючы членаў арганізацыі ад новага арышту.* Арабей.

2. Збольшага, без падрабязнасцей (ведаць, расказваць, быць знаёмым і пад.). **Сін.**: у агульных рысах; у прынцыпе; у цэлым (у 2 знач.). *Няма патрэбы маляваць агульныя асаблівасці жыцця ў Парыжы, якія ў асноўным усім вядомы.* Мележ. *Сістэма аховы чыгункі ў асноўным была знаёма — не раз разведвалі, не раз прымалі і давалі баі.* Кудраўцаў.

АСОБЕ • **У АСО́БЕ** *каго. У ролі прыназоўніка. Кніжн.* У кім-н., у якім-н. канкрэтным чалавеку. *Лабановіч.. пераканаўся, што ў асобе Саханюка ён не будзе мець для сябе настаўніка, што супольнага між імі вельмі мала і што блізкімі сябрамі яны ніколі не будуць.* Колас. *І нават гэты невялікі зборнік дае нам падставу сказаць, што ў асобе Валерыя Маракова мы мелі здольнага паэта, талент якога пабачыў раннюю вясну і не дачакаўся свайго класічнага лета, свайго залатога пакосу.* Шушкевіч.

АСОБЫ • **НЕ ГЛЕДЗЯЧЫ НА АСОБЫ**. Гл. глядзячы.

АСОЙ • **КІДАЦЦА АСОЙ У ВОЧЫ** *каму*. Гл. кідацца.

АСТАВАЦЦА • **АСТАВАЦЦА БЕЗ НОГ**. Гл. заставацца.
АСТАВАЦЦА БЕЗ РУК. Гл. заставацца.

АСТАТКУ • **БЕЗ АСТА́ТКУ**. *Акал. Функц. не зам.* Поўнасцю, цалкам (аддаць, вычарпаць і пад.). **Сін.**: да апошняга (у 2 знач.). *Вы зрабілі ўсё, што маглі, аддалі народу і радзіме ўсе свае сілы, без астатку.* Дамашэвіч. *Упэўненай рукой трымаў Галубок паходню культурнага асветніцтва, штодзённай самаахвярнай працай змагаўся за лепшае заўтра. А ўрэшце, ён сам быў гэтай паходняй, узнятай над плынямі бурнага часу, якая без астатку аддала святло і цяпло роднай старонцы...* Лаўшук.

АСТАТНІХ • **З АСТАТНІХ СІЛ**. Гл. сіл.
З АСТАТНІХ СЛОЎ. Гл. слоў.

АСТАТНЯЕ • **ЯК АСТАТНЯЕ Ў ПЕЧ УСЫПАЎШЫ**. Гл. усыпаўшы.

АСТАЦЦА • **АСТАЦЦА БЕЗ НОГ**. Гл. заставацца.
АСТАЦЦА БЕЗ РУК. Гл. заставацца.

АСТУДЗІЦЬ • **АСТУДЗІ́ЦЬ ГАРА́ЧУЮ ГАЛАВУ́**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і абстр. прадмета. Угаманіць, суняць, суцішыць каго-н. залішне нястрыманага, запальчывага, неразважлівага. *Дырэктар Хардзін думаў, што арышт двух дактароў, якія былі кіраўнікамі, астудзіць другія гарачыя галовы, што ў бальніцы, нарэшце, пацішэе.* Арабей. *Вялікі князь загадаў трубіць у трубы, астудзіць гарачыя галовы і вярнуць іх назад, бо некаторыя гатовы былі імчацца на край свету, каб вынішчыць усе палавецкія ўлусы.* Дайнека.

АСТЫЛА • **ГАЛАВА АСТЫЛА** *у каго*. Гл. галава.

АСУШАЦЬ • **АСУШАЦЬ СВАЕ СЛЁЗЫ**. Гл. асушваць.
АСУШАЦЬ СЛЁЗЫ *чые, каму*. Гл. асушваць.

АСУШВАЦЬ • **АСУ́ШВАЦЬ (АСУША́ЦЬ) СВАЕ́ СЛЁЗЫ (-КІ; ВО́ЧЫ, -КІ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць плакаць. **АСУШЫЦЬ СВАЕ СЛЁЗЫ (-КІ; ВОЧЫ, -КІ)**. *[Лабыш:] Так што асушы свае слёзкі і прымірыся, што ты ўжо не Ганецкая.* Козел. *[Панас:] Ціха, дачушка! Асушы вочкі свае.* Грамыка.

АСУ́ШВАЦЬ (АСУША́ЦЬ) СЛЁЗЫ (ВО́ЧЫ) *чые, каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, а таксама (пры ўвасабленні) канкр. ці абстр. прадмета. Суцяшаць, супакойваць таго, хто плача. **Сін.**: выціраць слёзы *каму*. **АСУШЫЦЬ СЛЁЗЫ (ВОЧЫ)** *чые, каму. Зак. Далёкае неба, сіняе неба!.. Чаму не асушыш нашы горкія слёзы?* Колас. *Ой ты, вольны віхар, развей наша ліха! Сонца-яснавочка, асушы нам вочы.* Панчанка.

ВАЧЭ́Й НЕ АСУ́ШВАЦЬ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Несуцешна і часта плакаць. **Сін.**: абліваецца слязамі; бярозаю ліцца; выплакаць <усе> вочы; выціскаць слязу (у 1 знач.); ліць слёзы <*па кім*>; пецъ рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *Там Рыгорка, хто ведае, як маецца, а я тут усё плачу ды плачу па ім, вачэй не асушваю.* Гартны.

АСУШЫЦЬ • **АСУШЫЦЬ СВАЕ СЛЁЗЫ**. *Зак. да* **АСУШВАЦЬ СВАЕ СЛЁЗЫ**.
АСУШЫЦЬ СЛЁЗЫ *чые, каму. Зак. да* **АСУШВАЦЬ СЛЁЗЫ** *чые, каму*.

АСФАЛЬЦЕ • **СЕНА НА АСФАЛЬЦЕ**. Гл. сена.

АСЬМІНАЙ • **МЕРАЦЬ АСЬМІНАЙ** *грошы.* Гл. мераць.

АСЯДЛАЦЬ • **АСЯДЛАЦЬ ПЕГАСА.** *Зак. да* **СЯДЛАЦЬ ПЕГАСА.**

АТМАСФЕРА • **АТМАСФЕ́РА ЗГУШЧА́ЕЦЦА** <*дзе*>. *Мн. не ўжыв. Цяп., пр. і буд. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Узнікаюць напружаныя абставіны. **Сін.**: атмасфера накаляецца <*дзе*>. **Ант.**: атмасфера разраджаецца <*дзе*>. *Алена глянула скоса і нахмурылася, але нічога не сказала... Макар адчуў, што атмасфера можа згушчацца.* Пестрак.
АТМАСФЕ́РА НАКАЛЯ́ЕЦЦА <*дзе*>. *Мн. не ўжыв. Цяп., пр. і буд. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Узнікаюць напружаныя абставіны. **Сін.**: атмасфера згушчаецца <*дзе*>. **Ант.**: атмасфера разраджаецца <*дзе*>. *Паколькі атмасфера на пасяджэнні накалялася, зноў выступіў «голуб» Троцкі.* Шамякін. *Атмасфера на з'ездзе накалілася, калі эсэр Макрэеў унёс другую прапанову — выбраць старшынёй эсэра Несцерава.* «Звязда».
АТМАСФЕ́РА РАЗРАДЖА́ЕЦЦА <*дзе*>. *Мн. не ўжыв. Цяп., пр. і буд. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Знікае, паслабляецца напружанне ў якіх-н. абставінах. **Ант.**: атмасфера згушчаецца <*дзе*>; атмасфера накаляецца <*дзе*>. *Нехта пырснуў.., і раптам завіхрыў у натоўпе рэзкі нервовы смех. Атмасфера разрадзілася.* Зарэцкі.

АТМАСФЕРУ • **РАЗРАДЗІЦЬ АТМАСФЕРУ.** *Зак. да* **РАЗРАДЖАЦЬ АТМАСФЕРУ.**

АТРАПАЦЬ • **АТРАПАЦЬ РУКІ** *ад каго, ад чаго. Зак. да* **АТРЭПВАЦЬ РУКІ** *ад каго, ад чаго.*

АТРАСАЦЬ • **АТРАСАЦЬ РУКІ** *ад каго, ад чаго.* Гл. атрэпваць.

АТРЫМАЦЬ • **АТРЫМАЦЬ ГАРБУЗ.** *Зак. да* **АТРЫМЛІВАЦЬ ГАРБУЗ.**

АТРЫМЛІВАЦЬ • **АТРЫ́МЛІВАЦЬ ГАРБУ́З (-А́).** *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы мужчынскага полу. Абнеслаўляцца пры сватаўстве, не дабіўшыся згоды на шлюб. *Варона сватаецца да Янкоўскай, атрымлівае гарбуза і пасля, каб адпомсціць, пачынае выкідаць жарцікі з дзікім паляваннем.* Караткевіч. **АТРЫМАЦЬ ГАРБУЗ (-А).** *Зак. У Крушніках мяне кожны разглядаў з ног да галавы. Хто з усмешкай (што, брат, атрымаў гарбуза!), хто са шкадаваннем...* «Полымя».

АТРЭПВАЦЬ • **АТРЭ́ПВАЦЬ (АТРАСА́ЦЬ) РУ́КІ** *ад каго, ад чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Рашуча пазбаўляцца ад каго-, чаго-н. **АТРАПАЦЬ (АТРЭСЦІ) РУКІ** *ад каго, ад чаго. Зак. Зыдор Пніцкі, атрапаўшы рукі ад усяго хатняга дробнага капеечнага клопату, зрабіўся нязменным спадарожнікам Адама Бародзіча і Курца.* Чорны. — *Следства, можна сказаць, яшчэ не пачыналася. Цяпер яшчэ можна яго куды хочаш павярнуць. — Дык вот, калі ты такі разумны, то вазьмі ды і павярні. Я нічога не ведаю. Я хачу атрапаць рукі ад гэтага.* Лобан.
2. Катэгарычна адмаўляцца ад каго-, чаго-н. *[Гаспадыня:] Ну што, возьмем падпаска? [Гаспадар:] Ты сабе бяры, а я атрасаю рукі. Хутка самому ў пастухі наймацца прыйдзецца.* Галубок. **АТРАПАЦЬ (АТРЭСЦІ) РУКІ** *ад каго, ад чаго. Зак. Ніхто мяне не чапае за маё мінулае багацце. Атрос я ад яго рукі...* Машара.

АТРЭСЦІ • **АТРЭСЦІ РУКІ** *ад каго, ад чаго. Зак. да* **АТРАСАЦЬ РУКІ** *ад каго, ад чаго.*

АЎГІЕВЫ • **АЎГІЕВЫ СТАЙНІ.** Гл. стайні.

АЎЧЫНКУ • **НЕБА З АЎЧЫНКУ ЗДАЕЦЦА** *каму.* Гл. неба.

АХАПКУ • **ШАПКУ Ў АХАПКУ.** Гл. шапку.

АХІЛЕСАВА • **АХІЛЕСАВА ПЯТА** <*чыя, каго, у каго*>. Гл. пята.

АХНУЦЬ • **І АХНУЦЬ НЕ ПАСПЕЎ.** Гл. паспеў.

АЧАРНІЦЬ • **НІ АЧАРНІ́ЦЬ НІ АБЯЛІ́ЦЬ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прамаўчаць, ніяк не рэагуючы на чыё-н. выказванне. *«Каб больш і следу тут не палажыў!» Арсень зноў ні ачарніў ні абяліў. На гэтым іхняя першая стрэча і першая спрэчка й скончылася.* Калюга. *Кругаглядаў перасцярог гаспадара і сына-навабранца... І бацька, і сын ні абялілі ні ачарнілі. Моўчкі ішлі да калёс, дзе таптаўся збянтэжаны Мішка.* Далідовіч.

АЧЫСТКІ • **ДЛЯ АЧЫ́СТКІ СУМЛЕ́ННЯ**. *Акал. Функц. не зам.* У апраўданне сваіх учынкаў, каб потым не шкадаваць аб чым-н., не раскайвацца ў чым-н. *Напэўна, трэба было, пакуль яшчэ заставаўся час, хоць бы ў адзін штык перакапаць гэты зарослы быльнягом куток, каб канчаткова пераканацца, што там нічога няма. Хоць бы для ачысткі сумлення.* Быкаў. *[Пасько] хацеў пайсці ўжо і толькі так, для ачысткі сумлення, апошні раз павёў ліхтарыкам уздоўж сховішча.* Шыцік.

Б

БАБА • **БАЗА́РНАЯ БА́БА**. *Часцей адз. Часцей вык. Праст. Неадабр.* Крыклівы, сварлівы, грубы чалавек. *— Спыніся! — жорстка прамовіла Алена Аляксандраўна. — Не ператварайся ў базарную бабу.* Кацюшэнка. *Не будзь базарной бабай.., глядзяць усе.* Юрчанка.

БАБАХ • **НА БАБА́Х** застава́цца (заста́цца) і пад. *Акал. Разм.* Без таго, на што разлічваў, спадзяваўся хто-н., чаго дамагаўся. **Сін**: без штаноў; з голымі рукамі (у 1 знач.); з носам; з такам; ля разбітага карыта; ні з чым; несолана хлябаўшы; перад разбітым карытам; пры пікавых інтарэсах. *Здалі мы насенне, а яно дзяржаве не дасталося, калгас з яго не спажыў, і мы, як кажуць, на бабах засталіся.* Каваленка. *Самі бацькі з маткамі вінаваты, што не прывучаюць вас да сваёй работы... Вось і застаюцца пад старасць на бабах, адны.* Рубанаў. *Ёсць кармы — ёсць малако і мяса, хоць, праўда, іншы раз і з кармамі можна застацца, як кажуць, на бабах. Бо кармы трэба не толькі мець, але і рацыянальна іх выкарыстаць.* «Вожык». *Прапануем Лазаруку тваю [кватэру]. Хацеў асобную, няхай яе атрымае. Адмовіцца — на бабах так і застанецца.* Марчук.

СЯДЗЕЦЬ НА БАБАХ. Гл. сядзець.

БАБЕ • **ЯК СТАРОЙ БАБЕ СЕСЦІ**. Гл. сесці.

БАБЁР • **ДАБЁР БАБЁР**. Гл. бабры.

Плакаць, расплакацца **ЯК БАБЁР**. *Акал. Разм.* Доўга і жаласліва. *Адзін просіцца, другі плача як бабёр, трэці лаецца апошнімі словамі.* Дамашэвіч. *Пагляджу, бывала, у люстэрка — галава круглая, белая, быццам качан капусты. Плачу як бабёр.* Дайнека. *Годзе! Расплакаўся як бабёр!* Праскураў.

БАБІНА • **БАБІНА ЛЕТА**. Гл. лета.

БАБКА • **БА́БКА НАДВО́Е (НА́ДВАЕ) ВАРАЖЫ́ЛА (ГАДА́ЛА)**. *Узнач. вык. Разм.* 1. Невядома, ці ўдасца ажыццявіць жаданае. **Сін**.: віламі па вадзе пісана. *— А пра сена з Волі не чуў? — Гэта яшчэ бабка надвое варажыла! Калі заплачу за малацьбу, то за што я буду вазіць яму [Хаіму] сена?* Чарнышэвіч. *Дык от: дабераецеся вы [да сваіх, праз лінію фронту] ці не — бабка надвое гадала.* Міська.

2. Невядома, ці адпавядае сапраўднасці тое, пра што гавораць. — *Трэба было шпокнуць абодвух, — з лёгкасцю зазначыў Ляўчук. — А што? Раз сумненне, дык і абодвух. Каб не было сумнення. Як кажуць, бабка надвое варажыла: можа, чэсны, а можа, і агент. — Не, так нельга, — ціха сказала Клава.* Быкаў. *Тут, бачыш, на каго нарвешся... Ёсць.. і разявы. Ёсць і ласыя да грошай. Ёсць і такія, што спачуваюць нам. У такіх выпадках кажуць: бабка надвое варажыла.* Няхай.

ВОСЬ ТАБЕ < БАБКА > І ЮР'ЕЎ ДЗЕНЬ! Гл. вось.

БАБКІ • **БА́БКІ ПАДБІВА́ЮЦЦА (ПАДБІВА́ЛІСЯ)**. *У безас. ужыв. Разм.* Падсумоўваецца зробленае, падводзяцца вынікі. **Сін**.: рыса падводзіцца *пад чым. У канцы месяца падбіваліся бабкі, і ў таго, хто набраў большы каэфіцыент за сваю працу, была большая зарплата, адпаведна і прэміяльныя.* І.Капыловіч.

ПАДБІВАЦЬ БАБКІ. Гл. падбіваць.

БАБРЫ • **ДАБРЫ́ БАБРЫ́; ДАБЁР БАБЁР**. *Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітры, выкрутлівы чалавек. *[Юлія:] Хадзі, я уж[о] цябе навучу, як маеш з ім абайціцца [Навум:] Ой, цікунка ты, цікунка! відна, што дабры бабры.* Дунін-Марцінкевіч. *Таксіст пазяхнуў: — Не магу [узяць пасажыра]. Бачыце, які ён у вас харошы! — Не хамі! Сам ты дабёр бабёр!.. Я пехатою пайду, Лёдзя!* Карпаў.

БАБУЛІНЫ • **БАБУЛІНЫ КАЗКІ**. Гл. казкі.

БАБЫ • **СЕСЦІ НА БАБЫ**. Гл. сесці.

БАВІЦЬ • **БА́ВІЦЬ ДУ́Х** <*чым*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Перабівацца, карміцца, каб толькі пражыць. *Чым той Сёмка дух бавіў? На людзях дзе, на далёкай рабоце ніхто ніколі не бачыў, што ён з торбы дастае. Адыдзецца ўбок і з рукава нешта ўкусіць.* Клебановіч. **ПРАБАВІЦЬ ДУХ** <*чым*>. *Зак. І ён, Яўхім, то прасіў, каб хоць дух прабавіць, у такіх жа, як сам, вясковых, але багацейшых, хлопцаў, і ў Піліпа, вядома, то прылаўчыўся быў патроху красці, абіраць людскія каморы і кубельцы, наведваючыся па начах у суседнія вёскі.* Сачанка.

БАГАТА • **ЧЫМ ХАТА БАГАТА**. Гл. хата.

БАЗАРНАЯ • **БАЗАРНАЯ БАБА**. Гл. баба.

БАЗАРНЫ • **ГРОШ ЦАНА <У БАЗАРНЫ ДЗЕНЬ>** *каму, чаму.* Гл. цана.

БАЙДЫ • **БІЦЬ БАЙДЫ**. Гл. біць.

БАКАВУЮ • **НА БАКАВУ́Ю**. *Разм.* 1. *У безас. ужыв.* Ужыв. пры слове *пара.* (Пара) лажыцца спаць каму-н. *Ужо нехта зазначыў, што і так цэлую ноч прагаварылі ды ўсё дарэмна, што пара б і на бакавую, бо заўтра не свята.* Крапіва. *Вы, дзеці, забаўляецеся, а мне пара і на бакавую.* Машара. *І вам, маладзёны, я кажу, пара на бакавую.* Аношкін.

2. *У знач. простага ці састаўн. дзеясл. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы (пасля аднароднага вык. ці ў складзе састаўн. дзеясл. вык.). Спаць. **Сін**.: на бок. *[Сандалік:] Пройдземся яшчэ разок алеяй дый на бакавую.* Гілевіч. *Спі... Паеў і — на бакавую. Так і ад вайны адвыкнеш. Праўда, Лазняк?* Быкаў. *Цяпер ужо дваццаць тры мінуты пасля чатырох... Пайду вось зараз на бакавую.* Брыль. *Мы зараз вось як завалімся на бакавую — да раніцы будзем спаць...* Масарэнка.

БАКІ • **АБІВАЦЬ БАКІ**. Гл. абіваць.

АДЛЕЖВАЦЬ БАКІ. Гл. адлежваць.

БАКІ ЗАБІВАЦЬ *каму.* Гл. забіваць.

БАКІ РВАЦЬ. Гл. рваць.

БОКІ (БАКІ) ПАПАДРЫВАЦЬ. Гл. пападрываць.

ВЫКЛАДАЦЬ БАКІ. Гл. выкладаць.

ДВА́ БАКІ́ АДНАГО́ МЕДАЛЯ́. *Вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Вельмі блізкія ці аднолькавыя ў якіх-н. адносінах з'явы. **Сін.**: два канцы адной палкі. *Напачатку ён [Пісарчук], адукаваны чалавек, проста не давяраў ідэі прагнага камуністычнага кіравання жыццём і, ігнаруючы яго, нават не адрозніваў партыйныя камітэты, створаныя бальшавікамі, ад саветаў: яму здавалася, што гэта — два бакі аднаго медаля...* Якавенка.

НАМЯЦЬ БАКІ *каму*. Гл. намяць.

НА ЎСЕ́ БАКІ́ (БО́КІ). *Акал. Разм.* Усяляк, усебакова. **Сін.**: на ўсе лады (у 1 знач.). *Хітрыя зайчыкі заскакалі на губах і ў вачах цёртага на ўсе бакі пана Ліўшыца.* Нёманскі. *Наскочыць камандзір палка ці ротны кадравы — марока. Усіх абляюць на ўсе бокі, не пашкадуюць языка.* Колас. *Хоць бы хутчэй ужо дапасці да таго, калі можна будзе на ўсе бокі паказаць душу Канстанціна Прыбыткоўскага.* Чорны.

НА ЎСЕ́ ЧАТЫ́РЫ <БАКІ́, СТАРАНЫ́> <u>ісці (пайсці), адпускаць (адпусціць)</u> і пад. *Акал. Разм.* У любое месца, абы-куды, куды захочацца. **Сін.**: на край свету (у 2 знач.); хоць на край свету. *Сілцы — то ж яны нам, прывязаным да загонаў, да сахі, а Рыгору — на ўсе чатыры бакі.* Гартны. *Ці ты скажаш, ці не? Вырашай! Нашто цяганіна? Мы пусцім цябе на ўсе чатыры бакі.* Баранавых. *— А я ўжо ў бацькі прасіўся, — пачаў Гарась, — адпусці ты, кажу, родны, любага сына твайго на ўсе чатыры стараны.* Каваль. *У мяне так, скора прыйдуць на трылёўку трактары, тады хоць на ўсе чатыры стараны...* Пташнікаў. *[Іван:] Значыць, я — вольны казак? Магу на ўсе чатыры?* Макаёнак. *Ужо колькі разоў ён гаварыў Надзі, што кіне-рыне ўсё і пойдзе на ўсе чатыры.* Кузьмянкоў.

БАКОЎ • **З УСІ́Х БАКО́Ў**. *Акал. Разм.* Адусюль. *[Старац:] Калісь і мяне цiскалі няшчасці з усіх бакоў, а цяпер... І! Што казаць? Жыву сабе і гора ніякага не знаю.* Купала. *— Ты мо сюды адпачываць? — Ды не, бягу! Я жду бяды з усіх бакоў.* Крапіва.

БАКУ • **ЕЗДЗІЦЬ ПА ЛЕВЫМ БАКУ**. Гл. ездзіць.

ЗАСТАВАЦЦА Ў БАКУ *ад чаго*. Гл. заставацца.

ЛЯЖАЦЬ НА БАКУ. Гл. ляжаць.

ПА БАКУ́. *Вык. Прост.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Перастаць займацца чым-н., рабіць што-н. *— Шмат людзей пасылаем. — Значыць... Спаборніцтва па баку... — Чаму па баку? Вернуцца і будуць прадаўжаць яго ў новых умовах.* Чарнышэвіч. *А Маня ўчора прыязджала сюды. Паўсумкі яечак прывезла і мне навіну — ты прыехаў! Ну, і капцы, усё па баку, пацiснуў дахаты...* Ярашэвіч.

СКУЛА Ў БАКУ *<для каго>*. Гл. скула.

СТАЯЦЬ НА БАКУ *каго, чым*. Гл. стаяць.

СТАЯЦЬ У БАКУ *ад чаго*. Гл. стаяць.

ТРЫМАЦЦА Ў БАКУ *ад каго*. Гл. трымацца.

БАЛАНДУ • **ТРАВІЦЬ БАЛАНДУ**. Гл. травіць.

БАЛЕЦЬ • **БАЛЕ́ЦЬ (ХВАРЭ́ЦЬ) ДУШО́Й (СЭ́РЦАМ)** *за каго, за што, па кім, па чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна перажываць, хвалявацца, трывожыцца за каго-, што-н. **Сін.**: браць <блізка> да сэрца *<што>* (у 1 знач.); браць да галавы *<што>*; браць <сабе> у галаву *<што>*. *І доўгімі днямі і яшчэ даўжэйшымі ў крыўднай бессані начамі думаў [Васіль], балеў душой па дамоўцы, па недамалочаным жыцце, па небараку Гузу...* Мележ. *Так сутыкнуліся ў жыцці дзве розныя пазіцыі: адна — грамадская пазіцыя чалавека, які душою хварэе за кожнае каліўца калгаснага даб-*

ра, а другая — вузка асабістая. Палтаран. *Клімёнак, гледзячы на ўсе разбурэнні, хварэў душою за простых людзей...* Дамашэвіч. **ЗБАЛЕЦЬ (СХВАРЭЦЬ) ДУШОЙ (СЭРЦАМ)** *за каго, за што, па кім, па чым. Зак. Пакуль будавалася [маці] — пакуль хату гэту агорала, ды хлеў, ды адрынку, — зусім змарнавалася, збалела сэрцам, прыстала.* Васілевіч. *[Гудовіч:] Юлінька!.. Я тут душою збалеў па вас.* Крапіва.

БАЛІЦЬ • **ГАЛАВА БАЛІЦЬ** *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым.* Гл. галава.
ДУША БАЛІЦЬ *чыя, у каго, каму.* Гл. душа.

БАЛОТА • **<З> АДНАГО БАЛОТА ЧЭРЦІ**. Гл. чэрці.
ЧОРТ З БАЛОТА. Гл. чорт.

БАЛОЦЕ • *Ляпнуць* **ЯК ЛАПЦЕМ ПА БАЛОЦЕ**. Гл. лапцем.

БАЛЬ • **БА́ЛЬ У ЧА́СЕ ЧУМЫ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Вясёлае, бестурботнае існаванне каго-н. у бядотную для іншых часіну. **Сін.**: валтасараў баль.
ВАЛТАСА́РАЎ БА́ЛЬ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн. Неадабр.* Вясёлае, легкадумнае існаванне каго-н. у бядотную для іншых часіну. **Сін.**: баль у часе чумы.
З КАРАБЛЯ НА БАЛЬ. Гл. карабля.
ПРАВІЦЬ БАЛЬ <*дзе, у чым*>. Гл. правіць.

БАЛЮЧАЕ • **<САМАЕ> БАЛЮЧАЕ МЕСЦА**. Гл. месца.

БАЛЯСЫ • **ТАЧЫЦЬ БАЛЯСЫ** <*з кім*>. Гл. тачыць.

БАРАБАНІЦЬ • **БАРАБА́НІЦЬ КАСЦЬМІ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і адуш. прадмета. Вельмі схуднець. *Нічога, нічога. Вашы хлопцы з млына нас не крыўдзяць. Канечне, ад нямецкага пайка касцьмі будзеш барабаніць...* Няхай.

БАРАБАНУ • **ПА БАРАБА́НУ** *каму. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Абсалютна нічога не значыць для каго-н., не заслугоўвае ніякай увагі. **Сін.**: да аднаго месца *каму*; да лямпачкі *каму*; да фені *каму*; ні ішоў ні ехаў *каму*; трын-трава *для каго, каму. Я ёй сапраўды, як кажуць, па барабану, яна падгульвае са мною, як хлопец з дзяўчынаю, каб пасля кінуць...* Федарэнка.

БАРАБАНШЧЫК • **АДСТАЎНО́Й КАЗЫ́ БАРАБА́НШЧЫК**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, з якім не лічацца, які займае невысокае становішча. **Сін.**: абсевак у полі; апошняя спіца ў коле; дзесятая спіца ў коле (у 1 знач.); малая сошка, птушка невысокага палёту. **Ант.**: важная птушка; птушка высокага палёту. *Я ўжо — адстаўной казы барабаншчык. Два мае сыны пажаніліся. Старшы.. жаніўся... калі я быў ў бальніцы.* Колас. *Хаця хто я тут? Адстаўной казы барабаншчык...* Радкевіч. *[Сымон:] Ясна, што ты тут — адстаўной казы барабаншчык.* Э.Валасевіч. *Што і казаць, сын — маладзец, а сам ён, Паўлюк Лапатка? Хто ён такі? Аніхто. Прышый кабыле хвост. Адстаўной казы барабаншчык. Перад сынам Паўлюк сябе толькі так і называе. Бо і праўда — хто ён такі. Саўгасны пенсіянер.* Гіль. *А якога чорта ты лазіш як рэвізор? Хто ты такі? Адстаўной казы барабаншчык! Пісака! Дапісаўся! Я папрашу камандуючага выселіць цябе з пасёлка.* Шамякін.

БАРАВЫ • **І НЕ ШУМ БАРАВЫ** *каму.* Гл. шум.

БАРАДОЙ • **З БАРАДО́Й**. *Вык. і азн. Разм.* Часцей ужыв. пры словах *анекдот, навіна, жарты* і пад. Няновы, нясвежы, ужо вядомы. *Амаль усе анекдоты былі «з бародамі», чутыя-перачутыя, але рогату хапала.* Шахавец. *Разведчыкі, стараліся не сёрбаць, не*

шпурляць, куды папала, касцей, пачуліся жарты — хоць і з барадой. Карпюк. — *Твая навіна, Міхась, з вельмі доўгай барадой, — усміхнуўся Ігнат.* Гаўрылкін.

БАРАДУ • **БРАЦЬ БОГА ЗА БАРАДУ**. Гл. браць.

У БАРАДЎ *смяяцца (засмяяцца). Акал. Разм.* Ціха і непрыкметна. **Сін.**: у вус; у кулак; у рукаў. *[Янка] сына хрысціць не захацеў. Вінцук засмяяўся ў бараду. Не захацеў, дык і не трэба. Але і па сённяшні дзень не ведае, што мы з Юзэфай употай Валодзьку ахрысцілі.* Чарнышэвіч.

БАРАЗНУ • **ПРАКЛАДАЦЬ ПЕРШУЮ БАРАЗНУ**. Гл. пракладаць.

БАРАН • *Глядзець, уставіцца* **ЯК БАРА́Н НА НО́ВЫЯ ВАРО́ТЫ**. *Акал. Праст.* Нічога не разумеючы, тупа, разгублена. **Сін.**: як гусь на бліскавіцу. *Нічога не ведаю. Гляджу на ўсё як баран на новыя вароты.* Машара. *Глядзеў Алег тады на станок, да якога падвёў яго майстар, як баран на новыя вароты.* Васілеўская. *[Сцяпан:] Для цябе, спрактыкаванага, гэтая справа, як плюнуць, зразумелая, а я вось гляджу як баран на новыя вароты, і боязна робіцца.* Махнач. *Шавец уссунуў акуляры на лоб, недаўменна ўставіўся на Міхася, як баран на новыя вароты.* Асіпенка.

Разбірацца, разумець **ЯК (ШТО) БАРА́Н У БІ́БЛІІ**. *Акал. Праст. Іран.* Зусім нічога не (разбірацца, разумець). **Сін.**: як свіння ў апельсінах. *Гітлер — пігмей, авантурыст. У рускай гісторыі ён разбіраецца як баран у біблії.* Навуменка. *Шэф у гэтай справе як баран у біблії разумее.* Няхай. *І, скарыстаўшы свой высокі сан, Сынка цягнуў ён у навуку, хоць разбіраўся той у ёй што у біблії баран.* Э.Валасевіч.

БАРАНА • **НА БАРА́НА** *браць, несці. Абл. Акал. Разм.* На плечы (на плячах), падтрымліваючы ззаду (браць, несці дзіця). *Старая зноў брала дзяўчынку на плечы, «на барана», і толькі папыталася: — Не холадна табе?* Брыль.

БАРАНІ • **БАРАНІ БОЖА**. Гл. божа.

БАРАНКУ • **КРУЦІЦЬ БАРАНКУ**. Гл. круціць.

ПАКРУЦІЦЬ БАРАНКУ. Гл. пакруціць.

БАРАНОЎ • **ГНУЦЬ У БАРАНОЎ РОГ** *каго.* Гл. гнуць.

Вернемся **ДА НА́ШЫХ БАРАНО́Ў**. *Дап. Разм.* (Вернемся) да асноўнай тэмы, да прадмета гаворкі. *Шмат хто з нас, відаць, у дзяцінстве не раз трымаў на языку гэтае найменне-далікатэс, чароўнае і недарэчнае ў нашых лінгвістычных рэаліях... Але ж вернемся да нашых бараноў.* Хадановіч. *Згадайце нашу далёкую ці нават зусім нядаўнюю гісторыю... Але вернемся, як кажуць, да нашых бараноў.* «Настаўн. газ.» *Ведаю толькі, што мы на парозе неверагоднейшай з таямніц. Але ж вернемся, так бы мовіць, да нашых баранаў. Я хацеў бы зірнуць на здымкі, калі вы не супраць.* Станкевіч.

СТАТАК БАРАНОЎ. Гл. статак.

БАРАНЧЫК • **БАРА́НЧЫК БО́ЖЫ**. *Адз. і мн. Часцей дзейн. ці дап. Разм.* Балотная птушка з голасам, падобным на бляянне; бакас. *Баранчык божы ў паднябессі бляе маркотна над балотам.* Колас. *Што прытаіліся цішком? Чуеце, як мяркеча баранчык божы: бэ-э-э, бэ-э-э?* С.Александровіч.

БАРКІ • **ШАРКІ НА БАРКІ**. Гл. шаркі.

БАРСУК • **ПАКАЗАЦЬ ЯК БАРСУК <СВАІХ> ДЗЯЦЕЙ ГЛАДЗІЦЬ** *каму.* Гл. паказаць.

БАТОНАМІ • **АЛЁША З БАТОНАМІ**. Гл. алёша.

БАТЫЙ • **ЯК БАТЫЙ ПРАЙШОЎ**. Гл. мамай.

БАЦЬКА • **БОГ БАЦЬКА**. Гл. бог.

ХРО́СНЫ БА́ЦЬКА. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* **1**. Чалавек, які дапамагае каму-н. на пачатку дзейнасці, ухваляе што-н. *Нейкі час модна было друкаваць першыя творы маладых з добрым словам ветэранаў нашай літаратуры. Праўда, часта потым «хросныя бацькі» забывалі аб сваіх падапечных.* Танк. *Нездарма да газеты, да яе рэдактара, нашага хроснага бацькі гарнулася столькі шчырых юнацкіх сэрцаў.* Вітка.

2. *Часцей неадабр.* Натхняльнік і кіраўнік чаго-н. негатыўнага. *Грамадзянін П. быў, мяркуючы па сабраных у справе доказах, так сказаць, хросным бацькам шматходавай афёры.* «ЛіМ».

БАЦЬКУ • **ЛЕЗЦІ РАНЕЙ ЗА БАЦЬКУ Ў ПЕКЛА**. Гл. лезці.

БАЧ • **БАЧ ТЫ**. Гл. ты.

ЯК БА́Ч. *Акал. Разм.* Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Вельмі хутка (зрабіць што-н.). **Сін**.: у адзін мах; у адзін міг; у <адзін> момант; у <адну> мінуту; у імгненне вока; у міг вока; у момант вока; як бачыш (у 1 знач.); як вокам згледзець (у 1 знач.); як га; як слова сказаць; як стой. *Ну, тут ужо Пацяробу работа. Ён як бач суніме ўвесь гэты гармідар, на гэта ён майстра.* Зарэцкі. *Маруся выйшла і як бач унесла насыпаную з коптурам вазу клубнікі.* Лобан. *Не гаруй, Стась. Мы яго [вядро] як бач дастанем.* Вітка. *Шчупак пагнаўся за Жучком і як бач злавіў яго.* Сачанка.

БАЧУ • **КАГО Я БАЧУ**! Гл. я.

БАЧЫЛІ • **ВОЧЫ Б МАЕ НЕ БАЧЫЛІ** *каго, што.* Гл. вочы.

КАБ ВОЧЫ МАЕ НЕ БАЧЫЛІ *каго.* Гл. вочы.

ТО́ЛЬКІ І БА́ЧЫЛІ (БА́ЧЫЎ) *каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. хутка знік, схаваўся, прапаў і пад. **Сін**.: <і> след прастыў *чый, каго*; як вадой змыла (у 1 знач.); як ветрам здзьмула (у 1 знач.); як <і> не было (у 1 знач.); як маланкай спаліла *каго. Многа ў той школьной кватэры перавярнулася. Зіму павучаць — толькі іх і бачылі.* Грахоўскі. *Кастуся толькі і бачылі. Ён шмарлануў на печ і, сеўшы спінай да коміна, пачаў адшпіляць і перашпіляць раменьчыкі.* Кудравец. *А што тады? Паедзеш, толькі цябе і бачыў, а тут маці адна.* Гартны. *Ці не хітрыць дырэктар? Сказаў, што ў сталоўку, а сам на машыну — толькі яго і бачыў.* Кузьмянкоў.

БАЧЫЎ • **ДЗЕ <ТЫ> БАЧЫЎ**. Гл. ты.

САВЫ́ СМА́ЛЕНАЙ НЕ БА́ЧЫЎ (-ЛА, -ЛІ). *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не сустракаўся з жыццёвымі цяжкасцямі, не зведаў нягод у жыцці. *Мы ўсё на «ўра» прывыклі. Усё на паніку спадзяваліся. Смаленай, савы не бачылі...* Шамякін. *Канечне, навошта ёй участак? Каб не было чаго есці, схапіла б. А то, канечне. Квадрацікі кле[іць] на сцены. Савы смаленай не бачылі...* Гаўрылкін. *Раней [маці] усё дакарала: што ты перабіраеш? Савы смаленай не бачыла, гора не ведала. Глядзі, дачушка, з вялікага гурту выбераш курту...* Левановіч. *Пабойся бога — не бачыў ты савы смаленай і не наступаў табе на нагу чорны вол. Вайны ты не помніш, і век бы табе яе не знаць...* Кусянкоў.

СВЕТ НЕ БАЧЫЎ *якога, такога (якіх, такіх).* Гл. свет.

У ТРУНЕ́ БА́ЧЫЎ (-ЛА, -ЛІ) *каго. Незак. Прост. Зламоўны.* Ужыв. пры дзейн.-займ. «я». Страшэнна ненавідзячы каго-н., жадаю яму смерці. *«А божа, — падумалася са скрухай... — На д'ябла мне ўсё гэта здалося... У труне я яго бачыў, гэтага хлюсціка».* Калеснік. *Ступак нешта мармытаў у адказ, што мала разумеў сам, але думаў: «У труне я хацеў бачыць тое НАТА разам з табой».* Быкаў.

БА́ЧЫЦЬ НА РАЖНЕ́ *каго, што. Незак. Праст. Зламоўны.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Страшэнна ненавідзячы каго-, што-н., жадаць яму пагібелі. *Прыходзіцца [Соміку] ехаць у лес, выконваць загад таго, каго ён рад бы бачыць на ражне.* Крапіва.

БА́ЧЫЦЬ НАСКРО́ЗЬ (НАВЫЛЁТ). *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каго.* Вельмі добра ведаць чые-н. думы, намеры і пад. *Слухай, хлопча! Ты перада мной не круці... Я цябе бачу наскрозь.* Шамякін. *Простымі словамі сын гэтага не гаварыў, але без слоў бацька бачыў свайго Міколу навылёт.* Чорны.

2. *што.* Глыбока разумець, ведаць што-н., пранікаць у сутнасць чаго-н. *Чужых цялят бярэш на пашу? Наскрозь я бачу службу вашу!* Колас. *Шэмет навылёт бачыць, хто што думае...* Лобан.

БА́ЧЫЦЬ НА ТРЫ́ СА́ЖНІ (МЕ́ТРЫ) ПАД ЗЯМЛЁЙ (У ЗЯМЛЮ́). *Незак. Разм. Часта іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вызначацца вялікай праніклівасцю, прадпрымальнасцю. **Сін.**: глядзець < далёка > наперад. *Вы не глядзіце, што [цётка Палуся] трохі падслепаватая.., але бачыць на тры сажні пад зямлёю. А ведае ж яна дык усё, што толькі ёсць на свеце, і шмат яшчэ з таго, чаго няма, не было і быць не магло.* Крапіва. *Аграфена Мікалаеўна Недаверка, як кажуць, бачыць на тры сажні пад зямлёй.* «ЛіМ». *А былі сярод тых гаспадынь і свае следчыя, ды яшчэ якія, на тры метры пад зямлёй усё бачылі.* Казько. *Ленін на рэвалюцыю ў Германіі і разлічваў, калі пасылаў дэлегацыю падпісваць Брэсцкі дагавор. Ён на тры сажні ў зямлю бачыць.* Гурскі. *Дзедка быў няпросты, на тры метры ў зямлю ўсё бачыў.* Казько.

БА́ЧЫЦЬ СА СВАЁЙ ЗВАНІ́ЦЫ *што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ацэньваць што-н. аднабакова, толькі са сваіх пазіцый. **Сін.**: глядзець са сваёй званіцы *на каго, на што*; мераць на свой аршын *каго, што*; мераць на свой капыл *каго, што*; стрыгчы пад свой грабянец *каго.* *«Вы са сваёй званіцы адно бачыце, мы — другое. Ваша мужыцкая праўда не супадае з нашай, чыноўніцкай. Інтарэсы супярэчлівыя. Вось такая яна, дыялектыка, брат Мікола», — думаў Багушэвіч.* Хомчанка.

БА́ЧЫЦЬ СЯБЕ́ ВАЧА́МІ (-Ы́МА) *каго, чыімі. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ацэньваць свае ўчынкі, паводзіны і пад. з пазіцый каго-н. **УБАЧЫЦЬ СЯБЕ ВАЧАМІ (-ЫМА)** *каго, чыімі. Зак. Неразвітасць эмацыянальнай культуры, няздольнасць убачыць сябе вачамі іншых людзей, упэўненасць, што табе абавязаны ўсе, а ты нікому — адзнака не толькі духоўнай кволасці, але і фізічнай няздатнасці самыя простыя рэчы рабіць сваімі рукамі.* Вітка. *Васіль раптам убачыў сябе яе вачамі: звычайны хлопец, якіх тысячы, мільёны, апрануты так сабе — з магазіна гатовага адзення...* Іпатава.

БА́ЧЫЦЬ ШКЛЯНО́ГА БО́ГА. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць, напівацца спіртнога. **Сін.**: браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; наліць горла; мокнуць у гарэлцы; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *А то ў вас ёсць такі дзядзька Дзяніс, ён, мусіць, учора бачыў шклянога бога, бо крычаў: «Сваімі рукамі Бокуця задушу...»* Гурскі. **УБАЧЫЦЬ ШКЛЯНОГА БОГА**. *Зак. Пакуль шклянога бога добра не ўбачыў, Антось казаў: — Ну што ж! Трэба ж пагрэцца.* Калюга.

ГЛЯДЗІЦЬ У КНІГУ, А БАЧЫЦЬ ФІГУ. Гл. глядзіць.

ДАЙ БОГ ЧУТАЕ БАЧЫЦЬ. Гл. бог.

ЗА ДРЭ́ВАМІ (З-ЗА ДРЭ́Ў) НЕ БА́ЧЫЦЬ ЛЕ́СУ. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. За чым-н. дробным не заўважаць значнага, вялікага. *Цяпер я ведаю, што азначалі твае словы «нас разбілі»... Але ты вельмі шырока бярэш, за дрэвамі не бачыш лесу. Толькі слабы чалавек можа разгубіцца ад першай няўдачы.* Дамашэвіч. *Чую голас той, некалі важнай асобы, а цяпер мо ўжо і пенсіянера: «Зноў абагульняеце? За дрэвамі не бачыце лесу?»* «ЛіМ». *— Сапраўды, — кажа, — сваю вапну топчам, а чужую возім. За дрэвамі лесу не бачым.* «Вожык». *Я і кажу пра наш прыбор. Бо мы з-за дрэў не бачым лесу... Варыянт, які прапаноўвае Дэйкун, лепшы па ўсіх тэхніка-эканамічных характарыстыках.* Радкевіч. *Як вы ведаеце, маладосці ўласцівы максімалізм, з-за якога яна часта ўпускае рацыянальнае зерне, можна сказаць, з-за дрэў лесу не бачыць.* Блакіт.

НЕ БА́ЧЫЦЬ <БЕ́ЛАГА> СВЕ́ТУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не ведаць спакою, пакутаваць (ад непасільнай працы, вялікага клопату і пад.). *Я не бачыў белага свету: клопаты забіралі ў мяне вольны час і салодкі сон.* Адамчык. *Пасля ад'езду залоўкі Марфа стала адна гаспадыняй у Зазыбавым доме, але, як кажуць, ад таго дня, бадай, і свету белага ўжо не бачыла з-за турботаў і працы.* Чыгрынаў. *Цярпела Арынка, не бачачы свету за работаю, і маўкліва цярпела несправядлівасць.* Колас. *Я за гэтым вяселлем свету не бачыў.* Мурашка. *Бацька кінуў сям'ю, маці цёмная, зарабляла грашы, хоць рабіла свету не бачачы.* Мележ.

НЕ БА́ЧЫЦЬ ДАЛЕ́Й <СВАЙГО́> НО́СА. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мець вузкі кругагляд, быць вельмі абмежаваным. **Сін.**: мелка плаваць (у 1 знач.). *Ім [панам] цёмна, нема кніга лёсу, яны не бачаць далей носу...* Колас. *Ён, Каршукоў, прадбачлівы. Гаспадару інакш і нельга. Які ты гаспадар, калі далей носа не бачыш.* Асіпенка. *Якія вы абмежаваныя людзі, далей свайго носа нічога не бачыце.* Сачанка.

ПА ГАРЫ ХАДЗІЦЬ І СОНЦА НЕ БАЧЫЦЬ. Гл. хадзіць.

СПАЦЬ І <У СНЕ> БАЧЫЦЬ *каго, што.* Гл. спаць.

БАЧЫШ • **БАЧЫШ ТЫ**. Гл. ты.

ВОСЬ БА́ЧЫШ (-ЦЕ)! *Выкл. Разм.* Выказванне згоды з пачутым, папроку і інш. *[Наста:] Верцы Салей на спіну рукаў прышылі. [Старшына:] Разбяромся, дзе што прышылі. Загадчыца вымову атрымала. [Ніна:] Вось бачыце!* Іпатава. *— Татка! Там хлопчык маленькі... На веласіпедзе ехаў... Яго забіў трамвай... — Вось бачыш! А ты ўвесь час просіш купіць веласіпед.* Дамашэвіч.

ЯК БА́ЧЫШ. *Разм.* **1**. *Акал.* Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Вельмі хутка (зрабіць што-н.). **Сін.**: у адзін мах; у адзін міг; у <адзін> момант; у <адну> мінуту; у імгненне вока; у міг вока; у момант вока; як бач; як вокам згледзець (у 1 знач.); як га; як слова сказаць; як стой. *Пасля работы ён [Андрэй] даў крыху адпачыць каню, і як бачыш у руцэ ў яго бліснула металам сякера.* Мурашка. *Мікола прыслухаўся: — Чакай, Капейка ідзе!.. Гэты справу як бачыш наладзіць.* Брыль.

2. *У знач. сцвярдж. часціцы.* Так, ага. *— Віця, ты-ы? — шчыра ўзрадаваўся я таварышу. — Як бачыш. Здароў! — падаў ён мне левую руку.* Карпюк. *— Няўжо ўсе ў Мінску? — не паверыў Іван. — Як бачыш... — адказаў за ўсіх Ігар.* Кудравец.

БАШ • **БА́Ш НА БА́Ш**. *Акал. Праст.* Рэч за рэч, без даплаты (мяняць, абменьваць). **Сін.**: вуха на вуха; кон на кон; так на так (у 1 знач.). *— Усё на дармаўшчыну хочаш, — дабрадушна ўсміхнуўся Павел Арцёмавіч. — Давай лепш баш на баш.* Васілёнак. *Я буду з вамі гаварыць па-сучаснаму: вы — нам, мы — вам. Баш на баш, як гаварыцца, чыста дзелавыя адносіны, ніякіх Фаўстаў і Мефістофеляў, ніякай містыкі.* Гігевіч.

БАЯВОЕ • **БАЯВОЕ ХРЫШЧЭННЕ**. Гл. хрышчэнне.

БАЯЗЛІВАГА • **НЕ БАЯЗЛІВАГА ДЗЕСЯТКА**. Гл. дзесятка.
НЕ З БАЯЗЛІВАГА ДЗЕСЯТКА. Гл. дзесятка.

БАЯЦЦА • **БАЯ́ЦЦА СВАЙГО́ (УЛА́СНАГА) ЦЕ́НЮ**. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Трымацца занадта асцярожна, вельмі палахліва. *Дык я ж пра тых — «у футарале», што ў промнях сонца яснага баяцца ценю ўласнага.* Крапіва. — *Казлоўскі, пэўна, не пагодзіцца ехаць з незнаёмым чалавекам,— засумняваўся Дзіма. — Я ж кажу, што ён зараз свайго ценю баіцца.* Новікаў. *Эх, Станіслаў!.. Да чаго ты дажыў. Свайго ценю баішся.* Гурскі.

БЕГ • **БЕ́Г НА МЕ́СЦЫ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Іран.* Знешне энергічная, а сапраўды марная, бескарысная дзейнасць. **Сін.**: таптанне на месцы. *Трывожыць тое, што нярэдка паэту хапае пораху на першую кніжку... А з другой кніжкі часта пачынаецца няўцямнае таптанне, нейкі лірычны бег на месцы.* Танк.

БЕГАЮЦЬ • **МУРАШКІ БЕГАЮЦЬ ПА ЦЕЛЕ** *у каго, каго, чыім.* Гл. мурашкі.

БЕЛАГА • **ДА БЕЛАГА КАЛЕННЯ**. Гл. калення.
КАЗКА ПРА БЕЛАГА БЫЧКА. Гл. казка.
НЕ БАЧЫЦЬ <БЕЛАГА> СВЕТУ. Гл. бачыць.
РАБІЦЬ З БЕЛАГА ЧОРНАЕ. Гл. рабіць.

БЕЛАЕ • **РАБІЦЬ БЕЛАЕ ЧОРНЫМ**. Гл. рабіць.

БЕЛАЯ • **БЕЛАЯ ВАРОНА**. Гл. варона.
БЕЛАЯ КОСТКА. Гл. костка.
БЕЛАЯ ПЛЯМА. Гл. пляма.

БЕЛЫ • **БЕЛЫ СВЕТ**. Гл. свет.
ВЫВОДЗІЦЬ НА БЕЛЫ СВЕТ *каго, што.* Гл. выводзіць.
У <БЕЛЫ, БОЖЫ> СВЕТ. Гл. свет.
У <БЕЛЫ> СВЕТ ЯК У КАПЕЙКУ. Гл. свет.

БЕЛЫМ • **НА БЕЛЫМ КАНІ**. Гл. кані.
НЕ ЖЫЛЕЦ <НА БЕЛЫМ СВЕЦЕ>. Гл. жылец.
ЧОРНЫМ ПА БЕЛЫМ. Гл. чорным.

БЕЛЫМІ • **ШЫТА БЕЛЫМІ НІТКАМІ**. Гл. шыта.

БЕЛЫХ • **ДА БЕЛЫХ МУХ**. Гл. мух.
ДА БЕЛЫХ МЯДЗВЕДЗЯЎ. Гл. мядзведзяў.
У БЕЛЫХ ПАЛЬЧАТКАХ. Гл. пальчатках.

БЕЛЫЯ • **БЕЛЫЯ МУХІ**. Гл. мухі.

БЕЛЬМЕСА • **НІ БЕЛЬМЕ́СА** *не ведаць, не разумець* і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Прост. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні вуха ні рыла; ні ў зуб <нагой>; ні цэ ні бэ. *Адразу [Рыгор] гаварыў па-свойму, але бачыць, што гэты немец ні бельмеса не разумее з яго гаворкі, і хочаш не хочаш, а давялося ламаць язык на чужы лад.* Лецка.

БЕРАГА • **ПРЫБІВАЦЦА ДА БЕРАГА** *якога.* Гл. прыбівацца.
ПРЫСТАВАЦЬ ДА БЕРАГА *якога.* Гл. прыставаць.

БЕРАГАМІ • **МАЛОЧНЫЯ РЭКІ <З КІСЕЛЬНЫМІ БЕРАГАМІ>**. Гл. рэкі.

БЕРАГІ • **УВАХОДЗІЦЬ У <СВАЕ> БЕРАГІ**. Гл. уваходзіць.

БЕРЭТЫ • **БЛАКІ́ТНЫЯ БЕРЭ́ТЫ**. *Звычайна мн. Разм. У ролі розных чл. ск.* Дэсантнікі, воіны мабільных сіл у савецкім і ў сучасным беларускім войску. *Хіба я ўпотай не згаджаўся з Галяй, што перадыслакацыя палка ў Ташкент — тактычная паўза для скачка блакітных берэтаў у Кабул, Гарат, Кандагар.* Шамякін. *Сваю задачу «блакітныя берэты» выканалі паспяхова.* «Настаўн. газ.»

ЗЯЛЁНЫЯ БЕРЭ́ТЫ. *Звычайна мн. Разм. У ролі розных чл. ск.* Дэсантнікі, воіны мабільных сіл у войску ЗША. *Высаджваюцца з караблёў вядомыя сваёй жорсткасцю і варварствам у В'етнаме «зялёныя берэты», марскія пехацінцы і парашутысты...* Кірэенка. *Акуратна выцершы акрываўлены цясак, Стывен пакінуў паміраючага брата і пабег у лес крокам «зялёных берэтаў».* «Настаўн. газ.» *На востраве Акінава размешчаны часці жандарскіх «сіл хуткага разгортвання» і дыверсійныя падраздзяленні «зялёных берэтаў».* «Звязда».

Б'ЕЦЦА • <u>*Пакуль*</u> **СЭРЦА Б'ЕЦЦА** *каго.* Гл. сэрца.

БЗІК • **З'ЕХАЦЬ НА БЗІК**. Гл. з'ехаць.

СЫХОДЗІЦЬ НА БЗІК. Гл. сыходзіць.

БІ • **НЕ БІ́ ЛЯЖА́ЧАГА**. *Толькі ў заг. л. Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Вельмі лёгкая, выгадная, не асабліва турботная (работа, служба і пад.). *Намажуць грымам, і ходзіш па сцэне, крычыш, калі трэба, або рукамі махаеш. Дужа мне тая работа падабалася. Хоць грошы невялікія, але і работа не бі ляжачага.* Асіпенка. *— Мама ў нас дома за гаспадыню, — адказаў за маці Віцік. — Работа — не бі ляжачага. Хіба што зварыць абед або вячэру ды калі дзяцей прыгледзіць — у школу, са школы.* Кудравец. *А ў нас тут работа на машыне — не бі ляжачага.* Мыслівец. *[Зося:] Ну, калі такая работка — не бі ляжачага, — дык, можа, і мне прыладзіцца да яе варта было б?* Козел.

БІБІКАЎ • **БІЦЦЁ БІБІКАЎ**. Гл. біццё.

БІБІКІ • **БІЦЬ БІБІКІ**. Гл. біць.

БІБЛІІ • **ЯК БАРАН У БІБЛІІ**. Гл. баран.

БІЗУН • **ГОЛЫ ЯК БІЗУН**. Гл. голы.

БІЛІСЯ • **<ЯШЧЭ> ЧЭРЦІ НА КУЛАЧКІ НЕ БІЛІСЯ**. Гл. чэрці.

БІРУЛЬКІ • **ГУЛЬНЯ Ў БІРУЛЬКІ**. Гл. гульня.

ГУЛЯЦЬ У БІРУЛЬКІ. Гл. гуляць.

БІСЕР • **СЫПАЦЬ БІСЕР ПЕРАД СВІННЯМІ**. Гл. сыпаць.

БІСЯ • **ХОЦЬ ГАЛАВО́Й АБ СЦЯНУ́ БІ́СЯ**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці зрабіць што-н., каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін.**: хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хаць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *Настрой у Лаўрыка ўсе гэтыя дні быў вельмі цяжкі. Часам было яму так нудна — хоць галавою аб сцяну біся.* Гарэцкі. [*Юрчанка,* III, с. 167: хоць галавою аб сцяну біся.]

БІТА • **КАРТА БІТА** *чыя, каго.* Гл. карта.

СТАЎКА БІТА *чыя, каго.* Гл. стаўка.

БІТАЯ • **БІТАЯ ГАДЗІНА**. Гл. гадзіна.

БІТВА • **БІТВА З ВЕТРАКАМІ**. Гл. вайна.

БІТЫ • **БІТЫ ВОЎК**. Гл. воўк.

КОЗЫР БІТЫ *чый, каго.* Гл. козыр.

У ЦЕ́МЯ НЕ БІ́ТЫ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі кемлівы, разумны, здагадлівы. **Сін.**: з галавой (у 1 знач.); з царом у галаве (у 1 знач.). **Ант.**: без галавы; без клёпкі ў галаве; без цара ў галаве; з прыветам; сямі пядзяў у лбе (лобе). *[Навум:] О гэтак! о! я ў цемя не біт. Добра кажа прымаўка: мужык, як варона, а хіцёр, як чорт.* Дунін-Марцінкевіч. *Радзівіла паглядзеў, што мужык не дурань, так даў яму жменю грошай, змяліўшы сам з дарогі, паехаў. От і мужык у цемя не біты.* «Жарты». **У ЦЕМЯ БІТЫ**. З супрацьлеглым знач. *Кожны гэты пэўна скеміў, што не ўсё ў нас так, як трэба, а не лжэ і біты ў цемя, што і сходзіць не ўсё з неба.* Купала.

БІЦЦА • **БІ́ЦЦА АБ ЗАКЛА́Д**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрачацца з абавязкам заплаціць пройгрыш; закласціся ў спрэчцы. **Сін.**: ісці ў заклад. **ПАБІЦЦА АБ ЗАКЛАД**. *Зак. — Я? Што я для вас значу? — Усё!.. — Праўда? — ціха спытала Ядвіся. — Гатоў пабажыцца, аб заклад пабіцца, — пачаў сыпаць Лабановіч словамі, узяўшы жартаўлівы тон, каб жартамі прыкрыць тое, што ішло ад самага сэрца.* Колас. *І раптам піск раздаўся з-пад стала: — З любым паб'юся аб заклад — я мемуары разнясу!* Э.Валасевіч.

БІ́ЦЦА ЯК РЫ́БА АБ ЛЁД. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Без выніку і плёну намагацца, старацца, шукаючы выйсце з бядоты. **Сін.**: зацягваць паясы; свістаць у кулак. *Мужык б'ецца як рыба аб лёд усё сваё жыццё, але шчасця не мае.* Колас. *Земляроб быў дробны: біўся як рыба аб лёд на нізкай зямлі, падпраўляў кару мукой.* Чорны.

ПЕРАСТАЛА БІЦЦА СЭРЦА *каго.* Гл. сэрца.

БІЦЦЁ • **БІЦЦЁ БІ́БІКАЎ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Гультайства, бяздзейнасць.

БІЦЬ • **БІ́ЦЬ АДБО́Й**. *Незак. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмаўляцца ад ранейшага намеру, рашэння, погляду. **Сін.**: даваць адбой; даваць задні ход; заварочваць аглоблі (у 2 знач.). *[Галя:] Мама, акрамя жартаў, я сапраўды запрасіла гасцей. Не біць жа адбой цяпер. Давай грошай. Палячу ў магазін.* Шамякін. *— Вы ж знаеце, што з самага пачатку гэта была мая ідэя... — А цяпер адбой б'яце? — у голасе Міколы пачулася іронія.* Арабей.

БІ́ЦЬ БА́ЙДЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Як снег сойдзе, то нам у полі араць трэба, няма дурных байды біць па тваіх курганах ды скарбы шукаць.* Чыгрынаў. *— Каго чакаеце?.. — Нікога... — Значыць, байды б'яце.* Новікаў.

БІ́ЦЬ БІ́БІКІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Увесь я напоўніўся прагай да працы ды з жа-*

хам падумаў: «О-ёй, як я мог цэлы месяц біць бібікі?!» Карпюк. — *Дык чаго ж мы чакаем? — раптам загаманілі дружыннікі. — Там, можа, нашых пабілі, а мы тут бібікі б'ём... Гайда, хлопцы, у Лютае!* Сіняўскі.

БІЦЬ ВА ЎСЕ ЗВАНЫ. Гл. званіць.

БІЦЬ З ГАРМАТЫ ПА ВЕРАБ'ЯХ. Гл. страляць.

БІ́ЦЬ КРЫНІ́ЦАЙ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Бурна праходзіць, развівацца, праяўляцца. **Сін.**: біць цераз край. *Як толькі пачыналася раніца, у заезным доме Гірша Дрэйзіна пачынала крыніцаю біць жыццё.* Чорны. *Вельмі важна, каб паўсюдна біла крыніцай пазакласная і пазашкольная работа.* «Нар. асвета». *На вялікім свеце б'е жыццё крыніцай.* Купала. *Жыццё ў Мінску ідзе так шпарка, проста так і б'е крыніцаю.* Колас.

БІ́ЦЬ КУЛАКА́МІ Ў ГРУ́ДЗІ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі горача, настойліва даводзіць што-н., запэўніваць у чым-н. **Сін.**: біць сябе ў грудзі. *Вось так, шаноўныя мае: калі хто громка трубіць і кулакамі ў грудзі б'е, што ён прыроду любіць, не млейце ў радасці ад слоў, папробуйце праверыць: ці не крычыць у ім любоў глушыць, страляць, сякерыць?* Гілевіч. *Нейкіх «аб'ектыўных» прычын навыдумляў [Сурміла], зноў ходзіць, адкапыліўшы губу, начапурана, як індык, зноў кулакамі ў грудзі б'е: па чатыры тысячы кілаграмаў малака ад каровы надаю!* Блакіт.

БІ́ЦЬ ЛЫНДЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *[Кавальчук:] Калгасу абібокі не трэба. Становішча ў нас не такое, каб патураць аматарам біць лынды.* Макаёнак. — *Біць лынды прыйшлі? Галлё паліце! — загадаў нам дзядзька Лявон.* Аношкін.

2. Бяздзейнічаць, праяўляць пасіўнасць. **Сін.**: круціць вала <за хвост> (у 1 знач.); падпіраць вуглы; сядзець склаўшы рукі. *А да таго: нашы там кроў праліваюць, нашы ваююць, а я тут лынды б'ю, па завуголлю аціраюся, каб яны спарахнелі.* Лынькоў. — *Толькі адной такой радасцю свой абавязак перад народам не адбудзеш. Дзеянні патрэбны, новыя дзеянні! — Дык мы ж і не б'ём лынды. Кожны дзень, кожную ноч дзе-небудзь ды ўдарым... Вось і сёння нашы рушылі на Зарэчча...* Мік.Ткачоў.

БІ́ЦЬ МІ́МА ЦЭ́ЛІ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не дасягаць жаданага выніку. **Ант.**: біць у цэль. *Бяда ў тым, што і гумар, і сатыра часам б'юць міма цэлі.* «ЛіМ». *Сапраўды, сёння крытычнае слова вельмі часта б'е міма цэлі. Гук, можа, часамі бывае даволі моцны, рэха чутно далёка, а вось рэальнае ўздзеянне крытыкі на літаратуру — нязначнае.* Мушынскі. *Папрокі ў недастаткова выяўленых інтымных пачуццях героя б'юць міма цэлі.* «ЛіМ».

БІ́ЦЬ НО́ГІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хадзіць куды-н. доўгі час. *Васька захлынуўся, падавіўся словам і прысвіснуў: дарэмна б'е ногі малодшы лейтэнант...* Казько. — *Ці не дарэмна ногі біў?.. — Не дарэмна. На, вось казлякоў трохі назбіраў...* Даніленка.

БІ́ЦЬ НЯМА́ КАМУ́ *каго. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. заслугоўвае асуджэння. *Ох, Андрэй Пятровіч, біць вас няма каму!.. Трэба ж хоць падлячыць вас.* Колас. — *Вось жа дурань! — казаў Лявон Свірыдавіч, абганяючы цяжка нагружаную старэнькую аўтамашыну. — Нагрузіў на адзін бок і ціsне што сілы. Біць няма каму.* Корбан. *Што ж гэта ты... Хворы яшчэ і з ложка падняўся. Біць цябе няма каму.* Кацюшэнка.

БІЦЬ ПА ГАЛАВÉ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *гарэлка, тытунь* і пад. Ап'яняць, адурманьваць. **Сін.**: стукнуць у галаву *каму* (у 3 знач.); ударадь у галаву <*каму*>. *Неўзабаве верамейкаўцы зрабіліся п'яныя — хоць Хвядос і разбаўляў спірт у Дзяржынкі адзін да трох, але і гэта прапорцыя моцна біла па галаве...* Чыгрынаў. *Тытун быў свой, а не куплены, і драў ён горла, як шалёны, і, як казаў у нас Дзямешка, па галаве біў, як даўбешка.* Колас.

БІЦЬ ПАД ДЫХ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Раптоўна ашаламляць якім-н. паведамленнем, дзеяннем, учынкам. — *А вось кніга Бугаёва «Талавечнасць». У ёй не знойдзеш класавага падыходу да аналізу літаратурнага жыцця, — б'е нас пад дых Зяньковіч. — Так і ў іншых выданнях.* Дубянецкі.

БІЦЬ ПАКЛÓНЫ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Пачціва кланяцца, вітаючы каго-н. **Сін.**: адбіваць паклоны; біць чалом (у 1 знач.). *Князь у хораме жыў, слаўны свету ўсяму, недаступны і грозны, як хорам; хто хацеў, не хацеў — біў паклоны яму.* Купала.

2. Пачціва прасіць каго-н. **Сін.**: біць чалом (у 2 знач.); кланяцца ў ногі *каму*; падаць на калені *перад кім*; цалаваць рукі і ногі *каму*. *Каб, скажам, мачыха не хадзіла на работу, можна было б ёй завесці [дачку]... Але не, не павядзе [Каця], не хочацца ёй паклоны біць.* Місько.

БІЦЬ СЯБÉ Ў ГРЎДЗІ. *Незак. Разм. Часта неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі настойліва даводзіць што-н.; запэўніваць у чым-н. **Сін.**: біць кулакамі ў грудзі. *[Галубовіч:] Мы ж з табой не ў забягалаўцы размаўлялі, дзе б'юць сябе ў грудзі і крычаць: «Ты мяне паважаеш?»* Крапіва. — *Як я не даў яму ўбачыцца з бацькамі? Як я мог так зрабіць?.. — Чаго цяпер біць сябе ў грудзі... — сказаў нехта.* Кірэенка.

БІЦЬ ТРЫВÓГУ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва звяртаць усеагульную ўвагу на што-н. небяспечнае, заклікаць да барацьбы з ім. **Сін.**: біць у званы; біць у набат. *Гэта пісьмо прыгадзіцца [Чокану], як доказ таго, што ён своечасова сігналізаваў; своечасова біў трывогу.* Гаўрылкін. *Калі такое [памылкі] трапляе на старонкі друку, дык тут ужо трэба біць трывогу.* Крапіва.

БІЦЬ ТЫЛЫЛЫ́. *Незак. Абл. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Дык яму ж толькі тылылы біць. Яму каб гатовенькае.* Янкоўскі.

БІЦЬ У АДНЎ КРÓПКУ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Накіроўваць сваю энергію, дзеянні і пад. на што-н. адно. *Мацвей жа ведаў яго [Шахрая] і іншым і паважаў у ім таго іншага, настырнага, які б'е ў адну кропку, імгненна адсякае ўсё, што не тычыцца справы.* Казько. *Нам трэба біць у адну кропку. І словам, і справай, дарагі Уладзімір Леанідавіч.* «Полымя».

БІЦЬ У ВÓЧЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Рэзка выдзяляцца, прыцягваць увагу. **Сін.**: кідацца ў вочы *каму*; лезці ў вочы *каму* (у 2 знач.). *Уся гэта стракатасць грамады біла ў вочы.* Колас. *У доказ — чорныя стрэлкі на картах, якія б'юць у вочы з кожнай сцяны, стрэлкі, што лезуць у сэрца ржавым жалезам — з кожным днём, з кожнай зводкай — глыбей ды глыбей...* Брыль.

БІЦЬ (УДАРÁЦЬ) ПА КІШЭ́НІ *чыёй, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Прычыняць грашовую страту. *Тут панавалі свае жалезныя*

парадкі і кожны мог прастойваць адно па ўласнай віне, біць па ўласнай кішэні. Карамазаў. **УДАРЫЦЬ ПА КІШЭНІ** *чыёй, каго. Зак. А Іван даравацъ не мог, што па кішэні ўдарылі. Да Кашына хінуцца пачаў. Яму даравау, а нам не.* Карпаў. *Адны адкруціліся вымовамі, а некаторых балюча ўдарылі па кішэні.* «Звязда».

БІ́ЦЬ У ЗВАНЫ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Настойліва звяртаць усеагульную ўвагу на тое, што выклікае трывогу, заклікаць да барацьбы з якой-н. небяспекай. **Сін.**: біць трывогу; біць у набат. *За культуру ў нас трэба нарэшце пачынаць змагацца па-сапраўднаму, трэба біць у званы!..* Брыль. *Мастацтва павінна будзіць, нястомна біць у званы, паказваць на небяспеку, асабліва ў крызісныя перыяды гісторыі.* Быкаў. *Нават сам факт, што ў інстытут сярод рабочага дня прыязджае нейкі прайдзісвет і ў інстытуцкім службовым кабінеце праводзіць афёру, павінен быў прымусіць кіраўнікоў інстытута біць у званы.* «ЛіМ».

БІ́ЦЬ У ЛІТА́ЎРЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Празмерна хваліцца чым-н. **Сін.**: званіць ва ўсе званы (у 2 знач.); трубіць у фанфары. *Надзеі: дні якія праз два пераехаць пад свой дах. Голас асцярогі: не бі ў літаўры — ад тае праходкі за вушамі і то мокра.* Лужанін. *Нічога за год мы не зрабілі... І, як кажуць, няма чаго біць у літаўры, выхваляцца.* Даніленка. *Але і тут, я не стаў бы біць у літаўры. Па-першае, не ўсе творы, змешчаныя ў кнізе, можна назваць апавяданнямі...* «Маладосць».

БІ́ЦЬ У НАБА́Т. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Настойліва звяртаць усеагульную ўвагу на што-н. небяспечнае, заклікаць да барацьбы з ім. **Сін.**: біць трывогу; біць у званы. *Нам давядзецца аб'ездзіць разам усю Беларусь, адшукаць тое, што забыта, вывучаць, біць у набат, калі штосьці занядбалі або бураць.* Караткевіч. *Ты выбачай, мой патомак, далёкі мой брат, песню, якая ў юнацтве сурова гучала, вуха не песціла, біла ў набат.* Куляшоў.

БІ́ЦЬ У НО́С. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Востра, рэзка пахнуць, выклікаючы адмоўную рэакцыю. **Сін.**: даваць у нос; зрываць нос. *Аж грудзі ломяць залпы-стрэлы, а ў нос б'е дым парахавы.* Колас. *І пах аптэкарскі баржому б'е ў нос ад прэсных слоў.* Панчанка.

БІ́ЦЬ У ХАМУ́Т. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча не пагаджацца, упарціцца. **Сін.**: даваць у хамут; на хвост станавіцца; станавіцца на дыбкі. — *Ну што ж, калі мне такі недавер, то я гатоў пайсці і ў радавыя. — Ну вот, ужо б'е ў хамут. Крытыкі ты не любіш.* Лобан. *[Вадзім Сілавіч:] Сітуацыя. Здавалася б, правая рука, а ў хамут б'е. Вылучыў на сваю галаву...* Лукша.

БІ́ЦЬ У ЦЭ́ЛЬ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Дасягаць патрэбнага выніку. **Ант.**: біць міма цэлі. *Байцы і камандзіры Мінскага гарнізона, прагледзеўшы пастаноўку, прынялі рэзалюцыю, што «спектакль б'е ў цэль».* Вітка. *Якія толькі формы заняткаў не сустрэнеш у практыцы Ніны Міхайлаўны! І кожны такі ўрок б'е ў цэль.* «Настаўн. газ.»

БІ́ЦЬ ЦЕ́РАЗ КРА́Й. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Праяўляцца з вялікай сілай. Пра пачуцці, энергію і пад. **Сін.**: біць крыніцай. *Я сачыў сёння за вамі. Надта сумна адчуваю сябе, калі бачу шчасце іншых. А ваша шчасце, Вера Васільеўна, б'е цераз край.* Мікуліч. *У маладога доктара філасофіі энергія, здаецца, б'е цераз край.* «ЛіМ».

БІ́ЦЬ ЧАЛО́М. *Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каму. Устар. Разм.* Пачціва кланяцца, вітаючы каго-н. **Сін.**: адбіваць паклоны; біць паклоны (у 1 знач.). *Біце ж чалом тром сакалом, маладзіцы! Гэта ж кветкі з свойскай веткі, славянскай зямліцы!* Дунін-Марцінкевіч.

2. *каму. Разм. Часта жарт.* Пачціва прасіць каго-н. **Сін.**: біць паклоны (у 2 знач.); кланяцца у ногі *каму*; падаць на калені *перад кім*; цалаваць рукі і ногі *каму. [Уладзік:] Даруйце, пан вяльможны, б'ю чалом! [Пан Заянчкоўскі:] Ну, што ж, прасі, пакуль настрой вясёлы.* Клімковіч. *Завітаў неяк у калгас Мікалай Майсеевіч Сурма, прараб... — Прыйшоў чалом біць, — звярнуўся ён да Кляпца. — Дайце нашым меліяратарам сена накасіць.* Дуброўскі.

3. *чаму. Паэт.* З глыбокай пачцівасцю ставіцца да чаго-н., вітаючы што-н. *Хіба ж можна пачуцці стрымаць мне, не сказаць з крутавішчаў і стром: я табе, рэк зямлі маёй маці, б'ю, Бяроза, чалом, б'ю чалом!* Калачынскі. *Над Бесяддзю, у лясной акрузе, сялянскай хаце б'ю чалом.* Прыходзька. *Б'ю чалом, зялёны краю, дзе ў славянства ад душы з рук у рукі адплываюць перавозчыкі-каўшы.* Янішчыц.

БІ́ЦЬ ЯЗЫ́К АБ ЗУ́БЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Дарэмна, безвынікова гаварыць з кім-н. *Не хацеў біць язык аб зубы. З вамі спрачацца — што ваду ў ступе таўчы, — даволі сярдзіта бубніў Рак, корпаючыся ў тумбачцы.* Дамашэвіч. *Іш, куды гнеш! Няма мне часу, стары, з табой язык аб зубы біць.* «ЛіМ».

2. *Неадабр.* Гаварыць пустое, пустасловіць. **Сін.**: араць дарогі; блынды правіць; гарадзіць плот <*каму*>; званіць у <разбіты> лапаць; круціць вала <за хвост> (у 2 знач.); ліць ваду; мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму пра каго, пра што*>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <з *кім*>; травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *Я сабе падумала: парабіла б ты, мілачка, у школе ды кантрольныя напісала, тады б ведала, што да чаго, і не біла б язык аб зубы.* Левановіч. *[Вартаўнік:] Ну, браце, годзе язык аб зубы біць.* Клімковіч.

БРЫ́НДЫ БІ́ЦЬ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін.**: абіваць парогі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.): біць тылылы; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Кінь ты, Мікіта! Нам з табой трэба справай займацца. А брынды біць заўсёды паспеем! Хадзем!* Зарэцкі. *Абыякавасць трымала пры сабе ды адпускала на якую хвіліну толькі дзеля таго, каб даць мажлівасць упэўніцца, што небяспека ніадкуль не пагражае, ды дазволіць і надалей біць брынды.* Сіўко.

НЕ ЗІРНУ́ЎШЫ (НЕ ПАГЛЯДЗЕ́ЎШЫ) У СВЯ́ТЦЫ БІ́ЦЬ У ЗВАНЫ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць што-н. недарэчы, дачасна, не разабраўшыся у чым-н. *Кулінчык — чалавек стрыманы, удумлівы, разважлівы — не любіў не зірнуўшы ў святцы біць у званы.* Дуброўскі.

ЯК У БУ́БЕН БІ́ЦЬ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Голасна расказваць, настойліва перадаваць ад аднаго да другога (якія-н. весткі, чуткі і пад.). **Сін.**: званіць ва ўсе званы (у 1 знач.); з языка не спускаць *каго, што*; як у званы званіць. — *Вы пачулі ўжо? — Усё мястэчка як у бубен б'е, гаворыць пра гэта...* Гартны. *[Пацієўскі:] Усе ўжо як у бубен б'юць, што пра цябе будзе ў газеце друкавацца.* Чорны. *Таго ж дня ўся вёска як у бубен біла. Вядома, і сам Сцяпан не кепскі язычок меў, а тут яшчэ якраз падскочыў Тодар Пошта.* Крапіва. *Плёткі хутка расходзяцца па вясковых ваколіцах. У гэты дзень пад вечар усе бабы ў Забор'і як у бубен білі пра Аўгіньчыну*

споведзь. Чарняўская. *Мы нядаўна, калі ўсюды сталі як у бубен біць пра гэты калгас, таксама перагаварыліся. Парашылі: як людзі, гэтак і мы.* Каваленка.

БЛАГІ • **НА БЛАГІ КАНЕЦ**. Гл. канец.

БЛАГІМ • **БЛАГІМ МАТАМ**. Гл. матам.

БЛАКІТНАЯ • **БЛАКІТНАЯ КРОЎ**. Гл. кроў.

БЛАКІТНЫЯ • **БЛАКІТНЫЯ БЕРЭТЫ**. Гл. берэты.

БЛЁКАТУ • **БЛЁКАТУ НАЕЎСЯ**. Гл. наеўся.

БЛІЗІРУ • **ДЛЯ БЛІЗІ́РУ**. *Акал. Праст.* З мэтай стварыць падманлівае ўражанне. **Сін**.: дзеля гадзіся; для адводу вачэй; для віду; для понта; для вока; для прыклёпу; для прыліку; з понтам. *[Прыстаў] прыводы ў халодную зрабіў для блізіру: абы не скампраметаваць сябе перад павятовым начальствам.* Гартны. *Той жа Стась Іванавіч, які ўгаворваў Зіну памірыцца з Андрэем, хутчэй за ўсё, гаварыў так для блізіру.* Арабей. *Не па закону ён абыходзіцца з людзьмі. Толькі для блізіру нібыта па закону, а папраўдзе — не...* Каваленка.

БЛІЗКА • **БРАЦЬ <БЛІЗКА> ДА СЭРЦА** <*што*>. Гл. браць.
І БЛІЗКА НЕ СТАЯЎ *каля каго, каля чаго.* Гл. стаяў.
<І> НІ (АНІ) БЛІ́ЗКА. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ніяк не згаджаецца; і слухаць не хоча. *Ат, скруцілася дурніца... Я ўжо і лейцамі гразіўся, і замуж хацеў за Невяроўшчыка аддаць, дык і ні блізка.* Грахоўскі. *Не хацелася наймаць у Каржакевіча малатарню, але ён [Юзік] намякнуў быў раз бацьку. Ну, той — ні блізка.* Крапіва. *Прыйшла і Марылька. Я яе ўгаворваў, каб сыграла ролю кулацкай дачкі — Сынклеты. Дык яна ані блізка.* Сабаленка.

БЛІЗКІ • **БЛІЗКІ СВЕТ**. Гл. свет.
ЗА БЛІЗКІ СВЕТ. Гл. свет.

БЛІЗКУЮ • **НА БЛІЗКУЮ НАГУ**. Гл. нагу.

БЛІЗНЯТЫ • **СІЯ́МСКІЯ БЛІЗНЯ́ТЫ**. *Адз. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Аднадумцы, блізкія ў якіх-н. адносінах людзі ці неразлучныя сябры. *В.Бечык імкнецца паказаць непадобнасць кожнага майстра, знайсці такія рысы і дэталі ў іх творчай манеры, каб паэты той ці іншай генерацыі пры ўсёй іх ідэйна-эстэтычнай, грамадзянскай агульнасці не выглядалі «сіямскімі блізнятамі».* «ЛіМ». *— Я магу ўліпнуць. Цябе буду асцерагаць, як вока. — Мы звязаныя, што сіямскія блізняты.* Шамякін.

БЛІН • **ЗРАБІЦЬ БЛІН** *з каго.* Гл. зрабіць.
РАЗБІВАЦЦА Ў БЛІН. Гл. разбівацца.

БЛІНЫ • **ПЯЧЫ ЯК БЛІНЫ** *што.* Гл. пячы.

БЛІСКАВІЦУ • **ЯК ГУСЬ НА БЛІСКАВІЦУ**. Гл. гусь.

БЛІСКАЦЬ • **БЛІ́СКАЦЬ ВАЧА́МІ (-Ы́МА)** *на каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазіраючы, выяўляць пачуццё гневу, незадавальнення і пад. *— Гэта яшчэ як мы цябе пусцім, — бліскала вачымі Насця.* Ярашэвіч. **БЛІСНУЦЬ ВАЧАМІ (-ЫМА)** *на каго. Зак. [Саша] і азірацца не думаў, але цяпер, зачэплены за жывое, не ўтрываў, бліснуў на Рэню вачыма...* Лецка. *Словы Савіцкага абурылі Міхаіла Андронавіча. Ён спыніўся перад рахункаводам. Бліснуў вачыма.* Шамякін.

БЛІСНУЦЬ • **БЛІСНУЦЬ ВАЧАМІ** *на каго. Зак. да* **БЛІСКАЦЬ ВАЧАМІ** *на каго.*
БЛІШЧАЦЬ • **<ТОЛЬКІ> ПЯТКІ БЛІШЧАЦЬ** *у каго.* Гл. пяткі.

БЛОХ • **КАРМІЦЬ БЛОХ** *дзе.* Гл. карміць.
ЛАВІЦЬ БЛОХ. Гл. лавіць.
ЯК САБАКА БЛОХ *набрацца.* Гл. сабака.

БЛОХІ • **<УСЁ> БЛО́ХІ ПАДО́ХЛІ (ПАМЕ́РЛІ)** *у каго. У безас. ужыв. Праст. Іран.* Хто-н. страшэнна спалохаўся, адчувае моцны жах. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяткі <схавалася> *у каго*; калені дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, чыім*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.). *Толькі гэта звечарэла, так яно і ёсць: коціць пан да Свяжынскага, а ў таго блохі ўжо падохлі.* Галубок. *[Базыль:] Бальшавікі ідуць. Чулі?! Я з горада цяпер. У паноў ад страху ўсе блохі падохлі. Хто куды ўцякаюць.* Козел. *Аднойчы пусцілі пагалоску, што немцы зноў ідуць. У нас і блохі ўсе памерлі ад страху.* Лявановіч.

БЛУДЗІЦЬ • **БЛУДЗІ́ЦЬ У ТРО́Х СО́СНАХ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не разбірацца ў самым простым, элементарным. *[Паўлюк] расказваў мне пра Ключэўскага: дзе вучоны блудзіў у трох соснах, а дзе і на роўную дарогу выбіваўся.* Гроднеў. **ЗАБЛУДЗІЦЬ, ЗАБЛУДЗІЦЦА Ў ТРОХ СОСНАХ**. *Зак. У час уборкі ажывіцца ўся кулацкая погань. Бачыце, бядняк, які заблудзіўся ў трох соснах, і то хіба супроць нас настаўляе.* Дайліда. *Як помста за гэтае нядбайства, за нежаданне кіравацца народнымі этычнымі меркамі, у творчасці пачынаюць праяўляцца маральная глухата, блытаніна маральных крытэрыяў. Тады бывае не цяжка заблудзіцца і ў трох соснах...* Гілевіч.

БЛУДНАЯ • **БЛУДНАЯ АВЕЧКА**. Гл. авечка.

БЛУДНЫ • **БЛУДНЫ СЫН**. Гл. сын.

БЛУКАННЕ • **БЛУКА́ННЕ (ХАДЖЭ́ННЕ) ПА ПАКУ́ТАХ**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Цяжкія жыццёвыя выпрабаванні, што выпалі на чыю-н. долю. *З'явіліся ў сцэнарыі і «гарадскія» сцэны: Лявонава «блуканне па пакутах», яго спробы даказаць чыноўнікам, што зямля, з якой яго зганяюць, спрадвеку належала яму, што на гэтай зямлі жылі і дзяды яго, і прадзеды.* «ЛіМ». *У наступных аповесцях.. паказаны блуканне па пакутах маладых герояў у час вайны, іх барацьба супраць ворага.* Палідовіч. *Ну, давай, Вадзім, расказвай пра свае блуканні па пакутах.* Гаўрылкін. *Цяжкія, знясільваючыя баі партызан з атрада Касача, «хаджэнне па пакутах» адарваных ад свайго атрада воляю выпадку юных партызан — усё гэта складае змест аповесці А.Адамовіча.* Мележ. *Але дачытвай, Іван, дачытвай свае блуканні па пакутах... Бяжы, ляці па старонках даўняга рукапісу.* Шамякін.

БЛУКАЦЬ • **БЛУКА́ЦЬ ПА ПАКУ́ТАХ**. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераносіць цяжкія жыццёвыя выпрабаванні. *Рух характараў у дылогіі Л.Дайнекі адчуваецца да таго часу, пакуль героі «блукаюць па пакутах».* «ЛіМ».

БЛЫНДЫ • **БЛЫНДЫ ПРАВІЦЬ**. Гл. правіць.

БЛЫТАЕЦЦА • **ЯЗЫК БЛЫТАЕЦЦА** *ў каго, каго.* Гл. язык.

БЛЫТАЦЦА • **БЛЫ́ТАЦЦА ПАД НАГА́МІ** *ў каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Замінаць, перашкаджаць таму, з кім знаходзішся побач. **Сін.**: мазоліць вочы *каму*; муляць вочы *каму*; набіваць аскому *каму* (у 1 знач.); навязнуць у

зубах *каму. [Цярэшка:] І ведаеце, не блытайцеся пад нагамі ў нас. Мы сур'ёзной справай заняты.* Макаёнак. *Носьбіты маралі і псіхалогіі абываццеляў не перавяліся. Яны блытаюцца ў нас пад нагамі, стрымліваюць нашу хаду наперад.* «Маладосць».

БЛЫТАЦЬ • **БЛЫ́ТАЦЬ <УСЕ́> КА́РТЫ** *каму, чые, каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Разладжваць, разбураць чые-н. планы, намеры, разлікі. *Не збіраючыся ў адным якім-небудзь месцы, а разумна размяшчаючыся на шырокім лясным фронце, мы, што і казаць, здорава блыталі гітлераўцам карты.* Кавалёў. **ЗБЛЫТАЦЬ, ПЕРАБЛЫТАЦЬ <УСЕ> КАРТЫ** *каму, чые, каго. Зак. Не было сакрэтам: спачатку мецілі на пасаду [сакратара парткома] галоўнага тэхнолага. Але той за дзень да перавыбарнага сходу знячэўку выехаў у камандзіроўку на Яраслаўскі аўтамабільны і зблытаў усе карты.* Карпаў. *«Нечаканы разрыў» з буфетчыцай, падобна, канчаткова зблытаў карты яму [Кружліку].* Масарэнка. *[Вера Паўлаўна] падрыхтавалася да прызнання ў сваёй нявернасці.., але Сяргей Сяргеевіч пераблытаў яе карты.* Асіпенка. *Некалі прэзідэнт атамнай фірмы марыў пасласць сваю экспедыцыю на Месяц, адкрыць там першыя ўранавыя руднікі, але Уолтэр пераблытаў яго карты.* Гамолка.

БЛЫХУ • **ПАДКАВАЦЬ БЛЫХУ**. Гл. падкаваць.

БЛЯСКАМ • **З БЛЯ́СКАМ**. *Разм.* **1**. *Акал.* Вельмі добра, надзвычайна, бліскуча (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дарага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *Хлопцы рагаталі да слёз. Ахад пастараўся. Праспяваў прыпеўкі з бляскам. Мастак!* Левановіч. *Нават радавыя гаспадаркі з бляскам — на 236 працэнтаў — выканалі план продажу насення міжгаспадарчаму прадпрыемству...* «Звязда».

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Цудоўны, надзвычайны. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Вы ўсе ў Маскву, у Ленінград, ва універсітэт, у акадэмію. І абавязкова, каб прафесія — з бляскам, відная!* Мележ.

БЛЯХА • **БЛЯ́ХА-МУ́ХА**. *Выкл. Праст. Неадабр.* Вокліч незадаволенасці, абурэння, прыкрасці і пад. **Сін.**: авохці мне; ёлкі зялёныя; ёлкі-маталкі; ёлкі-палкі; фу ты <ну ты>; халера ясная; цьфу ты <чорт>; чорт бы яго ўзяў; чорт вазьмі; чорт ведае што такое. *Хлопец пяцярнёй узяўся за яго [перавернуты крыж]. — Ой, бляха-муха! — вылаяўся ён уголас.* Казлоў. *Запалкі, як адна, не загараюцца. [Лысы] нервуецца. Злуецца: — Ды, чорт!.. Бляха-муха! Калі ўжо навучацца?! Рукі б ім, гадам!.. Бракаробы!..* В.Ткачоў.

БОБ • <u>*Блытаць, змешваць*</u> **БО́Б З ГАРО́ХАМ**. *Дап. Разм.* (Блытаць) розныя, несумяшчальныя рэчы. **Сін.**: божы дар з яешняй. *Караліцкі зморшчыўся, адтапырыў ніжнюю губу: — Вершы і хлеб — розныя рэчы. Не трэба, пане Самойла, блытаць боб з гарохам.* «Звязда». *Рая, неразбірака ты. Што ты блытаеш боб з гарохам! Гэта якія вучні? Нар-*

мальныя. Звычайныя дзеці... А Галавацкі? Ён і на трактар, ён і пад трактор. Ён абавязкова што-небудзь адколе. Ермаловіч. *Раптам Дзмітрыя ўзяла злосць: нечага змешваць боб з гарохам... — адкрыты крадзеж і прысваенне з дапамогай падробкі дакументаў, — не варта ўсё валіць у адну кучу.* Капусцін.

БОБУ • **ПАД'ЕСЦІ ЖАЛЕЗНАГА БОБУ**. Гл. пад'есці.

ЯК БО́БУ *каго. У безас. ужыв.* Вельмі многа. Звычайна пра дзяцей. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не перастравіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *у каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* лёгіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; *у* кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *Здароў і дуж быў сялянін Антось... Ды толькі лёс яго не гладзіў: дзве жонкі ўжо ляглі ў магілу, а пасля іх дзяцей — як бобу.* Крапіва. *[Пілip]: Мой бацька яшчэ жыў. А ў яго сыноў было як бобу. Трох на вайне забілі... А яшчэ двое нас братоў засталося.* Мрый.

БОГ • **АДЗІ́Н БО́Г <СВЯТЫ́> ВЕ́ДАЕ**. *У знач. галоўн. ск. Разм.* Нікому невядома. **Сін.**: адзін алах ведае; адзін-чорт ведае; бог ведае; ліха ведае; хто ведае; чорт ведае; чорт ведама. *— Ах, будзе, будзе... — уздыхнула мама. — Што там будзе яшчэ — адзін бог святы ведае.* Брыль. *Як яно ўсё будзе ў сапраўднасці — адзін бог ведае.* Вітка.

БАРАНІ БОГ. Гл. божа.

БА́ЧЫЦЬ БО́Г. *Часцей у знач. галоўн. ск. Разм.* Клянуся, запэўніваю ў чым-н. Ужыв. для пацвярджэння чаго-н., запэўнення ў праўдзівасці чаго-н. **Сін.**: бог сведка; ісцінны бог; слова гонару; чэснае слова; яй-богу; яй-права; як бог свят (у 2 знач.). *Круціш, Аляксей, ну прызнавайся? Бачыць бог, што круціш.* Хомчанка. *— Душа ў цябе прадажная: ты служыш і нам, і партызанам! — Не, не, не! — заенчыў бургамістр. — Бачыць бог... Я шчыра служу вам.* Якімовіч.

БО́Г БА́ЦЬКА. *У безас. ужыв. Разм.* Часцей ужыв. пасля слоў *а там.* Будзе відаць, як і што; неяк будзе, горш не будзе. Выказванне спадзявання на лепшае. *Паеду ў вёску, ёсць нейкая цётка, хату ёй памагаў ставіць. Можа, пусціць на печ. А не, дык свет не без добрых людзей, як-небудзь перазімую. А там — бог бацька, кожны куст дасць начлег.* Навуменка. *Трэ было дацягнуць да раніцы, а там — бог бацька. Так мы і спалі — спачатку я пільнаваў, потым Цыркін.* Чыгрынаў.

БО́Г ВАЙНЫ́. *У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Артылерыя як найбольш істотны фактар на полі бою. *І на яго [ліст] ён [Гукай] забыўся ў тую хвіліну, як дваццаць тысяч гармат залп далі па Берліну. Як бог вайны, уздыхнуўшы ў яго за спіною, усе дваццаць тысяч снарадаў пранёс над зямлёю.* Куляшоў. *— Вітаю бога вайны! — Салют, царыца палёў.* Быкаў. *— Добра дае бог вайны, — хваліў Барысаў работу артылерыстаў.* Дудо.

БО́Г ВЕ́ДАЕ. *Узнач. галоўн. ск. ці акал. Разм.* Невядома (што, хто, куды, які, як, колькі і інш.). **Сін.**: адзін алах ведае; адзін бог <святы> ведае; адзін чорт ведае; ліха ведае; хто ведае; чорт ведае; чорт ведама. *У Сядуры былі свае меркаванні: бог ведае, што будзе.* Лобан. — *Шанцуе сёлета на сена пакуль што. Бог ведае, як далей будзе, — млява гаворыць Грамабой...* Крапіва. *Ехалі туды бог ведае колькі часу...* Галавач. *Насця не пагледзела, што Іван не маладзён. І яе ўласная маладосць бог ведае дзе засталася ззаду...* Васілевіч.

БО́Г ВЕ́ДАЕ ШТО́. *Часцей дап. Разм.* Штосьці надзвычайнае. **Сін.**: алах ведае што; ліха ведае што; чорт ведае што. *«Панапісваў бог ведае што ў газеце... І ў брашуры... «Літаратурны запіс А.Баркуна»...* Місько. *[Клава:] Дзіма! Як табе не сорам! Таварыш пісьменнік бог ведае што можа падумаць.* Крапіва. — *О, цяпер добра. Дзякую, браце, — і ён паціснуў Драгуну рукі, нібы той зрабіў бог ведае што. — На здароўе! — сказаў Драгун.* Дамашэвіч.

БО́Г ДА́СЦЬ. *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Як на шчасце, калі пашанцуе. Пра магчымасць добрага зыходу. *Уцякаюць людзі, праклінаюць усё, а мы сядзім; думалася: а можа, бог дасць, як абжывёмся.* Галавач. *Быў я калісь гаспадар, дасць бог — можа, і яшчэ пабуду, хоць на старасці год.* Брыль. *Можа, дасць бог, ачуняе твой чалавек.* Лобан.

БО́Г ДА́Ў. *Кампанент вык. Разм.* Прыйшлося, давялося (пазнаць, сустрэцца, убачыцца і інш.). *Мне мудрасці кніжнай не даў бог пазнаці, мой бацька не мог даць раскошаў такіх...* Купала. — *Добрая душа гэта паненка, — казала бабка і ўздыхала. — Уся ў матку пайшла... Не даў ёй бог яшчэ пажыць трошкі, дзетак пагадаваць.* Колас. *[Цiток:] І ні з кім я сваім шчасцем дзяліцца не буду, хай не спадзяюцца. Каб толькі бог даў спажыць добра.* Лобан.

БО́Г ЖЫВЕ́ *дзе. У безас. ужыв. Разм.* Дзе-н. вельмі хораша, усё добра. **Сін.**: бог начуе *дзе*. — *Тут у вас бог жыве, — казаў Марка [наконт] таго, што поле на пасёлку вельмі ж блізка: на ганку стаўшы, можна з самае дальшае нівы палуднаваць у хату клікнуць. — Я кажу адно, што вельмі ж харашо ў вас.* Калюга. *І пра тое кожны пяе салавей росным кветкам у роднай траве: «На Беларусі Бог жыве», — і няхай давеку жыве.* Караткевіч. *«На Беларусі Бог жыве». І верыць хочацца нязменна, калі яна такой слыве, і ёй жыць вечна, благаславеннай.* Свірка. *У хаце ў нас Бог жыве, а на вуліцы такая юга — свету белага не відаць.* Барадулін.

БО́Г З ТАБО́Й (З І́М, З ЁЙ, З ВА́МІ, З І́МІ). *Выкл. Разм.* **1**. Няхай будзе так. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. **Сін.**: алах з табой; кадук з ім; ліха з ім; ліха яго бяры; трасца яго бяры; халера з ім; халера яго бяры; хвароба з ім; хрэн з ім; чорт з ім; чорт яго бяры. *[Данілка:] Як Сымон не хоча з гэтым няшчасным папяліішчам расстацца, то і бог з ім!* Купала. *[Рабіна:] Хадзем, дачушка, дахаты! Бог з ім, не падабаецца мне тут нешта.* В.Вольскі — *Нікуды, мама, я адсюль не пайду... — І праўда... Няма патрэбы ёй хадзіць сюды-туды... — Бог з вамі, — зусім палагаднела Якубіха.* Жычка.

2. Навошта, хіба так можна?! Выказванне здзіўлення, нязгоды, папроку і пад. — *Не, дзядок! не тое, дзедку! А ты вось скажы: чаму вецер песні пяе ўлетку, плача ж жаласна ўзімку? — Схамяніся, бог з табою! Унь ужо аб чым спытаў! — І круціў дзед галавою, і плячыма паціскаў.* Колас. — *Адумайся, суседзе! Бог з табою, — заёрзаў па лаве Спірыдон. — Ці ж не адной мы веры?* Пальчэўскі.

БО́Г МІ́ЛАВАЎ (КРЫ́Ў) <*каго*>. *У безас. ужыв. Разм.* Нічога дрэннага не здарылася з кім-н. — *Днём, калі ты застаешся адзін, сюды ніхто не заглядвае? — Сюды? Пакуль бог міламаў.* Няхай. — *У першыя месяцы вайны пакалацілі нас добра, разграмілі полк, у якім я служыў, і я трапіў у палон. Табе не давялося паспытаць гэтага? — Не, як кажуць, бог*

мілаваў... Новікаў. *[Салдат:] Пад Пярэмышлем... абоіх гранатай касянула. Самога бог крыў.* Лобан.

БО́Г НАЧУ́Е *дзе. У безас. ужыв. Разм.* Дзе-н. вельмі хораша, усё добра, удачна. **Сін.**: бог жыве *дзе. Вялікім дабром стала гарантаваная аплата. Але ўсё роўна сяло, зямля не прываблівае, уцякаюць людзі, хоць у Беларусі яшчэ, як кажуць, бог начуе.* Шамякін. — *Хочаце, каб дачка была здаровая, шукайце месца і з'язджайце. — А навошта нам шукаць... Лёня ж, стрыечнік мой, у Віцебску жыве. Няўжо не дапаможа [схаваць дачку ад радыяцыі]? — Шаноўныя бацькі! — засердавала доктарка. — Вы, можа, думаеце, што ў Віцебску дваццаць шостага красавіка восемдзесят шостага года Бог начаваў?* Кадзетава.

БО́Г НЕ ПАКРЫ́ЎДЗІЎ (НЕ АБДЗЯЛІ́Ў) *каго чым. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі адораны якімі-н. якасцямі, здольнасцямі, уласцівасцямі *Дзюбін быў прызваны з запасу. І, хоць характарам яго бог не пакрыўдзіў, невядома, ці хопіць у яго франтавога ўмельства?* Быкаў. *Сілаю Янку бог не пакрыўдзіў, толькі куды яе было дзяваць, гэтую сілу?* Дамашэвіч. *Курыцкіх дзяўчат бог не абдзяліў прыгажосцю, а Міхаліну сярод іх прыкмеціш адразу.* Палтаран. *І прывабнасцю многіх бог не абдзяліў, і нявесты відныя, а не асабліва знаходзяцца смельчакі, каб, страціўшы галаву, кідацца ў залёты.* Блакіт.

БОГ ПАКРЫЎДЗІЎ *каго чым, кім.* З супрацьлеглым знач. *Як кажа Ганульчына маці, от ужо каго бог пакрыўдзіў дык пакрыўдзіў: мала што калека, дык яшчэ трэба было і розум адабраць у няшчаснай...* Васілевіч. *Канешне, пакрыўдзіў мяне бог прозвішчам, але я ў гэтым... невінаваты...* Лынькоў. *Пакрыўдзіў бог мяне сынамі, ядзяць іх мухі з камарамі! Няма сыноў — няма падмогі, а сам я стаў слабы на ногі...* Колас.

БО́Г НЕ СУДЗІ́Ў *каму. У безас. ужыв. Разм.* Не наканавана і не давялося (зрабіць што-н). *[Міхал:] Бог не судзіў мне бачыць волі і кідаць зерні ў свае ролі...* Колас. *Як мала пажылі [Корсак з Каралінай], так мала і пацешыліся. Не судзіў бог.* Адамчык.

БО́Г НЯСЕ́ (ПРЫНЁС) *каго. У безас. ужыв. Разм.* Ужыв. у пытальных ск. пасля слоў *куды, адкуль, ці надоўга, з чым* і пад. (Куды, адкуль і пад.) хто-н. ідзе (прыйшоў)? **Сін.**: бура нясе *каго*; вецер нясе *каго*; ліха нясе *каго*; нячысцік гоніць *каго*; чорт нясе *каго. — Куды гэта вас бог нясе? — Пасля, Сымон, пасля, дай душу абагрэць з марозу, аж ногі пазаходзіліся.* Лынькоў. *Гэлька, няўжо ты? Адкуль бог нясе?* Грахоўскі. *[Ксёндз:] Як пан Болесь маецца? Ці надоўга бог прынёс сюды?* Крапіва. — *З чым бог прынёс, суседзе? — З горам, — адказаў Пётра.* Чорны.

БО́Г ПАКАРА́Ў *каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. нешчаслівы, трапіў у цяжкае становішча. *Злосць Янку агортвае. — І ўсё ў цябе не так, як у людзей. Вось пакараў мяне бог!* Крапіва. *[Маці] вырывала, хітаючы ўбакі, касу з дзірвану і войкала: — За што ж мяне бог так пакараў?!* М.Капыловіч.

БО́Г ПАСЛА́Ў *каму каго, што. У безас. ужыв. Разм. Часам іран.* Пашчасліліла займець. **Сін.**: сам бог паслаў *каго, каму, да каго. Цётка Аксіння змаўкае, пра штосьці думае. Можа, пра Тадзіка. Бо людзям бог і ўнукаў паслаў, а яна адна ў хаце.* Кузьмянкоў. *«Ну і кампанію мне бог паслаў: ні пакурыць, ні пагаварыць», — узмахваў рыдлёўкай Ясучэня.* Калодзежны. *[Язва:] Няўжо мне такое шчасце бог паслаў, што герой камедыі сам у рукі прыйшоў?* Крапіва.

БО́Г ПРЫБРА́Ў *каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. памёр. **Сін.**: дух вон *з каго*; дух выйшаў *з каго, у каго*; душа вон *з каго* (у 1 знач.); магіла возьме *каго*; перастала біцца сэрца *каго. У мяне клопат, каб дзіця голае не хадзіла. Як прыбярэ мяне бог з гэтага свету, дык яму і змяніцца не будзе ў што.* Крапіва. *Марыся пасля ўсяго сышла з Мышчыц, знайшла прытулак у сваёй цёткі Куліны, пакуль Граську бог не прыбраў.* Аношкін.

БО́Г СВЕ́ДКА. *Выкл. Разм.* Праўда, далібог. Ужыв. для пацвярджэння чаго-н., запэўнення ў праўдзівасці чаго-н. **Сін.**: бачыць бог; ісцінны бог; слова гонару; чэснае слова; яй-богу; яй права; як бог свят (у 2 знач.). *Мы з Элі пазнаёміліся да таго, як Фані разбіў паляруш. Сустракаліся ўпотай. Фані мы нічога не казалі, бо шкадавалі яе... Бог сведка, я быў цярплівы ўвесь гэты час, але ж колькі можна цярпець!* Сіўко.

<u>Нос</u> у каго **БО́Г СЕМЯРЫ́М НЁС ДЫ АДНАМУ́ ДАСТА́ЎСЯ (УДЗЯЛІ́Ў).** *У знач. прэдык. азн. Разм. Іран.* Вельмі вялікі. **Сін.**: на дваіх рос, аднаму дастаўся. *А ў яго нос, які бог семярым нёс, ды аднаму Мамулі ўдзяліў: вялікі, доўгі і скрыўлены ўбок.* Сяркоў.

БО́Г *каму* **СУДДЗЯ́.** *У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* **1.** Хто-н. паплаціцца за свае нядобрыя справы. — *А хто не згаджаецца з гэтаю пастановаю? — Я!.. — Ну і бог табе суддзя... Ты зусім не нашай вёскі чалавек, ты нейкі вырадак нашай прыгожай працоўнай сям'і...* Чарот.

2. Няхай гэта будзе на чыім-н. сумленні як яго маральная адказнасць за нядобры ўчынак. *Той самы крытык пра ягоную паэму пісаў некалі зусім іншае... Ну, дык Бог яму суддзя...* Арабей. *Відаць, старая тайная віна табе душу збалелую сціскае. Ды Бог табе суддзя.* Бураўкін. *Яе маці захварэе, дык я і ў бальніцу, і ў аптэкі. А мая быццам і не маці. Ну, ды ладна. Бог ёй суддзя.* Варановіч.

БО́Г ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х, ЦЯБЕ́, ВА́С) ВЕ́ДАЕ. *Часцей у знач. галоўн. ск. Разм.* Невядома. **Сін.**: агонь яго ведае; алах яго ведае; вятры яго ведаюць; кадук яго ведае; ліха яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; хто яго ведае; чамярыца яго ведае; чорт яго ведае. — *Яшчэ бацька нашага старасты жывога медзвядзёнка з лесу прынёс, ад мядзведзіцы адабраў! — Як жа гэта ён? — А бог яго ведае. Смелы. Дый здаровы, як дуб.* Колас. *[Алена Максімаўна:] Вельмі ж кароўка ўдалая. Каб вы толькі глянулі на тое вымя. Але ўжо не маладая. Гадоў праз чатыры трэба будзе мяняць. А там якая ўдасца, бог яе ведае.* Крапіва.

ВО́СЬ (ВО́Т) <ТАБЕ́> БО́Г, А ВО́СЬ (ВО́Т) ПАРО́Г. *У знач. пэўна-асаб. ск. Разм. Неадабр.* Выбірайся вон. — *Вось чапяла крывая! — не ўтрываў Кастусь. — Гэта ж толькі ўзяць ды сказаць: вот бог, а вот парог. — За што, суседка, выганяць? — пляснула рукамі Зоська.* «Маладосць». *Каб са мной гэтакае здарэнне, я б адразу сказаў: «Не, дарагуша. Вось табе бог, а вось парог».* Філіповіч.

ДАВА́Й (ДА́Й) БО́Г НО́ГІ. *Толькі ў заг. л. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Паспешліва пабег (пабягу), знік (знікну). **Сін.**: памінай як звалі (у 2 знач.); хвастом накрыцца (у 2 знач.). *Паны за граніцу — давай бог ногі...* Чарот. *Усё ціха, ніякай трывогі. Няхай так і будзе. Цяпер паўзком за кусты, за дрэвы і давай бог ногі з гэтага месца.* Лобан. *Калі з нагі знялі гіпс, [Хведар] употай падумаў: «Ну, цяпер дай бог ногі адсюль».* Гроднеў. *Што ў яго [Сафрона] пад кажухом было — абрэз ці наган, — пальнуў раз і яшчэ раз бабахнуў. Конік той круць назад ды дай бог ногі...* Ракітны.

ДА́Й БО́Г (БО́ЖА). *Разм. Часцей адабр.* **1.** *Акал.* Вельмі добра (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дорага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *Упарыць жа ясень трэба дай бог...* Пташнікаў. *Недарма Пушкін пісаў: «Чем меньше женщину мы любим, тем больше*

нравимся мы ей». Так, здаецца, Лявон? А Пушкін разумеў у гэтай справе — дай бог! Шамякін.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі добры. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць, на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Разумею. Гаспадарка дай божа... Ёсць чым хваліцца ў гэтым годзе?* Хадкевіч. *[Дабрагост:] Жыццё — дай божа! І пры нашым спосабе дык можна б рай было зрабіць зямны.* Гілевіч. — *Павезлі ж у бальніцу. Там выхадзяць [Данілу]... Урачы цяпер — дай божа... — меркаваў Пятро.* М.Капыловіч.

3. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Вельмі вялікі. **Сін.**:дзякаваць богу (у 1 знач.). *Няма горш, як працаваць намеснікам. Самты нішто, а патрабаванні — дай божа.* «Полымя». *У Шэметавых як раз абедаць селі. Сямейка — дай божа, стол наўкруга цесна абсела...* Лобан.

4. *Акал. і ў безас. ужыв.* Вельмі многа чаго-н. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму (у* 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што, *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Марыя Дзмітраўна сушыць лясную здабычу, а часам і яна падключалася да ўсёй сям'і і таксама прыходзіла не з пустымі рукамі. Насушылі баравікоў дай божа!* С.Александровіч. *Дык я, Маруся, схаджу да лазні. Вады прынясу. Арсен, як запрашаў мяне, сказаў, што будуць яшчэ Гарасім і Лукіч. А талака вады выпье дай божа.* Карамазаў.

ДА́Й БО́Г (БО́ЖА) *каму. Выкл. Разм.* Выказванне пажадання чаго-н. — *Ну вось так! Павячэралі — дай бог паснедаць, — кажа Жаўтых, выціраючы вусы, і бярэцца за другі кацялок...* Быкаў. У *дзвярах дзед звярнуўся да жыхароў камеры: — Бывайце, дзеткі, здаровы! Дай божа і вам шчасліва дачакацца часу вызвалення.* Колас. *[Аўдоцця:] Чакаеш, значыцца? Дай божа табе шчасця. Хаця каб чалавек добры трапіўся.* Крапіва.

ДА́Й БО́Г (БО́ЖА) КО́ЖНАМУ. *Разм. Адабр.* 1. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі добры хто-н., што-н., ад чаго ніхто не адмовіцца. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё

(у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Няйнакш, хто-небудзь са сваіх спакусіўся. Вядома, спакусіцца можна. Такі гадзіннік — дай божа кожнаму.* Пестрак. *[Пытляваны:] Ураджай сёлета быў, як даўней казалі, дай божа кожнаму...* Крапіва.

2. *Акал.* Вельмі добра (рабіць, зарабляць і пад.). **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дарагая; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *Дзеўка як дзеўка і тварам не горшая за другіх, і рукі ёсць. А цяпер зарабляе — дай бог кожнаму.* Кудравец. — *Ну, як там мая сям'я?.. — Жывуць! Дай бог кажнаму! І ў багацці, і ў славе.* Чарнышэвіч.

3. *У безас. ужыв.* Вельмі многа чаго-н. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не перастáвіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *[Каця] не такая, каб спаявядацца кожнаму... Не! Гордасці ў яе — дай божа кожнаму...* Міська.

ДА́Й БО́Г (БО́ЖА) ПА́МЯЦЬ. *Выкл. Разм.* Выказванне жадання, намагання ўспомніць што-н. *У нас, дай бог памяць, здаецца, перасеву не было. Сам зводку падпісваў.* Асіпенка. *[Сяргей Сяргеевіч] усіх ведае як аблупленых. З чорнаю барадой і лысы, як доўбня, Артур Адольфавіч. Прозвішча забыў... дай бог памяць, Шэлег. Так, Шэлег.* Супрунчук. *Ага, дай божа памяць!.. Яшчэ на тым тыдні гаспадарскі хлопец чытаў, я прыслухаўся — братачкі, пра Хурса пішуць, я ж яго бачыў! І як! За граніцай жыве, мільёны пражывае...* Чорны.

ДА́Й БО́Г (БО́ЖА) ЧУ́ТАЕ БА́ЧЫЦЬ. *Выкл. Разм.* Выказванне пажадання, каб абяцанае здзейснілася. — *Баюся я, каб не зачынілі зусім, як кажуць, нашае крамкі... — Не зачыняць, пойдзе. —Дай бог, як кажуць, чутае бачыць...* Галавач. — *Усё ж у Саляніках сёлетняй вясной пасею абпрамененую бульбу, хоць крыху, але пасею. І пастараюся вам даказаць. — Што ж, дай бог чутае бачыць...* Гроднеў. *Няўжо ёсць такія генералы, якія*

спачуваюць людзям працы... — Ёсць... — Дай бог чутае бачыць, — гаварыў усё той жа салдат. Гурскі.

ДЗЕ́ БО́Г ПАШЛЕ́. *Акал. Разм.* Там, дзе прыйдзецца, дзе здарыцца (жыць, начаваць і пад.). *— Дзе зямлянкі? — Ніякіх зямлянак. Жывём — дзе бог пашле.* Лобан.

ЁСЦЬ БО́Г НА СВЕ́ЦЕ. *Выкл. Разм.* Выказванне задавальнення, радасці з нагоды здзяйснення чаго-н. *Ёсць бог на свеце, знайшліся добрыя людзі, куток у хаце выдзелілі.* А.Жук. *Ёсць бог на свеце, нарэшце і мне пашэнціла.* Праўдзін. *Фруза ўзрадавалася: вось ён доўгачаканы выпадак адпомсціць — ні пісьма яму, ні здымка. «Начакалася я — начакаешся і ты. Ёсць бог на свеце, ёсць...»* Воранаў. *Ёсць, ёсць бог на свеце! З ног збіліся, шукаючы цябе.* Дубоўскі.

І БО́Г ВЯЛЕ́Ў *каму. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. мае неаспрэчнае права на што-н., варты, заслугоўвае чаго-н. *[Бондараў:] Ён [фашыст] прыйшоў у чужую хату ды не баіцца, а я ў сваёй павінен яго баяцца? Не, у сваёй хаце я ўжо яму морду наб'ю. [Перагуд:] А ты, землячок, што скажаш на гэта? [Родны:] У землячка і пытацца няма чаго. Яму і бог вялеў.* Крапіва. *Тут усякаму з рукі б адпачыць, а чалавеку з хворай нагой і бог вялеў.* Кулакоўскі.

І́СЦІННЫ БО́Г. *Выкл. Праст.* Праўда, далібог. Ужыв. для пацвярджэння чаго-н., запэўнення у чым-н. **Сін.**: бачыць бог; бог сведка; слова гонару; чэснае слова; яй-богу, яй-права; як бог свят (у 2 знач.). *— Мусіць, выдумляеш?.. — Ісцінны бог, толькі дагадайся — ад каго?* Васілевіч. *— Сцяпан, я вазіў бульбу ў Беласток! — спыніў дзед каня. — І бачыў там нейкіх, мусіць, бальшавікоў, ісцінны бог!* Карпюк. *Дзяцініцца чалавек — пісьмо гладзіць... Ісцінны бог, дзяцініцца!* Масарэнка. *— Ісцінны бог, задарма аддаю! — заўзята біла кулаком сабе ў грудзі, таргавалася цётка з нейкім дзецюком.* Аношкін.

<І> ЦАР І БОГ І ВОІНСКІ НАЧАЛЬНІК. Гл. цар.

КРЫ́Й БО́Г (БО́ЖА). *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін.**: барані божа (у 1 знач.); божа збаў (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); няхай бог крые; хавай божа (у 1 знач.). *Вясновы дождж ык ці ў раннюю восень — як золата з неба сыплецца. А от зімовы — крый бог!* Місько. *Калі, крый бог, і хлопчык не паступіць мой — тады зусім я пракляну свой лёс...* Гілевіч. *А Свіда стаў пароць гарачку і ўжо ў стрэльбе ўзвёў сабачку. — Не руш! не руш, пан! о, крый божа: пан сапсаваці справу можа!* Колас. *[Графіня:] Калі, крый божа, здарыцца што, я павінна ведаць, за што мой сын аддаў жыццё...* Губарэвіч.

2. Выказванне рашучага адмаўлення чаго-н. або нязгоды з чым-н. **Сін.**: барані божа (у 2 знач.); божа збаў (у 2 знач.); хавай божа (у 2 знач.). *Дзед, бывала, ніколі не дазваляў сабе сказаць грубае слова... Крый бог, каб ён калі зрабіў каму шкоду ці ўзяў не сваё з двара або з поля.* Быкаў. *Я не паэт, о крый мяне божа! Не рвуся я к славе гэткай ні мала.* Купала. *Знае маці — не жартуюць, судзяць суддзі строга, хоць сынок яе не злодзей, не зрабіў нічога: не забіў, не абняславіў, — о не, не! крый божа!* Колас.

НАПРАМІ́ЛЫ БО́Г <u>прасіць, заклікаць</u>. *Акал. Разм.* Вельмі шчыра і настойліва. **Сін.**: хрыстом-богам. *— Ну хто ў цябе там яшчэ, Астап? — спытаў ён [Мірон Іванавіч], выпускаючы жанчыну, якая на развітанне прасіла напрамілы бог не казаць нікому, чаго яна прыходзіла да яго.* Лынькоў. *У атрад іх прывяла Зойка, атрадная сувязная з пуцейскай казармы, казала, найперш яны прыбіліся да яе і напрамілы бог прасілі звязаць іх з партызанамі.* Быкаў. *[Антон:] Я цябе напрамілы бог прашу — ты не зводзь цяпер за сабой Надзю.* Гілевіч. *Першы паверх быў схаваны за паўкругам дробных крам, з якіх гандляры.. напраміл[ы] бог заклікалі да сябе людзей.* Чорны.

НЕ БО́Г ВЕ́ДАЕ ДЗЕ́. *Акал. Разм.* На не асабліва значных пасадзе, месцы і пад. *Няблага ўладкаваўся Карніла, хоць рабіў не бог ведае дзе — на пажарнай у мястэчку і, мабыць, меў часу.* Быкаў.

НЕ БО́Г ВЕ́ДАЕ КО́ЛЬКІ. *Акал. Разм.* Не вельмі, не асабліва многа (каго-, чаго-н.). *—Хутка спарадкуешся? — Клопатаў не бог ведае колькі. Так што спяшацца няма куды.* Цяжкі. *Аўтаматчыкі берaглі патроны, якіх таксама засталося не бог ведае колькі.* Быкаў.

НЕ БО́Г ВЕ́ДАЕ ХТО́. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не вельмі значны, не асабліва важны. *— Зіма ідзе, у чым ён хадзіць будзе? — Знойдзем, у чым хадзіць. Паходзіць і ў лапцях — не бог ведае хто.* Лобан.

НЕ БО́Г ВЕ́ДАЕ ШТО́. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Не вельмі значны, не асабліва важны. *Я вельмі высока цаню гэты раман [«Сумны дэтэктыў» В.Астаф'ева], хоць у літаратурных, стылявых адносінах ён не бог ведае што, ён надта звычайны, традыцыйны.* Быкаў.

НЕ БО́Г ВЕ́ДАЕ ЯКІ́ (-А́Я, -О́Е, -І́Я). *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Не асабліва добры, не вельмі значны. **Сін.**: з сярэдзінкі на палавінку (у 1 знач.); ні богу свечка ні чорту качарга; ні два ні паўтара (у 1 знач.); ні рыба ні мяса; ні сыры ні печаны; ні тое ні сёе (у 1 знач.); ні ў салдаты ні ў матросы; ні падмазваць калёсы; пасаліўшы можна есці; сюды-туды (у 3 знач.); чорт не чорт і два не выходзіць. *Стась.. падарыў Міхасю свой складанчык. Нож — не бог ведае які: са зрэзаным лязом, з драўлянымі абгарэлымі тронкамі.* Цяжкі. *Хоць сена не бог ведае якое, але сіўцу, вядома, не раўня!* Макарэвіч. *Спадчына.. складалася з шасці дзесяцін прыдатнай і непрыдатнай зямлі ды таго не бог ведае якога набытку, што на гэтай зямлі можна нажыць.* Крапіва. *Быць таго не можа, каб мы не знайшлі якую меліярацыйную арганізацыю выкапаць канал, разгарнуць некалькі латачын. Не бог ведае якая работа.* Дуброўскі. *Сымон, Язэп і я пісалі вершы. Вершы былі не бог ведае якія, іх ніхто асабліва не спяшаўся друкаваць, але з імі мы хадзілі па рэдакцыях, чыталі, прапаноўвалі.* Сачанка.

НЕ ДАВЯДЗІ́ БО́Г (БО́ЖА). *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін.**: барані божа (у 1 знач.); божа збаў (у 1 знач.); крый бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); няхай бог крые; хавай божа (у 1 знач.). *На твой розум, дык мы ўсе тут [на судне] роўныя: і старыя, і маладыя. Але калі, не давядзі божа, перакулімся, то акурат першы заенчыш на ўвесь акіян...* Крыга. *Самае большае гора я пабачыла, калі сюды прыйшлі немцы. Не давядзі божа, каб [гэ]та калі вярнулася...* Палтаран.

2. Выказванне адзнакі, характарыстыкі чаго-н. звычайна з боку сілы, ступені і пад. **Сін.**: не дай бог (у 2 знач.); не дай і не прывядзі. *Мне Якаў гаварыў, што сваркі там было — не давядзі бог, ледзь не пабіліся яны.* Чарнышэвіч.

НЕ ДА́Й БО́Г (БО́ЖА). *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін.**: барані божа (у 1 знач.); божа збаў (у 1 знач.); крый бог (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); няхай бог крые; хавай божа (у 1 знач.). *А што там свеціцца, нябожа? Няўжо гарыць хто, не дай божа?* Колас. *Яшчэ ад свірна [Ганна] выглядала, хто на двары; каб Яўхім, не дай бог, не тырчаў ужо.* Мележ. *[Пятро] пачаў думаць аб той нечуванай у гісторыі чалавецтва страшэннай помсце, якую ён здзейсніць, калі — не дай божа! — яна [Саша] здрадзіць яму.* Шамякін.

2. Выказванне ацэнкі, характарыстыкі чаго-н. звычайна з боку сілы, ступені і пад. **Сін.**: не давядзі бог (у 2 знач.); не дай і не прывядзі. *[Альжбета:] Дужа трудна паладзіць з цяперашняй моладдзю. Пайшло такое распуства на свеце, што не дай божа!* Ку-

пала. *Я чуў, што прынцыповы — не дай бог! Не падступіцца ні з якою ласкаю.* Гілевіч. *Зямля там была не дай бог — гліна, якая ў сухі год камянела, бы тая скала.* Быкаў.

НЯХА́Й (ХА́Й) БО́Г КРЫ́Е (РАТУ́Е). *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. **Сін.**: барані божа (у 1 знач.); божа збаў (у 1 знач.); крый бог (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); хавай божа (у 1 знач.). — *Трэба ж будзе неяк жыць. Неяк памірымся. — А што ж там, няхай бог крые.* Галавач. *Тады ўжо, бачыце, насмела можна пілаваць: «Я вось і то, а вы то што ж?» Жміндзіла — хай бог крые...* Брыль. *[Яська] дзярэцца нема, лямантуе, — такі там гвалт — хай бог ратуе!* Колас.

ПАМАГА́Й БО́Г. *Выкл. Разм.* Выказванне пажадання поспеху, удачы ў працы, у якой-н. справе. — *Памагай бог! — прасіпеў [Глушак], улучыўшы момант цішыні. Зайчык апусціў цэп, азірнуўся. — І вам — таго ж!* Мележ. *Глухі як пень, Пракоп сядзеў пад паветкаю ды палукашак падплятаў. — Памагай табе бог, Пракоп! — пад самае вуха пракрычаў Кандрат.* Лобан.

СА́М БО́Г ПАСЛА́Ў *каго, каму, да каго. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. вельмі пашанцавала ў сувязі з нечаканым прыходам, з'яўленнем каго-н. **Сін.:** бог паслаў *каму каго, што. Даражэнькі, вас сам бог нам паслаў! Ратуйце! Старонкі чатыры [напішыце для часопіса]...* «ЛіМ». *Таццяна Леанідаўна, даведаўшыся, што мы ў горадзе, была, як кажуць, на сёмым небе, прызналася пазней нам, што нас сам бог паслаў.* В.Ткачоў. — *Во — цябе сам бог паслаў, — звярнуўся ён да Віктара. — Не ў службу, а ў дружбу схадзі, Віця, у зону.* Трахімёнак.

ЧЫ́М БО́Г ПАСЛА́Ў. *Дап. Разм.* Тым, што ёсць (перакусіць, частавацца, сілкавацца, карміць і пад.). — *Вы ў нас найлепшая госця. Вось перакусіце трошкі чым бог паслаў, — прамовіў Несцер, — кіньце пісаць, напішаце потым.* Пестрак. *Бялізна парвалася. Медыкаментаў няма. Па тры разы мыем адны і тыя ж бінты. Хворых кормім чым бог пашле, як кажуць...* Шамякін. *Мігай жывіцца чым бог пашле, ніколі нічога сабе не варыць.* Сачанка. *То вы сядзелі б ужо... Пакуль тая бульба, то вы закусіце чым бог паслаў...* Місько.

ШКЛЯНЫ́ БО́Г. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Гарэлка, спіртное. **Сін.**: божая сляза; зладзейка з наклейкай; зялёны змей (у 1 знач.); малако ад шалёнай каровы; царскія слёзы; чортава зелле. *[Паэт] меў некаторую склоннасць да «шклянога бога».* Ластоўскі. *Толькі давядзецца яму з шкляным богам павесці лады, дык ад першай чаркі мякчэй пакачанай анучы робіцца: куды заўгодна круці — камечыцца.* Калюга. *Не, не трапіў на пару ты, не туды прывёў бог шкляны.* Купала. *Са шкляным богам здраджвалі пані Мельпамене многія ейныя служкі... Трупа страчвала чальцоў, як рота на полі бітвы.* Рублеўская. *Генік аказаўся пусты, як вецер. Да таго ж неўзабаве шкляны бог сціснуў яго за нос: спачатку радыяцыю «выганяў» чырвоным вінам, перайшоў і на гарэлку.* Лобач.

ШТО́ БО́Г ПАСЛА́Ў. *Дап. Разм.* Тое, што ёсць (есці, каштаваць, вячэраць і пад.). — *Давайце будзем вячэраць што бог паслаў, — сказаў Юлік.* Машара. — *Садзіся, Верачка, з'еш што бог паслаў,— проста і натуральна перайшла Трахімаўна на «ты».* Грахоўскі. *Кормім па трэцяй катэгорыі: шэсцьсот пяцьдзесят грамаў хлеба на дзень, дзесяць грамаў цукру, а на прыварак — што бог пашле.* Навуменка. *Сядайце, сядайце, пакаштуйце што бог паслаў.* Новікаў.

ЯК БО́Г ДА́СЦЬ. *Акал. Разм.* Часцей ужыв. пасля дзеясл.-інф. Як здарыцца, як прыйдзецца. **Сін.**: як бог на душу пакладзе. *Старое спявалі і жылі па-старому, як бог дасць. А цяпер мы новыя песні любім.* Радкевіч. *Даравалі б яму людзі чарку, каб ён не хва-*

рэў на лянoту. А то паабяцае, авансам чарку возьме, а зрабіць — як бог дасць. Цяжкі. *[Карней:] Тады наш калгас ледзь дыхаў... Працадні тады пісалі, а разлічваацца — як бог дасць.* Марчук.

ЯК БО́Г НА ДУШУ́ ПАКЛАДЗЕ́ (ПАЛО́ЖЫЦЬ). *Акал. Разм.* Як здарыцца, як прыйдзецца, бессістэмна. **Сін.**: як бог дасць. *А пану Луцкевічу як бог на душу пакладзе. Захоча — зробіць, не захоча — ніхто яго не прымусіць.* Машара. *Бадай, Лабудзін мае рацыю. Гной, кампосты, вадкія ўгнаенні ўлічваюцца на вока. Як бог на душу пакладзе.* Дуброўскі. *Трэба мець на ўвазе і тое, што ён [Жлукта] не проста выпадковы дробны жулік, які дзейнічае «саматугам», як дзе прыйдзецца ці як бог на душу паложыць.* Бугаёў.

ЯК БО́Г СВЯ́Т. *Разм.* **1.** *Акал.* Абавязкова, бясспрэчна. **Сін.**: за мілую душу (у 2 знач.); як двойчы два (у 1 знач.); як піць даць. *Не, тут нешта нейкае. Яны арудуюць за нечай спінай, маюць ад некага падтрымку — гэта як бог свят.* Каваленка.

2. *Выкл.* Праўда, сапраўды. Выраз запэўнення ў праўдзівасці чаго-н. **Сін.**: бачыць бог; бог сведка; ісцінны бог; слова гонару; чэснае слова; яй-богу; яй-права. *— Мы стараемся, — сказаў на гэта ксёндз Марцэвіч... — І студыйцы гэта адчуваюць. Мой метад самы правільны, як бог свят.* Бядуля. *— Як бог свят, падурэлі! Ярына, падай мне камендантаву шаблю, — жартуе дзед.* Бажко. *Я не адседжваўся, не хаваўся ад смерці — усе ваенныя гады адбыў на фронце, на самай перадавой і, як бог свят, не вінаваты ў смерці [аднавяскоўцаў].* «ЛіМ».

ЯК БО́Г ЧАРАПА́ХУ. *Акал. Разм.* Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Вельмі моцна, бязлітасна (знявечыць, распісаць, размаляваць і пад.). Часцей як пагроза. *Няўжо ўдарыш? Ну, паспрабуй. Я ж цябе тады як бог чарапаху знявечу.* Карпаў. *Глядзі, камандзір, не закруці амуры. Даведаюся — літасці не чакай. Размалюю на партсходзе як бог чарапаху. Не хапае нам яшчэ маральнага разлажэння.* Шамякін.

БОГА • **АД БО́ГА.** *Разм.* **1.** *Часцей у ролі вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. З нараджэння, па прыродных уласцівасцях. **Сін.**: ад прыроды. *— Як вы, Мікалай Мікалаевіч, ставіцеся да «спадчыннасці» ў тэатры? — Станоўча. У тым выпадку, калі дзеці таленавітыя. А талент — гэта, як кажуць, «ад бога».* «Беларусь». *На кожнай старонцы і ледзь не ў кожным вершы — нязмушанасць, імпульсіўнасць радка-вобраза, напасрэднасць пачуцця — усё тое, што, як кажуць, ад бога.* «ЛіМ». *Словам, [Гузоўскі] канспіратар быў выдатны, як кажуць, ад бога.* Новікаў.

2. *Азн. і вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выключна здольны, таленавіты. *Юзэф Пучынскі — мастак, што называецца, ад бога. Якое ўжо дзесяцігоддзе не стамляецца ён здзіўляцца жыццю, красе ягонай і не перастае здзіўляць гледачоў, прыхільнікаў свайго мастакоўскага таленту творамі, у якіх люструецца свет чалавечай душы.* Барадулін. *Пра Жору можна многа чаго расказваць. Гэта быў артыст, ад бога артыст.* Новікаў. *Начальнік плаўкі Астапенка, калі ў яго пытаюць пра Бялко і Шышко, усміхаецца: — Сталявары ад бога.* «ЛіМ».

АД БОГА ВЫСПЯТКА! Гл. выспятка.

БАЧЫЦЬ ШКЛЯНОГА БОГА. Гл. бачыць.

БОЙСЯ БОГА. Гл. бойся.

БРАЦЬ БОГА ЗА БАРАДУ. Гл. браць.

БРАЦЬ НА БОГА *каго.* Гл. браць.

МАЛІЦЬ БОГА. Гл. маліць.

МЕЦЬ БОГА Ў СЭРЦЫ. Гл. мець.

НЕ ГНЯВІ БОГА. Гл. гнявi.

НЕ НА́ШАГА БО́ГА <u>*чалавек, ірад*</u> і пад. *Азн. Разм. Асудж.* Паганы, подлы, дрэнны. — *Цесць, брат, не нашага бога чалавек... — Ну, ты ж так хваліў. — Хваліў... Тады было так. А цяпер, брат, каб чуў, што мне жонка пяе.* Мыслівец. *Не сцярпеў толькі ў адным: цэлую бутлю клею выліў акуратна пад [коўдру], на падушку, на сарочку тую, на штонікі купецкія... — Будзеш зубамі адгрызаць, ірад бога не нашага...* Лынькоў. — *Цягнеце княжацкае ў сваю кішэнь, бога не нашага чэрці! — злосна крычаў ён [ляснічы].* С.Александровіч.

НЯМА ЧАГО БОГА ГНЯВІЦЬ. Гл. няма.

ПУСКАЦЬ ДА БОГА *каго.* Гл. пускаць.

ПУСКАЦЬ З ДЫМАМ ДА БОГА *што, каго.* Гл. пускаць.

У БОГА ЦЯЛЯ ЎКРАЎ. Гл. украў.

ХВАЛІЦЬ БОГА. Гл. хваліць.

ЯК БО́ГА <u>*чакаць*</u>. *Акал. Разм.* З вялікім нецярпеннем чакаць каго-, што-н. **Сін.**: як манны нябеснай. *Падумай сам, ці ж лёгка ўгаварыць дзяцей, не даўшы ім куска булкі на святы. Яны ж чакаюць вялікадня як бога, думаючы, што гэтак, як у людзей, угледзяць і сёе і тое...* Гартны. — *І пачаставаць цябе, браточак, няма чым, — заплакала, сардэчна прызналася: — Мы хлеба вашага як бога чакалі.* Шамякін. *Жніво... Рана ўстань, позна ляж. Дажджу як бога чакаеш, каб адаспацца...* Мыслівец. *Як бога чакалі назаўтра раніцай работнікі кафэ першага кліента.* Стадольнік.

ЯК У БО́ГА ЗА ДЗВЯРЫ́МА. *Акал. Разм.* Спакойна і ў поўнай бяспецы (быць, знаходзіцца, сядзець і пад.). **Сін.**: як за каменнай сцяной; як у бога за пазухай (у 2 знач.); як у бога за плячыма. *Эй, вы, малінаўцы! На свеце жывяце... Вайна пачалася, а вы як у бога за дзвярыма.* Чарнышэвіч. — *Табе адна трасца — дзе сваё, дзе чужое, сядзіш як у бога за дзвярыма, абы не рабіць, — чапіўся ўжо да Ваўчка падкі на сварку Ікон Жыток.* Адамчык. *Жывём мы як у Бога за дзвярыма. Нас, дзяцей, чацвёра ды бацька з маці.* Лобач.

ЯК У БО́ГА ЗА ПЛЯЧЫ́МА. *Акал. Разм.* Спакойна і ў поўнай бяспецы (быць, знаходзіцца, сядзець і пад.). **Сін.**: як за каменнай сцяной; як у бога за дзвярыма; як у бога за пазухай (у 2 знач.). *[Скіба:] Вось даюць! І ўсё свату, а малады сядзіць сабе як у бога за плячыма. Гэта ж ён жэніцца, а не я. Што вы да мяне маеце?* Крапіва. *Але насцярожанасць паволі саступіла месца задуменнасці, якая апанавала Звяругу. Ён пашкадаваў, што цяпер разам з ім няма яго лепшага прыяцеля і настаўніка Мацея Балабэса. З ім Звяруга адчуваў сябе як у бога за плячыма.* Дамашэвіч.

ЯК У БО́ГА (У ХРЫСТА́) ЗА ПА́ЗУХАЙ. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі добра, прывольна і бесклапотна (жыць, расці, адпачываць і пад.). *Бандзючыха не працавала нідзе, да вайны жыла са сваім Іванам як у бога за пазухай...* Навуменка. *Пагляджу, ці ўмееш ты хоць падмятаць, сабачы сын. Рос як у бога за пазухай. А вылупіўся на свет божы і не можаш кроку зрабіць па-чалавечы...* Шамякін. *Лезьце ў мой будан, бярыце коўдру.. і накрывайцеся. Будзеце пакуль як у бога за пазухай.* Чыгрынаў. *Спаць бы табе, Дубок, у цёткі Ганны на печы як у Хрыста за пазухай... Ці з тваёй рукой па лесе споўдацца, ды такім, можна сказаць, часам нязручным.* Лынькоў. *[Арцём:] Як у Хрыста за пазухай яна жыла за намі.* Куляшоў.

2. Спакойна і ў поўнай бяспецы (быць, знаходзіцца, сядзець і пад.). **Сін.**: як за каменнай сцяной; як у бога за дзвярыма; як у бога за плячыма. *Валодзю думалася, што ён перабудзе тут гэтую вайну як у бога за пазухай, а там, як той казаў, будзе свята, дык будуць і госці.* Сабаленка. — *Каб я не знаў дарогі, не павёў бы, — чуваць спераду той самы голас. — Давяду. Там мы як у бога за пазухай пасядзім.* Брыль. *Немцы не паказваліся не толькі на хутары, але нават і ў Выселках, а вёскі, што былі далей па гасцінцы, апынуліся*

як у Хрыста за пазухай. Быкаў. *Схаваліся сюды, думаюць — тут як у Хрыста за пазухай, ніхто іх не дастане.* Сачанка.

БОГАВА • **БОГАВА НЯВЕСТА**. Гл. нявеста.

БОГАВАЙ • **ПАД БОГАВАЙ СТРАХОЙ**. Гл. страхой.

БОГАМ • **БОГАМ ЗАБЫТЫ**. Гл. забыты.
БОГАМ ПАКРЫЎДЖАНЫ. Гл. пакрыўджаны.
БОГАМ ПРАКЛЯТЫ. Гл. пракляты.
З БО́ГАМ. *Разм.* **1.** *Выкл.* Вокліч пажадання поспеху, удачы ў якой-н. справе. **Сін.**: у добры час. *Мы вам ад інтэнданцтва даручым спецыяльна гэту справу, па дагавору. З богам, пачынайце.* Галавач. — *Цётка Мар'я, я ад вас, мабыць, выберуся. Замуж пайду. — З богам, дзевачка.* Навуменка.
2. *Акал.* Шчасліва (ісці, ехаць і пад.). *[Куліна:] А што будзе? Вядома, юрыста, — абдзярэ ўсіх дачыста дый паедзе з богам дахаты.* Дунін-Марцінкевіч. — *Бывайце ж, мілыя, здаровы! — Ну, час вам добры, едзьце з богам! — ім кажа маці за парогам, жадае шчасця і дабра.* Колас. — *Нам пара. Пойдзем. — Ага, ага, — пагадзіўся гаспадар. — Ідзіце з богам. Вазьміце бульбы з сабой.* Ставер.
ЯК ПЕ́РАД БО́ГАМ. *Акал. Разм.* Вельмі шчыра, нічога не ўтойваючы (гаварыць, расказваць і пад.). **Сін.**: паклаўшы руку на сэрца; як на духу; як на споведзі. *[Пані Яндрыхоўская:] Хто хоча сабе палёгкі, няхай выйдзе і скажа ўсю праўду як перад богам, хто яго падбухторваў на нядобрую справу.* Крапіва. *Дык чаму на допыт не выклікаюць?.. Я ўсё раскажу. Як перад богам.* Навуменка. *Даша, дочачка, скажы як перад богам. Хочаш ты, будзеш жыць з гэтым чалавекам? Толькі праўду...* Марчук.

БОГУ • **АДДАВАЦЬ БОГУ ДУШУ**. Гл. аддаваць.
АДНАМУ БОГУ ВЯДОМА. Гл. вядома.
БО́ГУ ДУШО́Й *не вінават (не вінен).* *Акал. Разм.* Зусім, абсалютна ні ў чым (не вінаваты). **Сін.**: ні сном ні духам. *Бывае, каторы богу душой не вінават, а тым часам зробяць яго на немаведама што.* Зарэцкі. *[Зоська:] Мамачка! Што хочаце рабіце са мною, толькі яго не чапайце: ён богу душой не вінен, як і я ні ў чым благім не вінна.* Купала. *[Лямэнт:] Даруйце мне. Я богу душою не вінен.* Чорны.
БО́ГУ Ў ВО́КНЫ *страляць, смаліць* і пад. *Акал. Разм. Часцей іран.* Абы-куды, не пападаючы ў цэль (страляць). **Сін.**: у <белы> свет як у капейку (у 2 знач.). *Танкісты ўбачылі, што смаляць богу ў вокны, страляніну спынілі.* Карпюк. — *Лупіце, бісавы душы, богу ў вокны, — цяжка дыхаючы, але з радасцю ў голасе сказаў Васіль. — Цяпер вы нам ні храна не зробіце...* Лeвановіч.
ДЗЯКАВАЦЬ БОГУ. Гл. дзякаваць.
ДЗЯКУЙ БОГУ. Гл. дзякуй.
КАБ *чые* **СЛОВЫ ДЫ БОГУ Ў ВУШЫ**. Гл. словы.
НЕ ГРАШЫ БОГУ. Гл. грашы.
НІ БОГУ СВЕЧКА НІ ЧОРТУ КАЧАРГА. Гл. свечка.
НЯМА ЧАГО <БОГУ> ГРАШЫЦЬ. Гл. няма.
СЛАВА БОГУ. Гл. слава.
СТАВІЦЬ БОГУ СВЕЧКУ. Гл. ставіць.
ХВАЛА БОГУ. Гл. хвала.
ШТО БОГУ ГРАШЫЦЬ. Гл. грашыць.
ЯЙ-БО́ГУ (ЕЙ ЖА БО́ГУ). *Выкл. Прaст.* Праўда, далібог. Ужыв. для пацвярджэння чаго-н., запэўнення ў чым-н. **Сін.**: бачыць бог; бог сведка; ісцінны бог; слова гонару;

чэснае слова; яй-права; як бог свят (у 2 знач.). *А вам нудна! А вам шкада! Яй-богу, не чую. Не крычыце!* Купала. *Такой мясціны вы, яй-богу, наўрад ці знойдзеце больш дзе.* Колас. *Не прыставай ты, яй-богу, адчапіся.* Макаёнак. *— А якія ў вас сувязі з гэтай... Вокунь Аўгінняй? — Дзёмчыхай? Яй-богу, ніякіх. Проста зайшлі прыхавацца, паесці.* Быкаў. *Сэрца, прыглядзіся, ей жа богу, я — Катруся!* Купала. *З лістоўкі глядзеў — Лукаш аж губы вывернуў — ей жа богу, яго брат Андрэй у эсэсаўскай афіцэрскай форме.* Лобан.

ЯКОМУ БОГУ МАЛІЦЦА. Гл. маліцца.

З БОЕМ • **БРАЦЬ З БОЕМ** *што*. Гл. браць.

З БО́ЕМ <u>дабівацца, выбіваць</u> і пад. *Акал. Разм. Неадабр.* Энергічнымі дзеяннямі. — *Па заканчэнні камісіі павінны ўхваліць вопыт [чыгуначнікаў]. — А дарэмна!.. Ніхто так не зрывае планы, як яны. Вагоны выбіваем з боем.* Шамякін. *Амаль палова плана ўжо ёсць. Толькі б надвор'е не падвяло. І чыгуначнікі своечасова давалі б вагоны. А то даводзіцца вырываць з боем.* Левановіч.

РАЗВЕДКА БОЕМ. Гл. разведка.

БОЖА • **БАРАНІ́ БО́ЖА (БО́ЖАЧКА, БО́Г)**. *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін**.: божа збаў (у 1 знач.); крый бог (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); няхай бог крые; хавай божа (у 1 знач.). — *Глядзі ж, бабка, не кажы панічу, што я тут была. Барані божа, бабка, не кажы! — сказала [Ядвіся] і бягом кінулася на двор.* Колас. *Вы, божа барані, не падумайце чаго на мяне!* Баранавых. *Не чапайся, кажу, няхай іх сарочка не чапае, а то калі, барані божачка, ды не ўтрымаецца гэта ўлада, дык тады ж са свету зжывуць.* Крапіва.

2. Выказванне рашучага адмаўлення чаго-н. або нязгоды з чым-н. **Сін**.: божа збаў (у 2 знач.); крый божа (у 2 знач.); хавай божа (у 2 знач.). *[Несцерка:] Хіба я ўмею сёдлы рабіць? Барані божа, ніколі не рабіў.* В.Вольскі. — *Можа, у хаце перасядзіш да раніцы, ці пойдзеш? — Барані божа, Сідорка, куды я цяпер пайду.* Лобан.

БО́ЖА (БО́ЖАЧКА) МО́Й. *Выкл. Разм.* Выказванне радасці, здзіўлення, абурэння, роспачы і інш. **Сін**.: божа <мой> літасцівы. *І — божа мой! — якім духмяным павее водарам яна [скарынка]!* Глебка. — *Пры паляках здымаўся ваш Анатоль?! — Божа мой, чаго вы хочаце ад мяне? Мы нічога не чулі пра нашага Толіка.* Чорны. *О, як холадна, божа мой, як мне холадна, як мне сумна!..* Брыль. *Божачка мой, гэта ж Чэкіна конь!* Лобан.

БО́ЖА ЗБА́Ў. *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін**.: барані божа (у 1 знач.); крый бог (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); няхай бог крые; хавай божа (у 1 знач.). — *А то, глядзі, знойдзецца сярод іх [мужыкоў] які-небудзь Амелька Пугачоў... — Божа збаў... Страшна падумаць.* Якімовіч.

2. Выказванне рашучага адмаўлення чаго-н. або нязгоды з чым-н. **Сін**.: барані божа (у 2 знач.); крый божа (у 2 знач.); хавай божа (у 2 знач.). — *Дык вы кажаце, да воінскіх эшалонаў нашу абслугу не падпускаюць? — Божа збаў. Сваіх з Германіі выпісалі.* Лобан. — *Калі ў вас гэта так сур'ёзна... — А няўжо ж не сур'ёзна. Няўжо, думаеш, каб не сур'ёзна, я б пайшла на такое... Божа збаў, братка.* Кудравец.

БО́ЖА <МО́Й> ЛІ́ТАСЦІ́ВЫ. *Выкл. Разм.* Выказванне радасці, здзіўлення, абурэння, роспачы і інш. **Сін**.: божа мой. *[Пан Яндрыхоўскі:] А гэта што ў цябе? [Маргун:] Партрэт вашага таты-нябожчыка. Зайшоў гэта я ў палац... Бачу — валяецца. Божа мой літасцівы. Гэтакі здзек!* Крапіва.

ДАЙ БОЖА. Гл. бог.

ДАЙ БОЖА *каму*. Гл. бог.
ДАЙ БОЖА КОЖНАМУ. Гл. бог.
ДАЙ БОЖА ПАМЯЦЬ. Гл. бог.
ДАЙ БОЖА ЧУТАЕ БАЧЫЦЬ. Гл. бог.
КРЫЙ БОЖА. Гл. бог.
НЕ ДАВЯДЗІ БОЖА. Гл. бог.
НЕ ДАЙ БОЖА. Гл. бог.

НІ (АНІ) БО́ЖА МО́Й. *Акал. Разм.* **1**. Нікольki (не падыходзіць, не вяжацца і пад.). **Сін**.: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Паненка — ні божа мой, крычаць хоча, адбіваецца, як замахнецца белай ручкай — усё ў месяц мне пападае.* Мрый. *Княскую казну пабралі. Неяк такі ўчынак з рамантычнай паэтыкай не вяжацца. А ўжо да іхняга маральнага кодэкса — ані божа мой!* Караткевіч.

2. Ні пры якіх умовах, абставінах. **Сін**.: ні за што; ні за што на свеце; ні за якія грошы; ні ў якім разе; ніякімі сіламі. — *Табе што доктар прыпісаў? — Сала нельга есці. Селядца нельга. Курыць трэба кінуць. Піць — ні божа мой...* Ліпскі.

ХАВА́Й БО́ЖА. *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм.* **1**. Выказванне папярэджання, засцярогі чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. **Сін**.: барані божа (у 1 знач.); божа збаў (у 1 знач.); крый божа (у 1 знач.); не давядзі бог (у 1 знач.); не дай бог (у 1 знач.); няхай бог крые. *Ногі мае не ходзяць, спіна не гнецца і сама ўся ледзьве цэгаю. Хавай божа, пamру — хто ж дагледзіць цябе, сірату?* Лёсік. — *Хавай божа! Ніякай крыўды не маю на вас. Кожны волен жыць, як знаходзіць лепей, — гаворыць дзяк і аглядае пакойчык [Лабановіча].* Колас.

2. Выказванне рашучага адмаўлення чаго-н. або нязгоды з чым-н. **Сін**.: барані божа (у 2 знач.); божа збаў (у 2 знач.); крый божа (у 2 знач.). *А пра тое, каб усякую брыду напаказ выкалупваць, хай Сымон Баран турбуецца. Мяне ад гэтага — хавай божа!* Калюга.

БОЖАГА • **СВЕТУ БОЖАГА** *не відаць*. Гл. свету.

БОЖАЙ • **БОЖАЙ МІЛАСЦЮ**. Гл. міласцю.
З БОЖАЙ ЛАСКІ. Гл. ласкі.
НА БОЖАЙ ПАСЦЕЛІ. Гл. пасцелі.

БОЖАЧКА • **БАРАНІ БОЖАЧКА**. Гл. божа.
БОЖАЧКА МОЙ. Гл. божа.

БОЖАЯ • **БОЖАЯ АВЕЧКА**. Гл. авечка.
БОЖАЯ КАРОЎКА. Гл. кароўка.
БОЖАЯ СЛЯЗА. Гл. сляза.
ІСКРА БОЖАЯ <у *каго, у кім*>. Гл. іскра.
РАБА БОЖАЯ. Гл. раба.

БОЖЫ • **БАРАНЧЫК БОЖЫ**. Гл. баранчык.
БОЖЫ АДУВАНЧЫК. Гл. адуванчык.
БОЖЫ ДАР З ЯЕШНЯЙ. Гл. дар.
БОЖЫ ПАЛЕЦ. Гл. палец.
БОЖЫ СВЕТ. Гл. свет.

ЗАСЛАНЯЦЬ < УВЕСЬ, БОЖЫ > СВЕТ *каму*. Гл. засланяць.
КОНЬ БОЖЫ. Гл. конь.
РАБ БОЖЫ. Гл. раб.
У <БЕЛЫ, БОЖЫ > СВЕТ. Гл. свет.
ЯК БОЖЫ ДЗЕНЬ. Гл. дзень.

БОЗЕ • **ПАЧЫЦЬ У БОЗЕ**. Гл. пачыць.

БОЙ • **БО́Й У ЛІТА́ЎРЫ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Хвальба, выхваляннe. *[Перадавікі] робяць. Без шуміхі, параднасці, без бою ў літаўры з нагоды любога поспеху ці нават самай нязначнай прыкметы яго.* «Звязда».
ДАВАЦЬ БОЙ. Гл. даваць.

БОЙКАЕ • **БОЙКАЕ ПЯРО** *ў каго*. Гл. пяро.

БОЙКІ • **БО́ЙКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ЯЗЫ́К**. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходлівы ў размове, красамоўны. **Сін.**: востры на язык; і сячэ і паліць; не лезе па слова ў кішэню; слова не пазычае. *Трымаецца [Аксана] строга, бойкая на язык, афіцэры яе паважаюць і нават шануюць.* Гамолка. *А жыў там адзін чалавек. З выгляду так сабе — недалужны, затое на язык бойкі...* Якімовіч.
МАХАЦЬ ПАСЛЯ БОЙКІ КУЛАКАМІ. Гл. махаць.

БОЙСЯ • **БО́ЙСЯ (ПАБО́ЙСЯ) БО́ГА**. *Толькі ў заг. л. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Май сумленне, пасаромейся. Выказванне жадання прысароміць, абразуміць каго-н. *[Куторга:] А прымеце ж чэсна маіх сватоў да вашай Марысі? [Куліна:] Бойся бога, пане Куторга, — яна ж яшчэ маладзенькая! Гэта ж дзіця горкае.* Дунін-Марцінкевіч. — *Зусім я п'яна, бойся бога! — Ну выпі ж, кумачка, нічога!* Колас. *[Агата:] Пабойся бога гэткія рэчы гаварыць напроць ночы!* Купала. — *Дурное плявузгаеш, — ціха, але цвёрда сказаў Пётра. — Пабойся бога.* Быкаў.

БОК • **АДВАРО́ТНЫ (ДРУГІ́) БО́К МЕДАЛЯ́**. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Функц. не зам.* Супрацьлеглы, ценявы, непажаданы бок якой-н. справы. **Ант.**: адзін бок медаля. *Ёсць і адваротны бок медаля. Разам са здольнымі, аддадзенымі хакею хлопцамі ў каманду майстроў трапляюць і тыя, хто імкнецца ў першую чаргу пабольш ухапіць ад яго, паверыўшы ва ўласную непаўторнасць.* «Настаўн. газ.» *Цяжкасці цяжкасцямі. Але ёсць другі бок медаля. Засеяць травамі семсот гектараў.. значыць, нейкім культурам месца не даць.* Ярашэвіч.
АДЗІ́Н БО́К МЕДАЛЯ́. *Мн. не ўжыв. Вык. і дап. Функц. не зам.* Знешняя, відавочная частка якой-н. справы. **Ант.**: адваротны бок медаля. *Прэміі, званні, ордэны, кнігі, слава! Гэта адзін бок, як кажуць, медаля. На другім жа — праца, барацьба.* Сачанка. *Безумоўна, калі глядзець з глабальных маштабаў,— мы тут рымляне XX стагоддзя, місіянеры. Аднак.. гэта толькі адзін бок медаля.* Карпюк.
ВЫЛАЗІЦЬ ПРАЗ БОК *каму, у каго*. Гл. вылазіць.
І Ў ТОЙ БОК НЕ ГЛЯДЗЕЦЬ. Гл. глядзець.
НА БО́К. *У знач. дзеясл. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы (пасля аднароднага вык.). Спаць. **Сін.**: на бакавую (у 2 знач.); у абдымкі марфея. *Як прынясуць, бывала, есці, дык [угоднік] набярэцца моўчыкам ды зноў на бок.* Крапіва. *Сталі мы жыць у [мана]стыры. Праўда, манахі гладкія, і жыццё для іх прывольнае. Адпяюць, памоляцца і на бок.* Каваль.
СКУЛУ Ў БОК *каму*. Гл. скулу.
СТАНАВІЦЦА НА БОК *каго, чый*. Гл. станавіцца.

ТО-БО́К. *У знач. паясняльнага злучніка. Разм.* Гэта значыць. *Трэцяя [асоба] — Міхаіл Аляксандравіч Язва. То-бок я сам.* Крапіва. *Ты ручаешся сваім партыйным сумленнем за гэтага чалавека? То-бок за Маркевіча, прабачце.* Караткевіч. *Як у яго адносна шэрага рэчыва, то-бок інтэлекту? Трэба паглядзець.* Маракоў.

ТРАСЦА ЯМУ Ў БОК. Гл. трасца.

БОКА • **НЕ ГЛЯДЗЕЦЬ НІ ВОКА НІ БОКА**. Гл. глядзець.

НІ ВОКА НІ БОКА. Гл. вока.

БОКАМ • **АБЫХОДЗІЦЬ БОКАМ** *каго, што.* Гл. абыходзіць.

БО́КАМ-СКО́КАМ (СКО́КАМ-БО́КАМ). *Акал. Разм.* Пераадольваючы цяжкасці (жыць,ісці, дабірацца і пад.). *Жыла Тэкля адна ў старой хатцы, на пагорку ля лесу, хадзіла на падзённую, бокам-скокам, туды-сюды і неяк гадавалася.* Бядуля. *Гарапашна, непрасветна і ў душы, і ў хаце. Стане горай непрыветна, калі будзеш спаці. Дык жывуча, скокам-бокам, покі сэрца точыш, рвіся, думка, ненарокам, — знойдзеш, чаго хочаш!* Купала. *Скокам-бокам выбралася [Муха-зелянуха] з лесу ды адразу да краўчыхі, каб тая пашыла ёй пазалочаную сукенку.* Шашкоў.

ВЫЛАЗІЦЬ БОКАМ *каму.* Гл. вылазіць.

ДЗЕ БО́КАМ ДЗЕ СКО́КАМ (ДЗЕ СКО́КАМ ДЗЕ БО́КАМ). *Акал. Разм.* Па-рознаму, неаднолькава, як давядзецца, як выпадзе (жыць, ісці і пад.). **Сін**.: <і> так і гэтак (у 1 знач.); <і> так і сяк (у 1 знач.); і так і так (у 1 знач.); то бокам то скокам; то так то гэтак. — *Ага, паехаў і я шчасця шукаць... Еду дзе бокам, дзе скокам, дзе падвязуць, дзе падбягу.* Грахоўскі. — *Як жывеш, Хібенка?.. — Ды проста так, Іван Міхайлавіч. Дзе скокам дзе бокам.* Навуменка.

ПА́Д БО́КАМ. *Разм.* **1**. *Акал.* Зусім блізка, недалёка (жыць, адбывацца і пад.). **Сін**.: адзін крок *ад чаго да чаго*; за два крокі *ад каго, ад чаго*; за плячамі *каго, у каго* (у 2 знач.); не за гарамі (у 1 знач.); пад рукамі (у 2 знач.); пад рукой (у 2 знач.); пад <самым> носам *у каго, чым, каго*; перад вачамі *<чыімі>*; перад носам *<каго, чым>*; рукой падаць *да чаго.* — *А мы, як заўсёды, дрэмлем! Нямецкая рука арудуе ў нас пад бокам, — дадае.. сусед.* Гартны. *Пакутны, хрыплы нечалавечы крык чуцен недзе тут жа пад бокам.* Крапіва. *«Міцькаў атрад» быў гатовы да спраў больш складаных і слаўных. Загняздзіўся ён амаль зусім пад бокам у ворага.* Брыль. *Высяцца гмахі завода цукровага тут жа, ля Слуцка, пад бокам.* Непачаловіч. *Кожны блізка, недалёка, кожны з іх жыве пад бокам.* Шушкевіч.

2. *Вык.* Часцей ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Зусім блізка, побач, недалёка знаходзіцца. *Пад бокам паша, агароды, і лес, і поле — усе выгоды.* Колас. *Запасаў ежы было ў нас досыць на колькі дзён, аб гэтым не бедавалі. Бо сталоўка ж была пад бокам.* Гарэцкі. *Усе магчымасці ў вас, у вашай школе, для палітэхнізацыі ёсць: добры прышкольны ўчастак, а галоўнае — МТС пад бокам.* Шамякін. *Тэлефон у вас пад бокам. Звані ў любы час.* Чарнышэвіч. *А калі ўжо што часамі ды адбудзецца не так, тут жа мы пад бокам самі, дай тады нам, бацька, знак.* Астрэйка.

СКУЛА ПАД БОКАМ *<для каго>*. Гл. скула.

ТО БО́КАМ ТО СКО́КАМ (ТО СКО́КАМ ТО БО́КАМ). *Акал. Разм.* Па-рознаму, усяк, як давядзецца, як выпадзе (жыць, ісці, рабіць і пад.). **Сін**.: дзе бокам дзе скокам; <і> так і гэтак (у 1 знач.); <і> так і сяк (у 1 знач.); і так і так (у 1 знач.); то так то гэтак. *Мінчука гэтага нашы не паспелі мабілізаваць у сорак першым, і ён кідаўся, як сам расказваў, то бокам то скокам...* Янкоўскі. *Дзякаваць богу, дагэтуль то скокам то бокам, то стрыжаны, то голены, але неяк жыву.* Сабаленка.

ХОЦЬ БОКАМ КАЦІСЯ. Гл. каціся.

ХО́ЦЬ БО́КАМ ХО́ЦЬ СКО́КАМ. *Акал. Разм.* Тым ці іншым спосабам; нягледзячы ні на што. **Сін.**: не кіем дык палкай (у 2 знач.); не сяк дык так; так ці інакш (у 1 знач.); хоць так хоць сяк; ці скокам ці бокам; ці так ці сяк (у 2 знач.). *I яшчэ многія дзеці прыняліся рабіць тое, што іх адсталыя бацькі не ўмелі рабіць: узяліся за разводы, якіх дагэтуль у сяле не было, хоць, праўда, і біліся ў сем'ях, і сварыліся, хоць бокам хоць скокам, ды ўсё ж — жылі сем'ямі, не разбягаліся...* Гігевіч.

ЦІ СКОКАМ ЦІ БОКАМ. Гл. скокам.

БОКІ • **АБІВАЦЬ БОКІ**. Гл. абіваць.

БОКІ (БАКІ) ПАПАДРЫВАЦЬ. Гл. бакі.

БОКІ РВАЦЬ. Гл. рваць.

НА ЎСЕ БОКІ. Гл. бакі.

БОКУ • **З АДНАГО́ БО́КУ**. *У знач. пабочн. сл. Функц. не зам.* Ужыв. пры супастаўленні двух фактаў, з'яў. Першы (з двух супастаўленых фактаў). **Ант.**: з другога боку. *Бой і нарада ўнеслі істотныя змены і ў партызанскае жыццё ўсяго раёна. З аднаго боку, дробныя адасобленыя групы былі аб'яднаны ў атрады. З другога — кожны атрад вылучыў ініцыятыўныя групы, у задачу якіх уваходзіла вырасці ў новы атрад.* Карпаў. *[Аксіння:] А цяжка збіраць маліны, ой, цяжка. З аднаго богу — леснікі панскія, а з другога — глядзіш, каб на сонную гадзюку не наступіць.* Галубок.

ЗАЧЫНІЦЬ ДЗВЕРЫ З ТАГО БОКУ. Гл. зачыніць.

З ДРУГО́ГА БО́КУ. *У знач. пабочн. сл. Функц. не зам.* Ужыв. пры супастаўленні двух фактаў, з'яў. Адначасова і ў той самы час. **Ант.**: з аднаго боку. *Хоць патуранне было і шкодна з педагагічнага боку і Лабановіч гэта ведаў, але падолець гэту сваю слабасць не мог ніякім чынам. З другога боку, трэба сказаць, што ад лепшых вучняў і вымагалася болей.* Колас. *Здымацца? Прасцей за ўсё. Але што потым? Што скажа камандаванне? А з другога боку, чаго чакаць? Праціўнік іх абышоў, пайшоў далей.* Дамашэвіч.

НЕ З ТАГО́ БО́КУ <u>пачынаць (пачаць), падыходзіць (падысці)</u> і пад. *Акал. Разм.* Не так, як трэба. **Сін.**: не з таго канца. *Мацей адчуваў, што пачаў ён не адтуль, не з таго боку.* Баранавых. *[Броня:] Ой, Марфа Пятроўна! З вамі гаварыць нельга. Вы ўсё не з таго боку падыходзіце. Хіба я пра гэта думаю?* Крапіва.

БОЛЕЙ • **БОЛЕЙ ТАГО**. Гл. больш.

САМА БОЛЕЙ. Гл. большае.

БОЛЬ • **ГАЛАЎНЫ́ БО́ЛЬ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Клопат, непакой, моцныя турботы. *Расследаванне, суд, пакаранне — гэта ўжо «галаўны боль» праваахоўных органаў.* «Звязда». *Недастатковае папаўненне кніжных фондаў — галаўны боль усіх бібліятэк і навуковых устаноў.* «ЛіМ».

БОЛЬШ • **БО́ЛЬШ (БО́ЛЕЙ) ТАГО́; БО́ЛЬШ ЗА ТО́Е**. *У знач. пабочн. сл. Функц. не зам.* Ужыв. для падкрэслівання важнасці таго, што будзе сказана далей. І яшчэ важней. **Сін.**: тым больш. *Алесь адчуў сябе старэйшым. Больш таго — адчуў, што страшны, халодны час раздарожжа закончыўся, можна хоць штосьці рабіць, хоць за штосьці ўчапіцца.* Брыль. *Рыгор.. прарабіў адзін і другі дзень, не астываючы, не губячы веры ў сваю здольнасць запаліць ваяўнічым настроем рабочыя гушчы. Болей таго, кожная гадзіна давала яму мажлівасць абагаціць змест прамовы...* Гартны. *Гэта навука і рамяство ў свой час былі не запатрабаваны. Больш за тое, да іх ставіліся як да нечага мужыцкага і непатрэбнага, абразліва і з пагардай...* Казько. *Участковы ўрач Шумілаў амаль два гады не меў заўваг па службе — да леташняга кастрычніка. Больш за тое, галоўны ўрач Сакалянскі неаднойчы карыстаўся ласкай Шумілава.* Якавенка.

БОЛЬШ ЗА ТОЕ. Гл. больш.

БО́ЛЬШ-МЕ́НШ. *Акал. Функц. не зам.* У пэўнай ступені. *Кандрат Гуга быў больш-менш незалежным гаспадаром у сваім доме. Маці яго, бедная ўдава, не ўмешвалася ў справы свайго сына.* Колас. *Федар Васільевіч, больш-менш вывучыў супрацоўнікаў райкома партыі, хто на што быў здатны.* Супрунчук.

НІ БО́ЛЬШ НІ МЕ́НШ <ЯК>. *Акал. Разм.* **1**. Ужыв. перад лічэбн. Роўна столькі, колькі названа. **Сін**.: мала-веля (у 2 знач.); ні многа ні мала (у 1 знач.); як лёду. *Бяру аршын і правяраю сам. Дык што ж вы думалі? Ну й чэрці! Недахапіла ў мяне там ні больш ні менш — тры чвэрці.* Крапіва.

2. Ужыв. перад наз. Якраз так, іменна так, як названа (дзейнічаць, рабіць). — *Праўда: па плану — зямля ваша, — сказаў настаўнік, — толькі, браце, не ведаю, ці паможа вам гэтая петыцыя. Гэта выйдзе ні больш ні менш, як стралянне вараным гарохам у цагляную сцяну.* Колас. *Ён [Носке] з'явіўся і паводзіць сябе ні больш ні менш як сам Напалеон.* Гамолка.

3. Ужыв. перад наз. Якраз той, што названы (быць, аказацца, бачыць і пад.). **Сін**.: ні мала ні многа (у 2 знач.). *І гэта не было звычайнай пахвальбой, тым звычайным захапленнем сваімі дзецьмі, што ўласцівы большасці бацькоў, схільных бачыць у сваіх нашчадках ні больш ні менш як вундэркіндаў.* Лынькоў. *Адміністрацыя аб'яднання і зараз лічыць, што далі мне гэты пакойчык у абыход закона і мая просьба аб пашырэнні ні больш ні менш як нахабнасць.* «Настаўн. газ.»

ТЫМ БОЛЬШ. Гл. тым.

БОЛЬШАЕ • **СА́МА БО́ЛЬШАЕ (БО́ЛЬШ, БО́ЛЕЙ)**. *Часцей акал. Разм.* Не больш таго (пра што гаворыцца). **Ант**.: сама меней; худа-бедна. *Самае большае, што маглі зрабіць камсамольцы, гэта агітаваць за таварыства, але не заўсёды гэта агітацыя мела поспех.* Крапіва. *Гасця, гавораць, грэх няволіць, ды часам трэба забрытаць. Паўзмены лішняй, сама болей, вам давялося адчытаць.* Лужанін.

БОРТ • **ВЫКІДАЦЬ ЗА БОРТ** *каго, што*. Гл. выкідаць.

ВЫКІДВАЦЦА ЗА БОРТ. Гл. выкідвацца.

БОРТАМ • **ЗА БО́РТАМ** *аказацца, апынуцца. Акал. Разм.* Без справы, без удзелу ў чым-н. *Бацька і мачыха дапытваліся, што са мною сталася. А што я мог расказаць, як мог растлумачыць тое, што апынуўся як бы за бортам жыцця.* Сабаленка. *Але ж за бортам Андрэй Захаравіч апынуўся па вашай віне, Алёна Міхайлаўна.* «Настаўн. газ.»

БОРУ • **З БО́РУ ПА САСО́НЦЫ** сабраць, набраць і пад. *Акал. Разм.* Зусім выпадкова, адкуль папала, без разбору. Пра выпадковы падбор людзей, прадметаў. *Лёс 4-га «А» пачаўся з таго, што клас гэты быў сабраны «з бору па сасонцы».* «Настаўн. газ.» *Укватэры Шугачовых мэбля была самага нізкага гатунку, устарэлых фасонаў, сабрана па прынцыпу «з бору па сасонцы»: з'яўлялася лішняя капейка — куплялі стол ці канапу.* Шамякін.

БОРШЧ • **СЁРБАЦЬ ЛАПЦЕМ БОРШЧ**. Гл. сёрбаць.

БОСАМУ • **ЯК БОСАМУ РАЗУЦЦА**. Гл. разуцца.

БОСУЮ • **НА БОСУЮ НАГУ**. Гл. нагу.

БОТ • Дурны **ЯК БО́Т <З ЛЕ́ВАЙ НАГІ́>**. *Акал. Разм.* Вельмі, надзвычай (дурны). Пра каго-н. **Сін**.: як пень; як сала без хлеба; як сабака да году. — *Няхай цяпер куча золата ляжыць на дарозе... не буду чапаць! — Дурны як бот!* Бядуля. *Я даўно ведаю гэту бабку:*

даволі скупаватая і дурная як бот. Караткевіч. *Лось паранены, дае кругі і ідзе ў вёску — да людзей. Не будзеш жа яго дабіваць на Выганчыку за ракой на вачах... І сабака дурны як бот — ніякай помачы...* Пташнікаў. *Ты, Моська, сказаў Рывіну праўду, усе мы дурныя як бот з левай нагі.* Чарнышэвіч. *Нездарма кажуць іншы раз і пра чалавека, што ён дурны як бот, ды яшчэ з левай нагі.* Дамашэвіч.

БОТАМ • **ПА́Д БО́ТАМ** *чыім, каго, у каго. Акал. і вык. Разм.* **1**. У поўнай залежнасці ад каго-н. (быць, знаходзіцца). **Сін**.: пад абцасам *чыім, каго, у каго*; пад каўпаком *каго, у каго*; пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 1 знач.); у кіпцюрах *чыіх, каго*; у кулаку; у лапах *каго, чыіх*; у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *Але як бы ні было там ён [Сымон] паставіць на сваім, ён пралезе хоць бы кротам, бо пад Шлёмавым тут ботам ён не хоча быць зусім.* Колас.

2. Пад чыёй-н. уладай, пад прыгнётам (аказацца, стагнаць і пад.). **Сін**.: пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 2 знач.). *Ці ж на тое палівала ты зямліцу потам, каб яна цяпер стагнала пад фашысцкім ботам?* Крапіва. *Тады наш край стагнаў пад ботам царскіх сатрапаў.* Левановіч.

БОТЫ • **ДВА́ БО́ТЫ ПА́РА**. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. **Сін**.: абое рабое; аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). *Той раз рассталіся мы з Захаркам сябрамі, але я нікому не прызнаўся, што шкадую яго, што быў у садзе. Засмяялі б: «З Захаркам гуляе, значыць, два боты пара».* Грахоўскі. *Сабраліся: адзін сухарукі, другі суханогі. Два боты пара.* Шамякін. *— Каб усе ротныя такія былі, як Драніцын, дык ужо на вышыні паабедалі б. — Што? Абараняеш? Канечне, два боты — пара.* Быкаў. *Словам, два боты — пара: што гарманіст, што барабаншчык.* Сяркоў. *На камбінаце пайшла пагалоска: маўляў, яны з Салавейчыкам старыя закадычныя сябры, дырэктар спецыяльна выпісаў свайго сябрука — два боты пара.* Блакіт.

ЛІЗАЦЬ БОТЫ. Гл. лізаць.

БОЧАК • **СЕМ БОЧАК АРЫШТАНТАЎ** *нагаварыць*. Гл. бочку.

БОЧКА • **БО́ЧКА З ПО́РАХАМ**. *Мн. не ўжыв. Вык. Функц. не зам.* Неадступная пагроза, вялікая небяспека. **Сін**.: парахавая бочка. *[Гдаль:] Аддай чалавека. Ходзіць ночу — значыць, ён такі мужыцкая басяцкая морда і бандзюк. Наваколле й так бочка з порахам.* Караткевіч. *[Сваевіч:] Маса — гэта бочка з порахам. Досыць іскры, каб...* Рамановіч.

БЯЗДО́ННАЯ БО́ЧКА. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Невычэрпная крыніца матэрыяльных даброт. **Сін**.: дойная карова. *І так, дзякуй дзяржаве, усю вёску ў крэдыт адбудавалі. А я так думаю, што дзяржава — не бяздонная бочка.* Шамякін. *[Шафёр] і ўчора ўгаворваў ехаць на «Волзе». Яму абы праехаць з шыкам. За адзін раз гатовы дабіць машыну. А што яму! Даб'е — калгас новую купіць. Калгас для яго бяздонная бочка.* «Полымя».

2. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які можа, не п'янеючы, выпіць шмат спіртнога. *А што яму тое паўлітра! Гэта ж — бяздонная бочка...* «Полымя».

ПАРАХАВА́Я БО́ЧКА. *Мн. не ўжыв. Вык. Функц. не зам.* Неадступная пагроза, вялікая небяспека. **Сін**.: бочка з порахам. *Паступілі звесткі аб магчымым выступленні нямецкіх ваеннапалонных. Трывожны сігнал. Палонных яўна падбухторваюць. Ленін разумеў, якая гэта парахавая бочка — многія тысячы немцаў і аўстрыйцаў...* Шамякін.

Блізкі Усход. Пры першым жа дотыку да матэрыялаў з гэтага рэгіёна Кейсі ахапіла трасучка-ікаўка. Праклятае месца. Парахавая бочка. «Полымя».

БОЧКІ • **АД КОЖНАЙ БОЧКІ ШПУНТ**. Гл. шпунт.

АД ПУСТОЙ БОЧКІ ЗАТЫЧКА. Гл. затычка.

ПАД УСЕ БОЧКІ ШПУНТ. Гл. шпунт.

ТРЫ БОЧКІ АРЫШТАНТАЎ *нагаварыць*. Гл. бочку.

ЯК З БО́ЧКІ *нясе (несла)*. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі моцна. Пра адчуванне паху гарэлкі ад чалавека. *[Камароўскі:] Калі ён выцягнуў грошы, дык схіліўся нада мной. Я, праўда, цьмяна, як праз павалоку якую, пабачыў яго твар. І пачуў — гарэлкай як з бочкі нясе.* Капусцін. *Вочы яго былі ўжо, як у салавейчыка, а з губы нясло як з бочкі.* Колас.

БОЧКУ • **БО́ЧКУ (ТРЫ́ БО́ЧКІ; СЕ́М, СО́РАК, СТО́ БО́ЧАК) АРЫШТА́НТАЎ** *нагаварыць, навыдумляць* і пад. *Акал. Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго (нагаварыць). **Сін.**: мех з торбай; мех і кайстру; сем вёрст да нябёс і ўсё лесам; сем карабоў. *[Нямтур] павесіць пінжак на сцяну і глядзіць адным вокам з-пад коўдры, як Алеся, нагаварыўшы бочку арыштантаў, шарыць па кішэнях, выграбае ўсё да капейкі.* Мыслівец. *Нагаварыў [Сцяпанаў] тры бочкі арыштантаў, нібы смехам, а на самай справе паспрабуй усё зрабі, што ён раіў.* Алешка. *Тут ён [Таўлай] прыгадаў ляпсусы аўтара, які не пайшоў ад жыцця, а ўхітрыўся ілюстраваць модныя схемы і навыдумляў «сем бочак арыштантаў»...* Калеснік. — *Табе.. сорак бочак арыштантаў нагаворань, — упікнуў Карпусь, — а ты усё будзеш разяўляць рот.* Баранавых. *[Каліберaў:] Як жа быць з гэтай.. з карэспандэнткай? [Моцкін:] А вы ёй нагаварыце сто бочак арыштантаў, а потым на машыну і павазіце па калгасах. Толькі туды, куды трэба. І ўсё. І галоўнае — нікога да яе не падпускайце.* Макаёнак.

КАЦІЦЬ БОЧКУ *на каго*. Гл. каціць.

КЛАСЦІ НА БОЧКУ *грошы*. Гл. класці.

Грошы **НА БО́ЧКУ**. *Разм.* Ужыв. пры адсутным дзейн. са знач. асобы. Тут жа, адразу, не адкладваючы плаці. Пра плату гатоўкай, наяўнымі грашамі. **Сін.**: класці на бочку. *[Пякарская:] Паспеем разлічыцца. [Байкач:] Грошы на бочку! Я заўтра ж змотваю вудачкі. Досыць.* Гурскі. *Адзін шукае кліентаў з грашамі, другі сам прапануе сябе «па дамоўленасці». А дамоўленасць вядома якая — грошы на бочку.* «Звязда». *Праўда, тыя шчэбень ці пясок можна выпісаць і на Цвёрдым завулку, але пакуль выстаіш чаргу, пакуль здабудзеш аўтатранспарт, пагрузчык... А тут без усякага клопату — грошы на бочку, і карыстайся.* «ЛіМ».

ПАД КОЖНУЮ БОЧКУ ШПУНТ. Гл. шпунт.

ПАКАЦІЦЬ БОЧКУ *на каго*. Гл. пакаціць.

Бухаць, кашляць **ЯК У БО́ЧКУ**. *Акал. Разм.* Вельмі моцна. *Дзядзька Ладзіслаў сталуецца ў нас. Ён хворы, страшэнна кашляе. Усю ноч бухае як у бочку і задыхаецца.* Шамякін. *Валошка еў, не перастаючы кашляць. Маці маўчала-маўчала і зноў прычапілася: — Бухаеш як у бочку. Палячыцца не можаш.* Карамазаў. — *Зноў ужо цмыгалку ў рот усунуў, — буркнула, збіраючы са стала посуд, яшчэ жвавая бабка Каця. — Цэлую ноч як у бочку бухае, а потым увесь дзень дыміць і дыміць...* Дудараў.

БОЧЦЫ • **ЛЫЖКА ДЗЁГЦЮ <У БОЧЦЫ МЁДУ>**. Гл. лыжка.

ЯК СЕЛЯДЦОЎ У БОЧЦЫ *ў чым*. Гл. селядцоў.

БРАЗГАЦЬ • **БРА́ЗГАЦЬ ДЗВЯРА́МІ (-Ы́МА, -МІ́)**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выяўляць рэзкі пратэст, не дабіўшыся свайго, жаданага. **БРАЗНУЦЬ ДЗВЯРАМІ (-ЫМА, -МІ)**. *Зак. Думалася: чым гэтак мучыцца, ці не ле-*

пей адразу скончыць усе свае пакуты? А перад тым як скончыць, хацелася мне бразнуць мацней дзвярыма. Гарэцкі. — *То ты.. усе дакументы забраў.. з інстытута? Бразнуў ўжо дзвярыма?! — Бацька скінуў газ, адруляваў на ўзбочку і стаў.* Місько.

БРА́ЗГАЦЬ ЗБРО́ЯЙ. *Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці сукупнасці асоб. Пагражаць вайной. *Варушацца гітлераўскія недабіткі, бразгаюць зброяй цемрашалы...* Лынькоў. *[Міхайлаў:] Пішыце! Загаловак дадзім так: «Контррэвалюцыйная зграя зноў бразгае зброяй».* Васілеўскі.

БРАЗНУЦЬ • **БРАЗНУЦЬ ДЗВЯРАМІ**. Гл. бразгаць.

БРАКУЕ • **ТОЛЬКІ ПТУШЫНАГА МАЛАКА БРАКУЕ** *ў каго, дзе.* Гл. няма.

БРАЛІСЯ • **<ЯШЧЭ> ЧЭРЦІ НА КУЛАЧКІ НЕ БРАЛІСЯ**. Гл. чэрці.

БРАТ • **БРА́Т-СЯСТРЫ́ЦА (БРА́Т-СЯСТРА́)**. *Мн. не ўжыв. Часцей дзейн. і дап. Разм.* Травяністая трохколерная расліна сямейства фіялкавых (Viola trikolor L.); браткі. **Сін.**: анюціны вочкі; іван-ды-мар'я. *На той магіле вырасла травіца, і людзі назвалі яе «Брат-сястрыца».* Дунін-Марцінкевіч. *Быццам спіць мятлюга, нявідна дрыжыць канапелька, дзятліна сядзіць, званочкі калышуцца, здалёку, з лесу брат-сястра бялее, сінее мясцінамі.* Гарэцкі.

ВА́Ш БРА́Т. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Разм.* Вы і падобныя да вас. Часцей пра мужчын. *Раскажы яму, каго кахаеш, каго ненавідзіш, а ён заўтра ўсё гэта ў апавяданне ці, яшчэ горш, — у нарыс. Ведаем мы вашага брата!* Шамякін. *Вот і казакі спатрэбіліся. Цяпер вашага брата-дэзерціра па лесе колькі хочаш знойдзеш.* Лобан. *[Батура:] Чулі, дзяўчаты, як з вашага брата здзекуюцца? Заспявайце сватам, каб ім моташна стала.* Крапіва.

І́ХНІ (ІХ) БРА́Т. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Яны і падобныя да іх. Часцей пра мужчын. *Я не першы год служу, я многа іхняга брата бачыў.* Галавач. *«Ну, — кажа ён, — я ў Мінску бываў, я ведаю, што сярод іхняга брата ёсць [хлопцы] сапраўдныя...»* Брыль. *[Андрэй:] Жанчын паважаць трэба, уступаць ім месца, дарогу, бо яны, жанчыны, спрадвеку больш сціплыя, чым мужчыны. [Васіль:] Гэта было некалі, а цяпер і ў іхняга брата хапае смеласці, нават нахабства.* Козел. *Каб мела [Люся] жаніха — чаго б паперлася з ім [Андрэем]? Хм, чаго... Мо пасварыліся — во і рашыла падражніць, каб быў больш згаворлівы, пакладзісты... Іх брат гэта ўмее!* Блакіт.

НА́Ш БРА́Т. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Разм.* Мы і падобныя да нас. Пра мужчын. — *Едзь, браце, — парадзіў Рыгор. — Нашаму брату няможна доўга заседжвацца на адным месцы.* Гартны. *Гучны голас Андрэя крычаў: — Буржуі на вайне мільёны нажываюць, а нашага брата б'юць толькі, мы калецтва можам толькі нажыць.* Галавач.

НІ СВАТ НІ БРАТ *каму.* Гл. сват.

САМ ЧОРТ НЕ БРАТ *каму.* Гл. чорт.

СВО́Й БРА́Т. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Чалавек, блізкі поглядамі, роўны становішчам. Пра мужчын. *Свой брат ляснік не прагоніць, не даўшы паесці.* Лобан. *Гэта «дай-но» пачуеш хіба толькі ад свайго брата — патомнага палешука.* Палтаран.

ТВО́Й БРА́Т. *Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Разм.* Ты і падобныя да цябе. Пра мужчын. *І ўпраўляючы цябе лае, калі мала прыбытку, і твой жа брат селянін крыўдуе...* Лынькоў.

БРАТА • **НА БРА́ТА**. *Дап. Разм.* Кожнаму, на кожнага. **Сін.**: на нос; на рыла. —*Даеш, два сажні на брата? — Не гарачыцеся, таварышы! — спыняе Сцёпка. — Памалу, паволі возьмемся, каб не таміцца адразу — работы нам будзе.* Колас. *Канстанцін Міхайлавіч дас-*

таў хлеб, паставіў сподачак з соллю, паклаў па вялікай цыбуліне на брата. С.Александровіч.

НІ СВАТА НІ БРАТА. Гл. свата.

БРАТЫ • **БРАТЫ́ НА́ШЫ МЕ́НШЫЯ**. *Адз. не ўжыв. Часцей у ролі дап. Функц. не зам.* Звяры (свойскія ці прыручаныя чалавекам). *Мы наведалі заапарк.., паназіралі за жыццём «братоў нашых меншых».* «Настаўн. газ.»

БРАХАЦЬ • **БРАХА́ЦЬ НА ВАДУ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бясконца многа піць, не могучы прагнаць смагу. *Ды дзякуй, дзякуй. Вобла — гэта добра. Але каб ад яе на ваду не брахаць.* Радкевіч. *[Лявон:] Не, Мітрафан Сазонавіч, сам навары́ў салёнага, сам і з'ясі і сам на ваду брахаць будзеш.* Макаёнак. *Я на ікры вырасла, калі бацька ў Астрахані служыў. Але там чорная, і яна абрыдла мне. А вось чырвоная... Ем і есці хочацца. А ўначы брашу на ваду...* Шамякін.

БРАХА́ЦЬ НА ПЕ́НЬ навучыцца, навучыць і пад. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць недарэчнае, неразумнае. **Сін.**: брахаць на сабак; на пень брахаць <ды> на калоду тукаць. — *Не надта дзядзькай, а скажы, чаго гэта з Верасава цябе прынясло ў Дварчаны. — Выгналі... — Бачу, што і ты ўжо навучыўся на пень брахаць.* Адамчык. — *Пытанне палітычнае. Мая думка — нямецкую зацею [адкрыць школы на акупаванай тэрыторыі] там, дзе можна, сарваць. Немцы хочуць пасеяць ілюзію мірнага жыцця... — Правільна!.. Ніякіх школ. — Навучаць на пень брахаць.* Навуменка.

БРАХА́ЦЬ НА САБА́К навучыцца, навучыць і пад. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць недарэчнае, неразумнае. **Сін.**: брахаць на пень; на пень брахаць <ды> на калоду тукаць... — *Наш настаўнік добры, ён так нас навучае. — Навучае... Навучыў вось цябе на сабак брахаць.* Крапіва. *А летась паслаў я яго [сына] у медыцынскі інстытут... А яму там узялі ды балаў не паставілі, колькі трэба. Дык вось і вывучыўся на сабак брахаць.* Брыль.

НА ПЕ́НЬ БРА́ХАЦЬ <ДЫ> НА КАЛО́ДУ ТУ́КАЦЬ вучыць, навучыць і пад. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. (Вучыць, навучыць каго-н.) гаварыць недарэчнае, неразумнае. **Сін.**: брахаць на пень; брахаць на сабак. — *Яна ж у нас толькі навучыцца. — Навучыцца... На пень брахаць ды на калоду тукаць. Досыць ужо навучылася...* Зарэцкі. — *Не хачу навукі Крэйдзінай... — Крэйдзіна тут збоку прыпёку. Упёрся ты ў яе, як баран у сцяну. Шырэй думай... Табе здаецца, што ў нас... навучаюць на пень брахаць, на калоду тукаць?* Масарэнка. [*Лепешаў*, с. 49: на пень брахаць, на калоду тукаць.]

БРАЦЦА • **БРА́ЦЦА ЗА ГАЛАВУ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рабіцца разважлівым, станавіцца разумнейшым; спахапляцца, разумнець. **Сін.**: брацца за розум (у 1 знач.). **УЗЯЦЦА ЗА ГАЛАВУ**. *Зак. [Дзядзька] трымаў пісульку [падпольшчыкаў] перад сабою, гаварыў: — З такой работай, знаеш, захраснеш у дэфензіве, як кажу! Трэба, знаеш, узяцца за галаву!.. Калі б пісулька трапіла ў дэфензіву — я не ведаю!* Баранавых. *Кругом людзі як людзі, а на яго [Казіка] ніякія законы не дзейнічаюць. Пара было б і за галаву ўзяцца...* Дайліда.

2. Разгубіўшыся, не ведаць, што рабіць, даходзіць да адчаю. **Сін.**: хапацца за галаву. **УЗЯЦЦА ЗА ГАЛАВУ**. *Зак. — Работы хопіць! Абы ахвота! — турбавала [Ганну] Параска. — Дзяцей у нас ведаеш колькі? Сто семера! Як ні глядзі, а гразі за дзень нацягнуць — за галаву возьмешся!* Мележ. *[Крукоўскі:] Сказала мне Варвара Міхайлаўна,*

што ў маім доме камуніст, — я ўзяўся за галаву! Вы, Ілья Цімафеевіч, разумееце, што можа быць ад палякаў і мне, і вам за камуніста? Баранавых.

БРА́ЦЦА ЗА́ГРУДКІ *з кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Біцца, весці бойку. **Сін.**: брацца за чубы (у 1 знач.). *Усе ў Казіным Бродзе баяліся [аб'ездчыка], і ніхто не адважваўся брацца з ім загрудкі.* Мурашка. **УЗЯЦЦА ЗАГРУДКІ** *з кім. Зак. Калі суддзя абвясціў перапынак, на брук высыпалі сваякі хлопца і дзяўчыны ды ўзяліся загрудкі.* Карпюк.

2. Задзірацца, спрачацца, сутыкацца. **Сін.**: брацца за чубы (у 2 знач.); брацца ў рожкі з *кім*; у дубкі ісці *з кім*; у рожкі з *кім*. *— Заўтра канферэнцыя, — паведамляе фізік. — Трэба ехаць, а тут з гэтым праклятым сенам звязаўся. Хіба прыемна брацца загрудкі з Гаркушам? Прападзі яно пропадам!* Навуменка. **УЗЯЦЦА ЗАГРУДКІ** *з кім. Зак.*

БРА́ЦЦА ЗА ГУ́Ж. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць якую-н. справу. *Можа ў скрутнай гадзіне, мой клопат узважыўшы, скажуць: рату яшчэ папрацуй, калі дуж. Я падумаю, мусіць, згаджуся, таварышы, як там, часе, з умовай? Бяруся за гуж.* Лужанін. **УЗЯЦЦА ЗА ГУЖ.** *Зак. Ну, а калі бярэшся за гуж, што ж, атрымаеш васемнаццаць гадзін на тыдні — і заўтра на ўрокі.* Гроднеў. *Але адступаць нам нельга. Узяліся за гуж, дык і павінны пабудаваць школу...* Васілевіч.

БРА́ЦЦА ЗА ПЯРО́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць пісаць мастацкія і іншыя творы. *Ніяк нельга ўтлумачыць некаторым: непрыдатнасць да іншых прафесій не азначае, што ты маеш права брацца за пяро.* Лужанін. **УЗЯЦЦА ЗА ПЯРО.** *Зак. І, каб падбадзёрыць рабочага, які ўзяўся за пяро, я пачаў прыводзіць факты з жыцця вядомых паэтаў.* Прокша.

БРА́ЦЦА ЗА РО́ЗУМ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Рабіцца разважлівым, станавіцца разумнейшым; спахапляцца, разумнець. **Сін.**: брацца за галаву (у 1 знач.). *— За розум пара ўжо брацца! — не ўтрываў.. дзед.* Мележ. **УЗЯЦЦА ЗА РОЗУМ.** *Зак. Колькі за пасляваенныя гады я ўніжаўся, замольваў твае грахі ў начальства, паручаўся, што возьмешся за розум, перастанеш піць?* Карпюк.

2. Прыдумваць што-н., знаходзіць які-н. выхад. **УЗЯЦЦА ЗА РОЗУМ.** *Зак. [Гарлахвацкі:] Трэба абдумаць, за што раней узяцца. [Анна Паўлаўна:] За розум вазьміся. У цябе ж нейкае пасведчанне ёсць, што ты вучоны. Дык і дабівайся па вучонай лініі.* Крапіва. *Я садзіўся за плуг і стараўся, як кажуць, узяцца за розум. А потым зноў прасіў каня ісці, і ён ішоў, — мы цягнулі ў канец паласы баразну, нібы разам ужо зразумеўшы, што іншага выхаду з нашай пакуты пакуль што няма.* Брыль.

БРА́ЦЦА (ІСЦІ́) У РО́ЖКІ *з кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выяўляючы сваю самастойнасць, незалежнасць, задзірацца, спрачацца, сутыкацца. **Сін.**: брацца за чубы (у 2 знач.); брацца загрудкі *з кім* (у 2 знач.); у дубкі ісці *з кім*; у рожкі *з кім*. *Ладзяць [«маладнякоўцы»] шумлівыя сходы, вечары, бяруцца ў рожкі са старымі, не прызнаюць літаратурных аўтарытэтаў.* Бядуля. *А дарма ты ўвязалася ў гэтую гісторыю... Не табе з Кібрысам брацца ў рожкі. Кібрыса голымі рукамі не возьмеш.* Блакіт. **УЗЯЦЦА (ПАЙСЦІ) У РОЖКІ** *з кім. Зак. Настаўнік адзін.. дужа ўжо з папом у рожкі пайшоў.* Лынькоў. *— А чаго яны [паліцаі] прыходзяць да вас? — Ды ўсё да яе, да Танюшы. У рожкі з імі наважыла пайсці дзеўка. Ты б, Максімка, пагаварыў з ёю... Можа б, паслухала, уціхамірылася.* Машара.

БРА́ЦЦА НА ЎЗБРАЕ́ННЕ *кім. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Дзейсна выкарыстоўвацца, прымяняцца ў чыёй-н. практыцы, дзейнасці. *Пісьменнікам бярэцца на ўзбраенне адно з самых важных паняццяў — катэгорыя чалавечнас-*

ці, праз якую, бы праз своеасабліваеe павелічальнае шкло, высвечваюцца ўсе ўчынкі Ігната Сцяпанавіча. «ЛіМ». **УЗЯЦЦА НА ЎЗБРАЕННЕ** *кім. Зак.*

БРАЦЦА Ў СІЛУ. Гл. убірацца.

БРА́ЦЦА (ХАПА́ЦЦА) ЗА ЖЫВАТЫ́ (ЗА ЖЫВО́Т). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці (часцей) сукупнасці асоб. Моцна смяяцца. **Сін.**: бакі рваць; качацца са смеху; надрываць жываты <ад смеху >; паехаць ад смеху; пакаціцца са смеху; паміраць ад смеху. *Пятрэсеву натуру ведалі ў Ясенях даўно. Пра яго скважнасць, бывае, мужчыны ў кузні расказваюць такое, што ўсе за жываты бяруцца.* Арочка. *Ільчык, стрэўшы хлопца, за жывот хапаўся: — Мой табе паклончык, атаман ягнячы.* Бажко. **УЗЯЦЦА (ХАПІЦЦА) ЗА ЖЫВАТЫ (ЗА ЖЫВОТ)**. *Зак. Што Цiток чуў, тое і напісаў: у калгасе «Зялёны гай» свінаматкі з усім сваім прыплодам сытыя таму, што ўволю атрымліваюць бульбы, мукі і пятрушкі... Ну ж і хапіліся назаўтра чытачы за жываты!* Аношкін.

БРА́ЦЦА (ХАПА́ЦЦА) ЗА ЧУБЫ́ (ЗА ЧУБКІ́). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Біцца, змагацца; весці бой. **Сін.**: брацца загрудкі *з кім* (у 1 знач.). **УЗЯЦЦА (ХАПІЦЦА) ЗА ЧУБЫ (ЗА ЧУБКІ)**. *Зак. Як памёр той князь, дык і ўзяліся тыя сыны за чубкі, усё роўна як у нас Тамаш Кірык з Тодарам Поштай. Такая каша выйшла, што сам чорт нагу зломіць.* Крапіва. *Цар Мікалай з царом Вільгельмам за чубкі ўзяліся, а ў Лаўрэнавых сыноў ілбы затрашчалі.* Сабаленка.

2. Задзірацца, даводзіць справу да сутычкі. **Сін.**: брацца загрудкі *з кім* (у 2 знач.); брацца ў рожкі *з кім*; у дубкі ісці *з кім*; у рожкі *з кім*. *Яны часта браліся за чубы — парторг са старшынёй, — і Вежнявец ужо хацела неяк памірыць іх...* Асіпенка. *За чубы хапаюцца прарабы, лаюцца, па-зімняму дрыжаць.* Панчанка. **УЗЯЦЦА (ХАПІЦЦА) ЗА ЧУБЫ (ЗА ЧУБКІ)**. *Зак.*

БРАЦЬ • **БРАЦЬ АГОНЬ НА СЯБЕ**. Гл. выклікаць.

БРА́ЦЬ БЫКА́ ЗА РО́ГІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Смела, энергічна пачынаць з самага галоўнага. *Я чалавек справы і, як гэта гаворыцца ў нас, люблю адразу браць быка за рогі, каб лішне не марнаваць часу. Якія прычыны майго арышту?* Лынькоў. **УЗЯЦЬ БЫКА ЗА РОГІ**. *Зак. — Я зараз вазьму быка за рогі, калега, — сказаў Каленбрун і павярнуўся да Дроба. — Адкажыце, малады чалавек, на мае пытанні, і ўсё будзе ў парадку.* Самуйлёнак.

БРА́ЦЬ ВЕ́РХ. *Незак. Функц. не зам.* **1**. *над кім.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Падпарадкоўваць каго-н. сваёй волі, панаваць над кім-н. **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; ездзіць на карку *чым*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму, каго*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). **УЗЯЦЬ ВЕРХ** *над кім. Зак. [Шыдлоўская:] Хоць адна баба верх над мужыком узяць сумела.* Козел. *Гаспадары ўзялі верх, маглі і на гэты раз панаваць.* Гартны.

2. *над чым.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Аказвацца больш значным, мацнейшым, чым што-н. іншае. *Хоць змарыліся [хлопцы] за час працы, але цікавасць бярэ верх над усім, — закідваюць Дзераша пытаннямі, просяць растлумачыць усё незразумелае, з чым спаткаліся на працы за дзень.* Шынклер. *Радасць недалёкай сустрэчы з роднымі, блізкімі людзьмі, перспектыва самастойнай працы бралі верх над смуткам расставання з любімым горадам.* Пальчэўскі. **УЗЯЦЬ ВЕРХ** *над чым. Зак. Жыццё возь-*

ме верх над яго слабасцямі, бо мацней за жыццё на гэтым свеце нічога няма... І.Капыловіч. *Няўжо ў Наталі над таварыскім пачуццём узялі верх пачуцці жаночыя?* Гартны.

3. <*над кім, над чым*>. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Дамагацца перавагі над кім-, чым-н., адольваць, перамагаць каго-, што-н. **Сін.**: класці на <абедзве> лапаткі *каго, што. Выходзіла так, што Аленка верх брала над Сцёпкам. Ён скончыў школу, і яна скончыла — ды яшчэ як! Кнігу нават падарылі ёй.* Колас. *[Старац:] Адвага наша — адно, а жыццё другое, і найбольш верх бярэ гэта апошняе.* Купала. *Вось рубцы, ад ран на спіне, але кожны раз паны бралі верх. Войска ім памагала.* Бядуля. **УЗЯЦЬ ВЕРХ** <*над кім, чым*>. *Зак. Старыя праці́віліся, але моладзь не ўтаймавалася, пакуль не ўзяла верх...* Чарот.

БРА́ЦЬ ГО́ЛЫМІ РУКА́МІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. *каго, што.* Авалодваць кім-, чым-н., захопліваць каго-, што-н. без асаблівых цяжкасцей. *Варту з-за хат лёгка зняць можна, а тых голымі рукамі бяры. Спяць кучай усе.* Галавач. **УЗЯЦЬ ГОЛЫМІ РУКАМІ**. *Зак. — Хлопцы, глядзіце патроны! — крыкнуў [Бяссмертны] на сваіх. — А то нас голымі рукамі возьмуць.* Дамашэвіч.

2. *каго.* Лёгка падпарадкоўваць, прымушаць слухацца. *Яго, брат, голымі рукамі не бяры. Ён у нас яшчэ які спец.* Макаёнак. **УЗЯЦЬ ГОЛЫМІ РУКАМІ**. *Зак. [Нічыпар:] Чарнавуса таксама голымі рукамі не возьмеш. Моцна вучоны чалавек.* Крапіва. *«Не, Сцепаніду голымі рукамі не возьмеш, — можа, першы раз са шчырым захапленнем падумаў Пятрок. — Калі ўжо заўпарціцца, дык паякочаш».* Быкаў.

БРА́ЦЬ ГО́РЛАМ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца чаго-н. крыкам, лаянкай. *Чаго там ціха! Што яны горлам бяруць, дык ім і паддавацца? Цярпення ўжо ад іх не стала!* Самуйлёнак. *Чаго падскокваеш, як на гарачым вуголлі?.. Толькі горлам, відаць, прывык браць. А які з цябе работнік, бачна адразу.* Макарэвіч. **УЗЯЦЬ ГОРЛАМ**. *Зак.*

БРА́ЦЬ ДА ГАЛАВЫ́ <*што*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Многа думаць пра што-н., непакоячыся і хвалюючыся. **Сін.**: балець душой *за каго, за што, па кім, па чым*; браць <блізка> да сэрца <*што*>; браць <сабе> у галаву <*што*>. *Люба — разводніца... Але, відаць, не вельмі яна бярэ да галавы тое, што цяпер адна: кавалераў у яе хапае, ды Люба не спяшаецца...* І.Капыловіч. *Вось табе і інспектар. Замест таго, каб настаўляць Шуру, як трэба працаваць, кажа — не бярыце да галавы.* Арабей. **УЗЯЦЬ ДА ГАЛАВЫ** <*што*>. *Зак.*

БРА́ЦЬ ЗА ЖА́БРЫ *каго. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць паступаць пэўным чынам. **Сін.**: браць за горла *каго*; браць за шчэлепы *каго*; наступаць на горла *каму, чаму*; станавіцца на горла *каму. Нават сам Верабей абурыўся сваім паплечнікам. Паклікаў да сябе ў кабінет і давай яго браць за жабры. — Я ж табе казаў дагледзець жыта. А ты што зрабіў?..* Пестрак. **УЗЯЦЬ ЗА ЖАБРЫ** *каго. Зак. Сёння п'яніц узялі за жабры, барматухі меней пачалі ў нас піць...* Панчанка.

БРА́ЦЬ ЗА КАЎНЕ́Р *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыцягваць да адказнасці, караць. **Сін.**: браць за шкірку *каго*; браць на цугундар *каго. Грахі свае ты, напэўна, лепш за мяне ведаеш... А ты не палохайся, за каўнер цябе ж яшчэ не бяруць.* Галавач. **УЗЯЦЬ ЗА КАЎНЕР** *каго. Зак. Няма каб памагчы злодзея за каўнер узяць, дык яшчэ пакрываюць. Усе сяло абыдзі, не ўпросіш чалавека за сведку пайсці.* Крапіва.

БРАЦЬ ЗА РУКУ *каго.* Гл. лавіць.

БРА́ЦЬ ЗА ШКІ́РКУ *каго. Незак. Прост.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыцягваць да адказнасці, караць. **Сін.**: браць за каўнер; браць на цугундар *каго. А нелюдзю, ашуканцу не абавязкова верыць. Яго трэба браць за шкірку, як толькі ён пачынае паску-*

дзіць. «Вожык». **УЗЯЦЬ ЗА ШКІРКУ** *каго. Зак. [Мандрыкін:] А цяпер, калі прыйшлося, што самога зараз возьмуць за шкірку, «он украдкаю ківает на Петра», гэта значыць на Антона Мітрафанавіча.* Крапіва. *Засцянкоўцы рады, што злодзея гэтага за шкірку ўзялі.* Чарнышэвіч.

БРА́ЦЬ ЗА ШЧЭ́ЛЕПЫ *каго. Незак. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць пастулаць пэўным чынам. **Сін.**: браць за горла *каго*; браць за жабры *каго*; наступаць на горла *каму, чаму*; станавіцца на горла *каму. [Жора:] Пасля першай [чаркі] усе філасофствуюць, пасля другой звычайна пытаюцца: «Ты мяне паважаеш?», пасля трэцяй лезуць цалавацца. Вось пасля трэцяй ты яго і бяры за шчэлепы цёпленькага.* Петрашкевіч. **УЗЯЦЬ ЗА ШЧЭЛЕПЫ** *каго. Зак. А ўзялі б яго добра за шчэлепы — сказаў бы.* Янкоўскі.

БРА́ЦЬ З БО́ЕМ (-Ю) *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дамагацца чаго-н. энергічнымі дзеяннямі. *Кожную найменшую драбніцу шчасця трэба здабываць і браць з боем.* Кучар. *Балота даводзілася браць з боем. Пад кожны аб'ект трэба было падсыпаць як не двухметровы пласт пяску.* Гардзей. *Гарыць тайга... Адбіць агонь цаной любою мы выйшлі ўсе да аднаго, і кожны крок мы бралі з бою ў пекле чортавым яго.* Звонак. **УЗЯЦЬ З БОЕМ (-Ю)** *што. Зак.*

БРА́ЦЬ ЗМО́РАМ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва дамагацца чаго-н. назойлівымі просьбамі, дзеяннямі і пад. *У яго [Ротара Пятровіча] быў проста нейкі талент браць зморам. І заўжды дамагаўся свайго.* Блакіт. **УЗЯЦЬ ЗМОРАМ**. *Зак. Карацей кажучы, ад тактыкі ашаламлення ён [Карнач] перайшоў да тактыкі «ўзяць зморам».* Шамякін.

БРА́ЦЬ ЛЕ́ЙЦЫ Ў <СВАЕ́> РУ́КІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымаць на сябе кіраванне чым-н. **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 2 знач.). **Ант.**: выпускаць з <сваіх> рук (у 2 знач.); выпускаць лейцы з <сваіх> рук. *Ала, вядома, заўважыла метамарфозы і неяк натуральна карысталася абставінамі — брала ў рукі лейцы, падпарадкуючы ўсё сваёй волі і жаданню.* Карпаў. *Лейцы ў рукі бярэ Амалія Сідараўна. Выклікае з мястэчка Маргарыту, заводзіць асцярожную гаворку пра Сяргея Касцюшку.* Навуменка. *А я стары. Зусім стары. І хворы. І нядужы. У рукі лейцы ты бяры, кіруй разумна, дружа.* Бялевіч. **УЗЯЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў <СВАЕ> РУКІ**. *Зак. Твая дачка дзяўчына разумная, можа, возьме лейцы ў свае рукі.* Машара.

БРА́ЦЬ НА АБАРДА́Ж *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча дзейнічаць у адносінах да каго-, чаго-н. *Спяваў [продак] і вучыўся нідзе не падаць ніцма, жыць на Зямлі і неба браць на абардаж.* Дайнека. *Прыкідваю, быццам ніштаватая машына. Матор паслухаў, хадавую агледзеў, кузаў. Бяру яго [гаспадара] на абардаж. Купляю, бацька: васемсот цяпер, астатнія ў растэрміноўку.* Дзятлаў. **УЗЯЦЬ НА АБАРДАЖ** *каго, што. Зак. Гіві, здаралася, абяцаў: «Вазьму цябе, любанька, на абардаж...»* Мехаў.

БРА́ЦЬ НА АРА́ПА *каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца чаго-н. ашуканствам, хітрыкамі. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у

1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *[Скрылёў:] На арапа браў [Шаталаў]? [Люба:] Здалёк заходзіў. Ну нібы любоў да мяне адчувае...* Кобец. — *Людзі ж бачылі, што ён прыбег быў дадому! — браў яе на арапа Яша.* Місько. **УЗЯЦЬ НА АРАПА** *каго. Зак.*

БРА́ЦЬ НА БО́ГА *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца чаго-н. ашуканствам, хітрыкамі. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Да іх [гестапаўцаў] дайшлі нейкія чуткі, вось яны і бяруць вас на бога.* Крапіва. — *На бога бярэш? Хто табе напеў? — падскочыў Паўлюк. — Па дзяшоўцы купляеш?* Калодзежны. **УЗЯЦЬ НА БОГА** *каго. Зак. Толькі ты не крыўдуй, што ўзяў цябе, як гаворыцца, на бога; хацеў праверыць, які ты спрытны.* Бажко.

БРА́ЦЬ НА БУКСІ́Р *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапамагаць таму, хто адстае. **Сін.**: падаваць руку <дапамогі> *каму*; падпіраць плячом *каго*; падстаўляць плячо *каму*; цягнуць за вушы *каго*. *Дык у Мікалая дачка выдатніца, свой кансультант у хаце. Калі што — на буксір бярэ.* Місько. **УЗЯЦЬ НА БУКСІР** *каго. Зак. Шчыра радавалася [Наталля Макараўна], калі ў яе класе лепшыя вучні па сваёй ініцыятыве ўзялі на буксір слабейшых.* «Настаўн. газ.» *Вясной 1931 года першамайцы адставалі з сяўбой, і камбайнаўцы іх узялі на буксір: паслалі на дапамогу самую лепшую брыгаду аратых.* Мяжэвіч.

БРА́ЦЬ НА ВО́КА *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Уважліва сачыць, назіраць за кім-, чым-н. *І двор асадніцкі няўзнакі бяруць на вока Петрушы, глядзяць за ім не абыяка, а па сумленню, ад душы.* Колас. **УЗЯЦЬ НА ВОКА** *каго, што. Зак. [Іван:] Каб ведаў, хто цябе засватаў, узяў бы я яго на вока.* Танк. — *Не падабаецца ён мне, — не згаджаўся нават і захмялелы Бязмен... — І Лёмаз узяў яго на вока.* Брыль.

БРА́ЦЬ НА ВУ́ДАЧКУ (НА КРУЧО́К) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітраваць, дабівацца чаго-н. ашуканствам. **Сін.**: абводзіць вакол пальца; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Сцёпка не мог зразумець: ці Міхалка гаворыць шчыра, ці бярэ яго на вудачку.* Баранавых. *Гэта я на вудачку цябе браў, як таго шчупака. Вось ты са сваім звяном і набраў тэмпы, каб не адстаць.* Пянкрат. *Яўхім зніякавеў, але не падаў выгляду. Бач, падступае, на кручок бярэ.* Мележ. **УЗЯЦЬ НА ВУДАЧКУ (НА КРУЧОК)** *каго. Зак.*

БРА́ЦЬ НА ЗАМЕ́ТКУ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Запамінаць, звяртаць увагу, запісваць для памяці. **Сін**: браць на карандаш *каго, што. Ведайце: нам вы тут, у бальніцы, патрэбны. Што да ўсякіх здраднікаў, адшчапенцаў... Бярыце на заметку, калі такія трапляюць.* Сачанка. *«Хто-о?» — запытаў Андрэй. Бацька назваў некалькі прозвішчаў, сын іх запісаў. «А навошта ты ўсё гэта бярэш на заметку?» — спытаўся бацька.* Гурскі. **УЗЯЦЬ НА ЗАМЕТКУ** *каго, што. Зак. Ксенінага бацьку заспелі ў бальніцы на прыхоўванні лекаў і перавязачных сродкаў; арыштаваць не арыштавалі, а на заметку ўзялі.* Лужанін.

БРА́ЦЬ НА ЗЫ́ХЕР *каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаючы самаўпэўнена, правакаваць каго-н., выклікаць разгубленасць з мэтай дабіцца чаго-н. **Сін.**: браць на понт *каго. Саўка папаў у акрутнае становішча. Але ён быў упэўнены, што яго бяруць «на зыхер», як называецца на мове арыштантаў.* Колас. **УЗЯЦЬ НА ЗЫХЕР** *каго. Зак. — Не хочаш прызнавацца? Ну, добра. Павесіць яе! — загадвае Гудзілка і бярэ вяроўку. Гэта і ёсць Гудзілкаў следчы спосаб «узяць на зыхер».* «Полымя».

БРА́ЦЬ НА КАРАНДА́Ш *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Запамінаць, запісваць для памяці. **Сін.**: браць на заметку *каго, што. [Варонін] браў на карандаш тых, каго яму падказвалі.* Гурскі. **УЗЯЦЬ НА КАРАНДАШ** *каго, што. Зак. К з'яўленню Шэмета ён [Гаварушка] паспяваў абысці ўсе кабінеты райкома.. абзваніць усе ўстановы і калгасы, становішчам якіх можа сёння зацікавіцца сакратар, узяць неабходнае на карандаш...* Лобан.

БРА́ЦЬ НА МУ́ШКУ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Засяроджваць увагу на кім-, чым-н., сачыць за кім-, чым-н. **Сін.**: браць на прыцэл *каго, што. — Зараз пабачым, вінен ты ці не. І сваёю злосцю ты на мушку каго не бяры, я тваю палітыку добра ведаю, — даказваў Гарасім...* Пальчэўскі. **УЗЯЦЬ НА МУШКУ** *каго, што. Зак. Кірэй, ці даўно тое было, што глядзеў смерці ў вочы і смяяўся? А цяпер... Нарэшце злы лёс узяў цябе на мушку.* Дамашэвіч.

БРА́ЦЬ НА ПО́НТ *каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаючы з апломбам, правакаваць каго-н., выклікаць разгубленасць з мэтай дабіцца чаго-н. **Сін.**: браць на зыхер *каго. [Генадзь:] Гэта Пеця бярэ цябе на понт.* Петрашкевіч. *Добра так схаваўся, ажно ён праз хвіліну крычыць мне: вылазь, я цябе знайшоў, я цябе бачу. Не вылажу. Трасцу, думаю, ты бачыш. На понт бярэш?* Вpiarановіч. **УЗЯЦЬ НА ПОНТ** *каго. Зак. Прытвараешся, на понт хочаш мяне ўзяць. Што, надакучыў? Ён лепшы?* Ярашэвіч.

БРА́ЦЬ НА ПРЫЦЭ́Л *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Засяроджваць увагу на кім-, чым-н., сачыць за кім-, чым-н. **Сін.**: браць на мушку *каго. Некаторыя бралі на прыцэл хвосцікі Зусевага лапсердака, яго каўнерык, жылетку, а асабліва стаўбунаватую з гузікамі наверсе шапку.* Мурашка. **УЗЯЦЬ НА ПРЫЦЭЛ** *каго, што. Зак. — Ці не Раіну ўзяў ты на прыцэл? — Гарыдаўца спытаўся Мітрафан. І п'яны рогат паміж змрочных сцен узняўся, як з-пад могілак курган.* Танк.

БРА́ЦЬ НА ПУ́П. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач асобы. Перанапружвацца фізічна. *«Сказаць ці не сказаць пра сваю здагадку?» — падумаў Аляксандр Андрыянавіч. Сказаць — значыць, даць згоду працаваць на помпавай-47. А гэта значыць, суткамі стаяць па пояс у ледзяной вадзе і браць на пуп.* Шальманаў. *Яны ўсе цяпер, маладыя, на пуп браць не ахвотнікі, хай трактары робяць, кажуць.* Гіль. **УЗЯЦЬ НА ПУП**. *Зак.*

БРА́ЦЬ НА ПУ́ШКУ *каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца чаго-н. ашуканствам, хітрыкамі. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абу-

ваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Баец перастаў ужо ўсміхацца — не ведаў, што гаварыць. Мо камандзір бярэ яго на пушку?* Дамашэвіч. *— Аркадзь Міхайлавіч, я ніколі не бяру на пушку, — узмаліўся Корзун. — Не сварыцеся.* Шыцік. **УЗЯЦЬ НА ПУШКУ** *каго. Зак. — На пушку хочаце ўзяць? — Самае выгаднае ў тваім становішчы — адказваць на мае пытанні і гаварыць праўду.* Шабан.

БРА́ЦЬ НА РО́ЗУМ *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Разумець, усведамляць што-н. **Сін.**: браць уцям *што*; узяць <сабе> у толк *што. — Каб даў бог здольнасці, ахвоты да вашай новае работы, панятнасць добрую і памяць усё браць на розум вам і цяміць, і каб да кнігі вас гарнула, — сказаў Міхал сынам прачула.* Колас. **УЗЯЦЬ НА РОЗУМ** *што. Зак. Загружаны вакзалы і станцыі... Што-а гэта робіцца? — не возьмеш на розум.* Гартны.

БРА́ЦЬ НА СЯБЕ́ *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1**. Згаджацца быць адказным за што-н. *[Бажашуткава:] Народ трэба арганізаваць, Якаў Фаміч. Арганізаваць і пераканаць. Я ж вам сказала: народ я бяру на сябе.* Матукоўскі. *Спатканне з Курачкам [Скашынскі] браў на сябе, а гутарку з Казікам меркаваў даручыць сястры.* Чарнышэвіч. **УЗЯЦЬ НА СЯБЕ** *што. Зак. І Сотнікаў проста і лёгка.. прыняў апошняе цяпер рашэнне: узяць усё на сябе.* Быкаў.

2. Рабіць што-н. непасрэдна самому. *Увесь час пракладаючы лыжню, камандзір браў на сябе найбольшую ў гэтым шляху нагрузку і недзе каля поўначы адчуў, што стаў выдыхацца.* Быкаў. **УЗЯЦЬ НА СЯБЕ** *што. Зак. Табе і самой цяжка, а ты лішні цяжар хочаш узяць на сябе.* Крапіва. *Самае цяжкае для перасяленца — перавезці і паставіць хату на новым селішчы. І гэтую цяжкасць калгас поўнасцю ўзяў на сябе.* Палтаран.

БРА́ЦЬ НА ЎЗБРАЕ́ННЕ *што. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейсна выкарыстоўваць, прымяняць у сваёй практыцы, дзейнасці. *Зямля шчодра адорвае тых, хто працуе творча, мэтанакіравана, хто бярэ на ўзбраенне сучасную навуку, разумна выкарыстоўвае тэхніку.* «Звязда». **УЗЯЦЬ НА ЎЗБРАЕННЕ** *што. Зак. Каб вучні засвоілі тое ці іншае паняцце і ўзялі яго на ўзбраенне, урок павінен быць эмацыянальным, цікавым.* «Настаўн. газ.»

БРА́ЦЬ НА ЎСЕ ЖЫЛЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць што-н. з гранічным напружаннем. *Ужо відаць было, як задняя постаць, прыпадаючы на адну нагу, бярэ на ўсе жылы.* Крапіва. *Круцімся... Генеральны план, Паркавая магістраль, вуліца Пуліхава... Пакуль што грандыёзна выходзіць! Бяру на ўсе жылы, як той казаў.* Карпаў. **УЗЯЦЬ НА ЎСЕ ЖЫЛЫ**. *Зак.*

БРА́ЦЬ НА ЦУГУ́НДАР *каго. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыцягваць да адказнасці, караць каго-н., распраўляцца з кім-н. **Сін.**: браць за каўнер *каго*; браць за шкірку *каго. — І ў рэвалюцыі прымалі ўдзел?.. А што вы рабілі? — Царскіх афіцэраў браў на цугундар...* Гурскі. **УЗЯЦЬ НА ЦУГУНДАР** *каго. Зак. А ўрэшце чорт яго ведае: можа, падгледзелі, як я з Янкам прыбіваў да крыжа пракламацыю? Не, тады і Янку ўзялі б на цугунд[а]р.* Колас. *У анкеце ўжо не напішаш, што ў палоне і акружэнні не быў. Цяпер чортаў знак. Ды яшчэ асобы аддзел на цугундар возьме. Разумееш?* Быкаў.

БРА́ЦЬ НА ЯЗЫ́К (-І́) *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць каго-н. аб'ектам размоў, насмешкі; асуджаць чые-н. недахопы. **Сін.**: падхопліваць на языкі *каго, што*; падымаць на языкі *каго, што. Божанька, колькі клапот! А тут старайся, каб цябе на языкі не бралі.* Бядуля. **УЗЯЦЬ НА ЯЗЫК (-І)** *каго. Зак. А хто ж ідзе з пустымі рукамі?.. А людзям толькі б узяць на язык...* Місько.

<БРА́ЦЬ> НО́ГІ ЗА ПО́ЯС. *Незак. Акал. Разм. Жарт.* Ужыв. перад вык. са знач. хуткага руху. Як можна хутчэй (бегчы, уцякаць і пад.). **Сін.**: <браць> ногі на плечы і...; <браць> ногі ў рукі і... **<УЗЯЦЬ> НОГІ ЗА ПОЯС.** *Зак. Слухай маю каманду. Убачыш ворага — чашы за трэцюю гару, там бахні раз пану богу па вокнах і — далей, ногі ўзяўшы за пояс, да самых казармаў.* Брыль.

<БРА́ЦЬ> НО́ГІ НА ПЛЕ́ЧЫ І... *Незак. Акал. Разм. Жарт.* Ужыв. перад вык. са знач. хуткага руху. Як можна хутчэй (бегчы, уцякаць і пад.). **Сін.**: <браць> ногі за пояс; <браць> ногі ў рукі і... *Алег Барысавіч! Давайце каманду: у паход! Ногі на плечы...* Шамякін. **<УЗЯЦЬ> НОГІ НА ПЛЕЧЫ І...** *Зак. — Праўду сказаў — ваўкі ў логаве... — Чаму ж ты тады ногі на плечы ды наўцёкі? Ваўкоў спужаўся?* І. Капыловіч.

<БРА́ЦЬ> НО́ГІ Ў РУ́КІ І... *Незак. Акал. Разм. Жарт.* Ужыв. перад вык. са знач. хуткага руху. Як можна хутчэй (бегчы, уцякаць і пад.). **Сін.**: <браць> ногі за пояс; <браць> ногі на плечы і... *Бярыце ногі ў рукі і бяжыце на пошту.* Корбан. *Слухай мяне ўважліва... бяры ногі ў рукі і бяжы адсюль. Чым хутчэй, тым лепш.* Марчук. **<УЗЯЦЬ> НОГІ Ў РУКІ І...** *Зак. Сустрэўся мне Шмацін толькі што. Стаў і глядзіць на пакунак мой. А вочы у яго, знаеш, рэнтген, праз упакоўку ўсё бачыць... Эх, я ногі ў рукі і ходу.* Масарэнка.

БРА́ЦЬ ПАД АБСТРЭ́Л *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Рэзка крытыкаваць. **Сін.**: браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*, даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **УЗЯЦЬ ПАД АБСТРЭЛ** *каго, што. Зак. Пад абстрэл яна [Бараноўская] узяла нейкага цяплічніка, які прадае на рынку агуркі па 5 рублёў за кілаграм і атрымлівае нібыта непрацоўны прыбытак.* «Звязда».

БРА́ЦЬ ПАД КАЗЫРО́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вітаць каго-н. па-ваеннаму, прыклаўшы руку да галаўнога ўбору. **Сін.**: аддаваць чэсць *каму. [Рускія афіцэры] аддавалі чэсць нямецкім афіцэрам, якія ў сваю чаргу пагардліва бралі пад казырок.* Гурскі. **УЗЯЦЬ ПАД КАЗЫРОК.** *Зак. Ураднік паздароўкаўся, нават узяў пад казырок, і паціснуў прыяцелям рукі.* Колас.

БРА́ЦЬ ПАД КРЫЛО́ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Акружаць увагай, клопатамі, заступацца за каго-, што-н. **УЗЯЦЬ ПАД КРЫЛО** *каго, што. Зак. А кожнаму дагадзіць.. было цяжка: аднаго возьмеш пад крыло — другі касавурыцца.* Карамазаў. *Услед за зяцем пад бацькоўскае крыло Дзенісоўскі ўзяў дачку Наталлю.* «Звязда».

БРА́ЦЬ ПРЫ́КЛАД *з каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераймаць у каго-н. што-н. *Сяргей злавіў сябе на думцы, што і ён хоча браць прыклад з*

Фрунзе, а таму яму ўсё так дорага напісанае пра яго. Гурскі. *Вунь з Валодзі Шапялёва бярыце прыклад: не толькі добра вучыцца, але і грошы бацькам памагае зарабляць.* Рубанаў. **УЗЯЦЬ ПРЫКЛАД** *з каго. Зак.*

БРА́ЦЬ (ПРЫМА́ЦЬ) <БЛІ́ЗКА> ДА СЭ́РЦА (ДА ДУШЫ́) <*што*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Уразліва, з павышанай пачуццёвасцю ўспрымаць што-н., моцна перажываць. **Сін.**: балець душой *за каго, за што, па кім, па чым*; браць да галавы <*што*>; браць <сабе> у галаву <*што*>. *— Ні пра што такое мы не гаварылі! — пачаў Іван, адчуваючы, што яна [Нона] усё роўна яму не верыць. — І ты не бяры так блізка да сэрца, не перажывай.* Кудравец. *Дырэктар зірнуў у акно, убачыў, што ўсе мінаюць двор, сеў на крэсла насупраць і, нібы просячы прабачэння, ціха загаварыў: — Не прымайце толькі ўсё да сэрца.* Грахоўскі. **УЗЯЦЬ (ПРЫНЯЦЬ) <БЛІЗКА> ДА СЭРЦА (ДА ДУШЫ)** <*што*>. *Зак. Ігнат Макаравіч.. нават расчаравана падумаў, што сын не надта прыняў да сэрца вестку аб пагрозе дубам, а проста, па маладосці, сказаў гарачыя словы.* Шамякін. *І нічога благога, што б ні казалі [Сяргею] пра яе, Валю, Ніна Вітальеўна і Віктар Іванавіч, не ўзяў ён да душы.* Ярашэвіч.

2. Шчыра, зацікаўлена ставіцца да чаго-н. **УЗЯЦЬ (ПРЫНЯЦЬ) <БЛІЗКА> ДА СЭРЦА (ДА ДУШЫ)** <*што*>. *Зак. — А мы гэта зробім працей і скарэй, — сказаў Міхась Барута. Ён таксама блізка да сэрца прыняў гэтую справу і дапамагаў сыну.* Колас.

БРА́ЦЬ (ПРЫМА́ЦЬ) ГРЭ́Х НА <СВАЮ́> ДУШУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаючыся сваім сумленнем, перакананнем, рабіць які-н. заганны ўчынак. *Беручы на сваю душу грэх, некаторыя трактарысты Верамееўскай МТС аралі не на тую глыбіню, што трэба.* Сабаленка. *— Браточкі, злітуйцеся, не сіраціце дзетак! — Граху на душу не бярыце.* Грахоўскі. *А цяпер я з табою і гаварыць не хачу. Граху на душу прымаць цераз цябе не хачу.* Галавач. **УЗЯЦЬ (ПРЫНЯЦЬ) ГРЭХ НА <СВАЮ> ДУШУ**. *Зак. «Слава богу, не давялося ўзяць грэх на душу», — задаволена падумаў Рыбак.* Быкаў.

БРА́ЦЬ (ПРЫМА́ЦЬ) РУ́КУ *каго, чыю. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца прыхільнікам каго-н., падтрымліваючы яго. **УЗЯЦЬ (ПРЫНЯЦЬ) РУКУ** *каго, чыю. Зак. Між Апанасам і Аленаю завязалася спорка. Хлопцы і дзяўчаты ўзялі руку Алены. — Ну, Алена, не паддавайся Апанасу.* Колас. *Селівончык маўчаў, не ведаючы, чыю руку ўзяць, — пазіраў то на Сымоніху, то на Філезу.* Гардзей. *І гэты пагляд цвёрда, стала запаў у мыслі дзецюку. Цяпер ён ведаў, дзе навала, чыю прыняць яму руку.* Колас.

БРА́ЦЬ РО́Т НА ЗАМО́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога не гаварыць, маўчаць. **Сін.**: і пары з рота не пусціць; прытрымліваць язык; трымаць пры сабе *што*; трымаць язык за зубамі; трымаць язык на замку; трымаць язык на прывязі. *А ўжо ён [каваль] там, дзе постаць займае жніўны серп, дзе да ракі наўпроста каса свой цешыць сверб... Тады трымайся ціха, рот на замок бяры, адно што толькі дыхай да нейкае пары.* Зуёнак. **УЗЯЦЬ РОТ НА ЗАМОК**. *Зак. Нават гаваркі Грыцько Мусіенка, які спачатку ўлучыў на хаду шапнуць што-кольвек Мечыку, пасля таго, як на іх два разы пагрозліва азірнуўся Кук'ян, мусіў узяць рот на замок.* Кірылаў. *— Скажыце, калі ласка, — па-змоўніцку загаварыў Патоліч, — два словы землякам, а мы рот на замок. Колькі тон канцэнтратаў з дзесяці тысяч размеркавалі на наш раён?* Супрунчук.

БРА́ЦЬ <САБЕ́> У ГАЛАВУ́ <*што*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Многа думаць пра што-н., непакоячыся і хвалюючыся. **Сін.**: балець душой *за каго, за што, па кім, па чым*; браць <блізка> да сэрца <*што*> (у 1 знач.); браць да галавы

<*што*>. — *Дык я ж больш забыўся, як вы... — А трэба не забывацца... Не забывайся, а яшчэ больш у галаву бяры.* Калюга. **УЗЯЦЬ <САБЕ> У ГАЛАВУ** <*што*>. *Зак. Гэта вы толькі ўзялі сабе ў галаву. Проста вам адпачыць трэба.* Чыгрынаў. *А праз некалькі месяцаў Ганны не стала: узяла сабе ў галаву смерць дзяцей, уся ссохла, змарнела, толькі вочы свяціліся.* Дайнека.

БРА́ЦЬ <СВАЁ> ВО́ЧЫ Ў ЖМЕ́НЮ (У РУ́КІ). *Незак.* Часта ўжыв. у заг. форме *вазьмі вочы ў жменю (у рукі). Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уважліва, пільна глядзець, углядацца. **Сін.**: разуй вочы. *[Адзінота:] Хочаш абуджу [Пацука]?.. Ката паклічу. [Гапцуль:] Дурныя твае жарты. [Адзінота:] А вось глянь... Бяры вочы у жменю... Пацук, хавайся, Андрэй з нажом ідзе!* Галубок. — *Не мог Апаровіч збіць таго чалавека. — Апаровіч — гэта машыніст? — Ён... — А завіруха? — То-та ж, што завіруха! У такую пагоду Апаровіч вочы ў рукі бярэ. Кажу табе, нікога на пераездзе не было!* Шыцік. **УЗЯЦЬ <СВАЕ> ВОЧЫ Ў ЖМЕНЮ (У РУКІ).** *Зак. — Але нешта як накульгвае [конь], ці што?.. — Дзе? Што ты выдумаў?.. — А во, прыгледзься. — А то я не бачу, гэта ты свае вочы ў жменю вазьмі!..* Адамчык. — *Пачакай, у мяне ж было пяць білетаў! А тут толькі чатыры... — Сляпая курыца, — кажа Мікола. — Вазьмі вочы ў рукі і пашукай...* Васілёнак.

БРА́ЦЬ <СВАЁ> СЛО́ВЫ (СЛО́ВА) НАЗА́Д. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Адмаўляцца ад дадзенага абяцання. *[Мікола:] Можа, каешся ўжо, што слова дала? [Насця:] Слова назад я не бяру, але хачу больш прыглядзецца да цябе...* Крапіва. *[Арцём:] Яна [Марыська] як пакахае, то ні вір не страшны ёй, ні жвір, ні манастыр... [Каліноўскі:] А пра мяне спытае, скажы — я слова не бяру назад!* Куляшоў. **УЗЯЦЬ <СВАЕ> СЛОВЫ (СЛОВА) НАЗАД.** *Зак.*

2. Адмаўляцца ад сказанага. **Сін.**: вярнуць назад <свае> словы. *Ці не дужа рана вы адмаўляецеся ад панства? Глядзіце, каб не давялося браць слова назад?* Губарэвіч. **УЗЯЦЬ <СВАЕ> СЛОВЫ (СЛОВА) НАЗАД.** *Зак. [Карнілаў:] Вы яшчэ возьмеце свае словы назад, пан Бонч-Бруевіч! Толькі баюся, што позна будзе!* Губарэвіч.

БРА́ЦЬ СВАЁ. *Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца жаданага, не адступаючы ад пастаўленай мэты. **УЗЯЦЬ СВАЁ.** *Зак. — Не плач, Алена, яшчэ мы сваё возьмем! — крычаў на ўвесь лес Сцяпан.* Пестрак. *Лешак узяў бы сваё... Здаецца ж, быў такі намер: пакахаць няўдаліцу Яню, дачку Струмілоўскіх? Яшчэ гектараў з пяцьдзесят...* Брыль.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Аказваць сваё звычайнае ўздзеянне на каго-н. Пра стан, пачуцці і лад. **Сін.**: давацца ў знакі *каму*; даваць аб сабе знаць (у 2 знач.); даваць сябе знаць; уядацца ў косці *каму* (у 1 знач.); уядацца ў пячонкі каму. *Змора брала сваё, і лейтэнант усе часцей стаў заўважаць, што позірк яго ўпарта хіліцца ўніз.* Быкаў. *Незразумела толькі, чаму Глуздакоў даражыць гэтымі крэсламі: ці то ад беражлівасці, ці то душэўная прыхільнасць і прывычка да гэтай мэблі бяруць сваё.* Макаёнак. **УЗЯЦЬ СВАЁ.** *Зак. На раніцы капец быў мукам... Смерць узяла сваё.* Галубок.

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. неадуш. прадмета. Выяўляць сябе ва ўсёй паўнаце. *Прырода таксама брала сваё.* Карпюк. **УЗЯЦЬ СВАЁ.** *Зак. [Даніла] пачаў даводзіць, што.. восень яшчэ не так моцна ўзяла сваё і замаразкі бываюць усяго ўначы і што трубы аніяк замярзаць не могуць.* Шынклер. *На ўсход не вельмі зірнеш — сонца ўзяло сваё!* Брыль.

БРА́ЦЬ СЛО́ВА. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выступаць па сваёй ініцыятыве (на сходзе, мітынгу і пад.). *Пасля.. выступаюць Айзберг і Врон. Пасля іх бярэ слова Крамарчык.* Самуйлёнак. **УЗЯЦЬ СЛОВА.** *Зак. Я запрашаю вас, грамадзяне прадстаўнікі воласці, узяць слова і выказаць сваю разумную думку.* Лобан.

БРА́ЦЬ СЛО́ВА *з каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дамагацца ад каго-н. абяцання выканаць што-н. **УЗЯЦЬ СЛОВА** *з каго. Зак. [Маці] узяла з мяне слова, што я не буду ўваходзіць надта ў палітыку, бо не хоча, каб ты асталася без догляду...* Мурашка. *[Гарлахвацкі:] Я думаю, што мы будзем велікадушнымі і даруем яму на гэты раз, узяўшы слова, што больш нічога падобнага ён сабе не дазволіць.* Крапіва.

БРА́ЦЬ СЯБЕ́ Ў РУ́КІ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Супакойваючыся, дабівацца поўнага самавалодання. **Сін.**: авалодваць сабой; саўладаць з сабой. *У вачах у Івана Дзямковіча на імгненне ўспыхваюць гнеўныя агеньчыкі, але ён тут жа бярэ сябе ў рукі і пачынае расказваць пра справу ў сваёй брыгадзе.* Палтаран. **УЗЯЦЬ СЯБЕ Ў РУКІ**. *Зак. Кінь, не думай ні пра што, давай жыць будзем, як людзі жывуць... Вазьмі сябе ў рукі, не злуй, не муч сябе і мяне ліха ведае якімі думкамі, словамі...* Чорны.

2. Станавіцца больш сабраным, валявым, дзейным. **УЗЯЦЬ СЯБЕ Ў РУКІ**. *Зак. Думаю пераводзіцца ў другое месца і ўзяць сябе ў рукі, а то гэтыя зборышчы, гарэлка, карты і ўся местачковая брыдота зацягнуць зусім.* Колас. *Падцягнуцца трэба, Надзя, у рукі сябе ўзяць, на свет глядзець весялей. А то гляджу на цябе, а ты на жураўліну стала падобна, такая кіслая!* Лынькоў.

БРА́ЦЬ У АБАРО́Т *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. **Сін.**: браць у пераплёт *каго* (у 1 знач.); браць у работу *каго* (у 1 знач.); браць у шоры *каго* (у 1 знач.). *[Стары рабочы:] Абмішуліўся я, гэта праўда. Ну, яна [Насця] далікатна, але, бачу, бярэ мяне ў абарот. Я і не залюбіў быў тады: яйцо курыцу вучыць.* Крапіва. **УЗЯЦЬ У АБАРОТ** *каго. Зак. — Учора зноў аварыя ў стрыжневым. Наладзіць не можам! — каб паказаць Аляксееву на яго месца, паспрабаваў узяць механіка ў абарот Кашын.* Карпаў.

2. Лаяцца, прабіраць за што-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму (у* 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму. [Арыштаваныя] і разглядзецца не паспелі, бяруць іх тут жа ў абарот. Колас.* **УЗЯЦЬ У АБАРОТ** *каго. Зак. Падбягае майстра, тузануў за ручку, спыніў станок і ўзяў мяне ў абарот: — Эх ты, галава! Якім канцом ты разец уставіў?!* Стадольнік. *Як на тое ліха, рабочыя былі, бачылі і чулі ўсе гэта. Узялі Стэфана ў абарот.* Прокша.

БРА́ЦЬ У ГУБУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Піць спіртное. **Сін.**: бачыць шклянога бога; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; залІваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; наліць горла; мокнуць у гарэлцы; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *[Кажамяка:] Порхаўку трэба так страсянуць, каб выбіць з яго гультая. Дый Порхаўка залішне бярэ ў губу.* Гурскі. *Набулькаў мне яшчэ сто грамаў. Пі, манцёр. А я толькі — круць галавою: што, што вы, я і ў губу не бяру.* Наўроцкі. **УЗЯЦЬ У ГУБУ**. *Зак. А цверазеў дзед — і каяўся, кляў сам сябе: — Каб ты ўжо смалы напіўся... Калі яшчэ*

раз пагляджу на гэтую гару, калі хоць раз вазьму ў губу... Арабей. *А вось з тымі, хто любіў узяць у губу ці паспаць у цяньку, у яго была свая размова, кунцэвіцкая.* Кажадуб.

БРА́ЦЬ У ПАЛО́Н *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Прывабліваючы, падпарадкоўваць свайму ўплыву, зачароўваць. *Чытача адразу бярэ ў палон шчырасць інтанацыі, глыбокі роздум паэта, улюбёнага ў жыццё.* Шкраба. **УЗЯЦЬ У ПАЛОН** *каго. Зак. [Дубоўка] выступаў з невялічкай паэмай «Студэнт». Узяў у палон нязвыклай шчырасцю інтанацыі, ледзь прыкметным грасіраваннем, да таго ж чытаў на памяць, без паперак...* Лужанін.

БРА́ЦЬ У ПЕРАПЛЁТ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. **Сін**.: браць у абарот *каго* (у 1 знач.); браць у работу *каго* (у 1 знач.); браць у шоры *каго* (у 1 знач.). **УЗЯЦЬ У ПЕРАПЛЁТ** *каго. Зак. [Нодэльман:] Ты сваю дружбу ўсё-такі памацай. Можа, ад яе толькі футляр застаўся? [Карнейчык:] Вось і пагавары з ім! [Насця:] Узяў ён нас у пераплёт.* Крапіва. *Няхай Комлік — майстар сваёй справы, але няма незаменных! І калі ўзяць яго ў пераплёт, з трэскам выгнаць з цэха, астатнія будуць шаўковыя — вунь з кім не палічыліся, з Комлікам!* Карпаў.

2. Лаяць, крытыкаваць за што-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго* (у 2 знач.); браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот з *каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць **піць** ***каму*****; даваць прыкурыць** *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць **у косці** ***каму*** (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); **задаваць** пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю ***каму*** (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам ***каго***; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **УЗЯЦЬ У ПЕРАПЛЁТ** *каго. Зак. Толькі сунуўся гэты самы Цёрты Калач да свайго Мадэста Сідаравіча, а Мадэст Сідаравіч узяў яго ў пераплёт: «Ах ты, сякі ды такі!.. Ніякага парадку на кухні і ў абедзенных залах...»* Аношкін.

БРА́ЦЬ У РАБО́ТУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. **Сін**.: браць у абарот *каго* (у 1 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 1 знач.); браць у шоры *каго* (у 1 знач.). *[Стары рабочы:] А цяпер скажу: і заўсёды так рабі! Не глядзі, што стары гневаецца. Дрэнна робіць, дык і бяры ў работу. Ён яшчэ больш любіць цябе будзе за гэта.* Крапіва. **УЗЯЦЬ У РАБОТУ** *каго. Зак. Чаго ж маўчыце? Вялікая дарога? Ужо моташна стала? Можа, закульгала каторая? Яшчэ не? Гаварыце, заяўляйце, пакуль тут сама таварыш Сарока. Бо далей я вас у работу вазьму.* Лобан.

2. Прабіраць, крытыкаваць за што-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* <у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку з *каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пасочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. *[Вера Паўлаўна:] Колькі разоў мы яго бралі ў работу. Кляўся, што больш на*

гарэлку і глядзець не будзе. Крапіва. **УЗЯЦЬ У РАБОТУ** *каго. Зак. Пра райвыканкомаўца пасля было ў газетах. Узялі яго пасля ў работу.* Чорны.

БРА́ЦЬ У <СВАЕ́> РУ́КІ. *Незак. Функц. не зам.* **1.** *каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Падпарадкоўваць каго-н. сваёй волі, прымушаць быць паслухмяным, аказваць уплыў на каго-н. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; ездзіць на карку *чыім*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму, каго*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). *«Ну і хітрая! — здзіўляўся ён [Павел], слухаючы яе [Таццяны Сяргееўны] спеставаныя размовы ды бачачы, як яна заляцаецца. — Хочаш не хочаш, а проста на вачах бярэ ў рукі...»* Далідовіч. **УЗЯЦЬ У <СВАЕ> РУКІ**. *Зак. — Не было такой жанчыны, якая ўзяла б мяне ў свае рукі. — А вы хацелі б гэтага? — Гм... Гледзячы, вядома, у чыіх руках быць. — Я пастараюся ўзяць вас у свае рукі, — жартуючы адказала Аксана, зразумеўшы прафесаравы словы, як жарт.* Галавач. *Таму я прыйшла менавіта да вас, Іван Мікалаевіч. І як да старшыні сельсавета, і як да старэйшага Косцікавага брата. Вазьміце ў рукі Косціка, інакш...* Сачанка.

2. *што.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Прымаць на сябе кіраванне чым-н. **Сін.**: браць лейцы ў <свае> рукі. **Ант.**: выпускаць з <сваіх> рук; выпускаць лейцы з <сваіх> рук. *Якое ж яно,гэтае трэцяе пакаленне камунараў, якое бярэ ў свае рукі вялікую справу бацькоў і дзядоў?* Палтаран. **УЗЯЦЬ У <СВАЕ> РУКІ**. *Зак. [Зубрыч] непрыкметна ўзяў кіраўніцтва сходам у свае рукі, аб'явіў, што слова мае старшыня камісіі па землеўпарадкаванню Дзяцел Міканор.* Мележ.

3. *што.* Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб ці абстр. прадмета. Сілай авалодваць чым-н. (часцей пра ўладу). **Сін.**: залазіць у кішэнь *чыю, каго*; запускаць ляшча; запускаць руку *ў што, куды*; класці ў <сваю> кішэнь *што*; накладваць лапу (у 1 знач.); прыбіраць да рук (у 2 знач.); убіраць у <свае> рукі (у 2 знач.). **УЗЯЦЬ У <СВАЕ> РУКІ**. *Зак. Рабочых грамады ў свае возьмуць рукі заводы і фабрыкі, шахты і домны...* Купала. *Казаў Арон, што ад іх немцы таксама ўжо выходзяць і ўжо ён прыехаў на Варонюю прасіць інструкцый: ці абвясціць сябе ўладаю і ўсё ўзяць у свае рукі, ці пачакаць да прыходу Чырвонай Арміі.* Гарэцкі.

БРА́ЦЬ УЦЯ́М *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Разумець, усведамляць што-н. **Сін.**: браць на розум *што*; узяць <сабе> у толк *што.* **УЗЯЦЬ УЦЯМ** *што. Зак. — Аднаго не вазьму ўцям: на якую трасцу спатрэбілася заварваць гэту кашу, на вясну гледзячы? — нібы прачытаў яго думкі Кунцэвіч.* Блакіт. *Я вось сяджу, думаю — і ніяк не магу ўзяць уцям, што вы з ім не падзялілі?* «Маладосць».

БРА́ЦЬ У ШО́РЫ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. **Сін.**: браць у абарот *каго* (у 1 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 1 знач.); браць у работу *каго* (у 1 знач.). **УЗЯЦЬ У ШОРЫ** *каго. Зак. Ларыса і не агледзелася, як вылажыла ўсё чыста Ваню. І ён неўзаметку падказаў, як упраўіцца з садам і агародам, як тых неслухаў у шоры узяць.* Лужанін. *Старэйшы хлопец ужо ў армію пайшоў... Там яго добра возьмуць у шоры. Зробяць з хлопца чалавека...* Васілевіч.

2. Прабіраць, крытыкаваць за што-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.);

даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост каму; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **УЗЯЦЬ У ШОРЫ** *каго. Зак. Стары ўжо, але як узяў мяне ў шоры, дык ледзь адчапіўся я ад яго.* Лынькоў. *З Аслом не абышліся крута, яму для формы накруцілі хвост і даручылі новы пост: «Кіруй, брат, інстытутам!» І тут Асёл закіраваў так, што праз год каторы ізноў яго ўзялі ў шоры, бо ў інстытуце дроў ён наламаў...* Э.Валасевіч.

БРА́ЦЬ У ШУ́Х. *Незак. Абл. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Трывожыцца, непакоіцца. *— Ат, — з'явілася раптам Матыльда, — што тутака лішне браць у шух. Калі ўжо на тое пайшло, дык тут жа нельга сказаць у адкрытую.* Чорны. **УЗЯЦЬ У ШУХ**. *Зак. Чыталі мы газету.., дык там пра цябе чыталі, што ты нібыта там нейкі сход хацеў раскідаць і шкодную рэзалюцыю прапанаваў. Тут усе ўжо ўзялі ў шух вельмі. Я то не веру, што гэта было так, як надрукавана, але, прызнацца, адразу як прачытаў, дык жахнуўся.* «Полымя».

БРА́ЦЬ (ХАПА́ЦЬ) БО́ГА ЗА БАРАДУ́. *Незак. Разм. Часта іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дасягаць вяршынь беззаганнасці, бездакорнасці. **УЗЯЦЬ (СХАПІЦЬ, УХАПІЦЬ) БОГА ЗА БАРАДУ**. *Зак. [Казік:] Трэба было і з фермы звальняць [мяне], дык ён злітаваўся. Пашкадаваў... Не шкадуй... Глядзі, як сам адсюль уцякаць будзеш з торбачкай. Не думай, што ўзяў бога за бараду...* Дайліда. *І зноў не памагала — ці то па сваёй прасцякаватай наіўнасці [Андрэй] не разумеў, ці то разумець не хацеў, палічыўшы, што ўжо схапіў бога за бараду...* Блакіт. *На лятучках мы перасталі гаварыць пра якасць, бо на рабочых месцах якасць забяспечваецца з высокай адказнасцю... Вядома, гэта не значыць, што мы ўжо ўхапілі бога за бараду і можам спачываць на лаўрах.* «Вожык». *— Мы з табой закончылі тэатральна-мастацкі інстытут, дык, думаеш, прафесію атрымалі? — раптам гаворыць Сяргей з усмешкаю чалавека, які нарэшце ўзяў бога за бараду.* Гарэлікава.

БРА́ЦЬ (ХАПА́ЦЬ) ЗА ГО́РЛА *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Сілай прымушаць да чаго-н. **Сін.**: браць за жабры *каго*; браць за шчалепы *каго*; наступаць на горла *каму, чаму*; станавіцца на горла *каму*. *[Карнейчык:] Кажы дакладней: кулакоў жывых мы бяром за горла.* Крапіва. *Гарлахвацкі не з тых, хто будзе ціха сядзець на чужым месцы. Ён каго толькі можа, хапае за горла.* «Полымя». **УЗЯЦЬ (СХАПІЦЬ) ЗА ГОРЛА** *каго. Зак. Усім цяжка цяпер, Дзяніс. Але неяк адужаем. Не можа быць, каб не адужалі. Прыйдзе час, возьмем фашыста за горла.* Чыгрынаў. *Калі не будзеш працаваць, голад за горла схопіць.* Галавач. *А доўг [Васька] не аддае, адгаворваецца, што ніяк не можа сабраць, што не кожны «чаўнок» удалы, на некаторых паездках гарыш. Узяць яго за горла: гані доўг!* Шамякін.

БРА́ЦЬ (ХАПА́ЦЬ) ЗА ДУШУ́ (ЗА СЭ́РЦА). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Моцна хваляваць, глыбока трывожыць, рабіць моцнае ўражанне. **Сін.**: за жывое браць *каго* (у 1 знач.); кранаць сэрца *чыё, каго*; наступаць на душу *каму*. *І казкі яе [маці] былі падобны на песні, а песня брала за сэрца сваёй шчырасцю.* Каваль. *За душу браў скрыпучы крык драча ў алешніку на рэчцы...* Алешка. *Акалічны народ гуслі знаў гусляра: песня-дума за сэрца хапала...* Купала. **УЗЯЦЬ (СХАПІЦЬ) ЗА ДУШУ (ЗА СЭРЦА)**. *Зак. Находзішся, нагледзішся, наслухаешся і зразумела, і не — ажно сумота возьме за душу...* Брыль.

ЗА ЖЫВО́Е БРА́ЦЬ (КРАНА́ЦЬ) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. **1.** Дзейнічаць на самалюбства, гордасць. **Сін.**: браць за душу; кранаць сэрца *чыё, каго*; наступаць на душу *каму. Цяпер ужо не назавеш беспасажніцай. А то хоць ты і жартам, бывала, зваў так, а мяне гэта заўсёды брала за жывое.* Пальчэўскі. **ЗА ЖЫВОЕ ЎЗЯЦЬ (ЗАБРАЦЬ, ЗАКРАНУЦЬ)** *каго. Зак. Пііп быў чалавек гарачы, і панская абраза закранула яго за жывое.* Якімовіч.

2. Моцна хваляваць, зачапіўшы што-н. важнае, балючае. **Сін.**: наступаць на мазоль *каму. Шкарубская расказвала так, што за жывое кранала.* Сабаленка. *Словы цёці Броні, такія простыя, звычайныя, бяруць за жывое, і ён забывае, дзе ён і што з ім...* І.Капыловіч. **ЗА ЖЫВОЕ ЎЗЯЦЬ (ЗАБРАЦЬ, ЗАКРАНУЦЬ)** *каго. Зак. Раз узрушыліся [жанчыны на сходзе], раз злуюць, крычаць, значыць — дадзела, узяло за жывое, значыць, добра, глыбока падумаюць над усім гэтым.* Зарэцкі. *[Чарнавус:] Кацярына Іванаўна, сёння пошты не было яшчэ? [Цеця Каця:] Не, не было. [Вера:] Ага, забрала за жывое! Правалілася ваша праца.* Крапіва. *Князь закрануў нас за жывое. Хацелася спрачацца, біцца...* Карпюк.

МНО́ГА (ШМА́Т, ЗАМНО́ГА) БРА́ЦЬ НА СЯБЕ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дазваляць сабе больш, чым можна; дапускаць празмернасці ў чым-н. *Я абурыўся да шаленства. Многа на сябе бераце, шаноўны таварыш Пікулік! Хочаце, каб ляснічы выбег насустрач, сеў у машыну, дагаджаў, прыслужваў.* Навуменка. *Пра школы, пра кадры ёсць каму думаць без нас з табой. Многа на сябе бярэш, саколік. Глядзі, каб не падарваўся.* Ермаловіч. — *Віктар, хопіць! Наконт таго, насіць мне галаву ці не, не ад цябе залежыць. Ты шмат бярэш на сябе, — не на жарты ўзлаваўся я.* Гамолка. *Замнога на сябе бярэш, Прусава... І не маеш ты права сволаччу абзываць...* Асіпенка. **МНОГА (ШМАТ, ЗАМНОГА) УЗЯЦЬ НА СЯБЕ**. *Зак.*

НЕ БРА́ЦЬ У РО́Т *што, чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Не есці. *[Халімон:] Выменці гэты кацялок бульбы, то яно недзе дзенецца.. Каб толькі як пісьмо напісала, а там хоць і ў рот нічога не бяры.* Крапіва. *Гаспадар усё скардзіўся: «Бяда з дачкою. Нічагутка ў рот не бярэ. Высахла, як былінка».* Адамчык.

2. Зусім не піць (спіртнога). **Ант.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закладваць за каўнер; залiваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наступіць на корак; панюхаць корак; прамачыць горла. *Змогся бедны хлопец і ў непрытомнасці ў хату ўвайшоў. Скажаце, п'яны быў, дык зроду ж не п'е Міхалка, у рот гарэлкі не бярэ.* Колас. *Альяш гарэлкі не браў і ў рот.* Карпюк. *Тыя ж, хто працаваў, маліліся на свайго старшыню: табе не дасць заспаць, але і сам не заспіць, сваякоў не прызнае ніякіх, гарэлкі ў рот не бярэ.* Васілевіч.

БРУД • **ВЫЛІВАЦЬ БРУД НА ГАЛАВУ** *каго.* Гл. выліваць.
ЛІЦЬ БРУД *на каго.* Гл. ліць.

БРУДАМ • **АБЛІВАЦЬ БРУДАМ** *каго, што.* Гл. абліваць.

БРУДЗІЦЬ • **БРУДЗІЦЬ РУКІ** *аб каго, аб што.* Гл. пэцкаць.

БРУДНАЙ • **КАПАННЕ Ў БРУДНАЙ БЯЛІЗНЕ**. Гл. капанне.

БРУДНУЮ • **ВАРУШЫЦЬ БРУДНУЮ БЯЛІЗНУ**. Гл. варушыць.

БРУДЭРШАФТ • Піць, цалавацца **НА БРУДЭРША́ФТ**. *Акал. Функц. не зам.* З правам дружыць і звяртацца адзін да аднаго на «ты». *Віця Шугачоў і Рамашэвіч памірыліся і, як*

студэнты, пілі на брудэршафт. Шамякін. У *рэстаране Паваляеў шмат танцаваў, спрабаваў нават закурыць і цалаваўся з жанчынамі на брудэршафт.* «Маладосць».

БРЫВАХ • **НА БРЫВА́Х**. *Акал. Разм. Іран.* У стане моцнага ап'янення. **Сін.**: на вушах; на падпітку; на ўзводзе; пад газам; пад градусам; пад мухай; пад хмяльком; пад чаркай; пад шафэ. *Супец з хаўруснікамі ў гатэлі так абмылі «гістарычныя дакументы», што Насця з ім дні тры не размаўляла. Не, вярнуўся ён не на брывах, але нагаварыў ёй такога...* Шамякін. *— Ладна, стаўлю лічыльнік. — Не ты паставіш, я табе пастаўлю лічыльнік. Яшчэ раз з'явішся на брывах, пайду ў гарком...* «Полымя».

БРЫВО • **НЕ Ў БРЫВО́, А Ў ВО́КА** *біць, пападаць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі трапна, дакладна, дасціпна. Пра ўдалае выказванне. *— Вы нічога не чытаеце. Самі пішаце, а нічога не чытаеце. — Правільна, Наташа. Не ў брыво, а ў вока бі, — ухваліла Валянціна Андрэеўна.* Шамякін. *[Звягіна:] Ці даўно ты перастаў хуліганіць? [Галасы:] От рэжа! — Не ў брыво, а ў вока.* Гурскі. *Падбіраў [Валодзя] словы, якія палілі б ворага, білі б яго не ў брыво, а ў вока. І словы такія знаходзіліся.* Новікаў. *— Трэст як не выконваў план, так і не выконвае. — Так-так, Мікола Пятровіч, не ў брыво, а ў вока! — гукнулі з залы.* Зуб.

БРЫВОМ • **І БРЫВОМ НЕ ВЯДЗЕ**. Гл. вядзе.

БРЫДЗІЦЬ • **БРЫ́ДЗІЦЬ СВЕ́ТАМ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітраваць, гаворачы няпраўду. *Ты мне верыш?.. Ты ж сам добра ведаеш, а брыдзіш тут мне светам!* Чорны. *[Стары:] Ёй гуляць трэба было. Ёй нават муж і сын заміналі. У іх парода такая, шалёная. Брат адзін у турме сядзіць, бацька век светам брыдзіў.* А.Жук.

БРЫЛЬЯНТАВАЕ • **БРЫЛЬЯНТАВАЕ ВЯСЕЛЛЕ**. Гл. вяселле.

БРЫНДЫ • **БРЫНДЫ БІЦЬ**. Гл. біць.

БРЫТВА • **ЯЗЫК ЯК БРЫТВА**. Гл. язык.

БУБЕН • **ЯК У БУБЕН БІЦЬ**. Гл. біць.

Голы **ЯК (ШТО́) БУ́БЕН**. *Акал. Разм.* Зусім, абсалютна (голы). Пра луг, поле, поплаў, выган і пад. *Кожны начлежнік вёз з дому па палену дроў, бо луг быў голы як бубен.* Колас. *Поплаў як бубен голы. Сена ўчора ўвечары скачалі ў валкі.* Асіпенка. *[Дробыш] цяпер нават і начаваць заставаўся тут, на гэтым сваім яшчэ як бубен голым падворышчы.* Васілевіч. *Нячутна, быццам не ступаў па шарпаку, а нізка плыў, ліс ішоў голым як бубен пагоркам.* Калодзежны.

БУГОР • **ЗА БУГО́Р**. *Акал. Праст.* У дзяржавы, якія знаходзяцца за межамі былога Савецкага Саюза. **Сін.**: за граніцу; за мяжу. *[Дзядзька, цётка] доўг савецкаму народу спраўна сплочвалі, абы не было вайны, буржуі не залапалі «калхоз» і апошняе кашулі з Ладзюка або Альжуні за бугор ніхто не звёз.* Панізнік. *Туды, за бугор, везлі посуд, інструмент, каляровы метал, гарэлку, ікру, футра, назад — скураныя курткі, джынсы, майкі з амерыканскай сімволікай ды іншае фірмавае шмоцце.* Глушакоў.

БУГРОМ • **ЗА БУГРО́М**. *Акал. Праст.* У дзяржавах, якія знаходзяцца за межамі былога Савецкага Саюза. **Сін.**: за граніцай; за мяжой. *Жыццё там, «за бугром», уяўлялася не тое што казачным, але наогул нейкім нерэальным.* Гігевіч. *У нас, канечне ж, дрэнна (тут і была тая «крамола»), але і ў іх там, за бугром, звычайнаму чалавеку і таму ж прафесару жывецца не лепш. Што гэта было? Няведанне ці дробязнае хітраванне?* Бугаёў.

БУДАВАЦЬ • **БУДАВА́ЦЬ НА ПЯСКУ́** *што. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Засноўваць на ненадзейных дадзеных. Пра планы, разлікі, сцверджанні і пад. **ПАБУДАВАЦЬ НА ПЯСКУ** *што. Зак. Старыя пазіцыі светаразумення аказаліся хісткімі, пабудаванымі на пяску. Яны не вытрымлівалі напору крытычнай мыслі і рассыпаліся, паказваючы сваю нястатнасць і нікчэмства.* Колас. *[Аніщчук:] Розныя людзі і па-рознаму гаварылі. Адны казалі, што важна мець план, а другія, што пяцігодка калгаса пабудавана на пяску.* Гурскі.

БУДАВА́ЦЬ ПАВЕ́ТРАНЫЯ ЗА́МКІ (ПАЛА́ЦЫ). *Незак. Функц. не зам. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Планаваць нерэальнае, нездзяйсняльнае, захапляцца нязбытнымі марамі. **Сін.**: лунаць у паднябессі. *Дробязей такіх вось прапаноўваць спецыяліст не будзе. Паветраных замкаў будаваць не стане — ён ведае рэальныя магчымасці сучаснасці.* Шынклер. *Ці не хацеў [сакратар], каб прысутныя цвяроза зірнулі на будучыню і не будавалі на папялішчы паветраных замкаў?* Карпаў. *Рыта ўсё гэта бачыла і разумела. Яна не любіла будаваць паветраных замкаў.* Васілевіч. *Памрэ Ігнат ад інтэлігентшчыны. Паміраючы, усё роўна будзе будаваць паветраныя палацы.* Пестрак.

БУДЗЕ • **АДБОЮ НЕ БУДЗЕ** *ад каго.* Гл. няма.

БУДЗЬ ШТО БУДЗЕ. Гл. будзь.

ГЛЯДЗЕЦЬ НЕ БУДЗЕ НА ШТО. Гл. глядзець.

ЗНОСУ НЕ БУДЗЕ *каму.* Гл. няма.

< І > НАГІ́ НЕ БУ́ДЗЕ *чыёй дзе. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. ніколі не прыйдзе куды-н., перастане бываць у каго-н. Звычайна як пагроза не наведваць ці забарона наведваць каго-н. **Сін.**: нага не ступіць *каго, чыя куды. — Бач ты, які ласы. Тваёй нагі больш тут не будзе, — з робленай злосцю казала дзяўчына.* Сабаленка. *Вось так ні за што ні пра што абняславілі чалавека. Думаў, нагі больш не будзе ў гэтых Лазіцах.* Аношкін. *Гвацыя, калі мірыўся з Сімонам, сказаў, што нагі ягонай не будзе ў гэтым доме...* Самуйлёнак. *Усё! Нагі маёй тут болей не будзе!* Карпаў.

МА́ЛА НЕ БУ́ДЗЕ *каму. У безас. ужыв. Разм.* Здорава пападзе, дастанецца каму-н. Пра пакаранне. *[Карнейчык:] Памятай, калі праз тваю ласку работа ў цэху стане, дык мала табе не будзе.* Крапіва. *Будзем мы скакаць з бабчыным парашутам. Толькі аб гэтым ні гу-гу! Пранюхае бабка — мала не будзе...* Лынькоў. *[Вальдэмар:] Супакойцеся, цяпер яму мала не будзе. Свае ж расстраляюць.* Губарэвіч.

НІ КАЛІ <ТОЕ> БЫЛО НІ КАЛІ БУДЗЕ. Гл. тое.

ТАДЫ ТОЕ БУДЗЕ. Гл. тое.

ШТО́ БУ́ДЗЕ ТО́ (ТО́Е) БУ́ДЗЕ. *Выкл. Разм.* Выказванне рашучасці, гатоўнасці да ўсяго. Што ні будзе, што ні здарыцца. **Сін.**: адзін раз Марку жаніць; будзь што будзе; было не было; дзе наша не прападала; трус у карты не гуляе. *[Паўлінка:] А калі не прыйдзе, то, значыцца, ён ужо мяне не любіць болей. Не, няхай прыйдзе лепей, а там — што будзе то будзе.* Купала. *Экзамены пачалі нечакана раней, чымся былі прызначаны... Што будзе то будзе, абы толькі хутчэй разлічыцца.* Каваль. *—Няма куды збягаць, — гаварыў Селівон, — куды ні кінься — паны вярнуліся з выраю. Што будзе тое будзе.* Баранавых. *«Заўтра ж, адразу, як Тася здасць экзамен, і паедзем. Што будзе тое будзе, а паедзем», — цвёрда вырашыла яна [Вера Сымонаўна].* Сачанка.

БУДЗЬ • **БУ́ДЗЬ-БУ́ДЗЬ**. *Праст. Адабр. і неадабр.* **1**. *Акал.* Выключна, у найвышэйшай ступені (жыць, рабіць што-н.). **Сін.**: будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дорага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2

знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *Думаю, калі пайду, баба твая папрокамі загрызе... Я б задушыўся ад папрокаў гэтых: як на духу прызнаюся... Ад бабы тваёй і ёй [Мані] гонар перадаўся: будзь-будзь.* Марчук. *І засячы на носе: вертыкаль вышэй за райком. Маем мы ўладу заклікаць цябе паважаць законы. Будзь-будзь...* Шамякін.

2. *Вык. і азн.* Выключны, найвышэйшай ступені. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. — *У Малдавіі цяплынь да самай зімы... — сказаў Рачыцкі і па-змоўніцку падміргнуў: — А дзевачкі там — будзь-будзь!* «Маладосць».

БЎДЗЬ ЗДАРО́Ў. *Разм. Адабр.* **1.** *Акал.* Вельмі добра (ехаць, працаваць, выглядаць і інш.). **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дорага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *[Заслонаў:] Дарэчы, як там твае алхімікі працуюць? [Семяніхін:] Будзь здароў. Галоўны алхімік Сцяпан Крушына...* Маўзон. *Выглядаеце вы — будзь здароў! Чупрына густая, сівыя валасы — дзе-нідзе толькі...* А.Марціновіч. *[Жэня:] Гэта ж дапатопную палутарку, якую спісалі ўжо былі, адрамантаваў і — будзь здароў — як ездзіць на ёй!* Козел.

2. *У безас. ужыв.* Вельмі многа (ёсць, было каго-, чаго-н.). **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скурыне спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *У Афрыцы ёсць малпы — гамадрылы. Даволі шчодра іх прырода адарыла. І спрытнасці хапае ў тых звяроў, і сілы — будзь здароў!* Корбан. *Канечне, Нёман ёсць Нёман. Увесну, як выйдзе з берагоў, не ракою — морам здаецца. Такі магутны, шырокі. І рыбы, скажу вам, раней вялося ў ім будзь здароў!* Ягоўдзік.

3. *Акал.* Вельмі моцна (ударыць, ушчыкнуць і пад.). *Віцік.. на калку пад памідоры спаймаў зялёную стракаҙу, якая ўшчыкнула яго будзь здароў.* Кажадуб.

4. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., абстр. ці канкр. прадмета. Вельмі добры. **Сін.**: адным словам[1]; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 3 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Праўда, [Міця] гімнастыку рабіў так сабе — памахваў рукамі, патупваў, каб разварушыцца. Невядома, ці страйнейшая рабілася постаць, але пасля гімнастыкі і душу і раніцою апетыт будзь здароў.* А.Жук.

БУ́ДЗЬ ЗДАРО́Ў (-ВА); БУ́ДЗЬЦЕ ЗДАРО́ВЫ. *Выкл. Разм.* **1.** Развітальны зварот з добрымі пажаданнямі. Да пабачэння. **Сін.**: бывай здароў; усяго добрага. *— Ну, Алёша, будзь здароў! — Міцька ляпае мяне па плячы з зайздрасцю. — І вы, таварыш, Скарыпін, бывайце...* Карпюк. *Не сумуй па мне, старая, будзь здарова, маці! Вораг край наш разбурае — ці ж сядзець мне ў хаце?* Крапіва. *Спявайце ж, братцы, смела і звонка: не згіне песня і Украіна. Будзьце здаровы!* Лучына.

2. Застольны зварот з добрымі пажаданнямі перад частаваннем віном, гарэлкай. *Будзьце здаровы, маладыя! Дай бог вам з сабою шчасліва пражыць!* Дунін-Марцінкевіч. *— Дык будзь здароў! — Ну, дай жа божа! — За ваша, госцейкі, здароўе! — І пасля гэтага прыслоўя Міхал куляе чарку гожа.* Колас.

БУ́ДЗЬ (-ЦЕ) ДО́БРЫ (-Я). *Узнач. пaбоч. сл. Разм.* Ветлівы зварот да каго-н. з просьбай ці патрабаваннем. Прашу. **Сін.**: будзь ласкаў; калі ласка (у 1 знач.); зрабі ласку. *Я свайго не ўпушчу і ўпускаць не хачу... зарабіў — аддай, будзь добры...* Кудравец.

БУ́ДЗЬ (-ЦЕ) ЛА́СКАЎ (ЛА́СКА́ВЫ). *У знач. пабочн. сл. Разм.* Ветлівы зварот да каго-н. з просьбай ці патрабаваннем. Прашу. **Сін.**: будзь добры; калі ласка (у 1 знач.); зрабі ласку. *Напішы ты, будзь ласкаў, ліст мне дадому, я табе аддзякую.* Чорны. *Тады, будзь ласкавы, бяры кантракт і зрабі па-другому.* Самуйлёнак. *— Дазвольце пазнаёміцца: ваш калега і сусед — Лабановіч... — Саханюк, тутэйшы педагог. Будзьце ласкавы, знімайце паліто, сядайце.* Колас.

БУ́ДЗЬ ШТО́ БУ́ДЗЕ. *Выкл. Разм.* Выказванне рашучасці перад прыняццем рашэння. Што ні будзе, што ні здарыцца. **Сін.**: адзін раз Марку жаніць; было не было; дзе наша не прападала; трус у карты не гуляе; што будзе то будзе. *«Будзь што будзе!» — вырашае сам сабе каваль. Булаву з плячэй знімае, аглядае даль.* Якімовіч. *Максім Пятровіч тым часам паціху зайшоў за шафу, а там вырашыў: будзь што будзе, — рыўком адчыніў дзверы і выйшаў з кабінета.* Кулакоўскі.

ЗА БУ́ДЗЬ ЗДАРО́Ў. *Акал. Праст.* **1.** Без усякай прычыны. **Сін.**: без дай рады; без нічога ніякага (у 3 знач.); без усякага-якага; за пусты мех <а ў мяху смех>; за так (у 2 знач.); з ласкі на пацеху; не знай не ведай; ні з таго ні з сяго; ні з чаго ні з якага; ні села ні пала; так сабе (у 1 знач.). *— Думаю, што за будзь здароў ты не стаў бы рызыкаваць. А? — Таксама праўда. За будзь здароў не стаў бы...* Асіпенка.

2. Беспярэчна, без адгаворак (рабіць што-н.). **Сін.**: без нічога ніякага (у 1 знач.). *[Цыбулька:] Я на пенсіі. Як месяц, так трыццаць два цалковыя адвальваюць за будзь здароў.* Макаёнак.

НЕ БУ́ДЗЬ ДУ́РНЕМ. *У знач. адасобленай акал. Праст.* Своечасова скеміўшы, як трэба пастуліць, у пэўнай сітуацыі. *Спраўнік, не будзь дурнем, саскочыў з каня, пайшоў следам за Бароўскім і ўзяў вучонага шчыгла. Жандар адмовіўся што-небудзь выбіраць.* Наварыч. *У гэты, маленькі, чамадан запакоўвай залатыя рэчы... Не грэбуй і срэбнымі. Трапіцца што добрае з медзі, не будзь дурнем — цягні таксама...* Лынькоў.

БУДОЎЛЯ • **БУДО́ЎЛЯ (БУДАВА́ННЕ) ПАВЕ́ТРАНЫХ ЗА́МКАЎ (ПАЛА́ЦАЎ)**. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Функц. не зам. Іран.* Прыдумванне нерэальных, фантастычных планаў. *[Каліноўскі:] Я чуў усё, але не хацеў да часу перапыняць будоўлі паветраных палацаў пана Серакорскага.* Міровіч. *З будаваннем паветраных замкаў у нас справа выглядае нашмат лепей, чым з адбудовак якіх іншых.* Хадановіч.

БУДУ • **ЖЫЎ НЕ БУ́ДУ**, <u>калі.</u> *У знач. галоўн. ск. Праст.* Ужыв. перад умоўным злучнікам. Інакш быць не можа (калі...). Клятвеннае запэўненне зрабіць, здзейсніць што-н. **Сін.**: не я буду. *Жыў не буду, калі Андрэй з ячэйкі не вылеціць.* Калюга. *Адраблю два, тры дні, колькі скажа, а шчанюка дастану. Жыў не буду, калі не дастану. Выгадую, вось будзе сабака!* Крапіва. *Жыў не буду, калі не прысачу, дзе ты знайшоў спрат свайму золату.* Лобан.

НЕ Я БУДУ. Гл. я.

БУДУЦЬ • **КУРЫ БУДУЦЬ СМЯЯЦЦА** *з каго.* Гл. куры.

БУКСІР • **БРАЦЬ НА БУКСІР** *каго.* Гл. браць.

БУМ • **НІ БУ́М-БУ́М** <u>не ведаць, не разумець</u> і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Праст. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бельмеса; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні вуха ні рыла; ні ў зуб <нагой>; ні цэ ні бэ. *Сам ні бум-бум, а прывык павучаць, хоць права на гэта ні кроплі ў самога.* Бачыла. *[Юра:] Я ў класічнай музыцы таксама ні бум-бум! Вось Оля...* Васілеўскі. *Вось і дрэнна: пра электрычнасць ужо ведаеш, а пра ваду ні бум-бум.* Казько. *Кожны твой аднакурснік скажа, што ты па-якуцку ні бум-бум.* Ласкоў.

БУРА • **БУ́РА НЯСЕ́ (НО́СІЦЬ, ГО́НІЦЬ, ГАНЯ́Е)** *каго. Незак. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Ужыв. у пытальных ск. пасля слоў *куды, адкуль, дзе* і пад. (Куды, дзе і пад.) хто-н. ідзе (ходзіць, прыйшоў)? **Сін.**: бог нясе *каго*; вецер нясе *каго*; ліха нясе *каго*; нячысцік гоніць *каго*; чорт нясе *каго*. *—Дзе гэта цябе бура носіць? — сярдзіта паглядзеў на мяне дзед і страсянуў торбу, на дне якой шалясцелі рэшткі сечкі.* Каліна. **БУРА ПРЫНЕСЛА (ПРЫГНАЛА)** *каго. Зак. — Чаго цябе бура прыгнала так рана? — незадаволена спытаўся ён [пан Вільчыцкі] у мужыка, які стаяў перад ганкам.* Брыль.

БУ́РА Ў ШКЛЯ́НЦЫ ВАДЫ́. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Іран.* Моцнае хваляванне, шум, спрэчка з-за дробязных прычын. *Чым не бура ў шклянцы вады? З такога простага пытання зрабіць вялікую праблему, уцягнуць у яе многія арганізацыі і ведамствы!* «Звязда». *Давай лепш, Рыгор, згуляем і мы ў шахматы для заспакаення пасля буры ў шклянцы вады.* Машара. *Аднак лаяліся [карцёжнікі] незласліва, і не прайшло некалькі хвілін, як бура ў шклянцы вады сціхла.* Блакіт.

ЯКА́Я БУ́РА НЯСЕ́ *каго. Незак. У безас. ужыв. Разм.* Чаму, з якой мэтай ідзе, едзе хто-н. куды-н. **ЯКАЯ БУРА ПРЫНЕСЛА** *каго. Зак. Мінуў Сцёпка сяло, у поле выйшаў. Бяскрайнія прасторы ляжаць перад ім, пазіраюць на яго незлічонымі вачыма, пазіраюць маўкліва і ўдумна, як бы пытаючыся: «Якая бура нясе цябе, хлопча?»* Колас.

БУРБАЛКА • **МЫ́ЛЬНАЯ БУ́РБАЛКА; МЫ́ЛЬНЫ ПУЗЫ́Р**. *Адз. і мн. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Што-н. нетрывалае, пустое.

Сін.: картачны домік. *—Беднасць! Нядоля! Эксплуатацыя! Гераізм! Самаахвярнасць! Усё гэта мыльныя пузыры маладосці, — з позай паківаў галавою староста...* Пестрак.

<u>*Лопнуць*</u> **ЯК МЫ́ЛЬНАЯ БУ́РБАЛКА (МЫ́ЛЬНЫ ПУ́ЗЫР)**. *Акал. Разм.* Нечакана, аказаўшыся нетрывалым, нікчэмным, пустым. *Ягоны намер, які гэтак натуральна вынік уначы і прынёс яму заспакаенне, лопнуў як мыльная бурбалка.* Быкаў. *Сяргеева рызыка аказалася зусім непатрэбнай. Усе яго спадзяванні лопнулі як мыльная бурбалка.* Шахавец. *Хітрамудрыя планы адваката лопнулі як мыльная бурбалка.* Васілевіч. *Мары мае аб сямейным шчасці лопнулі як мыльны пузыр.* Машара. *Трэба па пунктах перабраць усё [абвінавачванне] і яно лопне як мыльны пузыр.* Лобан. *Рэндал збялеў, як мярцвяк. Яго апошняя надзея лопнула як мыльны пузыр.* Гамолка.

БУРБАЛКІ • **ПУСКАЦЬ БУРБАЛКІ**. Гл. пускаць.

БУРЖУАЗІЮ • **ЯК ЛЕНІН НА БУРЖУАЗІЮ**. Гл. ленін.

БУРЫДАНАЎ • **БУРЫДАНАЎ АСЁЛ**. Гл. асёл.

БУСЕЛ • **БУ́СЕЛ РЭ́ПУ ПАСЕ́ЯЎ (ПАСЕ́Е)** *у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* У каго-н. цыпкі на нагах. *І тут жа [дзед] кліча: — Ляксандра, марш у хату, ногі толькі памый, а то яны ў цябе, як капаніцы, парэпаліся ад гразі, Бусел хутка рэпу пасее...* І.Капыловіч. [*Лепешаў*, с. 33: бусел рэпу пасеяў (пасее) — ‘ у каго-н. цыпкі на нагах’; *Даніловіч*, с. 33: бусел рэпу пасеяў (пасее) — ‘вельмі брудныя (рукі, ногі, вушы, твар)’].

БУТЛІ • **ВЫПУСКАЦЬ ДЖЫНА З БУТЛІ**. Гл. выпускаць.

БУТЭЛЬКІ • **ВЫПУСКАЦЬ ДЖЫНА З БУТЭЛЬКІ**. Гл. выпускаць.

БУТЭЛЬКУ • **ГЛЯДЗЕЦЬ У БУТЭЛЬКУ**. Гл. глядзець.
ЛЕЗЦІ Ў БУТЭЛЬКУ. Гл. лезці.
ПАЛЕЗЦІ Ў БУТЭЛЬКУ. Гл. палезці.

БУХТЫ • **З БУ́ХТЫ-БАРА́ХТЫ**. *Акал. Разм.* Раптоўна, зусім не падумаўшы (рабіць што-н.). **Сін**.: заплюшчыўшы вочы; з завязанымі вачамі; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на злом галавы (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); проста з моста. **Ант**.: з адкрытымі вачамі. *— Такой справы нельга рабіць з бухты-барахты. Трэба падумаць, абмазгаваць, — прыходзіць да вываду Мікалай...* Пальчэўскі. *Захінуўся [Іван] за вугал хлява, не зводзіў вачэй з дзвярэй хаты, чакаў — можа, выйдзе хто? Бо ісці так, з бухты-барахты, рызыкоўна было.* Сачанка. *Бач ты яго — з бухты-барахты не кідаецца ў наступ, асцярожнічае.* Масарэнка. *Так што ў нас інтарэс адзін. Не сумнявайся. Але не трэба з бухты-барахты. Неабходна ўлічыць розныя акалічнасці.* Чыгрынаў.

БЫ • **БЫ ЛЕНІН НА БУРЖУАЗІЮ**. Гл. ленін.
БЫ НА КАНІ ПРАЕХАЦЬ. Гл. праехаць.
БЫ ШЧЫГРЫНАВАЯ СКУРА. Гл. скура.

БЫВАЙ • **БЫВА́Й (-ЦЕ) ЗДАРО́Ў (-ВА, -ВЫ)**. *Выкл. Разм.* Развітальны зварот з добрымі пажаданнямі. Да пабачэння. **Сін**.: будзь здароў (у 1 знач.); усяго добрага. *[Ганна:] Ну, мой мілы! хоць і цяжка, што ж? бывай здароў! бывай!* Колас. *[Грышка:] Што хочаце, тое рабіце, а ўсё-такі Марыся будзе мая!.. Бывай здарова!* Дунін-Марцінкевіч. *Лістамі, дубровы, мой след замятайце!.. Бывайце здаровы, звароту чакайце!..* Куляшоў.

БЫВАЛА • **ЯК НІ Ў ЧЫМ НЕ БЫВА́ЛА**. *Акал. Разм.* Быццам нічога не здарылася; не зважаючы на тое, што адбылося. **Сін**.: як <і> не лыс; як нічога < і > не было. *[Паўлінка], напяваючы, падыходзіць да сцяны, хавае фатаграфію за абраз і як ні ў чым не бывала*

садзіцца за шыццё. Купала. *Бацька сунуў яшчэ раз рэвальвер у лоб «буржую» і, развітаўшыся са сваімі, пайшоў як ні ў чым не бывала з вагона.* Лынькоў. *Дзядзька Сцяпан як ні ў чым не бывала зноў карміў нас печанай бульбай, паіў сцюдзёнай вадой.* Парахневіч.

БЫКА • **БРАЦЬ БЫКА ЗА РОГІ**. Гл. браць.
З БЫКА ЎПАСЦІ. Гл. упасці.
МЯНЯЦЬ БЫКА НА ІНДЫКА. Гл. мяняць.

БЫКАМ • **КРУЦІЦЬ БЫКАМ ХВАСТЫ**. Гл. круціць.

БЫЛА • **БЫЛА НЕ БЫЛА**. Гл. было.
БЫЛА Ў САБАКІ ХАТА. Гл. хата.
<І> НАГА НЕ БЫЛА *чыя дзе.* Гл. нага.
КАБ І НАГА НЕ БЫЛА *чыя <дзе>.* Гл. нага.

БЫЛІ • **ДЗЕ БЫЛІ ВОЧЫ** *чые, у каго.* Гл. вочы.

БЫЛЛЁМ • **БЫЛЛЁМ ЗАРАСЛО**. Гл. зарасло.

БЫЛО • **АДБОЮ НЕ БЫЛО** *ад каго.* Гл. няма.
БЫЛО́ НЕ БЫЛО́ (БЫЛА́ НЕ БЫЛА́). *Выкл. Разм.* Паспрабую, трэба рызыкнуць (адважыцца зрабіць што-н. пасля разваг, нерашучасці). **Сін.**: адзін раз маля трэба марку жаніць; будзь што будзе; дзе наша не прападала; трус у карты не гуляе; што будзе то будзе. *Стаялі халады. У сырым адзенні нельга было ісці. — Эх, было не было, зойдзем у вёску, — адважыўся я.* Чыгрынаў. *Пасля [ліс] усё ж зварухнуўся: э, было не было, няма чаго губляць, не выпадае ўпускаць момант — трэба паспрабаваць, якраз і пашанцуе, можа, і разгавеецца.* Калодзежны. *«Эх, была не была!» Я скінуў шынель — і справа пачалася.* Брыль. *Станаўлюся ў новую чаргу і — была не была! — загадваю крамсаць мне на два плацці светлага маркізету...* Васілевіч.
ГЛЯДЗЕЦЬ НЕ БЫЛО НА ШТО. Гл. глядзець.
ЖЫВОГА МЕСЦА НЕ БЫЛО. Гл. няма.
І КРО́ШКІ Ў РО́ЦЕ НЕ БЫЛО́ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. зусім нічога не еў. **Сін.**: макавай расінкі у роце не было *ў каго. Трэба сустрэць чалавека, пачаставаць. А то, можа, і крошкі ў роце не было ў яго.* Чыгрынаў. *У чалавека сёння і крошкі ў роце не было...* Лецка.
КА́Б <І> ДУ́ХУ (СМУРО́ДУ, ПА́ХУ) НЕ БЫЛО́ *чыйго <дзе>. Выкл. Праст. Пагард.* Выказванне катэгарычнага патрабавання, каб хто-н. тут жа знік і больш не паказваўся. **Сін.**: каб і шныру не было *чыйго <дзе>. Вон, гадаўка, каб і духу твайго не было. Адкуль ты ведала пра жыта? Падглядаеш?* Чорны. *Я яму... гэтаму самаму так і сказаў, — дваццаць чатыры гадзіны, і каб духу твайго не было ў Забалоцці! Вось так.* Брыль. *Дык забірай свайго байструка і — марш з мае хаты! Вон, каб і смуроду твайго не было! Не трэба мне здрадніцы і ворага ў хаце! Вон!* Колас. *—Вон адсюль, паганы шэршань, каб і смуроду твайго не было, — гаркнуў ён на бацькавага «свата».* Грахоўскі. *Ану, выкідвайцеся з вагона, каб і паху вашага тут не было!* Лынькоў.
КАБ І НАГІ НЕ БЫЛО *чыёй <дзе>.* Гл. нага.
КА́Б І ШНЫ́РУ НЕ БЫЛО́ *чыйго <дзе>. Выкл. Праст. Пагард.* Выказванне катэгарычнага патрабавання, каб хто-н. тут жа знік і больш не паказваўся. **Сін.**: каб <і> духу не было *чыйго <дзе>. Іх бы, свалачэй, з сяла трэба было выштырыць, каб і шныру іх тут не было. Але ж няма каму.* Крапіва. *Тахвіля слухала, слухала, а нарэшце, як хапіла памя-*

ло з качарэжніка ды калі сунецца да стала. — Вон! Каб вашага і шныру тут не было. Калюга.

КА́Б ПУ́СТА БЫЛО́ *каму. Выкл. Праст.* Выказванне злосці, нядобразычлівасці. **Сін.**: гары ён гарам; ні дна ні пакрышкі *каму, чаму*; прападзі пропадам *што, хто. Бадай ты спух! ото распуста! А каб табе было, гад, пуста! Няма ні сораму, нічога...* Колас. *— Туман, каб яму пуста было, — вылаяўся другі матрос, — нічога не відаць...* Каваль.

КАНЦА І КРАЮ НЕ БЫЛО *чаму.* Гл. відаць.

КО́ЛЬКІ <БЫЛО́> ДУ́ХУ *бегчы, імчацца* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка. **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Аднаго разу я неяк злаўчыўся — ускочыў на каня і пагнаў яго колькі было духу.* Мяжэвіч. *А драпежнікі-звяругі, колькі сілы, колькі духу, з перапуду — хто куды. Уцякаюць ад бяды.* Якімовіч. *Падхоплівала [старая] падол спадніцы, колькі духу ляцела напрасткі, махала былінай, выскубненай на мяжы.* Калодзежны.

КО́ЛЬКІ <БЫЛО́> СІ́ЛЫ (МО́ЦЫ, ЗМО́ГІ). *Акал. Разм.* **1**. Напружваючы ўсю сваю энергію (рабіць што-н.). **Сін.**: аж пуп трашчыць; ва ўсе лапаткі (у 2 знач.); высалапіўшы язык (у 3 знач.); з апошніх сіл; з апошняга; з усёй сілы (у 1 знач.); з усіх жыл (у 1 знач.); з усіх чатырох (у 2 знач.); на поўную сілу (у 1 знач.); на ўсю моц (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 1 знач.). *Без канца, бесперастанку, колькі сілы цягнуць санкі цераз пушчы, цераз горы, праз даліны, праз азёры, без дарогі, без шляхоў — адзінаццаць пар ласёў.* А.Александровіч. *Тут.. давядзецца цяжэй за ўсё, бо гітлераўцы колькі змогі будуць ірвацца вярнуць дарогу...* Мележ. *Гунава.. колькі было сілы ударыў Тапурыя, добра ведаючы, што пасля такога ўдару не ўстаюць.* Самуйлёнак.

2. Вельмі хутка (бегчы, імчацца, кідацца і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Сцяпан колькі было сілы імчаўся да става, на хаду зрываючы з сябе адзежу.* Чарнышэвіч. *Выбіраючы лагчынкі, тулячыся каля хмызу, бег Кандрат, прыгнуўшыся, колькі было змогі.* Колас.

3. Вельмі голасна, моцна (крычаць, гукаць і пад.). **Сін.**: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *— Я! — гукнуў дзядзька Марцін колькі моцы было.* Колас.

КРЫЦЬ НЕ БЫЛО ЧЫМ. Гл. крыць.

МА́КАВАЙ РАСІ́НКІ (ЗЕ́РНЯ, ЗЯРНЯ́ЦІ) У РО́ЦЕ НЕ БЫЛО́ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. нічога не еў. **Сін.**: і крошкі ў роце не было *ў каго. З учарашняга не было ў роце макавай расінкі, і цяпер счарсцвелы хлебны кавалак здаўся надзвычай смачным.* Быкаў. *У яго сапраўды з раніцы, апрача куфля піва, і макавае расінкі ў роце не было.* Грахоўскі. *Вы б паелі... А то, пэўна, з самага ранку расінкі макавай у роце не было.* Каліна. *— Лёгка сёння гаварыць, — ужо быццам са злосцю сказаў Іван Кузьміч. — А тады... Калі ў лесе... Па тыдні, а то і пабольш галодны, макавага зерня ў роце не было...* Сачанка. *З вечара ж у роце і макавага зярняці не было.* Сабаленка.

НЕ́БУ ГО́РАЧА БЫЛО́ (БУ́ДЗЕ, СТА́ЛА, СТА́НЕ). *У безас. ужыв. Разм.* Мацней, актыўней, лепш і быць не можа. Пра самую высокую ступень інтэнсіўнасці якога-н. дзеяння або дзейнасці. *[Грэнка:] Шкода, брат, што ты спазніўся, а мы тут такі малебен адслужылі, што аж небу горача было...* Колас. *Уся іх брыгада, наваліўшыся на чыгунку, нарабіла такога тарараму, што небу было горача!* Кудраўцаў. *— Татачка, я хачу такі баль закаціць, каб небу горача стала, — кажа Галачка, зажмурыўшы ад асалоды вочкі.* Чавускі. *Падаспела яшчэ шэсць камбайнаў. Яны падстроіліся ззаду, рушылі чарадой. — Э-ге-гей! — азірнуўся Змітрок. — Небу горача стане! Дождж бы толькі дзянькоў дзесятак пачакаў.* Калодзежны.

НЕ БЫЛО КУДЫ НОСА ЎБІЦЬ. Гл. няма.

НЕ БЫЛО ЎГАМОНУ *на каго.* Гл. няма.

НЕ ТУТ ТОЕ БЫЛО. Гл. тое.

НІ КАЛІ <ТОЕ> БЫЛО НІ КАЛІ БУДЗЕ. Гл. тое.

НОСА НЕ БЫЛО КУДЫ ЎБІЦЬ. Гл. няма.

ПРЫ ЦАРУ ГАРОХУ КАЛІ (ЯК) ЛЮДЗЕЙ БЫЛО ТРОХУ. Гл. цару.

СУХОГА РУБЦА НЕ БЫЛО *на кім.* Гл. няма.

ТВАРУ НЕ БЫЛО *на кім.* Гл. няма.

ШТО́ Б ТА́М НІ БЫЛО́ (СТА́ЛА). *Акал. Функц. не зам.* Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Абавязкова, нягледзячы ні на якія абставіны, цяжкасці і пад. **Сін.**: кроў з носа, а; любой цаной; <усімі> праўдамі і няпраўдамі; хоць з калена вылямі; хоць <ты> лопні (у 2 знач.). *Трэба дастаць гэты ключ што б там ні было!* Баранавых. *[Дабрыян:] Супакойся, прашу цябе. Што б там ні было ў нашых адносінах нічога не зменіцца.* Крапіва. *Трэба было вылазіць з вады, але Марцін што б там ні стала захацеў яшчэ раз паставіць сетку каля купінкі аеру.* Колас. *Было ясна — Шмігельскія пайшлі на адкрытую контррэвалюцыю. Трэба было іх што б там ні стала арыштаваць.* Лобан.

ШТО БЫЛО ДУХУ. Гл. духу.

ШТО БЫЛО СІЛЫ. Гл. сілы.

ЯБЛЫКУ НЕ БЫЛО ДЗЕ ЎПАСЦІ. Гл. упасці.

ЯК БЫ ТА́М НІ БЫЛО́. *Акал. Функц. не зам.* Нягледзячы ні на што, насуперак усяму. **Сін.**: што ні кажы; як ні круці; як-ніяк (у 1 знач.). *Як бы там ні было — трэба хутчэй даваць адгэтуль ходу.* Чорны. *Як бы там ні было, Мішка наважыўся пакінуць свой назіральны пункт і спусціцца ўніз, на зямлю, да сваіх.* Лынькоў. *Як бы там ні было, а перад хлопцамі ляжала туша сапраўднага мядзведзя, здабыча, якой ганарыўся б кожны паляўнічы.* Маўр. *Як бы там ні было, Хацяноўскі вырашыў абследаваць рану.* Чарнышэвіч.

ЯК <І> НЕ БЫЛО́. *У безас. ужыв. Разм.* **1.** *каго.* Хто-н. бясследна, імгненна знік. **Сін.**: <і> след прастыў *чый, каго*; толькі і бачылі *каго*; як вадой змыла (у 1 знач.); як ветрам здзьмула (у 1 знач.); як маланкай спаліла *каго. Жан хацеў і пацалункам Валю ўцешыць, як ласункам, а яна — за памяло, Жана — як і не было. Праз разоры, праз жыты даў дадо-*

му лататы... Сушко. *То ж паскуднае стварэнне — плотка! Каб жа ёй па-людску, дык не, тыркаецца, тыркаецца, а чарвяка як не было, нібы кот злізнуў...* Лынькоў.

2. *чаго.* Што-н. раптоўна знікла, перастала існаваць. **Сін.**: як вадой змыла (у 2 знач.); як ветрам здзьмула (у 2 знач.); як карова языком злізала *каго, што. — Вось паўбаханкі як і не было, — пашкадавала маці.* Крапіва. *Страху ў мяне цяпер як і не было. Ці мо проста не было калі думаць пра яго?* Якімовіч. *Маёй ранейшай радасці як не было.* Бядуля. *Аднойчы Наўмыснік, цяпер ужо брыгадзір цесляроў, распарадзіўся разабраць хату на апал барака. За вечар хаты як не было.* Чорны.

ЯК НІЧО́ГА <І> НЕ БЫЛО́. *Акал. Разм.* Не зважаючы на тое, што адбылося. **Сін.**: як <і> не лыс; як ні ў чым не бывала. *[Тася] схавала ад Марысі яе хваробу. Сказала, што яе прывезлі ў бальніцу з высокай тэмпературай. — Ты, пэўна, недзе прастудзілася, — як нічога не было сказала Тася.* Баранавых. *[Язэп] выйшаў з-за дуба і падаўся па дарозе як нічога і не было. Ідзе сабе звычайны падарожны, і ўсё.* Якімовіч. *— А дзе я табе грошы вазьму на тыя машыны?.. — А ты паслухай далей. Мы скажам — дзе, — і як нічога не было прадаўжаў сваю ролю.* Радкевіч.

БЫТУ • **НЕ ДАВАЦЬ БЫТУ** *каму.* Гл. даваць.

БЫЎ • **БЫ́Ў ДЫ СПЛЫ́Ў.** *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адсутнічае, пайшоў ці з'ехаў куды-н. *— Дык жа ў нас на Тураўшчыне ёсць свой чалавек, Янка Мялешка, дэлегат беларускага кангрэса. Ён нам пасадзейнічае ў гэтай справе. — Быў ды сплыў, — выпаліў Кастроўскі. — Янка Мялешка стаў праваю рукою Саўкі Касача. Ух, разбойнікі!* Гурскі. *— А дзе... містэр Крафт? — Быў ды сплыў, — неахвотна падняў галаву Судзір... — Праўда, заўтра яшчэ зможаш яго пабачыць.* Місько. *[Перагуд:] А харошая была дзяўчына. [Наталля:] Была ды сплыла... Так вам і трэба. [Перагуд:] Чаму? [Наталля:] Таму, што расцяпа. За харошае змагацца трэба.* Крапіва.

ЯК ТУ́Т <І> БЫ́Ў (БЫЛА́, БЫЛІ́). *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адразу, раптоўна з'явіўся, аказаўся. **Сін.**: тут як тут. *Войт стадолу адчыніў, і аконам у стадоле — як тут быў.* Дунін-Марцінкевіч. *[Паўлінка:] Ай! нехта ідзе. Ён, ён, напэўна, ён! [Якім:] Вось і я — як тут быў!* Купала. *[Свацця:] Адна суседская дзяўчына-камсамолка дзве вярсты плыла пад лёдам — і жывая вылезла. [Бабка:] Вылезла? [Свацця:] Як тут была.* Галубок. *Бывала, што сарвецца ў каторага неасцярожнае слова. Барыс Рудзянка — як тут і быў.* Новікаў.

БЫЦЦАМ • **< БЫЦЦАМ > ГАРА З ПЛЕЧ <ЗВАЛІЛАСЯ>** *у каго, з чыіх.* Гл. гара.

БЫЦЦАМ КАМЕНЬ З ПЛЯЧЭЙ ЗВАЛІЎСЯ *ў каго.* Гл. камень.

БЫЦЦАМ КАМЕНЬ З СЭРЦА ЗВАЛІЎСЯ *ў каго.* Гл. камень.

БЫЦЦАМ ЛЕНІН НА БУРЖУАЗІЮ. Гл. ленін.

БЫЦЦАМ ТАПЕЛЕЦ ЗА САЛОМІНКУ. Гл. тапелец.

БЫЦЦАМ ФЕНІКС З ПОПЕЛУ. Гл. фенікс.

<БЫЦЦАМ> ЧОРТАМ ПАДШЫТЫ. Гл. падшыты.

ЯК БЫЦЦАМ ЧОРТ ГАРОХ МАЛАЦІЎ *на чым.* Гл. чорт.

ЯК (БЫЦЦАМ) ЯЗЫК ПРАГЛЫНУЎ. Гл. праглынуў.

БЫЦЬ • **НЕ МОЖА БЫЦЬ.** Гл. можа.

ТАК І БЫЦЬ. Гл. так.

ЯК МАЕ БЫЦЬ. Гл. мае.

БЫЧКА • **КАЗКА ПРА БЕЛАГА БЫЧКА.** Гл. казка.

БЭ • **НІ А НІ БЭ.** Гл. а.

НІ БЭ́ НІ МЭ <НІ КУКАРЭ́КУ> не ведаць, не разумець і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Прaст. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мя; ні вуха ні рыла; ні ў зуб <нагой>; ні цэ ні бэ. *Нялоўка яму [Сцёпку] перад Аленкаю: яна комплексы праходзіць, а ён аб гэтых комплексах ні бэ ні мэ.* Колас. *[Курнеў:] Другі стаіць ля станка і ні бэ ні мэ, порк сюды, порк туды, а станок — ні з месца.* Кучар. *А гэты аболтус пасміхаецца: «Калі я не буду ведаць ні бэ ні мэ ні кукарэку, вы ўсё роўна двойку не паставіце. Вас жа будуць лаяць, а не мяне...»* Леванoвіч. *«Недарма яго ахрысцілі нелюдзімым, — нядобрым вокам акінуў згорбленага Шыманоўскага. — Прывалокся і скамянеў, што статуя. Ні бэ ні мэ табе ні кукарэку».* Калодзежны.

НІ БЭ́ НІ МЯ́ не ведаць, не разумець і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Прaст. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні вуха ні рыла; ні ў зуб <нагой>; ні цэ ні бэ. *Другі баран — ні «бэ» ні «мя», а любіць гучнае імя.* Крапіва. *[Стыляга] высакамерна і грэбліва прапаведуе і мне, і вам, і ўсім сумленным людзям нешта вельмі моднае, вельмі высокае, вельмі заходнееўрапейскае, і яшчэ далей, у чым, дарэчы, сам ён, бедненькі, часцей за ўсё — ні бэ ні мя.* Брыль. *Калісьці мамы сваіх дзяцей (найлепшых самых!), займеўшы там, дзе трэба «руку», сілком упхнулі ў навуку. Ды тыя ў ёй — ні бэ ні мя; чаго няма, таго няма!* «ЛіМ».

НІ ЦЭ НІ БЭ. Гл. цэ.

Б'ЮСЯ • **Б'Ю́СЯ АБ ЗАКЛА́Д**. *Незак. Толькі ў 1-й ас. адз. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Клянуся, што гэта так. *Б'юся аб заклад: у вас сёння адбылося нешта такое... што толькі раз бывае ў жыцці. Ці не так?* Блакіт.

Б'ЮЦЬ • **Б'Ю́ЦЬ І ПЛА́КАЦЬ НЕ ДАЮ́ЦЬ**. *Незак. Часцей у мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці ў абаг.-асаб. знач. Бязмежна здзекуюцца з каго-н. *«Адам, сынок ты мой! Скажы, за што такая старасць паганая мая? За што такая кара? Як гэта кажуць, — б'юць і плакаць не даюць... А чаму?»* Бядуля. *[Данілка:] Кожны вас шчыпае, кожны вас ашуквае, кожны вас, як то кажуць, б'е і плакаць не дае.* Купала. *— Б'юць і плакаць не даюць [акупанты], — кажа адзін селянін. — Забіраюць лепшых людзей, а як заступішся за іх, дык і цябе разам цягнуць.* Мядзёлка. *— Няма на іх, аспідаў, управы! — А божачка, божачка!.. Б'юць і плакаць не даюць, — божкала бабка.* Аношкін.

ЛЯЖА́ЧАГА НЕ Б'Ю́ЦЬ. *Незак. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Таго, хто трапіў у бяду, не караюць. *Цімафей Міронавіч, пэўна ўзяўшы на ўвагу, што ляжачага не б'юць, прайшоў паўз яе [жонку] у хмурым маўчанні і дэманстрацыйна ляпнуў дзвярмі ў чыстую палавіну хаты.* Зарэцкі. *З кучы трупаў каля машын выцягнулі аднаго жывога... Ён, бачыце, не толькі не фашыст, а нават і не немец... Прыгадаў нават тое, што бацькаўшчына яго, Італія, ужо не ваюе супроць Расіі і што яму вельмі б хацелася жыць... Ну, чорт з табой, ляжачага не б'юць.* Брыль.

БЯГУ • **НА БЯГУ́**. *Акал. Разм.* **1**. Мімаходам, адначасова з іншымі заняткамі (рабіць што-н.). **Сін.**: на хаду (у 1 знач.). *А як слала я лянок на зялёным на лугу, дзе папаўся Міхасёк, цалавала на бягу.* Купала. *Свінарнік абвясціў трывогу. Схапіўшы на бягу шматок пякучых строф, спяшаюся свінні на дапамогу.* Крапіва.

2. З лёгкасцю, без намаганняў (рабіць што-н.). *[Галіна] рабіла ўрокі на бягу — і ўсё запамінала ў момант.* Радкевіч. *Людскі плач, скаргаў шум ловіць мысль на бягу.* Купала.

БЯГУЦЬ • **МУРАШКІ БЯГУЦЬ ПА ЦЕЛЕ** *у каго, каго, чым.* Гл. мурашкі.

БЯГУЧАГА • **ЛАВІ БЯГУЧАГА ВАЎКА СЛЕД** *калі.* Гл. лаві.

БЯДА • **БЯДА́ ВЯЛІ́КАЯ (ВЯЛІ́КАЯ БЯДА́)**. *У безас. ужыв. Разм.* Няважна, не мае значэння; падумаеш. **Сін.**: клопат вялікі <*каму*>; не <вялікая> бяда; такой бяды. — *А што плятуць — няхай плятуць. На тое ў людзей языкі доўгія. — Ды яно ж так. Як сама ведаеш, што нічога, дык бяда вялікая.* Крапіва. — *Я ж дасюль не ведаю вашага прозвішча. — Бяда вялікая, падумаеш... прозвішча...* Зарэцкі. —*Выбіваемся з графіка. — Вялікая бяда. — Зборка стане. Ты такі абыякавы.* Мыслівец.

БЯДА́ МАЛА́Я *каму. У безас. ужыв. Разм.* Што-н. не датычыцца каго-н. — *Ах ты, ёлупень стары! — Баба Дзеда лае. — Стой жа тут, хоць ты згары! Мне бяда малая.* Крапіва. *[Шчырэц:] Ты — гарадскі, табе бяда малая: тваіх палёў жаўнеры не патопчуць.* Глебка.

НЕ <ВЯЛІ́КАЯ> БЯДА́. *У безас. ужыв. Разм.* Няважна, не мае значэння; падумаеш. **Сін.**: бяда вялікая; клопат вялікі <*каму*>; такой бяды. *[Шкуранкоў:] Гэта ж мазгоў трэба не мець, каб падвяргаць мяне такой небяспецы. Што там за камандзіры безгаловыя. Я ж ім не які-небудзь цюха-мацюха, што хоць і загіне, дык не вялікая бяда.* Крапіва. *Не бойся, а ўзарвецца — не вялікая бяда.* Быкаў. *Стараватая будзе жонка? Не бяда! Ён і сам не малады.* Чарнышэвіч.

БЯДУ • **ЯК НА БЯДУ́**. *У знач. пабочн. сл. Разм.* Быццам кімсьці падстроена. Выказванне шкадавання ў сувязі з чым-н. **Сін.**: як на грэх; як на злосць; як на ліха; як на тое; як на тое ліха. *Пажар той выбухнуў, як з грому, хоць ён і меў свае прычыны. Як на бяду, пайшлі мужчыны і Уладзік з імі ўрассыпную...* Колас. *А тут якраз, як на бяду, памёр раптоўна Баця.* Крапіва. *Пальчык.. асцярожна прайшоў праз адчыненыя дзверы ў сярэдзіну казармы. Днявальны, як на бяду, сядзеў на табурэце насупраць дзвярэй.* Дамашэвіч.

БЯДЫ • **ТАКО́Й БЯДЫ́**. *У безас. ужыв. Разм.* Няважна, не мае значэння; падумаеш. **Сін.**: бяда вялікая; клопат вялікі <*каму*>; не <вялікая> бяда. *Толькі я не адбіў тэлеграм — от і не сустракаюць. Не адбіў, і — такое бяды — і без іх давялі сюды незнаёмыя сцежкі — дзе машынай, дзе пешкі.* Куляшоў. *Калі не стане Анцік мой біёлагам — такой бяды!* Гілевіч. — *Нічога я ў цябе не ўмею. Во якую няўмеку ўзяў. — Такой бяды — навучымся, — супакойвае ён Лету.* Сіпакоў.

БЯЗДОННАЯ • **БЯЗДОННАЯ БОЧКА**. Гл. бочка.

БЯЛІЗНЕ • **КАПАННЕ Ў БРУДНАЙ БЯЛІЗНЕ**. Гл. капанне.

БЯЛІ́ЗНУ • **ВАРУШЫЦЬ БРУДНУЮ БЯЛІЗНУ**. Гл. варушыць.

БЯЛЬМО • *Як (нібы)* **БЯЛЬМО́ НА ВО́КУ** <*каму, у каго, для каго*>. *Вык. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. (Як) вялікая перашкода, што раздражняе сваёй прысутнасцю (наяўнасцю). **Сін.**: скула ў баку <*для каго*>; як скула <*для каго*>. *І Волька нешта злуецца. Усім я тут як бяльмо на воку.* Васаносаў. *З Мглёўскім гарнізонам трэба было канчаць — ён быў як бяльмо на воку.* Карпаў. *Неяк вясной зайшлі да мяне механізатары і кажуць: замінае хутарскі сад. Трэба выкарчаваць, а то як бяльмо на воку.* Леваневіч. *Гарнізон у Дражна для партызан быў нібы бяльмо на воку.* Сергіевіч.

БЯЛЬМОМ • *Быць, з'яўляцца, станавіцца* **БЯЛЬМО́М НА ВО́КУ** *каму, у каго, для каго. Кампанент вык. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абст. прадмета. (Быць і пад.) вялікай, непрыемнай перашкодай, якая раздражняе сваёй прысутнасцю (наяўнасцю). *Бяльмом на воку быў Яўхіму Пілiпаў зруб. Ідзе ў лес Яўхім — стаіць, красуецца зруб, ідзе з лесу Яўхім — стаіць зруб, красуецца.* Сачанка. *Стаў той*

мост бяльмом на воку, разбірала хлопцаў злосць. На сваёй зямлі, пад бокам фашыстоўскі ягамосць. Астрэйка.

БЯРОЗАВАЯ • **БЯРОЗАВАЯ КАША**. Гл. каша.

БЯРОЗАВЫ • **ПЕНЬ БЯРОЗАВЫ**. Гл. пень.

БЯРОЗАЮ • **БЯРОЗАЮ ЛІЦЦА**. Гл. ліцца.

БЯРЫ • **БЯРЫ́ НЕ ХАЧУ́** <*чаго*>. *Толькі ў заг. л. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці (матэрыялу, ежы і інш.). **Сін**.: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); валіцца цераз горла *у каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць паваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; < хоць > плот гарадзі *кім, каго*; хоць < ты > махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Гэты лес цяпер у добрага гаспадара пад нагамі валяецца. Бяры не хачу. Відацкая нешта пачула, калі за бесцань лес аддала.* Лобан. *На скрыжаваннях прадаўцы цытрусавых савалі апельсіны, лімоны, арахіс — бяры не хачу.* Левановіч. *— А памятаеш, як на караблі нас сухой бульбай кармілі? — Ніякага смаку. А тут — бяры не хачу.* «ЛіМ».

БЯРЫ́ (-ЦЕ) ВЫШЭ́Й; ПАДЫМА́Й (-ЦЕ) ВЫШЭ́Й. *Толькі ў заг. л. Акал. Разм.* Значна больш, чым мяркуе хто-н. *— Ты ў Каўпака радавым быў? — Бяры вышэй. Выбіўся ў камсоргі роты.* Навуменка. *— А мне здаецца... бачу па вачах... што радавы Сяржантаў даслужыцца да палкоўніка... не, да генерала! — сказаў генерал і павярнуўся да сястры. — Як вы думаеце — даслужыцца? — Бярыце вышэй, — падумаўшы, адказала сястра.* Васілёнак. *[Карнейчык:] Што ж ты там... сектарам якім загадваеш? [Лютынскі:] Падымай вышэй — намеснік наркома.* Крапіва.

КАДУК ЯГО БЯРЫ. Гл. кадук.
ЛІХА ЯГО БЯРЫ. Гл. ліха.
ТРАСЦА ЯГО БЯРЫ. Гл. трасца.
ХАЛЕРА ЯГО БЯРЫ. Гл. халера.
ЧОРТ ЯГО БЯРЫ. Гл. чорт.

БЯРЭ • **ВАША БЯРЭ**. Гл. ваша.
КАДУК НЕ БЯРЭ *каго*. Гл. кадук.
ЛІХА НЕ БЯРЭ *каго*. Гл. ліха.
МАЁ БЯРЭ. Гл. маё.
НАША БЯРЭ. Гл. наша.
НІЯКАЕ ЛІХА НЕ БЯРЭ *каго*. Гл. ліха.
НІЯКАЯ ТРАСЦА НЕ БЯРЭ *каго*. Гл. трасца.
НІЯКАЯ ХАЛЕРА НЕ БЯРЭ *каго*. Гл. халера.

НІЯКІ ЧОРТ НЕ БЯРЭ *каго.* Гл. чорт.
ТВАЁ БЯРЭ. Гл. тваё.
ХАЛЕРА НЕ БЯРЭ *каго.* Гл. халера.
ХВАРОБА НЕ БЯРЭ *каго.* Гл. хвароба.
ЧОРТ НЕ БЯРЭ *каго.* Гл. чорт.
ЧЫЯ БЯРЭ. Гл. чыя.

БЯСЦЭНАК • **ЗА БЯСЦЭ́НАК; ЗА БЕ́СЦАНЬ** *прадаваць, купляць, аддаваць.* *Акал. Разм.* Вельмі танна, амаль задарма. *Цікавых кніг у Пекі было болей, чым у мяне, і раней ён іх вельмі шанаваў. Цяпер жа прадаваў проста за бясцэнак.* Навуменка. *Часцей за ўсё яго [Лявона] можна было сустрэць на рынку ці ў сваім райцэнтры, дзе ён скупляў за бясцэнак масла, яйкі і іншыя прадукты, ці ў Мінску, дзе ён прадаваў гэтыя прадукты значна даражэй.* Корбан. *Здарылася няшчасце — закульгаў конь, і прыйшлося яго за бесцань прадаць.* Чорны.

В

ВА-БАНК • **ІСЦІ ВА-БАНК.** Гл. ісці.
ПАЙСЦІ ВА-БАНК. Гл. пайсці.

ВАВЁРКА • *Круціцца* **ЯК (ШТО́) ВАВЁРКА Ў КО́ЛЕ.** *Акал. Разм.* У пастаянных занятках, клопаце. — *У нас нявыкрутка, — нахмурыўся Косач, — Як той казаў: круцімся як вавёрка ў коле.* Гурскі. *Хвіліны супакою няма. З цёмнага да цёмнага як вавёрка ў коле круціцца...* Шамякін. *Круціўся [Вадзім] што вавёрка ў коле. Раніцай перапоўнены тралейбус, прахадная, подбегам шпарыў у сваё КБ, вешаў паліто ў металічную шэра-блакітную шафу, па цесным праходзе між сталоў прабіраўся да акна.* Левановіч.

ВАВІЛОНСКАЕ • **ВАВІЛОНСКАЕ СТОЎПАТВАРЭННЕ.** Гл. стоўпатварэнне.

ВАГА • **УДЗЕ́ЛЬНАЯ ВАГА́** *чаго, каго, чыя ў чым. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Пэўная роля, месца, значэнне чаго-, каго-н. у чым-н. *З улікам усяго гэтага можна меркаваць пра ўдзельную вагу кнігі ў сённяшнім культурным працэсе.* Мележ. *У паўнакроўным жыцці літаратуры кожны жанр мае сваю ўдзельную вагу, а проза — асабліва вялікую ў сілу самой сваёй прыроды.* Семашкевіч. *На жаль, у табліцы... не паказана асобна ўдзельная вага фабрычных рабочых.* «Весці».

ВАГАВАЯ • **ВАГАВАЯ КАТЭГОРЫЯ.** Гл. катэгорыя.

ВАГУ • **НА ВАГУ́ ЗО́ЛАТА.** *Разм. Адабр.* **1.** *Акал.* Вельмі высока, дорага (цаніць, каштаваць, абыходзіцца і пад.). *Клімковіч хоць і не пачынаючы аўтар, але яму ўласціва хвароба пачынаючага — даражыць кожным сваім словам і цаніць яго на вагу золата.* Крапіва. *Вы ж апрача ўсяго агнетрывалую дынасавую цэглу зможаце эканоміць. А яна, пэўна, на вагу золата каштуе.* Карпаў.
2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі значны, каштоўны, цэнны. *Змоўкні ты.., увесь настрой псуеш, заладзіў, як панамар, памру, памру. Такія, як ты, на вагу золата... Ты нам жывы патрэбны.* Марчук. *Гэты памідор на вагу золата!* Аношкін. *Цяпер ужо кожнае слова майго друга для мяне на вагу золата.* Вітка.

 • **ВАДА́ НА МЛЫ́Н** *каго, чый. Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм.* Дапамога, садзейнічанне каму-н. *Генерал-губернатар.. не мог адважыцца даць пазваленне памаліцца за душу палітычнага ссыльнага. Усё гэта было толькі вада на млын моладзі. Набожная Масква загудзела: бязбожнікі студэнты хочуць ісці ў царкву спраўляць паніхіду (па кім — добра не разбіраліся), а начальства не пушчае. Што за ліха?!* Ядвігін Ш.

ВАДА́ НЕ ТРЫМА́ЕЦЦА (НЕ ТРЫМА́ЛАСЯ, НЕ Ў́СТО́ІЦЬ) *на кім. У безас. ужыв. Разм. Адабр. і неадабр.* Хто-н. вельмі рухавы, непаседлівы. **Сін.**: скура гаворыць *у каго, на кім*; скура гарыць *на кім. На Улляне тады, як гаварыў мне хросны, «вада не трымалася», няўрымста была і рагатуха.* Брыль. *Шынкевіч і сам быў нечым падобны на Сібірака. Нізкі, шырокі ў плячах і рухавы, вада не ўстаіць, нават бровы ў яго хадзілі хадуном увесь час.* Пташнікаў.

ДЗЕСЯ́ТАЯ (СЁМАЯ) ВАДА́ НА КІСЯЛІ́. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Жарт.* Вельмі далёкі сваяк. **Ант.**: свая кроў. *Марчук вам дзесятая вада на кісялі: ён пляменнік вашай стрыечнай цёткі.* Радкевіч. *[Хмара:] Радня! Хе-хе-хе!.. Ну і жартаўніца вы. Напэўна, дзесятая вада на кісялі!* Чавускі. *Антоні Плахінскі быў сын таго дзядзькі і даводзіўся ён дваюрадным ці траюрадным братам — адным словам, сёмая вада на кісялі...* Гарэцкі.

ЦЯМНА́ ВАДА́ ВА О́БЛАЦЭХ. *Устар. Часцей у знач. вык. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці пры дзейн., выраж. займ. *гэта.* Незразумелае, туманнае. **Сін.**: кітайская грамата; цёмны лес <*для каго*>. **Ант.**: простая арыфметыка. *[Грэнка:] І вы, едучы сюды, я думаю, не хваліліся, куды і чаго едзеце? [Гарнак:] Цямна вада ва облацэх.* Колас. — *Пачакай, мы ж не дагаварылі. — Я пазней мо зайду... — Цямна вада ва облацэх! — Цямна вада ва облацэх! — мнагазначна працягнуў Понтус.* Карпаў. *[Напорка:] Для мяне гэта мэта — «темна вода во облацех». Усю плошчу на клеткі парэзалі, а для чаго, і самі не ведаем.* Крапіва.

ШТО (ЯК, НІБЫ́) З ГУСІ́ ВАДА́ *з каго, каму. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н., не хвалюе, не кранае каго-н. **Сін.**: абы дзень да вечара *каму* (у 2 знач.); адзін хрэн *каму*; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; адно ліха; і гора мала *каму*; і не шум баравы *каму*; ні горача ні холадна *каму ад чаго*; усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць бы хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць воўк траву еш; хоць патоп; хоць трава не расці <*каму*>; як з гусака вада *з каго. З адзінокай Клаўдзі Рабертаўны — што з гусі вада, а Дабрамыслаў перажываў.* Лобан. *Во чартоўка! Выходзіць, з яе — што з гусі вада. Хацелася, каб яна плакала, а яна — смяецца.* Шамякін. *[Жанчыны] лаялі ўвесь мужчынскі род. І такія яны і сякія, гэтыя мужчыны, ім хоць бы што, з іх як з гусі вада...* Арабей. *І думаюць-гадаюць тады людзі — па якой жа гэта прычыне аднаго караюць па ўсёй строгасці, а другому ўсё сыходзіць з рук, усё яму як з гусі вада.* «Звязда». *[Фараон] загадвае Абраму: «За агіднае штукарства выбірайся з майго царства». А таму і не бяда: усё — нібы з гусі вада.* Крапіва.

ЯК З ГУСАКА́ ВАДА́ *з каго. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н., не хвалюе, не кранае каго-н. **Сін.**: абы дзень да вечара *каму* (у 2 знач.); адзін хрэн *каму*; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; адно ліха; і гора мала *каму*; і не шум баравы *каму*; ні горача ні холадна *каму, ад чаго*; усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць воўк траву еш; хоць патоп; хоць трава не расці *каму*; што з гусі вада *з каго, каму. Ты сам добры гусак. Гэта ж пра цябе гавораць: «З яго як з гусака вада».* Крапіва. *Адлучыць [ад гарэлкі] хіба якая страшная хвароба. Ужо званоч-*

кі былі, пару разоў вярталі яго з таго свету. Але са Шпулькі — як з гусака вада. Гіль. *З яго як з гусака вада... А ад бутэлькі — за вушы не адцягнеш.* Кацюшэнка. *Усе смяяліся да слёз, а з Ані — як з гусака вада.* Бязлепкіна.

ВАДЗЕ • **ВІЛАМІ ПА ВАДЗЕ ПІСАНА**. Гл. пісана.
<І> У АГНІ́ НЕ ГАРЫЦЬ І Ў ВАДЗЕ НЕ ТОНЕ. Гл. гарыць.
ЛАВІЦЬ РЫБУ Ў КАЛАМУТНАЙ ВАДЗЕ. Гл. лавіць.
ЛОЎЛЯ РЫБКІ Ў МУТНАЙ ВАДЗЕ. Гл. лоўля.
СЯДЗЕЦЬ НА ХЛЕБЕ І <ДЫ> <НА> ВАДЗЕ. Гл. сядзець.
У ГАРАЧАЙ ВАДЗЕ КУПАНЫ. Гл. купаны.
ЯК ПУГАЙ ПА ВАДЗЕ *каму*. Гл. пугай.
ЯК РЫБА Ў ВАДЗЕ. Гл. рыба.

ВАДЗІЦЬ • **ВАДЗІ́ЦЬ ДЗЯДЫ́**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Драмаць седзячы. **Сін.**: вудзіць акунёў; кляваць носам; табаку важыць. *Пакінула старая мода ад прыцемак вадзіць дзяды.* Хадыка. *Бывае, што другі на сходзе сядзе і давай вадзіць дзяды.* Янкоўскі.

ВАДЗІ́ЦЬ ЗА НО́С *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уводзіць у зман, ашукваць. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму (у* 1 знач.); задурыць галаву (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Рытвінскага вельмі злавала думка, што нейкі хлапчук колькі часу вадзіў яго за нос.* Баранавых. *Табе што, прыемна нас абодвух за нос вадзіць.* Караткевіч.

ВАДЗІ́ЦЬ КАЗУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Хадзіць гуртам у стане ап'янення. *[Грачоў гаворыць тром п'яным калгаснікам, якія ідуць абняўшыся:] Што вы сабе думаеце, хлопцы! Пасяўная не за гарамі, а вы ў рабочы дзень казу водзіце па сяле.* Макаёнак. *У Андрэя, халасцяка, яны рэзаліся ў «пульку» ... А пасля «пулькі» вадзілі казу: ад Андрэя да Паўла, ад Паўла да Максіма. І жонкі, гасцінныя, любілі, калі мужы бралі за губу дома.* «Крыніца».

2. П'янстваваць, напівацца. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; глядзець у бутэльку; закідваць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наліць горла; наступаць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *«Вадзілі казу» беларускія творцы і да вайны, натхніцелямі былі такія «геніі», як Алесь Кучар, і ён жа даносіў на п'яную «свабодалюбівую» балбатню сваіх калег, і некаторыя з іх паплаціліся за гэта жыццямі ці доўгай катаргай.* Шамякін. *Сцяпан Майхровіч з Міхасём Машарам і іншымі аўтарамі «вадзіў казу».* «ЛіМ».

ВАДОЙ • **ВАДОЙ НЕ РАЗАЛЬЕШ** *каго*. Гл. разальеш.
<З> ВАДОЙ СПЛЫЎ. Гл. сплыў.
ПЛЫСЦІ ЗА ВАДОЙ. Гл. плысці.
ЯК ВАДОЙ ЗМЫЛА. Гл. змыла.

ВАДОЮ • **ЧАСАМ З КВАСАМ, А ПАРОЮ З ВАДОЮ**. Гл. часам.

ВАДУ • **БРАХАЦЬ НА ВАДУ**. Гл. брахаць.
ВАЗІЦЬ ВАДУ *на кім.* Гл. вазіць.
ВАРЫЦЬ ВАДУ з *каго.* Гл. варыць.
ВЫВОДЗІЦЬ НА ЧЫСТУЮ ВАДУ *каго, што.* Гл. выводзіць.
<І> КАНЦЫ Ў ВАДУ. Гл. канцы.
КАЛАМУЦІЦЬ ВАДУ. Гл. каламуціць.
ЛІЦЬ ВАДУ. Гл. ліць.
ЛІЦЬ ВАДУ НА МЛЫН *чый, каго.* Гл. ліць.
НАСІЦЬ ВАДУ РЭШАТАМ. Гл. насіць.
НОГІ МЫЦЬ *каму, чые* **І ТУЮ ВАДУ ПІЦЬ**. Гл. мыць.
ПРАЙСЦІ <ПРАЗ> АГОНЬ І ВАДУ І МЕДНЫЯ ТРУБЫ. Гл. прайсці.
САДЗІЦЬ НА ВАДУ *каго.* Гл. садзіць.
САДЗІЦЦА НА ХЛЕБ І ВАДУ. Гл. садзіцца.
ТАЎЧЫ ВАДУ Ў СТУПЕ. Гл. таўчы.
У АГОНЬ І <У> ВАДУ. Гл. агонь.
ХАВАЦЬ КАНЦЫ <У ВАДУ>. Гл. хаваць.
ЦЯГНУЦЬ ВАДУ НА СВАЁ КОЛА. Гл. цягнуць.
ЯК У ВАДУ АПУШЧАНЫ. Гл. апушчаны.
ЯК У ВАДУ ГЛЯДЗЕЎ. Гл. глядзеў.
ЯК У ВАДУ КАНУЎ. Гл. кануў.
ЯК У ВАДУ ЎПАЎ. Гл. упаў.

ВАДЫ • **БУРА Ў ШКЛЯНЦЫ ВАДЫ**. Гл. бура.
ВАДЫ НЕ ЗАМУЦІЦЬ. Гл. замуціць.
ВАДЫ НЕ ЗАМУЦІЦЬ *каму.* Гл. замуціць.
Шмат **ВАДЫ СПЛЫЛО**. Гл. сплыло.
ВЫХОДЗІЦЬ СУХІМ З ВАДЫ. Гл. выходзіць.
ПАПАВАРЫЦЬ ВАДЫ *з каго.* Гл. папаварыць.
У ЛЫЖЦЫ ВАДЫ ЎТАПІЦЬ *каго.* Гл. утапіць.
ХОЦЬ ВАДЫ НАПІСЯ. Гл. напіся.
ЦІШЭЙ ВАДЫ <І> НІЖЭЙ ТРАВЫ. Гл. цішэй.
ЧЫСТАЙ (ЧЫСЦЕ́ЙШАЙ, НАЙЧЫСЦЕ́ЙШАЙ) ВАДЫ́. *Азн. Функц. не зам.* Самы сапраўдны. **Сін.**: з галавы да ног (у 2 знач.); да мозгу касцей (у 3 знач.); ні даць ні ўзяць (у 1 знач.); што ні <на> ёсць (у 1 знач.); як ёсць (у 2 знач.); як мае быць (у 2 знач.). *[Андрэй:] Ёй на ўсё напляваць... «Не падабаецца — кацися» — уся размова. Мяшчанка, чыстай вады мяшчанка.* Маўзон. *Гаварылі прапаведнікі прыгожа і, думалася Макару, чыстай вады праўду.* Асіпенка. *Сказа напісаць не можа, а бярэцца за раман, эпапею! Падумаць толькі — эпапею! Гігантаманія карлікаў, жульніцтва чыстай вады...* Сачанка. *Бабуля ў яе чыстай вады вядзьмарка. І яна такая ж.* Казько. *А пажары, у якіх загінулі тысячы жанчын, старых і дзяцей, — выдумка чысцейшай вады.* Бажко.
<ЯК> ВАДЫ Ў РОТ НАБРАЎ. Гл. набраў.
ЯК ВАДЫ Ў РОТ НАБРАЎШЫ. Гл. набраўшы.
ЯК ДЗВЕ КРОПЛІ ВАДЫ. Гл. кроплі.
ЯК У КРОПЛІ ВАДЫ. Гл. кроплі.

ВАЖНАСЦЬ • **ВА́ЖНАСЦЬ ВЯЛІ́КАЯ**! *Выкл. Разм.* Што ж тут асаблівага! Пра тое, чаму не варта прыдаваць значэнне, аб чым няма чаго і гаварыць. *[Рыбнікаў:] А я ўпэўнены,*

што і яна вось так недзе пра цябе ўспамінае. Пасварыліся... Падумаеш, важнасць вялікая! Ці мала што бывае. Чаму вам зноў не памірыцца? Крапіва. — *Ці ж ты ўмееш? — От, важнасць вялікая...* Чорны.

ВАЖНАЯ • **ВАЖНАЯ ПТУШКА**. Гл. птушка.

ВАЖЫЦЬ • **ТАБА́КУ ВА́ЖЫЦЬ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Драмаць седзячы ці стоячы, то апускаючы, то падымаючы галаву. **Сін**.: вадзіць дзяды; вудзіць акунёў; кляваць носам. *[Альжбета:] Што ты, табаку важыш? Ідзі ды кладзіся спаць. Гэта ж табе тут не карчма!* Купала.

ВАЗАМІ • **ХОЦЬ ВАЗАМІ ВАЗІ** *чаго*. Гл. вазі.

ВАЗІ • **ХО́ЦЬ ВАЗА́МІ ВАЗІ́** *чаго. Толькі ў гэтай форме. Убезас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Найчасцей пра ягады, грыбы. **Сін**.: хоць граблямі грабі *чаго, каго*; хоць касой касі *чаго*; хоць касу закладвай *чаго. А ягад у нашым Барку — хоць вазамі вазі...* Хадкевіч. *Гаварылі пра брусніцы — іх было гэтым летам хоць вазамі вазі.* Ермаловіч.

ВАЗІЦЬ • **ВАЗІ́ЦЬ ВАДУ́** *на кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Абцяжарваць каго-н. непасільнай, зневажальнай работай. **Сін**.: высмоктваць сок з *каго* (у 1 знач.); выціскаць пот *з каго* (у 1 знач.); выціскаць сокі *з каго*; драць скуру *з каго* (у 1 знач.); піць кроў *з каго, чыю (у* 1 знач.); цягнуць ґізунты *з каго*; цягнуць жылы *з каго*; цягнуць кішкі *з каго*; цягнуць сок *з каго. А на Белячковым, каму толькі ахвота была, — ваду вазілі.* Радкевіч. *Будуць на табе ваду вазіць, во пабачыш... У каго ты такі недарэка?* Дудараў. *Будзь чалавекам, не глуміся. Хопіць на ёй [жонцы] ваду вазіць.* Калодзежны.

ВАЗЬМІ • **КАДУК ЯГО ВАЗЬМІ**. Гл. кадук.
ЧОРТ ВАЗЬМІ! Гл. чорт.
ЧОРТ ЯГО ВАЗЬМІ. Гл. чорт.

ВАЗЬМІСЯ • **АДКУ́ЛЬ НІ ВАЗЬМІ́СЯ**. *Акал. Разм.* Зусім нечакана, раптоўна, неспадзявана. **Сін**.: ні адсюль ні адтуль; нечакана-негадана; як гром сярод яснага неба (у 1 знач.); як снег на галаву (у 1 знач.). *Іду за сваім батальёнам — адкуль ні вазьміся спыняецца на «опелі» Віктар Вядзёркін, наш батальённы шафёр.* Ракітны. *Учора, калі [Максімчык] вазіў сілас з поля на ферму, прычэп перакуліўся, а тут адкуль ні вазьміся старшыня, убачыў і прапясочыў як трэба, паабяцаў у слесары, на яму перавесці...* І.Капыловіч.

ВАЙНА • **ВАЙНА́ (БІ́ТВА, ЗМАГА́ННЕ) З ВЕТРАКА́МІ**. *Часцей вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Дарэмная трата сіл, здольнасцей у барацьбе з уяўнай небяспекай ці несапраўднымі цяжкасцямі. *Пакуль што, праўда, трохі супрацiўляюся, але выразней і выразней бачу, што гэта — вайна з ветракамі.* Блакіт. *Платон Восіпавіч.. са злой іроніяй адрэзаў: — Прынцыповасць у дадзеным выпадку — бітва з ветракамі.* Асіпенка. *У выступленні.. з'явіўся зборны вобраз — «наш крытык», у якім сабраны ўсе недахопы і якога выкрывае пафасна і саркастычна аўтар. Ці не змаганне гэта з ветракамі?* «ЛіМ».

ХАЛО́ДНАЯ ВА́ЙНА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Непрыязныя, варожыя адносіны паміж кім-н. *Час ішоў, і «халодная вайна» працягвалася. Праўда, быў момант, калі здавалася, што ўсё наладзіцца [у сям'і]. Гэта калі нарадзіўся Вадзік...* «Звязда». — *Там у нас цяпер халодная вайна.* — *Як гэта халодная вайна? Паміж кім і кім? — Паміж мамай і бацем. Ён на яе злуецца, крычаць пачынае, а яна быццам не заўважае яго.* Радкевіч. *Нягледзячы на халодную вайну, якая заставалася між ім і хлопцамі,*

бацька не ўтрываў і заскочыў-такі да іх, нейкі быццам напалоханы і таму вельмі порсткі. Семашкевіч.

ВАЙНЫ • **БОГ ВАЙНЫ**. Гл. бог.

ВАЛ • **ДЗЕВЯ́ТЫ ВА́Л**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* **1**. Самая моцная і небяспечная хваля ў часе марской буры. *Гаварыў Асілак брату: - Глянь, дзе хвалі пеніць шторм, ці то грывай вал дзевяты, ці то зломаным крылом птушка, тонучы, махае?* Танк. *З'езд пісьменнікаў — сур'ёзны экзамен для кожнага з нас. Давайце ж не ператворым яго ў мора з дзевятым валам, у балаган, у смешкі і жартачкі.* Ліпскі. *Быццам дзевятым валам паднятыя, каціліся яны [бежанцы] на ўсход, у глыбіню Расіі, да нейкага новага, нябачнага ў тумане берага, які павінен зрабіцца іх часовым прыстанішчам.* Гіламёдаў. *Хоць і не такія марскія гайданкі пераажыў мічман Доўбік, але жончын «шторм» гразнейшы за дзевяты вал.* Гроднеў.

2. Грозная, нязломная сіла. *[Грэнка:] Няхай не цешыць сябе стары лад тым, што дзевяты вал мінуў! Рэвалюцыя прыдушана, але не задушана.* Колас. *Дзевятым валам над Нявою паўстаў рабочы Петраград.* Сушко.

3. *чаго.* Найбольшае праяўленне чаго-н. *Ашалелыя вочы шафёра. Пераваλу дзевяты вал захлыне — пералічыш не скора кожны выступ каштавых скал.* Барадулін. *Не проста з моста скакаў рэдактар на дзевятым вале злосці. Ён зразумеў, што ўліп.* Палітыка.

ВАЛА • **КРУЦІЦЬ ВАЛА <ЗА ХВОСТ>**. Гл. круціць.

НІ ВАЛА́ НІ КАНЯ́. *У безас. ужыв. Разм.* Зусім нічога (няма, не было ў каго-н.). Пра крайнюю беднасць. **Сін.**: ні кала ні двара ў *каго*; <хоць> запалі не трэсне *чаго*; хоць шаром пакаці *дзе*. *Іван Мацвеевіч вунь заняў сабе асабнячок — і анігадкі. Заплаціць па цвёрдай цане за бэбахі райфінаддзелу і будзе жыць прыпяваючы. А я што? — ні вала ні каня! І ў запас мне таксама не трэба.* Карпаў.

ВАЛААМАВА • **ВАЛААМАВА АСЛІЦА**. Гл. асліца.

ВАЛААМАЎ • **ВАЛААМАЎ АСЁЛ**. Гл. асліца.

ВАЛАВОДЗІЦЬ • **ВАЛАВО́ДЗІЦЬ ВАЛАВО́ДЫ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Доўга і марудна рабіць што-н. *[Мароз:] Сцёпка! Чаго валаводы валаводзіш? Табе што, нямашака чаго рабіць! Вунь венцялі трэба.. паставіць.* Кобец. *Тыя тры дні [Рыгор], калі валаводзіў валаводы са страхой, па два разы хадзіў у сталоўку, наядаўся так, каб трэці раз не хацелася.* Місько.

ВАЛАВОДЫ • **ВАЛАВОДЗІЦЬ ВАЛАВОДЫ**. Гл. валаводзіць.

ВАЛАМ • **КРУЦІЦЬ ВАЛАМ ХВАСТЫ**. Гл. круціць.

ВАЛАСАТАЯ • **ВАЛАСАТАЯ РУКА**. Гл. рука.

ВАЛАСКУ • **ВІСЕЦЬ НА ВАЛАСКУ**. Гл. вісець.

НА ВАЛАСКУ́ <*ад чаго*>. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. У вельмі небяспечным становішчы (быць, знаходзіцца). **Сін.**: на валасок *ад чаго*. *Ён будзе пытаць, а я скажу, што ты была на валаску ад смерці, што цябе выцягнулі амаль з-пад колаў цягніка.* Сабаленка. *Многа разоў маё жыццё было на валаску, але жыла нейкая дзіўная ўпэўненасць, што мяне не заб'юць.* Дамашэвіч. *Партызаны пасля ўжо дачуліся, што жыццё Ласакова было на валаску.* Ставер. *Прагуляць два дні, калі план на валаску, — гэта не жартачкі.* Стадольнік.

ТРЫМАЦЦА НА ВАЛАСКУ. Гл. трымацца.

ВАЛАСОК • **НА ВАЛАСО́К** *ад чаго. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У стане, вельмі небяспечным, блізкім да чаго-н. (быць). **Сін.**: на валаску <*ад чаго*>. *[Палкоўнік:] Ну, і пайшла рваць дружына! Толькі пыл ды дым. Смерць косіць направа і налева. Ні сваяк, ні знаёмы не пападайся пад рукі, усе на валасок ад смерці.* Галубок. *[Мікалай] не раз быў на валасок ад смерці, але застаўся жыць.* Галавач. *Ці можна сказаць, што Варчэцкі шчаслівы? Сёння — гэта праўда, бо ён быў на валасок ад смерці.* Дамашэвіч.

ВАЛАСОЎ • **ДА КАРЭННЯ ВАЛАСОЎ**. Гл. карэння.

ДА СІВЫ́Х ВАЛАСО́Ў. *Акал. Разм.* Да старэчага ўзросту, да глыбокай старасці (дажыць, застацца і інш.). *Няшчасны ідэаліст! Да сівых валасоў дажыў і не ўцяміў, што ж гэта за рэч — жыццё.* Шамякін. *Да сівых валасоў вунь хутка дарасцеш, а ўсё пустадомкам будзеш.* Сабаленка. *Дык і ты астанешся да сівых валасоў такая ж рагатуха і навек вясёлая.* Чорны.

ВАЛАСЦЕЙ • <u>*Гасцей*</u> **З УСІ́Х ВАЛАСЦЕ́Й**. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа і з розных мясцін. *Калі Куляшову надышоў 60-гадовы юбілей, натуральна, было гасцей з усіх валасцей.* Барадулін. *«Было гасцей з усіх валасцей», — пажартаваў Таццянка... Прысутныя адказалі на яго жарт рогатам: смелы.* Гніламёдаў.

ВАЛАСЫ • **ВАЛАСЫ́ (ВО́ЛАС) СТАНО́ВЯЦЦА (ПАДЫМА́ЮЦЦА, УСТАЮ́ЦЬ) ДЫ́БАМ (ДЫ́БА, ДУ́БА, ДУБКА́)** *у каго. Незак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае моцны страх, жах. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяткі <схавалася> *у каго*; каленкі дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чым*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэркне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. Як падумаю аб бывалешнім, калі заўсёды Ермалай сцябаў мяне пугаю, злавіўшы ці ў агародзе, ці з канём, дык і цяпер валасы дыбам становяцца.* Гартны. *Андрэй пачуў, як у яго падымаюцца дыбам валасы і па спіне пабег шорах.* Пташнікаў. *Тоўшч і веліч — страх праймае, волас дыбам устае!* Колас. *Прыбег сюды з таго боку адзін дзяцюк. Ён гаварыў такія штукі, ад якіх валасы дуба становяцца.* Бядуля. *Ёсць на свеце стварэнні — так званыя фрыцы, — у якіх пры слове «кацёл» валасы становяцца дубка і вочы лезуць на лоб.* Крапіва. **ВАЛАСЫ (ВОЛАС) СТАЛІ (ПАДНЯЛІСЯ, УСТАЛІ) ДЫБАМ (ДЫБА, ДУБА, ДУБКА)** *у каго. Зак. І сталі валасы дубка ў небаракі Янука.* Крапіва. *Дзікар.. спужаўся хлопца, не паверыў... Аж дыбам сталі валасы.* Трус.

ВЫДРАЦЬ ЛЫСАМУ ВАЛАСЫ. Гл. выдраць.

ПРЫЦЯГВАЦЬ ЗА ВАЛАСЫ *што.* Гл. прыцягваць.

РВАЦЬ НА САБЕ ВАЛАСЫ. Гл. рваць.

ВАЛАХ • **ВЕЗЦІ НА ВАЛАХ** *што.* Гл. везці.

ЕХАЦЬ НА ВАЛАХ. Гл. ехаць.

ВАЛАЧЫ • **ЛЕДЗЬ НОГІ ВАЛАЧЫ**. Гл. цягаць.

ВАЛІЦЦА • **АД (З) ВЕ́ТРУ ВА́ЛІЦЦА (ПАВА́ЛІЦЦА, ВАЛЯ́ЕЦЦА)**. *Часцей у 2-й, 3-й ас. У знач. прэдык. азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Вельмі слабы, знясілены. **Сін.**: хістаецца ад ветру (у 1 знач.). *Слабы ж. Ногі заплятаюцца. Ад ветру валішся. Не дабярэшся.* Калодзежны. — *Прымай новага работніка!.. Толькі, глядзі, не пясці хлопца!.. — Ён жа ад ветру паваліцца.* Якімовіч. *Дзеці ж выйшлі на павет-*

ра, дык валяюцца ад ветру — ап'янелі, знаць, бясконца яны, гледзячы на сонца, на сінюсенькае неба (ап'янееш, брат, без хлеба!). Крапіва. *— Воласць збірае нядоімкі, як крумкач косці, — гаварыў сядзелец, — а да мяне мужык сам нясе капейку. Голы, босы, адны косці, а бутэлькі гне. З ветру валяецца, а даход дае.* Колас. *Коней мала. Ды і слабыя яны, ад ветру валяцца.* Леванові́ч.

ВАЛІ́ЦЦА З НО́Г *<ад чаго>. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да поўнай знямогі,ператамляцца. **Сін.**: выбівацца з сіл (у 1 знач.); высалапіць язык; заставацца без ног; збівацца з ног; зямлі не чуць пад сабой (у 2 знач.); ледзь ногі цягаць (у 1 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 1 знач.); ледзь шоры цягаць; на нагах не трымацца; не чуць ног; не чуць ні рук ні ног. *У сшытках «Кніга ташкенцкага быція» і «Гаворыць Клязьма» расказваецца, як настойліва, ні на крок не адхіляючыся ад задумы, пісаў Якуб Колас, хоць і валіўся з ног ад бяссоння і малакроўнасці, але кожны дзень, не дазваляючы сабе адпачыць ні на адну хвіліну нават пасля аперацыі.* Лужанін. **ЗВАЛІЦЦА З НОГ** *<ад чаго>. Зак. Папрацавалі мы з азартам, ды з ног зваліліся мы ўсе.* Кусянкоў. *[Ганна Якаўлеўна:] Вось як звалішся з ног, дык і падвядзеш. [Гудовіч:] А чаго гэта я буду валіцца з ног? [Ганна Якаўлеўна:] Таго, што ты хворы.* Крапіва.

ВАЛІЦЦА НА ГАЛАВУ *чыю.* Гл. звальвацца.

ВА́ЛІЦЦА (ПА́ДАЕ) З НЕ́БА *каму, у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Лёгка дастаецца каму-н. *«Бяры паперу і занатоўвай! — было сказана самому сабе. — Гэткія падарункі не так часта валяцца з неба».* Лужанін. *— Ты, гэта самае, — гаварыў Пракоп, — не бяры многа [яды]. Што ў вас з неба падае?* Цяжкі.

ВАЛІ́ЦЦА (ПА́ДАЦЬ) З РУ́К. *Разм. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не ладзіцца, не атрымліваецца, не выходзіць, не ўдаецца (з-за адсутнасці настрою, жадання і пад.). Пра работу, справу і пад. *Сланяўся [Глушак] з кута ў кут. Усё валілася з рук. Дрыжалі калені, брала такая слабасць, што садзіўся.* Мележ. *Настаў дзень, пара было паліць у печы, але работа валілася з рук.* Чарнышэвіч. *Каля стала сядзела жонка Васіля, Алеся. Ёй нічога не хацелася рабіць, дый работа падала з яе рук.* Колас. *Трэба было даглядаць гаспадарку: даіць карову, карміць свіней, курэй. Спачатку ўсё падала з рук.* Дамашэвіч.

ВАЛІ́ЦЦА Ў АДНУ́ КУ́ЧУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Змешвацца без усякіх адрозненняў паміж з'явамі, дзеяннямі і пад. *Замест аналізу памылак, пралікаў усё валіцца ў адну кучу: «і зазнаўся, і зарваўся, і ўвогуле лягчэй знайсці новага сакратара, чым паверыць, што гэты паправіць справы».* «Звязда».

ВА́ЛІЦЦА ЦЕ́РАЗ ГО́РЛА *ў каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Празмерна многа чаго-н. у каго-н. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу *<чаго>*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, ча-*

го; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. У кватэру да Кашыных Комлік зайшоў ужо смела. «А чамаданаў, як у камеры для багажу. Валіцца цераз горла», — іранічна падумаў ён, гатовы ўжо на жарты.* Карпаў. — *Э-э-э, — Яша вяла павёў галавою, — першая [ты] падышла і то не дала зарабіць граша. — А я думала — у цябе цераз горла валіцца?* Лобан. *Усё ў яго ёсць, цераз горла валіцца, а яму аніяк не хапае, каб яго трасца хапіла!* Шлег.

З ГОРЛА ВАЛІЦЦА *ў каго.* Гл. лезе.

ПА САБАКУ З РОТА ВАЛІЦЦА *ў каго.* Гл. скача.

ШАПКА ВАЛІЦЦА. Гл. шапка.

ВАЛІЦЬ • **ВАЛІ́ЦЬ З НО́Г** *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. **1**. Вымушаць падаць, даводзіць да стану расслабленасці. **Сін**.: скідаць з ног *каго. Хвароба папросту валіла [Міхаіла] з ног, ён ужо не мог стаяць.* Самуйлёнак. *Даймаў голад, страшэнная стома валіла з ног...* Кузьмянкоў. **ЗВАЛІЦЬ З НОГ** *каго. Зак. [Саўку] нагналі і аглушылі калом, звалілі з ног, білі і мялі, а потым чуць жывога прывалаклі ў хату...* Колас.

2. Даводзіць да хваробы. **Ант**.: падымаць на ногі (у 1 знач.); ставіць на ногі (у 1 знач.). **ЗВАЛІЦЬ З НОГ** *каго. Зак. [Наталля:] Я і так доўга цярпела, пакуль паставіла вас на ногі. Цяпер хоць душу адвесці. [Перагуд:] Але ж так вы можаце мяне зноў зваліць з ног.* Крапіва. *Аж бацьку гора з ног звапіла.* Купала.

ВАЛІ́ЦЬ У АДНУ́ КУ́ЧУ *каго, што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Змешваць неаднолькавыя прадметы, з'явы, не бачачы розніцы паміж імі. *Трэба адрозніваць адно адмоўнае ад другога і не валіць у адну кучу людзей...* Крапіва. **ЗВАЛІЦЬ У АДНУ КУЧУ** *каго, што. Зак. Навошта нам гутарка пра ссяленне-рассяленне? Звалілі ўсё ў адну кучу.* Дуброўскі. *Старшыня, як мне здаецца, усё ў адну кучу зваліў: і тое ў нас дрэнна, і гэта не так.* Пянкрат.

ВАЛІ́ЦЬ ЦЕ́РАЗ (ПРАЗ) ПЕ́НЬ КАЛО́ДУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць абы-як, няўмела, нядбайна. *Пасля ў закусачнай на памяць хлапец асмеліўся на верш... Яшчэ валіў праз пень калоду, але рабіў мяне раўнёй свае раўні, свайго завода, тае касыначкі рабой.* Лужанін.

ГОРЫ ВАЛІЦЬ *на каго.* Гл. вярнуць.

ВАЛОВАЙ • **НА ВАЛОВАЙ СКУРЫ НЕ СПІШАШ** *чаго.* Гл. спішаш.

ВАЛОДАННЕ • **ВАЛО́ДАННЕ ПЯРО́М**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Уменне свабодна і выразна выказваць свае думкі на паперы. *Гэта вельмі непрыемна і прымушае яшчэ раз напамінаць аб неабходнасці дасканальнага валодання пяром.* Колас.

ВАЛО́ДАННЕ СЛО́ВАМ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Здольнасць выразна, красамоўна гаварыць, пісаць. **Сін**.: дар слова (у 2 знач.). *Творчую адоранасць Мікола Раманоўскі выявіў у Цімкавіцкім двухкласным вучылішчы, а пазней і ў гады вучобы ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі. Яго хвалілі за добрае валоданне словам.* Бельскі. *Некалі Максім Горкі настойліва заклікаў маладых вучыцца майстэрству валодання словам у народа — у яго вусна-паэтычнай творчасці.* Гілевіч.

ВАЛОДАЦЬ • **ВАЛО́ДАЦЬ ПЯРО́М**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Умець свабодна і выразна выказваць свае думкі на паперы. **Сін**.: валодаць словам. *Я па сваёй лініі, параіўшыся ў адпаведных інстанцыях, зраблю, што палічу магчымым і неабходным, а вас, як чалавека, які валодае пяром, і наогул паколькі вы цяпер у сталіцы, прашу дапамагчы гэтай справе па сваёй, так сказаць, лініі.* Брыль. *Я па стылю бачу, што пяром валодаеце добра.* С.Александровіч.

ВАЛО́ДАЦЬ САБО́Й. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Трымацца спакойна, стрымліваць свае пачуцці, парывы. **Сін.**: стрымліваць сябе; трымаць нервы ў кулаку; трымаць сябе ў руках. *Паверыш, Рыгор, я сам не валодаю сабой. Змучаны, прыбіты няшчасцем, я згубіў сваю людскасць...* Гартны. *Тхарыны тварык следчага зноў перасмыкнуўся, але, здаецца, ён умеў валодаць сабой. Ён нават не павысіў голасу.* Быкаў.

ВАЛО́ДАЦЬ СЛО́ВАМ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мець здольнасць выразна, красамоўна гаварыць, пісаць. **Сін.**: валодаць пяром. У *Краўчанкавых апавяданнях стройны сюжэт (калі браць пад увагу, што Краўчанка пачынаючы пісьменнік), умельства валодаць словам.* Чорны. *Не валодаючы словам, нельга навучыць ні веданню матэматыкі, ні веданню мовы.* Вітка.

ВАЛОССЕ • **ВЫДРАЦЬ ЛЫСАМУ ВАЛОССЕ**. Гл. выдраць.

ВАЛТАРАСАЎ • **ВАЛТАРАСАЎ БАЛЬ**. Гл. баль.

ВАЛЫНКУ • **ЦЯГНУЦЬ ВАЛЫНКУ**. Гл. цягнуць.

ВАЛЯЕЦЦА • **АД ВЕТРУ ВАЛЯЕЦЦА**. Гл.валіцца.

НА ДАРО́ЗЕ (НА ВУ́ЛІЦЫ) НЕ ВАЛЯ́ЕЦЦА (НЕ ВАЛЯ́ЮЦЦА). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Дастаецца з вялікай цяжкасцю; дарма, лёгка не возьмеш каго-, што-н. **Сін.**: не ў яйцы пішчыць; нідзе не валяецца. *Добрыя ды багатыя мужы для бедных дваранак на дарозе не валяюцца.* Караткевіч. — *А зяця Ляксейка пасля таго не прагнаў?.. — Дзе ты прагоніш яго! Ды і навошта? Што ні кажы, а настаўнік. Такія зяці на дарозе не валяюцца.* Чыгрынаў. *Але ж і пенсія мая, мае пяцьдзесят рублёў, таксама на дарозе не валяюцца!..* Брыль. *Служанства ў горадзе мусіла прайсці кожная дзяўчына, калі хацелася мець хоць які грош на пасаг, інакш — адкуль ты яго тады ўзяў бы? На вуліцы грошы не валяліся.* Карпюк.

НІДЗЕ́ НЕ ВАЛЯ́ЕЦЦА (НЕ ВАЛЯ́ЮЦЦА). *Незак. Разм:* Часцей ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Нялёгка дастаецца, лёгка не возьмеш што-н. **Сін.**: на дарозе не валяецца; не ў яйцы пішчыць. *Тры пуды [хлеба] таксама нідзе не валяюцца. Хто б табе вельмі даў больш ды яшчэ наперад?* Крапіва. *Усё падабаецца Кольку: брыгада дружная і заработкі добрыя. Што ні кажы, а дзевяноста рублёў нідзе не валяюцца.* Грахоўскі. *Воўка бяжыць, не азіраецца, нічога не гаворыць. — І паўмаркі добра... Нідзе не валяюцца, — адказвае ён нарэшце.* Арабей.

ВАЛЯЎСЯ • **КОНЬ НЕ ВАЛЯЎСЯ** *дзе*. Гл. конь.

ВАЛЯЦЦА • **ВАЛЯ́ЦЦА ПАД НАГА́МІ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. і абстр. прадмета. Нікога не цікавіць, не знаходзіць прымянення з-за непатрэбнасці. — *Трохі не выкінуў [запіску парткантролю]. Чысціў шуфляду, знайшоў і... — шчыра прызнаўся: — Скарб, які валяўся пад нагамі.* Шамякін.

<УСЕ> ШЫШКІ ВАЛЯЦЦА *на каго*. Гл. шышкі.

ВАЛЯЦЬ • **ВАЛЯ́ЦЬ ВА́НЬКУ**. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Весці сябе несур'ёзна, паступаць не так, як трэба. **Сін.**: валяць дурня (у 1 знач.). *У трубцы зацятае маўчанне. Нарэшце няўпэўнены голас камандзіра палка Мухіна: — Ты ваньку не валяеш? — Не валяю... З учарашняга вечара прайшоў дваццаць тры кіламетры.* Навуменка. — *Прыбег сустракаць, то хоць абняў бы, калі цалаваць саромеешся. Даўно ж не бачыліся. — Не валяй ваньку, друг! З табою па-людску, з адкрытым сэрцам, а ты — хаханькі ўсю дарогу.* Кандрусевіч.

2. Хітруючы, прытварацца, каб увесці каго-н. у зман. *Гэты барацьбіт усю вайну прасядзеў у пограбе, а калі нашы прыйшлі і пачалася мабілізацыя — прытварыўся эпілептыкам. Так і валяў ваньку ўсё жыццё, а цяпер стаў раптам барацьбітом за праўду і справядлівасць.* Супрунчук. *[Нейгаўз:] Слухайце, Заслонаў. Арыштаваны намі Касцюкевіч у часе допыту прызнаўся, што гэта вы.. што па вашаму загаду ён замарозіў усю вадзяную сістэму. Так што хопіць, як у вас тут кажуць, валяць Маньку. [Заслонаў:] У нас кажуць — Ваньку. [Нейгаўз:] Што? [Заслонаў:] У нас кажуць — валяць Ваньку. Што датычыцца Касцюкевіча... Я хацеў бы, каб ён усё паўтарыў тут, пры мне.* Маўзон. *Аднак і ў часе паўторнай сустрэчы Косараў імкнуўся «валяць ваньку», маўляў, абгаворваюць мяне, нічога не ведаю. І тады следчы прад'явіў яму доказы, а заадно і дазвол на арышт.* «Звязда».

ВАЛЯ́ЦЬ ДУ́РНЯ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Весці сябе несур'ёзна, паступаць не так, як трэба. **Сін**.: валяць ваньку (у 1 знач.). *— Панасевіч, не валяй дурня, — крычыць з машыны Гарманцін.* Супрунчук. *Не валяй дурня! Хіцер Зміцер, але і Ванька не дурны. Гані паўтары тысячы на нос — тады і гаварыць можна.* Блакіт.

2. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. **Сін**.: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *А ты вазьміся дый сам напішы [верш]. Чорт цябе ведае, можа, у табе вялікі талент сядзіць, а ты дурня валяеш.* Каваль.

3. Дурыцца, забаўляцца жартамі. **Сін**.: корчыць дурня (у 2 знач.). *[Драч:] Ну... проста духонінскі штабс-капітан, што на мяне наган настаўляў... [Дашынскі:] Ты мне тут не валяй дурня.* Губарэвіч. **ПАВАЛЯЦЬ ДУРНЯ**. *Зак. [Іван:] Ну, во што, старшыня: паваляў я перад вамі дурня, і хопіць.* Макаёнак.

ВАМ • **НАША ВАМ**. Гл. наша.

ВАНТРОБ • **ПЕРАЯДА ВАНТРОБ**. Гл. пераяда.

ВАНТРОБАМІ • **З'ЕСЦІ З ВАНТРОБАМІ** *каго*. Гл. з'есці.

ВАНТРОБЫ • **АД'ЯДАЦЬ ВАНТРОБЫ** *каму*. Гл. ад'ядаць.
ЦЯГНУЦЬ ВАНТРОБЫ *з каго*. Гл. цягнуць.

ВАНЬКУ • **ВАЛЯЦЬ ВАНЬКУ**. Гл. валяць.

ВАРАЖЫЛА • **БАБКА НАДВОЕ ВАРАЖЫЛА**. Гл. бабка.

ВАРАМ • **ЯК ВАРАМ АБДАЛО** *каго*. Гл. абдало.

ВАРАНАГА • **І ПАРАНАГА І ВАРАНАГА І ТАК КУСКАМІ** *было ў каго, дзе*. Гл. паранага.

ВАРАНЫХ • **ПРАКАЦІЦЬ НА ВАРАНЫХ** *каго*. Гл. пракаціць.

ВАРАЦЬ • **МАЗГІ ВАРАЦЬ** *у каго*. Гл. мазгі.

ВАРОН • **ЛАВІЦЬ ВАРОН**. Гл. лавіць.
ЛІЧЫЦЬ ВАРОН. Гл. лічыць.
СТРАЛЯЦЬ ВАРОН. Гл. страляць.

ВАРОНА • **БЕ́ЛАЯ ВАРО́НА**. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Разм.* Чалавек, рэзка непадобны на іншых людзей сваімі паводзінамі ці знешнім выглядам, не такі, як усе. *Каб не выглядаць за гэтым сталом белаю воронаю, правінцыялкаю, што трапіла ў вышэйшы*

свет ды не ўмее сябе трымаць у гэтым свеце, і Валянціна пацягнулася па закускі... Арабей. — *Я для нашага Бакуновіча з першых дзён службы белая варона, — з сумам у голасе абазваўся Шаметавец.* Ятоўдзік.

ВАРО́НА ЗАГУМЕ́ННАЯ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Праст. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака. — *Вароны мы, вароны загуменныя! — лаяў самога сябе і сваіх таварышаў адзін з трох.* Хацкевіч. —*Ш-ша! Замрыце, вароны загуменныя! — павысіў гаспадар голас.* Калодзежны. — *Ну што ты там нарабіла, дачка? — Варона ты загуменная... — сказала [Алімпіяда] і залілася слязамі.* Пташнікаў.

ВАРО́НА З КАЛА́ ЗВА́ЛІЦЦА (ВА́ЛІЦЦА) <*дзе*>. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі горача, спякотна (на вуліцы, на дварэ). *Ужо так пячэць, варона з кала зваліцца.* Барадулін. *Бывае, што сонца гуляе раніцай. Такая здараецца гарачыня, варона валіцца з кала.* Лобач.

ВАРО́НА Ў ПАЎЛІ́НАВЫХ ПЁРАХ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Разм. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які марна імкнецца паказаць сябе лепшым, больш значным, чым ён ёсць на самай справе. — *Аднак з эсэрам Керанскім лічыцца ўвесь цывілізаваны свет... — Не вельмі. Керанскі — гэта варона ў паўлінавіх пёрах, — наступаў Сяргей.* Гурскі.

НІ ПАВА НІ ВАРОНА. Гл. пава.

ПУ́ЖАНАЯ ВАРО́НА. *Часцей у адз. Часцей у знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Залішне асцярожны чалавек, які з-за перажытых выпрабаванняў баіцца нават таго, што не пагражае яму небяспекай. — *Хто Васіля пабіў, га, Шалькевіч? — Не я... — Дарэмна пабілі. Васіль нічога не ведаў. Тут ваш верхавод, хаця і папаў па галаве, моцна прамахнуўся. — Пужаная варона...* Шыцік.

ВАРОТ • **АД ВАРОТ ПАВАРОТ** *каму*. Гл. паварот.

АД ВАРОТ ПАВАРОТ *даць* і пад. Гл. паварот.

ВАРОТЫ • **ВАРО́ТЫ ПІРАГА́МІ (ПІРАГО́М) ПАДПЁРТЫ (-Я)** *у каго. У безас. ужыв. Разм. Іран.- жарт.* Усяго ўволю, колькі хочаш. Пра багатае жыццё. *У Кунцэвічаў для Лазовіка заўсёды вароты пірагамі падпёрты.* Блакіт. *Нікога не баіцца, нічога не стыдзіцца. Сам — пастронкам не падпяражаш, бо што ж, жыве — вароты пірагом падпёртыя.* Брыль.

ВЫКІДВАННЕ ЗА ВАРОТЫ *каго*. Гл. выкідванне.

ВЫКІДВАЦЬ ЗА ВАРОТЫ *каго*. Гл. выкідваць.

ГУЛЬНЯ Ў АДНЫ ВАРОТЫ. Гл. гульня.

ГУЛЯЦЬ У АДНЫ ВАРОТЫ. Гл. гуляць.

НЕ ЛЕЗЕ НІ Ў ЯКІЯ ВАРОТЫ. Гл. лезе.

ЯК БАРАН НА НОВЫЯ ВАРОТЫ. Гл. баран.

ВАРОЧАЦЬ • **ВАРО́ЧАЦЬ ГО́РЫ** <з *кім, з чым*>. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выконваць празмерна вялікую работу, справу. **Сін.**: пераварочваць свет (у 2 знач.); чорту рогі скруціць. *Пра Тоню Базількевіча прывыклі гаварыць, што ён можа варочаць горы.* Чорны. *Тады ў прасторным клубе сядзелі адны мужчыны, здаравякі, як на падбор. З такімі людзьмі можна было варочаць горы.* Асіпенка. — *Таварышы, — сказаў сакратар, — з гэткімі камсамольцамі мы можам варочаць горы!* Мікуліч. *Вось я, думаеш, знаходка для інстытута мікрабіялогіі? Прынамсі, невялікая. З табой не параўнаць. Ты б са сваім стараннем, заўзятасцю, даследчыцкай прагаю горы там варочаў.* Рубанаў. **ЗВЯРНУЦЬ (ЗРУШЫЦЬ, ПЕРАВЯРНУЦЬ) ГОРЫ** <з *кім, з чым*>.

Зак. — Табе — што. Вы — удваіх. Дваім можна горы звярнуць, — хмурацца Варчыны бровы. Калодзежны. *Людзі ў нас цудоўныя. З такімі людзьмі можна горы зрушыць.* Шамякін. *Калі рабочы ведае, што яго работа прынясе карысць, ён тады горы пераверне і другіх заразіць сваім энтузіязмам.* Лынькоў. *І чаго толькі не зробяць людзі, як возьмуцца грамадою, быццам адзін чалавек. Горы паравернуць.* Якімовіч.

ВАРОЧАЦЬ МАЗГАМІ. Гл. варушыць.

ВАРО́ЧАЦЬ ЯЗЫКО́М. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вымаўляць словы, гаварыць. *— Гэ-эй, вы аб-болтусы, а н-ну, д-дайце мес-ца! — ледзь варочаючы языком, гукнуў ад парога пажылы, сярэдняга росту мужчына з мутнымі, амаль невідушчымі вачамі.* Палтаран. *[Перагуд:] Нам [палонны] абы языком варочаў, а там — чорт з ім. Камандуючы загадаў «языка» дастаць.* Крапіва.

ВАРТА • **КУДЫ́ ГЭ́ТА ВА́РТА**. *Выкл. Разм.* Хіба так можна?! Выказванне рэзкага асуджэння, адмоўных адносін да чаго-н. *Дык вось, Павел, прыязджай. Я цябе прыладкую. Куды гэта варта: хадзіў дзесяць гадоў у школу, цяпер ходзіш у лес з сякерай.* Воранаў.

СМЕ́ХУ ВА́РТА. *Выкл. Разм. Неадабр.* Выказванне здзіўлення, нязгоды, адмоўных адносін да чаго-н. *— Як жа гэта вы, бабуля, і пры старасці, і з хворымі нагамі, і ўдзень тут тупаеце — і яшчэ начою сад вартуеце? — Як трэба, дык што ты зробіш?.. — І не баіцёся?.. — Во, смеху варта! Чаго ж мне баяцца?* Гарэцкі. *Дайце рады, які ж старшыня з Барыса Барысавіча Фрахта? Смеху варта.* Мыслівец. *Жылка тоненькая, смеху варта, у вадзе і не бачна яе.* Казько.

ВАРТЫ • **НІКУ́ДЫ НЕ ВА́РТЫ**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі дрэнны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту неварты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Нашто ты гаварыла, што мая дачка нікуды не варта. Што яна і няўдалая, і дурная?..* Чорны. *Конь сапраўды быў нікуды не варты. Знясілены, схуднелы, ён вяла перасоўваў ногі...* Мік.Ткачоў. *Слабая ў цябе, брат, дысцыпліна. Проста нікуды не вартая.* Шахавец. *Сапраўды, ён [Казік] сам і сталяр, і цясляр, ды каб у яго хаце хісталася падлога, — не, гэта нікуды не варта, хай там грыб не грыб.* Дайліда.

НІ К ЧО́РТУ НЕ ВА́РТЫ. *Вык. Праст. Незадав.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі дрэнны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.). *— Прабачце, дзевачкі, — раптам парушыла цішыню Леанора Лішчэня. — Жаніх мой ні к чорту не варты. Па новай модзе сватаецца, без барыша.* Мыслівец. *Ні к чорту не варты гэтыя плугі. Вось, бывала, Міхась-каваль калі зробіць плуг!..* Крапіва.

СМЕ́ХУ ВА́РТЫ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі дрэнны, недарэчны, нікчэмны, смехатворны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.). *— Яно то*

так... Але, давайце, паеду! Якая ў вас справа? — Ды смеху проста вартая! Шынклер. *[Скаромны:] Во гэты дзед — народ? Смеху варты такі народ. Падхалім ты, дзед.* Макаёнак. *Былі яшчэ іншыя ўцекачы.., дык тыя ўцёкі наогул смеху вартыя...* Брава. *Папрасі прабачэння ў забытай слязы, зразумей, што твае смеху варты турботы.* Барадулін.

ВАРУХНУЦЬ • <I> **ПА́ЛЬЦАМ НЕ ВАРУХНУ́ЦЬ (НЕ ПАВАРУШЫ́ЦЬ, НЕ ПАВАРУХНУ́ЦЬ)**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога не зрабіць, не прыкласці ніякіх намаганняў (для ажыццяўлення чаго-н.). **Сін.**: палец аб палец не ўдарыць. *Разумныя людзі даўно пабудаваліся, а ў цябе, калі былі такія магчымасці, ты і пальцам не варухнуў...* Васілёнак. *Ніхто не пакінуў сваіх кароў, не паварухнуў пальцам, каб пасабіць гаротнай кабеціне знайсці сына.* Мурашка. *Не малое дзіця Грышка, як-небудзь мог бы і сам тое-сёе зрабіць... Дык не, і пальцам не паварушыць, чакае, калі заявіцца жонка...* І.Капыловіч. *Ёсць і такія таварышы па пяру, што гадамі не паварушаць пальцам для грамадскай справы.* Брыль.

ВАРУШЫЦЬ • **ВАРУШЫ́ЦЬ БРУ́ДНУЮ БЯЛІ́ЗНУ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Праяўляць залішнюю цікавасць да непажаданых падрабязнасцей чыйго-н. асабістага жыцця, узаемаадносін, дзейнасці і пад. *Цяпер будзе разглядаць гэтую справу начальства — непрыемнасці не абярэшся. Пачнуцца допыты, што ды як. Будуць варушыць брудную бялізну.* Машара. *[Дабрыян, чытае далей:] Звольнены за... [Дажывалаў:] Не трэба... Няма чаго варушыць брудную бялізну.* Крапіва.

ВАРУШЫ́ЦЬ (ВАРО́ЧАЦЬ) МАЗГА́МІ. *Незак. Праст. Часам жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сур'ёзна думаць, меркаваць, разважаць. **Сін.**: варушыць галавой; круціць мазгамі; раскідаць розумам. *[Юстын:] Тут трэба варушыць мазгамі. Дзеля такога цесця, як прафесар Аўсоў, можна пайсці на многае: акупіцца ўтрая.* Э.Валасевіч. *Ты чалавек граматны, мазгамі варушыць павінен. Калі да цябе прыходзяць, значыцца, трэба ты...* Сачанка. *Захара.. мазгамі зноў жа нядрэнна варочае.* Крапіва. **ПАВАРУШЫЦЬ (ПАВАРОЧАЦЬ) МАЗГАМІ**. *Зак. Ну, падумайце, паварушыце мазгамі: ці варта гэта юшка, каб з-за яе так клапаціцца?* Колас. *Не, браце. Кожная справа патрабуе клопатаў, ды яшчэ якіх! Трэба паварушыць мазгамі.* Хадкевіч. *Калі добра паварушыць мазгамі ды пашукаць патрэбныя слоўцы, то можна будзе тое-сёе з гэтага зубра калі не выцягнуць, дык змусіць яго паласкавець.* Далідовіч.

ВАРУШЫ́ЦЬ ГАЛАВО́Й. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сур'ёзна думаць, меркаваць, разважаць. **Сін.**: варушыць мазгамі; круціць мазгамі; раскідаць розумам. *З зямлёю клопат быў вялікі, прыйшлося ездзіць да Хадыкі ды варушыць і галавою над гэтай справай грашавою.* Колас. *Займеўшы сваю гаспадарку, трэба ж галавою варушыць.* Лобан. **ПАВАРУШЫЦЬ ГАЛАВОЙ**. *Зак.*

ВАРУШЫ́ЦЬ ПО́РШНЯМІ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Часцей ужыв. у форме заг. л. як пабуджэнне да дзеяння. Хутчэй ісці, рухацца. *На чарнявага, чыстага, пры касцюмчыку, сутулавата-рослага хлопца, што быў запярэчыў ім, медзведзяваты, густа кучаравы здаравіла, прыплюшчыўшы мройна-сонныя валошкавыя вочы, пагрозліва замахаў сцятым кулаком: — Ідзі-ідзі, варушы поршнямі!* Адамчык.

ВАРФАЛАМЕЕЎСКАЯ • **ВАРФАЛАМЕЕЎСКАЯ НОЧ**. Гл. ноч.

ВАРЦЕ • **СТАЯЦЬ НА ВАРЦЕ** *чаго.* Гл. стаяць.

ВАРЫЦЦА • **ВАРЫ́ЦЦА Ў СВАІ́М (УЛА́СНЫМ) САКУ́**. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць ці працаваць без зносін з іншымі, не выкарыстоўваючы чужога вопыту. *Не так даўно ў газеце з'явіўся артыкул, які абвінавачваў*

сектар у адрыве ад жыцця, у тым, што вучоныя інстытута вельмі мала дапамагаюць вытворчасці, варыцца ў сваім саку. Арабей. *Нарэшце абрыдла абодвум бакам варыцца ва ўласным саку.* Панкрат.

ВАРЫЦЬ • **ВАРЫЦЬ ВАДУ** *з каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Здзекавацца з каго-н., прыдзіраючыся да яго. *Пятрок спярша, як з арміі вярнуўся, любіў варыць ваду з суседа, нізавошта чапляўся.* «Маладосць».

ГАЛАВА ВАРЫЦЬ *у каго.* Гл. галава.

ГАЛАВА ВАРЫЦЬ *у каго, чыя.* Гл. галава.

КАЦЯЛОК ВАРЫЦЬ *у каго.* Гл. кацялок.

ВАР'ЯЦТВА • **ДА ВАР'ЯЦТВА**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі моцна, бязмежна (любіць, ненавідзець і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 3 знач.); без памяці (у 2 знач.); па <самыя> вушы (у 2 знач.). *[Пан Вашамірскі] болей за ўсё цікавіўся сваёй новай справай — тэатрам. Гэта мастацтва ён да вар'яцтва палюбіў яшчэ ў Парыжы, калі закахаўся ў адну прыгожую француженку-акторку.* Бядуля. *— Ты разлюбіла яго. — Ды не! Усё не так. Я памятаю, я шаную і мо да вар'яцтва чакаю. Чакала. Стамілася... за вайну.* Марчук.

2. Да поўнага адчаю, да поўнай страты самавалодання (даводзіць). **Сін.**: да белага калення. *Маўчанне бежанцаў даводзіла Маркевіча да вар'яцтва.* Лобан. *Як лісткі.. календара, адлятаюць лісты гэтай паперы, бязгучнасцю даводзячы мяне да вар'яцтва.* Казько.

3. Выключна (які). *[Кунік:] Кожная новая ідэя авантурыстычная і да вар'яцтва рызыкоўная.* Марчук.

ВАСТРЫІ • **НА ВАСТРЫІ́ НАЖА́ (ЛЯЗА́)** *хадзіць. Акал. Разм.* У пастаяннай небяспецы для жыцця. *Вось хлопцы ўчора вярнуліся. Два месяцы яны хадзілі на вастрыі нажа, а верхні чыгуначны мост узарвалі.* Няхай. *Хопіць, што брат твой малы, пятнаццаць год, ходзіць у разведку, кожны дзень, можна сказаць, на вастрыі нажа.* Дамашэвіч. *Яна, Людміла, павінна выдаваць сябе не за таго чалавека, які яна ёсць на самай справе, прыкідвацца бесклапотнаю, вясёлаю, а хадзіць на вастрыі ляза.* Арабей.

ВАСТРЫЦЬ • **ВАСТРЫ́ЦЬ ВУ́ШЫ (ВУ́ХА)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Напружана, уважліва прыслухоўвацца, насцярожвацца. **Сін.**: глядзець у рот *каму* (у 1 знач.); настаўляць вушы; натапырваць вушы; ператварацца ў слых; развешваць вушы (у 1 знач.); стрыгчы вушамі. *За перагародкай хадзіла гаспадыня і, відаць, вастрыла вушы, каб хоць што-небудзь пачуць.* Асіпенка.

ВАСТРЫ́ЦЬ ЗБРО́Ю. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Рыхтавацца да ўзброенай барацьбы з кім-н. *«Вастрыце зброю!» — з такім заклікам звяртаецца [М. Танк] да воінаў, якія з цяжкімі баямі гналі ворага на захад.* Шкраба. *Газета набрана. За ноч на ручной машыне яе аддрукуюць, развязуць у навакольныя вёскі. Чытайце, людзі, радасныя весткі. Вастрыце зброю, біце фашыстаў!* Жычка.

ВАСТРЫ́ЦЬ (НАСТРО́ЙВАЦЬ) ЛЫ́ЖЫ *куды, адкуль. Незак. Разм. Часта іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Збірацца, намервацца ісці, ехаць, адпраўляцца куды-н. *— Куды лыжы вострыш? — запытаў Фядот Юрку перад экзаменамі. — У школу пагранічнікаў.* Мяжэвіч. *Наказ прынёс я да васпана! Наказ такі, каб заўтра рана твой брат Антось шоў да адбору, а сам Міхал аб гэту пору настройваў лыжы да сядзібы...* Колас. **НАВАСТРЫЦЬ (НАСТРОІЦЬ) ЛЫЖЫ** *куды, адкуль. Зак. Адным словам, пасля арміі навастрыў я лыжы ў горад... Навастрыў я, гэта, лыжы на горад, але ўздумаў прыехаць дадому, пагуляць з месяц.* Радкевіч.

2. Уцякаць куды-, адкуль-н. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драпака; даваць драла; даваць лататы; даваць маху (у 2 знач.); даваць махні-драла куды, адкуль; даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ногі; даваць ходу *адкуль, куды,* даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *Тут застаешся ці збіраешся куды вастрыць лыжы! Я зразумеў цябе так, нібы не збіраешся тут заставаца.* Гаўрылкін. **НАВАСТРЫЦЬ (НАСТРОІЦЬ) ЛЫЖЫ** *куды, адкуль. Зак. І як ні казаў Іуда, што разумны чалавек даўно б падумаў, як адсюль навастрыць лыжы, — ніхто пра гэта сур'ёзна не думаў, бо рэдкая гэта з'ява на зямлі — розум.* Караткевіч. *А што далей рабіў? Навастрыў лыжы дадому? У паліцыю спяшаўся!* Навуменка. — *Скажы, паночку, як далёка зямельны банк? — Пан кінуў вокам на дзядзьку скрыва так і строга: — Спытай аб тым гарадавога! — сказаў і кроку так прыбавіў... «Ото завіў, настроіў лыжы, як бы чарцяка той ад крыжа»*... Колас.

ВАСТРЫ́ЦЬ (ТАЧЫ́ЦЬ) ЗУ́БЫ (ЗУ́Б). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. *на каго.* Ненавідзячы каго-н., рыхтаваць яму якую-н. непрыемнасць. **Сін.**: вастрыць нож *на каго*; капаць яму *каму, пад каго, для каго. — Калі прыйдуць бандзюкі, нас усіх пераб'юць, — сказаў аднойчы пасля сходу.. хтосьці з камсамольцаў. — Яны даўно вострацъ зубы...* Мележ. *Калі яшчэ калгасаў не было, ён [Філютчык] ужо тачыў на мяне зубы, у кулакі мяне за маю працу дабіваўся запісаць.* Лобан. *Вядома, ён [брыгадзір] не стаў бы на таго [хто крытыкаваў] вастрыць зуб, каб правучыць яго, але той усё роўна адчуваў бы непрыязь.* Макарэвіч.

2. *на што.* Старацца завалодаць чым-н. ці трапіць куды-н. *Яшчэ за месяц усё панства мястэчка В. знала, што пісар першага верасня імяніннік, і кожны мястэчковы пан ужо вастрыў зубы на гэтыя імяніны.* Колас.

ВАСТРЫ́ЦЬ (ТАЧЫ́ЦЬ) НО́Ж *на каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Задумваць што-н. нядобрае супраць каго-н. **Сін.**: вастрыць зубы (у 1 знач.); капаць яму *каму, пад каго, для каго. Не мне вастрыць на чалавека нож, мы ж кроўныя браты з табой па працы...* Панчанка. *[Паўлінка:] Нож точыць... родны мой татка на таго, каго сам калісь любіў і каго я палюбіла...* Купала.

ВАСТРЫ́ЦЬ (ТАЧЫ́ЦЬ) ЯЗЫ́К (ЯЗЫКІ́). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дазваляць сабе гаварыць лішняе. **Сін.**: даваць волю языку; развязваць язык (у 1 знач.); распускаць язык. *Стаялі перад ёй [Машай], як заварожаныя, ніводнага жарту, ніводнага слова, хоць звычайна хлопцы вастрылі языкі з любой нагоды.* Шамякін. *Калі ёсць ахвота, няхай языкі точаць.* Радкевіч. **ПАВАСТРЫЦЬ (ПАТАЧЫЦЬ) ЯЗЫК (ЯЗЫКІ)**. *Зак. Павастрыць язык цётка любіла.* Карамазаў.

ВАСЬ • **ВА́СЬ-ВА́СЬ**. *Акал. ці вык. Праст.* Бесцырымонна, як з роўным, запанібрата (быць з кім-н.). *Ва ўсякім выпадку, выконвалі той загад, які аддаў камендант гер Апфель, з якім Сцяпан Радзівонавіч быў амаль «вась-вась».* Сачанка. *Ну, думаю, пайду на нарад, папрашу ў Кірылы падмогі. Папрашу пры ўсіх, каб не думалі, што я з Кірылкай вась-вась.* «ЛіМ».

ВАЎКА • **ЛАВІ БЯГУЧАГА ВАЎКА СЛЕД** *калі.* Гл. лаві.
ХОЦЬ <ТЫ> НА ВАЎКА ЎЗЛЕЗЬ. Гл. узлезь.

ВАЎКОМ • **ВАЎКОМ ВЫЦЬ**. Гл. выць.
ВАЎКОМ ЗАВЫЦЬ. Гл. воўкам.
ВАЎКОМ ПАДШЫТЫ. Гл. падшыты.
ХОЦЬ ВАЎКОМ ВЫЙ. Гл. вый.

ВАЎКОЎ • **ХОЦЬ ВАЎКОЎ ГАНЯЙ**. Гл. ганяй.

ВАЧАМ • **НЕ ВЕРЫЦЬ <СВАІМ> ВАЧАМ**. Гл. верыць.
НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВАЧАМ. Гл. даваць.

ВАЧАМІ • **АБВОДЗІЦЬ ВАЧАМІ** *каго, што*. Гл. абводзіць.
АКІНУЦЬ ВАЧАМІ *каго, што*. Гл. акінуць.
БАЧЫЦЬ СЯБЕ ВАЧАМІ *каго, чыімі*. Гл. бачыць.
БЛІСКАЦЬ ВАЧАМІ *на каго*. Гл. бліскаць.
ГЛЯДЗЕЦЬ ВАЧАМІ *чыімі, каго на каго, на што*. Гл. глядзець.
ЕСЦІ ВАЧАМІ *каго, што*. Гл. есці.
ЗА ВАЧА́МІ (-Ы́МА). *Акал. Разм.* Далёка ад дому, без нагляду. *Незадоўга змерла цётка: стаў я круглая сіротка... Рос я гэтак за вачыма.* Багушэвіч. *Упачатку кастрычніка збіраюся паехаць у Маскву, праведаць Міхаську, падвезці сяго-таго з харчоў. За вачамі, адзін. Усё гэта вельмі непакоіць мяне.* Колас.
З АДКРЫ́ТЫМІ ВАЧА́МІ (-Ы́МА). *Акал. Разм.* Выразна ўсведамляючы мэту; абачліва (рабіць што-н.). **Ант.**: заплюшчыўшы вочы; з бухты-барахты; з завязанымі вачамі; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на злом галавы (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); про́ста з моста. *Чакаць заўтрашняга рання, чакаць аналізаў, рэнтгенаскапіі — тады можна дзейнічаць з адкрытымі вачыма.* Радкевіч. *І не засумуецца патомак, калі дазнаецца аб нас, што нейкі з нас хоць быў не зломак.. не ішоў з адкрытымі вачыма ў свет і сцежкі не прастаў.* Купала.
З ЗАВЯЗА́НЫМІ ВАЧА́МІ (-Ы́МА). *Акал. Разм.* Не раздумваючы, неабачліва (рабіць што-н.). **Сін.**: заплюшчыўшы вочы; з бухты-барахты; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на злом галавы (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); про́ста з моста. **Ант.**: з адкрытымі вачамі. *Сам Корзун не любіў, выконваючы даручэнне, дзейнічаць, як кажуць, з завязанымі вачамі, не ведаючы добра сутнасць задання.* Шыцік. *[Начдыў:] Я быў за тое, каб наступаць па бальшаку, — можа, меншы эфект, затое рызыкі менш. Лезці ў балота з завязанымі вачыма я не згодзен быў.* Крапіва.
ЛЫПАЦЬ ВАЧАМІ. Гл. лыпаць.
ЛЫПНУЦЬ ВАЧАМІ. Гл. лыпнуць.
МЕРАЦЬ ВАЧАМІ. Гл. мераць.
ПАЎСТАВАЦЬ ПЕРАД ВАЧАМІ *чыімі, у каго*. Гл. паўставаць.
ПЕ́РАД ВАЧА́МІ (-Ы́МА) <*чыімі*>. *Акал. і вык. Функц. не зам.* Побач, блізка, у непасрэднай блізкасці ад каго-н. **Сін.**: адзін крок *ад чаго да чаго*; за два крокі *ад каго, ад чаго*; за плячамі *каго, у каго* (у 2 знач.); не за гарамі (у 1 знач.); пад бокам (у 1 знач.); пад рукамі (у 2 знач.); пад рукой (у 2 знач.); пад <самым> носам *у каго, чым, каго*; перад носам < *каго, чым* >; рукой падаць *да чаго*. *На першых часах ён [Сцёпка] захапляўся яздою і тымі новымі малюнкамі, што мільгацелі перад яго вачыма.* Колас. *Чуць, як дзе-нідзе ў жыце стракочуць конікі, часам дзіка пракрычыць начная птушка ды раз-пораз мільгане перад вачамі кажан.* Галавач. *Перад вачамі зноў ціхая вуліца над задуменнаю рэчкаю Цною.* Палтаран.
СВАІ́МІ (УЛА́СНЫМІ) ВАЧА́МІ (-Ы́МА) *бачыць (убачыць), пераконвацца (пераканацца), чытаць. Акал. Функц. не зам.* Непасрэдна сам, без пасрэднікаў. **Сін.**: на свае вочы. *Тут зроблена спроба, каб паказаць сілу дружнай грамадскай працы, і вы бачыце вынікі яе, бачыце сваімі вачыма.* Колас. *[Скробат:] Я павінен убачыць яе сваімі вачамі. Пераканацца, што яна і дзеці жывыя.* Крапіва. *Ціток не стаў адразу дапытваць у Па-*

раскі, ці праўда тое, што сказаў яму Хвядзько, ён сваімі вачамі хацеў пераканацца. Лобан. *Вось тады сваімі вачыма пераканаешся, хто прыгажэйшы: ён ці твой кучаравы.* Машара. *Я сваімі вачамі чытаў тэкст тэлеграмы ў газеце «Дзянніца».* Гурскі. *Не люблю гаварыць пра тое, чаго не бачыў уласнымі вачыма.* Шамякін. *Учора наш Бляк вазіў у Гродна бульбу, дык уласнымі вачыма бачыў — каля сабора салдаты!..* Карпюк.

СВЯЦІЦЬ ВАЧАМІ. Гл. свяціць.

СТАЯЦЬ ПЕРАД ВАЧАМІ *ў каго, чыімі.* Гл. стаяць.

СТРАЛЯЦЬ ВАЧАМІ. Гл. страляць.

СТРЫГЧЫ ВАЧАМІ. Гл. стрыгчы.

СТРЭЛІЦЬ ВАЧАМІ. Гл. стрэліць.

ЯКІМІ ВАЧАМІ ГЛЯДЗЕЦЬ *на каго.* Гл. глядзець.

ВАЧАХ • **ВА ЎЛÁСНЫХ ВАЧÁХ**. *Акал. Функц. не зам.* У сваім уяўленні. *[Міцю] здавалася, што так, звычайна, не зрабіўшы нічога, што ўзвысіла б яго ва ўласных вачах, ён проста не мае права падысці да Сюзанны.* Навуменка. *Мая таямніца ўзнімала мяне ва ўласных вачах, усяляла ўпэўненасць і пачуццё перавагі над многімі прахожымі, якія некуды беглі, мітусіліся.* Карпюк.

ВЫРАСТАЦЬ У ВАЧАХ *каго, чыіх.* Гл. вырастаць.

<ВЯСЁЛЫЯ> ЧОРЦІКІ СКАКАЛІ Ў ВАЧАХ *чыіх, у каго.* Гл. чорцікі.

КРУГІ Ў ВАЧАХ ПЛЫВУЦЬ *у каго.* Гл. кругі.

НА ВАЧÁХ. *Функц. не зам.* **1**. *Акал.* Хутка, увачавідкі (адбываецца што-н.). *Горад пусцеў на вачах.* Грахоўскі. *Пачала на вачах худзець. Слабець пачала. І за паўгода, як на агні, згарэла дзяўчына...* Васілевіч. *З гары імчыцца і расце на вачах паравоз і ўвесь блішчыць на сонцы лакам.* Карпюк. *На вачах, адзін за другім, запальваліся ліхтары.* Гартны.

2. *чыіх, у каго, каго. Акал.* У прысутнасці каго-н., так, што відаць каму-н. (рабіць што-н.). **Сін**.: на віду *ў каго* (у 1 знач.). *[Хлопцы] бачылі толькі сваё няшчаснае вогнішча, якое гінула на іх вачах.* Маўр. *Тут жа і марудзіць няможна: скора людзей наедзе, то на вачах у іх не будзеш грабціся ў зямлі.* Лобан. *[Мучаідзе] не быў у дастатковай меры смелым, каб у ясны дзень, на вачах ста з лішнім сялян, падпальваць іхнія хаты.* Самуйлёнак.

3. *чыіх, у каго, каго. Вык. і акал.* Пад чыім-н. наглядам, доглядам (быць, гадавацца і пад.). *Трывожуся за іх [сыноў] у гэты час: яны адны, яны не на вачах.* Бічэль-Загнетава. *Хлопец гадаваўся ў іх на вачах, і благога пра яго ніхто сказаць не мог.* Палтаран.

4. *чыіх, у каго, каго. Акал.* Пры чыім-н. жыцці, у час дзейнасці каго-н. **Сін**.: за памяццю *чыёй*; за памяць *чыю*; на памяці *каго, чыёй*; пры памяці *чыёй*. *Так, роўна паўсотні раз на маіх вачах выходзілі хлопцы і дзяўчаты ў нялёгкую дарогу жыцця.* Шамякін. *Асаблівых запытанняў.. не было, бо і сапраўды амаль усё жыццё Заслонава прайшло на вачах у людзей, якія складалі ядро яго атрада.* Лынькоў.

СВЕТ ПЕРАВАРОЧВАЕЦЦА Ў ВАЧАХ *чыіх.* Гл. свет.

СТАЯЦЬ НА ВАЧАХ. Гл. стаяць.

СТАЯЦЬ У ВАЧАХ *чыіх, каго, каму.* Гл. стаяць. **ТРЫМАЦЬ НА ВАЧАХ** *каго, што.* Гл. трымаць.

У ВАЧÁХ *каго, чыіх. Акал. Функц. не зам.* У чыім-н. уяўленні, разуменні; на думку каго-н. *Гэты дубовы чурбанок з часам набываў у вачах дзядзькі Марціна значэнне пэўнай асобы: гэта не толькі яго сведка, але нават і адвакат.* Колас. *Падлетак.. імкнецца да самасцвярджэння ў вачах дарослых і сваіх аднагодкаў.* «Настаўн. газ.» *Пакінем гэтую непрыемную гутарку, сяржант. Вы ў маіх вачах застанецеся тым жа самым бравым легіянерам...* Самуйлёнак. *Вы ведаеце — я люблю людзей... Але дырэктар з першага дня дрэнна зарэкамендаваў сябе.. у маіх вачах...* Шамякін.

ЦЯМНЕЕ Ў ВАЧАХ *у каго, каго.* Гл. цямнее.

ВАЧЫМА • *Бегчы* **ЗА ВАЧЫ́МА**. *Акал. Разм.* Без пэўнага кірунку, невядома куды. **Сін.**: куды вочы вядуць; куды вочы глядзяць (у 1 знач.); куды ногі вядуць; куды ногі нясуць (у 1 знач.); у <белы, божы> свет (у 1 знач.); у <белы> свет як у капейку (у 1 знач.); у свет вочы. *Ухаце ж сена — ані звання, равець з голаду скаціна, хоць кінь, бяжы за вачыма.* Багушэвіч. *А цяпер такая нуда, хоць кінь ды бяжы ў свет, за вачыма.* Лынькоў.

ВАЧЭЙ • *Не магчы* **АДАРВАЦЬ ВАЧЭЙ** *ад каго, ад чаго.* Гл. адарваць.

АДВОД ВАЧЭЙ. Гл. адвод.

ВАЧЭЙ НЕ АСУШВАЦЬ. Гл. асушваць.

ВЫПУСКАЦЬ З ВАЧЭЙ. Гл. выпускаць.

ГУБЛЯЦЬ З ВАЧЭЙ *каго.* Гл. губляць.

ДЛЯ АДВОДУ ВАЧЭЙ. Гл. адводу.

ЗАКРЫВАННЕ ВАЧЭЙ *на што.* Гл. закрыванне.

ЗАПЛЮШЧВАННЕ ВАЧЭЙ *на што.* Гл. закрыванне.

З ВАЧЭЙ ДАЛОЎ. Гл. далоў.

З ВАЧЭ́Й (З ВО́Ч, З ВО́КА) *чыіх, каго. Акал. Разм.* **1**. Далей ад каго-н., каб не было відаць (прыбіраць, хавацца і пад.). **Сін.**: з вачэй далоў (у 1 знач.). — *Ай, хлопчыкі!.. Дзеньце вы яго дзе, — прасіў ззаду Зусь. — Звядзіце яго з маіх воч.* Мурашка. *На першых часах, пакі не адышлося з вачэй начальства, Булякін пакрыкваў, каб паказаць, што ён і сапраўды службу спаўняе і свае абавязкі выконвае строга.* Колас. *Кругом тут з'яўляюцца партызаны, трэба хутчэй прыбраць дуб з вока.* Чорны.

2. Прэч, вон (ісці, выбірацца і пад.). **Сін.**: да д'ябла (у 1 знач.); да чорта (у 1 знач.); з вачэй далоў (у 2 знач.); к чортавай матары (у 1 знач.); к чорту (у 1 знач.); на сухі лес. *І Шэмет правільна цябе распісаў... Ідзі з маіх вачэй!* Лобан. *З воч маіх шафёрскіх матай скарэй...* Пташнікаў.

3. З-пад нагляду (адпускаць, выпускаць і пад.). *[Каравай:] Я не трымаю яе, але... Адпускаць яе з вачэй цяпер... Можа па руках пайсці.. без нагляду...* Макаёнак. *Прыйшла! Нарабіла ўжо? Як з бацькавага вока, дык гуляць?* Галавач.

ЗНІКАЦЬ З ВАЧЭЙ. Гл. знікаць.

З П'Я́НЫХ ВАЧЭ́Й (ВО́Ч). *Акал. Праст. Неадабр.* Будучы нецвярозым; у стане ап'янення (рабіць што-н.). **Сін.**: пад п'яную руку; па п'янай лавачцы. *Не помню ўжо, якую яшчэ лухту нёс я тады з п'яных вачэй, толькі бачу — Аня апранаецца і Генку таксама забірае.* Радкевіч. *Пад п'яную руку ўсё ішло, як угаворваў яго [Лупянка] багаты сват падпаліць калгасны кароўнік. Падпаліць падпаліў, а шапку сваю з п'яных воч ля кароўніка і пакінуў.* Лынькоў.

ІСКРЫ З ВАЧЭЙ ПАСЫПА́ЛІСЯ *ў каго.* Гл. іскры.

Прапускаць (прапусціць) **МІ́МА (МІ́Ж) ВАЧЭ́Й**. *Акал. Разм.* Без уважлівага агляду. *Алёнка нічога не прапусціла міма вачэй. Абышла, агледзела кожную кветку.* Кірэенка. *Рэшту дарогі да клінікі Віліе Рыгор праехаў крыху ў іншым настроі. Дзякуючы гэтаму, ён спакайней прапусціў між вачэй хараство Каменаастроўскага праспекта, Вялікае Нявы, Батанічнага саду.* Гартны.

НЕ АДРЫВАЦЬ ВАЧЭЙ *ад каго, ад чаго.* Гл. адрываць.

НЕ ЗВОДЗІЦЬ ВАЧЭЙ *з каго, з чаго.* Гл. зводзіць.

НЕ ЗМЫКАЦЬ ВАЧЭЙ. Гл. змыкаць.

НЕ ПАКАЗВАЦЬ ВАЧЭЙ *куды.* Гл. паказваць.

НЕ СПУСКАЦЬ ВАЧЭЙ *з каго, з чаго.* Гл. спускаць.

НЕ СПУСКАЦЬ З ВАЧЭЙ *каго, што.* Гл. спускаць.
<НІБЫ> ЗАСЛОНА СПАЛА З ВАЧЭЙ *у каго, чыіх.* Гл. заслона.
ПРАПАДАЦЬ З ВАЧЭЙ. Гл. прападаць.
У САБАКІ ВАЧЭЙ ПАЗЫЧЫЦЬ. Гл. пазычаць.
ХОЦЬ ТЫ Ў САБАКІ ВАЧЭЙ ПАЗЫЧ. Гл. пазыч.

ВАШ • **ВАШ БРАТ**. Гл. брат.
ВАШ ПАКОРНЫ СЛУГА. Гл. слуга.

ВАША • **ВА́ША БЯРЭ́ (УЗЯЛО́, УЗЯЛА́, ВО́ЗЬМЕ)**. *Узнач. асаб. ск. Разм.* Вы перамагаеце; выходзіць што-н. па-вашаму. Выказванне прызнання чыёй-н. перамогі. *Што ж? Ваша ўзяло? Нікуды не дзенешся!* Янкоўскі. *Сваіх людзей падсаджваў, сваіх суседзяў... Мяне, Мішу... Падсаджваў... Думаў, што ваша ўзяла.* Кудравец. *Ваша ўзяла!.. Пра ўсё раскажу, толькі да забойства Кузаўкова я ніякіх адносін не маю.* Праўдзін. *— А ўсё ж ваша возьме, — сцвярджае стары рабочы. — Куранят лічаць увосень, — не здаваўся чыгуначнік.* Гурскі.
ВАША СЯСТРА. Гл. сястра.
ВОЛЯ ВАША. Гл. воля.

ВАШЫМ • **І НАШЫМ І ВАШЫМ**. Гл. нашым.
НІ НАШЫМ НІ ВАШЫМ. Гл. нашым.

ВАШЫМІ • **ВАШЫМІ ВУСНАМІ МЁД ПІЦЬ**! Гл. піць.
ВАШЫМІ МАЛІТВАМІ. Гл. малітвамі.

ВАШЫХ • **ДА ВАШЫХ ПАСЛУГ**. Гл. паслуг.

ВАЯВАЦЬ • **ВАЯВА́ЦЬ (ЗМАГА́ЦЦА) З ВЕТРАКА́МІ**. *Незак. Функц. не зам. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дарэмна траціць сілы ў барацьбе з уяўнай небяспекай ці несапраўднымі цяжкасцямі. *Самі [бацька і Лёдзя] ускладняюць сабе жыццё... Ваююць з ветракамі, выдумляюць грозных, каверзных праціўнікаў.* Карпаў. *У кожнага чалавека ёсць частка Дон Кіхота — кожны хоць раз у жыцці паспрабуе змагацца з ветракамі.* Зарэцкі. *Упікалі [мяне] дагэтуль: залішне быў ціхманы ды сарамлівы, нават прыземлены і не ваяўнічы — не змагаўся з ветракамі. І мала шукаў барацьбы.* Далідовіч.

ВЕДАЕ • **АГОНЬ ЯГО ВЕДАЕ**. Гл. агонь.
АДЗІН АЛАХ ВЕДАЕ. Гл. алах.
АДЗІН БОГ <СВЯТЫ> ВЕДАЕ. Гл. бог.
АДЗІН ЧОРТ ВЕДАЕ. Гл. чорт.
АЛАХ ВЕДАЕ ШТО. Гл. алах.
АЛАХ ЯГО ВЕДАЕ. Гл. алах.
БОГ ВЕДАЕ. Гл. бог.
БОГ ВЕДАЕ ШТО. Гл. бог.
БОГ ЯГО ВЕДАЕ. Гл. бог.
КАДУК ЯГО ВЕДАЕ. Гл. кадук.
ЛІХА ВЕДАЕ. Гл. ліха.
ЛІХА ВЕДАЕ ШТО. Гл. ліха.
ЛІХА ЯГО ВЕДАЕ. Гл. ліха.
НЕ БОГ ВЕДАЕ ДЗЕ. Гл. бог.
НЕ БОГ ВЕДАЕ КОЛЬКІ. Гл. бог.
НЕ БОГ ВЕДАЕ ХТО. Гл. бог.

НЕ БОГ ВЕДАЕ ШТО. Гл. бог.
НЕ БОГ ВЕДАЕ ЯКІ. Гл. бог.
НЕМАЧ ЯГО ВЕДАЕ. Гл. немач.
НЯЧЫСЦІК ЯГО ВЕДАЕ. Гл. нячысцік.
ПЯРУН ЯГО ВЕДАЕ. Гл. пярун.
ТРАСЦА ЯГО ВЕДАЕ. Гл. трасца.
ХАЛЕРА ЯГО ВЕДАЕ. Гл. халера.
ХВАРОБА ЯГО ВЕДАЕ. Гл. хвароба.
ХРЭН ЯГО ВЕДАЕ. Гл. хрэн.
ХТО ВЕДАЕ. Гл. хто.
ХТО ЯГО ВЕДАЕ. Гл. хто.
ЧАМЯРЫЦА ЯГО ВЕДАЕ. Гл. чамярыца.
ЧОРТ ВЕДАЕ. Гл. чорт.
ЧОРТ ВЕДАЕ ШТО. Гл. чорт.
ЧОРТ ВЕДАЕ ШТО ТАКОЕ! Гл. чорт.
ЧОРТ ЯГО ВЕДАЕ. Гл. чорт.

ВЕДАЙ • **ВЕ́ДАЙ (ЗНА́Й) НА́ШЫХ!** *Выкл. Разм.* Вось мы якія, вось з кім маеце справу. Выказванне пачуцця задавальнення, гонару (як выхвалянне, самазадавальненне). *Калі дзяўчына, якая вяла трактар, смеючыся вачыма, аглядалася, хлопец за штурвалам камбайна вышэй узнімаў галаву, і яго выгляд нібы гаварыў: «Ведай нашых!»* Гурскі. — *Хапіліся! — задаволена кажа Жаўтых... — Усё ж абдурылі — ведай нашых!* Быкаў. *Выдатнік, братка, мой Іван. Прафесар будзе з Ячнага, — знай нашых!..* Брыль.
НЕ ЗНАЙ НЕ ВЕДАЙ. Гл. знай.

ВЕДАМА • **ЧОРТ ВЕДАМА**. Гл. чорт.

ВЕДАЦЬ • **ВЕ́ДАЦЬ (ЗНА́ЦЬ) МЕ́РУ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Праяўляць умеранасць у чым-н., памяркоўнасць, устрымлівацца ад лішняга. *Трэба, бацька, ведаць меру! Хіба так ён вінават?* Колас. *Адам Бушыла, сціснуўшы кулакі, пагрозліва, ступіў да Арэшкіна. — Ты-ы.. педагог! Трэба ведаць меру!* Шамякін. — *А ты, браток, задавайся, ды меру знай, — адказаў Міхасю Шарэйка.* Брыль.
ВЕ́ДАЦЬ (ЗНА́ЦЬ) САБЕ́ ЦАНУ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Правільна ацэньваць свае магчымасці, якасці. *[Язва:] Што ж пра яго казаць? Добры гаспадар горада. Мужык разумны і ведае сабе цану.* Крапіва. *Я прыглядзеўся. Гэта была ўжо не тая гімназісточка, якую я бачыў нядаўна на сцэне, а самаўпэўненая паненка, што ведала сабе цану.* Карпюк. *Кузьма Букрэеў звольніўся з-за жылля. Спецыяліст выдатны. Знаў сабе цану.* Мыслівец.
ВЕДА́ЦЬ (ЗНА́ЦЬ) СВАЁ МЕ́СЦА. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаць, дзейнічаць адпаведна свайму становішчу. *Даўно ўжо трэба было даць адпор залішняй Сімонавай нахабнасці: купец, нарэшце, павінен ведаць сваё месца.* Самуйлёнак. *Я, сынок, маці тваю папярэдзіў. Каб, чуй, ведала сваё месца.* Капусцін.
ВЕДА́ЦЬ (ЗНА́ЦЬ) ТО́ЛК *у кім, у чым. Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі добра разбірацца ў кім-, чым-н. *Дзед за працу ўзяўся смела, ён у кадках ведаў толк.* Астрэйка. *Струкач у гэтай справе зубы з'еў, ведае толк, і таму ён лезе на рыштаванне, зверху камандуе мужчынамі...* Гардзей. *Ой, разумніца-малышка гэта ўнучачка мая. Два гадкі ўсяго,а ў кніжках знае толк не менш, чым я!* Гілевіч.
ВЕ́ДАЦЬ (ЗНА́ЦЬ) ЦАНУ́ *каму, чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1.** Правільна, з улікам вартасцей ацэньваць каго-,

што-н. *Божа мілы, каб вы пражылі гады, то і вы маглі б разбірацца ў людзях і ведаць цану ім.* Лынькоў. *Стары ведае цану ўсім жаночым смехам.* Чорны.

2. Даражыць кім-, чым-н., надаваць належнае значэнне каму-, чаму-н. *Маючы вялікую паэтычную душу, беларускі народ заўсёды быў настолькі шчодры, што часта не знаў цаны сваім скарбам.* Вітка. *Некаторыя мясціны паэмы яму [Твардоўскаму] асабліва падабаліся, і ён рад быў выпадку прачытаць іх для мяне... Адчувалася, што паэт ведае цану кожнаму слову верша.* Броўка. *Маленькая паслуга, а не доблесць. Але цану ёй ведае ляснік.* Гілевіч.

Пара <I> **ЧЭСЦЬ ВЕДАЦЬ** *каму.* Гл. знаць.

НЕ ВЕ́ДАЦЬ НА ЯКІ́М СВЕ́ЦЕ ЗНАХО́ДЗІЦЦА. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Адчуваць сябе незвычайна, перажываць моцнае пачуццё (ад страху, радасці і пад.). *Фурман чуць не зляцеў з воза, а потым прыпаў галавою ў перадок і смаліў пугаўём каню па клубах, які і так не ведаў на якім свеце знаходзіцца.* Крапіва. *[Дзед Струкач:] Ды я яшчэ каб абняў каторую ды пацалаваў, дык яна б не ведала ад шчасця на якім свеце знаходзіцца.* Козел. *Зусім па-другому павярнулася справа ў гаркоме. Валя не ведала ад радасці на якім свеце знаходзіцца...* Няхай.

ЧУЦЬ ЗВОН ДЫ НЕ ВЕДАЦЬ ДЗЕ ЁН. Гл. чуць.

ВЕДАЮЦЬ • **АГНІ ЯГО ВЕДАЮЦЬ.** Гл. агонь.

ВЯТРЫ ЯГО ВЕДАЮЦЬ. Гл. вятры.

ВЕДЗЬМАЙ • **ЧОРТ З ВЕДЗЬМАЙ ЖЭНІЦЦА** *дзе.* Гл. чорт.

ВЕДЗЬМАЎ • **ПАЛЯВАННЕ НА ВЕДЗЬМАЎ.** Гл. паляванне.

ВЕДЗЬМІНА • **ВЕДЗЬМІНА СТУПА.** Гл. ступа.

ВЕЖА • **ВЕ́ЖА СА СЛАНО́ВАЙ КО́СЦІ.** *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн. Часцей іран.* Індывідуалістычны свет. *А ўсякія спробы ўцячы ў вежу са слановай косці ад грамадства і тым самым ад сябе як асобы ва ўзаемаадносінах з часам канчаліся марна...* Лужанін. *Гэта гаворыць аб тым, што мы, таварышы, не замыкаемся ў рамках нейкай абмежаванасці, не хаваемся ў вежах са слановай косці, выходзім на вялікі прастор неабсяжнай нівы і сеем разам вялікае, добрае, вечнае...* Ваданосаў.

ВЕЗЦІ • **ВЕ́ЗЦІ НА ВАЛА́Х** *што. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай сукупнасці асоб. Вельмі марудна дастаўляць што-н. *Э-э, Яўцэхавіч, у нас так не пойдзе. Да нас яшчэ пастанова не дайшла, на валах вязуць.* Шамякін. — *А дзе ты іх сустрэў? — Ля Сукаватых Плах. — Дык гэта ж не зусім далёка. — Няхай сабе, але ж Кузьма і Фока вязуць нам газу на.. валах.* Корбан. *Не везлі тую вестку на валах — яна ляцела тэлеграмай хуткай...* «ЛіМ».

МАСЛЁНКУ ВЕ́ЗЦІ. *Незак. Абл. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі марудна рухацца (на запрэжаным кані). **Сін.**: ехаць на валах. — *Эй, хто там маслёнку вязе? Паганяй! — пачуўся голос з-за каня.* Брыль.

ВЕК • **ВЕ́К ВЕ́ЧНЫ**; **ВЕ́КІ ВЕ́ЧНЫЯ.** *Акал. Разм.* Заўсёды, вечна. **Сін.**: ад адама (у 1 знач.); ад веку да веку; век-вяком (у 1 знач.); з веку ў век; здавён-даўна; спакон веку; як свет светам (у 1 знач.). — *От я табе зараз так дам папружку, што век вечны памятацьмеш яе смак! — абазваўся Скуратовіч.* Чорны. *Найшлі! Як ляжала зямля век вечны без карысці, д[ы]к ахвоты не было нікому да яе!* Мележ. *Ды не будз[е] ж так векі вечныя, а прыйдуць ніяк часы лепшыя.* Гурыновіч.

ВЕ́К-ВЯКО́М. *Акал. Разм.* **1.** Заўсёды, вечна, усе жыццё. **Сін.**: ад адама (у 1 знач.); ад веку да веку; век вечны; з веку ў век; здавён-даўна; спакон веку; як свет светам (у 1

знач.). — *Бедныя вы мае, родныя мае! — падумаў Лявон. — Век-вяком вы цяжка працуеце...* Гарэцкі. *[Стараста:] Хай лазы прывязуць, найлепшай, смачнай, два вазы... Каб мужык той быў удзячны век-вяком.* Дубоўка.

2. Ужыв. у адмоўн. ск. Ніколі. **Сін.**: ва векі вякоў (у 2 знач.); ва векі вечныя (у 2 знач.); па век вякоў; як свет светам (у 2 знач.); як свет стаіць (у 2 знач.). *Твой жа сын.. век-вяком нам не будзе сваяком.* Крапіва. *Не забудзеш век-вяком ты ў бары вячэру!* Гілевіч.

З ВЕКУ Ў ВЕК. Гл. веку.

МАФУСАІЛАЎ ВЕ́К. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Вельмі доўгае жыццё, даўгалецце. *Няхай чалавек сам сабе ўстановіць мафусаілаў век. Няхай людзі прыдумаюць клей, каб прыклеіць адарваную галаву ці руку.* Мальдзіс. *Журналіст пераканаяны нават, што ідэальным такі слоўнік можа быць толькі тады, калі ён будзе падрыхтаваны адным аўтарам-падзвіжнікам. Можна заўважыць, аднак, што такому падзвіжніку, акрамя многага іншага, абавязкова спатрэбіцца яшчэ і мафусаілаў век.* «ЛіМ».

ПА ВЕ́К ВЕ́ЧНЫ. *Акал. Разм.* Назаўсёды, навечна. **Сін.**: ва векі вякоў (у 1 знач.); на векі вечныя (у 1 знач.); на векі вякоў. *Люблю я адвакатаў, от што... Мала што ў іх чыны ці назвы могуць мяняцца, а адвакат па век вечны застанецца...* Чорны. *З чатырох дылёвак будзеш мець мясціну, па век вечны поля роўна тры аршыны.* Купала.

ПА ВЕ́К ВЯКО́Ў. *Акал. Разм.* Ужыв. у адмоўн. ск. Ніколі. **Сін.**: ва векі вякоў (у 2 знач.); век-вяком (у 2 знач.); на векі вечныя (у 2 знач.); як свет светам (у 2 знач.); як свет стаіць (у 2 знач.). *Разлогі веснавыя — наш вольны, светлы край, красуеш ты ў снежань, красуеш ты ў май. Ніхто не пераможа цябе па век вякоў, калі ўзгадаваў ты вось гэтакіх сыноў.* Русак. *Грышка Пруцікаў, канешне, па век вякоў не падабаўся б Родчанку...* Рубанаў.

ВЕКІ • **ВА ВЕ́КІ ВЯКО́Ў**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Назаўсёды, навечна. **Сін.**: на векі вечныя (у 1 знач.); на векі вякоў; па век вечны. *[Маці:] Ой, лясы, вы не шуміце, майго мужа не будзіце, бо ён спіць вечным сном ва векі вякоў.* Кудравец.

2. Ужыв. у адмоўн. ск. Ніколі. **Сін.**: век-вяком (у 2 знач.); на векі вечныя (у 2 знач.); па век вякоў; як свет светам (у 2 знач.); як свет стаіць (у 2 знач.). *А Карла за Янку: «І сам жа ты мой. Горы варочаць ты ўмееш гарбом, будзеш нядрэнным нямецкім рабом». А Янка: «Ніколі, ва векі вякоў!»* Крапіва.

ВЕКІ ВЕЧНЫЯ. Гл. век.

НА ВЕ́КІ ВЕ́ЧНЫЯ. *Акал. Разм.* **1**. Назаўсёды, навечна. **Сін.**: ва векі вякоў (у 1 знач.); на векі вякоў; па век вякоў. *Я, прызнацца, думаў спачатку астацца тут на векі вечныя, спадабалася тут мне і зямля, і людзі...* Чорны. *[Сірата:] Кінь туды зелле або каціную костку, зрабі настойку і дай яму піць. Ды не чаркай, а конаўкай — і прысохне ён да цябе на векі вечныя.* Кобец.

2. Ужыв. у адмоўн. ск. Ніколі. **Сін.**: ва векі вякоў (у 2 знач.); век-вяком (у 2 знач.); па век вякоў; як свет светам (у 2 знач.); як свет стаіць (у 2 знач.). *[Максім:] Не зазнаць ужо мне на векі вечныя дабра і спакою са сваёй Паланейкай.* Купала.

НА ВЕ́КІ ВЯКО́Ў. *Акал. Разм.* Назаўсёды, навечна. **Сін.**: ва векі вякоў (у 1 знач.); на векі вечныя (у 1 знач.); па век вечны. *І адбылося тады, што сорам і казаць: начальніцкі гонар Салаўя-сакратара быў заплямлён на векі вякоў.* Мурашка. *А на сходзе людзей — не прабіцца. Ужо і рукі паднялі, галасуюць, каб новая вёска на векі вякоў назвалася...* Гроднеў.

ВЕКУ • **АД ВЕ́КУ ДА ВЕ́КУ**. *Акал. Разм.* На працягу ўсяго жыцця, заўсёды. **Сін.**: ад адама (у 1 знач.); век вечны; век вяком (у 1 знач.); з веку ў век; здавён-даўна; спакон вякоў;

як свет светам (у 1 знач.). *Як азірнуся назад, як гляну, так і бачу: ад веку да веку, усё жыццё аддадзена коням.* Ласкоў. *Давалася ў знакі яно [каменне] чалавеку, зямлю заціскала ад веку да веку.* Ляпёшкін.

ДА ВЕ́КУ. *Акал. Разм.* Да самай смерці, да канца жыцця (помніць, гараваць і пад.). **Сін**.: да апошняга дыхання; да канца дзён; да магілы; да скону дзён. **Ант**.: ад калыскі. *Мусіць, да веку гараваў бы Эдуард, калі б не трапіўся шчаслівы выпадак вярнуцца на Беларусь.* Шахавец. *Ці я ж да веку карміць цябе буду.* Юрчанка.

З ВЕ́КУ Ў ВЕ́К. *Акал. Разм.* Заўсёды, пастаянна, на працягу ўсяго жыцця. **Сін**.: ад адама (у 1 знач.); ад веку да веку; век вечны; век-вяком (у 1 знач.); здавён-даўна; спакон вякоў; як свет светам (у 1 знач.). *У простых людзей з веку ў век была нянавісць да таго, хто рагоча і гуляе, калі ўсе займаюцца работай.* Чорны. *Сонцу бачна сцяжынка любая, па якой з веку ў век мы ідзем.* Прыходзька.

СТАЯЦЬ НАПРОЦІ СВАЙГО ВЕКУ. Гл. стаяць.

ВЕЛАСІПЕД • **ВЫНАХОДЗІЦЬ ВЕЛАСІПЕД**. Гл. вынаходзіць.

ВЕЛАСІПЕДА • **ВЫНАХОДНІЦТВА ВЕЛАСІПЕДА**. Гл. вынаходніцтва.

ВЕЛІКОДНЫМ • **ЯК З ВЕЛІКОДНЫМ ЯЙКАМ**. Гл. яйкам.

ВЕЛІЧЫНІ • **ЗОРКА ПЕРШАЙ ВЕЛІЧЫНІ**. Гл. зорка.

ВЕЛЬМІ • **МЯСЦІНЫ НЕ ВЕЛЬМІ АДДАЛЕНЫЯ**. Гл. мясціны.

НЕ ВЕЛЬМІ РАЗГОНІШСЯ. Гл. разгонішся.

ВЕНАХ • *Чыя, якая* **КРОЎ ЦЯЧЭ Ў ВЕНАХ** *чыіх, каго.* Гл. кроў.

ВЕНІКАМ • **ЯК МЫШ ПАД ВЕНІКАМ**. Гл. мыш.

ВЕНІКАЎ • **ДА НО́ВЫХ ВЕ́НІКАЎ** *помніць, не забыць*. *Акал. Разм.* Вельмі доўга. *Яшчэ мінута — і я, далібог, не вытрымаю. Я так пагавару з гэтым Гарлюком, што будзе памятаць да новых венікаў!* Каршукоў. *Няхай толькі хто паспрабуе назваць яго так. Ляксандра пакажа яму, дзе ракі зімуюць. Да новых венікаў помніць будзе.* Кузьмянкоў.

ВЕРАБЕЙ • **СТАРЫ́ ВЕРАБЕ́Й**. *Часцей ужыв. у адз. Разм. Часцей у знач. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі вопытны, спрактыкаваны чалавек. **Сін**.: біты воўк; стары воўк; стрэляная птушка; стрэляны верабей; стрэляны воўк. **Ант**.: жаўтаротае птушаня. *— А, стары верабей! — загаманіў вайсковы, убачыўшы старшыню. — Ну, як маешся, чорт барадаты?* Зарэцкі. *Без хвалявання ў нашай справе нельга. Я, так сказаць, стары верабей, і то хвалююся.* Брыль. *Што вы, Восіп Антонавіч!.. Я ў гэтых справах верабей стары, у пастку не палезу.* Шыцік. *Герф — стары верабей, яго на такіх рэляцыях не правядзеш.* Новікаў.

СТРЭ́ЛЯНЫ ВЕРАБЕ́Й. *Часцей ужыв. у адз. Разм. Часцей у знач. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі вопытны, спрактыкаваны чалавек. **Сін**.: біты воўк; стары верабей; стары воўк; стрэляная птушка; стрэляны воўк. **Ант**.: жаўтаротае птушаня. *[Сцяпан Андрэевіч:] Не турбуйцеся, Дзям'ян Дзям'янавіч, наконт гэтага я стрэляны верабей.* Крапіва. *— Глядзі, сцеражыся, дачушка! — Цяпер не пападуся! Цяпер я — стрэляны верабей!..* Мележ.

ВЕРАБ'ЁЎ • **З ВЕРАБ'ЁЎ НОС**. Гл. нос.

ВЕРАБ'ІНЫ • **ВЕРАБ'ІНЫ ХАРЧ**. Гл. харч. **З ВЕРАБ'ІНЫ НОС**. Гл. нос. **НА ВЕРАБ'ІНЫ СКОК**. Гл. скок.

ВЕРАБ'Ю • **ВЕРАБ'Ю ПА КАЛЕНА**. Гл. калена.

ВЕРАБ'ЯМ • **ВЕРАБ'ЯМ ДУЛІ ПАКАЗВАЦЬ**. Гл. паказваць.

ВЕРАБ'ЯХ • **СТРАЛЯЦЬ З ГАРМАТЫ ПА ВЕРАБ'ЯХ**. Гл. страляць.

ВЕРАЙ • **ВЕ́РАЙ І ПРА́ЎДАЙ** *служыць*. *Акал. Функц. не зам.* Сумленна, аддана. *Вы верай і праўдай служыце сваім гаспадарам, абараняеце іх і іхнюю нарабаваную маёмасць.* Маўр. *Тых, хто верай і праўдай служыў гітлераўцам, цікавіла толькі адно: як бы хутчэй і зручней падацца з горада.* Лынькоў.

ВЕРБАЎ • **АКАЛОЧВАЦЬ ГРУШЫ <З ВЕРБАЎ>**. Гл. акалочваць.

ВЕРНЕ • **З ДУШЫ́ ВЕ́РНЕ**. *Разм. Неадабр. У безас. ужыв.* **1**. Каму-н. агідна, гідка, праціўна, моташна (часцей ад якіх-н. харчовых прадуктаў). *Ну, не будзе ў нас бульбы, дык гэта ж заўтра. А сёння ў нас пакуль што ёсць, мінулагодняя яшчэ, аж з душы ўжо верне.* Казько. *Пісала, бедная, што кормяць яе чарвямі, нейкімі пампушкамі, што ў кітайцаў лічылася смачнаю ядою, а ў яе ад гэтае яды вярнула з душы.* Гарэцкі.

2. Прыкра, невыносна, няма сіл трываць што-н. агіднае. *Як пойдзе [муж] раніцаю, дык толькі апоўначы вяртаецца. І заўжды на падпітку. «З патрэбнымі людзьмі п'ю». А зірнеш на тых «патрэбных» — з душы верне. Слізкія ўсе, нібы вужакі.* Кадзетава. *Урытме конга — малайцы! Палітыка пад сексуальным соусам альбо секс, прыпраўлены палітыкай. Нацыянальная, так бы мовіць, страва [на Кубе]. Толькі мяне ад яе ўжо з душы верне.* Брава.

ВЕРХ • **БРАЦЬ ВЕРХ**. Гл. браць.

ВЕРЦІЦЦА • **ВЕРЦІЦЦА НА ЯЗЫКУ** *у каго, каго*. Гл. круціцца.
ВЕРЦІЦЦА Ў ГАЛАВЕ *у каго*. Гл. круціцца. *ВЕРЦЬ* • **ХОЦЬ КРУЦЬ ХОЦЬ ВЕРЦЬ**. Гл. круць. *ВЕРЫ* • **ДАЙ <ТЫ> ВЕРЫ**. Гл. дай.
НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ < СВАІМ > ВАЧАМ. Гл. даваць.
НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ СВАІМ ВУШАМ. Гл. даваць.

ВЕРЫЎ • **ЧОРТ ВЕРЫЎ** *каму*. Гл. чорт.

ВЕРЫЦЬ • **НЕ ВЕ́РЫЦЬ < СВАІ́М > ВАЧА́М**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзіўляцца, убачыўшы што-н. нечаканае. **Сін.**: дзіву давацца; не даваць веры < сваім > вачам; рабіць вялікія вочы; разводзіць рукамі; разяўляць рот (у 3 знач.). *Загад вісеў на фанернай дошцы, на якой да вайны прыклейвалі плакат з рэкламаю, які будзе кінафільм у кінатэатры. Рая чытала і не верыла вачам сваім.* Арабей. *Мітынг скончан. Разышліся. І вачам не верыць Дрот: без прымусу, без камісій «апарат» нясе Хвядот!* Колас. **НЕ ПАВЕРЫЦЬ < СВАІМ > ВАЧАМ**. *Зак. Як уставалі з зямлі, Сцёпка не паверыў сваім вачам: недалёка ад яго, збоку, — польскі салдат.* Баранавых. *[Алена] не паверыла вачам — за сталом, прываліўшыся плячамі да сцяны, у расшпіленым кажушку спаў Іван.* А.Жук.

НЕ ВЕ́РЫЦЬ <СВАІ́М> ВУША́М. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзіўляцца, пачуўшы што-н. нечаканае. **Сін.**: не даваць веры <сваім> вушам. *Казік не верыў сваім вушам. Такім лагодным тонам ніколі не гаварыла з ім бязносая.* Чарнышэвіч. *Ганька слухае Сашу і Варыну матку і вушам сваім не верыць: няўжо будзе такое шчасце, што яны з Варай пяройдуць ад Доўгае Сцёпы да Трыгубовічаў?..* Васілевіч. *Пан Галыга збіты з тропу, і не верыць ён вушам, ён вачэй не зводзіць з «хлопа», чарам тым паддаўся сам.* Колас. *Грушка слухаў і вушам не верыў. Каму гэта патрэбна і нашто?* Пестрак. **НЕ ПАВЕРЫЦЬ <СВАІМ> ВУШАМ**. *Зак. Я азірнуўся, застыў. І, вядо-*

ма, у першую хвіліну не паверыў вушам сваім — ці не ўява гэта, што я чую бацькаў голас? Сачанка.

ВЕСЦІ • **ВЕ́СЦІ (ВАДЗІ́ЦЬ) РЭ́Й**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць завадатарам, верхаводзіць, аказваць уплыў на ход чаго-н. **Сін.**: даваць тон <*каму, чаму, у чым*>; іграць першую скрыпку *ў чым*; камандаваць парадам; правіць баль <*дзе, у чым*>; рабіць пагоду <*у чым, дзе*>; трымаць лейцы ў <сваіх> руках. **Ант.**: іграць другую скрыпку *ў чым. Яўхім злаваўся на самога сябе, што баба рэй вядзе ў хаце.* Бядуля. *[Пытляваны:] Дзякую, дружына, што не даяце ў крыўду мяне і наш калгас. З вашай падтрымкай мне лягчэй будзе рэй весці...* Крапіва. *Важна рэй Ігнат Буйніцкі ў танцах нашых водзіць.* Купала.

ВЕ́СЦІ КУРНЎ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. *кот, кошка.* Ціха і аднастайна вурчаць; муркаць. *Сядзіць [кот] гэтак сабе ціхенька, вочы заплюшчыць — быццам спіць. І курну сваю вядзе.* Гіль. *Добра кату: прыгрэецца, наеўшыся, і вядзе курну.* Янкоўскі.

І ВЎХАМ НЕ ВЕ́СЦІ. *Незак. Разм. Часцей неадабр. Часцей у 3-й і 2-й ас. адз. і мн., а таксама ў пр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ніяк не рэагаваць, не звяртаць ніякай увагі. **Сін.**: і вокам не вядзе; <і> не лыс; <і> у вус <сабе> не дзьмуць; не шманае; хоць бы хны (у 1 знач.); хоць бы што (у 1 знач.). *[Жыгліцкая:] Бо, як яна бэсціць мяне. А сынок і вухам не вядзе...* Козел. *[Лявон:] Увесь агарод зарос, палоць трэба, а ты і вухам не вядзеш!* Макаёнак. *Гэтыя думкі прыходзяць да Ганькі зноў і зноў, і так ёй робіцца ад іх цяжка. А малыя і вухам не вядуць: — Ганька, зрабі мне з стужак ляльку!..* Васілевіч.

І ВУХАМ НЕ ПАВЕСЦІ. *Зак. На маму маю нават і вухам не павялі, што яна там у хаце. Прывыклі, сволачы, за век папіхаць нашага брата.* Брыль.

ВЕТРАЗЯЎ • **БЕЗ РУЛЯ І БЕЗ ВЕТРАЗЯЎ**. Гл. руля.

ВЕТРАКАМІ • **ВАЙНА З ВЕТРАКАМІ**. Гл. вайна.

ВАЯВАЦЬ З ВЕТРАКАМІ. Гл. ваяваць.

ВЕТРАМ • **ВЕТРАМ НАДЗЬМУЛА** *каму*. Гл. надзьмула.

З ВЕ́ТРАМ (З ВЕ́ТРЫКАМ, З ВЕЦЯРКО́М) У ГАЛАВЕ́. *Азн. і вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Занадта легкадумны, несур'ёзны. **Сін.**: вецер у галаве <гуляе> *у каго*; гуляй-вецер; куды вецер дзьме; падбіты ветрам (у 2 знач.); узвей-вецер, як у полі вецер. *Трывульна аж зморшчыўся — які ўсё-такі несур'ёзны гэты Адзінец, з ветрам у галаве.* Дайнека. *[Федзя:] Ён-то хлопец харошы. Толькі трошкі з ветрыкам у галаве.* Губарэвіч. *За плячыма таты, мамы ён, як труцень той, жыве, апрануты па рэкламе, з вецярком у галаве.* Скрыпка.

З ЛЁГКІМ ВЕ́ТРАМ! *Выкл. Разм.* **1**. Пажаданне шчаслівай дарогі. **Сін.**: вецер у спіну (у 1 знач.). *[Гаворка:] З лёгкім ветрам, маэстра. Хлопцы завязуць вас на станцыю на маёй машыне.* Шамякін.

2. Пажаданне пазбавіцца ад каго-н. Няхай ідзе, куды хоча. **Сін.**: вецер у спіну (у 2 знач.). *— А ці ведаеце вы, што бальшавікі намераны стварыць самастойную арганізацыю? — павёў гарбатым носам Вайнштэйн. — Ужо і сход прызначылі, хочуць выйсці з «аб'яднанкі». — З лёгкім ветрам! — іранічна вымавіў Шумскі. — Меней будзе калатні.* Гурскі.

ІСЦІ З ВЕТРАМ. Гл. ісці.

ПАДБІТЫ ВЕТРАМ. Гл. падбіты.

ПАДШЫТЫ ВЕТРАМ. Гл. падшыты.

ЯК ВЕТРАМ ЗДЗЬМУЛА. Гл. здзьмула.

ЯКІМ ВЕТРАМ < ЗАНЕСЛА > *каго куды*. Гл. занесла.

ВЕТРУ • **АД ВЕТРУ ВАЛІЦЦА**. Гл.валіцца.

ДА ВЕ́ТРУ *ісці, хадзіць, пайсці* і пад. *Акал. Праст.* Па сваёй натуральнай патрэбе. **Сін.**: на двор; па патрэбе. *Нячутна адчыніліся дзверы «Каму да ветру?» —прагучаў сіплы голас.* Навуменка. *— Ах ты, божа мой! — завохкаў Кузьма. — Я ж на мінутачку адлучыўся, не пры вас гаворачы, — да ветру хадзіў...* Пянкрат. *Жак прытварыўся, што яму трэба да ветру. Ахоўнік паказаў яму: садзіся на дарозе. Але ён, цнатлівы чалавек, усё ж прысеў за прыдарожным кустом.* Шамякін.

З ВЕТРУ ВЯРОЎКІ ВІЦЬ. Гл. віць.

ПЛЯВАЦЬ СУПРАЦЬ ВЕТРУ. Гл. пляваць.

ХІСТАЕЦЦА АД ВЕТРУ. Гл. хістаецца.

ШУКАЙ ВЕТРУ Ў ПОЛІ <*калі*>. Гл. шукай.

ВЕТРЫ • **ТРЫМАЦЬ НОС ПА ВЕТРЫ**. Гл. трымаць.

ХОЦЬ ПА ВЕТРЫ ПУСКАЙ. Гл. пускай.

ВЕТРЫКАМ • **З ВЕ́ТРЫКАМ (З ВЕЦЯРКО́М)** *ехаць, пракаціць* і пад. *Акал. Разм.* На вялікай хуткасці. *Дуня ніколі не прапускала выпадку, каб падсесці да мужа ў кабіну і праляцець куды з ветрыкам.* Ракітны. *Ехалі ўсё-такі «з вецярком». Каця і агледзецца не паспела, як Віктар скіраваў матацыкл пад вяз, шмаруючы нагамі па зямлі.* Місько.

ВЕТХАГА • **СКІНУЦЬ З СЯБЕ ВЕТХАГА АДАМА**. Гл. скінуць.

ВЕЦЕР • *Ведаць, разумець* і пад. **АДКУ́ЛЬ (КУДЫ́) ВЕ́ЦЕР ДЗЬМЕ́**. *У ролі дадан. ск. Разм. Іран.* (Ведаць і пад.) на каго або на што трэба арыентавацца ў сваіх дзеяннях, учынках і інш. *Ведаеце, ёсць такія людзі: сваёй галавы ў яго на плячах няма, дык ён толькі тое і робіць, што прынюхваецца, адкуль вецер дзьме.* Палтаран. *Як толькі Галапёка назваў Фёдара Аляксандравіча, Занямонец адразу зразумеў, адкуль дзьме вецер.* Асіпенка. *Гендарсан наўрад ці пра нешта, здагадваецца, а гэты злодзей ведае, адкуль дзьме вецер.* Чарнышэвіч. *Слухаў я Пятра і не пазнаваў яго: не застаўся ўбаку, змагаўся і ён. Мусіць, жонка ўцягнула. Ды і само жыццё вучыла, выхоўвала. Мабыць, зміківіў Пятро, куды дзьме вецер.* Левановіч. *З бацькам жа яны... Хоць наўрад ці калі яны дружылі па-сапраўднаму. Інакш стары не папярэджваў бы: з Радзевічам трымай вуха востра, глядзі, куды падзьме вецер...* Блакіт.

ВЕ́ЦЕР ГУЛЯ́Е (-Ў) <СВІ́ШЧА, -СТА́Ў> У КІШЭ́НЯХ (-І) *у каго, чыіх. У безас. ужыв. Разм. Жарт.* У каго-н. няма грошай. *Вы, мабыць, думаеце, што на свеце няма людзей з грашыма? Ага! Гэта ў малінаўцаў.. у кішэнях вецер гуляе.* Чарнышэвіч. *Залонскі паблажліва пасміхаўся і адзін на адзін супакойваў ротмістра: маўляў, прапаршчыка трэба зразумець — сын фельчара атрымаў права вучыцца ва універсітэце, але ў кішэнях яго заўсёды гуляў вецер; ад гэтага злосць і зайздрасць да тых, хто меў большыя магчымасці.* Шамякін. *Э, галыцьба бясштанная... Робіце-робіце, служыце-служыце, а ў кішэні вецер свішча.* Місько. *[Жыгліцкая:] І дабрыцо з аруда, і адзёжку з куфра — усё на гарэлку цягнуў, як у кішэнях вецер свістаў.* Козел.

ВЕ́ЦЕР НЯСЕ́ *каго. Незак. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. у пытальных ск. пасля слоў *куды, адкуль* і пад. (Куды і пад.) хто-н. ідзе (прыйшоў)? **Сін.**: бог нясе *каго*; бура нясе *каго*; ліха нясе *каго*; нячысцік гоніць *каго*; чорт нясе *каго*. *— куды ж яе [Хрысцю] вецер нясе? — Да Літавара ў наймічкі ідзе.* Адамчык. **ВЕЦЕР ПРЫНЁС** *каго. Зак.*

ВЕ́ЦЕР У ГАЛАВЕ́ <ГУЛЯ́Е, -Ў, СВІ́ШЧА, -СТА́Ў> *у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. вельмі легкадумны, несур'ёзны. **Сін.**: з ветрам у галаве; куды вецер дзьме; падбіты ветрам (у 2 знач.); як у полі вецер. *Калі вайна зацягнецца, і яго гадок падас-*

пее. Забяруць Косціка. А ён жа зусім дурніца, вецер у галаве. Сачанка. *Дык яна што! Яна маладая, у яе, можа быць, яшчэ вецер у галаве.* Чорны. — *Што ты з яго возьмеш, вецер гуляе ў галаве, — хмурыцца Рыгор.* Дзятлаў. *Здаровы ён у вас, кулаком быка можа зваліць, а ў галаве вецер свішча...* Міська.

ВЕ́ЦЕР У СПІ́НУ *каму. Выкл. Разм.* 1. Пажаданне шчаслівай дарогі. **Сін.**: з лёгкім ветрам (у 1 знач.). *I не агітаваць [я] прыйшла, каб тут астацца. Едзьце на здароўе. Вецер у спіну.* Мыслівец.

2. Пажаданне пазбавіцца ад каго-н. (Няхай) выбіраецца прэч, ідзе, куды хоча. **Сін.**: з лёгкім ветрам (у 2 знач.). *I адтуль, відаць, выкурылі [Сцяпана]. Цяпер да нас хацеў ушчаміцца. А павярнуў аглоблі, дык няхай яму вецер у спіну.* Гроднеў.

КІДАННЕ СЛОЎ НА ВЕЦЕР. Гл. кіданне.

КІДАЦЬ НА ВЕЦЕР *грошы* і пад. Гл. кідаць.

КІДАЦЬ СЛОВЫ НА ВЕЦЕР. Гл. кідаць.

КУДЫ́ ВЕ́ЦЕР ДЗЬМЕ́. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Без цвёрдых перакананняў і прынцыпаў. **Сін.**: вецер у галаве < гуляе > *у каго*; з ветрам у галаве; падбіты ветрам (у 2 знач.); як у полі вецер. — *Бальшавік? — Так. А вы? — Куды вецер дзьме, — горка вымавіў Бонч-Бруевіч.* Гурскі. *Зося з пэўнымі перакананнямі! А мы — куды вецер дзьме...* «Полымя».

ЛАВІ ВЕЦЕР У ПОЛІ. Гл. лаві.

НА ВЕ́ЦЕР гаварыць, крычаць і пад. *Акал. Разм.* Дарэмна, упустую, безвынікова. **Сін.**: на ўзвей вецер. *Дзед Талаш гаварыў не на вецер. Вочы яго гарэлі неспакойным злавесным агнём і зачароўвалі Мартына, адбіралі яго волю.* Колас. *Што маўчыце? Крычу я каму, мо сабе самому? Ці на вецер крычу?..* Куляшоў. *Я не раскідваю свайго пачуцця на вецер...* Гартны.

НА ЎЗВЕЙ ВЕЦЕР. Гл. узвей.

ПУСКАЦЬ НА ВЕЦЕР *грошы і* пад. Гл. пускаць.

ЯКІ́ ВЕ́ЦЕР ЗАГНА́Ў (ЗАНЁС) *каго куды*; **ЯКІ́Я ВЯТРЫ́ ЗАГНА́ЛІ (ЗАНЕ́СЛІ)** *каго куды. У безас. ужыв. Разм.* Як, пры якіх абставінах аказаўся хто-н. дзе-н. Выказванне здзіўлення пры нечаканай сустрэчы. Часцей ужыв. у пытальных ск. **Сін.**: якім ветрам <занесла> *каго куды*; які чорт занёс *каго куды. Сегень аж сумеўся ад нечаканасці. Што за дзіва! Які вецер загнаў сюды хутарскога Сегенецкага?* Чорны. *О-о, каго бачу! Іван Васільевіч! Якія вятры занеслі ў нашы балоты?* Шамякін.

ЯК У ПО́ЛІ ВЕ́ЦЕР. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Легкадумны, пусты, ветраны. **Сін.**: вецер у галаве <гуляе> *у каго*; з ветрыкам у галаве; куды вецер дзьме; падбіты ветрам (у 1 знач.). — *От Мікалай гаворыць, што ён вельмі вольны цяпер, седзячы тут на прызбе. Што такое вольны свет нідзе не бачыў. — Вольны? Як у полі вецер. Ні галавы, ні хваста. Хе-хе-хе. — Ну так, як у полі вецер.* Чорны. *Чаму ты такая, як у полі вецер? Спачатку ты Валерыю сімпатызавала, потым да Грышы прыліпла, а цяпер табе Герчык мілей за ўсіх.* Няхай.

ВЕЧАР • **ДО́БРЫ ВЕ́ЧАР!** *Выкл. Функц. не зам.* Прывітальны зварот пры сустрэчы вечарам. — *Добры вечар, — бабка па голасу пазнала Аўгінню.* Колас. — *Добры вечар!.. — Добры вечар! — адказала гаспадыня.* Лобан.

Яшчэ **НЕ ВЕ́ЧАР**. *Акал. Разм.* Не позна (зрабіць што-н.). *[Антаніна:] Паліна, апошні раз кажу табе, пайшлі замуж, яшчэ не вечар, падумай, паразмыслі.* Філімонава. *Сябры суцяшалі: яшчэ не вечар. З тваімі заслугамі напэўна можна дачакацца лепшага...* Быкаў.

ВЕЧАРА • **АБЫ ДЗЕНЬ ДА ВЕЧАРА**. Гл. дзень.

ВЕЧНАСЦЬ • **АДЫХОДЗІЦЬ У ВЕЧНАСЦЬ**. Гл. адыходзіць.

ВЕЧНАЯ • **ВЕЧНАЯ ГІСТОРЫЯ**. Гл. гісторыя.
ВЕЧНАЯ ПАМЯЦЬ *каму*. Гл. памяць.

ВЕЧНЫ • **ВЕК ВЕЧНЫ**. Гл. век.
ПА ВЕК ВЕЧНЫ. Гл. век.

ВЕЧНЫМ • **ВЕЧНЫМ ПРАВАМ**. Гл. правам.
ЗАСНУЦЬ ВЕЧНЫМ СНОМ. Гл. заснуць.
СПАЦЬ ВЕЧНЫМ СНОМ. Гл. спаць.

ВЕЧНЫЯ • **ВЕКІ ВЕЧНЫЯ**. Гл. век.
НА ВЕКІ ВЕЧНЫЯ. Гл. векі.

ВЕШАЙ • **ХО́ЦЬ СЯКЕ́РУ (ТАПО́Р) ВЕ́ШАЙ**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Дзе-н. няма чым дыхаць. *Пасля позняга снедання Рыгор так і не вылез з-за стала, толькі адсунуўся трохі і ўсё смаліў і смаліў цыгарэту за цыгарэтаю, у хаце ўжо было хоць сякеру вешай.* Міська. *Кантора біткам набіта людзьмі... Дыму — хоць сякеру вешай! Амаль усе кураць.* Макарэвіч. *Боты адцягні, а то ў нос дае. Распусціў свой дзёгаць ці варволь пад самым носам, хоць сякеру вешай.* Чорны. *Дым клубкамі віўся пад нізкай столлю... — Хутка тут хоць тапор вешай.* Галавач.

ХО́ЦЬ <ТЫ> САБА́К ВЕ́ШАЙ *на кім. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. вельмі высокі, вялікага росту. **Сін.**: з каломенскую вярсту. **Ант.**: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; аршын з шапкаю; жабе па калена; з вузел; кату па пяту; пад стол пяшком ходзіць. *У свядомасць прыплыло зусім другое: «А высокія [немцы], хоць ты на іх сабак вешай».* Семашкевіч.

ВЕШАЙСЯ • **ХО́ЦЬ <ТЫ> ВЕ́ШАЙСЯ**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін.**: хоць ты галавой аб сцяну бісяя; хоць душой загавей; хоць галавой у пятлю; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *Такое жыццё было, што хоць ты вешайся!* Пестрак. *Я страшэнна.. у крытычным палажэнні, так што хоць вешайся.* Купала.

ВЕШАЦЦА • **ВЕ́ШАЦЦА НА ШЫ́Ю** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Навязвацца, настойліва дамагацца прыхільнасці, сімпатыі, узаемнасці. Пра жанчыну ў адносінах да мужчыны. **Сін.**: кідацца на шыю *каму*. *Спачатку ты вешалася мне на шыю, гатова была выйсці за мяне замуж, а сёння ты нешта пачынаеш віляць...* Дамашэвіч. *[Гарлахвацкі:] Я ведаю такіх старэнькіх, якім дзяўчаты на шыю вешаюцца.* Крапіва. **ПАВЕСІЦЦА НА ШЫЮ** *каму. Зак.*

ВЕШАЦЬ • **ВЕ́ШАЦЬ (АПУСКА́ЦЬ) ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да моцнага адчаю, адчуваць душэўнае хваляванне, маркоціцца. **Сін.**: вешаць нос; вешаць нос на квінту; занепадаць духам; падаць духам. *Думаў, што пражыву, абыдуся без вас я, вершы. Ды пачаў галаву я без вершаў вешаць.* Вярцінскі. *І ва ўмовах невясёлых мы не вешаем галоў.* Астрэйка. *Янка, трымайся! Не апускай галавы! Ідзі смела насустрач заўтрашняму дню!* Колас. **ПАВЕСІЦЬ (АПУСЦІЦЬ) ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)**. *Зак. Хадзілі браты сумныя, павесілі галовы.* Лынькоў. *—Відаць, невясёлыя весткі з дому, Максім, калі так апусціў галаву? — запытаў Серафім.* Машара.

ВЕ́ШАЦЬ (АПУСКА́ЦЬ, СПУСКА́ЦЬ) НО́С (НАСЫ́). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да моцнага адчаю, адчуваць душэўнае хваляванне, маркоціцца. **Сін.**: вешаць галаву; вешаць нос на квінту; занепадаць духам; падаць духам. — *Ніхто не ведае, калі памрэ, — ціха сказаў Мікіта Мінавіч. — А вельмі ўжо вешаць нос няма чаго.* Кулакоўскі. *Настойлівасць і вытрымка — галоўнае для рыбака. Няма ўдачы — не апускай носа, старайся, шукай, і яна, тая ўдача, нідзе не дзенецца...* Хадкевіч. **ПАВЕСІЦЬ (ЗВЕСІЦЬ, АПУСЦІЦЬ, СПУСЦІЦЬ) НОС (НАСЫ).** *Зак. Калі ж [лейтэнант] аб'явіў разліку задачу, хлопцы апусцілі насы.* Быкаў. *Дзяўчаты зусім павесілі насы, а хлопцы яшчэ спрабавалі жартаваць і казырыцца.* Грахоўскі. *Дык чаго ты нос павесіў? Вальку ўсё сніш?* Лынькоў. *Маўчаць яны [хлопцы], насы спусцілі, сядзіць дырэктар, як на шыле — нагналі ж чэрці ім занозу.* Колас. *Каб даў бог, унучкі былі такія, як дачка. Што б ні было, а рукі ў яе не ападуць, носа не спусціць, не будзе ратавацца кленічамі ды праклёнамі.* Янкоўскі.

ВЕ́ШАЦЬ ЛАПШУ́ <НА ВУ́ШЫ> *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Падманваць каго-н., гаворачы няпраўду. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Дык чаго ж ты мне тут лапшу на вушы вешаеш? Пустазвон ты чортаў! Столькі часу задарма на цябе ўходаў!* Дудараў. *Паздзекавалася Паліна [з Паўла]. Лоўка лапшу вешала. Паўлу адно пляла — тварыла ж другое.* Калодзежны. — *Цырк, — ляпнуў сябе па каленях патлаты. — Вешаю ёй лапшу ўсялякую, аж душуся ад смеху — верыць.* Клімянкоў. **НАВЕШАЦЬ ЛАПШЫ <НА ВУШЫ>** *каму. Зак. — Паляцяць нашы слаўныя галовы вобзем. — Нічога, Аляксей Савіч [нашым жонкам] лапшы на вушы навешае. Да таго ж ён прыходзіць з нейкім адміністратарам ад навукі.* Кацюшэнка.

ВЕ́ШАЦЬ (НАВЕ́ШВАЦЬ) ЯРЛЫКІ́ (ЯРЛЫ́К) *<каму, на каго, на што>. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай сукупнасці асоб. Аднабакова, шаблонна ацэньваць, характарызаваць каго-н. **Сін.**: прыклейваць ярлык *<каму, на каго, на што>*; прышываць ярлык *каму*. *Дык не трэба так проста і вешаць ярлыкі! І не трэба крычаць на чалавека, калі ён хоча даказаць, што не вінаваты!..* Мележ. *Мяшчане... Прывыклі, не думаючы, гаварыць, ярлыкі вешаць...* Гігевіч. *Ні ў кога — у тым ліку і ў публіцыстаў — няма права зневажаць чалавека, навешваць на яго ярлыкі.* «ЛіМ». **НАВЕШАЦЬ ЯРЛЫКІ (ЯРЛЫК)** *<каму, на каго, на што>. Зак. Маладых паэтаў, пісьменнікаў Іван падтрымлівае, як можа. Нават тых, якім ужо навешаны ярлыкі.* Навуменка.

ВЕ́ШАЦЬ НО́С (НАСЫ́) НА КВІ́НТУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да моцнага адчаю, маркоціцца, сумаваць. **Сін.**: вешаць галаву; вешаць нос; занепадаць духам; падаць духам. — *Але следу гэтае рэвалюцыі ніхто не затрэ ў гісторыі... — О не! — падхватвае Вольга Віктараўна. — І вешаць нос на квінту няма чаго.* Колас. — *Нічога, дзеткі, усё будзе добра, не вешайце насы на квінту, — суцяшала маці.* «Полымя». **ПАВЕСІЦЬ НОС (НАСЫ) НА КВІНТУ.** *Зак. І думаў [паніч], што кала-*

ніст дасць яму за гэтыя мукі бог ведае колькі грошай, а калі ўвечары пасля цяжкай працы атрымаў тую плату, дык і нос павесіў на квінту. Прокша.

ВЕ́ШАЦЬ САБА́К *на каго, каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нагаворваць на каго-н., лаяць, абвінавачваючы ў чым-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што*; выліваць памыі *на каго*; выліваць бруд на галаву *каго*; закідваць граззю *каго*; кідацца граззю; кідаць каменем *у каго*; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго*; мазаць дзёгцем *каго, што*; мяшаць з граззю *каго, што*; мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што*; падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. — Ты б паслухаў, як Прузына сабак вешае на нас усіх — не тое б загаварыў, — адказала, не маючы чым абараніцца, Зося.* Ядвігін Ш. **НАВЕШАЦЬ САБАК** *на каго, каму. Зак. [Канструктар] недасыпаў, недаядаў, цярпеў прыдзіркі экспертызы, масцітых знатакоў капрызы. Спец не адзін яму сабак навешаў, успомніць, дык не дай ты бог!* Крапіва. *Кожны з разумным выглядам гундосіць, за якія грахі прагналі Салавейчыка. Былі б тыя грахі! Былі б ці не былі, а цяпер — ого, якіх сабак навешаюць! Цяпер вешаць сабак аматараў знойдзецца!* Блакіт.

<u>*Есці*</u> **ЯК (ШТО́) НА ПЛО́Т (НА ПЛЯЦЕ́НЬ) ВЕ́ШАЦЬ**. *Акал. Разм.* Без апетыту, неахвотна. **Ант.**: аж за вушамі трашчыць; аж нос гнецца; за абедзве шчакі; за маліну (у 1 знач.); на поўную губу (у 2 знач.); на поўны рот; на ўвесь рот (у 1 знач.). *А еў [Мікіта] — што на плот вешаў. Не адчуваў ні патрэбы ў гэтай ядзе, ні смаку.* Ваданосаў. *Упарадкавалася яна [Сахвея] і села перакусіць. Але ела як на пляцень вешала.* Калодзежны.

ВЕЯЦЬ • **ВЕЯЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**. Гл. адвейваць.

ВЁРСТ • **АБЫХОДЗІЦЬ ЗА СТО ВЁРСТ** *каго, што.* Гл. абыходзіць.

СЕ́М ВЁРСТ ДА НЯБЁС І ЎСЁ ЛЕ́САМ. *Акал. Разм. Жарт. Іран.* Вельмі многа і абы-чаго (нагаварыць, наплесці і пад.). **Сін.**: бочку арыштантаў; мех з торбай; мех і кайстру; сем карабоў. *Масалянка па-бабску магла наплесці сем вёрст да нябёс і ўсё лесам, а вы тут, у сваёй міліцыі, ад няма чаго рабіць вушы і развесілі, замест таго, каб толкова разабрацца!* Карпюк.

ВЁСКА • **ПАЦЁМКІНСКАЯ ВЁСКА**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Ашуканства, паказуха, за якой хаваецца дрэнны стан чаго-н. **Сін.**: адвод вачэй; гульня ў ката і мышку; дымавая заслона; навешванне лапшы на вушы; пусканне пылу ў вочы; пусканне туману; траянскі конь (у 1 знач.). *[Галавач:] Мяне за гэты комплекс Матусевіч, ведаеш, колькі агітаваў? Выстаяў. Яму мода, пацёмкінская вёска патрэбна, каб дэлегацыі вазіць. А мужыку жыццё патрэбна.* Матукоўскі. *Юркевіч зусім не супраць прыгажосці. Ён толькі не хоча, каб у ёй нешта нагадвала пацёмкінскія вёскі.* Карпаў.

ВІ • **ХО́ЦЬ <ТЫ́> ВЯРО́ЎКІ ВІ́** *з каго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Хто-н. занадта пакорлівы, безадгаворачна падпарадкоўваецца каму-н. *[Гарлахвацкі:] Дагаварыліся? [Туляга:] Дагаварыліся. [Гарлахвацкі (адзін):] Гатоў. Цяпер хоць ты з яго вяроўкі ві.* Крапіва. *Чым жа яна магла акруціць так барона, што з яго хоць вяроўкі ві?* Машара. *Калі змяркалася, калі справа ішла да начы — тут яна [Клава] станавілася ласкавая, паслухмяная, хоць вяроўкі з яе ві.* Б.Стральцоў. *[Шчыгол] глядзеў на Гардуноўскага запытальна-лісліва, пакорна — ну хоць ты з яго вяроўкі ві.* Масарэнка.

ВІД • **СТАВІЦЬ НА ВІД** *каму.* Гл. ставіць.

ВІДАВОКУ • **НА <СА́МЫМ> ВІДАВО́КУ**. *Разм.* **1.** *Акал.* Так, што відаць усім. *[Сотнікаў] упаў тады непадалёк ад насыпу, якраз на самым відавоку, і немцы пачалі біць па ім ледзь не ва ўпор.* Быкаў. *Толькі цяпер [Вера Паўлаўна] успомніла пра два чамаданы і адразу ж убачыла іх ля сцяны, на самым відавоку.* Асіпенка. *Другая ваза атрымалася куды прыгажэйшая, і жонка, пахваліўшы — «заглядзенне», — паставіла яе на камодзе, на самым відавоку.* Воранаў. *Калі б у вёсцы былі немцы, разважаў Чубар, то наўрад ці стаялі б сяляне гэтак на відавоку.* Чыгрынаў. *Толькі рабі ўсё ціхом.., на відавоку і повідну не рабі, каб палякі не заўважылі.* Чорны.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Даступны агляду, назіранню і пад. **Сін.**: на віду *ў каго* (у 2 знач.); на воку *ў каго. У нас першы рад, першыя крэслы. Мы на самым відавоку.* Васілевіч. *Зямля, бы ў мацеры калыска, на відавоку, пад рукамі...* Колас. *Вёска ўся на відавоку, сям-там дымяцца каміны.* Крапіва.

ВІДАНА • **ДЗЕ́ ГЭ́ТА ВІ́ДАНА**. *Часцей у ролі галоўн. ці дадан. ск. Разм. Неадабр.* Хіба можа быць такое?! Ужыв. для выказвання адмоўных адносін да чаго-н. *Дзе гэта відана, каб вучаная па-гарадскому, праз колькі год, ды каб выйшла замуж за старца. Не будзе таго!* Мурашка. *— Дзякуй яму за такую навуку, — не сунімаўся Якуб. — Тры пуды на лета — дзе ж гэта відана? Ды яшчэ работу ўсялякую рабі яму, як сталы парабак.* Крапіва.

ВІДАЦЬ • **КАНЦА́-КРА́Ю (КА́НЦА І КРА́Ю) НЕ ВІДА́ЦЬ (НЯМА́, НЕ БЫЛО́)** *чаму. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Што-н. бязмежна распасціраецца ўдалечыню. *Улетку тут канчалася возера і пачыналася непраходнае балота, якое цяпер было залітае вадой. Гэтай вадзе не відаць было канца-краю...* Маўр. *Дрыгве — канца і краю не відаць.* Куляшоў.

2. Што-н. вельмі доўга цягнецца, доўжыцца. *Гаворцы ды бяседзе канца-краю не відаць. — Што ж, пара, мае суседзі, час прыйшоў адпачываць.* Астрэйка. *Моцна прыціснула гора. Здавалася, канца і краю няма яму і ніколі ад яго не адкараскацца.* Крапіва. *І калі ўсе даведаліся, што дзед Астап — бацька памочніка машыніста Андрэя, а Міколка — сын Андрэеў, агульнай радасці не было канца-краю.* Лынькоў.

3. У вялікай колькасці, вельмі многа чаго-н. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 2 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Люстра было не адно, іх было многа — анфілада люстраных дзвярэй — канца і краю ім не відаць.* Шамякін. *Гавароўскія восем мяхоў навальцавалі, а з клункамі — канца-краю няма.* Грахоўскі.

МАСКВА ВІДАЦЬ. Гл. масква.

ЯК ВІДА́ЦЬ. *Узнач. пабочн. сл. Функц. не зам.* Напэўна, мабыць. **Сін.**: глядзі што; трэба думаць; хутчэй за ўсе. *Шырокі лоб і авал твару з вастраватым падбародкам казалі за тое, што Іван Тадорык, як відаць, чалавек з выдатнымі здольнасцямі.* Колас. *На ўсю зіму вось на гэту Ціт наш выпісаў газету — хоча ведаць, як відаць, што на свеце дзе чуваць.* Крапіва.

ВІДНА • **АД ВІДНА́ ДА ЦЯМНА́.** *Акал. Разм.* Увесь дзень, з усходу да заходу сонца. **Сін.**: ад зары да зары (у 1 знач.); ад расы да расы; ад цёмнага да цёмнага; ад цямна да цямна (у 1 знач.). **Ант.**: ад відна <і> да відна; ад зары да зары (у 2 знач.); ад цямна <і> да відна. *Камандзіры ад відна да цямна маршыравалі з новымі чырвонаармейцамі па Бярэзінскім фарштаце, вучылі калоць мяхі з пілавіннем і адбівацца прыкладам.* Грахоўскі. *[Мужчыны і жанчыны] ад відна да цямна працавалі на лузе.* Паслядовіч.

АД ВІДНА́ <І> ДА ВІДНА́. *Акал. Разм.* Усю ноч, з заходу да ўсходу сонца. **Сін.**: ад зары да зары (у 2 знач.); ад цямна <і> да відна. **Ант.**: ад відна да цямна; ад зары да зары (у 1 знач.); ад расы да расы; ад цёмнага да цёмнага; ад цямна да цямна (у 1 знач.). *[Ульяна:] А мой [муж] як памёр, заместа яго на старажоўства пайшла... Ад відна да відна. Ды ў кажусе. Ды ноч у ночку. Ды ўсю зімачку.* Петрашкевіч. *Я тады, дзяўчаткі, вам бы пеў такія дыфірамбы ад відна і да відна...* Крапіва.

АД ЦЯМНА <І> ДА ВІДНА. Гл. цямна.

ВІДУ • **ДЛЯ ВІ́ДУ.** *Акал. Разм.* З мэтай стварыць пэўнае ўражанне. **Сін.**: дзеля гадзіся; для адводу вачэй; для блізіру; для вока; для понту; для прыклёпу; для прыліку; з понтам. *Серж тады толькі для віду адбегся ад чалавека, а пасля павярнуўся і пайшоў за ім.* Чорны. *[Лукашык] быў перакана용ы чамусьці, што яны ўсё ведаюць, але пытаюць проста так, для віду.* Дамашэвіч.

НА ВІДУ́ *ў каго. Функц. не зам.* **1.** *Акал.* У прысутнасці каго-н., так, што відаць каму-н. (рабіць што-н.). **Сін.**: на вачах (у 2 знач.). *Мацвей зайшоў, узяў Андрушку за руку і выцягнуў адтуль. А Андрушка быў ужо не такі маленькі, каб паддацца, на віду ва ўсіх пабіліся.* Лобан. *Не мог дзе пачакаць да ночы. Трэба ж было перціся на віду ў немцаў.* Быкаў.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даступны агляду, назіранню, кантролю з боку каго-н. **Сін.**: на воку *ў каго*; на <самым> відавоку (у 2 знач.). *Імкнуцца быць на віду, самі сабой гуляюць, спяць. Усю не спакояць грамаду нягодных «камунараў» пяць.* Купала. *[Чарнавус:] Якая ж віна? Вось тут я сам, тут мая і праца ва ўсіх на віду.* Крапіва.

НЕ ПАДАВАЦЬ ВІДУ. Гл. падаваць.

НЕ ЎПУСКАЦЬ З ВІДУ *каго, што.* Гл. упускаць.

УПУСКАЦЬ З ВІДУ *каго, што.* Гл. упускаць.

ВІЗІТНАЯ • **ВІЗІТНАЯ КАРТКА** *каго, чаго.* Гл. картка.

ВІЛАМІ • **ВІЛАМІ ПА ВАДЗЕ ПІСАНА.** Гл. пісана.

ВІЛЬНІ • **ЯК ДЗЯДЗЬКА Ў ВІЛЬНІ.** Гл. дзядзька.

ВІЛЯЦЬ • **ВІЛЯ́ЦЬ ХВАСТО́М.** *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы.

1. Хітраваць, крывадушнічаць, ашукваць. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гнуцца ў дугу; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву

каму (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Усе пагадзіліся на тым, што другі фронт, мусіць, не скора будзе адкрыты: «Саюзнікі віляюць хвастом».* Гурскі. *Гавары, што ведаеш пра яго. А будзеш віляць хвастом, адразу кулю ў лоб.* Лынькоў.

2. *перад кім.* Ліслівасцю дамагацца чыёй-н. прыхільнасці. **Сін.**: гнуцца ў тры пагібелі *перад кім*; гнуць спіну *перад кім*; ламаць шапку *перад кім*; лізаць боты *каму*; падаць лістам *перад кім*; падпускаць лёстачкі *каму,* поўзаць на каленях *перад кім*; рассыпацца драбней маку *перад кім*; рассыпацца <дробным> макам *перад кім*; слацца лістам *перад кім*; станавіцца на заднія лапкі *перад кім*; хадзіць на задніх лапках *перад кім*; хадзіць на пальчыках *перад кім. [Газета] нядобра скакала пад панскую дудку, мала віляла хвастом перад панам, чуць-чуць спачувала рабочым, сялянам...* Крапіва. *Змяніўся і выгляд іх [рускіх эмігрантаў] хлёсткі, слухмяна віляюць хвастом, японскай чакаючы косткі пад бедным маньчжурскім сталом.* Куляшоў.

ВІНО • **УЛІВАЦЬ У СТАРЫЯ МЯХІ НОВАЕ ВІНО**. Гл. уліваць.

ВІР • **ХО́ЦЬ <ТЫ> У ВІ́Р (У ПЕ́ЛЬКУ) ГАЛАВО́Й**. *У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін.**: хоць ты галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *—Выганяць з камсамола, з пасады здымуць. Дзе яму тады дзецца, калеку. Хоць у вір галавой. — Не бойся, ён не з такіх.* Мурашка. *Трапіў, як кажуць, у нерат — ні ўзад ні наперад. Хоць ты ў вір галавой.* Машара. *Што было гаварыць на развітанне? Так раптоўна, так нечакана ўдарыла ты па самых напятых струнах маёй душы. Хоць у вір галавой.* Мыслівец. *Каб не Піліп, дык хоць у пельку галавой.* Навуменка. *Значыцца, усё ведала, а маўчала, таілася, а калі хоць у вір галавой, дык яна тут са сваімі кпінамі...* Гаўрылкін.

ВІРУ • **У ВІРУ́ (-Ы́) НА КАЛУ́**. *Акал. Разм.* Вельмі далёка, у аддаленым месцы (быць, знаходзіцца, будавацца і пад.). **Сін.**: блізкі свет; за дзесятай гарой; за светам; за тры-дзевяць зямель; на краі свету; у чортавых зубах; у чорта на кулічках; у чорта на рагах; у чорта ў зубах. *Дый калі як след падлічыць, гэта наўрад ці будзе даражэй, чым будавацца ў віру на калу.* Карпаў. *Так і знайсці тых мальцаў! У віры на калу чорт носіць. Дзе б паднеслі да станцыі, дык і блізка [няма].* Янкоўскі.

ВІСЕЛЬНЯ • **ВІ́СЕЛЬНЯ (ШЫ́БЕНІЦА) ПЛА́ЧА** *па кім. У безас. ужыв. Разм. Пагард.* Хто-н. заслугоўвае павешання. **Сін.**: асіна плача *па кім*; вяроўка плача *па кім*. *—Бунтаўшчыкі... Вісельня па вас плача, — прабурчаў ён [ураднік], прабіраючыся да дзвярэй корпуса.* Арабей. *Мабыць, [Фама] недзе жыве і лічыцца добрым чалавекам, ходзіць да суседзяў у госці і расказвае, як пакутаваў у акупацыі, а тут шыбеніца плача па ім.* Грахоўскі.

ВІСЕЦЬ • **ВІСЕ́ЦЬ (ВІ́СНУЦЬ, ПАВІСА́ЦЬ) У ПАВЕ́ТРЫ**. *Незак. Функц. не зам.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Знаходзіцца ў хісткім, няпэўным становішчы. **Сін.**: вісець паміж небам і зямлёй. *Ні ў вымаўленні, ні ў транскрыпцыі гэта рыса (характарыстыка) не знаходзіць свайго адлюстравання, яна проста неяк па-*

вісае ў паветры. «Нар. асвета». *Паставіць [гараж] у сваім двары нельга, а ў чужы хто пусціць? Так што, пытанне з гаражом пакуль што вісела ў паветры.* Шахавец. **ПАВІСНУЦЬ У ПАВЕТРЫ**. *Зак.*

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не атрымліваць спачувальнага водгуку, падтрымкі іншых людзей. Пра меркаванні, думку, вывад і пад. *Нават у Астаповіча з'яўляліся ідэі, якія, як кажуць, павісалі ў паветры, і ён у такім разе стараўся хутчэй забыцца пра іх.* Шамякін. *Пагражае [Вырай] усімі карамі тым, хто ўцякае з лекцый і семінараў. Пагрозы віснуць у паветры.* Навуменка. **ПАВІСНУЦЬ У ПАВЕТРЫ**. *Зак. Шчыра кажучы, няма надзеі, што мой пратэст не павісне ў паветры, калі нават і дасягне вушэй незнаёмца.* «ЛіМ».

ВІСЕ́ЦЬ НА ВАЛАСКУ́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, абстр. ці канкр. прадмета. Аказвацца ў вельмі ненадзейным, небяспечным становішчы. **Сін.**: трымацца на валаску. *Зразумей ты, што хочацца часамі даведацца пра тое-сёе, асабліва зараз, калі на валаску вісім з працай.* Машара. *Тайную сваю просьбу, якую даверыў [К. Чорны] мне ў цяжкую хвіліну, калі жыццё яго вісела на валаску, я не споўніў.* Вітка. *Цяпер кожнаму ясна, што панская ўлада на валаску вісіць.* Бажко.

ВІСЕ́ЦЬ НАД ГАЛАВО́Й (НАД ГАЛО́ВАМІ) <*каго*>. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пастаянна пагражаць. Пра небяспеку, смерць і пад. *Закон гэты не столькі, можа, дзейнічаў, колькі проста вісеў над галовамі немак чорнаю хмарай, якая час ад часу надавала больш ці менш суровы голас затоенага і вельмі пільнага грому.* Брыль.

ВІСЕ́ЦЬ НАД ДУШО́Й. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Дакучаючы, патрабаваць неадкладнага выканання. **Сін.**: вісець на носе *ў каго. Нарэшце, праз вельмі доўгі дзеля такой справы час, [Волька] напісала тое, што вісела над душой.* Чорны. *Чалавек працуе куды лепш, калі дома ў яго ўсё дагледжана і над душой не вісяць непаладкі.* Шахавец.

ВІСЕ́ЦЬ НА НО́СЕ *ў каго. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Дакучаючы, патрабаваць неадкладнага выканання. **Сін.**: вісець над душой. *Рамонт кватэры вісеў на носе ў Гром-Кісельскага, і ён з цікавасцю глянуў на таўстуна.* «ЛіМ».

ВІСЕ́ЦЬ НА ПЛЯЧА́Х. *Незак. Разм.* 1. *у каго, чыіх.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даганяючы ці гонячы каго-н., ісці, рухацца следам за кім. **Сін.**: вісець на хвасце *ў каго*; садзіцца на хвост *каму, чый* (у 1 знач.). *Немцы не вытрымалі, пакаціліся назад. Савецкія байцы доўга віселі на іх плячах, расстрэльваючы з вінтовак і кулямётаў.* Гурскі.
2. *каго, чаго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Быць прадметам чыіх-н. клопатаў. Сін.: ляжаць на плячах *чыіх, каго. Адкормачны комплекс толькі на тры працэнты міжгаспадарчы. Фактычна ўвесь комплекс вісіць на плячах адной гаспадаркі.* Дуброўскі.

ВІСЕ́ЦЬ НА ТЭЛЕФО́НЕ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Часта званіць і доўга гаварыць па тэлефоне. **Сін.**: абрываць тэлефон; сядзець на тэлефоне. *Янковіч рашуча накіроўваецца да свайго стала, і я чую, як яна пачынае абурацца кімсьці, хто нібыта цэлымі днямі вісіць на тэлефоне, а іншым не дае пагаварыць і тры мінуты.* Радкевіч. — *Каб разабрацца, хто з нас вінаваты,* — *наступаў Юркевіч,* — *трэба, таварыш загадчык, не вісець на тэлефоне, а часцей бываць у калгасах...* Рылько.

ВІСЕ́ЦЬ НА ХВАСЦЕ́ *ў каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Даганяючы ці гонячы каго-н., ісці, рухацца следам за ім. **Сін.**: вісець на плячах (у 1 знач.); садзіцца на хвост *каму, чый* (у 1 знач.). *Замест таго, каб нам, пар-*

тызанам, адбіваць атакі ворага, які, канечне, будзе вісець на хвасце, мы павінны часта адцягваць увагу, каб навесці парадак у нашай калоне. «Полымя».

ВІСЕ́ЦЬ НА ШЫІ (НА КА́РКУ) *у каго, чаго, чыёй. Незак. Разм. Неадабр.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Знаходзіцца на чыім-н. забеспячэнні, утрыманні. **Сін.**: есці хлеб (у 2 знач.); садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 2 знач.); сядзець на шыі *чыёй, у каго, каго.* **Ант.**: злазіць з карку *чыйго. [Пашка] кінуў вучобу і пайшоў у афіцэрскае вучылішча — каб не вісець на шыі ў маткі і ў малодшых братоў і сястры, якім тады самім патрэбна была дапамога...* Дамашэвіч. *— Адным словам, як ні павярні, свінакомплекс будзе вісець на шыі дзяржавы, — каменціруе Даленка маё паведамленне аб справах комплексу «Кастрычнік».* Дуброўскі. **ПАВІСНУЦЬ НА ШЫІ (НА КАРКУ)** *у каго, чаго, чыёй. Зак. Патрэбна мне твая ляля! Расшалопаў? Бяры сваю Любу! А то павісне на маёй шыі...* Грамовіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Быць абузай, вялікім цяжарам для каго-н. *Толькі вельмі ж ужо няёмка сябе адчуваеш, калі ў цябе даўгі вісяць на шыі...* Шахавец. *[Лось:] А на чыім жа карку доўг вісіць? На маім.* Галубок. *У іх [сялян] дзеці галодныя, голыя, босыя, подаці на шыі вісяць...* Галавач. **ПАВІСНУЦЬ НА ШЫІ (НА КАРКУ)** *у каго, чаго, чыёй. Зак.*

ВІСЕ́ЦЬ ПАМІ́Ж (МІ́Ж) НЕ́БАМ І ЗЯМЛЁЙ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходзіцца ў хісткім, няпэўным становішчы. **Сін.**: вісець у паветры (у 1 знач.). *Няма нічога горшага, як нуднае, абрыдлае чаканне. Шура пяты дзень у лесе, а партызан у вочы не бачыў. Вісіць паміж небам і зямлёй...* Навуменка. *Не, калі ўжо вырашана, ехаць на ўзлессе трэба неадкладна. Няма чаго вісець паміж небам і зямлёй.* Шахавец. **ПАВІСНУЦЬ ПАМІЖ (МІЖ) НЕБАМ І ЗЯМЛЁЙ.** *Зак. Павіс я між небам і зямлёю... Далей вучыцца не хачу, а ў двары рабіць няма каму: бацька з маткаю — і ўсё.* Каваль.

ВІСЕ́ЦЬ У ПАВЕ́ТРЫ *калі. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Чакаць свайго вырашэння, набліжацца, надыходзіць. *У галоўным мы вас падтрымаем. Падтрымаем ідэю, бо за ёй будучае, яна даўно вісіць у паветры, пра гэта гавораць на розных нарадах, выступае і прэса за цэнтралізаванае кіраванне электронна-вылічальнай тэхнікай...* Радкевіч.

ВІСКУ • *Напівацца* **ДА ПАРАСЯЧАГА ВІСКУ**. Гл. піску.

ВІСНУЦЬ • **ВІСНУЦЬ У ПАВЕТРЫ**. Гл. вісець.

ВІЦЦА • **ВІ́ЦЦА ТРУБО́Й.** *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Вельмі добра расці. Пра жыта, пшаніцу і пад. *— Хай пшанічка ў вашым полі віецца трубою! — крычаў Захар Рудак на развітанне Мешкялісу.* Броўка. *У вашым калгасе шырокае поле, няхай жа для шчасця цвіце ваша доля... Каб жыта ў полі трубою вілося, а ў хаце каб сала кублямі вялося.* Русак.

ВІЦЬ • **ВІ́ЦЬ ГНЯЗДО́** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ствараць дамашнюю ўтульнасць для каго-н. **ЗВІЦЬ ГНЯЗДО** *каму. Зак. [Лявон:] Помні і пра тое, што ўсё гэта мы для цябе прысталаліся, табе мы звілі гняздо гэта.* Макаёнак.

ВІ́ЦЬ <СВАЁ, САБЕ́> ГНЯЗДО́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Уладкоўваць сямейнае жыццё. **Сін.**: кідаць якар *дзе*; пускаць карэнне (у 1 знач.). **Ант.**: здымацца з якара. *Праз васемнаццаць дзён я дэзерціраую з войска халасцякоў. Хопіць, нахаласцякаваўся. Час віць гняздо.* Дайнека. *[Георгій:] Еду, маці! [Дарота:] Каб маткаю хацеў сапраўды зваць, каб быць хацеў сапраўдным зяцем, не ехаў бы, а віў сваё гняздо.*

Клімковіч. **ЗВІЦЬ <СВАЁ, САБЕ> ГНЯЗДО**. *Зак. А якая з дзяўчат не марыць, каб удачліва звіць сваё гняздо?* Праскураў.

2. *дзе. Часцей неадабр.* Уладкоўвацца, ствараючы дамашнюю ўтульнасць. **ЗВІЦЬ <СВАЁ, САБЕ> ГНЯЗДО**. *Зак. Каліну перанеслі ў кабінет дырэктара, дзе паспеў быў ужо звіць сабе гняздо камендант, і палажылі на мяккую канапу.* Няхай. *На кропельку не веру я паэту, які ў сталіцы звіў сабе гняздо, жыве ў раскошы, смачна есць і п'е, а ў вершах плача па жыцці сялянскім...* Жычка.

3. *дзе. Неадабр.* Знаходзіць прыстанішча. Пра шкоднікаў, ворагаў. **ЗВІЦЬ <СВАЁ, САБЕ> ГНЯЗДО**. *Зак. [Андрэй:] Галуза — пратэкцыя Лося. Лось, як мне здаецца, белы афіцэр. Вось бачыце, якое звілі гняздо на заводзе шкоднікі.* Галубок. *У першыя гады пасля рэвалюцыі ў нашым сельсавеце звілі сабе гняздо, па-простаму кажучы, варожыя элементы.* Сіняўскі.

ВЯРО́ЎКІ (-У) ВІ́ЦЬ *з каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаць з кім-н. так, як хочацца, поўнасцю падпарадкоўваць сабе каго-н. Часцей пра жанчын у адносінах да мужчын. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); браць у <свае> рукі (у 1 знач.); выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; ездзіць на карку *чыім*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму, каго*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). *У цябе вельмі мяккі характар. Вяроўкі з такога жонка будзе віць.* Сачанка. *Трэба паспрабаваць узяць яго абходным манеўрам. Кажуць, маладая жонка вяроўку можа віць з мужа.* Шамякін.

З ВЕ́ТРУ ВЯРО́ЎКІ ВІ́ЦЬ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць, сцвярджаць што-н. без усякіх падстаў; выдумваць. **Сін.**: высмоктваць з пальца. *У вашай бальніцы, гляджу, ёсць аматары з ветру вяроўкі віць.* Савіцкі. *[Васіль] пазіраў на роўныя прыгожа выведзеныя літары, падумаў: «Такім почыркам толькі падзякі пісаць, а ён кляўзы строчыць. Бываюць жа зласліўцы, якія з ветру вяроўкі ўюць — смак у гэтым чуюць».* Капусцін. **З ВЕТРУ ВЯРОЎКІ ЗВІЦЬ**. *Зак.*

ВОБЗЕМЛЮ • **І ДУДЫ ВОБЗЕМЛЮ**. Гл. дуды.

ВОБРАЗА • **РЫЦАР ЖУРБОТНАГА ВОБРАЗА**. Гл. рыцар.

ВОЗ • **ВО́З І ЦЯПЕ́Р (ЗА́РАЗ, СЁННЯ) ТА́М**. *У ролі другой часткі скл.-злуч. ск. з супраціўнымі адносінамі. Функц. не зам. Неадабр.* Справа ніколькі не рухаецца ўперад. *Пераменіцца? Ды каб жа яно хутчэй?.. Бачыце, параспіхалі людзей немаведама куды і што, а воз і цяпер тамака.* Гартны. *За гэты час з калгаснай канторы на рахунак распрацоўшчыка-інстытута.. пералічана ні многа ні мала восем тысяч рублёў, але, як кажуць, воз і зараз там.* «Маладосць». *Колькі разоў гаварыў я пра гэта раённаму начальству, у тым ліку і Валынкіну, а воз, як кажуць, і сёння там.* Макарэвіч. *Пытанне разглядалася на розных узроўнях, усе, здаецца, былі згодны, але воз і цяпер там.* Мальдзіс.

НЕ ПА КАНЮ́ ВО́З. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі цяжка, зусім немагчыма (рабіць што-н.). **Сін.**: не пад сілу *каму* (у 1 знач.); не па сеньку шапка *<для каго>*; не ў дугу *<каму>*. *— Братка, разумееш, цяжка мне, — скардзіўся Пракоп, — не па каню воз.* Сабаленка. *Пасядзеў я крыху за партай ды бачу: не па каню воз... Настаўнік нешта расказвае, а мне яно як цёмны лес.* Б.Стральцоў.

СТАВІЦЬ ВОЗ НАПЕРАДЗЕ КАНЯ. Гл. ставіць.

ЦЭ́ЛЫ ВО́З *каго, чаго. Мн. не ўжыв. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра людзей ці неадуш. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад

пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *Мы расказваць будзем казкі — у мяне іх цэлы воз.* Колас. *Або вось Андрэй Парэмчык. Дзетак у яго цэлы воз, хоць і сам яшчэ малады.* Ракітны. *У мяне цэлы воз заказаў... Купі тое, прывязі гэта.* М.Капыловіч.

ЦЯГНУЦЬ ВОЗ. Гл. цягнуць.

ВОЗА • **ПРЫЙДЗЕ КОЗА ДА ВОЗА**. Гл. коза.

ВОЗАМ • **НА ВОЗЕ І ПАД ВОЗАМ** *быць* і пад. Гл. возе.

ВОЗЕ • **НА ВО́ЗЕ І ПАД ВО́ЗАМ** *быць, пабываць* і пад. *Часцей вык. Разм. Ужыв. са знач. асобы.* У самых разнастайных, прыемных і непрыемных сітуацыях (быць і пад.). **Сін.**: і ў коле і ў мяле; на кані і пад канём *быць* і пад. *Хто я — даліпан, не прызнаюся, людцы хрышчоныя! Быў я на возе і пад возам, упапярок, удоўж.* Цётка. *Не было ніякай боязі ні перад Еўропай, ні перад яе валадарамі і ў Ягайлы. Пабываўшы на возе і пад возам, ён ведаў, на чым свет стаіць, прытрымліваўся завядзёнкі: хто ўмее — робіць, а хто не ўмее, той крычыць і вучыць.* Бутэвіч.

ЯК ПЯТАЕ КОЛА Ў ВОЗЕ. Гл. кола.

ВОЗЬМЕ • **КАДУК НЕ ВОЗЬМЕ** *каго*. Гл. кадук.

ЛІХА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. ліха.

МАГІЛА ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. магіла.

НАША ВОЗЬМЕ. Гл. наша.

НІЯКАЕ ЛІХА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. ліха.

НІЯКАЯ ТРАСЦА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. трасца.

НІЯКАЯ ХАЛЕРА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. халера.

НІЯКІ ЧОРТ НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. чорт.

ХАЛЕРА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. халера.

ХВАРОБА НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. хвароба.

ЧОРТ НЕ ВОЗЬМЕ *каго*. Гл. чорт.

ВОЗЬМЕШ • **НЕ ВО́ЗЬМЕШ ЗА РУ́Б (ЗА РУБЕ́ЛЬ) ДВА́ЦЦАЦЬ** *каго*. *У безас. ужыв. Разм. Адабр. і неадабр.* Хто-н. не абы-які, не такі ўжо просты, звычайны. *Праз чвэрць гадзіны яны скончылі перапісванне. — Ну, цяпер мяне не возьмеш за руб дваццаць, — гаворыць настаўніца, хаваючы расклад.* Колас. *Ну як? Цуд! Механізацыя! Горад! Цяпер*

нас за руб дваццаць не возьмеш! Асіпенка. *I што за мода пайшла: кожны стараецца пераплюнуць суседа. Глядзі, маўляў, які я. За рубель дваццаць не возьмеш.* Цяжкі.

ВОІНСКІ • **<I> ЦАР І БОГ І ВОІНСКІ НАЧАЛЬНІК**. Гл. цар.

ВОЙКНУЦЬ • **І (НАВАТ) ВОЙКНУЦЬ НЕ ПАСПЕЎ**. Гл. паспеў.

ВОКА • **БРАЦЬ НА ВОКА** *каго, што.* Гл. браць.

ВО́КА ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́ЛА, ЗАГАРЭ́ЛАСЯ, ЗАГАРЫ́ЦЦА) *у каго на што*; **ВО́ЧЫ ГАРА́ЦЬ (ГАРЭ́ЛІ, ЗАГАРЭ́ЛІСЯ, ЗАГАРА́ЦЦА)** *у каго на што. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. моцна захацелася нечага. **Сін.**: зубы гарацъ *у каго на што. Заранчук паморшчыўся, але вытрымаў ранейшую інтанацыю. — Гарыць жа ў цябе вока на Крапіўкі, Сцяпанавіч.* Ярашэвіч. *Шмат у каго гарэла вока на гэта пыльнае месца, але не было за што зачапіцца, каб зняць чалавека і паставіць другога.* Сабаленка. *На другое лета будаўніцтва паглядзець на [Максімаў] дом прыходзілі і прыязджалі агароднікі іншых кааператываў. У людзей гарэлі вочы, часцей за ўсё зайздрасцю. Гэта злавала Максіма.* Лобан. *[Максім:] А потым загарацца ў яго вочы на агуркі — стаў ад яго пугала і ў агародзе.* Макаёнак.

ВО́КА ДЫ ВО́КА <u>*трэба.*</u> *Разм. Кампанент вык. у безас. ск.* Строгі нагляд (трэба за кім-, чым-н.). *[Яўхім:] А дзе гэта трэці Васіль?.. [Магда:] За гэтым шалапутам вока ды вока...* Караткевіч. *Сярод людзей кажуць: старое што малое. За адным і за другім трэба вока ды вока.* Тычына. *Сам — на службе важнай. Дзяржаўнай... За ўсім вока ды вока трэба!* Бондар.

ВО́КА ЗА ВО́КА <ЗУ́Б ЗА ЗУ́Б>. *У знач. ск. Функц. не зам.* Адплата злом за прычыненае зло. **Сін.**: зуб за зуб. *Адсюль відаць, як шугаюць слупы агню і дыму, як дружна гарыць оперманаўская маёмасць. Вока за вока!..* Мікуліч. *Канечне, не дазволена, не трэба дазваляць, каб дакраналіся і непачціва, і тым больш груба, ніхто з нас гэтага не любіць... Але і такое нікуды не варта: вока за вока, зуб за зуб...* Радкевіч.

ВО́КА НАБІ́ТА (-Е) *у каго, чыё на чым. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі вопытны, каб беспамылкова вызначыць, ацаніць што-н. *[Язэп:] Неяк таўкуся я па базары, бачу, дзяўчына пад вясковую апранутая. Сноўдаецца, а нічога не прадае... Ага. У мяне вока набітае...* Жычка.

ВО́КА НА ВО́КА. *Акал. Функц. не зам.* **1.** Без сведак, без пабочных асоб (гаварыць, сустракацца, заставацца і пад.). **Сін.**: адзін на адзін (у 1 знач.); з вока на вока; на чатыры вокі; сам-насам (у 1 знач.); тэт-а-тэт. *Відаць, ёй [Ніне] было прыкра заставацца вока на вока з Гуторскім.* Зарэцкі. *Даўно маю намер пагутарыць з табою вока на вока, грунтоўна, па шчырасці.* Хадкевіч.

2. Без саюзнікаў, памочнікаў, без падтрымкі з боку каго-н. (быць, аказвацца, сустракаць небяспеку і пад.). **Сін.**: адзін на адзін (у 2 знач.); сам-насам (у 2 знач.). *Суцяшала толькі, што Косця сярод сваіх, а тут быў бы вока на вока з ворагамі. Тут і здароваму не лёгка выкручвацца.* Новікаў.

ВОКА НЕ ЗАПАРУШЫЦЬ *каму.* Гл. запарушыць.

ВО́КА НЯПО́ЎНАЕ *у каго. У безас. ужыв. Разм. Асудж.* Хто-н. вельмі прагны, хцівы, зайздрослівы. **Сін.**: горла шырокае *ў каго*; папоўскае вока *ў каго. [Якуб Малькевіч:] А ўсё ж горла шырокае, зайздроснае, вока няпоўнае. I сам сабе, гад, жытку атруціў, і дзяцей пастраціў.* Чорны.

ВОКА Ў ВОКА. Гл. вочы.

ВЫКІДАЦЬ НА ВОКА <*каму*>. Гл. выкідаць.

ВЫПУСКАЦЬ З ВОКА. Гл. выпускаць.

ГУБЛЯЦЬ З ВОКА *каго.* Гл. губляць.

ДЛЯ (ДЗЕ́ЛЯ) ВО́КА. *Акал. Разм.* З мэтай стварыць пэўнае ўражанне. **Сін.**: дзеля гадзіся; для адводу вачэй; для блізіру; для віду; для понту; для прыклёпу; для прыліку; з понтам. *— А я пасяджу яшчэ, усё адно не скора засну. — І для вока толькі яна [Агата] узялася за работу.* Мурашка. *[Толяк] аж жахнуўся вялікіх перспектыў, калі ўсё ўдасца. Тут можна і прыламаць сябе, хоць дзеля вока людскога. Дзеля вока!* Чорны.

ЖАДЗЁН НА ВОКА. Гл. жадзён.

ЗАПАДАЦЬ У ВОКА *каму.* Гл. западаць.

З ВО́КА НА ВО́КА. *Акал. Функц. не зам.* Без сведак, без пабочных асоб (гаварыць, пагаварыць, сустракацца з кім-н.; заставацца з кім-н. і пад.). **Сін.**: адзін на адзін (у 1 знач.); вока на вока (у 1 знач.); на чатыры вокі; сам-насам (у 1 знач.); тэт-а-тэт. *Калі нам хацелася пагаварыць з дзяўчынай з вока на вока, мы ішлі гуляць па маршруце, канчатковай кропкай якога быў мост.* Караткевіч. *Пясецкі з Міронам асталіся з вока на вока.* Гурскі. *Сустрэча [кіраўнікоў дзвюх дзяржаў] праходзіла з вока на вока.* «Звязда».

КАЛОЦЬ У ВОКА *каму.* Гл. калоць.

КІДАЦЬ ВОКА *на каго, на што.* Гл. кідаць.

КЛАСЦІ ВОКА *на каго.* Гл. класці.

КРАЕМ ВОКА. Гл. краем.

МЕЦЬ ВОКА. Гл. мець.

МУЛЯЦЬ ВОКА *каму.* Гл. муляць.

НА АДНО́ ВО́КА. *Разм.* **1.** *Акал.* Вельмі чутка, чуйна (спаць). **Ант.**: без задніх ног; мёртвым сном; сном праведніка; хоць зубы выберы; як пшаніцу прадаўшы. *Саша пастукаў у шыбу. Стукаў асцярожна, ногцем, пашкрабаў, як кошка. Але гаспадары, відаць, спалі на адно вока. Да шыбы прыпаў напалоханы жаночы твар...* Новікаў. *Прыйдзе [Хама], торбу наладуе, распытае ў Тэклі, хто прыязджаў ці прыходзіў, хто шукаў яго, і, ноч пераспаўшы, як заяц, на адно вока, раніцою, а то і на світанні знікаў зноў на ўвесь дзень у лес...* Сачанка.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн.-наз. *сон.* Вельмі чуткі. *Зайздрошчу такому сну. У мяне ён на адно вока: хрусне галінка — прачынаюся.* Новікаў.

НА АДНО ІМГНЕННЕ ВОКА. Гл. імгненне.

НАБІВАЦЬ ВОКА *на чым.* Гл. набіваць.

НА ВО́КА. *Акал. Разм.* **1.** Прыблізна, прыкладна, без дакладнага падліку, вымярэння і пад. (прыкідваць, вызначаць, мерацць і пад.). *Ды як-ніяк зямлі валока, Міхал прыкідвае на вока рахункі гэтай важнай справы.* Колас. *Шляхам падліку ці проста на вока вызначаецца, ці многа ў аўтара параўнанняў, метафар або эпітэтаў.* Шкраба. *Замер дроў, ды яшчэ пры такой рабоце, калі не паспявалі скласці шурку, як яе грузілі ў кузаў, вёўся на вока...* Шамякін.

2. Знешне, паводле знешняга ўражання (пазнаваць, выбіраць і пад.). *На вока рэчы глядзяцца, аддзелка іх быццам нядрэнная.* «Звязда». *Пазнаваў Хвядос на вока сярод новых стыль калішні...* Крапіва. *Жандары абступілі невялікую купку, што не паспела разысціся. Выбіралі на вока, каго пусціць з круга.* Баранавых.

НАКО́ЛЬКІ ХАПА́Е (ХАПА́ЛА) ВО́КА. *Акал. Разм.* На вялікай прасторы ў наваколлі; як толькі можна далёка бачыць. **Сін.**: як вокам згледзець (у 2 знач.); як вокам кінуць. *Бачыце — наколькі хапае вока — у зямлі ход каменем абкладзены.* Дубоўка. *Наколькі хапала вока, зямля была ў сіневатай смузе.* Паўлаў. *А гэтая «наша дарога», наколькі вока хапала, свяціла вялікімі і малымі азерцамі лужын пасля дажджу.* Пестрак.

НА ПЕ́РШАЕ ВО́КА. *Акал. Разм.* Паводле першага ўражання. **Сін.**: з першага погляду (у 2 знач.); на першы погляд. *Арсен Курловіч на першае вока нават не падобны на дырэктара, да таго ён просты.* Скрыган. *Сказ сапраўды невялікі, сказ сапраўды стройны. Але такім ён здаецца толькі на першае вока, з першага позірку.* Янкоўскі. *Гэта здаецца толькі на першае вока і калі глядзець здаля, з дарогі. А калі падысці бліжэй і прыгледзецца, то адразу ўбачыш, што гэта зусім не так.* Кудравец.

<u>*Выспацца*</u> **НА ПО́ЎНАЕ ВО́КА**. *Акал. Разм.* Вельмі добра, уволю. **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дарага; на дзіва (у 2 знач.); на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *На тапчане сядзіць ужо даўно не злосная на бабулю Ніна, а перад ёю галаногі, вясёлы Толік, які выспаўся на поўнае вока і вельмі хоча пагаварыць.* Брыль.

НА СВЕ́ЖАЕ ВО́КА. *Акал. Функц. не зам.* Пакуль што-н. не стане прывычным для зроку. *Яны ідуць побач, хоць ім і цесна ўдвух на цэментавым тратуарчыку, можна сказаць — не ідуць, а спяшаюцца на работу. Высокі і малы, што таксама, на свежае вока, смешна.* Брыль. *Назаўтра Канстанцін Міхайлавіч прачытаў на свежае вока напісанае і застаўся задаволены.* С.Александровіч. *Фон Крубер пакінуў пасля сябе шмат недаробленага. Нарабіў ён нямала і памылак — на свежае вока яны добра відаць.* Шахавец.

НЕ ГЛЯДЗЕЦЬ НІ ВОКА НІ БОКА. Гл. глядзець.

НЕ МЕЦЬ ВОКА *на каго за каго, за што.* Гл. мець.

НЕ ПУСКАЦЬ НА ВОКА *каго.* Гл. пускаць.

НЕ СПУСКАЦЬ ВОКА *з каго, з чаго.* Гл. спускаць.

НЕ СПУСКАЦЬ З ВОКА *каго, што.* Гл. спускаць.

НЕ Ў БРЫВО, А Ў ВОКА. Гл. брыво.

НІ (АНІ́) НА ВО́КА (НА ВО́ЧЫ). *Вык. Разм. Неадабр.* **1.** *каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не цярпець, не хацець бачыць каго-н. *Як хвацка адпрэчыла была [Макрына] Юрку Лявончыка. Ні на вока!* Баранавых. *[Казак:] Перш, бывала, ён без мяне нікуды, а цяпер — ані на вочы.* Каганец. *І пайшлі па людзях перасуды пра заручыны Рэні й Міколы. Толькі маці яго — у сварку, ні на вочы Рэню: сын — адзін на ўсю гаспадарку, у дзеўкі — пяску жменя.* Бічэль-Загнетава.

2. *каму.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Не падабаецца як непрымальнае. Часцей пра ежу, пітво. *Шаляніца заўсёды магла падтрымаць хлапечую кампанію, не бочылася, як, скажам, Ядзя Фінік, што ні на вока ёй спіртное.* Мыслівец.

НІ ВО́КА НІ БО́КА <u>*не шкадаваць*</u>. *Акал. Разм.* Абсалютна нічога. *Ну, от! Пачубіліся — хопіць!.. Хто на старым спатыкнецца зноў — не пашкадую ні вока ні бока.* Мележ.

ПАПО́ЎСКАЕ ВО́КА *ў каго. У безас. ужыв. Разм. Асудж.* Хто-н. вельмі прагны, зайздрослівы. **Сін.**: вока няпоўнае *ў каго*; горла шырокае *ў каго.* — *Скарэй бы не было ні градак, ні агародаў. Ні ў кога не будзе, то і сваё вока не пазайздросціць. — У цябе, маладзіца, папоўскае вока.* Алешка.

РВЕ ВОКА. Гл. рве.

СВЕ́ЖАЕ ВО́КА. *Адз. і мн. Часцей дзейн. Функц. не зам.* Чалавек, які ўпершыню знаёміцца з чым-н., правярае што-н. *У рэдактарскай рабоце ўжываецца выраз: «свежае вока». Апошнюю карэктуру газеты прачытвае чалавек, які да гэтага свядома зусім і не чытаў матэрыялаў, што ўвайшлі ў нумар. Чалавека такога і называюць «свежае вока».*

«Свежае вока» здольна лепш бачыць памылкі і промахі, чым тыя, што чыталі нумар, «зачыталі яго». Адамовіч. *Яшчэ ўчора па тэлефоне Кліменка папярэдзіў, што да яго павінен прыехаць нехта з брыгады, як быццам правяраць артылерыю на плацдарме. Што ж, хай правяраюць, калі трэба. Свежае вока можа ўбачыць тое, чаго ўжо не ўбачыць ён сам.* Дамашэвіч. *Памылкі ў газетах — і цяпер з'ява нярэдкая. А паўстагоддзя назад і тэхніка была яшчэ недасканалая, і абсталяванне горшае, чым цяпер, і асвятленне, і арганізацыя працы... Хоць і прызначаліся там розныя «кантрольныя рэдактары», «свежыя вочы», ды чалавек ёсць чалавек... Ён не машына.* Жычка.

У ІМГНЕННЕ ВОКА. Гл. імгненне.

У МІГ ВОКА. Гл. міг.

У МОМАНТ ВОКА. Гл. момант.

ХОЦЬ ВОКА ВЫКАЛІ. Гл. выкалі.

ЧО́РТАВА ВО́КА. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Багністая бяздонная прорва, глыбокая яма з вадой сярод балота. **Сін**.: чортава акно. *Тут навакол траха не на 20 вёрст няма ні аднае вёскі, усё лес ды лес, балоціна з правалінамі, дзе вада чорная, як сажа, і дзе ніхто не мераў дна. Гэта — «чортавы вочы», як завуць іх старыя леснікі ды смалакуршчыкі. Разгоніцца лось ці воўк, сігае па лесе, наскочыць на «чортава вока» — і загіб.* Нёманскі. *Чорнай прорвай глядзела ў неба «чортава вока».* Чорны. *Трохі страху, нядоўга болю — і ні Карчоў, ні пакуты ніякай не будзе! Чортава вока на гліні́шчанскім возеры супакоіць ураз!..* Мележ.

<u>Поўны</u> **ЯК ВО́КА**. *Акал. Разм.* Вельмі (поўны), роўна з берагамі. Часцей пра пасудзіну. *Куксёнак паднёс мне поўную як вока шклянку.* Сабаленка. *Міса каля ганка была поўная як вока, кругом яе ўжо стаяла лужына, нібы з попелу луг, і ў пене.* Адамчык. *Перад імі чарнела канава, поўная як вока.* Ласкоў.

ЯК ВО́КА Ў ІЛБЕ́ (У ЛО́БЕ). *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. спалучэннем *адно дзіця*. Самае дарагое, што ёсць, засталося ў каго-н. *[Пятрук:] У вас адно дзіцятка, — гэта, кажуць, як вока ў ілбе.* Дунін-Марцінкевіч. *«Адзіны — як вока ў ілбе», — пра сына [матуля] наўзрыд гаварыла...* Гаўрусёў.

<u>Адзін</u> **ЯК ВО́КА Ў ІЛБЕ́ (У ЛО́БЕ)**. *Акал. Разм.* Зусім (адзін). **Сін**.: як ёсць *адзін*; як палец; як перст (у 1 знач.). *Мама, я пастарэў без цябе, ля сцен адзіноты вырас. Мне зараз твой зразумелы выраз: адзін як вока ў ілбе.* Барадулін. *Ой, і не пытайся, любачка, адна я цяпер, як вока ў лобе... Усе мае за светам жывуць...* Л.Галубовіч.

ЯК ВО́ЎЧАЕ ВО́КА. *Разм.* **1**. *Акал.* Няярка, цьмяна (гарэць, блішчаць, свяціцца і пад.). *Агонь блішчыць як воўча вока. Паволі дрэўцы дагараюць і ціха іскрачкі ўзлятаюць і гаснуць борзда без слядочка.* Колас. *Здалёк было бачна, што ў хаце Блажэвіча як воўчае вока свяцілася акно.* Няхай.

2. *Азн.* Няяркі, цьмяны. *Настаўнік паказаў карткі дачок, уключыўшы як воўчае вока лямпачку.* Янкоўскі.

ЯК ЗРЭНКУ ВОКА. Гл. зрэнку.

<u>Глядзець, пільнаваць, берагчы</u> і пад. **ЯК <СВАЁ> ВО́КА**. *Акал. Разм.* Вельмі старанна, клапатліва. **Сін**.: *глядзець* як вока ў ілбе; як зрэнку вока. *[Антось:] Ты ж стой, брат, тут! Пільнуй як вока: ён тут, галубчык, недалёка.* Колас. *Беражы гэты запіс як вока. Унукам будзе пра што расказваць!* Гурскі. *Ці ж мы не глядзелі цябе як вока сваё! Не любілі, не шкадавалі хіба?!* Мележ. *Дык от, Вера, гэта цяпер твае дзеці, глядзі іх як сваё вока.* Сабаленка. *Калі ў таежнага падарожніка, павучаў Сінёў, ёсць які-небудзь посуд для пітной вады, яго трэба заўсёды трымаць як вока.* Масарэнка.

Глядзець, берагчы, шанаваць і пад. **ЯК (ШТО́) ВО́КА Ў ІЛБЕ́ (У ЛО́БЕ)**. *Акал. Разм.* Вельмі старанна, клапатліва. **Сін.**: як <сваё> вока; як зрэнку вока. *Шанавалі Андрука боты, шанаваў жа і ён іх як вока ў ілбе...* Калюга. *Адзіны сынок у бацькоў, адзіная ягадка, адзінае любімае дзіцятка, акружанае дзесяткам служанак, бабулек, цётак, якое берaглі і мамуся і татусь што вока ў ілбе, расло на дзіва непаслухмяным і ўпартым.* Дайнека. *Пакляўся Рабы, што будзе глядзець жонку і шанаваць як вока ў ілбе і нікуды з Глінак не выедзе, не вернецца да сваіх Карпат.* Каліна.

ВОКАМ • **АДНЫ́М ВО́КАМ**. *Акал. Разм.* **1**. Крыху, нядоўга, імгненна (глянуць, зірнуць і пад.). **Сін.**: краем вока. *Улучыўшы мінуціну, ляснік зірнуў адным вокам сабе пад ногі.* Колас. *[Вера Ігнатаўна] прысела ля стала. Адным вокам зірнула на яду, пастаўленую Несцерам, пачала пісаць.* Пестрак.

2. Спадцішка, адначасова з чым-н. (наглядаць за кім-н., паглядаць, пазіраць на каго-, што-н.). *Бывала, у нядзелю, як толькі забразгае маці скаварoдамі, усхопішся кулём з пасцелі ды скарэй за конаўку мыцца, а адным вокам усё на блін пазіраеш.* Крапіва. *Даніла ўсё моршчыў расчырванелы, у чорным валоссі твар, адным вокам пазіраючы на ўзрыўчатку.* Быкаў.

Спаць **АДНЫ́М ВО́КАМ**. *Акал. Разм.* Вельмі насцярожана, трывожна. *Перад тым як легчы, [Яўхім] прыгразіўся лесніку, што, калі той што намерыцца, на тым свеце дастане. Папярэдзіў, што спаць будзе адным вокам.* Мележ.

Хоць (хоць бы) **АДНЫ́М ВО́КАМ (ВО́ЧКАМ)** *глянуць, пабачыць* і пад. *Акал. Разм.* На кароткі час. *Чытае Ірка, і хочацца, ды як яшчэ хочацца паглядзець хоць адным вокам: што далей, якія рысункі, пра што гаворыць кніжка!* Шынклер. *«Петрусік, даражэнькі мой, які ты цяпер стаў! Хоць бы адным вочкам зірнуць на цябе», — пісала дзяўчына.* Каваль.

АКІНУЦЬ ВОКАМ *каго, што*. Гл. акінуць.

ЗВЕСЦІ ВОКАМ. Гл. звесці.

Не паспее **І ВОКАМ МІРГНУЦЬ**. Гл. міргнуць.

І ВОКАМ НЕ ВЯДЗЕ. Гл. вядзе.

<І> ВОКАМ НЕ МАРГНУЎ. Гл. маргнуў.

КІДАЦЬ ВОКАМ *на каго, на што, куды*. Гл. кідаць.

Куды ні **КІНЬ ВОКАМ**. Гл. кінь.

МЕРАЦЬ ВОКАМ *каго*. Гл. мераць.

НЕ АКІНУЦЬ ВОКАМ. Гл. акінуць.

НЕ МАРГНУЎШЫ ВОКАМ. Гл. маргнуўшы.

НЯЎЗБРО́ЕНЫМ ВО́КАМ. *Акал. Функц. не зам.* Адразу ж, без усякіх намаганняў (бачыць, убачыць, заўважыць і пад.). **Сін.**: з першага погляду (у 1 знач.). *Няўзброеным вокам можна заўважыць, што многае ў нас змянілася ў лепшы бок.* «Звязда». *Нават няўзброеным вокам можна заўважыць удзячную асаблівасць народнай казкі; з яе выцякае сама па сабе не толькі тэндэнцыя, а і малюнак, пэўная карціна са сваім жыццём, са сваімі падрабязнасцямі і дэталямі.* «Полымя».

ЯК ВОКАМ ЗГЛЕДЗЕЦЬ. Гл. зглeдзець.

ВОКІ • **НА ЧАТЫРЫ ВО́КІ**. *Акал. Разм.* Без сведак, без пабочных асоб (гаварыць, сустракацца, апынуцца і пад.). **Сін.**: адзін на адзін (у 1 знач.); вока на вока (у 1 знач.); з вока на вока; сам-насам (у 1 знач.); тэт-а-тэт. *Цярэшка сеў на канапу, утапіўся ў яе мяккасці, побач сеў чалавек з вачыма сфінкса, і на чатыры вокі Цярэшка здаў кароткую справаздачу.* Бядуля.

ВОКНЫ • **БОГУ Ў ВОКНЫ**. Гл. богу.

ВОКУ • *Быць* і пад. **БЯЛЬМОМ НА ВОКУ** *каму, у каго,* для *каго.* Гл. бяльмом.

Як **БЯЛЬМО НА ВОКУ** *<каму, у каго, для каго>*. Гл. бяльмо.

МЕЦЬ НА ВОКУ *каго, што.* Гл. мець.

МЕЦЬ У ВОКУ *каго, што.* Гл. мець.

НА ВО́КУ *ў каго. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даступны агляду, назіранню, кантролю з боку каго-н. **Сін.**: на віду *ў каго* (у 2 знач.); на <самым> відавоку (у 2 знач.). — *За Косцікам Бранявіцкім зноў хадзіў «павук»... — Ён жа яшчэ нічога палякам не нашкодзіў, каб у іх быць на воку?* Баранавых. *Алёша падумаў, што Махорка кліча падысці. Хоча, каб ён, Алёшка, быў у яго на воку.* Пташнікаў. *Лейзар і Гірша краяць... аўчыны. Аўчыны параскіданы і паразвешаны на крэслах, на канапе. Каб не перакідаць іх, каб патрэбная аўчына была заўсёды на воку.* Васілевіч. *[Грушэўскі] углядаецца ў твар Яніне: у яе адкрытых вачах відна ўся яе душа, нічога не схавана, усё на воку.* Мурашка.

НЕ Ў ВО́КУ *ў каго. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не падабаецца каму-н., у няміласці ў каго-н. *[Ганька] беспамылкова адчувае матчыны адносіны да людзей — каго яна не любіць, каго не паважае. І тады ўжо Ганька за іх за дваіх злуецца на таго, хто ў маткі не ў воку.* Васілевіч.

НІ Ў АДНЫ́М ВО́КУ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім, нікольні не п'яны. **Сін.**: хоць бы ў адным воку. *— А чаму ты не ў Ліцчанкі?.. — Быў там, ды ўцёк. — І ні ў адным воку? — Не ўзяў ні кроплі.* Хадкевіч. *Пачалі падпойваць. Віскі, джын, брэндзі. Дзядзька п'е конаўкаю — і ні ў [а]дным воку.* Лужанін. *Час ад часу Кандрат з Анісімам прыкладваліся да бутэлькі і ўхвалялі сухач. Але былі яны ні ў адным воку, такім мужчынам бутэлька сухога што дзіцяці драбок цукру.* Казько.

Сну **НІ Ў АДНЫ́М ВО́КУ**. *У безас. ужыв. Разм.* Зусім няма, зусім не прыходзіць (сон). *Арыштаваныя змоўклі. Кожны быў заняты сваімі думкамі, успамінамі родных. У зняволеных сну ні ў адным воку.* Гурскі. *[Васіль] лавіў сябе на тым, што сну ў яго — ні ў адным воку, што, здаецца, не засне ён сёння да раніцы.* Гіль.

ТРЫМАЦЬ НА ВОКУ *каго, што.* Гл. трымаць.

ХО́ЦЬ БЫ Ў АДНЫ́М ВО́КУ *ў каго. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Хто-н. зусім не п'яны. **Сін.**: ні ў адным воку. *Апусцела адна пляшка, другая, а ў таго [немца] хоць бы ў адным воку!* Новікаў. *А як п'е Гоша! І хоць бы ў адным воку.* «Вожык».

ВОЛ • *Прыйсціся, прыдацца* і пад. **ЯК ВО́Л ДА КАРЭ́ТЫ**. *Акал. Разм. Іран.* Зусім не (прыйсціся да чаго-н.). *[Паўлінка:] Не так, пан Адольф, бярэш шклянкі; трэба вось як. (Паказвае). Ну, і зграбны ж! не раўнуючы — як вол да карэты.* Купала. *Гэты і ўтрактарысты, і ў машыністы падыходзіць як вол да карэты.* Юрчанка.

Чакаць **ЯК ВО́Л ДО́ЎБНІ (АБУХА́)**. *Дап. Разм.* Чаго-н. няпэўнага, трывожнага ці трагічнага. *І адпала прыкрасць чакання нечага няяснага (як вол доўбні) і надвае варожанага: добра будзе ці блага?* Калюга. *А я, братка, адзін, як тая тросць на пажары. Ні вопраткі ў мяне цывільнае няма, ні гіргітаць не ўмею па-нямецку. Сядзі ў сваім млыне, валачы за вала і чакай як вол доўбні...* Брыль. *Гэй! Чаго чакаеш як вол абуха? Варушыся.* Шлег.

ЯК <ЧО́РНЫ> ВО́Л *рабіць, працаваць, цягнуць* і пад. *Акал. Разм.* Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр. З крайнім напружаннем сіл. **Сін.**: як закляты; як папа карла. *Сагнуўшы плечы ў крук, араў зямлю Паўлюк, як чорны вол варочаў...* Купала. *Сцёпка некалі на пана працаваў як чорны вол, а сягоння сын Сцяпана запісаўся ў камсамол.* Кра-

піва. *[Жыгліцкая:] Во ты працуеш як вол чорны, а яна зайшла і тэлевізар глядзіць сабе.* Козел. *[Антаніна Цімафееўна:] Вы не ведаеце яго. Ён жа такі — хворы не хворы, а цягне як вол. І нікому не заікнецца.* Макаёнак. *Займеўшы сваю гаспадарку, трэба ж галавою варушыць. А так — рабі сабе як вол ды еш, што дадуць.* Лобан.

ВОЛАС • **ВО́ЛАС З ГАЛАВЫ́ НЕ ЎПАДЗЕ́ (НЕ ЎПА́Ў, НЕ СПАДЗЕ́, НЕ СПА́Ў)** *у каго, з чыёй. У безас. ужыв. Разм.* Ніхто не кране каго-н., не зробіць яму ніякай шкоды. *Хварэе маці, калі ён [сынок] не спаў, дрыжыць, каб волас з галавы яго не спаў.* Бічэль-Загнетава. *[Міхаіл] баяўся, мусіць, што калі вернуцца мужчыны, — беражыся! А тыя прыйшлі — у яго і волас з галавы не ўпаў.* Пташнікаў. *Не захочаш, каб на цябе падала падазрэнне — дазваляем застацца ў нас... З тваёй галавы не спадзе нават волас.* Баранавых.

ВОЛАС СТАНОВІЦЦА ДЫБАМ *у каго.* Гл. валасы.

ВО́ЛАС У ВО́ЛАС <ГО́ЛАС У ГО́ЛАС>. *Часцей у знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Такія падобныя, што цяжка адрозніць. **Сін.**: <і> крошкі пабраў *чые, каго, у каго,* з *каго*; на адзін твар. *Пад'ехалі да шатра. Выходзяць адтуль тры статныя хлапцы-малайцы — твар у твар, волас у волас.* Якімовіч. *Я заўважыў ужо, што Віня надта падобная на вас... Калі б вы сталі дзяўчынкай, то, я думаю, былі б, як кажуць, волас у волас.* Іпатава. *[Стары слуга:] Удаўся сыночак у бацьку — волас у волас, голас у голас.* В.Вольскі.

НА ВО́ЛАС. *Акал. Разм.* **1**. Трошачкі, ледзь-ледзь. **Сін.**: на макулінку (у 1 знач.); на <сіні> пазногаць (у 1 знач.). *Я сама гатова ўсё гэтае перажыць, абы яму хоць на волас лягчэй было.* Сабаленка.

2. Ужыв. у адмоўн. ск. Нікольki, зусім (не заснуць, не прыбавіць і пад.). **Сін.**: на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на <сіні> пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Далася ў знакі чалавеку гэтая ноч: ён не заснуў і на волас.* Сабаленка. *—Вага ж у вас спецыяльная. — Куды там, на волас не прыбавіш.* Лынькоў.

НІ НА ВО́ЛАС. *Акал. Разм.* Ужыв. у адмоўн. ск. Нікольki, зусім (не заснуць, не прыбавіць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на <сіні> пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Званю і чую я твой голас: «Заходзь! Чакаю, дужа рад!» Я не маруджу ні на волас, не азіраюся назад.* Колас. *На мулкай казарменнай падлозе я ў тую ноч не заснуў ні на волас.* Сабаленка. *Хомка, астаўшыся зноў адзін, спаць не мог — так і не звёў да самага світання ні на волас вачэй.* Сачанка.

ВОЛЕНС • **ВО́ЛЕНС-НО́ЛЕНС**. *Акал. Кніжн.* Незалежна ад жадання ці нежадання. **Сін.**: воляй-няволяй; рад не рад; хоцькі-няхоцькі; хочаш не хочаш. *Няважна, доктар. А пакольki ўсё, што ў вашых сілах, зроблена, не будзем больш пра гэта гаварыць. Як там па-латыні — воленс-ноленс, а трэба цярпець, сціснуўшы зубы...* Міська. *Уладзімір Паўлавіч сказаў шмат такога, што, воленс-ноленс, прымушае задумацца.* Дуброўскі. *— Ну што, дамовіліся? — Пішыце дакладную... Воленс-ноленс, як кажуць.* Карпаў.

ВОЛІ • **ПА ВО́ЛІ ЛЁСУ**. *Акал. Кніжн.* У выніку пэўных абставін, зусім выпадкова (трапіць куды-н., апынуцца, застацца дзе-н.). **Сін.**: воляй лёсаў. *Пасля вайны Ніна Іванаўна па волі лёсу апынулася ў Ленінградзе.* «Звязда». *Самую вялікую, можна сказаць, неацэнную дапамогу Чырвонай Арміі можам аказаць мы, тыя, хто пакінуты ці астаўся па волі лёсу ў нямецкім тыле.* Сачанка. *Мы, па волі лёсу, трапілі ў адзін і той жа канцлагер...* Шашкоў.

ВОЛЬНА • **ДЫХАЦЬ ВОЛЬНА**. Гл. дыхаць.
УЗДЫХНУЦЬ ВОЛЬНА. Гл. уздыхнуць.

ВОЛЬНАЕ • **ВОЛЬНАЕ ПЛАВАННЕ**. Гл. плаванне.

ВОЛЬНАМУ • **ВОЛЬНАМУ ВОЛЯ**. Гл. воля.

ВОЛЬНАЯ • **ВОЛЬНАЯ ПТАХА**. Гл. птаха.
ВОЛЬНАЯ ПТУШКА. Гл. птушка.

ВОЛЬНЫ • **ВОЛЬНЫ КАЗАК**. Гл. казак.
ВОЛЬНЫ ПТАХ. Гл. птах.

ВОЛЬНЫМ • **НА ВОЛЬНЫМ ПАВЕТРЫ**. Гл. паветры.

ВОЛЮ • **ДАВАЦЬ ВОЛЮ**. Гл. даваць.
ДАВАЦЬ ВОЛЮ РУКАМ. Гл. даваць.
ДАВАЦЬ ВОЛЮ <СВАЙМУ> СЭРЦУ. Гл. даваць.
ДАВАЦЬ ВОЛЮ ЯЗЫКУ. Гл. даваць.
НА ВО́ЛЮ ЛЁСУ *кідаць (кінуць), пакідаць (пакінуць)* і пад. *Акал. Кніжн.* Без нагляду, догляду, без падтрымкі, дапамогі. *У кожнага земляроба балела душа па кінутым на волю лёсу скарбе, здабытым нялёгкаю працаю за гарачае лета.* Якімовіч. *Паны, якія так любілі крычаць пра свой патрыятызм, пасля нападу фашысцкай Германіі на Польшчу кінулі народ на волю лёсу і разбегліся хто куды.* Шкраба. *Ніхто не возьме на сябе рызыкі, ні раённае, ні абласное кіраўніцтва, пакінуць дзесяткі тысяч галоў жывёлы на волю лёсу.* Дуброўскі. *Далей пакідаць дзяцей на волю лёсу мы не маглі.* «Маладосць».

ВОЛЯ • **ВО́ЛЬНАМУ ВО́ЛЯ**. *Выкл. Разм.* Як сабе хочаш. Гаворыцца пра таго ці таму, хто робіць што-н. па-свойму, не зважаючы на слушныя парады. *Што ж, Васіль, вольнаму воля, а я табе раю ўсё ж такі добра падумаць.* Брыль. — *А ты жанаты хоць?* — *Не.* — *Тады вольнаму воля.* Чыгрынаў.
ВО́ЛЯ ВА́ША (ТВАЯ́). *Выкл. Разм.* Як хочаце, як лічыце патрэбным. Ветлівая форма выказвання згоды ці нязгоды з кім-н. —*Я вас арыштую.* — *Воля ваша, але я не вінаваты,* — *у Скуратовіча быў самы нявінны твар.* Чорны. — *Скажу табе шчыра, як на мяне, старога зубра, дык я цябе паставіў бы вось на гэты дыван побач з Карначом.* — *Воля ваша.* Шамякін. — *Ды я, ведаеце, і не вельмі утомлен, каб спачываць; спачыць яшчэ сумею.* — *Ну, воля твая.* Гартны.

ВОЛЯЙ • **ВО́ЛЯЙ ЛЁСАЎ (ЛЁСУ)**. *Акал. Кніжн.* Зусім выпадкова, у выніку пэўных абставін (трапіць куды-н., апынуцца дзе-н.). **Сін.**: па волі лёсу. *Ты, пэўна, ведаеш [Ліхадзіеўскага]. Воляй лёсаў гэты хлопец апынуўся ў Ташкенце.* Колас. *Воляй лёсу апынуўся я паміж вамі і хачу пагаварыць з вамі, як з братамі.* Дайнека. *У 20-х гадах Філіповіч воляй лёсу аказаўся на чужыне — у Шанхаі.* «Звязда».
ВО́ЛЯЙ-НЯВО́ЛЯЙ. *Акал. Функц. не зам.* Незалежна ад жадання ці нежадання. **Сін.**: воленс-ноленс; рад не рад; хоцькі-няхоцькі; хочаш не хочаш. *А то — воляй-няволяй будзеш думаць усялякую ўсялячыну, калі ад чалавека ні чуткі, ні пачуткі.* Гартны. *Ох, як*

[муж] не любіць [фашыстаў], ну праз іх часам і на вялікую рызыку ідзе. Воляй-няволяй, а даводзіцца мне часам і адчытваць яго за гэта. Лынькоў.

ВОМЕГАМ • **ВОМЕГАМ ВЫЛАЗІЦЬ** *каму.* Гл. вылазіць.

ВОН • **ДУХ ВОН** з *каго.* Гл. дух.

ДУША ВОН *з каго.* Гл. душа.

ДУША ВОН <*з каго*> **І КІШКІ НА ТЭЛЕФОН**. Гл. душа.

З РУ́К ВО́Н. *Разм.* **1**. *Акал.* Вельмі дрэнна. **Сін.**: ні к чорту (у 2 знач.); паўтара людскога. *І такая была бяда, Сымон Рыгоравіч, што з рук вон. На работу кожны дзень, спаць па паказаных гадзінах. Цьфу ты, ліха.* Самуйлёнак.

2. *Вык. і азн.* Вельмі дрэнны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Ледзь Морж прыпоўз назад і — плюх! — у мора. Адлежваўся, бядак, нямала дзён. Каханне атрымалася — з рук вон.* Корбан.

З РУ́К ВО́Н дрэнна, дрэнны. *Акал. Разм.* Вельмі, зусім. — *Што я думаю рабіць? — рэзка павярнуўся Быліч. — Служыць ісціне, якой пакуль што служыў дрэнна, з рук вон дрэнна.* Блакіт. *У цэху з рук вон дрэнна пастаўлена работа па барацьбе з бракам.* «Вожык».

ВОРАН • **ЧО́РНЫ ВО́РАН**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Аўтамашына для перавозкі арыштаваных. *Амаль да самых дзвярэй пад'ехаў «чорны воран». Звязанага падпольшчыка сунулі ў ненажэрнае нутро гэтай страшнай машыны. Другі «чорны воран» з гестапаўцамі стаяў побач.* Новікаў. *Допытаў не было, нікога не прывозілі, не арыштоўвалі, машыны — іх у народзе чорнымі воранамі называлі — стаялі ў гаражы, а шафёры былі адпушчаны на свята дамоў.* Хомчанка. *А на трэці дзень... Не, «чорны воран» уначы не прыехаў. Мяне ветліва выклікаў незнаёмец у цывільным з тае чытальнай залы. А ў калідоры стаяла два вайскоўцы і таксама ветліва прапанавалі: «Прайдзіце з намі».* Шамякін.

ВОСЕМДЗЕСЯТ • **НА СТО ВОСЕМДЗЕСЯТ ГРАДУСАЎ**. Гл. сто.

ВОСТРА • **ТРЫМАЦЬ ВУХА ВОСТРА**. Гл. трымаць.

ВОСТРАЕ • **ВОСТРАЕ ПЯРО** *у каго.* Гл. пяро.

ВОСТРЫ • **ВО́СТРЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ) НА ЯЗЫ́К**. *Вык. і азн. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходлівы ў размове, дасціпны. **Сін.**: бойкі на язык; і сячэ і паліць; не лезе па слова ў кішэню; слова не пазычае. *А гаворыць [Вінгель] удала, на язык востры, калі скажа слаўцо, ды прыкажа, дык доўга будзеш памятаць, навылёт ён пройме цябе сваім словам.* Чорны. *А як было весела ехаць на канікулы: цесна сядзелі крыху агаладалыя, стомленыя сесіяй, але заўсёды вясёлыя і вострыя на язык студэнты, смяяліся, дабрадушна жартавалі адзін з аднаго, спявалі песні аж да самага дому.* Грахоўскі.

ВОСТРЫ ЯЗЫК *у каго.* Гл. язык.

НОЖ ВОСТРЫ *каму, для каго.* Гл. нож.

ВОСТРЫЯ • **ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ**. Гл. вуглы.

ЗГЛАДЖВАЦЬ ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ. Гл. згладжваць.

ВОСЬ • **ВОСЬ БАЧЫШ**! Гл. бачыш.

ВО́СЬ-ВО́СЬ (ВО́-ВО́, ВО́Т-ВО́Т). *Разм.* **1**. *Акал.* Ужыв. Пры дзеясл.-вык. зак. тр. У найбліжэйшы час, вельмі скора, зараз жа (адбудзецца, здарыцца што-н.). **Сін.**: з га-

дзіны на гадзіну; з мінуты на мінуту; з секунды на секунду; з часу на час (у 1 знач.). *Вось-вось павінен быў прачнуцца ў збожжы першы жаўранак і, атрасаючы свежыя крокелькі з шэрага, цёплага пер'я, узняцца над полем, абвяшчаючы захопленым шчэбетам пачатак новага дня.* Брыль. *Жарабё... імчыцца ўслед за цягнікам, амаль на адной хуткасці. Не глядзіць ні на шпалы, ні на пікетныя слупкі, во-во ногі паломіць.* Шынклер. *Вясна вот-вот. А ў вас [угнаенне] на конях возяць. На трактарах было б хутчэй.* Кузьмянкоў.

2. *У знач. часціцы.* Ужыв. у рэпліках пры адказе для выражэння згоды. Іменна так. — *Гэта твая тэорыя не заўсёды апраўдваецца жыццём... — Ліба праўду кажа. У некаторых выпадках... — Вось-вось, толькі ў некаторых выпадках, — уставіў Памыйка.* Гартны. — *Нябось, калі Сучка выбіралі, то лічылі, што ён справіцца? — Лічылі. Хто там вельмі лічыў. Выбралі, і ўсё. — Во-во. А трэба думаючы выбіраць.* Лобан.

ВО́СЬ (ВУ́НЬ) <ЯНО́> ШТО́! *Выкл. Разм.* Выкліч моцнага здзіўлення з выпадку чаго-н. нечаканага. **Сін.**: вось <яно> як; скажы калі ласка!; ну і ну! — *Ад купца Вендарава з Пецярбурга тэлеграму атрымалі, што цар маніфест падпісаў!.. «Вось яно што», — прамільгнула ў Аронавых думках...* Мурашка. *Алена расказвала, што Міхась Савіцкі — аўтар «Партызанскай мадонны» — ваяваў пад Севастопалем, параненага захапілі немцы ў палон, адправілі ў канцлагер у Бухенвальд, потым — у Дахау, і ён, можна сказаць, цудам застаўся жыць! — Вунь яно што! Адпакутаваў чалавек...* Левановіч. *Вунь што! Прыгадваю, прыгадваю, толькі ніколі не пазнаў бы вас.* Пальчэўскі.

ВО́СЬ (ВУ́НЬ) <ЯНО́> Я́К! *Выкл. Разм.* Выкліч моцнага здзіўлення з выпадку чаго-н. нечаканага. **Сін.**: вось <яно> што!; скажы калі ласка!; ну і ну! — *А што, што [Анежка] яшчэ казала!.. — Нічога... —Вось яно як... — нібы сам сабе сказаў Алесь і, не развітваючыся, пайшоў да баракаў.* Броўка. *[Ян Серафімавіч:] Гэты сабачка чыстакроўны бульдог. Кажуць, яго продкі яшчэ пры двары імператрыцы Кацярыны першыя прызы займалі. [Маланья Адамаўна:] Вось як!* Валасевіч. — *Чаго смех? — Ды пазнаў мяне, пазнаў ваш шафёр. — Як гэта пазнаў? — Пры арышце Карасіка мяне бачыў... — Вунь як!.. Дык што, мо ты з міліцыі? — З міліцыі, — пацвердзіў Валянцін.* Супрунчук.

ВОСЬ ДЗЕ СЯДЗІЦЬ *у каго, каму.* Гл. сядзіць.

ВО́СЬ ДЫК ТА́К! *Выкл. Разм.* Выкліч здзіўлення з-за чаго-н. нечаканага. **Сін.**: вось дык штука!; вось табе <бабка> і юр'еў дзень!; вось табе і на!; вось табе <і> маеш!; вось табе і раз! — *За героя я — гарой. Чым ён дрэнны? Рэж у вочы. — Тым і дрэнны, што станоўчы. — А станоўчасць хіба шкодзіць? — Устарэла, не гучыць. — Вось дык так! Тады выходзіць... — Трэба неяк падмачыць.* Крапіва. *Грымнуў лес вясёлым смехам. Вось дык справа! Вось дык так! Ну і нумар на пацеху хлопцам выкінуў Дубняк!* Астрэйка.

ВО́СЬ ДЫК ШТУ́КА! *Выкл. Разм.* Выкліч здзіўлення, расчаравання і інш. **Сін.**: вось дык так!; вось табе <бабка> і юр'еў дзень!; вось табе <і> маеш!; вось табе і на!; вось табе і раз! — *Ну, а калі гэта з Андрэем сталася? — Ды ўжо даўно... З год таму ці болей... — З год?! І не мог выстаяць... Цікава! Вось дык штука-а-а!* Гартны. — *Скуль жа вы? — пытае дзядзька з печы. Хлопец здзіўлена пазірае на печ, рагоча: — Вось дык штука! Аказваецца, гаспадар ёсць. А мы тут тары-бары з гаспадыняй.* Жычка.

ВОСЬ І ЎСЁ. Гл. усё.

ВО́СЬ ТАБЕ́ < БА́БКА > І Ю́Р'ЕЎ ДЗЕ́НЬ! *Выкл. Разм.* Выкліч здзіўлення, расчаравання і інш. **Сін.**: вось дык так!; вось дык штука!; вось табе <і> маеш!; вось табе і на!; вось табе і раз! *Тут падрыхтаваны ўчастак для баявой стральбы. Ці не таму ім [танкістам] загадалі ўзяць боепрыпасы? Вось табе, бабка, і Юр'еў дзень!* «Полымя». *Ведаў Канстанцін Міхайлавіч і пра тое, што ў Мінску ўжо гаспадараць немцы. Вось табе і на!*

А яны з Марыяй Дзмітраўнай збіраліся ў маі ці чэрвені рушыць дахаты... Вось табе і Юр'еў дзень! С.Александровіч.

ВОСЬ <ТАБЕ> БОГ, А ВОСЬ ПАРОГ. Гл. бог.

ВО́СЬ ТАБЕ́ <І> МА́ЕШ! *Выкл. Разм.* Вокліч здзіўлення, расчаравання і інш. **Сін.**: вось дык так!; вось дык штука!; вось табе <бабка> і юр'еў дзень!; вось табе і на!; вось табе і раз! *[Мішур:] Мне і дахаты час ужо ісці. [Семячка:] Вось табе і маеш. Не спяшайся, Міхей Макаравіч.* Шынклер. *Вось табе і маеш, чакалі гасцей з аднаго боку, а яны з другога.* Кудравец. — *Я толькі не ведаў, што там [у самалёце] людзі... Вось табе маеш! — сказаў Курыдзе. — А хіба ж можа машына без людзей?* Самуйлёнак.

ВО́СЬ ТАБЕ́ І НА́! *Выкл. Разм.* Вокліч здзіўлення, расчаравання і інш. **Сін.**: вось дык так!; вось дык штука!; вось табе <бабка> і юр'еў дзень!; вось табе <і> маеш!; вось табе і раз! — *Вось табе і на! — крыкнуў Віктар. — Навошта ж мы пакутавалі на балоце, калі тут ёсць такая добрая дарога!* Маўр. — *Дз-з-зын! — Ганьчыны думкі разбіваюцца ў друзачкі. Ад самае вялікае шыбы ў акне, дзе сядзіць Ганька, не застаецца і следу... Вось табе і на!* Васілевіч.

ВО́СЬ ТАБЕ́ І РА́З! *Выкл. Разм.* Вокліч здзіўлення, расчаравання і інш. **Сін.**: вось дык так!; вось дык штука!; вось табе <бабка> і юр'еў дзень!; вось табе <і> маеш; вось табе і на! *Вы ж самі добра ведаеце, што ніколі ў нас не было, дык хіба я вінаваты, што не вучыўся? — Вось табе і раз...* Лынькоў. *Не працуе [тэлефон]? Чаму не працуе? Вось табе і раз!* Лобан.

<ВО́СЬ> ТО́-ТА Ж! *Выкл. Разм.* Вокліч згоды з пачутым (часта з адценнем павучання ці дакору). **Сін.**: <вось> то-та і яно! *[Туміловіч:] У нас [на працадзень] менш... Тры кілаграмы і чатыры рублі. [Пытляваны:] Вось то-та ж!* Крапіва. — *Ты ж у мяне мудрэй за Напалеона... — То-та ж! — згадзіўся дзед і пайшоў раіцца да Сёмкі-матроса.* Лынькоў.

<ВО́СЬ> ТО́-ТА І ЯНО́! *Выкл. Разм.* Вокліч згоды з пачутым (часта з адценнем павучання ці дакору). **Сін.**: <вось> то-та ж! — *Сустрэча не з прыемных... — Вось то-та і яно. Без зброі тут не абыдзешся. Дый наогул Поўнач панібрацтва не прызнае.* Корбан. — *Мала толькі нешта такіх ахвотнікаў... — Вось то-та і яно, — пахмурна азваўся Алесь Корбут.* Васілевіч. — *Які гэта дурань у наш час стане адмаўляцца ад такога аб'екта? — То-та і яно. Любы горад за такі камбінацік сказаў бы дзякуй. А вашы больш нічога разумнага не прыдумалі, як ставіць палку ў кола.* Шамякін.

ВОСЬ ТУТ І КУКУЙ. Гл. кукуй.

ВО́СЬ ЯШЧЭ́! *Выкл. Разм.* Вокліч нязгоды з чым-н., адмоўных адносін да чаго-н. *[Канягін:] Таварышы! Давайце не крыўдзіць юбіляра. Даставім яму прыемнасць атрымаць сюрпрыз, а таварышам, якія рыхтавалі, паднесці яго. [Галасы:] Ну, вось яшчэ! — Выдумалі невядома што.* Крапіва. — *Шчырае дзякуй вам, таварыш Красачка! — Ну, вось яшчэ, знайшоў красачку!* Лынькоў.

ВОСЬМЫ • **ВОСЬМЫ ЦУД СВЕТУ**. Гл. цуд.

ВОТ • **ВОТ <ТАБЕ> БОГ, А ВОТ ПАРОГ**. Гл. бог.

ВОЎК • **БІ́ТЫ ВО́ЎК**. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вопытны, бывалы чалавек. **Сін.**: стары верабей; стары воўк; стрэляная птушка; стрэляны верабей; стрэляны воўк. **Ант.**: жаўтаротае птушаня. *Я нацэліўся на першы тур [конкурсу]. Была нейкая задаволенасць сабой. «Цяпер я біты воўк. Шмат чаго ведаю».* «Полымя». *Вопытны, біты воўк, следчы паверыў Мікіту.* Марчук.

ВО́ЎК ДАРО́ГУ ПЕРАБЕ́Г *каму. У безас. ужыв. Разм. Жарт.* Вельмі шанцуе каму-н. — *Яму, — Ігнат кіўнуў на Адася, — няйначай, сёння воўк дарогу перабег. Я быў пэўны, што ён прайграе, ажно не...* Кудравец.

ВО́ЎК (МЯДЗВЕ́ДЗЬ) У ЛЕ́СЕ ЗДО́Х (ЗДО́ХНЕ). *Выкл. Разм. Жарт.* Здарылася што-н. неспадзяванае. Выказванне здзіўлення чым-н. рэдкім, нечаканым. **Сін.**: нешта ў лесе здохла. *Я напісаў-такі Шахноўскаму. І ўжо добра часу прайшло, а ён маўчыць. Затое — божа, воўк у лесе здохне! — азвалася Ірына.* Масарэнка. *Храпавіцкі заказвае калгаснікам на работу... у нядзелю. Мядзведзь у лесе здох!* Мурашка. *[Каця]: Во дзіва! Валерка хакей не глядзіць. Воўк у лесе здохне.* Леванoвіч.

ВО́ЎК У АВЕ́ЧАЙ ШКУ́РЫ (СКУ́РЫ). *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Функц. не зам. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Каварны, крывадушны чалавек. **Сін.**: двухаблічны янус. *[Смык:] Гэта двурушнік. Ён якшаецца з Жыгалкам, а хто такі Жыгалка?.. Воўк у авечай скуры. Былы бандыт.* Гурскі. — *Падліза панскі! — смяецца Якуб. — Чуў я такіх «сацыялістаў». Ваўкі ў авечай шкуры. Пан сам не асмеліцца сюды выйсці, дык свайго сацыяліста падаслаў...* Якімовіч. *Не, з гэтым ваўком у авечай шкуры трэба паводзіць сябе інакш.* «Маладосць».

МАРСКІ́ ВО́ЎК. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Адабр.* Бывалы, вопытны марак. *Пасівелы ў плаваннях марскі воўк. Паходзім, хлапчына? Эх, сал-лага!* Караткевіч. *Адразу з'явілася думка, што лёс табе падараваў убачыць сапраўднага марскога ваўка.* Корбан. *Яшчэ ўчора [Ігнат] адчуваў сябе з Дзянісам Пятровічам амаль як з роўным, а хто ён цяпер для гэтага марскога воўка?* Крыга. *Я начытаўся кніжак Жуля Верна, Джэка Лондана, Станюкевіча і марыў зрабіцца «марскім воўкам».* Дайнека.

СТАРЫ́ ВО́ЎК. *Часцей ужыв. у адз. Разм. Часцей у знач. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі вопытны, спрактыкаваны чалавек. **Сін.**: біты воўк; стары верабей; стрэляная птушка; стрэляны верабей; стрэляны воўк. **Ант.**: жаўтаротае птушаня. *Раманенка быў стары касмічны воўк, два стагоддзі назад ён пакінуў Зямлю на першым караблі з калясветавой хуткасцю.* Шыцік. *Вось недзе ў такім непрыглядным станоўішчы ён, гэты стары воўк у гітлераўскіх неданоскаў, мабыць, і трапіў у лапы тых, хто загнаў яго ў свае кашары...* Бажко.

СТРЭ́ЛЯНЫ ВО́ЎК. *Часцей ужыв. у адз. Разм. Часцей у знач. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі вопытны, спрактыкаваны чалавек. **Сін.**: біты воўк; стары верабей; стары воўк; стрэляная птушка; стрэляны верабей. **Ант.**: жаўтаротае птушаня. *Гардзіенка ляжыць на ложку, паклаўшы забінтаваную галаву на рукі, маўчыць і думае сваю думку... Ён моргае мне адным вокам. Маўчы! Гэта стрэляны воўк.* С.Александровіч. *За яго [Марціна] баяцца нечага, воўк стрэляны, разумны і хітры.* Чарнышэвіч.

ХОЦЬ ВОЎК ТРАВУ ЕШ. Гл. еш.

ВОЎКА • **НА ВО́ЎКА.** *Акал. Праст.* Навошта. **Сін.**: да д'ябла (у 3 знач.); на ліха; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які хрэн; на які чорт; на якога чорта; на якое ліха; на якую трасцу; на якую халеру; якога ліха (у 1 знач.); якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). *На воўка табе гэтыя мацамэнды [прычандалле, рознае начынне]?* Барадулін. *Ну, падумай: на воўка табе карова? Даглядай яе, кармі. Ці пры тваёй сіле?* Калодзежны. [*Даніловіч*, с. 118: на воўка.]

ХОЦЬ <ТЫ> НА ВОЎКА ЎЗЛЕЗЬ. Гл. узлезь.

ВОЎКАМ • **ВОЎКАМ ВЫЦЬ.** Гл. выць.

ВОЎКАМ ЗАВЫЦЬ. Гл. завыць.

ХОЦЬ ВОЎКАМ ВЫЙ. Гл. вый.

ВОЎЧАЕ • **ВОЎЧАЕ ЛЫКА**. Гл. лыка.

ВОЎЧАЕ МЯСА. Гл. мяса.

ЯК ВОЎЧАЕ ВОКА. Гл. вока.

ВОЦАТУ • **ЯК КАБЫЛЕ ВОЦАТУ**. Гл. кабыле.

ВОЧКАМІ • **СТРАЛЯЦЬ ВОЧКАМІ**. Гл. страляць.

ВОЧКІ • **АНЮЦІНЫ ВО́ЧКІ**. *Адз. не ўжыв. Часцей дзейн. і дап. Разм.* Травяністая трохколерная расліна сямейства фіялкавых (viola trikolor L.); браткі. **Сін.**: брат-сястрыца; іван-ды-мар'я. — *Вось гэта ведаеш што?.. — Анюціны вочкі. Гэта браткі.* Ваданосаў. *Анюціны вочкі з маленства свайго ўпадабала маці, і штогод глядзяць на свет тыя вочкі з падваконня.* Ярашэвіч.

СТРОІЦЬ ВОЧКІ. Гл. строіць.

ВОЧНАЯ • **ВОЧНАЯ СТАЎКА**. Гл. стаўка.

ВОЧЫ • **АДБІРАЕ ВОЧЫ**. Гл. адбірае.

АДВОДЗІЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. адводзіць.

АДКРЫВАЦЬ ВОЧЫ *каму <на каго, на што>*. Гл. адкрываць.

АДПЛЮШЧЫЦЬ ВОЧЫ. Гл. адплюшчыць.

АСУШВАЦЬ ВОЧЫ *чые, каму*. Гл. асушваць.

АСУШВАЦЬ СВАЕ ВОЧЫ. Гл. асушваць.

БІЦЬ У ВОЧЫ. Гл. біць.

БРАЦЬ <СВАЕ> ВОЧЫ Ў ЖМЕНЮ. Гл. браць.

ВО́ЧЫ АДКРЫВА́ЮЦЦА (РАСКРЫВА́ЮЦЦА; АДКРЫ́ЮЦЦА, РАСКРЫ́ЮЦЦА; АДКРЫ́ЛІСЯ, РАСКРЫ́ЛІСЯ) *у каго, каму <на што>. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н., вызваліўшыся ад памылковых поглядаў, пазнае сапраўдны сэнс чаго-н. **Ант.**: вочы заплюшчваюцца *ў каго на што. У людзей адкрываюцца вочы на жыццё, як адкрываліся ў нас у гады рэвалюцыі...* Хадкевіч. *Думаеце, самі падлеткі гэтага не разумеюць? Рана ці позна, але вочы ў іх раскрываюцца.* «Звязда». *На многае адкрыліся вочы на не так ужо і кароткім Хведаравым вяку.* Кудраўцаў. *Я часам зайздросціў Валодзьку, бо думаў, што маці любіць мяне менш. Толькі дарасламу мне адкрыліся вочы.* Карпюк. *І калі ў чалавека раскрыюцца вочы, ён сам сабе выбера дарогу і сам за сябе будзе несці адказ.* Колас.

ВО́ЧЫ Б МАЕ́ НЕ БА́ЧЫЛІ *каго, што. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Зусім не хочацца сустракаць, заўважаць, бачыць каго-, што-н. Пра непрыемнае, агіднае. **Сін.**: вочы б мае не глядзелі *на каго, на што. Абрыдзеў ён як горкая рэдзька. Вочы б мае яго не бачылі!* Мальдзіс. *Юзік неяк, хукаючы на сінія ад марозу рукі, нават ляпнуў Шумахеру: «Два злотых за мэтку!» На што той адказаў: «Я табе тры даў бы, каб толькі вочы мае не бачылі цябе».* Марчук.

ВО́ЧЫ Б МАЕ́ НЕ ГЛЯДЗЕ́ЛІ *на каго, на што. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Зусім не хочацца бачыць, сустракаць, заўважаць каго-, што-н. Пра непрыемнае, агіднае. **Сін.**: вочы б мае не бачылі *каго, што. Баіцца [свякроў] усё, хаця б гаспадаркі ў Піліпкі не адабралі. А па мне няхай бы яно згарэла тут усё. Вочы б мае не глядзелі.* Крапіва. — *Нябось, калі самі пазавуць у госці, дык сядзяць нібы на іголках і толькі і робяць, што зубы загаворваюць. — Гэта яны ўмеюць. — Вочы б мае на іх не глядзелі! — сказала Антаніна Арцёмаўна і бразнула талерку на сярэдзіну стала.* Васілёнак.

ВО́ЧЫ ВЯЛІ́КІЯ ЗРАБІ́ЛІСЯ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. быў вельмі здзіўлены, збянтэжаны, разгублены. *Толькі цяпер неяк усе звярнулі ўвагу, што каля агню з Дубалекавага атрада не было ні душы. Як вадою змыла. Калі і што? Ва ўсіх вочы вялікія зрабіліся. А Журавінку аж у пот кінула.* Лобан. *Я выклікаў начальніка базы ў калідор: «Я хачу глянуць на дазіметры». У яго зрабіліся вялікія вочы: — Ды ты што! Думаеш, сюды даляціць... У цябе атамная манія.* Шамякін.

ВО́ЧЫ ГАРА́ЦЬ *у каго на што.* Гл. вока.

ВО́ЧЫ ЗАПЛЮ́ШЧВАЮЦЦА (ЗАКРЫВА́ЮЦЦА) *у каго на што. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. знарок не заўважае чаго-н. **Ант.**: вочы адкрываюцца *ў каго, каму* <*на што*>. *Часта заплюшчваюцца вочы і на парушэнні працоўнай дысцыпліны. Ці трэба гаварыць, як гэта непрыгожая з'ява падрывае нашы маральныя каштоўнасці, як уплывае на моладзь?* «Звязда».

ВО́ЧЫ ЗЛІПА́ЮЦЦА (ЗЛІПА́ЛІСЯ) *у каго, чые. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. моцна хочацца спаць. *[Жонка:] Не дуры галавы, цётка таксама адпачыць хоча. [Разносніца:] Праўду кажаце, за дзень натупалася, з вамі размаўляю, а вочы зліпаюцца.* Галубок. *Яшчэ цягнік не крануўся, а вочы ў Міколы зліпаюцца.* Гаўрылкін. *Адна прадаўшчыца сумавала ля касавага апарата, пазяхала, і вочы яе зліпаліся.* Гардзей.

ВО́ЧЫ НА ЛО́Б ЛЕ́ЗУЦЬ (ЛЕ́ЗЛІ, ПАЛЕ́ЗУЦЬ, ВЫЛА́ЗЯЦЬ, ВЫЛА́ЗІЛІ) *у каго. У безас. ужыв. Праст.* **1.** Хто-н. адчувае нясцерпны боль, мае вельмі непрыемныя адчуванні і пад. *Цяпер бацька адзін б'ецца, з ранку аж да ночы, так працуе, што пот льецца, лезуць на лоб вочы.* Колас. *І праўда: хоць вочы на лоб лезуць, але воз прыцягнуў [Іллюк] куды трэба было.* Калюга. *[Федзя:] Я ж не загадваў набіваць [мех] гэтак туга... [Жэня:] Ты сам пранясі яго, дык вочы на лоб палезуць.* Козел. *Пхала [Аўдотка] перад сабою [каляску] угору, чуючы, як вылазяць на лоб вочы...* Місько.

2. Хто-н. выказвае вялікае здзіўленне, моцны спалох, страх. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяткі <схавалася> *у каго*; каленкі дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры < прабягае > *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чым*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. Ад такіх «лекцый» вочы на лоб вылазілі ў студыйцаў.* Бядуля. *У Глушака вочы палезлі на лоб, так уразіўся чалавек. Перахрысціўся ад страху.* Мележ. *Гітлеравец любіў, каб пры яго паяўленні ў людзей ад жаху лезлі на лоб вочы.* Карпюк.

ВО́ЧЫ НА МО́КРЫМ МЕ́СЦЫ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. часта плача ці гатовы заплакаць. *— Ціха вы! — крычыць тата. — У вас вочы на мокрым месцы.* Бядуля. *Ну, дзяўчынкі хай сабе — у іх вочы на мокрым месцы. А што хлапчукі пусцілі слязу, гэта мяне вельмі здзівіла, а яшчэ болей узрадавала.* Леановіч.

ВО́ЧЫ ПАВЫЛА́ЗІЛІ *ў каго, чые. У безас. ужыв. Праст. Груб.* Хто-н. не бачыць, не заўважае чаго-н. *Ты, гаворыць, што ж гэта, антыхрыстава твая душа, у лесе робіш? А ці ў цябе вочы, кажу, павылазілі, не бачыш хіба?* Лынькоў. *— Грубая ж была ваша Полька. — Што ты пляцеш?.. Вочы ж мае яшчэ не павылазілі. Няўжо ж бы я не бачыла?!* Крапіва.

ВО́ЧЫ РАЗБЯГА́ЮЦЦА (РАЗБЕ́ГЛІСЯ, РАЗБЯГА́ЛІСЯ) *у каго, чые. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. не можа засяродзіцца на чым-н. адным з-за мноства прадметаў, разнастайнасці ўражанняў. *Перад [Рынінымі] вачыма столькі вёсак, гаёў і пералескаў, што вочы разбягаюцца...* Сабаленка. *Калі Люба зайшла ў залу, вочы яе разбегліся. Усе месцы*

ўжо былі заняты, і яна, пад абстрэлам шматлікіх позіркаў, разгубілася і паспешна накіравалася ў самы канец. Васілевіч. — *Праўда, харошае [палатно]?.. — Ай, харошае, — кіўнула Поля, у якой і праўда разбягаліся вочы.* Арочка.

ВО́ЧЫ Ў ВО́ЧЫ (ВО́КА Ў ВО́КА). *Акал. Разм.* **1**. Вельмі блізка, у непасрэднай блізкасці (бачыць, сустракацца і пад.). **Сін**.: грудзі ў грудзі; лоб у лоб; носам к носу; носам у нос; нос у нос; тварам да твару (у 1 знач.); тварам у твар (у 1 знач.); твар у твар (у 1 знач.). *З вяртаннем гонару вярталася ўпэўненасць. Ужо як бы захацелася пабачыцца вочы ў вочы, выказаць годнасць сваю.* Мележ. *Люба намервалася абысці другі раз увесь фэст, калі павярнулася і сустрэлася вока ў вока з Дубам.* Мурашка. *З гэтага доміка на Тумано́ўскага вочы ў вочы зірнула смерць.* А.Жук.

2. З усёй шчырасцю, не тоячыся (сказаць, гаварыць і пад.). **Сін**.: адкрытым тэкстам; ва ўпор (у 2 знач.); у адкрытую; у вочы *казаць*; у лоб (у 2 знач.); у твар *гаварыць*. **Ант**.: за вочы (у 1 знач.). *[Вярэніч:] Я, можа, і не здолею складна, але затое вока ў вока скажу. Не люблю па шэрсці гладзіць.* Петрашкевіч.

ВЫБІРАЦЬ ВОЧЫ <*каму*>. Гл. выбіраць.

ВЫПЛАКАЦЬ <УСЕ> ВОЧЫ. Гл. выплакаць.

ВЫЯДАЦЬ ВОЧЫ <*каму*>. Гл. выядаць.

ГЛЯДЗЕЦЬ <ПРАМА> У ВОЧЫ *каму, чаму*. Гл. глядзець.

ГЛЯДЗЕЦЬ ПРАЎДЗЕ Ў ВОЧЫ. Гл. глядзець.

ГЛЯДЗЕЦЬ СМЕРЦІ Ў ВОЧЫ. Гл. глядзець.

ДЗЕ́ БЫЛІ́ ВО́ЧЫ *чые, у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Чаму хто-н. не бачыў, не заўважыў чаго-н. *Для высокага дзеда шалашык быў вельмі нізкі... — Дзе былі мае вочы, калі я стаяў каля вашых расох! — дзівіўся дзед. — Я ж прывёз бы з лесу вышэйшыя!* Чарнышэвіч. *Людзі збіраліся купкамі, і ўсе дзівіліся: як, якім чынам мог ачмураць на працягу цэлых год гэты чалавек?.. — А дзе ж былі мае вочы?* Лынькоў. — *І дзе ў Юзіка вочы былі? — абураецца Папіха. — Казала не бяры! Хіба яна раўня нябожчыцы Анюце?* Гардзей.

ДЗЕ ВОЧЫ ДЗЯВАЦЬ. Гл. дзяваць.

ЗА ВО́ЧЫ. *Акал. Разм.* **1**. Пры адсутнасці каго-н., завочна (гаварыць, зваць, лаяць, насміхацца і пад.). **Ант**.: адкрытым тэкстам; ва ўпор (у 2 знач.); вочы ў вочы (у 2 знач.); у адкрытую; у вочы *казаць*; у лоб (у 2 знач.); у твар *гаварыць*. *[Дабрагост:] Цьфу! Проста брыдка слухаць, як за вочы вы людзей сумленных чэрніце дарма!* Гілевіч. *Дарма кажуць: «За вочы я гавару пра яго тое, што і ў вочы сказаць не пабаюся». Няпроста гэта. Цяжка сказаць у вочы хоць адзін раз тое, што за вочы даўно перагаворана, перарахавана.* Паўлаў.

2. Не бачачы чаго-н. (прадаць, купіць і пад.). *Слухай, Янка, што бунтуеш? Ты ж сядлом набіўся сам! За вочы прадаў і грошы ўзяў.* Колас.

ЗАВЯЗВАЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. завязваць.

ЗАКРЫВАЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. закрываць.

ЗАКРЫВАЦЬ ВОЧЫ *на што*. Гл. закрываць.

ЗАЛІВАЦЬ ВОЧЫ < *чым* >. Гл. заліваць.

ЗАМАЗВАЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. замазваць.

ЗАМЫЛЬВАЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. замыльваць.

ЗАПАДАЦЬ У ВОЧЫ *каму*. Гл. западаць.

ЗАПЛЮШЧЫЎШЫ ВОЧЫ. Гл. заплюшчыўшы.

ЗА ПРЫГО́ЖЫЯ ВО́ЧЫ. *Акал. Разм.* Бескарысліва, дарэмна, толькі з-за сімпатыі да каго-н. (рабіць што-н.). **Сін**.: за дзякуй; за так (у 1 знач.); на дурніцу (у 2 знач.). *Ён спадзяецца, што нейкі дзядзька гатуе яму недзе гатовенькае: ..на, значыцца, грамадзя-*

нін Пархвіенка, от табе за прыгожыя вочы. Спажывай на здароўе! Чорны. *Больш дасціпныя меркавалі, праўда, цішэй, што мітра айцу Міхаілу дасталася не за так, не за прыгожыя вочы.* Дубоўка. *А можа, і не давяралі Марыйцы — проста так, за прыгожыя вочы, з СД не выпускаюць.* Новікаў.

ЗА СВЕТ ВОЧЫ. Гл. свет.

ЗАСЛАНЯЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. засланяць.

ЗАСЦІЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. засціць.

КАБ ВО́ЧЫ МАЕ́ НЕ БА́ЧЫЛІ *каго. Выкл. Разм. Пагард.* Выказванне абурэння і рашучага нежадання бачыцца з кім-н. *Калі б дзед Талаш сказаў: «Смерць Саўку!» — то гэта не так уразіла б, як уразілі яго простыя, звычайныя словы суровага, але па істоце добрага, бясхітраснага чалавека: «Ідзі! Ідзі прэч, каб цябе не бачылі мае вочы!» і яго апошняе слова «Жыві!»* Колас. *Пераязджаючы пляц, мадам Гамрэкелі, не адварочваючыся да Сімона, тонам загаду сказала: — Каб яго мае вочы больш не бачылі! — Каго?.. — Гэтага вар'ята Гвацiя!* Самуйлёнак.

КАЛОЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. калоць.

КАЛОЦЬ У ВОЧЫ *каму*. Гл. калоць.

КІДАЦЦА РАП'ЁМ У ВОЧЫ *каму*. Гл. кідацца.

КІДАЦЦА Ў ВОЧЫ *каму*. Гл. кідацца.

КІДАЦЬ ВОЧЫ *на каго, на што*. Гл. кідаць.

КІДАЦЬ У ВОЧЫ *каму, каго што*. Гл. кідаць.

КОЛЕ ВОЧЫ. Гл. коле.

Ісці, пайсці і пад. **КУ́ДЫ ВО́ЧЫ ВЯДУ́ЦЬ (ПАВЯДУ́ЦЬ)**. *Акал. Разм.* У няпэўным напрамку, не выбіраючы дарогі, абы-куды, невядома куды. **Сін.**: за вачыма *бегчы*; куды вочы глядзяць (у 1 знач.); куды ногі вядуць; куды ногі нясуць (у 1 знач.); у <белы, божы> свет (у 1 знач.); у <белы> свет як у капейку (у 1 знач.); у свет вочы. — *Куды ты, дзеўка? — толькі і спытаўся [Сямён]. — Не ведаю. Куды вочы вядуць.* Дайнека. *[Гапка:] Пойдзеш ты ў салдаты, я пакіну дом, сыду куды павядуць вочы.* Галубок.

Ісці, пайсці і пад. **КУДЫ́ ВО́ЧЫ ГЛЯДЗЯ́ЦЬ**. *Акал. Разм.* **1**. У няпэўным напрамку, не выбіраючы дарогі, абы-куды, невядома куды. **Сін.**: за вачыма *бегчы*, куды вочы вядуць; куды ногі вядуць; куды ногі нясуць (у 1 знач.); у <белы, божы> свет (у 1 знач.); у <белы> свет як у капейку (у 1 знач.); у свет вочы. — *Куды вы ідзяце? Скажыце праўду. —Куды вочы глядзяць, я ўжо сказаў вам.* Мурашка. *Не любіць [Ганна] Яўхіма. І ўсё ёй тут не люба. Вырвалася б з радасцю, пайшла б куды вочы глядзяць.* Мележ. — *Не ваш клопат! — рэзка абрывала Аня матку і ўцякала з хаты — куды вочы глядзяць: на гарод, у поле, да свайго лёну.* Васілевіч.

2. Адпаведна жаданням, куды захочацца, уздумаецца. **Сін.**: куды вочы нясуць; куды ногі нясуць (у 2 знач.); у <белы, божы> свет (у 2 знач.). *[Старац:] Мне ў маім жабрачым палажэнні ўсюды не кепска... Ідзі сабе куды вочы глядзяць, ані мяне хата свая затрымлівае, ані мяне радня звязвае, ані мяне зямелька свая к сабе цягне!..* Купала. *[Пан:] Дык пакіньце вы гэтую хату, пакіньце маю зямлю ды ідзіце сабе з богам, куды вочы глядзяць.* В.Вольскі. *Пішы, пакуль не позна, рапарт — і каціся куды вочы глядзяць...* Блакіт.

Ісці, пайсці і пад. **КУДЫ́ ВО́ЧЫ НЯСУ́ЦЬ (ПАНЯСУ́ЦЬ)**. *Акал. Разм.* Адпаведна жаданням, куды захочацца, куды ўздумаецца. Сін.: куды вочы глядзяць (у 2 знач.); куды ногі нясуць (у 2 знач.); у <белы, божы> свет (у 2 знач.). *У 1930 годзе Сяргей Крывец разам з братам пакінулі Дубна, пайшлі куды вочы нясуць.* Шырма. *[Пілін:] Нацешышся, налюбішся, як я буду нагамі адбівацца, а тады сабе пойдзеш куды вочы панясуць.* Радзевіч.

ЛЕЗЦІ НА ВОЧЫ *каму.* Гл. лезці.
ЛЕЗЦІ СЛЯПІЦАЙ У ВОЧЫ <*каму*>. Гл. лезці.
ЛЕЗЦІ СМАЛОЙ У ВОЧЫ *каму, да каго.* Гл. лезці.
ЛЕЗЦІ Ў ВОЧЫ *каму.* Гл. лезці.
МАЗОЛІЦЬ ВОЧЫ *каму.* Гл. мазоліць.
МУЛЯЦЬ ВОЧЫ *каму.* Гл. муляць.
Глядзець, пазіраць і пад. **НА (ВА) УСЕ́ ВО́ЧЫ**. *Акал. Разм.* Вельмі ўважліва, пільна, стараючыся нічога не прапусціць. **Сін.**: ва ўпор (у 1 знач.). *Грыневіч убачыў хлопчыка гадоў васьмі, сядзеў каля сасёнкі і на ўсе вочы глядзеў на яго, на новага чалавека.* Лобан. *Іван на ўсе вочы глядзеў на Федзю: жартуе ён ці ўсур'ёз гаворыць.* Кудравец. *Камандзір марудзіў, ва ўсе вочы ўзіраючыся праз дождж наперад, на мост.* Быкаў. *Ачмурэлы, я стаяў і ва ўсе вочы ўзіраўся на паненку. Убачыў нават сінія жылкі на ключыцы.* Карпюк.
НАМАЗОЛІЦЬ ВОЧЫ *каму.* Гл. намазоліць.
НА СВАЕ́ <УЛА́СНЫЯ> ВО́ЧЫ; НА ЎЛА́СНЫЯ ВО́ЧЫ *бачыць, (убачыць), пераконвацца (пераканацца), упэўнівацца (упэўніцца).* *Акал. Функц. не зам.* Непасрэдна сам, непасрэдна самому, без пасрэднікаў. **Сін.**: сваімі вачамі. *Усім хацелася на свае вочы бачыць, што робіцца, дзе каму які ўчастак адаб'юць.* Галавач. *Аўтар у гэтым не раз пераконваўся на свае вочы, не раз казалі яму пра гэта людзі, героі яго нявыдуманых апавяданняў.* Санько. *Што гэтая гаворка была патрэбная і карысная, мы пераканаліся на свае вочы.* Скрыган. *Можа, вы, Аркадзь Львовіч, пажадаеце на свае вочы ўпэўніцца?* Асіпенка. *А зараз, каб на свае вочы ўпэўніліся, што ўсё гэта — не сон, а самая што ні ёсць сапраўдная рэальнасць, я прадэманструю нашы навуковыя дасягненні.* Гігевіч. *Сілівон разам з іншымі калгаснікамі быў учора на бальшаку і на свае ўласныя вочы бачыў вялікі рух на дарозе.* Лынькоў. *Летась уначы, на тонях Нёмана, я на свае ўласныя вочы пераканаўся, як цяжка лавіць вугра...* Карамазаў. *Жукі гулялі як ніколі, і раз нават Марыся на ўласныя вочы бачыла карася.* Самуйлёнак. *Гулугай прысягае, што бачыў усё на ўласныя вочы.* Навуменка.
НЕДЗЕ ВОЧЫ ДЗЯВАЦЬ *каму.* Гл. недзе.
НЕ ПУСКАЦЬ НА ВОЧЫ *каго.* Гл. пускаць.
НІЗКІ НА ВОЧЫ. Гл. нізкі.
НІ НА ВОЧЫ. Гл. вока.
ПАДЫМАЦЬ ВОЧЫ *на каго, на што.* Гл. падымаць.
ПАЗАЛІЦЬ ВОЧЫ. Гл. пазаліваць.
ПАКАЗВАЦЦА НА ВОЧЫ *каму.* Гл. паказвацца.
ПАПАДАЦЬ НА ВОЧЫ *каму.* Гл. пападаць.
ПАРОЦЬ ВОЧЫ *каму.* Гл. пароць.
ПАРОЦЬ У ВОЧЫ *каму.* Гл. пароць.
ПЛЮНУЦЬ У ВОЧЫ *каму.* Гл. плюнуць.
ПРАГЛЕДЗЕЦЬ <УСЕ> ВОЧЫ. Гл. прагледзець.
ПРАДЗІРАЦЬ ВОЧЫ. Гл. прадзіраць.
ПРАЦІРАЦЬ ВОЧЫ. Гл. праціраць.
ПУСКАННЕ ПЫЛУ Ў ВОЧЫ. Гл. пусканне.
ПУСКАЦЬ ПЫЛ У ВОЧЫ *каму.* Гл. пускаць.
ПЫЛ ПУСКАЕЦЦА Ў ВОЧЫ *каму.* Гл. пыл.
ПЫЛ У ВОЧЫ. Гл. пыл.
РАБІЦЬ ВЯЛІКІЯ ВОЧЫ. Гл. рабіць.
РАЗВЯЗВАЦЬ ВОЧЫ *каму.* Гл. развязваць.

РАЗУЙ ВОЧЫ. Гл. разуй.
РАСА ВОЧЫ ВЫЯДАЕ *каму*. Гл. раса.
РАСПЛЮШЧЫЦЬ ВОЧЫ *каму на каго, на што. Зак. да* **РАСПЛЮШЧЫЦЬ ВОЧЫ** *каму на каго, на што.*
РВЕ ВОЧЫ. Гл. рве.
РЭЖА ВОЧЫ <*каму, чые, чым*>. Гл. рэжа.
СЛЯПІЦЬ ВОЧЫ *каму*. Гл. сляпіць.
СОЛЬ У ВОЧЫ *каму*. Гл. соль.
СТАВІЦЬ КАЛОМ ВОЧЫ. Гл. ставіць.
<ТО́ЛЬКІ> АДНЫ́ ВО́ЧЫ ЗАСТАЛІ́СЯ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі схуднеў. **Сін.**: <адны> скура ды косці засталіся *на кім, у каго, ад каго. «Як яна пахуднела», — падумаў Ігнась, седзячы з маткаю за мізэрным снеданнем... Сапраўды толькі вочы засталіся ў Агапы...* Мурашка. *[Бацьку] таксама з маёй хваробай хапіла, адны вочы засталіся.* Гігевіч.
ТЫЦКАЦЬ У ВОЧЫ *каму* <*кім, чым*>. Гл. тыцкаць.
У ВО́ЧЫ *казаць (сказаць), гаварыць, хваліць* і пад. *Акал. Разм.* Адкрыта і нічога не хаваючы, у прысутнасці каго-н. **Сін.**: адкрытым тэкстам; ва ўпор (у 2 знач.); вочы ў вочы (у 2 знач.); у адкрытую; у лоб (у 2 знач.); у твар *гаварыць*. **Ант.**: за вочы (у 1 знач.). *Шырокага лічылі іграком не зусім лаяльным, але аб гэтым яму ў вочы не казалі.* Колас. *І называлі ўсе яго і за вочы і ў вочы Міхаіл Іванавіч.* Крапіва. *Не буду хваліць у вочы. Гэта нікому не патрэбна. Важна, што пра вас самая чыстая ў нас думка.* Баранавых. *— Я, — кажа, — калі што на каго маю, у вочы выпалю.* Калюга. *[Альжбета:] Я люблю праўду ў вочы сказаць.* Козел.
У ВО́ЧЫ *не бачыць. Акал. Разм.* Зусім і ніколі (не бачыць каго-, што-н.). *Ото ж я і кажу... І бацькі не было, і маткі, сказаць, у вочы не бачыў...* Лынькоў. *Марына не ведае, колькі ў яе працадзён, яна кніжкі свае нават і ў вочы не бачыла.* Крапіва. *Гэта ж, мой божа, жывуць жа людзі век і ніколі грыба ў вочы не бачаць, ні ягады...* Васілевіч.
У САБАКІ ВОЧЫ ПАЗЫЧЫЦЬ. Гл. пазычаць.
У СВЕТ ВОЧЫ. Гл. свет.
УСКІДВАЦЬ ВОЧЫ *на каго*. Гл. ускідваць.
УСКІДВАЦЬ НА ВОЧЫ *каму*. Гл. ускідваць.
ХАВАЦЬ ВОЧЫ. Гл. хаваць.
ХОЦЬ ТЫ Ў САБАКІ ВОЧЫ ПАЗЫЧ *каму*. Гл. пазыч.
ХРЭН У ВОЧЫ *каму*. Гл. хрэн.

ВОШ • **СВАЯ́ ВО́Ш УКУ́СІЦЬ (УКУСІ́ЛА)** *каго. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. прыйдзецца непасрэдна самому сутыкнуцца з жыццёвымі клопатамі, адчуць жыццёвыя цяжкасці. **Сін.**: смажаны певень клюнуў <у зад> *каго, каму. — За бацькавай галавою ўсякі разумны. Нябось, як свая вош укусіць, то тады не будзе гэтакі разумны, — падтрымалі некаторыя Антося.* Крапіва. *Табе за бацькавай спінай добра «спасацца», а пачакай толькі, хай свая вош укусіць.* Брыль. *Кажуць, чалавек адразу сталее, як «свая вош укусіць», сваё кубло завядзецца...* Місько. *«Э-э! — думае Алтар, адагнаўшы трывогу, — нічога! Няхай вучыцца. Ён яшчэ малады. Свая вош яшчэ не ўкусіла. Пасталее — паразумнее».* Чарнышэвіч. *А цябе яшчэ як мае быць не ўкусіла свая вош, ты яшчэ жывеш кнігамі...* Арабей.
ЯК ВО́Ш НА СТРУ́П *лезці. Акал. Праст.* Настырна, назойліва. *Сам дык аж з скуры вылазіш, каб самому за Няхлебіча стаць, адно каб не раскулачылі... Як вош на струп ле-*

зеш, каб аднаго сапхнуць ды каб самому сесці. Чорны. *Во, яшчэ ў суддзі Прымачаку і Дзямідчыка не хапае — мала што начальства капае, а ён на кожнай нарадзе лезе як вош на струп са сваімі павучаннямі.* А.Жук.

ВОШАЙ • **КАРМІЦЬ ВОШАЙ** *дзе.* Гл. карміць.

ВОШЫ • **ГАЛАВА НЕ НА ВОШЫ** *у каго.* Гл. галава.

ВУГАЛ • **НЕПАЧАТЫ ВУГАЛ** *чаго.* Гл. край.

ВУГЛА • **З-ЗА ВУГЛА́** нападаць, шкодзіць і пад. *Акал. Разм.* Вераломна, спадцішка, без папярэджання. — *Значыцца, я цябе нарадзіў — я цябе і заб'ю? Так? — пахмурнее Платон Назаравіч. — І не ў адкрытым баі. З-за вугла.* Шамякін. *Баяцца [душманы] ужо ўступаць у адкрыты бой, а вось шкодзіць з-за вугла яшчэ працягваюць.* «Звязда».

ВУГЛОМ • **ЗА ВУГЛО́М; ЗА ВУГЛА́МІ.** *Акал. Разм. Неадабр.* Употай, скрытна, каб ніхто не чуў, не бачыў, не ведаў (гаварыць, пляткарыць і пад.). *Гаварыць за вуглом непрыстойна. Гаварыць трэба ў вочы. Пляткарства псуе людзей, крытыка ў вочы лечыць і згуртоўвае.* Ермаловіч. *Маўляў, чаго там, я ж такі, як і вы: выпіць за вуглом магу і брыдкасловіць.* «Звязда». *І хоць гаварылі пра Рудзіна рознае за вугламі, у вочы паважалі яго.* Галавач.

ВУГЛЫ • **ВО́СТРЫЯ ВУГЛЫ́.** *Адз. не ўжыв. Дзейн. і дап. Функц. не зам.* Рэзкія бакі чаго-н.; тое, што выклікае рознагалоссі і супярэчнасці. *Прымаецца на выканкоме рашэнне, і трэба пракантраляваць, як яно выконваецца, Голуба там рэдка ўбачыш. Вострыя вуглы не па ім, абыходзіў ён вострыя вуглы.* Ярашэвіч. *Аўтар не абыходзіць вострых вуглоў, нявырашаных праблем творчага працэсу.* «ЛіМ».

ЗГЛАДЖВАЦЬ ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ. Гл. згладжваць.

ПАДПІРАЦЬ ВУГЛЫ. Гл. падпіраць.

ВУГОЛЛІ • Сядзець, стаяць і пад. **ЯК (НІБЫ́) НА <ГАРА́ЧЫМ> ВУГО́ЛЛІ.** *Вык. ці акал.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У стане крайняга хвалявання, неспакою, трывогі і пад. **Сін.**: як на іголках; як на шыле. *На другі і на трэці дзень Вера таксама сядзела дома як на гарачым вуголлі.* Сабаленка. *Увесь апошні дзень Сцяпан правёў як на гарачым вуголлі і, можа, дарэмна не ўстрымаўся, даў волю нервам.* Карамазаў. *Пакуль немец разглядаў маё ліпавае пасведчанне, я стаяў нібы на гарачым вуголлі...* Левановіч. *Становішча мяняецца не штосуткі, а штогадзіны. Я сам сяджу як на вуголлі, чакаючы загаду здымацца адсюль...* Хадкевіч. *Сядзелі як на вуголлі, бо ў любы момант сюды маглі ўварвацца фашысты.* Новікаў.

ВУГОЛЬЧЫКАМІ • **НА ТЫМ СВЕЦЕ ВУГОЛЬЧЫКАМІ.** Гл. свеце.

ВУДАЧКІ • **ЗМОТВАЦЬ ВУДАЧКІ.** Гл. змотваць.

ВУДАЧКУ • **БРАЦЬ НА ВУДАЧКУ** *каго.* Гл. браць.

ЗАКІДАЦЬ ВУДАЧКУ. Гл. закідаць.

ЗЛАВІЦЬ НА ВУДАЧКУ *каго.* Гл. падчапіць.

ІСЦІ НА ВУДАЧКУ *чыю, каго.* Гл. ісці.

КЛЮНУЦЬ НА ВУДАЧКУ. Гл. клюнуць.

ПАДДАВАЦЦА НА ВУДАЧКУ *каго, чыю, каму.* Гл. паддавацца.

ПАДЧАПІЦЬ НА ВУДАЧКУ *каго.* Гл. падчапіць.

ПАПАДАЦЬ НА ВУДАЧКУ *каму, чыю, да каго.* Гл. пападаць.

ВУДЗІЦЬ • **ВУ́ДЗІЦЬ (ЛАВІ́ЦЬ) АКУНЁЎ (РЫ́БУ).** *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Драмаць седзячы. **Сін.**: вадзіць дзяды; кляваць носам; табаку важыць. *Ля парку Горкага сышла адна пара, ля кінатэатра «Мір» — другая, п'янаваты дзядзька, што ўсю дарогу вудзіў акунёў, — на Камароўцы.* Блакіт. *[Пётр:] Я сёння спаць не буду! [Прося:] А заўтра будзеш акунёў лавіць і блытаць літары, а Товій будзе цябе шчаўчком па носе...* Клімковіч. *Антось сядзеў або сланяўся, балелі ногі, унікла сіла, а спаць так моцненька кланіла! — Ну, што, Антоні, рыбу вудзіш? Заснеш, брат, потым і не ўзбудзіш.* Колас.

ВУДУ • **ЗАКІДАЦЬ ВУДУ.** Гл. закідаць. **КЛЮНУЦЬ НА ВУДУ.** Гл. клюнуць. **ПАПАДАЦЬ НА ВУДУ** *каму, чыю, да каго.* Гл. пападаць.

ВУДЫ • **ЗМОТВАЦЬ ВУДЫ.** Гл. змотваць.

ВУЖ • **ВУ́Ж ГАЛАВЫ́ НЕ ЎТКНЕ́ (НЕ ЎТО́ЧЫЦЬ, НЕ ЎСУ́НЕ).** *Абл. Акал. Разм.* Занадта густа. Пра густа пароcлыя дрэвы, кусты, травы. *Пры спадзе груда густа, вуж галавы не ўткне, цямнеў малады, спярэшчаны жаўтлявай яснасцю шапаткога бярэзніку нізкі хвойнік.* «Полымя». *[Імполь азіраў] зверху да долу густа, вуж галавы не ўточыць, абвіты дзікім вінаградам голы.. сасновы камень.* Адамчык.

ЯК ВУЖ НА <ГАРАЧАЙ> ПАТЭЛЬНІ. Гл. уюн.

ВУЖАМ • **ЗВІВАЦЦА ВУЖАМ.** Гл. звівацца.

ВУЗАМІ • **ЗВЯЗВАЦЬ СЯБЕ ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ.** Гл. звязваць.

ВУЗЕЛ • **ВУ́ЗЕЛ (ВУЗЕ́ЛЬЧЫК) РАЗВЯ́ЗВАЕЦЦА (РАЗБЛЫ́ТВАЕЦЦА, РАЗВЯЗА́ЎСЯ, РАЗБЛЫ́ТАЎСЯ, РАЗВЯ́ЖАЦЦА, РАЗБЛЫ́ТАЕЦЦА).** *У безас. ужыв. Разм.* Вырашаецца што-н. складанае, заблытанае. **Сін.**: клубок разблытваецца. *Мне здаецца, трэба спачатку браць прасцейшыя рэчы, але з тых, што вырашаюць асноўную задачу... А там, заўтра, і ўвесь вузел развяжацца.* Грамовіч. *[Мікола:] Я зусім і не Мікола, імя і прозвішча маё зусім другое!.. [Ахрэм:] Вось калі вузельчык развязаўся!..* Галубок. *Каваль убачыў, што вузел пачаў разблытвацца, і яму ясна стала: не трэба нічога гаварыць, маўчанкаю можна цяпер ужо браць.* Чорны. *На пасяджэнні тройкі былі сабраны ўсе грахі Вадалея. Разблытваўся і вузел з Казючком, якога Вадалей сапраўды пасылаў з лістоўкамі ў пастарунак.* Пестрак.

ГО́РДЗІЕЎ ВУ́ЗЕЛ. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Заблытаная справа, складаныя абставіны. *Заняты Верай, Максім не думаў пра свой «гордзіеў вузел», які наўрад ці ўдасца развязаць, прыйдзецца секчы.* Шамякін. *Не ўсё ясна і з дрэнажом. Дрэнаж — гордзіеў вузел меліярацыі...* Дуброўскі. *На жыццёвым шляху кожнага чалавека трапляюцца свае гордзіевы вузлы.* Карпюк.

З ВУ́ЗЕЛ. *Азн. і вык. Разм.* Ужыв. пры наз. са знач. асобы. Вельмі малы. **Сін.**: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; аршын з шапкай; жабе па калена; кату па пяту; пад стол пяшком хадзіць. **Ант.**: з каломенскую вярсту; хоць сабак вешай *на кім. Вось глядзі — музыка новы і які яшчэ скрыпач! Спрытны, здатны, адмысловы; з вузел сам, а ўжо пабач!..* Колас. *І я, маладзіца, бачыў. З вузел той хлапчук. Трынаццаць гадкоў.* Янкоўскі.

РАЗВЯЗВАЦЬ ВУЗЕЛ. Гл. развязваць.

СЕКЧЫ ГОРДЗІЕЎ ВУЗЕЛ <*чаго*>. Гл. секчы.

ВУЗЕЛЬЧЫК • **ВУЗЕЛЬЧЫК РАЗВЯЗВАЕЦЦА.** Гл. вузел.

ВУЗКАЕ • **ВУЗКАЕ МЕСЦА** <*дзе, у каго*>. Гл. месца.

ВУЗКАЙ • **СУСТРАКАЦЦА НА ВУЗКАЙ ДАРОЖЦЫ** *з кім*. Гл. сустракацца.

ВУЗЯЛОК • **ЗАВЯЗВАЦЬ ВУЗЯЛОК**. Гл. завязваць.

ВУЛІЦА • **ЗЯЛЁНАЯ ВУ́ЛІЦА**[1]. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі дап. пры дзеясл.* даваць (даць). *Функц. не зам.* Свабодны шлях, без перашкод і затрымак. **Сін.**: зялёнае святло. *Самыя прыдзірлівыя рэдактары, літаратурныя сакратары, стылісты артыкулам Юрыя давалі зялёную вуліцу.* Мяжэвіч. *Смяльчак ён усе-такі, сабака гэты, не пабаяўся, дарма што і пры зброі я. Асцярожна абнюхаў мяне, вільнуў хвастом і саступіў убок. Я правільна яго зразумеў: даў госцю зялёную вуліцу.* Масарэнка.

ЗЯЛЁНАЯ ВУ́ЛІЦА[2]. *Мн. не ўжыв. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм.* Строй салдат са шпіцрутэнамі. *Сын бітага, хвастанага бацькі, чалавек, дзіцячым светам якога была казарма, а разважаю — дні, калі збеглых праганялі праз зялёную вуліцу, ён прагнуў кар'еры як адзінага сродку пазбавіцца ад навакольных жахаў, ад зубатычын, ад стаяння з цагельнай выкладкай пад ружжом.* Караткевіч.

ВУЛІЦУ • **ВЫКІДВАЦЬ НА ВУЛІЦУ** *каго*. Гл. выкідваць.

ВУЛІЦЫ • **З ВУ́ЛІЦЫ**. *Азн. Разм.* Выпадковы, зусім невядомы. Пра чалавека. *Што датычыць донараў добраахвотных, бясплатных, як мы іх часта называем, то тут кантроль таксама сур'ёзны. Па-першае, чалавек, як кажуць, з вуліцы не можа прыйсці і сказаць: хачу здаць кроў. У яго яе не возьмуць.* «Звязда». — *У мяне да вас чалавечая просьба: не гаварыце пры жонцы аб сваіх дзікіх падазрэннях. Уяўляеце, якая гэта для яе траўма?.. — У булачную не пойдзем. У офіс. — І зноў возьмеце панятых? Каго? З вуліцы. Хто мне будзе плаціць за маральную страту?* Шамякін.

НА ВУ́ЛІЦЫ <u>апынуцца, аказацца, быць</u> і пад. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Без жылля. — *Божа мой, чалавек ужо трэці тыдзень на вуліцы! І маўчыць, нічога не кажа, голасу не падае... — Ды я не на вуліцы. У свайго сябра, у аспіранцкім інтэрнаце. Яшчэ які тыдзень магу там пажыць.* Дамашэвіч.

2. Без работы і сродкаў існавання. *Месяцы праз два муж Надзеі апынуўся на вуліцы. Ён працаваў потым кандуктарам трамвая, грузчыкам, афіцыянтам.* Васілёнак. *Адзін былы белагвардзеец данёс уладальніку дэпо. Маўляў, я чырвоны агітатар, бунтар. І я апынуўся на вуліцы.* Леванові́ч.

НА ВУЛІЦЫ НЕ ВАЛЯЕЦЦА. Гл. валяецца.

НЕ НА ТО́Й ВУ́ЛІЦЫ <u>жыць</u>. *Акал. Функц. не зам.* Не так, як трэба. *[М.Горкі] паказаў Булычова, які, нарэшце, зразумеў, што яму з гэтай поганню не па дарозе, што ён доўга-доўга жыў «не на той вуліцы».* «ЛіМ».

СВЯТА НА ВУЛІЦЫ *чыёй*. Гл. свята.

ВУЛКАНЕ • **ЯК НА ВУЛКА́НЕ**. *Вык. ці азн. Разм.* Часцей ужыв. пры словах *жыць, жыццё*. У пастаянным чаканні якіх-н. непрыемнасцей. *У рэдакцыі кожны дзень чакай непрыемнасцей: то недагледзелі пасля машыністкі нейкую лічбу, то не тую літару паставілі ў прозвішчы, то пакрытыкавалі не таго, каго трэба — ды хібы ўсё пералічыш! Жыццё — як на вулкане.* Блакіт.

ВУНЬ • **ВУНЬ <ЯНО> ШТО**! Гл. вось.

ВУНЬ <ЯНО> ЯК! Гл. вось.

ВУС • **<І> У ВУС <САБЕ> НЕ ДЗЬМУЦЬ**. Гл. дзьмуць.

МАТАЦЬ <САБЕ> НА ВУС *што*. Гл. матаць.

У ВУ́С (-Ы) <u>смяяцца, пасміхацца</u> і пад. *Акал. Разм.* Ціха і непрыкметна. **Сін.**: у бараду; у кулак; у рукаў. *Адны ходзяць ды ў вус пасміхаюцца: заядла штосьці адразу моладзь узяла-*

ся, глядзі, каб назаўтра ж не астыла. Другія проста не даюць веры, каб можна было на работу столькі народу паставіць. Колас. *Рабочыя прыглядаліся здалёк да абезгалоўленага бронецягніка, пасмейваліся ў вусы.* Лынькоў. *І тут Іван усміхнуўся ў вус ужо ад пачуцця ўласнай годнасці.* Пестрак.

ВУСАМІ • **САМІ З ВУСАМІ**. Гл. самі.

ВУСНАМІ • **ВАШЫМІ ВУСНАМІ МЁД ПІЦЬ**! Гл. піць.

ВУСНАЎ • **З ВУ́СНАЎ** *каго, чыіх. Дап. Функц. не зам.* Ад каго-н. (пачуць, даведацца і пад.). *Пачутае з вуснаў камісара ўзрадавала і адначасова спалохала Арсеня.* Хадкевіч. *Смех, жарты, вясёлыя пажаданні так і сыпаліся, так і іскрыліся з вуснаў кожнага.* Васілевіч. *Балюча было тое чуць Гілене. Каб жа хоць сам [муж] пісьмо напісаў, сам пра ўсё расказаў, а то — з чужых вуснаў, з тых пісьмаў, што да Васіля прыходзілі.* Гіль.

З ВУ́СНАЎ У ВУ́СНЫ *перадаваць, перадавацца. Акал. Функц. не зам.* У вуснай форме, ад аднаго да другога (перадаваць навіны, чуткі і пад.). *«Яна была ў партызанах!» — з вуснаў у вусны перадавалі падрабязнасці хлапчукі.* Карпюк. *Толькі паданне пра цудадзейную сякеру, а разам з паданнем і заклінанне Рохі знайсці яе перадавалася з вуснаў у вусны, з пакалення ў пакаленне.* Лобан.

З ДРУГІ́Х (ТРЭ́ЦІХ) ВУ́СНАЎ *чуць, слухаць, даведвацца* і пад. *Акал. Функц. не зам.* Праз пасрэднікаў, не непасрэдна. **Сін.**: з другіх рук (у 1 знач.). **Ант.**: з першых вуснаў; з першых рук (у 1 знач.). *Жанчыне хацелася паслухаць сынавы і нявестчыны словы з другіх вуснаў.* Паўлаў. *«Мікалай Іванавіч сказаў» — было для нас найвышэйшым загадам, нават калі гэты загад мы атрымлівалі з трэціх вуснаў.* Радкевіч.

З ПЕ́РШЫХ ВУ́СНАЎ *чуць, даведвацца* і пад. *Акал. Функц. не зам.* Непасрэдна ад сведкі, відавочніка, удзельніка; з самых дакладных крыніц. **Сін.**: з першых рук (у 1 знач.). **Ант.**: з другіх вуснаў. *[Скробат:] Я хачу сам сустрэцца з людзьмі. Хачу, каб людзі з першых вуснаў пачулі пра тыя задачы, якія Цэнтральны Камітэт ставіць перад партызанамі.* Крапіва. *Фёдар Мікалаевіч атрымліваў інфармацыю ад высокага начальства сам-насам, «з першых вуснаў».* «Полымя».

ЗРЫВАЦЦА З ВУСНАЎ *чыіх, каго.* Гл. зрывацца.

НЕ СХОДЗІЦЬ З ВУСНАЎ *чыіх, каго.* Гл. сходзіць.

ВУСНАХ • **З ПЕНАЙ НА ВУСНАХ**. Гл. пенай.

НА ВУ́СНАХ *у каго, каго. Вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Пастаянна паўтарацца кім-н., абмяркоўвацца і пад. **Сін.**: на языку *ў каго* (у 2 знач.). *Мінае ўжо два гады ад таго часу, як няма Малашкіна, а ён яшчэ ўсё на вуснах у людзей.* Пестрак. *Блакада! Цяпер ужо гэтае слова было на вуснах усіх, хто яшчэ знаходзіўся ў лагеры.* Няхай.

НА ВУСНАХ МЁД, А НА СЭРЦЫ ЛЁД *у каго.* Гл. мёд.

У ВУ́СНАХ *каго, чыіх. Дап. Функц. не зам.* У чыім-н. маўленні. — *Я не каменны! — гаварыў [Мяфодзій Паўлавіч]. Аднак гэтыя словы ў яго вуснах мелі рознае адценне.* Чарнышэвіч. *Наогул словы «тут будзе» вельмі часта гучаць у вуснах будаўнікоў Бярозаўскай ДРЭС, бо ўсё — у будучым.* Дадзіёмаў.

ВУСНЫ • **З ВУСНАЎ У ВУСНЫ**. Гл. вуснаў.

УКЛАДВАЦЦА Ў ВУСНЫ *каго, чые, каму.* Гл. укладвацца.

УКЛАДВАЦЬ У ВУСНЫ *каго, чые, каму што.* Гл. укладваць.

ВУХА • **ВАСТРЫЦЬ ВУХА**. Гл. вастрыць.

ВУ́ХА НА ВУ́ХА. *Акал. Праст.* Без даплаты, без прыдачы (мяняць, абменьваць і пад.). **Сін.**: баш на баш; кон на кон; так на так (у 1 знач.). *Мірошнікаў вельмі хутка пераканаў Пруцікава, што з выканкомам ён дамовіўся і ад Грышкі хоча толькі аднаго — каб ён.. дабром прывеціў гасцей, і ўжо толькі за гэта ён, Мірошнікаў, будзе яму вельмі «благадарным» і не паскупіцца на бочкі: як кажуць, вуха на вуха.* Рубанаў.

ДАВІЦЬ ВУХА. Гл. давіць.

З ВУ́ХА НА ВУ́ХА *гаварыць, перадаваць. Акал. Разм.* **1.** Шэптам, пад сакрэтам. **Сін.**: з вуха ў вуха; на вуха. *Ніхто вельмі нікому не верыў, гаварылі найбольш пошапкам, з вуха на вуха.* Сачанка. *З вуха на вуха перадавалі гараджане легенду пра герояў-танкістаў.* Новікаў.

2. Ад аднаго да другога. *Каманду трэба было перадаваць з вуха на вуха, бо слова знікала, глухла ў вялікіх грымотах, ад якіх злёгку дрыжала зямля.* Лынькоў.

З ВУ́ХА Ў ВУ́ХА *гаварыць, перадаваць, распаўсюджваць. Акал. Разм.* Шэптам, пад сакрэтам. **Сін.**: з вуха на вуха (у 1 знач.); на вуха. *«Сакрэтнае» гаварылася толькі з вуха ў вуха, з абавязковым заканчэннем: «Ты ж глядзі, кумка, нікому ў вушы не ўводзь што я сказала...»* Гігевіч. *Па сакрэту, з вуха ў вуха, шаптуны з таемнай мінай, як заразу тую мухі, распаўсюджваюць «навіны».* Скрыпка. *Польскія газеты маўчаць, быццам нічога новага не здарылася. А з вуха ў вуха перадаюць свежыя весткі: Глыбокае ўжо вызвалена, назаўтра — Докшыцы, Лепель...* Мядзёлка.

КРАЕМ ВУХА. Гл. краем.

МЯДЗВЕ́ДЖАЕ ВУ́ХА (МЯДЗВЕ́ДЖЫЯ ВУ́ШКІ). *Часцей дзейн. і дап. Разм.* Вечназялёная паўзучая расліна сямейства верасковых з бела-ружовымі кветкамі і чырвонымі ягадамі; талакнянка (Arctostaphylos Adans). *Паблізу раслі смолкі, мядзведжае вуха, дзікі кроп.* Даніленка.

МЯДЗВЕДЗЬ НА ВУХА НАСТУПІЎ *каму.* Гл. мядзведзь.

НАВАСТРЫЦЬ ВУХА. Гл. навастрыць.

НА ВУ́ХА *гаварыць, сказаць, шаптаць* і пад. *Акал. Разм.* Пад сакрэтам, ціха, каб ніхто не чуў. **Сін.**: з вуха на вуха (у 1 знач.); з вуха ў вуха. *[Пятрок] сябру прызнаваўся на вуха, што ёсць у яго пісталет.* Колас. *Суседзі-паны шапталі пану Вашамірскаму на вуха, што аканом купіў маёнтак за грошы, пакрадзеныя з гэтага ж маёнтка...* Бядуля. *Свякроў зноў пачала бубніць нешта старому на вуха і бубніла аж за поўнач, а ён усё маўчаў і час-часам уздыхаў.* Крапіва.

НА ПАЛОВУ ВУХА *слухаць.* Гл. палову.

НІ ВУ́ХА НІ РЫ́ЛА *не разумець, не ведаць* і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл). Праст. Неадабр.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні ў зуб <нагой>; ні цэ ні бэ. *Пятро зразумеў, што капітан у гісторыі, як кажуць, ні вуха ні рыла. Вось тут бы і паказаць яго невуцтва перад усімі гэтымі людзьмі.* Шамякін.

РЭЖА ВУХА. Гл. рэжа.

СВІНО́Е ВУ́ХА. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Рэпрадуктар вулічны, а таксама пакаёвы (радыёкропка). *Раптам [на чыгуначным вакзале] са свінога вуха, серабрыстага рэпрадуктара, ударыла па вушах: — Сто шосты... Сто шосты... Колькі табе паўтараць, сабака, гані на цукровы!..* «Нар. газ.»

ТРЫМАЦЬ ВУХА ВОСТРА. Гл. трымаць.

ТУГАВАТЫ НА ВУХА. Гл. тугаваты.

ТУГІ НА ВУХА. Гл. тугі.

У АДНО ВУХА ЎЛЯТАЕ, А Ў ДРУГОЕ ВЫЛЯТАЕ *<у каго, каму>.* Гл. улятае.

ХОЦЬ У ВУХА КЛАДЗІ *каго.* Гл. кладзі.
ШАЛЁНАЯ МУХА ЎКУСІЛА <ЗА ВУХА> *каго.* Гл. муха.

ВУХАМ • **АДНЫ́М ВУ́ХАМ**. *Акал. Разм.* **1.** Няўважліва, урыўкамі (слухаць што-н. пры занятасці іншай справай). **Сін.**: краем вуха (у 1 знач.); на палову вуха. *Вольга слухала адным вухам. Яна думала пра свой план.* Шамякін. *Бубновіч адным вухам слухала гэтыя перашэпты...* Карпюк.
2. Крыху, мімаходам (чуць пра што-, каго-н.). **Сін.**: краем вуха (у 2 знач.). — *Вось, як чую тут адным вухам, нехта там кажа, што савецкая ўлада вас на пасёлкі гоніць, — падхапіў рэпліку сакратар. — Ці праўда гэта?* Крапіва.
І ВУХАМ НЕ ВЕСЦІ. Гл. весці.
НАД <СА́МЫМ> ВУ́ХАМ <*чыім*> *гусці, крычаць, гаварыць* і пад. *Акал. Разм.* У непасрэднай блізкасці ад каго-н. *І не заўважыў Міколка, як над самым яго вухам грымнуў незвычайны стрэл.* Лынькоў. *[Каравай:] Слухай, стары, надакучыў ты мне. Гудзеш над вухам, як камар.* Макаёнак. *Сеў палуднаваць Хвядос. Тут над вухам калі гаркне, аж ён лыжкі не данёс, у прыладу ўпяўшы вочы.* Крапіва.

ВУХІ • **ГАЛАВА <І> ДВА ВУХІ**. Гл. галава.

ВУХУ • *Ціха, ціхі* **ЯК У ВУ́ХУ**. *Акал. Разм.* Выключна, вельмі. *У лесе было ціха як у вуху.* Лобан. *Сцяпан асцярожна, каб не разбудзіць Юрку, залез пад коўдру і лёг на спіну. Было ціха як у вуху.* Гіль.

ВУШАМ • **НЕ ВЕРЫЦЬ <СВАІМ> ВУШАМ**. Гл. верыць.
НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ СВАІМ ВУШАМ. Гл. даваць.

ВУШАМІ • **АЖ ЗА ВУШАМІ ТРАШЧЫЦЬ**. Гл. трашчыць.
СВАІ́МІ (УЛА́СНЫМІ) ВУША́МІ *чуць (пачуць). Акал. Функц. не зам.* Непасрэдна сам, без пасрэднікаў. **Сін.**: на свае вушы. *Фурс гэта ведаў. Чуў сваімі вушамі, як чытаў Рытвінскі Барнявіцкаму прыгавор.* Баранавых. *Цяпер то я ведаю, што Яська напісаў, але хочацца пачуць гэта сваімі вушамі.* Якімовіч. *Антон часта ўжо думаў аб гэтым. А цяпер вось сваімі вушамі пачуў — з калгаса яго выключылі.* Ракітны. *Вы паверце, — чуў уласнымі вушамі я, — пакуль з'елі таго вераб'я, сорак бочак піва выпілі, сорак шыбак выбілі...* Зарыцкі.
СТАЯЦЬ НА ВУШАХ. Гл. стаяць.
СТРЫГЧЫ ВУШАМІ. Гл. стрыгчы.
ХЛОПАЦЬ ВУШАМІ. Гл. хлопаць.
ЯЗЫК ПА-ЗА ВУШАМІ ХОДЗІЦЬ *у каго.* Гл. язык.

ВУШАХ • **ГУЧАЦЬ У ВУШАХ** *чыіх, у каго.* Гл. гучаць.
ЗВІНЕЦЬ У ВУШАХ. Гл. звінець.
НА ВУША́Х *ісці, прыходзіць* і пад. *Акал. Праст. Іран.* У стане моцнага ап'янення. **Сін.**: на брывах; на падпітку; на ўзводзе; пад газам; пад градусам; пад мухай; пад хмяльком; пад чаркай; пад шафэ. *Гэтым разам падпітак сярэдні, і з Генкам можна гаварыць, бо калі прыходзіў на вушах, то, акрамя лаянкі, ад яго нічога не дачакаешся, чалавечыя словы да яго не даходзяць.* Арабей. *Скупымі і кепскімі ён лічыў тых, што ставілі мала. Шчодрымі і добрымі тых, ад каторых ішоў на вушах.* «Полымя».
СТАЯЦЬ У ВУШАХ *чыіх, у каго.* Гл. стаяць.

ВУШКА • **ЗА ВУ́ШКА ДЫ НА СО́НЕЙКА** *каго. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распраўляцца з кім-н., выкрываць, прыцягваць да адказнасці. **Сін.**: выварочваць навыварат *каго, што*; выводзіць на белы свет *каго, што*; выводзіць на чыстую ваду *каго,*

што; зрываць маску *з каго. [Гарлахвацкі:] Калі ён сапраўдны вораг, дык праўвеца, — быць не можа. [Левановіч:] А мы яго, шэльму, за вушка ды на сонейка!* Крапіва. *Варта, мабыць, хоць зрэдку час ад часу ўспамінаць і тых, хто вылузваўся са скуры, каб даказаць, што чорнае — не чорнае, а белае — не белае. Як кажуць, за вушка іх ды на сонейка.* Сачанка.

ВУШЫ • **АБ'ЯДАЦЬ ВУШЫ** *каму*. Гл. аб'ядаць.

АПУСКАЦЬ ВУШЫ. Гл. апускаць.

Слухаць **ВА (НА) ЎСЕ́ ВУ́ШЫ**. *Акал. Разм.* Вельмі ўважліва, не прапускаючы ні аднаго слова, гука і пад. *Дзяўчаты ва ўсе вушы слухалі [Алаізу].* Арабей. *Значыць, з заўтрашняга дня вы ўжо вартаўнік. Ва ўсе вочы глядзіце, ва ўсе вушы слухайце.* Парахневіч. *Мы чулі ўсё і слухалі на ўсе вушы, але пакольні гаворка нас не тычылася, то і словы іх у адно вуха ўляталі, з другога вылятал.* Казько.

ВАСТРЫЦЬ ВУШЫ. Гл. вастрыць.

ВЕШАЦЬ ЛАПШУ <НА ВУШЫ> *каму*. Гл. вешаць.

ВУ́ШЫ ВЯ́НУЦЬ *<у каго, ад чаго>. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Прыкра, непрыемна слухаць што-н. (недарэчнае, непрыстойнае і пад.). *А сам [Рыгор] як пачне хлусіць, дык хто слухае, дык аж вушы вянуць.* Чорны. *Першы раз у жыцці Марыся пачула словы, ад якіх вянуць вушы.* Баранавых. *Паслухаеш [музыкаў] — вушы вянуць: хто ў лес, а хто па дровы.* Вітка.

ВУ́ШЫ ПУ́ХНУЦЬ (ПУ́ХЛІ, АПУ́ХЛІ, ПАПУ́ХЛІ) *у каго. У безас. ужыв. Праст.* Каму-н. вельмі хочацца курыць. *Смактануў бы цыгарку і капаў бы далей траншэю. Ды ў каго закурыш? Тут, мабыць, ужо не ў аднаго курца пухлі вушы.* Гроднеў. *Мабыць, ты, Барада, на закурку багаты?.. А то два дні не курыў — вушы апухлі.* Быкаў. *Я.. папрасіў дазволу закурыць, бо «аж вушы ў мяне ад жадання папухлі», раскрыў пачак.* Караткевіч.

Слухаць **ВУШЫ РАЗВЕСІЎШЫ**. Гл. развесіўшы.

ЗА ВУШЫ НЕ АДЦЯГНЕШ. Гл. адцягнеш.

КАБ *чые* **СЛОВЫ ДЫ БОГУ Ў ВУШЫ**. Гл. словы.

МАЗОЛІЦЬ ВУШЫ *каму, чые*. Гл. мазоліць.

НАВАСТРЫЦЬ ВУШЫ. Гл. навастрыць.

НАВЕШВАННЕ ЛАПШЫ НА ВУШЫ *каму*. Гл. навешванне.

НА СВАЕ́ ВУ́ШЫ *чуць (пачуць). Акал. Функц. не зам.* Непасрэдна сам, непасрэдна самому, без пасрэднікаў. **Сін.**: сваімі вушамі. *Я на свае вушы чуў, якія гэта былі авансы з мастком і псіхіятрам.* Караткевіч. *Дык жа праўда. Я ж на свае вушы чуў, як абвяшчалі ў воласці.* Галавач. *Вельмі ж хацелася Трахіму на свае вушы пачуць.* Калюга.

НАСТАВІЦЬ ВУШЫ. Гл. наставіць.

НАСТАЎЛЯЦЬ ВУШЫ. Гл. настаўляць.

НАТАПЫРВАЦЬ ВУШЫ. Гл. натапырваць.

ПА ВУ́ШЫ *ў даўгу, залезці (улезці) у даўгі. Акал. Разм.* Звыш усякай меры. **Сін.**: як у шаўку. — *А дзе яно, тое ў нас купіла?.. Усё, што ёсць, яму аддаць трэба. — [Самусевіч] даволі непрыязна глянуў на Алеся. — І яшчэ па вушы ў даўгу будзем!..* Броўка. *Ксёндз.. ухмыльнуўся: «Яшчэ толькі пачаўся калгас, і ўжо ў даўгу па вушы... І чым вы аддасце гэты доўг?»* Чарнышэвіч. *Калі б Слава і Аліна самі наладзілі такое пышнае застолле, яны залезлі б у даўгі па вушы.* Хадкевіч. *Зямля тут навокал — надзвычайная. Але да рэвалюцыі яна належала збяднеламу пану, які праз карты думаў збагацець і яшчэ больш улез у даўгі па вушы і церабіўся як мог.* Чорны.

ПА <СА́МЫЯ> ВУ́ШЫ. *Разм.* **1.** *Акал.* Вельмі моцна, зусім, наскрозь (вымачыцца, намокнуць, забрудзіцца і пад.). **Сін.**: да <апошняй> ніткі; да касцей; да мозгу касцей

(у 2 знач.). *Здавалася, зрабі толькі адзін крок па гародзе і адразу намокнеш па вушы.* Чыгрынаў. *Ты зноў на возеры быў?! Зноў прыйшоў мокры па вушы? Дзе я сушыць цябе буду?..* Ракітны. *І ўсё ж такі перамаглі, прыйшлі на зборны пункт, як сапраўдныя чэрці, па вушы ў балоце, — аднак гадзіны на дзве раней за конніцу...* Брыль. *У гразі байцы па вушы, дрэмлюць без агню ўначы.* Астрэйка.

2. *Акал.* Вельмі моцна, бязмежна (закахацца). **Сін.**: без аглядкі (у 3 знач.); без памяці (у 2 знач.); да вар'яцтва (у 1 знач.). *Закахаўся я ў гэтую самую Таню, як кажуць, па самыя вушы...* Сачанка. *Хама па вушы закахаўся. Ну што тут дзіўнага? Ён хлопец малады.* Э.Валасевіч.

3. *Акал.* Цалкам, поўнасцю (аддавацца чаму-н., уваходзіць у якую-н. справу). **Сін.**: з галавой (у 3 знач.). *[Хурс] цяпер па вушы сядзеў у сваёй роднай свінячай справе.* Чорны. *Сам Клімёнак па вушы ўвайшоў у сваю новую работу, начамі вывучаў сувязь, якую ў вучылішчы не вельмі любіў і лічыў прадметам не галоўным.* Дамашэвіч.

4. *чаго. У безас. ужыв.* Вельмі многа (работы, клопатаў, спраў; багацця, прадуктаў і пад.). **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 2 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не ханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; *у* кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *— Рыгор заўсёды дома... — Затое ў мяне якраз па вушы работы...* Гартны. *Даруй, што затрымалася з адказам. Суткі такія кароткія, а работы па самыя вушы.* Левановіч. *— Так не пакіне, нешта прыдумае, — адказаў Салавей, — а тут і без яго клопатаў па самыя вушы.* Грахоўскі. *Уся гаспадарка была на маіх руках і добра ручыла; пенсію браў добрую; яды — па вушы, і пашанаванне меў.* Ядвігін Ш. *Каб малака было па вушы — выводзь карову з калатушы.* Трус.

ПРАМАЗОЛІЦЬ ВУШЫ *каму.* Гл. прамазоліць.

ПРАСЛУХАЦЬ <УСЕ> ВУШЫ. Гл. праслухаць.

ПРАТРУБІЦЬ УСЕ ВУШЫ *каму <пра каго, пра што, аб кім>.* Гл. пратрубіць.

ПРЫЦЯГВАЦЬ ЗА ВУШЫ *што.* Гл. прыцягваць.

РАЗВЕСІЦЬ ВУШЫ. Гл. развесіць.

РАЗВЕШВАЦЬ ВУШЫ. Гл. развешваць.

РЭЖА ВУШЫ. Гл. рэжа.

СТАВІЦЬ НА ВУШЫ *каго, што.* Гл. ставіць.

СТАЦЬ НА ВУШЫ. Гл. стаць.

УВОДЗІЦЬ У ВУШЫ *каму што.* Гл. уводзіць.

ХОЦЬ <ТЫ> ВУШЫ ЗАТЫКАЙ. Гл. затыкай.

ЦЯГНУЦЬ ЗА ВУШЫ *каго.* Гл. цягнуць.

Бачыць, убачыць, пабачыць **ЯК СВАЁ ВУ́ШЫ (СВАЁ ВУ́ХА)**. *Акал. Разм.* Ні пры якіх абставінах не (убачыць, бачыць каго-, што-н.). *Васіль марыў, а сам паліў сябе, прадракаў упэўнена, як бы ведаў загадзя: «Ага, чакай, так табе і дадуць яе [зямлю]! Пабачыш як свае вушы!»* Мележ. *Я думаю, калі вы яму пазвоніце, то ён нам не адкажа. Інакш мы метал убачым у гэтым квартале як свае вушы.* Гігевіч. *Я цярпліва стаяў і думаў: «Дай ты толькі работу, а далей будзеш мяне бачыць як сваё вуха!..»* Карпюк.

ВУШЭЙ • **ВЫШЭЙ ВУШЭЙ** *чаго.* Гл. вышэй.

ДА ВУШЭ́Й. *Разм.* **1.** *Акал.* Шырока, радасна, шчыра (усміхацца). *Усе ўжо ціха сядзелі за партамі, пасля мяне яшчэ забег Міша Грачухін: усміхнуўся ўсім да вушэй і падаўся ў другі рад недзе на апошнія парты.* Пташнікаў.

2. *Азн.* Шырокая, радасная, шчырая (усмешка). *— Добра, дзякую, — глядзіць [дзяўчына], а сама адно не спявае, ажно свеціцца радасцю. Жыццё: у адной слёзы на вачах, другая з усмешкай да вушэй.* Сіўко.

ДАХОДЗІЦЬ ДА ВУШЭЙ *чыіх, каго.* Гл. даходзіць.

Прапускаць (прапусціць), пускаць (пусціць), праходзіць (прайсці) **МІ́МА (МІ́Ж) ВУШЭ́Й**. *Акал. Разм.* Без увагі і рэагавання (прапускаць і пад. тое, што гаворыцца, што было сказана). *Сама гаспадыня маўчыць, але ніводнае слова наша міма вушэй не прапускае — ідаць па яе насцярожанасці.* Карамазаў. *Я прапусціў гэтыя словы міма вушэй.* Вітка. *Шура.. не зусім ёмка адчувала сябе сярод кабет, смяялася стрымана, занадта вольныя жарты пускала міма вушэй, быццам не чула...* Крапіва. *Рыгор уважліва слухаў, прапусціўшы між вушэй успомненае Артурам імя Камара.* Гартны. *Ляснік устаў, прапусціўшы між вушэй Васілёвы словы, і сказаў: — Дабранач, Ганна!* Колас. *Нехта.. гаварыў пра нейкую групу дыверсантаў-разведчыкаў, але гэта яго паведамленне прайшло неяк міма вушэй, ніхто не звярнуў асаблівай увагі.* Лобан.

НЕ МІНУЦЬ ВУШЭЙ *каго, чыіх.* Гл. мінуць.

РОТ ДА ВУШЭЙ *у каго.* Гл. рот.

ЯЗЫК КАЛЯ ВУШЭЙ МАТЛЯЕЦЦА *ў каго.* Гл. язык.

Не бачыць, не пабачыць **ЯК СВАІ́Х ВУШЭ́Й**. *Акал. Разм.* Ніколі і ні пры якіх абставінах (не бачыць каго-, што-н.). *«Ну, Мікола, лаві момант, — думаў сам сабе Цыбулька. — Калі цяпер не ўбярэш таварыша Сяргея, то не бачыць табе ціхага жыцця як сваіх вушэй».* Гурскі. *Калі не выплаціш сёлета, не пабачыш тады болей поля як сваіх вушэй.* Галавач.

ВЫ • **НА ВЫ́** быць, звяртацца і пад. *Акал. Функц. не зам.* **1.** У такіх адносінах, калі адзін аднаму кажуць «вы». *У Лёхі быў звычай да ўсіх, хто прыязджаў з горада — старэйшы ён за яго, раўня яму ці нашмат маладзейшы, звяртацца на «вы».* Кудравец.

2. Сур'ёзна, па-дзелавому. *Атамная энергія, апаратура рэактара патрабуюць, каб да іх звярталіся на вы.* Гроднеў. *Яна [Поўнач] патрабуе, каб да яе звярталіся на «вы».* Корбан. *Жыццё жартаў не разумее. Яно любіць, каб з ім былі на «вы».* Кудравец.

ШТО ВЫ! Гл. што.

ВЫБЕРЫ • Спаць **ХО́ЦЬ ЗУ́БЫ ВЫ́БЕРЫ**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. Разм.* Вельмі моцна. **Сін.**: без задніх ног; мёртвым сном; сном праведніка; як забіты; як пшаніцу прадаўшы. **Ант.**: на адно вока. *— Спіць хоць зубы выберы, — паведаміла [маці], нібыта пра самае важнае.* Карпаў. *Характэрна, што верхаводы дрэмлюць хоць зубы выберы, калі гаворка ідзе пра цяжкую дзіцячую працу ў сельскай гаспадарцы.* «Настаўн. газ.»

ВЫБІВАННЕ • **ВЫБІВА́ННЕ КЛІ́НАМ КЛІ́НА.** *У ролі розных чл. ск. Разм.* Супрацьдзеянне тым жа сродкам, якім выкліканы пэўны стан ці дзеянне. *Мікалай за прыём браў залатымі рублямі і сваю методу лячэння называў «выбіваннем клінам кліна».* Карпюк.

ВЫБІВАЦЦА • **ВЫБІВА́ЦЦА З КАЛЯІ́НЫ.** *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Пераставаць весці прывычны спосаб жыцця. **Ант.**: уваходзіць у <сваю> каляіну (у 1 знач.). **ВЫБІЦЦА З КАЛЯІНЫ.** *Зак. А ў гэтых чаўнах, а ў гэтых чаўнах шнуруюць ад вёскі да вёскі суровыя, замкнёныя ў сабе сыны Палесся, патрывожаныя, выбітыя з каляіны жыцця ўварваннем ненавісных акупантаў.* Колас. *Раптам Андрэю захацелася паздзекавацца з гэтага выбітага з каляіны чалавека.* Лобан.

2. Выходзіць са стану раўнавагі. **ВЫБІЦЦА З КАЛЯІНЫ.** *Зак. [Якаў Фаміч:] Вы думаеце, як пойдзеце, я змагу працаваць? Не... Я ўжо да канца дня выбіты з каляіны.* Матукоўскі.

ВЫБІВА́ЦЦА З СІ́Л (-Ы). *Незак. Функц. не зам.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Вельмі стамляцца, знясільвацца, слабець ад якога-н. напружання. **Сін.**: валіцца з ног *<ад чаго>*; высалапіць язык; заставацца без ног; збівацца з ног; зямлі не чуць пад сабой (у 2 знач.); ледзь ногі цягаць (у 1 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 1 знач.); ледзь шоры цягаць; на нагах не трымацца; не чуць ног; не чуць ні рук ні ног. *Відаць, чалавек выбіваўся з сіл, запыняў бег, ішоў прыцішанаю хадою, каб адпачыць і перадыхнуць.* Колас. *Плынь увесь час збівала мяне, я выбіваўся з сіл, і мяне панясло ў вір, закруціла.* Дамашэвіч. **ВЫБІЦЦА З СІЛ (-Ы).** *Зак. Як і ўсе ў групе, яе камандзір выбіўся з сілы за гэтую надзвычай цяжкую ноч.* Быкаў.

2. Ужыв. у галоўн. ск. пры дзейн. са знач. асобы. Прыкладаць усе намаганні для дасягнення чаго-н. *Маці з усіх сіл выбівалася, каб пракарміць і выгадаваць траіх дзяцей.* Шушкевіч. **ВЫБІЦЦА З СІЛ (-Ы).** *Зак.*

ВЫБІВА́ЦЦА НА <СВАЮ́> ДАРО́ГУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераадольваючы цяжкасці, знаходзіць сваё месца ў жыцці, станавіцца самастойным. **Сін.**: выходзіць на дарогу *якую. Аднак жа ўсё гэта было шчасце, шчасце, шчасце... Бо разумеў [хлопец], што вось — выбіваецца-такі на дарогу.* Гарэцкі. **ВЫБІЦЦА НА <СВАЮ> ДАРОГУ.** *Зак. Я часта іх [Раўкоўскіх] наведвала і прасіла дапамагчы знайсці якую-небудзь работу, каб зарабіць на пражыццё, пакуль не выб'юся на сваю дарогу.* Мядзёлка. *[Родны:] Зусім я ўжо быў на дарогу выбіўся. Хату збудаваў, сын падрос — жонцы можна было на поле выходзіць.* Крапіва.

ВЫБІВА́ЦЦА Ў ЛЮ́ДЗІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З вялікімі цяжкасцямі, пасля доўгіх намаганняў дабівацца высокага становішча ў жыцці, у грамадстве. **Сін.**: выходзіць на арбіту; выходзіць у людзі; ісці ўгору (у 1 знач.); ісці ў людзі; далёка пайсці; прабіваць сабе дарогу (у 1 знач.); пракладаць сабе дарогу (у 1 знач.); працярэбліваць сабе шлях *куды. Сёмка Фартушнік выбіваўся ў людзі з бруднай цеснай бацькавай крамкі.* Чорны. **ВЫБІЦЦА Ў ЛЮДЗІ.** *Зак. Выбіўся ў людзі Лычкоўскі без усялякай пратэкцыі і дапамогі, дзякуючы выключна сваёй цягавітасці і настойлівасці.* С.Александровіч. *Не суджана было мамцы парадавацца на цябе, дык хоць мы ўжо нацешымся, што і наш без бацькі і маці ў людзі выбіўся, што вунь якім чалавекам стаў.* Грахоўскі.

ВЫБІВАЦЬ • **ВЫБІВА́ЦЬ (ВЫГАНЯ́ЦЬ) З ГАЛАВЫ́** *чыёй, каму што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць каго-н. адмовіцца ад чаго-н. (думак, намераў і пад.). **ВЫБІЦЬ (ВЫГНАЦЬ) З ГАЛАВЫ** *чыёй, каму што. Зак. [Дабровіч:] Абы толькі здолела ты выбіць яму з галавы тую франкаманію.* Дунін-Мар-

цінкевіч. *[Даміцэля:] Я зараз манеры выганю васпану з галавы! Дзесятаму закажаш, як чужых жонак поначы ашукваць.* Купала. — *Аж прыкра ўжо стала, — уваходзіў [Васіль] у злосць, — і не ведаю, што яна сабе думае да гэтага часу! Няўжо яшчэ бацькі не паспелі выбіць з галавы думкі аб тым валацузе?* Гартны.

ВЫБІВА́ЦЬ (ВЫГА́НЯЦЬ) З ГАЛАВЫ́ *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазбаўляцца чаго-н. назойлівага, неадступнага. Пра думкі, уражанні і пад. **ВЫБІЦЬ (ВЫГНАЦЬ) З ГАЛАВЫ** *што. Зак. [Салавей] сумаваў па сваёй Зосьцы... Ён ніяк не мог аб ёй не думаць... Хаця шчыра стараўся выбіць з галавы гэтыя думкі.* Бядуля. *Адной вось думкі не ўтаймую, яе не выгнаць з галавы.* Крапіва.

ВЫБІВА́ЦЬ ГЛЕ́БУ (ГРУ́НТ) З-ПАД НО́Г *каго, чыіх, у каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Ствараць каму-н. хісткае, няўпэўненае становішча, выводзіць каго-н. са стану раўнавагі. **Сін.**: выбіваць з сядла *каго. — Пячыце мяне, — кажу, — крытыкай, шуруйце, выхоўвайце, калі лічыце, што я за дваццаць год кіруючай працы сапсаваўся. Навошта ж глебу з-пад ног маіх выбіваць?* Пянкрат. **ВЫБІЦЬ ГЛЕБУ (ГРУНТ) З-ПАД НОГ** *каго, чыіх, у каго. Зак. — Не шкодзіла б, — прыжмурыўся Фрунзе, — і ў гімназіі выбіць глебу з-пад ног нашых праціўнікаў.* Гурскі. *Пiлiп Тарасавіч.. гатовы цяпер ужыць любую метафару, абы выбіць з-пад ног грунт у праціўніка.* Ермаловіч.

ВЫБІВА́ЦЬ З ГАЛАВЫ́ ДУ́Р (ДУ́РАСЦЬ, ДУРАТУ́) *у каго, чыёй. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. предмета. Строга ўздзейнічаючы, адвучваць каго-н. ад дрэнных звычак, схільнасцей і пад. *Ніхто не супраць арміі, там вельмі ж скора дурату выбіваюць з галавы.* Міська. **ВЫБІЦЬ З ГАЛАВЫ ДУР (ДУРАСЦЬ, ДУРАТУ)** *у каго, чыёй. Зак. Раз так — забяру я цябе, Сашко, зараз жа і.. дур з тваёй галавы хутка выб'ю, я не дапушчу, каб мой унук неслухам рос.* І.Капыловіч. *Вось кончым інстытут — і ў вёску. Работа выб'е з яе [Нінінай] галавы ўсю дурасць.* Чарнышэвіч.

ВЫБІВА́ЦЬ З КАЛЯІ́НЫ *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Прымушаць змяніць прывычны рытм жыцця, звычайны ход спраў. *Мяне ўсе гэтыя «драбніцы жыцця» (ой, не драбніцы!) не толькі выбіваюць з каляіны — яны мяне забіваюць насмерць!* Васілевіч. **ВЫБІЦЬ З КАЛЯІНЫ** *каго. Зак. Мяне смерць Тамаша страсянула ўсяго. Ніколі не думаў, што гэтак выб'е мяне з каляіны.* Чорны. *Тое, што гаварыў Антось, успамін пра Наронскага выбіў Сцяпана з каляіны.* А.Жук.

ВЫБІВА́ЦЬ З СЯДЛА́ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць каго-н. цвёрдай упэўненасці ў сабе, выводзіць са стану раўнавагі. **Сін.**: выбіваць глебу з-пад ног *каго, чыіх, у каго. Я ўжо навучыўся валодаць сабою, але любое спачуванне таварышаў па палаце адразу ж выбівала мяне з сядла...* Дамашэвіч. *Ніякія ярлыкі, наклейкі, ніякія арганізацыйныя вывады не выбівалі загартаванага байца з сядла.* Шамякін. **ВЫБІЦЬ З СЯДЛА** *каго. Зак. Калі стаіць добрае надвор'е, усё ладзіцца з камбайнам, рублі так і сыплюцца — дваццаць, трыццаць, а то і сорак на дзень. А Сташэвіч з Дзеньдобрым знарок выбілі яго з сядла, забралі камбайн.* Міська.

ВЫБІВА́ЦЬ КЛІ́Н КЛІ́НАМ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Супрацьдзейнічаць тым самым сродкам, якім выкліканы пэўны стан ці дзеянне. *Не знаходзячы месца ад рэўнасці, падазрэнняў, [Андрэй] не мог зрабіць, як робяць у такіх выпадках некаторыя мужчыны: завесці на старане каханку, выбіваць, як кажуць клін клінам.* Навуменка. **ВЫБІЦЬ КЛІН КЛІНАМ**. *Зак. Адно што будзе трудна досыць — як кажуць, клінам выбіць клін: жанчына гэта ў сэрцы носіць якісьці сонечны ўспамін.* Гілевіч.

ВЫБІВА́ЦЬ КО́ЗЫРЫ (КО́ЗЫР) З РУ́К *каго, у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазбаўляць каго-н. перавагі ў чым-н. **Ант.**: даваць козыр у рукі *каму. Вось таму Ліндсей і пачаў як быццам самабічаванне. Але гэта зусім і зусім не самакрытыка, не прызнанне памылак свайго кіраўніцтва. Проста такім чынам ён выбівае козыры з рук сваіх праціўнікаў.* Кірэенка. **ВЫБІЦЬ КОЗЫРЫ (КОЗЫР) З РУК** *каго, у каго. Зак. Карызна далей не слухаў. Нечаканае прызнанне Рачкоўскага ашаламіла яго, выбіла з рук у яго апошні козыр і пагасіла ўсё ягонае абурэнне.* Зарэцкі.

ВЫБІРАЦЬ • **ВЫБІРА́ЦЬ (ВЫДЗІРА́ЦЬ) ВО́ЧЫ** *<каму>. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзекліва дакараць. **Сін.**: выядаць вочы *<каму>* (у 1 знач.). **ВЫБРАЦЬ (ВЫДРАЦЬ, ВЫДЗЕРЦІ) ВОЧЫ** *<каму>. Зак. [Паўлінка:] А што, калі зловяць? Гэта ж я не выжыву з сораму, людзі вочы выберуць, нельга будзе на свет паказацца.* Купала. *Але ж папробуй заікніся ў вёсцы пра камуну — вочы выдзеруць, выгаварыць не дадуць.* Крапіва.

ВЫБІТЫ • **КОЗЫР ВЫБІТЫ З РУК** *каго, чыіх.* Гл. козыр.

ВЫБІЦЦА • **ВЫБІЦЦА З КАЛЯІНЫ**. *Зак. да* **ВЫБІВАЦЦА З КАЛЯІНЫ**.
ВЫБІЦЦА З СІЛ. *Зак. да* **ВЫБІВАЦЦА З СІЛ**.
ВЫБІЦЦА НА <СВАЮ> ДАРОГУ. *Зак. да* **ВЫБІВАЦЦА НА <СВАЮ> ДАРОГУ**.
ВЫБІЦЦА Ў ЛЮДЗІ. *Зак. да* **ВЫБІВАЦЦА Ў ЛЮДЗІ**.

ВЫБІЦЬ • **ВЫБІЦЬ ГЛЕБУ З-ПАД НОГ** *каго, чыіх, у каго. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ ГЛЕБУ З-ПАД НОГ** *каго, чыіх, у каго.*
ВЫБІЦЬ З ГАЛАВЫ *што. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ** *што.*
ВЫБІЦЬ З ГАЛАВЫ *чыёй, каму што. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ** *чыёй, каму што.*
ВЫБІЦЬ З ГАЛАВЫ ДУР *у каго, чыёй. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ ДУР** *у каго, чыёй.*
ВЫБІЦЬ З КАЛЯІНЫ *каго. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ З КАЛЯІНЫ** *каго.*
ВЫБІЦЬ З СЯДЛА *каго. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ З СЯДЛА** *каго.*
ВЫБІЦЬ КЛІН КЛІНАМ. *Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ КЛІН КЛІНАМ**.
ВЫБІЦЬ КОЗЫРЫ З РУК *каго, у каго. Зак. да* **ВЫБІВАЦЬ КОЗЫРЫ З РУК** *каго, у каго.*

ВЫБРАЦЬ • **ВЫБРАЦЬ ВОЧЫ** *<каму>. Зак. да* **ВЫБІРАЦЬ ВОЧЫ** *<каму>.*

ВЫБЫВАЦЬ • **ВЫБЫВА́ЦЬ (ВЫХО́ДЗІЦЬ) СА СТРО́Ю**. *Незак. Функц. не зам.* 1. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Траціць працаздольнасць ці баяздольнасць. **Ант.**: вяртацца ў строй; станавіцца ў строй. **ВЫБЫЦЬ (ВЫЙСЦІ) СА СТРОЮ**. *Зак. [Лютынскі:] Пад Беластокам быў паранены і выбыў са строю.* Крапіва. *Яшчэ адзін эсэсаўскі батальён назаўсёды выбыў са строю.* Лынькоў. *Раскажы... калі ласка... як з табою ўсё было. Столькі людзей выйшла са строю!* Місько.
2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Пераставаць дзейнічаць, станавіцца непрыгодным; ламацца, псавацца. **Сін.**: гарэць сінім полымем (у 2 знач.). **Ант.**: уступаць у строй. *Разам з палівам міна трапляла на паравоз. Апынуўшыся ў топцы, яна ўзрывалася. Паравоз на доўгі час выходзіў са строю.* Лынькоў. **ВЫБЫЦЬ (ВЫЙСЦІ) СА СТРОЮ**. *Зак. На віцебскім вытворчым аб'яднанні «Даламіт» толькі-толькі здадзены ў эксплуатацыю новы цэх, а пылаўлоўныя ўстаноўкі выйшлі са строю.* «Звязда». *Выйшла са строю электрастанцыя, пагасла святло, перастаў дзейнічаць тэлефон.* «Настаўн. газ.»

ВЫБЫЦЦЁ • **ВЫБЫЦЦЁ СА СТРО́Ю** *чыё, каго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Страта магчымасці працаваць, дзейнічаць. *[Нявідны] думае аб тым, у якой ступені выбыццё яго са строю работы адаб'ецца на самой рабоце.* Колас.

ВЫБЫЦЬ • **ВЫБЫЦЬ СА СТРОЮ**. *Зак. да* **ВЫБЫВАЦЬ СА СТРОЮ**.

ВЫВАД • **ВЫ́ВАД СА СТРО́Ю** *чаго. Мн. не ўжыв. Дзейн і дап. Функц. не зам.* Псаванне, прывядзенне ў непрыгоднасць чаго-н. *Асноўны ўпор рабіўся на вывад са строю паравозаў. Аграмадную ролю ў гэтым сыграла славутая заслонаўская вугальная міна.* Лынькоў.

ВЫВАРОЧВАЦЦА • **ВЫВАРО́ЧВАЦЦА НАВЫ́ВАРАТ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыкладаць усе сілы, здольнасці, стараннe і пад., каб дабіцца жаданага. **ВЫВЕРНУЦЦА НАВЫВАРАТ**. *Зак. «Я навыварат вывернуся, але табе памагу, едзь, вучыся». І Ніна паехала, але на маці не вельмі насядала, старалася больш стыпендыяй абыходзіцца, не хацела, каб маці і праўда навыварат выварочвалася.* Арабей.

ВЫВАРОЧВАЦЬ • **ВЫВАРО́ЧВАЦЬ ДУШУ́ (НУТРО́)** *чыю, каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і абстр. прадмета. Моцна трывожыць, хваляваць, мучыць каго-н. **Сін.**: вярэдзіць душу *каму, чыю*; вярэдзіць рану *каму, чыю*; муціць душу *каму, каго*; пераварочваць <усё> нутро ў *каго*; пераварочваць <усю> душу *чыю, каму, у каго*; скрэбці за душу *каго*; труціць душу *каму. Выварочваючы маю дзіцячую душу, вы ўпэўнівалі мяне, што нявінныя дзеці, змучаныя і сіратлівыя, як пакалечаныя птушкі, будуць бадзяцца па пакутных дарогах і з грымасамі на сваіх нявінных тварах піць усю прагорклaсць свету.* Чорны. *Усю зіму — перастрэлкі, сутычкі, агнявыя налёты проста душу выварочвалі.* Шарахоўскі. *— Нутро ты выварочваеш сваімі песнямі, — сказаў Хомчык...* Пестрак. **ВЫВЕРНУЦЬ ДУШУ (НУТРО)** *чыю, каму. Зак.*

ВЫВАРО́ЧВАЦЬ НАВЫ́ВАРАТ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паказваць сапраўдны твар каго-н. ці сутнасць чаго-н. **Сін.**: выводзіць на белы свет *каго, што*; выводзіць на чыстую ваду *каго, што*; за вушка ды на сонейка *каго*; зрываць маску *з каго.* **ВЫВЕРНУЦЬ НАВЫВАРАТ** *каго, што. Зак. Ну, а калі хто мяне першы зачэпіць, тут ужо вы-ба-чай-це! Тут я за сябе пастаю. Тут я ўжо ўсё нутро яго выстаўлю напаказ людзям, навыварат выверну, як панчоху.* Крапіва.

ВЫВАРО́ЧВАЦЬ <СВАЮ́> ДУ́ШУ *перад кім. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выказваць самае запаветнае, шчыра дзяліцца з кім-н. сваімі думкамі, перажываннямі і пад. *— Няма чым хваліцца, Манечка. Усё [нявестка] маўчыць болей. — А ты хочаш, каб яна перад табой душу выварочвала?* Гіль. **ВЫВЕРНУЦЬ <СВАЮ> ДУШУ** *перад кім. Зак. Не, калі ласка, пасядзіце... Магу ж я хоць раз у жыцці душу сваю вывернуць? Ці вам брыдкі Зуёк?* Асіпенка. *[Скуратовіч] меў патрэбу вывернуць перад кім-небудзь сваю душу.* Чорны.

ВЫВЕЗЕ • **КУДЫ КРЫВАЯ ВЫВЕЗЕ** *каго.* Гл. крывая.

ВЫВЕРНУЦЦА • **ВЫВЕРНУЦЦА НАВЫВАРАТ**. *Зак. да* **ВЫВАРОЧВАЦЦА НАВЫВАРАТ**.

ВЫВЕРНУЦЬ • **ВЫВЕРНУЦЬ ДУШУ** *чыю, каму. Зак. да* **ВЫВАРОЧВАЦЬ ДУШУ** *чыю, каму.*

ВЫВЕРНУЦЬ НАВЫВАРАТ *каго, што. Зак. да* **ВЫВАРОЧВАЦЬ НАВЫВАРАТ** *каго, што.*

ВЫВЕРНУЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *перад кім. Зак. да* **ВЫВАРОЧВАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ** *перад кім.*

ВЫВЕСЦІ • **ВЫВЕСЦІ З СЯБЕ** *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ З СЯБЕ** *каго.*
ВЫВЕСЦІ НА АРБІТУ *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ НА АРБІТУ** *каго.*
ВЫВЕСЦІ НА БЕЛЫ СВЕТ *каго, што. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ НА БЕЛЫ СВЕТ** *каго, што.*
ВЫВЕСЦІ НА ДАРОГУ *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ НА ДАРОГУ** *каго.*
ВЫВЕСЦІ НА ЧЫСТУЮ ВАДУ *каго, што. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ НА ЧЫСТУЮ ВАДУ** *каго, што.*
ВЫВЕСЦІ СА СТРОЮ. *Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ СА СТРОЮ.**
ВЫВЕСЦІ Ў ЛЮДЗІ *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ Ў ЛЮДЗІ** *каго.*
ВЫВЕСЦІ Ў ПОЛЕ *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ Ў ПОЛЕ** *каго.*
ВЫВЕСЦІ Ў РАСХОД *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ Ў РАСХОД** *каго.*
ВЫВЕСЦІ Ў СВЕТ *каго. Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЬ Ў СВЕТ** *каго.*

ВЫВЕСЦІСЯ • **ВЫВЕСЦІСЯ СА СТРОЮ.** *Зак. да* **ВЫВОДЗІЦЦА СА СТРОЮ.**

ВЫВОДЗІЦЦА • **ВЫВО́ДЗІЦЦА НА АРБІ́ТУ.** *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Станавіцца вядомым. *Мы тут гаворым пра больш сур'ёзнае: пра той агульны арыенцір у сучаснай літаратуры, па якім выводзяцца на арбіту ўсё новыя эпапеі аб Вялікай Айчыннай вайне.* Адамовіч.

ВЫВО́ДЗІЦЦА СА СТРО́Ю. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Станавіцца непрыгодным, аказвацца разбураным, паламаным. *Частка нашых самалётаў паспявала ўзляцець і ўвязацца ў бой, некаторыя гарэлі на зямлі, а ўзлётнае поле выводзілася са строю ў самым пачатку варожага палёту, і яго аднаўлялі ледзь не пад бомбамі.* «Полымя». **ВЫВЕСЦІСЯ СА СТРОЮ.** *Зак.*

ВЫВОДЗІЦЬ • **ВЫВО́ДЗІЦЬ (ВЫЦЯ́ГВАЦЬ) НА БЕ́ЛЫ СВЕ́Т** *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай колькасці асоб. Даводзіць што-н. да ведама публікі; выкрываць. **Сін.**: выварочваць навыварат *каго, што*; выводзіць на чыстую ваду *каго, што*; за вушка ды на сонейка *каго*; зрываць маску *з каго.* **ВЫВЕСЦІ (ВЫЦЯГНУЦЬ) НА БЕЛЫ СВЕТ** *каго, што. Зак. Абуральныя факты. Але, як ні парадаксальна, яны да пары да часу, пакуль іх не выцягнулі на свет белы, нават часам натхнялі бешанковіцкіх гаспадарнікаў.* «Звязда». *Ваша гэтая «памылка» — гэта здзельшчыне магілка, па вытворчасці ўдар. А мы вас — на белы свет, да рабочай масы тварам, і ўжо ўдарым дык ударым, па-ўдарнаму, як след.* Крапіва.

ВЫВО́ДЗІЦЬ З СЯБЕ́ *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць самавалодання, душэўнай раўнавагі; моцна раздражняць. **Сін.**: дзейнічаць на нервы *каму*, дражніць гусей; іграць на нервах <*чыіх, каму*>; псаваць кроў *каму. Ксеня сваёй прыроднай абмежаванасцю кожны раз выводзіць з сябе Булычова.* «ЛіМ». *Дробязі, паўз якія раней [Васіль Пятровіч:] праходзіў ухмыляючыся, цяпер раздражнялі, выводзілі з сябе.* Карпаў. **ВЫВЕСЦІ З СЯБЕ** *каго. Зак. Апошнія словы мужа канчаткова вывелі з сябе.* Рылько.

ВЫВО́ДЗІЦЬ НА АРБІ́ТУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапамагаць стаць вядомым, з трывалым месцам у жыцці. *Каб на мяне, дык я б паддаў каленцам не толькі Таўкачу, а і тым жа акружэнцам, якія застаюцца не пабіты, а Таўкачоў выводзяць на арбіту.* Скрыпка. **ВЫВЕСЦІ НА АРБІТУ** *каго. Зак.*

ВЫВО́ДЗІЦЬ НА ДАРО́ГУ *каго. Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Дапамагаць каму-н. знайсці сваё месца ў жыцці. **Сін.**: выводзіць у людзі *каго*; выводзіць у свет *каго*; паказваць дарогу *каму* (у 1 знач.). **ВЫВЕСЦІ НА ДАРОГУ** *каго. Зак. Навучу я цябе жыць, сынок, бо сам, значыцца, шмат чаго*

перажыў... Усе сілы пакладу, але выведу цябе на дарогу... Каваль. *Свайго дэлегацтва Пракоп не судзіў строга, бо яно вывела яго на дарогу.* Колас.
2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапамагаць каму-н. знайсці, выбраць правільную лінію паводзін. *Спадзявалася [жонка], а мо паправіцца... Усё магло стацца, не такіх папраўлялі. І такіх, як Юрка, не лічылі прапашчымі людзьмі, і гэтых, траплялася, выводзілі на дарогу.* Лынькоў. **ВЫВЕСЦІ НА ДАРОГУ** *каго. Зак. Жыццё маладога хлопца будзе зламана канчаткова. А яго яшчэ можна вывесці на дарогу сумленнага жыцця. Таленавіты хлопец. Выдатны разведчык.* Шамякін.
ВЫВО́ДЗІЦЬ НА ЧЫСТУЮ ВАДУ́ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выкрываць чые-н. цёмныя справы, нядобрыя ўчынкі. **Сін.**: выварочваць навыварат *каго, што*; выводзіць на белы свет *каго, што*; за вушка ды на сонейка *каго*; зрываць маску *з каго. Дазорныя выводзяць на чыстую ваду дробных раскрадальнікаў сыравіны і гатовай прадукцыі.* «Звязда». *А ён, таварыш гэты, — малайчына! Усё на чыстую ваду выводзіць.* Аношкін. **ВЫВЕСЦІ НА ЧЫСТУЮ ВАДУ** *каго, што. Зак. Хамаў, падхалімаў і падліз мы выведзем на чыстую ваду.* Панчанка. — Накажу, зараз пакажу. Выведу я гэтую кулацкую каросту на чыстую ваду! А гэта што?! — *У руках Гаварушкі такі было каліва жыта.* Лобан.
ВЫВО́ДЗІЦЬ (ПУСКА́ЦЬ, СПІ́СВАЦЬ) У РАСХО́Д *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Расстрэльваць. **Сін.**: адпускаць у штаб духоніна *каго*; пускаць да бога *каго*; пускаць кулю ў лоб *каму*; пускаць на той свет *каго*; пускаць у царства нябеснае *каго*; ставіць да сцяны *каго.* **ВЫВЕСЦІ (ПУСЦІЦЬ, СПІСАЦЬ) У РАСХОД** *каго. Зак. Ён, Адам, мае права хоць каго спісаць у расход — і ніякай адказнасці. Вось якую ўладу далі яму немцы.* Сіняўскі. *Войта Васіля Бусыгу ў расход вывелі як зацятага контррэвалюцыянера.* Колас. *Лагуцька пусціў у расход вашых пасланцоў як правакатараў.* Кулакоўскі. *«Калі, — кажа [Пэпік], — не выйдзеш за мяне замуж, усю сям'ю тваю ў расход пушчу».* Сачанка.
ВЫВО́ДЗІЦЬ СА СТРО́Ю. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. **1.** *каго.* Пазбаўляць працаздольнасці ці баяздольнасці. **ВЫВЕСЦІ СА СТРОЮ.** *Зак. [Гарлахвацкі:] Ганьбяць ваша чэснае імя, а вы маўчыце! Не, так нікуды не варта... Так жа сёння вас, а заўтра мяне могуць ашальмаваць і вывесці са строю.* Крапіва. *Прызнацца, Ратны не верыў, што хвароба надоўга вывела Дуброву са строю.* І.Капыловіч.
2. *што.* Рабіць непрыгодным, ламаць, псаваць. *Берагі Нямігі прынялі кроў незабыўнага паўстання 1905 года, тут пралілася святая кроў змагароў за Кастрычніцкую перамогу і незлічонай арміі байцоў невідочнага фронту, які безупынна, цвёрда і бязлітасна выводзіў са строю тылы ворага ў гады апошняй вайны.* Лужанін. **ВЫВЕСЦІ СА СТРОЮ.** *Зак. Вадакачка не працавала, яе яшчэ раней вывела са строю група Заслонава.* Шчарбатаў.
ВЫВО́ДЗІЦЬ У ЛЮ́ДЗІ *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн са знач. асобы. Дапамагаць каму-н. заняць трывалае або высокае становішча ў жыцці. **Сін.**: выводзіць на дарогу *каго* (у 1 знач.); выводзіць у свет *каго*; паказваць дарогу *каму* (у 1 знач.). *Як вам, важакам, не сорамна падтрымліваць адсталых студэнтаў, якія выступаюць супраць сваіх настаўнікаў? Супраць тых, хто вас выводзіць у людзі?* Карпюк. **ВЫВЕСЦІ Ў ЛЮДЗІ** *каго. Зак. Сына свайго ў людзі вывеў бы Ігнат. — Вось мой сын, паночкі! — «Асадзі назад!»* Колас. *Дзякуй бальшавіку, чырвонаму партызану Янкоўскаму, які прыкмеціў яго, наблізіў да агульнае справы, можна сказаць, — вывеў у людзі.* Быкаў.

ВЫВО́ДЗІЦЬ У ПО́ЛЕ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрытна, хітра ашукваць, падманваць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*, браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. **ВЫВЕСЦІ Ў ПОЛЕ** *каго. Зак. [Куторга:] Я чалавек бывалы, маю розум і патраплю ладам яго вывесці ў поле... [Кручкоў:] Дык ты мяне думаеш вывесці ў поле?* Дунін-Марцінкевіч. *А яшчэ, як успаміналa Аляксандра Бергман, ён разам з Ігнатам Дварчаніным і Антонам Мальцам вывелі ў поле высокіх чыноўнікаў Навагрудскага ваяводства! Ды што там аднаго ваяводства. Сарвалі путы, накладзеныя на ўсю Заходнюю Беларусь у выбарчай кампаніі ў сейм у 1928 годзе.* Чыгрын.

ВЫВО́ДЗІЦЬ У СВЕ́Т *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапамагаць каму-н. заняць трывалае або высокае становішча ў жыцці. **Сін.**: выводзіць на дарогу *каго* (у 1 знач.); выводзіць у людзі *каго*; паказваць дарогу *каму* (у 1 знач.). *Сярод настаўнікаў, якія мяне выводзілі ў свет, ёсць асабліва дарагія, навука іх як запавет.* Хацкевіч. **ВЫВЕСЦІ Ў СВЕТ** *каго. Зак. І Лёкса... Столькі сама нацярпелася, пакуль дзяцей вывела ў свет...* Кудравец.

ВЫГАНЯЕ • **СЛЯЗА СЛЯЗУ ВЫГАНЯЕ** *ў каго.* Гл. сляза.

ВЫГАНЯЦЬ • **ВЫГАНЯЦЬ З ГАЛАВЫ** *чыёй, каму што.* Гл. выбіваць.

ВЫГАНЯЦЬ З ГАЛАВЫ *што.* Гл. выбіваць.

ВЫГАНЯ́ЦЬ МАТЫ́ЛІЦУ *з каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Строга ўздзейнічаць на каго-н., правучваць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*, даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*, мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ВЫГНАЦЬ МАТЫЛІЦУ** *з каго. Зак. Намесніку старшыні калгаса не тое каб вельмі хацелася распачынаць сярод поля сход.., але матыліцу выгнаць з дапамогай салдатак з такіх вось гарлапанаў, як Раман Сёмачкін, варта было б.* Чыгрынаў. *Ці з яго толк будзе? Чуць што — і закруціць, і пайшоў!.. Я з цябе матыліцу выганю!* Янкоўскі.

ВЫГАНЯЦЬ ПОТ *з каго.* Гл. выціскаць.

ВЫГЛЯД • **НА ВЫ́ГЛЯД**. *Акал. Разм.* Знешне, звонку. **Сін.**: з выгляду. *Цяпер Рудзіну 57 год, але на выгляд ён шмат маладзейшым здаецца.* Галавач. *На выгляд — нішто сабе людзі, а хворы на сверб языка, усё яны судзяць і гудзяць, скрывіўшыся з-пад казырка.* Лужанін. *Надзейцы ішоў чатырнаццаты год, але на выгляд наўрад ці можна было даць і дзесяць.* Ваданосаў. *Гаспадару на выгляд гадоў трыццаць пяць.* Пашкоў.

РАБІЦЬ ВЫГЛЯД. Гл. рабіць.

ВЫГЛЯДАМ • **ПАД ВЫ́ГЛЯДАМ**. *Акал. Функц не зам.* **1.** *чаго.* Прыкрываючыся якой-н. выдуманай прычынай (рабіць што-н.). **Сін.**: пад маркай (у 1 знач.). *[Напорка:] Таварыш Лютынскі казаў, што ён змагаўся з прышчэпаўшчынай, а на самай справе пад выглядам гэтага змагання звальняў з працы лепшых работнікаў.* Крапіва. *[Міхал:] Пад выглядам альтанак домікі будуюць, скляпы і чорт ведае што яшчэ там.* Карпаў.

2. *каго.* Выдаючы сябе за каго-н. **Сін.**: пад маркай (у 2 знач.). *Паехаў жа ён [Майбарада] да фронту пад выглядам нямецкага салдата.* Шамякін.

ВЫГЛЯДЗЕ • **У ВЫ́ГЛЯДЗЕ** *чаго. У знач. злучніка. Функц. не зам.* Як што-н. **Сін.**: у якасці *каго, чаго. [Нагель:] Прывесці сюды Шаўцова!.. Вось гэтага б нам уламаць. Але... А ўрэшце, ёсць некаторыя нечаканыя для яго акалічнасці... у выглядзе вось гэтага дакумента.* Крапіва.

ВЫГЛЯДУ • **З ВЫ́ГЛЯДУ**. *Акал. Разм.* Знешне, звонку. **Сін.**: на выгляд. *Гаспадар быў з выгляду моцны і дужы.* Чорны. *І дзіўна было Алесю, што і вахман, з выгляду мяшчаніс-ты, вастраносенькі акулярнік, — не клерк які-небудзь ды не дробны гандляр, а селянін таксама.* Брыль.

НЕ ПАДАВАЦЬ ВЫГЛЯДУ. Гл. падаваць.

ВЫГНАЦЬ • **ВЫГНАЦЬ З ГАЛАВЫ** *чыёй, каму што. Зак. да* **ВЫГАНЯЦЬ З ГАЛАВЫ** *чыёй, каму што.*

ВЫГНАЦЬ З ГАЛАВЫ *што. Зак. да* **ВЫГАНЯЦЬ З ГАЛАВЫ** *што.*

ВЫГНАЦЬ МАТЫЛІЦУ *з каго. Зак. да* **ВЫГАНЯЦЬ МАТЫЛІЦУ** *з каго.*

ВЫГНАЦЬ ПОТ *з каго. Зак. да* **ВЫГАНЯЦЬ ПОТ** *з каго.*

ВЫДАВАЦЬ • **ВЫДАВА́ЦЬ НА-ГАРА́** *што. Незак. Разм. Часта жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Рабіць што-н., займацца чым-н. *Мяне цікавіла іншае — што выдае на-гара гэты пяцідзесяцігадовы круглячок? Загадчык якой-небудзь гандлёвай базы? Адстаўнік?..* Парахневіч. **ВЫДАЦЬ НА-ГАРА** *што. Зак. Як ні дзіўна, але да гэтага часу найменш выдалі на-гара нашы кансультанты.* Танк.

2. Даваць жыццё чаму-н., спараджаць што-н. *Цяпер галоўная функцыя дырэктара заключалася ў тым, што ён «выдаваў на-гара» новыя ідэі.* Шамякін. **ВЫДАЦЬ НА-ГАРА** *што. Зак. Унь у фільмах Бабу-ягу мужчына іграе. Не знайшлося сярод артыстак ахвотнікаў на гэту роль. А я б такую Бабу-ягу выдаў на-гара! Дзеткі б ноччу падхопліваліся: «Ма-а-ма!»* Місько. *Праз колькі дзён гэты ж самы анекдот выдаў на-гара Шчыгол, і ўсё ў ім было: і дасціп, і вясёлы гумар, і настрой.* Масарэнка.

3. Стварыць у працэсе творчай дзейнасці; тварыць. *[Паэт] штодня на-гара радкі выдаваў, на словы быў шчодры — не жмінда.* Барадулін. *Ведаеш што, стары... Гэта тваё самае лепшае апавяданне, якое ты калі-небудзь выдаваў на-гара. Ты проста малайчына!* Зуб. **ВЫДАЦЬ НА-ГАРА** *што. Зак. [Байкар] пасля паходу месяц не вылазіў з дому і выдаў байку на-гара... пра Камара!* Юрчанка.

ВЫДАВА́ЦЬ СЯБЕ́. *Незак. Функц. не зам.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Выяўляць сваю прысутнасць. **Сін.**: выдаваць сябе з галавой (у 1 знач.). **ВЫДАЦЬ СЯБЕ**. *Зак. Нясцерпна хочацца піць. Узнікае жаданне: устаць, пайсці ў хату, выпіць два кубкі халоднай, толькі што прынесенай са студні вады, але ён [Юрый] стрымліваецца. Выдаць сябе не штука.* Навуменка. *Строга-настрага забараняю атраду хоць адным выстралам выдаць сябе.* Гурскі. *Некалі падводныя лодкі выключалі рухавікі і клаліся на грунт — каб ніводным гукам не выдаць сябе.* Шыцік.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобн. Выяўляць свой стан, настрой, пачуцці перад кім-н. **Сін**.: выдаваць сябе з галавой (у 2 знач.). **ВЫДАЦЬ СЯБЕ**. *Зак. Не мог [Абабурка], калі вінаваты ў гібелі Рамейкі, чым-небудзь ды не выдаць сябе.* Шыцік. *Каб толькі не выдаць сябе, стрымаць... Ніхто, ніводзін чалавек у свеце не ведае Юльчынай таямніцы.* Гарэлікава.

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выяўляць сваё дачыненне да якога-н. учынку, правіннасці і пад. **Сін**.: выдаць сябе з галавой (у 3 знач.). *Неверагоднае супадзенне. Ды і тэлефаністка штаба, што дзяжурыла ўначы, выдавала сябе страхам у вачах, хоць і адмаўляла, што малодшы лейтэнант Жмур з'яўлялася ў апаратнай.* Шамякін. **ВЫДАЦЬ СЯБЕ**. *Зак. Капітан [міліцыі] падсвядома адчуваў, амаль быў упэўнены, што хлопец нечым выдасць сябе. Так і здарылася.* Капусцін.

ВЫДАВА́ЦЬ СЯБЕ́ З ГАЛАВО́Й. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Поўнасцю выяўляць сваю прысутнасць. **Сін**.: выдаваць сябе (у 1 знач.). **ВЫДАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ**. *Зак. Ці стане чалавек, калі ён пры добрым розуме, нападаць з пісталетам на атрад паліцыі? Ці стане ён страляць, каб выдаць і сябе з галавой ды і іншых... падвесці пад абух?* Лынькоў.

2. Поўнасцю выяўляць свой стан, настрой, пачуцці перад кім-н. **Сін**.: выдаваць сябе (у 2 знач.). *Калі Славу намякалі, што ён нераўнадушны да Веранікі, то хлопец адразу мяняўся з твару. Ён чырванеў, гарачыўся, бянтэжыўся і гэтым выдаваў сябе з галавой.* Навуменка. **ВЫДАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ**. *Зак. — Значыць, вырашылі ўсё ж у Берлін ехаць? — выдаў сябе з галавой Станіслаў.* Гурскі.

3. Поўнасцю выяўляць свае дачыненне да якога-н. учынку, правіннасці і пад. **Сін**.: выдаваць сябе (у 3 знач.). **ВЫДАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ**. *Зак. Калі мы збіралі ягады, ён трапіў у Скрыдлава да Лейбы. Цяпер, праўда, хлапчук разумее, што з галавой выдаў сябе. Думаю — шпікі зробяць данос — і на яго, і на Лейбу.* Бажко. *Але сам [Рыгор] які: узяў ды ляпнуў адразу, выдаў сябе з галавой.* Лецка.

ВЫДАННІ • **НА ВЫДА́ННІ**. *Вык. і азн. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн.-наз. *дачка, дзяўчына* і пад. У тым узросце, калі пара аддаваць замуж. *Старэйшая дачка была замужам. Астатнія дзяўчаты — на выданні.* Дубоўка. *Вольга была старэйшая, ужо на выданні, таму першыя дні трымалася далей ад нас.* Праскураў. *Пры чатырох гектарах зямлі з жонкай, дарослым сынам і дачкой на выданні чалавек мог бы нават добра жыць.* Машара.

ВЫДАЦЬ • **ВЫДАЦЬ НА-ГАРА** *што. Зак. да* **ВЫДАВАЦЬ НА-ГАРА** *што.*
ВЫДАЦЬ СЯБЕ. *Зак. да* **ВЫДАВАЦЬ СЯБЕ**.
ВЫДАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ. *Зак. да* **ВЫДАВАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ**.

ВЫДЗЕРЦІ • **ВЫДЗЕРЦІ ВОЧЫ** <*каму*>. *Зак. да* **ВЫДЗІРАЦЬ ВОЧЫ** <*каму*>.

ВЫДЗІРАЦЬ • **ВЫДЗІРАЦЬ ВОЧЫ** <*каму*>. Гл. выбіраць.

ВЫДРАЦЬ • **ВЫДРАЦЬ ВОЧЫ** <*каму*>. *Зак. да* **ВЫДЗІРАЦЬ ВОЧЫ** <*каму*>.

ВЫ́ДРАЦЬ ЛЫ́САМУ ВАЛО́ССЕ (ВАЛАСЫ́). *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зрабіць ці, выхваляючыся, мець намеры зраіць што-н. недарэчнае. — *Дык і я магу пад кіпець там якога Чэмберлена. Перад гэтым толькі выпіць дзеля смеласці нядрэнна... — Так, нішто з цябе ваяка — выдраць лысаму валоссе...* Крапіва. — *Ну што, выдраў лысаму валасы, вызначыўся? — Зраблю вывады, Сцяпанавіч...* Масарэнка. — *Было тваё, а цяпер будзе наша! — Напалохаў! Выдраў лысаму валасы! — глядзеў ваўком Пятро.* Далідовіч.

ВЫДУМАЦЬ • **ПОРАХУ НЕ ВЫДУМАЦЬ**. *Зак. да* **ПОРАХУ НЕ ВЫДУМЛЯЦЬ**.

ВЫДУМЛЯЦЬ • **ПО́РАХ (-У) НЕ ВЫДУМЛЯ́ЦЬ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога новага, свайго, арыгінальнага не ствараць. **Сін.**: зорак з неба не хапае. **Ант.**: хапаць зоркі з неба. — *Пра нас можна не гаварыць! — ужо крычыць Мудрык. — Мы порах не выдумляем. Але я казаў і буду казаць, што раўняць сапраўднага вучонага і няхай сабе найлепшага рабочага нельга.* Навуменка. **ПОРАХУ НЕ ВЫДУМАЦЬ**. *Зак.*

ВЫЕДЗЕНАГА • **ВЫЕДЗЕНАГА ЯЙЦА** *не варта*. Гл. яйца.

ВЫЕДЗЕНАЕ • **ВЫЕДЗЕНАЕ ЯЙЦО**. Гл. яйцо.

ВЫЕСЦІ • **ВЫЕСЦІ ВОЧЫ** *<каму>*. *Зак. да* **ВЫЯДАЦЬ ВОЧЫ** *<каму>*.
ВЫЕСЦІ ДУШУ *каму*. *Зак. да* **ВЫЯДАЦЬ ДУШУ** *каму*.

ВЫЕХАЦЬ • **ВЫЕХАЦЬ НА ГАРБЕ** *чыім*. *Зак. да* **ВЫЯЗДЖАЦЬ НА ГАРБЕ** *чыім*.

ВЫЖЫВАЦЬ • **ВЫЖЫВА́ЦЬ З РО́ЗУМУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Траціць здольнасць цвяроза думаць, разважаць. Пра старога чалавека. *Старая графіня выжывала ўжо з розуму, ад старасці трэслася яе галава і левая рука...* Лынькоў. **ВЫЖЫЦЬ З РОЗУМУ**. *Зак. Для маладзейшых вяскоўцаў Антосева і Клаўдзіна жаніцьба была вартай смеху і жалю: выжылі з розуму, падзяцінелі, з'ехалі да ручкі.* Блакіт. *Міхал — вядомая справа, не ў сабе. З розуму даўно выжыў.* Бондар.

ВЫЖЫЦЬ • **ВЫЖЫЦЬ З РОЗУМУ**. *Зак. да* **ВЫЖЫВАЦЬ З РОЗУМУ**.

ВЫЙ • **ХОЦЬ ВО́ЎКАМ (ВАЎКО́М) ВЫ́Й (ЗАВЫ́Й)**. *Толькі ў заг. л. Акал. ці ў знач. вык. Разм.* Склалася цяжкае, бязвыхаднае становішча. Выказванне адчаю, бяссілля. **Сін.**: хоць рэпку спявай; хоць <ты> гвалт крычы; хоць макам садзіся; хоць <ты> плач. *Есці стала нечага, і на рынку ні да чаго не дакупішся... Хоць воўкам вый, хоць кладзіся на лаву ды сашчэплівай рукі.* Гарэцкі. *Мялешка тупаў на месцы, адлічваючы хвіліны, чакаў, калі яго зменяць. Сум неверагодны, хоць воўкам вый.* Асіпенка. *Увесь горад нагадвае казарму або бальніцу. І ад гэтай казарменна-бальнічнай дзейнасці хоць ты ваўком вый.* Караткевіч. *Вясной мужыку без насення хоць ваўком завый.* Чарнышэвіч.

ВЫЙСЦІ • **ВЫЙСЦІ БОКАМ** *каму*. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ БОКАМ** *каму*.
ВЫЙСЦІ З ГАЛАВЫ *<у каго>*. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ З ГАЛАВЫ** *<у каго>*.
ВЫЙСЦІ З-ПАД ПЯРА *каго, чыйго*. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ З-ПАД ПЯРА** *каго, чыйго*.
ВЫЙСЦІ З СЯБЕ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ З СЯБЕ**.
ВЫЙСЦІ НА АРБІТУ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ НА АРБІТУ**.
ВЫЙСЦІ НАВЕРХ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ НАВЕРХ**.
ВЫЙСЦІ НА ДАРОГУ *<якую>*. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ НА ДАРОГУ** *<якую>*.
ВЫЙСЦІ ПРАЗ БОК *каму, у каго*. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ ПРАЗ БОК** *каму, у каго*.
ВЫЙСЦІ СА СТРОЮ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ СА СТРОЮ**.
ВЫЙСЦІ СУХІМ З ВАДЫ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ СУХІМ З ВАДЫ**.
ВЫЙСЦІ Ў ЛЮДЗІ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ У ЛЮДЗІ**.
ВЫЙСЦІ Ў СВЕТ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ У СВЕТ**.
ВЫЙСЦІ Ў ТЫРАЖ. *Зак. да* **ВЫХОДЗІЦЬ У ТЫРАЖ**.

ВЫЙШАЎ • **ДУХ ВЫЙШАЎ** *з каго, у каго*. Гл. дух.

РЫЛАМ НЕ ВЫЙШАЎ. *Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не адпавядае якім- ці чым-н. патрабаванням; не гадзіцца па сваіх якасцях, здольнасцях для чаго-н. *Грабоўскі.. сядзеў, не зводзячы вачэй з танцуючай пары, на якую многія ў рэстаране пазіралі цяпер з адкрытым захапленнем. — А глядзіць як, — сказаў ён, — вось каб на мяне... — Рылам не выйшаў, — падкалоў крытык.* Караткевіч. *Сядзеў сабе Пацук і пісаў. Доўга пісаў. Год напінаўся, два соп, дваццаць гадоў уходаў, а толку — нуль, выніку — пшык: не адбыўся пераход колькасці ў якасць. Не пашанцавала па жыцці і Пацуку, не выйшаў рылам.* Маракоў.

ВЫЙШЛА • **СЕ́М (СО́РАК) ПАТО́Ў ВЫЙШЛА (ВЫЦЕКЛА, ВЫЛІЛАСЯ)** *з каго*; **СЕ́М (СО́РАК) ПАТО́Ў ВЫЙДЗЕ (ВЫЦЕЧА, ВЫЛЬЕЦЦА)** *з каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. затраціў шмат намаганняў для выканання чаго-н. *[Даніла:] Толька паглядаюць адзін на аднаго... А з мяне сем патоў выйшла...* Чарнышэвіч. *Колькі трэба абысці магазінаў, колькі трэба патаўчыся ў чэргах! Сорак патоў з нас выйшла, пакуль мы купілі ўсё, што нам патрэбна было.* Мік.Ткачоў. *З мяне выцекла сем патоў, пакуль я зваліў дрэва.* Карпюк. *Сем патоў выльецца з цябе, здранцвеюць рукі, знямеюць плечы ды спіна, пакуль ускапаеш гэты загон, перавернеш зямлю на ім.* А.Марціновіч.

ВЫКАЛІ • **ХО́ЦЬ ВО́КА ВЫКАЛІ**. *Толькі ў гэтай форме. Разм.* **1.** *дзе, калі. У безас. ужыв.* Зусім нічога не відаць з-за цемры. **Сін.**: хоць <ты> на воўка ўзлезь. **Ант.**: хоць <ты> іголкі збірай. *Дзе вы? Тут хоць вока выкалі.* Арабей. *У полі — хоць вока выкалі. Наш ліхтар кідае доўгую пляму на ржэўнік і раллю, выхоплівае з цемры то абымшэлы валун, то трапяткую асіну.* Аношкін. *Паглядзіце, за акном хоць вока выкалі...* Няхай. *Месяц крыху павісеў на дрэве і зноў схаваўся за хмару. Цяпер хоць вока выкалі.* Сяркоў.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *вечар, ноч.* Такі цёмны, што немагчыма нічога ўбачыць. *Вечар цёмны — хоць вока выкалі.* Каваленка. *Ноч — хоць вока выкалі. Толькі ззаду, у Дабрадзееўцы, праз заслону дажджу свяціліся вокны хат і адзінокія электрычныя ліхтары.* Шамякін. *Ноч — хоць вока выкалі, завея — не прывядзі госпадзі.* Лупсякоў.

3.*Вык.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *цемень, цемра* і пад. Выключная, абсалютная, такая, што нічога не відаць. *Я іду паціху, бо цемра хоць вока выкалі...* Галавач. *Ехалі пасля дажджу мокрым чорным лесам, цемень — хоць вока выкалі, нават тых дрэў, што пры дарозе, не відаць.* Карамазаў. *Да вёскі кіламетраў пяць, а цемень хоць вока выкалі. Што рабіць? Пайшлі пехатой.* Левановіч.

ВЫКАПАЦЬ • **ВЫКАПАЦЬ МАГІЛУ** *каму, чаму. Зак. да* **КАПАЦЬ МАГІЛУ** *каму, чаму.*
ВЫКАПАЦЬ ЯМУ *каму, пад каго, для каго. Зак. да* **КАПАЦЬ ЯМУ** *каму, пад каго, для каго.*

ВЫКІДАЦЬ • **ВЫКІДА́ЦЬ (ВЫКІ́ДВАЦЬ) ЗА БО́РТ** *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Адхіляць што-н. ці выракацца каго-н. як непатрэбнага. — *А чалавек ён добры. — Гэтага мала... — Памыліўся, дык з кім гэтага не бывае. Няўжо ж яго выкідаць за борт?* Гурскі. **ВЫКІНУЦЬ ЗА БОРТ** *каго, што. Зак. Вы зразумейце, Пётр Аляксеевіч, мы жадаем вам толькі лепшага. Мы не хочам, каб само жыццё выкінула вас за борт...* Гаўрылкін. *Некалі яна [Глаша] так не фамільярнічала. А тут выкінула за борт усялякую субардынацыю.* Шамякін.
ВЫКІДА́ЦЬ (ВЫКІ́ДВАЦЬ) КАЛЕ́НЦА (КО́НІКІ). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць ці гаварыць што-н. недарэчнае, нечаканае. *Хлопец быццам не дурны, на ляту ўсё ловіць... Але ж басяк, якіх і ў раду іхнім не было. Быццам маленькі, дурыкі строіць, конікі выкідае.* Сачанка. *За столікам сядзіць наш харошы і няст-*

рымны Вараціла — прататып героя аповесці, які ў інтэрнаце з трэцяга паверха з'язджае па лесвіцы на лыжах. Гэ, ён і не такія конікі выкідваў!.. Карпюк. **ВЫКІНУЦЬ КАЛЕНЦА (КОНІКІ).** *Зак. [Люда] весела смяялася і хітра прыжмурвала адно вока, як бы заклікаючы дзядзьку ўступіць з ёй у змову і разам выкінуць каленца.* Шамякін. *Ты яшчэ дачакаешся, калі Надзя выкіне каленца. А ўсё з-за таго, што ты ёй патураеш.* Асіпенка.

ВЫКІДА́ЦЬ ДУ́Р (ДУ́РАСЦЬ, ДУРАТУ́) З ГАЛАВЫ́ <*якую*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Абразумлівацца, пазбаўляцца ад якой-н. дрэннай звычкі, схільнасці. **ВЫКІНУЦЬ ДУР (ДУРАСЦЬ, ДУРАТУ) З ГАЛАВЫ** <*якую*>. *Зак. Змоўкні, зараз жа змоўкні! Зараз жа, калі хочаце быць у школе, выкіньце дур з галавы!..* Лецка. *[Юзаф:] Марына! Да пабачэння... І выкінь з галавы гэтую дурасць! Чуеш?* Васілеўскі. *Пагавары з ім [Марозам]. Каб ён гэтую дурату выкінуў з галавы. А не, дык на Шчару паганю. У сцюдзёнай вадзе пабоўтаецца — паразумнее.* Быкаў.

ВЫКІДА́ЦЬ З ГАЛАВЫ́ (З ПА́МЯЦІ) *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць думаць пра каго-, што-н., старацца забыць каго-, што-н. **Сін.**: выкрэсліваць з памяці *каго, што*; здаваць у архіў (у 1 знач.); спісваць з рахунку (у 1 знач.); спісваць у архіў *што*. **ВЫКІНУЦЬ З ГАЛАВЫ (З ПАМЯЦІ)** *каго, што. Зак. [Мальвіна:] Выкінуць яго трэба з галавы. Ён табе не раўня.* В.Вольскі. *Выкінь з галавы старасветчыну. А то пачнеш выбіраць жаніхоў на свой густ...* Шамякін. *Выкінуць з памяці Мартына або думаць аб ім зусім спакойна, як аб чалавеку, што адышоў ад нас у прошласць, Аўгіня не магла да гэтага часу.* Колас. *Людміла лічыла, што ўсё паміж Валодзем і ёю скончылася, яны проста знаёмыя, не больш. Так яно, мусіць, і было, але нельга ж выкінуць з памяці і мінулае.* Арабей.

ВЫКІДА́ЦЬ (ЗМЯТА́ЦЬ) НА СМЕ́ТНІК ГІСТО́РЫІ *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, сукупнасці асоб ці абстр. прадмета. Пазбаўляцца ад каго-, чаго-н. устарэлага, аджылага, нікому не патрэбнага і забываць пра існаванне каго-, чаго-н. **ВЫКІНУЦЬ (ЗМЕСЦІ) НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ** *каго, што. Зак. Ваш народ будзе жыць! А што да здраднікаў, дык яны будуць выкінуты на сметнік гісторыі.* Гурскі. *Магутнай бурай рэвалюцыі змецены былі на сметнік гісторыі троны і кароны.* Бялевіч.

ВЫКІДА́ЦЬ З СЭ́РЦА (З ДУШЫ́) *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць кахаць каго-н., любіць што-н. *Я заставаўся верны ўвесь час Данусі, не выкідаў яе з сэрца і цяпер з чыстым сумленнем глядзеў ёй у вочы.* Карпюк. **ВЫКІНУЦЬ З СЭРЦА (З ДУШЫ)** *каго, што. Зак. [Рыта] намеціла сабе рубеж — чакаць яшчэ тры дні, а калі [Сяргей] не прыедзе, перастаць пра яго думаць, выкінуць з душы...* Навуменка. *Сам [Алесь] не можа выкінуць з сэрца таго, што было. Яно ж не выдумана, заняло важную частку яго жыцця.* Новікаў.

ВЫКІДАЦЬ НА ВЕЦЕР *грошы* і пад. Гл. кідаць.

ВЫКІДА́ЦЬ НА ВО́КА <*каму*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зласліва гаварыць каму-н. пра што-н. непрыемнае. *[Даміцэля:] Чужых мужыкоў адбівае ды яшчэ на вока выкідае, калі чалавек праз памылку зайшоў і заначаваў.* Купала. **ВЫКІНУЦЬ НА ВОКА** <*каму*>. *Зак. Ну й надаедная кабета: вось так і выкіне на вока.* Колас. *[Бладзік] калі добра ўгадае, а калі і сваіх слоў колькі прыкіне. Бывае, што яму гэта на вока выкінуць хлопцы ці настаўнік.* Калюга.

ВЫКІДА́ЦЬ НА СМЕ́ТНІК. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1.** *што.* Дарэмна траціць, марнаваць што-н. **Сін.**: кідаць на вецер *грошы* і пад.; пускаць на вецер *грошы* і пад.; пускаць у трубу *што. Усяго толькі паўгода*

нам засталося... А калі ты кінеш цяпер школу, то выкідаеш на сметнік тры гады свайго жыцця... Дамашэвіч. **ВЫКІНУЦЬ НА СМЕТНІК** *што. Зак. Мы выкінулі нашы грошы на сметнік і вінавацім людзей, што яны не ўмеюць гаспадарыць.* Скрыган.
2. *каго, што.* Не лічыцца з кім-, чым-н., прызнаваць непатрэбным каго-, што-н. **ВЫКІНУЦЬ НА СМЕТНІК** *што. Зак. Чытаю вершы польскіх футурыстаў, якія збіраліся выкінуць на сметнік ўсіх класікаў і лічылі тэлеграфны апарат Морзе найбольшым творам мастацтва.* Танк. *Але калі пайсці далей па сцяжыне тых, хто займаецца доказамі ад абсурднага, куды мы выйдзем? Да патрабаванняў перагледзець ялцінскія рашэнні аб пасляваенных граніцах, выкінуць на сметнік хельсінскія пагадненні аб супрацоўніцтве і бяспецы ў Еўропе.* «ЛіМ». *[Бегер:] Выкіньце, Марбах, нямецкі сентыменталізм на сметнік.* Матукоўскі.

ВЫКІДВАННЕ • **ВЫКІ́ДВАННЕ ЗА ВАРО́ТЫ** *каго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Звальненне з работы, пазбаўленне сродкаў існавання. *Выкарыстоўваючы слова «вызваленне», трэба мець на ўвазе, што гэта не выкідванне людзей за вароты прадпрыемстваў і ўстаноў, а перагрупоўка іх з улікам інтарэсаў грамадства ў цэлым.* «Звязда».

ВЫКІДВАЦЦА • **ВЫКІ́ДВАЦЦА ЗА БО́РТ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Адхіляць як непатрэбнае, непрыдатнае.

ВЫКІДВАЦЬ • **ВЫКІ́ДВАЦЬ ЗА ВАРО́ТЫ** *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай сукупнасці асоб. Звальняць з работы, пазбаўляць сродкаў існавання. **Сін.**: выкідваць на вуліцу *каго* (у 2 знач.). **ВЫКІНУЦЬ ЗА ВАРОТЫ** *каго. Зак. [Марка] мыў лесвіцы, туалеты ў невялікім атэлі, атрымліваючы за гэту брудную работу менш палавіны жалавання італьянца. Але быў ён задаволены і гэтым. Пакуль аднойчы, без усякага папярэджання і тлумачэнняў, яго не выкінулі за вароты.* «Звязда».
ВЫКІ́ДВАЦЬ НА ВУ́ЛІЦУ *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай сукупнасці асоб. 1. Пазбаўляць жылля. *У практыцы нярэдка здараліся выпадкі, калі сваякі забіралі састарэлых [з дома-інтэрната] і выкідвалі іх потым на вуліцу, выцягнуўшы ўсе зберажэнні.* «Звязда». **ВЫКІНУЦЬ НА ВУЛІЦУ** *каго. Зак.*
2. Звальняць з работы, пазбаўляць сродкаў існавання. **Сін.**: выкідваць за вароты *каго.* **ВЫКІНУЦЬ НА ВУЛІЦУ** *каго. Зак. Калі вы нават якім-небудзь нахрапным парадкам станеце за старшыню гэтай камісіі, і тады я ніводнага слова не скажу вам з сваёй споведзі. Лепш быць выкінутым на вуліцу, чым спавядацца...* Чорны. *Дзесяткі тысяч рабочых былі выкінуты на вуліцу.* Анісаў.
ВЫКІДВАЦЬ ЗА БОРТ *каго, што.* Гл. выкідаць.
ВЫКІДВАЦЬ КАЛЕНЦА. Гл. выкідаць.

ВЫКІНУЦЬ • **ВЫКІНУЦЬ ДУР З ГАЛАВЫ** *<якую>. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ ДУР З ГАЛАВЫ** *<якую>.*
ВЫКІНУЦЬ ЗА БОРТ *каго, што. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ ЗА БОРТ** *каго, што.*
ВЫКІНУЦЬ ЗА ВАРОТЫ *каго. Зак. да* **ВЫКІДВАЦЬ ЗА ВАРОТЫ** *каго.*
ВЫКІНУЦЬ З ГАЛАВЫ *каго, што. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ З ГАЛАВЫ** *каго, што.*
ВЫКІНУЦЬ З СЭРЦА *каго, што. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ З СЭРЦА** *каго, што.*
ВЫКІНУЦЬ КАЛЕНЦА. *Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ КАЛЕНЦА**.
ВЫКІНУЦЬ НА ВЕЦЕР *грошы* і пад. *Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ НА ВЕЦЕР** *грошы* і пад.
ВЫКІНУЦЬ НА ВОКА *<каму>. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ НА ВОКА** *<каму>.*
ВЫКІНУЦЬ НА ВУЛІЦУ *каго. Зак. да* **ВЫКІДВАЦЬ НА ВУЛІЦУ** *каго.*
ВЫКІНУЦЬ НА СМЕТНІК. *Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ НА СМЕТНІК**.

ВЫКІНУЦЬ НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ *каго, што. Зак. да* **ВЫКІДАЦЬ НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ** *каго, што.*

ВЫКЛАДАЦЬ • **ВЫКЛАДА́ЦЬ БАКІ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Есці што-н. апетытнае, смачнае. **ВЫКЛАСЦІ БАКІ**. *Зак. З такой шляхтай і чарку можна ўзяць, і абняцца, і песню праспяваць. А бывае, добра выклаўшы бакі, і паваляцца разам пад плотам.* Наварыч. [*Лепешаў*, с. 23: выкладаць бакі (бокі); *Даніловіч*, с. 30: бокі выкласці (вылажыць) — 'уволю наесціся'.]

ВЫКЛАДА́ЦЬ (ВЫКЛА́ДВАЦЬ) <СВАЮ́> ДУШУ́ *каму, перад кім. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Шчыра дзяліцца з кім-н. сваімі думкамі, пачуццямі, перажываннямі. **Сін.**: адводзіць душу (у 1 знач.); адкрываць <сваё> сэрца *каму, перад кім* (у 2 знач.); адкрываць <сваю> душу *каму, перад кім*; выліваць душу *каму. — Анежка! Я хачу прызнацца табе... — Ён [Алесь] блытана пачаў выкладваць сваю душу. — Не магу без цябе.* Броўка. *Многа ты, хлопча, хочаш: душу перад табой выкладвай.* Ярашэвіч. **ВЫКЛАСЦІ <СВАЮ> ДУШУ** *каму, перад кім. Зак. Усё мне расказала [Святлана], усю душу выклала. І лягчэй ёй стала.* Гарэлікава.

ВЫКЛАДВАЦЬ • **ВЫКЛА́ДВАЦЬ <СВАЕ́, УСЕ́> КА́РТЫ (КО́ЗЫРЫ) <НА СТО́Л>**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць, паведамляць пра што-н. істотнае. *— Я гутарку вяду тут не на жарты. — Ну-ну, давай! Выкладвай карты.* Крапіва. *[Шаталаў:] Ну-ну, выкладвай свае козыры. Толькі глядзі, за кожнае слова будзеш адказваць.* Кобец. **ВЫКЛАСЦІ (ВЫЛАЖЫЦЬ) <СВАЕ, УСЕ> КАРТЫ (КОЗЫРЫ) <НА СТОЛ>**. *Зак. Ты ўстаў з-за машынкі і адразу выклаў карты. Галоўнае заключалася ў тым, каб усё паставіць на канвеер...* Кацюшэнка. *Дзіўна было б, каб яму адразу, з першай сустрэчы вылажылі ўсе карты на стол.* Шамякін. *Іншым разам Іван Ігнатавіч так і зрабіў бы. Вылажыў бы козыры на стол: глядзі сам, рабі вывады.* Кудравец.

ВЫКЛАДВАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім.* Гл. выкладаць.

ВЫКЛАСЦІ • **ВЫКЛАСЦІ БАКІ**. *Зак. да* **ВЫКЛАДВАЦЬ БАКІ**.

ВЫКЛАСЦІ НА БОЧКУ *грошы. Зак. да* **КЛАСЦІ НА БОЧКУ** *грошы.*

ВЫКЛАСЦІ <СВАЕ> КАРТЫ <НА СТОЛ>. *Зак. да* **ВЫКЛАДВАЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ <НА СТОЛ>**.

ВЫКЛАСЦІ <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім. Зак. да* **ВЫКЛАДАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ** *каму, перад кім.*

ВЫКЛІКАЦЬ • **ВЫКЛІКА́ЦЬ (БРА́ЦЬ) АГО́НЬ НА СЯБЕ́**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1**. Знарок адцягваць увагу ворага на сябе замест іншых. *Нашы гарады — гэта мужныя байцы, Валя. І тыя, якія трапляюць у рукі ворага, выклікаюць агонь на сябе. Таму іх паважаць трэба.* Карпаў. *Шалудзяк браў агонь на сябе, трэба зараз жа гэта выкарыстаць.* Быкаў. **ВЫКЛІКАЦЬ (УЗЯЦЬ) АГОНЬ НА СЯБЕ**. *Зак. Рашэнне выклікаць агонь на сябе прыйшло само сабой — другога выхаду не заставалася.* Новікаў.

2. Прымаць на сябе самае цяжкае, першаму трапляць у небяспеку. *Сяргей Сяргеевіч.. рэдка хаваецца за плечы сакратара парткома Уладзіміра Паўлавіча ці шафёра Аляксея, ён, як кажуць, выклікае агонь на сябе.* «ЛіМ». *Парушалі ж дысцыпліну і парадак, як выявілася, найперш і найбольш «пазваночнікі» — дзеці і ўнукі розных начальнікаў. Прымаць супраць іх нейкія меры пакарання — гэта выклікаць агонь на сябе.* Сачанка. **ВЫКЛІКАЦЬ (УЗЯЦЬ) АГОНЬ НА СЯБЕ**. *Зак. Раззлаваную жанчыну спрабавалі ўтаймаваць партнёры мужа па картачнай гульні, чым выклікалі агонь на сябе.* «Звязда».

ВЫКРАСЛІЦЬ • **ВЫКРАСЛІЦЬ З ПАМЯЦІ** *каго, што. Зак. да* **ВЫКРЭСЛІВАЦЬ З ПАМЯЦІ** *каго, што.*

ВЫКРУЦІЦЬ • **ВЫКРУЦІЦЬ СЫРЫЦУ** *з каго. Зак. да* **ВЫКРУЧВАЦЬ СЫРЫЦУ** *з каго.*

ВЫКРУЧВАЙ • **ХО́ЦЬ ВЫКРУ́ЧВАЙ.** *Толькі ў гэтай форме. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *кашуля, сарочка* і пад. Вельмі мокры (ад цяжкай працы, шпаркай хады і пад.). *— Ды і нам пара адпачываць, — адгукнулася Аня, якая дагэтуль пакорліва ішла моўчкі. — Запарыла ты мяне, Шурачка: сарочка — хоць выкручвай.* Шамякін. *На таку — усе з запалам — мы зграбаем зерне ў кучы. Яшчэ й кроплі не упала, а кашулі — хоць выкручвай.* Барадулін. *У галаве гуло, кашуля на спіне — хоць выкручвай.* Ягоўдзік.

ВЫКРУЧВАННЕ • **ВЫКРУ́ЧВАННЕ РУ́К.** *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Грубы націск на каго-н., каб дабіцца якіх-н. выгад для сябе. *Кіраўнікі адміністрацыі [ЗША] асабіста займаліся «выкручваннем рук» кангрэсменам, не грэбуючы макарцісцкімі прыёмамі.* «Звязда».

ВЫКРУЧВАЦЬ • **ВЫКРУ́ЧВАЦЬ РУ́КІ** *каму. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Груба націскаць на каго-н., дамагаючыся выгаднага для сябе рашэння якога-н. пытання. *Як ні выкручвалі верхаводы Вашынгтона рукі заходнееўрапейцам, ніводзін васал ЗША, апрача ФРГ, так і не выканаў загаду павялічыць ваенныя выдаткі штогод на 3 працэнты.* «Полымя». **ВЫКРУ́ЧВАЦЬ СЫРЫ́ЦУ** *з каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Поўнасцю падпарадкоўваць сваёй волі, свайму жаданню; муштраваць. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); браць у <свае> рукі (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; ездзіць ка карку *чыім*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму*; падмінаць пад сябе *каго, што*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). **ВЫКРУЦІЦЬ СЫРЫ́ЦУ** *з каго. Зак. [Вярэніч:] Самі сабою толькі хвоі растуць. А ты, Вулляна, з свайго [сына] сырыцы не выкруціла.* Петрашкевіч. *Пападзецца ў мае рукі — выкручу сырыцу.* Янкоўскі.

ВЫКРЭСЛІВАЦЬ • **ВЫКРЭ́СЛІВАЦЬ З ПА́МЯЦІ** *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць думаць пра каго-, што-н., забываць каго-, што-н. **Сін.**: выкідаць з галавы *каго, што*; здаваць у архіў (у 1 знач.); спісваць з рахунку (у 1 знач.); спісваць у архіў *што.* **ВЫКРАСЛІЦЬ З ПАМЯЦІ** *каго, што. Зак. Не выкрасліць з памяці, не забыць маленькіх жабракоў. Іхнія высахлыя, як ад старасці, рукі.* Крыга. *Малады глядач эмацыянальны, бескампрамісны, катэгарычны. Пасля адной такой [няўдалай] сустрэчы з тэатральным мастацтвам выкрасліць яго са сваёй памяці.* «Настаўн. газ.»

ВЫЛАЖЫЦЬ • **ВЫЛАЖЫЦЬ НА БОЧКУ** *грошы. Зак. да* **КЛАСЦІ НА БОЧКУ** *грошы.* **ВЫЛАЖЫЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ <НА СТОЛ>.** *Зак. да* **ВЫКЛАДВАЦЬ<СВАЕ> КАРТЫ <НА СТОЛ>.**

ВЫЛАЗІЦЬ • **ВО́МЕГАМ ВЫЛА́ЗІЦЬ** *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Кепска канчацца для каго-н., не праходзіць бясследна. Звычайна пра расплату за які-н. учынак. **Сін.**: вылазіць бокам *каму*; вылазіць праз бок *каму, у каго. Домна аж плакала. Яна ж яму [Віктару] сёння хацела сказаць, што балаўство яго вомегам вылазіць.* Лобан. *Мая мама заўсёды кажа, што чужое*

вомегам вылазіць. Пальчэўскі. **ВОМЕГАМ ВЫЛЕЗЦІ** *каму. Зак. І надумаўся тут Данілка пайсці на хітрасць, хоць, можа, потым і вомегам вылезе гэтая хітрасць.* Кулакоўскі. *Калі ж бо ты патрапіш на сваё. То мо ж вомегам вылезуць слёзы нашы.* Юрчанка.

ВЫЛА́ЗІЦЬ (ВЫХО́ДЗІЦЬ) БО́КАМ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Кепска канчацца для каго-н., не праходзщь бясследна. Звычайна пра расплату за які-н. учынак. **Сін.**: вомегам вылазіць *каму*; вылазіць праз бок *каму, у каго. — Папішчаць немчыкі. — Палезлі, думалі, надурняка Расію схопяць, а яно вылазіць бокам.* Навуменка. *Для нас, браце, кожны спосаб важны, абы ён фашыстам бокам вылазіў.* Лынькоў. *Пачастунак твой, грыбавар, выходзіць бокам...* Місько. **ВЫЛЕЗЦІ (ВЫЙСЦІ) БОКАМ** *каму. Зак. [Лявон:] Бокам вылезе вам гэты дэпутат.* Макаёнак. *Хадзіць па прыклад — недалёка: трубіў адзін з нядаўніх крыкс, прасторы прагнуў... Выйшла бокам, і як узнік ён, так і знік.* Лужанін.

ВЫЛА́ЗІЦЬ (ВЫХО́ДЗЩЬ) ПРАЗ БО́К *каму, у каго. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Кепска канчацца для каго-н., не праходзіць бясследна. Звычайна пра расплату за які-н. учынак. **Сін.**: вомегам вылазіць *каму*; вылазіць бокам *каму. [Антаніна Цімафееўна:] Ты заўсёды так: табе нехта насоліць, а ў мяне гэта праз бок вылазіць.* Макаёнак. *Гэтыя заўчасныя хваляванні прыціхнуць самі па сабе, меншавікі ад рэпрэсій устрымаюцца, бо гэта ім праз бок ужо выходзіць пачынае...* Самуйлёнак. **ВЫЛЕЗЦІ (ВЫЙСЦІ) ПРАЗ БОК** *каму, у каго. Зак. — Каб вылезла дабро маё праз бок, — так лае дзядзька Шлёму.* Крапіва. *Ну, ён мне быў два бараны даў, няхай яны яму праз бок вылезуць.* Чорны.

ВЫЛАЗІЦЬ НАВЕРХ. Гл. выходзіць.

ВЫЛАЗІЦЬ СА СКУРЫ. Гл. вылузвацца.

ВЫЛАМАЦЬ • **З КАЛЕ́НА ВЫ́ЛАМАЦЬ** *што. Зак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыдбаць, дастаць, знайсці нерэальным спосабам. Пра немагчымасць чаго-н. *— А зброю што, з калена выламіш? — Ёсць зброя. Ведаю дзе.* Караткевіч. *Я б з дарагой душой, паночак, [падаткі] аддала, дык дзе ж мне ўзяць, хіба з калена выламаць.* Сабаленка. *— Ну, раз няма, дык што? Што я яе з калена выламлю? Дабуду! — раптам рашуча заявіў Цімка. — Сваімі зубамі горла перагрызу немцу, а вінтоўку дабуду.* Ставер. *Эх, вы... дзівакі-рыбакі, не ведаеце, дзе знайсці бохан людскага хлеба... З калена выламім, а скажам, знайшлі...* Дайнека.

ВЫЛАМІ • **ХО́ЦЬ З КАЛЕ́НА ВЫ́ЛАМІ**. *Акал. Разм. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Абавязкова, не зважаючы ні на што, любымі сродкамі (а зрабі што-н.). **Сін.**: кроў з носа, а; любой цаной; <усімі> праўдамі і няпраўдамі; хоць <ты> лопні (у 2 знач.); што б там ні было. *Яно ж так: адзін жыве і на лепшае спадзяецца, а другому хоць ты з калена вылами, а гатоўку дай.* Вітка. *І тут Марфа нечакана заявіла мужу, што яна ніяк не можа абыходзіцца без халадзільніка. Хоць забіся, хоць трэсні, хоць з калена вылами, а падавай Марфе беленькі халадзільнік.* Гігевіч. *[Сын] яшчэ і перабіраў: гэта не так, тое не гэтак. Малы енчыў, прасіў, а падрос — дай, хоць з калена вылами.* Грахоўскі. *[Маладыя] хочуць ісці на кватэру з інтэрната, — зноў давай бацька грошы! Хоць з калена вылами, а дай!* Дамашэвіч.

ВЫЛАМІШ • **З КАЛЕ́НА НЕ ВЫ́ЛАМІШ** *каго, што. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Каго-, чаго-н. няма ў гэты момант, немагчыма мець каго-, што-н. *Я разумею райком. Ім трэба добрыя кіраўнікі. А з калена не выламіш.* Ермаловіч. *Хіба ж я не ведаю, хіба ж я сля-*

пы, што не бачу, як дзяржаве хлеб трэба. Але дзе я яго вазьму, калі ён не нарос, яго ж з калена не выламіш... Сабаленка.

ВЫЛЕЗЦІ • **ВОМЕГАМ ВЫЛЕЗЦІ** *каму. Зак. да* **ВОМЕГАМ ВЫЛАЗІЦЬ** *каму.*

ВЫЛЕЗЦІ БОКАМ *каму. Зак. да* **ВЫЛАЗІЦЬ БОКАМ** *каму.*

ВЫЛЕЗЦІ НАВЕРХ. *Зак. да* **ВЫЛАЗІЦЬ НАВЕРХ.**

ВЫЛЕЗЦІ ПРАЗ БОК *каму, у каго. Зак. да* **ВЫЛАЗІЦЬ ПРАЗ БОК** *каму, каго.*

ВЫЛЕЗЦІ СА СКУРЫ. *Зак. да* **ВЫЛАЗІЦЬ СА СКУРЫ**.

ВЫЛЕЦЕЎ • **ДУХ ВЫЛЕЦЕЎ** *з каго, у каго.* Гл. дух.

ХМЕЛЬ ВЫЛЕЦЕЎ З ГАЛАВЫ *ў каго.* Гл. хмель.

ВЫЛЕЦЕЦЬ • **ВЫЛЕЦЕЦЬ З ГАЛАВЫ** *<у каго>. Зак. да* **ВЫЛЯТАЦЬ З ГАЛАВЫ** *<у каго>.*

ВЫЛЕЦЕЦЬ У ТРУБУ. *Зак. да* **ВЫЛЯТАЦЬ У ТРУБУ**.

ВЫЛІ • **ХО́ЦЬ НА САБА́КУ ВЫ́ЛІ**. *Толькі ў гэтай форме. Вык. ці азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назвы страў. Непрыемны на смак, зусім нясмачны. **Сін.**: расце ў роце. **Ант.**: за вушы не адцягнеш (у 1 знач.); пальчыкі абліжаш (у 1 знач.); у роце растае; язык праглынеш. *Спрабавалі кулінарыць па чарзе. Ды абеды дзядзькі Алампія — хоць на сабаку вылі, «бабскіх спраў», як ён кажа, гэты сялянскі патрыярх не разумее.* Шамякін. *Вось без солі — не жыццё. Усе такое нясмачнае, прэснае, як трава, хоць на сабаку вылі.* Сяркоў.

ВЫЛІВАЦЬ • **ВЫЛІВА́ЦЬ БРУ́Д (ПАМЫ́І) НА ГАЛАВУ́** *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Несправядліва абвінавачваць, незаслужана зневажаць каго-н. **Сін.**: abліваць граззю *каго, што*; вешаць сабак *на каго, на што*; выліваць памыі *на каго*; закідваць граззю *каго*; кідацца граззю; кідаць каменем *у каго*; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго*; мазаць дзёгцем *каго, што*; мяшаць з граззю *каго, што*; мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што*; падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. Даша высушыла слёзы і ўжо не столькі з гневам, як з нейкім непрыемным смакаваннем, увайшла ў ролю, вылівала бруд на галаву мужа...* Шамякін. **ВЫЛІЦЬ БРУД (ПАМЫІ) НА ГАЛАВУ** *каго. Зак.*

ВЫЛІВА́ЦЬ ДУШУ́ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Шчыра дзяліцца з кім-н. пра тое, што хвалюе, набалела. **Сін.**: адводзіць душу (у 1 знач.); адкрываць <сваё> сэрца *каму, перад кім* (у 2 знач.); адкрываць <сваю> душу *каму, перад кім*; выкладаць душу *каму, перад кім. — Я не патрабаваць, а выліць душу прыйшоў... — Калі душу выліць, дык вылівай, — памякчэў камандзір.* Арабей. **ВЫЛІЦЬ ДУШУ** *каму. Зак. [Казіку] карцела хоць каму-небудзь выліць душу, пагаварыць, падзяліцца сваёй радасцю, што вось ён едзе дадому да сваіх дзяцей, да жонкі.* Дайліда.

ВЫЛІВА́ЦЬ ПАМЫ́І *на каго. Незак. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Несправядліва абвінавачваць, незаслужана зневажаць каго-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што*; вешаць сабак *на каго, на што*; выліваць бруд на галаву *каго*; закідваць граззю *каго*; кідацца граззю; кідаць каменем *у каго*; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго*; мазаць дзёгцем *каго, што*; мяшаць з граззю *каго, што*; мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што*; падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. Якіх толькі памыяў часцей за ўсё не выліваў такі дабразычлівец пад выглядам праўды.* Шыцік. **ВЫЛІЦЬ ПАМЫІ** *на каго. Зак. Па тым, як сябе паводзіць Кавылаў, Шэмет зразумеў, што ўсё кончана, што пленум склікаецца для таго, каб выліць на яго памыі.. і выбраць на яго месца другога сакратара.* Лобан.

ВЫЛІЛАСЯ • **СЕМ ПАТОЎ ВЫЛІЛАСЯ** *з каго.* Гл. выйшла.

ВЫЛІЦЬ • **ВЫЛІЦЬ БРУД НА ГАЛАВУ** *каго. Зак. да* **ВЫЛІВАЦЬ БРУД НА ГАЛАВУ** *каго.*

ВЫЛІЦЬ ДУШУ *каму. Зак. да* **ВЫЛІВАЦЬ ДУШУ** *каму.*

ВЫЛІЦЬ ПАМЫІ *на каго. Зак. да* **ВЫЛІВАЦЬ ПАМЫІ** *на каго.*

СЕ́М ПАТО́Ў ВЫ́ЛІЦЬ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1**. Вельмі стаміцца, знясіліцца. **Сін**.: гнуць <сваю> спіну (у 1 знач.); грэць лоб; ліць пот; мазоліць рукі; не разгінаць спіны; сем патоў сагнаць; цягнуць лямку <*каго, чаго*>; цягнуць ярмо <*каго, якое*>. *Стары накіраваўся да Сашы. Здалёк гукнуў: — Дай, маладзічка, вады напіцца. А то, пакуль усцягнуў свае старыя косці на кручу, сем патоў выліў.* Шамякін.

2. Затраціць многа сіл, напружання. *Каб вырасціць ураджай на такой зямельцы, трэба сем патоў выліць.* Б.Стральцоў.

ВЫЛУЗАЦЦА • **ВЫЛУЗАЦЦА СА СКУРЫ**. *Зак. да* **ВЫЛУЗВАЦЦА СА СКУРЫ**.

ВЫЛУЗВАЦЦА • **ВЫЛУ́ЗВАЦЦА (ЛУЗА́ЦЦА, ЛЕ́ЗЦІ, ВЫЛА́ЗІЦЬ) СА СКУ́РЫ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Празмерна шчыраваць, вельмі старацца, рабіць амаль немагчымае. **Сін**: выцягвацца ў нітку; зямлю грызці (у 1 знач.); разбівацца ў блін; разбівацца ў дошку; разрывацца на часткі. *Кавалеры вылузваліся са скуры, каб звярнуць на сябе агульную ўвагу і закасаваць усіх іншых.* Колас. *Захопленыя прывідам перамогі, фашысты аж са скуры лузаліся, крывёю сплывалі і ўсё лезлі наперад.* Крапіва. *[Кропля:] Ага.. вось і.. раблю я міны гэтыя.. раблю і не ведаю, якая карысць... Толькі Заслонаву лішняя работа. Ён са скуры лезе, а мы таго...* Маўзон. *[Конь] у ямах напінаецца, аж рыпяць гужы, і храпе, наглытаўшыся пылу. Дакраніся пугаўём — са скуры лезе.* Пташнікаў. *Як анёлы ні спяшаліся па справах сваіх, але бачачы, што чалавек проста са скуры вылазіць, што пот цуркам льецца з лысіны, дык кожны ахвотна тлумачыў яму.* Бядуля. **ВЫЛУЗАЦЦА (ВЫЛЕЗЦІ) СА СКУРЫ**. *Зак. Доўга Параска на вуліцу вачэй не паказвала. Бачачы яе гэты настрой, Ціток гатоў быў са скуры вылузацца.* Лобан.

ВЫЛЯТАЕ • **У АДНО ВУХА ЎЛЯТАЕ, А Ў ДРУГОЕ ВЫЛЯТАЕ** <*у каго, каму*>. Гл. улятае.

ВЫЛЯТАЦЬ • **ВЫЛЯТА́ЦЬ (ВЫСКА́КВАЦЬ) З ГАЛАВЫ́ (З ПА́МЯЦІ)** <*у каго*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Зусім забывацца. **Сін**.: выпадаць з галавы <*у каго*>; выходзіць з галавы <*у каго*>; сыходзіць з памяці *каму*; у адно вуха ўлятае, <а> у другое вылятае <*у каго, каму*>. *І доўга словы бабкі Евы не выляталі з галавы...* Колас. *На свае перажыванні таго часу я ужо забыўся. Даўно было. Патроху ўсякая вострасць прытупляецца. Усё патроху з памяці вылятае...* Гарэцкі. **ВЫЛЕЦЕЦЬ (ВЫСКАЧЫЦЬ) З ГАЛАВЫ (З ПАМЯЦІ)** <*у каго*>. *Зак. [Кароль:] О! Як яны [парыжанкі] ужо зусім вылецелі ў мяне з галавы.* Дунін-Марцінкевіч. *Міхал падняўся, нерашуча камячыў у руках шапку. Раптам выскачыла з галавы ўсё тое, што думаў, калі ішоў сюды.* Лялько. *— А бацька ж дзе? — Каня пайшоў напытваць — Ага... А ў мяне з галавы выскачыла. Гэта ж учора гаварыў...* Адамчык.

ВЫЛЯТА́ЦЬ З ГНЯЗДА́ *якога, чыйго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пакідаць родны дом, станавіцца самастойным у жыцці. Пра дзяцей. **ВЫЛЕЦЕЦЬ З ГНЯЗДА** *якога, чыйго. Зак. Натуральна, што старая Лявончыха больш любіла адзіную дачку. Але не песціла, наадварот, Вользе даставалася, можа, больш, чым хлоп-*

цам, бо тыя раней вылецелі з роднага гнязда, а Вольга заставалася... Шамякін. *Старэйшы сын з вайны не вярнуўся... А тыя двое вылецелі з бацькоўскага гнязда, захацелася ім па свеце пабадзяцца...* Жалязоўскі.

ВЫЛЯТА́ЦЬ У ТРУБУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* 1. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Траціць сваё багацце, заставацца без грошай, разарацца. **ВЫЛЕЦЕЦЬ У ТРУБУ**. *Зак. — А арэнду ўсё роўна плаціць. — Гэта Сцяпуры клопат. Без яго дапамогі мы даўно вылецелі б у трубу.* Гурскі. *[Антаніна:] І вызначыць цвёрдыя тэрміны здачы заказу. Мы не можам бясконца важдацца. Інакш вылецім у трубу.* Радкевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. предмета. Прападаць дарэмна. *Урэшце афармляюць акт на спісанне [трактара]. Вось вам і беражлівасць, і эканомія. Жывыя грошы, як кажуць, у трубу вылятаюць.* Сіняўскі. **ВЫЛЕЦЕЦЬ У ТРУБУ**. *Зак. Калі мы не возьмемся рабіць гэты варыянт, добрая капейка вылеціць у трубу.* «Полымя».

ВЫМАЗАЦЬ • **ВЫМАЗАЦЬ ДЗЁГЦЕМ** *каго, што. Зак. да* **МАЗАЦЬ ДЗЁГЦЕМ** *каго, што.*

ВЫМАТАЦЬ • **ВЫМАТАЦЬ ДУШУ** *каму. Зак. да* **ВЫМОТВАЦЬ ДУШУ** *каму.*
ВЫМАТАЦЬ ЖЫЛЫ. *Зак. да* **ВЫМОТВАЦЬ ЖЫЛЫ**.
ВЫМАТАЦЬ КІШКІ *каму. Зак. да* **ВЫМОТВАЦЬ КІШКІ** *каму.*

ВЫМАЦЬ • **ВЫМА́ЦЬ (ДАСТАВА́ЦЬ) ДУШУ́ (ДУХІ́)** *з каго, каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Моцна здзекавацца з каго-н., мучыць пагрозамі, прыставаннем і пад. **Сін**.: высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 2 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 1 знач.); даставаць гізунты *з каго*; дыхаць не даваць *каму* (у 2 знач.); есці поедам *каго*; напіцца крыві *чыёй*; піць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.). *Не дзеля таго саслабела [Тамашыха], што галодная была, бо.. Тамаш праз колькі-то год духі вымаў.* Ядвігін Ш. *Я з-за цябе важныя дакументы ледзьве не пагубляў! Душу ты мне вымаеш!* Самуйлёнак. **ВЫНЯЦЬ (ДАСТАЦЬ) ДУШУ (ДУХІ)** *з каго, каму. Зак. Карову то ты ад яго павінна ўзяць. Нечым дзіця трэба ж будзе карміць. Я б з яго душу дастала.* Лобан.

2. Даводзіць да смерці, знішчаць каго-н. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у *2* знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **ВЫНЯЦЬ (ДАСТАЦЬ) ДУШУ (ДУХІ)** *з каго, каму. Зак. [Машэка:] Каб ты не быў мне сябрам, дык за словы гэткія з цябе дастаў бы я душу, без страху, без кроплі жалю забіў бы я цябе.* Міровіч. *Гэтак ён [Рыгор] раз папаўся быў, што яму Банадысеў хлопец ледзь духоў не дастаў.* Чорны.

ВЫМОТВАЦЬ • **ВЫМО́ТВАЦЬ ДУШУ́ (ДУХІ́, ДУ́Х)** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даводзіць каго-н. да знямогі, дапякаць, назаляць каму-н. *Мы, маракі-рыбакі, іншы раз любім пабурчаць на свой цяжкі лёс. І мора вымотвае душу. І па некалькі месяцаў не бачыш ні жонкі, ні дзяцей.* Корбан. **ВЫМАТАЦЬ ДУШУ (ДУХІ, ДУХ)** *каму. Зак. Пакуль ад гэтых пасёлкаў дабра прычакаеш, дык і духі выматаюць.* Крапіва. *— Адпачынку засталося тры дні, — кажу я. — А там работа. Адна таксацыя выматае дух.* Навуменка. *[Вера Карпаўна:] Ізноў? О, жах! Напэўна, звар'яцею я. Ужо мне тыя [наведвальнікі] выматалі дух!..* Гілевіч.

ВЫМО́ТВАЦЬ ЖЫ́ЛЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знясільвацца. *Узяць хаця б гаспадарыка свайго, Хапермана, — выліты буржуй... Ты на яго працуй, вымотвай жылы, а ён.. будзе сваю кішэнь набіваць, а табе — горкія капейчыны...* Лынькоў. **ВЫМАТАЦЬ ЖЫЛЫ**. *Зак.*

2. *з каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Мучыць, абяссільваць каго-н. чым-н. **Сін**.: вымотваць кішкі *каму* (у 1 знач.); гнаіць душу *чыю, каму*; кроіць сэрца *каму, чыё*; разануць <нажом> па сэрцы *каго*; раздзіраць душу *каму, чыю*; рваць душу *чыю, каму*; рэзаць па жывому (у 2 знач.); рэзаць сэрца *каму*; сушыць сэрца *чыё, каму*; цягнуць душу *з каго*; цягнуць за душу *каго*. **ВЫМАТАЦЬ ЖЫЛЫ** *з каго. Зак. Пакуль пачуеш кроплю сілы, то банк мо выматае жылы налогам, гербавым, там, зборам.* Колас.

3. *з каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даводзіць да смерці, забіваць каго-н. Звычайна як пагроза. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <каму>; вытрасці душу з *каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **ВЫМАТАЦЬ ЖЫЛЫ** *з каго. Зак. [Віцька] Мне твой пан не страшны, зачэпіць мяне, з дымам паляціць усё!.. А з цябе, калі даведаюся, жылы выматаю. З Віцькам жарты малыя!..* Галубок.

ВЫМО́ТВАЦЬ КІ́ШКІ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Моцна назаляць, мучыць каго-н. **Сін**.: вымотваць жылы (у 2 знач.); гнаіць душу *каму, чыю*; кроіць сэрца *каму, чыё*; разануць <нажом> па сэрцы *каго*; раздзіраць душу *каму, чыю*; рваць душу *чыю, каму*; рэзаць па жывому (у 2 знач.); рэзаць сэрца *каму*; сушыць сэрца *чыё, каму*; цягнуць душу *з каго*; цягнуць за душу *каго*. *«Родны брат» ні на крок не адыходзіў ад свайго парабка, усе кішкі вымотваў.* Бядуля. — *Ды кажы ты хутчэй. Не вымотвай кішкі. — Ну, ты ведаеш, усё пачалося з дзённіка Тані Ціханчук.* Радкевіч. **ВЫМАТАЦЬ КІШКІ** *каму. Зак.*

2. Даводзіць да смерці, забіваць каго-н. Звычайна як пагроза. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі *<каму>*; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **ВЫМАТАЦЬ КІШКІ** *каму. Зак. [Сомік:] Зладзюга! Прызнавайся, дзе коні? Кішкі выматаю! У зямлю заганю!* Крапіва.

ВЫМУШАЕ • **ВЫМУШАЕ ЖАДАЦЬ ЛЕПШАГА**. Гл. пакідае.

ВЫНАЙСЦІ • **ВЫНАЙСЦІ ВЕЛАСІПЕД**. *Зак. да* **ВЫНАХОДЗІЦЬ ВЕЛАСІПЕД**.

ВЫНАС • **ВЫ́НАС СМЕ́ЦЦЯ З ХА́ТЫ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Выдаванне таго, што не павінны ведаць іншыя, што нясlавіць каго-, што-н. (сям'ю, калектыў, вузкае кола асоб і пад.). *За вынас смецця з хаты па галоўцы не пагладзяць, але Міхаіл Васільевіч не раскайваўся.* «Звязда».

ВЫНАХОДЗІЦЬ • **ВЫНАХО́ДЗІЦЬ ВЕЛАСІПЕ́Д**. *Незак. Функц. не зам. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць, аб'яўляць пра даўно усім вядомае. **Сін**.: адкры-

ваць амерыку (у 1 знач.). *Усе людзі, здольныя гаварыць, утвараюць словы. Не абавязкова новыя, часцей паўтараюць, нанава «вынаходзяць веласіпед».* Лобан. **ВЫНАЙСЦІ ВЕЛАСІПЕД.** *Зак. Найлепш — чытаць як мага болей: і дзеля агульнага развіцця, і дзеля таго, каб не вынайсці веласіпед.* «Чырв. змена».

ВЫНАХОДНІЦТВА • **ВЫНАХО́ДНІЦТВА ВЕЛАСІПЕ́ДА.** *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Гумар.* Абвяшчэнне чаго-н. даўно вядомага ўсім у якасці нібыта новага. *Пра галоўны крытэрый, вынаходніцтва веласіпеда і кодэкс гонару настаўніка.* (Загаловак артыкула ў «Настаўн. газ.»)

ВЫНЕСЕ • **КУДЫ КРЫВАЯ ВЫНЕСЕ** *каго.* Гл. крывая.

ВЫНЕСЦІ • **ВЫНЕСЦІ ЗА ДУЖКІ** *чаго. Зак. да* **ВЫНОСІЦЬ ЗА ДУЖКІ** *чаго.*

ВЫНЕСЦІ НА СВАІХ ПЛЯЧАХ *што. Зак. да* **ВЫНОСІЦЬ НА СВАІХ ПЛЯЧАХ** *што.*

ВЫНЕСЦІ НОГІ *адкуль, ад каго. Зак. да* **ВЫНОСІЦЬ НОГІ** *адкуль, ад каго.*

ВЫНЕСЦІ СМЕЦЦЕ З ХАТЫ. *Зак. да* **ВЫНОСІЦЬ СМЕЦЦЕ З ХАТЫ.**

ВЫ́НЕСЦІ ЎПЕ́РАД НАГА́МІ *каго. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пахаваць (нябожчыка). *Ніхто не ўбачыць апошняй дзеі ў апошняй драме пра забойцу планеты — апошняга Каіна: некаму будзе з руін і развалін вынеці ўсіх уперад нагамі.* Вітка. *Сын ажно ў раён вазіў [старога], а там доктар кажа — гэта ў яго такая нуда старэчая, калі б, кажа, маладзейшы, дык лячылі б, а так, кажа, плюньце, гэта ўжо пакуль і ўперад нагамі вынесуць.* Кусянкоў.

ВЫНОСІЦЬ • <u>*Каго, што*</u> **ВЫНО́СІЦЬ ЗА ДУ́ЖКІ** *чаго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Не лічыць каго- ці што-н. састаўной часткай чаго-н., прадметам увагі, аналізу і пад. **ВЫНЕСЦІ ЗА ДУЖКІ** *чаго. Зак.*

ВЫНО́СІЦЬ НА СВАІ́Х ПЛЯЧА́Х *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці зборн. знач. Выпрабоўваць на сабе якія-н. цяжкасці, самастойна вытрымліваць што-н. **ВЫНЕСЦІ НА СВАІХ ПЛЯЧАХ** *што. Зак. Дэлегаты гавораць аб сваіх крыўдах, аб усёй бядзе, якую вынесла на сваіх плячах сялянка за гады вайны і рэвалюцыі...* Чорны. *Старэйшыя за нас на сваіх плячах вайну вынеслі.* Шыцік. *А жонка — не кажы. Колькі яна, на сваіх плячах вынесла! Узяў я яе з бедных. Наймічкай была.* Няхай.

ВЫНО́СІЦЬ НО́ГІ *<адкуль, ад каго>. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уцякаць, знікаць, выратоўваючыся ад небяспекі. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць ногі; даваць цягу; змотваць вудачкі, зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяты; паказваць пяты; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *Трэба як-небудзь выносіць адгэтуль [з бальніцы] ногі, бо потым самога вынесуць.* Колас. **ВЫНЕСЦІ НОГІ** *<адкуль, ад каго>. Зак. — Мусіць, не вынесці нам з гэтага пекла ногі, — сумна вымавіў Крыўдзін.* Гурскі. *Пад Полацкам [нас] акружылі. Ледзьве з дружбаком адным — Алёшкам Гарэлікам ногі вынеслі.* Быкаў.

ВЫНО́СІЦЬ СМЕ́ЦЦЕ З ХА́ТЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выдаваць тое, чаго не павінны ведаць іншыя, няславіць каго-, што-н. (сям'ю, калектыў, вузкае кола асоб і пад.). *Вы трымаецеся правіл — не выносіць смецця з хаты. За апошнія два гады вы ніводнага разу не паведамілі ў пракуратуру аб фактах браканьерства.* «ЛіМ». *Не трэба смецця з хаты выносіць. Усё можна наладзіць сямейным парадкам.* Бядуля. *[Гарлахвацкі:] Спадзяюся, што смецця з хаты выносіць не будзеце, каб гэта не лягло бруднай плямай на нашу ўстанову.* Крапіва. **ВЫНЕСЦІ СМЕЦЦЕ З ХАТЫ.** *Зак.*

НА КУЛАКА́Х ВЫНО́СІЦЬ *каго адкуль. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Б'ючы, выправаджваць, выганяць. **НА КУЛАКАХ ВЫНЕСЦІ** *каго адкуль. Зак. Са знаёмымі хлопцамі ён [Пальчык] прагуляў усе свае грошы, добра выпіў і закусіў, пабыў на танцах у клубе і ўрэшце пабіўся. Яго на кулаках вынеслі з клуба, і ён рад быў, што ўсё так проста скончылася.* Дамашэвіч.

ВЫНОСЬ • **ХО́ЦЬ СВЯТЫ́Х ВЫНО́СЬ**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Няма сіл цярпець што-н.; нязносна, нясцерпна для іншых. *Там такі лямант узняла жонка і дзеці, што хоць святых выносы!* Машара. *Гэта ж калі я была ў тым клубе? Ну але, як з Ільюшынага вяселля ішлі... Алёлячкі, што там толькі не выраблялі, хоць святых выносы...* Міська. *Лічы, што ў першы дзень, як Жэня засела ў сваім маленькім кабінеціку, прытрухалі сёстры Бурачэўскія і ўсчалі такі вэрхал, што хоць святых вынось.* Б.Стральцоў.

ВЫНЬ • **ВЫ́НЬ ДЫ ПАКЛАДЗІ́** <*каму*>. *Толькі ў заг. л. У знач. вык.* Зрабі ці падай зараз жа, безадкладна. *Сапраўды, калі ў паэзіі яшчэ можна схавацца за лірычнага героя, а ў прозе — за эпічнага, то ў публіцыстыцы схавацца, замаскіравацца немагчыма. Тут, як кажуць, вынь ды пакладзі, тут адразу выявіцца, хто ёсць хто, як хто арыентуецца ў сістэме грамадскіх каардынат.* Вярцінскі. *Таццяна ўсміхнулася сама сабе. Эге-ге, так ужо і немагчыма! Бач ты, да чаго дафантазіравалася. Проста вынь ды пакладзі ёй аўтамабіль.* Васілёнак.

ВЫНЯЦЬ • **ВЫНЯЦЬ ДУШУ** *з каго, каму. Зак. да* **ВЫМАЦЬ ДУШУ** *з каго, каму.*

ВЫПАДАЕ • **НЕ ВЫПАДА́Е (НЕ ВЫПАДА́ЛА)** *каму. У безас. ужыв. Разм.* **1**. Няма магчымасці (зрабіць што-н.). *— Дзве тысячы я вам дам. — Малавата, Аляксандр Рыгоравіч, хаця б тры... — Не выпадае больш.* Пальчэўскі.

2. Няма зручнага моманту. *Сустрэчныя, як на тое, траплялся пажылыя або ішлі купкамі, і чапаць іх не выпадала.* Карпаў. *Міхась яшчэ ні разу не ездзіў на электрычцы. Усё неяк не выпадала.* Зуб.

3. Нельга, не вельмі прыстойна. *Яму [семінарысту] нібы ўжо і не выпадае займацца гаспадарчымі справамі.* С.Александровіч. *Пакідаць жа Барушку і паехаць таксама не выпадала: гэта кінецца ў вочы...* Карпаў.

ВЫПАДАК • **НА ВЫ́ПАДАК**, *калі. Акал. Разм.* Пры магчымасці, пры неабходнасці (калі здарыцца, адбудзецца што-н.). *Асноўнае цяпер — угрызціся ў мёрзлую зямлю, акапацца, каб на выпадак, калі немцы спахопяцца, можна было, добра ўчапіўшыся, уседзець.* Дамашэвіч. *На верандзе стаяла і раскладушка — гэта на выпадак, калі мне захочацца падрамаць на свежым паветры.* Шахавец. *[Скробат:] Мне патрэбна пісьмо з турмы, напісанае жаночым почыркам. На выпадак, калі ён мяне пазнаў...* Крапіва.

НА ВЫ́ПАДАК *чаго. Акал. Разм.* Пры магчымасці, пры дапушчэнні чаго-н. *Займайце кругавую абарону на выпадак паяўлення праціўніка з тылу.* Лобан. *Чацвярых з трафейным МГ пад камандай Іваноўскага ён пакінуў на ўзлеску з задачай прыкрыць на выпадак адыходу, а сам з двума разведчыкамі, забраўшы ўсе гранаты, накіраваўся да базы.* Быкаў.

НА ВЫ́ПАДАК ЧАГО́. *Акал. Разм.* Калі ўзнікнуць якія-н. цяжкасці, непрыемнасці, калі здарыцца, адбудзецца што-н. **Сін.**: у выпадку чаго. *Гэты чалавек належыць да таго акружэння, якое ён, Вэня, стварыў навокал сябе і якое, на выпадак чаго, гатова стаць на абарону Вэневых заслуг, аўтарытэту, практычнасці, адданасці і ўсяго іншага падобнага.* Чорны. *Усе, хто ні прыедзе, любяць пачаставацца ў калгасе і вядома, у стар-*

шыны. Гэта яму на выпадак чаго ў будучым залічыцца. Пестрак. *Бяда з кніжкамі... З школьнай бібліятэкі не магу даць, бо на выпадак чаго — наедзе начальства...* Мурашка.

НА КРА́ЙНІ ВЫ́ПАДАК. *Акал. Разм.* У прадбачанні крайняй неабходнасці, дапускаючы магчымасць крайняй неабходнасці. **Сін.**: на благі канец; на ўсякі пажарны выпадак; у крайнім выпадку. *[Карнілаў:] Эшалоны пойдуць, не спыняючыся ў Оршы. [Духонін:] На крайні выпадак — у Пскове стаіць конны корпус.* Губарэвіч. *Сам ён [Сцяпан] можа пайсці ў лес, камандаванне яму гэта дазволіла на крайні выпадак.* Шыцік.

НА ПЕ́РШЫ ВЫ́ПАДАК. *Акал. Разм.* Для пачатку. *Зайдзіце на склад... Нямногае, але сёе-тое зможаце выбраць там. На першы выпадак.* Мік.Ткачоў. *— Ці маеце што паведаміць пра знікненне ці хаця б збліжэнне «нажніц» паміж тэхнічнай і маральнай культурай? — Дастаткова, на першы выпадак, пачуцця самазахавання.* Адамовіч.

НА ЎСЯ́КІ (КО́ЖНЫ) ВЫ́ПАДАК. *Акал. Разм.* У прадбачанні неабходнасці чаго-н., дапускаючы магчымасць чаго-н. *— Хто? Хто? — шаптаў хтосьці невядомы. — Салдат, — сказаў Пятро Тадаровіч і на ўсякі выпадак дадаў, падумаўшы, — ранены ў нагу.* Чорны. *Адзін ён [немец] нам тут не страшны, але на ўсякі выпадак я бяру з долу аўтамат і адцягваю назад рукаятку.* Быкаў. *[Сымон:] Не бойся! Гэта толькі закот здзіраюць... [Данілка:] А я ўсё-такі пайду адгэтуль на кожны выпадак.* Купала. *На кожны выпадак папярэдзіць трэба Вільгельміну, каб яна не ўпусціла, калі хто прыйдзе да яго.* Гартны.

НА ЎСЯ́КІ ПАЖА́РНЫ ВЫ́ПАДАК. *Акал. Разм.* У прадбачанні экстраннай неабходнасці, дапускаючы магчымасць экстраннай неабходнасці. **Сін.**: на благі канец; на крайні выпадак; у крайнім выпадку. *Узнікае пытанне: ці задумваліся над вынікамі праверкі? Няма сумнення — сур'ёзна іх не аналізавалі, трымалі на ўсякі пажарны выпадак.* «Звязда». *Пра сваю вялікую кватэру намякнула дачка: «Як што якое — бяры Паўліка, Кацю, Людачку — і да нас». Не верыць, ні кропелькі не верыць у тое, што маці можа падаць на развод, але, на ўсякі пажарны выпадак, запрашае.* Дайнека.

ВЫПАДАЦЬ • **ВЫПАДА́ЦЬ З ГАЛАВЫ́ (З ПА́МЯЦІ)** <*у каго*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці абстр. прадмета. Зусім забывацца. **Сін.**: вылятаць з галавы <*у каго*>; выходзіць з галавы <*у каго*>; сыходзіць з памяці *каму*, у адно вуха ўлятае <а> у другое вылятае <*у каго, каму*>. *Усё неяк з памяці выпадае, што Валя даводзіцца вам унучкай.* Тычына. **ВЫПАСЦІ З ГАЛАВЫ (З ПАМЯЦІ)** <*у каго*>. *Зак.Выпала неяк з галавы, што гэта магла быць адна з дзяўчынак, якіх мы з Ігнатам Раманавічам сустрэлі неяк у полі каля Дзвіны.* Хадкевіч. *Добра, што нехта дадумаўся, а то ў мяне і з галавы выпала, што тут гэтулькі птушак.* Скрыган. *— А куды ж мы чацвёртую Зорку справадзілі? — успомнілася Дар'і. — Даўно было, з памяці выпала.* М.Капыловіч.

ВЫПАДА́ЦЬ У АСА́ДАК <*ад чаго*>. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы.

1. Празмерна здзіўляцца, востра рэагуючы на што-н. недарэчнае, дзіўнае, смешнае. **ВЫПАСЦІ Ў АСАДАК** <*ад чаго*>. *Зак. Ха-ха-ха, Эмачка, я табе зараз раскажу адну дзіўную гісторыю. Ты ад яе проста ў асадак выпадзеш... Паслухай.* Гігевіч.

2. Цярпець крах. **Сін.**: звярнуць <сабе> галаву (у 2 знач.); зламаць <сабе> галаву (у 2 знач.); ісці на дно. **ВЫПАСЦІ Ў АСАДАК** <*ад чаго*>. *Зак. Дзе толькі не пабываў [Сяргей Піліпавіч] апошнім часам, куды не саваўся. І ўсюды — адбой. Пазаўчора... згадаць сорамна. Выпаў у асадак — да астатняга. Хоць і петушыўся, канечне. Ён жа проста так і сабе не прызнаецца, што яму ад варот паварот далі.* Гарэлікава.

ВЫПАДКУ • **АД ВЫ́ПАДКУ ДА ВЫ́ПАДКУ**. *Акал. Функц. не зам.* Непастаянна, часамі. **Сін.**: не-не ды і; час ад часу (у 1 знач.); час-часам. *Ёсць аддзелы, якія слаба выконваюць*

свае службовыя функцыі. Школы правяраюцца імі ад выпадку да выпадку. «Настаўн. газ.» *— Лягчэйшую вам бы дзе-небудзь знайсці работу, — сказаў Сяргей. — Цяжкая справа — мыць бялізну, дый то ад выпадку да выпадку.* Гурскі. *Заезды ля варот гаражоў пазарасталі травой. Уладальнікі транспарту ад выпадку да выпадку з'яўляюцца там.* «Звязда».

ВА ЎСЯ́КІМ (У КО́ЖНЫМ) ВЫ́ПАДКУ. *Функц. не зам.* 1. *Акал.* Пры любых абставінах, безумоўна. **Сін.**: ва ўсякім разе (у 1 знач.); так ці сяк. *Няма на свеце такой хваробы, якой не знайшлося б належных лекаў... Ва ўсякім выпадку можна паспрабаваць.* Лынькоў. *Прынамсі, можна было не хваляваца — Верамеек у кожным выпадку не праменеш нават з завязанымі вачамі, абы ішоў паўз раку.* Чыгрынаў.

2. *У знач. пабочн. сл.* Прынамсі. **Сін.**: ва ўсякім разе (у 2 знач.); па крайняй меры (у 1 знач.). *Народ ужывае прыказкі на кожным кроку, але аб прыказках гаворыць вельмі рэдка і ўжо ва ўсякім выпадку не займаецца вызначэннем прыказкі, як віду творчасці.* Крапіва. *Данілка думаў, што на гэтым уся цырымонія і скончыцца, ва ўсякім выпадку, для яго.* Пестрак.

3. *У знач. злучніка або часціцы.* Усё ж, усё-такі. **Сін.**: ва ўсякім разе (у 3 знач.); так ці інакш (у 2 знач.). *Ва ўсякім выпадку Сцяпан Птах — пуцявы абходчык...* Навуменка. *У кожным выпадку Рыгор стаяў да Гэлінай долі на стыку цьмянай загадкі.* Гартны.

З ВЫ́ПАДКУ *чаго. Акал. Функц. не зам.* Па якой-н. прычыне, нагодзе. *З выпадку свята на Міколе абнова — сарочка ў вялікія кветкі і сіні фрэнч з тоўстага сукна — прыкметы яго ўзросшага дабрабыту.* Навуменка. *На ўрачыстым мітынгу з выпадку пуску Днепрагэса, выступіў і Анры Барбюс.* «Беларусь».

ПРЫ ВЫ́ПАДКУ. *Акал. Разм.* 1. Пры неабходнасці, калі ўзнікне патрэба. *Булай пры выпадку падкрэсліваў: — Мы — авангард завода! На нас раўняцца!* Шыцік.

2. У зручны момант, пры пэўных абставінах. *Поля прасіла, каб пры выпадку ён паўплываў і на Веру, і на Вадзіма.* Шамякін. *[Дзед Цыбулька:] Ты павінен прадставіць мяне да ўзнагароды. Можа, і не спецыяльна, а пры выпадку.* Макаёнак. *Ціток хоць і родзіч, а, вядома, не праміне пры выпадку сунуць палку ў спіцы яму, Міхалю.* Кандрусевіч.

У АДВАРО́ТНЫМ ВЫ́ПАДКУ. *Акал. Функц. не зам.* Калі такое не здарыцца, не атрымаецца; інакш. *Багушэвіч коса павярнуў аркуш і зноў прачытаў уголас: «Багушэвічу! Прашу, адклаўшы ўсе іншыя справы, выехаць тэрмінова на месца здарэння, бо ў адваротным выпадку сляды падпалу могуць быць знішчаны».* Хомчанка. *Злашчасныя старонкі ў Некрашэвіча яўна пераклікаліся з кавалкам работы яго вучаніцы. Як даказаць, што ён сам дайшоў да гэтага намнога раней? У адваротным выпадку застаецца толькі маральны аспект, але не доказны!* Кацюшэнка.

У ВЫ́ПАДКУ ЧАГО́. *Акал. Разм.* Калі ўзнікнуць якія-н. цяжкасці, непрыемнасці, калі здарыцца, адбудзецца што-н. **Сін.**: на выпадак чаго. *Аднак намер, у выпадку чаго, паехаць з Рыгі да Рыгоравай мацеры ў Сілцы і там застацца швачкай, заінтрыгаваў Наталю.* Гартны. *Думаю: людзі блізка, у выпадку чаго, пачуюць...* Чарнышэвіч. *Хутар маўчаў. Зусім побач цямнеў голы, засыпаны снегам хмызняк, у якім там-сям чарнелі маладыя елкі — у выпадку чаго, можна будзе схавацца.* Быкаў.

У КРА́ЙНІМ ВЫ́ПАДКУ. *Акал. Разм.* Пры вострай неабходнасці, калі не будзе іншага выхаду. **Сін.**: на благі канец; на крайні выпадак; на ўсякі пажарны выпадак. *Сцёпка, прыпыніўшыся ў больш-менш зацішным месцы, пастаяў крыху, разглядаючы публіку і разважаючы, што яму рабіць тут, дзе правесці ноч. У крайнім выпадку перабудзе як-небудзь тут.* Колас. *[Канцлер:] У крайнім выпадку мы адкупімся ад яго, даўшы яму ў падарунак сотню-другую сялян і багаты скарб.* В.Вольскі.

У ЛЕ́ПШЫМ ВЫ́ПАДКУ. *Акал. Разм.* Пры самых спрыяльных абставінах. *Дык вось скажы свайму.. старшыні... Я яго нарадзіў, я яго і.. зноў пасаджу за руль. У лепшым выпадку.* Шамякін. *За год на гектары, у лепшым выпадку, прырастае тры кубаметры драўніны.* Мяжэвіч.

ВЫПАСЦІ • **ВЫПАСЦІ З ГАЛАВЫ** <*у каго*>. *Зак. да* **ВЫПАДАЦЬ З ГАЛАВЫ** <*у каго*>. **ВЫПАСЦІ Ў АСАДАК** <*ад чаго*>. *Зак. да* **ВЫПАДАЦЬ У АСАДАК** <*ад чаго*>.

ВЫПІЦЬ • **ВЫ́ПІЦЬ <ГО́РКУЮ> ЧА́ШУ ДА ДНА́**. *Зак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Шмат выцерпець, выпакутаваць, перанесці якія-н. цяжкасці. *Нашы дзеці пакінулі быць дзецьмі [у часы вайны]. Яны да дна выпілі чашу страшнай горычы ў самыя шчаслівыя свае годы.* Чорны. *А ў маці ад гэтага ляманту як адарвалася сэрца. Відаць, ёй давядзецца выпіць чашу да дна. Яна ўскрыкнула і ў роспачы закрыла твар рукамі.* Шарахоўскі. *Да канца мы гатовы з вамі выпіць горкую чашу пакут.* Бачыла. **ВЫПІЦЬ КРОЎ** *з каго, чыю. Зак. да* **ПІЦЬ КРОЎ** *з каго, чыю.*

ВЫПЛАКАЦЬ • **ВЫ́ПЛАКАЦЬ (ПРАПЛА́КАЦЬ) <УСЕ́> ВО́ЧЫ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі многа і часта плакаць. **Сін.**: абліваццa слязамі; бярозаю ліцца; вачэй не асушваць; выціскаць слёзы (у 1 знач.); ліць слёзы <*па кім*>; пець рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *А старая каторы дзень вунь ходзіць, выплакала ўсе вочы.* Лынькоў. *Андрэй усё зразумеў. Ён неяк чуў ад суседзяў па палаце, што адзіны сын няні не пісаў ёй доўга, нешта больш года. Яна выплакала вочы.* Васілевіч. *— Яшчэ як сумавала, — пачала бараніцца Марыля. — Сама ты вочы праплакала.* Галавач.

ВЫПЛЫВАЕ • **ЗЯМЛЯ ВЫПЛЫВАЕ З-ПАД НОГ** *у каго.* Гл. зямля.

ВЫПЛЫВАЦЬ • **ВЫПЛЫВА́ЦЬ (УСПЛЫВА́ЦЬ) НА ПАВЕ́РХНЮ (НАВЕ́РХ)**. *Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нечакана набываць якую-н. вядомасць. *І да чаго, да чаго ўсё гэта прывядзе? Людзей з кожным годам большае, большае і неразбярыхі, мітрэнгі... А цяпер... Выплываюць на паверхню Бабаі...* Сачанка. **ВЫПЛЫСЦІ (УСПЛЫЦЬ) НА ПАВЕРХНЮ (НАВЕРХ)**. *Зак. Але ні Сабегі, ні яго сына знайсці не ўдалося, і пра іх доўгі час не было ніякіх звестак. Выплылі на паверхню яны толькі ў час вайны.* Шахавец.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Нечакана выяўляцца. **Сін.**: выходзіць наверх. *Але праўда, браток, усё ж усплывае наверх, і аб кожным такім выпадку людзі даведваліся, хоць і не зналі, хто і калі гэта бачыў.* Машара. **ВЫПЛЫСЦІ (УСПЛЫЦЬ) НА ПАВЕРХНЮ (НАВЕРХ)**. *Зак. Дагэтуль, слухаючы хлопцаў, [Саша] без страху, разважліва думала пра тое, што з арыштам Ганны могуць выплыць на паверхню асеннія здарэнні — уцёкі партызана з калодзежа, смерць Кузьмы.* Шамякін. *Жыццёвая праблема ўсплыла на паверхню, бо аўтар дакладна ўзнаўляе праўду жыцця.* Гніламёдаў. *Усплылі наверх не зусім чыстыя ўзаемаадносіны яго [Мароза] з Журавінкам.* Лобан.

ВЫПЛЫСЦІ • **ВЫПЛЫСЦІ НА ПАВЕРХНЮ**. *Зак. да* **ВЫПЛЫВАЦЬ НА ПАВЕРХНЮ**.

ВЫПРАСІШ • **ЗІМО́Й СНЕ́ГУ (ЛЁДУ) НЕ ВЫ́ПРАСІШ (НЕ ДАСТА́НЕШ)** *у каго. Убезас. ужыв. Разм.* Хто-н. страшэнна скупы. **Сін.**: снегу леташняга не дапросішся *ў каго. «Вот жа скнара!» — пачала злавацца Сцепаніда. Яна пазнавала колішняга Карнілу, у якога, казалі, зімой снегу не выпрасіш.* Быкаў. *Ці такі табе дапаможа?! У такога і снегу зімой не выпрасіш!..* Карпюк. *Пра гэтую цётку расказваюць, што ў яе зімой лёду не дастанеш.* Навуменка.

ВЫПРАСТАЦЬ • **ВЫПРАСТАЦЬ НОГІ**. *Зак.* да **ВЫПРОСТВАЦЬ НОГІ**. **ВЫПРАСТАЦЬ СПІНУ**. *Зак. да* **ВЫПРОСТВАЦЬ СПІНУ**.

ВЫПРОСТВАЦЬ • **ВЫПРО́СТВАЦЬ НО́ГІ**. *Незак. Праст. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць (ісці) ў лепшы свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **ВЫПРАСТАЦЬ НОГІ**. *Зак. А той [бандыт], што падстрэлены быў Арцёмам, пакуль яго там раздзявалі ды перавязвалі, і ногі выпрастаў. Аказваецца, атруту прыняў.* Чарнышэвіч. *[Старшыня] застаў іх вячэраючы. Убачыў сам чутае ад Анэты і сказаў, што па такой вячэры можна ногі выпрастаць.* Пальчэўскі.

ВЫПРО́СТВАЦЬ СПІ́НУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Пазбаўляючыся пасіўнасці, абыякавасці, пачынаць дзейнічаць на поўную сілу сваіх здольнасцей, магчымасцей. **Сін.**: распраўляць крылы; распраўляць плечы. **ВЫПРАСТАЦЬ СПІНУ**. *Зак.*

ВЫПУСКАННЕ • **ВЫПУСКА́ННЕ ПА́РЫ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Нядоўгае, узбуджанае, але супакойлівае рэагаванне на што-н. *Трэба перастаць спадзявацца, што пазачарговы з'езд неяк дапаможа. Выпусканне пары — рэч неканструктыўная ў тых умовах, што склаліся.* Каржанеўская.

ВЫПУСКАЦЬ • **ВЫПУСКА́ЦЬ ДЖЫ́НА З БУ́ТЛІ (З БУТЭ́ЛЬКІ)**. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць які-н. непрыемны неабарачальны працэс, рабіць што-н. неспадзяванае, рызыкоўнае. **Сін.**: выпускаць злога джына. **ВЫПУСЦІЦЬ ДЖЫНА З БУТЛІ (З БУТЭЛЬКІ)**. *Зак. [Генка:] Заварыў Барыс Пятровіч кашу, цяпер, відаць, і сам не рад. [Антаніна Васільеўна:] Чаму ж не рад? Найвялікшае адкрыццё ўсіх вякоў — як жа тут не радавацца? [Генка:] Адкрыццё то адкрыццё, але што з ім рабіць далей?.. Выпусціў джына з бутлі, з якім ніхто справіцца не можа.* Крапіва. *Што ты вярзеш, містэр Кейсі... Ні ў якім разе! Гэта ж усё роўна што выпусціць джына з бутэлькі.* «Звязда».

ВЫПУСКАЦЬ З ВІДУ *каго, што.* Гл. упускаць.

ВЫПУСКА́ЦЬ З ГАЛАВЫ́ (З ПА́МЯЦІ) *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Забываць пра што-н. *Не трэба выпускаць з галавы вось што: не масы для нас існуюць, а мы для мас.* Мурашка. *У сваім апавяданні я тут запабег наперад, але пра ўсё гэта трэба ведаць і не выпускаць з памяці, пакуль апавяданне не дойдзе да самых важных сваіх падзей.* Чорны. **ВЫПУСЦІЦЬ З ГАЛАВЫ (З ПАМЯЦІ)** *што. Зак. Выпусціў [я] з галавы Шаўкуна. Заядлы рыбак. Дождж, вецер — усё роўна зловіць.* Воранаў.

ВЫПУСКА́ЦЬ ЗЛО́ГА ДЖЫ́НА. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць які-н. непрыемны неабарачальны працэс, рабіць што-н. неспадзяванае, рызыкоўнае. **Сін.**: выпускаць джына з бутлі. **ВЫПУСЦІЦЬ ЗЛОГА ДЖЫНА**. *Зак. — Парушыўшы поле, мы выпусцім злога джына, — падхапіў Атсан. У яго практыцы*

ўжо былі ўцёкі з раёна зоркавага выбуху. — А ў цэнтры пустыні, абяцанай нам штурманам, успыхне новае сонца. Шыцік.

ВЫПУСКА́ЦЬ З <СВАІ́Х> РУ́К. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *што.* Страчваць тое, што можна выкарыстаць. *Падбадзёраныя прыкладам знаходлівага і смелага ленінградца, мясцовыя партызаны ўжо да самага злучэння з Савецкай Арміяй ініцыятывы з рук не выпускалі.* Карпюк. **ВЫПУСЦІЦЬ З <СВАІХ> РУК.** *Зак. [Рыгор] не думаў выпусціць з рук тых магчымасцей, якія ў яго меліся.* Гартны. *Не, гэтыя хвіліны яна [Ніна] з сваіх рук не выпусціць. У гэтыя хвіліны яна што-небудзь запытае, ён [Андрэй] што-небудзь раскажа.* Лобан.

2. *што.* Пераставаць кіраваць чым-н. **Сін.**: выпускаць лейцы з <сваіх> рук. **Ант.**: браць лейцы ў <свае> рукі; браць ў <свае> рукі (у 2 знач.). **ВЫПУСЦІЦЬ З <СВАІХ> РУК.** *Зак. Апошнімі днямі, ездзячы па раёну, ён [Башлыкоў] зусім выпусціў з рук раённыя звенні.* Мележ.

3. *каго.* Не магчы прымусіць каго-н. падпарадкавацца каму-н. **ВЫПУСЦІЦЬ З <СВАІХ> РУК.** *Зак. Ужо і пра Слаўку трэба думаць, куды ўстроіць, — дзевяты клас, не ўспееш азірнуцца, як і дзесяты... Гэта Вінцэся на самахоць пусцілі, волю далі, дык і не паступіў нікуды... А Слаўку — не-е-е, Слаўку з рук не выпушчу.* Місько. *Відаць, зававіхаўся ён так знарок, каб не даць свайму седаку апамятавацца і не выпусціць яго з рук.* Колас.

ВЫПУСКА́ЦЬ ЛЕ́ЙЦЫ З <СВАІ́Х> РУ́К. *Незак. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Аслабляць кіраўніцтва чым-н., сілу улады над кім-н. **Сін.**: выпускаць з <сваіх> рук (у 2 знач.). **Ант.**: браць лейцы ў <свае> рукі; браць у <свае> рукі (у 2 знач.). *Мы не можам увесь час сядзець злажыўшы рукі ды глядзець, як яно само будзе рабіцца. Мы павінны нешта рабіць, а не выпускаць лейцы з сваіх рук...* Крапіва. *Круты і скупы чалавек дзед Грысь. Хоць сам і не гож ужо гаспадарыць, аднак лейцы з рук не выпускае. З печы камандуе ўдавой-нявесткай і ўнучкамі.* Васілевіч. **ВЫПУСЦІЦЬ ЛЕЙЦЫ З <СВАІХ> РУК.** *Зак. Прыйдзецца лейцы выпусціць з рук. Няма чаго валаводы валаводзіць; сыны мае — Янук і Міхалка — гарапашныя, абыдуцца і без мяне!* Бядуля.

ВЫПУСКА́ЦЬ ПА́РУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Узбуджана, як выбух раздражнення, рэагаваць на што-н. і пасля супакойвацца. *Гаворым, крычым — «выпускаем пару», плачам ужо не слязьмі — крывёю, а «Васька слушает да ест».* Сачанка. *І кулак пад «дружны бязлітасна-глумлівы рогат» таго натоўпу выпускае пару — душыць у сабе «звярыную злосць». «Пакорна схіліўшы галаву», ён ідзе «адмыкаць свае адрыны і свірны». Так нібыта «люты звер» ператвараецца ў ціхмянае ягня...* Бугаёў. **ВЫПУСЦІЦЬ ПАРУ.** *Зак. Качан не ўмешваўся, чакаў, калі скончацца сямейныя разборкі і Макрыцкі «выпусціць пару».* Праўдзін. *Учэпістыя хлопчыкі панура зніклі, і Дзімка падышоў да мяне. Самы раз было выпусціць пару: — Малайчына! Дзе цябе носіць?.. — Не крычы, тут я ўсё ж начальнік.* Маракоў.

ВЫПУСКА́ЦЬ (СПУСКА́ЦЬ) З ВО́КА (З ВАЧЭ́Й). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каго.* Пераставаць назіраць, сачыць за кім-н. **ВЫПУСЦІЦЬ (СПУСЦІЦЬ) З ВОКА (З ВАЧЭЙ).** *Зак. Макарка маўчаў, баючыся хоць на момант спусціць з вачэй незнаёмага чалавека.* Колас.

2. *што.* Пераставаць улічваць што-н., пакідаць што-н. па-за ўвагай. **ВЫПУСЦІЦЬ (СПУСЦІЦЬ) З ВОКА (З ВАЧЭЙ).** *Зак. Куды накіруе свой пратэст распаленая грамада — Рыгор не ведаў і не даваў сабе ніякага адрахунку. Рыгор выпусціў гэта з вока — ён паддаўся настрою таварышаў.* Гартны.

ВЫПУСКА́ЦЬ У СВЕ́Т *што. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выдаваць, апублікоўваць (кнігу, брашуру і пад.). **ВЫПУСЦІЦЬ У СВЕТ** *што. Зак. Кнігі гэтыя выходзяць з друку нелегальна, трэба было ашукаць або абысці царскую цэнзуру, якая не выпусціла б гэтых кніг у свет і за змест, і за тое, што яны напісаны на беларускай мове.* Чорны.

ДАВАЦЬ ДЫ З РУК НЕ ВЫПУСКАЦЬ *што.* Гл. даваць.

ВЫПУСЦІЦЬ • **ВЫПУСЦІЦЬ ДЖЫНА З БУТЛІ**. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ ДЖЫНА З БУТЛІ.**

ВЫПУСЦІЦЬ З ВІДУ *каго, што.* Гл. упускаць.

ВЫПУСЦІЦЬ З ВОКА. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ З ВОКА.**

ВЫПУСЦІЦЬ З ГАЛАВЫ *што. Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ З ГАЛАВЫ** *што.*

ВЫПУСЦІЦЬ ЗЛОГА ДЖЫНА. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ ЗЛОГА ДЖЫНА.**

ВЫПУСЦІЦЬ З <СВАІХ> РУК. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ З <СВАІХ> РУК.**

ВЫ́ПУСЦІЦЬ КІ́ШКІ *<каму>. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знішчыць, забіць ці зарэзаць каго-н. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму. [Стрыбульскі:] Уцячы? Уцячэш тут! Спаймаюць дзе-небудзь на дарозе, кішкі выпусцяць...* Мележ. *Я немца знаю... У германскую вайну сваім штыком не аднаму кішкі выпусціў...* І.Капыловіч.

ВЫПУСЦІЦЬ ЛЕЙЦЫ З <СВАІХ> РУК. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ ЛЕЙЦЫ З <СВАІХ> РУК.**

ВЫПУСЦІЦЬ ПАРУ. *Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ ПАРУ.**

ВЫПУСЦІЦЬ У СВЕТ *што. Зак. да* **ВЫПУСКАЦЬ У СВЕТ** *што.*

ДУ́Х ВЫ́ПУСЦІЦЬ. *Зак. Праст.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць *<каму>* (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Я ляжаў у ямцы наводдаль, дык мяне ад выбуховай хвалі спачатку як падыме, а пасля як бразне аб зямлю! Ледзь дух не выпусціў...* Мележ.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. прадмета. Здохнуць (пра жывёл). **Сін.**: адкідваць капыты (у 2 знач.); адкідваць хвост (у 3 знач.); задзіраць капыты (у 1 знач.). *Не паспеў вяпрук дух выпусціць — задаволены гаспадар адрэзаў храсткаватыя шчаціністыя вушы і ва ўзнагароду кінуў адно — аднаму [сабаку], другое — другому.* Калодзежны.

3. *з каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Забіць каго-н. Часцей як пагроза. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той

свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *Спакойна падышоў Аляшкевіч і выставіў няпрошанаму госцю пад нос пудовы кулак: — А гэту штуку ты смакаваў?.. Ды я з цябе дух выпушчу!* С.Александровіч. *[Рамановіч] пачаў лаяцца, пагражаў, што дух з мяне выпусціць.* Капусцін.

ВЫРАЙ • **У ВЫ́РАЙ** *збірацца. Акал. Разм.* На той свет, у магілу. **Сін.**: у магілёўскую губерню. *Мне не трэба зямлі. Я, брат, у вырай скора; досі таптал і мае ногі сырую зямлю. Вунь дзе мая зямля! — і стары Юрка паказаў рукою на могілкі з трухлявымі крыжамі.* Колас. *Дзе мне, Раману, старому ўжо, ехаць за свет? Тут роджаны, тут век звекаваў, тут і ў вырай збіраюся.* Аношкін.

ВЫРАС • **ЯК (НІБЫ́) З-ПАД (З) ЗЯМЛІ́ ВЫ́РАС (-ЛА, -ЛІ)**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім нечакана, раптоўна з'явіўся. **Сін.**: як з неба зваліўся. *Калі захварэў япрук, адразу, як з-пад зямлі вырас Сёмка Фартушнік.* Чорны. *Толькі мне трэба было павярнуць на сваю вуліцу, як нібы з-пад зямлі выраслі два ўзброеныя цывільныя.* Сабаленка. — *І адкуль яна [дзяўчына] тут узялася?.. — Не ведаю... Нібы з-пад зямлі вырасла, — адказала Алена, вяртаючыся да салдат.* Каліна. *Нор не ўправіўся скончыць думку — перад ім як з зямлі вырас механік іх карабля.* Шамякін.

ВЫРАСТАЦЬ • **ВЫРАСТА́ЦЬ З ПЯЛЁНАК**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца дарослым, самастойным. **ВЫРАСЦІ З ПЯЛЁНАК**. *Зак. Што ж ад яе хоча маці? Няўжо яна не разумее, што ў дачкі сваё жыццё, свая дарога, што яна, Святлана, ужо вырасла з пялёнак?* М.Капыловіч.

ВЫРАСТА́ЦЬ У ВАЧА́Х *каго, чыіх. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заслугоўваць павагу, прызнанне ў каго-н., выйграваць у чыіх-н. поглядах. *Я адчуў, што праз гэты факт вырастаю ў яе [Дануціных] вачах яшчэ больш.* Карпюк. **ВЫРАСЦІ Ў ВАЧАХ** *каго, чыіх. Зак. Сцёпка яшчэ больш вырас у яе [Аленчыных] вачах.* Колас. *Што ў гэтай гісторыі мела пад сабой рэальны грунт, а што дадумана дзеля большай важнасці, каб вырасці у вачах прадстаўнікоў новай улады, сказаць цяжка.* Чыгрынаў.

ВЫРАСЦІ • **ВЫРАСЦІ З ПЯЛЁНАК**. *Зак. да* **ВЫРАСТАЦЬ З ПЯЛЁНАК**.

ВЫРАСЦІ Ў ВАЧАХ *каго, чыіх. Зак. да* **ВЫРАСТАЦЬ Ў ВАЧАХ** *каго, чыіх.*

ВЫРВАЦЬ • **ВЫРВАЦЬ З ЗУБОЎ** *што ў каго, з чыіх. Зак. да* **ВЫРЫВАЦЬ З ЗУБОЎ** *што ў каго, з чыіх.*

ВЫРВАЦЬ З КОРАНЕМ *што. Зак. да* **ВЫРЫВАЦЬ З КОРАНЕМ** *што.*

ВЫРВАЦЬ З <СВАЙГО> СЭРЦА *каго, што. Зак. да* **ВЫРЫВАЦЬ З <СВАЙГО> СЭРЦА** *каго, што.*

З РУК ВЫРВАЦЬ *што. Зак. да* **З РУК ІРВАЦЬ** *што.*

ВЫРЫВАЦЬ • **ВЫРЫВА́ЦЬ З КО́РАНЕМ (З КАРЭ́ННЕМ)** *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Поўнасцю, канчаткова знішчаць. **Сін.**: зраўняць з зямлёй *што*; мяшаць з зямлёй (у 1 знач.); не пакідаць каменя на камені (у 1 знач.); сціраць з твару зямлі (у 2 знач.). **ВЫРВАЦЬ З КОРАНЕМ (З КАРЭННЕМ)** *што. Зак. Галодныя дні і бяссонныя ночы адбіралі ў Ігнася сілу, ды не*

так прыкметна гэта было, а тут два словы доктара вырвалі з коранем нешта галоўнае, што давала яшчэ лёгкасць нагам. Чорны. *Цяпер ён [Барцёўскі] хацеў адным махам вырваць з карэннем усе сляды ад таго, што было.* «Полымя».

ВЫРЫВА́ЦЬ З <СВАЙГО́> СЭ́РЦА *каго, што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць сябе забыць каго-н. блізкага, каханага ці што-н. запаветнае, дарагое. **ВЫРВАЦЬ З <СВАЙГО> СЭРЦА** *каго, што. Зак. Далёкія, шчаслівыя гады! Іх трэба праклясці, іх трэба вырваць з сэрца, іх трэба згнесці, растаптаць у пух і ў прах.* Зарэцкі. *Каб набыць душэўны спакой, [Тоха] павінна вырваць яго [Рустамава] са свайго сэрца.* Кобец-Філімонава.

ВЫРЫВА́ЦЬ (РВА́ЦЬ) З ЗУБО́Ў (З ГО́РЛА) *што ў каго, з чыіх. Незак. Праст. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дамагацца чаго-н. настырна і любымі сродкамі. *Цімох — ты ж уяўляеш, які ён, — навучыўся вырываць з зубоў у саўгаснага начальства патрэбны матэрыял.* Карпаў. *Ды няўжо ж так заўсёды і будуць ірваць адзін у другога з зубоў, таптаць другога ў гразь, каб самому вылезці з балота, стаўшы на спіну суседа?* Крапіва. **ВЫРВАЦЬ З ЗУБОЎ (З ГОРЛА)** *што ў каго, з чыіх. Зак. — Чаму ж вы не далі нам знаку? Мы б з іхняга горла вырвалі пратакол! — пачуўся грозны голас Мірона Шуські.* Колас. *А сенат адмовіць — пайду з прашэннем да самога цара!.. З горла вырву!* Гарэцкі.

ВЫСАЛАПІЎШЫ • **ВЫ́САЛАПІЎШЫ ЯЗЫ́К**. *Акал. Разм. Часцей іран.* **1**. Вельмі хутка, спяшаючыся (бегчы, бегаць і пад.). **Сін**.: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант**.: як чарапаха. *[Алёшу] тады брала злосць на Насту: не можа нічым памагчы. Бегай толькі па яе босы гародамі язык высалапіўшы...* Пташнікаў. *— Хіба разам былі? — Разам ці не разам, а гадзін са дзве назад разам у гэту вёску прыходзілі хлеба прасіць. То я не вярнуўся. Не бачу сэнсу язык высалапіўшы бегчы перад танкамі. А ён — пайшоў.* Лобан.

2. У бясконцых турботах, да знямогі (бегаць). *Гэ, так за пятнаццаць дзён лёгка зараблю на вучобу, замест таго, каб цэлы месяц высалапіўшы язык бегаць па Вільні пасыльным.* Карпюк. *«Узяў бы лепш сумку ды ў магазін схадзіў...» Вунь што! Нібы ён [Іван] жаніўся дзеля таго, каб высалапіўшы язык бегаць з сумкамі па магазінах.* А.Марціновіч.

3. Не шкадуючы сіл, стараючыся (рабіць што-н.). **Сін**.: аж пуп трашчыць; ва ўсе лапаткі (у 2 знач.); з апошніх сіл; з апошняга; з усёй сілы (у 1 знач.); з усіх жыл (у 1 знач.); з усіх чатырох (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 1 знач.); на поўную сілу (у 1 знач.); на ўсю моц (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 1 знач.). *[Лушка:] Ды яшчэ і сваёй карове пасцілку з поля цягні язык высалапіўшы!* Макаёнак.

ВЫСАЛАПІЦЬ • **ВЫ́САЛАПІЦЬ ЯЗЫ́К (-І)**. *Зак. Разм. Часцей іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі заморыцца, знясіліцца ад якога-н. напружання. **Сін**.: валіцца з ног <*ад чаго*>; выбівацца з сіл (у 1 знач.); заставацца без ног; збівацца з ног; зямлі не чуць пад сабой (у 2 знач.); ледзь ногі цягаць (у 1 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 1 знач.); ледзь шоры цягаць; на нагах не трымацца; не чуць ног; не чуць ні рук ні ног. —

Чаму нам не пайсці пехатою? Толькі, вядома, без дзяўчат. — Ох, героі якія! Вы хутчэй за нас языкі высалапіце. Задавакі. Шамякін.

ВЫСАХЛА • **<МАТЧЫНА> МАЛАКО НА ГУБАХ НЕ ВЫСАХЛА** *ў каго.* Гл. малако.

ВЫСАХЛІ • **МАЗГІ ВЫСАХЛІ** *ў каго.* Гл. мазгі.

ВЫСКАКВАЦЬ • **ВЫСКАКВАЦЬ З ГАЛАВЫ** <*у каго*>. Гл. вылятаць.

ВЫСКАЛІЦЬ • **ВЫСКАЛІЦЬ ЗУБЫ**. *Зак. да* **ВЫСКАЛЯЦЬ ЗУБЫ**.

ВЫСКАЛЯЦЬ • **ВЫСКАЛЯ́ЦЬ ЗУ́БЫ**. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Смяяцца, рагатаць; насміхацца з каго-н. **Сін.**: зубы грэць на сонцы; прадаваць зубы; скаліць зубы (у 1 знач.); сушыць зубы. — *Што, брат, уцякаеш ад нас? Усё роўна мы ва ўсім вінаваты... — Махорка смяўся. Ён, недзе, выскаляў зубы з яго, Боганчыка, аж да самых могілак...* Пташнікаў. — *Годзе зубы выскаляць, — кажа [Гіляр] на дачку. — Хадзем у свіран — работу дам.* Калюга. **ВЫСКАЛІЦЬ ЗУБЫ**. *Зак.*

ВЫСКАЧЫЎ • **ДУХ ВЫСКАЧЫЎ** *з каго, у каго.* Гл. дух.

ВЫСКАЧЫЦЬ • **ВЫСКАЧЫЦЬ З ГАЛАВЫ** <*у каго*>. Гл. вылятаць.
СЭРЦА ЯК НЕ ВЫСКАЧЫЦЬ *у каго.* Гл. сэрца.

ВЫСМАКТАЦЬ • **ВЫСМАКТАЦЬ З ПАЛЬЦА** *што. Зак. да* **ВЫСМОКТВАЦЬ З ПАЛЬЦА** *што.*
ВЫСМАКТАЦЬ КРОЎ *з каго, чыю. Зак. да* **ВЫСМОКТВАЦЬ КРОЎ** *з каго, чыю.*
ВЫСМАКТАЦЬ СОК *з каго, з чаго. Зак. да* **ВЫСМОКТВАЦЬ СОК** *з каго, з чаго.*

ВЫСМОКТВАЦЬ • **ВЫСМО́КТВАЦЬ З ПА́ЛЬЦА** *што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць, сцвярджаць што-н. без належных падстаў; выдумваць. **Сін.**: з ветру вяроўкі віць. *Навука павінна мець запатрабаванні практыкі, прастор. Базу для эксперыментаў. Безумоўна, калі там, у інстытутах, будуць высмоктваць вывады з пальцаў... Калі мы не дамо ніводнай комплекснай задачы...* Шамякін.
ВЫСМАКТАЦЬ З ПАЛЬЦА *што. Зак. [Моцкін:] А што вы думаеце? Гэту лічбу я з пальца высмактаў? У мяне ёсць квітанцыі.* Макаёнак. *Урэшце [Максім] патрабаваў, каб яму прад'явілі канкрэтныя доказы таго, у чым яго абвінавачваюць, а не высмактаныя з пальца невядома кім, бяздоказныя закіды.* Машара.
ВЫСМОКТВАЦЬ КРОЎ *з каго, чыю.* Гл. піць.
ВЫСМО́КТВАЦЬ (СМАКТА́ЦЬ) СО́К (-І) *з каго, з чаго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. **1**. Бязлітасна эксплуатаваць, прыгнятаць каго-н., даводзіць да беднасці. **Сін.**: вазіць ваду *на кім*; выціскаць пот *з каго* (у 1 знач.); выціскаць сокі *з каго*; драць скуру *з каго* (у 1 знач.); піць кроў *з каго, чыю* (у 1 знач.); цягнуць гізунты *з каго*; цягнуць жылы *з каго*; цягнуць кішкі *з каго*; цягнуць сок *з каго. Казачная, зданнёвая вужака-вайна высмоктвала сокі з вёскі абя[ссіль]ваючы яе і спустошваючы.* Гартны. *І тыя даўныя паны, як Хвастуноўскія, і тыя новыя панкі, як Ромусі Рабэйкі, — усю яе [вёску] абселі, абкружылі і смокчуць з яе сокі...* Гарэцкі.
2. Мучыць каго-н., прычыняць пакуты. **Сін.**: вымаць душу *з каго, каму* (у 1 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 1 знач.); даставаць гізунты *з каго*; дыхаць не даваць *каму* (у 2 знач.); есці поедам *каго*; напіцца крыві *чыёй*; гнаць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.).
ВЫСМАКТАЦЬ СОК (-І) *з каго, з чаго. Зак. Ой, лецейка гарачае, цяжкая пара, знудзіць яно бабу, высмакча сок з яе!* Каваль.

ВЫСОКА • **ВЫСОКА ЛЯТАЦЬ**. Гл. лятаць.
НЕСЦІ СЯБЕ ВЫСОКА. Гл. несці.

ТРЫМАЦЬ ВЫСОКА СЦЯГ *чаго, каго, чый.* Гл. трымаць.

ВЫСОКАГА • **ПТУШКА ВЫСОКАГА ПАЛЁТУ**. Гл. птушка.

ВЫСОКАЙ • **ВЫСОКАЙ ПРОБЫ**. Гл. пробы.
НА ВЫСОКАЙ НОЦЕ. Гл. нотах.
НА ВЫСОКАЙ ХВАЛІ. Гл. хвалі.

ВЫСОКІХ • **НА ВЫСОКІХ НОТАХ**. Гл. нотах.

ВЫСОЎВАЦЬ • **ВЫСО́ЎВАЦЬ (ВЫТЫКА́ЦЬ, ВЫТЫРКА́ЦЬ) НО́С** *куды, адкуль. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выходзіць куды-, адкуль-н., паказвацца. **Ант.**: не казаць носа *куды*; не паказваць вачэй *куды*; не патыкаць носа *куды, да каго. Сядзь ціха. Носа з горада не высоўвай.* Навуменка. *[Ізабела:] Па-твойму, я павінна насіць ватныя штаны і ўвогуле нікуды не вытыркаць носа, паколькі ў нас яшчэ ёсць хамы і нахабнікі? Так?* Матукоўскі. *Аўдоля сядзела з Алеськай на пярэдняй лаўцы і нешта перагаворвалася з Зосяй, якая, «загрыміраваная» ўжо, высунула нос з-за посцілкі.* Крапіва. *[Адась:] А паліцыя баялася і нос выткнуць на вуліцу.* Козел. **ВЫСУНУЦЬ (ВЫТКНУЦЬ, ВЫТЫРКНУЦЬ) НОС** *куды, адкуль. Зак.*

ВЫСПЯТКА • **АД БО́ГА ВЫ́СПЯТКА**! *Абл. Выкл. Разм. Асудж.* Невядома чаго! Ужыв. пры выказванні крайняга абурэння супраць таго, хто багата жыве, добра ўладкаваўся і пад., але, няўдзячны, яшчэ чагосьці хоча. *Ты чаго яшчэ хочаш? Ад бога выспятка?!* Караткевіч.

ВЫССАЦЬ • **ВЫССАЦЬ КРОЎ** *з каго, чыю. Зак. да* **ССАЦЬ КРОЎ** *з каго, чыю.*

ВЫСТАВІЦЬ • **ВЫСТАВІЦЬ ДУЛЮ** *каму. Зак. да* **ВЫСТАЎЛЯЦЬ ДУЛЮ** *каму.*
ВЫСТАВІЦЬ НАПАКАЗ *што. Зак. да* **ВЫСТАЎЛЯЦЬ НАПАКАЗ** *што.*

ВЫСТАЎКУ • **ХО́ЦЬ НА ВЫ́СТАЎКУ <ВЯЗІ́, ВЫСТАЎЛЯ́Й>**. *Часцей вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Вельмі добры, заслугоўвае самай высокай ацэнкі. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Ух, газета будзе, хоць ты на выстаўку вязі!* Каваль. *Твой участак, Васіліна, хоць на выстаўку...* Хадкевіч. *У Алеся ж хата была хоць на выстаўку выстаўляй. Дах.. роўненькі, як пад шнур, ні ўпадзіны на ім, ні ўспучын.* Ермаловіч. — *Гатова! — гукае Раман і адкідае бот на тапчан. — Цяпер Зміцерок пару ботаў мае — хоць на выстаўку.* Чорны. *Кузьмей стараўся, і прапелер выйшаў прыгожы. — Хоць на выстаўку, — усміхнуўся малому Верасоўскі.* Сіпакоў.

ВЫСТАЎЛЯЙ • **ХОЦЬ НА ВЫСТАЎКУ <ВЫСТАЎЛЯЙ>**. Гл. выстаўку.

ВЫСТАЎЛЯЦЬ • **ВЫСТАЎЛЯ́ЦЬ НАПАКА́З** *што. Незак. Функц. не зам. Часта неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паказваць, выяўляць што-н., каб звярнуць чыю-н. увагу на гэта. — *Вы цяпер выстаўляеце напаказ свае пакуты?! — абазваўся студэнт. — Чаму ж вы ў палон на полі бою не пайшлі, а на захад павалакліся?* Чорны. *З П.Глебкам можна было пагаварыць, паспрачацца па самых розных пытаннях літаратурнага жыцця, і ён ніколі не выстаўляў сваіх ведаў, як кажуць, напаказ.* А.Марціновіч. **ВЫСТА-**

ВІЦЬ НАПАКАЗ *што. Зак. — Зіма сёлета выдалася снежная.. — Вільгаці хопіць. Павінен быць добры ураджай, — выставіў я напаказ сваё сялянскае паходжанне.* Шахавец.

ВЫСТАЎЛЯЦЬ (ПАКАЗВАЦЬ) ДУЛЮ (ФІГУ, КУКІШ) *каму. Незак. Прает.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Рашуча і з насмешкай адмаўляць у чым-н., нічога не даваць каму-н. **ВЫСТАВІЦЬ (ПАКАЗАЦЬ) ДУЛЮ (ФІГУ, КУКІШ)** *каму. Зак. — У саўгасе былі? — Былі. — Што там сказалі? — Фігу выставілі.* Крапіва. *— Дык што, — дружна загаманілі мужчыны, — і ты заадно з Ліпаём і Пятровічам? Чакаць усерасійскага сходу? А ён табе фігу выставіць...* Якімовіч. *[Шлык] адзін ад чатырох адбіўся! І Вольгу потым звёз, і хлопцам тым дулю паказаў, і цяпер царом жыве!* Савіцкі. *Вітэ нам дакляраваў — помніце? — свабоду. Потым фігу паказаў «вернаму» народу.* Колас. *На знаёмства з адзіночкамі, тым болей на раскрыццё ім сваіх сакрэтаў, полюс ідзе неахвотна. Таму не падтрыманаму сваёй дзяржавай, адважнаму Пірсу полюс, уласна кажучы, паказаў кукіш.* Корбан.

ВЫСТРАЛ • **НА ГАРМАТНЫ ВЫСТРАЛ**. Гл. стрэл.

ВЫСУНУЦЬ • **ВЫСУНУЦЬ НОС** *куды, адкуль. Зак. да* **ВЫСОЎВАЦЬ НОС** *куды, адкуль.*

ВЫСЦЕБАЦЬ • **ВЫСЦЕБАЦЬ (АДЛУПЦАВАЦЬ) САМОГА СЯБЕ**. *Зак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Нашкодзіць сабе выяўленнем сваіх слабасцей, недахопаў, заган. *Рэдакцыя «Маладняка», надрукаваўшы гэты артыкул, сама сябе высцебала.* Чорны. *[Наталля:] Што гэта? Выклік? Я і прыняць магу. [Лютынскі:] Прымі, калі ласка! Высцебай сама сябе.* Крапіва. *Гэта гаворыць аб тым, што аўтар узяў на сваё ўзбраенне хлусню, беспардонную хлусню, і адлупцаваў сам сябе.* Лобан.

ВЫТКНУЦЬ • **ВЫТКНУЦЬ НОС** *куды, адкуль. Зак. да* **ВЫТЫКАЦЬ НОС** *куды, адкуль.*

ВЫТРАСЦІ • **ВЫТРАСЦІ ДУШУ** *з каго, каму. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Замучыць пагрозамі, прыставаннем і пад. **Сін.**: вымаць душу *з каго, каму* (у 1 знач.); высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 2 знач.); даставаць гізунты *з каго*; дыхаць не даваць *каму* (у 2 знач.); есці поедам *каго*; напіцца крыві *чыёй*; піць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.). *— А нашто — цярпець?.. Ён — любіць?.. — Любіць! — Ганніны губы злосна скрывіліся. — Любіць!.. Як грушу! Вытрасе скора душу!* Мележ. *Заўсёды сэрца неспакойнае, глядзяць на цябе зверам, гатовыя за дзесятак агуркоў душу з цябе вытрасці.* Самуйлёнак.

2. Знішчыць, забіць каго-н. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *Кажы, дзе Тышкевіч і ўся яго банда? Усё выкладвай, пакуль табе душу не вытраслі.* Асіпенка. *[Антаніна Васільеўна:] Уміручыя апанавалі [Дабрыяна]. З машыны выцягнулі. Давай неўміручасць, а то мы з цябе душу вытрасем!* Крапіва.

ВЫТРЫМАЦЬ • **ВЫТРЫМАЦЬ МАРКУ**. *Зак. да* **ТРЫМАЦЬ МАРКУ**.

ВЫТРЫМАЦЬ ХАРАКТАР. *Зак. да* **ВЫТРЫМЛІВАЦЬ ХАРАКТАР**.

ВЫТРЫМЛІВАЕ • **НЕ ВЫТРЫ́МЛІВАЕ (-ЮЦЬ) НІЯ́КАЙ КРЫ́ТЫКІ**. *Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі дрэнны па сваіх якасцях. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не лезе ні ў якія вароты; нікуды неварты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Вырабы, якія прадаваліся з фургона, не вытрымліваюць ніякай крытыкі.* «Звязда». *Вымаўленне маё [па-англійску], зразумела, не вытрымлівала ніякай крытыкі.* Мальдзіс. *Гора-ідэолагі хочуць даказаць недаказальнае... Іх тэзіс не вытрымлівае ніякай крытыкі.* «Нар. асвета».

ВЫТРЫМЛІВАЦЬ • **ВЫТРЫ́МЛІВАЦЬ РО́ЛЮ** *каго, якую. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не адступаць ад прынятай лініі паводзін. **ВЫТРЫМАЦЬ РОЛЮ** *каго, якую. Зак. [Драніцу] край як трэба было на вачах у аднавяскоўцаў вытрымаць ролю перакладчыка — няхай абы выгляд размовы, каб унікнуць на гады наперад іхняга рогату, бо на чужы рот гузіка не нашыеш.* Чыгрынаў. *Можна смела сказаць, што, каб Гальвас крыкнуў на [Амалію], яна не вытрымала б узятай на сябе ролі.* Чорны.

ВЫТРЫ́МЛІВАЦЬ ХАРА́КТАР. *Незак. Функц. не зам. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Праяўляючы стойкасць, заставацца адданым прынятаму рашэнню. *Настрой у мяне спакойна-журботны. Можа, таму, што Антаніна ў Кавальцах. Але я не хаджу да яе, вытрымліваю характар.* Навуменка. *Захацелася курыць, але я стрымліваюся. Калі ўжо кінуў, дык трэба вытрымліваць характар.* Васілёнак. **ВЫТРЫМАЦЬ ХАРАКТАР**. *Зак. [Захар] тут часова. Гэта толькі пазіцыя, каб вытрымаць характар, дабіцца прымірэння з Ліляй.* Дуброўскі.

ВЫТЫКАЦЬ • **ВЫТЫКАЦЬ НОС** *куды, адкуль.* Гл. высоўваць.

ВЫТЫРКАЦЬ • **ВЫТЫРКАЦЬ НОС** *куды, адкуль.* Гл. высоўваць.

ВЫТЫРКНУЦЬ • **ВЫТЫРКНУЦЬ НОС** *куды, адкуль. Зак. да* **ВЫТЫКАЦЬ НОС** *куды, адкуль.*

ВЫХАД • **ВЫ́ХАД З-ПАД ПЯРА́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Напісанне, стварэнне кім-н. (літаратурнага твора). *Масаваму чытачу, мабыць, і не сніўся такі падарунак... Амаль праз трыццаць гадоў пасля выхаду з-пад пяра твор [«Сказ пра Лысую гару»] выйшаў у свет.* Жуковіч.

ВЫ́ХАД СА СТРО́Ю *чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Псаванне, паломка. *Мы ведалі, што пры любой аварыі ці ў выпадку выхаду са строю якой-небудзь адной машыны калона доўга не затрымлівалася б.* Лынькоў. *Прычынай заўчаснага выхаду са строю тэхнікі ў першую чаргу сталі безадказныя адносіны механізатараў да замацаваных за імі машын.* «Звязда».

ВЫ́ХАД У СВЕ́Т *чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Друкаванне, апублікаванне (кнігі, брашуры і пад.). *Ніна заказала Карбюзье задоўга да выхаду кнігі ў свет.* Шамякін. *Кнігі Б.Сачанкі, як цікавыя з'явы літаратурна-грамадскага жыцця, звярнулі на сябе ўвагу — на ўсіх узроўнях! — адразу ж пасля свайго выхаду ў свет.* Гніламёдаў. *З хваляваннем чакаў [я] выхаду ў свет першай кніжкі паэткі.* Л.Галубовіч.

ВЫХАДЫ • **<УСЕ>ХАДЫ І ВЫХАДЫ**. Гл. хады.

ВЫХОДЗІЛІ • **<ЯШЧЭ> ЧЭРЦІ НА КУЛАЧКІ НЕ ВЫХОДЗІЛІ**. Гл. чэрці.

ВЫХОДЗІЦЬ • **ВЫХОДЗІЦЬ БОКАМ** *каму.* Гл. вылазіць.

ВЫХО́ДЗІЦЬ (ВЫЛА́ЗІЦЬ) НАВЕ́РХ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Нечакана выяўляцца. **Сін.**: выплываць на паверхню (у 2 знач.). *Скуратовічыха старалася гаварыць спакойна, але праз яе стараннасць часта выходзіла наверх злосць і нянавісць.* Чорны. **ВЫЙСЦІ (ВЫЛЕЗЦІ) НАВЕРХ**. *Зак. За гэтай заклапочанай задуменнасцю адчувалася матчына крыўда, якая недзе глыбока захавана, але пасля некалі выйдзе наверх.* Крапіва. *Усё паскудства наверх вылезла. Злодзей Халуста, якому я «дзень добры» не даў бы, панам становіцца.* Чарнышэвіч.

ВЫХО́ДЗІЦЬ З ГАЛАВЫ́ <*у каго*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Зусім забывацца. **Сін.**: выпадаць з галавы <*у каго*>; вылятаць з галавы <*у каго*>; сыходзіць з памяці *каму*; у адно вуха ўлятае <а> у другое вылятае <*у каго, каму*>. *Вось і гэтая жанчына з трыма дзецьмі, важатая калоны, рэдка калі выходзіла з галавы.* Кулакоўскі. **ВЫЙСЦІ З ГАЛАВЫ** <*у каго*>. *Зак. Да вяселля ўсё [благое] выйдзе з галавы... Няма чаго сумаваць: жэніцеся і пакахаеце адно другога.* Гартны.

ВЫХО́ДЗІЦЬ З-ПАД ПЯРА́ *каго, чыйго. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Быць напісаным кім-н. Пра твор, кнігу і пад. *Такое захапленне ўсім, што выходзіла з-пад пяра М.Зарэцкага-«маладнякоўца», сведчыла толькі аб непасрэднасці маладога чытача і аб тым, што проза наша не была яшчэ дастаткова багатай на творы высокай мастацкай культуры.* Адамовіч. **ВЫЙСЦІ З-ПАД ПЯРА** *каго, чыйго. Зак. Адных герояў яны [чытачы] прымаюць такімі, якімі яны выйшлі з-пад пяра аўтара, другіх хацелі б бачыць у нечым іншымі.* Шкраба. *З красавіка 1943 па лістапад 1944 з-пад яго [Коласавага] пяра выйшлі вершы вялікай сілы і хараства.* Лужанін.

ВЫХО́ДЗІЦЬ З СЯБЕ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да стану нервовай узбуджанасці, раздражнення; траціць самавалоданне. **Сін.**: лезці на сцяну; не знаходзіць <сабе> месца; не магчы знайсці <сабе> месца; не помніць сябе <*ад чаго*>. *Тады Мельнік выходзіў з сябе. Прыняўшы пыхлівую паставу, ён гатоў быў абвінаваціць працаўніка ва ўсіх зямных грахах.* Гамолка. *[Дзяніс, выходзячы з сябе:] Я ж сказаў — разбяромся?!* Дзялендзік. **ВЫЙСЦІ З СЯБЕ**. *Зак. Грынкевіч упершыню выйшаў з сябе. Узяў Марыю за запясце і сціснуў руку: — Ты не руш Яніса. Ён добры друг. Не руш яго, калі хочаш быць мне другам.* Караткевіч.

ВЫХО́ДЗІЦЬ НА АРБІ́ТУ. *Незак. Разм. Адабр. і неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца прыкметным, вядомым, дабівацца больш высокага становішча ў жыцці. **Сін.**: выбівацца ў людзі; выходзіць у людзі; далёка пайсці; ісці ўгору (у 1 знач.); ісці ў людзі; прабіваць сабе дарогу (у 1 знач.); пракладаць сабе дарогу (у 1 знач.); працярэбліваць сабе шлях *куды*. *[Лявон:] Чулі? Мая Лушка выходзіць на арбіту!* Макаёнак. *Мікалай Васільевіч сказаў яму пра цябе, што ты ініцыятыўны і з галавой таварыш... Так што ты, браце, выходзіш на арбіту.* Гаўрылкін. **ВЫЙСЦІ НА АРБІТУ**. *Зак.*

ВЫХО́ДЗІЦЬ НА ДАРО́ГУ <*якую*>. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходзіць сваё месца ў жыцці, станавіцца самастойным. **Сін.**: выбівацца на <сваю> дарогу. *— Як ты жывеш? — Так і жыву... — Трэба выходзіць на дарогу, — параіў ён [Башлыкоў] шчыра. — На сваю. Сапраўдную.* Мележ. **ВЫЙСЦІ НА ДАРОГУ** <*якую*>. *Зак. Яна цяпер на вольную дарогу выйшла, час цяпер такі, шырокі, то яна і мяне з ямы выцягне...* Чорны. *Са шчырым словам удзячнасці за тое, што М.Лынькоў дапамог выйсці на літаратурную дарогу, не раз звярталіся да яго В.Вітка, А.Зарыцкі, С.Грахоўскі.* Шкраба.

ВЫХОДЗІЦЬ ПРАЗ БОК *каму, у каго*. Гл. вылазіць.

ВЫХОДЗІЦЬ СА СТРОЮ. Гл. выбываць.

ВЫХО́ДЗІЦЬ СУХІ́М З ВАДЫ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры. дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаючы ашуканствам, заставацца непакараным. *Панскі суд ведаеш: каго хачу — караю, каго хачу — мілую. Як правіла, вінаватыя багацеі выходзяць з вады сухімі.* Машара. *[Юрка] заўсёды выходзіць сухім з вады.* Прокша. **ВЫЙСЦІ СУХІМ З ВАДЫ**. *Зак. [Гарлахвацкі:] Нюрачка, прашу цябе, не ўспамінай ты мне пра Кіеў! Я і так рад, што сухім з вады выйшаў.* Крапіва.

ВЫХО́ДЗІЦЬ У ЛЮ́ДЗІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца высокага становішча ў жыцці, у грамадстве. **Сін.**: выходзіць на арбіту; далёка пайсці; ісці ўгору (у 1 знач.); ісці ў людзі; прабіваць сабе дарогу (у 1 знач.); пракладаць сабе дарогу (у 1 знач.); працярэблівань сабе шлях *куды. Старэйшае пакаленне гэтых «сынкоў» выходзіла ў людзі: мешчанчукі і падпанкі выходзілі за чыноўнікаў, зіхацелі гузікамі і цэшкамі.* Чорны. **ВЫЙСЦІ Ў ЛЮДЗІ**. *Зак. Старанна сын вучыцца ў школе, а клопаты маці трывожаць: ці зможа навуку адолець, сын выйсці ў людзі ці зможа?..* Непачаловіч. *Нарадавацца не магла [маці] з Васіля: дабіўся свайго, дабіўся, чаго хацеў, — у людзі, лічы, выйшаў; сам выйшаў і сям'ю ўсю выцяг!* Мележ.

ВЫХО́ДЗІЦЬ У СВЕ́Т. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Быць апублікаваным. Пра кнігу, брашуру і пад. **Сін.**: убачыць свет (у 2 знач.). **ВЫЙСЦІ Ў СВЕТ**. *Зак. Да рэвалюцыі выйшлі ў свет два зборнікі.. апавяданняў [Я.Коласа].* Крапіва. *У рэшце рэшт артыкул быў надрукаваны на другой паласе. Па шчырасці сказаць, то ён [Сяргей] быў дужа задаволены, што хоць і ў такім выглядзе матэрыял выйшаў у свет.* Дзятлаў.

ВЫХО́ДЗІЦЬ У ТЫРА́Ж. *Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Становячыся непрыгодным да чаго-н., канчаць ранейшую дзейнасць. *І раптам непрыемная згадка: а ці не збіраюцца яму [Радзевічу] прапанаваць нейкую іншую работу?.. Няўжо на самай справе састарыўся, выходзіць у тыраж?..* Блакіт. **ВЫЙСЦІ Ў ТЫРАЖ**. *Зак. І вось ён [Іван Сцяпанавіч], яе кумір, раптам выйшаў у тыраж.* Якавенка. **2**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Старэць, станавіцца непрыгодным для выкарыстання. **Сін.**: зжываць сябе; сыходзіць са сцэны (у 2 знач.). *Змены правапісу звязаны са значнай затратай дзяржаўных сродкаў: у тыраж выходзіць вялікая колькасць кніжнай прадукцыі (у першую чаргу школьныя падручнікі), і гэту прадукцыю трэба друкаваць нанава.* Крапіва. *У тыраж выходзяць не толькі аблігацыі.* «ЛіМ». **ВЫЙСЦІ Ў ТЫРАЖ**. *Зак.*

НЕ ВЫХО́ДЗІЦЬ (НЕ ІДЗЕ́) З ГАЛАВЫ́ (З ПА́МЯЦІ, З ДУ́МАК) <*чыёй, у каго*>. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Пастаянна прысутнічае ў свядомасці, не забываецца. **Сін.**: стаяць у галаве *каму, чыёй*; сядзець <цвіком> у галаве *у каго, чыёй*; урэзацца ў памяць *каму*. *— Косцік... — можа, дваццаты раз клікала Марыся. З яе галавы ні на хвіліну не выходзіў Косцік.* Баранавых. *Цудоўная машына, дзівосны аўтамабіль не выходзіў у яго з галавы.* Самуйлёнак. *Лукашык таксама прылёг, але з галавы ніяк не выходзіў крыклівы капітан.* Дамашэвіч. *З галавы не выходзіла пачутае ад Вяршкова пра бабінавіцкія падзеі.* Чыгрынаў. *[Гарасім:] Падаткі, падаткі. Думка не выходзіць з памяці, і ўстаю, і кладуся — усё падаткі, падаткі.* Галубок. *І сам не ведаю чаму, але не выходзіць з памяці той хлопец.* Блакіт. *Было відаць, аднак, што нешта яму няўпынна рупіць, не выходзіць з думкі.* Лужанін. *У Мішкі не ішла з галавы Краіна Цудаў, дзе ўсім працоўным людзям ёсць што есці і за што купляць.* Ялоўчык. *От прысушыў! Ні ўдзень, ні ноччу з галавы не ідзе...* Грахоўскі.

У АДНО ВУХА ЎВАХОДЗІЦЬ, А Ў ДРУГОЕ ВЫХОДЗІЦЬ <*у каго, каму*>. Гл. улятае.

ЧОРТ НЕ ЧОРТ І ДВА НЕ ВЫХОДЗІЦЬ. Гл. чорт.

ВЫЦЕКЛА • **СЕМ ПАТОЎ ВЫЦЕКЛА** *з каго.* Гл. выйшла.

ВЫЦЕРЦІ • **ВЫЦЕРЦІ НОГІ** *аб каго. Зак. да* **ВЫЦІРАЦЬ НОГІ** *аб каго.* **ВЫЦЕРЦІ СЛЁЗЫ** *каму. Зак. да* **ВЫЦІРАЦЬ СЛЁЗЫ** *каму..*

ВЫЦІРАЦЬ • **ВЫЦІРА́ЦЬ НО́ГІ** *аб каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Зняважліва адносячыся да каго-н., падпарадкоўваць сваёй волі, сваёй уладзе. **Сін.**: падтоптваць пад ногі (у 1 знач.). *Цяпер нас ніхто баяцца не будзе. Ногі аб нас выціраць пачнуць.* Марчук. **ВЫЦЕРЦІ НОГІ** *аб каго. Зак. Жывеш за мокрую анучу — кожны аб цябе імкнецца ногі выцерці.* Міхно. *[Аўдзей:] Я бацьку твайго помню — прайдоха ён, і ты прайдоха. [Другі мужык:] Хе-хе-хе, Аўдзей Усцінавіч, яно то гэтак, праўда твая... Што я? Аб мяне і ногі выцерці можна...* Бутрамееў.

ВЫЦІРА́ЦЬ (УЦІРА́ЦЬ) СЛЁЗЫ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Суцяшаць, абнадзейваць, супакойваць у горы каго-н. **Сін.**: асушваць слёзы *чые, каму. [Русаковіч:] Табе жартачкі, а мне горка слухаць папрокі, якіх я не заслужыў. [Страмілін:] Ну, паплач, а я табе слёзы вытру. [Русаковіч:] Я не прашу, каб ты мне слёзы выціраў...* Крапіва. **ВЫЦЕРЦІ (УЦЕРЦІ) СЛЁЗЫ** *каму. Зак.*

ВЫЦІСКАЦЬ • **ВЫЦІСКА́ЦЬ (ВЫГАНЯ́ЦЬ) ПО́Т (СЕ́М, ДЗЕ́СЯЦЬ ПАТО́Ў)** *з каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *Пагард.* Бязлітасна прыгнятаць каго-н., эксплуатаваць, знясільваць цяжкай працай. **Сін.**: вазіць ваду *на кім*; высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 1 знач.); выціскаць сокі *з каго*; драць скуру *з каго* (у 1 знач.); піць кроў *з каго, чыю* (у 1 знач.); цягнуць гізунты *з каго*; цягнуць жылы *з каго*; цягнуць кішкі *з каго*; цягнуць сок *з каго.* **ВЫЦІСНУЦЬ (ВЫГНАЦЬ) ПОТ (СЕМ, ДЗЕСЯЦЬ ПАТОЎ)** *з каго. Зак. Які ён гаспадар ні добры, а ўсё роўна хоча з цябе сем патоў выціснуць.* Чарнышэвіч. *Калі ў цябе першы разрад, то трэнер з цябе сем патоў выцісне...* Ярашэвіч.

2. *Неадабр.* Моцна прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач,); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму.* **ВЫЦІСНУЦЬ (ВЫГНАЦЬ) ПОТ (СЕМ, ДЗЕСЯЦЬ ПАТОЎ)** *з каго. Зак. Выклікаюць мяне ў раён. А я, не ведаючы чаго, узяў ды і не паехаў. Сыдзе — думаю. Аж трасцу, на другое бюро выклікалі і так ужо давалі, так давалі, дзесяць патоў выгналі з мяне.* Лобан.

ВЫЦІСКА́ЦЬ СЛЯЗУ́ (СЛЁЗЫ). *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Плакаць для паказу, праз сілу, з намаганнем. **Сін.**: абліваца слязамі; бярозаю ліцца; вачэй не асушваць; выплакаць <усе> вочы; ліць слёзы <*па кім*>; пець рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *Кат Гейдрых ляжаў у труне. Кат Гімлер аплакваў яго. Кат Гітлер стаяў, як у сне.., слязу выціскаў, кракадзіл.* Колас. *Аўгіння выціскала слёзы і цёрла далонню сухія вочы.* Чорны. **ВЫЦІСНУЦЬ СЛЯЗУ (СЛЁЗЫ).** *Зак. Грамабоіха нават прабавала слязу выціс-*

нуць, а Грамабой чухаў патыліцу. Крапіва. *Пані Зінькевічова выціснула слязу, пагладзіла Вацака па галаве, дала цукерку-смактулёк.* «Маладосць».

2. *з каго, у каго.* Старацца выклікаць у каго-н. спачуванне, жаль. *На экзамены [Косця] заўсёды хадзіў у выцвілай чорнай кашулі і старых штанах. Гэта ён называў маскіроўкай. Выціскаў слязу з выкладчыкаў.* Крыга. **ВЫЦІСНУЦЬ СЛЯЗУ (СЛЁЗЫ).** *Зак.*

ВЫЦІСКА́ЦЬ СО́КІ *з каго. Незак. Разм. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бязлітасна прыгнятаць, эксплуатаваць, даводзіць да беднасці. **Сін.**: вазіць ваду *на кім*; высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 1 знач.); выціскаць пот *з каго* (у 1 знач.); драць скуру *з каго* (у 1 знач.); піць кроў *з каго, чыю* (у 1 знач.); цягнуць гізунты *з каго*; цягнуць жылы *з каго*; цягнуць кішкі *з каго*; цягнуць сок *з каго. Тады яны [рэгенты] пачынаюць рознымі спосабамі выціскаць з народа сокі на сваю карысць, так што нават галандскаму рэзідэнту нярэдка прыходзіцца абараняць народ ад «іхняга» уладара.* Маўр. **ВЫЦІСНУЦЬ СОКІ** *з каго. Зак. — А гэты Радкевіч адчувае сябе як рыба ў вадзе. Відаць, майстра выціснуць сокі з народа, — абураўся Ванькові*ч. Гурскі.

ВЫЦІСНУЦЬ • **ВЫЦІСНУЦЬ ПОТ** *з каго. Зак. да* **ВЫЦІСКАЦЬ ПОТ** *з каго.*
ВЫЦІСНУЦЬ СЛЯЗУ. *Зак. да* **ВЫЦІСКАЦЬ СЛЯЗУ**.
ВЫЦІСНУЦЬ СОКІ *з каго. Зак. да* **ВЫЦІСКАЦЬ СОКІ** *з каго.*

ВЫЦЬ • **ВАЎКО́М (ВО́ЎКАМ) ВЫ́ЦЬ.** *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка скардзіцца на якія-н. нягоды, пакуты. *Ды зразумейце вы: уборачная пачынаецца, а ў мяне дванаццаць трактарыстаў стаяць як укопаныя. Што значыць не крычы? Тут ваўком выць трэба.* Макаёнак.

ВЫЦЯГВАЕЦЦА • **ТВАР ВЫЦЯГВАЕЦЦА** *у каго.* Гл. твар.

ВЫЦЯГВАЦЦА • **ВЫЦЯ́ГВАЦЦА Ў НІ́ТКУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыкладваючы ўсе намаганні, рабіць амаль немагчымае для ажыццяўлення чаго-н. **Сін.**: вылузвацца са скуры; зямлю грызці (у 1 знач.); разбівацца ў блін; разбівацца ў дошку; разрывацца на часткі. *Любка той парою ў нітку выцягвалася: даўгі ж віселі на ёй, і не малыя даўгі, і як найхутчэй хацелася ж аддаць іх, расплаціцца з людзьмі.* І.Капыловіч. **ВЫЦЯГНУЦЦА Ў НІТКУ**. *Зак. [Старшыня] цябе вывучыў лепш, чым ты сам сябе. Ведае: папрасі цябе, дык ты ў нітку выцягнешся, а зробіш. Дня мала, дык ноччу, пры лямпачцы.* Кудравец. *[Аксана:] Я ў нітку выцягнуся, а за яе зраблю.* Макаёнак.

ВЫЦЯ́ГВАЦЦА Ў СТРУ́НКУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца навыцяжку. *Жаўнеры выцягваюцца ў струнку, бяруць пад казырок і заміраюць.* Крапіва. *Пан Зыгмунт выцягваецца ў струнку. Ён дакладвае.* Лынькоў. **ВЫЦЯГНУЦЦА Ў СТРУНКУ**. *Зак. Калі рыпнулі дзверы, паліцай спрасонку ўскочыў, ашалела вылупіў вочы на бургамістра і выцягнуўся ў струнку, трымаючы далонь пад казырком.* Новікаў.

ВЫЦЯГВАЦЬ • **ВЫЦЯГВАЦЬ НА БЕЛЫ СВЕТ** *каго, што.* Гл. выводзіць.

ВЫЦЯГНУЦЦА • **ВЫЦЯГНУЦЦА Ў НІТКУ**. *Зак. да* **ВЫЦЯГВАЦЦА Ў НІТКУ**.
ВЫЦЯГНУЦЦА Ў СТРУНКУ. *Зак. да* **ВЫЦЯГВАЦЦА Ў СТРУНКУ**.

ВЫЦЯГНУЦЬ • **ВЫЦЯГНУЦЬ ГІЗУНТЫ** *з каго. Зак. да* **ЦЯГНУЦЬ ГІЗУНТЫ** *з каго.*
ВЫЦЯГНУЦЬ ЖЫЛЫ *з каго. Зак. да* **ЦЯГНУЦЬ ЖЫЛЫ** *з каго.*
ВЫЦЯГНУЦЬ ЗА ВУШЫ *каго. Зак. да* **ЦЯГНУЦЬ ЗА ВУШЫ** *каго.*
ВЫЦЯГНУЦЬ КІШКІ *з каго. Зак. да* **ЦЯГНУЦЬ КІШКІ** *з каго.*
ВЫЦЯГНУЦЬ НА БЕЛЫ СВЕТ *каго, што. Зак. да* **ВЫЦЯГВАЦЬ НА БЕЛЫ СВЕТ** *каго, што.*

ВЫЦЯГНУЦЬ (ПРАЦЯГНУЦЬ) НОГІ. *Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; выпростваць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкінуць; лажыцца ў магілу; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *У бальніцу я не пайду. Пайсці мне ў вашу бальніцу, значыць, і ногі там выцягнуць.* Галавач. *— Шалапуціна! — грымеў ён [бацька] на сына. — Яна ж табе, дурню, матку замяніла! Яна ж цябе, абібока, і зараз корміць... Па бацькавым адным жалаванні ты б ногі выцягнуў, дурань...* Васілевіч. *На гэта вашы шэфы разлічваюць, я не сумняваюся. Але можаце перадаць ім, што не дачакаюцца. Хутчэй ногі працягну з голаду.* Новікаў. *І ён бы [заяц] ногі працягнуў, каб цешча не ўвіхалася, як маці: начамі доўгімі, не ведаючы сну, кампрэсы клала, спіртам націрала, і выскрабаўся ён, нялёгкі, з лёгкае рукі!* Э.Валасевіч.

ВЫЦЯГНУЦЬ СЛОВА *з каго, ад каго. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымусіць каго-н. гаварыць. *Ад Бушмара слова цяпер больш як калі цяжка было выцягнуць.* Чорны. *Падумаць толькі, нейкі год назад з Піліпа цяжка было слова выцягнуць, а цяпер гаворыць ужо не менш гадзіны і ні разу нават вачэй не апусціў...* Пестрак. *А цікава, што там на дачы робіцца? Не муж, а нейкі тайны агент, слова з яго не выцягнеш...* Кулеш.

ВЫШЫНІ • **З ВЫШЫНІ ПТУШЫНАГА ПАЛЁТУ**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Зверху, з такой вышыні, што ўсё відаць (глядзець, бачыць, назіраць і пад.). *Каб нехта зірнуў у гэты час на зямлю з вышыні птушынага палёту, ён бы ўбачыў тры кавалькады, якія разбягаліся ў розныя бакі ад замкнёнага на ўсе завалы і нібыта бязлюднага кляштара.* Караткевіч. *Падымемся і паглядзім на горад з вышыні птушынага палёту. Вось здорава будзе!* Васілеўская. *Горад быў сфатаграфаваны белай балтыйскай ноччу з вышыні птушынага палёту.* Дайнека. *Вядома, з вышыні птушынага палёту Прыпяць і яе ваколіцы ўяўляюць цяпер экзатычнае відовішча.* Пашкоў.

2. Павярхоўна, не ўнікаючы ў сутнасць справы (рашаць, разглядаць што-н.). *Была спісана вялікая бухгалтарская кніга, дзе з вышыні птушынага палёту мы аглядалі гісторыю роднага сяла.* Навуменка.

НА ВЫШЫНІ *быць, аказацца, трымацца* і пад. *Вык. і акал. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. і абстр. прадмета. У стане задаволіць самыя строгія патрабаванні. **Сін.**: на высокай хвалі; на ўзроўні. *Апранацца [Карыца] умела з густам, па сучаснай модзе... І ў сэнсе адукаванасці была на вышыні.* Ермаловіч. *Хачу для справядлівасці згадаць і пра сябе нешта такое, калі і я быў, што называецца, не на вышыні, калі з кім абыходзіўся нячула, груба, нетактоўна. Не ўспамінаецца...* Радкевіч. *Факультэцкі сход, цэлы сход павярнулі па-свойму! Сход аказаўся не на вышыні.* Мележ. *Зрэшты, даруй, браток, і трымайся на вышыні!..* Караткевіч.

ВЫШЫНЮ • **УЗНІМАЦЦА НА ВЫШЫНЮ** *якую*. Гл. узнімацца.

УЗНІМАЦЬ НА ВЫШЫНЮ *якую што*. Гл. узнімаць.

ВЫШЭЙ • **БЯРЫ ВЫШЭЙ**. Гл. бяры.

ВЫШЭ́Й ВУШЭ́Й *чаго. У безас. ужыв. Разм.* Надзвычай многа. Часцей пра работу, клопаты і пад. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго, чаго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Прайшоў я, значыць, творчы конкурс у Літаратурны інстытут. Гонару — вышэй вушэй! Прыехаў у белакаменную здаваць уступныя экзамены...* Л.Галубовіч. *І не турбуйся, наўрад ці ў гэтыя выхадныя твае босы аб'явяцца. Напярэдзе жаночы дзень, мяркую, у іх праблем і без цябе вышэй вушэй...* Маракоў.

ВЫШЭ́Й ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ). *Разм. З адценнем спачування ці натхнення.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы (звычайна перад зваротам). Не адчайвайся, не сумуй, будзь упэўнены ў сабе. *— Дзякуй табе, Максіме. — Вышэй галаву, Андрэй! Мы яшчэ пажывём!* Машара. *Каб я так сумаваў, як ты, даўно загнуўся б у крук. Выратоўвае работа, людзі. Вышэй галаву!* Алешка. *Што мы, як вахлакі! Самі сябе не паважаем. Вышэй галовы, арлы. Усё будзе добра.* Няхай.

ВЫШЭ́Й ГАЛАВЫ́ *чаго. У безас. ужыв. Разм.* Надзвычай многа. Часцей пра работу, клопаты і пад. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Гэтымі днямі работы было вышэй галавы — цягала [Анэля] гарбузы і выбірала з іх семкі, сушыла бацвінне, падбірала бульбу...* Кажадуб. *Чакаў фэст, і тут ужо сваіх турбот вышэй галавы.* «Маладосць».

НА ГАЛАВУ́ ВЫШЭ́Й *за каго. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Намнога разумнейшы, значна больш вопытны (у параўнанні з кім-н.). *У адносінах да Асму-*

гіна не было зроблена ніякіх сурёзных высадаў, бо ў галіне сваёй спецыяльнасці ён і сапраўды быў на галаву вышэй за іншых, больш памяркоўных і міралюбных. Асіпенка. *— Я некалькі разоў чуў Скірмунта... Ён вораг моцны і небяспечны. — А нам трэба, каб кожны з нас быў на галаву вышэй за нашых праціўнікаў, — зазначыў Галуза.* Гурскі.

ТРЫМАЦЬ ВЫШЭЙ ГАЛАВУ. Гл. трымаць.

ВЫШЭЙШАЙ • **ВЫШЭЙШАЙ МАРКІ**. Гл. маркі.

ВЫШЭЙШАЙ ПРОБЫ. Гл. пробы.

ВЫЯДА • **ВЫЯ́ДА ДУШЫ́ (СЭ́РЦА)**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі вык. ці зваротка. Разм. Асудж.* Назойлівы, надакучлівы чалавек. **Сін.**: ад'яда душы; пераяда вантроб. *І зноў, як там, у кабінеце, Зімаўцу захацелася турнуць ад сябе выяду душы.* Карамазаў.

ВЫЯДАЕ • **РАСА ВОЧЫ ВЫЯДАЕ** *каму*. Гл. раса

ВЫЯДАЦЬ • **ВЫЯДА́ЦЬ ВО́ЧЫ** *<каму>. Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзекліва дакараць каго-н. **Сін.**: выбіраць вочы *каму*. **ВЫЕСЦІ ВОЧЫ** *<каму>. Зак. — Ды вы не саромейцеся! — Сораму мне не баяцца, і без яго вочы выелі...* Лынькоў. *Праўда, дзіцёнак у яе яшчэ [ёсць], але што ён табе, той дзіцёнак, вочы выесць, ці што.* Гігевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Страшэнна дакучаць. **ВЫЕСЦІ ВОЧЫ** *<каму>. Зак. Так гэта зіма выела вочы. Няма ў чым выйсці ні самім, ні дзецям.* Міська.

ВЫЯДА́ЦЬ ДУШУ́ (СЭ́РЦА) *каму. Незак. Разм. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Моцна хваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. **Сін.**: ад'ядаць вантробы *каму*; ад'ядаць душу *каму*; пераядаць косці *каму*; плеш пераядаць *каму*. *А як будзе, дык будзе. Навошта выядаць душу.* Левановіч. *Яго [Ёсіпава] маленькая, сухенькая Анця, калі дзеці плачам пачнуць выядаць сэрца, крычала праз слёзы: — Людзі дык могуць кавалак хлеба расстарацца, а ты трымаешся за калгас... На, кармі іх сам!* Дуброўскі. **ВЫЕСЦІ ДУШУ (СЭРЦА)** *каму. Зак. За дарогу ўсю душу выеў пракляты дождж.* Мік.Ткачоў. *Душу выела гэта бальніца — то ляжыш, то сядзіш.* Цяжкі.

ВЫЯЗДЖАЦЬ • **ВЫЯЗДЖА́ЦЬ НА ГАРБЕ́ (-Ў)** *чыім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітрыкамі выкручвацца з якога-н. становішча за кошт каго-н. *Не, нічога ў іх з Брытвіным не выйдзе. Хопіць хітрыць і выязджаць на чужым гарбе. Сцёпка вінаваты, яго, вядома, пакараюць, але раней ён раскажа, як усё гэта адбывалася, і назаве Міцю.* Быкаў. **ВЫЕХАЦЬ НА ГАРБЕ (-У)** *чыім. Зак. Няма добрых людзей сярод гэтых буржуяў. Усякі наровіць, каб на тваім гарбу выехаць, каб самому нічога не рабіць.* Галавач.

ВЯДЗЕ • **І (НА́ВАТ) ВО́КАМ (БРЫВО́М) НЕ ВЯДЗЕ́**. *Незак. Адз. і мн.; м., ж., н. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Ніяк не рэагуе, не звяртае ніякай увагі. **Сін.**: і вухам не весці; <і> не лыс; <і> у вус <сабе> не дзьмуць; не шманае; хоць бы хны (у 1 знач.); хоць бы што (у 1 знач.). *Філімонаў і Мерзлякоў знікаюць. Памкамузвода, старшына і брывом не вядуць. Як бы іх гэта не датычыць.* Навуменка. **І (НАВАТ) ВОКАМ (БРЫВОМ) НЕ ПАВЁЎ, (НЕ ПАВЯДЗЕ)**. *Зак. Васька якраз з мужчынамі сядзеў на мяжы і на сварку жанчын нават вокам не павёў.* Карпюк. *[Рыгор] схапіў з галавы капялюш і размахнуўся, але вавёрка і вокам не павяла, толькі хутка абкруцілася навакола сябе.* Гартны. *Канстанцін Міхайлавіч даваў сабе абяцанне, што зірне толькі зверху, апошні раз, і больш і вокам не павядзе.* Лужанін. *Барадка і брывом не павёў, быццам не*

чуў. Шамякін. *Гаспадыня і тут нават не павяла брывом — паслухмяна накінула на галаву вялікую гарусоўку* і.. *выкацілася з хаты*. Чыгрынаў.

ВЯДОМА • **АДНАМЎ АЛА́ХУ ВЯДО́МА**. *У знач. безас. ск. Разм. Жарт*. Нікому не вядома, ніхто не ведае. **Сін**.: аднаму богу вядома. *Даганяю строй. І раптам на мяне з воблака «хейнкель». Аднаму алаху вядома, куды ён ляцеў*. Алешка. *Чаму яна [Марыя Мікалаеўна] вылучыла Кабазу сярод іншых гвардзейцаў, аднаму алаху вядома, бо пад яе падладжваліся і камандзіры, і рухавыя старшыны*. Новікаў.

АДНАМЎ БО́ГУ ВЯДО́МА. *У знач. безас. ск. Разм*. Нікому не вядома, ніхто не ведае. **Сін**.: аднаму алаху вядома. *[Жлукта:] Можа, я выдатны артыст, можа, мастак ці паэт, гэта аднаму богу вядома*. Крапіва. *Так [цяжка] дабрацца да гэтага Скідзеля, а што будзе там — аднаму богу вядома*. Быкаў.

ВЯДОМАЯ • **ВЯДОМАЯ РЭЧ**. Гл. рэч.

ВЯДРА • Ліць (паліць), лінуць **ЯК (НІБЫ́) З ВЯДРА́**. *Акал. Разм*. Вельмі моцным струменем, суцэльным патокам. Аб праліўным дажджы. **Сін**.: як з луба; як з рэшата (у 1 знач.). *Дождж нібы з вядра лінуў*. А.Александровіч. *Дзень чацвёрты і пяты.. [дождж] лье як з вядра*. Куляшоў. *Згушчаліся хмары, аблажыла ўсё неба, стала цёмна, як у калодзежы, загрукацеў гром, бліснула маланка, і як з вядра лінуў дождж*. Гурскі. *Цяпер ён [дождж] ішоў з перапынкамі, быццам раздумваючы: пальё як з вядра паўгадзіны, а тады перастане*. Чыгрынаў.

ВЯДУЦЬ • **КУДЫ ВОЧЫ ВЯДУЦЬ**. Гл. вочы.
КУДЫ НОГІ ВЯДУЦЬ. Гл. ногі.
НОГІ ВЯДУЦЬ *каго*. Гл. ногі.

ВЯЖА • **ЛЫКА НЕ ВЯ́ЖА (НЕ ВЯЗА́Ў, НЕ ВЯ́ЖУЦЬ, НЕ ВЯЗА́ЛІ)**. *Праст*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Такі п'яны, што ледзь гаворыць. *[Палажка:] А то Пракоп, баюся, каб не замёрз... На возе, у сене ляжыць... П'яны, лыка не вяжа*. Сачанка. *Ляснік не вязаў лыка, і пра Шашолкавы сады ў той вечар я нічога ў яго не дапытаўся б*... Кусянкоў. *Як толькі скончыў Ларывончык, трываўся ўстаць і нешта сказаць Анісім Папок. Але ён не вязаў лыка*. Сабаленка. *Вярыга з вустым Максімам п'яныя, лыка не вяжуць*. Новікаў.

ВЯЗАЦЬ • **ХАХЛЫ́ ВЯЗА́ЦЬ (ЗВЯ́ЗВАЦЬ)** *у каго, каму. Незак. Разм. Неадабр*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даводзіць каго-н. да спрэчкі, правакаваць лаянку, непрыязнасць. *[Зазыбу] не.. вельмі хацелася распачынаць сярод поля сход ды хахлы вязаць у людзей*. Чыгрынаў. **ХАХЛЫ ЗВЯЗАЦЬ** *у каго, каму. Зак*.

ВЯЗІ • **ХОЦЬ НА ВЫСТАЎКУ <ВЯЗІ>**. Гл. выстаўку.

ВЯЗЫ • **СКРУЦІЦЬ ВЯЗЫ** *каму*. Гл. скруціць.
СКРУЦІЦЬ САБЕ ВЯЗЫ. *Гл*. скруціць.

ВЯКІ • **А́РЭДАВЫ ВЯКІ́** жыць (пражыць). *Устар. Акал. Функц. не зам*. Вельмі доўга. *Паглядзі вот тут, у гімнасцёрцы, ёсць нейкія паперы. Дастань іх. Гэта во мая Мар'я Васільеўна. Пражылі мы з ёю арэдавы вякі, а дзяцей і не займелі*. Лобан.

ВЯКОЎ • **ВА ВЕКІ ВЯКОЎ**. Гл. векі.
НА ВЕКІ ВЯКОЎ. Гл. векі.
ПА ВЕК ВЯКОЎ. Гл. век.
СПАКОН ВЯКОЎ. Гл. спакон.

ВЯКУ • **ЧАРВЯКУ НА ВЯКУ**. Гл. чарвяку.

ВЯЛЕЎ • **І БОГ ВЯЛЕЎ** *каму*. Гл. бог.

ВЯЛІКА • **АД МАЛА ДА ВЯЛІКА**. Гл. мала.

ВЯЛІКАГА • **АД МАЛОГА ДА ВЯЛІКАГА**. Гл. малога.
ВЯЛІКАГА СЭРЦА. Гл. сэрца.
З ВЯЛІКАГА РОЗУМУ. Гл. розуму.

ВЯЛІКАЕ • **ВЯЛІКАЕ СЭРЦА** *ў каго*. Гл. сэрца.

ВЯЛІКАЙ • *Бандыт* **З ВЯЛІКАЙ ДАРОГІ**. Гл. дарогі.
ВЯЛІКАЙ ДУШЫ. Гл. сэрца.
З ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ. *Гл.* літары.

ВЯЛІКАЯ • **БЯДА ВЯЛІКАЯ**. Гл. бяда.
ВАЖНАСЦЬ ВЯЛІКАЯ. Гл. важнасць.
ВЯЛІКАЯ МЯДЗВЕДЗІЦА. Гл. мядзведзіца.
КІШЭНЯ ВЯЛІКАЯ. Гл. кішэня.
НЕ <ВЯЛІКАЯ> БЯДА. Гл. бяда.

ВЯЛІКІ • **КЛОПАТ ВЯЛІКІ** <*каму*>. Гл. клопат.
ВЯЛІ́КІ РАСЦІ́! *Выкл. Разм.* Выказванне дарослых, адрасаванае дзецям, як пажаданне ім удачы, поспеху, усяго добрага. *— Дзякуй табе, цётка. І вы — расціце вялікія, — пажадаў ён малым. — Можа, калі лепей будзе.* Быкаў. *— Дзякуй яшчэ раз. Шчасліва аставацца. — Будзь здароў. Расці вялікі.* Шамякін. *Гэта ж трэба — дажыць да сямідзесяці!.. Так, бацькі благаслаўлялі: «Вялікі расці!» Гадавалі, стаўлялі на ногі, рыхтавалі да другой дарогі.* Вярцінскі. [*Даніловіч*, с. 43: вялікі (велькі) расці — 'выказванне падзякі дзецям за паслугу; дзякуй' і 'адказ дзецям на словы падзякі; калі ласка'.]

ВЯЛІКІМ • **ПА ВЯЛІКІМ РАХУНКУ**. Гл. рахунку.

ВЯЛІКІЯ • **ВОЧЫ ВЯЛІКІЯ ЗРАБІЛІСЯ** *ў каго*. Гл. вочы.
РАБІЦЬ ВЯЛІКІЯ ВОЧЫ. Гл. рабіць.

ВЯНУЦЬ • **ВУШЫ ВЯНУЦЬ** <*у каго, ад чаго*>. Гл. вушы.

ВЯРБЕ • **ГРУШУ НА ВЯРБЕ** *вярзці*. Гл. грушу.
ГРУШЫ НА ВЯРБЕ. Гл. грушы.
НА ВЯРБЕ ГРУШЫ РАСТУЦЬ *у каго*. Гл. грушы.

ВЯРБЛЮД • *Даказваць, даводзіць, што* **НЕ ВЯРБЛЮ́Д**. *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім не вінават у тым, у чым абвінавачваюць. *[Тата першы:] Яшчэ пакруцішся, як вуж на вогнішчы, калі я ў пяць інстанцый чыркану — і пяць камісій па сігналу возьмуцца ў пяць заходаў высвятляць віну!.. Тады дакажаш ім, што не вярблюд!* Гілевіч.

ВЯРНУЦЦА • **ВЯРНУ́ЦЦА З ТАГО́ СВЕ́ТУ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адратавацца ад смерці, выздаравець, ачуняць. **Сін**.: устаць з магілы. *Антон глядзеў на Ахахоніна, як на чалавека, што вярнуўся з таго свету. Гэты чалавек, па ўсіх законах прыроды, не павінен быў болей жыць, але вось ён — ляжыць побач, шумна дыхае, нават усміхаецца куточкамі вуснаў.* Дайнека. *Назаўтра Іван, аднак, прачнуўся здаровы... — З таго свету вярнуўся, цётка, — сказаў ён, звяртаючыся да маці сіплым, зусім не падобным на ранейшы, голасам.* Навуменка.
ВЯРНУЦЦА Ў СТРОЙ. *Зак. да* **ВЯРТАЦЦА Ў СТРОЙ**.

ВЯРНУЦЬ • **ВЯРНУ́ЦЬ З ТАГО́ СВЕ́ТУ** *каго. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адратаваць ад смерці, вылечыць. *Многа людзей выхадзіла [Яніна Варанковіч], вяр-*

нула, можна сказаць, з таго свету. Дамашэвіч. *Як я даставаў таго доктара — не помню... Шмат я іх пасля гэтага перацягаў, але, дай божа ім доўгі век, з таго свету вярнулі паненку...* Ядвігін Ш. — *Будзе жыць, — радуецца доктар. — Рэдкі выпадак. Можна сказаць, з таго свету вярнулі.* Пальчэўскі. *Яна [урач] не верыла, што можна штосьці змяніць, можна вярнуць карэспандэнта з таго свету... Ох, і сітуацыя — няхай бы яна правалілася...* І.Капыловіч.

ВЯРНУ́ЦЬ НАЗА́Д <СВАЁ> СЛО́ВЫ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмовіцца ад сказанага. **Сін.**: браць <свае> словы назад (у 2 знач.). *І сказаць што ў сваё апраўданне не мае [Леанора], і не можа ісці. Як бы дарага заплаціла яна, каб вярнуць назад свае словы.* Мысліўец. *Смяяўся Богут, але позна, і слоў не вернеш тых назад.* Колас.

ВЯРНУ́ЦЬ НО́С *ад каго, ад чаго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Грэбуючы кім-н. ці чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць. **Сін.**: адварочваць нос <*ад каго, ад чаго*> (у 1 знач.); вярнуць рыла <*ад каго, ад чаго*>; паказваць спіну (у 1 знач.). *Няўжо мы такія непрыгожыя, што ты нос вернеш?* Ваданосаў.
2. З пагардай адмаўляцца, не згаджацца. **Сін.**: адварочваць нос <*ад каго, ад чаго*> (у 2 знач.); адварочваць морду <*ад каго, ад чаго*> (у 2 знач.); круціць носам (у 1 знач.). *Ці мо твая гаспадыня смачней варыць, [дык] ты ўжо і нос вернеш?* Міська. *Як толькі хлопец ці дзеўка кончыць школу, то ад простай работы верне нос.* Навуменка.
3. Пагарджаць кім-, чым-н. **Сін.**: адварочваць нос <*ад каго, ад чаго*>; круціць носам (у 2 знач.). — *Не, вы паглядзіце на гэтага піжона, — абурыўся Валодзя. — Тыдня не пажыў ў горадзе, а ўжо нос верне ад матчыных песень.* Прыгодзіч. *А Галя твая, як бы табе сказаць, нос ад нас верне. Яна мяне проста выгнала ад сябе, калі я зайшоў быў.* Лынькоў.

ВЯРНУ́ЦЬ РЫ́ЛА <*ад каго, ад чаго*>. *Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Грэбуючы кім-, чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць. **Сін.**: адварочваць нос <*ад каго, ад чаго*> (у 1 знач.); адварочваць морду <*ад каго, ад чаго*>; вярнуць нос <*ад каго, ад чаго*> (у 1 знач.); паказваць спіну (у 1 знач.). — *Чаго ж? Мужык відны.. чым не пара? А то даперабіраешся да сівых валасоў, як мая, — [Трахімаўна] дакорліва кіўнула на Хімку. — Цяпер бы рада хоць за казла, абы дома не была, а той рыла верне ды на ярачку аблізваецца.* Грахоўскі.

ГО́РЫ (ГАРУ́) ВЯРНУ́ЦЬ (ВАЛІ́ЦЬ) *на каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі няславіць каго-н., нагаворваючы, узводзячы паклёп. *Цяпер, як Банадыся выселілі, Рыгор на яго горы верне, нібы ён яго гэтак ненавідзіць!* Чорны. *Марозіха на Гаварушку горы верне.* Лобан. *Аб тым нямала ўжо трубілі, што кожны з цыганоў сваю кабылу хваліць, а на чужую горы валіць.* Крапіва. *Што ён мае да яго? Чаго ён гару верне на бязвіннага чалавека?* Зарэцкі.

ВЯРОВАЧКАЙ • **АДНОЙ ВЯРОВАЧКАЙ ЗВЯЗАНЫ** *з кім.* Гл. звязаны.
ЗВЯЗАЎ ЧОРТ ВЯРОВАЧКАЙ *каго.* Гл. чорт.

ВЯРОЎКА • **ВЯРО́ЎКА ПЛА́ЧА** *па кім. У безас. ужыв. Разм. Пагард.* Хто-н. заслугоўвае павешання. **Сін.**: асіна плача *па кім*; вісельня плача *па кім.* — *Па табе даўно вяроўка плача! — выгукнуў Прылепка...* Дуброўскі. *А солтыс лаецца, кажа, што па дзеду Лаўрэну вяроўка плача.* Каліна. — *Плача па табе вяроўка, — працадзіў праз зубы Шмігельскі.* Гурскі.

ВЯРОЎКІ • **ВЯРОЎКІ ВІЦЬ** *з каго.* Гл. віць.
З ВЕТРУ ВЯРОЎКІ ВІЦЬ. Гл. віць.
ХОЦЬ <ТЫ> ВЯРОЎКІ ВІ *з каго.* Гл. ві.

ВЯРОЎКУ • **ЛЕЗЦІ Ў ВЯРОЎКУ**. Гл. лезці.

ВЯРОЎЦЫ • **<І> НА ВЯРОЎЦЫ НЕ ЗАЦЯГНЕШ** *каго куды*. Гл. зацягнеш.

ВЯРСТА • **ВЯРСТА́ КАЛО́МЕНСКАЯ**. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек вельмі высокага росту. *Зверху раздаўся глухаваты голас: — Гэй, вярста каломенская, прыгніся, калі кацялок табе дарагі. Тут хутка прадзіравяць.* Новікаў.

ВЯРСТУ • **З КАЛО́МЕНСКУЮ ВЯРСТУ́**. *Вык. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі высокі. **Сін.**: хоць <ты> сабак вешай *на кім*. **Ант.**: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; аршын з шапкай; жабе па калена; з вузел; кату па пяту; пад стол пяшком ходзіць. *Адзін, як за Крычавам кажуць, з каломенскую вярсту, другі — карантыш.* Чыгрынаў.

ВЯРТАЦЦА • **ВЯРТА́ЦЦА Ў СТРО́Й**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Набываць працаздольнасць ці баяздольнасць. **Сін.**: станавіцца ў строй. **Ант.**: выбываць са строю (у 1 знач.). **ВЯРНУЦЦА Ў СТРОЙ**. *Зак. Далей [Алесь] павінен сам паклапаціцца пра сябе. Уласна кажучы, клопат у яго адзін — хутчэй вярнуцца ў строй, знайсці сваё месца ў вайне з фашызмам.* Шамякін.

ВЯРХОМ • **ВЯРХОМ ПАЕХАЦЬ** *на кім*. Гл. паехаць.

ЕЗДЗІЦЬ ВЯРХОМ *на кім*. Гл. ездзіць.

ВЯРШКІ • **ЗБІРАЦЬ ВЯРШКІ**. Гл. збіраць.

ВЯРЭДЗІЦЬ • **ВЯРЭ́ДЗІЦЬ ДУШУ́ (СЭ́РЦА)** *каму, чыю. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выклікаць неспакой, хваляванне, трывогу. **Сін.**: выварочваць душу *чыю, каму*; вярэдзіць рану *каму, чыю*; муціць душу *каму, каго*; пераварочваць <усё> нутро *ў каго*; пераварочваць <усю> душу *чыю, каму, каго*; скрэбці за душу *каго*; труціць душу *каму*. *Спачатку думаў не заходзіць, каб не вярэдзіць душы ні табе, ні сабе. А потым...* Лобан. *Увогуле [Платонавы] расказы, простыя, жыццярадасныя, надзвычай вярэдзяць мне сэрца.* Шамякін. *Гэта былі б марныя клопаты, марныя спадзяванні — яны б толькі вярэдзілі сэрца, уносілі б неспакой.* Сачанка. **РАЗВЯРЭДЗІЦЬ ДУШУ (СЭРЦА)** *каму, чыю. Зак. Чужое неўладкаванае жыццё, чужая бяда развярэдзіла душу.* Дайнека.

ВЯРЭ́ДЗІЦЬ РА́НУ (-Ы) *каму, чыю. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Непакоіць, хваляваць каго-н., выклікаючы цяжкія ўспаміны. **Сін.**: выварочваць душу *чыю, каму*; вярэдзіць душу *каму, чыю*; муціць душу *каму, каго*; пераварочваць <усё> нутро *ў каго*; пераварочваць <усю> душу *чыю, каму, каго*; скрэбці за душу *каго*; труціць душу *каму*. *[Багушэвіч], прыгадаўшы тое далёкае, не стаў затрымліваць на ім увагу, адсек яго ад сябе, каб не вярэдзіць рану.* Хомчанка. **РАЗВЯРЭДЗІЦЬ РАНУ (-Ы)** *каму, чыю. Зак. Непатрэбная сустрэча з непажаданым чалавекам яшчэ больш развярэдзіла рану.* Карпаў.

ВЯСЕЛЛЕ • **БРЫЛЬЯ́НТАВАЕ ВЯСЕ́ЛЛЕ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Сямідзесяціпяцігадовы юбілей сямейнага жыцця. *Па-свойму адметнай і радаснай падзеяй не толькі для жыхароў вёскі Бондары стала брыльянтавае вяселле Алены Канстанцінаўны і Мікалая Мікалаевіча Паляковых.* «Нар. газ.»

ЗАЛАТО́Е ВЯСЕ́ЛЛЕ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Пяцідзесяцігадовы юбілей сямейнага жыцця. *Дзе ж гэта мая гаспадыня? Загаварылася недзе... Мы з ёй ле-*

тась справілі залатое вяселле. Радкевіч. *Я помню, як ён спраўляў залатое вяселле.* Воранаў.

СЯРЭ́БРАНАЕ ВЯСЕ́ЛЛЕ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Дваццаціпяцігадовы юбілей сямейнага жыцця. — *Колькі мы жывём з табой? — Многа. Неўзабаве сярэбранае вяселле давядзецца гуляць.* Карпаў. *Дваццаць чатыры гады! Божа мой! Чуеш, Маша? У нас сярэбранае вяселле ўжо на носе.* М.Капыловіч.

ЧЭРЦІ ВЯСЕЛЛЕ СПРАЎЛЯЮЦЬ. Гл. чэрці.

ВЯСЕЛЬНЫ • **ВЯСЕЛЬНЫ ГЕНЕРАЛ**. Гл. генерал.

ВЯСЁЛАЯ • **ВЯСЁЛАЯ МІНА ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ**. Гл. міна.

ВЯСЁЛУЮ • **РАБІЦЬ ВЯСЁЛУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ**. Гл. рабіць.

ВЯСЁЛЫЯ • **<ВЯСЁЛЫЯ> ЧОРЦІКІ СКАКАЛІ Ў ВАЧАХ** *чыіх, у каго.* Гл. чорцікі.

ВЯТРАХ • **НА СЯМІ́ ВЯТРА́Х**. *Разм.* **1.** *Акал.* Адзінока і наводшыбе. *Трэба ж так, аднекуль семачка ўпала ў трэшчыну карніза, там пыл, крыху зямлі, занесенай ветрам, і парасло, карэньчыкі ўпіліся між цаглін. Трымалася дрэўца на сямі вятрах і расло, зелянела.* Хомчанка. *Станок давялося ратаваць ад іржы, бо стаяў ён на сямі вятрах.* «Звязда».

2. *Акал. і вык.* На адкрытай, нічым не заслоненай мясцовасці (быць, знаходзіцца і пад.). *Твой Баку на сямі вятрах, а на дні сем пагод на хвіліну.* Барадулін. *Ціхі домік на сямі вятрах, засаўка пісклявая ў дзвярах.* Камейша. *Астыглы на сямі вятрах барак — калоціць сцены кашаль перуновы.* «Маладосць».

3. *Акал.* Па (у) нічым не заслоненай прасторы (ляцець, імчацца, плысці і пад.). *Плывём мы на сямі вятрах, пад вастразвонны гоман косаў.* Пашкоў. *Імчыць дарога, пыл завейкай круціцца, ляціць аўтобус на сямі вятрах.* «Полымя».

ВЯТРЫ • **ВЯТРЫ́ ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х, ЦЯБЕ́, ВА́С) ВЕ́ДАЮЦЬ (ЗНА́ЮЦЬ)**. *Часцей у знач. галоўн. ск. Праст.* Невядома. **Сін.**: агонь яго ведае; алах яго ведае; бог яго ведае; кадук яго ведае; ліха яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; хто яго ведае; чамярыца яго ведае; чорт яго ведае. *Вятры яго ведаюць, хто там будзе чакаць за той сцяною.* Шлег. — *А дзе ж сын быў, ці ён не бачыў? — Вятры яго знаюць, мо адлучыўся з дому.* Адамчык.

ЯКІЯ ВЯТРЫ ЗАГНАЛІ *каго куды.* Гл. вецер.

Г

ГА • **ЯК ГА**. Гл. як.

ГАВАРЫ • **ГАВАРЫ́ З ЧО́РТАМ (З П'Я́НЫМ) ПА́ЦЕРЫ!** *Вык. Праст.* Выказванне абурэння, незадавальнення тым, з кім немагчыма весці размову, ніяк нельга дамовіцца. — *Ніхто вам зайздросціць не стане. — Вось і гавары з чортам пацеры! Відаць, не ўсякім вялікім пад святымі сядзець.* Махнач. — *Ды цябе сем сабак не перабрэша, а не то каб я адзін. Аднаго заводу з Тахвіляю. Чорт за д'ябла цягне. — Ат! Гавары з п'яным пацеры. Ты сваё, а ён сваё.* Калюга.

ДА ТРО́Х (ДА ДВУ́Х) НЕ ГАВАРЫ́ *з кім, каму. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Хто-н. вельмі рашучы, строгі, прынцыповы, не церпіць пярэчання. **Сін.**: шалёны

поп хрысціў *каго. Пшавара быў ляснік сярдзіты, апроч таго, не лыкам шыты: шырок, плячыст, як дуб стары, і з ім да трох не гавары!* Колас. — *Давай капай,— пасуравеў нарэшце наглядчык,— а то вунь начальнік турмы ідзе. З ім да трох не гавары.* Дайнека. *[Міхаліна:] Яму ж, бывала, да трох не гавары. Што ні дзень — на лбе гуз на гузе і чатыры каўняры ў сарочцы.* Петрашкевіч. *Збяруцца [на вечарынцы] хлопцы са сваёй і іншых вёсак, хлопцы-зухі, хлопцы-адорвы, якім да двух не гавары...* Радкевіч. *І вучыцца [Юрка] іншым на зайздрасць! Праўда, як падрос, то ўжо характар у яго стаў такі — да двух не гавары.* Ярашэвіч.

ШТО НІ ГАВАРЫ. Гл. кажы.

ГАВАРЫЦЬ • **ГАВАРЫ́ЦЬ НА КАРЫ́СЦЬ** *каго, чаго, чыю. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Служыць доказам, пацвярджэннем якіх-н. станоўчых якасцей каго-, чаго-н. *Я згодна, я ведаю куды менш, чым ведаеце вы самі. Але сёе-тое і я ведаю. І, на жаль, яно іншы раз гаворыць не на вашу карысць.* Сачанка. *І тое, што аўтар унікае рыторыкі і гучных пустых фраз, гаворыць на яго карысць.* Бондар.

ЁСЦЬ ПРА ШТО́ ГАВАРЫ́ЦЬ! *Выкл. Разм.* Дробязь, не варта ўвагі. Вокліч здзіўлення, дакору, нязгоды з пачутым. *[Караўкін:] У вас заўсёды будзе, што душа жадае. Пра сям'ю таксама можаце не клапаціцца. [Дабрыян:] Сям'я ў мяне невялікая. Праўда, сабака ёсць. [Караўкін:] Ёсць пра што гаварыць!* Крапіва. — *Леанора галасавала некалі, каб Міцьку майго не прымалі ў камсамолію...* — *Божа, ёсць пра што гаварыць, — уздыхнула Дарка.* Мыслівец.

ШТО <І> ГАВАРЫЦЬ. Гл. казаць.

ГАВОРАЧЫ • **НЕ ТУТ ГАВОРАЧЫ**. Гл. казана.

ГАВОРЫЦЬ • **ГАВО́РЫЦЬ (ГАВАРЫ́Ў) СА́М (-А́, -О́, -І) ЗА СЯБЕ́**. *Незак. Адз. і мн. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. і абстр. прадмета. Выразна сведчыць пра што-н., не патрабуючы іншых пацвярджэнняў. *Цвердалобы, зблытаны ў падзеях урад вуснамі цара абвясціў маніфест аб прызыве ратнікаў апалчэння другога разраду... Размах здарэнняў гаварыў сам за сябе.* Гартны. *Ужо адзін факт, што Саід мае тры аўтамашыны, гаворыць сам за сябе.* Мяснікоў. *Надзвычайная інфармаванасць налётчыкаў і наяўнасць у іх міліцэйскай формы гаварылі самі за сябе.* Праўдзін.

ГАВОРЫЦЬ З НЕБАМ. Гл. гамоніць.

СКУРА ГАВОРЫЦЬ *у каго, на кім.* Гл. скура.

ГАД • **ГА́Д (ЗМЕ́Й) ПАДКАЛО́ДНЫ**. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Агідны, шкодны, каварны чалавек, які дзейнічае спадцішка. Пра мужчыну. **Сін.**: гадзіна падкалодная; гадзіна паўзучая; гад паласаты; гад паўзучы; гад печаны. *На душы ў яе [Парaскі] закіпела, і свой гнеў яна ледзь стрымлівала. — Ах ты, гад падкалодны! Ты яшчэ дасюль па зямлі ходзіш?* І.Капыловіч. *Ага, ты за мной цікуеш? А цяпер прыйшоў? Гад ты няшчасны, гад падкалодны!* Гамолка. — *Ах ты, змей падкалодны! Колькі ж ты нявінных душачак загубіў? — ускінуўся самы рахманы ў атрадзе чалавек — дзед Ігнат Дубіцкі.* Грахоўскі.

ГА́Д ПАЛАСА́ТЫ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вылюдак, нягоднік, агідны, шкодны, каварны чалавек. Пра мужчыну. **Сін.**: гадзіна падкалодная; гадзіна паўзучая; гад падкалодны; гад паўзучы; гад печаны. *[Скаромны:] Рабочы клас вас не зразумее! Асудзіць! Закляймуе! [Каравай:] Ён хацеў накарміць рабочы клас! А? Гад паласаты! З каго скуру дзярэш? Жулік! Махляр! Спекулянт!* Макаёнак. *Чалавек сто прыбегла разам з ім на торжышча. Хто з кіем, хто з го-*

лым кулаком. Жалезную зброю ваявода забараніў браць. — Дык гэта пярунніці, нехрысці! — закрычаў натоўп. — Ах, гады паласатыя! Дайнека.

ГА́Д ПАЎЗУ́ЧЫ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вылюдак, нягоднік, агідны, шкодны, каварны чалавек. Пра мужчыну. **Сін.**: гадзіна падкалодная; гадзіна паўзучая; гад падкалодны; гад паласаты; гад печаны. *[Лобаў:] Курт пракляты! Дыхае яшчэ, гад паўзучы! Ён жа мне, трасца яму ў бок, таксама за цэлае лета не заплаціў.* Васілеўскі. *Міхася не чапай, гад паўзучы!* Машара. *Мы згняцём паўзучых гадаў, мы не пакінем іх следу на нашай зямлі*. Самуйлёнак.

ГА́Д ПЕ́ЧАНЫ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вылюдак, нягоднік, агідны, шкодны, каварны чалавек. Пра мужчыну. **Сін.**: гадзіна падкалодная; гадзіна паўзучая; гад падкалодны; гад паласаты; гад паўзучы. *Я быў гад печаны, што не дбаў аб табе, сынку мой.* Чорны. *Бацька выгнаў? бойся бога! Эге, ты, відаць, штукар! Што зрабіў ты, прызнавайся? Мусіць, печаны ты гад?* Колас. — *Ірады, гады печаныя, не чапайце чалавека! — крычалі мужчыны.* Сабаленка.

ГАДАВАЎСЯ • **У ЛЕ́СЕ ГАДАВА́ЎСЯ**. *Незак. Вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Няўмека, неспрактыкаваны чалавек. *Аляксей Пятровіч слухае, падтаквае, смяецца з Белым. Але ж ён не ў лесе гадаваўся, разумее, які той ваенспец... Альбо ён ніякі не афіцэр, альбо...* Кажадуб. [*Лепешаў*, с. 72: у лесе гадованы (гадаваны).]

ГАДАВАЦЬ • **ГАДАВАЦЬ ЗМЯЮ НА СВАІХ ГРУДЗЯХ**. Гл. грэць.

ГАДАЛА • **БАБКА НАДВОЕ ГАДАЛА**. Гл. бабка.

ГАДАХ • **НЕ ПА ГАДА́Х** *які. Акал. Функц. не зам.* Неадпаведна ўзросту. *Малец з чацвёртага класа піша ў піянерскую газету пра непаладкі ў іхняй школе. — Здольнасці ёсць, але ж залішне ён нейкі сур'ёзны, не па гадах, — кажа сваім супрацоўнікам цёця рэдактар, поўная строгая дама.* Брыль. *[Ключніца:] Не спяшайся і ў разлік вазьмі, што князь стары і асцярожлівы, а князёўна не па гадах разумная і наравітая...* Петрашкевіч.

У ГАДА́Х. *Вык. ці азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Немалады, пажылога ўзросту. *У адказ на гэта з-за доўгага стала толькі скрыва зірнуў адзін чытач, сталы, у гадах.* Калюга. *Бацька, можа, таксама дзе ў арміі, на вайне; праўда, ён ужо ў гадах...* Марціновіч. *Акцызнік у гадах — яму недзе пад пяцьдзесят, а рухавы, відаць, з гумарам.* Пташнікаў.

ГАДЗІНА • **БІ́ТАЯ ГАДЗІ́НА**. *Мн. не ўжыв. Акал. Разм.* Вельмі доўга. — *Едзьце вы сабе дамоў, настаўніца тут застанецца. — Тут дык тут. Але чаго ж я бітую гадзіну стаяў? — фурман заварочвае каня, бубніць штось сам сабе і ад'язджае.* Колас. — *Я вас... падвяла? — А хіба ж не падвяла? Бітую гадзіну чакаў учора вечарам каля Палаца культуры.* Аношкін.

ГА́ДЗІНА (ГАДЗЮ́КА, ЗМЯЯ́) ПАДКАЛО́ДНАЯ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Агідны, шкодны, каварны чалавек, які дзейнічае спадцішка. Пра мужчыну ці жанчыну. **Сін.**: гадзіна паўзучая; гад падкалодны; гад паласаты; гад паўзучы; гад печаны. — *Пан хоча выгнаць Талочку. — Добра было б, гэту гадзіну падкалодную! Бізун толькі ведае! Па дзеўках на старасць лётае!* Мальдзіс. *Праўду ты казаў, што людзей трэба берагчы. Гадзюкі ёсць падкалодныя. Так і стараюцца ўкусіць цябе ціўком.* Няхай. *Такая маладая, такая, здаецца, добрая, а на самай справе для мяне яна змяя падкалодная, што крадком кусае, вось хто гэта*

Марта. Машара. *[Казліха:] А ты, змяя падкалодная, чаго тут тырчыш?* Матукоўскі. *Адцураўся сын, выракся... Гэта Альжбета так яго навучыла, змяя падкалодная...* Гіль.

ГА́ДЗІНА ПАЎЗУ́ЧАЯ. *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. ці звароткa. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вылюдак, нягоднік, агідны, шкодны, каварны чалавек. Пра мужчыну ці жанчыну. **Сін.**: гадзіна падкалодная; гад падкалодны; гад паласаты; гад паўзучы; гад печаны. *Кліменка ў думках вылаяўся і падумаў: «Вось дзе тваё нутро адкрываецца, гадзіна паўзучая».* Быкаў.

ЗО́РНАЯ ГАДЗІ́НА (ЧАСІ́НА, ЧА́С) *чыя, для каго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Узнёсл.* Вялікі поспех, трыумф. *[Рубайла:] Твая зорная гадзіна, Рубайла! Магнітафон, камеру...* Дзялендзік. *[Андрэй Іванавіч] адчувае: наступае яго зорная часіна. Позна наступае, на схіле жыцця, але шчасце асабістае і творчае яго ўсё-такі не абмінула.* Навуменка.

МЁРТВАЯ ГАДЗІ́НА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Час адпачынку пасля абеду (у бальніцы, санаторыі, піянерскім лагеры і пад.). *На абед і мёртвую гадзіну [Яджыма] знікла, потым з'явілася зноў.* Лобан. *Але вось і мёртвая гадзіна... Спачатку Клімёнак ніяк не мог прывыкнуць да яе, ляжаў з расплюшчанымі вачыма, думаў, варочаўся з боку на бок.* Дамашэвіч.

ШЭ́РАЯ (ША́РАЯ) ГАДЗІ́НА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Час, калі пачынае цямнець, на стыку дня і ночы; прыцемак. *А калі, бывала, захопіць яго [Міколу] у дарозе шэрая гадзіна, то каню — бяда.* Колас. *На шэрай гадзіне ўсе пайшлі з хаты, а я задрамаў.* Чорны. *Як толькі асядала на зямлю шэрая гадзіна, Сяргей, поўны радаснай нецярплівасці, бег да Тацяны.* Зарэцкі. *Вось апошні валасок пагас, прыцемак плыве ўжо над нізінай. Гэты час на Случчыне ў нас называюць шараю гадзінай.* Вітка. *У такую шарую гадзіну ўспамінаецца далёкае маленства, робіцца цёпла і крышку сумна на душы.* Грахоўскі. *Чубар чакаў шарай гадзіны, таму ляжаў на схоне спакойна, падкурчыўшы пад сябе ногі.* Чыгрынаў.

ГАДЗІНАХ • **НЕ ПА ДНЯХ, А ПА ГАДЗІНАХ**. Гл. днях.

ГАДЗІНЕ • **У ГАДЗІ́НЕ**. *Абл. Акал. Разм.* Даўнавата. *На стале ў хаце ляжала паперка, напісаная ад рукі. Ігнат заўважыў яе адразу. Падышоў, паглядзеў — павестка. — Даўно прынеслі? — А ўжо ў гадзіне, — адказала жонка і заплакала наўзрыд.* Чыгрынаў.

ГАДЗІННІК • Працаваць **ЯК ГАДЗІ́ННІК**. *Акал. Разм.* Дакладна і бесперабойна. *— Якія пачуцці пры гэтым узнікаюць? — Пачуццё зайздрасці... І злосць. — А яна пры чым? — На сябе. За тое, што яшчэ так мала зрабіў, каб усе і ўсё працавалі як гадзіннік.* «Звязда». *З маторам нічога сур'ёзнага стацца не магло. Перад выхадам у рэйс працаваў як гадзіннік.* Кацюшэнка.

ГАДЗІНУ • **З ГАДЗІНЫ НА ГАДЗІНУ**. Гл. гадзіны.

У ГАДЗІ́НУ ПА ЧА́ЙНАЙ ЛЫ́ЖЦЫ. *Акал. Разм. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Вельмі марудна, павольна, не спяшаючыся (рабіць што-н.). *Дык яны ж страляюць, як той казаў, у гадзіну па чайнай лыжцы.* Машара. *Трактарысты стаяць, а яны на конях цыркаюцца, у гадзіну па чайнай лыжцы.* Кузьмянкоў. *Дзімку пачала ўжо злаваць гэтая жвачка, якую ў гадзіну па чайнай лыжцы цягнуў Сашка.* Рыбак. *У гадзіну па чайнай лыжцы — інакш не скажаш — камплектуюць кінаўстаноўку.* «Настаўн. газ.»

ГАДЗІНЫ • **ГАДЗІ́НЫ (-А) ПІ́К**. *Часцей мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Час найвышэйшага напружання ў рабоце транспарту, прадпрыемства і пад. *Былі гадзіны пік, ды пашанцавала. Да прыпынку падышлі два аўтобусы.* Карпаў. *Ранішнія гадзіны пік ужо адшуме-*

лі, і па вуліцы снавалі паўпустыя трамваі. «ЛіМ». *У магазіне было цесна і душна, як у тралейбусе ў гадзіну пік.* Крыга.

З ГАДЗІ́НЫ НА ГАДЗІ́НУ *чакаць, з'явіцца* і пад. *Акал. Функц. не зам.* У найбліжэйшы час, у найбліжэйшыя гадзіны. **Сін.**: вось-вось (у 1 знач.); з мінуты на мінуту; з секунды на секунду; з часу на час (у 1 знач.). *За якіх пару дзён мы ўжо былі гатовы да ад'езду, заставалася толькі атрымаць выязныя візы ў аргенцінскім пасольстве. Іх чакалі з гадзіны на гадзіну.* Лынькоў. *— Хлопцы, трэба быць напагатове, — папярэджваў ён [Марцін] партызан. — Напагатове, кажу, бо сувязныя з гадзіны на гадзіну з'явяцца...* Кавалёў.

ГАДЗІСЯ • **ДЗЕ́ЛЯ ГАДЗІ́СЯ**. *Акал. Разм.* Каб стварыць пэўнае ўражанне, з меркаваннямў прыстойнасці. **Сін.**: для адводу вачэй; для блізіру; для віду; для вока; для понту; для прыклёпу; для прыліку; з понтам. *[Гапон:] Калі што і было, дык толькі дзеля гадзіся, каб не пакрыўдзіць як.* Гарэцкі. *Вера Засуліч сказала некалькі слоў, ледзь стрымліваючы сваё ўзрушэнне ад нядаўняга скандалу, сказала без запалу, без энергіі, так дзеля гадзіся.* Зарэцкі.

ГАДЗЮКА • **ГАДЗЮКА ПАДКАЛОДНАЯ**. Гл. гадзіна.

ГАДЗЮКУ • **ГРЭЦЬ ГАДЗЮКУ НА СВАІХ ГРУДЗЯХ**. Гл. грэць.

ГАДОЎ • **ПА МАЛАДОСЦІ <ГАДОЎ>**. Гл. маладосць.

ГАДЫ • **ГАДЫ́ Ў РАДЫ́**; **РАДЫ́ Ў ГАДЫ́**. *Акалі. Разм. Часта неадабр.* Занадта рэдка, з вялікімі, працяглымі прамежкамі (бываць дзе-н., бачыцца, сустракацца з кім-н., зайсці куды-н. і пад.). *Ты з Кацярынаю хоць бы пагаварыў, сястра ж такі, — гады ў рады бачыцеся.* Крапіва. *Глядач гады ў рады бачыць глыбокія зместам сучасныя камедыі.* Вітка. *А кніжка ж не з тых, якія чытач бярэ і будзе браць у рукі толькі «рады ў гады».* Янкоўскі.

РАДЫ Ў ГАДЫ. Гл. гады

УВАХОДЗІЦЬ У ГАДЫ. Гл. уваходзіць.

ГАЕК • **ЗАКРУЧВАННЕ ГАЕК**. Гл. закручванне.

ГАЗАМ • **ПАД ГА́ЗАМ**. *Акал. і вык. Іран.* У стане лёгкага ап'янення. **Сін.**: на брывах; на вушах; на падпітку; на ўзводзе; пад градусам; пад мухай; пад хмяльком; пад чаркай; пад шафэ. *Усе добра ведалі, што абодва грузчыкі пастаянна ў час работы знаходзіліся «пад газам».* «Звязда». *«Мой заўсёды прыходзіць дадому пад газам»,— бедавала жонка работніка гаргаза.* «ЛіМ». *— А сам Завейнік у якім стане быў? — У нармальным. Канечне, быў пад газам, але трымаўся.* Радкевіч.

ГАЗЕТА • **ХАДЗЯ́ЧАЯ ГАЗЕ́ТА**. *Часцей адз. Часцей вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які распаўсюджвае розныя навіны і чуткі. *Пасля Лукавіцын стаў больш асцярожным у выяўленні свае прыхільнасці да ідэі «свабоднай любві», хоць нашы тутэйшыя хадзячыя газеты ніяк не хацелі забыцца аб яго існаванні, — праз нейкі час побач з Лукавіцыным упарта сталі называць імя выкладчыцы французскай мовы.* Крапіва. *«Ці тут падманулі, ці там?» — вырашалі адны заблытаную дылему, а другія, якіх звычайна называюць «хадзячай газетай», з палёгкай уздыхнулі, ніяк не маглі яны змірыцца з тым, што іншыя разнеслі навіну ў масах — такія ўвогуле ніколі, нікому і нічому не вераць, але вельмі крыўдзяцца, калі не вераць ім.* Кудласевіч.

ГАЗЕТЫ • **ЧЫТАЦЬ ГАЗЕТЫ**. Гл. чытаць.

ГАЗУ • **ДАВАЦЬ ГАЗУ** *каму*. Гл. даваць.

ГАЙ • **АЖ ГА́Й ШУМІ́ЦЬ (ШУМЕ́Ў, ШУМЕ́Ў БЫ, ЗАШУМІ́ЦЬ)**. *Незак. Акал. і ў знач. дадан. ск. Разм.* Лепей, мацней быць не можа. **Сін.**: аж пыл курыць. *Стараюцца мае дзяўчаты, працуюць, як той казаў, аж гай шуміць.* Кузьмянкоў. *Ужо ў сваіх першых вершах хацеў [Сымон Блатун] вясёлку «выкаціць цалюткім абручом», хацеў так пісаць, так ісці па жыццёвых сцежках — каб аж гай шумеў!* Барадулін. *Мы такія дыверсіі маглі б рабіць, аж гай шумеў бы! Не верыце?* Новікаў. *Раздабуду я, Рыгорка, сабе новага каня. Ды як пойдзем гойсаць па фашысцкіх тылах, аж гай зашуміць...* Гамолка.

ГАЙКА • **СЛАБІЦЬ ГАЙКА** *ў каго, чыя.* Гл. гайкі.

ГАЙКІ • **АДПУСКАЦЬ ГАЙКІ**. Гл. адпускаць.

АСЛА́БЛІ ГА́ЙКІ *ў каго, чые*; **СЛА́БІЦЬ ГА́ЙКА** *ў каго, чыя. Убезас. ужыв. Разм. Іран.*

1. Хто-н. вельмі спалохаўся. **Сін.**: валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяты <схавалася> *у каго*; калені дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. А на двары дзесь каля буды чагось брахнуў сабака чуткі, брахнуў і змоўк, бы страшна стала, і ноч брахаць не пазваляла. Аслаблі ў Яські ўсе тут гайкі.* Колас. *А самі [белапалякі] бегаюць як апараныя. Здагадаліся хлопцы, што слабіць у іх ужо гайка.* Нікановіч.

2. У каго-н. не хапае сіл, здольнасцей і пад. зрабіць што-н. **Сін.**: жыдкі лыткі *ў каго*; кароткі завароткі *ў каго, чые*; кішка тонкая *ў каго* (у 1 знач.); кароткі пяты *ў каго*; не адтуль растуць рукі *чые, у каго*; пораху не хапае *ў каго*; рукі кароткія *ў каго. [Сідар:] Тут ні «тпру» і ні «ну»! Аслаблі нашы гайкі... Даехалі да ручкі...* Махнач.

ГА́ЙКІ ЗАКРУ́ЧВАЮЦЦА *дзе. Убезас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Строгасці ўзмацняюцца, патрабаванні павышаюцца.

ЗАКРУЧВАЦЬ ГАЙКІ *каму.* Гл. закручваць.

ПАДКРУЧВАЦЬ ГАЙКІ *каму.* Гл. падкручваць.

ГАКАМ • **З ГА́КАМ**. *Акал. Разм.* **1**. Ужыв. пасля лічэбн. (пры прыблізным вызначэнні велічыні, даўжыні, колькасці чаго-н.). З невялікім перавышэннем. **Сін.**: з капейкамі; з лішкам (у 1 знач.); з лішнім; з паходам; з хвосцікам. *Калі пойдзеш полем, напрост, — да мястэчка дванаццаць вёрст, а як пойдзеш шляхам — дванаццаць з гакам...* Куляшоў. *Вось мне ўжо і трыццаць з гакам, а ты па-ранейшаму маладая.* Барадулін.

2. Больш, чым трэба (мець, рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: з ліхвой; з лішкам (у 2 знач.). *Ячменю няхай яшчэ прысылае — крупадзёрка ў спраўнасці. Надзяру з гакам...* Карпаў. *[Юля:] Мне за высокія ўдоі прэміяльнага малака выдаюць столькі, што хапіла б на нашу сям'ю з гакам.* Макаёнак.

ГАЛАВА • **ГАЛАВА́ АСТЫ́ЛА (АСТЫ́НЕ)** *у каго. Убезас. ужыв. Разм.* Хто-н. супакоіўся, перастаў гарачыцца. *Сяргей махнуў рукой. — Пакіньце вы яго, няхай у яго галава астыне. Няхай з ім бацька пагутарыць, у старога размова кароткая.* Шамякін. *[Віктар:] Мо збегаць і вярнуць яго, Васіль? [Васіль:] Сам вернецца, як галава астыне.* Лукша.

ГАЛАВА́ БАЛІ́ЦЬ (БАЛЕ́ЛА) *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым. Убезас. ужыв. Разм.* Хто-н. моцна турбуецца аб кім-, чым-н., перажывае, непакоіцца. **Сін.**: галава гарыць *у каго*; душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго*; душа не на месцы *ў каго*; душа ные *чыя, каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму*; кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёк-

нула *ў каго*; сэрца заміpae *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго*. *— Ды табе ж якая трасца! — перайшла Тадора ў наступ на старога, распальваючы смаліну на камінку. — Твая галава па гэтым не баліць.* Крапіва. *Няхай у вас баліць галава па кім іншым.* Шамякін. *Каму, як не яму [Рамановічу], баліць галава па гэтых землях. Ён з надзеяй чакаў жыццёвай праверкі Кулінчыкавага метаду, каб скарыстаць яго і ў іншых гаспадарках.* Дуброўскі. *Затрымайся на Сажы фронт яшчэ на два тыдні — хоць пра гэта галава не балела б. Са жнівом паспелі б.* Чыгрынаў. *[Маланне Адамаўна:] Не твой, дзед клопат. Хай твая галава аб тым не баліць.* Э.Валасевіч. *— Што ён табе паможа, ветэрынар гэты! — засупярэчыла мама. Ды тата сказаў ёй, што «тут ужо няхай твая галава не баліць», — і паехаў.* Брыль.

ГАЛАВА́ ВА́РЫЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм. Адабр.* Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. **Сін.**: <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; галава не на вошы; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*. **Ант.**: дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго*. *«Не, галава ў яго, канешне, варыць... Ён умее загарацца тэмай, павярнуць яе...» — зазначыў абыякава Аляксей.* Місько. *[Ядзя:] Васька — маладзец: галава варыць у яго.* Козел. *[Макар:] Робіш на калгасных конях, даеш ім часам сваю бульбу, сена... Галава ў цябе не варыць... Лепш тое сваёй карове — малако будзе...* М.Капыловіч. *Ты думаеш, толькі вы, журналісты, пішаце... Я таксама, як маладзейшы быў ды галава лепш варыла, тое-сёе запісваў...* Рубанаў.

ГАЛАВА́ ВА́РЫЦЬ (ВАРЫ́ЛА) *у каго, чыя*; **ГАЛАВА́ ЗВАРЫ́ЦЬ (ЗВАРЫ́ЛА)** *у каго, чыя. У безас. ужыв. Разм. Адабр. і неадабр.* Хто-н. дадумваецца да чаго-н., прыходзіць да якога-н. вываду. *Мара ўвечары, калі трэба класціся спаць, садзіцца рабіць урокі. А як іх рабіць, калі ўжо галава нічога не варыць?* Бяганская. *Выказаўся [Іван Кірылавіч] — і нібы перахапіла дыханне, на большае галава не варыць.* Супрунчук. *Ну, і дурны ж ты хлопец, як я пагляджу!.. Гэта ж трэба — галава зварыла, пайшоў да Пшыбыльскага ў паслугачы!* Шынклер. *— Нешта выдумалі — сказаў Янка Ігнасю. — Юзікава галава ўжо зварыла. І дурное, от пабачыш.* Чарнышэвіч. *Судзіце, можа, чаго і не зрабіў, можа, чаго галава і не зварыла.* Лобан. *Хіба ж даўмеешся, як зварыла ў дзіцяці галава? А можа, і не так зусім было? Мог грошы ў пенал пакласці хто-небудзь з дарослых, каб зваліць з сябе віну.* Кандрусевіч.

ГАЛАВА́ ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́ЛА) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. моцна хвалюецца, перажывае. **Сін.**: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым*; душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго*; душа не на месцы *ў каго*; душа ные *чыя, каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму*; кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёкнула *ў каго*; сэрца заміpae *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго*. *Спаць Язэпка не мог. Галава гарэла ад думак, ад крыўды на пана Якінскага.* Якімовіч.

ГАЛАВА́ ЗАБІ́ТА *ў каго, чыя чым. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. увесь у клопатах, думках пра каго-, што-н. **Сін.**: галава занята *ў каго, чыя чым. [Карнейчык:] Пры чым жа тут нарыхтоўкі? [Лютынскі:] А вось зразумей бабскую логіку! Выходзіць, што мая галава толькі гэтым і забіта.* Крапіва. *І ў нашага Макара не забіта галава, — для каровы, як на кару, не паправіў ён хлява.* Трус. *Каця не бачыла, куды ступала, нібы заставаў ёй дарогу інжынер Пакінька. Правільней, бачыць бачыла, ступала нават вельмі асцярожліва, але галава была забіта іншым.* Місько.

2. *Неадабр.* Хто-н. абцяжараны якімі-н. непатрэбнымі ведамі, звесткамі, звычкамі і пад. *Кожны ўдар выбіваў з яго [Янкі] ранейшую дурасць, ачышчаў ад усякага хламу, якім забіта была яго галава да гэтага часу.* Дамашэвіч. *[Радзівон] у сваю чаргу абурыўся,*

абазваў Быліча дэмагогам, у якога галава забіта абстрактнымі формуламі і прынцыпамі. Блакіт.

ГАЛАВА́ ЗАКРУЖЫ́ЛАСЯ (ЗАКРУЦІ́ЛАСЯ) *у каго. Зак. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. пачаў адчуваць галавакружэнне (ад стомленасці, перажыванняў і пад.). **Сін.**: закруцілася ў галаве *ў каго. — Вам дрэнна? — Галава закружылася.* Крапіва. *Нарэшце [Міхаська] стаў адчуваць, як некуды правальваецца, галава закружылася, і ён страціў прытомнасць.* Якімовіч. *Галава закружылася-закружылася, і Насця, баючыся, каб не ўпусціць з рук Іру, аперлася на некага плячом — не помніць на каго.* Пташнікаў.

2. Хто-н. пачаў траціць здольнасць цвяроза разважаць (ад мноства спраў, перажыванняў і інш.). *І ён [Лёвачка] бег. А куды? Да дзеда Сідора, што ў Ярках. Зусім закруцілася галава — хаты Сідоравай знайсці не можа.* Лобан. *Цяжка, Рыгор, ой, як цяжка!.. Часамі пачнеш думаць, ажно галава закружыцца... Вось дзе бядота, дык бядота...* Гартны.

3. Хто-н. стаў зазнавацца, пераацэньваць свае магчымасці. *— Вы, Касцянок, малады чалавек... У вас галава закружылася. — Сапраўды, — падхапіў Шапавалаў. — Што ж гэта вы, таварыш Касцянок! Мы вас падтрымлівалі, выцягвалі... А вы нас падводзіце.* Шамякін. *Той-сёй перастаў заўважаць зямлю пад нагамі. Галава закружылася з першых поспехаў.* Мележ. *Быў у нас на фронце такі выпадак: на наш бок перайшоў пад уплывам акопнай прапаганды венгерскі батальён. У хлопцаў галовы закружыліся...* Прокша.

ГАЛАВА́ ЗАНЯ́ТА *ў каго, чыя чым. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. увесь у клопатах, думках пра каго-, што-н. **Сін.**: галава забіта *ў каго, чыя чым* (у 1 знач.). *Але ні да якой работы ў яго [Петрака] не ляжала душа, галава была забіта зусім іншым клопатам.* Быкаў. *У Брава-Жыватоўскага галава была занята другім.* Чыгрынаў. *Больш маўчалі, ведалі, чым Кандратава галава занята.* Лобан.

ГАЛАВА́ ЗВЯ́ЗАНА *ў каго, чыя. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. абцяжараны якім-н. абавязкам, доўгам і пад., не мае магчымасці свабодна дзейнічаць. **Сін.**: рукі звязаны *ў каго*; свет завязаны *каму.* **Ант.**: рукі развязаны *ў каго, чые. Ну, бывай здаровенькі! Не крыўдзіся, што ў нас так здарылася... Я ж сказала табе: калі б не была мая галава звязана, пайшла б за табою.* Каваль.

ГАЛАВА́ <І> ДВА́ ВУ́ХІ. *Мн. не ўжыв. У знач. вык. ці зваротка. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *— Чым яго [трактар] рамантаваць? Казлоў і аддаў у МТС! — Галава і два вухі ваш Казлоў! Прыехалі б на аўтазавод. Запчастак тых...* Мысліўец. *— Ты — галава і два вухі! — Валера хацеў паляпаць далонню па Пятровым ілбе, але Пятро адхіліў галаву.* Рубанаў. *[Кавальчук:] Ды зразумей ты, галава два вухі, што, адкладваючы ўборку льну хоць на дзень, мы зніжаем якасць валакна, губляем тысячы!* Макаёнак.

ГАЛАВА́ ІДЗЕ́ (ХО́ДЗІЦЬ, ПАЙШЛА́) КРУ́ГАМ *у каго, чыя. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці, паўнаты перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 1 знач.); галава ходырам ходзіць *у каго* (у 1 знач); круціцца ў галаве *ў каго. Дубянеюць ногі, смыляць паабдзіраныя аб калючы снег рукі, кругам ідзе галава, нудзіць і смокча пад сэрцам.* Грахоўскі. *Я баяўся вышыні. Мне здавалася, што слупы не вытрымаюць майго цяжару і паваляцца. Глянеш, як кідае ў бакі верх апоры, дык і на зямлі галава кругам ідзе.* Супрунчук.

2. Хто-н. траціць здольнасць цвяроза разважаць (ад мноства спраў, перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 2 знач.); галава пухне *ў каго* <*ад чаго*>; галава трашчыць *у каго*; галава ходырам ходзіць *у каго* (у 2 знач.). *Ад такой неспадзяванай навіны аж галава кругам пайшла.* Мяжэвіч. *З ім [Валодзькам] у нас былі запланаваны такія аперацыі, што галава кругам хадзіла і дух займала, калі я думаў пра гэта.* Карпюк. *У кухаркі галоўнай ходзіць кругам галава: як бы выдумаць найлепей, каб грымела слава ў свеце, з свежай сёлетняй пшаніцы паўпудовы каравай...* Звонак.

ГАЛАВА́ КРУ́ЖЫЦЦА (КРУ́ЦІЦЦА) *у каго, чыя. Незак. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці, паўнаты перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 1 знач.); галава ходырам ходзіць *у каго* (у 1 знач.); круціцца ў галаве *ў каго. Ціха кружыцца галава ў Міколкі, развяваюцца валасы ад страшэннага ходу, ад імклівага ветру.* Лынькоў. *У Нора кружылася галава ад салёнага і цёплага марскога паветра, ад сонечнага святла...* Шамякін. *Дый нашто ёй лячыцца, калі ёй нічога не баліць! Галава толькі круціцца, іншым разам млосна крыху робіцца, — дык не дзіва: не спіць, зусім не спіць.* Ядвігін Ш.

2. Хто-н. траціць здольнасць цвяроза разважаць (ад мноства спраў, перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 2 знач.); галава пухне *ў каго* <*ад чаго*>; галава трашчыць *у каго*; галава ходырам ходзіць *у каго* (у 2 знач.). *Ад клопатаў галава кружылася. Нават ва сне пан бачыў свой тэатр.* Бядуля.

3. *Неадабр.* Хто-н. зазнаецца, пераацэньвае свае магчымасці. *Чырвоныя камандзіры прынялі яго ў сваю сям'ю іменна як камандзіра і свайго чалавека. Хіба гэта не гонар дзеду Талашу? Але дзедава галава знае меру і не пераходзіць той граніцы, ад якой галава пачынае кружыцца.* Колас.

ГАЛАВА́ (ЛО́Б) ГУЗА́ ШУКА́Е (-ЛА) *чыя, у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. сваімі паводзінамі напрошваецца на непрыемнасці. — *Ай, мама, з табой няможна размаўляць, ты — як рэнтген, наскрозь бачыш. — Бачу, што галава твая гуза шукае.* Васілеўская. — *Ды што тут гаварыць! — падняўся і захадзіў па хаце Кастусь. — Шкада мне цябе, сынок. Але ж, як той казаў, галава гуза шукала...* «Маладосць». — *Нечага ганяцца, дзе не трэба... — загаварыла яна [Алімпіяда] раптам моцна, на ўвесь двор. — Лагоў мала? Лоб гуза ў старога шукае...* Пташнікаў.

ГАЛАВА́ (ЛО́Б) ТРАШЧЫ́ЦЬ (РАСКО́ЛВАЕЦЦА) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. траціць здольнасць цвяроза разважаць (ад мноства спраў, перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 2 знач.); галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 2 знач.); галава пухне *ў каго* <*ад чаго*>; галава ходырам ходзіць *у каго* (у 2 знач.). *У мяне галава трашчыць. Дайце мне адпачыць.* Шамякін. — *А чорт яго ведае, як там па-вашаму, па-цяперашняму, хіба я, век са сваёй вёскі не выязджаючы, разбяруся. Як назавуць што, дык аж галава трашчыць, — сказала Наталля.* Далідовіч. — *Не ляскачы, а то галава расколваецца! — пакрычала яму Петрунея.*Міська. *У Янука сынок раптоўна захварэў — адзёр прыкінуўся к малому. Ён плакаў, полымем гарэў, чым справа скончыцца, нікому невядома. У бацькі лоб трашчыць, а чым дапамагчы?* Корбан.

ГАЛАВА́ НЕ НА ВО́ШЫ *ў каго. У безас. ужыв. Разм. Адабр.* Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. **Сін.**: галава варыць *у каго*; <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; не галава, а дом саветаў *у каго*; светлая галава *ў каго*. **Ант.**: дах паехаў *у каго*; дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; клёпкі не хапае <у галаве> *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго*. *Настаўнік Фама Фаміч хваліў Лявонку: «Талковы ў*

вас хлопец. Галава не на вошы. Такому вучыцца трэба!» Гніламёдаў. [*Лепешаў*, с. 24: галава не на вошы *ў каго.*]

ГАЛАВÁ ПЎХНЕ (РАСПЎХЛА) *у каго <ад чаго>. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. траціць здольнасць цвяроза разважаць ад мноства клопатаў думак, шуму і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 2 знач.); галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 2 знач.); галава трашчыць *у каго*; галава ходырам ходзіць *у каго* (у 2 знач.). — *Замоўкні! — павярнуўся тварам да жонкі, вызверыўся Яўхім. — Тутака і так галава ад думак пухне, а ты...* Сачанка. — *Адным словам, падумай... — А я што, не думаю... Галава пухне, — шчыра прызнаўся Рыгор.* Арабей. *Тут ад сваіх клопатаў галава пухне.* Гарэлікава. *І ў мяне распухла галава. І я ўжо больш не магу рыхтавацца.* Васілевіч.

ГАЛАВÁ САДÓВАЯ. *Мн. не ўжыв. У знач. вык. ці зваротка. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нездагадлівы, няўважлівы, рассеяны чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; без цара ў галаве; галава <і> два вухі; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *[Косця] разважаў сам з сабою: «Я ёй напісаў? Напісаў! А яна мне адпісала? Не!». Нехта другі ў ім пярэчыў: «Галава ты садовая, а ты думаў над тым, што ёй напісаў?..»* Карпюк. — *Прыйшоў да Парфена Марцінавіча, аж яго, калі гэтак, не скора дачакаешся. — Каго, Парфена Марцінавіча? Галава садовая, у яго ж на базары толькі што стралялі.* Лобан. *Толькі запомні, садовая галава, я — Аня!* Кузьмянкоў.

ГАЛАВÁ ТЛУМÍЦЦА *чыя, каго чым, кім. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. уводзіцца ў зман, заблытваецца кім- ці чым-н. *У маналозе даецца ясны адказ на ўсе гэтыя «быць альбо не быць», якімі ўжо каторае дзесяцігоддзе тлумяцца галовы неразумных людзей.* *Гігевіч.*

ГАЛАВÁ ХÓДЫРАМ (ХÓДАМ) ХÓДЗІЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці, паўнаты перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 1 знач.); галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 1 знач.); круціцца ў галаве *ў каго. За тачанкамі — гарматы — палявыя і мар[ці]ры, а пад небам — рой крылаты — самалётаў цэлы вырай. Як зірнеш, дык ажно люба, галава аж ходам ходзіць!* Купала. *Пабачыў ён [Алесь] цяпер цягнік як след... Мітусяцца ля вагонаў пасажыры: хто вылазіць, хто садзіцца — парадку аніякага. Проста галава ходырам ходзіць.* Шынклер. **2.** Хто-н. траціць здольнасць цвяроза разважаць (ад мноства клопатаў, думак і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго, чыя* (у 2 знач.); галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 2 знач.); галава пухне *ў каго <ад чаго>*; галава трашчыць *у каго. І ў Карнея, як і вакол, галава ходырам ходзіць, — бо думае чалавек.* Каваль.

ГАЛАВÁ ЯЛÓВАЯ. *Мн. не ўжыв. У знач. зваротка. Праст. Неадабр.* Бесталковы, дурны чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. — *Дагаджае! — злуецца Жаўтых. — Эх ты, галава яловая. Дагаджае! Не ведаеш ты яе. А я ведаю...* Быкаў. — *На, паглядзі, — тыцнуў пальцам у пісьмо Рокаш. — Галава яловая!* Гурскі. *Ідзі, галава яловая, гадзіннік дадуць пазалочаны.* Вышынскі.

ГАРÁЧАЯ ГАЛАВÁ. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Нястрымны, неразважлівы чалавек, які захапляецца, дзейнічае паспешна. — *Сабе заваёўвайце! — кідала ў твар збянтэжаным мужыкам нечая гарачая галава.* Мурашка. *А Вася, вядома, гарачая галава, спяшаўся...* Дайнека. *Як камандзір я хачу быць бацькам для салдат... Бо хто пра іх паклапоціцца, абароніць ад такіх гарачых галоў, як ротмістр Ягашын?* Шамякін.

Яшчэ раней, у ліпені сорак першага, «гарачыя галовы» Міхась і Джон прынеслі з падвала гарадской міліцыі скрыні з гранатамі і схавалі ў хлеўчыку ў Альфонса Навіцкага. «Полымя».

ГАРА́ЧАЯ ГАЛАВА́ *ў каго. Адз. і мн. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. залішне паспешны, неразважлівы, нястрымны. *Э-э, Пятровіч, у мяне некалі такая ж гарачая галава была.* А.Жук. *Галовы ў вас гарачыя, а жыцця не ведаеце.* Навуменка. *[Каця:] Скажы яму ўсю праўду, і, мабыць, сарвецца з месца, кінецца па свеце. Гарачая ў хлопца галава.* Лукша.

ДЗІРА́ВАЯ ГАЛАВА́ *ў каго, чыя. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. забыўчывы, рассеяны, мае кепскую памяць. *Цётка Анэта нечакана ўспляснула рукамі: — Ой, я ж і забылася: дзіравая мая галава! Гэта ж закладаць [юшку] пара!* Гіль. *— І вы не ўспомніце, калі б прыйшлося? — Ну каб прыйшлося, можа б, што і ўспомніла, але — дзіравая галава, як сіта...* Гілевіч. *Цьфу ты! Зусім галава дзіравая, забыла, што сёння пятніца.* Цяжкі.

ДУБО́ВАЯ ГАЛАВА́. *Часцей у адз. У знач. зваротка. Праст. Неадабр.* Тупы, неразумны чалавек; тупіца. **Сін.**: алёша з батонамі; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *— Няўжо ты, дубовая галава, не можаш дапяць, што пакой заняты? — чорныя вугельчыкі Ліпаёвых вачэй гарэлі такой злосцю, што Макрыцкі аж адступіў колькі крокаў назад.* Ягоўдзік. *Над бочкамі начальнікам паставіць!.. Тфу!.. Дубовыя галовы!* Колас. *—Немцы ж па-нашаму не разумеюць... — Галава дубовая! Не разумеюць! Ёсць такія, што спецыяльна сядзяць на нашых газетах. Разведка.* Шамякін.

<ЁСЦЬ> <СВАЯ́> ГАЛАВА́ НА ПЛЯЧА́Х *у каго. У безас. ужыв. Разм. Адабр.* Хто-н. дастаткова разумны, кемлівы. **Сін.**: галава варыць *у каго*; галава не на вошы *ў каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; не галава, а дом саветаў *у каго*; светлая галава *ў каго.* **Ант.**: дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; клёпкі не хапае <у галаве> *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго. Але трэба разумець, што інструкцыі пішуцца для тыповых выпадкаў, а не для выключэнняў. Для выключэнняў у вас, кіраўнікоў, ёсць галава на плячах.* Лобан. *Я да свайго Цупрона не маю спраў. Я жыву асобна, а ў яго — свая галава на плячах.* Лупсякоў. *Ты вось тут паспрабуй як след галавой раскінуць: і кусты знойдзеш, цераб̆і колькі хочаш, абы ахвота, абы галава на плячах.* Лынькоў. *Дарма што [сакратар] мужыкаваты, пане-браце. А на плячах галава...* Мурашка.

КУРЫ́НАЯ ГАЛАВА́. *Мн. не ўжыв. У знач. вык. ці зваротка. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *Злосна паглядзеў на яе [Аўгіню] Васіль. — Не на паноў, а на цябе, курыная галава. На сябе буду старацца, на дзяцей, на сумленных гаспадароў...* Колас. *Ці ж я табе чаго шкадую, у чым адмаўляю, га? Падумай, курыная твая галава, які я жмінда? Нават ад ворага такога не чуў!* Мяжэвіч.

НЕ ГАЛАВА́, А ДО́М САВЕ́ТАЎ *у каго. У безас. ужыв. Разм. Адабр.* Хто-н. вельмі разумны, ясна і лагічна мысліць, разважае. **Сін.**: галава варыць *у каго*; галава не на вошы *ў каго*; <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; светлая галава *ў каго.* **Ант.**: дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; клёпкі не хапае <у галаве> *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не

на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго*. — *Мама, Генечка, нічога не мае супраць, наадварот, гэта яна ўдумала, — вяшчала Хрысця, — а ў яе, ого, не галава, а дом саветаў. Трэба слухаць маму.* Супрунчук. *У цябе, Ферапонт, не галава, а дом саветаў. Ты талент, геній, якому няма роўных...* Канановіч.

ПУСТА́Я ГАЛАВА́. *Часцей у адз. У знач. звароткa ці вык. Праст. Неадабр.* Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы. **Ант.**: светлая галава. *Сёння ты нарабіў столькі, колькі чатырыста ўзбунтаваных катаржнікаў зрабіць не здолеюць, не тое, што чатырнаццаць мужыкоў, і усё дарма, пустая твая галава.* Самуйлёнак. *Вы слухайце, пустыя вашы галовы! Гэта я вам кажу, як сказаў бы на сходзе!* Колас.

САМ САБЕ ГАЛАВА. Гл. сам.

СВЕ́ТЛАЯ ГАЛАВА́. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Адабр.* Вельмі разумны чалавек. **Сін.**: з галавой (у 1 знач.); з царом у галаве (у 1 знач.); у цемя не біты. **Ант.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава; сямі пядзяў у лбе (лобе). *[Мірон:] А ў яго слова, як жалеза, аказалася; усё, што абяцаў, — зрабіў. Пра яго, ведаеш, як кажуць? Мудры чалавек, чулы дужа, светлая галава!..* Савіцкі. *І не ведаю, што было б, калі б не Юзік Заліўка з трэцяга пад'езда. Светлая галава гэты Юзік! Дадумаўся ж.* Лазуркін. *Там [у Пецярбургу] ёсць светлыя галовы і шчырыя народалюбцы, якія душою хварэюць за свой абяздолены народ.* Якімовіч.

СВЕ́ТЛАЯ ГАЛАВА́ *ў каго. У безас. ужыв. Функц. не зам. Адабр.* Хто-н. ясна і лагічна мысліць, разважае. **Сін.**: галава варыць *у каго*; галава не на вошы *ў каго*; <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; не галава, а дом саветаў *у каго*. **Ант.**: дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; клёпкі не хапае <у галаве > *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго*. *Добра, калі светлая галава ў чалавека і зоркія вочы — усё можна разумець, далёка можна бачыць, да шмат чаго можна прыйсці сваім розумам.* Каваль. *А я той самы матэматык, якому прарочылі не толькі аспірантуру, але і будучыню ў навуцы, той, у якога светлая галава матэматыка...* А.Жук.

УСЯМУ́ ГАЛАВА́. *Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Самае галоўнае, найбольш важнае сярод іншага. **Сін.**: альфа і амега *чаго*; краевугольны камень *чаго*; станавая жыла *чаго, чыя*. *Будзе ўгнаенне — мець будзем ураджай. А добры ўраджай — гэта хлеб. А хлеб усяму галава.* Кавалёў. *Хіба не бачаць, колькі нас, Быкоўскіх, зараз развялося, што на нас, Быкоўскіх, усё тут трымаецца, што мы, Быкоўскія, усяму тут галава.* «Полымя». *Першая запаведзь: убраць ураджай! Тэхніка — усяму галава!* Макаёнак. *Скачы ад печы, жэўжык. Яна, як і хлеб, — усяму галава. Залазь. Азяб, бачу.* В.Ткачоў.

ГАЛАВАХ • **У ГАЛАВА́Х**. *Акал. Разм.* У тым месцы на пасцелі, куды кладуцца галавой; ва ўзгалоўі (сядзець, стаяць, знаходзіцца і пад.). *Тут стрэльбы нашы ў галавах — пяцьма патронамі набіты, каб не было часамі швах, калі абмацаюць бандыты.* Крапіва. *У штубе — толькі нары ды нары. Двухпавярховыя, засланыя шэрымі, шурпатымі, як вывернутыя трыбухі, коўдрамі «з крапівы». У галавах — шынялі, сумкі, чамаданы.* Брыль. *У га-*

лавах з аднаго боку сядзела маці, яшчэ не старая па гадах, але пажыўшая ў горы жанчына. Лобан.

ГАЛАВЕ • **БЕЗ КЛЁПКІ Ў ГАЛАВЕ**. Гл. клёпкі.

БЕЗ ЦАРА Ў ГАЛАВЕ. Гл. цара.

БІЦЬ ПА ГАЛАВЕ. Гл. біць.

ВЕЦЕР У ГАЛАВЕ <ГУЛЯЕ> *у каго*. Гл. вецер.

ГЛАДЗІЦЬ ПА ГАЛАВЕ *каго*. Гл. гладзіць.

ЗАКРУЦІЛА Ў ГАЛАВЕ *чыёй, каму, у каго*. Гл. закруціла.

ЗАКРУЦІЛАСЯ Ў ГАЛАВЕ *ў каго*. Гл. закруцілася.

З ВЕТРАМ У ГАЛАВЕ. Гл. ветрам.

З ВЕЦЯРКОМ У ГАЛАВЕ. Гл. ветрам.

З ЦАРОМ У ГАЛАВЕ. Гл. царом.

КАША Ў ГАЛАВЕ *ў каго*. Гл. каша.

КЛЁПКІ НЕ ХАПАЕ <У ГАЛАВЕ > *у каго*. Гл. хапае.

КРУЦІЦЦА Ў ГАЛАВЕ *ў каго*. Гл. круціцца.

ЛІХА ЯГО ГАЛАВЕ. Гл. ліха.

МЯКІНА Ў ГАЛАВЕ *ў каго*. Гл. мякіна.

НЕ Ў ГАЛАВÉ *каму. Вык. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Не цікавіць каго-н., не з'яўляецца прадметам чыіх-н. клопатаў, думак і пад. **Сін**.: не ў галаву *каму*. **Ант**.: на думках *у каго*; у галаве (у 2 знач.). *Мусіць, проста не ў галаве яму бацька.* Чорны. *Можа, і не ў галаве ёй цяперака былі Вязавічы, гэта вяселле.* Калюга. *Як толькі вольная часінка, дык.. [Любка] за кніжку, і ежа не ў галаве.* Мурашка. *Тым, хто атрымаў прадпісанне на мабілізацыю, ужо не ў галаве была работа.* Сабаленка. *[Аскольд:] Справы сынавы з-за спраў сваіх яму не ў галаве.* Гілевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не прыпамінаецца што-н. *Парсюка ці, можа, свінку (нешта мне не ў галаве) прадаў сёлета на рынку з гэтай вёскі чалавек.* Крапіва.

НЕ ЎКЛАДВАЕЦЦА Ў ГАЛАВЕ *чыёй, у каго*. Гл. укладваецца.

ПЕРАБІРАЦЬ У ГАЛАВЕ *каго, што*. Гл. перабіраць.

САЛОМА Ў ГАЛАВЕ *ў каго, чыёй*. Гл. салома.

СТАЯЦЬ У ГАЛАВЕ *каму, чыёй*. Гл. стаяць.

СЯДЗЕЦЬ НА ГАЛАВЕ *ў каго, чыёй*. Гл. сядзець.

СЯДЗЕЦЬ <ЦВІКОМ> У ГАЛАВЕ *ў каго, чыёй*. Гл. сядзець.

ТРАСЦА ЯГО ГАЛАВЕ. Гл. трасца.

ТРЫМАЦЬ У ГАЛАВЕ *каго, што*. Гл. трымаць.

У ГАЛАВÉ. *Разм.* **1**. *Акал.* Мысленна (называць, прыкідваць, праходзіць і пад.). **Сін**.: сам з сабой (у 3 знач.); сам сабе (у 4 знач.); у думках; у душы. *«Ах, вось што!» — мільганула ў галаве ў Сцёпкі. Можа, Брытвін яшчэ пачне папракаць яго за няўдзячнасць?* Быкаў. *У адно імгненне ў галаве яго [Казіка] прайшло ўсё, што ён заўважыў тут у клябані і за апошнія часы.* Чарнышэвіч. *Чубар пачаў прыкідваць у галаве, што ён павінен рабіць цяпер.* Чыгрынаў.

2. *каму. Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Цікавіць каго-н., з'яўляцца прадметам чыіх-н. клопатаў, думак і пад. **Сін**.: на думках *у каго*. **Ант**.: не ў галаве *каму* (у 1 знач.); не ў галаву *каму*. *Як табе не сорам? Гаспадар уміраць рыхтуецца, а табе вунь што ў галаве!* Ядвігін Ш. *Сумна, моташна ўдаве, усё мужчыны ў галаве, паглядае на іх ласа.* Крапіва. *Галілею не тое ў галаве. У Галілея сільнейшыя і*

важнейшыя клопаты... Зарэцкі. *«Усё Палессе табе ў галаве, сына забыць не можаш», — пашкадаваў я яго [Аніса].* Хомчанка.

3. *у каго. Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. ці неадуш. прадмета. З'яўляцца мэтай, намерам каго-н. *Вядома, каня лепш было б аддаць падлетку, але хто ведае, што ў таго ў галаве.* Быкаў. *А можа, звер не пойдзе — пабаіцца агню. Можа, зусім збяжыць за Вешкі ў пушчу... Толькі хто ведае, што ў звера ў галаве.* Пташнікаў.

ХАДЖЭННЕ НА ГАЛАВЕ. Гл. хаджэнне.

ХАДЗІЦЬ НА ГАЛАВЕ. Гл. хадзіць.

ХОЦЬ КОЛ НА ГАЛАВЕ ЧАШЫ *каму.* Гл. чашы.

ЯК АБУХОМ ПА ГАЛАВЕ СТУКНУЦЬ *каго.* Гл. стукнуць.

ГАЛАВОЙ • **АДКАЗВАЦЬ ГАЛАВОЙ** *за каго, за што.* Гл. адказваць.

АКУНУЦЦА З ГАЛАВОЙ *у што.* Гл. акунуцца.

ВАРУШЫЦЬ ГАЛАВОЙ. Гл. варушыць.

ВІСЕЦЬ НАД ГАЛАВОЙ <*каго*>. Гл. вісець.

ВЫДАВАЦЬ СЯБЕ З ГАЛАВОЙ. Гл. выдаваць.

ДАХ НАД ГАЛАВОЙ. Гл. дах.

ЗА ГАЛАВО́Й *чыёй. Акал. Разм.* На ўтрыманні каго-н. ці пад чыёй-н. аховай, апекай (жыць, быць і пад.). **Сін**.: за плячамі *каго, у каго* (у 4 знач.); за спінай *чыёй* (у 3 знач.); на руках *чыіх, у каго* (у 1 знач.); на шыі *ў каго, чыёй* (у 1 знач.); пад крылом *у каго, чыім, каго. Што ж ён яшчэ бачыў? Хіба ён ведае, як з людзьмі жыць? Вось жыве за бацькаваю галавою ды выдумляе трасцу з хваробаю.* Крапіва. *Калі яна маладзейшая сястра ды калі яна за нашымі галовамі была ў хаце за паненку, дык чаго яна яшчэ цяпер тут свае камэдыі паказвае.* Чорны.

З ГАЛАВО́Й. *Разм.* **1**. *Азн. і вык.* Ужыв. пры наз. са знач. асобы. Вельмі разумны, здольны, здатны. **Сін**.: з царом у галаве (у 1 знач.); у цемя не біты. **Ант**.: без галавы; без клёпкі ў галаве; без цара ў галаве; з прыветам; сямі пядзяў у лбе (лобе). *Што казаць, з галавой хлопец, дзялок-чалавек...* Лынькоў. *Валянцін Адамавіч — добры інжынер, вучоны, чалавек з галавой.* Шамякін. *«А ён, Кулага, з галавой!» — адкрываў новае і новае для сябе ў Васілю Іван Дарошка.* Сачанка. *Параска — баба з галавою, трэба яе слухаць, трэба памагаць ёй.* Лобан.

2. *Акал.* Абдумана, свядома (рабіць што-н.). **Сін**.: з розумам; з толкам. **Ант**.: без толку (у 2 знач.); ні складу ні ладу. *Не, брат, не так усё проста, як здаецца ды хочацца нам. Тут да ўсяго трэба з галавой падыходзіць.* Чыгрынаў. *Супраць такога ворага весці барацьбу трэба з галавою.* Лобан. *Вось так, лейтэнант... як цябе? Іваноўскі. З наскоку не возьмеш, з галавой трэба.* Быкаў.

3. *Акал.* Цалкам, поўнасцю (улягаць, углыбляцца і пад.). **Сін**.: па <самыя> вушы (у 3 знач.). *Васіль Пятровіч з галавою ўглыбіўся ў работу.* Карпаў. *Касцюшку за май-чэрвень трэба здаць філасофію і нямецкую мову. З галавою ўлягае ён у работу.* Навуменка.

НАВЯРНУЦЬ ГАЛАВОЙ. Гл. навярнуць.

НАКЛАДАЦЬ ГАЛАВОЙ. Гл. накладаць.

ПАД ПЕЧ ГАЛАВОЙ. Гл. печ.

РАСКІДАЦЬ ГАЛАВОЙ. Гл. раскідаць.

РУЧАЦЦА ГАЛАВОЙ *за каго, за што.* Гл. ручацца.

ХМАРЫ ЗГУШЧАЮЦЦА НАД ГАЛАВОЙ *чыёй, каго.* Гл. хмары.

ХМАРЫ РАССЕЙВАЮЦЦА НАД ГАЛАВОЙ *чыёй, каго.* Гл. хмары.

ХОЦЬ ГАЛАВОЙ АБ СЦЯНУ БІСЯ. Гл. біся.

ХО́ЦЬ ГАЛАВО́Й У ПЯТЛЮ́. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці зрабіць што-н., каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін.**: хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *Выходзіла так, што і ехаць яму [Дабрэню] няма куды, і тут заставацца няма сэнсу — хоць галавой у пятлю.* Асіпенка.

ХОЦЬ <ТЫ> У ВІР ГАЛАВОЙ. Гл. вір.

ХОЦЬ ТЫ ГАЛАВОЙ НАЛАЖЫ. Гл. налажы.

ГАЛАВУ • **АДАРВАЦЬ ГАЛАВУ** *каму.* Гл. адарваць.

АДКРУЦІЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. адкруціць.

АДУРЫЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. адурыць.

АЗЯЛІЦЬ ГАЛАВУ *каму, чыю.* Гл. азяліць.

АСТУДЗІЦЬ ГАРАЧУЮ ГАЛАВУ. Гл. астудзіць.

БРАЦЦА ЗА ГАЛАВУ. Гл. брацца.

БРАЦЬ <САБЕ> У ГАЛАВУ *што.* Гл. браць.

ВЕШАЦЬ ГАЛАВУ. Гл. вешаць.

ВЫЛІВАЦЬ БРУД НА ГАЛАВУ *каго.* Гл. выліваць.

ВЫШЭЙ ГАЛАВУ. Гл. вышэй.

ГАЛАВУ Ў ЗАКЛАД АДДАВАЦЬ. Гл. аддаваць.

ГУБЛЯЦЬ ГАЛАВУ. Гл. губляць.

ДАВАЦЬ ГАЛАВУ НА АДРЭЗ *<каму>.* Гл. даваць.

ДЗЯЎБЦІ ГАЛАВУ *каму, чыю.* Гл. дзяўбці.

ДУРЫЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. дурыць.

ДУРЫЦЬ САБЕ ГАЛАВУ. Гл. дурыць.

ЗАБІВАЦЬ ГАЛАВУ *каму чым.* Гл. забіваць.

ЗАДУРЫЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. задурыць.

ЗВАЛЬВАЦЦА НА ГАЛАВУ *чыю.* Гл. звальвацца.

ЗВЯРНУЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. звярнуць.

ЗВЯРНУЦЬ <САБЕ> ГАЛАВУ. Гл. звярнуць.

ЗЛАМАЦЬ САБЕ ГАЛАВУ. Гл. зламаць.

ЗНАСІЦЬ ГАЛАВУ. Гл. знасіць.

ЗНІМАЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. знімаць.

КЛАСЦІ ГАЛАВУ *за каго, за што, дзе.* Гл. класці.

КЛАСЦІ ГАЛАВУ НА КАЛОДКУ. Гл. класці.

КРОЎ УДАРЫЛА Ў ГАЛАВУ *каму.* Гл. кроў.

КРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. кружыць.

КРУЦІЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. круціць.

ЛАМАЦЬ <САБЕ> ГАЛАВУ *над чым.* Гл. ламаць.

ЛЕЗЦІ Ў ГАЛАВУ *каму.* Гл. лезці.

МАЧА Ў ГАЛАВУ СТУКНУЛА *каму.* Гл. мача.

МУЦІЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. муціць.

НАБІВАЦЬ ГАЛАВУ *каму, каго чым.* Гл. набіваць.

НАБІРАЦЬ САБЕ Ў ГАЛАВУ *<што>.* Гл. набіраць.

НА ГАЛАВУ́ *чыю, каго. Дап. Разм. Неадабр.* **1**. На каго-н. — *Ах, каб цябе ж трасца! — шаптаў Лаўрэн, павольна брыдучы сцежкай. — От навязалася ліха на маю галаву!* Самуйлёнак. *Корч не стукнуўся аб човен, але затое яны сашчапіліся і далей паплылі ўжо*

абодва разам. — Вось прынясло яго ліха на нашу галаву! — злаваў Віктар. Маўр. *Ужо ён [Серж] пачынаў займацца новымі справамі, як на яго галаву ўпалі новыя непрыемнасці.* Чорны. *Часам на галаву Наталлі Пятроўны сыпаліся праклёны.* Шамякін.

2. На бяду, на клопаты каму-н. — *І няўжо ж асядуць яны [акупанты] тут на нашу галаву? — уздыхнула бабка Наста.* Колас. — *То здароў, братачка! Хіба ты жывы яшчэ? — Ды вот, як бачыш, жывы на тваю галаву. — Чаму гэта на маю? Не дай божа, ці ж мы ўвесь век з табою варагаваць будзем?* Лобан. — *Здароў, Васіль! — павітаўся я. — Ты ўсё возіш і варыш? — А-а, вярнуўся на маю галаву!* Карпюк.

НА ГАЛАВУ ВЫШЭЙ *за каго.* Гл. вышэй.

НАДУРЫЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. надурыць.

НА СВАЮ ГАЛАВУ (ШЫЮ). *Акал. Разм.* Сабе на шкоду, на турботы (рабіць што-н.). *Гадаваў... думаў, выйдзе што-небудзь, чакаў. І... узгадаваў [сына] на сваю галаву...* Галавач. *[Гудзееў:] Вось прыехаў ваяваць з вашым Кавальчуком. [Самасееў:] Ён жа ваш, вы яго прывезлі. [Гудзееў:] На сваю галаву.* Макаёнак. *Ці даўно лейтэнант сам дабіваўся ў штабе гэтага загаду, які нарэшце і атрымаў на сваю галаву.* Быкаў. *Не цябе пашкадаваў, дзяцей тваіх малых пашкадаваў, і ўсё на сваю шыю прыняў, а цяпер кручуся, як бяроста на агні...* Чарнышэвіч. *І вас везлі туды ж! Везлі, каб вы памагалі Карнілаву вярнуць на сваю шыю цара...* Губарэвіч.

НА СВЕЖУЮ ГАЛАВУ. *Акал. Функц. не зам.* Пакуль яшчэ не стомлены ці пасля адпачынку. *[Ягор Максімавіч:] А ты што, сам ужо не цяміш? Можа, адкладзём да раніцы, на свежую галаву?* Матукоўскі. *Але чытаць гэты да драбніц знаёмы тэкст не хацелася. Лепш заўтра прыйсці і вычытаць на свежую галаву.* Гаўрылкін. *Да гэтай цвярозасці ў думках прымешвалася, аднак, і няўпэўненасць, якая прыйшла на свежую галаву.* Шыцік.

НЕ ІДЗЕ Ў ГАЛАВУ *каму.* Гл. ідзе.

НЕ ЛЕЗЕ Ў ГАЛАВУ *каму.* Гл. лезе.

НЕ Ў ГАЛАВУ *каму. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не цікавіць каго-н., не з'яўляецца прадметам чыіх-н. клопатаў, думак і пад. **Сін.**: не ў галаве *каму* (у 1 знач.). **Ант.**: на думках *у каго*; у галаве (у 2 знач.). *Раз прарыў знішчылі, дык ужо і забыцца на яго трэба?! Нікому і не ў галаву, што калі гэтак будзе, дык зноў прарыў будзе...* Чорны. *Трэцца аб ногі [Лыска] то з аднаго, то з другога боку: лашчыцца захацеў. А Хвядосу не ў галаву яго пяшчоты, яму трэба адпачыць.* Калюга.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ ГАЛАВУ ПАД КУЛІ. Гл. падстаўляць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ <СВАЮ> ГАЛАВУ. Гл. падстаўляць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ <СВАЮ> ГАЛАВУ ПАД АБУХ. Гл. падстаўляць.

ПАДЫМАЦЬ ГАЛАВУ. Гл. падымаць.

ПАЙСЦІ Ў ГАЛАВУ ПА РОЗУМ. Гл. пайсці.

ПАЛАМАЦЬ ГАЛАВУ *над чым.* Гл. паламаць.

ПАЛЕЗЦІ Ў ГАЛАВУ *каму.* Гл. палезці.

ПАСЫПАЦЬ ГАЛАВУ ПОПЕЛАМ. Гл. пасыпаць.

ПАПРАВІЦЬ ГАЛАВУ. Гл. паправіць.

ПРАЗ (ЦЕРАЗ) ГАЛАВУ *каго, чыю. Акал. Разм.* Не папярэдзіўшы каго-н., мінуўшы таго, да каго непасрэдна трэба звяртацца (рабіць, зрабіць што-н.). *Вы эфектна пакінулі перагаворы, ляпнуўшы дзвярыма, і тут жа, праз галаву ўрада аддалі загад аб поўнай дэмабілізацыі.* Губарэвіч. *Усе гэтыя дні Леніну было непрыемна размаўляць з Троцкім, па ўсіх замежных справах ён, цераз галаву наркома, звяртаўся да Чычэрына.* Шамякін. *Навошта ўсё рабіць цераз нашу галаву? Дзе ж дысцыпліна?!* Дуброўскі.

ПРЫТУЛІЦЬ ГАЛАВУ *дзе, да каго.* Гл. прытуліць.

ПРЫХОДЗІЦЬ У ГАЛАВУ *каму*. Гл. прыходзіць.
САДЗІЦЦА НА ГАЛАВУ *каму*. Гл. садзіцца.
<САМ> ЧОРТ ГАЛАВУ СКРУЦІЦЬ <*дзе, у чым*>. Гл. чорт.
СКРУЦІЦЬ <САБЕ> ГАЛАВУ. Гл. скруціць.
СКРУЧВАЦЬ ГАЛАВУ *каму*. Гл. скручваць.
СТАВІЦЦА З НОГ НА ГАЛАВУ. Гл. ставіцца.
СТАВІЦЬ З НОГ НА ГАЛАВУ *што*. Гл. ставіць.
СТРЭЛІЦЬ У ГАЛАВУ *каму*. Гл. стрэліць.
СТУКНУЦЬ У ГАЛАВУ *каму*. Гл. стукнуць.
СУШЫЦЬ ГАЛАВУ. Гл. сушыць.
СХІЛЯЦЬ ГАЛАВУ. Гл. схіляць.
ТРЫМАЦЬ ВЫШЭЙ ГАЛАВУ. Гл. трымаць.
ТУМАНІЦЬ ГАЛАВУ *каму*. Гл. туманіць.
УБІВАЦЦА Ў ГАЛАВУ *каму, чыю*. Гл. убівацца.
УБІВАЦЬ САБЕ Ў ГАЛАВУ *што*. Гл. убіваць.
УБІВАЦЬ У ГАЛАВУ *каму што*. Гл. убіваць.
УДАРАЦЬ У ГАЛАВУ <*каму*>. Гл. ударяць.
УЗБРЫСЦІ Ў ГАЛАВУ *каму*. Гл. узбрысці.
УКЛАДВАЦЬ У ГАЛАВУ *каму што*. Гл. укладваць.
У ПЕ́РШУЮ ГАЛАВУ́. *Акал. Разм.* Першапачаткова, раней за што-н. іншае. **Сін.**: першым дзелам; першым чынам; у першую чаргу. *Гэты астрожны замак у першую галаву кідаецца ў вочы, засланяючы сабою горад.* Колас. *Хараство мовы ў паэзіі ў агульным плане набірае вялікай вагі, і ў першую галаву чыстата яе мусіць быць без заганы і дакору.* Жылка. *Калі што-небудзь здарыцца, майце на ўвазе: у першую галаву будзеце цярпець вы.* Самуйлёнак.
УРЭЗАЦЦА Ў ГАЛАВУ *каму*. Гл. урэзацца.
УСКРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ *каму*. Гл. ускружыць.
ХАВАЦЬ ГАЛАВУ Ў ПЯСОК. Гл. хаваць.
ХАПАЦЦА ЗА ГАЛАВУ. Гл. хапацца.
ХМЕЛЬ УДАРЫЎ У ГАЛАВУ *каму*. Гл. хмель.
ЦЮКНУЦЬ У ГАЛАВУ *каму*. Гл. цюкнуць.
ЧЭМЕР НА ЯГО ГАЛАВУ. Гл. чэмер.
ШУКАЦЬ ГУЗА НА СВАЮ ГАЛАВУ. Гл. шукаць.
ЯК СНЕГ НА ГАЛАВУ. Гл. снег.

ГАЛАВЫ • **АД МАЁЙ (МАЕ́) ГАЛАВЫ́**. *Дап. Разм.* Ужыв. пры дзеясл. *адкасацца, ісці, пайсці, забраць* і пад., калі гаворыцца пра што-н. непрыемнае, клапатлівае. Ад мяне. *Злавіце як-небудзь, хлопцы, яго [Віктара] ды забярыце ад мае галавы.* Лобан. *— Я быў бы вельмі рады, душка, — лагодна адказаў Сімон, — каб нячыстая сіла ўзяла вас усіх ад маёй галавы!* Самуйлёнак.

БЕЗ ГАЛАВЫ́. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Неразумны, тупаваты ці няўважлівы, рассеяны. **Сін.**: без клёпкі ў галаве; без цара ў галаве; з прыветам. **Ант.**: з галавой (у 1 знач.); з царом у галаве (у 1 знач.); светлая галава; у цемя не біты. *Мой [муж] быў, праўда, таксама з прыдурам, але трапяткі да работы... І што ні возьме — сталярку, мулярку, шавецкае. Залатыя рукі! Ды што ж, без галавы.* Брыль. *Ну, ты ведаеш, яна ў мяне стала ўжо зусім без галавы! Учора прасавала мне кофту і жалязкам пляму іржавую пасадзіла!..* Карпюк.

БРАЦЬ ДА ГАЛАВЫ <*што*>. Гл. браць
ВОЛАС З ГАЛАВЫ НЕ ЎПАДЗЕ *ў каго, з чыёй*. Гл. волас.
ВУЖ ГАЛАВЫ НЕ ЎТКНЕ. Гл. вуж.
ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ *чыёй, каму што*. Гл. выбіваць.
ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ *што*. Гл. выбіваць.
ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ ДУР *у каго, чыёй*. Гл. выбіваць.
ВЫКІДАЦЬ З ГАЛАВЫ *каго, што*. Гл. выкідаць.
ВЫЛЯТАЦЬ З ГАЛАВЫ <*у каго*>. Гл. вылятаць.
ВЫПАДАЦЬ З ГАЛАВЫ <*у каго*>. Гл. выпадаць.
ВЫПУСКАЦЬ З ГАЛАВЫ *што*. Гл. выпускаць.
ВЫХОДЗІЦЬ З ГАЛАВЫ <*у каго*>. Гл. выходзіць.
ВЫШЭЙ ГАЛАВЫ *чаго*. Гл. вышэй.
ГАЛАВЫ НЕ ДАБЯРУ. Гл. дабяру.
ГАЛАВЫ НЕ ПРЫКЛАДУ. Гл. прыкладу.
З (АД) ГАЛАВЫ́ ДА НО́Г (ДА ПЯ́Т); З НО́Г ДА ГАЛАВЫ́. *Разм*. **1**. *Акал*. З усіх бакоў; поўнасцю, цалкам. *І ні слёз у мяне, ні голасу, толькі чую, як усю мяне з галавы да ног холадам праймае*. Палтаран. *[Казік] мокры ўвесь ад галавы да пят*. Чарнышэвіч. *Салавей устаў. Толькі цяпер Іван Мазалеўскі разгледзеў яго з ног да галавы*. Грахоўскі.
2. *Азн. Часцей ужыв. пасля наз., да якога адносіцца*. Самы сапраўдны, цвёрда перакананы ў чым-н. **Сін**.: да мозгу касцей (у 3 знач.); ні даць ні ўзяць (у 1 знач.); чыстай вады; што ні <на> ёсць (у 1 знач.); як ёсць (у 2 знач.); як мае быць (у 2 знач.). *«Бач, які хітры, халера, гэты Коўзік, — думаў дарогай Віктар. — Антыкукурузнік жа з галавы да пят. І першы алілуйшчык...»* Паўлаў. *Адным словам, гэты чалавек быў гарадскі ад галавы да пят*. Чарнышэвіч.
ЗАДУРВАННЕ ГАЛАВЫ. Гл. задурванне.
ЗАМАРОЧАННЕ ГАЛАВЫ. Гл. замарочанне.
ЗБЫЦЬ З ГАЛАВЫ *што*. Гл. збыць.
Валіць, звальваць (зваліць), перакладаць (пералажыць), сапхнуць, вярнуць **З ХВО́РАЙ ГАЛАВЫ́ НА ЗДАРО́ВУЮ**. *Акал. Разм. Неадабр*. З вінаватага на невінаватага. *[Моцкін:] Таварыш Гарошка, не валіце з хворай галавы на здаровую*. Макаёнак. *[Карнейчык:] Няма чаго звальваць з хворай галавы на здаровую...* Крапіва. *Бародка злосна кінуў яму [Стукаву]: — Вам хочацца зваліць з хворай галавы на здаровую...* Шамякін. *Ты, Халімон, з хворай галавы на здаровую не перакладай*. Асіпенка. *— Просіць жа начальства. Абавязкаў далі. — З хворай галавы на здаровую пералажылі абавязкі*. Мысліверц. *Дзічкоўскі смяяўся, успамінаючы, як Косцік выкручваўся, абараняў свайго наводчыка, хацеў справу з «пешкай» сапхнуць з хворай галавы на здаровую*. Алешка. *Пры чым тут фіначка, ды яшчэ і мая? Не вярні з хворай галавы на здаровую*. Машара.
КАРОНА З ГАЛАВЫ НЕ СПАДЗЕ *ў каго, каму*. Гл. карона.
ЛАМАННЕ ГАЛАВЫ. Гл. ламанне.
НА ЗЛОМ ГАЛАВЫ. Гл. злом.
НА СКРУТ ГАЛАВЫ. Гл. скрут.
НЕ ВЫХОДЗІЦЬ З ГАЛАВЫ <*чыёй, у каго*>. Гл. выходзіць.
НЕ ЗНАСІЦЬ ГАЛАВЫ *каму*. Гл. знасіць.
СА СВАЕ́ ГАЛАВЫ́. *Дап. Разм*. Складзенае, прыдуманае кім-н. самім (дыктаваць, расказваць і пад.). *Яму [старасту] давялося чуць некалькі разоў, як чыталі кантракты, але ён не хацеў паказваць гэтага: няхай знаюць палешукі, што ён дыктуе сам са свае галавы*. Колас. *А ёсць і такое: — Мама, хочаш, я табе са свае галавы раскажу?* Брыль.

СТАВІЦЬ З ГАЛАВЫ НА НОГІ *што.* Гл. ставіць.
СХАДЗІЦЬ <ДА ГАЛАВЫ > ПА РОЗУМ. Гл. схадзіць.
ТЛУМЛЕННЕ ГАЛАВЫ *каго.* Гл. тлумленне.
ХМЕЛЬ ВЫЛЕЦЕЎ З ГАЛАВЫ *ў каго.* Гл. хмель.
ШАСТОМ ГАЛАВЫ НЕ ДАСТАЦЬ *у каго, каму.* Гл. дастаць.
ЯЕЧКА З ГАЛАВЫ НЕ СКОЦІЦЦА. Гл. яечка.

ГАЛАСАВАЦЬ • **ГАЛАСАВА́ЦЬ АБЕ́ДЗВЮМА РУКА́МІ** *за каго, за што. Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З вялікай ахвотай і поўнасцю падтрымліваць каго-, што-н. **Сін.**: падпісвацца абедзвюма рукамі *пад чым. Я абедзвюма рукамі галасую за цярплівыя адносіны да людзей.* Лобан. *Пішы, Іван, заяву. Абедзвюма рукамі галасую за цябе.* Грахоўскі. — *Мы з мамай гаварылі тут... Дзеці, калі вы не пярэчыце, можа, нам цяпер лепей жыць разам? Усёй сям'ёй. — Я — за! Галасую абедзвюма рукамі. А ты, Каця?* Левановіч. **ПРАГАЛАСАВАЦЬ АБЕДЗВЮМА РУКАМІ** *за каго, за што. Зак.*

ГАЛАСЫ • **У СВІНЫ́Я ГАЛАСЫ́** *прыходзіць, пачынаць, выбірацца* і пад. *Акал. Разм. Неадабр.* З вялікім спазненнем. **Сін.**: к шапачнаму разбору; на разбор шапак; на шапачны разбор. *Якраз упору трапіў; ха-ха-ха, якраз явіўся на разбор шапак; прыйшоў, тым часам, браткі мае, у свіныя галасы.* Чорны. *Збегай паглядзі, ці пайшлі ўжо касіць. Будуць валачыцца ў свіныя галасы, каб усе бачылі.* Лобан. *Уставай. Заўсёды ў свіныя галасы выбіраемся...* Карамазаў. *Паспелі і солі некаторыя нацягаць, і газай заліцца. Яна, Ануля, прыбегла ў свіныя галасы.* Гіль.

ГАЛАЎНЫ • **ГАЛАЎНЫ БОЛЬ**. Гл. боль.

ГАЛОВАХ • **ХАДЖЭННЕ НА ГАЛОВАХ**. Гл. хаджэнне.
ХАДЗІЦЬ НА ГАЛОВАХ. Гл. хадзіць.

ГАЛОВЫ • **ПАСКРУЧВАЦЬ ГАЛОВЫ** каму. Гл. паскручваць

ГАЛОДНАГА • **З ГАЛОДНАГА КРАЮ <ПРЫЕХАЎ>**. Гл. прыехаў.

ГАЛОДНЫ • **НА ГАЛОДНЫ ЖЫВОТ**. Гл. жывот.

ГАЛОПАМ • **ГАЛО́ПАМ ПА ЕЎРО́ПАХ**. *Акал. Разм. Іран.* Павярхоўна, не сур'ёзна, не ўдаючыся ў дэталі (рабіць што-н.). *Аўтар нават не перагарнуў падручнікі, не кажучы ўжо пра тое, каб прайсціся па іх хоць бы ў сваёй манеры «галопам па еўропах».* Шкраба. *Азнаямленне з горадам вялося, як яны самі жартавалі, галопам па еўропах.* Гурскі. *Чытаючы [такія сказы з вялікай сэнсавай нагрузкай], нельга сабе дазволіць прайсціся па іх «галопам па еўропах».* Нафрановіч.

ГАЛОЎКУ • **ПАПРАВІЦЬ ГАЛОЎКУ**. Гл. паправіць.

ГАЛОЎНЫМ • **ГАЛОЎНЫМ ЧЫНАМ**. Гл. чынам.

ГАЛОЎЦЫ • **ГЛАДЗІЦЬ ПА ГАЛОЎЦЫ** *каго.* Гл. гладзіць.

ГАЛОШ • **САДЗІЦЦА Ў ГАЛОШ**. Гл. садзіцца.
САДЗІЦЬ У ГАЛОШ *каго.* Гл. садзіць.

ГАЛЬШТУК • **ЗАКІДАЦЬ ЗА ГАЛЬШТУК**. Гл. закідаць.
ЗАЛІВАЦЬ ЗА ГАЛЬШТУК. Гл. заліваць.
СТАЛЫ́ПІНСКІ ГА́ЛЬШТУК. *Адз. і мн. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм.* Шыбеніца, пятля. *Лютуюць карныя экспедыцыі, шырока практыкуюцца ваенна-палявыя суды, расстрэлы, шыбеніцы, пакідаючы далёка за сабою эпохі мураўёўскіх шыбеніц і сталыпін-*

скіх гальштукаў. Колас. *Краіна пакрылася шыбеніцамі, якія народ называў сталыпінскімі гальштукамі.* Шкраба.

ГАЛЬШТУКАЎ • **БЕЗ ГА́ЛЬШТУКАЎ**. *Разм.* **1.** *Азн.* Нефармальная, у неафіцыйных абставінах (сустрэча). *Мы ўжо настолькі звыкліся з неафіцыйнымі, «без гальштукаў» сустрэчамі лідэраў СНД, што адносімся да іх часам, як да снегападу за акном ці чарговага галалёду пасля студзеньскай адлігі.* «ЛіМ».

2. *Акал.* У неафіцыйных абставінах (сустракацца).

ГАМ • **НА АДЗІН ГАМ** *каму.* Гл. зуб.

ГАМБУРГСКІ • **ГАМБУРГСКІ РАХУНАК**. Гл. рахунак.

ГАМБУРГСКІМ • **ПА ГАМБУРГСКІМ РАХУНКУ**. Гл. рахунку.

ГАМОНІЦЬ • **ГАМО́НІЦЬ (ГАВО́РЫЦЬ) З НЕ́БАМ**; **ГАМАНІ́Ў (ГАВАРЫ́Ў) З НЕ́БАМ**. *Адз. і мн. Азн. Разм. Адабр.* Вельмі высокі, выгоністы (лес, дрэвы, расліны). **Сін.**: шапка валіцца. *А тыя ліпы ці таполі! Такіх не бачылі ніколі, развіслы, тоўсты, сакавіты, гамоняць з небам — паглядзі ты!* Колас. *Цяпер там жыта, як гай, з небам гамоніць.* Грахоўскі. *Не, кажу ім, сам начальнік з рукі ў руку даў [дакумент] пры хлопцах і пры хвоях, што з небам гавораць, — таксама сведках.* Янкоўскі. *Калісь быў у нас тутака лес — з небам гаварыў.* Палтаран.

ГАМОРА • **САДОМ І ГАМОРА**. Гл. садом.

ГАНЕБНАГА • **ПРЫБІВАЦЬ ДА ГАНЕБНАГА СЛУПА** *каго.* Гл. прыбіваць.

ГАННА • **ПАСТУХО́ВА ГА́ННА**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. Разм. Іран.* Кожны, нават някемлівы чалавек (разумее, зразумее, зробіць што-н.). **Сін.**: і жук і жаба; кожны сабака; кожны сустрэчны; першы-лепшы (у 1 знач.); першы сустрэчны; сустрэчны <і> папярэчны (у 1 знач.). — *Толькі б ляснуў і нічога болей. — Ну... — Эх, ты... І пастухова Ганна ляснуць можа, а ты, галоўка твая яловая, дадумайся. Разумееш — дадумайся.* Лынькоў. — *Цяпер ні адзін аўтобус за намі не ўгоніцца. — Дык гэта і пастухова Ганна разумее, раз на легкавушцы.* Чыгрынаў.

ГАНЯЕ • **БУРА ГАНЯЕ** *каго.* Гл. бура.

ГАНЯЕЦЦА • **КРУПІНА ЗА КРУПІНАЙ ГАНЯЕЦЦА З ДУБІНАЙ**. Гл. крупіна.

ГАНЯЙ • **ХО́ЦЬ ВАЎКО́Ў (САБА́К) ГАНЯ́Й**. *Толькі ў гэтай форме. Разм.* **1.** *дзе. У безас. ужыв.* Вельмі холадна (у хаце, у памяшканні і пад.). *У бацькавай хаце хоць ваўкоў ганяй, а на дрывотніку ні палена дроў.* Сабаленка. *Нарэшце [дзядзька] прыходзіць да брата. Адчыняе дзверы ў лазню, а там — хоць ваўкоў ганяй: ніхто і не збіраўся на той раз паліць у ёй...* Чыгрынаў. *[Іонаса] кінулі да мяне ў камеру, калі на дварэ стаялі лютыя маразы і ў турме было хоць ваўкоў ганяй.* Місько. *Як вярнуўся я ў вагон, пячурка паспела згаснуць... Хоць сабак ганяй у вагоне.* Шынклер. *Праз паўгадзіны ў пакоі стала хоць сабак ганяй.* Прыгодзіч.

2. *Часцей вык.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *хата, пакой* і пад. Вельмі вялікі. *З багацця за Янінай засталася вялікая — хоць ваўкоў ганяй — хата і акуты зялёнымі жалезнымі кантамі высокі куфар.* Кудравец. *Крутнуўся Паўлюк — далі ад лесапункта асобны пакойчык у інтэрнаце, у Дубравенцы. Самі прыкінулі: пакой — хоць ваўкоў ганяй, можна два зрабіць.* Карамазаў. *Новая лазня з часам стала занадта раскошнай для Кагутовай радзіны... Пойдуць сем «мужыкоў» у першую чаргу, дык месца — хоць сабак ганяй, і ад гэтай прасторы холадна.* Караткевіч.

ГАНЯЎ • **КУДЫ МАКАР ЦЯЛЯТ НЕ ГАНЯЎ**. Гл. макар.

ГАНЯЦЬ • **ГАНЯ́ЦЬ ГУСЕ́Й**. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ісці хістаючыся. Пра п'янага. *Лядзяш, ацяжэлы, лічы, віснуў на Алесевым плячы і, як кажуць, ганяў гусей — хістаўся ўбакі, гроб нагамі зямлю, падаў. Каб кінуў яго, дык і не падняўся б, заснуў тут жа на двары.* Далідовіч. *Бачыце, як ідзе? Пабачце, ужо гусі ганяе, у бакі ходзіць.* Янкоўскі.

ГАНЯ́ЦЬ САБА́К <*па чым*>. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хадзіць дзе-н., сноўдацца без справы, лодарнічаць. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка даваць. *Маці шыла местачковым паненкам модныя блузкі і сукенкі, а я ганяў сабак па мястэчку, балазе лета, цёпла, добра.* Гарэцкі. — *Я, Амяльянавіч, таксама думаю, што гэта мудра — прывучыць дзяцей да работы, — умяшаўся ў гаворку Вавіла. — Нечага да дваццаці гадоў па вуліцы сабак ганяць.* Кудравец. *Колькі таго лёну на вопытным участку, і той свірэпаю зарос... А дзеці сабак ганяюць.* Гурскі.

МУ́Х ГАНЯ́ЦЬ *каму. Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Караць каго-н., небалюча б'ючы, звычайна для выгляду. Пра дзяцей. *Дастаў Ясь каля 30 розаг.. Ясь, напрыклад, казаў, што яму «мухі ганялі», сляды таго «ганяння мух» прывёз нават дамоў з Кіева, і кіеўскі «незабуд» трываў цэлы месяц.* Абуховіч. **ПАГАНЯЦЬ МУХ** *каму. Зак.*

ЧАРТО́Ў (ЧАРЦЕ́Й) ГАНЯ́ЦЬ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сурова расправляцца з кім-н., лупцаваць каго-н. **Сін.**: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму* (у 2 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даваць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазаць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру з каго (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*. *На добрым падпітку гераізм ягоны праяўляўся з яшчэ большай сілай — і тады ганяў і біў-лупіў ён сваю Апраметную, як сідараву казу... Вяскоўцы толькі спачувальнаківалі галовамі і канстатавалі: «Зноў Героім «чартоў ганяе».* Дзмітрыеў. [*Лепешаў*, с. 79: чорта (чарцей) ганяць.]

ГАРА • <**ЯК (БЫЦЦАМ, НІБЫ)**> **ГАРА́ З ПЛЕ́Ч (З ПЛЯЧЭ́Й)** <**ЗВАЛІ́ЛАСЯ (СКАЦІ́ЛАСЯ)**> *у каго, з чыіх. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчуў палёгку, пазбавіўшыся ад якіх-н. клопатаў, перажыванняў. **Сін.**: адлягло ад сэрца *ў каго*; адлягло на душы *ў каго*; як камень з плячэй зваліўся *ў каго*; як камень з сэрца зваліўся *ў каго*. *Дубрава вальней уздыхнуў, у яго як гара з плеч звалілася.* Гурскі. *Штруке па тэлефоне далажыў ваеннаму каменданту, што ўсе паравозы падрыхтаваны і могуць адпраўляцца ў рэйсы. У Заслонава нібы гара звалілася з плячэй.* «ЛіМ». *Потым на двары, пастукаўшы ў шыбу, напружана чакаеш, калі пачуецца лёгкі шоргат і жывое варушэнне на печы, і з плячэй быццам гара зваліцца.* Кудравец. *Адужаў нарэшце той экзамен. У самога як гара з плячэй скацілася.* Макарэвіч. *Можа, хутка адновім водаправод, тады з маіх плеч гара зваліцца.* Лынькоў. *Як з плеч звалілася гара, дык дружна крыкнулі «Ура-а-а!» І быў такі магутны гук, што аж не вытрымалі сцены.* Крапіва. *Мне чамусьці радасна ад таго,*

што Кірыла такі няўклюдны. Як гара з плеч! На такога дзяўчаты заглядацца не стануць. Асіпенка. *Я так рада — скончыўся навучальны год. Быццам гара з плеч.* Леванові́ч. *Пракурор пасвятлеў. Гара з плячэй.* Аношкін.

ГАРАДЗІ • **<ХО́ЦЬ> ПЛО́Т ГАРАДЗІ́** *кім, каго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра людзей. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго* >; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да лыса (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на воловай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Падумаеш, хіба толькі ён адзін — хлапцамі плот гарадзі.* Лынькоў. *Нешта не туды, здаецца, лезе ён [Мар'ян] з гэтымі дай-вазьмі. І тых, і другіх развялося сёння хоць плот гарадзі.* Казько.

ГАРАДЗІЦЬ • **АГАРО́Д (ГАРО́Д) ГАРАДЗІ́ЦЬ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Задумваць ці распачынаць якую-н. клапатлівую справу. **Сін.**: заварваць кашу; нарварыць піва. **Ант.**: расхлёбваць кашу. *Вайна пакуль складваецца няўдала, Надзя. Сама разумееш. Ніхто не думаў, што будзе так. Але трэба ведаць, што выстаім. Інакш нечага агарод гарадзіць.* Навуменка. *А з камендантам гарнізона патрэбна было пабачыцца пры ўсіх абставінах. Інакш — для чаго было агарод гарадзіць, пачынаць перагаворы.* Місько. *— Ці ты спадзяешся, што Наста дазволіць яму [Хіжняку] забраць дачку дамоў? — Цяжка загадзя прадугледзець... Таму і не варта гарод гарадзіць, рызыкаваць здароўем дзіцяці.* Мяжэвіч.

ГАРАДЗІ́ЦЬ ПЛО́Т <*каму*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выкручваючыся ў размове, гаварыць глупства, выдумляць што-н. **Сін.**: араць дарогі; біць язык аб зубы (у 2 знач.); блынды правіць; званіць у <разбіты> лапаць; круціць вала <за хвост > (у 2 знач.); ліць ваду; мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму пра каго, пра што*>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <*з кім*>; травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *[Марыля:] Э! пачала ўжо плот гарадзіць... Сказала б адразу, што прадалася ў злыдневы рукі самахоць — і ўсё тут табе.* Купала.

ГАРАМ • **ГАРЫ ЁН ГАРАМ**. Гл. гары.

ГАРАМІ • **НЕ ЗА ГАРА́МІ (НЕ ЗА ГАРО́Й)**. *Вык. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Блізка, недалёка, побач знаходзіцца што-н. **Сін.**: адзін крок *ад чаго да чаго*; за два крокі *ад каго, ад чаго*; за плячамі *каго, у каго* (у 2 знач.); пад бокам

(у 1 знач.); пад рукамі (у 2 знач.); пад рукой (у 2 знач.); пад <самым> носам *у каго, чыім, каго*; перад вачамі <*чыімі*>; перад носам <*каго, чыім*>; рукой падаць *да чаго. Чаму ён [Міша] хоць напаследак не сказаў, што так хочацца бачыць яе [Полю]? А, урэшце, яе хутар не за гарамі.* Арочка. *Да змроку ён [дзед] ва Ўрэччы, і дом не за гарой... Рашыўся. Мех за плечы і ўрэзаў пехатой.* Лужанін.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Скора, неўзабаве, у хуткім часе наступіць, адбудзецца што-н. **Сін.**: на носе; на парозе (у 1 знач.). *Былыя сябры і самы блізкі з іх, Янка, зараз думаюць, як замацавацца ў якой-небудзь школе — восень не за гарамі.* Колас. *І можна не сумнявацца, што міжнароднае прызнанне Багдановіча ў маштабах непараўнальна большых, чым сёння, не за гарамі.* Гілевіч. *[Марыля:] Лета не за гарою, скора касьба пачнецца, жніво, работы гібель, а ты ляжы тут прыкаванай да ложка, як пакутніца якая.* Купала. *Не за гарой шчаслівыя вякі, ужо чуваць іх песні і гамонкі.* Пушча.

ГАРАЦЬ • **ЗУБЫ ГАРАЦЬ** *у каго на што.* Гл. зубы.

ГАРАЧАЙ • **У ГАРАЧАЙ ВАДЗЕ КУПАНЫ**. Гл. купаны.
ЯК УЮН НА < ГАРАЧАЙ > ПАТЭЛЬНІ. Гл. уюн.

ГАРАЧАЯ • **ГАРАЧАЯ ГАЛАВА**. Гл. галава.
ГАРАЧАЯ ГАЛАВА *ў каго.* Гл. галава.

ГАРАЧКУ • **ПАРОЦЬ ГАРАЧКУ**. Гл. пароць.

ГАРАЧУЮ • **АСТУДЗІЦЬ ГАРАЧУЮ ГАЛАВУ**. Гл. астудзіць.
ПАД ГАРАЧУЮ РУКУ. Гл. руку.

ГАРАЧЫМ • **НА ГАРА́ЧЫМ** *злавіць, захапіць* і пад. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Пры яўных доказах, у момант учынення чаго-н. заганнага. **Сін.**: на месцы злачынства. *Не буду казаць і пра тое, як я быў сувязным. Для мяне, дванаццацігадовага падлетка, гэта было — у параўнанні з сувязнымі дарослымі — лічы, што бяспечна. Калі, вядома, не спаймаюць на гарачым.* Караткевіч. *[Цыбуля] калі спаймае кагось на гарачым, на глушэнні рыбы, на вытраўленні яе борным квасам, — проста б'е па мордзе.* «Маладосць».
ЯК НА < ГАРАЧЫМ > ВУГОЛЛІ. Гл. вуголлі.

ГАРАЧЫХ • **ПА ГАРАЧЫХ СЛЯДАХ** <*чаго*>. Гл. слядах.
УСЫПАЦЬ ГАРАЧЫХ *каму.* Гл. усыпаць.

ГАРБЕ • **ВЫЯЗДЖАЦЬ НА ГАРБЕ** *чыім.* Гл. выязджаць.
СЯДЗЕЦЬ НА ГАРБЕ *чыім, у каго, каго.* Гл. сядзець.

ГАРБОМ • **СВАІ́М ГАРБО́М**. *Акал. Разм.* Непасрэднай цяжкай працай (жыць, нажываць, здабываць і пад.). **Сін.**: сваім мазалём. *Не было ў нашым родзе людзей, якія з чужога мазаля жывіліся, кожны здабываў хлеб сваім гарбом.* Лынькоў. *Вось падумайце аб тым, чаму Якаў той святы. Мо таму, што меў рабоў, не рабіў сваім гарбом?* Крапіва. — *Ну, мне чужога не трэба, ніколі не браў, — падумаўшы адказаўВаўчок. — Сваім гарбом усё нажыву.* Дзятлаў.

ГАРБУЗ • **АТРЫМЛІВАЦЬ ГАРБУЗ**. Гл. атрымліваць.
ДАВАЦЬ ГАРБУЗ *каму.* Гл, надаваць.

ГАРБУЗОЎ • **НАДАВАЦЬ ГАРБУЗОЎ** *каму.* Гл. надаваць.

ГАРМАТНАЕ • **ГАРМАТНАЕ МЯСА**. Гл. мяса.

ГАРМАТНЫ • **НА ГАРМАТНЫ СТРЭЛ**. Гл. стрэл.

ГАРМАТЫ • **СТРАЛЯЦЬ З ГАРМАТЫ ПА ВЕРАБ'ЯХ**. Гл. страляць.

ГАРОД • **ГАРОД ГАРАДЗІЦЬ**. Гл. гарадзіць.
КАМЕНЬЧЫК У ГАРОД *чый*. Гл. каменьчык.

ГАРОЙ • **ЗА ДЗЕСЯ́ТАЙ ГАРО́Й** *апынуцца, быць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі далёка. **Сін.**: блізкі свет; за светам; за трыдзевяць зямель; на краі свету; у віру на калу; у чортавых зубах; у чорта на кулічках; у чорта на рагах; у чорта ў зубах. *Яўген разважаў, ідучы за плугам: — От жа ідзе [жонка]. От жа смешыць людзей... Як толькі не пазырыць бацька: каб аж за дзесятаю гарою апынулася. Яна хоча, каб я па яе пайшоў.* Баранавых. *Аб чым ні гаварылі за сталом, а думкі кожнага яшчэ беглі наўздагон за сябрамі, якія ўжо, мабыць, за дзесятай гарой апынуліся.* Машара.
НЕ ЗА ГАРОЙ. Гл. гарамі.
СТАНАВІЦЦА ГАРОЙ *за каго, за што*. Гл. станавіцца.
СТАЯЦЬ ГАРОЙ *за каго, за што*. Гл. стаяць.

ГАРОХ • **ЯК (БЫ) ГАРО́Х ПРЫ ДАРО́ЗЕ**. *Акал. Разм.* **1**. Ненадзейна, трывожна, з неспакоем (жыць). *Людзі жылі як гарох пры дарозе, людзі жылі ў штодзённай трывозе.* Дубоўка. *Ды якое там жыццё, Іван Яфімавіч... Жыву як гарох пры дарозе.* Васілевіч. **2**. Адзінока і без догляду (расці, заставацца, жыць і пад.). **Сін.**: на лес гледзячы (у 2 знач.). *Сам Радзівон жыве як гарох пры дарозе, без дагляду, без усякае, як той казаў, сталасці: от жыве сабе.* Чорны. *Даглядаць мяне не было каму. Маці чужая, а бацька — чалавек пануры, без літасці. І рос я сам па сабе, як гарох пры дарозе.* Адамчык. *А я меншага свайго з войска чакаю. Пакуль што адна — як гарох пры дарозе...* Семашкевіч. *Сіроткі вы мае няшчасныя! Засталіся вы цяпер адны, бы гарох пры дарозе...* Праскураў.
ЯК ЧОРТ ГАРОХ МАЛАЦІЎ *на чым*. Гл. чорт.
ЯК (ШТО́) ГАРО́Х АБ СЦЯНУ́ (АБ СЦЕ́НКУ) *каму, для каго. Часцей у знач. дзеясл.-вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Нічога не дзейнічае на каго-н. **Сін.**: як пугай па вадзе (у 1 знач.). *Грушка даводзіў Марыі, што капелюшы ёй непатрэбны, што яны ёй не да твару... Гэтыя довады былі Марыі як той гарох аб сцяну.* Пестрак. *[Каляда:] Месяц гавару Журу, каб адрамантаваў дах у інтэрнаце мантажнікаў — як гарох аб сцяну! Абяцае, а не робіць!* Васілеўскі. *Некалькі пакупнікоў са мной згадзіліся, заківалі галовамі, а для астатніх мае словы былі — што гарох аб сцяну.* Саламаха.
<u>Адскокваць, адлятаць</u> **ЯК (ШТО́) ГАРО́Х АД СЦЯНЫ́ (АД СЦЕ́НКІ)**. *Акал. Разм. Неадабр.* Безвынікова для каго-н. *Што ж, выходзіць, кленічы не маюць ніякай сілы? Яны адскокваюць ад пана як ад сцяны гарох.* Якімовіч. *[Гаворка:] Ды гаварыў я вам сто разоў, чэрці таўстаскурыя! Ды ад вас — што гарох ад сцяны.* Шамякін. *Ды хіба з ім пагаворыш? Бацькавы словы ад яго як гарох ад сценкі* Гіль.

ГАРОХАВАЕ • **ПУДЗІЛА ГАРОХАВАЕ**. Гл. пудзіла.

ГАРОХАМ • **БОБ З ГАРОХАМ**. Гл. боб.
ЗА ЦАРОМ ГАРОХАМ. Гл. царом.

ГАРОХУ • **ПРЫ ЦАРУ ГАРОХУ**. Гл. цару.

ГАРТУ • **ДАВАЦЬ ГАРТУ** *каму*. Гл. даваць.

ГАРУ • **ГАРУ ВЯРНУЦЬ** *на каго*. Гл. вярнуць.
ЗА ДЗЕСЯ́ТУЮ ГАРУ́ <u>*ехаць, трапіць, закінуць*</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі далёка. **Сін.**: дзе макар козы пасе (у 1 знач.); за блізкі свет; за свет; за свет вочы; куды крумкач кас-

цей не заносіў; куды макар цялят не ганяў (у 1 знач.); к чорту на рогі; на край свету (у 1 знач.). *Гэтыя гаротныя сярмяжнікі прыпаміналі яму бацькоў і панурую вёску, закінутую, як камок гразі, за дзесятую гару.* Галубок. *Што там [Янінаму бацьку] каштавала як след папрасіць падпалкоўніка закінуць жанішка-самазванца куды-небудзь за дзесятую гару, каб яго адтуль і бура не прынесла.* Ветах.

НА КУДЫ́КІНУ ГАРУ́. *Акал. Праст.* А табе не ўсё роўна? Ужыв. як ухіклівы адказ на пытанне: «Куды ідзеш (едзеш і пад.)?» — *Куды гэта вы?.. — Анікуды!.. — Так ужо і нікуды?.. — Ну, тады на кудыкіну гару, — для адчэпкі сказала Дуня Пракопкіна...* Чыгрынаў. — *Куды ты? Куды... вы?! — заскочыў наперад машыне Іван Іванавіч, падняў абедзве рукі. Нібы мячык хацеў злавіць. Дзверцы адчыніліся. — На кудыкіну гару!* Міська. *Запрог каня ў калёсы і наш бацька. Прывязаў да драбіны карову і паехаў. На пытанне мамкі «Куды?» — суха адказаў: — На кудыкіну гару.* Жычка. — *Куды гэта яны нас, дзядзька? — На кудыкіну гару, — горка ўсміхнуўся ён і заскакаў шпарчэй.* Сяркоў. — *Куды вы хадзілі? — На кудыкіну гару.* Аношкін.

ЯК НА КАМЕННУЮ ГАРУ. Гл. сцяну.

ГАРШКА • **АД ГАРШКА ПАЎВЯРШКА**. Гл. паўвяршка.

ГАРШКІ • **МЯНЯЦЬ ГАРШКІ НА ГЛІНУ**. Гл. мяняць.

ГАРШКУ • Кіпіць **ЯК У ГАРШКУ́ (У КАТЛЕ́)**. *Акал. Разм.* Імкліва і бесперапынна. *Там, дзе гушчар быў і балота, — муры глядзяцца ў раку, зіяюць вежы пазалотай, жыццё кіпіць як у гаршку.* Купала. *У гарадку цяпер усё кіпела як у катле.* Чорны. *Вы чалавек бывалы, самі ведаеце, што робіцца на свеце. Кіпіць як у гаршку.* Брыль. — *Свет кіпіць як у гаршку. На, чытай во, — Вайтовіч, азіраючыся на Міцю, выцягнуў з доўгае кішэні свайго суконнага паўшубка і кінуў на стол скручаныя ў некалькі столак газеты.* Адамчык.

ГАРШЧОК • **ПАД ГАРШЧО́К** падстрыгаць (падстрыгчы). *Акал. Разм.* Роўнай лініяй вакол галавы. *Некалі залівалася над вадою пастухоўская дудка хлопца ў лазовых лапцях, падстрыжанага «пад гаршчок».* Пестрак. *Аброс валоссем — страх. Старая падстрыгла пад гаршчок — ладна.* Пянкрат.

ГАРЫ • **ГАРЫ́ ЁН (ЯНА́, ЯНО́, ЯНЫ́) ГА́РАМ**. *Выкл. Праст.* Выказванне моцнага раздражнення, прыкрасці, абурэння чым-н. **Сін.**: каб пуста было *каму*; ні дна ні пакрышкі *каму, чаму;* прападзі пропадам *што, хто. Гары яно гарам! Тут заржавела ўсё, ключ дзвюма рукамі не павярнуць.* Міська. *[Валік] пойдзе туды, пойдзе дамоў, пагаворыць з бацькам — і гары яны гарам, шэсцьдзесят рублёў гэтыя.* Радкевіч.

ПА ГАРЫ ХАДЗІЦЬ І СОНЦА НЕ БАЧЫЦЬ. Гл. хадзіць.

ГАРЫЗОНТА • Знікаць, прападаць **З ГАРЫЗО́НТА** *чыйго, якога. Акал. Разм.* З пэўнага грамадства, з кола знаёмых, блізкіх і пад. **Ант.**: на гарызонце. *Маклэй нечакана знік з гарызонта. Праўда, знікненне гэта мела некалькі загадкавы характар. Жыў чалавек, працаваў чалавек, і раптам не стала чалавека.* Лынькоў. — *Танечка! — узрадавалася Вера, — сто лет, сто зім, як той казаў, прапала ты з майго гарызонта, учора я табе званіла, але цябе не было дома.* Арабей. *Выдалі поўны збор. Выдалі, хацелі павіншаваць аўтара і здзівіліся. Овіч раптам знік з сталічнага гарызонта.* «Вожык».

ГАРЫЗОНЦЕ • З'яўляцца (з'явіцца), паказвацца (паказацца) і пад. **НА ГАРЫЗО́НЦЕ**. *Акал. Разм.* Сярод знаёмых, блізкіх і пад. **Ант.**: з гарызонта *чыйго, якога. [Аўяр'ян:] Жыве на свеце жанчына. З мужам. Шэрым, невыразным жыццём. Але вось на гарызонце з'яўляецца постаць...* Дзяленд зік. *Сам Віцька Радзюк паказаўся на гарызонце.* Хадке-

віч. *Зайшоў Майбарада і ўрачыста паведаміў: — Таварыш камандзір! На гарызонце — камісар і разведчыкі.* Шамякін.

ГАРЫЦЬ • **ВОКА ГАРЫЦЬ** *у каго на што.* Гл. вока.

ГАЛАВА ГАРЫЦЬ *у каго.* Гл. галава.

ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́ЛА) У РУКА́Х *чыіх, у каго. Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выконваецца хутка і добра. Пра справу, работу і пад. *Як сказаў паважаны пан Штрыпке, з заўтрашняга дня становішся на работу. Але глядзі, каб работа, як гэта гаворыцца, гарэла ў руках.* Лынькоў. *Возьмецца [Клаўдзя] што рабіць, дык зробіць. І не абы-як. Усё ў руках у яе гарыць.* Сачанка. *Работа, як кажуць, гарэла ў яе [Кацiных] руках.* Далідовіч.

ДУША ГАРЫЦЬ *чыя, у каго.* Гл. душа.

ЗУБ ГАРЫЦЬ *у каго на што.* Гл. зуб.

ЗЯМЛЯ ГАРЫЦЬ ПАД НАГАМІ *каго, у каго, чыімі.* Гл. зямля.

<І> У АГНІ́ НЕ ГАРЫ́ЦЬ І Ў ВАДЗЕ́ НЕ ТО́НЕ. *Незак. Часцей у 3-й ас. адз. і мн. Разм. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нідзе не прападае, выбіраецца з любых абставін. *Валера глядзеў на гэтага баявога рухавага хлопца і ніяк не мог уявіць, колькі ж яму год. Звычайна такія вясёлыя кампанейская хлопцы, як гаворыцца, і ў агні не гараць і ў вадзе не тонуць...* Гігевіч. *— Цэлы, глядзі! — пасмяяўся Шульц. — Вам пашанцавала. — У агні не гарымо, як кажуць, і...* Гартны. *У рамане Андрэя Мрыя на першым плане выразна пададзены характар, надзвычай жывучы сацыяльны тып, які, што называецца, і ў вадзе не тоне і ў агні не гарыць.* Лецка. **<І> У АГНІ НЕ ЗГАРЫЦЬ І Ў ВАДЗЕ НЕ ПАТОНЕ (НЕ ЗАТОНЕ).** *Зак. Хлопец з тых, пра каго кажуць: «І ў агні не згарыць і ў вадзе не патоне».* «ЛіМ». *— Якія там жарты, калі шукалі [Прузыну] увесь дзень і не знайшлі.. — Э-э-э, такое дабро і ў агні не згарыць і ў вадзе не затоне, — махнуўшы рукой, сказала Зося.* Ядвігін Ш.

КРОЎ ГАРЫЦЬ У ЖЫЛАХ *чыіх.* Гл. кроў.

ЛІХА ГАРЫЦЬ *з каго, праз каго.* Гл. ліха.

НЕ ГАРЫ́ЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Няма ніякіх прычын спяшацца. **Сін.**: дождж за карак не лье; за шыю не капае; не капае *над кім, над чым*; не на пажар; паспееш з козамі на торг. *Татка ж не гоніць яе. Ён цяпер такі добры з ёю! «Пагуляй, ты, кажа, Ядвіська: не гарыць жа там у цябе!»* Колас. *Чэрныш таксама можа пачакаць, і ў яго не гарыць.* Галавач. *— Я ж ужо пра пастаноўку, каб на сцэну даць пуцёўку, думаў сёння гаварыць. — Пачакаем. Не гарыць.* Крапіва.

НІ ГАРЫ́ЦЬ НІ ТЛЕ́Е. *Незак. Цяп. і пр. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не ладзіцца, не атрымліваецца. **Сін.**: не куецца, а плешчацца; ні куецца <і> ні плешчацца. *[Жора:] Ух, язва! Ні гарыць ні тлее. Ад такіх толькі чад, нуда на свеце.* Васілеўскі. *Работа на полі ні гарэла ні тлела.* Асіпенка.

НУТРО ГАРЫЦЬ *чыё, у каго.* Гл. нутро.

СВЕТ ГАРЫЦЬ *з каго, праз каго, з-за каго.* Гл. свет.

СКУРА ГАРЫЦЬ *на кім.* Гл. скура.

СЫР-БОР ГАРЫЦЬ *з-за каго, з-за чаго, праз каго, з чаго.* Гл. сыр.

ЯК МОКРАЕ ГАРЫЦЬ. Гл. мокрае.

ЯК НА АГНІ́ ГАРЫ́ЦЬ *на кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назвы адзення, абутку. Вельмі хутка рвецца, зношваецца. *[Ніна Паўлаўна:] Як на агні гарыць! Як на агні!.. Месяц назад купіла — і ўжо на табе! Гатова! І ўсё праз гэты хакей з футболам.* Гілевіч. *Як высыпле тая армія [дзяцей] на коўзалку, то ні адзежа не дзержыць, ні чаравікі — усё як на агні гарыць.* Палтаран. *Я паабяцаў сабе не быць такім*

блазнам-свавольнікам, бо мяне вечна дакарала мама, што на мне ўсё гарыць як на агні. Кухараў.

ГАРЭЛЦЫ • **МОКНУЦЬ У ГАРЭЛЦЫ**. Гл. мокнуць.

ГАРЭЦЬ • **ГАРЭ́ЦЬ АГНЁМ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць у стане гарачкі, ліхаманкі. Пра хворага. *Абулася [доктарка] у валёнкі і хутчэй з хаты. Вось толькі куды, у якую вёску, не паспела спытаць. Ды і не было калі пытацца — хлопчык жа агнём гарыць.* Гроднеў. *Хаіміха, золатца, родненькая... Сымонка мой захварэў. Агнём гарыць хлопчык.* Бядуля.

ГАРЭ́ЦЬ СІ́НІМ ПО́ЛЫМЕМ (АГНЁМ). *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Знаходзіцца пад пагрозай невыканання, зрыву. *Спяшаліся і тое-сёе недарабілі. А тут якраз трэба заказчыку адпраўляць партыю новых вырабаў. А як пашлеш, калі недаробкі? Гарыць сінім полымем план рэалізацыі.* Мяжэвіч. *[Іван Мікалаевіч:] І хто ж табе дасць прэміі?! Міна Лаўравіч, нас можна зразумець — мы гарым сінім полымем. Без стымулаў мы...* Петрашкевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Псавацца, станавіцца непрыгодным. **Сін**.: выбываць са строю (у 2 знач.). **Ант**.: уступаць у строй. *У горадзе асфальт, абутак на ім сінім агнём гарыць. Дзіўна, як ногі вытрымліваюць.* Супрунчук.

ГАСПАДАР • **ГАСПАДА́Р СВАЙГО́ СЛО́ВА (СВАЙМУ́ СЛО́ВУ)**. *Адз. і мн. Часцей вык. Функц. не зам. Адабр.* Чалавек, у якога слова не разыходзіцца са справай. *[Андрэй:] Будзеш рабіць тое, за што прагаласаваў. Трэба быць гаспадаром свайго слова.* Матукоўскі. *Коласу патрэбен быў памочнік: граматны — гэтай умове я адпавядаў, з пэўным літаратурным густам — у ім мне таксама не адмаўлялі; гаспадар свайму слову: сказана — зроблена; апошнюю якасць дапамог развіць Канстанцін Міхайлавіч.* Лужанін. *[Язэп:] Сумленне заела: паабяцаў — павінен быць гаспадаром свайму слову.* Чарнышэвіч.

САМ САБЕ ГАСПАДАР. Гл. сам.

ГАСПАДЫНЯ • **САМА САБЕ ГАСПАДЫНЯ**. Гл. сама.

ГАТОВА • **РАЗ-ДВА І ГАТОВА**. Гл. раз.

ГАТУНАК • **ПЕРШЫ ГАТУНАК**. Гл. сорт.

ГАЎ • **ГА́Ў ДЫЙ ЗУ́БЫ СЦЯ́Ў**. *Незак. Толькі ў гэтай форме. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хто-н. не даводзіць пачатага да канца. *Стары правільна кажа: кідаемся ва ўсе бакі, а пэўнасці няма. То дазваляем, то забараняем, што дазволілі. Гаў дый зубы сцяў...* Карпаў.

ГАЎКАЛА • **ЗАТКНІ ГАЎКАЛА**! Гл. заткні.

ГАЦІ • **ХО́ЦЬ ГА́ЦЬ ГАЦІ́** *каго, чаго, кім, чым. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Пра людзей і неадуш. прадметы. **Сін**.: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па

<самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; *у* кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *Мая Хімка — таўкач таўкачом засталася. Усё выбірала, чакала нечага. На табе, дачакалася! Баб цяпер хоць гаць гаці.* Грахоўскі. *[Бацька:] Вакол нас ворагаў хоць гаць гаці. Яны толькі таго і чакаюць, каб на нас зноў хамут усцягнуць.* Бяганская. *Шчыра кажучы, такімі персанажамі хоць гаць гаці.* «Полымя».

ГАЦЬ • **ХОЦЬ ГАЦЬ ГАЦІ** *каго, чаго, кім, чым.* Гл. гаці.

ГВАЗДОМ • **СЯДЗЕЦЬ ГВАЗДОМ У ГАЛАВЕ** *каго, чыёй.* Гл. сядзець.

ГВАЛТ • **НА ГВА́ЛТ**. *Акал. Разм.* **1**. Няўхільна, неадкладна, абавязкова (трэба рабіць што-н.). *Або насоўваецца, скажам, хмара навальнічная, дзядзьку Арэсю трэба на гвалт спяшацца па ячмень, які і не звязаны, у жменях ляжыць...* Брыль. *Званцом шастае ўжо сенажаць, цецярэе жытцо і ячмень; час на гвалт і касіці, і жаць: не на тое настаў Пятроў дзень.* Купала.

2. Па дапамогу пры небяспецы (крычаць, галасіць і пад.). *Бадай ты спрахла! Дзе ж дарога? На гвалт крычы гарадавога!* Колас. *Карэспандэнцыі з краю смешныя, літаратура — або казкі пра скарбы ды пра Паўлаў святых, або на манер Каганца на гвалт крычыць, каб не пакідалі сваёй шэрай апраткі і лапцей...* Рублеўская.

ХОЦЬ <ТЫ> ГВАЛТ КРЫЧЫ. Гл. крычы.

ГЕАГРАФІЯЙ • **ГІСТОРЫЯ З ГЕАГРАФІЯЙ**. Гл. гісторыя.

ГЕНЕРАЛ • **ВЯСЕ́ЛЬНЫ ГЕНЕРА́Л**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Вядомая, важная асоба, запрошаная на якую-н. імпрэзу з мэтай надаць значнасць гэтай падзеі. *Пытанне пра падбор гасцей таксама адпадае: Любан — дырыжор, Вольфсан і Ляўкоў — на ролях вясельных генералаў.* «Крыніца». *Нібы вясельны генерал, ён узнікае на тэлеэкране па любой прычыне і без яе, даючы гледачам глыбакадумныя парады і настаўленні...* Кірэенка. *У заключэнне Іван Чыгрынаў уручыў пасведчанні выпускнікам... Напачатку запярэчыў: — Гэта ж роля вясельнага генерала.* «ЛіМ».

ГЕНІЙ • **ДО́БРЫ ГЕ́НІЙ** *чый, каго. Мн. не ўжыв. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які аказвае на каго-н. дабратворны ўплыў, прыносіць каму-н. карысць. **Ант.**: злы геній *чый. [Жарэс Ляхоўскі] зноў усміхнуўся: — Ты мой добры геній, я гэтага чакаў.* Дамашэвіч. *Мой добры геній — Яхімчык. Калі старшага блізка няма, дазваляе мне праехаць трошку на яго двухколцы...* Гарэцкі. *Добры геній нашай сям'і — сястра маёй маці.* «Полымя».

ЗЛЫ ГЕ́НІЙ *чый. Мн. не ўжыв. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які аказвае на каго-н. дрэнны ўплыў, прыносіць каму-н. шкоду, зло. **Ант.**: добры геній *чый. [Антаніна Пятроўна:] Спадзяюся, што шкоды табе не было ад майго таленту? [Сухадольскі:] Як сказаць. Можа, і я часамі глядзеў на рэчы тваімі вачамі. [Антаніна Пятроўна:] Злы геній твой.* Крапіва. *[Ліза:] Я сёння сама сумная! Мама мае незвычайную здольнасць псаваць настрой. Яна ў гэтым пытанні злы геній.* Шлег.

ГЕРКУЛЕСАВЫ • **ГЕРКУЛЕСАВЫ СЛУПЫ** *чаго.* Гл. слупы.

ГЕРКУЛЕСАВЫХ • **ДА ГЕРКУЛЕСАВЫХ СЛУПОЎ** *даходзіць* і пад. Гл. слупоў.

ГІБЕЛІ • **ДА ГІ́БЕЛІ** *каго, чаго. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Пра адуш. і канкр. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да леса (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. За Сырніцай — крумкачы, вужы і дзікі. І грыбоў да гібелі...* Пташнікаў. *Бач, колькі сена накасілі. Да гібелі.* Воранаў. *Як травы да гібелі, то і дурань напасе...* Місько.

НА КРАІ ГІБЕЛІ. Гл. краі.

ГІБЕЛЬ • **ЧО́РТАВА ГІ́БЕЛЬ** *каго, чаго. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра людзей ці неадуш. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. А даўней шмат пастоў людзі зналі і вялікіх шэсць тыдняў пасцілі ды дробных пастоў усякіх розных яшчэ была чортава гібель: пятроўскі, спасаўка, пiлiпаўка ды штотыдня серада з пятніцаю.* Калюга. *Там іх [зайцаў] чортава гібель сабралася.* Юрчанка.

ГІЗУНТЫ • **ДАСТАВАЦЬ ГІЗУНТЫ** *з каго.* Гл. даставаць.

УСЕ ГІЗУНТЫ ПАВЫЦЯГВАЦЬ *з каго.* Гл. павыцягваць.

ЦЯГНУЦЬ ГІЗУНТЫ *з каго.* Гл. цягнуць.

ГІЛЬДЫІ • **ПЕ́РШАЙ ГІ́ЛЬДЫІ**. *Азн. Разм.* Ужыв. пры наз. са знач. асобы. **1**. *Адабр.* Найвышэйшай якасці, адметны (майстар, штукар і пад.). **Сін.**: адным словам[1]; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай

бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. — *А чыя ж то скрыпка гэта? — зноў спытаўся гаспадар. — А яго! О, грацьён мэта: першай гільдыі штукар!* Колас.

2. *Неадабр.* Самы заўзяты, з крайнім праяўленнем якіх-н. якасцей (махляр, дармаед і пад.). **Сін.**: вышэйшай маркі; з вялікай дарогі; першай рукі (у 2 знач.). *А тое, што я цябе, абібока, трымаю на ўчастку, дык гэта правільна? Ты ж дармаед першай гільдыі.* Супрунчук.

ГІМЕНЕЯ • **ЗВЯЗВАЦЬ СЯБЕ ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ**. Гл. звязваць.

ГІСТОРЫІ • **ВЫКІДАЦЬ НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ** *каго, што.* Гл. выкідаць.

ПАВЯРНУЦЬ КОЛА ГІСТОРЫІ НАЗАД. Гл. павярнуць.

ГІСТОРЫЮ • **УВАЙСЦІ Ў ГІСТОРЫЮ**. Гл. увайсці.

УЛІПНУЦЬ У ГІСТОРЫЮ. Гл. уліпнуць.

ГІСТОРЫЯ • **ВЕ́ЧНАЯ ГІСТО́РЫЯ**. *Мн. не ўжыв. Вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Тое самае, заўсёды адно і тое. Пра ўчынкі, справы і пад., якія пастаянна паўтараюцца. *Другая каса была пустая, і Таня раззлавалася — вечная гісторыя, у абедзенны перапынак, калі шмат людзей у магазіне, працуе толькі адна каса.* Арабей. — *Вечная гісторыя, — уздыхнуўшы, прамовіў Арсень Сымонавіч. — Не паспееш больш-менш наладзіць адно, як табе даручаюць другое, новае.* Хадкевіч.

ГІСТО́РЫЯ З ГЕАГРА́ФІЯЙ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Часцей жарт.* Непрадбачаныя абставіны, нечаканы ход падзей. *Хто той клятваадступнік, якога прыехаў шукаць жандарскі ротмістр? Ведае ж таўстуха, а не сказала... Казала, што мы ўсе тэрарыста ведаем. Цікава, цікава... Вось дык гісторыя з геаграфіяй.* Хомчанка. — *Слухай, Свіст, а завошта ты ў лагер трапіў?.. — Ах, гэта доўгая гіторыя. Гісторыя з геаграфіяй. Была справа, ага.* Быкаў.

ГЛАДЗІЦЬ • **ГЛА́ДЗІЦЬ ПА ГАЛО́ЎЦЫ (ПА ГАЛАВЕ́)** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Хваліць, адабраць; патураць каму-н. **Сін.**: гладзіць па шэрсці *каго.* **Ант.**: гладзіць супраць шэрсці *каго. — Мяне — пад суд?.. — А ты што думаў? Цябе дык па галоўцы будуць гладзіць! Герой знайшоўся!* Шамякін. **ПАГЛАДЗІЦЬ ПА ГАЛОЎЦЫ (ПА ГАЛАВЕ)** *каго. Зак. І такой сціпласці я не прымаю, Максім Рыгоравіч!.. Гэта не сціпласць, а лакейскі эгаізм. Гэта азначае — выслужыцца ў начальства, каб цябе па галоўцы пагладзілі.* Лобан.

2. *каго за што.* З адмоўем — у антанімічным знач. *Неадабр.* Караць, прыцягваць да адказнасці. *За тое, што ён, Яўхім Бабай, ад мабілізацыі збег, па галоўцы не гладзяць.* Сачанка. **ПАГЛАДЗІЦЬ ПА ГАЛОЎЦЫ (ПА ГАЛАВЕ)** *каго. Зак. — Ты ведаеш, што з табою зробяць немцы, калі даведаюцца, што сюды прыходзіў партызан, што ты з ім гаварыла?.. — Думаю, не пагладзяць па галоўцы.* Арабей. — *Увесь свой аўтарытэт у калгасе папсуеш, дзядзька Лаўрэн, — сказаў Васіль устаючы. — Мы цябе за разлажэнне дысцыпліны па галоўцы не пагладзім.* Самуйлёнак. *[Начдыў:] Калі гэта праўда, дык мы за гэта па галаве не пагладзім.* Крапіва.

ГЛА́ДЗІЦЬ ПА ШЭ́РСЦІ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ва ўсім дагаджаць, не пярэчыць каму-н. **Сін**.: гладзіць па галоўцы *каго* (у 1 знач.). **Ант**.: гладзіць супраць шэрсці *каго. Пятро зразумеў: стары хітрун ведае цану капылоўскім скаргам, але, як добры госць, гладзіць гаспадара па шэрсці.* Шамякін. **ПАГЛАДЗІЦЬ ПА ШЭРСЦІ** *каго. Зак. — Памажы ж, прашу дабром, покуль голад той міне. Над усімі ўладаром будзеш ты пасля мяне, — так Іосіфа па шэрсці фараон пагладзіў...* Крапіва.

ГЛА́ДЗІЦЬ СУ́ПРАЦЬ (СУПРО́ЦЬ) ШЭ́РСЦІ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ні ў чым не дагаджаць, рабіць наперакор каму-н. **Ант**.: гладзіць па галоўцы *каго* (у 1 знач.); гладзіць па шэрсці *каго. [Сцяпан:] Цар вывеў войска — незлічоны свет, ды ваяводы царскія, як ракі, куды хто хоча, той туды паўзе, пазабываліся, як цар іх супраць шэрсці гладзіў.* Клімковіч. *— Дык цябе, Янка, супроць шэрсці гладзяць? — звярнуўся Мікола Ярэмчык да Малеўскага пасля аднаго з гэтых вечароў. — Трымайся, матрос!* Бядуля. **ПАГЛАДЗІЦЬ СУПРАЦЬ (СУПРОЦЬ) ШЭРСЦІ** *каго. Зак. Малевіча толькі падумай супроць шэрсці пагладзіць, і ён ужо, вітаючыся, падае табе адзін палец і глядзіць міма.* Карпаў.

ПАКАЗАЦЬ ЯК БАРСУК <СВАІХ> ДЗЯЦЕЙ ГЛАДЗІЦЬ *каму.* Гл. паказаць.

ГЛАДЗЬ • **ЦІШ ДЫ ГЛАДЗЬ**. Гл. ціш.

ГЛАДКА • **ЯЗЫК ГЛАДКА ХОДЗІЦЬ** *у каго, чый.* Гл. язык.

ГЛЕБА • **ГЛЕБА ВЫПЛЫВАЕ З-ПАД НОГ** *у каго.* Гл. зямля.
ГЛЕБА ХІСТАЕЦЦА *пад кім.* Гл. грунт.
ГЛЕБА ХІСТАЕЦЦА ПАД НАГАМІ *чыімі, у каго.* Гл. грунт.

ГЛЕБУ • **АДЧУВАЦЬ ГЛЕБУ ПАД НАГАМІ**. Гл. адчуваць.
ВЫБІВАЦЬ ГЛЕБУ З-ПАД НОГ *каго, чыіх, у каго.* Гл. выбіваць.
ЗАНДЗІРАВАЦЬ ГЛЕБУ. Гл. зандзіраваць.
НАМАЦВАЦЬ ГЛЕБУ. Гл. намацваць.

ГЛЕДЖАННЯ • **З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ** *чыйго, каго, чаго.* Гл. пункту.
ПУНКТ ГЛЕДЖАННЯ. Гл. пункт.

ГЛЕДЗІШЧА • **З ГЛЕ́ДЗІШЧА** *чыйго, якога, каго, чаго. Акал. Разм.* З якой-н. пазіцыі, у адпаведнасці з чым-н. **Сін**.: з пункту гледжання *чыйго, каго, чаго*; у святле *чаго. Пагаворым аб першай юбілейнай даце. Канешне, дзесяць гадоў [часопісу «Беларуская думка»] з гістарычнага гледзішча — тэрмін невялікі.* «Бел. думка».

ГЛЕДЗЯЧЫ • **НА ЛЕ́С ГЛЕ́ДЗЯЧЫ** *расці (вырасці). Акал. Разм.* **1**. Вельмі хутка і значна па вышыні. Пра высокі рост. *Ладны ўдаўся хлапчук, рос на лес гледзячы.* Лобан. *Ці даўно быў падшыванцам, а цяпер вырас на лес гледзячы.* Гурскі.

2. *Неадабр.* Без нагляду і выхавання. Пра дзяцей. **Сін**.: як гарох пры дарозе (у 2 знач.). *— Нам бы школу адкрыць, таварышы, га? — Яно то добра было б, Мікалай Іванавіч... А то ж і праўда, растуць яны тут у нас на лес гледзячы.* Брыль. *А як ішоў дадому тата з атрада — чуў я за вярсту. Казаў, бывала, сумнавата, што гледзячы на лес расту...* Барадулін.

НА НО́Ч ГЛЕ́ДЗЯЧЫ *ісці (пайсці), ехаць (паехаць)* і пад. *Акал. Разм.* Позна вечарам, у позні час. *Сядайце, проша, во тут. Дый пераначуйце. Не ісці ж на ноч гледзячы.* Янкоўскі. *Куды ж ты пойдзеш на ноч гледзячы?* Лынькоў. *Адкуль гэта вы разам з маім прыехалі, Пятровіч? З Лісані да нас на ноч гледзячы не едуць.* Карамазаў. *Да сардэчнага болю хочацца ў лес. Але ж не кінешся туды на ноч гледзячы.* Шамякін.

НЕ ГЛЕ́ДЗЯЧЫ НА АСО́БЫ. *Акал. Функц. не зам.* Справядліва, не лічачыся з грамадскім, службовым і пад. становішчам каго-н. (крытыкаваць, лаяць і пад.). *У першым нумары, у перадавым артыкуле, была вызначана праграма газеты... Таксама ставіла сабе газета і задачы самакрытыкі, «не гледзячы на асобы».* Колас. *— Давайце матэрыял! — Сыпце не гледзячы на асобы! — Няма чаго цырымоніцца!* Бядуля. *Лаяў [дзядуля] усіх, каго ўздумаў, не гледзячы на асобы: паноў і рускае начальства, Пстрычку і Махлярчыка...* Гарэцкі.

ГЛІНУ • **МЯНЯЦЬ ГАРШКІ НА ГЛІНУ**. Гл. мяняць.

ГЛІНЯНЫХ • **КАЛОС НА ГЛІНЯНЫХ НАГАХ**. Гл. калос.

ГЛОТКУ • **ДРАЦЬ ГЛОТКУ**. Гл. драць.

ЗАТЫКАЦЬ ГЛОТКУ *каму, каго.* Гл. затыкаць.

НАСТУПАЦЬ НА ГЛОТКУ *каму, чаму.* Гл. наступаць.

НА ЎСЮ ГЛО́ТКУ *крычаць (закрычаць)* і пад. *Акал. Праст.* Вельмі моцна. **Сін.**: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Дзядуля ўзяў сабе за моду: ці толькі выпіў, зараз цягнуўся ўжо на людзі, ды дзе шумней, дзе больш народу. І там крычаў ён і лаяўся на ўсю глотку.* Гарэцкі. *— Ёсць доказы! — на ўсю глотку крычаў следчы.* Левановіч.

РВАЦЬ ГЛОТКУ. Гл. рваць.

ГЛУЗДУ • **З'ЯЗДЖАЦЬ З ГЛУЗДУ**. Гл. з'язджаць.

ГЛУХАЯ • **ГЛУХАЯ ЦЯЦЕРА**. Гл. цяцера.

ГЛУХІ • **ГЛУХІ ЦЕЦЯРУК**. Гл. цецярук.

ГЛЫБЕЙ • **ГЛЫБЕЙ КАПНУЦЬ**. Гл. капнуць.

ГЛЫБІНІ • **ДА ГЛЫБІНІ́ ДУШЫ́** *хваляваць, кранаць, уражваць* і пад. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі моцна. *Дзён колькі хаджу сам не свой. Усхвалявала, да глыбіні душы растрывожыла мяне яна, тая кніга.* Сачанка. *З маленства ведаю і да глыбіні душы люблю гэты рамантычны край, дзе жывуць добрыя і працавітыя людзі.* Няхай. *Тут здарылася тое, што абразіла нас, падлеткаў да глыбіні душы.* Караткевіч.

З ГЛЫБІНІ́ ДУШЫ́. *Акал. Функц. не зам.* Чыстасардэчна, з найлепшымі намерамі. **Сін.**: ад <усёй> душы; ад <усяго> сэрца; ад чыстага сэрца; ад шчырага сэрца; з адкрытай душой. *— Дык трэба ж нешта рабіць, Казічак... — вырваліся з глыбіні душы [у Ганны] словы. — Як жа ты думаеш жыць далей?* Дайліда. *У гэты час, калі гаварыў, ён [Рак] сам рабіўся нейкім празрыста-адухоўленым, то звужаючы вочы, пазіраючы кудысьці ўдаль, то пераводзячы іх, цёплыя, з аднаго слухача на другога, злёгку ўхмыляючыся, шчыра, з глыбіні душы.* Ермаловіч.

У ГЛЫБІНІ́ ДУШЫ́. *Акал. Функц. не зам.* Унутрана, употайкі, падсвядома. **Сін.**: на дне душы; на сподзе душы. *І хаця я ўсё гэта зразумеў і пагарджаў сабою і ёй — я ў глыбіні душы быў шчаслівы і нават заспакоены.* Караткевіч. *Недзе ў глыбіні душы на момант закралася сумненне: а ці варта прымешваць асабістае да грамадскага?* Новікаў. *І ў глыбіні душы я кляў сябе самымі крыўднымі, самымі балючымі словамі.* Дайнека.

ГЛЫБОКА • **ГЛЫБОКА КАПАЦЬ**. Гл. капаць.

ГЛЫНУЦЬ • **ГЛЫНУ́ЦЬ (ГЛЫТНУ́ЦЬ) СЛІ́НУ (СЛІ́НКУ)**. *Незак. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З зайздрасцю глянуць на што-н. спакуслівае, але недаступнае. Часцей пра яду. — *Эх, — цмокнуў дзядзька: — наямося! — Зірнулі хлопцы на Антося і сліну ўсе яны глынулі, паветра носам зацягнулі.* Колас. *Бывала, глянеш: там на нізкім рынку лакацей пропасць! Не раз глынеш слінку!* Дунін-Марцінкевіч.

ГЛЫТАЦЬ • **ГЛЫТА́ЦЬ ЖА́БУ (ЖА́Б)**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моўчкі, цярпліва зносіць крыўду, абразу, выслухоўваць непрыемнае. *[Тата:] У мяне нарэшце таксама лопаецца цярпенне!!! Да якога часу цераз цябе я мушу глытаць жаб?* Макаёнак.

ГЛЫТА́ЦЬ СЛЁЗЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старацца стрымаць плач. *Усціменка, белы як палатно, упаў на падушку. Ён глытаў слёзы: востры кадык яго хадзіў сюды-туды, нібы чалавек давіўся.* Дамашэвіч. *Паўлінка стаіць патупіўшыся, глытаючы слёзы, і скубе пальцамі фартух.* Купала. *Сёстры плачуць з гаротным адчаем, слёзы моўчкі мы з братам глытаем.* Хацкевіч.

ГЛЫТА́ЦЬ СЛІ́НУ (СЛІ́НКУ, -І). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З зайздрасцю глядзець на што-н. спакуслівае, але недаступнае. Часцей пра яду. *Голад жа асабліва прыкра адчуваецца тады, калі нехта жарэ, а ты глядзіш яму ў вочы і глытаеш сліну...* Гарэцкі. *[Лук'янаў] грызе гэты кавалак, ледзь не вывіхваючы сківіцы пад тонкаю скураю худых, нездаровых шчок, а мы глытаем слінку і адводзім позіркі ўбок.* Быкаў. *Толік глытаў слінкі, колі бачыў Васіля на веласіпедзе, не вытрымліваў, прасіў: — Васіль, дай мне, га?* Гіль.

ГЛЫТА́ЦЬ СЛО́ВЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць неразборліва, невыразна. *Вечарам ён [Казімер], глытаючы словы і стараючыся не заплакаць, гаварыў мацеры: — Я не пайду больш да дзядзькі.* Чорны. *Камандзір дывізіёна, глытаючы словы, далажыў, што бачыць немцаў.* Дамашэвіч.

ГЛЫТНУЦЬ • **ГЛЫТНУЦЬ СЛІНУ**. Гл. глынуць.

ГЛЯДЗЕЛІ • **ВОЧЫ Б МАЕ НЕ ГЛЯДЗЕЛІ** *на каго, на што.* Гл. вочы.

ГЛЯДЗЕЎ • **ЯК У ВАДУ́ ГЛЯДЗЕ́Ў (-ЛА, -ЛІ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Угадаў, нібы загадзя ведаў, нібы прадбачыў што-н. — *Адгадай, хто ў мяне быў перад табою?.. — Хто? Можа, Чаравака? — Як у ваду глядзеў. Так, ён...* Пестрак. *Яечкаў колькі зберагла, нібы ведала... Раптам, думаю, госць які з'явіцца. І на табе, як у ваду глядзела, — з'явіўся...* Мележ. *Твой бацька як у ваду глядзеў. Не пашэнціла мне. Памерла мая Зойка ў раддоме.* Марчук.

ГЛЯДЗЕЦЬ • **ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ВАЧА́МІ (-ЫМА, -МІ́)** *чыімі, каго на каго, на што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходзячыся пад чыім-н. уплывам, ва ўсім падпарадкоўвацца чыёй-н. ацэнцы, думкам, поглядам. **Сін.**: іграць у дудку *чыю, каго, каму*; спяваць з голасу *чыйго*; цягнуць руку *чыю, каго. І ён [Богут] пачаў глядзець на рэчы вачамі ўжо гаспадара, — як свой інтэрас забяспечыць, патрэбу ўласнага двара.* Колас. *Крыўду яе [Галі] Стэфан адчуў і паступова, незаўважна для сябе, пачаў глядзець на жыццё Галінымі вачыма.* Прокша. *Я — сын зямлі, нашчадак хлебаробаў... Яе вачмі гляджу на свет сягоння.* Барадулін. **ПАГЛЯДЗЕЦЬ ВАЧАМІ (-ЫМА, -МІ)** *чыімі, каго на каго, на што. Зак.*

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ (ЗАГЛЯДА́ЦЬ) < ДАЛЁКА > НАПЕ́РАД. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Прадбачыць далейшы ход падзей, развіццё чаго-н.; задумвацца пра будучыню. **Сін.**: бачыць на тры сажні пад зямлёй. *Сам*

аўтар трылогіі, трэба меркаваць, глядзеў далёка наперад, добра ўсведамляў патэнцыяльныя магчымасці роднай літаратуры. «Полымя». *Погляд ваш рэтраспектыўны. Трэба больш фантазіі. Наперад глядзець трэба.* Дуброўскі. *Лёдзя не вельмі і заглядала наперад у сваіх адносінах з Юрам. Яна кахала яго.* Карпаў. **ЗАГЛЯНУЦЬ <ДАЛЁКА> НАПЕРАД**. *Зак. [Ева і Рыгор] паспелі ўжо шмат разоў перагаварыць і заглянуць наперад: а якая там хата будзе, дзе ім прыйдзецца жыць, і як яно ўсё пойдзе.* Чорны.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ (ЗАГЛЯДА́ЦЬ, ЗАГЛЯ́ДВАЦЬ) У БУТЭ́ЛЬКУ (У ЧА́РКУ). *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць, напівацца. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; залiваць вочы *<чым> (у* 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; наліць горла; мокнуць у гарэлцы; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *Я лічу, што добрым брыгадзірам быў бы Рыгор Чэчат. І грамату знае, і зямлю ведае не горш за Шалестуна. І ў бутэльку не глядзіць...* Арочка. *Старшыня адразу: — Прымай, Андрэй, трэцюю брыгаду! Парадкі там, як той казаў — свінні мех калашмацяць, а брыгадзір усё ў чарку глядзіць...* Ваданосаў. *Ты не дзівіся, Сцяпан, — немцы навучылі мяне часта заглядаць у чарку.* Пестрак. — *А што здарылася? — Кажуць, апошнім часам у бутэльку пачаў заглядваць.* «Полымя».

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ЗВЕ́РХУ ЎНІ́З *на каго, на што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адносіцца да каго-, чаго-н. пагардліва. **Ант.**: глядзець знізу ўверх *на каго, на што*; здымаць шапку *перад кім*; схіляць галаву (у 2 знач.). — *Хто яго ведае чаму, але так здарылася, — пачаў я, — што на нашу краіну і на яе людзей некаторыя глядзелі зверху ўніз. Казалі, што наш народ забіты, не мае характару, чаго ад яго чакаць?..* Гурскі. *І трымалася яна ўпэўнена, рухі былі прыгожыя, і, здавалася, Лёдзя глядзіць на ўсіх зверху ўніз. Хлопцы бянтэжыліся перад ёй.* Карпаў.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ЗНІ́ЗУ ЎВЕ́РХ *на каго, на што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адносіцца да каго-, чаго-н. пачціва, з глыбокай пашанай. **Сін.**: здымаць шапку *перад кім*; схіляць галаву (у 2 знач.). **Ант.**: глядзець зверху ўніз *на каго, на што. Я раней на планы, як бы тут сказаць, знізу ўверх глядзеў. Глядзеў і шапку прытрымліваў, каб не ўпала.* Карпаў. *Дзіўны, канечне, быў Бальзак да жанчын: яму заўсёды падабаліся тыя жанчыны, якія пераўзыходзілі яго вопытнасцю і ўзростам і дазвалялі яму глядзець на іх знізу ўверх.* Рубанаў.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ І́НШЫМІ (ДРУГІ́МІ, НО́ВЫМІ) ВАЧА́МІ (-Ы́МА, ВО́КАМ) *на каго, на што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Інакш ацэньваць каго-, што-н., па-іншаму адносіцца да каго-, чаго-н. *Іншымі вачамі вы будзеце глядзець і на гасцінец у яго сучасных значэннях, калі звернеце ўвагу на тое, што слова паходзіць ад старажытнага госць — «купец, гандляр».* Крывіцкі. — *Бачыш ты яго, хоць немец, а разумее... — і сяляне ўжо глядзелі другім вокам на сваіх учарашніх ворагаў.* Лынькоў. **ПАГЛЯДЗЕЦЬ (ЗІРНУЦЬ) ІНШЫМІ (ДРУГІМІ, НОВЫМІ) ВАЧАМІ (-ЫМА, ВОКАМ)** *на каго, на што. Зак. Не сказаў бы што збоку, а новымі вачыма на нас паглядзеў нядаўна адзін гарадскі чалавек...* Брыль. *Панасава апавяданне зрабіла добрае ўражанне на дзеда Талаша і Нупрэя і змусіла зірнуць на польскага салдата іншымі вачыма.* Колас.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ КО́СА *на каго, на што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. З незадавальненнем адносіцца да каго-, чаго-н. *Тады-сяды стаў [баярын] заглядаць усё да Натальчыных акон, хоць і глядзелі бацька, маці на гэта коса з першых дзён.* Купала. *Я, прызнацца, трохі коса гляджу на твой набытак...* Шахавец. **ГЛЯНУЦЬ КОСА** *на каго, на што. Зак.*

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ НА РЭ́ЧЫ *як. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ацэньваць што-н., адносіцца да чаго-н. пэўным чынам. *Шмат каго з вас можна было б пахваліць, і прэміраваць. Гэта ўсё будзе — і пахвальба, і прэміі. Але трэба глядзець на рэчы правільна.* Шахавец. *Трэба цвяроза глядзець на рэчы. Гэта — першае, хоць і не самае важнае.* Мік. Ткачоў. **ПАГЛЯДЗЕЦЬ НА РЭЧЫ** *як. Зак. [Шкуранкоў:] А мы давайце скінем акуляры: я — берлінскія, якія вы мне прыпісваеце, а вы — маскоўскія, і давайце паглядзім на рэчы цвяроза.* Крапіва.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ НА ТО́Й СВЕ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дажываць свой век, быць блізкім да смерці. Пра старога ці хворага. **Сін**.: адной нагой стаяць у магіле; глядзець у магілу; дыхаць на ладан (у 1 знач.); з кірмашу ехаць; зямлёй пахнуць; ледзь дыхаць (у 1 знач). **Ант**.: стаяць напроці свайго веку. *Ды я ж ледзь ногі перастаўляю, старая таксама на той свет глядзіць, а ты з шарваркамі прыстаеш...* Аношкін.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ НЯМА́ (НЕ БЫЛО́, НЕ БУ́ДЗЕ) НА ШТО́. *Толькі ў форме інф. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Кепскі, нязначны; такі, што выклікае пачуццё расчаравання. **Сін**.: адны слёзы; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому пагля́дзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. — *Грошы, шкурадзёр, бярэ такія, што дзе толькі сорам той дзяе пры гэтым, а рыбу возіць, дык глядзець няма на што, — бурчаў Ілья, ідучы ў ванную.* Васілёнак. *Неяк аднаго разу, пасля палучкі, Аляксей папрасіў жонку прайсціся з хлопцамі ў магазін. — Яны ж калі і купяць самі, дык не будзе на што глядзець... А ты ўмееш...* Карпаў. — *Рабілі, рабілі, а глядзець няма на што... Застаўкі ды невялічкая будыніна, — здзіўляўся Раднік.* Шамякін. *Другая жанчына пажалілася: у гэтым годзе бульба не завязалася, грэчка — адзін пустацвет, а ячмень — няма на што глядзець...* «ЛіМ».

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ (ПАЗІРА́ЦЬ) ПРАЗ (СКРОЗЬ) ПА́ЛЬЦЫ *на каго, на што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Свядома не заўважаць што-н., знарок не звяртаць увагу на што-н. (часцей адмоўнае). **Сін**.: закрываць вочы *на што*; прапускаць паміж пальцамі *што*; праходзіць міма *чаго*. *Малодшыя камандзіры глядзелі праз пальцы на ўсе выхадкі курсанта.* Дамашэвіч. *Вартаўніку цяжка было пражыць за грошы, якія плаціў арандатар, таму ён шмат на што глядзеў, як кажуць, праз пальцы.* Машара. *Шклярскі ніяк не мог зразумець, чаму гэта ўсё так робіцца, ён быў незадаволены тым, што сяляне нясуць ім «гасцінцы», незадаволены, што Драздоўскі на «гасцінцы» пазірае скрозь пальцы.* Галавач. **ГЛЯНУЦЬ (ЗІРНУЦЬ) ПРАЗ (СКРОЗЬ) ПАЛЬЦЫ** *на каго, на што. Зак. Даравуў ён [Ладуцька] усякую такую «актыўнасць» аднаму свайму сябру Сідорыку, ды і то толькі таму, што ён быў паляўнічы, ды і добры, заядлы паляўнічы. А за гэтыя яго паляўнічыя якасці можна на шмат што зірнуць скрозь пальцы.* Шынклер.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ (ПАЗІРА́ЦЬ) У КУСТЫ́. *Разм. Незак. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Палохаючыся, старацца ўхіліцца ад адказнасці, ад справы. **Сін**.: азірацца на кусты; хаваць галаву ў пясок. — *Без харчоў і без патронаў не стрымаць атак шалёных... — Дык мо здацца скажаш ты? Не глядзі, брат, у кусты.* Астрэйка. *Не трэба толькі пазіраць у кусты, трэба менш думаць пра арышты, а больш пра газету.* Машара.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ПРАЗ РУЖО́ВЫЯ АКУЛЯ́РЫ *на каго, на што. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не заўважаючы недахопаў у кім-, чым-н.,

ідэалізаваць каго-, што-н. **Ант.**: глядзець праз чорныя акуляры *на каго, на што. [Касцюшка] проста начытаўся кніг і глядзеў на жыццё, на свет праз ружовыя акуляры.* Навуменка. *Ты глядзіш праз ружовыя акуляры, Гэля. У яго шчырасці — самалюбаванне.* Карпаў.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ПРАЗ (ЦЕ́РАЗ) ЧО́РНЫЯ АКУЛЯ́РЫ *на каго, на што. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не заўважаючы нічога добрага ў кім-, чым-н., чарніць, ганьбаваць каго-, што-н. **Ант.**: глядзець праз ружовыя акуляры *на каго, на што. Адкуль у цябе гэтая хвароба? На ўсё глядзіш цераз чорныя акуляры.* Шамякін. *Проста ў ранішні мой «савіны» настрой сёння ўплялося шмат непрыемнага, і я зноў, як тое часам бывае, пачынаю глядзець на свет праз чорныя акуляры.* Кадзетава.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ (ПРА́МА) У ВО́ЧЫ *каму, чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Не адчуваць дакораў сумлення перад кім-н., не саромецца чаго-н. *[Любка:] Як можаш ты нам у вочы глядзець? [Ганка:] Я нікому зла не зрабіла.* В.Вольскі. *Паслязаўтра каб узяў касу і разам з людзьмі касіць пайшоў... Каму-каму, а мне прама глядзі ў вочы...* Гроднеў.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ ПРА́ЎДЗЕ Ў ВО́ЧЫ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Цвяроза ацэньваць сапраўднае становішча. *Праўдзе трэба глядзець у вочы. Так вучыў мяне бацька — адказала Вера.* Ваданосаў. *Навошта нам ашукваць сябе? Трэба глядзець праўдзе ў вочы. І без панікі. Без страху. Так мы хутчэй мабілізуем свае сілы.* Шамякін. **ГЛЯНУЦЬ (ПАГЛЯДЗЕЦЬ) ПРАЎДЗЕ Ў ВОЧЫ**. *Зак. Міхась, нам час пагутарыць сур'ёзна, глянуць праўдзе ў вочы.* Блакіт. *Мы павінны смела паглядзець праўдзе ў вочы, а не толькі спадзявацца на новыя цэны.* Якавенка.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ СА СВАЁЙ ЗВАНІ́ЦЫ *на каго, на што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Меркаваць аб кім-, чым-н. аднабакова, са сваіх пазіцый. **Сін.**: бачыць са сваей званіцы *што*; мерaць на свой аршын *каго, што*; мерaць на свой капыл *каго, што*; стрыгчы пад свой грабянец *каго. Мы хочам, каб усюды было лепш, чым ёсць. А ты глядзіш са сваёй званіцы і дбаеш толькі пра сябе.* Хадкевіч. *Зайшла Алена Пятроўна, і Лазовік ўзрадаваўся яе прыходу — не трэба будзе адказваць на няпростае Кунцэвічава пытанне, хоць, канечне, адказаць на яго і не так ужо складана: стары глядзіць на свет толькі са сваей званіцы...* Блакіт.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ СМЕ́РЦІ Ў ВО́ЧЫ (У ТВА́Р). *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць у вялікай небяспецы, блізкай да смерці. *Цяпер перад ім сядзелі абветраныя дужыя мужчыны. Яны не раз глядзелі ў вочы смерці пад Сувалкамі і Баранавічамі, у некаторых яшчэ нылі раны ад нямецкіх куль і шрапнелі.* Грахоўскі. *[Бацька] быў салдатам, ваяваў у дзвюх войнах, не раз глядзеў смерці ў вочы.* Дамашэвіч. *Але ні на вайне, калі штодня глядзелі смерці ў твар, ні цяпер, у дні мірнага дабрабыту, Максім нікому не дараваў баязлівасці...* Шамякін. *[Карнейчык:] Тады, ратуючы мяне ад белапалякаў, Лютынскі сам зблізку глядзеў у вочы смерці...* Крапіва. **ГЛЯНУЦЬ СМЕРЦІ Ў ВОЧЫ (У ТВАР)**. *Зак.*

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ У ЗУ́БЫ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Праяўляць залішнюю мяккасць, далікатнасць у абыходжанні з кім-н.; цацкацца, цырымоніцца з кім-н. *[Лютынскі:] А калі заб'юць цябе ці мяне?.. [Карнейчык:] На вайне, вядома, у зубы не глядзяць.* Крапіва. **ПАГЛЯДЗЕЦЬ У ЗУБЫ** *каму. Зак. — Ты чалавек такі: ты чалавек гарачы. Ты можаш ліха ведае што нарабіць. — Як гэта? — А от так, што нікому ў зубы не паглядзіш.* Чорны. *Магло ж гэта дайсці да бацькі, а той бы, вядома, мне ў зубы не паглядзеў, а даў бы добрай лупцоўкі.* Сабаленка.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ У КО́РАНЬ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Унікаць у сутнасць чаго-н., звяртаць увагу на самае важнае, галоўнае ў чым-н. *[Жлукта:] Вось калі сатырык — ён зразу глядзіць у корань, а не лунае ў паднябессі, як некаторыя праменныя паэты.* Крапіва. *Дарагі мой Іван Аляксеевіч, давай глядзець у корань. Чаму Палашка пакваплілася на чужое, на калгаснае? Таму што калгас перад ёю ў даўгах...* Клебановіч. *А вы, Язэп Сымонавіч, глянулі б у корань, як казаў Кузьма Пруткоў.* Шынклер.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ У ЛЕ́С. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мець намер вярнуцца да ранейшага, прывычнага, свайго. *Ды і што ён, Журавінка, адзін зробіць, калі ўсе, як ваўкі, у лес глядзяць?..* Лобан. *— Добранькі ты, камісар! Каб я карміла немчуру, ваўка, які будзе ўвесь час глядзець у лес! — абурылася Лена.* Шамякін.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ У МАГІ́ЛУ (У ТРУНУ́). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дажываць свой век, быць блізкім да смерці. Пра старога ці хворага чалавека. **Сін.**: адной нагой стаяць у магіле; глядзець на той свет; дыхаць на ладан (у 1 знач.); з кірмашу ехаць; зямлёй пахнуць; ледзь дыхаць (у 1 знач.). **Ант.**: стаяць напроці свайго веку. *— Дзеўкі хай бы кароў даілі... — Даміруха хай падоіць. — Плявузгаеш немаведама што. Тая ў труну глядзіць.* Асіпенка.

ГЛЯДЗЕ́ЦЬ У РО́Т *каму. Незак. Разм. Часта неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Уважліва і лісліва, угодліва слухаць каго-н. **Сін.**: вастрыць вушы; настаўляць вушы; натапырваць вушы; ператварацца ў слых; развешваць вушы (у 1 знач.); стрыгчы вушамі. *І кідаў сталёвыя, палкія словы начальнік міліцыі Дрот. Сяляне журботна хілілі галовы, глядзелі ўвесь час яму ў рот.* Колас. *Жонку ў думках [Іван] папракаў, што яна так аддана, так шчыра глядзела ў рот перастарэламу жаніху...* Шамякін. *[Трубчык:] А дзе вы бачылі такія традыцыі, каб суддзя ў час працэсу глядзеў у рот пракурору?* Петрашкевіч.

2. Зайздросцячы, уважліва сачыць за тым, хто есць, п'е. *Прыгожы квас, і прыемна глядзець, як ён булькае, пераліваецца пад сонцам, калі наліваецца ў шклянкі. Хто ж небудзь ды п'е. А Вяруньки, Міцькі, Кацькі — у рот глядзяць.* Лынькоў. *— Малых нешта не бачу. — Скора папрыбягаюць. Можа, у Піліпіхі ў рот глядзяць: хлеб свой выйшаў, то сумна стала.* Лобан.

І Ў ТО́Й БО́К НЕ ГЛЯДЗЕ́ЦЬ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Поўнасцю ігнараваць, не прызнаваць каго-, чаго-н., не рэагаваць на каго-, што-н. *— Эй ты, пасунься! — загадвае яна [Вера] кірпатаму хлапчуку ад краю... Хлапчук і ў той бок не глядзіць — як ляжаў на стале, так і ляжыць.* Васілевіч. *Сыны паз'язджалі ў горад. Яны цяпер і ў той бок не глядзяць, каб у зямлі калупацца.* Сабаленка. *— Вось ён і п'е, небарака... — Раней жа і не нюхаў яе, наш Ляксеевіч. — І ў той бок не глядзеў!* Ракітны.

НЕ ГЛЯДЗЕ́ЦЬ НІ ВО́КА НІ БО́КА. *Незак. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не зважаць ні на што, зусім не асцерагацца. *Вельмі ж ужо лютаваў канапаты, з тлустай мордаю Зігмунд Смальц. Ён не глядзеў ні вока ні бока: так хвастаў шомпалам, што аж пырскала кроў.* Грахоўскі. *Тут ужо Кавальскі і Гурэцкі пусцілі ў ход гумавыя палкі, не глядзелі ні вока ні бока.* Місько. *Па дарозе ў лагер палонным неяк удалося прыдушыць ахоўнікаў. Звярнулі на першы ж прасёлак. Шафёр не глядзеў ні вока ні бока — гнаў машыну як толькі мог.* Паўлаў.

РО́ТАМ ГЛЯДЗЕ́ЦЬ. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць няўважлівым, недалёкім, някемлівым. *У памочнікі даюць мужыка-папіхайлу, які ў брыгадзе пры канях хадзіў ды ротам глядзеў. Не скажаш, што быў зусім недарэкам, але і разумным не назавеш.* Петрашкевіч.

ЯКІ́МІ ВАЧА́МІ (-Ы́МА) ГЛЯДЗЕ́ЦЬ *на каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Як адносіцца да каго-н., як трымацца, паводзіць сябе пры сустрэчы з кім-н. *Я самая агідная жанчына. Якімі вачыма на мяне будуць людзі глядзець?!* Лобан. *Якімі вачыма ён [Мікола] гляне на тых, хто даверыў яму першае заданне?* Лужанін. *Ды хто я такі? Якімі вачамі глядзяць на мяне людзі? Добрыя людзі..* Міська. *А калі раптам нашы вернуцца? Якімі вачамі тады на іх глядзець будзем?* Чыгрынаў.

ГЛЯДЗІ • **ГЛЯДЗІ́ ТЫ**! *Выкл. Разм.* Выказванне здзіўлення ад нечаканасці чаго-н. **Сін.**: бачыш ты. *Скора ж ты прафесарам стаў... З лекцыяй у Таўкачэнічы вярнуўся... Глядзі ты! Ці даўно за лейцы трымаўся?* Грамовіч. З *густой і пышнай піхты азвалася птушка. Сінічка? Глядзі ты!.. І дзінькае дакладна так, як гэта робяць яе сяброўкі недзе ў прамерзлых ды пранізаных наскрозь ледзянымі вятрамі нашых наднёманскіх Пышках.* Карпюк.

ГЛЯДЗІ́ (-ЦЕ) У МЯНЕ́! *Выкл. Разм.* Выказванне перасцярогі ці пагрозы. — *Глядзі ў мяне! — прыгразіў напаследак паліцай. — Калі што, і бургамістр не паможа.* Шыцік. — *Свалата вы, а не людзі... — Абаронца які.. Глядзі ў мяне! — крыкнуў яму ўслед Лагута, але Хадун не абярнуўся.* Каваль. *Глядзіце ж у мяне!.. Калі нават і мыш прабяжыць — дакладвайце зараз жа!* Якімовіч.

ГЛЯДЗІ́ ШТО. *Абл. У знач. пабочн. сл. Разм.* Відаць, напэўна. **Сін.**: трэба думаць; хутчэй за ўсё; як відаць. *Трэці год, глядзі што, возіць яе [Ульяну] Пятрок, а не звыкся з яе прыгажосцю.* Якавенка. *Глядзі што, ляжа ўжо зіма.* Юрчанка.

ТАГО І ГЛЯДЗІ. Гл. таго.

ГЛЯДЗІЦЬ • **ГЛЯДЗІ́ЦЬ У КНІ́ГУ, А БА́ЧЫЦЬ ФІ́ГУ**. *Незак.* Часцей у 3-й ас. адз. *Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не разбіраецца ў відавочным; не разумее таго, што чытае. *[Дзед Цыбулька:] І транзістар у яго [Юркі] адабраў. А то ўключыць і — глядзіць у кнігу, а бачыць фігу.* Макаёнак. *Грамацей такі! Глядзіць у кнігу, а бачыць фігу. Каб і хацеў мацней кепскае што сказаць пра нас — не скажаш.* Каваленка.

ГЛЯДЗЯЦЬ • **КУДЫ ВОЧЫ ГЛЯДЗЯЦЬ**. Гл. вочы.

ГЛЯНЕЦ • **НАВОДЗІЦЬ ГЛЯНЕЦ** *на што, дзе.* Гл. наводзіць.

ГЛЯНУЦЬ • **ГЛЯНУЦЬ КОСА** *на каго, на што. Зак. да* **ГЛЯДЗЕЦЬ КОСА** *на каго, на што.*

ГЛЯНУЦЬ ПРАЎДЗЕ Ў ВОЧЫ. *Зак. да* **ГЛЯДЗЕЦЬ ПРАЎДЗЕ Ў ВОЧЫ**.
ГЛЯНУЦЬ СМЕРЦІ Ў ВОЧЫ. *Зак. да* **ГЛЯДЗЕЦЬ СМЕРЦІ Ў ВОЧЫ**.
ГЛЯНУЦЬ У КОРАНЬ. *Зак. да* **ГЛЯДЗЕЦЬ У КОРАНЬ**.
ЯК ВОКАМ ГЛЯНУЦЬ. Гл. кінуць.

ГНАІЦЬ • **ГНАІ́ЦЬ ДУШУ́ (СЭ́РЦА)** *каму, чыю. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Доўгі час прычыняць пакуты, хваляванні каму-н. **Сін.**: вымотваць жылы (у 2 знач.); вымотваць кішкі *каму* (у 1 знач.); кроіць сэрца *каму, чыё*; разануць <нажом> па сэрцы *каго*; раздзіраць душу *каму, чыю*; рваць душу *чыю, каму*; рэзаць па жывому (у 2 знач.); рэзаць сэрца *каму*; сушыць сэрца *чыё, каму*; цягнуць душу *з каго*; цягнуць за душу *каго*. *Дык ідзі ты к чорту на ўсе чатыры бакі. Хто цябе трымае? І не гнаі ты душы нам!* Шамякін. *[Раман:] До, дос ужо! Не стагні, не гнаі ты майго сэрца.* Гарэцкі.

ГНАЦЦА • **ГНА́ЦЦА ЗА ДВУМА́ ЗАЙЦА́МІ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Брацца адразу за дзве справы, дамагацца дзвюх розных мэт. **Сін.**: <адным стрэлам> забіваць двух зайцаў; злавіць двух зайцаў; мачаць <свой хлеб> у дзве

солі. *Нельга гнацца за двума зайцамі. Трэба выбіраць адно: работу ў газеце ці заняткі ў аспірантуры.* Навуменка. *Гоніцца [Маргарыта] хутчэй за ўсё за двума зайцамі. Калі адштурхне муж, то, можа, пашкадуе каханак.* «Полымя».

ГНАЦЬ • **ГНА́ЦЬ ГНЕ́Ў У ХЛЕ́Ў**. *Разм. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Супакойвацца, пераставаць злавацца. **Сін.**: змяняць гнеў на міласць. *Калі ж часам каторы з дзяцей капрызіў, яна [бабуля] спакойна гаварыла: «Значыць, ка́зак сёння не будзе». Тады Эдзік і Віця прыходзілі між сабой да згоды і адразу ж ішлі да бабулі на міравую. Руфіна гнала гнеў у хлеў, і ў хаце ўсталёўваўся парадак.* Пальчэўскі.

ГНА́ЦЬ (ЗАГАНЯ́ЦЬ, УГАНЯ́ЦЬ) У МАГІ́ЛУ (У ТРУНУ́, У ЗЯМЛЮ́) *каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даводзіць да смерці. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі *каму*; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *— Збілі да паўсмерці, здароўе аднялі, — шаптаў ён [Бакучава], усхліпваючы, — цяпер у турмах гнояць, гоняць у магілу...* Самуйлёнак. **ЗАГНАЦЬ (УВАГНАЦЬ) У МАГІЛУ (У ТРУНУ, У ЗЯМЛЮ)** *каго. Зак. У магілу загнала бамбёжка лесніка Ахрэма Мысліўца.* Бялевіч. *Прызнавайся, дзе коні?.. У зямлю ўганю.* Крапіва. *— Маці што? — Дык жа ён ледзь і мацеру ў труну не ўвагнаў — азіят нейкі быў, а не чалавек.* Чорны. *Вечна ты з бацькам з гэтымі ракамі носішся... Вось мог праз гэтага рака дзеда ў магілу загнаць...* Лынькоў. *— Апрану цябе, як паву, і пракачу па ўсіх вуліцах горада... — Пакуль тое, дык твая маці мяне ў труну загоніць.* Шлег.

ГНЕВУ • **НІ ГНЕ́ВУ НІ ЛА́СКІ** *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. бесхарактарны. *Цялё ты і больш нічога! Ні гневу ў цябе ні ласкі.* Янкоўскі. *Муж у яе быў, ды кінуў з дзіцем. Новы адшукаўся. І ад яго дзіця. І той не мужчына, калі гэтак зрабіў, але ж і гэты — ні гневу ні ласкі. От, адно слова — мужчына ў хаце!* Тычына.

ГНЕЎ • **ГНАЦЬ ГНЕЎ У ХЛЕЎ**. Гл. гнаць.

ГНЕ́Ў ПАЙШО́Ў У ХЛЕ́Ў. *У безас. ужыв. Разм.* Трэба супакоіцца, не варта злавацца. *— Саша, я з табою гаварыць не буду. — От, гнеў пайшоў у хлеў.* Клебановіч.

ЗМЯНЯЦЬ ГНЕЎ НА МІЛАСЦЬ. Гл. змяняць.

ГНЕЦЦА • **АЖ НОС ГНЕЦЦА**. Гл. нос.

ГНІЛОГА • **АДАРВАЦЬ У ГНІЛОГА ЦЯЛЯЦІ ХВОСТ**. Гл. адарваць.

ГНІЛОМУ • **АДАРВАЦЬ ГНІЛОМУ ЦЯЛЯЦІ ХВОСТ**. Гл. адарваць.

ГНІЛУЮ • **ЗА ГНІЛУЮ РЫБУ**. Гл. рыбу.

ГНОЯЦЬ • **ЗАЙЦЫ ПОЛЕ ГНОЯЦЬ** *у каго, каму.* Гл. зайцы.

ГНУЦЦА • **ГНУ́ЦЦА (ЗГІНА́ЦЦА) У ТРЫ ПАГІ́БЕЛІ** *перад кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Празмерна ўгоднічаць, прыніжацца. **Сін.**: віляць хвастом (у 1 знач.); гнуць спіну *перад кім*; ламаць шапку *перад кім*; лізаць боты *каму*; падаць лістам *перад кім*; гнуцца ў дугу <*перад кім*>; падпускаць лёстачкі *каму*; поўзаць на каленях *перад кім*; рассыпацца драбней маку *перад кім*; рассыпацца <дробным> макам *перад кім*; слацца лютам *перад кім*; станавіцца на заднія лапкі *пе-*

рад кім; хадзіць на задніх лапках *перад кім*; хадзіць на пальчыках *перад кім. Падхалім, калі чалавек у славе, перад ім гнецца ў тры пагібелі, а калі што якое, — перабягае на другі бок вуліцы, каб не спаткацца.* Гурскі. *[Грамабой:] Загадаюць, і дасі. Ці даўно перад панам у тры пагібелі гнуўся...* Крапіва. *Няўжо ўвесь век жыць з панскай ласкі і перад ім чуць абавязкі? І слугаваць яму, старацца і ў тры пагібелі згінацца?* Колас.

ГНУ́ЦЦА Ў ДУГУ́ <*перад кім*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыніжацца, угодлічаць. **Сін**.: віляць хвастом (у 1 знач.); гнуцца ў тры пагібелі *перад кім*; гнуць спіну *перад кім*; ламаць шапку *перад кім*; падпусціць лёстачкі *каму*; поўзаць на каленях *перад кім*; рассыпацца драбней маку *перад кім*; рассыпацца <дробным> макам *перад кім*; слацца лістам *перад кім*; хадзіць на пальчыках *перад кім. Памаліцеся д'яблу ці Богу, каб ніколі не гнуцца ў дугу, а таму не хадзіце не ў ногу, крочце толькі, як я, у нагу.* Грахоўскі. *І Анікей страшэнна пакутуе, гнецца ў дугу ад сораму, што ў яго такія браты.* Ракітны.

ГНУЦЬ • **ГНУ́ЦЬ ДУ́ГІ**. *Незак. Абл. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Падманваць каго-н., гаворачы няпраўду. **Сін**.: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму. — Думаеш, другі вельмі рады будзе, калі я на яго кані ехаць буду? Ды ён зненавідзіць мяне за гэта... — Ну і гнеш ты, Хведар, дугі. Прывыкнуць людзі, — гаварылі мужыкі.* Каваленка.

ГНУ́ЦЬ СВАЮ́ ЛІ́НІЮ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва ажыццяўляць задуманае, рабіць па-свойму. *Башлыкоў гне і будзе гнуць сваю лінію.* Мележ. *Маці, праўда, сумнявалася ў карысці такой навукі, але бацька, як кажуць, гнуў сваю лінію. — Няхай сабе вучыцца, — казаў ён.* Якавенка.

ГНУ́ЦЬ <СВАЮ́> СПІ́НУ (ГО́РБ); ГНУ́ЦЬ <СВАЕ́> СПІ́НЫ (ГАРБЫ́). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Выконваць цяжкую работу; мардаваць сябе працай. **Сін**.: грэць лоб; ліць пот; мазоліць рукі; не разгінаць спіны; сем патоў выліць (у 1 знач.); сем патоў сагнаць; цягнуць лямку <*каго, чаго*>; цягнуць ярмо <*каго, якое*>. *Цяпер рабочыя пакажуць, як з імі трэба абыходзіцца. Годзе гнулі свае спіны.* Гартны. *На дзвюх работах [Дзям'ян] спіну гнуў, каб сям'ю карміць.* Марчук. *— Чаго ж ты хочаш? — Жыць... Па-чалавечы... — Па-чалавечы — гэта сумленна, калі хочаш ведаць. Сумленна... Усё жыццё працаваць, гнуць спіну да магілы... Табе ж захацелася быць паняй.* Дамашэвіч. *// над чым.* Многа і цяжка працаваць, мардавацца над чым-н. *Ды мая баба не раз гнула спіну над тваім жытам.* Крапіва. *[Лушка:] Я колькі гадоў каровіным хвастом апутана была, горб гнула над лебядой.* Макаёнак.

2. *на каго.* Працаваць на каго-н., быць у каго-н. у заняволенні. *Парадак, пры якім адны пануюць, другія — гнуць на іх спіну, Рагамед лічыў асуджаным на пагібель і ганарыўся, што сам памагаў яго знішчэнню ў Заходняй Беларусі і тут, у Эстоніі.* Навуменка. *Некалі на крывасмокаў Свяжынскіх тут гнулі свае спіны яго продкі — прадзед, дзед, бацька.* Праскураў.

ГНУ́ЦЬ <СВАЮ> СПІ́НУ (ШЫЮ, ГО́РБ) *перад кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыніжацца, угоднічаць. **Сін.**: віляць хвастом (у 2 знач.); гнуцца ў дугу <*перад кім*>; гнуцца ў тры пагібелі *перад кім*; ламаць шапку *перад кім*; лізаць боты *каму*; падаць лістам *перад кім*; падпускаць лёстачкі *каму*; поўзаць на каленях *перад кім*; рассыпацца драбней маку *перад кім*; рассыпацца <дробным> макам *перад кім*; слацца лістам *перад кім*; станавіцца на заднія лапкі *перад кім*; хадзіць на задніх лапках *перад кім*; хадзіць на пальчыках *перад кім. Не верылася, што цяпер яны такія заможныя, што ўсё гэта іх здабытак, што за яго ўжо не трэба нікому ні адрабляць, ні плаціць і наогул ні перад кім не гнуць спіну.* Якавенка. *Другія лясніцтвы не мелі палавіны нашага, а прэміі атрымлівалі. Будай пасмейваўся: — Не ўмееш шыі гнуць. Начальства любіць пакорлівых.* Навуменка. *А перад майстрам якім [Цімка] шыю гне, як цялятка тое.* Лынькоў. *Усе казалі, што й сын, як і бацька — мужык, перад панам свой горб дудзе гнуць...* Чарот.

ГНУ́ЦЬ У БАРАНО́Ў (КАЗІ́НЫ) РО́Г *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Строгасцю, уціскам прымушаць пакарыцца, падпарадкавацца. **Сін.**: гнуць у дугу *каго*; гнуць у тры пагібелі *каго*. **САГНУЦЬ (СКРУЦІЦЬ) У БАРАНОЎ (КАЗІНЫ) РОГ** *каго. Зак. [Вальдэмар:] А немец не пашкадуе нас. Сагне ў бараноў рог... Зноў вернецца прыгон. Толькі ўжо нямецкі.* Губарэвіч. *Дай такому ўладу — ні з кім не будзе лічыцца, ніякай дэмакратыі не прызнае. Усіх скруціць у бараноў рог.* Шамякін. *Хлебароб.. верыць у сілу дэкрэта аб зямлі і міры. А ў яго хочуць адабраць гэта права, зноў скруціць мужыка ў бараноў рог. [Тодар:] Не такой ты натуры, каб цябе якісь прыблуда мог скруціць у казіны рог.* Родзевіч. *Каб гэта ўсе мы дружныя былі, то не толькі выпляжылі б панскія лясы, але і саміх паноў сагнулі б у казіны рог.* С.Александровіч.

ГНУ́ЦЬ У ДУГУ́ (У КРУ́К) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і абстр. прадмета. Строгасцю, уціскам трымаць у поўным падпарадкаванні. **Сін.**: гнуць у бараноў рог *каго*; гнуць у тры пагібелі *каго*. **САГНУЦЬ У ДУГУ (У КРУК)** *каго. Зак. Бажак — як скамянеў: «У прымы ляцеў ты, дзядзька, ці ў тайгу?.. Перакуры — вунь колькі «Прымы», яшчэ сагне тайга ў дугу...»* Кусянкоў. *Ты будзеш у нашых руках, будзеш залежаць ад нас. Калі будзеш аскірзацца, праўды дабівацца — сагнём у крук.* Пестрак. *Час не пытае, хто ты, чаму жывеш няскладна, спярша падніме, потым у крук сагне ўладна і строга нагадае пра кожны твой учынак.* Бажко.

ГНУ́ЦЬ У ТРЫ́ ПАГІ́БЕЛІ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Трымаць у поўным падпарадкаванні, прымусіўшы пакарыцца; моцна прыгнятаць. **Сін.**: гнуць у бараноў рог *каго*; гнуць у дугу *каго*. **САГНУЦЬ У ТРЫ ПАГІБЕЛІ** *каго. Зак. Пачаў.. Гітлер выхваляцца на ўвесь свет — і па радыё гаварыць, у газетах пісаць: — Няма на свеце такой сілы, каб маю сілу змагла б адалець, і народа такого, якога б я не сагнуў у тры пагібелі.* «Вожык».

НЕ ТУДЫ́ ГНУ́ЦЬ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рабіць што-н. не так, як трэба. **Сін.**: не туды заехаць. *[Максім:] Бач ты — да самога сакратара абкома дапёр, пісьмо напісаў на зяця... «Не туды гне!» «Прынцыпы!» А сам — законнік гэты? Сена крадзе калгаснае...* Макаёнак. *Сам іншы раз бачу, што не туды гну, але дурная натура прымушае рабіць па-свойму.* Ваданосаў. **НЕ ТУДЫ ЗАГНУЦЬ**. *Зак.*
2. Гаварыць што-н. недарэчы, не тое, што трэба. **Сін.**: пападаць пальцам у неба. **Ант.**: пападаць у цэль; пацэліць у дзесятку; як у сук уляпіў. *— Не выйдзе, — узбунтаваўся Грэчка. — Там, пад Сталінградам, паміраюць, а мы будзем адседжвацца, чакаць... Не, браце, не туды гнеш.* Няхай. **НЕ ТУДЫ ЗАГНУЦЬ**. *Зак. [Скіба:] Небяспечна ім паказвацца. Прыйшоў ён, скажам, да вас, а вы ўзялі ды жандарам на яго падказалі. [Дзед Ба-*

дыль:] Гэта ты ўжо, чалавеча, не туды загнуў. Я табе не падбрэхіч які-небудзь панскі. Крапіва. — *Не шэнціць мне ў жыцці, вось і ўсё! — Э-э, ды ты, брат, не туды загнуў, Каспар! Ты ведаеш, што такое шчасце? Не, мабыць, не...* Броўка.

ГНЮСІЦЬ • **ГНЮСІЦЬ РУКІ** *аб каго, аб што.* Гл. пэцкаць.

ГНЯВІ • **НЕ ГНЯВІ́ БО́ГА.** *Незак. Толькі ў заг. л. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дарэмна не наракай. Ужыв. для выражэння нязгоды з папярэднім выказваннем. **Сін.**: не грашы богу. — *А ты ўсё такая ж, цвіцеш... — Цвіту, як стары мухамор... — Не скажы... Дай божа кожнай так. Ды пасля ўсяго пераЖытага. Не гняві бога.* Новікаў. *[Арына Радзівонаўна:] Маня! Не гняві бога! У цябе чалавек ветлівы, добры, спакойны, ціхі.* Макаёнак.

ГНЯВІЦЬ • **НЯМА ЧАГО БОГА ГНЯВІЦЬ.** Гл. няма.

ГНЯЗДА • **ВЫЛЯТАЦЬ З ГНЯЗДА** *якога, чыйго.* Гл. вылятаць.
ПАВЫЛЯТАЦЬ З ГНЯЗДА *якога, чыйго.* Гл. павылятаць.

ГНЯЗДО • **АСІ́НАЕ ГНЯЗДО́.** *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Пагард.* Прыстанішча, зборышча небяспечных, шкодных людзей. — *Адсюль закідваюцца шпіёны на Смаленшчыну і ў савецкі тыл. Асінае гняздо, я вам скажу, гэтыя Красыні. — Дык што ж тут сакрэтнае!.. — А сакрэтнае вось што. У гэтым асіным гняздзе мы маем свайго чалавека.* Асіпенка. *Там жа не толькі склад, а і гарнізон, камендатура, паліцыя, зачэпім склад, дык усё асінае гняздо заварушыцца...* Арабей. *Немцы, захапіўшы Лагойшчыну, панатыкалі ўсюды валасці і паліцэйскія ўправы пры іх. Партызаны перш за ўсё пачалі знішчаць гэтыя асіныя гнёзды.* Кобец-Філімонава.
ВІЦЬ ГНЯЗДО *каму.* Гл. віць.
ВІЦЬ <СВАЁ> ГНЯЗДО. Гл. віць.

ГОГ • **ГО́Г І МАГО́Г.** *Часцей вык. Функц. не зам. Неадабр.* Люты чалавек, які выклікае страх. *Пяшчотны голас шаптаў над вухам Антося: — Вось яго прывялі... На пытанні аб прозвішчы адказаў. Абазваў нас гогам і магогам і яшчэ казалупамі...* Караткевіч.

ГОГАЛЕМ • **ХАДЗІЦЬ ГОГАЛЕМ.** Гл. хадзіць.

ГОД • **З ГОДУ Ў ГОД.** Гл. году.
НА СТАРАСЦІ ГОД. Гл. старасці.
НЕ ПЕРШЫ ГОД ЗАМУЖАМ. Гл. замужам.
ПА МАЛАДОСЦІ <ГОД>. Гл. маладосці.
ЯК (ШТО) ГО́Д. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *дзень, ноч.* Вельмі доўгі, здоўжыўся. *Дзень быў — што год, такі даўжэзны.* Лобан. *Пабягу Падласку даіць. Гэта ж на добры лад трэда было б дадому прыганяць, дзень як год, дык усё наўкол засеяна, няможна ганяць, увечары кругом гоняць дадому.* Гіль. — *А там дождж, слота, холад, там цяжка, тужліва, і дзень будзе як год, і вы разбяжыцеся хто куды... — сумна ківаў галавой Марат Васільевіч.* Гарэлікава.

ГОДЗЕ • **ДЫ (ДЫЙ, ДЫ І) ГО́ДЗЕ.** *Узнач. часціцы. Разм.* **1.** І ўсё. Ужыв. для паказу пастаянства, настойлівасці ў якім-н. дзеянні. *[Несцерка:] Няма дзе прытуліцца — ды годзе.* В.Вольскі. *А тут упёрліся, як наравістыя казлы. Не ўступаюць адзін аднаму — дый годзе!* Шамякін. *Фронт даўно ўжо праходзіць за намі далёка на ўсходзе, мы ж на месцы стаім на тым самым, стаім, ды і годзе.* Куляшоў.

2. Ужыв. пры наз. як сцвярджэнне, узмацненне выказвання. **Сін**.: ды і толькі. *А на стале тым — рай ды годзе...* Колас. *А Сымонка мог — скорчыць такую фізіяномію, зробіць такія вочы, што кожны гаварыў: — Певень дый годзе!* Бядуля.

ПА СА́МАЕ (-ЫЯ) ГО́ДЗЕ. *Акал. Разм.* **1**. Спаўна, як толькі можна (рабіць што-н., дастацца каму-н. і пад.). **Сін**.: на поўную катушку (у 3 знач.); на поўную сілу (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 4 знач.); на ўсю жалезку (у 1 знач.); на ўсю іванаўскую (у 2 знач.); па самае не хачу; па самае нельга. *Шафёр, стараючыся нагнаць упушчанае, даваў газу па самае годзе — толькі мільгацелі паабапал.. кашлатыя яліны.* Лецка. *[Лаўрэн:] От, ваяваў, як усе... Усім дасталося па самыя годзе. Дасталося, вядома, і мне.* Карпюк.

2. Вельмі строга (караць, біць і пад.). **Сін**.: на поўную катушку (у 2 знач.); на ўсю жалезку (у 2 знач.). *[Піліпіха:] Забярыце яго ў сваю гміну і ўсыпце халеры бізуноў па самыя годзе...* Карпюк.

3. Вельмі глыбока (уваліцца, праваліцца куды-н.). *Ганна.. увалілася недзе па самыя годзе ў ваду, спадніца на марозе ўдубянела, ідзе — брэм, брэм, як бляха...* Брыль.

ГОДУ • **БЕЗ ГОДУ ТЫДЗЕНЬ**. Гл. тыдзень.

З ГО́ДУ Ў ГО́Д. *Акал. Разм.* Пастаянна, на працягу некалькіх гадоў. *Сям'я расла з году ў год. Толькі нас, дзяцей, было дзевяць.* Броўка. *Пра гэта смешнае здарэнне доўга гаварылі, а пасля з году ў год так і хадзіла пагалоска пра бойку чалавека з пеўнем.* Чорны.

Дурны **ЯК САБАКА ДА ГОДУ**. Гл. сабака.

ГОЛ • **ГО́Л ЯК САКО́Л**. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі бедны. **Сін**.: голы як бізун. *А мо і Ясь не багатыр, а гол як сакол?* Міська. *У прымы не возьмуць: гол як сакол. Аднак мяне гэта не вельмі турбуе.* Праскураў. *[Сухалета:] От прыехаў я, як стаю перад вамі, гол як сакол, з тае праклятае Амерыкі.* Вітка.

ГОЛАМУ • **ГО́ЛАМУ ЗА ПА́ЗУХУ**. *У безас. ужыв. Разм. Іран.* Зусім няма (чаго-н.). **Сін**.: дзірка ад абаранка; ні грана; ні сінь-пораху; ні фіга; ні халеры; ні храна; ні чорта; ні шыша. *Работа Івану Красоўскаму ўсё не траплялася, прыпасаў — голаму за пазуху, а голад — не цётка, кішкі марша гралі.* Новікаў.

ГОЛАС • **ВОЛАС У ВОЛАС <ГОЛАС У ГОЛАС>**. Гл. волас.

МАРНЫ ГОЛАС У ПУСТЫНІ. Гл. лямант.

НА ЎВЕ́СЬ (ПО́ЎНЫ) ГО́ЛАС. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Вельмі гучна, моцна (крычаць, плакаць, спяваць і пад.). **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Бася спалохана крыкнула на ўвесь голас.* Быкаў. *Лёкса доўга пазірала на гэтыя цёмныя плямы, баючыся падмануцца, і раптам загаласіла — дзіка, сумна, на ўвесь голас.* Кудравец. *Мужчыны размаўлялі на поўны голас, смяяліся.* Шамякін. *Упершыню заспявалі на поўны голас шпакі — сакавіта, узахлёб.* Праскураў.

2. Адкрыта, шчыра, для агульнага ведама (гаварыць, заяўляць і пад.). *Яшчэ казку трэба скласці і расказваць на ўвесь голас пра цудоўны жытні колас.* Пушча. *Янка Купала на ўвесь голас заявіў аб праве працоўнага народа на лепшую долю.* «Настаўн. газ.» *Усе нечага чакалі, сустракаліся з даўнімі знаёмымі, якіх не бачылі ўсю акупацыю, і гаварылі на поўны голас, не баючыся і не азіраючыся.* Грахоўскі.

ПАВЫШАЦЬ ГОЛАС *на каго*. Гл. павышаць.

ПАДАВАЦЬ ГОЛАС. Гл. падаваць.

ПАДЫМАЦЬ ГОЛАС. Гл. падымаць.

У АДЗІ́Н ГО́ЛАС. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Адначасова, разам (гаварыць, адказваць, крычаць і пад.). **Сін**.: як па камандзе. — *Ці не бачылі вы часамі Віктара? — Віктара? — у адзін голас перапыталі дзяўчаты.* Гартны. — *Іліко! Іліко! — у адзін голас крыкнулі Сімон з Макарам.* Самуйлёнак. — *Божа! — толькі і сказалі ў адзін голас важаты і Ролік.* Караткевіч.

2. Аднадушна, дружна, згодна (гаварыць, сцвярджаць, рашаць і пад.). **Сін**.: у адзін дух (у 1 знач.); у <адно> слова. — *Амуніцыю Мішку! Штаны Мішку! — у адзін голас крыкнулі чырвонаармейцы і без усякага лішняга галасавання пастанавілі абмундзіраваць Мішку, надаць яму выгляду баявога.* Лынькоў. *Нас просяць прачытаць вершы па-беларуску. Мы вагаемся: ці зразумеюць; спрабуем чытаць пераклады, але ўсе ў адзін голас гавораць: «Усё зразумела, чытайце яшчэ, яшчэ».* Грахоўскі.

ГОЛАСАМ • **НЕ́МЫМ ГО́ЛАСАМ** <u>*крычаць (закрычаць), вішчаць (завішчаць)*</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі гучна, шалёна, роспачліва. **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Жонка сядзельцава немым голасам крычала на вуліцы: — Людзі, ратуйце! Краму грабяць!* Лобан. *Раптам за акенцамі немым голасам завішчала кабета: — А-а!..* Карпюк.

НЕ СВАІ́М ГО́ЛАСАМ <u>*крычаць (закрычаць), галасіць*</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі гучна, роспачліва, шалёна. **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны, як рэзаны. *Раптам чую — крычыць нехта не сваім голасам.* Крапіва. — *Ай-й! — прарэзліва, не сваім голасам закрычала Вера і кінулася за коньмі.* Грахоўскі. — *Трывога! Тры-во-га! — не сваім голасам падхапіў я, выскачыўшы з зямлянкі.* Шамякін.

ГОЛАСУ • **З ГО́ЛАСУ** *чыйго. Акал. Функц. не зам.* У адпаведнасці з чыёй-н. думкай, поглядам (гаварыць, выступаць і пад.). *Нямногага хочацца ад свайго крытыка маладым — дапамагчы засяродзіць думку на галоўным, сказаць пра час і пра сябе. Пераканай, дай упэўненасці там, дзе не з чужога голасу гаворым.* «Маладосць». *Выходзіць, Куронь з чужога голасу сеяў мікробы заразнай ліхаманкі...* «Полымя».

СПЯВАЦЬ З ГОЛАСУ *чыйго*. Гл. спяваць.

СПЯВАЦЬ З ЧУЖОГА ГОЛАСУ. Гл. спяваць.

ГОЛУБ • **ЯК ГО́ЛУБ** <u>*сівы*</u>. *Акал. Разм.* Зусім (сівы). **Сін**.: як лунь. *Я сама бачыла. То дзе-нідзе пракідваліся сівыя валасы, а то як пабялілі яму ўзялі галаву. Як голуб сівы зрабіўся.* Мурашка. *Бацька старэнькі, сівы як голуб.* Навуменка. *Кіёк у руцэ, за спіной хатулёк, запылена хуста — прасёлкам, здалёк, сівая як голуб, ішла яна [бабка].* Свірка.

ГОЛЫ • **ГОЛЫ КАРОЛЬ**. Гл. кароль.

ГО́ЛЫ ЯК БІЗУ́Н. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі бедны. **Сін**.: гол як сакол. *Гумно спалілі, а дзеравякі на новую хату загадалі завезці ў гарнізон,*

на дровы. Так і выйшаў Мурашка з вайны — голы як бізун. Брыль. — *Што хочаце рабіце са мною, забралі ўсё, застаўся голы як бізун, — паўтараў адно і тое ж ён [стары].* Сяргейчык. *Пайшоў... [Шыбянок] — голы як бізун — у невядомы свет шукаць невядомае долі.* Зарэцкі.

ГОЛЫМ • **НА ГОЛЫМ МЕСЦЫ**. Гл. месцы.
ПАД ГОЛЫМ НЕБАМ. Гл. небам.
СВЯЦІЦЬ ГОЛЫМ ЦЕЛАМ. Гл. свяціць.

ГОЛЫМІ • **БРАЦЬ ГОЛЫМІ РУКАМІ**. Гл. браць.
ГОЛЫМІ РУКАМІ. Гл. рукамі.

ГОЛЫЯ • **ГОЛЫЯ РУКІ** *ў каго.* Гл. рукі.

ГОЛЬ • **ГО́ЛЬ ПЕРАКА́ТНАЯ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Бедны, збяднелы ці маральна заняпалы чалавек. *[Хрысціна — з пагардай, з нянавісцю:] Латруга ты! Голь перакатная! Недарэмна цябе Басяком ахрысцілі.* Гілевіч. *Жыве голь перакатная, капейчыны за душой няма.* Юрчанка. *Во, у яе, маці, якая радня пашанотная, не тое, што ў бацькі, — голь перакатная, нават дзеду якую скварку ніхто не прынясе.* Шырко.

ГОНАР • **МЕЦЬ ГОНАР**. Гл. мець.
У ГО́НАР *каго, чаго, чый. Акал. Функц. не зам.* Як сведчанне павагі да каго, чаго-н., прызнання, ушанавання памяці і пад. **Сін.**: у знак *чаго* (у 2 знач.). *Наша спадарожніца-чэшка тлумачыць — гэта святы Вацлаў, у гонар якога і названа плошча.* Мележ. *Хутка Васіль заблытаўся ў імёнах гасцей і толькі запамятаў, што бабулька, якая сядзіць насупраць яго, — бабуля Марыя-джан, і ў гонар яе сямідзесяцігоддзя — гэта свята.* Супрунчук. *[Тата] сёння сказаў маме, што ён у мой гонар закаціць такі баль, якіх яшчэ ніхто ніколі не бачыў.* Шашкоў.

ГОНАРУ • **ДА ГО́НАРУ** *каго, чыйго. Акал. Функц. не зам. Адабр.* Аддаючы належнае годнасці, заслугам каго-, чаго-н. *На жаль, і на VIII з'ездзе пісьменнікаў знайшліся такія, хто, на словах змагаючыся за перабудову, думаў перш за ўсё пра сябе... Але, да гонару нашай пісьменніцкай арганізацыі, такіх было няшмат.* Сачанка. *Да гонару вучоных, яны працягвалі непакоіць грамадскую думку.* Лапцік.
СЛОВА ГОНАРУ. Гл. слова.

ГОНІЦЬ • **БУРА ГОНІЦЬ** *каго.* Гл. бура.
ЛІХА ГОНІЦЬ *каго.* Гл. ліха.
НЯЛЁГКАЯ ГОНІЦЬ *каго.* Гл. нялёгкая.
НЯЧЫСТАЯ <СІЛА> ГОНІЦЬ *каго.* Гл. сіла.
НЯЧЫСЦІК ГОНІЦЬ *каго.* Гл. нячысцік.
ТРАСЦА ГОНІЦЬ *каго.* Гл. трасца.
ЧОРТ ГОНІЦЬ *каго.* Гл. чорт.

ГОНКУ • **ДАВАЦЬ ГОНКУ** *каму.* Гл. даваць.

ГОРА • **І ГОРА МАЛА** *каму.* Гл. мала.

ГОРАДУ • **НІ К СЯЛУ НІ К ГОРАДУ**. Гл. сялу.

ГОРАМ • **З ГОРАМ ПАПАЛАМ**. Гл. папалам.

ГОРАЧА • **НЕБУ ГОРАЧА БЫЛО**. Гл. было.

НІ ГО́РАЧА НІ ХО́ЛАДНА *каму ад чаго. У безас. ужыв. Разм.* Што-н. зусім абыякава для каго-н.; нікольki не хвалюе каго-н. **Сін.**: абы дзень да вечара *каму* (у 2 знач.); адзін хрэн *каму*; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; адно ліха; і гора мала *каму*; і не шум баравы *каму*; усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць бы хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць воўк траву еш; хоць патоп; хоць трава не расці <*каму*>; што з гусі вада з *каго, каму*; як з гусака вада *з каго. [Зося:] А мне ад гэтага ні горача ні холадна! Зайздросцяць, і ўсё тут.* Козел. *Але Юрку ні горача ні холадна ад хмурых позіркаў.* Сяркоў. *Гэта быў адзін з тых гаваруноў, якім ад усіх тых спраў, якія тут так цікавяць людзей, не было ні холадна ні горача.* Чорны. — *Бюро гаркома зняло Карнача. — Ну і што? — Як — што? — Думаю, нікому ад гэтага ні холадна ні горача. Падумаеш — пасада!* Шамякін.

ГОРБ • **ГНУЦЬ <СВОЙ> ГОРБ**. Гл. гнуць.
ГНУЦЬ <СВОЙ> ГОРБ *перад кім*. Гл. гнуць.

ГОРДЗІЕЎ • **ГОРДЗІЕЎ ВУЗЕЛ**. Гл. вузел.
СЕКЧЫ ГОРДЗІЕЎ ВУЗЕЛ <*чаго*>. Гл. секчы.

ГОРКАЙ • **ГОРШ ГОРКАЙ РЭДЗЬКІ**. Гл. горш.

ГОРКАЯ • **АСІНА <ГОРКАЯ> ПЛАЧА** *па кім*. Гл. асіна.
ГОРКАЯ ПІЛЮЛЯ. Гл. пілюля.
ЯК ГОРКАЯ РЭДЗЬКА. Гл. рэдзька.

ГОРКІ • **НА ГОРКІ ЯБЛЫК**. Гл. яблык.

ГОРКУЮ • **ВЫПІЦЬ ГОРКУЮ ЧАШУ ДА ДНА**. Гл. выпіць.
ПІЦЬ <ГОРКУЮ> ЧАШУ ДА ДНА. Гл. піць.
ПРАГЛЫНУЦЬ <ГОРКУЮ> ПІЛЮЛЮ. Гл. праглынуць.

ГОРЛА • **БРАЦЬ ЗА ГОРЛА** *каго*. Гл. браць.
ВАЛІЦЦА ЦЕРАЗ ГОРЛА *ў каго*. Гл. валіцца.
ВЫРЫВАЦЬ З ГОРЛА *што ў каго, з чыйго*. Гл. вырываць.
ГО́РЛА ШЫРО́КАЕ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Празмерная зайздрасць, сквапнасць. *[Нявада:] Я заўсёды казаў: чалавек не можа спажыць больш, чым можа. Шырокае горла заўсёды на згубу вядзе...* Чорны.
ГО́РЛА ШЫРО́КАЕ *ў каго. Адз. і мн. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. вельмі прагны, хцівы, зайздросны. **Сін.**: вока няпоўнае *ў каго*; папоўскае вока *ў каго*. *Не здаволіш яго ніяк. От горла шырокае. Здэцца, увесь свет загроб бы да сябе.* «Полымя». *У пана і папа горлы шырокія.., пры дзяльбе [снапоў] яны яшчэ і з трэцяга, Рыгоравага, стараюцца ўварваць жменю-другую.* Крапіва.
ГРЫЗЦІ ГОРЛА *каму*. Гл. грызці.
ДРАЦЬ ГОРЛА. Гл. драць.
ЗАЛІВАЦЬ ГОРЛА < *чым* > *каму, каго*. Гл. заліваць.
ЗАТЫКАЦЬ ГОРЛА *каму, каго*. Гл. затыкаць.
З ГОРЛА ЛЕЗЕ *ў каго*. Гл. лезе.
З ГОРЛА ПРЭ *ў каго*. Гл. прэ.
З НАЖОМ ДА ГОРЛА. Гл. нажом.
КАМЯК ПАДКАЦІЎСЯ ДА ГОРЛА <*каму*>. Гл. камяк.
НАЛІЦЬ ГОРЛА. Гл. наліць.
НАСТУПАЦЬ НА ГОРЛА *каму, чаму*. Гл. наступаць.

НАСТУПАЦЬ САБЕ НА ГОРЛА. Гл. наступаць.

НА ЎСЁ ГО́РЛА *крычаць (закрычаць), рагатаць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі моцна. **Сін.**: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *[Сімон] стаў вясёлым і рагатаў на ўсё горла, трымаючыся за плот.* Самуйлёнак. *— Сюды, сюды! — на ўсё горла закрычаў Сяславін.* А.Марціновіч.

НЕ ЛЕЗЕ Ў ГОРЛА. Гл. лезе.

ПА <СА́МАЕ> ГО́РЛА. *Разм.* **1**. *Акал.* Вельмі моцна, надзвычай (заняты, задаволены і пад. чым-н.). **Сін.**: па <самую> шыю (у 1 знач.). *Для студэнтаў настаў час экзаменацыйнай сесіі. Усе былі заняты па горла.* Карпюк. *І арэхі былі... Не залатыя, праўда, свінцовыя... Але нічога, гітлераўцы кажуць, што задаволены імі па горла.* Крапіва.
2. *Акал.* Звыш усякай меры (нацярпецца, наваявацца і пад.). **Сін.**: па <самую> шыю (у 2 знач.). *Удосталь мы з табой нагледзеліся вайны, хапіла нам яе з табой па самае горла, так што давай пагаворым лепш, што ты думаеш далей рабіць?* Лынькоў. *Я наваяваўся па горла. Хопіць...* Дамашэвіч.
3. *чаго. У безас. ужыв.* Вельмі многа (работы, клопатаў, спраў і пад.; багацця, прадуктаў і пад.). **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без лысу; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не перастáвіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе ў *каго*; з горла прэ ў *каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не ханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *[Анатоль Іванавіч:] У мяне сваіх праблем па горла.* Шамякін. *Сёння ў нас яшчэ клопату па самае горла.* Чыгрынаў. *І хоць у самога [Зыдора] работы па горла, але нікому не адмаўляў.* Цяжкі. *Вядома, каму ж не жыць, як не ім: зямлі процьма, хлеба — па горла, грошы — не пералічыш...* Гартны.

ПРАМАЧЫЦЬ ГОРЛА. Гл. прамачыць.

РВАЦЬ ГОРЛА. Гл. рваць.

СТАНАВІЦЦА НА ГОРЛА *каму*. Гл. станавіцца.

СТАНАВІЦЦА ПАПЯРОК ГОРЛА *каму*. Гл. станавіцца.

СТАЯЦЬ ПАПЯРОК ГОРЛА *каму*. Гл. стаяць.

СЫТЫ ПА ГОРЛА *чым*. Гл. сыты.

ГОРЛАМ • **БРАЦЬ ГОРЛАМ**. Гл. браць.

ГОРЛЕ • **КОСТКА Ў ГОРЛЕ** *каму, у каго, для каго, для чаго*. Гл. костка.

СТАНОВІЦЦА КАЛОМ У ГОРЛЕ. Гл. станавіцца.
СТАЯЦЬ КОСТКАЙ У ГОРЛЕ *каму, у каго*. Гл. стаяць.
ЯК КОСТКА Ў ГОРЛЕ *каму*. Гл. костка.

ГОРШ • **ГО́РШ ГО́РКАЙ РЭ́ДЗЬКІ**. *Акал. Разм.* Вельмі моцна, нязносна (надакучыць, абрыдзець і пад.). **Сін.**: як горкая рэдзька. *[Сцяпан:] Каханенькія, родненькія, кіньце аб гэтым свінапасе гаварыць. Прыелася ўжо мне гутарка аб ім горш горкай рэдзькі.* Купала. *Не падабаецца мне ўся гэта калатня. Дый усё гэтае смаляное пекла надакучыла горш горкай рэдзькі.* Машара. *[Андрэй:] І наогул абрыдла мне ваша апека горш горкай рэдзькі.* Козел.

ГОРЫ • **ВАРОЧАЦЬ ГОРЫ** <з *кім, чым*>. Гл. варочаць.

ГРАБЕ • **ЯК КУРЫЦА ЛАПАЙ <ГРАБЕ>**. Гл. курыца.

ГРАБІ • **ХО́ЦЬ ГРА́БЛЯМІ ГРАБІ́ (ЗАГРАБА́Й)** *чаго, каго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Часцей пра ягады, грыбы. **Сін.**: хоць вазамі вазі *чаго*; хоць касой касі *чаго*; хоць касу закладвай *чаго. Хадзілі за Кліманты, там іх [грыбоў] хоць граблямі заграбай.* Янкоўскі. *Іх жа [ягад] у нас хоць граблямі грабі.* Гіль. *Райка бачыла, што былі дзяўчаты, у якіх твары і постаці намнога горшыя, чым у Нэлкі, а хлопцаў ля іх — хоць граблямі грабі.* Гігевіч.

ГРАБЛІ • **НАСТУПАЦЬ НА ГРАБЛІ**. Гл. наступаць.
Рукі **ЯК ГРА́БЛІ**. *Вык. Разм.* **1**. Няўмелыя, не прыстасаваныя да работы. *Няпраўда, мама, гэта яна [разбіла талерку]. Рукі як граблі: так усё і валіцца з іх.* Крапіва. *Рукі ў цябе як граблі. Вечна ўсё валіцца...* Філіповіч.
2. Такія, што нельга свабодна сагнуць ці разагнуць пальцы (ад доўгай аднастайнай працы, ад холаду і пад.). *Спіна твая, браце мой, як горб, рукі як граблі.* Каваль. *Пакуль Лісавета кончыла паласканне, рукі сталі як граблі.* Чарнышэвіч. *Такое сёння надвор'е — наскрозь пранізала... Рукі дык і цяпер як граблі.* Лобан.

ГРАБЛЯМІ • **ХОЦЬ ГРАБЛЯМІ ГРАБІ** *чаго, каго*. Гл. грабі.

ГРАБЦІ • **ГРАБЦІ ЛАПАТАЙ** *грошы*. Гл. грэбці.
ГРАБЦІ ПАД СЯБЕ <*што*>. Гл. грэбці.

ГРАБЯНЕЦ • **СТРЫЖКА ПАД АДЗІН ГРАБЯНЕЦ**. Гл. стрыжка.
СТРЫГЧЫ ПАД АДЗІН ГРАБЯНЕЦ *каго*. Гл. стрыгчы.
СТРЫГЧЫ ПАД СВОЙ ГРАБЯНЕЦ *каго*. Гл. стрыгчы.

ГРАДУСАМ • **ПАД ГРА́ДУСАМ**. *Акал. і вык. Разм. Неадабр.* У стане ап'янення. **Сін.**: на брывах; на вушах; на падпітку; на ўзводзе; пад газам; пад мухай; пад хмяльком; пад чаркай; пад шафэ. *За старасту цяпер быў той самы Ціт Мірончык, часта хадзіў пад градусам, рыжы чалавек, з закручанымі рыжымі вусамі.* Кухараў. *У плакаце ўказваюцца «льготы» на выпадак парушэння працоўнай дысцыпліны, з'яўлення на работу пад градусам.* «Звязда». *Ты ж ведаеш, як ён гарэлку любіў. Кожны вечар пад градусам ды пад градусам. А пад градусам, то ці біцца, ці сварыцца.* Кудравец.

ГРАДУСАЎ • **НА СТО ВОСЕМДЗЕСЯТ ГРАДУСАЎ**. Гл. сто.

ГРАЗЁЮ • **МЯШАЦЦА З ГРАЗЁЮ**. Гл. мяшацца.

ГРАЗЗЮ • **АБКІДАЦЬ ГРАЗЗЮ** *каго*. Гл. закідваць.
АБЛІВАННЕ ГРАЗЗЮ <*каго*>. Гл. абліванне.
АБЛІВАЦЦА ГРАЗЗЮ. Гл. абліванцца.

АБЛІВАЦЬ ГРАЗЗЮ *каго, што.* Гл. абліваць.

ЗАКІДВАЦЬ ГРАЗЗЮ *каго.* Гл. закідваць.

КІДАЦЦА ГРАЗЗЮ. Гл. кідацца.

МЯШАЦЬ З ГРАЗЗЮ *каго, што.* Гл. мяшаць.

ГРАЗІ • **З ГРАЗІ́ ДЫ Ў КНЯЗІ́**. *Акал. Разм. Неадабр.* З нізоў у вялікае начальства (выбіцца, узняцца, трапіць і пад.). Пра хуткае ўзвышэнне каго-н. *Яго ж бацьку калісьці на канюшні розгамі сцябалі. А цяпер сын выбіўся з грaзі ды ў князі.* Хомчанка. *Яму гэта гаспадаранне вомегам вылезе. Знайшоўся!.. З гразі ды ў князі...* Гартны. *Гэта ж трэба, так пашанцавала. Цяпер от жыць будуць — што ў горадзе, з усімі выгодамі. З гразі ды ў князі.* «Полымя».

ЯК ГРАЗІ́ *каго, чаго. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра адуш. ці неадуш. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла ў *каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ ў *каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Чаго добрага, а людзей як гразі...* Грахоўскі. — *А дзявок жа — як гразі, — прыцмоквае Палуян.* Наўроцкі. — *Грыбоў сёлета як гразі... — дзелавіта тлумачыла суседка.* Праскураў.

ЯК ЖАБА ГРАЗІ. Гл. жаба.

ЯК З ГРАЗІ КУЛЯ. Гл. куля.

ГРАЗЬ • **МЯСІЦЬ ГРАЗЬ**. Гл. мясіць.

НЕ ЎДАРЫЦЬ ТВАРАМ У ГРАЗЬ. Гл. ударыць.

ПАДАЦЬ < ТВАРАМ > У ГРАЗЬ. Гл. падаць.

ПЛЯСНУЦЦА < ТВАРАМ > У ГРАЗЬ. Гл. пляснуцца.

ТАПТАЦЦА Ў ГРАЗЬ. Гл. таптацца.

ТАПТАЦЬ У ГРАЗЬ *каго, што.* Гл. таптаць.

УТОПТВАННЕ Ў ГРАЗЬ *каго, чаго.* Гл. утоптванне.

ЯК ГРА́ЗЬ *<u>п'яны</u>. Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі моцна. **Сін.**: да парасячага піску; да чорцікаў (у 2 знач.); у дрызіну; у дым (у 1 знач.); у дыміну; як зямля; як свіння. *А Міхась Крываносік дык прыйшоў дадому п'яны як гразь ды усе гаршкі паматлашыў.* Крапіва. — *Кожны божы дзень як гразь п'яны соваўся, — крычала рудая сухенькая жанчына з пагарэльцаў і стукала кулаком па далоні.* Грахоўскі. *І тутака прыязджаюць па мяне. Ігнат Крывазуб, а за ім яшчэ адзін, п'яны як гразь.* «Полымя».

ГРАМ • **НІ НА ГРА́М**. *Разм.* **1**. *Акал. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольки, зусім (не даваць, не баяцца і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.);

на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас, ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Мужычок знізу ўверх бліснуў на Валошку шчаслівымі вочкамі, ні на грам не спалохаўся.* Карамазаў. *Я калгас наш прама на маяк выведу, не дам з дарогі скрывіць ні на грам!* А.Жук. *[Салвесь] пайшоў нетаропка, нават патыліцай паказваючы, што ні на грам не баіцца старшыні, дый наогул сабе цану ён ведае.* Супрунчук.

2. *чаго. У безас. ужыв.* Зусім няма. Пра поўную адсутнасць чаго-н. **Сін.**: ні на <адзін> шэлег (у 2 знач.); ні на капейку *чаго*; ні на ломаны грош *чаго. — Жывы сведка перад намі, — Ражнікаў пастукаў сябе ў грудзі. — Ні на грам хлусні.* Алешка. *Людзям на смех, брат, не хочацца выстаўляцца. Усё за школу забыўся. І жадання — ні на грам. А жонка насядае...* Мыслівец.

ГРАМА • **НІ ГРА́МА**. *Акал. Разм.* Зусім нічога (не рабіць, не дапамагаць, не кранаць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *І зноў жа, Іван, давай без прафілактыкі.. Мяне яна ні грама не кранае.* Кудравец. *А цяпер я адзін астаўся, без дапамогі, без сына... А яна мне ні грама памагаць не хоча.* А.Жук. *Спытайце нават маму — не дасць зманіць. Ні грама...* Кляўко.

ГРАМАТА • **КІТА́ЙСКАЯ ГРА́МАТА**. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Што-н. зусім незразумелае, тое, у чым цяжка разабрацца. **Сін.**: цёмны лес *<для каго>*; цямна вада ва облацэх. **Ант.**: простая арыфметыка. *Усякія лічбы там, планы ды перспектывы — гэта для мяне кітайская грамата...* Крапіва. *[Балотны:] Нас нашы разумеюць. [Шчукін:] Я сам хоць у душы і паэт, але для мяне гэта кітайская грамата.* Гурскі. У *яе [Галі] прыстойнае вымаўленне, учэпістая памяць. Запомніла шмат слоў і зусім вольна адчувае сябе на старонцы, якая яшчэ ўчора была кітайскай граматай.* Навуменка.

ФІ́ЛЬКАВА ГРА́МАТА. *Часцей адз. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Пустая паперка, несапраўдны ці няправільна напісаны дакумент. *З'явілася на тых хвалях розная шума несусветная, усялякія фуражыры-драпежнікі, якія бралі ў сялян і пошар, і коні пад шарлатанскія распіскі, фількавы граматы, карыстаючыся ўласцівым для вайны бязладдзем, безначаллем.* Дубоўка. *З-за такіх вось аўралаў у матэрыяльна-тэхнічным забеспячэнні шмат дзе брыгадны падрад ператвараецца ў фількаву грамату.* «Звязда». *Як не паверыць начальніку? Вялічка і «вярнула» потым доўг, фількаву грамату падсунула. Нястачу ліквідавала прыпіскай тавараў.* «Вожык».

ГРАН • **НІ НА ГРА́Н**. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольки, зусім (не мець, не хваляваць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Маё нядаўняе мінулае, верыш, ніколечкі мяне, ну ні на гран не хвалюе — усё роўна, як і ты...* Масарэнка. *Цяпер табе, напэўна ж, лёгка па вёсцы плакаць і тужыць... Ды вёсцы ад тваёй любві няма карысці ні на гран.* Жычка.

ГРАНА • **НІ ГРА́НА.** *Акал. Функц. не зам.* Зусім нічога (няма, не было, не знайсці і пад.). Пра поўную адсутнасць чаго-н. **Сін.**: голаму за пазуху; дзірка ад абаранка; ні сінь-пораху; ні фіга; ні халеры; ні храна; ні чорта; ні шыша. *У Купалы мы не знойдзем ні грана.. той «чыстай духоўнасці», якая спадарожнічае паэзіі кансерватыўных рамантыкаў...* Навуменка. *Увогуле ты маеш рацыю... Але ўжо — ні грана хітрасці, Эма! Гэта — умова. Загад. Раскажаш там праўду.* Карпаў.

ГРАНДЫЁЗУС • **СВІНТУС ГРАНДЫЁЗУС.** Гл. свінтус.

ГРАНІТ • **ГРЫЗЦІ ГРАНІТ** *навукі.* Гл. грызці.

ГРАНІЦАЙ • **ЗА ГРАНІ́ЦАЙ.** *Акал. Функц. не зам.* У замежных дзяржавах. **Сін.**: за бугор; за бугром; за мяжой. *Аб гэтым вялікім тэатральным тварэнні [спектаклі «На дне»] напісаны тамы доследаў — і ў нас, і за граніцай.* Чорны. *Мне, як нашым спартсменам за граніцай, неабходна чыстая перамога. А то ўсё роўна не залічаць...* Карпаў.

ГРАНІЦУ • **ЗА ГРАНІ́ЦУ.** *Акал. Функц. не зам.* У замежныя дзяржавы. **Сін.**: за мяжу. *[Гаспадыня:] А так, прыйдзецца распрадаць усю маёмасць — і гайда за граніцу. [Студэнты:] За граніцу? А мяне? [Гаспадыня:] Як ні шкада, а прыйдзецца тут пакінуць.* Галубок. *Каморнік вучыцца збіраецца ехаць надоўга. За граніцу некуды паедзе.* Чорны.

ГРАНІЦЫ • **З-ЗА ГРАНІ́ЦЫ.** *Акал. Функц. не зам.* З замежных дзяржаў. **Сін.**: з-за мяжы. *[Лось:] Ды справа не ў грамадзе, а ў тым, што прэс замежны, часткі паламаліся такія, якіх нам тут не зрабіць. Трэба выпісваць іх з-за граніцы.* Галубок. *Ну, любачка, з-за граніцы не тое прывозілі, калі хацелі.* Грамовіч.

ГРАТА • **ПЕРСОНА НОН ГРАТА.** Гл. персона.

ГРАХОМ • **З ГРАХОМ ПАПАЛАМ.** Гл. папалам.

ГРАХУ • **ДАЛЕЙ АД ГРАХУ.** Гл. далей.
НЯМА ЧАГО ГРАХУ ТАІЦЬ. Гл. няма.
ЧАГО ГРАХУ ТАІЦЬ. Гл. таіць.

ГРАШЫ • **НЕ ГРАШЫ́ БО́ГУ.** *Незак. Толькі ў заг. л. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дарэмна не наракай. Ужыв. для выражэння нязгоды з папярэднім выказваннем. **Сін.**: не гняві бога. *Не грашы богу, Тарэнта, во што я табе скажу.* Галавач. *Не грашы богу, Лявон. Цані тое, што маеш...* Дамашэвіч.

ГРАШЫЦЬ • **НЯМА ЧАГО <БОГУ> ГРАШЫЦЬ.** Гл. няма.
ШТО́ БО́ГУ ГРАШЫ́ЦЬ. *Убезас. ужыв. Разм.* Няма падстаў крыўдзіцца на лёс, быць незадаволеным. **Сін.**: няма чаго бога гнявіць; няма чаго <богу> грашыць. *[Міхаліна:] [У магазіне] і цукар ёсць, і агуркі ў банках балгарскія з перцам, і рыбы гэтай вірлавокай невыводна, што богу грашыць.* Петрашкевіч.

ГРОМ • **ГРО́М ГРЫ́МНУЎ.** *Убезас. ужыв. Разм.* Узнікла небяспека, пагроза; здарылася бяда. *Доўгі час журнал здачы [машын] ніхто не запаўняў і не правяраў. Пакуль, як кажуць, не грымнуў гром.* «Звязда». *Гром, як кажуць, грымнуў у леташнім кастрычніку, калі адно з пісьмаў праверыў гарадскі камітэт народнага кантролю.* «Вожык».
ЯК ГРО́М (ПЯРУ́Н) З (СЯРО́Д) Я́СНАГА НЕ́БА. *Разм.* **1.** *Акал.* Зусім нечакана, раптоўна. Звычайна пра якое-н. здарэнне, няшчасце, бяду і пад. **Сін.**: адкуль ні вазьміся; нечакана-негадана; ні адсюль ні адтуль; як снег на галаву (у 1 знач.). *Для Ліпая гэты голас прагучаў як гром з яснага неба.* Якімовіч. *Вайна... Трэція суткі, як яна пачалася. Ударыла як гром з яснага неба, аглушыла, і я ніяк не магу апомніцца.* Шамякін. *Нават*

родны дзядзька толкам нічога не ведаў. А тут як пярун з яснага неба — шась у двор на сваёй машыне, чысты, гладкі і, кажуць, начальнік вялікі. Грахоўскі. *А мяне ж бацькі чакаюць дома. Даў тэлеграму, што еду. З 1940 года не бачыў сваіх. І тут, халера, як пярун з яснага неба — гэты апендыцыт...* Прокша. — *Шагам марш у клас! — як гром сярод яснага неба раздаецца раптам над галовамі ў дзяўчат.* Васілевіч.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Зусім нечаканы, раптоўны. Пра якую-н. падзею, навіну і пад. **Сін.**: як снег на галаву (у 3 знач.). *Як гром з яснага неба было для Малышава з'яўленне ўпаўнаважаных ад сельскага Савета.* Пальчэўскі. *Бацькава паездка на курорт, потым вяртанне — не дадому, а да Волькі Канапелькавай! — зноў былі як гром сярод яснага неба.* Місько. *Для Бойкі навіна была як гром з яснага неба.* Кудраўцаў.

ГРОШ • **ГРОШ ЦАНА <У БАЗАРНЫ ДЗЕНЬ>** *каму, чаму.* Гл. цана.

<І> У ГРОШ НЕ СТАВІЦЬ *каго, што.* Гл. ставіць.

ЛОМАНЫ ГРОШ ЦАНА *каму, што.* Гл. цана.

НА <ЛО́МАНЫ> ГРО́Ш. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольki, зусім (няма, не верыць і пад). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Ці дурань сам, ці ўсе дурніцы, ці проста кпяць з цябе, дурнога, бо ты не ведаеш нічога, а толькі грошы выцягаюць, але на грош не памагаюць.* Колас. *І выйшла, што з нашай працы ні дзяржаве, ні калгасу, ні вам самім тае карысці і на ломаны грош няма.* Сабаленка. — *Зломіш вясло! — не вытрымаў цесць. — Не падабаецца? Сур'ёзнасці на грош няма.* Брыль.

НІ ЗА ГРО́Ш <u>прападаць (прапасці), гінуць (загінуць)</u> і пад. *Акал. Разм.* Зусім дарэмна, без падстаў. **Сін.**: вечным правам; за гнілую рыбу; ні за капейку; ні за панюх табакі; ні за што ні пра што; як рудая мыш. *Далей-болей, бачу, ратавацца трэба. Ні за грош прападзём. Ноччу выбраўся са свірна ды наўцёкі.* Асіпенка. *Далёка Адэлі да Ганны, хоць яна і ў гімназіі вучылася. Таму і не хацеў Андрэй так ні за грош пакідаць гэтую дзяўчыну.* Чарнышэвіч. *Павёў [паліцэйскі] мяне ў хату, напісаў запіску. «Перадасі Франі»... І адпусціў... Але бачыш — усё ад выпадку залежыць. Не ведаў бы яе — ні за грош кокнулі б.* Навуменка.

НІ НА ГРО́Ш. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольki, зусім (не мець, не верыць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Тым часам, немцам нельга было верыць ні на грош.* Гарэцкі. *[Марцін] ненавідзеў Проньку і не верыў цяпер яму ні на грош.* Каваленка. *Новы географ сыпле лічбамі, нудна пералічвае, што ў якім горадзе вырабляюць — дзе крухмал і патоку, дзе тэкстыль, сельскагаспадарчыя машыны. Фантазіі не мае ні на грош.* Навуменка.

НІ НА ЛО́МАНЫ ГРО́Ш *чаго. Убезас. ужыв. Разм. Неадабр.* Зусім няма. Пра поўную адсутнасць чаго-н. **Сін.**: ні на грам (у 2 знач.); ні на капейку *чаго*; ні на <адзін> шэлег (у 2 знач.). *За словам не схаваешся. Іх дужа шмат можна нагаварыць, а карысці ні на ломаны грош.* Асіпенка. *Карысці з гэтае панскае выдумкі няма ні на ломаны грош.* Колас.

ГРОША • **ЛО́МАНАГА ГРО́ША** *не варта. Акал. Разм.* Зусім нічога (не варта). **Сін.**: выедзенага яйца *не варта. [Кунц:] І тады ўся справа, за якую вы змагаецеся, не варта будзе і ломанага гроша.* Крапіва. *Цяжка падлічыць, колькі часу, нерваў, энергіі запатрабавалася для вывучэння «фактаў», выкладзеных Караневічам, каб пераканацца: не варты яны ломанага гроша.* «Звязда».

ГРОШЫ • **ЗНО́Ў ЗА РЫ́БУ ГРО́ШЫ**. *У знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Назойліва паўтараць ужо вядомае. *[Коцік:] Паўлавай [у лясніцтве] сказаў... Дык што ты хочаш з бабы! Баба ёсць баба! Зрабіла кіслую фізіяномію... Таксама паабяцала пазваніць... І зноў за рыбу грошы: пільнуйце лепш ад пажару [лес].* Шамякін. *— Што з табой? Што здарылася? — Глядзі: шляхцюк твой!.. — Хто? — Не бачыш? Аслеп? Таму і не бачыш, што і сам такі... — А пры чым я тут? Зноў за рыбу грошы? Бачу я, бачу. Ну і што? Мала з кім чалавек можа сябраваць...* «Маладосць».

НІ ЗА ЯКІ́Я ГРО́ШЫ. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск. (для ўзмацнення адмоўя) часцей пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Ні пры якіх умовах, абставінах. **Сін.**: ні божа мой (у 2 знач.); ні за што; ні за што на свеце; ні ў жысць; ні ў якім разе; ніякімі сіламі. *Шумелі-гаманілі гандляры, суседзі перасталі іх клікаць «кутнікамі», шчыра шкадавалі і раілі не выбірацца з сваіх сяліб ні за якія грошы.* Бядуля. *Я ўжо ведаў, што думае пра яго Ніна, але ні за якія грошы не адкрыў бы гэтага Пеку.* Навуменка. *Кукаронак ні за якія грошы не вымавіць «р», а любімае яго слова — братка.* Дзятлаў.

ПРАДАЦЬ *каго* **І ГРОШЫ ПАЛІЧЫЦЬ**. Гл. прадаць.

УСТАЎЛЯЦЬ СВАЕ ТРЫ ГРОШЫ. Гл. устаўляць.

ЯК ТРЫ ГРОШЫ ДАЎ. Гл. даў.

ГРУДЗЕЙ • **СЭРЦА РВЕЦЦА З ГРУДЗЕЙ** *у каго.* Гл. сэрца.

ГРУ́ДЗІ • **БІЦЬ КУЛАКАМІ Ў ГРУДЗІ**. Гл. біць.

БІЦЬ СЯБЕ Ў ГРУДЗІ. Гл. біць.

ГРУ́ДЗІ НА ГРУ́ДЗІ. *Акал. Функц. не зам.* Ушчыльную адзін з адным (сутыкацца, сустракацца, сыходзіцца і пад. у баі). **Сін.**: сценка на сценку. *[Новыя сотні нукераў] раз'юшана лезлі ўперад і ў некаторых месцах паўзбіраліся ўжо на сцяну... І тут сустракаліся грудзі на грудзі з абаронцамі, якія біліся з імі бердышамі, баявымі сякерамі, дзідамі, рагацінамі, мячамі..* Дыла. *Мы на пярэднім краі хрысціянства застаўай орды варожыя грудзі на грудзі прымаем.* Семяжон.

ГРУ́ДЗІ Ў ГРУ́ДЗІ. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі блізка, зусім побач (стаяць, знаходзіцца і пад.). **Сін.**: вочы ў вочы (у 1 знач.); лоб у лоб; носам к носу; носам у нос; нос у нос; тварам да твару (у 1 знач.); тварам у твар (у 1 знач.); твар у твар (у 1 знач.). *Яны стаялі цяпер адзін ля аднаго — грудзі ў грудзі, і Махорка бачыў, як у Боганчыка трасецца барада і слязяцца вочы.* Пташнікаў. *Валошка саскочыў з калёсаў. Агейчык таксама злез. Стаяць, адзін перад адным — грудзі ў грудзі.* Карамазаў. *Цяпер іх нічога не раздзяляла: няпэўная перашкода, веласіпеды ляжалі збоч дарогі, а яны, праціўнікі, грудзі ў грудзі стаялі...* Дамашэвіч.

НА ПО́ЎНЫЯ ГРУ́ДЗІ. *Акал. Разм.* **1**. З вялікім задавальненнем (удыхаць, дыхаць і пад.). **Сін.**: на ўсе грудзі (у 1 знач.). *З пад'езда на вуліцу, распранены, выходзіць Русаковіч. Ён на поўныя грудзі ўдыхае гаючы пах свайго дзяцінства.* Сабаленка.

2. Вельмі моцна (крычаць, гучаць, спяваць і пад.). **Сін.**: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым

голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Галасы мацнелі, выроўніваліся і рабіліся смялейшымі і, калі загучалі на поўныя грудзі, у іхнім агульным струмені Мілоўскі адрозніў дзявочыя.* Галавач. *Клаўдзя.. узяла моцна, сакавіта, на поўныя грудзі, аднак тут жа спынілася.* Ракітны.

НА ЎСЕ́ ГРУ́ДЗІ. *Акал. Разм.* **1**. З вялікім задавальненнем (удыхаць, дыхаць). **Сін**.: на поўныя грудзі (у 1 знач.). *Усю дарогу яны [Лясніцкі і Халіма] удыхалі на ўсе грудзі араматную свежасць роснага рання...* Зарэцкі. *Седзячы ля адчыненага акна, я ўдыхаў на ўсе грудзі парнаватае веснавое паветра.* Сабаленка.

2. Вельмі моцна (крычаць, лямантаваць і пад.). **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Купала пазнаў: Амброжык. Амброжык на ўсе грудзі лямантуе.* Лойка.

УЗДЫХНУЦЬ НА ПОЎНЫЯ ГРУДЗІ. Гл. уздыхнуць.

ГРУДЗЬМІ • **СТАЯЦЬ ГРУДЗЬМІ** *за каго, за што.* Гл. стаяць.

ГРУДЗЯХ • **ГРЭЦЬ ЗМЯЮ НА СВАІХ ГРУДЗЯХ**. Гл. грэць.

ГРУДНАЯ • **ГРУДНАЯ ЖАБА**. Гл. жаба.

ГРУЗАМ • **МЁРТВЫМ ГРУ́ЗАМ** *ляжаць*. *Акал. Функц. не зам.* Без выкарыстання, як зусім непатрэбнае. *І золата мёртвым грузам ляжыць у зямлі.* Чорны. *Мёртвым грузам ляжаць яны [некаторыя творы], як муміі ў грабніцах, на пыльных стэлажах бібліятэк.* Жычка.

ГРУНТ • **АДЧУВАЦЬ ГРУНТ ПАД НАГАМІ**. Гл. адчуваць.

ВЫБІВАЦЬ ГРУНТ З-ПАД НОГ *каго, чыіх, у каго.* Гл. выбіваць.

ГРУ́НТ (ГЛЕ́БА) ХІСТА́ЕЦЦА (ЗАХІСТА́ЎСЯ) *пад кім. У безас. ужыв. Функц. не зам.* У каго-н. траціцца ўпэўненасць у сваіх сілах; чыё-н. становішча аказваецца хісткім, нетрывалым. **Сін**.: грунт хістаецца пад нагамі *ў каго*; зямля выплывае з-пад ног *у каго*; крэсла хістаецца *пад кім, чыё. Непрыязнасць [Макаеда] да чалавека, у дружбе якому неаднойчы кляўся, памацнела. Таму так узрадаваўся, зразумеўшы сёння ў гаркоме, што пад Карначом захістаўся грунт.* Шамякін.

ГРУ́НТ (ГЛЕ́БА) ХІСТА́ЕЦЦА (ЗАХІСТА́ЎСЯ) ПАД НАГА́МІ *чыімі, у каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* У каго-н. траціцца ўпэўненасць у сваіх сілах; чыё-н. становішча аказваецца хісткім, нетрывалым. **Сін**.: грунт хістаецца *пад кім*; зямля выплывае з-пад ног *у каго. Першае, што адчуў Лабановіч, прачытаўшы кніжачку, быў страх, як бы пад нагамі захістаўся грунт і перад ім расчынялася нейкае бяздонне.* Колас. *[Адшчапенцы] адчулі, што глеба хістаецца пад іх нагамі.* Прокша.

ГРУ́НТ ПАД НАГА́МІ. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Функц. не зам.* Ужыв. пры словах *ёсць, няма, не было, мець* і інш. Пэўная падстава, упэўненасць у сабе. *Я чую, што ў мяне няма грунту пад нагамі, бо я не намеціў сабе пэўнага плана работы.* Колас. *Вось на цябе нападаюць з-за рогу, з цёмных куткоў усякія паганцы, а ты не можаш абараніцца, як хацеў бы. Бо яны маюць якую-небудзь фармальную падставу, яны маюць пад нагамі грунт.* Мурашка.

ГУБЛЯЦЬ ГРУНТ ПАД НАГАМІ. Гл. губляць.

ГРУШ • *Муж* **АБ'ЕЎСЯ ГРУШ <І ЛОПНУЎ>**. Гл. аб'еўся.

ГРУШКІ • **ГРУШКІ НА ВЯРБЕ** *вярзці*. Гл. грушу.

ГРУШУ • **ГРЎШУ (-Ы, ГРЎШКІ) НА ВЯРБЕ́** *вярзці*. *Дап. Разм. Іран.* (Вярзці, гаварыць) небыліцы, недарэчнасць. **Сін.**: смаловы дуб плесці. *Гаспадыня маўкліва згаджаецца, дагадаўшыся, што пані Даміцэля «вярзе грушу на вярбе».* Колас. *Мо перастаў бы верзці грушкі на вярбе?* Янкоўскі.

ГРУШЫ • **АКАЛОЧВАЦЬ ГРУШЫ <З ВЕРБАЎ>**. Гл. акалочваць.

ГРЎШЫ (ГРЎШКІ) НА ВЯРБЕ́. *Часцей вык. Разм. Іран.* Недарэчнасць, несусвеціца. **Сін.**: трызненне сівой кабылы. *Фантазія неадлучная ад логікі, свайго фундамента. Іначай гэта — грушы на вярбе.* Караткевіч. *А табе вунь што падалося — на вярбе грушы...* Кусянкоў. *Усё гэта ваша выдумлянне — толькі грушы на вярбе.* Янкоўскі.

НА ВЯРБЕ́ ГРЎШЫ РАСТЎЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. неймаверна хлусіць, выдумляе, расказвае небыліцы. *Ты, Надзя, аб гэтым нікому ні слова. А то нам пашкодзіш. Ведаеш, у людзей на вярбе грушы растуць.* Машара. *Дык жа гэты дзед — вядомы на ўсю акругу манюка Навум Бублік. У яго на вярбе грушы растуць...* Хацкевіч.

ГРЫБ • **ПРАЗ ГРЫБ НЕ ПЕРАПЛЮНЕ**. Гл. пераплюне.

ГРЫБЫ • *Расці, вырастаць, з'яўляцца* і пад. **ЯК ГРЫБЫ́ <ПАСЛЯ́ ДАЖДЖЎ>**. *Акал. Разм.* Вельмі хутка і ў вялікай колькасці. **Сін.**: не па днях, а па гадзінах; як на дражджах. *Ледзь выбраўся з нетраў рамантызму, сімвалізму, футурызму, імпрэсіянізму... як сустрэўся з новымі літаратурнымі напрамкамі, якія з'яўляліся як грыбы пасля дажджу.* Танк. *Як грыбы пасля дажджу з'яўляліся бургамістры, паліцыя.* Дамашэвіч. *Адны хаты становяцца нібыта ніжэйшымі, усё глыбей урастаюць у зямлю, затое побач як грыбы пасля дажджу вырастаюць новыя.* «Полымя». *Лазарэты і шпіталі выраслі як грыбы.* Гартны. *Пасяленні сталі расці як грыбы.* Левановіч.

ГРЫВУ • **<І> У ХВОСТ І Ў ГРЫВУ**. Гл. хвост.

ГРЫЗЕ • **ЧАРВЯК ГРЫЗЕ** *каго*. Гл. чарвяк.

ГРЫЗЦІ • **ГРЫ́ЗЦІ ГО́РЛА** *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жорстка, бязлітасна распраўляцца з кім-н. **Сін.**: зрабіць блін *з каго*; мяшаць з зямлёй (у 2 знач.); накладваць рукі *на каго*; сцерці ў парашок *каго*; сціраць з твару зямлі (у 1 знач.). *[Якаў Фаміч:] Дык мы ж самі на кожным сходзе за гэта адзін аднаму горла грызём!..* Матукоўскі. **ПЕРАГРЫЗЦІ ГОРЛА** *каму. Зак. Багацце прыйшло не адразу. За яго не аднаму саперніку давялося перагрызці горла.* Гамолка. *Я за план горла перагрызці магу.* Карпаў.

ГРЫ́ЗЦІ ГРАНІ́Т *навукі. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старанна авалодваць ведамі (у галіне якой-н. навукі). *Ну што, рашыў Манькін, Спёка ці не Спёка, ды хлопец свой, разам у інстытуце, як гаворыцца граніт навукі грызлі. Толькі Манькін на хімфаку, а Спёка — на гістфаку.* Палітыка. *Працавала і маці, толькі я грыз граніт навукі, а таму працаваў толькі ўлетку, калі не было заняткаў у сямігодцы.* Кавыль. *Радасна, захоплена «грызлі граніт навукі» абодва. Сапраўды, радасна. Больш такой радасці не было.* Шамякін.

ЗЯМЛЮ́ ГРЫ́ЗЦІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Прыкладваць усе намаганні, каб ажыццявіць што-н. **Сін.**: вылузвацца са скуры; выцягвацца ў нітку; разбівацца ў блін; разбівацца ў дошку; разрывацца на часткі. — *Гэта ж народныя пагаворкі, — аж зямлю грыз аўтар. — Пры чым тут палітыка?..* Бядуля. *Мне здаецца,*

што пасля яго [Корабавых] слоў Сямён Бярозка павінен зямлю грызці, каб такога з ім больш не здарылася. Паслядовіч. *Калі ты ўжо так крычаў, калі ты такі смелы, то зямлю грызі, а не адступай.* Навуменка.

2. Клятвенна абяцаць што-н. *[Капуста:] Вы зямлю грызіце, вы падайце лістам, — не веру!* Клімковіч. *[Барыс:] Буду працаваць, як вы. Трэба, значыць, трэба... Ну, што — на калені перад вамі станавіцца? Зямлю грызці?* Матукоўскі.

3. *Неадабр.* Затаіўшы злосць, ледзьве стрымліваць свае пачуцці. *— Мог ты мне галаву адсекчы, а мог і я табе. Хіба не верыш? — Але, мусіць, ажно зямлю грыз са злосці ўвесь час, пакуль жыў у нас ціха.* Чыгрынаў.

Чытаць, гаварыць і пад. **ЯК РЭ́ПУ ГРЫ́ЗЦІ**. *Акал. і вык. Разм. Адабр.* Бойка, гладка, без запінкі. **Сін.**: як па нотах (у 2 знач.); як па пісаным (у 1 знач.). *— Ого, ды ты, брат, як рэпу грызеш... табе і ў школу не трэба, — рассмяяўся Якуб Панасавіч і, падышоўшы да хлопца, пагладзіў яго па галаве.* Броўка. *Чытаў ён [Чухноўскі] з напісанага, не даючы ніякіх тлумачэнняў, — словам, чытаў як рэпу грыз.* Пестрак. *[Цыбулька:] Я ўжо ўвесь буквар як рэпу грызу, на памяць...* Вітка. *Вы чаго прысталі да Ўладзіка! Яму сем год, а чытае — як рэпу грызе.* Шушкевіч. *На трыбуне, бывала, як рэпу грызе: агітуе другіх за Савецкую ўладу. Сам жа ўпотайкі хабар дадому нясе — за пячаць і за подпіс начальніцкі плату.* Гілевіч.

ГРЫМНУЎ • **ГРОМ ГРЫМНУЎ**. Гл. гром.

ГРЭБЕНЬ • **СТРЫГЧЫ ПАД АДЗІН ГРЭБЕНЬ** *каго.* Гл. стрыгчы.
СТРЫГЧЫ ПАД СВОЙ ГРЭБЕНЬ *каго.* Гл. стрыгчы.

ГРЭБЦІ • **ГРЭ́БЦІ (ГРАБЦІ́, ЗАГРАБА́ЦЬ) ЛАПА́ТАЙ** *грошы. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Многа зарабляць, атрымліваць, нажываць (грошай). **Сін.**: купацца ў золаце; мераць асьмінай *грошы. Да таго ж, людзі, далёкія ад маёй прафесіі, думаюць, што архітэктары грабуць грошы лапатай.* Шамякін. *Знайсці сто пяцьдзесят рублёў, купіць шыфкарту і падацца з Рыгі ў той новы, багаты свет, дзе, як кажуць, грабуць грошы лапатаю...* Далідовіч. *— Відаць, лапатай грошы грабеш? — пацікавіўся Кандрат Статкевіч.* Калодзежны. *Часам сёй-той з парушальнікам, злачынцам дамаўляецца, вымагае хабар. А хто яго можа даць? Зноў жа не рабочы, а той, хто грошы лычыць заграбаць лапатай.* Якавенка.
ГРЭ́БЦІ (ГРАБЦІ́, ЗАГРАБА́ЦЬ) ПАД СЯБЕ́ <*што*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З прагнасцю нажывацца на чым-н., захопліваць што-н. **Сін.**: грэць рукі *на чым, каля чаго, аб што, дзе*; набіваць кашалёк; набіваць <сабе> кішэнь. *Яна складвалася вякамі, гэтая суровая, бязлітасная праўда дробнага прыватнага ўласніка: працуй, іրві жылы, грабі пад сябе ўсё, што можаш, у гэтым — тваё збавенне.* Палтаран. *[Кунцэвічы] граблі пад сябе што толькі маглі — і тое, што траплялася ў магазінах па зніжаных цэнах, і тое, што заставалася ў іх, нарыхтоўшчыкаў, ад выдзеленага ім для сустрэчнага продажу.* Шыцік. *Ведаю такіх куркулёў: напарабкаваўся ў іх змалку! Усё пад сябе заграбалі, цягнулі кроў з такіх гарапашнікаў, як Яцына.* Лецка.

ГРЭХ • **БРАЦЬ ГРЭХ НА <СВАЮ> ДУШУ**. Гл. браць.
І СМЕХ І ГРЭХ. Гл. смех.
СМЯРО́ТНЫ (СМЯРТЭ́ЛЬНЫ) ГРЭ́Х. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Вельмі вялікая загана, недаравальны ўчынак. *У лісце Васіль Пятровіч абвінавачваўся ва ўсіх смяротных грахах: і ў няправільным разуменні задач, што стаяць перад горадабудаўнікамі, і ў імкненні вырашаць горадабудаўнічыя праблемы за кошт насельніцтва, і нават у касмапалітызме і хабарніцтве.* Карпаў. *Міхаіл Іпалітавіч напісаў запіску ў*

міністэрства. І добра, што напісаў. Там паспелі ўжо абвінаваціць яго ў самых смяротных грахах. Кацюшэнка.

ЦІ ГРЭ́Х ЦІ ДВА́. *Выкл. Разм.* Паспрабуем, трэба рызыкнуць (адважыцца зрабіць што-н. пасля разваг, нерашучасці). *А тут якраз [уцякаючы ад радыяцыі] сабраліся ў дарогу некалькі сем'яў, сам старшыня калгаса выязджаў. Падумала [цётка Хрысціна] дый рызыкнула — ці грэх ці два.* Міхно. *Ці грэх ці два* (Назва зборніка сатырычных і гумарыстычных твораў Н.Гілевіча). [*Лепешаў*, с. 78: ці грэх ці два.]

ЧАГО ГРЭХ ТАІЦЬ. Гл. таіць.

ЯК НА ГРЭ́Х. *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Быццам кімсьці падстроена. Выказванне шкадавання ў сувязі з чым-н. **Сін.**: як на бяду; як на злосць; як на ліха; як на тое; як на тое ліха. *А дзень канчаецца тым часам, пара падумаць пра начлег: ды дзе спыніцца для папасу? А лес абапал, як на грэх.* Колас. *У таго Шуляка, як на грэх, знайшлося ўсё — і тытунь, і запалкі.* Брыль.

ГРЭЦЬ • **ГРЭ́ЦЬ (ГАДАВА́ЦЬ) ЗМЯЮ́ (ГАДЗЮ́КУ) НА СВАІ́Х ГРУДЗЯ́Х**. *Незак. Разм. Асудж.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць дабро чалавеку, які пасля адплачвае няўдзячнасцю. *Пад плотам знайшоў я цябе, сіратою ўзяў, думаў, за сына роднага будзе, ажно змяю гадаваў на сваіх грудзях...* Каваль. **ПРЫГРЭЦЬ ЗМЯЮ (ГАДЗЮКУ) НА СВАІХ ГРУДЗЯХ**. *Зак. Вось і рабі людзям дабро!.. Прыгрэеш змяю на сваіх грудзях, а яна цябе ўкусіць. Ці кепска жылося ў мяне Салаўю?.. А вось і аддзякаваў!* Бядуля. *[Заціруха:] І як я гэта так прамахнуўся? Чорта за анёла прыняў. Змяю на сваіх грудзях прыгрэў.* Зуб. *А я яму верыў, нават усынавіць хацеў... Ласкавым, пяшчотным такім прыкідваўся. Гадзюку я прыгрэў на сваіх грудзях, вось што!* Новікаў.

ГРЭ́ЦЬ ЛО́Б. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старанна, да поту працаваць. **Сін.**: гнуць <сваю> спіну (у 1 знач.); ліць пот; мазоліць рукі; не разгінаць спіны; сем патоў выліць (у 1 знач.); сем патоў сагнаць; цягнуць лямку <*каго, чаго*>; цягнуць ярмо <*каго, якое*>. *Раз за разам гоп ды гоп: над гарохам грэю лоб; як маланка, біч мільгае, трохі й жонка памагае.* Крапіва. *А навошта лоб мы грэем на пшаніцы і аўсе?* Астрэйка.

ГРЭ́ЦЬ РУ́КІ *на чым, каля чаго, аб што, дзе. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нажывацца несумленным спосабам. **Сін.**: грэбці пад сябе <*што*>; набіваць кашалёк; набіваць <сабе> кішэнь. *Адны гаварылі, што сама Сяркова доўгі час грэла рукі ля магазіннай касы і зараз хоча зваліць віну з хворай галавы на здаровую.* Шыцік. *Жылі браты, грэлі рукі аб судны купецкія...* Лынькоў. **ПАГРЭЦЬ РУКІ** *на чым, каля чаго, аб што, дзе. Зак. Добрыя людзі тужаць аб цудзе, як выпраменьваць святло і гарэць. Тым часам употай дрэнныя людзі шукаюць, дзе б ім рукі пагрэць.* Макаль. — *Спекуляцыя, — згадзіўся Белы. — У аснове якой вельмі часта кар'ерызм. Імкненне пагрэць рукі на сітуацыі: выскачыць на чужой бядзе.* Мележ.

ЗУ́БЫ ГРЭ́ЦЬ НА СО́НЦЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Весела смяяцца, рагатаць, не займаючыся справай. **Сін.**: выскаляць зубы; прадаваць зубы; скаліць зубы (у 1 знач.); сушыць зубы. *Пастануць ды толькі зубы грэюць на сонцы.* Янкоўскі. — *Чаму не працуеце?.. — Няма матэрыялу, — ужо сур'ёзна адказаў дзяцюк. — Як падвязуць — адразу пачнём. Думаеш, нам цікава тырчаць тут без справы? Зубы грэць на сонцы...* Лазуркін.

ГРЭЧАСКІХ • **ДА ГРЭЧАСКІХ КАЛЯД**. Гл. каляд.

ГРЭЧАСКІЯ • **НА ГРЭЧАСКІЯ КАЛЕНДЫ**. Гл. календы.

ГРЭШНЫМ • **ГРЭШНЫМ ДЗЕЛАМ**. Гл. дзелам.

ГУБА • **ГУБА́ НЕ ДУ́РА** *ў каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. мае добры густ, умее выбраць найлепшае. *[Гарлахвацкі:] Бач ты, стары чорт! Губа не дура. Ды цяпер табе не да дзяўчат будзе, даражэнькі.* Крапіва. — *Што, ужо ўлюбіўся? Студэнтка трэцяга курса. — Мог бы, а што ты думаеш. — Хм. Губа не дура. Самая прыгожая дзяўчына ў тэхнікуме.* Лобан. *І хоць з яго, Андрэя, пачалі пасмейвацца, маўляў, губа ў цябе не дура, ведае, куды мецiць, аднак ён не зважаў ні на якія кепікі, смяшкі.* Сачанка.

ГУБАХ • **З ПЕНАЙ НА ГУБАХ.** Гл. пенай.

<МАТЧЫНА> МАЛАКО НА ГУБАХ НЕ АБСОХЛА *ў каго.* Гл. малако.

НА ГУБАХ МЁД, А НА СЭРЦЫ ЛЁД *у каго.* Гл. мёд.

ГУБЕРНІ • **У МАГІЛЁЎСКАЙ ГУБЕ́РНІ** *апынуцца, аказацца* і пад. *Устар. Акал. Праст.* У замагільным свеце, супрацьпастаўленым зямному жыццю. *Трэба было дзейнічаць, зыходзячы з канкрэтнасці, а будзеш, як сляпы плоту, трымацца нейкага плана, дык хутка апынешся ў Магілёўскай губерні і яшчэ пацягнеш за сабой іншых.* Быкаў.

ГУБЕРНЮ • **АДПРАЎЛЯЦЬ У МАГІЛЁЎСКУЮ ГУБЕРНЮ** *каго.* Гл. адпраўляць.

У МАГІЛЁЎСКУЮ ГУБЕ́РНЮ *трапіць, папасці, збірацца* і пад. *Устар. Акал. Праст.* У замагільны свет, супрацьпастаўлены зямному жыццю. **Сін**.: у вырай. *У нас, калі богу душу аддаў, кажуць: перасяліўся ў Магілёўскую губерню.* Гроднеў. *Які можа быць сябра на вайне? На дзень-два. Пасля ўсё роўна — разлука, разумееш? Хто ў Магілёўскую губерню, хто ў шпіталь.* Быкаў.

ГУБЕРНЯ • **ПАЙШЛА́ ПІСА́ЦЬ ГУБЕ́РНЯ**. *У безас. ужыв. Разм.* Усё заварушылася. Пра інтэнсіўнае разгортванне якіх-н. дзеянняў, пачатак перапалоху, розных плётак і пад. **Сін**.: і пайшло <і> паехала; пайшла пісаць. *[Пляткар] чуў — не чуў, а навіну скажа вам, ды не адну; што і чуў, дык пераверне, і пайшла пісаць губерня.* Крапіва. *Старшыня ў нас труслівы быў, адразу ў горад да пракурора. Так і так: бульба згніла, а што рабіць, не ведаю. Ну і пайшла пісаць губерня... Пачалі вінаватага шукаць.* Асіпенка. *Дубенскі павятовы спраўнік Рамешка.. нагнаў А.Незабытоўскага.. і загадаў вярнуцца ў Пінск, дзе здаў яго пад арышт мясцоваму гараднічаму. Пайшла пісаць губерня!* С.Александровіч. *[Булгарын] прыцягнуў на свой бок Нестара Кукальніка, які выступіў супроць Грэча з вялікім фельетонам у № 110 — і пайшла пісаць губерня...* Кісялёў.

ГУБЛЯЦЬ • **ГУБЛЯ́ЦЬ ГРУ́НТ ПАД НАГА́МІ (ПАД САБО́Й)**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазбаўляцца ўсякай упэўненасці ў сабе, здольнасці цвяроза ацэньваць абставіны. — *Пачакай-пачакай, ты ж толькі два гады назад дзесяць «СК-4» купіў. Дзе яны? Навошта табе столькі камбайнаў? — «СК-4» маральна ўстарэлі. Спісалі... — зноў стаў губляць пад сабою грунт Сурміла.* Блакіт. **ЗГУБІЦЬ ГРУНТ ПАД НАГАМІ (ПАД САБОЙ)**. *Зак.*

ГУБЛЯ́ЦЬ З ВАЧЭ́Й (З ВО́Ч, З ВО́КА) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць бачыць каго-н. *Больш ні ў кога [Карзюк] не пытаў. Ішоў, не губляючы з вока гэтага бальшавіка.* Баранавых. **ЗГУБІЦЬ З ВАЧЭЙ (З ВОЧ, З ВОКА)** *каго. Зак. Нонка кінулася бегчы, каб не адстаць ад трамвая, не згубіць нас з вачэй.* Караткевіч. *Часам ён [Тарэнта] стукаў абухам сякеры па ствале вышэй камля, слухаў, як звініць сасна, і зноў ішоў. Хутка Марыля згубіла яго з воч.* Галавач.

ГУБЛЯ́ЦЬ СЯБЕ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Пераставаць валодаць сабой. *Вымалёўваўся на твары сум, як невылечная хвароба, ад якой неабходна ратаваць чалавека, хаця і вядома, што ён безнадзейны. Гэта чалавек, які згубіў сябе.* «Маладосць».

2. Страчваць свае індывідуальныя рысы, асаблівасці характару і пад. *Ісці ў свет — і не губляць сябе.* Тычына. **ЗГУБІЦЬ СЯБЕ**. *Зак.*

ГУБЛЯ́ЦЬ (ТРА́ЦІЦЬ, СТРА́ЧВАЦЬ) ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ). *Незак. Разм.* 1. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Бянтэжыцца, пазбаўляцца развагі, не ведаць ад хвалявання, як паступіць, што рабіць. **Сін.**: збівацца з нагі; збівацца з панталыку (у 1 знач.); збівацца з толку (у 1 знач.); збівацца з тропу (у 1 знач.). *Пры небяспецы ён [Мялешка] не губляе, як другія, галаву. Наадварот, у такія хвіліны ён дзейнічае хутка, дакладна, прымае правільныя рашэнні.* Навуменка. *Кожны прыезд прарока ў Студзянскае надлясніцтва прыносіў туды свята, і ляснічыя гублялі ад шчасця галовы.* Карпюк. *[Хорашаў] не траціць галавы, калі трапляюцца выключныя ўдачы.* Лынькоў. **ЗГУБІЦЬ (СТРАЦІЦЬ) ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)**. *Зак. Але вышэйшае польскае камандаванне, трэба аддаць яму справядлівасць, не згубіла галавы. Тэрмінова і рашуча арганізавала ліквідацыю прарыву свайго фронту.* Колас. *— Я галавы не страціў і ведаю, што раблю! — прамовіў [Чаравака] з адценнем гневу.* Пестрак.

2. *Часцей у зак. тр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Безразважна, моцна ўлюбляцца ў каго-н. *[Чубару] падабалася гаспадыня, было ў ёй нешта такое багульнікавае, ад чаго мужыкі, як кажуць, страчваюць галовы...* Чыгрынаў. **ЗГУБІЦЬ (СТРАЦІЦЬ) ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)**. *Зак. [Домна:] Зусім дзеўка галаву згубіла... Дзень спіць, а ледзь толькі звечарэе, на пагулянку, да свайго Марымончыка на ўсю ноч бяжыць...* Сачанка. *Валя баялася, каб ён [Лукашык] па вачах не зразумеў яе патаемных думак і страхаў, каб не падумаў, што яна страціла ад яго галаву.* Дамашэвіч.

НЯМА ЧАГО ГУБЛЯЦЬ *каму.* Гл. траціць.

ГУБУ • **БРАЦЬ У ГУБУ**. Гл. браць.

КАПЫЛІЦЬ ГУБУ. Гл. капыліць.

НА ПО́ЎНУЮ ГУБУ́. *Акал. Разм.* 1. Уволю, колькі хочацца (есці). **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *— Працуй адно ды еш... — На поўную губу, — кажа нечакана Бойка.* Пальчэўскі. *Калі пачалі есці, жонка адразу адабрала ад мужа два кавалкі каўбасы сабе на талерку і пачала раскашавацца прысмакам на поўную губу.* Пестрак.

2. *Неадабр.* Прагна, папоўніцы (есці). **Сін.**: аж за вушамі трашчыць; аж нос гнецца; за абедзве шчакі; за маліну (у 1 знач.); на поўны рот; на ўвесь рот (у 1 знач.). **Ант.**: як на плот вешаць. *— Я есці захацела. — І я, — прызнаўся Міця.. І ён, згаладалы ўжо, трохі саромеючыся так па-мужчынску на поўную губу есці, усё цікаваў на яе...* Адамчык.

3. Вельмі багата, раскошна (жыць і пад.). **Сін.**: на ўсю нагу (у 2 знач.); на шырокую нагу (у 1 знач.). *На чорта было Батурэвічу гэтае пісарства, калі ён мог жыць сабе дома на поўную губу?* Чорны. У *адзін з бліжэйшых дзён высокі гурман абвясціў: «Сёння частую я!». Заказваў усё адменнае, ушчуваў афіцыянта, загадваў даваць такіх і такіх прысмакаў у рыбу, такіх і такіх у соус, нават чай зажадаў піць з самавара. Словам, людскаваўся, на поўную губу дэманстраваў кулінарны густ і асвечанасць.* Лужанін.

НА ЎСЮ ГУБУ́ *есці, жэрці* і пад. *Акал. Разм.* Уволю, колькі хочацца. **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *Яны будуць жэрці на ўсю губу, а мы з Алачкай...* Гамолка. *Не, не мужыцкі гэта фрукт, ягада,*

не сялянская справа займацца ёю. Так разважалі тыя, хто не меў той ягады. А хто разжыўся ёю, маўчаў, збіраў, на ўсю губу еў сам, даваў дзецям, на базар вазіў. Казько.
ПРАЗ ГУБУ НЕ ПЕРАПЛЮНЕ. Гл. пераплюне.

ГУБЫ • **КРЫВІЦЬ ГУБЫ**. Гл. крывіць.
ПАВЕСІЦЬ ЗАМОК НА ГУБЫ *каму*. Гл. павесіць.
ПАВЕСІЦЬ <САБЕ> ЗАМОК НА ГУБЫ. Гл. павесіць.
ШТО СЛІНА ДА ГУБЫ ПРЫНЯСЕ. Гл. сліна.

ГУ-ГУ • **НІ ГУ-ГЎ**. *Праст*. 1. *каму*. *Вык*. Не гавары, не расказвай. Як загад або просьба маўчаць, не расказваць пра што-н. **Сін**.: ні гуку (у 1 знач.); ні мур-мур; ні-ні; ні слова (у 1 знач.). *Будзем мы скакаць з бабчыным парашутам. Толькі аб гэтым ні гу-гу!* Лынькоў. *— Я ўжо табе паслала, сыночак, ідзі ў камору. — Што я дома, нікому ні гу-гу.* Грахоўскі. *Аб гэтым, глядзі, ні гу-гу... У наступленне ідзём. На нашым участку...* Ракітны.
2. *У безас. ужыв.* Вельмі ціха. Пра поўную цішыню, маўклівасць. **Сін**.: ні гуку (у 2 знач.). *Лес пакорна і набожна сціх, чакае — ні гу-гу!* Колас. *Пастукалася ў сенцы Палажка — ні гу-гу.* Лобан. *— Але ж і цярплівы, гад! — дзівіўся Віктар. — Смаліць руку разам з вяроўкай — і ні гу-гу!* Маўр.

ГУЖ • **БРАЦЦА ЗА ГУЖ**. Гл. брацца.

ГУЖАМІ • Прыставаць (прыстаць) **З КАРО́ТКІМІ ГУЖА́МІ (ГУЖКА́МІ)**. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі настойліва, неадступна, рашуча. **Сін**.: з нажом да горла; як п'яны да плота; як сляпы да плота; як смала. *Той, у каго ўкралі, прыстае ўжо да мяне з кароткімі гужамі: «Аддавай!», хоць я таго алоўка і ў вочы не бачыў.* Сіпакоў. *А нешта месяцы за два перад вызваленнем Рыскі і яго дружкі прысталі з кароткімі гужкамі: «Давай у паліцыю, і ўсё тут!»* Макарэвіч.

ГУЗ • **НАБІВАЦЬ САБЕ ГУЗ НА ЛБЕ**. Гл. набіваць.

ГУЗА́ • **ГАЛАВА ГУЗА ШУКАЕ** *чыя, у каго*. Гл. галава.
ШУКАЦЬ ГУЗА НА СВАЮ ГАЛАВЎ. Гл. шукаць.

ГУК • **ПУСТЫ́ ГЎК**. *Часцей у адз. Часцей вык. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Тое, што пазбаўлена сэнсу ці не заслугоўвае ніякай увагі. *Без гэтай якасці [здольнасці гаварыць праўду] крытыка — пусты гук, і займацца ёю проста не варта.* Гілевіч. *І я цяпер упэўніўся, што ёсць людзі, для якіх усе нашы палымяныя заклікі, ласкавыя словы, добрыя пажаданні — пусты гук.* Гроднеў. *Прыгожыя фразы аб выхаванні могуць застацца пустым гукам...* «Полымя».

ГУКУ • **НІ ГЎКУ**. *Разм*. 1. *каму*. *Вык*. Не гавары, маўчы. Загад або просьба маўчаць, не гаварыць пра што-н. **Сін**.: ні гу-гу (у 1 знач.); ні мур-мур; ні-ні; ні слова (у 1 знач.). *[Скробат:] Я цябе аб адным прашу: ёй ні гуку пра гэта.* Крапіва. *— Здавайся, нас тут многа! І ні гуку! — моцным шэптам загадаў Палікар.* Чорны.
2. *У безас. ужыв.* Вельмі ціха. Пра поўную цішыню, маўклівасць. **Сін**.: ні гу-гу (у 2 знач.). *Змоўкла радыё, ні гуку, і голас дыктара заціх.* Колас. *Нехта пастукаў у шыбу, мо сакратар. Цішыня... Яшчэ раз... Ні гуку...* Мурашка.

ГУЛА • **ГУЛА́ АСМА́ЛЕНАЯ (СМА́ЛЕНАЯ)**. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Праст. Іран.* Зусім нічога не (атрымаць, дастанецца, зрабіць і пад.). **Сін**.: дулю з макам (у 1 знач.); дулю з маслам (у 1 знач.); курыную сісю і тую не ўсю; трасцу з хваробай (у 1 знач.). *Каму пападаўся кубак, каму мыла, каму іншая рэч, а каму, як кажуць, гула асмаленая.* Ко-

лас. — *Ну то ці будзеш за алейню і сыраварню брацца, ці не?.. — Няма чаго лішняга гаварыць. Узяцца, дык і зробім... — Ну але, зробім. — Гулу ты асмаленую зробіш.* Чорны. *Лёха пасылае яе [рэцэнзію] не ў рэдакцыю, а ў інстанцыі. Так надзейней. Вядома, без подпісу. Гулу смаленую, а не прэмію, будзе мець той геній. І ніколі не здагадаецца, сівы пацук, хто гэтак удружыў...* Навуменка.

ГУЛЬНІ • **ВЯСЁЛАЯ МІНА ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ**. Гл. міна.

РАБІЦЬ ВЯСЁЛУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ. Гл. рабіць.

ГУЛЬНЯ • **ГУЛЬНЯ́ (ЖА́РТЫ) З АГНЁМ**. *У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Неасцярожныя, рызыкоўныя дзеянні без уліку магчымай небяспекі. — *А гульня ў вас была з агнём, — гаварыў нараспеў Высоцкі, пасміхваючыся сваімі чорнымі, як вугаль, вачыма.* Гурскі. *Людзі змаўкалі, але, як толькі ахоўнікі выходзілі з камеры, пачыналі спяваць зноў. Жарты з агнём маглі дрэнна скончыцца...* Сачанка.

ГУЛЬНЯ́ СЛО́Ў. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Дасціпны, каламбурны выраз. *Знікла нават само слова «даярка», яго замянілі словы «аператар машыннага даення». А гэта, між іншым, не проста гульня слоў, гэта сапраўдная навукова-тэхнічная рэвалюцыя ў жывёлагадоўлі.* Герчык. *Усё сказанае Лепяшынскім не было гульнёй слоў, паказной дэманстрацыяй блізкасці сваёй да сельскага настаўніцтва.* Радкевіч.

ГУЛЬНЯ́ Ў АДНЫ́ ВАРО́ТЫ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Аднабаковая дзейнасць з непрыманнем чужых поглядаў, інтарэсаў і пад. *Англічане стрымана растлумачылі, што грошай у іх няма, а фірма — неплацежаздольная. Гэта акалічнасць не вельмі ўразіла нашых землякоў, бо яшчэ раней з імі такім жа чынам абышліся іншыя замежныя фірмы... Гульня ў адны вароты працягвалася.* «Вожык». *Сітуацыя цудоўна ілюструецца гісторыяй «гульні ў адны вароты», калі прымальны для рэдактара графаман-«аднадумец» атрымоўвае месца ў выданні, а ягоны апанент — толькі кляп у рот.* Агіевіч.

ГУЛЬНЯ́ Ў БІРУ́ЛЬКІ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Марная трата часу, бескарысны занятак. **Сін.**: пераліванне з пустога ў парожняе (у 1 знач.). *Ананімшчына — гэта была не проста гульня ў бірулькі. Гэта была тактыка мярзотнікаў расправіцца з тымі, хто перашкаджае жываглотам, хто паўстае ў іх на шляху ў дасягненні сваіх мэт.* Петрашкевіч.

ГУЛЬНЯ́ Ў ЖМУ́РКІ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Скрытыя дзеянні, утойванне чаго-н. ад каго-н. **Сін.**: гульня ў хованкі. *[Планы] вызначаліся без грунтоўнага разліку, нават без клопату, якую выгаду дасць выкананне іх дзяржаве і тым, хто націраў мазалі. Недарма Варанецкі называў такія планы гульнёй у жмуркі.* Дуброўскі.

ГУЛЬНЯ́ Ў КАТА́ І МЫ́ШКУ (У КО́ШКІ-МЫ́ШКІ). *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Хітрасць, імкненне падмануць каго-н. **Сін.**: адвод вачэй; дымавая заслона; навешванне лапшы на вушы; пацёмкінская вёска; пусканне пылу ў вочы; пусканне туману; траянскі конь (у 1 знач.). *Лазавенка засмяяўся: — Глядзіце, Байкоў і Раднік памірыліся. Скончылася гульня ў ката і мышку.* Шамякін. *Гэтым ён [Змітровіч] хацеў паказаць, што Мяцельскаму няма чаго хаваць ад яго, і таму ён можа сваю гульню ў кошкі-мышкі кінуць.* Радкевіч. *Народы маюць права ў гэты пераломны і надзвычай адказны момант запатрабаваць, каб была спынена, нарэшце, гульня ў кошкі-мышкі пры вырашэнні такога найсур'ёзнейшага пытання, як ядзернае раззбраенне, умацаванне міру і бяспекі ў Еўропе.* «Звязда».

ГУЛЬНЯ́ Ў МАЎЧА́НКУ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Адмоўчванне, ухіленне ад размовы. *Нарэшце фон Файт не вытрымаў. Магчыма, пераканаўся, што гульня ў маўчанку нічога не дасць, рашыў скампраметаваць сведку, злосна закрычаў: — Ты сама нам выдала Гузоўскага! Сама!* Новікаў. *Ні ён, ні яна не паступіліся сваім гонарам і ўвечары — гульня ў маўчанку зацягнулася на ўсе апошнія дні.* Б.Стральцоў.

ГУЛЬНЯ́ Ў ПАДДАЎКІ́. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Хітраватая згода, наўмысныя ўступы. *Дабрэню пачынала надакучваць гэтая гульня ў паддаўкі: што б ён ні сказаў, Лёнька адразу ж пагаджаўся...* Асіпенка.

ГУЛЬНЯ́ Ў ХО́ВАНКІ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Скрытыя дзеянні, утойванне чаго-н. ад каго-н. **Сін.**: гульня ў жмуркі. *Адбываецца не вартая з абодвух бакоў — работнікаў АТК і вытворцаў прадукцыі — гульня ў хованкі: вось ён, брак, быў тут, а паспрабуйце знайдзіце, дзе цяпер?* «Звязда». *Здаецца, можна было ўжо да гэтага прывыкнуць, але Людміла не магла прывыкнуць. Яе абражаў гэты недавер, гэта гульня ў хованкі.* Арабей. *— У Голуба свая мудрасць, Андрэй. — Мудрасць... Я вось успамінаю размову з ім... Яна мне цяпер здаецца гульнёй у хованкі. У мяне было адчуванне, што нешта ён не дагаворвае, прытойвае.* Ярашэвіч.

ГУЛЬТАЯ • **КОРЧЫЦЬ ГУЛЬТАЯ**. Гл. корчыць.

ГУЛЯЕ • **ВЕЦЕР ГУЛЯЕ Ў КІШЭНЯХ** *у каго, чыіх.* Гл. вецер.

ВЕЦЕР У ГАЛАВЕ < ГУЛЯЕ > *у каго.* Гл. вецер.

ТРУС У КАРТЫ НЕ ГУЛЯЕ. Гл. трус.

ГУЛЯЙ • **ГУЛЯ́Й-ВЕ́ЦЕР**. *Мн. не ўжыв. Вык. ці азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Легкадумны, пусты чалавек; ветрагон. **Сін.**: узвей-вецер. *— А цікава было б пабачыць гэта, — задзіракавата падхапіў ліслівы гуляй-вецер Юзік.* Мурашка. *Ды ён [Сінеў] і не такі гуляй-вецер, як ты...* Масарэнка. *Аскольд казаў, што я па натуры гуляй-вецер і што ўсіх у семнаццаць [гадоў] некуды цягне.* Марчук.

ГУЛЯЦЬ • **ГУЛЯ́ЦЬ (ЖАРТАВА́ЦЬ) З АГНЁМ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаць неасцярожна, не лічачыся з небяспекай. *[Рунец:] Праваландзія, відаць, задумана шырока. [Алена:] Дачушка! Ты сюды больш не варочайся. Ідзі на Зарэчную да цёткі Надзі. Я таксама туды прыйду. А ты, Віця, з агнём не гуляй.* Крапіва. *— Смяешся ты — за паўвярсты чуваць, але з агнём не раджу жартаваць, — Гарыдавец пахмурна адказаў.* Танк. *Калі б яна [Лена] ведала, то не стала б жартаваць з агнём.* Ваданосаў.

ГУЛЯ́ЦЬ У АДНЫ́ ВАРО́ТЫ. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Дзейнічаць аднабакова з непрыманнем чужых поглядаў, інтарэсаў і пад. *Вось гэта жаданне паспрачацца, відаць, і не даспадобы прафесару, якому, пэўна ж, хочацца гуляць у адны вароты...* «Нар. газ.» *Рэдакцыя таксама прызвычаілася гуляць у адны вароты, заціскае рот апанентам...* Агіевіч.

ГУЛЯ́ЦЬ У БІРУ́ЛЬКІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Займацца пустымі справамі, дарма траціць час. **Сін.**: насіць ваду рэшатам; пераліваць з пустога ў парожняе (у 1 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 1 знач.). *Гуляць у бірулькі, Лізура, не будзем. Лёс нас звёў, мусіць, надоўга і моцна. Ты і я будзем рабіць адну справу.* Ермаловіч. *А ты што ж думаў? У бірулькі тут вам гуляць?* Быкаў. *[Франкевіч:] А я што раблю? Што?.. У бірулькі гуляю?* Зуб. *Гэта справа заатэхніка. Вы прыехалі для таго, каб наводзіць парадак, а не ў бірулькі гуляць.* Сергіевіч.

ГУЛЯ́ЦЬ У ЖМУ́РКІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Утойваць што-н. ад каго-н. **Сін.**: гуляць у хованкі. *Дэлегаты да Лазаны панаехалі вазамі. Іх сабралася бясконца — і ангельцы, і японцы, і французы, італьянцы, нават тры амерыканцы, тут румынскія музыкі, тут баўгарчык невялікі, тут і грэкі, тут і туркі — і давай гуляць у жмуркі.* Крапіва. *Дык вось, таварыш Цімаховіч, мы тут галасавалі... даваць ці не даваць сваю згоду на звальненне Саевіч з работы... І, чаго там у жмуркі гуляць, галасы раскалоліся... Трое за звальненне і трое супраць...* Кавалёў.

ГУЛЯ́ЦЬ У КАТА́ І МЫ́ШКУ (У КО́ШКІ-МЫ́ШКІ). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітраваць, стараючыся падмануць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Не гуляйце, Ніна, у ката і мышку. Кажыце ўсё.* Мікуліч. *Ведаеш што, Вярунька, даволі ў ката і мышку гуляць і марнаваць сабе жыццё.* Лынькоў. *Надзя раней проста гуляла з ім [Васілём] у кошкі-мышкі.* Навуменка.

ГУЛЯ́ЦЬ У МАЎЧА́НКУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ухіляцца ад размовы. *Некаторы час гулялі ў маўчанку. Ніхто не хацеў загаварыць першым.* Гаўрылкін. *Гуляць у маўчанку не раю. Не помніце? Я памагу вам, завуць Сараеў Нікодзім?* А.Александровіч. — *Ну дык што ж мы будзем, таварышы, у маўчанку гуляць?— папракнуў прысутных Міхалёў. — Мы ж толькі дарэмна час трацім...* Дайліда.

ГУЛЯ́ЦЬ У ПАДДАЎКІ́. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ісці на ўступы, хітравата згаджаючыся з кім-н. *Сотнікаў.. не ведаў, як лепш: гуляць у паддаўкі ці адразу адмовіцца ад паказанняў, каб не блытацца ў хлусні.* Быкаў.

ГУЛЯ́ЦЬ У ХО́ВАНКІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Утойваць што-н. ад каго-н. **Сін.**: гуляць у жмуркі. *Досыць гуляць у хованкі. Трэба, каб трэці ведаў усё. Застанецеся вы з ім альбо не — хай вырашаюць гэтыя дні. Бо я больш не магу.* Караткевіч. *Не прытварайся, Сяргей. Навошта гуляць у хованкі?* Цяжкі. — *Вядома, праўда. Што ж тут у хованкі гуляць, — вылучыўся звонкі голас Соміка.* Крапіва.

ГУЛЯЮЦЬ • **ЧЭРЦІ ВЯСЕЛЛЕ ГУЛЯЮЦЬ**. Гл. чэрці.

ГУРТУ • **КУРТУ З ГУРТУ**. Гл. курту.

ГУСАКА • **ЯК З ГУСАКА ВАДА** *з каго*. Гл. вада.

ГУСЕЙ • **ГАНЯЦЬ ГУСЕЙ**. Гл. ганяць.
ДРАЖНІЦЬ ГУСЕЙ. Гл. дражніць.

ГУСІ • **ШТО З ГУСІ ВАДА** *з каго, каму*. Гл. вада.

ГУСІНЫ • **ЯК ГУСІНЫ ПУП**. Гл. пуп.

ГУСІНЫЯ • **ГУСІНЫЯ ЛАПКІ**. Гл. лапкі.

ГУСТ • **ПАД ГУ́СТ** *каму. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Падабаецца. **Сін.**: да густу *каму*; да душы *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; западаць у вока *каму* (у 2 знач.); па густу *каму*; па душы *каму*; па нутры *каму*;

па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму*. **Ант.**: не ў смак *каму*. *Мы знаем, ён [Антось] рыбак з уроды, і усякіх рыб ён знае ходы, калі якая нерастуе, што ёй пад густ, чаго бракуе.* Колас. *Дома.. Круковічу было ўсё нядобра, усё не пад густ.* Крапіва.

Прыйсціся, рабіць і пад. **ПАД ГУСТ** <*чый*>. *Акал. Разм.* Даспадобы (прыйсціся і пад. каму-н.). **Сін.**: *прыйсціся* да густу; *прыйсціся* да душы; *прыйсціся* да смаку; *прыйсціся* па густу; *прыйсціся* пад нораў; *прыйсціся* па душы; *прыйсціся* па нутры; *прыйсціся* па сэрцы; у масць. *І крупнік прыйдзецца пад густ.* Колас. *[Стары Верас:] Усё робіцца па-новаму, пад твой густ. Нават клуб пачалі будаваць.* Крапіва. *[Клепікаў:] І калі каторы тут дурань рабіць будзе мне не пад густ — не пацярплю!* Лынькоў.

ГУСТУ • **ДА ГУСТУ** *каму. Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Падабаецца. **Сін.**: да густу *каму*; да душы *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; западаць у вока *каму* (у 2 знач.); па густу *каму*; па душы *каму*; па нутры *каму*; па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму*. **Ант.**: не ў смак *каму*. *Я не аматар сярэднявечча, старое не надта да густу мне.* А.Вольскі. *[Стары рабочы:] Другі і ўбачыць, ды прамаўчыць, а яна зараз жа ў работу бярэ: няма ў яе ні кума, ні свата. Гультаю гэта, вядома, не да густу.* Крапіва.

Прыйсціся **ДА ГУСТУ**. *Акал. Разм. Адабр.* Даспадобы (прыйсціся каму-н.). **Сін.**: *прыйсціся* да душы; *прыйсціся* да смаку; *прыйсціся* па густу; *прыйсціся* пад нораў; *прыйсціся* па душы; *прыйсціся* па нутры; *прыйсціся* па сэрцы; у масць. *Шмігельскі выняў з кішэні каробку, пацацкаўся з ёю і зноў закурыў... Не да густу прыйшлася прамова Сарокі.* Лобан. *[Язва:] Адным словам, пацалуны ёй прыйшліся куды больш да густу, чым балетныя па. Гэта праца яе зусім стамляе.* Крапіва.

ПА ГУСТУ *каму. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Падабаецца. **Сін.**: да густу *каму*; да душы *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; западаць у вока *каму* (у 2 знач.); пад густ *каму*; па душы *каму*; па нутры *каму*; па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму*. **Ант.**: не ў смак *каму*. *Нам заўсёды ўсё па густу: каша, бульба ці капуста.* А.Александровіч. *І раптам — у кватэры цішыня, і раптам у кватэры пуста... Івану гэта не па густу.* Э.Валасевіч.

Прыйсціся **ПА ГУСТУ**. *Акал. Разм. Адабр.* Даспадобы (прыйсціся каму-н.). **Сін.**: *прыйсціся* да густу; *прыйсціся* да душы; *прыйсціся* да смаку; *прыйсціся* пад густ; *прыйсціся* пад нораў; *прыйсціся* па душы; *прыйсціся* па нутры; *прыйсціся* па сэрцы; у масць. *Калі пачынаеш думаць, чаму яны [сюжэтныя штампы] так прыйшліся па густу некаторым аўтарам, то прыходзіш да невясёлых вывадаў.* «Полымя». *Гэтае здарэнне прыйшлося хлопцам па густу. Іх таксама пацягнула да вандраванняў.* «Маладосць».

ГУСЬ • *Гаварыць (пагаварыць)* **ЯК ГУСЬ З ПАРАСЁМ**. *Абл. Акал. Разм. Іран.* Не разумеючы адзін аднаго, па-рознаму адносячыся да прадмета размовы. **Сін.**: на розных мовах. *Гаворым мы з ім, братка, як гусь з парасём, а нябось, калі нешта самому трэба ці хоча табе дапячы, дык і пакажа, і скрывіцца, і паўторыць!..* Брыль.

ЯК ГУСЬ НА БЛІСКАВІЦУ *глядзець (паглядаць)*. *Акал. Разм.* Нічога не разумеючы, здзіўлена, разгублена. **Сін.**: як баран на новыя вароты. *Тым жа, што ані нічога ў галаве не маюць, што як гусь на бліскавіцу толькі паглядаюць.., наш вучыцель нуль стаўляе.* Паўловіч. *[Авечка:] А каршун яго ведае, няграматны я чалавек, прыйду да слупа і гляджу як гусь на бліскавіцу, ані ў зуб.* Галубок. *[Лізавета] задумваецца, чым пабіць ягоны козыр, а ён ужо смяецца: што глядзіш як гусь на бліскавіцу.* Радкевіч.

ГУЧАЦЬ • **ГУЧАЦЬ У ВУШАХ** *чыіх, у каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Неадчэпна чуцца, з'яўляцца ў слыхавым уяўленні. **Сін.**:

звінець у вушах *каму, чыіх, у каго*; стаяць у вушах *чыіх, у каго*; стаяць увушшу *каго. [Лабановіч] бяжыць, а ў вушах гучыць украінская песня: «Ой, не хадзі, Грыцю, тай на вечорныцю».* Колас. *[Казікава] апавяданне гучала ў яго вушах, стаяла ў думках, і Віця быў упэўнены, што яму яно не дасць спакою аж датуль, пакуль ён не перадасць яго бацьку.* Чарнышэвіч.

ГЭТА • **ДЗЕ ГЭТА ВІДАНА**. Гл. відана.
КУДЫ ГЭТА ВАРТА. Гл. варта.

ГЭТАГА • **АДЫХОДЗІЦЬ З ГЭТАГА СВЕТУ**. Гл. адыходзіць.
ГЭТАГА ЯШЧЭ НЕ ХАПАЛА! Гл. хапала.
КАБ Я З ГЭТАГА МЕСЦА НЕ СЫШОЎ. Гл. я.
МАЛА ГЭТАГА. Гл. мала.
НЕ БЕЗ ГЭТАГА. Гл. таго.
НЕ СЫСЦІ МНЕ З ГЭТАГА МЕСЦА. Гл. сысці.

ГЭТАК • **І ГЭ́ТАК ДАЛЕ́Й**. *Функц. не зам. Ужыв. у канцы пералічэння, паказваючы, што яно можа быць працягнута.* Іншае, падобнае да пералічанага. *Цяпер.. трэба наглядаць, збіраць, вывучаць і гэтак далей.* Крапіва. У *нас бясплатная медыцына, бясплатная адукацыя і гэтак далей, і гэтак далей, як кажуць некаторыя...* Сачанка.
<І> ТАК І ГЭТАК. Гл. так.
ТО ТАК ТО ГЭТАК. Гл. так.
ЦІ ТАК ЦІ ГЭТАК. Гл. так.

ГЭТЫ • **ГЭТЫ СВЕТ**. Гл. свет.
НА ГЭТЫ КОНТ. Гл. конт.

ГЭТЫМ • **НЕ ЖЫЛЕЦ <НА ГЭТЫМ СВЕЦЕ>**. Гл. жылец.
ГЭТЫХ • НА <ГЭТЫХ> ДНЯХ. Гл. днях.

Д

ДАБЁР • **ДАБЁР БАБЁР**. Гл. бабры.

ДАБРАЦЬ • <u>*Не магчы*</u> **ДАБРА́ЦЬ РО́ЗУМУ**. *Зак. Кампанент вык. Разм.* (Не магчы) зразумець, уцяміць што-н., здагадацца аб чым-н. *Вядома, што і Анішчыку яна [жонка] таксама бажылася і клялася, што і пальцам не зачапіла ніводнага коласа, і адкуль яны ўзяліся ў мяшку, розуму дабраць не можа.* Мурашка.
НЕ ДАБРА́ЦЬ ЛА́ДУ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Разабрацца ў чым-н., зразумець што-н., здагадацца. *[Марцін] пашкадаваў, што яшчэ дагэтуль не дабраў ладу ва ўчынку на Далёкім полі.* Мележ. *А людзі ладу не дабяруць, куды тыя куры дзяюцца!* Лужанін. *Мая ты дачушка... А я ладу не дабяру ніяк... Хто гэта, думаю... Прыйшла... Рада я.* Пташнікаў.

ДАБРЫ • **ДАБРЫ БАБРЫ**. Гл. бабры.

ДАБЯРУ • **РО́ЗУМУ (ГАЛАВЫ́) НЕ ДАБЯРУ́ (НЕ ПРЫСТА́ЎЛЮ)**. *Зак. Толькі ў форме 1-й ас. адз. і (рэдка) 1-й ас. мн. Вык. Разм.* Не магу зразумець, уцяміць што-н., здагадацца аб чым-н. **Сін.**: галавы не прыкладу. — *Вось я і дачакаўся гасцей, — сказаў ён [Мікіта]. — Прыехаў, зна[чы]цца, брат. І як мне з ім цяпер давядзецца, розуму не дабя-*

ру. Галавач. *[Паланея:] Як гэта выйшла — розуму я не прыстаўлю.* Купала. *Ніяк не дабяру розуму: у чым жа тут вузел? Памажы мне, унучак, разабрацца...* Ягоўдзік. *Галавы не дабяру. Апошнімі днямі кабеціна ходзіць. Куды ж ёй гэткай ехаць?* Лобан. *I што з чалавекам сталася — галавы не дабяру!* Вышынскі. *Ідзём і бачым: на палянцы дзіцятка малое-малое сядзіць... I хто яго пакінуў у гэтым лесе, дык мы і розуму не дабяром.* Сіпакоў.

ДАВАЙ • **ДАВАЙ БОГ НОГІ**. Гл. бог.

ДАВАЦЦА • **ДАВА́ЦЦА Ў ЗНА́КІ (У ЗНА́К)** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Аказваць сваё ўздзеянне на каго-н., станавіцца адчувальным, непрыемным, даймаючы каго-н. і надоўга запамінаючыся. **Сін.**: браць сваё (у 2 знач.); даваць аб сабе знаць (у 2 знач.); даваць сябе знаць; уядацца ў косці *каму* (у 1 знач.); уядацца ў пячонкі *каму. Асабліва даваліся ў знак селяніну падпанкі, якія мелі непасрэднае да яго дачыненне...* Крапіва. **ДАЦЦА Ў ЗНАКІ (У ЗНАК)** *каму. Зак. [Кацярына:] Цётка, так не пужай дзядзьку, ужо яму мамчына мешалка далася ў знакі.* Купала. *Прачытаў Міхед афішу і сказаў унуку так: — Пра мяне фашысты пішуць, — значыць, даўся ім у знак.* Астрэйка. *Даліся ў знакі Мішку гэты няшчасны певень і пчолы.* Лынькоў. *— О, дык я вашы мясціны ведаю... — Чым жа яны даліся вам так у знакі? — Добра такі даліся ў знакі. Там мне кулю ўсадзілі пад рабро.* Сабаленка.

ДАВА́ЦЦА Ў РУ́КІ *каму. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Перастаўшы супраціўляцца, трапляць у поўную залежнасць ад каго-н. *[Калесніка] заўтра могуць арыштаваць і адаслаць у крэпасць... Значыць, не трэба давацца ў рукі ім.* Галавач. **ДАЦЦА Ў РУКІ** *каму. Зак. Хтосьці недзе чуў, як ён [Бушмар] гразіў некаму, нібыта гаварыў, што жывым у рукі не дасца, што страсяне ўсю акругу і вялікі след па сабе пакіне...* Чорны.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. ці абстр. прадмета. Станавіцца набыткам, здабыткам ці ўласнасцю каго-н. *Рыба зараз мудрая, вышэйшую асвету мае. Няўмеку яна ў рукі не даецца.* Корбан. *Умельства, брат, штука такая: гатовым само ў рукі не даецца.* Якімовіч. *З лодкой звязана нейкая тайна, гэта ён [Вадзім Мікалаевіч] адчуваў зусім пэўна. Але яна, глядзі, не даецца ў рукі.* Гамолка. **ДАЦЦА Ў РУКІ** *каму. Зак.*

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Лёгка даставацца каму-н. *А ўсё ж няма толку ў нашай гаспадарцы, Алеська!.. Мы нават не бяром усяго, што нам само даецца ў рукі.* Броўка. **ДАЦЦА Ў РУКІ** *каму. Зак.*

ДЗІ́ВУ ДАВА́ЦЦА. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Крайне здзіўляцца. **Сін.**: не верыць <сваім> вачам; не даваць веры <сваім> вачам; рабіць вялікія вочы; разводзіць рукамі; разяўляць рот (у 3 знач.). *А вось пісьмы ты пішаш вельмі красамоўныя. Хе-хе.. Там такое красамоўства ў цябе, што дзіву даешся, адкуль словы бяруцца.* Шамякін. **ДЗІВУ ДАЦЦА**. *Зак. I дом сам быў такі вялікі са столькімі дзвярыма і пакоямі, што дзіву можна дацца.* Мележ. *Цётка Наста дзіву далася, што прыйшоў пляменнік раннім досвіткам.* Баранавых.

ДАВАЦЬ • **ДАВА́ЦЬ АБ САБЕ́ ЗНА́ЦЬ**. *Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выяўляць чым-н. сваю прысутнасць, наяўнасць, існаванне. **Сін.**: падаваць голас (у 2 знач.). *Вось праходзіць ужо два тыдні, а яны — галаварэзы — не даюць аб сабе знаць.* Пестрак. **ДАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**. *Зак. Не прайшло і два дні, як яны [партызаны] далі аб сабе знаць. Чыгуначны мост непадалёк ад Караліна зноў узляцеў у паветра.* Сабаленка.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Аказваць сваё ўздзеянне на каго-н., станавіцца адчувальным для каго-н., выяўляцца на кім-н. **Сін.**: браць сваё (у 2 знач.); давацца ў знакі *каму*; даваць сябе знаць; уядацца ў косці *каму* (у 1 знач.); уядацца ў пячонкі *каму*. *Я такі адчуваюся не зусім добра. Даўно не ездзіў конна. Гады даюць аб сабе знаць. Калісьці не быў такім трухлявым.* Бядуля. *Нават слухаць не хацеў [Валодзя], што хворы на радыкуліт, што і цяпер часта давалі аб сабе знаць старыя раны з грамадзянскай.* Мяжэвіч. **ДАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**. *Зак.*

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Адчувацца па чым-н. *Не верыцца, што восень. А між тым яна дае аб сабе знаць рэдкімі набегамі ветру, які косіць з дрэў пажоўклае лісце.* Макарэвіч. **ДАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**. *Зак. Адно, па чым плакала Валя, было тое, што толькі ўчора дало аб сабе знаць. Як хочацца жыць, песціць малое, дачакацца мацярынскага шчасця...* Дамашэвіч.

ДАВА́ЦЬ АДБО́Й. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмаўляцца ад чаго-н., не згаджацца з кім-, чым-н. **Сін.**: біць адбой; даваць задні ход; заварочваць аглоблі (у 2 знач.). **ДАЦЬ АДБОЙ**. *Зак. Дык жа і мне пан казаў гэтак. Едзь у Храновае, буду цябе два гады вучыць.., пасля вернешся ў Лісань, зраблю сваім ляснічым. Дык я даў адбой. Не, кажу, мне навука вораг. Галава ў мяне слабая...* Карамазаў. *— Пойдзем, пойдзем, гэта я пажартаваў, — даў адбой, кінуўся ўгаворваць Валянціна Гарык.* Казько.

ДАВА́ЦЬ АДЛУ́П *каму. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча аспрэчваць чыё-н. выказванне. **Сін.**: даваць здачы *каму*; адпякаць пірагі *каму*; зводзіць рахункі *з кім*. *[Іван Мацвеевіч] дараваў Паўлу ўсе яго «зігзагі»: пагоню за эфемерным шчасцем прадпрымальніцтва, бестактоўнасць, якую ён часам дапускаў не толькі ў адносінах да Насці і яго, цесця, але нават і ў адносінах да Таццяны, што абурала асабліва, і ён часам не вытрымліваў і даваў зяцьку адлуп.* Шамякін. **ДАЦЬ АДЛУП** *каму. Зак. Я там якраз і стаўся сведкам таго, як гэты Бузук схапіўся з Пазняком — наконт маючай адбыцца імпрэзы. Пазняк даў яму адлуп.* Быкаў. *Ёсіп толькі грэбаў пяцярнёю зліплую ад поту рыжаватую, з саламянымі свячэннем валасню... А на большае — каб даць адлуп належны — і ахвоты не было.* Зуёнак.

ДАВА́ЦЬ АДСТА́ЎКУ *чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці няпэўнай сукупнасці асоб. Прызнаваць што-н. непрыгодным. **ДАЦЬ АДСТАЎКУ** *чаму. Зак. Звычайна азімыя размяшчалі па якіх папала папярэдніках. Летась такой практыцы далі адстаўку.* «Звязда». *Сіла Скарыны і заключаецца ў тым, што ён.. выдаў кнігі на даступнай свайму народу мове і тым самым даў адстаўку ў літаратуры як мёртвай лацыні, так і бяздушнай царкоўнаславяншчыне.* Алексютовіч.

ДАВА́ЦЬ АСЕ́ЧКУ *<у чым>. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Дапускаць памылку ў чым-н. **Сін.**: даваць маху (у 1 знач.); даваць пудла. **ДАЦЬ АСЕЧКУ** *<у чым>. Зак. Было ясна, што псіхалагічны ход з маўчаннем даў асечку, павярнуць размову ў пажаданым кірунку не ўдалося...* Блакіт. *І вось тут, на павароце, план даў першую асечку. Той, хто чакаў Баршчэўскага, не меў пароля, а вось сілу меў адметную і адкінуў ад сябе Гаршкова, нібы кацянё.* Шашкоў.

ДАВА́ЦЬ БО́Й *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча выступаць на абарону чаго-н. *Вельмі рашуча і часта паэт даваў бой адкрытым прыхільнікам прымітывізму ў літаратуры.* Бугаёў. **ДАЦЬ БОЙ** *каму. Зак. Бадай што гаворка на гэтым і скончылася б, каб не было камсорга. Ён пажвавеў і вырашыў усё ж даць бой карэспандэнту.* Кавалёў. *Быліч ведаў адно: сёння ён дасць бой Радзівону, чаго б там ні каштавала, а дасць бой.* Блакіт.

ДАВА́ЦЬ ВО́ЛЮ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каму.* Дазваляць свабодна дзейнічаць, рабіць што-н. **Ант.**: трымаць на прывязі *каго. [Марыля:] Хоць забі яго — саступіць адгэтуль не хоча і нам нікому волі не дае.* Купала. **ДАЦЬ ВОЛЮ** *каму. Зак. [Любка:] Яна, каб ёй волю даць, хадзіла б у аксаміце жыта жаць, у золаце гуляць.* В.Вольскі.

2. *чаму.* Не стрымліваць што-н. (гнеў, рэўнасць, смех, слёзы і пад.). Пра пачуцці і іх выяўленне. *Сядзіць Мікола Браніборскі. Сквапны, хваткі, як у галаўня, рот усміхаецца. Не даваць волю ўласнай нелюбові нельга.* Караткевіч. *Оля харашылася за сталом, як пава, і давала волю свайму смеху, як некалі сярод дзяўчат і хлопцаў.* Пестрак. **ДАЦЬ ВОЛЮ** *чаму. Зак. Вочы Лізаветы пачырванелі, наліліся вільгаццю, але волі слязам яна не дала.* Казько.

ДАВА́ЦЬ ВО́ЛЮ РУКА́М. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Біцца, збіваць каго-н. **Сін.**: лічыць зубы *каму, у каго*; лупіць скуру *з каго* (у 1 знач.); палічыць рэбры *каму*; распускаць рукі (у 1 знач.). **ДАЦЬ ВОЛЮ РУКАМ**. *Зак. Рыгор матнуў рукою і з лёгкай іроніяй праказаў: — Ну, другі раз няхай толькі паспрабуе даць волю рукам...* Гартны. *Дзед даў волю сваім рукам і без памяці біў і біў у адно месца...* Пестрак.

2. Чапаць, абдымаць каго-н. **Сін.**: распускаць рукі (у 2 знач.). *[Паўлінка:] Ого, скуль такая далікатнасць? Рукам каля дзяўчыны дае волю без пытання, а як папяросу закурыць, дык пазвалення просіць.* Купала. **ДАЦЬ ВОЛЮ РУКАМ**. *Зак. Бандыт у кажушку сеў каля Параскі, абняў яе за плечы.. Эх бы локцем заехаць — крывёю заліўся б. Хай толькі паспрабуе волю рукам даць.* Лобан.

ДАВА́ЦЬ ВО́ЛЮ <СВАЙМЎ> СЭ́РЦУ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дазваляць сабе расчуліцца. *Толькі моцныя, валявыя людзі могуць выстаяць супраць спакусы, не даваць волі свайму сэрцу.* Дамашэвіч. **ДАЦЬ ВОЛЮ < СВАЙМУ > СЭРЦУ**. *Зак. Гарык быў шчаслівы. Быў задаволены тым, што.. не даў волі сэрцу, калі сустрэўся першы раз з Валянцінам, і Мар'ян.* Казько.

ДАВА́ЦЬ ВО́ЛЮ ЯЗЫКЎ (-А́М). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дазваляць сабе гаварыць лішняе; лаяцца. **Сін.**: вастрыць язык; развязваць язык (у 1 знач.); распускаць язык. *[Пшэкін] увесь час нібыта спахопліваўся чаго, не даваў волі языку, хоць і даймаў роспытамі незнаёмага чалавека.* Чыгрынаў. **ДАЦЬ ВОЛЮ ЯЗЫКУ (-АМ)**. *Зак. Мацвей зразумеў, што захмялелы ён даў волю языку, не тым кірункам павёў гаворку, але цурацца сказанага было позна.* Воранаў. *Гэта лаялася Аўдоля Латачыха з жонкаю Мікіты, Акуляю. Яны даўно ўжо былі не ў ладах, цяпер жа гэта свята сталася зачэпкаю для таго, каб даць волю языкам.* Колас.

ДАВА́ЦЬ ГАЛАВЎ НА АДРЭ́З (НА АДСЯЧЭ́ННЕ) < *каму*>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы; часцей у галоўн. ск. Браць на сябе поўную адказнасць за што-н. **Сін.**: адказваць галавой *за каго, за што*; галаву ў заклад аддаваць; класці галаву на калодку; ручацца галавой *за каго, за што. [Несцяровіч:] А што будзе, калі ў цябе нічога не выйдзе? [Бондар:] Галаву даю на адрэз.* Гурскі. *Галаву даю на адсячэнне, што з вас Паганіні не выйдзе...* Лынькоў. *Галаву табе даю на адрэз, дарагая мая, ад твайго палкага кахання толькі дым застанецца.* Гігевіч. **ДАЦЬ ГАЛАВУ НА АДРЭЗ (НА АДСЯЧЭННЕ)** <*каму*>. *Зак. Я магу даць галаву на адрэз, што ён [Метак] недзе тут сноўдаецца з хутара на хутар.* Бажко.

ДАВА́ЦЬ ГА́ЗУ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць каго-н. быць больш энергічным. **ДАЦЬ ГАЗУ** *каму. Зак. — Правільна! Правільна... Харо-*

шы будзе наш камандзір... — Дзякуй за выбары... А цяпер трымайцеся, я вам дам газу... — і [Пятрэнка] чамусьці прыўзняўся на пальчыках. Пестрак.

ДАВА́ЦЬ ГАРБУ́З *каму. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмаўляць таму, хто сватаецца. **Сін.**: даваць нос *каму. Да яе [Настахі] прыходзілі ў сваты вясковыя хлопцы, але яна ўсім давала «па гарбузу» — наадрэз адмаўляла.* І.Капыловіч. **ДАЦЬ ГАРБУЗ** *каму. Зак. [Ганну] асабліва трывожыла тое, што Глушакі сваты былі не абы-якія, ім не так проста даць гарбуз, паказаць, як ісці туды, адкуль прыйшлі, ні з чым, — з Карчамі ў Куранях усе лічыліся, і бацька і матка таксама...* Мележ. *От вазьму і збяруся да цябе ў сваты, няўжо гарбуза дасі?* «Полымя».

ДАВА́ЦЬ ГА́РТУ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму. — Змітрык учора позна затрымаў, — глядзіць мне ў вочы і ўсміхаецца Маруся. — Чуў, мама гарту давала...* Мыслівец. **ДАЦЬ ГАРТУ** *каму. Зак. А Кацярыне не да жартаў — дала яна ўсім тут гарту: адзін тапор нясе, другі начальству цягне абцугі.* Скрыпка.

2. Сурова распраўляцца з кім-н., караць каго-н. (часцей ворага). **Сін.**: даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ДАЦЬ ГАРТУ** *каму. Зак. [Палкоўнік:] Будзеш грозны для ворага і мілы для салдата, скончыш акадэмію... Поле для працы, ну, дасі гарту ворагу!* Галубок.

ДАВА́ЦЬ ГО́НКУ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рэзка прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго (у 2* знач.); выганяць матыліцу з *каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ДАЦЬ ГОНКУ** *каму. Зак. [Марыся:] Мы з Грышкам паклонімся ў пояс найяснейшай кароне, дык ён пагодзіць нашых бацькоў, а табе за крывое паказанне дасць харошую гонку.* Дунін-Марцінкевіч.

ДАВА́ЦЬ ДЗЁРУ (ДЗЕРАКА́). *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *Ён [Якаў] туды падходзіць стаў, дзе жыў брат яго Ісаў, ад якога ў сваю пору ён даваў таксама дзёру.* Крапіва. **ДАЦЬ ДЗЁРУ (ДЗЕРАКА).** *Зак. Зноў у ім [Рыбаку] аднавілася прыціхлае было, але ўпартае жаданне даць дзёру, прарвацца ў лес, трэба было толькі падлавіць адпаведны момант.* Быкаў. *Можа, праз якія месяцы тры — гэта мы вясною ў трыццаць дзевятым годзе з тым прашэннем хадзілі — войт дзерака даў.* Янкоўскі.

ДАВА́ЦЬ ДРАЗДА́. *Незак. Праст. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У поўнай меры выявіць свае магчымасці, якасці. **Сін.**: знайсці сябе; паказваць сваё; паказваць сябе. **ДАЦЬ ДРАЗДА.** *Зак. — Можна за дзесяты [клас] падрыхтавацца летам.. — А што ты думаеш! — Мікола нібы чуе гэта ўпершыню. — Дадзім дразда.* Навуменка. *— А наогул Мікола, ваш хлопец — во! — Аляксей паказвае вялікі палец левай рукі. — Ён тут да-а-аў дразда. Паказаў шахцёрскую хватку. Грошай прывёз цэлую торбу, частаваў, абы ў магазіне каго сустрэў.* Чыгрынаў.

ДАВА́ЦЬ ДУ́БА. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані збірацца; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *— Вы на тым пяску-сыпуне праз год закукуеце, — прарочылі старэйшыя, — за імшарынай, на падзоле, напраўду дуба дасце. — І ўсё ж людзі падзяліліся. Адны перайшлі на пясок-сыпун, не збаяўшыся «праз год закукаваць», другія падаліся на падзол, разважаючы, якая розніца, дзе «дуба даваць», трэція, вядома, засталіся на месцы перадзелу.* Праскураў. **ДАЦЬ (УРЭЗАЦЬ) ДУБА.** *Зак. [Бараноўскі] дрэнна еў, амаль зусім не спаў, зблажэў і аднойчы пасля поўдня зусім нечакана даў дуба.* Гурскі. *Кінь, начальнік, не прыдзірайся. Каб не яна, дык камандзір наш ужо дуба ўрэзаў бы.* Асіпенка.

ДАВА́ЦЬ ДЫ З РУ́К НЕ ПУСКА́ЦЬ (НЕ ВЫПУСКА́ЦЬ) *што. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Толькі абяцаць, але не выконваць абяцанага. *Тады ж свабоду па царскім маніфесце давалі ды з рук не пускалі. Паткнуліся абрэзаць панскую зямельку, а казакі па дзвюх палавінках як урэзалі, дык аж цяпер свярбяць.* Грахоўскі.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ДРА́ЛА. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2

знач.); рваць кіпці. *Перапалоханы ў першую хвіліну, Паўлік гатоў быў даваць драла ў чый-небудзь двор...* Лобан. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДРАЛА**. *Зак. Захацелася даць драла, толькі сорамна было перад сябрамі.* Карпюк. *Сцебануў тады Гамыра каня, каб задаць драла.* Колас.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ДРАПАКА́. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін**.: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць лататы; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.). *Дзед Хрушч падміргнуў сябрам. — Давялося прыставу даваць драпака.* Колас. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДРАПАКА**. *Зак. — Зараз дзяжурныя дэпоададуць драпака у бомбасховішча, — шапнуў Жэня.* Шчарбатаў. *[Фізік] затрымаў мяне на павароце: хацеў задаць я з школы драпака.* Хведаровіч.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ДЫ́ХТУ. *Незак. Праст.* **1**. *каму*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. *[Падабед:] Ну і інжынеры — халтуршчыкі... [Рабочы:] Правільна, давай ім дыхту.* Крапіва. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДЫХТУ** *каму. Зак. Мала што адзін на адзін, дык пры ўсіх, гэта сябар называецца, даў дыхту.* Кузьмянкоў. *Калі трэба — націсне кнопку, выкліча праз сакратарку і задасць дыхту. На тое дырэктар.* Аношкін.

2. *каму*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Сурова расправўляцца з кім-н., біць з бязлітаснасцю каго-н. **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *[Даніла] сарганізаваў, чуваць, такіх малайцоў, як сам, ды дае панам дыхту.* Крапіва. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДЫХТУ** *каму. Зак. Малы занёс і запёр лютага пеўня ў куратнік да Сашкі, і той, як траха развіднела, даў дыхту — парасклёўваў няпрошанаму кватаранту не толькі рукі, але і твар...* А.Жук. *Да болю крыўдна было, што няма нашых «ястрабкоў». Каб яны толькі паявіліся, дык далі б дыхту гэтым нахабнікам-фашыстам.* Сабаленка.

3. *чаму*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Энергічна працуючы, хутка спраўляцца з чым-н. **Сін**.: даваць жару (у 3 знач.). **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДЫХТУ** *чаму. Зак. [Маша:] Глянула сёння — а мамачкі! Папер повен стол. Не разнесеныя, не раскладзеныя. Ну, я ж ім і дала дыхту! Апошнія паперыны падшываю.* Крапіва.

4. *чаму*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Натруджваць (рукі, ногі). **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ДЫХТУ** *чаму. Зак. Эх, і наскакалася ж Яніна ў нядзельку ў Манькоўцы! Ну, і дала дыхту нагам, што дала дык дала*. Мурашка.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ЖА́РУ. *Незак. Праст*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Моцна сварыцца на каго-н., распякаць каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЖАРУ**. *Зак. [Ляснічы] натрапіў на такога, а каб наскочыў на другога, сказаць, хоць бы і на Пшавару: задаў бы ён там пану жару!* Колас. *Гаспадар не хацеў піць. Яшчэ каб вечарам, а то сярод белага дня. Сёння ж свята. А тут жонка прыйдзе — дасць жару...* Рылько.

2. Сурова распраўляцца з кім-н., караць каго-н. **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму*; (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*, спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЖАРУ**. *Зак. Ты ж ведаеш, што ў Лужасненскім млыне немцы гаспадараць? Мы сабраліся даць ім жару. Вернецца разведка, і пойдзем*. Новікаў. *[Ворагі] просяцца, на калені падаюць, а нашы штыком у пуза, на... Далі ім жару*. Галавач.

3. Рабіць што-н. хутка, энергічна. **Сін**.: даваць дыхту (у 3 знач.). *Захапіўшы ў першай пары Янка Маньку, Юрка Раю, даюць дыхту, даюць жару, «Сербіянку», «Польку» шпараць, а гармонік грае, грае*. Купала. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЖАРУ**. *Зак. Ну, хлопцы, зараз дамо жару! Саб'ем пасадаў яшчэ з пару*. Колас.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ЛАТАТЫ́. *Незак. Праст*. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін**.: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *Пры запыленых будынках чуем плач мы беднаты: — Дзе ж цяпер шукаць прыпынку? Ці даваць мо ла-та-ты?* Чарот. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЛАТАТЫ**. *Зак. — Нічога! Страх — адзін раз страх, а пасля, — смяецца бацька. — Ну і задаў жа ты, брат, тады лататы*. Каваленка. *[Памешчык] выскачыў у адной сарочцы і цяпер пабег, засопшыся, наважыўшыся праскочыць сад і даць лататы да лесу*. Лынькоў.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ПЕ́РЦУ *каму. Незак. Праст*. **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту

каму (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць гарачых *каму*. *Во, бачылі, Цар-баба пайшла. Кажуць, у школе калісь-то вучыла. О, то яна, кажуць, перцу давала.* Гігевіч. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ПЕРЦУ** *каму. Зак. Усё, браткі! Марш па дамах! А то як нарвецца з поля цётка старшыніха, задасць яна ўсім перцу — і вам, і мне!..* Васілевіч. — *Цішэй. Глюга ідзе, дасць перцу... — гаварылі рабочыя.* Пестрак.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Сурова распраўляцца з кім-н., бязлітасна біць, караць каго-н. **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту *каму* (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ПЕРЦУ** *каму. Зак. От гэтыя хлопцы дадуць дык дадуць перцу фашыстам.* Сабаленка. *Канечне, армія адступала, адступалі потым і мы, але не ўцякалі, не. І ў першым баі далі ім [немцам] перцу.* Радкевіч. — *Трымайся! Задай яму [тыгру] перцу! — падахвочвалі буйвала з усіх бакоў.* Маўр.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ПЫ́ТЛЮ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Моцна правучваць, распякаць каго-н., энергічна ўздзейнічаць на каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. *А пытлю маці давала часта. Як толькі падымаўся Міколка з ложка, то маці тут як тут: — Ану, станавіся «ойча наш» чытаць!* Лынькоў. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ПЫТЛЮ** *каму. Зак. — Дык вы едзеце [на будоўлю]? — Сёння ўначы! — Ну, і добра. Дайце там пытлю ўсім!* Шынклер. *[Паўлінка:] Задасць [бацька] такога пытлю і табе, і мне разам, што і жаніцьба ў галаву не палезе.* Купала.

2. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. (часцей ворага). **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; прыпісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чортаў ганяць. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ПЫТЛЮ** *каму. Зак. Як толькі яны ўлезуць у гэты мех, — Салавей абвёў алоўкам тры бакі квадрата, — мы яго і завяжам. Уцякаць адна дарога — на мост. Тут мы ім дамо пытлю.* Грахоўскі. — *Гарадскія хлопцы пастараліся. Што ж, малайцы, і яны далі немцу пытлю!* Лынькоў.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) СТРАКАЧА́ *ад каго, адкуль, куды. Незак. Прааст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *[Адзінота:] Жарты жартамі, а Пацуку, брат, горача. [Кучма:] Як ноч, так ён з плытоў стракача дае.* Галубок. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) СТРАКАЧА** *ад каго, адкуль, куды. Зак. [Касценя:] Пагналі нас следам за адступаючымі, а ў дарозе немцы перахапілі. Ну, ноччу і даў я стракача.* Васілеўскі. *Дземух не варочаўся. У Бурліна закралася было нават падазрэнне, ці не задаў ён стракача.* Колас. *Максім Бенядзіктавіч задаў стракача ад небяспечнага месца.* Аношкін.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ТО́Н <*каму, чаму, у чым*>. *Незак. Фунц. не зам. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Паказваць прыклад у чым-н., станавіцца ўзорам для іншых; аказваць уплыў на ход падзей. **Сін.**: весці рэй; іграць першую скрыпку *ў чым*; камандаваць парадам; правіць баль <*дзе, у чым*>; рабіць пагоду <*у чым, дзе*>; трымаць лейцы <у сваіх руках>. **Ант.**: іграць другую скрыпку *ў чым. Бацькавы словы даюць тон грамадзе. З кожным словам лік Марысіных праціўнікаў расце.* Колас. *Вашы калгасы лепшыя ў раёне. Хто ж павінен задаваць тон, як не вы?..* Хадкевіч. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ТОН** <*каму, чаму, у чым*>. *Зак. Ліда і Ева, хоць не бачыліся ўсяго пяць дзён, але абняліся і пацалаваліся. І першая задала тон Ева.* Чорны.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ХРАПАКА́. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна спаць. **Сін.**: давіць вуха; задаваць храпавіцкага; хварэць на пана (у 1 знач.). *Палонныя немцы сядзелі каля сцен, займаючыся сваімі салдацкімі справамі: папраўлялі боты.., лапілі.. адзенне, а то і проста давалі добрага храпака, рыхтуючыся да далёкай дарогі.* Лынькоў. *А хто храпака задаваў ля акна, калі ў катле булькала?.. Можа, прызнаешся ўсё ж?* Капусцін. **ДАЦЬ (ЗАДАВАЦЬ) ХРАПАКА.** *Зак. Сон жа, як на злосць, ніяк не змыкаў яму вочы. Праўда, удзень Мікола даў храпака і выспаўся.* Колас. *Калі б не трэба было снедаць, можна было б зноў задаць храпака.* Гроднеў.

ДАВА́ЦЬ (ЗАДАВА́ЦЬ) ЧО́СУ *каму. Незак. Праст.* 1. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЧОСУ** *каму. Зак. Дадуць чосу бацькі і мне разам з вамі. Ну, ды покі той суд, пабалюем самі.* Колас. *[Фрося:] Вось каб пабачыла мама, ото ж бы задала мне чосу!* Галубок.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. **Сін.**: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*;

задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *Вырасце [сын], дык будзе фашыстам даваць чосу.* Сабаленка. **ДАЦЬ (ЗАДАЦЬ) ЧОСУ** *каму. Зак. I вось дагнала [мядзведзіца]. I такога чосу задала, што Мішка доўга не мог ачухацца.* Лынькоў.

ДАВА́ЦЬ ЗА́ДНІ ХО́Д. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адступаць ад раней сказанага, зробленага, адмаўляцца ад ранейшага намеру, рашэння. **Сін**.: біць адбой; даваць адбой; заварочваць аглоблі (у 2 знач.). **ДАЦЬ ЗАДНІ ХОД**. *Зак. Уступіць месца брыгадзіра Гоман не мог ні пры якіх абставінах і таму адразу ж даў задні ход пад рогат цесляроў і стрыманыя ўсмешкі членаў праўлення.* Шамякін. — *Ды я так... — даў задні ход Валодзя. — Я хацеў ведаць, што вы скажаце.* Рунец.

ДАВА́ЦЬ ЗДА́ЧЫ (-У) *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адплачваць тым самым, адказваць ударам на удар, знявагай на знявагу і пад. **Сін**.: адпякаць пірагі *каму*; даваць адлуп *каму*; зводзіць рахункі *з кім*. *Растаў я, нібы дзіцем зрабіўся акурат. I сам таго не згледзеў, як выкажыў свае: што пераць нас суседзі, што здачы мы даём.* Лужанін. **ДАЦЬ ЗДАЧЫ (-У)** *каму. Зак. [Кандрат:] Мабыць, пан эсэр спадзяецца, што ніхто тут яму не дасць здачы?* Лобан.

ДАВА́ЦЬ ЗНА́ЦЬ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Паведамляць пра што-н. **ДАЦЬ ЗНАЦЬ** *каму. Зак. Аўгіня прадумала ўсе спосабы і расказала аб іх бабцы Насце. Трэба даць знаць у Вепры жонцы Мартына Рыля.* Колас. — *Тады я вас абрадую — Пятрусь учора заходзіў да мяне; яго выпусцілі і... высылаюць... — I не даў мне знаць!* Гартны.

2. Намякаць на што-н. якім-н. чынам. *На яго запытанне Зося не азвалася ні словам, ні бедным, а яшчэ горай нахмурылася, нібы даючы знаць Васілю, што яна не намерана з ім гаварыць.* Гартны. *Не праходзіла і хвіліны, як на ганачку ў Барташэвічаў дзынкалі дзверы і нехта выходзіў і садзіўся на лаўку. Хвядзько ведаў, што гэта старэйшая з сясцёр-настаўніц, Ларыса, давала яму знаць, што яна дома і была б вельмі не супраць, каб ён падышоў.* Лобан. **ДАЦЬ ЗНАЦЬ** *каму. Зак.*

ДАВА́ЦЬ <КАЛЁНКАМ> ПАД ЗА́Д *каму. Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выганяць каго-н., звальняць, здымаць з пасады. **Сін**.: даваць па шапцы *каму*; даваць па шыі *каму*. **ДАЦЬ <КАЛЕНКАМ> ПАД ЗАД** *каму. Зак. [Ігар:] Што яму да нашага горада? Прыехаў, бо думаў, што яму дадуць зрабіць пераварот у архітэктуры. А яму далі каленкам пад зад. Не лезь, куды не трэба!* Шамякін. *Пакуль мы збіраемся даць яму [Бадытчыку] пад зад, ён ужо нашкодзіў, ён ужо недадаў хлеба.* Лобан.

ДАВА́ЦЬ КО́ЗЫР У РУ́КІ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Забяспечваць каму-н. перавагу ў чым-н. **Ант**.: выбіваць козыры з рук *каго, у каго. [Шугаеў:] Мне нявыгадна табе козыр у рукі даваць. [Шылаў:] Вось наладжу ліццё, тады пазмагаемся.* Крапіва. **ДАЦЬ КОЗЫР У РУКІ** *каму. Зак. Эма не ўтрывала, тут жа запытала, і Міхасю ў рукі козыр дала лішні: — Ну, а на парадзе ў дзіцячым садзе грушы ёсць і вішні?* Колас.

ДАВА́ЦЬ КО́ПАЦІ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сурова распраўляцца з кім-н., караць, знішчаць каго-н. (часцей ворага). **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі каму; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць ску-

ру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *Расла і грымела слава заслонаўцаў, якія так хвацка «рубілі» гітлераўскую нечысць, «давалі копаці» фашыстам.* Лынькоў. — *У нас камандзір баявы, — гаварыў другі хлопец, гэта быў Стралецкі. — Акупантам дае копаці.* Гурскі. **ДАЦЬ КОПАЦІ** *каму. Зак. «Рубануць», «даць копаці» — любімыя фразы Заслонава.* Лынькоў.

ДАВА́ЦЬ ЛЕ́ЙЦЫ Ў РУ́КІ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ставіць каго-н. на кіраўнічую пасаду. **ДАЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў РУКІ** *каму. Зак. Людзі з гэтай яго прагнасці да кар'еры кпілі, і, калі толькі заводзілася гаворка пра Андрэя, таго і чакалі, што хто-небудзь секане напрамкі: «А-а, Завацкага хлебам не кармі — толькі дай лейцы ў рукі».* Ваданосаў.

ДАВА́ЦЬ МАХНІ́-ДРА́ЛА. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. **ДАЦЬ МАХНІ-ДРАЛА**. *Зак. Задам, не спускаючы воч з натоўпу, ён прапіхнуўся да брычкі, дзе ўжо сядзеў ураднік са старшынёю, ды даў махні-драла.* Лёсік. *А я, брат, толькі там затузаўся дарма, і як раней хацелася да іх, так потым рад быў даць ад іх махні-драла.* Брыль. *Развесялілі даўгавухія касыя, што на шашы, як на эстрадзе, танцавалі, з-пад самых фараў махні-драла даўшы.* Лойка.

ДАВА́ЦЬ МА́ХУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Дапускаць памылку, памыляцца. **Сін.**: даваць асечку; даваць пудла. *А чаму ж ты, Аляксандр Іванавіч, там, па-суседску жывучы, не падказаў Чыкуну, дзе ён маху дае?* Якавенка. **ДАЦЬ МАХУ**. *Зак. «Гм», — пашкадаваў цяпер Іван Дарошка, што даў маху, не пайшоў да вогнішчаў.* Сачанка.

2. Кідацца науцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі, паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. **ДАЦЬ МАХУ**. *Зак. — Мусіць, збег, каб я здароў! — І затросся дзед ад страху... «Абакраў, гад, і даў маху!»* Колас. *У лагеры прыбаўляўся яшчэ адзін працаздольны і вельмі карысны чалавек. Баяліся, праўда, каб ён не даў маху з жыта, як зрабілі некаторыя яго суседзі па кузаву.* Кулакоўскі.

ДАВА́ЦЬ НО́С (-А) *каму. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмаўляць таму, хто сватаецца. **Сін.**: даваць гарбуз *каму*. **ДАЦЬ НОС (-А)** *каму. Зак. Бацька даў нос яму, жаніху такому.* Барадулін. [Лепешаў, с. 56: *носа даваць (даць)* каму.]

ДАВА́ЦЬ ПАДНО́ЖКУ *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок шкодзіць. **Сін.**: падстаўляць ножку *каму*; перабягаць дарогу *каму*; псаваць абедню *каму*; ставіць падножку *каму*; ставіць палкі ў кола *каму, чаго*; станавіцца на дарозе *чыёй, каму, чаму*; станавіцца папярок дарогі *каму, чыёй*; стаяць на дарозе *чыёй, у каго*; стаяць папярок дарогі *каму, каго*. **Ант.**: саступаць з дарогі (у 2 знач.); сыходзіць з дарогі. *З шостым «Б» у нас даўняя спрэчка. Так павялося, што яны заўсёды (аж з чацвёртага класа) даюць нам падножку.* Зарэмба. **ДАЦЬ ПАДНОЖКУ** *каму. Зак. — А мне

тут казалі, што ты нам падножку хочаш даць, — загаварыў Сяргей Іванавіч. — Маўляў, сарву ім работу — сам наперадзе буду. «Полымя».

ДАВА́ЦЬ ПА РУКА́Х *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Вельмі рашуча выкараняць, спыняць якія-н. дзеянні. *Не квапся, Бусел, на чужое. Цяпер за гэта па руках даюць...* Каваленка. **ДАЦЬ ПА РУКАХ** *каму. Зак. — Можа, людзі знойдуцца і табе па руках дадуць, — падумаў Ціток...* Лобан.

ДАВА́ЦЬ ПА ША́ПЦЫ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, сукупнасці асоб ці абстр. прадмета. Выганяць, праганяць каго-н., звальняць, здымаць з пасады. **Сін.**: даваць <каленкам> пад зад *каму*; даваць па шыі *каму. [Буржуазія] усё можа! А бедны, просты чалавек гараваў. Дык рэвалюцыя дала ці дасць па шапцы гэтай самай буржуазіі, на карысць беднаму чалавеку.* Чорны. **ДАЦЬ ПА ШАПЦЫ** *каму. Зак.— Даскачацца Тарас... — Дадуць яму па шапцы, — пагадзіўся Мікола.* Калодзежны.

ДАВА́ЦЬ ПА ШЫ́І *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Выганяць, праганяць каго-н., здымаць з работы. **Сін.**: даваць <каленкам> пад зад *каму*; даваць па шапцы *каму*. **ДАЦЬ ПА ШЫІ** *каму. Зак. Калі Зарэчны раён рэжуць як эксперыментальны — я адмаўляюся ад яго праектавання. Рашуча. Хопіць. Ведаю, што мне дадуць па шыі...* Шамякін.

ДАВА́ЦЬ ПЕРУНО́Ў *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гнеўна, з абурэннем гаварыць, пагражаць. *Звычайна Рыгошка ніколі не даваў перуноў, толькі праткне вокам, як зазлуе, але ў незвычайны час, калі хваляванне раз'ятрыць яго марудную натуру, то ён мог нарабіць бяды.* Наварыч. **ДАЦЬ ПЕРУНОЎ** *каму. Зак. Прыехала матка — а ўсё недагледжанае. Ох і дала ж перуноў бацьку!* Янкоўскі.

ДАВА́ЦЬ ПІ́ЦЬ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна правучыць каго-н., энергічна ўздзейнічаць на каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ДАЦЬ ПІЦЬ** *каму. Зак. Алесю ведала ўся акруга як партызанскую разведчыцу, як вясёлую ўвішную дзяўчыну, што якому хочаш мужчыну, як кажуць, дасць піць.* Пестрак.

ДАВА́ЦЬ ПРЫКУРЫ́ЦЬ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму (у* 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. — *Сам сёння «дае прыкурыць»... Грыміць! — сказаў адзін старшыня з нейкім своеасаблівым захапленнем. Лемяшэвіча непрыемна ўразіла гэ-*

та «сам». Шамякін. *На лаўках смешкі, падраготкі: дае сяброўка прыкурыць! Падсып ім перчыку ў ахвотку, хай чухаюцца песняры.* Лужанін. **ДАЦЬ ПРЫКУРЫЦЬ** *каму. Зак.*

2. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. (часцей ворага). **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; прыпісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *Пасля таго, як з Новасібірска цябе адправілі на ўсход, мяне накіравалі на захад, пад Маскву. Даваў я прыкурыць фрыцам.* Гроднеў. *Нам трэба стварыць дзесяткі дыверсійных груп і даваць ворагу прыкурыць, як дае Ратнікаў.* Шчарбатаў. **ДАЦЬ ПРЫКУРЫЦЬ** *каму. Зак. А я, і праўда, калі застануся — прападу. Заб'юць мяне ці немцы, ці белыя гвардзейцы. Мы ім тут пры Саветах добра далі прыкурыць. Запомняць нас.* Дайнека.

ДАВА́ЦЬ ПУ́ДЛА (-Ы). *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапускаць памылку, памыляцца. **Сін**.: даваць асечку; даваць маху (у 1 знач.). *Загадалі мне іграць: я і «лявоніху», я і «бычка», я і «юрку».. Але неяк пальцы мае пачалі дубець. Я і пачаў даваць пудлы ў музыцы.* Бядуля. **ДАЦЬ ПУДЛА (-Ы)**. *Зак. У настаўнікаў настрой быў зніжаны. І далі яны такога пудла! Варту знялі тады, калі яна была найболей патрэбна. Дапусціліся да таго, што пратакол папаў у рукі паліцыі.* Колас.

ДАВА́ЦЬ РА́ДЫ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *каму, чаму.* Спраўляцца з кім-, чым-н., адольваць каго-, што-н. *Калі пастухі пачыналі дужацца, Станкевічаў парабак даваў рады нават перарosткам.* Карпюк. **ДАЦЬ РАДЫ** *каму, чаму. Зак. Конь у хамуце ніколі не хадзіў. Нокалі, тпрукалі на ўсё поле і не маглі рады даць.* Лобан. *Кажучы па сакрэту, дзед Астап сапраўды толькі-толькі папалуднаваў, даў рады і капусце, і нейкай яшчэ там страве з цыбуляй.* Лынькоў.

2. *каму.* Аказваць дапамогу (часцей хвораму). **ДАЦЬ РАДЫ** *каму. Зак. Канстанцін Міхайлавіч вярнуўся з Барвіхі, ходзіць лягчэй, толькі жаліцца, што не далі рады і маскоўскія дактары.* Лужанін. *Толькі не далі яму [каню] рады лекары, хворага пакінулі на чужым двары.* Куляшоў. *Маладзіца слязамі абліваецца, а ў Хведзькі рукі назад завязаны. Што рабіць? Хто рады дасць?* Лобан.

ДАВА́ЦЬ СЛО́ВА *каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Цвёрда абяцаць што-н., запэўніваць у чым-н. *[Насця:] Тут казалі, што працавала я нядрэнна. Даю слова працаваць яшчэ лепш.* Крапіва. **ДАЦЬ СЛОВА** *каму. Зак. Пра што яны гаварылі, Андрэй ужо не помніў, ведаў толькі, што тады яны далі слова адно аднаму ніколі не разлучацца.* Грахоўскі.

2. Дазваляць выступіць на сходзе, мітынгу і пад. **ДАЦЬ СЛОВА** *каму. Зак. Калі Апейку далі слова, ён раптам пачуў, што не ведае, з чаго пачаць.* Мележ. — *Дайце мне слова!* — *гучна сказаў Кандрат і пачаў прабірацца наперад.* Лобан.

ДАВА́ЦЬ СЯБЕ́ ЗНА́ЦЬ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Аказваць уздзеянне на каго-н., станавіцца адчувальным для каго-н., выяўляцца на кім-н. **Сін**.: браць сваё (у 2 знач.); давацца ў знакі *каму*; даваць аб сабе знаць (у 2 знач.); уядацца ў косці *каму* (у 1 знач.); уядацца ў пячонкі *каму*. *Чалавек упарта не паддаецца гадам. Лясная ды былая марская загартовачка дае сябе знаць.* Вышынскі. *Вялікае ў яе [Лоры] было жаданне стаць за доктарку, а калі не выйдзе за доктарку, дык за настаўніцу. Праўда, за апошні час гэтае жаданне неяк прытупілася, але ўсё-такі яно яшчэ давала сябе знаць.* Сабаленка. *Праца тэлеграфіста ўсё больш становіцца працай*

жаночай. Даюць сябе знаць, вядома, і [ваенныя] дні, якія перажывае наша краіна. Шынклер. **ДАЦЬ СЯБЕ ЗНАЦЬ**. *Зак.*

ДАВА́ЦЬ У КО́СЦІ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Моцна прабіраць каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. *Я ўпэўнены, што калі сакратар райкома даваў табе ў косці, то не спасылаўся на маё сведчанне супраць цябе.* Машара. **ДАЦЬ У КОСЦІ** *каму. Зак. [Пытляваны:] Не, не буду даказваць. Далі мне ў косці, і хопіць. Сам бачу, што не туды заехаў.* Крапіва.

2. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. (часцей ворага). **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму,* даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*. **ДАЦЬ У КОСЦІ** *каму. Зак. Думаў чужаніца Волгу пераплыць, у шалёнай злосці лез на Сталінград, мы ж як далі ў косці, — асадзі назад!* Гілевіч. *[Кропля:] Пад Масквой ім [фашыстам] далі ў косці...* Маўзон.

ДАВА́ЦЬ У НО́ГІ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін**.: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. **ДАЦЬ У НОГІ**. *Зак. Васіль тут жа даў у ногі. Я бачыў, як замільгалі яго ружовыя пяткі.* Адамчык. *Зміцрок сядзеў тут чуткім насцярожаным зайцам, гатовы зноў даць у ногі...* «Полымя». [*Даніловіч*, с. 57: даць у ногі.]

ДАВА́ЦЬ У НО́С. *Незак. Часцей у 3-й ас. цяп. ці ў пр. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Востра, рэзка пахнуць, выклікаючы адмоўную рэакцыю. **Сін**.: біць у нос; зрываць нос. *Ядчэ крокаў праз сотню ён [Міхал] увайшоў у паласу ветру якраз з таго месца, над якім увівалася варанне. — Ого, — спыніўся чалавек, — у нос дае!* Чорны. *Дух стаіць цяжкі ў пакоі, дзіва ўсім тут — што такое ў нос дае, ну акурат, як даўней дэнатурат.* Крапіва. **ДАЦЬ У НОС**. *Зак.*

ДАВА́ЦЬ У СКУ́РУ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ДАЦЬ У СКУРУ** *каму.*

Зак. — Ну ты, купец, сто бочак, сып адгэтуль! — сказаў [Курыдзе]. — А то гаспадар дасць табе ў скуру. Самуйлёнак.

ДАВА́ЦЬ У ХАМУ́Т. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча не пагаджацца, упарціцца. **Сін.**: біць у хамут; на хвост станавіцца; станавіцца на дыбкі. *На сябе больш глядзі, Валя. Будоўлю адна не перавернеш. А здароўе надарваць не доўга. Не даеш у хамут, дык нагружаюць.* Мыслівец. **ДАЦЬ У ХАМУТ**. *Зак.* **Сін.**: на хвост стаць; стаць на дыбкі; ударыць у хамут. *Чакалі, што Сурміла дасць у хамут, тады Сурмілу можна навешаць чорт ведае якіх сабак. А дулю вы не хацелі?* Блакіт.

ДАВА́ЦЬ ФО́РУ *каму. Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Намнога апярэджваць, значна пераўзыходзіць каго-н. у чым-н. **Сін.**: заткнуць за пояс *каго*; настаўляць нос *каму*; падцерці нос *каму. Наступаюць мае вучні мне на пяты, у тым-сім ужо і фору даюць свайму настаўніку.* Гіль. **ДАЦЬ ФОРУ** *каму. Зак. Я ж ведаю, як ты хацеў стаць за штурвал. І факт — даў бы фору многім. Уяўляю цябе на мосціку: у цёмных акулярах, рукі на штурвале...* Радкевіч. *Хто-хто, а ты, Ігнатовіч, костку ад косткі адрозніш. Любому мясніку ў майстэрні фору дасі: прафесіянал, адным словам.* Бондар.

ДАВА́ЦЬ ХО́Д. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каму.* Дапамагаць выявіць свае здольнасці, магчымасці, якасці. *— Крыўдна, айцец Палікарп, — скардзіўся далей Каржакевіч, — што той самы апошні абадранец у вёсцы гатоў цябе зараз дагнаць. Ход ім даюць. Падатку ён не плаціць, самааблажэння не знае, ільготы ўсялякія — яму.* Крапіва. **ДАЦЬ ХОД** *каму. Зак. Трэба даць чалавеку, які ўмее жыць, ход.* Чорны.

2. *чаму.* Садзейнічаць ажыццяўленню чаго-н., прасоўваць, рухаць наперад што-н. **Сін.**: зрушыць з месца *што.* **Ант.**: класці пад сукно *што. Дашынаму пісьму прыйдзецца даваць ход, назад яго не адашлеш. Зарэгістравана...* Шамякін. **ДАЦЬ ХОД** *чаму. Зак. Не дадуць ходу маёй задуме тут — знайду раён, знайду гаспадарку, дзе ўпоперак не стане ніхто. Свайго даб'юся!* Дуброўскі.

ДАВА́ЦЬ ХО́ДУ *адкуль, куды. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць цягу; змотваць вудачкі; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказаць спіну (у 2 знач.); рваць кіпцi. *Як бы там ні было — трэба хутчэй даваць адгэтуль ходу.* Чорны. **ДАЦЬ ХОДУ** *адкуль, куды. Зак. Намацаў у кішэні запальнічку — калі што якое, дык пушчу пеўня, няхай агнём падымецца гэтае кодла, а сам ходу дам у лес.* Сабаленка. *Дзік, барсук з такой нагоды як далі са світы ходу.* Вітка.

ДАВА́ЦЬ ЦЯ́ГУ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Кідацца наўцёкі, імкліва ўцякаць. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць ходу *адкуль, куды*; змотваць вудачкі; падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.). *Папытай у свайго палюбоўніка, няхай ён табе раскажа. Ды заадно папытай, што ён з табою зробіць, калі давядзецца самому, задраўшы лапсярдак, цягу даваць.* Лобан. **ДАЦЬ ЦЯГУ**. *Зак. — Уцёк?.. — Ага. Кузя званіць на станцыю пайшоў, раіцца з начальнікам ельніцкім. Дык я і даў цягу.* Сачанка. *Бацька адчуў, што зараз пачнецца нешта нядобрае, дастанецца Міцулю, дастанецца і яму, таму..*

даў цягу. Семашкевіч. *«Ты, пяюшка, — так ён кажа, — сорам май і ўвагу: шмат не пей, не пей і мала, не дай з клеткі цягу!»* Купала.

ДАВА́ЦЬ ЧАПАЛА́СУ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму* (у 1 знач.); даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму;* паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); па сцяне размазваць *каго*; прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру з *каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму.* **ДАЦЬ ЧАПАЛАСУ** *каму. Зак. Але дзе крыўда і махлярства — тады дзед меў адно лякарства — не паглядзіць ён, хто там ты: хоць чорт, хоць д'ябал знамяніты, пляваць яму на тваю масць, але ўжо чапаласу дасць.* Колас.

2. Сурова распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. **Сін**.: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ДАЦЬ ЧАПАЛАСУ** *каму. Зак. [Гітлер] змітрэжыў панскую Польшчу, забраў Чэхаславакію, разлаташыў Францыю, Бельгію і даў чапаласу Англіі...* Колас.

НЕ ДАВА́ЦЬ БЫТУ (ЗБЫТУ) *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Назаляць, дакучаць, парушаючы чый-н. спакой. **Сін**.: дыхаць не даваць *каму* (у 1 знач.); не даваць жыць *каму*; не даваць спакою *каму. Міколу таксама не давалі быту доўгі час, асабліва дзяўчаты.* Крапіва. — *Чаму ты не спіш?.. — Цвыркун, каб ён здох, быту не дае.* Лобан. *А прыгледзьцеся да свірэпы, той самай свірэпы, што быту не дае нашым паляводам: полюць, ірвуць, труцяць, чысцяць — а яна расце.* «Маладосць». *«Ведаю ўсё», — таксама вачыма адказвае яна [Зося]. Што яна ведае? Гэтае пытанне не дае яму быту? Што?* Мурашка. *Тут час такі — збыту матка не дае! Жаніся ды жаніся!.. От я і прыглядаюся!* Мележ. **НЕ ДАЦЬ БЫТУ (ЗБЫТУ)** *каму. Зак. Ох, дзеткі, дзеткі! Не будзе дабра ад твайго старога, не дасць ён збыту ні вам, ні нам.* Грахоўскі.

НЕ ДАВА́ЦЬ ВЕ́РЫ <СВАІ́М> ВАЧА́М. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзіўляцца, убачыўшы што-н. нечаканае. **Сін**.: дзіву давацца; не верыць <сваім> вачам; рабіць вялікія вочы; разводзіць рукамі; разяўляць рот (у 3 знач.). *Вунь і тая паваротка, за якой знікла тады Зося.— Што гэта такое?! Горбач не дае веры сваім вачам. Няўжо гэта яна?!* Мурашка. *Бандыт... некалькі секунд не зварухнуўся, нібы не даваў веры сваім вачам.* Маўр. *Высокі, стройны [белапаляк] узяў з камода Міхалкаў гармонік, адшчапіў кручкі, адняў планку з галасамі і пасвяціў кішэнным ліхтарыкам. Яшчэ не даваў веры вачам — абмацаў мяхі пальцамі.* Баранавых. **НЕ ДАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВАЧАМ**. *Зак.*

НЕ ДАВА́ЦЬ ВЕ́РЫ <СВАІ́М> ВУША́М. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі здзіўляцца, пачуўшы што-н. нечаканае. **Сін**.: не верыць <сваім> вушам.

Руфіна спынілася. Паволі павярнулася, нібы не даючы веры сваім вушам, і, пазнаўшы Віктара, які да яе падбег, здзіўлена, ні слова не кажучы, упала яму на грудзі. Кобец-Філімонава. **НЕ ДАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВУШАМ**. *Зак.*

НЕ ДАВА́ЦЬ ЖЫ́ЦЬ (ЖЫЦЦЯ́) *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Назаляць, дакучаць каму-н., прыставаць да каго-н. **Сін.**: дыхаць не даваць *каму* (у 1 знач.); не даваць быту *каму*; не даваць спакою *каму. Камары і мошкі не даюць жыць... Цяжка адагнаца там ад камароў нават дымам. Звіняць увесь час над вухам, цягнуць душу з цела.* Гарэцкі. **НЕ ДАЦЬ ЖЫЦЬ (ЖЫЦЦЯ)** *каму. Зак. Ёй што, а мне Пецька Хохлік жыцця не дае. Чаму, кажа, не росціш сваю камсамольскую арганізацыю. У цябе ж база ёсць.* Кузьмянкоў.

НА ДАВА́ЦЬ КРО́КУ СТУПІ́ЦЬ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Усяк скоўваць, абмяжоўваць чые-н. дзеянні, дзейнасць. *[Бургамістр:] Я таксама ніколі не чакаў, што мы апынемся ў такім становішчы. Проста кроку не даюць ступіць [партызаны]. У мяне кожны дзень выводзяць са строю паліцэйскіх.* Стаховіч. **НЕ ДАЦЬ КРОКУ СТУПІЦЬ** *каму. Зак.*

НЕ ДАВА́ЦЬ ПРАХО́ДУ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даймаць каго-н. назойлівымі просьбамі, пытаннямі, размовамі і пад. *Сёмку, Петрусю, Іцку, дзяўчатам — не даю праходу: а мо той што ведае, а мо гэты чуў, а мо...* Гартны. *Як гэта бацьку зняславіла? Цераз цябе людзі не даюць праходу, цераз цябе сорамна мне на вуліцу выйсці.* Галавач. **НЕ ДАЦЬ ПРАХОДУ** *каму. Зак. — Чулі, як нашы суседзі з «Перамогі» ўзяліся за жывёлу? — гаворыць далей Федзя. — А мы хіба ўломачкі? Адстанем — праходу не дадуць.* Пальчэўскі.

НЕ ДАВА́ЦЬ СПАКО́Ю *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Трывожыць, непакоіць каго-н. **Сін.**: дыхаць не даваць (у 1 знач.); не даваць быту *каму*; не даваць жыць *каму. Хоць не дае звеннявая спакою сваім жанчынам, але яны любяць яе за справядлівасць, за бясконцую прагавітасць да работы.* Палтаран. *Было душна, парыла зямля, шчодра напоеная ўчарашнім дажджом. Стукаў дзяцел. Не давалі спакою мухі.* Шамякін. *Каля таго часу Несцяровіч пачаў заўважаць, што старая краўцова хата не дае спакою Наўмысніку.* Чорны. *Наша грэчка, напэўна, і цяпер не дае спакою ім.* Пальчэўскі. *Тое, што ўчора сказалі мне бацькі, не давала спакою.* Броўка. **НЕ ДАЦЬ СПАКОЮ** *каму. Зак. Яго апавяданне гучала ў яго вушах, стаяла ў думках, і Віця быў упэўнены, што яму яно не дасць спакою аж датуль, пакуль ён не перадасць яго бацьку.* Чарнышэвіч. *[Надзя:] А ну іх, жанацікаў гэтых... Ім і там дзеці спакою не дадуць...* Кудравец.

НЕ ДАВА́ЦЬ СПУ́СКУ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не патураць, не пакідаць без пакарання якія-н. дзеянні, учынкі і пад. *Ганька не дае спуску Кату: ні задач, ні пісьмовых работ па мове спісваць не дазваляе. Сам рашай!* Васілевіч. **НЕ ДАЦЬ СПУСКУ** *каму. Зак. Нічога, шкоды вялікай не будзе. Затое парадак будзе, дысцыпліна!.. Знаць кожны будзе як след, што спуску нікому не дадзім!* Мележ. *Кузьміч рэдка лаяўся, але калі ўжо хто яго раззлуе.., то ад Кузьміча ўцякай — спуску не дасць нікому, ні свату, ні брату, ні роднаму тату.* Кухараў.

НЕ ДАВА́ЦЬ У КРЫ́ЎДУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заступацца за каго-н., абараняць каго-н. *[Пытляваны:] Дзякую, дружына, што не даяце ў крыўду мяне і наш калгас.* Крапіва. **НЕ ДАЦЬ У КРЫЎДУ** *каго. Зак. І яшчэ ў словах, паводзінах Абабуркі было спадзяванне, што тыя, каму ад яго перападалі цукеркі, кветкі і парсюкі, нарэшце, у крыўду не дадуць.* Шыцік.

ДАВЕР'Е • **УВАХОДЗІЦЬ У ДАВЕР'Е** *да каго, каму, к каму.* Гл. уваходзіць.

ДАВІЦЬ • **ДАВІ́ЦЬ ВУ́ХА**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спаць. **Сін.**: даваць храпака; задаваць храпавіцкага; хварэць на пана (у 1 знач.). *Трохі пасяджу і пайду ва ўзводы. А ты, Васюкоў, давай даві вуха. Прывыкай.* Быкаў. *Ну, тады давай даві вуха. А я паназіраю, як там мост.* «Полымя».

САЧКА́ ДАВІ́ЦЬ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гультаяваць, бяздзейнічаць. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); акалочваць грушы <з вербаў>; адлежваць бакі (у 2 знач.); біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.). *Дзядзька Кастусь адразу сказаў мне: — Будзеш старацца — брыгада паважаць будзе. А калі думаеш сачка давіць, дык лепей ідзі, цяпер жа ідзі і прасіся на другі паравоз.* Шальманаў.

ДАВЯДЗІ • **НЕ ДАВЯДЗІ БОГ**. Гл. бог.

ДАГАРЫ • **ДАГАРЫ́ НАГА́МІ**. *Акал. Разм.* **1**. У перавернутым, перакручаным становішчы (быць, аказацца, стаяць і пад.). *Увадзе адлюстроўваліся ліпы, дамы, рыштаванні. Але дагары нагамі!* Грамовіч. *[Стараста] браў сваю пячатку.., прыкладаў да паперы, папляваўшы на тое месца, дзе павінна быць пячаць. І «Яміцкі сельскі стараста» не раз стаяў дагары нагамі.* Колас.

2. Уніз галавой, кулём (падаць, ляцець і пад.). *Скончылася гэтая справа тым, што галіна абламалася, хлопец паляцеў у ваду дагары нагамі.* Маўр. *Як у нашым у сяле стараста паганы. Мы яго павесім хутка дагары нагамі.* Панчанка.

3. Не так, як трэба; інакш, чым было; у поўным беспарадку (ісці, станавіцца і пад.). Пра дзеянні, учынкі, ход спраў і пад. **Сін.**: дагары дном; сікась-накась; шыварат-навыварат. *Адбылася другая рэвалюцыя, і прадпрыемства пайшло дагары нагамі, а ўсе ўдзельнікі яго пашыліся ў свае норы, як рудыя мышы.* Чорны. *Досыць мне на паўдня адлучыцца з калгаса, як усё дагары нагамі становіцца.* Сабаленка.

ДАГАРЫ́ (УВЕ́РХ) ДНО́М <u>ісці, пайсці</u> і інш. *Акал. Разм.* Не так, як трэба; у поўным беспарадку. Пра дзеянні, ход спраў і пад. **Сін.**: дагары нагамі (у 3 знач.); сікась-накась; шыварат-навыварат. *[Пферц-Дабравольскі:] Сарвалі вайсковы заказ з завода. Дэманстрацыя і ў сувязі з гэтым — непарадкі ў горадзе, цэлыя два дні ўсё дагары дном.* Самуйлёнак. *[Марыля:] Як вярнуўся малады паніч недзе з далёкага краю, з навук, дык усё пайшло ўверх дном — усіх чыншавікоў сталі чысціць.* Купала.

ПЕРАВАРОЧВАЦЦА ДАГАРЫ НАГАМІ. Гл. пераварочвацца.

ПЕРАВАРОЧВАЦЬ ДАГАРЫ ДНОМ *што*. Гл. пераварочваць.

ПЕРАВАРОЧВАЦЬ ДАГАРЫ НАГАМІ *што*. Гл. пераварочваць.

СТАВІЦЦА ДАГАРЫ НАГАМІ. Гл. ставіцца.

ДАДАТАК • **У ДАДА́ТАК** *да чаго. Акал. Разм.* Апрача гэтага, звыш гэтага. **Сін.**: у прыдачу. *Калі гэта была толькі халодная развага, то ў дадатак да яе было яшчэ штосьці і іншае.* Чорны. *Так і хацелася кінуцца на гэтага адкормленага фашыста, які здзекуецца з яго і ў дадатак да ўсяго яшчэ гаворыць на рускай мове.* Шамякін.

ДАЖДЖУ • **ЯК ГРЫБЫ <ПАСЛЯ ДАЖДЖУ>**. Гл. грыбы.

ДАЙ • **БЕ́З ДА́Й РА́ДЫ**. *Абл. Акал. Разм.* Беспадстаўна, без усякіх прычын. **Сін.**: без нічога ніякага (у 3 знач.); без усякага-якага; за будзь здароў (у 1 знач.); за пусты мех <а ў мяху смех>; за так (у 2 знач.); з ласкі на пацеху; не знай не ведай; ні з таго ні з сяго; ні з чаго ні з якага; ні села ні пала; так сабе (у 1 знач.). *Ці гэта ўсе так [як бацька] на старасць знялюбліваюць людзей, ці хто яго ведае. Без дай рады — ні з таго ні з сяго — усё*

адно як той, што абы за якую лучынку, дык знойдзе прычынку. Так і гэта. Ой, пакінь ты, бацька, не гавары лепш! Мурашка.

ДАЙ БОГ. Гл. бог.

ДАЙ БОГ *каму*. Гл. бог.

ДАЙ БОГ КОЖНАМУ. Гл. бог.

ДАЙ БОГ НОГІ. Гл. бог.

ДАЙ БОГ ПАМЯЦЬ. Гл. бог.

ДАЙ БОГ ЧУТАЕ БАЧЫЦЬ. Гл. бог.

ДА́Й <ТЫ́> ВЕ́РЫ. *Выкл. Разм.* Выказванне нязгоды з чым-н. або нявер'я чаму-н. пачутаму ці ўбачанаму. — *Колькі табе паны заплацілі за нашу кроў, за здраду, стары сабака?! — Яму паны абяцалі многа зямлі даць! — Дай веры! Баяўся іх! — чалавек, які поўзаў на каленях, стараўся ўстаць на ногі.* Каваль. *Маслякоў тады тут процьма была, ды ўсе маладзенькія, чысценькія. А то ж во як выцягнуліся! Дай ты веры, як час бяжыць.* Гіль.

ДА́Й <ТЫ́> РА́ДЫ; ДА́ЙЦЕ <ВЫ́> РА́ДЫ. *Выкл. Разм.* Выказванне незадавальнення, абурэння, здзіўлення кім-, чым-н. *[Жыгліцкая:] Ты дома, не на рабоце сёння?.. [Шыдлоўская:] Дай ты рады, пакуль жа свайго п'янага спаць укладала, дык і на работу спазнілася.* Козел. — *Квас у цябе добры... — Быў, ды няма... — Дзе ж ён дзеўся? — Дай рады. Выцек, усе сенцы заліў.* Чорны. — *Вы не маракуйце, што нарабіў вам клопату. — Дайце рады — падумаеш, клопат!* Гартны.

ДА́Й ТЫ́ СВЕ́Т <*каму*>. *Выкл. Разм.* Адкасніся ад каго-н., перастань дакучаць. Выказванне незадавальнення, абурэння кім-н. — *Хоць бы ты пайшоў палавіў рыбы вудою. — Дай ты свет! — махнуў рукою Янка.* Колас. *[Міла] абышла асцярожна Падласку, зайшла ў траву і павісла ў бабулі на шыі. — А дай ты мне свет! — баронніца тая.* Брыль.

НЕ ДАЙ БОГ. Гл. бог.

НЕ ДА́Й І НЕ ПРЫВЯДЗІ́. *Толькі ў заг. л. Выкл. Разм. Неадабр.* Выказванне ацэнкі, характарыстыкі каго-, чаго-н. звычайна з боку сілы, ступені і пад. **Сін.**: не давядзі бог (у 2 знач.); не дай бог (у 2 знач.). *Вось вы пабіліся, засмэркаліся, і толькі. А ў нас бывала — не дай і не прывядзі..* Брыль. *Макараўна, чуеш? Ну і кліент трапіўся, не дай і не прывядзі!* Карпюк.

ДАЙСЦІ • **ДАЙСЦІ ДА ВУШЭЙ** *чыіх, каго. Зак. да* **ДАХОДЗІЦЬ ДА ВУШЭЙ** *чыіх, каго.*

ДАЙСЦІ ДА ЛАДУ. *Зак. да* **ДАХОДЗІЦЬ ДА ЛАДУ**.

ДАЙСЦІ ДА ПАМЯЦІ. *Зак. да* **ДАХОДЗІЦЬ ДА ПАМЯЦІ**.

ДАЙСЦІ ДА РОЗУМУ. *Зак. да* **ДАХОДЗІЦЬ ДА РОЗУМУ**.

ДАЙШЛІ • **РУКІ НЕ ДАЙШЛІ** *да чаго, да каго.* Гл. рукі.

ДАКОРУ • **РЫЦАР БЕЗ СТРАХУ І ДАКОРУ**. Гл. рыцар.

ДАЛЕЙ • **ДАЛЕ́Й АД ГРАХУ́ (АД ЛІ́ХА)**. *Убезас. ужыв. Разм.* Не быць сведкам ці ўдзельнікам чаго-н. непрыемнага. *І каб далей ад граху, Васька ідзе да цяпла і пячэ моўчкі ў прысаку яйкі, цярпліва перасыпае іх гарачым вуголлем.* Лынькоў. *Каб далей ад граху, Праскута палезла ў пасуднік, бразнула на загнет патэльню.* Аношкін. *Добра, што, калі ў бальніцу перабраліся немцы, хворыя перасталі хадзіць. І тыя, што ляжалі, і хто здолеў падняцца, стараюцца хутчэй выпісацца. «Далей ад ліха», — як кажа адна жанчына.* Шамякін. *[Лявон:] Можаш ты гэта зрабіць? Каб далей ад ліха.* Макаёнак.

ДАЛЕ́Й-БО́ЛЕЙ. *У знач. безас. ск. Разм.* Прайшоў некаторы час (і...). Ужыв. для паказу на нарастанне інтэнсіўнасці чаго-н. *Ён быў не толькі добрым цесляю... Далей-болей, і Васіль Талока зрабіўся найбольш вядомым з петрыкаўскіх майстроў і падрадчыкаў.* Нёманскі. *Здараецца, бачыце, што першыя гады не бывае дзяцей, потым і знойдуцца. Але далей-болей, пачалі [Яначка з Марыськай] непакоіцца ды адно на аднаго віну складаць; не ведалі, праз каго гэта ў іх так выходзіць.* Крапіва. *Добра сябе адчуваю, нічога не баліць. Неяк паспрабаваў устаць, на нагах утрымаўся, нават не пахіснуўся. Далей-болей, і ў калідор пачаў зазіраць.* Мяжэвіч.

ДАЛЕЙ ЕХАЦЬ НЯМА КУДЫ. Гл. ехаць.

ДАЛЕЙ НЕКУДЫ. Гл. некуды.

І ГЭТАК ДАЛЕЙ. Гл. гэтак.

НЕ БАЧЫЦЬ ДАЛЕЙ <СВАЙГО> НОСА. Гл. бачыць.

ДАЛЁКА • **ГЛЯДЗЕЦЬ < ДАЛЁКА > НАПЕРАД**. Гл. глядзець.

ДАЛЁКА ЗАХОДЗІЦЬ. Гл. заходзіць.

ДАЛЁКА НЕ ЗАЕДЗЕШ *на чым, з чым, без чаго.* Гл. заедзеш.

ДАЛЁКА ПАЙСЦІ. Гл. пайсці.

ДАЛЁКА ХАДЗІЦЬ НЕ ТРЭБА *за чым.* Гл. трэба.

ДАЛЁКІ • **ДАЛЁКІ ПРЫЦЭЛ**. Гл. прыцэл.

ДАЛОНІ • **ЯК НА ДАЛО́НІ**. *Разм.* **1**. *Акал.* Вельмі выразна, ясна (відаць, бачыць, выкладаць і пад.). **Сін**.: як на талерцы. *Горад з грудка на марской касе як на далоні відаць.* Навуменка. *З вышыні я як на далоні бачыў яр з усімі яго адгалінаваннямі, «абеліскамі» і «пірамідамі».* Караткевіч. *Вось гара. Прыціхлі коні, колы рэжуцца ў пясок, а з гары як на далоні разам выплыў гарадок...* Колас. *Тут я ім і выклаў як на далоні ўсе свае крыўды.* Каваль.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Вельмі выразна даступны зроку. *Грушэўскі адвярнуў яго [каня], узяўшы за морду, і зачыніў вароты. Увесь хутар Палявое быў перад ім як на далоні.* Мурашка. *Унізе раскінуўся горад — увесь як на далоні.* Шамякін. *З вокнаў кабінета ўпраўляючага трэстам Майдановіча Мікалая Фёдаравіча галоўны ўчастак будоўлі як на далоні.* Прокша.

3. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Гранічна адкрыты, выразны, даступны для разумення. *[Гарлахвацкі:] Гэта дакумент! Проста пальцам паказваюць на ворагаў, двурушнікаў, усялякіх прахвостаў. Нам астаецца толькі руку працягнуць і за каўнер схапіць. Тут ён увесь як на далоні!..* Крапіва. *Усяго дзесятак радкоў, а ўжо відзён характар, значан нораў і ўвесь вояка — як на далоні.* Лужанін. *Напэўна, праўду я ў цябе знайду... Жыццё маё перад табой як на далоні.* Валасевіч. *Ляжу і думаю пра саўгас. Увесь яго пасляваенны перыяд у мяне як на далоні.* Макарэвіч.

ДАЛОЎ • **З ВАЧЭ́Й (З ВО́Ч) ДАЛО́Ў**. *Акал. Разм.* **1**. Далей ад каго-н., каб не быць бачным (хавацца, уцякаць і пад.). **Сін**.: з вачэй *чыіх, каго* (у 1 знач.). *Ядвіся.. звычайна маўчыць, ці насупіцца, перабіраючы пальцамі рог хусцінкі, ці агрызаецца, як і пабяжыць, каб з вачэй далоў, падалей ад крыўдзіцеля.* Лынькоў. *[Вера:] Паедзе яна, і добра. З вачэй далоў — сэрцу лягчэй.* Маўзон.

2. Прэч, вон адсюль (праганяць, выбірацца і пад.). **Сін**.: да д'ябла (у 1 знач.); да чорта (у 1 знач.); з вачэй *чыіх, каго* (у 2 знач.); к чортавай матары (у 1 знач.); к чорту (у 1 знач.); на сухі лес. *Вайда Толя на могілкі не пайшоў: прагналі бабы «з воч далоў».* Пташнікаў.

З КАПЫЛО́Ў <ДАЛО́Ў>. *Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Паваліцца, упасці. **Сін.**: заараць носам *што, у што*; зарыць носам *у што*; з капытоў <далоў>; з катушак далоў; рыць носам *што. А я адзін, нікога паблізу. Праўда, аўтамат пры мне. Злажыўся я ды як даў добрую чаргу, ну і ўсе з капылоў. Во, брат!* Лынькоў.
2. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць (ісці) у лепшы свет; адыходзіць у іншы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збіраццa*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Эх, сэрца, сэрца!.. Сэрца, яно — матор. Сапсуецца — з капылоў далоў. Не беражэцеся вы, маладыя.* Быкаў.

З КАПЫТО́Ў <ДАЛО́Ў>. *Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паваліцца, упасці. **Сін.**: заараць носам *што, у што*; зарыць носам *у што*; з капылоў <далоў> (у 1 знач.); з катушак далоў; рыць носам *што. Дык я, раззлаваўшыся, наводмаш яму як смальну, то ён і з капытоў далоў.* Гурскі. *Маладзіцы як брусніцы... Але калі аплявуху залепіць — адразу з капытоў...* Леванові́ч. *[Цярэшка:] У мяне па дзве дранкулькі ў кожным патроне. Як урэжу, так і з капытоў далоў.* Грахоўскі.

З КАТУ́ШАК ДАЛО́Ў. *Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паваліцца, упасці ад удару. **Сін.**: заараць носам *што, у што*; зарыць носам *у што*; з капылоў <далоў> (у 1 знач.); з капытоў <далоў>; рыць носам *што. [Дзімка:] Бі адразу па мордзе! Так, каб з катушак далоў!* Матукоўскі.

З ПЛЕ́Ч (З ПЛЯЧЭ́Й) ДАЛО́Ў. *Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Што-н. перастае абцяжарваць каго-н. *Ім [арганізацыям] аддай заробленае, заплаці — і ўсё, як кажуць, з плеч, далоў. А будзе які толк, вынік дапамогі — іх не цікавіць.* Сачанка. *Успомні даўнюю навуку, якую чуў ты ад дзядоў: не выпускай жывой гадзюку, і сто грахоў — з плячэй далоў.* Лужанін.
2. *У безас. ужыв.* Не трэба больш думаць, непакоіцца, абцяжарваць сябе чым-н. Пра вызваленне ад якіх-н. абавязкаў, клопатаў. *Меліяратарам — што? Хлеб убіраць? Яны здалі — і з плеч далоў. А вы прынялі...* Шамякін. *— Пра што ты?.. — Ну, каб не думаць, не дратаваць сябе... Што загадана зрабіць — зрабіў. І, як кажуць, з плеч далоў...* Сачанка.

ДАМАВІНУ • **ЗВОДЗІЦЬ У ДАМАВІНУ** *каго*. Гл. зводзіць.
ЛАЖЫЦЦА Ў ДАМАВІНУ. Гл. лажыцца.
ХОЦЬ У ДАМАВІНУ КЛАДЗІ *каго*. Гл. кладзі.

ДАМКАХ • **РАЗ-ДВА І Ў ДАМКАХ**. Гл. раз.

ДАМОКЛАЎ • **ДАМОКЛАЎ МЕЧ**. Гл. меч.

ДАНАЙСКІЯ • **ДАНАЙСКІЯ ДАРУНКІ**. Гл. дарункі.

ДАНАЙЦАЎ • **ДАРУНКІ ДАНАЙЦАЎ**. Гл. дарункі.

ДАНІНУ • **АДДАВАЦЬ ДАНІНУ** *чаму*. Гл. аддаваць.

ДАПАМОГІ • **ПАДАВАЦЬ РУКУ <ДАПАМОГІ>** *каму*. Гл. падаваць.

ДАПРОСІШСЯ • **СНЕ́ГУ ЛЕ́ТАШНЯГА НЕ ДАПРО́СІШСЯ** *у каго. Убезас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. страшэнна скупы. **Сін**.: зімой снегу не выпрасіш *у каго. Кажуць, вайна людзей перарабіла. А Сідараў і на вайне застаўся скупярдзяем. У яго снегу леташняга не дапросішся.* Чыгрынаў. *«У цябе вып'еш, — падумаў пра Галоснага Пятро. — Снегу леташняга не дапросішся».* Навуменка.

ДАР • *<u>Блытаць, змешваць</u>* **БО́ЖЫ ДА́Р З ЯЕ́ШНЯЙ**. *Дап. Разм. Іран.* (Блытаць) розныя, несумяшчальныя рэчы. **Сін**.: боб з гарохам. *Ды грэшна блытаць дабро са злом, як кажуць, божы дар з яешняй.* Вярцінскі. *[Карпук:] Твой Лёшка таксама не тут. [Зязюля:] Не блытай божы дар з яешняй. Лёшка ў акадэміі, потым будзе ў калгасе.* Дзялендзік. — *Перажыткі.. — Ну так, — сказаў Шчука. — Змяшаў божы дар з яешняй. Перажыткі капіталізму ва ўсім, што яму не па душы, бачыць. А ён гэтага капіталізму і не нюхаў.* Караткевіч.

ДА́Р СЛО́ВА (МО́ВЫ). *Мн. не ўжыв. Дзейн. ці дап. Функц. не зам.* **1**. Здольнасць гаварыць. *Пятрусь памалу крыху асвойваўся, і да яго вярнуўся дар слова.* Нёманскі. — *Браточкі! Навошта ў зялёнай дуброве? У нас начуйце! — бегучы за машынай, закрычаў старшыня, у якога зноў з'явіўся дар мовы.* Лазуркін.

2. Здольнасць гаварыць свабодна, выразна, прыгожа. **Сін**.: валоданне словам. *Галоўны сакрэт уздзеяння яго [Юркі Пружанскага] лістовак не ў дары слова, а ў пазіцыі і ў маральным аўтарытэце падполля, да якога ён належаў.* Калеснік.

ДАРАГАЯ • **ДАРАГАЯ ПАЛАВІНА**. Гл. палавіна.

ДАРАГОЙ • **ДАРАГОЙ ЦАНОЙ**. Гл. цаной.

З ДАРАГОЙ ДУШОЙ. Гл. душой.

ДАРМА • **ДАРМА ЕСЦІ ХЛЕБ**. Гл. есці.

ДА́РМА ШТО́. *У знач. уступальнага злучніка. Разм.* Хоць і; нягледзячы на тое, што. *Вось Верачку [Антаніна] павядзе ў музычную школу — дарма што там пачаліся заняткі, настаўнік спеваў абяцаў папрасіць, каб дзяўчынку ўзялі па класе скрыпкі.* Радкевіч. — *Вось кажуць: сватоў Пятровіч хоча заслаць — Ніну вашу нагледзеў... — Хацець-то ён хоча, Варвара, ды Ніна мая ў яго бок не пазірае, дарма што той пры пасадзе.* Бондар.

ДАРОГА • **ДАРО́ГА АДКРЫ́ТА** *каму, перад кім*; **<УСЕ́> ДАРО́ГІ АДКРЫ́ТЫ** *каму, перад кім. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. мае свабодны доступ куды-н., для каго-н. створаны спрыяльныя ўмовы. **Сін**.: дзверы адчынены *каму, для каго, перад кім.* **Ант**.: дзверы зачынены *каму, перад кім. Што было — прайшло! Цяпер твой Ягор пойдзе ў людзі, пойдзе. Дарога яму адкрыта...* Броўка. *Пойдзеш вучаніцай. А там — майстрам станеш... Ну, а там і далей можна пайсці. Адтуль табе ўсе дарогі адкрыты.* Мележ. *Чалавек радзіўся, і перад ім адкрыты ўсе дарогі.* Чорны.

ДАРО́ГА АДРЭ́ЗАНА (ЗАКРЫ́ТА) *каму да каго, куды*; **<УСЕ́> ДАРО́ГІ АДРЭ́ЗАНЫ (ЗАКРЫ́ТЫ)** *каму да каго, куды. Убезас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. пазбаўлены магчымасці вярнуцца да ранейшага. **Сін**.: масты спалены *<чаго, куды>. Мінулага не вернеш. Цяпер ужо ўсе дарогі да цябе адрэзаны, усе масты спалены. А як шкада!* Дайліда. *[Яўхім] толькі цяпер пачынаў па-сапраўднаму ўсведамляць сваё становішча. Усведамляць, што здарылася непапраўнае і што дарогі ўсе адрэзаны.* Мележ. *Калі ты «з'ехаў», як кажуць, у вучобе, то табе закрыта на трэніроўкі дарога, не гаворачы ўжо аб спаборніцтвах.* «Звязда».

ДАРО́ГА РАСЧЫШЧА́ЕЦЦА (РАСЧЫ́ШЧАНА) *каму, чаму. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Пераадоленнем перашкод ствараюцца спрыяльныя ўмовы для здзяйснення ча-

го-н. *Расчышчаецца дарога ўсяму смеламу і сумленнаму, цяжэй робіцца жыць рамеснікам ад мастацтва.* «ЛіМ». *Толькі дзякуючы двум салідным вучоным — адзін працаваў у Маскве, другі жыў у Кіеве — яго дысертацыі была расчышчана дарога да абароны.* Лецка. *О, як жа трэба ім нямнога — пасіўнасць наша, недагляд... Глядзіш, і ўжо пралаза рад: яму расчышчана дарога...* Бачыла.

ТУДЫ́ І ДАРО́ГА *каму. У безас. ужыв. Разм.* Няма чаго шкадаваць каго-н., таго ён і заслугоўвае. — *Што вы робіце, вы ж забіць можаце чалавека...* — *Туды яму і дарога.* Каваль. — *А дзе муж?* — *Памёр...* — *сказала і нахмурылася.* — *Туды яму і дарога.* — *Што так?* — *Дрэнны быў.* Пестрак. — *Чалавек от памірае.* — *Туды і дарога бандыту.* Быкаў.

ДАРОГАЙ • **ІСЦІ ДАРОГАЙ** *каго, чыёй.* Гл. ісці.

ІСЦІ СВАЁЙ ДАРОГАЙ. Гл. ісці.

ДАРОГІ • **АРАЦЬ ДАРОГІ**. Гл. араць.

ДАРО́ГІ РАЗЫШЛІ́СЯ *чые, каго, у каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Блізкія сувязі, адносіны спыніліся паміж кім-н. *У маладыя гады [Пятро] сябраваў з Мікалаем. Так здарылася, што пазней іхнія дарогі разышліся.* Навуменка. *Мы былі ўжо ў партызанах. А Броньку схавалі, завезлі ў Азарыцкі лагер смерці.. Так разышліся нашы дарогі на доўгія гады.* Жычка. *Надзі давялося сустрэць яго [Сямёна] некалькі разоў і пасля школы, але потым дарогі іх разышліся.* Лынькоў. *Сардэчнаю дружбай з табою сышліся, ды рана дарогі ў нас разышліся.* Русак.

ЗБІВАЦЦА З ДАРОГІ. Гл. збівацца.

ЗБІВАЦЬ З ДАРОГІ *каго.* Гл. збіваць.

ЗВАРОЧВАЦЬ З ДАРОГІ. Гл. зварочваць.

Бандыт, разбойнік **З ВЯЛІ́КАЙ ДАРО́ГІ**. *Азн. Функц. не зам.* Самы заўзяты, з крайнім праяўленнем кепскіх якасцей. **Сін.**: вышэйшай маркі; першай гільдыі (у 2 знач.); першай рукі (у 2 знач.). *Выходзіць, мы разбойнікі з вялікай дарогі, рабаваць вас хочам, праўда?* Іпатава. *Людзі, якія зрабілі злачынствы ў ЗША, — для арабаў не злачынцы, не бандыты з вялікай дарогі, а нацыянальныя змагары...* Якавенка. *Ты, гаспадыня, не зіркай спадылба... Мы не бандыты з вялікай дарогі. Так што варушыся, паказвай, чым багата.* Маракоў.

З ДАРО́ГІ. *Акал. Разм.* Адразу ж пасля паездкі, падарожжа. — *Сядайце ж, людзейкі-нябогі, ды падсілкуйцеся з дарогі,* — *да госцяў кажа гаспадыня, сама Фядосіха Аксіня.* Колас. — *Калі не ўтаміліся з дарогі, пройдзем паглядзім,* — *прапанаваў Цімафей Ягоравіч.* Крапіва. *Пагаворым, братка, потым пра гэта. Людзі, братка, з дарогі. Галодныя...* Мележ.

ПРЫБІРАЦЬ З ДАРОГІ *каго.* Гл. прыбіраць.

САСТУПАЦЬ З ДАРОГІ. Гл. саступаць.

СТАНАВІЦЦА ПАПЯРОК ДАРОГІ *каму, чыёй.* Гл. станавіцца.

СТАЯЦЬ ПАПЯРОК ДАРОГІ *каму, каго.* Гл. стаяць.

СЫХОДЗІЦЬ З ДАРОГІ. Гл. сыходзіць.

<УСЕ> ДАРОГІ АДКРЫТЫ *каму, перад кім.* Гл. дарога.

<УСЕ> ДАРОГІ АДРЭЗАНЫ *каму да каго, куды.* Гл. дарога.

ДАРОГУ • **АДКРЫВАЦЬ ДАРОГУ** *каму куды.* Гл. адкрываць.

ВОЎК ДАРОГУ ПЕРАБЕГ *каму.* Гл. воўк.

ВЫБІВАЦЦА НА <СВАЮ> ДАРОГУ. Гл. выбівацца.

ВЫВОДЗІЦЬ НА ДАРОГУ *каго.* Гл. выводзіць.

ВЫХОДЗІЦЬ НА ДАРОГУ <якую>. Гл. выходзіць.

ЗАБЫВАЦЬ ДАРОГУ *да каго, куды.* Гл. забываць.
ЗАСТУПАЦЬ ДАРОГУ *каму.* Гл. заступаць.
НА ДАРО́ГУ. *Акал. Разм.* **1.** Перад падарожжам, паездкай. *Усіх цягнула ў госці к цётцы: так узмацуе на дарогу — было што есці, дзякуй Богу!* Колас. *Антон Касабуцкі чухаецца: — Нешта смажыць мяне вельмі. Пахмяліцца б на дарогу.* Каваль.
2. Для выкарыстання ў падарожжы, паездцы. *Трапілася мне з ім бачыцца. На дарогу не прасіў ён у мяне хлеба, а прасіў даць яму, калі маю, «Жалейку» Янкі Купалы.* Гарэцкі. *Бацька даў яму [Івану] сваю бялізну, ватоўку. Маці — на дарогу — печанай бульбы, кавалак сала.* Навуменка.
ПАКАЗВАЦЬ ДАРОГУ *каму.* Гл. паказваць.
ПЕРАБЯГАЦЬ ДАРОГУ *каму.* Гл. перабягаць.
ПРАБІВАЦЬ САБЕ ДАРОГУ. Гл. прабіваць.
ПРАКЛАДАЦЬ ДАРОГУ *каму, чаму, куды.* Гл. пракладаць.
ПРАКЛАДАЦЬ САБЕ ДАРОГУ. Гл. пракладаць.
РАСЧЫШЧАЦЬ ДАРОГУ *каму, чаму.* Гл. расчышчаць.
СЛУП ДАРОГУ ПЕРАБЕГ *каму.* Гл. слуп.
У АПО́ШНЮЮ ДАРО́ГУ (У АПО́ШНІ ШЛЯ́Х). *Акал. Функц. не зам.* На цырымонію пахавання нябожчыка. *Толькі што сканала Сакольчыха. Трэба ісці прыбіраць яе ў апошнюю дарогу.* Вышынскі. *Народ расступіўся — і... [труна] паволі паплыла з двара школы на вуліцу, у апошні шлях.* Шамякін.
УСЮ́ ДАРО́ГУ. *Акал. Праст. Ужыв. пры дзеясл. незак. тр.* Пастаянна, заўсёды, у любы час. **Сін.**: на кожным кроку; што ні крок. *Уладзік Падольскі не з палахлівых хлопцаў. Ён проста заўсёды наступае з аглядкай. І ўсю дарогу — не так, як Мікола Міцюк: цапу-лапу, бух!..* Грамовіч. *— А ты чаго засумаваў?.. — Не звяртайце увагі, — сказаў Анікееў. — Ён усю дарогу такі. Маўчун!* Алешка. *— Ты не верыш Еве Піліпаўне. — Да Каладчыка ўсю дарогу верыў. Кожнае слова за чыстую валюту прымаў.* Кандрусевіч.

ДАРОЖКУ • **СТАНАВІЦЦА НА СЛІЗКУЮ ДАРОЖКУ.** Гл. станавіцца.

ДАРОЖЦЫ • **ІСЦІ ПА КРЫВОЙ ДАРОЖЦЫ.** Гл. ісці.
ПАЙСЦІ ПА КРЫВОЙ СЦЕЖЦЫ. Гл. пайсці.
СУСТРАКАЦЦА НА ВУЗКАЙ ДАРОЖЦЫ *з кім.* Гл. сустракацца.

ДАРОЗЕ • **НА ДАРОЗЕ НЕ ВАЛЯЕЦЦА.** Гл. валяецца.
ПА ДАРО́ЗЕ. *Акал. Функц. не зам.* **1.** Мімаходам (зайсці, заглянуць, заехаць і пад.). — *Зайдзі, зайдзі, — гаварыла ўсё яна. — Ты ў кузню спяшаешся? Дык табе ж па дарозе.* Чорны.
2. *каму з кім.* У адным і тым жа напрамку (ісці, ехаць і пад.). *— Дык мне ж будзе не па дарозе.. — Чаму? — Мне на Сердабольскую.* Гартны. *[Юстын:] Пачакайце мяне, Ян Серафімавіч, мне з вамі па дарозе.* Валасевіч.
3. *каму з кім.* Заадно, разам, супольна. Пра адзінства поглядаў, перакананняў, імкненняў і пад. *І — прабачце — вы ўсё ж паны, і нам па дарозе толькі зараз...* Караткевіч. *Не таварышы табе гэтыя мазутчыкі! Не па дарозе табе з імі!* Міська. *Лабановіч, які вельмі ўзрадаваўся, калі яго запрасілі ў газету, адразу адчуў, што яму з Лістоўскімі не па дарозе.* Шкраба.
СТАНАВІЦЦА НА ДАРОЗЕ *чыёй, каму, чаму.* Гл. станавіцца.
СТАЯЦЬ НА ДАРОЗЕ *чыёй, у каго.* Гл. стаяць.
ЯК ГАРОХ ПРЫ ДАРОЗЕ. Гл. гарох.

ДАРОС • **НОС НЕ ДАРОС** *у каго, чый.* Гл. нос.

ДАРУНКІ • **ДАНА́ЙСКІЯ ДАРУ́НКІ (ДАРЫ́).** *Часцей у мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Каварная паслуга з мэтай прычыніць зло. **Сін.**: дарункі данайцаў. *Арганізацыя была загадзя запраграмавана, спланавана за мяжой і ў якасці данайскіх дарункаў падкінута палякам.* «Полымя». *[Мікіта:] Добрыя людзі адчынілі склад з ёю [патакай] на Нізкім рынку і — бяры хто хочаш і колькі хочаш. Можаце і вы набраць... [Янка:] Дзякую за такія дары данайскія!* Купала.

ДАРУ́НКІ ДАНА́ЙЦАЎ. *Часцей у мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Каварная паслуга з мэтай прычыніць зло. **Сін.**: данайскія дарункі. *Пасажыры б'юць трывогу: іх збуцвелы каўчэг хіліцца набок і яшчэ, чаго добрага, перакуліцца ад перагрузкі. Не таварамі для народа, не багаццямі для працоўных. Дарункамі данайцаў — зброяй!* «Звязда».

ДАРЫ • **ДАНАЙСКІЯ ДАРЫ.** Гл. дарункі.

ДАРЭМНА • **ДАРЭМНА ЕСЦІ ХЛЕБ.** Гл. есці.

ДАСТАВАЦЬ • **ДАСТАВА́ЦЬ ГІЗУ́НТЫ** *з каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна здзекавацца з каго-н., мучыць пагрозамі, прыставаннем і пад. **Сін.**: вымаць душу *з каго, каму* (у 1 знач.); высмоктваць сок *з каго, з чаго (у* 2 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 1 знач.); дыхаць не даваць *каму* (у 2 знач.); есці поедам *каго*; піць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.). *А што калі раз'юшаны немец не спыніцца на Драніцы з Брава-Жыватоўскім ды пачне перабіраць плёткай астатніх, дастаючы з кожнага гізунты?* Чыгрынаў. **ДАСТАЦЬ ГІЗУНТЫ** *з каго. Зак.*

ДАСТАВАЦЬ ДУШУ *з каго, каму.* Гл. вымаць.

ДАСТАНЕШ • **ЗІМОЙ СНЕГУ НЕ ДАСТАНЕШ** *у каго.* Гл. выпрасіш.

ДАСТАТКУ • **ЯК З РОГА ДАСТАТКУ.** Гл. рога.

ДАСТАЎСЯ • **БОГ СЕМЯРЫМ НЁС ДЫ АДНАМУ ДАСТАЎСЯ.** Гл. бог.

НА ДВАІХ РОС, АДНАМУ ДАСТАЎСЯ. Гл. рос.

ДАСТАЦЬ • **АД ЗЯМЛІ АДАРВАЦЦА І НЕБА НЕ ДАСТАЦЬ.** Гл. адарвацца.

ДАСТАЦЬ ГІЗУНТЫ *з каго. Зак. да* **ДАСТАВАЦЬ ГІЗУНТЫ** *з каго.*

ДАСТАЦЬ ДУШУ *з каго, каму. Зак. да* **ДАСТАВАЦЬ ДУШУ** *з каго, каму.*

КРУ́КАМ (КІ́ЕМ, АРШЫ́НАМ, СА́ЖНЕМ) НО́СА НЕ ДАСТА́ЦЬ *у каго, каму. Часцей ужыв. у 2-й ас. адз. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. вельмі фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступішся. **Сін.**: без фігі ні да носа; фігай носа не дастаць *у каго, каму*; шастом галавы не дастаць *у каго, каму. [Нічыпар:] Усе так і выдыгаюць перад ім: «Таварыш Гарлахвацкі! Таварыш Гарлахвацкі». А ў таго Гарлахвацкага крукам носа не дастанеш.* Крапіва. *Заўтра пра Геньку будзе надрукавана ў газеце, і тады яму крукам носа не дастанеш!..* Паслядовіч. *На старасць яшчэ народнай артысткай станеш. Тады ўжо і мяне зганьбуеш, і Дуброву... Крукам носа не дастанеш!* Міська. *З'явяцца дзе-небудзь у газеце слабенькія радкі, а да аўтара не падступіцца, кіем носа не дастанеш.* Лужанін. *У старшыні аршынам носа не дастанеш з-за тых свінарнікаў ды кароўнікаў.* Паўлаў. *Калі ж пястунствам выкармім яго [малога] — глядзі, і сажнем не дастанеш носа.* Ляпёшкін.

ФІ́ГАЙ (КУ́КІШАМ) НО́СА НЕ ДАСТА́ЦЬ *у каго, каму. Часцей ужыв. у 2-й ас. адз. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступішся. **Сін.**: без фігі ні да носа; крукам носа не дастаць *у каго, каму*; шастом галавы не дастаць *у каго, каму. Вось крамнік, мне знаёмы, час прыйшоў свой ка-*

ратаць, — што ўжо рызыкі ў Шлёмы — фігай носа не дастаць. Крапіва. *[Ролік:] Як быццам мы горшыя. Ідуць — фігай носа не дастанеш.* Караткевіч. *Пяць летаў ён [Шабуня] напёкся, пагарбеў над градкамі — затое «Запарожца» купіў. Зараз яму фігай носа не дастанеш.* Калодзежны. *Далёка, чэрці, пайшлі! Амаль генералы, толькі цывільныя... Кукішам носа не дастанеш...* Пянкрат.

ШАСТО́М (КРУ́КАМ) ГАЛАВЫ́ НЕ ДАСТА́ЦЬ *у каго, каму. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступішся. **Сін.**: без фігі ні да носа; крукам носа не дастаць *у каго, каму*; фігай носа не дастаць *у каго, каму. Я, брат, ведаю іх лепш, чым ты. Ходзяць — галавы шастом не дастаць, а на самай справе — тое самае, што і ўсе.* Машара. — *Вось каб ускінуў [плуг] Міколу на воз, дык ён бы і падвёз, — пажартаваў Галаскок. — Дзе там цяпер плуг наўме! Таму крукам галавы не дастаць, — адказаў за Баранка Сцяпан.* Крапіва.

ДАСЦЬ • **БОГ ДАСЦЬ**. Гл. бог.

ЖАБА ЦЫЦКІ ДАСЦЬ *каму.* Гл. жаба.

ЯК БОГ ДАСЦЬ. Гл. бог.

ДАЎ • **БОГ ДАЎ**. Гл. бог.

ЧОРТ ДАЎ *каму.* Гл. чорт.

ЯК (НІБЫ́) ТРЫ́ ГРО́ШЫ ДА́Ў (ДАЛА́). *Часцей акал. Разм. Неадабр.* Злосна, з непрыязнасцю (паглядзець, павіншаваць і пад.). *[Ганна Якаўлеўна:] Не любіць ён цябе. [Гудовіч:] Ведаю. Учора павіншаваў як тры грошы даў.* Крапіва. *Хацела [на нарах] заняць месца Марыся, дык Агапа кінула толькі адзін позірк. Нібы тры грошы дала.* Баранавых.

ДАЎБНЁЙ • **ДАЎБНЁЙ НЕ ПРЫБ'ЕШ** *каго.* Гл. прыб'еш.

ДАЎГІ • **ДАЎГІ РУБЕЛЬ**. Гл. рубель.

ДАЎГІ ЯЗЫК. Гл. язык.

ДАЎГІМ • **ЗА ДАЎГІМ РУБЛЁМ**. Гл. рублём.

ДАЎГУ • **НЕ ЗАСТАВАЦЦА Ў ДАЎГУ**. Гл. заставацца.

У ДАЎГУ́ *ў каго, перад кім, перад чым. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Павінен адплаціць каму-, чаму-н. чым-н. добрым. *Хоць не модна гэта зараз, — я ў нашчадкаў не ў даўгу: у мяне дзяцей пад старасць — і злічыць іх не магу.* Кляўко. *Трэба мне хлеба, без якога пражыць не магу, хлеба жытняе праўды, — перад ёй мы заўсёды ў даўгу.* Макаль.

ДАЎНО • **ДАЎНО́ Б ТА́К**. *Выкл. Разм.* Урэшце-такі. Выказванне адабрэння дзеяння, якое чакалася і нарэшце здзейснена кім-н. *[Дзюрвіль:] Выклікаць мне зараз жа гэтых камітэтчыкаў. [Фларымон:] На перагаворы? Даўно б так.* Макаёнак. — *І я з вамі пайду. — Даўно б так, — пахваліў яго [Арцёма] Лінька.* Жалязоўскі.

ДАХ • **ДА́Х ПАЕ́ХАЎ (СТРАХА́ ПАЕ́ХАЛА; Е́ДЗЕ)** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* **1**. Хто-н. прыдуркаваты, ненармальны, псіхічнахворы. **Сін.**: дурны поп хрысціў *каго*; зрух па фазе *ў каго*; клёпкі не хапае <у галаве> *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго.* **Ант.**: галава варыць *у каго*; <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; галава не на вошы *ў каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; не галава, а дом саветаў *у каго*; светлая галава *ў каго. У яго «паехаў дах», як цяпер гавораць пра псіхічнахворых.* Рубанаў. *Глядзі, Зміцер, каб часам*

не паехаў дах. Міхно. *Вам смешна? Што магло здарыцца, пытаеце вы? У вас што, сястра ў войску служыць ці страха паехала? Пытаюцца яшчэ, іш ты? Нічога не магло б здарыцца? Вы што?!* Кудласевіч.

2. *Іран.* Хто-н. робіць ці гаворыць глупства, не разумеючы безразважнасці сваіх учынкаў. *Як пачынае ехаць дах, а з дахам заадно й падлога, няцяжка стаць, згубіўшы страх, кумірам у сябе самога.* Барадулін. *О, ведалі б вы, як пакутуе ваш калега!.. Дах у яго ўжо едзе.* Асташонак. [*Даніловіч*, с. 176: страха паехала.]

ДА́Х (СТРАХА́) НАД ГАЛАВО́Й. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Дом ці кватэра, пакой. *Важна, што ў мяне ёсць дах над галавой. А ў людзей і таго няма.* Дамашэвіч. *[Насця:] Што можа быць горш, калі ў дзіцяці няма страхі над галавой.* Чорны. *Адзіны цеснаваты пакойчык, але ўсё ж свой куток, у якім можна дачакацца лепшай страхі над галавой.* Цяжкі.

ДАХАМ • **ПАД АДНЫ́М ДА́ХАМ (ПАД АДНО́Й СТРАХО́Й)** *жыць (пражыць). Акал. Разм.* У адным доме, у адной кватэры, разам. *У 1949 годзе мне пашчасціла амаль два тыдні жыць з Паўлам Рыгоравічам у Маскве пад адным дахам.* Лынькоў. *Скажыце вось, як вы лічыце: ці можна выходзіць замуж без глыбокага пачуцця? Ці можна жыць пад адным дахам без кахання?* А.Марціновіч. *Пад адною страхою з імі жыве настаўнік Ячны.* Крапіва. *Пасля, калі яны жылі, як кажуць, пад адной страхой, Зазыба таксама пазбягаў размоў.* Чыгрынаў.

ДАХОДЗІЦЬ • **ДАХО́ДЗІЦЬ ДА ВУШЭ́Й** *чыіх, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Станавіцца вядомым каму-н. **Сін.**: не мінула вушэй *каго, чыіх. «Нарвецца дзяўчына», — казалі пра яе [Аўгіню] сталыя жанчыны і маладзіцы, калі гутаркі пра яе дурасці даходзілі да іх вушэй.* Колас. **ДАЙСЦІ ДА ВУШЭЙ** *чыіх, каго. Зак. Добра было б, каб гэтыя скаргі дайшлі да вушэй тых, ад каго залежыць аднаўленне руху на ветцы.* Крапіва. *Сэрца ў Гарбача падае глыбока: гэта.. плётка дайшла да яе [Зосіных] вушэй.* Мурашка.

ДАХО́ДЗІЦЬ ДА ЛА́ДУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Разбірацца ў чым-н., дабівацца толку. **Сін.**: даходзіць да памяці (у 2 знач.). **ДАЙСЦІ ДА ЛАДУ**. *Зак. — Сталяр такі-сякі, — адказаў Мікола. — Валочыцца тут хутка год. А хто, адкуль — так і не дойдзеш да ладу...* Брыль. *Прачнуўся і доўга не магу дайсці да ладу. Ляжу зусім блізка ля шашы, між свежых сажняў дроў. Як сюды забраўся, не магу ўспомніць.* Карпюк. *Даўно я да вас прыглядаюся: чалавек вы не кепскі, і людзі таксама вас хваляць, што дзяцей не б'яце, як другія, немцам вельмі не ладзіце. А вось чаму вы тут — ніяк да ладу не дайду.* Дамашэвіч.

2. *з кім.* Дамаўляцца. **ДАЙСЦІ ДА ЛАДУ** *з кім. Зак. За сталом у канцылярыі сядзеў стары ляснічы. Гэта быў няўступчывы чалавек, з якім было цяжка дайсці да ладу.* Колас. *Спярша [Сцёпка] падышоў да знаёмага гарадавога, але з ім аніяк не мог дайсці да ладу: буркне нешта пад нос ды адвернецца.* Ядвігін Ш.

ДАХО́ДЗІЦЬ ДА ПА́МЯЦІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Апрытомніваць. **Сін.**: прыходзіць у сябе (у 1 знач.). **ДАЙСЦІ ДА ПАМЯЦІ**. *Зак. Калі ён [Кастусь] дайшоў да памяці, то перш за ўсё падумаў, што прайшло ўсяго некалькі хвілін ад таго, як трапіў у гэтую хату і лёг на гэтую пасцель.* Чорны.

2. Разбірацца ў чым-н., дабівацца толку, асэнсоўваць. **Сін.**: даходзіць да ладу (у 1 знач.). **ДАЙСЦІ ДА ПАМЯЦІ**. *Зак. Прачнуўся Васіль і доўга не мог дайсці да памяці. Сон гэта ці недарэчнае трызненне?* Гіль.

ДАХО́ДЗІЦЬ ДА РО́ЗУМУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дадумвацца да чаго-н., разумець. **Сін.**: прыходзіць да розуму. **ДАЙСЦІ ДА РОЗУМУ**. *Зак. Выходзіць, Каця абараняла мяне, імя маё аберагала?! Верыла мне — хоць што?.. І дасюль верыць... І спадзяецца — дайду да розуму...* Міська. *Да зямлі прыціснулася і ляжала. А ўсіх маіх родных як аднаго... А за што — ніяк не дайду да розуму. Так і сіратую жыццё.* Васілеўская.

ДАХОДЗЯЦЬ • **РУКІ НЕ ДАХОДЗЯЦЬ** *да чаго, да каго.* Гл. рукі.

ДАЦЦА • **ДАЦЦА Ў ЗНАКІ** *каму. Зак. да* **ДАВАЦЦА Ў ЗНАКІ** *каму.*
ДАЦЦА Ў РУКІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЦА Ў РУКІ** *каму.*
ДЗІВУ ДАЦЦА. *Зак. да* **ДЗІВУ ДАВАЦЦА**.

ДАЦЬ • **ДАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**. *Зак. да* **ДАВАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**.
ДАЦЬ АДБОЙ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ АДБОЙ**.
ДАЦЬ АДЛУП *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ АДЛУП** *каму.*
ДАЦЬ АДСТАЎКУ *чаму. Зак. да* **ДАВАЦЬ АДСТАЎКУ** *чаму.*
ДАЦЬ АСЕЧКУ *<у чым>. Зак. да* **ДАВАЦЬ АСЕЧКУ** *<у чым>.*
ДАЦЬ БОЙ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ БОЙ** *каму.*
ДАЦЬ ВОЛЮ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ВОЛЮ**.
ДАЦЬ ВОЛЮ РУКАМ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ВОЛЮ РУКАМ**.
ДАЦЬ ВОЛЮ <СВАЙМУ> СЭРЦУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ВОЛЮ <СВАЙМУ> СЭРЦУ**.
ДАЦЬ ВОЛЮ ЯЗЫКУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ВОЛЮ ЯЗЫКУ**.
ДАЦЬ ГАЗУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ГАЗУ** *каму.*
ДАЦЬ ГАЛАВУ НА АДРЭЗ *<каму>. Зак. да* **ДАВАЦЬ ГАЛАВУ НА АДРЭЗ** *<каму>.*
ДАЦЬ ГАРБУЗ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ГАРБУЗ** *каму.*
ДАЦЬ ГАРТУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ГАРТУ** *каму.*
ДАЦЬ ГОНКУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ГОНКУ** *каму.*
ДАЦЬ ДЗЁРУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДЗЁРУ**.
ДАЦЬ ДРАЗДА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДРАЗДА**.
ДАЦЬ ДРАЛА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДРАЛА**.
ДАЦЬ ДРАПАКА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДРАПАКА**.
ДАЦЬ ДУБА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДУБА**.
ДАЦЬ ДЫХТУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДЫХТУ**.
ДАЦЬ ЖАРУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЖАРУ**.
ДАЦЬ ЗАДНІ ХОД. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЗАДНІ ХОД**.
ДАЦЬ ЗДАЧЫ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЗДАЧЫ** *каму.*
ДАЦЬ ЗНАЦЬ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЗНАЦЬ** *каму.*
ДАЦЬ <КАЛЕНКАМ> ПАД ЗАД *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ <КАЛЕНКАМ> ПАД ЗАД** *каму.*
ДАЦЬ КОЗЫР У РУКІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ КОЗЫР У РУКІ** *каму.*
ДАЦЬ КОПАЦІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ КОПАЦІ** *каму.*
ДАЦЬ ЛАТАТЫ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЛАТАТЫ**.
ДАЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў РУКІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў РУКІ** *каму.*
ДА́ЦЬ ЛЯШЧА́ *каму. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна ўдарыць, выцяць каго-н. **Сін.**: партрэт папраўляць *каму*; прыкладваць руку (у 1 знач.). *[Слімак]*

намогся з усіх сваіх астатніх сіл і даў такога ляшча супрацоўніку, што той аж падаўся назад, выпусціўшы з рук надарваную палавіну Слімаковага ватніка. Лынькоў. *А калі дзяўчына за пэўную правіннасць, як кажуць у нашай мясцовасці, дасць ляшча? Што, і яе персанальную справу будзем слухаць на сходзе?* Б.Стральцоў.

ДАЦЬ МАХНІ-ДРАЛА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ МАХНІ-ДРАЛА**.

ДАЦЬ МАХУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ МАХУ**.

ДАЦЬ НОС (-А) *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ НОС (-А)** *каму.*

ДАЦЬ ПАДНОЖКУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПАДНОЖКУ** *каму.*

ДА́ЦЬ ПА ЗУБА́Х *каму. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна правучыць, пакараць, нанесці паражэнне каму-н. **Сін.**: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму (у* 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па карку *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *[Рунец:] Справы ў нас ідуць угору, таварыш Нёманскі. Народ заварушыўся. [Цётка:] Асабліва пасля таго, як пад Масквой фашыстам далі па зубах.* Крапіва. *Краіне трэба было выстаяць ва ўпорнай барацьбе, ёй трэба было набрацца сілы, каб даць па зубах, калі хто памкнецца на яе напасці.* Сабаленка.

ДА́ЦЬ ПА КА́РКУ *каму. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна правучыць, пакараць каго-н. **Сін.**: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; задаваць фефару *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. *Было гэта ўжо ў сорак трэцім, улетку, калі немцам далі па карку пад Арлом і Курскам і фронт набліжаўся да Гомельшчыны.* Шамякін. — *Колькі ж ён [Мікалай Мікалаевіч] тут будзе яшчэ ездзіць?.. — Пакуль не дадзім па карку і не спорам з панскага седала.* Грахоўскі.

ДАЦЬ ПА РУКАХ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПА РУКАХ** *каму.*

ДАЦЬ ПА ШАПЦЫ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПА ШАПЦЫ** *каму.*

ДАЦЬ ПА ШЫІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПА ШЫІ** *каму.*

ДАЦЬ ПЕРУНОЎ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПЕРУНОЎ** *каму.*

ДАЦЬ ПЕРЦУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПЕРЦУ** *каму.*

ДАЦЬ ПІЦЬ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПІЦЬ** *каму.*

ДАЦЬ ПРЫКУРЫЦЬ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПРЫКУРЫЦЬ** *каму.*

ДАЦЬ ПУДЛА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ПУДЛА** *каму.*

ДАЦЬ ПЫТЛЮ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПЫТЛЮ** *каму.*

ДАЦЬ РАДЫ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ РАДЫ**.

ДАЦЬ СЛОВА *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ СЛОВА** *каму.*

ДАЦЬ СТРАКАЧА *ад каго, адкуль, куды. Зак. да* **ДАВАЦЬ СТРАКАЧА** *ад каго, адкуль, куды.*

ДАЦЬ СЯБЕ ЗНАЦЬ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ СЯБЕ ЗНАЦЬ**.

ДАЦЬ ТОН <*каму, чаму, у чым*>. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ТОН** <*каму, чаму, у чым*>.

ДА́ЦЬ ТРЭ́ШЧЫНУ (РАСКО́ЛІНУ). *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пачаць разладжвацца, парушацца. Пра дружбу, каханне, жыццё і пад. *Адвярнулася ад мяне прысуха мая! З сягонняшняга дня любоў мая дала трэшчыну!* Мележ. *Жонка.. чакала мужа. У апошні час, яна адчувала гэта добра, у іх адносінах нешта змянілася. Жыццё, як кажуць, дало трэшчыну.* Зуб. *І ўсё ж праз нішто дала дружба расколіну.* Лужанін.

ДАЦЬ У КОСЦІ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ У КОСЦІ** *каму.*

ДАЦЬ У НОГІ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ У НОГІ**.

ДАЦЬ У НОС. *Зак. да* **ДАВАЦЬ У НОС**.

ДАЦЬ У СКУРУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ У СКУРУ** *каму.*

ДАЦЬ У ХАМУТ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ У ХАМУТ**.

ДАЦЬ ФОРУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ФОРУ** *каму.*

ДАЦЬ ХОД. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ХОД**.

ДАЦЬ ХОДУ *адкуль, куды. Зак. да* **ДАВАЦЬ ХОДУ** *адкуль, куды.*

ДАЦЬ ХРАПАКА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ХРАПАКА**.

ДАЦЬ ЦЯГУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЦЯГУ**.

ДАЦЬ ЧАПАЛАСУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЧАПАЛАСУ** *каму.*

ДАЦЬ ЧОСУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЧОСУ** *каму.*

ДЫХНУЦЬ НЕ ДАЦЬ *каму. Зак. да* **ДЫХНУЦЬ НЕ ДАВАЦЬ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ БЫТУ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ БЫТУ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВАЧАМ. *Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВАЧАМ**.

НЕ ДАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВУШАМ. *Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ ВЕРЫ <СВАІМ> ВУШАМ**.

НЕ ДАЦЬ ЖЫЦЬ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ ЖЫЦЬ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ КРОКУ СТУПІЦЬ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ КРОКУ СТУПІЦЬ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ ПРАХОДУ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ ПРАХОДУ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ СПАКОЮ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ СПАКОЮ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ СПУСКУ *каму. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ СПУСКУ** *каму.*

НЕ ДАЦЬ У КРЫЎДУ *каго. Зак. да* **НЕ ДАВАЦЬ У КРЫЎДУ** *каго.*

НІ ДА́ЦЬ НІ ЎЗЯ́ЦЬ. *Разм.* **1.** *Азн. Ужыв. перад. наз.* Абсалютна такі, як хто-, што-н. **Сін.**: з галавы да ног (у 2 знач.); да мозгу касцей (у 3 знач.); чыстай вады; што ні <на> ёсць (у 1 знач.); як ёсць (у 2 знач.); як мае быць (у 2 знач.). *Абчапляецца [Ліна] торбамі, накладзе ў іх акрайцаў і скарынак, кіёк возьме і шкандыбае дзе па дарозе, дзе па раллі — ні даць ні ўзяць убогае жабрачаня.* Грахоўскі. *Нават пры слабым святле перонных ліхтароў было відаць, як пачырванелі палкоўніцкія вушы. — Ні даць ні ўзяць петушыныя грабяні.* Хацкевіч.

2. *Акал.* Зусім дакладна. **Сін.**: ні ўбавіць ні прыбавіць; як у аптэцы (у 1 знач.). *[Галасы:] Ха-ха! Ні даць ні ўзяць — гадоў дваццаць пяць! Маладуха! Хоць замуж аддавай!* Кобец.

ЯК ПІ́ЦЬ ДА́ЦЬ. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Абавязкова, бясспрэчна. **Сін.**: за мілую душу (у 2 знач.); як бог свят (у 1 знач.); як двойчы два (у 1 знач.). — *Паглядзі во, — пачаў першым Сёмка, калі яны ачуліся на вуліцы, — як піць даць Зося апыніцца ў Берагаў.* Гартны. *За хутар ён, як клешч за цела, трымаецца. Кінуць яго на хутары, цераз год, два як піць даць акулачыцца.* Галавач. — *Трэба неяк адыходзіць. На лугавіну выпаўзці. А там — і ў лес! — Але ж як! — Праз лугавіну. — На ёй жа мы як на далоньцы! Бы на талерачцы. Зрэжуць як піць даць.* Савіцкі.

ДАЧКА • **МА́МЧЫНА (МА́МІНА) ДАЧКА́ (ДАЧУ́ШКА).** *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Распешчаная, збалаваная дзяўчынка, дзяўчына. **Ант.**: мамчын сынок. *Гэтага мала, каб стаць кіназоркай. Проста ты грэбуеш сялянскай працай... Мамчына дачка. Пястуха...* Леванові́ч. *Пабольшаўшы, яна [Уля] стала асцерагацца бацькоўскай любві, — барані божа, празавуць «мамчынай дачушкай»!* Паўлаў. *Што ад яе хацець, яна яшчэ маміна дачка!* Карпюк. *Куды ёй, мамінай дачушцы, з белымі выпеставанымі рукамі, ды ў брудную халодную зямлю?* Прыгодзіч.

ДАЧУШКА • **МАМЧЫНА ДАЧУШКА**. Гл. дачка.

ДАЮЦЬ • **Б'ЮЦЬ І ПЛАКАЦЬ НЕ ДАЮЦЬ**. Гл. б'юць.
ЛАЎРЫ СПАЦЬ НЕ ДАЮЦЬ *каго, чые каму.* Гл. лаўры.

ДВА • **ГАЛАВА <І> ДВА ВУХІ**. Гл. галава.
ДВА БАКІ АДНАГО МЕДАЛЯ. Гл. бакі.
ДВА БОТЫ ПАРА. Гл. боты.
ДВА КАНЦЫ АДНОЙ ПАЛКІ. Гл. канцы.
ДВА СЛОВЫ. Гл. словы.
ЗА ДВА КРОКІ *ад каго, ад чаго.* Гл. крокі.
НА ДВА КАНЦЫ. Гл. канцы.
НА ДВА СЛОВЫ. Гл. словы.
НА ДВА ФРАНТЫ. Гл. франты.
НА ЎСЕ ТРЫЦЦАЦЬ ДВА <ЗУБЫ>. Гл. зубы.
НІ ДВА́ НІ ПАЎТАРА́. *Вык. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Такі, які нічым не вызначаецца; пасрэдны чалавек. **Сін.**: з сярэдзінкі на палавінку (у 1 знач.); не бог ведае які; ні богу свечка ні чорту качарга; ні рыба ні мяса; ні сыры ні печаны; ні тое ні сёе (у 1 знач.); ні ў салдаты ні ў матросы; пасаліўшы можна есці; сюды-туды (у 3 знач.); сярэдзінка на палавінку; сярэдняй рукі; так сабе (у 3 знач.); чорт не чорт і два не выходзіць. *Хай бесхацінцам быў нябога, ва ўсім — ні два ні паўтара, кананізуюць у святога — за незалежнасць змагара.* Лужанін.
2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Штосьці няпэўнае. *Ну і кухар! Куды столькі бульбы нагаціў? Трэба б было дзве-тры парэзаць. А ён... Атрымаецца ні два ні паўтара, ні суп, ні капуста.* Калодзежны.
РАЗ-ДВА І ГАТОВА. Гл. раз.
РАЗ-ДВА І Ў ДАМКАХ. Гл. раз.
РАЗ-ДВА І ЎСЁ. Гл. раз.
У ДВА КАНЦЫ. Гл. канцы.
ЦІ ГРЭХ ЦІ ДВА. Гл. грэх.
ЧОРТА З ДВА. Гл. чорта.
ЧОРТ НЕ ЧОРТ І ДВА НЕ ВЫХОДЗІЦЬ. Гл. чорт.
ЯК ДВОЙЧЫ ДВА. Гл. двойчы.

ДВАІХ • **НА ДВАІХ РОС, АДНАМУ ДАСТАЎСЯ**. Гл. рос.
НА СВАІ́Х ДВАІ́Х *дабірацца, адпраўляцца, ісці* і пад. *Акал. Разм. Жарт.* Пехатой, пешшу. **Сін.**: сваім ходам. *Хіба цяпер так ездзяць, як даўней? Лёг сабе ў вагоне, пан панам — цёпла, добра, і мухі не ядуць. А мы на сваіх дваіх дабіраліся.* Грахоўскі. *Волечка, скажы: «Мы без дзядзі абыдземся... Мы на сваіх дваіх прывыклі тэпаць».* Місько. *Кажуць, лінёў там, язёў — процьма. Мяшкамі бяры. А я, брат, на сваіх дваіх ніяк не дабяруся да азёр.* М.Капыловіч.

ДВАРА • **НІ КАЛА НІ ДВАРА** *ў каго.* Гл. кала.

ДВАРЭ • **НА ДВАРЭ́.** *Акал. Разм.* Па-за жыллём, не ў памяшканні, на адкрытым паветры; у прыродзе. *Тамаш апрануў наапашкі браварку і запытаў: — Што на дварэ сёння? — Галалёд.* Чорны. *Зіма. Толькі што нападаў снег. На дварэ — бела, аж вочы коле.* Сачанка. *У зямлянцы быў холад, як на дварэ, яе тут не абагравалі некалькі дзён.* Дамашэвіч.

ДВАЦЦАЦЬ • **КРУГОМ СТО ДВАЦЦАЦЬ.** Гл. кругом.
НЕ ВОЗЬМЕШ ЗА РУБ ДВАЦЦАЦЬ *каго.* Гл. возьмеш.
РУБ ДВАЦЦАЦЬ. Гл. руб.

ДВОЙЧЫ • **ЯК ДВО́ЙЧЫ ДВА́.** *Акал. Разм.* **1.** Бясспрэчна, абавязкова, без усякага сумнення. Ужыв. для пацвярджэння чаго-н., запэўнення ў чым-н. **Сін.**: за мілую душу (у 2 знач.); як бог свят (у 1 знач.); як піць даць. *Ведаеце, я чамусьці ўпэўнены, што ён абавязкова будзе ў Мінску. Калі толькі жывы... А калі будзе ў горадзе, то я змагу яго знайсці! Гэта — як двойчы два.* Мележ. — *Пайсці і не вярнуцца — справа не хітрая, — як двойчы два, — сказаў Антон.* Быкаў.
2. Абсалютна, вельмі добра (ясна, зразумела і пад.). **Сін.**: як божы дзень. *А што ён працаўнік, і гэтакі й такі, дык ясна тут як двойчы два: вы з ім, здаецца ж, сваякі — жывёлы з аднаго хлява.* Крапіва. *«Як двойчы два!» — успомніў Башлыкоў словы, што выраваліся ў яго ўчора. Удала сказаў: сапраўды, пасля прамовы ўсё — як двойчы два!* Мележ.

ДВОР • **НА ДВО́Р** *ісці, прасіцца* і пад. *Акал. Праст.* Па сваёй натуральнай патрэбе. **Сін.**: да ветру; па патрэбе. *А перад тым, як спаць лажыцца, ён [Яська] мусіў к хлопцам престіж падабрыцца, і хлопцы цёмнаю парою ішлі на двор з ім грамадою...* Колас. *А які ж ахайны быў [кот Вася]!.. Падыдзе, бывала, прытуліцца, у вочы гляне і пойдзе да дзвярэй. Гэта ведай, што яго ўжо на двор трэба пусціць.* Крапіва.

ДВУКОССІ • **У ДВУКО́ССІ.** *Часцей азн. Разм. Іран.* Ужыв. у адносінах да людзей ці неадуш. прадметаў. Не ў прамым сэнсе слова; які не заслугоўвае сваёй назвы. **Сін.**: так званы (у 1 знач.). *Гэты паварот лепшых людзей іх класа [старой тэхнічнай інтэлігенцыі] я разумею. Але сярод лепшых могуць быць і «лепшыя», лепшыя ў двукоссі.* Мікуліч. — *Я сама даю вызначэнне свай злой філасофіі. — Ты называеш гэта філасофіяй. — У двукоссі.* Шамякін. *Паэт дае нам добрыя парады, як абыходзіцца з «далікатнымі свіннюкамі», «дыпламаванымі баранамі», «воронамі-мітынгоўшчыкамі» і іншымі жывёлінамі ў двукосссі.* Петрашкевіч.

ДВУМА • **ГНАЦЦА ЗА ДВУМА ЗАЙЦАМІ.** Гл. гнацца.
ПАГНАЦЦА ЗА ДВУМА ЗАЙЦАМІ. Гл. пагнацца.
ПАЛКА З ДВУМА КАНЦАМІ. Гл. палка.

ДВУХ • **<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІВАЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ.** Гл. забіваць.
ДА ДВУХ НЕ ГАВАРЫ *з кім, каму.* Гл. гавары.
ДВУХ СЛОЎ НЕ ЗВЯЗАЦЬ. Гл. звязаць.
ЗВЯЗАЦЬ ДВУХ СЛОЎ *не магчы.* Гл. звязаць.
ЗЛАВІЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ. Гл. злавіць.
МІЖ ДВУХ АГНЁЎ. Гл. агнёў.
СЯДЗЕЦЬ НА ДВУХ КРЭСЛАХ. Гл. сядзець.
У ДВУХ СЛОВАХ. Гл. словах.

ДВУХАБЛІЧНЫ • **ДВУХАБЛІЧНЫ ЯНУС.** Гл. янус.

ДЖЫНА • **ВЫПУСКАЦЬ ДЖЫНА З БУТЛІ**. Гл. выпускаць.
ВЫПУСКАЦЬ ЗЛОГА ДЖЫНА. Гл. выпускаць.

ДЗВЕ • **ДЗВЕ ДЗЮРКІ Ў НОСЕ І СКАНЧЫЛОСЯ**. Гл. дзюркі.
ЛУПІЦЬ ДЗВЕ СКУРЫ з *каго*. Гл. лупіць.
МАЧАЦЬ СВОЙ ХЛЕБ У ДЗВЕ СОЛІ. Гл. мачаць.
САПЦІ Ў ДЗВЕ ДЗІРКІ. Гл. сапці.
У ДЗВЕ СТОЛКІ. Гл. столкі.
ЯК ДЗВЕ КРОПЛІ ВАДЫ. Гл. кроплі.

ДЗВЕРЫ • **АДМЫКАЦЬ АДАМКНЁНЫЯ ДЗВЕРЫ**. Гл. адмыкаць.
АДЧЫНЯЦЬ ДЗВЕРЫ *каму, чаму куды*. Гл. адчыняць.
АДЧЫНЯЦЬ ІЛБОМ ДЗВЕРЫ. Гл. адчыняць.
ДЗВЕ́РЫ АДЧЫ́НЕНЫ (РАСЧЫ́НЕНЫ, ПАРАСЧЫНЯ́НЫ) *каму, для каго, перад кім. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. мае свабодны доступ куды-н., для каго-н. створаны спрыяльныя ўмовы. **Сін.**: дарога адкрыта *каму, перад* кім. **Ант.**: дзверы зачынены *каму, перад кім. — Значыцца, справа ясная! — троху падумаўшы і гледзячы ў глыб неба, сказаў Сымон. — Багатаму ўсюды дзверы адчынены. Яму ўсё можна...* Ніканові́ч. *У нас маладому чалавеку дзверы ўсюды адчынены. Хочаш — ідзі рабочым на завод, вытрымаеш конкурс у інстытут — вучыся, скажам, на інжынера.* Гроднеў. *Дзверы ў нас расчынены для ўсіх: для сяброў і для каменданта-дырэктара Давыда Аляксандравіча Чхарцішвілі.* Дайнека. *Дык перад табой усе дзверы парасчыняны. Ты скончыў рабфак, у цябе, відаць, добрая галава, куды захочаш, туды і паступіш.* Сабаленка.
ДЗВЕ́РЫ ЗАЧЫ́НЕНЫ (ЗАЧЫНІ́ЛІСЯ) *каму, перад кім. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. не мае свабоднага доступу куды-н., пазбаўлены якіх-н. магчымасцей. **Ант.**: дарога адкрыта *каму, перад кім*; дзверы адчынены *каму, для каго, перад кім. — Ты ж маеш доступ у «вышэйшыя сферы», а нам туды зачынены дзверы, — даволі суха адказаў Лабановіч.* Колас. *Пілеўскі суха паведаміў, што адзінка рахункавода скарочана. Дзверы ў канцылярыю раённай управы перад Міцем зачыніліся.* Навуменка. *Ночы не спалі, грызлі граніт навукі, марылі. І калі ты, здавалася, дасягнуў таго, чаго хацеў, раптам перад табою зачыніліся дзверы. Э-э! Я ледзь перажыў той удар.* Алешка.
ЗАСТУКАЦЬ ВА ЎСЕ ДЗВЕРЫ. Гл. застукаць.
ЗАЧЫНІЦЬ ДЗВЕРЫ З ТАГО БОКУ. Гл зачыніць.
ЛАМАЦЦА Ў АДЧЫНЕНЫЯ ДЗВЕРЫ. Гл. ламацца.
НАГОЙ ДЗВЕРЫ АДЧЫНЯЦЬ *дзе, каго, чаго*. Гл. адчыняць.
ПАКАЗВАЦЬ НА ДЗВЕРЫ *каму*. Гл. паказваць.
СТУКАЦЦА Ў ДЗВЕРЫ. Гл. стукацца.
СТУКАЦЬ У <ВА ЎСЕ> ДЗВЕРЫ. Гл. стукаць.
ЯК ДУРАНЬ ДЗВЕРЫ. Гл. дурань.

ДЗВЯРАМІ • **БРАЗГАЦЬ ДЗВЯРАМІ**. Гл. бразгаць.
ЯК ДУРАНЬ З ДЗВЯРАМІ. Гл. дурань.

ДЗВЯРАХ • **ПРЫ ЗАЧЫ́НЕНЫХ ДЗВЯРА́Х**. *Акал. Функц. не зам.* У прысутнасці толькі зацікаўленых асоб, тайна ад іншых. *Чарговага «сведку» кангрэсмены вырашылі слухаць пры зачыненых дзвярах.* Паслядовіч. *Гэта размова адбылася пры зачыненых дзвярах, без сведкаў, і таму вострым на язык газетчыкам яна не дала тэмы для жарта.* Васілёнак.

ДЗВЯРЫМА • **ЯК У БОГА ЗА ДЗВЯРЫМА**. Гл. бога.

ДЗВЯРЭЙ • Дзень (дні) **АДКРЫ́ТЫХ ДЗВЯРЭ́Й**. *Кампанент дзейн. ці дап. Функц. не зам.* (Дзень, дні) вольнага доступу ў навучальную ўстанову ці на прадпрыемства (каб азнаёміцца з іх профілем). *Сталі традыцыйнымі дні адкрытых дзвярэй, калі бацькам паказваюць усё, пачынаючы з кухні, пральні і канчаючы пакоямі.* «Настаўн. газ.». *[Каравай:] Сёння ў нас дзень адкрытых дзвярэй.* Макаёнак.

ДЗЕ • **ВОСЬ ДЗЕ СЯДЗІЦЬ** *у каго, каму.* Гл. сядзіць.
ДЗЕ БОГ ПАШЛЕ. Гл. бог.
ДЗЕ БЫЛІ ВОЧЫ *чые, у каго.* Гл. вочы.
ДЗЕ ВОЧЫ ДЗЯВАЦЬ. Гл. дзяваць.
ДЗЕ ГЭТА ВІДАНА. Гл. відана.
ДЗЕ МАКАР КОЗЫ ПАСЕ. Гл. макар.
ДЗЕ НАША НЕ ПРАПАДАЛА. Гл. прападала.
ДЗЕ РАКІ ЗІМУЮЦЬ. Гл. ракі.
ДЗЕ САБАКА ЗАКАПАНЫ. Гл. сабака.
На каго **ДЗЕ СЯДЗЕШ ТАМ І ЗЛЕЗЕШ**. Гл. сядзеш.
ДЗЕ́ ТАМ! *Выкл. Разм.* Вокліч немагчымасці, адмаўлення чаго-н., пярэчання на чужое ці сваё выказванне. **Сін.**: каб хоць!; куды там! *Хацелася мне думаць, што, можа, гэта зноў жарцікі... Дзе там! Усё па форме і ўсур'ёз.* Гарэцкі. *[Буйкевіч:] Не дагнаў? [Максім:] Дзе там! Драпануў з касмічнай хуткасцю.* Макаёнак. — *Ох і добрая пуга будзе у цябе, Тонік. — Дзе там... Няма з чаго біч сплесці...* М.Капыловіч.
ДЗЕ <ТЫ> БАЧЫЎ. Гл. ты.
ДЗЕ <ТЫ> ДЗЕНЕШСЯ. Гл. ты.
ДЗЕ ЎЗЯЛІСЯ І НОГІ *ў каго.* Гл. ногі.
КЛЯЙМА СТАВІЦЬ НЯМА ДЗЕ *на кім.* Гл. няма.
НЕ БОГ ВЕДАЕ ДЗЕ. Гл. бог.
НЕ ДЗЕ ДЗЕНЕШСЯ. Гл. дзенешся.
НОСА НЯМА ДЗЕ ЎБІЦЬ. Гл. няма.
ПАКАЗАЦЬ ДЗЕ РАКІ ЗІМУЮЦЬ *каму.* Гл. паказаць.
ХТО ДЗЕ. Гл. хто.
ЯБЛЫКУ НЯМА ДЗЕ ЎПАСЦІ. Гл. упасці.

ДЗЕВЯТЫ • **ДЗЕВЯТЫ ВАЛ**. Гл. вал.

ДЗЕДАМ • **ЗА ДЗЕ́ДАМ ШВЕ́ДАМ**. *Акал. Разм. Жарт. Іран.* Вельмі даўно (было, будавалася што-н. і пад.). **Сін.**: за царом гарохам; пры цару гароху. *На месцы высветлілася раптам, што і рака такая, і мост на ёй адно лічылася на тапаграфічнай карце: відаць, нанесены яны былі на яе — і рака, і мост — яшчэ за дзедам шведам.* Чыгрынаў. *Шыкялеўскі млын быў стары, мусіць, пабудаваны яшчэ за дзедам шведам.* Новікаў. *Не так рэдка, на жаль, даводзіцца сутыкацца са знаёмай да прыкрасці артадаксальнай пазіцыяй: фальклор — ён быў добры ў вёсцы, дый то за дзедам шведам. А ў горадзе жывуць «па-гарадскому». І, значыць, нікому тут фальклор не патрэбны.* «ЛіМ».
СЛЕДАМ ЗА ДЗЕДАМ. Гл. следам.

ДЗЕЙНІЧАЦЬ • **ДЗЕ́ЙНІЧАЦЬ НА НЕ́РВЫ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Раздражняць, злаваць, хваляваць каго-н. **Сін.**: выводзіць з сябе *каго*; дражніць гусей; іграць на нервах *<чыіх, каму>*; псаваць кроў *каму.* *[Вялічка] ужо так дзейнічае мне на нервы, што я хіба звар'яцею ад гэтай вытрымкі.* Машара.

ДЗЕЛА • **І ДЗЕ́ЛА (СПРА́ВА) З КАНЦО́М**. *У безас. ужыв. Праст. Ужыв. у канцы складанага ск.* На гэтым усё закончана. Пра канчатковую развязку чаго-н. **Сін.**: і дуды вобземлю; <і> канцы ў ваду (у 2 знач.); і квіта <пане > мікіта; і не знайся; канцы з канцамі; па ўсім. *Толькі скажу адно — можна было абрэзаць частку зямлі, а то больш за палавіну адхвацілі, і дзела з канцом.* Чорны. *Можна было б зрабіць проста: зайсці ў аддзел кадраў, запісаць у кніжачку адрас, і, як кажуць, дзела з канцом.* Палтаран. *Скажы, хто з нас табе лепшы друг — і справа з канцом. Не круці! Не гуляй з намі! Скажы!* Караткевіч. *Каб дзе стрэў [Халусту] на вузкай сцежцы, скажам, у Маргах, ды зарад у чэрава — і справа з канцом.* Чарнышэвіч.

ДЗЕЛА СТАРАНА. Гл. справа.

ІСЦІ Ў ДЗЕЛА. Гл. ісці.

ПУСКАЦЬ У ДЗЕЛА *што*. Гл. пускаць.

ДЗЕЛАМ • **ГРЭ́ШНЫМ ДЗЕ́ЛАМ (ЧЫ́НАМ); ГРЭ́ШНАЙ СПРА́ВАЙ**. *У знач. пабочн. сл. Разм.* Трэба прызнацца; на жаль. Выказванне раскаяння, прызнання памылкі, прамашкі, віны і пад. **Сін.**: няма чаго граху таіць; чаго граху таіць. — *Змікіцілі, Сташкевіч, у час, — паківаў галавою старшыня, — а я ўжо думаў, грэшным дзелам, што прыйдзецца акт за ўтойванне пісаць.* Пальчэўскі. *Не ўтаю: калі ты, не збіраючыся дужа, за Пятровіча выйшла.., і я, грэшным дзелам, падумала, што дом яго, гаспадарку яго ты выбрала.* Бондар. *Паўлаў кудысьці адышоў, і Севярын, грэшным чынам, ужо думаў, што вы не прыйдзеце.* Крыга. *Мне думалася, грэшнай справай, што дзядзька далёкі ад маіх пачуццяў бескарыснага захаплення.* Брыль. — *А я, грэшнай справай, падумаў, што вы ўжо даўно на адпачынку, — сказаў я.* Пянкрат.

ПЕ́РШЫМ ДЗЕ́ЛАМ. *Акал. Разм. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Спачатку, раней за што-н. іншае. **Сін.**: першым чынам; у першую галаву; у першую чаргу. *Загадала першым дзелам «рукі ўгору» мне падняць...* Колас. *Першым дзелам, як водзіцца, выбралі старшыню сходкі і сакратара.* «Настаўн. газ.»

ДЗЕНЕШСЯ • **ДЗЕ <ТЫ> ДЗЕНЕШСЯ**. Гл. ты.

НЕ ДЗЕ́ ДЗЕ́НЕШСЯ. *Зак. Часцей у 2-й ас. адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мусіш пагадзіцца і зрабіць што-н., бо іншага выхаду няма. **Сін.**: дзе <ты> дзенешся; нідзе не дзенешся; нічога не зробіш; нічога не папішаш; нічога не паробіш; што зробіш. *А калі ты папаўся — раскажы, што ведаеш. Усё адно не дзе дзенешся.* Баранавых. *[Яніна:] Хоць на кавалкі пасячыце мяне, усё адно не пайду за нялюбага!.. [Лабыш:] Прывыкнеш, не дзе дзенешся.* Козел. — *Ну як? Што ён [немец] там нагергетаў?.. — Не дзе дзенуцца. Будуць вымятацца, — коратка адказаў старшыня рэўкома.* Грахоўскі. *Ні роспытаў, ні звычайнай у такіх выпадках мітуслівасці — адна зычлівасць ды, схаваная недзе ў самай глыбіні вачэй, мужыцкая хітраватасць: маўляў, калі прыехалі, то не дзе дзенецеся, самі скажаце чаго...* Палтаран.

НІДЗЕ́ (НІКУ́ДЫ) НЕ ДЗЕ́НЕШСЯ. *Зак. Часцей у 2-й ас. адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абаг.-асаб. знач. Мусіш пагадзіцца і зрабіць што-н., бо іншага выхаду няма. **Сін.**: дзе <ты> дзенешся; не дзе дзенешся; нічога не зробіш; нічога не папішаш; нічога не паробіш; што зробіш. — *Жыць будзеш! — звонка заявіў Хоня.. — Нідзе не дзенешся! І ў кал[ектыў] пойдзеш.* Мележ. *Пра лазню [Вера] падумала з пакутаю і страхам. Але нідзе не дзенешся — Трахімаўна зацягне.* Грахоўскі. *Падышоў камандзір роты. — Усё бачыў, — сказаў ён. — Што можна захаваць — захоўваем. Але што нельга — нікуды не дзенешся.* «Звязда». *Бабрукі прывыклі атрымліваць з працэнтам. Ну*

што ж, — Сурмак пакосіць, а Сурмачыха пажне лішні дзень. Пакосяць, пажнуць, вядома, — нікуды не дзенуцца... Брыль.

ДЗЕНЬ • **АБЫ ДЗЕНЬ АДБЫЦЬ**. Гл. адбыць.

АБЫ́ ДЗЕ́НЬ ДА ВЕ́ЧАРА. *Разм. Неадабр.* **1**. *Акал.* Як папала, нядбала, без ахвоты і старання (рабіць, працаваць і пад.). **Сін**.: абы дзень адбыць; абы з рук; з плеч ды ў печ (у 2 знач.); з пятага на дзесятае (у 2 знач.); па канец рук; праз пятае ў дзесятае (у 2 знач.); пусці павалюся (у 2 знач.); спусціўшы рукавы; сяк-так (у 2 знач.); сяк-так накасяк <абы не па-людску>; цапам-лапам; цапу-лапу; цераз пень калоду (у 1 знач.); цяп ды ляп. **Ант**.: душы паслухаючы; з аганьком; закасаўшы рукавы; не пакладаючы рук. *Муляры ў нас зарабляюць нядрэнна... А хто працуе абы дзень да вечара, дык самі ведаеце...* Няхай. *Нядаўна і яна [Крышталевіч] пабывала ў гэтым калгасе і бачыла, як нехаця там калгаснікі працавалі — абы дзень да вечара.* Якавенка.

2. *каму. Убезас. ужыв.* Абсалютна аднолькава, без розніцы, не вельмі істотна, не мае значэння для каго-н. **Сін**.: адзін хрэн *каму*; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; адно ліха; і гора мала *каму*; і не шум баравы *каму*; ні горача ні холадна *каму ад чаго*; усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць бы хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць воўк траву еш; хоць патоп; хоць трава не расці <*каму*>; што з гусі вада *з каго, каму*; як з гусака вада *з каго*. *Гэта яму, Хамянку, абы дзень да вечара, яму заробак ні ішоў ні ехаў, і так грошай у бацькі з маткаю хоць сцены ў хаце абклейвай.* Кусянкоў. *Цяпер табе абы-дзе прыткнуцца, абы дзень да вечара, а там пашукаем якой рады.* Адамчык.

ВОСЬ ТАБЕ < БАБКА > І ЮР'ЕЎ ДЗЕНЬ! Гл. вось.

ГРОШ ЦАНА <У БАЗАРНЫ ДЗЕНЬ > *каму, чаму.* Гл. цана.

ДЗЕ́НЬ АДА ДНЯ́. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* **1**. Паступова, з кожным новым днём. **Сін**.: дзень за днём (у 1 знач.); з дня на дзень (у 2 знач.); з дня ў дзень (у 1 знач.). *Дзень ада дня ўсё больш і больш давала сябе знаць надыходзячая вясна.* Галавач. *З таго часу дзень ада дня вароне жылося штораз лепей: набралася пэўнасці, смеласці.* Ядвігін Ш.

2. Штодзень, кожны дзень. **Сін**.: дзень за днём (у 2 знач.); дзень пры дні; дзень у дзень; з дня ў дзень (у 2 знач.). *Пятрусь злаваў, нерваваўся і дзень ада дня мерыўся шукаць іншага месца Рыгору.* Гартны. *Ты гары, ты рвіся дзень ада дня, з цямна да цямна, а ёй — хоць бы што!* Мележ.

ДЗЕ́НЬ ДО́БРЫ!; **ДО́БРЫ ДЗЕ́НЬ**! *Выкл. Функц. не зам.* Прывітальны зварот пры сустрэчы раніцай або днём. **Сін**.: маё шанаванне <*каму*>; наша вам. *[Куторга:] Дзень добры, пане Пратасавіцкі! Здарова, пані Пратасавіцкая!* Дунін-Марцінкевіч. *[Іван:] Іван я. Іван Швед. Добры дзень! Я да вас...* Макаёнак.

ДЗЕ́НЬ ЗА ДНЁМ. *Акал. Разм.* **1**. Паступова, з кожным новым днём. **Сін**.: дзень ада дня (у 1 знач.); з дня на дзень (у 2 знач.); з дня ў дзень (у 1 знач.). *Пакрысе ўляглася трывога, дзень за днём мацнела вера, што ўсё будзе добра.* Дамашэвіч. *Дзень за днём прызвычаіўся Мішка да вайсковай службы.* Лынькоў.

2. Штодзень, кожны дзень. **Сін**.: дзень ада дня (у 2 знач.); дзень пры дні; дзень у дзень; з дня ў дзень (у 2 знач.). *Зноў ісці жабрачым шляхам і жыць гэтак дзень за днём, калі тут, пад гэтым дахам, ён [Сымон] авеяны святлом!* Колас. *[Ганка:] А што гэта за жыццё ў нас будзе?.. Сядзець дзень за днём, адной-адзінюткай у хаце ля самай вады ды чакаць, калі мой любы вернецца, мокры ды галодны?* В.Вольскі.

ДЗЕ́НЬ ПРЫ ДНІ́. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Штодзень, кожны дзень. **Сін**.: дзень ада дня (у 2 знач.); дзень за днём (у 2 знач.); дзень у дзень; з дня ў

дзень (у 2 знач.). *Дзень пры дні адна, як той таўкач, сноўдаюся па хаце, і слоўца няма каму сказаць.* Грахоўскі. *Не затрымаць і не спыніць яго [гадзінніка] размеранага стуку. Нібы лічыльнікамі, цюкае ён раўнадушна дзень пры дні.* Барадулін.

ДЗЕ́НЬ У ДЗЕ́НЬ. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Штодзень, кожны дзень. **Сін.**: дзень ада дня (у 2 знач.); дзень за днём (у 2 знач.); дзень пры дні; з дня ў дзень (у 2 знач.). *Рыгор дзень у дзень, на працягу тыдня, не пакідаў вуліцы.* Гартны. *Амаль два тыдні дзень у дзень збіраліся куранёўцы на грэблі, капалі канавы, цягалі галлё, вазілі, раскідалі зямлю.* Мележ.

ЗА́ЎТРАШНІ ДЗЕ́НЬ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Блізкая будучыня; тое, што будзе. *Паэт праз дым вайны ўзіраўся ў заўтрашні дзень, ён ужо бачыў той час, калі народ зноў вернецца да мірнай працы.* Шкраба. *Ты не загінеш бясследна — за табой твае дзеці ідуць. Твая радасць, твая ўцеха, твой заўтрашні дзень.* Цяжкі.

З ДНЯ НА ДЗЕНЬ. Гл. дня.

З ДНЯ Ў ДЗЕНЬ. Гл. дня.

І ДЗЕ́НЬ І НО́Ч. *Акал. Разм. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Увесь час, пастаянна. **Сін.**: дзённа і ночна. *Пакуль мудрэц, сабраўшы кніжак стог, і дзень і ноч над імі сох, пакуль дабраўся да матрыярхату, прастак прывёў Чарнявую ў хату.* Крапіва. *Каб сказалі, што ты нічога не робіш, бяздзейнічаеш, дык жа і дзень і ноч прападаеш там на сваіх пасяджэннях і нарадах, днюеш і начуеш там. І сам спакою не ведаеш, і людзям не даеш.* Макаёнак.

НАВОДЗІЦЬ ЦЕНЬ НА СВЕТЛЫ ДЗЕНЬ. Гл. наводзіць.

СЁННЯШНІ (СЯГО́ННЯШНІ) ДЗЕ́НЬ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Сучаснасць, сучаснае. *Аповесць — менавіта пра цяперашнюю нашу калгасную вёску, пра яе сённяшні дзень.* Гіль. *Пісьменнік падкрэслівае непадзельнасць, цесную перапляценасць праблем сённяшняга дня.* «ЛіМ». *Народ жа даў нам мову, каб усяму свету мы расказалі пра пакутны шлях да волі, пра поўны клопатаў і светлых памкненняў сягоннящні дзень...* Бондар.

УЧАРА́ШНІ ДЗЕ́НЬ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Былое, мінулае; тое, што прайшло. *Я не з тых, каго цікавіць учарашні дзень. Я думаю пра заўтрашні.* Асіпенка. — *Значыць, сцвярджаеш, што Жэрах — учарашні дзень, — задумаўся Ясевіч.* Дзятлаў. *Пра ўчарашні дзень вёскі Мікіцка і яго сённяшнія справы гаварылі на свяце дырэктар васьмігодкі, першы старшыня калгаса...* «ЛіМ».

ЧО́РНЫ ДЗЕ́НЬ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Цяжкі, змрочны час для каго-н. *Запасы Сымона Чарнюка на «чорны дзень», на «канец свету» запоўнілі хатку дзе-нідзе да самай столі.* Бядуля. *Была ў Міхала нейкая капейка, але ж ён берог яе на чорны дзень і аб тым, каб патраціць гэтыя грошы, не мог і думаць.* Чарнышэвіч.

ЯК БО́ЖЫ ДЗЕ́НЬ ясна, зразумела (ясны, зразумелы). *Акал. Разм.* Абсалютна, гранічна, вельмі, добра. Пра што-н. бясспрэчнае. **Сін.**: як двойчы два. *Што з гэтага дома, умеючы, можна больш мець прыбытку, дык гэта ясна як божы дзень.* Чорны. — *Нешта не даходзіць да мяне ваша праўда. — Яна ясная як божы дзень.* Лынькоў. *Некаторыя лічаць, што архітэктары плаваюць у воблаках і ўскладняюць ясныя як божы дзень задачы.* Шамякін. *Усякі чалавек жыве не так, як хочацца яму самому, а так, як дыктуюць умовы жыцця. Бо хто гэтага не ведае, той будзе дзіцём, якому ўсё здаецца простым і зразумелым як божы дзень.* Дамашэвіч.

ДЗЕРАКА • **ДАВАЦЬ ДЗЕРАКА**. Гл. даваць.

ДЗЕРЦІ • **ДЗЕРЦІ ГОРЛА**. Гл. драць.

КАЗЛЫ ДЗЕРЦІ. Гл. драць.

ДЗЕСЯТАГА • **ДА ДЗЕСЯТАГА ПОТУ**. Гл. поту.

ДЗЕСЯТАЕ • **З ПЯТАГА НА ДЗЕСЯТАЕ**. Гл. пятага.
ПРАЗ ПЯТАЕ Ў ДЗЕСЯТАЕ. Гл. пятае.
ПЯТАЕ ПРАЗ ДЗЕСЯТАЕ. Гл. пятае.

ДЗЕСЯТАЙ • **ЗА ДЗЕСЯТАЙ ГАРОЙ**. Гл. гарой.

ДЗЕСЯТАМУ • **ДЗЕСЯТАМУ ЗАКАЗАЦЬ**. Гл. заказаць.

ДЗЕСЯТАЯ • **ДЗЕСЯТАЯ СПІЦА Ў КОЛЕ**. Гл. спіца.

ДЗЕСЯТКА • **НЕ <З> ПАЛАХЛІ́ВАГА (БАЯЗЛІ́ВАГА, ПУЖЛІ́ВАГА) ДЗЕСЯ́ТКА**. *Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Смелы чалавек. *Іларык быў не з палахлівага дзесятка. І, вядома, не спалохаўся.* Якімовіч. — *Я не з баязлівага дзесятка, — какетліва бліснула вачыма Ганна.* Макаёнак. *[Дабрыня:] А ключніца ў цябе не з пужлівага дзесятка...* Петрашкевіч. *У прыёмнай — «бах, бах..» Але салдаты не палахлівага дзесятка.* Аношкін.
НЕ З ТАГО́ ДЗЕСЯ́ТКА. *Вык. Разм. Адабр. і неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не так, як хто-н. думае, мяркуе пра яго. *О не, дзетка мая, Стась не з таго дзесятка, каб забыцца пра бацьку.* Сабаленка. — *Ці не пакрыўдзілі мы чалавека, хлопцы? — Не з таго дзесятка ён, — заўважыў Пятрусь Жулега.* Гроднеў.

ДЗЕСЯТКУ • **ПАЦЭЛІЦЬ У ДЗЕСЯТКУ**. Гл. пацэліць.

ДЗЕСЯТУЮ • **ЗА ДЗЕСЯТУЮ ГАРУ**. Гл. гару.

ДЗЕСЯТЫМ • **НА ДЗЕСЯТЫМ НЕБЕ** <*ад чаго*>. Гл. небе.

ДЗЕСЯТЫЯ • **ПРАЗ ДЗЕСЯТЫЯ РУКІ**. Гл. рукі.

ДЗЕСЯЦЬ • **ВЫЦІСКАЦЬ ДЗЕСЯЦЬ ПАТОЎ** *з каго*. Гл. выціскаць.
НІ Ў ПЯЦЬ НІ Ў ДЗЕСЯЦЬ. Гл. пяць.

ДЗЕЎКАХ • **СЯДЗЕЦЬ У ДЗЕЎКАХ**. Гл. сядзець.

ДЗЕЦЬ • **ДЗЕ ВОЧЫ ДЗЕЦЬ**. Гл. дзяваць.
Не ведаць, **КУДЫ́ ДЗЕ́ЦЬ (ПАДЗЕ́ЦЬ) <СВАЕ́> РУ́КІ**. *У знач. дадан. ск. Разм.* (Не ведаць) як паводзіць сябе ў няёмкім становішчы, пры адчуванні збянтэжанасці, сарамлівасці і пад. **Сін**: дзе вочы дзяваць. *У кватэру ўвайшоў Азаркевіч, ён па-ранейшаму хацеў трымацца проста, але адчуваў сябе скаваным і, нібы вучань, вінаватым. Ён не ведаў, куды дзець рукі.* Гурскі. *Анежка была разгубленая. Здавалася, што яна не ведала, куды падзець свае рукі.* Броўка. — *А ты сядай! — звярнуўся ён [Зімчук] да Валі, заўважыўшы, што яна глядзіць на яго шырока адкрытымі вачыма і не ведае, куды падзець рукі.* Карпаў.
Не ведаць, **КУДЫ́ СЯБЕ́ ДЗЕ́ЦЬ (ПАДЗЕ́ЦЬ)**. *У знач. дадан. ск. Разм.* (Не ведаць) чым заняцца, што рабіць ад нудоты, апатыі і пад. *Грышка стаяў, прысаджваўся і хадзіў, як непрыкаяны, не ведаў, куды сябе дзець.* Рубанаў. *Двое васьмікласнікаў уцяклі з урокаў. На вясеннім п'яным паветры ўцекачы неўзабаве ачмурэлі і не ведалі, куды сябе падзець.* Карпюк. *Гошкава змена ў піянерскім лагеры ўжо скончылася. І вось бадзяўся ён па двары, не ведаючы, куды падзець сябе.* Філімонава.
НЕДЗЕ ВОЧЫ ДЗЕЦЬ *каму*. Гл. недзе.

ДЗЕЯННЯ • **МІНА ЗАПАВОЛЕНАГА ДЗЕЯННЯ**. Гл. міна.

ДЗЁГЦЕМ • **МАЗАЦЬ ДЗЁГЦЕМ** *каго, што.* Гл. мазаць.

ДЗЁГЦЮ • **ЛЫЖКА ДЗЁГЦЮ <У БОЧЦЫ МЁДУ>**. Гл. лыжка.

ДЗЁН • **ДА КАНЦА ДЗЁН**. Гл. канца.
ДА СКОНУ ДЗЁН. Гл. скону.
НА СХІЛЕ ДЗЁН. Гл. схіле.

ДЗЁННА • **ДЗЁННА І НО́ЧНА**. *Акал. Кніжн. Ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Увесь час, пастаянна. **Сін.**: і дзень і ноч. *Каб узняць нашу мастацкую літаратуру на сусветны ўзровень, трэба не пакладаючы рук працаваць дзённа і ночна, як гэта рабілі рэпрэзентатары лепшых сусветных літаратур.* Глыбінны. *Збіраліся часцей у Барыса Сысы, які прыдбаў недзе за свае іконы прыёмнік і «дзённа і ночна» слухаў Маскву.* Марчук. *З яе [святой абіцелі] пойдзе ва ўсе куткі дзяржавы святло хрысціянскай веры, бо будуць там дзённа і ночна працаваць святары і летапісцы.* Дайнека.

ДЗЁРУ • **ДАВАЦЬ ДЗЁРУ**. Гл. даваць.

ДЗІВА • **ДЗІ́ВА ШТО**! *Разм.* **1**. *Узнач. узмацн. часціцы.* Так, безумоўна, няўжо ж не. **Сін.**: а нягож; а як жа; чаму <ж> не; яшчэ як. *[Скіба:] Мястэчка Гневань чулі? [Дзед Бадыль:] Уга! Дзіва што! Колькі разоў быў там.* Крапіва. — *Я-то гатоў, а старая усё божкае. — Баіцца... — Дзіва што!— заступілася за Хоневу матку Арына.* Мележ. *Каб жа знайшлася гэтакая добрая дзеўка, як ты, то дзіва што ажаніўся б.* Лобан.

2. *Выкл.* Інакш быць не можа. Выказванне захаплення, радасці, згоды і пад. *[Петрык:] Хораша ў вас тут! Цікавага колькі... Шмат! [Біруля:] Дзіва што! Гэта табе не які-небудзь раз'езд. Вузлавая станцыя!* Шынклер. *[Сымонка:] Народу ў нас цяпер колькі, дзядзька Рабіна. А-ей!.. Ды ўсё новыя прыходзяць. Як грыбы пасля дажджу... [Рабіна:] Дзіва што! Пакажы толькі дарогу. Гэта ж першаму трэба адважыцца ды пачатак пакласці, а тады ўжо і астатнія пойдуць.* В.Вольскі.

НА ДЗІ́ВА. *Акал. Разм.* **1**. *які, як.* Надзвычай, вельмі. **Сін.**: на рэдкасць; як ніколі *які* (у 2 знач.). *Заходзіць Мікалай Сяргеевіч, чалавек пажылы, невялікага росту, але на дзіва рухавы для сваіх год.* Макаёнак. *Мой новы гаспадар быў на дзіва гаваркім чалавекам.* М.Капыловіч. *На гэты раз на дзіва спакойна трымаў сябе Андрушка Шэмет.* Лобан.

2. Надзвычай добра, цудоўна, выдатна. **Сін.**: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дорага; на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *А чорны грунт — дванаццаць цалей! Жыт[ы] там родзяцца на дзіва: як едзеш між хлябоў вясною, ў іх конь хаваецца з дугою!* Колас.

3. *каму.* Так, што хто-н. можа захапіцца, здзівіцца і пад. *Міхал напамінае, як летась ён усім на дзіва ўпаляваў зайца шчасліва, калі той здуру памыліўся і сам у яму заваліўся.* Колас.

ДЗІВОСЫ • **ДЗІВО́СЫ НА КАЛЁСАХ**. *Адз. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Штосьці неверагоднае, незвычайнае. **Сін.**: пацеха з пустога меха; цуд у рэшаце; цырк на дроце. *[Нарэйка:] Яго, як ініцыятыўнага, энергічнага і перспектыўнага работніка, прызначаюць — дырэктарам. Ура! [Максімаўна:] Ну і дзівосы на калёсах...* Зуб. — *Самы сапраўдны зялёны гарошак! Навучыліся, чэрці.. — Дзівосы на калёсах!* Гіль. *Дзівосы на ка-*

лёсах, участковы кажа, што сям'я Малінцоў нармальная. Сам Малінец працуе шафёрам. Жонка ў п'янстве не зафіксавана. Асіпенка.

ДЗІВУ • **ДЗІВУ ДАВАЦЦА**. Гл. давацца.

ДЗІРАВАЯ • **ДЗІРАВАЯ ГАЛАВА** *ў каго, чыя.* Гл. галава.

ДЗІРАВЫМ • **НАРАДЗІЦЦА Ў ДЗІРАВЫМ КОРАБЕ**. Гл. нарадзіцца.

ДЗІРАК • **ЗАТЫКАННЕ ДЗІРАК** *<у чым>*. Гл. затыканне.

ДЗІРКА • **ДЗІ́РКА АД АБАРА́НКА**. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Разм. Іран.* Зусім нічога. **Сін.**: голаму за пазуху; ні грана; ні сінь-пораху; ні фіга; ні халеры; ні храна; ні чорта; ні шыша. *Я стараўся, стараўся, а ты як шнурам адмераў — тут жа цюцелька ў цюцельку... А за мае старанні што — дзірка ад абаранка?* І.Капыловіч. *[Міхайлаў:] У руках народа, мілая мая рэвалюцыянерка, пакуль што дзірка ад абаранка, а не ўлада.* Васілеўскі. *З усяе сілы [я] вымагаўся, каб узбіцца на нейкую капейчыну ды агораць сваю гаспадарку — дзе там, дасяг гэта самае... дзірку ад абаранка.* Мік. Ткачоў.
Патрэбны, трэба **ЯК ДЗІ́РКА Ў МО́СЦЕ**. *Акал. Разм. Іран.* Зусім не, нікольні не (патрэбны хто-, што-н. каму-н.). **Сін.**: як зайцу стоп-сігнал; як леташні снег; як пятае кола ў возе; як рыбе парасон; як сабаку пятая нага. *Іван усміхнуўся, горка і злосна, і кінуў абразліва: — Пляваць я хачу на вас усіх! А спогадзь твая патрэбна мне як дзірка ў мосце!* Колас. *Ат, няма пра што гаварыць. Трэба мне тыя мужчыны як у мосце дзірка.* Грахоўскі. *«Ашчаслівілі» калгас. Калі такі завод не патрэбен наогул, то калгасу ён патрэбен як у мосце дзірка.* Дуброўскі.

ДЗІРКІ • **ЗАТЫКАЦЬ ДЗІРКІ** *кім, чым, у чым, дзе.* Гл. затыкаць.
ЗАТЫЧКА ВА ЎСЕ ДЗІРКІ. Гл. затычка.
САПЦІ Ў ДЗВЕ ДЗІРКІ. Гл. сапці.

ДЗІРКУ • **ЗАЛАТАЦЬ ДЗІРКУ** *кім, чым, у чым.* Гл. залатаць.

ДЗІЎНАЯ • **ДЗІЎНАЯ РЭЧ**. Гл. рэч.

ДЗІЦЯЧЫ • **ДЗІЦЯЧЫ ЛЕПЕТ**. Гл. лепет.

ДЗІЧКІ • **ХО́ЦЬ БЫ ДЗІ́ЧКІ** *каму. Абл. У безас. ужыв. Разм.* Нічога не робіцца з кім-н., нічога не ўздзейнічае на каго-н. **Сін.**: і не знайся (у 2 знач.); хоць бы цвік *<каму>*; хоць бы хны (у 2 знач.); хоць бы што (у 2 знач.). *Ну і выгляд у цябе, браце... Бы ў таго пана Вішпінга — дай ты веры! Столькі гадоў маеш, усё сваё жыццё таксама тыраў — на маіх вачах было, а — хоць бы дзічкі! Твар — бялявы! Сам — мажны!* Карпюк.

ДЗЬМЕ • **АДКУЛЬ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ**. Гл. вецер.
КУДЫ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ. Гл. вецер.
Ведаць і пад. **КУДЫ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ**. Гл. вецер.

ДЗЬМУЦЬ • **ДЗЬМУЦЬ У АДНУ ДУДКУ** *з кім.* Гл. іграць.
ДЗЬМУЦЬ У ДУДКУ *чыю, каго, каму.* Гл. іграць.
<І> У ВУ́С <САБЕ́> НЕ ДЗЬМУ́ЦЬ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. *Часцей у 3-й ас. адз. і мн.* Не звяртаць ніякай увагі на што-н., не турбавацца. **Сін.**: і вокам не вядзе; і вухам не весці; <і> не лыс; не шманае; хоць бы хны (у 1 знач.); хоць бы што (у 1 знач.). *— На бок! — гукалі часамі Мікалаю, а Мікалай і ў вус сабе не дзьмуў, бо нічога не чуў.* Колас. *Жывуць і ў вус не дзьмуць прыстасаванцы хітрыя.* Панчанка. *Калі ласка, я так і ведаў, што ён дзе-небудзь вылежваецца і ў вус не дзьме!* Шамякін.

ДЗЮРКІ • **ДЗВЕ́ ДЗЮ́РКІ Ў НО́СЕ І СКАНЧЫЛО́СЯ**. *Убезас. ужыв. Прает. Жарт.* На гэтым і канец. Ужыв. як выказванне пра завяршэнне чаго-н. **Сін.**: вось і ўсё. *[Сцяпан:] Што ж, каханенькія, родненькія, зайграйце, калі ласка, яшчэ што-кольвечы на адходнае госцікам, а там дзве дзюркі ў носе і скончылося.* Купала. *[Адамейка:] Вось і ўся неўміручасць. Дзве дзюркі ў носе і скончылося, як той казаў. І зноў мы ўсе роўныя. І ніхто нас не дзеліць на вечных і абязвечаных.* Крапіва.

ДЗЯВАЦЬ • *Не ведаць,* **ДЗЕ́ (КУДЫ́) ВО́ЧЫ ДЗЯВА́ЦЬ (ДЗЕ́ЦЬ, ПАДЗЕ́ЦЬ)**. *Узнач. дадан. ск. Разм.* (Не ведаць) што рабіць у няёмкім становішчы, пры адчуванні сораму, збянтэжанасці, ганьбы. **Сін.**: куды дзець <свае> рукі. *Макрына выбегла з адрыны, як аблітая жарам. Яна не ведала, дзе дзець вочы, як сустрэцца з чалавекам.* Баранавых. *Здаралася, што ў аддзяленні заставаўся [Мацвей Захаравіч] адзін, як палец, і тады не ведаў, куды дзяваць вочы: усе хлопцы на дне ракі, а ты вось жывы, нават не паранены.* Парахневіч. *Сорамна нам было пасля гэтага, кожны не ведаў, дзе вочы падзець.* Дамашэвіч. *Ад няёмкасці я не ведаў, куды падзець вочы.* Карпюк.

НЕДЗЕ ВОЧЫ ДЗЯВАЦЬ *каму.* Гл. недзе.

ДЗЯДЗЬКА • **І КВІТА <ДЗЯДЗЬКА> МІКІТА**. Гл. квіта.

ЯК ДЗЯ́ДЗЬКА Ў ВІ́ЛЬНІ. *Акал. Разм.* Збянтэжана, непрывычна, ніякавата (адчуваць сябе, паводзіць сябе і пад.). *З усіх, хто ў зале, бадай адзін ён [Веньямін] парыцца ў чорным пінжаку з невялікімі адвіслымі лацканамі. «Як дзядзька ў Вільні», — мільганула думка.* Навуменка. *І жанчына за пультам, і дзяўчына ля акна смяшліва цікавалі за мной: маўляў, што за дзівак урываецца да іх у час работы ды яшчэ паводзіць сябе як дзядзька ў Вільні.* Радкевіч. *Праспект з патрэбай пільнай у два бакі імчыцца. Стаю як дзядзька ў Вільні, хоць і сяджу як быццам...* Зуёнак.

ДЗЯДЫ • **ВАДЗІЦЬ ДЗЯДЫ**. Гл. вадзіць.

ЯК НА ДЗЯДЫ́. *Разм.* **1**. *Акал.* Выдатна, уволю (наесціся, пад'есці). **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць распёражыся; як дурны на памінках; як не ў сябе; як у прорву. *[Скіба:] Ну як, таварыш Бадыль, накармілі вас? [Дзед Бадыль:] Дзякую. Наеўся як на дзяды.* Крапіва. *Са смакаваннем гаварыў Пестрак, што ў першую чаргу мы зойдзем у закусачную... — Пад'ямо як на дзяды, — цмокаў Пестрак і рагатаў на ўсю камеру.* Міско.

2. *чаго. Убезас. ужыв.* Вельмі многа. Пра яду. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла ў *каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.), дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *у каго*; з горла прэ *у каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі

каго, чаго; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Праўду кажучы, найбольш вінават быў у гэтай бядзе сам Сцёпка: хоць любіў, каб яды было як на дзяды, але хацеў, каб работы было, як у нядзелю.* Ядвігін Ш. *Дрэмлючы, нічога не выдрамлеш. А то [іншым] хочацца, каб яды — як на дзяды, а каб рабіць — як у нядзельку.* «Полымя».

ДЗЯКАВАЦЬ • **ДЗЯ́КАВАЦЬ БО́ГУ**. *Толькі ў гэтай форме. Разм.* **1**. *Вык. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вялікі, даволі значны. **Сін**.: дай божа (у 3 знач.). *Хатка наша маленькая, а пан Дабрадзей — дзякаваць богу, дык нам і павярнуцца няма дзе ў нашай хатцы.* Крапіва.

2. *У знач. пабочн. сл.* Выказванне радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны. **Сін**.: дзякуй богу (у 4 знач.); слава алаху; слава богу (у 3 знач.); хвала алаху; хвала богу (у 2 знач.); хваліць бога. *[Пісьмо] ад вашага Івана! Піша, што ўсё, дзякаваць богу, добра.* Брыль. *А не паслухаеце, штыкамі выпарам, бо, дзякаваць богу, ёсць цяпер каму за парадкам сачыць...* Лынькоў.

ДЗЯКУЙ • **ДЗЯ́КУЙ БО́ГУ**. *Толькі ў заг. л. Разм.* **1**. *Акал. ці ў знач. галоўн. ск.* Вельмі добра. **Сін**.: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дарага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. — *Усё табе расказаў як на духу... — казаў Цярэнцій. — Жыву — дзякуй богу.* Ракітны. *Ціток павесялеў: дзякуй богу, што не яго ловяць.* Лобан. *[Лобыш:] Ох, дзякуй богу, што ўсё ў парадку.* Козел.

2. *Вык. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі добры. **Сін**.: адным словам[1]; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *А так ён — сынок — дзякуй богу! Грэх паганае што сказаць!* Мележ. *[Язва:] Праўда, глянуўшы на вас, адразу можна сказаць, што справы ў вас — дзякуй богу.* Крапіва.

3. *У безас. ужыв.* Вельмі многа чаго-н. **Сін**.: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не ханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край

чаго; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Каб вам не здавалася, што у вас нехта стаіць над каркам, — пайду. У мяне сёння работы — дзякуй богу.* Пташнікаў.

4. *У знач. пабочн. сл.* Выказванне радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны. **Сін**.: дзякаваць богу (у 2 знач.); слава алаху; слава богу (у 3 знач.); хвала алаху; хвала богу (у 2 знач.); хваліць бога. *Кажуць, бандыты па лясах ёсць. Каля нас-то пакуль, дзякуй богу, не чуваць нічога.* Чорны. *І такога гаротнага плачу мне, дзякуй богу, не давялося чуць больш у маім жыцці.* Караткевіч.

ДЗЯ́КУЙ (-Ю) ЗА ЛА́СКУ. *Выкл. Разм. Іран.* Выказванне нязгоды з чыёй-н. непрымальнай прапановай. **Сін**.: дзякуй у шапку *каму. — Прыехалі б на аўтазавод. Запчастак тых... — Дзякуй за ласку, — сказаў Жукавец. — За ламачыну ўзялі машыну мукі!* Мыслівец. *А можа, ваш гурток адзін з такіх, якімі кіруе набожная пані з Антокалю? Дык дзякую за ласку. Мне гэта не патрэбна.* Мядзёлка.

ДЗЯ́КУЙ (-Ю) У ША́ПКУ *каму. Выкл. Разм. Іран.* Выказванне нязгоды з чыёй-н. непрымальнай прапановай. **Сін**.: дзякуй за ласку. *— Не хочаце — скажыце. А то на ўсіх ляжа пляма. — Дзякуй у шапку, — ашчэрыўся Сізых. — Ведаем такіх субчыкаў. Прызнайся — хопіш дзевяць грамаў.* Навуменка. *— Ды ціха вы, во людзі! Папярэдзяць жа калі што... — Дзякую табе ў шапку. Я лепш сам сябе папярэджу.* Карпаў. *[Брыгадзір:] Камандзіруйце ў раён інжынера, дык ён і здабудзе ўсё, што трэба. [Старшыня:] Ага, дзякуй табе ў шапку. Пашлі інжынера, а ён не праверне справу, дык ты да мяне зноў будзеш хадзіць?* Пянкрат.

ЗА ДЗЯ́КУЙ. *Акал. Разм.* Бясплатна, дарэмна (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін**.: за прыгожыя вочы; за так (у 1 знач.); на дурніцу (у 2 знач.). *Людзі параілі [папу] па гонтах саломаю пакрыць... Добрая людская рада. Гонтаў, хто іх дакупіцца. А кулёў за дзякуй можна сабраць з прыходу.* Калюга. *— Зразумейце нас правільна: мы — сезоннікі, і за дзякуй рабіць непрывычныя. — За дзякуй?.. А вы што, гуляць сюды прыехалі?* Масарэнка.

ДЗЯЛІЦЬ • **ДЗЯЛІЦЬ НЯМА ЧАГО** *каму*. Гл. няма.

ДЗЯЛІ́ЦЬ ШКУ́РУ (СКУ́РУ) НЕЗАБІ́ТАГА МЯДЗВЕ́ДЗЯ. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загадзя размяркоўваць прыбытак у яшчэ не зробленай справе. *Мікульскі напіраў на тое, што немцы часам любяць дзяліць шкуру незабітага мядзведзя.* Місько. *Кожны сабе хоча нешта ўварваць. А рваць пакуль што няма чаго... Дзелім шкуру незабітага мядзведзя...* Сачанка. *— Што будзем рабіць з голымі рукамі, калі спалім эшалон? На плячах многа не панясеш. Пра транспарт трэба думаць... — Скуру незабітага мядзведзя дзеліш, таварыш Васількевіч.* Навуменка.

ДЗЯМ'ЯНАВА • **ДЗЯМ'ЯНАВА ЮШКА**. Гл. юшка.

ДЗЯРЖЫСЯ • **АДНО́ ДЗЯРЖЫ́СЯ**! *Выкл. Разм. Часцей адабр.* Выказванне высокай ацэнкі сілы, якасці і пад. чаго-н. **Сін**.: толькі трымайся. *Гаворыць дзядзька на хлапчынку: — Няхай павараецца часінку, каб сокам добра праняліся, тады, брат, — эх! адно дзяржыся!* Колас. *Не бойся, дзядзька, так зажывём, адно дзяржыся!* Крапіва.

ДЗЯРЫ • **ХО́ЦЬ ХРЭ́Н ДЗЯРЫ́** *аб што. Толькі ў гэтай форме. Вык. ці азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словам *твар*. Васпаваты, рабы (твар). **Сін**.: як чорт гарох малаціў *на чым. Выдзерыкуст адразу як мае быць пазнаўся на пекнасці хлапца, бо аб Міхася твар хоць хрэн дзяры. Сколькі вываратняў на ім воспа накачала.* Цётка.

ДЗЯРЭ • **МАРОЗ ПА СПІНЕ <ДЗЯРЭ>** *у каго, каго, чыёй.* Гл. мароз.

ДЗЯЎБЦІ • **ДЗЯЎБЦІ́ Ў ГАЛАВУ́** *каму, чыю. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва пераконваць каго-н. у чым-н. **Сін.**: капаць на мазгі *каму*; убіваць у галаву *каму што* (у 2 знач.); уводзіць у вушы *каму што* (у 2 знач.); укладваць у галаву *каму што* (у 2 знач.). *Я табе гэта і без людзей гаварыла, кожны дзень дзяўбла табе ў галаву, што зноў пасля пачнецца калатня ў хаце...* Чорны. **УДЗЯЎБЦІ Ў ГАЛАВУ** *каму, чыю. Зак. Маўчыць стары... Але чуе Тадора сваім нутром, што ўдзяўбла яму ў галаву. На нявестку яшчэ горш стаў ваўком глядзець.* Крапіва. *[Гарбач] хоча ўдзяўбці ў гэтыя галовы, што толькі яны самі гаспадары свайго лёсу, свайго шчасця і не павінны дазваляць каму брыдзіць у іх уласнай хаце.* Мурашка.

ДЗЯЦЕЙ • **ДЗЯЦЕЙ НЕ ХРЫСЦІЦЬ** *з кім.* Гл. хрысціць.
ПАКАЗАЦЬ ЯК БАРСУК <СВАІХ> ДЗЯЦЕЙ ГЛАДЗІЦЬ *каму.* Гл. паказаць.
ЧОРТ ДЗЯЦЕЙ КАЛЫША *каму.* Гл. чорт.

ДНА • **ВЫПІЦЬ ГОРКУЮ ЧАШУ ДА ДНА.** Гл. выпіць.
ДА <СА́МАГА> ДНА́. *Акал. Разм.* Поўнасцю, цалкам (зведаць, зразумець, скарыстаць і пад.). *Заспявай ты мне песню такую, каб душу мне паліла яна, каб у ёй ты нядолю людскую і ўсё вычарпаў гора да дна.* Колас. *І я зразумеў усё, да самага дна, у гэтай дзяўчыне.* Караткевіч. *Нам трэба да дна пазнаць кожнага чалавека ў сваей вёсцы, а таксама, каго можна, і ў бліжэйшых вёсках...* Пестрак.
З ДНА́ МАРСКО́ГА <u>*даставаць (дастаць).*</u> *Акал. Разм.* Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. **Сін.**: з дна мора; з-пад зямлі на тым свеце; пад зямлёй. *Ах, шулер! Дарэмна я не пусціў яму кулю ў лоб за шулерства. Ну, гад, я цябе дастану з дна марскога!* Шамякін. *Я цябе з дна марскога дастану! З любога Эльбруса спару!* Місько. *[Вецер:] І калі вы бліжэй Слуцка спыніцеся — наракайце на сябе. З марскога дна дастанем.* Караткевіч.
З ДНА́ (СА ДНА́) МО́РА <u>*даставаць (дастаць).*</u> *Акал. Разм.* Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. **Сін.**: з дна марскога; з-пад зямлі; на тым свеце; пад зямлёй. *Сакратару Малашкіну Харытон Бабёр сказаў пра Вераб'я: — Гэта такі чалавек, які з дна мора дастане, калі трэба.* Пестрак. *Казалі [салдаты], што са дна мора мяне дастануць, не схаваюся.* Гарэцкі.
НІ ДНА́ НІ ПАКРЫ́ШКІ *каму, чаму. Выкл. Праст.* Пажаданне ўсяго найгоршага. **Сін.**: гары ён гарам; каб пуста было *каму*; прападзі пропадам *што, хто. Дайце ж перадышкі, няхай «роя» спухне. Ні дна ні пакрышкі ёй, лацінскай кухні!* Колас. *— Усё хварэеш?.. — Так, ужо другі тыдзень, як скруціла... Каб гэтай немачы ні дна ні пакрышкі..* «Вожык». *Ён быў ці не ён — каб яму ні дна ні пакрышкі — зноў-такі Жораў добра не разгледзеў: ноч ужо была ў лесе, цёмна, магло і здацца.* Пташнікаў.
ПІЦЬ <ГОРКУЮ> ЧАШУ ДА ДНА. Гл. піць.

ДНЕ • **НА ДНЕ́ ДУШЫ́ (СЭ́РЦА).** *Акал. Разм.* Унутрана, употайкі, падсвядома. **Сін.**: на сподзе душы; у глыбіні душы. *На дне душы хавалася шкадоба да сваёй зямлі...* Пестрак. *І хоць было зусім ясна, што самалёты не мінуць Узлесся, дзесьці на дне душы ў Кастуся цеплілася надзея, што вёска ўцалее.* Шахавец. *Недзе на дне душы знаходзіў [Альшэўскі] задаволенасць, што вось собіла яму раздзяліць яе [Верын] лёс, яе цяжар.* Калеснік. *[Хрысціна] звыклася, але на дне сэрца яшчэ доўга хавала слабую надзею.., можа, і яе Хвёдар недзе жыве.* Каліна.

ДНЁМ • <u>*Жыць*</u> **АДНЫ́М (СЯГО́ННЯШНІМ, СЁННЯШНІМ) ДНЁМ.** *Акал. Разм.* Без клопату пра будучае, не задумваючыся пра наступствы, без разлікаў наперад. **Сін.**:

жыць як набяжыць. *Людзі сёння жывуць адным днём, хапаюць усё, што трапляецца пад рукі, што кепска ляжыць...* І.Капыловіч. — *Ці чуюць вось гэтыя людзі набліжэнне часу, калі мы выступім?.. — Што ім да таго: яны жывуць сягонняшнім днём — момантам.* Гартны. *На мяжы хмызнякоў і поля вырастаў з дошак і бярвення пасёлак, дзе людзі не асталёўваліся як мае быць, а жылі сённяшнім днём...* Чорны. *Збоку можна было падумаць, што Драгун жыве без ніякага плана, стыхійна, сённяшнім днём.* Дамашэвіч.

ДЗЕНЬ ЗА ДНЁМ. Гл. дзень.

ДНЁМ З АГНЁМ *не знойдзеш, не знайсці; шукаць, пашукаць. Акал. Разм.* **1**. Ніякім чынам, аніяк (не знойдзеш, не знайсці каго-, чаго-н.). **Сін**.: з сабакамі; са свечкай. *[Піліп:] Такога адважніка, як я, днём з агнём не знойдзеш.* Родзевіч. *Кавы ў горадзе днём з агнём было не знайсці.* Караткевіч.

2. З вялікімі цяжкасцямі, прыкладаючы значныя намаганні (шукаць, пашукаць каго-, што-н.). *Не ўзышла [кукуруза], не захацела ўзысці. Бяда. А хто вінаваты? Няма вінаватага. Днём з агнём шукай, а не знойдзеш.* Паўлаў. *Двое ж з вас толькі — меншых — і засталося ў мяне. А такой Мані, як наша, днём з агнём пашукаць...* Брыль.

ЗАДНІМ ДНЁМ. Гл. чыслом.

НІ ДНЁМ НІ НО́ЧЧУ. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Ніколі, увесь час. **Сін**.: ні на адну мінуту; ні на міг; ні на секунду. *Масавыя экзекуцыі не спыняліся ні днём ні ноччу.* Лынькоў. *З паліцая вока не спускай. Ні днём ні ноччу.* Навуменка. *Лукіна пачала даймаць думка, што ён нешта ў расследаванні недагледзеў, праваронія, і гэтае «нешта», як насланнё, ні днём ні ноччу не давала спакою.* Праўдзін.

ДНІ • **ДЗЕНЬ ПРЫ ДНІ**. Гл. дзень.

ДНІ́ ЗЛІ́ЧАНЫ *чые, каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Каму-н. засталося зусім нядоўга жыць. **Сін**.: не жылец <на белым свеце>. *Так будзе лепш і табе, і мне, бо цягнуцца табе да Дубіны няма сэнсу — дні яго злічаны, так ці іначай.* Колас. *Бацька.. хварэў на рак печані, дні яго былі злічаны, і ліст яго быў развітаннем з сынам.* Гарэцкі. *[Ніна] ведала, што не вернецца, не будзе жыць Клава. Злічаны дні Клаўкі.* Мележ.

ДНО • **АПУСКАЦЦА НА ДНО**. Гл. апускацца.

ЗАЛАТО́Е ДНО́. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Функц. не зам.* Вельмі багатая крыніца даходу. **Сін**.: залатая жыла. *Трэба было ахапіць усё Палессе. Пошукі залатога дна разгортваліся ў шырокіх маштабах.* Дуброўскі. *Марта лічылася багатай нявестай. Пасля смерці бацькоў, па спадчыне, да яе пераходзіла ферма. А гэта лічылася ў Германіі залатым дном.* Машара.

ЛЕГЧЫ НА ДНО. Гл. легчы.

ДНОМ • **ДАГАРЫ ДНОМ**. Гл. дагары.

ПЕРАВАРОЧВАЦЦА ЎВЕРХ ДНОМ. Гл. пераварочвацца.

ПЕРАВАРОЧВАЦЬ УВЕРХ ДНОМ. Гл. пераварочваць.

ДНЯ • **ДЗЕНЬ АДА ДНЯ**. Гл. дзень.

З ДНЯ́ НА ДЗЕ́НЬ. *Акал. Функц. не зам.* **1**. У самы бліжэйшы час, у адзін з бліжэйшых дзён (чакаць, пачаць рабіць што-н.). **Сін**.: гэтымі днямі (у 1 знач.); на <гэтых> днях (у 1 знач.); не сёння-заўтра; не цяпер дык у чацвер; рана ці позна. *Варка-арматуршчыца з дня на дзень чакала, што яе выпішуць, і з ранку да ночы нешта вышывала.* Грахоўскі. *Ці чула ты — арыштавалі Петруся. І з дня на дзень можна чакаць...* Гартны.

2. Паступова, з кожным днём. **Сін**.: дзень ада дня (у 1 знач.); дзень за днём (у 1 знач.); з дня ў дзень (у 1 знач.). *З дня на дзень у зале ўсё больш пустых крэслаў.* Мележ.

З ДНЯ́ Ў ДЗЕ́НЬ. *Акал. Функц. не зам.* 1. Паступова, з кожным днём. **Сін**.: дзень ада дня (у 1 знач.); дзень за днём (у 1 знач.); з дня на дзень (у 2 знач.). *З дня ў дзень з начлегамі цяжэй.* Колас. *З дня ў дзень усё больш прывыкае [хлопец] да новай справы...* Палтаран.

2. Безупынна, штодзённа. **Сін**.: дзень ада дня (у 2 знач.); дзень за днём (у 2 знач.); дзень пры дні; дзень у дзень. *Праўда, потым яда трохі прыелася, што ўсё адно і адно з дня ў дзень.* Гарэцкі. *Сядзеў Хвошч усю зіму, з дня ў дзень, у гэтым пакоіку і панура прыслухоўваўся да гоману за сцяной.* Самуйлёнак.

НА ЗЛОБУ ДНЯ. Гл. злобу.

НІ ДНЯ́ НІ НО́ЧЫ няма, не было, не будзе. *Дап. Разм.* Ні хвіліны спачыну, перапынку ў працы, занятках і пад. *Апрануўся [Сцёпа], а матка, лежачы на ложку: — Поўнач!.. Божухна-бацюхна... Няма ні дня ні ночы! Як тыя непрыкаяныя.* Баранавых. *Жніво пачынаецца, ні дня ні ночы не будзе.* Мележ. *Ой і рабілі ж людзі! Як падумаеш, дык адкуль у іх столькі сілы бралася. Галодныя, халодныя, а не было ім ні дня ні ночы.* Палтаран.

ПАРАДАК ДНЯ. Гл. парадак.

ШУКАЦЬ УЧАРАШНЯГА ДНЯ. Гл. шукаць.

ДНЯВАЦЬ • <І> **ДНЯВА́ЦЬ І НАЧАВА́ЦЬ** *дзе, у каго. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Неадлучна ці амаль неадлучна знаходзіцца дзе-н. *Рыбак — гэта Тамаш, нездарма кожнае лета прападае ён на Дняпры, і днюе і начуе ў лугах.* Лупсякоў. *— Ты яшчэ не рыбак, — заўважыла Вера. — У нас у пасёлку заядлых рыбакоў хапае, яны на разліве і днююць і начуюць.* Ярашэвіч. *Прохар сыходзіў куды-небудзь з хаты, а найчасцей за ўсё ў сваю сукнавалку. Ён там дняваў і начаваў з парабкамі.* Сабаленка. *Днявала і начавала [Любка] на ферме. Захварэе хто з даярак — падмяняла.* І. Капыловіч.

ДНЯМІ • **ГЭ́ТЫМІ ДНЯ́МІ**. *Акал. Разм.* 1. Вельмі хутка, у самы бліжэйшы час (будзе што-н. зроблена). **Сін**.: з дня на дзень (у 1 знач.); на <гэтых> днях (у 1 знач.); не сёння-заўтра; не цяпер дык у чацвер; рана ці позна. *— Дык прыходзьце ж, таварыш, а то пакрыўдзімся. — Гэтымі днямі прыйду, цётачка.* Галавач. *Клава, я гэтымі днямі зусім, назаўсёды адгэтуль выеду.* Чорны.

2. Зусім нядаўна, некалькі дзён назад (адбылося што-н.). **Сін**.: на <гэтых> днях (у 2 знач.). *Арцель уся з маладых, толькі вось гэтымі днямі набраных з вёскі хлапцоў; звычкі да працы няма, і паказваць трэба.* Шынклер. *Тадору гэтымі днямі пазвалі, і больш яна ў камеру не прыйшла.* Баранавых.

ДНЯХ • **НА <ГЭ́ТЫХ> ДНЯ́Х**. *Акал. Разм.* 1. Вельмі хутка, у самы бліжэйшы час (будзе што-н. зроблена). **Сін**.: гэтымі днямі (у 1 знач.); з дня на дзень (у 1 знач.); не сёння-заўтра; не цяпер дык у чацвер; рана ці позна. *Новае месца, новыя людзі і тая работа ў школе, якую трэба было распачынаць на гэтых днях і да якой ён так доўга гатаваўся, — усё гэта займала яго думкі, і яму было лёгка і добра...* Колас. *Вось на днях павінен адбыцца паўторны.. сход дэлегатаў.* Гартны. *— Я пайду. Прыходзь да нас. — Прыйду на днях.* Галавач. *Чакаць жа няма куды: зіма на днях легчы можа.* Далідовіч.

2. Зусім нядаўна, некалькі дзён назад (адбылося што-н.). **Сін**.: гэтымі днямі (у 2 знач.). *Каля хаты старшыні калгаса Якуба яшчэ на днях расла высокая старая ліпа, шырока раскінуўшы свае густалістыя галіны.* Якімовіч. *Трэда клёпку канчаць. Прыязджаў жа на днях прадстаўнік з камбіната, прасіў паскорыць.* Кудравец.

НЕ ПА ДНЯ́Х, А ПА ГАДЗІ́НАХ расці, развівацца, павялічвацца і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка. **Сін**.: як грыбы <пасля дажджу>; як на дражджах. *І на славу рос хлапчы-*

на, не па днях, а па гадзінах. Якімовіч. *Малады, здаровы, Чыгір папраўляўся не па днях, а па гадзінах.* Гурскі.

ДОБРА • **ЯЗЫК ДОБРА ПАДВЕШАНЫ** *ў каго.* Гл. язык.

ДОБРАГА • **УСЯГО ДОБРАГА!** Гл. усяго.
ЧАГО ДОБРАГА. Гл. чаго.

ДОБРАЕ • **ЗА ДОБРАЕ НАДВОР'Е.** Гл. надвор'е.

ДОБРАЯ • **ДОБРАЯ МІНА ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ.** Гл. міна.

ДОБРУЮ • **РАБІЦЬ ДОБРУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ.** Гл. рабіць.

ДОБРЫ • **БУДЗЬ ДОБРЫ.** Гл. будзь.
ДЗЕНЬ ДОБРЫ! Гл. дзень.
ДОБРЫ ВЕЧАР! Гл. вечар.
ДОБРЫ ГЕНІЙ. Гл. геній.
ДОБРЫ ІНТЭРАС! Гл. інтэрас.
НА ДОБРЫ ЛАД. Гл. лад.
НА ДОБРЫ РОЗУМ. Гл. розум.
У ДОБРЫ ЧАС! Гл. час.

ДОБРЫМ • **НА ДОБРЫМ СЛОВЕ.** Гл. слове.
ПАМІНАЦЬ ДОБРЫМ СЛОВАМ *каго, што.* Гл. памінаць.

ДОЖДЖ • **ДО́ЖДЖ ЗА КА́РАК (ЗА ШЫЮ) НЕ ЛЬЕ́ (НЕ КА́ПАЕ).** *У безас. ужыв. Разм.* Няма прычын спяшацца. **Сін.**: за шыю не капае; не гарыць *у каго*; не капае *над кім, над чым*; не на пажар; паспееш з козамі на торг. — *Я добра падумаў ужо. Усё збіраўся табе сказаць. — Чаму ж не сказаў? — Дождж за карак не ліў.* Чорны. — *Так, так, пане Жукоўскі! Дождж за шыю не капае, часу хопіць. Трэба ўсё добра абдумаць, абмазгаваць...* Чарнышэвіч.
ЗАЛАТЫ́ ДО́ЖДЖ. *Часцей адз. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Вялікія грашовыя сумы, прыбыткі. *Я гавару аб Амерыцы прадпрыемцаў, бізнесменаў, пражорлівых і ненасытных манапалістаў, для якіх вайна была не чым іншым, як залатым дажджом, невычэрпнай крыніцай шалёных прыбыткаў і звышпрыбыткаў.* Лынькоў. *Будзем будаваць гідрастанцыю. Справа сур'ёзная, гонар для ўсяго раёна, але на залаты дождж не спадзявайся.* Шамякін. *Напрыклад, вось вы.., для якога ў маленстве калыску абсыпалі ўсю залатымі дажджамі, — вы бачылі хоць бы калі-небудзь зблізку, як плача няволя буйнымі слязамі?* Глебка.

ДОЖДЖЫКУ • **ПАСЛЯ́ ДО́ЖДЖЫКУ (ДО́ЖДЖЫЧКУ) У ЧАЦВЕ́Р.** *Акал. Разм. Жарт.-іран.* Невядома калі, ніколі. **Сін.**: калі рак <на гары> свісне; на грэчаскія календы; на святое ніколі; на святыя нігды. — *Калі прыйсці? — Заўтра... Паслязаўтра. Пасля дожджыку ў чацвер, — ужо весела жартуючы, сказаў Кавальчук, спадзеючыся, што рыбак усё роўна нічога не пачуе.* Ваданосаў. *Такую хароміну паставілі, а сама з нары не вылазіш! Каму, скажы, ты беражэш свае новыя сцены? Бадзею? Чакай яго пасля дожджыку ў чацвер.* І.Капыловіч. — *А я з табой і толькі з табой. — Са мной пасля дожджычку ў чацвер.* Казько.

ДОЖДЖЫЧКУ • **ПАСЛЯ ДОЖДЖЫЧКУ Ў ЧАЦВЕР.** Гл. дожджыку.

ДОЛЮ • <u>*Выпадаць, прыпадаць*</u> **НА ДО́ЛЮ** *каго, чыю. Дап. Разм.* Для каго-н. *У той незабыўны вечар на долю Наташы выпаў асаблівы, незвычайны поспех.* Краўчанка. *З усяго*

добрага і дрэннага, што здараецца ў жыцці чалавека, на нашу долю прыпадала ў пераважнай большасці апошняе. Самуйлёнак. — *Не ламайся, Аляксей, бяры.. Міша і на тваю долю паклаў, — адсунулася Паранька, даючы месца паміж сабою і Вераю.* Грахоўскі.

ДОМ • **КАЗЁННЫ ДО́М**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Турма. **Сін**.: каменны мяшок (у 1 знач.); неба ў клетку. *А як жа яна пазнала, што я сапраўды з «казённага дома»? А казённы дом — гэта ж турма, даўно ведама ў народзе.* Глыбінны. *Можа б, лепш было, каб цыганка паваражыла... Можа, кінуўшы карты, выпаў бы для іхняга лёсу казённы дом, а ў «што будзе» ляжа далёкая халодная дарога.* Калюга. *Канчаліся гэтыя гулі заўсёды адным і тым жа. Міліцыя, пратакол, суд — і доўгая камандзіроўка ў казённы дом.* Федарэнка.

НЕ ГАЛАВА, А ДОМ САВЕТАЎ *у каго*. Гл. галава.

ДОМА • **І ДО́МА І ЗА́МУЖАМ**. *У безас. ужыв. Разм. Жарт.* Што-н. вельмі выгадна, зручна для каго-н. **Сін**.: і з мукой і не пыльна. *[Юрка:] Паехаць у горад і дамовіцца з якім-небудзь буйным заводам і арганізаваць тут, у нас, вялікі цэх па вырабу нейкіх там дэталяў... Узімку людзі ў нас свабодныя — даём двайны план, улетку ж... І дома і замужам. І завод, і калгас!* Макаёнак. — *От табе і маеш! І дома, як кажуць, і замужам! — уголас казаў Прыстром. «І ўчастак, калі ласка, здавай, і з месца не кратайся. Сядзі, як сядзеў...» — скончыў ён думку ўжо сам для сябе.* Шынклер. *Харошы куток! Шкада, калі рынак куды-небудзь перанясуць. І, галоўнае, у двух кроках ад «вёскі».. вулачка, далей бульвар і шумны вялікі горад. І дома і замужам.* Караткевіч.

НЕ ЎСЕ ДОМА *у каго*. Гл. усе.

НІ ДО́МА НІ ЗА́МУЖАМ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У няпэўным становішчы. Часцей пра жанчыну. *[Лушка:] Падумайце самі, Мітрафан Сазонавіч, — вяселле не можам справіць. Упёрся, як бык. А дзяўчына — ні дома ні замужам.* Макаёнак. — *А цяпер рашыў пажыць адзін. Каб разабрацца ў сабе. — І я вымушана жыць адна, — уздыхнула Маша. — Атрымалася так, што ні дома ні замужам.* Гроднеў.

ЯК ДО́МА. *Акал. Разм.* Свабодна, проста, без сарамлівасці (адчуваць сябе, быць і пад.). **Сін**.: як рыба ў вадзе. *[Жлукта:] Вось ваш столік, таварышы. Будзьце як дома і прабачце, калі мы на хвіліну вас пакінем.* Крапіва. *Шпарка ж ідзе гэты цягнік! Прыгледзеўся, асвойтаўся і тут Алесь. Хутка адчуваў сябе ўжо як дома.* Шынклер. *[Лабыш:] Пан Станіслаў павінен адчуваць сябе ў нас як дома.* Козел.

ДОМІК • **КА́РТАЧНЫ ДО́МІК**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Што-н. нетрывалае, ненадзейнае. Пра планы, разлікі, меркаванні і пад. **Сін**.: мыльная бурбалка. *Уілбур Іўленд напісаў кнігу пад з'едлівай назвай: «Картачныя домікі: правалы Амерыкі на Блізкім Усходзе».* «Полымя».

ДОМУ • **АДБІВАЦЦА АД ДОМУ**. Гл. адбівацца.

ДОЎБНІ • **ЯК ВОЛ ДОЎБНІ**. Гл. вол.

ДОЎГ • **АДДАВАЦЬ АПОШНІ ДОЎГ** *каму*. Гл. аддаваць.

У ДО́ЎГ. *Акал. Разм.* З умовай звароту ці з далейшай аплатай (даваць, браць, рабіць што-н. і пад.). **Сін**.: у крэдыт. *Знаёмыя віншуюць, жонка робіць набыткі — у растэрміноўку і ў доўг.* Быкаў. *Кожны дзень ён [нампатэх] быў на ўзводзе — за свае, зробленыя, ці на халяву, у доўг.* «Полымя».

ДОЎГА • **ДОЎГА НЕ ДУМАЮЧЫ**. Гл. думаючы.

ЗАГАДАЦЬ ДОЎГА ЖЫЦЬ <*каму*>. Гл. загадаць.

НЕ ПРЫМУСІЦЬ < ДОЎГА > СЯБЕ ЧАКАЦЬ. Гл. прымусіць.

ДОЎГАЯ • **ДОЎГАЯ ПЕСНЯ**. Гл. песня.

ДОЎГІ • **ДОЎГІ РУБЕЛЬ**. Гл. рубель.
ДОЎГІ ЯЗЫК. Гл. язык.
ЯЗЫК ДОЎГІ *ў каго*. Гл. язык.

ДОЎГІМ • **ЗА ДОЎГІМ РУБЛЁМ**. Гл. рублём.

ДОЎГІЯ • **ДОЎГІЯ РУКІ**. Гл. рукі.
РУКІ ДОЎГІЯ *ў каго*. Гл. рукі.

ДОЎГУЮ • **У ДОЎГУЮ СКРЫНЮ**. Гл. скрыню.

ДОХНУЦЬ • **МУХІ ДОХНУЦЬ**. Гл. мухі.

ДОШКІ • **АД ДО́ШКІ ДА ДО́ШКІ**. *Акал. Разм.* Цалкам, поўнасцю, нічога не прапускаючы (чытаць, прачытаць, вывучыць і пад.). **Сін.**: ад коркі да коркі. *Жураўскі праглядаў толькі апошнія старонкі: спорт, фельетоны, здарэнні... Валовіч і Сініцын чыталі ўсё, як кажуць, ад дошкі да дошкі. Затым абмяркоўвалі прачытанае.* Герчык.

ДОШКУ • **РАЗБІВАЦЦА Ў ДОШКУ**. Гл. разбівацца.
СВОЙ У ДОШКУ. Гл. свой.
СТАВІЦЬ НА АДНУ ДОШКУ *каго з кім, што з чым, каго і каго, што і што*. Гл. ставіць.

ДОШЦЫ • **СТАЯЦЬ НА АДНОЙ ДОШЦЫ** *з кім, з чым*. Гл. стаяць.

ДРАБНЕЙ • **РАССЫПАЦЦА ДРАБНЕЙ МАКУ** *перад кім*. Гл. рассыпацца.

ДРАЖДЖАХ • **ЯК НА ДРАЖДЖА́Х** *расці, папраўляцца* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка і добра. **Сін.**: не па днях, а па гадзінах; як грыбы <пасля дажджу>. *А мак! а рэпа! морква, бручка! А буракі, гуркі, пятрушка, усяго, усяго, ну, проста — страх! Усё там расце як на дражджах.* Колас. *[Доктар:] Вы, Мартын Андрэевіч, гэтае, папраўляецеся як на дражджах.* Каваль. *[Ігнатовіч] успомніў словы Сасноўскага і адчуў, як уздымаецца, падыходзіць як на дражджах яго абурэнне супраць Карнача.* Шамякін. *Палажылі сілы на [гэ]тае балота, але ж затое што ні пасееш, што ні пасадзіш — расце як на дражджах.* Палтаран.

ДРАЖНІЦЬ • **ДРАЖНІ́ЦЬ ГУСЕ́Й**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць злосць у каго-н., злаваць каго-н. **Сін.**: выводзіць з сябе *каго*; дзейнічаць на нервы *каму*; іграць на нервах <*чыіх, каму*>; псаваць кроў *каму*. *Толькі не рабіце перад судом дэманстрацыйных выпадаў і мітынгу, не дражніце гусей, бо вашага пратэсту ніхто не пачуе.* Машара. *Я параіў бы вам не дражніць гусей. Тут варварскае насельніцтва, могуць і забіць.* Караткевіч. *Не варта з-за дробязі гусей дражніць.* Радкевіч. **РАЗДРАЖНІЦЬ ГУСЕЙ**. *Зак.*

ДРАЗДА • **ДАВАЦЬ ДРАЗДА**. Гл. даваць.

ДРАЛА • **ДАВАЦЬ ДРАЛА**. Гл. даваць.

ДРАМАЦЬ • **ДРАМАЦЬ У ШАПКУ**. Гл. спаць.

ДРАПАКА • **ДАВАЦЬ ДРАПАКА**. Гл. даваць.

ДРАЦЬ • **АРДУ ДРА́ЦЬ.** *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сварыцца, спрачацца. *Брат з братам арду дзяруць за мяжу.* Барадулін. [Параўн. у *Юрчанкі*, 1, с. 46: арду ўзнімаць - 'пачынаць крык, сварку, лаянку'.]

ДРА́ЦЬ (ДЗЕ́РЦІ) ГО́РЛА (ГЛО́ТКУ). *Незак. Праст. Неадабр.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Вельмі моцна гаварыць, крычаць, спяваць і пад. **Сін.**: рваць горла. *«Вось жа дзярэ горла, — з бяскрыўднай няўхвалай падумала Саша пра пастуха. — Дзяцей пабудзіць...»* Шамякін. *На ліпе пачала драць горла варона — каб хоць не на якую бяду, устрывожана падумала Сцепаніда.* Быкаў. *[Дружок] у плаўках на ўсю разлегласць горла дзёр...* Лужанін. *— Агата! Агата! — Ну чаго глотку дзярэш? — Скора зацірка згатуецца?* Бядуля.

2. *каму.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Рабіцца для каго-н. нязносным, нясцерпным. **Сін.**: станавіцца поперак горла *каму. Гэты кулацкі выкармыш устроіў Апейку спектакль, нібы бацькаў кулацкі хлеб дзярэ яму горла і ён кінуў бацьку!* Мележ.

ДРА́ЦЬ (ЗАДЗІРА́ЦЬ) НО́С. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца. **Сін.**: завысока ляцець; задзіраць хвост; капыліць нос; несці сябе высока; паднімаць хвост; распускаць <павіны> хвост; хварэць на пана (у 2 знач.). *[Францішак:] Ой, хлопча, не дзяры нос, шчасце зменліва.* Гарбацэвіч. *Я не хвалько і носа не задзіраю. Калі і задзірае хто нос, дык гэта ты.* Колас. *Перад меншым я носу не драў...* Багушэвіч.

ДРА́ЦЬ (ЗДЗІРА́ЦЬ) СКУ́РУ (ШКУ́РУ, ТРЫ СКУ́РЫ, СЕ́М СКУ́Р) *з каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. **1.** Бязлітасна эксплуатаваць, моцна прыгнятаць каго-н. **Сін.**: вазіць ваду *на кім*; высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 1 знач.); выціскаць пот *з каго* (у 1 знач.); выціскаць сокі *з каго*; піць кроў *з каго, чыю* (у 1 знач.); цягнуць гізунты *з каго*; цягнуць жылы *з каго*; цягнуць кішкі *з каго*; цягнуць сок *з каго. Ой, стары парадак, як ты назаляеш! Тузаеш ты, ломіш, скуру з нас здзіраеш.* Колас. *Паслухаўшы збоку ў такі час, можна падумаць, што ён [камандзір] з кожнага гатовы садраць скуру.* Быкаў. *У кулакоў хлеб ёсць, яны яго хаваюць, каб пасля здзіраць за яго тры шкуры.* Галавач.

2. Браць высокую цану за што-н., абіраць каго-н. **Сін.**: лупіць скуру *з каго* (у 2 знач.). *[Сымон:] Гэта здзірства! За бутэльку дзёгцю на раз боты вымазаць ты скуру дзярэш!* Чорны. *Я падумала, што яблыкі гэтыя будуць выносіцца на рынак, нямала там ружовых, як малінаўкі, гараджанак стаяць з яблыкамі і дзяруць з галодных тры скуры.* Шамякін. *Грошай на выкуп зямлі прыгонныя, вядома, не мелі. А за пазыку царская казна драла сем шкур.* Якімовіч.

ДРА́ЦЬ КАЗЛА́. *Незак. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спяваць кепска, непрыемным галасам. *Забыўшыся, што мой голас не для песень, я таксама драў казла на ўсё горла.* Сабаленка. *Сцяпан Сцяпанавіч то «драў казла» — спяваў, то на поўную моц уключаў радыёпрыёмнік, танцаваў, абшчапіўшы дубовае крэсла.* Макаёнак.

КАЗЛЫ́ ДРА́ЦЬ (ДЗЕ́РЦІ). *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ванітаваць (часцей пры моцным ап'яненні). **Сін.**: ездзіў у Рыгу. *Што, брат Лявон, ці не казлы ты ўжо дзярэш? Эх ты, слабейка: выпіў, як куранё, а звіўся, як вуж, глытнуўшы жабу.* Колас. *— Ге-е, голубе, — кіўнуў Мультан, — на тое яна і вёска. Ты толькі што тут чарку збярэшся хільнуць, а ў Альшанах будуць ужо казаць, што ты дзве гадзіны, як казлы дзярэш.* Караткевіч. *Сторож станавога.. бачыў і пісара з пісарыхай, і правадыра з сабакам, як каля паркана ўсёй кампаніяй, шануючы вас, казлы дзёрлі.* Ядвігін Ш.

РЭ́ДЗЬКУ ДРА́ЦЬ *з кім, між кім. Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Злосна сварыцца. *Дубавец стаіўся, рашыў перачакаць. Няхай пойдуць Сямёнавы сыны — тады вышмыгне. Ён не жадаў паказвацца ім. З бацькам, з Сямёнам, значыцца, рэдзьку драў, а дзяцей цураўся.* Калодзежны. *Старыя ў іхнія справы не лезуць, рэдзькі між сабой не дзяруць, як у другіх сем'ях бывае.* Вpopановіч. *Жонка не хоча мыць мяне, аднекваецца, як можа, хоць мы рэдзькі між сабой не дзяром.* Юрчанка.

ДРОБНЫМ • **РАССЫПАЦЦА < ДРОБНЫМ > МАКАМ** *перад кім.* Гл. рассыпацца.

ДРОБЯЗІ • **РАЗМЕНЬВАЦЦА НА ДРОБЯЗІ**. Гл. разменьвацца.

ДРОВЫ • **ЛАМАЦЬ ДРОВЫ**. Гл. ламаць.
ХТО Ў ЛЕС ХТО ПА ДРОВЫ. Гл. хто.

ДРОЗДЗІКА • **ПАСКАКАЦЬ ДРОЗДЗІКА**. Гл. паскакаць.

ДРОЎ • **НАЛАМАЦЬ ДРОЎ**. Гл. наламаць.
ЯК ДРО́Ў. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Пра людзей і неадуш. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй чаго; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі кім, *каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. *Мішка, што патроны мне даў, казаў, што іх там як дроў налажылі. А партызан усяго шэсць забілі.* Кудравец. *У мае дачкі рыбы як дроў.* Янкоўскі.

ДРОЦЕ • **ЦЫРК НА ДРОЦЕ**. Гл. цырк.

ДРУГАЯ • **АДНА НАГА ТУТ, ДРУГАЯ ТАМ**. Гл. нага.
ДРУГАЯ МАЛАДОСЦЬ. Гл. маладосць.
ДРУГАЯ НАТУРА. Гл. натура.

ДРУГІ • **ДРУГІ БОК МЕДАЛЯ**. Гл. бок.
ДРУГІ КАЛЕНКОР. Гл. каленкор.
НА ДРУГІ ПЛАН. Гл. план.
ЯК <ДРУГІ РАЗ> НА СВЕТ НАРАДЗІЎСЯ. Гл. нарадзіўся.

ДРУГІМ • **ДРУГІМ РАЗАМ**. Гл. разам.
НА ДРУГІМ ПЛАНЕ. Гл. плане.

ДРУГІМІ • **ГЛЯДЗЕЦЬ ДРУГІМІ ВАЧАМІ** *на каго, на што*. Гл. глядзець.

ДРУГІХ • **ДА ДРУГІХ ПЕЎНЯЎ**. Гл. пеўняў.

З ДРУГІХ ВУСНАЎ. Гл. вуснаў.
З ДРУГІХ РУК. Гл. рук.

ДРУГОГА • **ДА ДРУГОГА ПРЫШЭСЦЯ**. Гл. прышэсця.
З ДРУГОГА БОКУ. Гл. боку.
З ДРУГОГА ЦЕСТА <СПЕЧАНЫ>. Гл. спечаны.
СВЕТ ПРАЙДЗІ, ДРУГОГА НЕ ЗНОЙДЗЕШ *такога*. Гл. прайдзі.

ДРУГОЕ • **АДНО НА ДРУГОЕ** *выходзіць* і пад. Гл. адно.
ДРУГОЕ ДЫХАННЕ. Гл. дыханне.
У АДНО ВУХА ЎЛЯТАЕ, А Ў ДРУГОЕ ВЫЛЯТАЕ *<у каго, каму>*. Гл. улятае.

ДРУГОЙ • **З ДРУГОЙ ОПЕРЫ**. Гл. оперы.

ДРУГУЮ • **ІГРАЦЬ ДРУГУЮ СКРЫПКУ** *ў чым*. Гл. іграць.

ДРЫЖАЦЬ • **ДРЫЖА́ЦЬ НАД КО́ЖНАЙ КАПЕ́ЙКАЙ (КАПЕ́ЙЧЫНАЙ)**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць вельмі скупым, празмерна ашчадным. *Цяпер толькі Крушынскі атрымаў ад роднага бацькі Сымона Чарнюка і ад дзядзькі ў Мінску сапраўдную спадчыну — скупасць, дрыжэў над кожнай капейкай.* Бядуля. *Калі нарадзілася маленькая дачка, Міхал яшчэ больш пачаў дрыжаць над кожнай капейчынай, каб назбіраць для Славы грошай.* Шкраба.
КАЛЕНІ ДРЫЖАЦЬ *у каго*. Гл. калені.

ДРЫЖЫКІ • **ПРАДАВАЦЬ ДРЫЖЫКІ**. Гл. прадаваць.

ДРЫЗІНУ • **У ДРЫЗІ́НУ** *<u>п'яны, напівацца</u>* і пад. *Акал. Праст. Неадабр.* Вельмі моцна. **Сін.**: да парасячага піску; да чорцікаў (у 2 знач.); у дым (у 1 знач.); у дыміну; як гразь; як зямля; як свіння. *[Чыж:] Мы зірк у трубу, глядзім — Мухін. П'яны ў дрызіну. Адсыпаецца.* Рамановіч.

ДРЭВАМІ • **ЗА ДРЭВАМІ НЕ БАЧЫЦЬ ЛЕСУ**. Гл. бачыць.

ДРЭННА • **ДРЭННА ЛЯЖЫЦЬ**. Гл. ляжыць.
ЯЗЫК ДРЭННА ПАДВЕШАНЫ *ў каго*. Гл. язык.

ДРЭННАЙ • **ВЯСЁЛАЯ МІНА ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ**. Гл. міна.
РАБІЦЬ ВЯСЁЛУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ. Гл. рабіць.

ДРЭНЧАЦЬ • **ЧЭРЦІ ДРЭНЧАЦЬ** *каго*. Гл. чэрці.

ДРЭЎ • **З-ЗА ДРЭЎ НЕ БАЧЫЦЬ ЛЕСУ**. Гл. бачыць.

ДУБ • **СМАЛО́ВЫ (СМАЛЯНЫ́) ДУ́Б** *<u>плесці</u>*. *Адз. і мн. Дап. Разм. Іран.* Небыліцы, недарэчнасць. **Сін.**: грушу на вярбе *вярзці*. *Ці не перастаў бы ты смаловага дуба плесці?* Янкоўскі. — *З зямлёй, Піліп, відаць, не адразу... Так што ты надта не радуйся... — Дык чаго ты мне тутака смаляныя дубы плеў! — разгубіўся Макуха.* Шлег.

ДУБА • **ВАЛАСЫ СТАНОВЯЦЦА ДУБА** *ў каго*. Гл. валасы.
ДАВАЦЬ ДУБА. Гл. даваць.

ДУБІНАЙ • **КРУПІНА ЗА КРУПІНАЙ ГАНЯЕЦЦА З ДУБІНАЙ**. Гл. крупіна.

ДУБКА • **ВАЛАСЫ СТАНОВЯЦЦА ДУБКА** *ў каго*. Гл. валасы.

ДУБКІ • **У ДУБКІ ІСЦІ** *з кім*. Гл. ісці.

ДУБОВАЯ • **ДУБОВАЯ ГАЛАВА**. Гл. галава.

ДУГІ • **ГНУЦЬ ДУГІ**. Гл. гнуць.

ДУГОЙ • **КАСІЦЬ ДУГОЙ**. Гл. касіць.

ДУГУ • **ГНУЦЦА Ў ДУГУ** <*перад кім*>. Гл. гнуцца.

ГНУЦЬ У ДУГУ *каго*. Гл. гнуць.

НЕ Ў ДУГЎ <*каму*>. *Убезас. ужыв. Праст.* Зусім немагчыма, вельмі цяжка (зрабіць што-н.). **Сін.**: не пад сілу *каму* (у 1 знач.); не па каню воз; не па сеньку шапка <*для каго*>. *Ён — вочы ў столь: — Не ў нашай сіле! Я гаварыў — дапамагу, усё зраблю, што б ні прасілі, а тут — законы... Не ў дугу...* Лужанін. *На сон глядзелі нам у вочы зоры, і ранкам уставалі мы пад зорамі. Смяяліся зняверцы: — А-а, рамантыкі! Што, не ў дугу на палявых харчах?* Лукша. *[Анархіст:] Галадоўка — не для нас. Не ў дугу... нам, так сказаць. Нашы страўнікі супраць такога гвалту.* Шлег.

НІ Ў ДУГЎ. *Вык. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ніяк не згаджацца, рашуча пярэчыць. **Сін.**: ні ў якую. *[Харытон:] Брат Кірыла адрокся, сястра Вера адраклася, Мяфодзій Канцавы да нячысцікаў перакінуўся... [Мацей:] Мікіта заікасты ні ў дугу.* Петрашкевіч. — *Дарэмна дзед не запрог у работу. Дроў навазіў бы, напілаваў. — Няма дурных! Хай сам і навозіць, і напілуе... Ён да мяне пад'язджаў з гэтай просьбай. А я — ні ў дугу!..* Макарэвіч. *«Хай звычайную [школу] скончыць, а тады і сам выбера, калі які толк будзе». А маці ні ў дугу: «Няхай.. мой Эйнштэйн спачатку школу з матэматычным ухілам канчае, а пасля пагаворым пра здольнасці».* Гігевіч.

ДУДЗЕ • **І ШАВЕЦ І ЖНЕЦ І НА ДУДЗЕ ІГРЭЦ**. Гл. шавец.

ДУДЗЕЦЬ • **ДУДЗЕЦЬ У АДНУ ДУДКУ** *з кім*. Гл. іграць.

ДУДКУ • **ЗАЙГРАЦЬ У АДНУ ДУДКУ** *з кім*. Гл. зайграць.

ЗАЙГРАЦЬ У ДУДКУ *чыю, каго*. Гл. зайграць.
ЗАСКАКАЦЬ ПАД ДУДКУ *чыю, каго*. Гл. заскакаць.
ІГРАЦЬ У АДНУ ДУДКУ *з кім*. Гл. іграць.
ІГРАЦЬ У ДУДКУ *чыю, каго, каму*. Гл. іграць.
СКАКАЦЬ ПАД ДУДКУ *чыю, каго*. Гл. скакаць.

ДУДОЙ • **ТРЫМАЦЬ ХВОСТ ДУДОЙ**. Гл. трымаць.

ДУДУ • **І ШАВЕЦ І ЖНЕЦ І Ў ДУДУ ІГРЭЦ**. Гл. шавец.

ДУДЦЫ • **І ШАВЕЦ І ЖНЕЦ І НА ДУДЦЫ ІГРЭЦ**. Гл. шавец.

ДУДЫ • **І ДЎДЫ ВО́БЗЕМЛЮ**. *Убезас. ужыв. Разм.* Ужыв. звычайна ў канцы скл.-злуч. ск. На гэтым усё закончана. Пра канчатковую развязку чаго-н. **Сін.**: і дзела (справа) з канцом; і канцы ў ваду (у 2 знач.); і квіта, «пане» мікіта; і не знайся; канцы з канцамі; па ўсім. *Пайшоў сёння рана ў рэдакцыю. Думаў, пакуль там нікога няма, пісаць.. аднак жа ў рэдакцыі нічога не зрабіў, бо адразу найшло людзей. І пачаўся гармідар, і ўсе мае дуды вобземлю.* Чорны. *Помніцца маміна: «Усё, канец, і дуды вобземлю...» [Гэта] нашае, з Міршчыны, [гаворыцца] у поўным адчаі ці проста малайцавата.* Брыль.

ДУЖ • **ЯК ДЎЖ**. *Акал. Разм.* Вельмі хутка (бегчы, кідацца, уцякаць і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2

знач.); як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Старац як дуж шмаргануў у сенцы.* Чорны. *Піліпчык як дуж кінуўся следам за Міронам, уражаны, захоплены незвычайнымі падзеямі.* Лынькоў. *«Прасветнік» вымушаны быў спехам скласці свае паперы і як дуж уцякаць.* Місько.

ДУЖА • **<ДУЖА> НЕ РАЗГОНІШСЯ**. Гл. разгонішся.
НЕ ДУЖА РАЗГОНІШСЯ. Гл. разгонішся.

ДУЖКАХ • **У ДЎЖКАХ**. *Акал. Функц. не зам. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Не звяртаючы асаблівай увагі, мімаходам (заўважыць, сказаць, дадаць і пад.). **Сін.**: між іншым (у 1 знач.). *Скажу ў дужках і пра паэта. Калі не жар-птушку, не жураўля, а тлуста падсмажанае кураня пяе ён, то.. песня яго ўжо спета.* Вярцінскі. *Валерый апынуўся ў псіхіятрычнай бальніцы. Адным словам, даў згоду сюды прыехаць. Заўважым у дужках, што мог і не даць.* «ЛіМ».

ДУЖКІ • **ВЫНЕСЦІ ЗА ДУЖКІ** *чаго, каго, што. Зак. да* **ВЫНОСІЦЬ ЗА ДУЖКІ** *чаго, каго, што.*
ВЫНОСІЦЬ ЗА ДУЖКІ *чаго, каго, што.* Гл. выносіць.
РАСКРЫВАЦЬ ДУЖКІ. Гл. раскрываць.

ДУЖЫ • **ДУЖЫ ПОЛ**. Гл. пол.

ДУЛІ • **ВЕРАБ'ЯМ ДУЛІ ПАКАЗВАЦЬ**. Гл. паказваць.

ДУЛЮ • **ДЎЛЮ (КЎКІШ, ФІ́ГУ) З МА́КАМ**. *Праст. Груб.* **1.** *Дап.* Зусім нічога не (атрымаць, даваць і пад.). **Сін.**: гула асмаленая; дулю з маслам (у 1 знач.); курыную сісю і тую не ўсю; трасцу з хваробай (у 1 знач.). *Вы за гэта грошы аграбаеце з казны. А мне... дулю з макам даяце. Знайшлі дурня...* Каваленка. *На наступны год замест траскі тут аказаўся кукіш з маслам.* Корбан. *Бацька адслужыў Радзівілу і яго падпанкам больш як дваццаць гадоў. I што выслужыў? Фігу з макам!..* С.Александровіч.
2. *У знач. адмоўн. слова-ск.* Не, зусім не. Выказванне катэгарычнага адмаўлення, пярэчання і пад. **Сін.**: дулю з маслам (у 2 знач.); трасцу з хваробай (у 2 знач.). *«Войскі нашага фюрэра праз тры дні будуць у Маскве...» Брахня! Дулю з макам!* Савіцкі. *А каб прылашчыць, дык фігу з макам, перасылаюць адна да адной, нібы той футбольны мяч.* Зуб.
ДЎЛЮ (КЎКІШ, ФІ́ГУ) З МА́СЛАМ. *Праст. Груб.* **1.** *Дап.* Зусім нічога не (атрымаць, даваць і пад.). **Сін.**: гула асмаленая; дулю з макам (у 1 знач.); курыную сісю і тую не ўсю; трасцу з хваробай (у 1 знач.). *За гэтую аперацыю ўзнагароды атрымалі і непасрэдныя выканаўцы, і шэф Герфа фон дэм Бах. А Герфу — кукіш з маслам.* Новікаў. *— Абшастаў усе кнігарні, — выціраючы насавіком жоўты.. плеш, зашаптаў мой сусед. — Знайшоў фігу з маслам.* Аношкін.
2. У *знач. адмоўн. слова-ск.* Не, зусім не. Выказванне катэгарычнага адмаўлення, пярэчання і пад. **Сін.**: дулю з макам (у 2 знач.); трасцу з хваробай (у 2 знач.). — *У добраахвотнікі хай запішацца!.. — Дулю з маслам, на фронце ногі можна замачыць! — адгукнуўся другі.* Лобан.
ДЎЛЮ ПАД НО́С *каму. У знач. вык. Праст. Груб.* Зусім нічога не даць, не атрымаць. **Сін.**: фіндос пад нос *каму. Калі «Воля» ў перадавіках, дык ім усё, а мы адстаючыя, дык нам — дулю пад нос.* Шамякін. *[Каляда:] Сцеша ўсё лета спіну ў маёнтку гнула, а прыйшоў час разлічвацца, упраўляючы дулю пад нос — усе заробкі за мінулыя даўгі пайшлі...* Васілеўскі.
З'ЕСЦІ ДУЛЮ. Гл. з'есці.

ПАКАЗВАЦЬ ДУЛЮ Ў КІШЭНІ. Гл. паказваць.

ДУМАК • **НЕ ВЫХОДЗІЦЬ З ДУМАК** <*чыіх, у каго*>. Гл. выходзіць.

ДУМАЦЬ • **ТРЭБА ДУМАЦЬ**. Гл. трэба.

ДУМАЮЧЫ • **ДО́ЎГА НЕ ДУ́МАЮЧЫ**; **НЕ ДО́ЎГА ДУ́МАЮЧЫ**. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Зараз жа, адразу, неадкладна (зрабіць што-н.). **Сін.**: з месца ў кар'ер; з плеч ды ў печ (у 3 знач.). *Каб праз тры секунды не было тут вашага паху, іначай пайду ў міліцыю... І пайшла ж... Ну, мы доўга не думаючы лахі пад пахі ды ходу.* Лынькоў. *Доўга не думаючы Чубар пачаў шастаць пад дрэвамі, растапыранымі пальцамі ўзрываючы зляжалыя пласты.* Чыгрынаў. *Я раптам успомніў Дняпро, лугі прыдняпроўскія лясы і не доўга думаючы сабраў у чамадан такія-сякія пажыткі ды рушыў на чыгуначную станцыю.* Лупсякоў.

ДУМКА • **ЗА́ДНЯЯ ДУ́МКА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Скрыты намер, таемная задума. **Сін.**: далёкі прыцэл. *Дырэктар жа не проста частуе. Заднюю думку, відаць, мае, хоча дапамогі на экзамене ці што іншае...* Навуменка. *Што гэта? Тонкі разлік або наіўнасць? Але колькі я ні глядзеў на гэты перакрыўлены твар, я не мог заўважыць на ім нават водбліску нейкай задняй думкі.* Караткевіч.

ДУМКАЙ • **РАСЦЯКАЦЦА ДУМКАЙ ПА ДРЭВЕ**. Гл. расцякацца.

ДУМКАМІ • **ЗБІРАЦЦА З ДУМКАМІ**. Гл. збірацца.

ДУМКАХ • **НА ДУ́МКАХ (НА ДУ́МЦЫ)** *у каго. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Займае, захапляе каго-н., з'яўляючыся прадметам развag, меркаванняў, намераў і пад. **Сін.**: у галаве (у 2 знач.). **Ант.**: не ў галаве *каму* (у 1 знач.); не ў галаву *каму*. *Войту трэба прасачыць і выведаць, куды прапаў дзед Талаш і што ў яго на думках.* Колас. *[Голас старшыні:] Ты што? Думаеш, нанач да цябе прыйшоў? [Паўліна:] Бог вас ведае, што ў вас на думках.* Крапіва. *Ну, пэўна ж, пра таго спытаюся, што загубіўся недзе, што быў на думцы, як толькі я выбіраўся сюды, як толькі заходзіў у гэты пакой...* Брыль.

ПЕРАБІРАЦЬ У ДУМКАХ *каго, што*. Гл. перабіраць.

У ДУ́МКАХ. *Акал. Функц. не зам.* Мысленна (называць, лічыць, хваліць, лаяць і пад.). **Сін.**: сам з сабой (у 3 знач.); сам сабе (у 4 знач.); у галаве (у 1 знач.); у душы. *Мой родны кут, як ты мне мілы!.. Забыць цябе не маю сілы!.. К табе я ў думках залятаю і там душою спачываю.* Колас. *Вось прайшоў ён [Арцём] сёння ў думках увесь свой жыццёвы шлях.* Самуйлёнак. *Я лавіў сябе на тым, што лаю ў думках шафёра.* Быкаў. *[Мірон] у думках хваліў Петрака за тое, што той не шукаў жонку далёка, а ўзяў сваю, слабадскую.* Кудравец.

ДУМКІ • **БЕЗ ЗА́ДНЯЙ ДУ́МКІ**. *Акал. Функц. не зам.* Шчыра, без скрытага намеру (казаць, рабіць што-н.). *Ніхто не скажа без задняй думкі, што Лазар — дрэнны гаспадар.* Гартны. *Па ўсім было відаць: Васіль Пятровіч нагаварыў у рэстаране лішняга, і Барушка не без задняй думкі ўвязаўся за ім.* Карпаў.

ДУМКУ • **ПРЫХОДЗІЦЬ НА ДУМКУ** *каму*. Гл. прыходзіць.

УЗБРЫСЦІ НА ДУМКУ *каму*. Гл. узбрысці.

ДУМЦЫ • **НА ДУМЦЫ** *ў каго*. Гл. думках.

ДУНАЙ • **ЯК ДУНА́Й**. *Разм. Адабр.* **1.** *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш., канкр. і абстр. прадмета. Цудоўны, моцны. **Сін.**: як на заказ. *Цяпер гаспадарка ў нас як дунай,*

а даўней, расказваюць людзі, дык не было за што рук зацяць. Лёсік. *Паглядзіце: хлопец як дунай; дзе такому пару падбярэш...* Цыхун.

2. *Акал.* Цудоўна, надзвычайна, найлепшым чынам. **Сін.**: на поўную катушку (у 1 знач.); па ўсіх правілах; чын па чыну; чын чынаром; чэсць па чэсці; як мае быць (у 1 знач.). *І гаспадарка з часам зацвіла і загула як дунай. Цяпер, куды ні зірнеш, на што вокам ні кінеш — усё голасна сведчыць, што гэта заможная гаспода, што жыве тут старанны, працавіты гаспадар.* Лёсік. *Пшаніца як дунай вырасла, вуж не пралезе.* Цыхун.

ДУР • **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ ДУР** *у каго, чыёй.* Гл. выбіваць.
ВЫКІДАЦЬ ДУР З ГАЛАВЫ <*якую*>. Гл. выкідаць.

ДУРА • **ГУБА НЕ ДУРА** *ў каго.* Гл. губа.

ДУРАНЬ • **НЕ ДУ́РАНЬ**. *Часцей вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вялікі аматар, ахвотнік (выпіць, паесці і пад.). *Заглядаў сюды.. дзед-стораж з чырвоным носам — табаку зажываў ды ў гарэлцы быў не дурань.* Колас. *Марыся памятала, хто любіць піва, а хто да малака не дурань.* Карамазаў. *Трэба ж яго апрануць па апошняй модзе, ды і выпіць ён не дурань...* «Чырв. змена».

<u>Хадзіць, насіцца, цягацца</u> і пад. **ЯК ДУ́РАНЬ СА СТУ́ПАЙ (З ДЗВЯРА́МІ)**. *Акал. Праст.* Бяссэнсава, недарэчна. — *Адзін разочак цюкнула ў плячо, — засмяяўся Мікола, — а колькі марокі. Нашуся як дурань са ступай.* Брыль. *І будзеш хадзіць з клункам як дурань са ступаю па ўсім горадзе і клясці на чым свет стаіць суседзяў сваіх, што яны нагрузілі цябе, не раўнуючы, бы таго вярблюда.* Сачанка. *Мы пайшлі з самага дома пешшу. Як дурань з дзвярыма цягнулася я з ім праз усё Бярозава...* Гігевіч.

<u>Цягаць, насіць</u> **ЯК ДУ́РАНЬ СТУ́ПУ (ДЗВЕ́РЫ)**. *Акал. Праст.* Бяссэнсава, недарэчна. — *Вунь шула ад брамы засталося, бачыш. Не буду перакопваць. — Ерунда, Нілка, тваё шула... — Сам ты ерунда! — крыкнула Нілка. — Бабы будуць дубовае шула цягаць як дурань ступу...* Мыслівец. *Як толькі выхадны, цягні сам па вуліцу пяціпудовы дыван і ляпай па ім палкаю, а потым зноў цягні яго як дурань дзверы аж на пяты паверх.* Гігевіч.

<u>Насіцца</u> **ЯК (НІБЫ́) <ДУ́РАНЬ> З ПІ́САНАЙ ТО́РБАЙ**. *Акал. Праст.* Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. **Сін.**: як курыца з яйкам. *Цімох.. напужаў і здзівіў маці з дачкою, што ён носіцца з гэтым гармонікам як дурань з пісанай торбай.* Казько. *Член камісіі гісторык Анучанка.. нібы дурань з пісанай торбай носіцца з пісьмом Барвашчокавай.* Навуменка. *Вось і чашуся цяпер з гэтым, па праўдзе кажучы, цікавым сакрэтам як з пісанай торбай.* Бядуля. *А мы і так ужо занадта цацкаемся з Алесем, носімся з ім як з пісанай торбай, пахіхікваем з яго дзівацтваў, розных выбрыкаў, тым самым, па сутнасці, расцвельваем, падахвочваем яго.* Прыгодзіч.

ДУРАСЦЬ • **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ ДУРАСЦЬ** *у каго, чыёй.* Гл. выбіваць.
ВЫКІДВАЦЬ ДУРАСЦЬ З ГАЛАВЫ <*якую*>. Гл. выкідаць.

ДУРАТУ • **ВЫБІВАЦЬ З ГАЛАВЫ ДУРАТУ** *ў каго, чыёй.* Гл. выбіваць.
ВЫКІДАЦЬ ДУРАТУ З ГАЛАВЫ <*якую*>. Гл. выкідаць.

ДУРНЕМ • **НЕ БУДЗЬ ДУРНЕМ**. Гл. будзь.

ДУРНІ • **ПАШЫЦЦА Ў ДУРНІ**. Гл. пашыцца.

ДУРНІЦУ • **НА ДУРНІ́ЦУ (НА ДУРНІ́ЧКУ)**. *Акал. Праст. Неадабр.* **1.** Хітруючы, нічога не робячы (жыць, пражыць і пад.). *Усё. Сказалі, каб вучыўся, на будучае.. [спатрэбіцца]. Хопіць на дурніцу хлеб есці.* А.Жук. *Ну, пра Сеньку ты ж, відаць, крыху чуў. На ўсё наша сяло вырадак. Увесь час так і цаляе, каб на дурнічку, нічога не робячы, пражыць.*

Краўчанка. — *Адкуль яны [прыезджыя] у вас?.. — Ды з усяго, можна сказаць, свету. Як выганяць каго адкуль, дык і шукае, дзе б нічога не рабіць, а грошы палучаць, жыць лёгка, на дурнічку.* Сачанка.

2. Бясплатна, дарэмна, нічога не плацячы (выпіваць, рабіць што-н.). **Сін.**: за дзякуй; за прыгожыя вочы; за так (у 1 знач.). *[Жора:] Усе вы добрыя піць на дурніцу!..* Петрашкевіч. *Саша рады быў, што перапала на дурніцу выпіць «белае».* А.Жук. *«Я-то не дурны, але і ты не лыкам шыты... — думаў Казік, ідучы дахаты. — Бач, які хітры, сталярку яму зрабі на дурніцу...»* Дайліда.

ДУРНІЧКУ • **НА ДУРНІЧКУ**. Гл. дурніцу.

ДУРНОГА • **ПАДВОДЗІЦЬ ПАД ДУРНОГА ХАТУ** *каго.* Гл. падводзіць.

ДУРНЫ • **ДУРНЫ ПОП ХРЫСЦІЎ** *каго.* Гл. поп.

ЯК ДУРНЫ́ НА ПАМІ́НКАХ <u>*есці, наесціся*</u> і пад. *Акал. Прост. Неадабр.* Залішне, больш, як трэба. **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *Наеўшыся, паляпаў сябе па жываце: — Нажэрся як дурны на памінках, — і тут жа, пераходзячы на сур'ёзны тон, тлумачыў: — На памінках звычайна не ядуць, туды збіраюцца, каб аддаць апошнюю даніну памяці нябожчыка.* Федарэнка.

ДУРНЫХ • **ЗА ТРО́Х (СЕ́М) ДУРНЫ́Х** <u>*есці, з'есці*</u>. *Акал. Прост. Неадабр.* Вельмі многа, ненасытна. **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *[Цімох:] Разбегліся, а потым ужо васьмёх прыйшлі, такія во — кожны за трох дурных можа з'есці і выпіць. Аблажылі мяне, далі на сон, ледзь не задыхнуўся...* Брыль. *Я ўжо «хадзячы», і сам хаджу ў сталоўку. Але ядун з мяне яшчэ слабы. У бальніцы і шпіталях нячаста ўбачыш такіх, каб мялі за сталом за сем дурняў.* Місько.

НЯМА ДУРНЫХ. Гл. няма.

ДУРНЯ • **ВАЛЯЦЬ ДУРНЯ**. Гл. валяць.

ЗНАЙШОЎ ДУРНЯ. Гл. знайшоў.

КОРЧЫЦЬ ДУРНЯ. Гл. корчыць.

ДУРНЯЎ • **БЕЗ ДУ́РНЯЎ**. *Акал. Прост.* Зусім сур'ёзна, не падманваючы (рабіць, гаварыць і пад.). **Сін.**: без жартаў. *Захацеў селянін, фермер купіць трактар, камбайн, сеялку, плугі — прадай хлеб, выручы грошы і на іх купляй сабе ўсё, што трэба табе для работы і развіцця. Усё, як кажуць, па-чэснаму, без дурняў.* «Звязда». — *Дык як жа будзем будаваць камунізм?.. — Без дурняў!* Макаёнак. — *Забавы — рухавік прагрэсу... Сапраўды? — Без дурняў. Што крычаў плебас у Старажытным Рыме? Хлеба і забаў. Гэта базавыя каштоўнасці, арыенціры.* «Маладосць».

НЯМА ДУРНЯЎ. Гл. няма.

ДУРНЯХ • **У ДУ́РНЯХ** <u>*заставацца (застацца), апынуцца, пакідаць (пакінуць)*</u>. *Акал. Разм.* У недарэчным, смешным становішчы. *Васіль, астаўшыся ў дурнях, падаў выгляд, што не заўважыў гэтага, але пільна сачыў за Рыгорам, пакуль той не пакінуў зборні.* Гартны. *Давай, пакуль ёсць час, абмазгуем усё. Каб не застацца ў дурнях.* Быкаў. *Каб не апынуцца ў дурнях, не адбіць ад сябе веруючых, каб палажыць лапу на Альяшова багацце, духавенства вырашыла дзейнічаць.* Карпюк. — *Каго ты хочаш у дурнях пакінуць? — зняважліва пытае пісар.* Колас.

ДУРЫЦЬ • **ДУРЫ́ЦЬ (ТЛУМІ́ЦЬ, МАРО́ЧЫЦЬ, ЧМУРЫ́ЦЬ, ЧМУЦІ́ЦЬ) ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ)** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Знарок падманваць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *— А вой, а вой, з гэтай нарыхтоўкай! Дык я ж мо ўжо здала? — Не дуры галавы!* Лобан. *Што тая Тхорыха ведае, знахарка знайшлася... От, тлуміць людзям галовы...* Сачанка. *Марочыш галаву... Няўжо ты такі пень, што не разумееш?..* Навуменка. *— Ты не чмуры мне галаву, — пачала злаваць маці. — Якая ў цябе небяспека? — Будзе небяспека — скажу.* Новікаў. *[Багатыя] чмуцяць вам галовы праз цэрквы і школы, што гэтак і павінна быць, палохаюць вас карамі ў пекле, каб вы былі паслушнымі і пакорнымі...* Колас.

2. Надакучваць глупствам, чапляцца да каго-н. з дробязямі. **Сін.**: адурыць галаву *каму*; азяліць галаву *каму, чыю*; надурыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Не дзіця, а нейкая слата! Ідзі дадому! Чаго ты дурыш галаву?* Баранавых. *Пры староннім жа чалавеку ні пагаварыць, ні падрамаць нельга, а якая-небудзь старая яшчэ пачне галаву тлуміць сваімі скаргамі.* Грахоўскі. *[Андрэй:] Ат, не мароч ты мне галавы, Жэня!* Козел.

ДУРЫ́ЦЬ (ТЛУМІ́ЦЬ) САБЕ́ ГАЛАВУ́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Думаць, разважаць пра каго- ці што-н., турбуючыся і непакоячыся. *Многія калгасы жадаюць пераўтварыцца ў саўгасы — цалкам легчы на дзяржаву і не дурыць сабе галаву.* Шаўцоў. *Таму ў яго развагі ішла думка, што заехаць у школу, можа быць, варта хоць дзеля таго, каб не тлуміць сабе лішне галаву, вызваліцца такім чынам ад непатрэбшчыны.* Мележ. *Каруся першы раз не тлуміла сабе галавы галасамі галоднай гаспадаркі. Заціхла ля Рыгоравай галавы.* Яновіч.

ДУХ • **БАВІЦЬ ДУХ** <*чым*>. Гл. бавіць.

ВЫМОТВАЦЬ ДУХ *каму*. Гл. вымотваць.

ДУ́Х ВО́Н *з каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. памёр (часцей раптоўна, імгненна). **Сін.**: бог прыбраў *каго*; дух выйшаў *з каго, у каго*; душа вон *з каго* (у 1 знач.); магіла возьме *каго*; перастала біцца сэрца *каго*. *А другі, яшчэ як увойдзе ў ролю, дык таго і глядзі, што садане табе пад дыхавіцу, і дух з цябе вон.* Лынькоў. *[Сузон:] Хто яго ведае, калі тое чалавечае жыццё пачнецца. А пакуль яно пачнецца, з мяне і дух вон.* Галавач.

ДУХ ВОН <*з каго*> **І КІШКІ НА ТЭЛЕФОН**. Гл. душа.

ДУ́Х ВЫ́ЙШАЎ (ВЫ́ЛЕЦЕЎ, ВЫ́СКАЧЫЎ) *з каго, у каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. памёр (часцей раптоўна, імгненна). **Сін.**: бог прыбраў *каго*; дух вон *з каго*; душа вон *з каго* (у 1 знач.); магіла возьме *каго*; перастала біцца сэрца *каго*. *Нашто ты з немцам гаворыш? З немцам не трэба гаварыць. Яго трэба біць, пакуль дух з яго не выйдзе.* Чорны. *Ты яго адразу па мазгаўні, з яго і дух вылеціць...* Лынькоў. *Калі няма разумніка другога, пабіцца каб удвух, дык ён [Баран] разгоніцца ды ў сцену — бух! У іншага дык выскачыў бы дух, а ён — нічога.* Крапіва.

ДУХ ВЫПУСЦІЦЬ. Гл. выпусціць.

ДУХ СПУСКАЦЬ. Гл. спускаць.

ЗАБІВАЕ ДУХ *каму*. Гл. забівае.

ЗАБІВАЦЬ ДУХ *каму*. Гл. забіваць.

ЗАЙМАЕ ДУХ *у каго*. Гл. займае.

<I> НА ДУ́Х *не пераносіць, не выносіць* і пад. *Акал. Разм.* Рашуча, неаспрэчна, катэгарычна. *Мая жонка поедам есць з-за курыва. На дух не пераносіць.* Казлоў. *Усе ў доме ведалі, што Валя на дух не выносіць п'яніц, асабліва жанчын.* Рыбнік.

НА (ВА) УВЕ́СЬ ДУ́Х *бегчы, пабегчы, імчаца, кінуцца* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка, з вялікай скорасцю. **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *[Мялешка] любіў радаснае пачуццё пераможцы, калі на ўвесь дух ляціш з саду, ведаючы, што небяспека мінула, а наперадзе асалода — пазуха яблык...* Навуменка. *І адразу ўзяў разгон напрасткі хлапчына, на ўвесь дух імчыцца ён...* Вітка. *З таго канца вуліцы, адкуль ішоў дзед Талаш, бяжыць ва ўвесь дух падлетак гадоў шаснаццаці.* Колас. *Шэсць чалавек ва ўвесь дух імчацца назад па дарозе.* Чорны.

НЕ Ў СВО́Й ДУ́Х *есці*. *Акал. Разм.* Вельмі многа, ненасытна. **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; хоць жывот распеas pражы; хоць распяражыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *[Мікола:] Пра ежу забываем — хутка з цябе косці тырчэць будуць!.. Я, калі яшчэ малады быў і бегаў за дзеўкамі, не ў свой дух еў...* Галубок.

НЯЧЫ́СТЫ ДУ́Х. *Мн. не ўжыв. Дзейн. ці дап.* Чорт, д'ябал. **Сін.**: нячыстая сіла. *[Зёлкін — знянацку:] Добры дзень, цёця Каця! [Цёця Каця — спалохана:] Цьфу ты, нячысты дух! Выбачайце, таварыш Зёлкін. Гэта ж вы так мяне спалохалі.* Крапіва. *Трэба сказаць ёй [сястры], каб яна ў гэтую падзею ўвяла нячыстага духа.* Чарнышэвіч.

ПАДЦЯГВАЛА ДУХ *каму, у каго*. Гл. падцягвала.

ПЕРАВОДЗІЦЬ ДУХ. Гл. пераводзіць.

У АДЗІ́Н ДУ́Х. *Акал. Разм.* **1**. Аднадушна, дружна, згодна (гаварыць, сцвярджаць і пад.). **Сін.**: у адзін голас (у 2 знач.); у <адно> слова. *Стаў [Прылепка] гнаць гарэлку. Зноў жа, усе гаварылі ў адзін дух, што і апарат, і гарэлка не Прылепкавы, а Выжлікавы. Ды і гнаць у Прылепкі няма з чаго.* Дуброўскі. *Затым усе трое закурылі і ў адзін дух сталі аб нечым гаварыць і смяяцца.* Масарэнка.

2. *Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Вельмі хутка (зрабіць што-н.). **Сін.**: адным духам (у 2 знач.); адным махам; за адзін прысест; з аднаго маху. *Хрысця пераскочыла вузенькі, зацягнуты сінявататаю смугою плеўкі раўчачок і ў адзін дух узбегла на высокі, падрэзаны рэчкаю груд.* Адамчык.

ЧУЙ ДУХ. Гл. чуй.

ЧУЦЬ ДУХ *чый*. Гл. чуць.

ДУХАМ • **АДНЫ́М ДУ́ХАМ**. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* **1**. Адразу, за адзін прыём (выпіць; сказаць). *Адным духам усе спаражнілі посуд.* Сабаленка. — *Зёлачка, Шаляпін прыязджае! — крыкнуў адным духам [студэнт].* Цётка.

2. Вельмі хутка (зрабіць што-н.). **Сін.**: адным махам; за адзін прысест; з аднаго маху; у адзін дух (у 2 знач.). *Трэба было адным духам адвязаць пад вадой кошык і вынесці напаверх.* Маўр. *Да хутарка прымчалі адным духам.* Аношкін.

ЗАНЕПАДАЦЬ ДУХАМ. Гл. занепадаць.

ЗБІРАЦЦА З ДУХАМ. Гл. збірацца.

НІ СНОМ НІ ДУХАМ. Гл. сном.

ПАДАЦЬ ДУХАМ. Гл. падаць.

СВЯТЫ́М ДУ́ХАМ. *Акал. Разм. Жарт.-іран.* **1.** Нічога не еўшы (жыць). *А нам жа і начаваць дзесьці трэба, і есці штосьці — святым духам жыць не будзеш?* Сачанка. *Ды і пасрэднікі гэтыя не святым духам жывуць, за сваё стаpанне яны таксама сабе бяруць.* Каваленка. *Усе есці хочуць. Дай ды дай. Святым духам жыць не будзеш.* Цяжкі.

2. Нібы само сабой, невядома як (рабіць што-н., робіцца што-н.). *А хто яе [чуму] занёс сюды, хачу я ў вас запытаць?.. Святым духам? Не, святым духам яна не прыйшла сюды!* Лобан. *На тваю думку, Ігнат Дамінікавіч, качай цябе качкі, можа, і зусім не трэба ніякага запасу? Няхай пчолы харчуюцца святым духам!* Мяжэвіч. — *Ціха, — просіць іх Скок, — будзе лес. Усім будзе. Толькі ж не ўсё святым духам робіцца. Не ўсё адразу.* Сяркоў.

ДУХІ • **АДДАВАЦЬ ДУХІ**. Гл. аддаць.

ВЫМАЦЬ ДУХІ *з каго, каму.* Гл. вымаць.

ВЫМОТВАЦЬ ДУХІ *каму.* Гл. вымотваць.

ДУХОНІНА • **АДПРАВІЦЬ У ШТАБ ДУХОНІНА** *каго.* Гл. адпраўляць.

ДУХУ • **БЕЗ ДУ́ХУ**. *Разм.* **1.** *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Мёртвы. **Сін.**: без душы (у 1 знач.). *«Ох, саколік! Ох, Андрэй! Па Агату йдзі скарэй!» Пакуль той прывёў шаптуху, дык Улюта ўжо без духу.* Крапіва. *Яшчэ раз мне [стрэльба] паслужыць!.. Будзе гад [мядзведзь] без духу!* Лучына.

2. *Акал.* У знямозе ад хуткага бегу. *Бег [бядак], не помню куды, азірнуўся толькі тады, як без духу прыпёрся ўжо к нейкай пярэплаці.* Галубок.

БЕЗ ДУ́ХУ *бегчы, уцякаць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка, як толькі можна. **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Гарачка дзядзьку так і носіць, бяжыць, тхара ён даганяе, напагатове кол трымае. За дзядзькам Костусь прэ без духу.* Колас. *Маўклівыя і суровыя, яны [плытнікі] ведалі бадай усе імклівыя перакаты дзвюх вялікіх рэк ад Турава да Чорнага мора, без духу пралятaлі сярод грозных дняпроўскіх парогаў.* Паслядовіч.

ДУХУ НЕ ЎКАЗАЦЬ. Гл. указаць.

Біць **І ДУХУ СЛУХАЦЬ**. Гл. слухаць.

КАБ <І> ДУХУ НЕ БЫЛО *чыйго <дзе>.* Гл. было.

КОЛЬКІ <БЫЛО> ДУХУ. Гл. было.

НАБІРАЦЦА ДУХУ. Гл. набірацца.

НЕ Ў ДЎХУ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У дрэнным настроі, не ў гуморы. **Сін.**: не ў сваёй талерцы (у 1 знач.); хмара хмарай. *Старшыня валаснога выканаўчага камітэта быў сёння нешта не ў духу.* Чарот. *Не ў духу прыйшоў у праўленне Жыравінка. — Пабяжы Мікуліку скажы, каб машыну падагнаў, — сказаў Гарасю.* Лобан. *Калі Сінічкін быў не ў духу, сердаваў, то гэтыя скулы хадуном хадзілі.* Хомчанка.

НІ СЛУХУ НІ ДУХУ. Гл. слуху.

ПАДДАВАЦЬ ДУХУ *каму*. Гл. паддаваць.

ШТО́ ЁСЦЬ (БЫЛО́) ДЎХУ. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі хутка (бегчы, уцякаць, ляцець і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *[З хаты] што ёсць духу першым выскачыў чатырнаццацігадовы Пілiпка.* Краўчанка. *Услед за Томай на двор выбягае Слаўка, і яны што ёсць духу ўцякаюць ад разгневанага Фафана.* Гардзей. *Хрысця вопрамеццю, забыўшыся ўжо пра ўсё, і пра сваю работу, і пра свой клопат, што было духу вылецела з палаты.* Адамчык.

2. Вельмі моцна (крычаць, гарлапаніць і пад.). **Сін.**: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Якісьці Певень-басурман ускочыў з лёту на паркан; залопаў крыллямі, загарлапаніў што ёсць духу: — Ку-ка-рэ-ку-у!* Э.Валасевіч.

ЯК НА ДУХЎ. *Акал. Разм.* Вельмі шчыра, нічога не ўтойваючы (гаварыць, прызнавацца, расказваць, выкладваць і пад.). **Сін.**: паклаўшы руку на сэрца; як на споведзі; як перад богам. *[Старая:] Бяжы хуценька, заві сына і скажы яму, хай як на духу прызнаецца перад бацькам, хай просіць.* Макаёнак. *Міхал праводзіў яе дадому. Па дарозе расказваў пра сябе, усё як на духу выклаў перад Зінаю.* Арабей. *Прызнаюся, як на духу раскажу, што і як было...* Сачанка. *— Ну... ты мне — як на духу, — пачала насядаць старая. — Не ўвільвай. Грэх таіцца ад маткі.* Карамазаў.

ДУША • **ДУША́ ВО́Н** *з каго. Праст.* **1**. *У безас. ужыв.* Хто-н. адразу, раптоўна памёр. **Сін.**: бог прыбраў *каго*; дух вон *з каго*; дух выйшаў *з каго, у каго*; магіла возьме *каго*; перастала біцца сэрца *каго*. *— Багацеюць людзі — На чым?.. — На вавёрках. Гэтым ражном — каб ён у іх па плячах хадзіў — выпаруць вавёрку з дупла, стрэльбу ускінуць і... душа з яе вон.* Карамазаў.

2. *У знач. пабоч. сл.* Выказванне абурэння кім-н., настойлівага патрабавання зрабіць што-н., пажадання смерці каму-н. і інш. *[Дабрыян:] Ёсць такія, што за горла бяруць: давай неўміручасць, душа з цябе вон.* Крапіва.

ДУША́ (ДЎХ) ВО́Н <*з каго*> **І КІ́ШКІ (ЖЫ́ЛЫ) НА ТЭЛЕФО́Н**. *У безас. ужыв. Праст. Груб.* Хто-н. будзе сурова пакараны. Часцей як пагроза. *Колька, толькі бліснуў на яго знішчальным позіркам, маўляў, глядзі, лайдак, абібочына, а калі што якое, дык душа з цябе вон і кішкі на тэлефон...* Дайнека. *[Моцкін:] Ты цяпер павінен за суткі здаць*

хлеб і вярнуць свае распіскі. [Калібераў:] Не зробіш — дух вон, жылы на тэлефон! Макаёнак.

<u>*Што, чаго, куды*</u> і інш. **ДУША́ ЖАДА́Е (ПАЖАДА́Е).** *У безас. ужыв. Разм.* Часцей ужыв. пасля займ. *усё (усяго).* (Што і інш.) захочацца. *[Караўкін:] У вас заўсёды будзе, што душа жадае.* Крапіва. *Гукні толькі, і паявіцца на абрусе ўсё, што пажадае душа.* Асіпенка. *«Абсталяваўся б, — кажу, — дома. Во як Пятрок... Цяпер усяго, чаго душа жадае, і дома хапае...»* Паўлаў. *Не шкадуй грошай, купляй і еш усё, чаго душа пажадае. Ты ж — на курорце.* Капусцін.

ДУША́ КІПІ́ЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. ахоплены парывам пачуццяў, адчувае моцнае хваляванне. *[Леанарда:] Доктар! Душа ў мяне кіпіць... Я многа думаў, доктар, у час хваробы, калі душа мая на валаску вісела...* Клімковіч. *[Васіль:] Работу мне па душы... Каб душа кіпела!* Макаёнак.

ДУША́ МО́ХАМ АБРАСЛА́ *у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. стаў бяздушным, неспагадлівым, абыякавым. **Ант.**: душа крывёй абліваецца *чыя, у каго*; душа разрываецца <на часткі > *чыя, у каго*; сэрца пераварочваецца *ў каго*; сэрца рвецца з грудзей *у каго*; сэрца сціскаецца *ў каго <ад чаго>. Паглядзець трэба так, каб у яго мурашкі па спіне папаўзлі. А ці папаўзуць у такога бандыта, у якога душа, напэўна, мохам абрасла?* Шамякін. — *Гэта не мужчына, а слізняк! — з пагардай вымавіў пануры салдат. — Што б ён сказаў сваёй жонцы, каб яна першага сустрэчнага галубіла. Душа ў яго мохам абрасла...* Гурскі.

ДУША́ НАРО́СХРЫСТ (НАРАСПА́ШКУ) *у каго. Вык. і азн. Разм. Адабр.* Вельмі шчыры, адкрыты, чыстасардэчны. Пра чалавека. *Памятаеце па Гомелю? Партызан, душа наросхрыст. Некалькі танкаў падарваў!* Карпаў. *[Пацук:] Янкель, вядзі нас у хату... [Янкель:] Калі ласка, прашу. [Пацук:] Во, бачылі, душа нараспашку, ну хадзем, браткі.* Галубок. *Коней раздаеш направа і налева. Ты, маўляў, добры... Душа нараспашку.* Сіпакоў.

ДУША́ НЕ ПРЫМА́Е *чыя чаго. У безас. ужыв.* Што-н., не падабаецца каму-н., непрыемнае, непрымальнае для каго-н. *[Насця:] Я ж бы адчувала сябе [у вас], як у нялюбага свёкра. Прыйшлося ж бы рабіць тое, што мне не міла, чаго мая душа не прымае.* Крапіва. *І заўсёды ён [Андрэй] садзіцца да якога-небудзь знаёмага машыніста на пасажырскі паравоз. Інакш не можа. — Душа не прымае.* Лынькоў. *Падабаецца ваша дзелавітасць... але ў гэтай дзелавітасці шмат таго, чаго мая душа не прымае.* Ярашэвіч.

<u>*Што*</u> **ДУША́ ПРЫМА́Е (ПРЫМА́ЛА)** *<чыя>. Вык. Разм.* Часцей ужыв. пасля займ. *усё.* (Што) падабаецца каму-н. *[Юстын:] Хто толькі з паноў меў жаданне — мог прыехаць да мяне, дняваць і начаваць, піць ды есці, што ягоная душа прымае...* Дубоўка. *Там былі.. малако, мёд, яйкі і амаль усё, што душа прымала.* Кулакоўскі. *Базар. Аж гнуцца сталы ад зеляніны — садавіны і гародніны. А тых, якія купляюць, малавата. Можна выбраць — што душа прымае.* Янкоўскі.

ДУША́ РАСКРЫВА́ЕЦЦА *чыя. Адз. і мн. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. шчыра дзеліцца сваімі думкамі, пачуццямі, перажываннямі. *Марыя Раманаўна расказвала, як цяжка працаваць з крыўдлівымі, часам упартымі і свавольнымі дзецьмі. Як іх шкада, як на шчырую ўвагу і ласку раскрываюцца іх душы, як часам дзеці цішком плачуць, успамінаючы бацькоў і родны дом.* Грахоўскі.

ДУША́ (СЭ́РЦА) БАЛІ́ЦЬ *чыя, у каго, каму. У безас. ужыв. Разм.* **1**. Хто-н. моцна хвалюецца, адчувае трывогу, перажывае з-за чаго-н. **Сін.**: душа ные *чыя, каму* (у 1 знач.). **Ант.**: душа спявае *ў каго, чыя. [Ганна:] Душа баліць, таварыш Калібераў. Таму і да вас*

прыйшла. Дабро на полі гіне, дабро. Макаёнак. *Вы самі стары чалавек, гэта ж ваш унук, няўжо ваша сэрца не будзе балець з-за таго, што ён гадуецца ў голадзе і брудзе?* Чорны.

2. *за каго, за што, па кім, па чым, аб кім, аб чым.* Хто-н. моцна непакоіцца, перажывае за каго-, што-н. **Сін**.: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым*; галава гарыць *у каго*; душа гарыць *чыя, у каго*; душа не на месцы *ў каго*; душа ные чыя, *каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму,* кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёкнула *ў каго*; сэрца замірае *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго. Душа баліць за нашых людзей, якія дайшлі да Германіі і не дачакаліся перамогі.* Герцовіч. *Стары быў, відавочна, патрыёт горада, і яму балела сэрца за лес старасвецкіх забудоў.* Лужанін. *А што душа ў мяне па дому, па дзецях ды жонцы баліць, што я не сплю начамі, думаю: жывыя яны хоць там ці, можа, не — дык да гэтага анікому і дзела няма.* Брыль. *І ёй [Ганне] таксама не салодка.. Баліць ёй сэрца аб Міхасю; яна адгадвае душою, у якім ён цяпер настроі.* Колас. *— Трэба паглядзець, магчыма, Сідар ужо на печы трасту сушыць!.. — А ты бачыў? — Затое яму душа і баліць аб ільне!* Самуйлёнак.

ДУШÁ (СЭ́РЦА) ГАРЫ́ЦЬ *чыя, у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі ўсхваляваны, узбуджаны. **Сін**.: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым*; галава гарыць *у каго*; душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа не на месцы *ў каго*; душа ные *чыя, каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму*; кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёкнула *ў каго*; сэрца замірае *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго. Андруш здаецца спакойным, толькі ў вачах яго — вялікіх цёмных вачах на бледным твары — бліскаюць сполахі таго агню, якім гарыць яго душа.* Палтаран. *Цябе не стрэну — сам не свой, гарыць душа юначая: ты засланіла свет сабой, адну цябе ў ім бачу я.* Непачаловіч. *Аляксандра Фёдараўна! Вы мне такіх слоў не кідайце! У мяне ў самога сэрца гарыць.* Шамякін.

ДУШÁ (СЭ́РЦА) ЗАНЫ́ЛА *чыя (чыё), каго, у каго. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пачаў моцна хвалявацца, адчуваць трывогу, перажываць з-за чаго-н. *Сэрца заныла ад убоства роднага месца і ад чакання сустрэчы з родным.* Гарэцкі. *Краўцова душа заныла, і сам ён ледзьве адцягнуў голас: — Што гэта зрабілася, няшчасце на чалавечую галаву!* Чорны. *Па сцежцы, назад ад затора, галопам імчаўся Кавалеўскі, Дубовік зразумеў: па людзей. Значыць, там бяда, заныла сэрца і ў мяне.* Карпюк. *Дзяніс успомніў тую трывожную ноч, і, як тады, раптам у трывозе заныла сэрца.* Дзятлаў.

ДУШÁ (СЭ́РЦА) КРЫВЁЙ АБЛІВÁЕЦЦА (АБЛІЛÁСЯ) *чыя, у каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. зазнае пачуццё глыбокай спагады, жалю; каму-н. невыносна цяжка, вельмі тужліва. **Сін**.: душа разрываецца <на часткі> *чыя, у каго*; сэрца кроіцца *каму, чыё, ад чаго*; сэрца пераварочваецца *ў каго*; сэрца рвецца з грудзей *у каго*; сэрца сціскаецца *ў каго <ад чаго>*. **Ант**.: душа мохам абрасла *ў каго. Душа крывёю абліваецца, калі ўспомніш, што гаспадар, бацька дзяцей, валяецца недзе на вакзалах.* Лобан. *Паглядзіш на вас, якія вы бледныя, аж сінія парабіліся, — душа крывёю абліваецца.* Сачанка. *[Якуб:] З таго самага часу я калі ўбачу яго, дык маё сэрца крывёю абліваецца.* Чорны. *Матка пакорна ківае галавой і зноў бярэцца ўздыхаць, і ад гэтых яе спагадлівых уздыханняў у дачкі крывёй абліваецца сэрца.* Зарэцкі. *А яна раптам уткнулася тварам у далоні і зарыдала. Дальбог, сэрца маё аблілося крывёю.* Караткевіч.

ДУШÁ (СЭ́РЦА) НЕ ЛЯЖЫ́ЦЬ *чыя, у каго, каго. У безас. ужыв. Разм.* **1.** *да каго.* У каго-н. няма ніякай сімпатыі, даверу да каго-н. *Хоня сам прызнаўся з нейкім вясёлым, адчайным шкадаваннем, што душа Хадоські не ляжыць да яго і «нічога людскага» ў іх,*

відаць, не выйдзе. Мележ. *Не ляжыць Сомікава сэрца да Сыча.* Лынькоў. *Непрыемны чалавек. Не ляжала і не ляжыць у мяне да яго сэрца, скажу я вам.* Няхай.

2. *да чаго.* Што-н. не выклікае ў каго-н. ніякай цікавасці, прыхільнасці, жадання. *Нашы ўсе збіраюцца ў машынабудаўнічы інстытут. Але ў мяне, праўду вам сказаць, душа не ляжыць да тэхнікі.* Сабаленка. *І я чую, што трэба вучыцца, але сэрца маё ніяк не ляжыць да інстытута.* Колас. **ДУША (СЭРЦА) ЛЯЖЫЦЬ** *чыя, у каго, каго да чаго.* З супрацьлеглым знач. *А можа, я хачу рабіць тое, да чаго ляжыць душа?* Гіль. *Дарэчы, да якой палітычнай партыі ляжыць тваё сэрца?* Колас. — *Вучыць дзяцей заўсёды было цяжка, але цікава. Галоўнае, каб душа ляжала да школы, — гаворыць Ніна Іванаўна.* «Настаўн. газ.»

ДУША́ (СЭ́РЦА) НЕ НА МЕ́СЦЫ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае сябе неспакойна, трывожна. **Сін.**: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым*; галава гарыць *у каго*; душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго*; душа ные *чыя, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму*; кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёкнула *ў каго*; сэрца замірае *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго. Пазіраю на ўсё гэта хараство, а ў самой душа не на месцы: дзе цяпер хлопчык мой?* Ракітны. — *Увесь час сэрца не на месцы, трывожна неяк, — прызналася Поля.* Сачанка. **ДУША (СЭРЦА) НА МЕСЦЫ** *ў каго.* З супрацьлеглым знач. *Калі ў чалавека душа на месцы, тады яму і свет міл.* Чорны. *Пасядзіш у хаце з жонкай і дзецьмі і адчуваеш сябе быццам пасля курорта. Душа на месцы, працей здаюцца ўсе праблемы.* Супрунчук.

ДУША́ (СЭ́РЦА) НЫ́Е (НЫ́ЛА) *чыя, каму, у каго. Незак. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. моцна хвалюецца, адчувае трывогу, перажывае з-за чаго-н. **Сін.**: душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 1 знач.). **Ант.**: душа спявае *ў каго, чыя. Сэрца ныла, бы з нуды, бы сама была не ўся, — спадабала я тады брыгадзіра Міхася.* Купала. *Сава-начніца ў кустах альховых над крыніцай гугукне так, што сэрца ные.* Колас.

2. *па кім.* Хто-н. моцна непакоіцца, перажывае за каго-н. **Сін.**: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым*; галава гарыць *у каго*; душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго*; душа не на месцы *ў каго*; кошкі душу скрабуць *у каго, каму*; кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй*; нутро гарыць *чыё, у каго*; сэрца ёкнула *ў каго*; сэрца замірае *ў каго, чыё*; сэрца заходзіцца *ў каго*; сэрца як не выскачыць *у каго. [Марыся:] Ой, Грышка, Грышка! Ты штось цяпер зрабіўся вельмі лянівы. Табе, пэўна, сэрца цяпер так ужо не ные па мне...* Дунін-Марцінкевіч.

ДУША́ (СЭ́РЦА) РАЗРЫВА́ЕЦЦА (РВЕ́ЦЦА) <НА ЧА́СТКІ (НА КУСКІ́, НА КАВА́ЛКІ)> *чыя, у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае глыбокі смутак, шкадаванне, цяжка перажывае што-н. **Сін.**: душа крывёй абліваецца *чыя, у каго*; сэрца кроіцца *каму, чыё, ад чаго*; сэрца пераварочваецца *ў каго*; сэрца рвецца з грудзей *у каго*; сэрца сціскаецца *ў каго <ад чаго>*. **Ант.**: душа мохам абрасла *ў каго. Думаць так было балюча, пакутліва разрывалася душа на часткі.* Шамякін. *Усё гэта прайшло ў Антанініных думках, і ёй захацелася кінуцца бацьку на шыю. Душа яе рвалася на часткі.* Чорны. *А ты маўчы... І так у мяне душа разрываецца на кавалкі.* Дайліда. *Надта ж ужо цяжка, душа з гора рвецца, слёзы так і льюцца, сэрца з болю б'ецца.* Цётка. *[Марыля:] І толькі больш жалю задаеш, ажно толькі сэрца на кускі разрываецца.* Купала. *[Андрэй] нават не мог уявіць, колькі перажыў за такі нязначны час. Сэрца яго рвалася на часткі ад невядомага дасюль пачуцця.* Чарнышэвіч. *Хадзем, дзіця, хадзем да нас. Не зацінайся так. У мяне ў самой сэрца разрываецца.* Паўлаў.

ДУША́ (СЭ́РЦА) СПЯВА́Е (РА́ДУЕЦЦА) *у каго, чыя. У безас. ужыв. Разм.* Каго-н. ахоплівае радаснае хваляванне. **Ант.**: душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 1 знач.); душа ные *чыя, каму* (у 1 знач.). *Гольдзін разумеў пачуцці старшыні калгаса і няшчыра ўздыхнуў, хоць душа яго ў гэты момант спявала.* Шамякін. *[Ліпская:] Часам іграе аркестр салдацкае музыкі, і душа так радуецца!* Гарэцкі. *Тады Сцяпан усёй істотай узненавідзеў багаты маёнтак пана Скірмунта: і парк, і сад, і цагляныя аборы, і дамы для парабкаў, падобныя на турмы, і гэтыя прыгожыя сажалкі..; у яго цяпер радуецца сэрца.* Чарнышэвіч.

ДУША́ Ў ДУШУ́. *Разм.* **1**. *Акал.* Вельмі дружна, у поўнай згодзе (жыць, пражыць, зажыць). **Сін.**: звон у звон; на адну нагу (у 1 знач.); у ладу <*з кім*>; як песню пець. **Ант.**: на нажах *з кім*; як кот з сабакам. *Мы з бацькам вашым жылі душа ў душу. Мы не сварыліся ніколі.* Чорны. *Жылі наўздзіў — душа ў душу — нявесткі маладыя.* Зуёнак. *Ну, Нюрка, пражылі мы з табой душа ў душу дваццаць гадоў, а цяпер давай развітвацца.* Карпюк. *[Анікей] ніводнага досвітка не праспаў: устане, мыліцу прывяжа папругаю, каб не падала, і рамы новыя парабіў, сенцы перасыпаў, і зажылі мы з ім душа ў душу.* Грахоўскі. **2**. *Вык. і азн. Разм.* Вельмі дружны з кім-н. *Была ў яго [Кузьмы] недзе за Нясвіжам гаспадарка невялікая, жыў на ёй брат яго малодшы; а з братам ён заўсёды быў душа ў душу.* Чорны. *Лінія іх сумеснага жыцця душа ў душу была перапынена.* Казько.

ДУША́ Ў ПЯ́ТКАХ *у каго, чыя. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі спалохаўся. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пяткі <схавалася> *у каго*; калені дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго*. *[Вера:] Правалілася ваша праца. [Чарнавус:] Дражніцеся, а ў самой душа ў пятках.* Крапіва. *Плынь цягнула лодку да супрацьлеглага берага, і яна круцілася на адным месцы. — У Ґайнай душа ў пятках, — заўважыў Пецька Кацуба, і хлопцы дружна зарагаталі..* Шамякін. *Вартавыя пазашываліся ў кусты, не дыхаючы. І мая душа ў пятках.* Карпюк.

ДУША́ Ў ПЯ́ТКІ <СХАВА́ЛАСЯ, УСКО́ЧЫЛА> *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Каго-н. ахоплівае моцны страх. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; калені дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *ў каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго*. *Не, я перапалохалася вельмі. Як ён пачаў гаварыць, дык у мяне душа ў пяткі схавалася.* Асіпенка. *Табе смешна, дурніца, а ў мяне душа ў пяткі ўскочыла.* Гартны. — *Капніцель не закрыўся, — спускаючыся па сходцах з мосціка, кажа дзядзька Давыд, і Васіль з палёгкай уздыхае: «Во халера, а ў мяне душа ў пяткі...»* І.Капыловіч. *Падзывае [Андрэй Андрэевіч] сурова: «Ану, падходзь!» У таго і душа ў пяткі: кепскія з атаманам справы.* Лынькоў.

ЗА́ЯЧАЯ (ЗАЕ́ЧАЯ) ДУША́. *Адз. і мн. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Вельмі баязлівы чалавек. *Калі ж ён [Кузьма], нарэшце, забраўшы зброю, развітаўся.., Саша са знявагай кіўнула брату: — Заячая твая душа.* Шамякін. *«Я ж цябе паваджу, слізняк! — падумаў Дзямбо. — Прымушу, заечая душа, некалькі разоў угару, высалапіўшы язык, плесціся».* Гурскі.

КÓЛЬКІ ДУША́ ЖАДА́Е (ПАЖАДА́Е, ПРЫМА́Е, ПРЫ́МЕ). *Акал. Разм.* Уволю, удосталь, без усякага абмежавання (гуляць, адпачываць, есці і пад.). **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; еш не хачу *чаго*; за трох дурных; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *[Гудовіч:] У Кіславодску хораша ўвосень. Паветра ў гарах чыстае, сумленне ў цябе чыстае — адпачывай колькі душа жадае.* Крапіва. *Па-даўнейшаму Іван хлебасол вялікі, любіў прыняць людзей з форсам, з размахам, каб пілі, елі, гулялі колькі душа пажадае.* Навуменка. *«Якая прыгажосць, — падумаў Сяргей. — Калі б не заданне, распрануўся б і кінуўся ў гэтыя чыстыя хвалі, а потым грэўся б на пясочку колькі душа пажадае».* Дзятлаў. *Ніхто нічога аб нічым не пытаецца, ніхто нічога не пільнуе; еш колькі душа прымае.* Купала. *Ты тут і ўрач, і медсястра, і санітарка. Ехала на практыку медыцынскую? Бяры яе, гэтую практыку, нават аберуч! Чэрпай, колькі душа прымае!* Савіцкі.

ЛЕДЗЬ (ЛЕ́ДЗЬВЕ) ДУША́ Ў ЦЕ́ЛЕ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі слабы, чуць жывы. **Сін.**: у чым душа трымаецца *ў каго, чыя*; хоць у дамавіну кладзі *каго. У саміх ледзьве душа ў целе. Ідзі туды, дзе да нас жыў...* Броўка. *Развязаў бы хоць рукі ёй... У яе і так ледзь душа ў целе... Няўжо ты думаеш, што з гэтых лёхаў можна ўцячы?* Місько. *Спакойна прыняла [жонка] яго, калі вярнуўся з Заходняе паранены, ледзьве душа ў целе.* А.Жук.

ПАПЯРО́ВАЯ ДУША́. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Канцылярскі чыноўнік, бяздушны фармаліст, бюракрат. **Сін.**: канторскі пацук; крапіўнае семя; чарнільная душа. *Ехаць з братам Анатоль не бачыў сэнсу: што мог бы рабіць ён там, у ваенкамаце? Перайсці на пасаду справавода, стаць папяровай душой? Занятак незайздросны.* Калеснік. *[Міраслаў:] Я думаю, бацька проста затрымаўся. Звычайная канцылярская цяганіна: папяровыя ж душы кругом, куды ні кінь вокам, а тым больш у турме.* Асташонак. *— Грамадзяне, калі ласка, па чарзе. І прыгатуйце білеты-справаздачы. — От папяровыя душы! — данеслася з платформы.* «Вожык».

У ЧЫ́М <ТО́ЛЬКІ> ДУША́ (ДУ́Х) ТРЫМА́ЕЦЦА (ТРЫМА́ЛАСЯ) *у каго, чыя. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. фізічна слабы, змарнелы, хваравіты на выгляд. **Сін.**: ледзь душа ў целе *ў каго*; хоць у дамавіну кладзі *каго. Было дзіўна, у чым толькі трымаецца яе душа.* Шахавец. *Верка дык і зусім змарнела, учарнела ўся. Сноўдалася па хаце, як здань, у чым душа трымалася...* Гіль. *«Няўжо гэты сам Косцік іх высачыў? — думала я. — Ноччу, сам, адзін... А глянеш на яго, дык у чым там і душа трымаецца. Косці ды скура...»* Каліна. *[Маладзіца:] Паглядзі ты на сябе. У чым дух трымаецца: скура ды косці, вочы зусім праваліліся.* Гарэцкі.

ЧАРНІ́ЛЬНАЯ ДУША́. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Канцылярскі чыноўнік, бяздушны фармаліст, бюракрат. **Сін.**: канторскі пацук; крапіўнае семя; папяровая душа. *[Язва:] Ну, як адчувае сябе «папраўка да сістэмы размеркавання»? [Жлукта:] Чарнільная душа!* Крапіва. *Эх ты, сухар... Чалавеку, можа, цёплага слова не хапала. А ты, чарнільная твая душа, абы паперку набыць.* Асіпенка. *Вы іх яшчэ не ведаеце!.. Вось пажывяце ў нас, таксама паспытаеце гора!.. Як ёсць чарнільныя душы!* Аношкін.

ДУШАМІ • <u>*Клёцкі*</u> **З ДУША́МІ.** *Азн. Разм.* Начыненыя мясным ці іншым фаршам з прыправамі. *Яшчэ з цыганскіх бадай што часінаў «клёцкі з душамі» ў Вушацкіх рытуальная страва і на Дзяды, і на хаўтурах, і на памінках. Клёцкамі з душамі кормяць, калі мужчыны ідуць на цяжкую працу.* Барадулін. *Гаспадыня са старэйшаю нявесткаю падала новую страву — калдуны, ці клёцкі з душамі, як іх яшчэ называюць, і ўсе дружна ўзяліся за іх.* Дамашэвіч.

ДУШАХ • **ПА ДУША́Х** <u>гаварыць (пагаварыць)</u> і пад. *Акал. Разм.* Шчыра, чыстасардэчна, не таячыся. *Хочацца бліжэй пазнаёміцца з людзьмі. А то мы ўсё афіцыйна: пасяджэнні, сходы... Гэтага мала. Ды і нельга ў афіцыйнай абстаноўцы пагаварыць пра ўсё па душах...* Шамякін. *Карэспандэнту ніяк не ўдавалася пагаварыць па душах з камандзірам злучэння.* Гурскі.

ДУШАЦЬ • **ЧЭРЦІ ДУШАЦЬ** *каго дзе.* Гл. чэрці.

ДУШОЙ • **БАЛЕЦЬ ДУШОЙ** *за каго, за што, па кім, па чым.* Гл. балець.

БОГУ ДУШОЙ *не вінават.* Гл. богу.

ВІСЕЦЬ НАД ДУШОЙ. Гл. вісець.

ДУШО́Й І ЦЕ́ЛАМ. *Акал. Функц. не зам.* Усёй істотай, цалкам, ва ўсіх адносінах. *Паэт не толькі літаратурнай працай быў звязаны душой і целам з сучаснасцю, з рэчаіснасцю, ён актыўна працаваў у дзяржаўных арганізацыях і навучальных установах.* Шушкевіч. *Атрахім Гляк наважыў паехаць у самую далёкую вёску, адпачыць там душой і целам, прыблізіцца да жыцця.* Навуменка. *Далей тут заставацца небяспечна. Але ведайце, сябры, я душой і целам ваш і вярнуся назад.* Гамолка.

ЗАГАВЕЦЬ ДУШОЙ. Гл. загавець.

З АДКРЫ́ТАЙ ДУШО́Й (СЭ́РЦАМ). *Акал. Функц. не зам.* Вельмі шчыра, даверліва, чыстасардэчна; без прадузятасці (рабіць што-н., адносіцца да каго-н.). **Сін**.: ад <усёй> душы; ад <усяго> сэрца; ад чыстага сэрца; ад шчырага сэрца; з глыбіні душы. *[Рыгор:] Я да цябе як да найлепшага сябра прыйшоў з адкрытай душой, а ты вунь што зрабіў!* Крапіва. *Я да людзей хацеў бы, маці, ісці з адкрытаю душой.* Аўрамчык. *За год маленькая Эстонія прымае каля двух мільёнаў гасцей. Сустракае і праводзіць іх гасцінна, з адкрытым сэрцам, як надзейных і добрых сяброў.* «Звязда».

ЗА ДУШО́Й. *Акал. Разм.* У наяўнасці (быць у каго-н., мець што-н.). **Сін**.: пры душы. *У Лясніцкага ўсяго за душой было нейкае старое вучнёўскае пасведчанне. Ён паказаў яго.* Зарэцкі. *[Югас] такі ж бясхлебнік, як і мы. Нічога — за душой.* Танк. *Калі маеш ты што за душой, будзь гатоў падзяліцца.* Вітка. *Гэты багаты за душой капейкі не мае.* Лобан.

З ДАРАГО́Й (МІ́ЛАЙ) ДУШО́Й. *Акал. Разм.* З вялікай радасцю, ахвотай (аддаць, пачаставаць, адносіцца і пад.). **Сін**.: з усёй душой (у 1 знач.). *[Альбрэхт:] Як бачыце, да вас мы з дарагой душою. І спадзяёмся, што — паслуга за паслугу — вы тым жа нам адкажаце.* Клімковіч. *Я з дарагой душой аддаў бы вам хлеб, калі б ён быў.* Сабаленка. — *А можа яшчэ трохі пасядзіш з намі?.. — Далібог, з дарагой душой, але не магу.* Крыга. — *Ну, і Андрэй Пятровіч!.. Не хоча ўжо і пускаць у кватэру. — Як не хачу?.. З мілаю душою!* Колас. — *Эх, Віктар, — уздыхнуў Іван Паўлавіч,— прыехаў бы з мілай душой, ды не магу: сэрца...* Дайліда.

З ДУШО́Й <u>рабіць, працаваць</u> і пад. *Акал. Функц. не зам.* Старанна, з вялікім уздымам, захапленнем. **Сін**.: з аганьком; з усёй душой (у 2 знач.). *Творчасць на ўроку — гэта калі справу робіш з душой.* «Настаўн. газ.» *[Русаковіч:] Калі ўмела і з душой узяцца за справу, дык і план будзе выкананы, і сабекошт не павысіцца.* Крапіва. *Калі наш Петрык-Страдыварыус іграў з душой і ў сорак пяць гулліва і нястомна па-юнацку, дык Рома, здаецца, яшчэ весялей.* Брыль.

З ЛЁГКАЙ ДУШО́Й; **З ЛЁГКІМ СЭ́РЦАМ**. *Акал. Функц. не зам.* Без трывогі і апаскі. **Сін**.: са спакойным сэрцам. **Ант**.: з цяжкай душой. *З распараджэннем у руках, з лёгкаю душою пайшоў Кляновіч да міністра.* Пестрак. *З лёгкай душою пайшоў Вялічка рыхтаваць разведгрупу.* А.Жук. *Не, не з лёгкім сэрцам пакідаў Аляксей Мінск.* Мележ. *І*

ўсё-такі Валя адчула сябе ў роднай стыхіі і, выбраўшы патрэбны кірунак, з лёгкім сэрцам падалася ў глыб лесу. Карпаў. *Некаторыя дзеячы ад педагогікі з лёгкім сэрцам пускаюць у хрэстаматыі творы слабыя і пасрэдныя.* Шкраба.

З УСЁЙ ДУШО́Й. *Акал.* **1**. *Разм.* З вялікай радасцю, ахвотай (даваць, адносіцца, частаваць і пад.). **Сін**.: з дарагой душой. *— Дык, гаворыш, кватэра патрэбна?.. Дарагі мой, — з нейкай бацькоўскай ласкавасцю паглядзеў на Віктара Чокан. — З усёй душой, як кажуць...* Гаўрылкін. *— Мы да цябе з усёй душой, а ты... — папракнула Вяснушка.* Кузьмянкоў.

2. *Функц. не зам.* Старанна, з вялікім уздымам, захапленнем (рабіць, працаваць, брацца і пад.). **Сін**.: з аганьком; з душой. *Новая справа кожнаму чалавеку здаецца цяжкай, пакуль ён за яе не ўзяўся з усёй душой.* Хадкевіч.

З ЦЯ́ЖКАЙ ДУШО́Й; З ЦЯ́ЖКІМ (НЯЛЁГКІМ) СЭ́РЦАМ. *Акал. Функц. не зам.* У прыгнечаным настроі; з неспакоем. **Ант**.: з лёгкай душой; са спакойным сэрцам. *Я заўсёды з цяжкай душой праязджаю праз Азярыны.* Навуменка. *З цяжкай душой узяліся за працу карпілаўскія і ведрыцкія мужчыны і хлопцы.* «Вожык». *З цяжкім сэрцам падыходзіў Страцім да доміка, дзе кватаравалі бацькі Тэафіліі.* Дыла. *З нялёгкім сэрцам выйшла з хаты ад Тхорыхі Параска.* Сачанка.

З ЧЫ́СТАЙ ДУШО́Й. *Акал. Функц. не зам.* Не адчуваючы маральнай пакуты і дакору (рабіць што-н.). **Сін**.: з чыстым сумленнем. *У тым была і бяда, што Серж не мог з чыстай душой падысці да дзяўчатак і зірнуць ім смела, па-таварыску, па-сяброўску ў вочы.* Чорны. *— Гэта вы мне раіце сваццю займець? — Сваццю не сваццю, а чалавека, які навёў бы на розум. — Дык, можа, вы і навялі б? — Бачу, жартуеш. А я з чыстай душою.* Б.Стральцоў.

КРЫВІЦЬ ДУШОЙ <*перад кім, перад чым, для каго*>. Гл. крывіць.

СА СПАКОЙНАЙ ДУШОЙ. Гл. сэрцам.

СТАЯЦЬ НАД ДУШОЙ *у каго*. Гл. стаяць.

УСЁЙ ДУШО́Й. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Шчыра, сардэчна (любіць, кахаць, верыць і пад.). **Сін**.: усім сэрцам (у 1 знач.). *Агап'я Палікарпаўна, палюбіў я вас усёй душою. І не магу я жыць без вас.* Каваль. *Гарбачэня адчуў, што ён пакахаў не на жарты, усёй душою.* Гурскі.

2. Поўнасцю, цалкам (быць на баку каго-н., падтрымліваць каго-, што-н., аддавацца чаму-н. і пад.). **Сін**.: усім сэрцам (у 2 знач.). *Усёй душой падтрымліваю прапанову, выказаную ў дакладзе, аб стварэнні ў рэспубліцы спецыяльнага выдавецтва дзіцячай літаратуры.* Вітка. *[Міця] быў усёй душой аддадзены школьнаму, кніжнаму, мысліў высокімі катэгорыямі...* Навуменка.

3. З вялікім жаданнем, вельмі ахвотна (хацець, імкнуцца, рвацца і пад.). *Луг шырокі над ракой, долы і паляны, рвуся к вам я ўсёй душой, родныя курганы!* Колас. *[Вісарыён:] Гэта проста немагчымая для іх справа, нават каб яны гэтага ўсёй душой праглі...* Самуйлёнак. *[Лабыш:] Дачушка мая! А я зусім не супраць вяселля вашага. Наадварот, я ўсёй душой хачу гэтага.* Козел.

ХОЦЬ ДУШОЙ ЗАГАВЕЙ. Гл. загавей.

ДУШУ • **АДВОДЗІЦЬ ДУШУ**. Гл. адводзіць.

АДДАВАЦЬ БОГУ ДУШУ. Гл. аддаваць.

АДДАВАЦЬ ДУШУ *каму, чаму*. Гл. аддаваць.

АДКРЫВАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім*. Гл. адкрываць.

АДПУСЦІ ДУШУ НА ПАКАЯННЕ. Гл. адпусці.

АД'ЯДАЦЬ ДУШУ *каму*. Гл. ад'ядаць.

БРАЦЬ ГРЭХ НА <СВАЮ> ДУШУ. Гл. браць.
БРАЦЬ ЗА ДУШУ. Гл. браць.
ВЫВАРОЧВАЦЬ ДУШУ *чыю, каму*. Гл. выварочваць.
ВЫВАРОЧВАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *перад кім*. Гл. выварочваць.
ВЫКЛАДАЦЬ <СВАЮ> ДУШУ *каму, перад кім*. Гл. выкладаць.
ВЫЛІВАЦЬ ДУШУ *каму*. Гл. выліваць.
ВЫМАЦЬ ДУШУ *з каго, каму*. Гл. вымаць.
ВЫМОТВАЦЬ ДУШУ *каму*. Гл. вымотваць.
ВЫТРАСЦІ ДУШУ *з каго, каму*. Гл. вытрасці.
ВЫЯДАЦЬ ДУШУ *каму*. Гл. выядаць.
ВЯРЭДЗІЦЬ ДУШУ *каму, чыю*. Гл. вярэдзіць.
ГНАІЦЬ ДУШУ *каму, чыю*. Гл. гнаіць.
ДУША Ў ДУШУ. Гл. душа.
ДУШУ ЗАТКНУЦЬ *чым*. Гл. заткнуць.
ЗАГЛЯДВАЦЬ У ДУШУ *чыю, каму, каго*. Гл. заглядваць.
ЗАКРАДАЦЦА Ў ДУШУ *чыю, каго*. Гл. закрадацца.
ЗА МІ́ЛУЮ ДУШУ́. *Акал. Разм.* **1**. З вялікім задавальненнем, вельмі ахвотна (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: з рукамі і нагамі. *Праўда, трава неважнецкая, асака, круглец, ціпец, сівец, розныя балотныя дудкі, але калі няма лепшай, то карова і гэтую за мілую душу з'есць.* Навуменка. *Ты — каваль, цябе ж у любы калгас возьмуць за мілую душу.* Рылько.
2. *Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Без усякага сумнення, абавязкова, немінуча. **Сін.**: як бог свят (у 1 знач.); як двойчы два (у 1 знач.); як піць даць. *Нас шукалі ўвесь дзень і на захадзе сонца знайшлі заплаканых і замурзаных на купіне побач з багнай, у якую мы маглі праваліцца за мілую душу.* Корбан. *[Брытвін] пад самае вечка напхаў у бітон аманіту. — Ну во, і гатова. На сярэдзіне моста з воза вэк і пугай па кані. Пакуль паліцаі апомняцца, іртане за мілую душу.* Быкаў.
Біць **І ДУШУ СЛУХАЦЬ**. Гл. слухаць.
КЛАСЦІ ДУШУ *ў што*. Гл. класці.
КОШКІ ДУШУ СКРАБУЦЬ *у каго, каму*. Гл. кошкі.
ЛЕДЗЯНІЦЬ ДУШУ *чыю, каго*. Гл. ледзяніць.
ЛЕЗЦІ Ў ДУШУ *чыю, каго, каму*. Гл. лезці.
МУЦІЦЬ ДУШУ *каму, каго*. Гл. муціць.
НАСТУПАЦЬ НА ДУШУ *каму*. Гл. наступаць.
ПЕРАВАРОЧВАЦЬ <УСЮ> ДУШУ *чыю, каму, каго*. Гл. пераварочваць.
ПЛЯВАЦЬ У ДУШУ *каму*. Гл. пляваць.
РАЗДЗІРАЦЬ ДУШУ *каму, чыю*. Гл. раздзіраць.
РАЗРЫВАЦЬ ДУШУ *чыю, каму*. Гл. рваць.
РВАЦЬ ДУШУ *чыю, каму*. Гл. рваць.
РВАЦЬ САБЕ ДУШУ. Гл. рваць.
СКРЭБЦІ ЗА ДУШУ *каго*. Гл. скрэбці.
ТРУЦІЦЬ ДУШУ *каму*. Гл. труціць.
УВАХОДЗІЦЬ У ДУШУ *каго, чыю*. Гл. уваходзіць.
УДЫХНУЦЬ ДУШУ *ў што*. Гл. удыхнуць.
УКЛАДВАЦЬ ДУШУ *ў што*. Гл. укладваць.
ЦЯГНУЦЬ ДУШУ *з каго*. Гл. цягнуць.
ЦЯГНУЦЬ ЗА ДУШУ *каго*. Гл. цягнуць.

ЯК БОГ НА ДУШУ ПАКЛАДЗЕ. Гл. бог.

ДУШЫ • **АДЛЯГЛО АД ДУШЫ** *ў каго*. Гл. адлягло.

АДЛЯГЛО НА ДУШЫ *ў каго*. Гл. адлягло.

АД <УСЁЙ, ЯЕ́> ДУШЫ́. *Акал. Функц. не зам.* З усёй шчырасцю, адкрытасцю, сардэчна. **Сін.**: ад <усяго> сэрца; ад чыстага сэрца; ад шчырага сэрца; з адкрытай душой; з глыбіні душы. *Былі, аднак, і такія рабочыя, што і без нагляду працавалі ад усёй душы.* Брыль. *Я ад усяе душы дзякую ўсім, хто ў дзень майго юбілею ўспомніў мянė добрым словам.* Купала. *Ад душы поспеху жадаю вам.* Колас.

АД ЧЫСТАЙ ДУШЫ. Гл. сэрца.

АД ШЧЫРАЙ ДУШЫ. Гл. сэрца.

АД'ЯДА ДУШЫ. Гл. ад'яда.

БЕЗ ДУШЫ́. *Вык. ці кампанент вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Мёртвы. **Сін.**: без духу (у 1 знач.). *[Тарыел:] Я ўдарыў яго так, што ён больш не ўстаў. Ён без душы застаўся ляжаць у пыле, як сабака.* Самуйлёнак.

2. Вельмі спалохана. *[Французся:] Мае вы дарагія-мілыя! А я ж ужо без душы ішла дадому — дзе вы і што вы?* Гілевіч.

БЕЗ ДУШЫ́ *бегчы, уцякаць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка, як толькі можна. **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Але ж як стрэляць блізка, то адкуль тая і сіла бярэцца — падхопішся і ляціш без душы, як заяц...* Палтаран.

БРАЦЬ <БЛІЗКА> ДА ДУШЫ <*што*>. Гл. браць.

ВЫКІДАЦЬ З ДУШЫ *каго, што*. Гл. выкідаць.

ВЫЯДА ДУШЫ. Гл. выяда.

ВЯЛІКАЙ ДУШЫ. Гл. сэрца.

ДА ГЛЫБІНІ ДУШЫ. Гл. глыбіні.

ДА ДУШЫ́ *каму. Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Падабаецца. **Сін.**: да густу *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; западаць у вока *каму* (у 2 знач.); па густу *каму*; пад густ *каму*; па душы *каму*; па нутры *каму*; па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму*. **Ант.**: не ў смак *каму*. *[Рабіна:] Калі кахае, дык няхай, не хоча — не прымушу, хоць Машэка і да душы мне, лепшага не знойдзеш.* В.Вольскі.

ДА ДУШЫ́ *падабацца*. *Акал. Разм.* Вельмі. *Старыя, аздобленыя сівізною, маршчынамі і пачэснымі лысінамі дзяды.. да душы падабаліся Лабановічу.* Колас.

Прыйсціся **ДА ДУШЫ́**. *Акал. Разм. Адабр.* Даспадобы (прыйсціся каму-н.). **Сін.**: *прыйсціся* да густу; *прыйсціся* да смаку; *прыйсціся* па густу; *прыйсціся* пад густ; *прыйсціся* пад нораў; *прыйсціся* па душы; *прыйсціся* па нутры; *прыйсціся* па сэрцы; у масць. *[Андрэю] прыйшлася да душы мясціна: драўляны з бляшаным, паедзеным іржой дахам дамок, маленькі дворык, агарод, які засаджваюць салатай, радыскай і памідорамі..* Навуменка. *Гэта мімалётная сцэна прыйшлася да душы Васілю Пятровічу.* Карпаў.

Усе **ДА ДУШЫ́**. *Акал. Разм.* (Усе) без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе). **Сін.**: ад мала да вяліка; ад малога да вялікага; да аднаго; да апошняга (у 3 знач.); як адзін (у 1 знач.); як адзін чалавек. *Быў адзін галавацяп, запісаць як больш хаця б, лозунг кінуў ён такі: «Ці калгас, ці Салаўкі». І пайшлі, прасіцца сталі ўсе з мястэчка да душы: «Дзядзя, мілы, запішы!»* Крапіва.

ДЛЯ ДУШЫ́. *Акал. Функц. не зам.* Для задавальнення ўнутраных, духоўных патрэб (рабіць што-н.; быць, заставацца і інш.). *А то яшчэ — пайду ў бібліятэку, вазьму кнігу — не па праграме, а так, для душы і чытаю, чытаю...* Сачанка. *Пакуль што і на калгаснай рабоце ўпраўляюся, і для душы сёе-тое майструю. Ткацтвам таксама крыху займаюся.* Тычына. *Які я, кажа, буду ляснік, калі ў мяне лясочку для душы не застанецца, калі не пакіну пасля сябе памяць у лесе?* Карамазаў.

ДУШЫ ПАСЛУХАЮЧЫ. Гл. паслухаючы.

З ГЛЫБІНІ ДУШЫ. Гл. глыбіні.

З ДУШЫ ВЕРНЕ. Гл. верне.

КАМЕНЕМ ЛЯЖЫЦЬ НА ДУШЫ *чыёй*. Гл. ляжыць.

КОШКІ НА ДУШЫ СКРАБУЦЬ *у каго, чыёй*. Гл. кошкі.

МЁРТВЫЯ ДУ́ШЫ. *Звычайна ў мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Неіснуючыя асобы, якія толькі фіктыўна лічацца дзе-н. **Сін.**: жывы нябожчык (у 2 знач.). *Атрымліваецца нешта незразумелае: названых у спісе брыгадзіраў з першага ліцейнага цэха.. ніхто не ведае. «Мёртвыя душы»?* «Звязда». *— Добрая дзеўка, вельмі харошы загадчык сектара.. будзе. — А Рэпкіна? — Яна не спраўляецца. «Мёртвыя душы» ёсць, узносы збірае дрэнна.* Асіпенка.

НА ДНЕ ДУШЫ. Гл. дне.

НА ДУШЫ́. *Разм.* 1. *у каго, каму як. У безас. ужыв.* Хто-н. адчувае той ці іншы душэўны стан. **Сін.**: на сэрцы *у каго, каму як. [Зося] пачала насіць па хаце дзіця, не могучы быць на адным месцы. На душы ў яе было чорна.* Чорны. *Лёгка і добра ў Цітка на душы.* Лобан. *[Якім:] Эх, Паўлінка! Ты ўсё сваё; мне і так горка на душы...* Купала.

2. *у каго. Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Хвалюе, непакоіць і пад. каго-н., з'яўляючыся прадметам скрытых намераў. *Ні то сарамяжлівасць яшчэ чыстага сэрца, ні то нейкая асцярога стрымлівала сказаць ёй усё, што было на душы.* Колас. *[Перагуд:] Наталля Мікалаеўна!.. Не дражніце мяне, а то вазьму зараз і вылажу ўсё, што ў мяне на душы.* Крапіва. *Ніколі ім не здагадацца, што на душы ў іх аднавяскоўца, бо ён не лыкам шыты: калі трэба, першы пачне праклінаць захопнікаў — сваіх цяперашніх гаспадароў.* Пальчэўскі.

НА СПОДЗЕ ДУШЫ. Гл. сподзе.

НЕ ЧУЦЬ ДУШЫ *ў кім*. Гл. чуць.

НІ <АДНО́Й, ЖЫВО́Й> ДУШЫ́ *няма, не было. Дап. Разм.* Нікога, ні аднаго чалавека. *Ціха ў пакоях. Як бы ні душы няма.* Галавач. *На шырокай роўнай вуліцы не было ні душы.* Мурашка. *Болей у клубе не было ні душы.* Кудравец. *На дваццацігоддзе Перамогі гуляла ўся Пятроўка. Ні адной душы ў полі, хоць у разгары вясна.* Ракітны. *Нявідны не цешыў сябе ніякімі ілюзіямі. Смяротэльная маркота ахапіла яго. Адзін, ні жывой душы.* Колас.

ПА ДУШЫ́ *каму. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Падабаецца. **Сін.**: да густу *каму*; да душы *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; западаць у вока *каму* (у 2 знач.); па густу *каму*; пад густ *каму*; па нутры *каму*; па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму*. **Ант.**: не ў смак *каму*. *— А як прымаеш ты сацыялістаў-рэвалюцыянераў? Пытаюся так таму, што мне найчасцей прыходзілася сутыкац-*

ца з імі. — І яны табе па душы? Колас. *Ты была б рада, каб я з хаты ўсё рашыў? Мая зборлівасць табе не па душы?* Чорны. *Рыбаку болей па душы была жывая рэальная справа з усімі ўласцівымі ёй няўвязкамі і клопатамі.* Быкаў.

Прыйсціся, рабіць і пад. **ПА ДУШЫ́**. *Акал. Разм.* Даспадобы (прыйсціся і пад. каму-н.). **Сін.**: *прыйсціся* да густу; *прыйсціся* да душы; *прыйсціся* да смаку; *прыйсціся* па густу; *прыйсціся* пад густ; *прыйсціся* пад нораў; *прыйсціся* па нутры; *прыйсціся* па сэрцы; у масць. *Запяеш па душы, дасі ўцехі гасцям — поўны гуслі насыплю дукатаў.* Купала. *Прапанова Руневіча — вярнуцца туды пісьменнымі па-свойму — усім прыйшлася па душы.* Брыль.

ПРЫ ДУШЫ́. *Акал. Разм.* У наяўнасці (быць у каго-н., мець што-н.). Часцей пра грошы. **Сін.**: за душой. *[Стараста:] Валацуга і скандаліст, бадзяўся па гарадах, капейкі пры душы ніколі не меў, голы і востры, і богу нямілы, у нашым родзе гэткіх ніколі не было...* Самуйлёнак. *Зірнуўшы на яго [сына], Міхал зразумеў, што ніякага фальварка ў яго сына ў Польшчы няма і наўрад ці ёсць капейка пры душы.* Чарнышэвіч.

У ГЛЫБІНІ ДУШЫ. Гл. глыбіні.

У ДУШЫ́. *Акал. Разм.* Унутрана, мысленна (называць, дзякаваць, лаяць і пад.). **Сін.**: сам з сабой (у 3 знач.); сам сабе (у 4 знач.); у галаве (у 1 знач.); у думках. *Нейкім добрым, як бы зусім не гэтае сям'і чалавекам, здаўся тады Ніне Лявон. У душы дзякавала яму.* Галавач. *[Дырэктар] паверыў класу, паверыў, што Арэшкін у адносінах да Алёшы можа зрабіць несправядліва, і ў душы абурыўся таксама.* Шамякін. *Я пачынаю ўставаць з шыняля, у душы лаючы Лёшку за яго недарэчныя жарты з немцамі.* Быкаў. *Ірма, відаць, лічыла, што гэта — штосьці смешнае, бо нават падхіхікнула. А фрау Грубэр нават сказала ў душы «сакрамэнт».* Брыль.

УСІМІ СІЛАМІ ДУШЫ. Гл. сіламі.

УСІМІ ФІБРАМІ ДУШЫ. Гл. фібрамі.

ЧЫТАЦЬ У ДУШЫ *чыёй, у каго.* Гл. чытаць.

ЯК КАМЕНЬ З ДУШЫ ЗВАЛІЎСЯ *ў каго.* Гл. камень.

ЯК МАСЛАМ ПА ДУШЫ. Гл. маслам.

ДЫБА • **ВАЛАСЫ СТАНОВЯЦЦА ДЫБА** *ў каго.* Гл. валасы.

ДЫБАМ • **ВАЛАСЫ СТАНОВЯЦЦА ДЫБАМ** *у каго.* Гл. валасы.

ДЫБАЧКАХ • **НА ДЫ́БАЧКАХ (НА ДЫ́БКАХ)** *стаяць, ісці* і пад. *Акал. Разм.* На пальцах ног. **Сін.**: на цыпачках. *Іван устаў. Ціха развітаўся з Галяю, кіўнуў Веры і на дыбачках выйшаў з палаты.* Грахоўскі. *Саша вярнулася амаль на світанні. Яна зайшла нячутна і на дыбачках кралася да свайго ложка.* Шамякін. *Асцярожна, на дыбках, хлопец адышоўся ад палянкі.* Гамолка.

ДЫБАЧКІ • **НА ДЫ́БАЧКІ** *станавіцца, паднімацца* і пад. *Акал. Разм.* На пальцы ног. **Сін.**: на цыпачкі. *Стаўшы на дыбачкі, Шура спрабуе зняць вупраж з калка, але да хамута яна дастае толькі кончыкамі пальцаў.* Асіпенка. *Аляксей падняўся на дыбачкі, выцягнуўся на ўвесь свой ледзь не двухметровы рост і праз галаву зазірнуў у пакой, поўны жанчын.* Грахоўскі.

ДЫБКАХ • **НА ДЫБКАХ**. Гл. дыбачках.

ДЫБКІ • **СТАНАВІЦЦА НА ДЫБКІ**. Гл. станавіцца.

ДЫВАН • **НА ДЫВА́Н** *выклікаць, ісці, трапляць* і пад. *Акал. Разм.* Для сур'ёзнай размовы, адказу на якія-н. прэтэнзіі, заўвагі і пад. *Ды і самі работнікі, асабліва тыя, хто ішоў «на дыван», на праборку, стараліся з'явіцца раней, каб, крый божа, не спазніцца і не*

даць лішні повад для крытыкі. Шамякін. *Усіх, хто правінаваціўся, трапіў на дыван да «таты» — дырэктара саўгаса, — адсылалі да Аляксея Трафімавіча на перавыхаванне.* Тычына.

СТАВІЦЬ НА ДЫВАН *каго.* Гл. ставіць.

ДЫК • **ВОСЬ ДЫК ТАК!** Гл. вось.

ВОСЬ ДЫК ШТУКА! Гл. вось.

ДЫКТОЎКУ • **ПАД ДЫКТО́ЎКУ** *каго, чыю. Акал. Функц. не зам. Неадабр.* Па загаду, па ўказцы, пад уплывам каго-н. (рабіць што-н.). *[Дзюрвіль:] Вы супраць урада? [Леду:] Калі ўрад пад вашу дыктоўку піша законы і парушае элементарныя правы грамадзян, народ мае права супраціўляцца такому ўраду.* Макаёнак. *[Гестапаўцы] катавалі і Загарульскага, пакуль ён не страціў волю і не пачаў выступаць пад іх дыктоўку.* Новікаў.

ДЫМ • **ДЫ́М КАРО́МЫСЛАМ <ІДЗЕ́, ПАЙШО́Ў, СТАІ́ЦЬ, СТА́Ў>**. *Часцей у безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Дзе-н. пануе вялікае ажыўленне ці падымаецца шум, беспарадак, сумятня. *У другой [вёсцы] паліцаі вяселле гуляюць, нейкага бобіка жэняць: панаехала, на вуліцах поўна падвод, п'янка — дым каромыслам.* Быкаў. *У іх і імёны адны і тыя ж — Алікі ды Віцькі. Даўно адслужылі ў арміі, ім па трыццаць ужо, а то і за, у работу не загнаць, жаніцца не хочуць. І п'юць за мамкамі-таткамі так, што дым каромыслам.* Ракітны. *Аматары выпіць кіравалі ў суседнюю вёску, дзе спадзяваліся раздабыць самагонкі. І пайшоў дым каромыслам!* «Вожык».

ПУСКАЦЬ ДЫМ У ВОЧЫ *каму.* Гл. пускаць.

У ДЫ́М. *Акал. Разм.* **1.** *Неадабр.* Вельмі моцна (п'яны, напівацца і пад.). **Сін.**: да парасячага піску; да чорцікаў (у 2 знач.); у дрызіну; у дыміну; як гразь; як зямля; як свіння. *Старому ўспаміналася, як Крывароты, п'яны ў дым, хваліўся Яўхіму: «Ты, Глушак, не думай, што калі я п'ю, то розум прапіваю! Не страчваю розуму!»* Мележ. *[Кружліка] п'яненькім у дым падабраў на дарозе ляснік, пасадзіў на свайго каня і, каб не ўпаў, прывязаў да лукі сядла, так і даставіў у лагер.* Масарэнка.

2. Ушчэнт, поўнасцю, канчаткова (рабіць, разнесці і пад.). **Сін.**: у пух і прах. — *Г-гад! — выў Мікола. — Трымай, дзядзька Лаўрэн, у дым разнясе...* Самуйлёнак. *Вадзім быў невысокі, шчупленькі, як падлетак, але яго пабойваліся, нават сам Аксакал, творы якога Вадзім аднойчы разнёс у дым.* Гігевіч.

ЯК (НІБЫ́) ДЫ́М. *Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словам *пагода.* Выдатная, цудоўная. — *Ах, ну і пагода, пане ты мой! — падыходзіць Варанец да Грамабоевага воза. — Проста як дым. Гэта ж свежыя пракосы разбіў я ля рэчкі, дык увачавідкі млее трава.* Крапіва. *Неба сіняе бліщчала на зямлю палахлівымі зоркамі, і гэта ўжо давала ведаць, што заўтра будзе пагода — як дым.* Ніканові́ч. *А сягоння пагода — нібы дым. Хаця яшчэ снегу не шкодзіла б крыху. Сонца, ціха, марозна — любата...* Радкевіч.

ДЫМАВАЯ • **ДЫМАВАЯ ЗАСЛОНА**. Гл. заслона.

ДЫМАМ • **ІСЦІ ДЫМАМ**. Гл. ісці.

ІСЦІ З ДЫМАМ. Гл. ісці.

ПУСКАЦЬ <З> ДЫМАМ *што, каго.* Гл. пускаць.

ПУСКАЦЬ З ДЫМАМ ДА БОГА *што, каго.* Гл. пускаць.

ДЫМІНУ • **У ДЫМІ́НУ** *п'яны, напівацца* і пад. *Акал. Праст. Неадабр.* Вельмі моцна. **Сін.**: да парасячага піску; да чорцікаў (у 2 знач.); у дрызіну; у дым (у 1 знач.); як гразь; як зямля; як свіння. *[Галіна Паўлаўна:] Доказаў прадставіць не магу. [Галубовіч:] Якія ж яшчэ доказы. П'яная ў дыміну.* Крапіва. *Позна здагадваецца Касцюшка, што незна-*

ёмы ў дыміну п'яны і ад яго можна ўсяго чакаць. Навуменка. *[Сымон:] Ён п'яны ў дыміну — не разбярэцца...* Махнач.

ДЫФІРАМБЫ • **ПЕЦЬ ДЫФІРАМБЫ** *каму, чаму*. Гл. пець.

ДЫХ • **БІЦЬ ПАД ДЫХ**. Гл. біць.
УДАР ПАД ДЫХ. Гл. удар.

ДЫХАЕ • *Ведаць, пераконвацца* і пад. **ЧЫМ ДЫХАЕ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. (Ведаць) што ўяўляе з сябе хто-н., які яго настрой, інтарэсы і пад. *Апынуўшыся на ціхай вуліцы, Бонч-Бруевіч успомніў словы жонкі Духоніна пра Аляксеева. «А што калі зайсці да яго? Цікава, чым ён дыхае?..»* Гурскі. *Пра гэты яго настрой Варанецкі чуў ад многіх калгаснікаў. Цяпер ён сам пераканаўся, чым дыхае Выжлік.* Дуброўскі. *Хто чым дыхае, у вайну добра праявілася, але водгаласы недаверу, насцярожанай падазронасці засталіся.* Навуменка.

ДЫХАННЕ • **ДРУГО́Е ДЫХА́ННЕ**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. ці дап. Функц. не зам.* Новыя сілы, прыліў энергіі, бадзёрасці (пасля стомы, апатыі, няўдачы і пад.). *Алесь раскатурхаў мяне, пацягнуў за сабой. У мяне, як кажуць, з'явілася другое дыханне.* Карпаў. *На маё шчасце, прыйшло другое дыханне, як сказалі б зараз. Я бег напрасткі праз яры, агібаючы гарбы, на якіх мяне маглі заўважыць.* Караткевіч.
ЗАТАІЦЬ ДЫХАННЕ. Гл. затаіць.
ПЕРАВОДЗІЦЬ ДЫХАННЕ. Гл. пераводзіць.

ДЫХАННЕМ • **З ЗАТО́ЕНЫМ ДЫХА́ННЕМ** *слухаць*. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі ўважліва, зацікаўлена. *Пятро распытваў пра жыццё партызанаў, з затоеным дыханнем слухаў усё, што расказваў яму Саша.* Новікаў. *З затоеным дыханнем слухалі разаноўцы паведамленні з фронту.* Жураўскі.

ДЫХАННІ • **НА АДНЫ́М ДЫХА́ННІ**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Вельмі хутка, парывіста, імкліва (бегчы, рабіць што-н.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.);чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Увесь канец вуліцы лейтэнант з салдатамі прабеглі на адным дыханні, і на пачатку Міколкавага частакола напароліся на самага гаспадара.* Кудравец. *Віня аказваецца спрытнейшай: яна на адным дыханні пералятае агароджу, якая аддзяляе двор інтэрната ад новага мікрараёна...* Іпатава.
2. З вялікім творчым уздымам, з натхненнем (чытаць, прачытаць). *Першыя старонкі, ужо выкананыя, выпакутаваныя аж да кожнага слова, да кожнай коскі, пісаліся на адным дыханні.* Асіпенка. *Твор дасягнуў узроўню той дасканаласці, калі гавораць, што ён напісаны на адным дыханні.* Кісялёў.
3. З вялікай зацікаўленасцю ад пачатку да канца (чытаць, прачытаць, слухаць і пад.). *Зусім нядаўна Аляксей даў мне прачытаць новую, трэцюю сваю п'есу. Прачытаў, як кажуць, на адным дыханні.* Петрашкевіч. *Сход прайшоў на адным дыханні.* «Полымя».

ДЫХАННЯ • **ДА АПО́ШНЯГА ДЫХА́ННЯ (УЗДЫ́ХУ)** *біцца, змагацца, кахаць* і інш. *Акал. Функц. не зам.* Да самай смерці, да канца жыцця. **Сін.**: да веку; да канца дзён; да магілы; да скону дзён. **Ант.**: ад калыскі. *[Рыгор] зразумеў, што не здолее жыць без таго,*

што меў дагэтуль, — без вольнай і шчаслівай радзімы. І ён гатовы быў змагацца за яе да апошняга дыхання. Краўчанка. *[Кукушкін:] І жыццё сваё хачу ўручыць таварышу лейтэнанту. Ён яго выратаваў — ён ім няхай і распараджаецца да апошняга дыхання.* Губарэвіч. *Можа, мяне сустрэне няшчасце і жорсткі лёс разлучыць нас назаўсёды, то ведай, дарагі мой, я буду кахаць цябе да апошняга дыхання.* Гроднеў. *Прайшлі вякі, а пра гэтае арлінае гняздо і тых ваякаў, што змагаліся тут да апошняга ўздыху, бароначы сваё права, — не забылі.* Галубок.

ДЫХАЦЬ • **ДЫ́ХАЦЬ ВО́ЛЬНА (СВАБО́ДНА)**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адчуваць сябе незалежным, вызваліўшыся ад чаго-н. непрыемнага, гнятлівага. **Сін**.: пабачыць свет; уздыхнуць вольна; уздыхнуць на поўныя грудзі. *[Клімёнак] адчуваў сябе вінаватым у смерці таварыша. І гэта віна цяжкім каменем ляжала ў яго на сэрцы і прыгнятала і не давала вольна дыхаць...* Дамашэвіч. *Я, можа, толькі з табою і дыхаю свабодна.* Карпаў.

ДЫ́ХАЦЬ (ДЫХНУ́ЦЬ) НЕ ДАВА́ЦЬ (НЕ ДА́ЦЬ) *каму. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Назаляць, дакучаць каму-н., прыставаць да каго-н. **Сін**.: не даваць быту *каму*; не даваць жыць *каму*; не даваць спакою *каму. Насядае жонка. Што дзень, то заўзяцей. Дыхаць не дае.* Шынклер. *А авадні, як рой пчаліны, сляпіцай лезуць да скаціны, гудуць драпежна, тнуць балюча, бы крапіва тая пякуча, дыхнуць каровам не даюць.* Колас. **ДЫХАЦЬ (ДЫХНУЦЬ) НЕ ДАЦЬ** *каму. Зак. [Ціхон:] Цьфу, што за народ! Дыхнуць не дадуць хворай бабе!* Козел.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыгнятаць, тыраніць каго-н. **Сін**.: вымаць душу *з каго, каму* (у 1 знач.); высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 2 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 1 знач.); даставаць гізунты *з каго*; напіцца крыві *чыёй*; піць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.). *Судзіць [Мацвея Гусака] будуць тыя, каго ён дратаваў, забіваў, рэзаў, не даваў дыхнуць ні даросламу, ні дзіцяці.* Пестрак. **ДЫХАЦЬ (ДЫХНУЦЬ) НЕ ДАЦЬ** *каму. Зак.*

ДЫ́ХАЦЬ НА ЛА́ДАН. *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць цяжка хворым, блізкім да смерці. **Сін**.: адной нагой стаяць у магіле; глядзець на той свет; глядзець у магілу; з кірмашу ехаць; зямлёй пахнуць; ледзь дыхаць (у 1 знач.). **Ант**.: стаяць напроці свайго веку. *Праўда, я ведаў, што медыкі заўжды суцяшаюць параненых, нават і тады, калі тыя дыхаюць на ладан.* Быкаў. *Вольгу вершы такія спачатку не кранулі, яна падумала з грубаватай гарэзлівасцю: «Бач ты, на ладан дыхае, а пра любоў думае».* Шамякін.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Даходзіць да непрыгоднасці, занепадаць. **Сін**.: ледзь дыхаць (у 2 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 3 знач.). *Электрастанцыя дыхае на ладан.* Лынькоў. *Гэты драўляны домік на ладан дыхае.* Пянкрат. *Само памяшканне склада ўжо старое ды пахіленае... Словам, на ладан дыхае.* «Вожык».

ДЫ́ХАЦЬ У ПАТЫ́ЛІЦУ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць, знаходзіцца ззаду, з тыльнага боку каго-н. *[Таня:] Ты мне перашкаджаеш. [Віталь:] Я ж ціха сяджу. [Таня:] Не люблю, калі мне дыхаюць у патыліцу.* Каржанеўская. *Перад ім [асуджаным] ішоў наглядчык, у патыліцу дыхаў прапаршчык. «Узялі ў абцугі...»* Воранаў. *Мікуліч спяшаўся, разумеючы, што аднарукі ахоўнік, што дыхаў яму ў патыліцу, з задавальненнем выставіць за дзверы.* Праўдзін.

ЛЕДЗЬ (ЛЕ́ДЗЬВЕ) ДЫ́ХАЦЬ. *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць вельмі слабым, цяжка хворым, блізкім да смерці. **Сін**.: адной нагой стаяць у магіле; глядзець на той свет; глядзець у магілу; дыхаць на ладан (у 1 знач.); з кірмашу ехаць; зямлёй пахнуць. **Ант**.: стаяць напроці свайго веку. *[Старая:] Ледзьве ўжо ды-*

хаю. Ногі як палкі, не ступіць. Адамчык. *Іншы вунь ледзь дыхае, з бальніцы не вылазіць, а глядзіш — усіх пераЖыў.* «ЛіМ». *Кажу: «Няхай вінтоўку якую дадуць, як мне з голымі рукамі ехаць?» Кажа Сурвіла: «Не трусь, я са зброяй. Калі і пабяжыць [палонны]. Ды і не пабяжыць ён, ледзьве дыхае».* Быкаў.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Даходзіць да непрыгоднасці, занепадаць. **Сін**.: дыхаць на ладан (у 2 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 3 знач.). *[Шафёр:] Ды і машынцы гэтай даўно б стаяць у музеі, яна ледзь дыхае, а ад яе хочуць яшчэ нейкага толку.* І.Капыловіч.

ДЫХНУЦЬ • **ДЫХНУЦЬ НЯМА КАЛІ** *каму*. Гл. няма.

ДЫХТУ • **ДАВАЦЬ ДЫХТУ**. Гл. даваць.

ДЫХУ • **НІ СЛЫХУ НІ ДЫХУ**. Гл. слуху.

ДЫЯГАНАЛІ • **ПА ДЫЯГАНА́ЛІ** <u>*чытаць, перачытаць.*</u> *Акал. Функц. не зам. Неадабр.* Няўважліва, павярхоўна. *І тут жа [Шура] успомніў, што даўно збіраўся зайсці ў бібліятэку, узяцца і па-сапраўднаму перачытаць класіку, не так, як студэнтам — па дыяганалі.* А.Жук. *Як намеснік галоўнага (начальнік!) чытаў ён [В.Бечык] заўсёды не партытурна, не па дыяганалі, а прыцэльна, умеючы абавязкова выйсці на слабае і спрэчнае.* «ЛіМ».

ДЭКАРАЦЫЙ • **ПЕРАМЕНА ДЭКАРАЦЫЙ**. Гл. перамена.

Д'ЯБАЛ • **<САМ> Д'ЯБАЛ ГАЛАВУ СКРУЦІЦЬ** <*дзе, у чым*>. Гл. чорт.

Д'ЯБЛА • **ДА Д'Я́БЛА**. *Прост.* **1**. *Акал.* Прэч (ісці, пайсці, гнаць, выганяць і пад.). Выказванне злосці на каго-, што-н., жаданне пазбавіцца ад каго-, чаго-н. **Сін**.: да чорта (у 1 знач.); з вачэй *чыіх, каго* (у 2 знач.); з вачэй далоў (у 2 знач.); к чортавай матары (у 1 знач.); к чорту (у 1 знач.); на сухі лес. *Ты гэтак служыш, о, лайдаку! Да д'ябла выганю, сабаку, каб не было тут твайго смроду!* Колас. *Мне толькі крыўдна трохі, што, здаецца, мне болей, чым яму, перапала ў гэтай бойцы, а так усе яны — і Лёшка, і Люся, і іншыя, хто заадно з ім, — няхай яны ідуць да д'ябла.* Быкаў.

2. *Акал.* Ушчэнт, прахам (ляцець, ісці). **Сін**.: к чортавай матары (у 2 знач.); к чорту (у 2 знач.). *Слова за слова — і пачынаўся пералік крыўд, і ўсё ляцела да д'ябла.* Шамякін. *Тое, што адбывалася ў самой канферэнц-зале, яўна сведчыла аб тым, што ўвесь папярэдні сцэнарый паляцеў да д'ябла.* «Звязда».

3. *Акал.* Навошта, дзеля чаго? **Сін**.: на воўка; на ліха; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які ляд; на які хрэн; на які чорт; на якога чорта; на якое ліха; на якую трасцу; на якую халеру; якога ліха (у 1 знач.); якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). *Абодвум нам, гібеўшым на вайне, да д'ябла нам вайна ізноў здалася!* Панчанка. *Можа, у гэтай стрыманасці, у гэтай загадкавасці і заключаецца прыцягальная сіла кахання? Да д'ябла такую сілу! Я ўжо не зялёны школьнік. І я хачу не толькі кахаць, але і быць каханым.* Прыгодзіч.

4. *У знач. пабочн. сл.* Выказванне іранічных адносін да каго-, чаго-н. **Сін**.: к чорту (у 3 знач.). *— Толькі твайму другу Кідалу хацелася «ўтапіць» мяне... — Які ён, да д'ябла, мне друг.* Шамякін. *Калі ты патураеш мане, які ж ты, да д'ябла, мастак!* Дзяргай.

Д'ЯБЛА ЛЫСАГА. Гл. чорта.
НА Д'ЯБЛА. Гл. чорта.
НА ЯКОГА Д'ЯБЛА. Гл. чорта.
НІ Д'ЯБЛА. Гл. чорта.
ЯКОГА Д'ЯБЛА. Гл. чорта.

Е

ЕВЫ • **У КАСЦЮМЕ ЕВЫ**. Гл. касцюме.

ЕГІПЕЦКАЯ • **ЕГІПЕЦКАЯ КАРА**. Гл. кара.

ЕДЗЕ • **ЖУЛІК НА ЖУЛІКУ ЕДЗЕ І ЖУЛІКАМ ПАГАНЯЕ** *дзе*. Гл. жулік.

ЕЗДЗІЎ • **ЁЗДЗІЎ У РЫГУ**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ванітавала каго-н., звычайна пры моцным ап'яненні. **Сін.**: казлы драць. *Толькі помніцца [Хвядосу], як праз сон бачыў, што два разы ездзіў у рыгу.. і як гаспадар, выйшаўшы з-за буфета, абзываў свіннямі і хацеў выгнаць вон...* Калюга. **З'ЕЗДЗІЎ У РЫГУ**. *Зак. Потым з'ездзіў двойчы ў «рыгу», а назаўтра ўстаў з пахмелля, — праклінае Антак «зелле»...* Крапіва.

ЕЗДЗІЦЬ • **ЁЗДЗІЦЬ (ЁХАЦЬ) ВЯРХО́М** *на кім. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыгнятаць, выкарыстоўваць каго-н. у сваіх інтарэсах, здзекавацца з каго-н. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); браць у <свае> рукі (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць на карку *чыім*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму, каго*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). *Вучыў, вучыў яго [сына] і цяпер вучу — у адно вуха ўлятае, у другое — вылятае. Гэта ж трэба так дапусціцца, каб жонка вярхом ездзіла.* «Маладосць». *[Паўлюк:] Дзіўныя то дзіўныя, праўду ты, чалавеча, кажаш, справы божага нібыта на свеце ладу!... Як жа! Адны на другіх вярхом едуць, б'юць і плакаць не даюць.* Дыла.

ЁЗДЗІЦЬ НА КА́РКУ *чыім. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Здзекавацца з каго-н., прыгнятаць, выкарыстоўваць у сваіх інтарэсах. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); браць у <свае> рукі (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; запрагаць у аглоблі *каго*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). *Каб рабочыя і сяляне баяліся, што на іх наступяць з пажарамі ды забойствамі, дык яшчэ да гэтага часу фабрыкант і пан ездзілі б на нашым карку.* Бядуля. *Ты, братка мой, падумай толькі, семера баб у хаце, а я адзін, і кожная, на карку тваім во-от як ездзіць, каб змаглі ў дамавіну раней часу загналі б...* Лынькоў.

ЁЗДЗІЦЬ ПА ЛЕ́ВЫМ БАКУ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Парушаць нормы літаратурнай мовы. *Аматараў ездзіць па левым баку стала менш, і ў друку за блытаніну яны не выступаюць: калі блытаюць, дык паціху, без дэкларацый.* Крапіва. *Для некаторых людзей моўная норма — не закон. Яны «ездзяць па левым баку».* «ЛіМ».

ЕМЯ • **НІ СЕМЯ НІ ЕМЯ**. Гл. семя.

ЕРЫХОНСКАЯ • **ЕРЫХОНСКАЯ ТРУБА**. Гл. труба.

<ЯК> ЕРЫХОНСКАЯ ТРУБА. Гл. труба.

ЕСЦІ • **ДАРМА́ (ДАРЭ́МНА) ЁСЦІ ХЛЕ́Б**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць, нічога не робячы, не прыносячы ніякай карысці. *Я губляю пад нагамі глебу. Уяўленне такое, што я дарма ем хлеб.* Гурскі. *Шмат можна пабачыць у му-*

зеі. Не дарма ядуць хлеб біелагі. Навуменка. *[Балуеў:] Прызнаць, што мы — жрацы ваеннае навукі — дарэмна елі хлеб?..* Клімковіч.

ЕСЦІ ВАЧАМІ (-ЫМА) *каго, што. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пільна глядзець на каго-, што-н. **Сін.**: не адрываць вачэй *ад каго, ад чаго* (у 2 знач.); не зводзіць вачэй *з каго, з чаго* (у 1 знач.); не спускаць вачэй *з каго, з чаго* (у 1 знач.); не спускаць з вачэй *каго, што* (у 1 знач.). *Хто ён, той чалавек, якога гэтак уважліва слухае, ажно есць вачамі, ды яшчэ кулак сціснуўшы, Якуб Герасімовіч?* Карамазаў. *Які час мужчыны елі адзін аднаго вачыма, цяжка саплі.* Лялько. *На сцяне была такая картка: два маладыя хлопцы, праглынуўшы аршыны, сядзелі на лаўцы і елі вачыма аб'ектыў фотаапарата.* Васілёнак.

ЕСЦІ ЛАПЦЕМ БОРШЧ. Гл. сёрбаць.

ЕСЦІ НЕ ПРОСІЦЬ. Гл. просіць.

ЕСЦІ ПОЕДАМ *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Беспрастанку папракаць, дакараць, зневажаць. **Сін.**: вымаць душу *з каго, каму* (у 1 знач.); высмоктваць сок *з каго, з чаго* (у 2 знач.); вытрасці душу *з каго, каму* (у 1 знач.); даставаць гізунты *з каго*; дыхаць не даваць *каму* (у 2 знач.); напіцца крыві *чыёй*; піць кроў *з каго, чыю* (у 2 знач.). *Ты ж яго грызла і грызла, поедам ела. Ды не адна, а ўдзвюх з маткаю.* Міська. *Страшыш мяне... Пайдзі ёй скажы! Поедам есць, дыхнуць спакойна не дае...* Лецка.

ЕСЦІ ПРОСІЦЬ. Гл. просіць.

ЕСЦІ СВОЙ ХЛЕБ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць, самому зарабляючы на сябе. *Трэба прывучаць дзяцей да самастойнага ўзлёту. І адчуваць, калі дзяцей пусціць на свой лёт. Прывучыць, як у сяле казалі, есці свой хлеб.* Грамовіч. *Прыемна адчуваць, што робіш нешта карыснае, а значыць, не дарэмна жывеш на свеце і ясі свой хлеб.* Навуменка. *Галава сям'і, з семнаццаці год свой хлеб есць... Ніколі не лайдачыў, не хітрыў...* І.Капыловіч.

ЕСЦІ ХЛЕБ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *з чаго.* Мець карысць, даход з якога-н. занятку. *У музычным тэхнікуме Віктар вучыўся па класу акардэона, як жа было не купіць сыну інструмента, з якога ён збіраўся есці хлеб. І Віктар еў хлеб са свайго акардэона...* Арабей. *І без працы сядзець таксама не выпадала: трэба было з нечага есці хлеб.* Сачанка. *[Мешчанчук:] Гавары, каго ты яшчэ дзе хаваеш? [Леапольд Гушка:] Шукай, ты з гэтага хлеб ясі.* Чорны.

2. *чый.* Жыць за чый-н. кошт, знаходзіцца на чыім-н. утрыманні. **Сін.**: вісець на шыі *ў каго, чаго, чыёй* (у 1 знач.); садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 2 знач.); сядзець на шыі *чыёй, у каго, каго.* **Ант.**: злазіць з карку *чыйго. [Маладзіца:] Усё бядуе, што хлеб наш есць... [Каменачос:] І колькі ўжо я прасіў яго: не думай, што наш хлеб ясі, кінь мардавацца з гэтым таргаваннем.* Гарэцкі. — *Да мяне жанчыны прыходзяць скардзіцца на вас. Не было вас, яны працавалі, выбіваліся з сіл, каб мы ў арміі ні ў чым не адчувалі патрэбы; вярнуліся вы, і зноў яны вымушаны вас карміць. Сорам. — Я чужога хлеба не ем!..* Шамякін.

З СЯМІ ПЕЧАЎ ХЛЕБ ЕСЦІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць у розных пераплётах і многае зведаць у жыцці. **Сін.**: прайсці <праз> агонь і ваду і медныя трубы. *Я-то што? Лічы, аджыў сваё, пяцьдзесят пяць маю, а ты яшчэ свету не бачыў... Я, лічы, усё зведаў і спазнаў, з сямі, як гаворыцца, печаў хлеб еў...* Адамчык. *Многа я бадзяўся па свеце. З сямі печаў хлеб еў... А лепшай ракі, чым наш Дняпро, не бачыў.* Лeconвановіч.

ПАСАЛІЎШЫ МОЖНА ЕСЦІ. *Азн. і вык. Разм. Жарт.* Ужыв. у адносінах да асобы ці канкр. прадмета. Ні дрэнны і ні добры, пасрэдны. **Сін.**: з сярэдзінкі на палавінку (у 1 знач.); не бог ведае які; ні богу свечка ні чорту качарга; ні два ні паўтара (у 1 знач.); ні рыба ні мяса; ні сыры ні печаны; ні тое ні сёе (у 1 знач.); ні ў салдаты ні ў матросы ні падмазваць калёсы; сюды-туды (у 3 знач.); сярэдзінка на палавінку; сярэдняй рукі; так сабе (у 3 знач.); чорт не чорт і два не выходзіць. — *Новых п'ес у вас не густа, чым мая вам не да густу? — Калі справа йдзе аб змесце, пасаліўшы можна есці.* Крапіва. *Нічога, бяры, пасаліўшы можна есці.* Юрчанка. *«Добрых і розных» вершаў у «Дні паэзіі» багата, іх больш, чым вершаў-сераднячкоў, пра якія звычайна гавораць «так сабе», «пасаліўшы есці можна».* Гілевіч. — *Звычайныя заводскія, фабрычныя дзяўчаты, якіх тузін на фунт сушаных. — Пасаліўшы есці можна, — ацаніў Жорка.* Казько.

ШЫЛАМ ХЛЕБ ЕСЦІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць у нястачы, у беднасці, галадаючы. *Жонка, зрэшты, таксама ў тым Мюнхене не стала хлеб шылам есці: у палякаў — а яна з іх — усё якіясьці сваякі ў заходнім замежжы.* Яновіч. [*Лепешаў*, с. 82; *Даніловіч*, с. 209: шылам хлеб есці — 'не мець сродкаў для існавання'.]

ЕЎ • **МАЛА КАШЫ ЕЎ (ЕЛА, ЕЛІ; З'ЕЎ, З'ЕЛА, З'ЕЛІ; ПАЕЎ, ПАЕЛА, ПАЕЛІ).** *Разм. Часта неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Недастаткова вопытны, замалады, каб брацца за якую-н. сур'ёзную справу. **Сін.**: молада-зелена. *Тады Валера стаў падаваць дзвюма рукамі па адной цагліне. Але Толіку гэта не спадабалася, і ён сказаў: «Мала ты яшчэ кашы еў, бяжы лепш на рэчку пакупайся».* Кусянкоў. — *Гэта табе не на бандуры пілікаць, — паказваючы на віяланчэль, зласліва гаворыць хлапчук, — мала кашы ела.* Вітка. *Нас так проста з зямлі не скалупнеш, кашы вы яшчэ мала елі.* Караткевіч. *Гаворыце, што ён мала яшчэ кашы з'еў! Затое колькі выпіў віна!* Шыбут. *Дзверы былі зачынены. Пнуўся ён, пнуўся — ніяк. Тады цётка Галена сказала, што мала яшчэ кашы паеў.* Гроднеў.

ЕЎРОПАХ • **ГАЛОПАМ ПА ЕЎРОПАХ.** Гл. галопам.

ЕХАЎ • **НІ ІШОЎ <І> НІ ЕХАЎ** *каму.* Гл. ішоў.

ЕХАЦЬ • **ДАЛЕЙ ЕХАЦЬ НЯМА КУДЫ.** *Незак. Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Горш не можа быць. **Сін.**: далей некуды (у 2 знач.). **Ант.**: далей некуды (у 1 знач.). *Здавалася б, Лычагін так накуралесіў, так аскандаліўся, што далей ехаць няма куды. А ён — нічога...* «Звязда».

ЕХАЦЬ ВЯРХОМ *на кім.* Гл. ездзіць.

ЕХАЦЬ ДА АБРАМА НА ПІВА. Гл. адпраўляцца.

ЕХАЦЬ НА ВАЛАХ. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі марудна рухацца, цягнуцца, дастаўляцца і пад. **Сін.**: маслёнку везці. *Быў нават такі момант, калі я падумаў — можа, засталося ўжо мала часу, каб адпісваць табе — ты далёка, пісьмы едуць на валах... Але ўспомніў авіяпошту.* Колас. *Хоць турэмны час, як кажуць, едзе на валах, але і на месцы не стаіць: пра «ўсыпку» даведваліся ўсё новыя і новыя людзі, сябры і знаёмыя.* Калеснік.

З КІРМАШУ ЕХАЦЬ. *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Блізіцца да канца свайго жыцця. **Сін.**: адной нагой стаяць у магіле; глядзець на той свет; глядзець у магілу; дыхаць на ладан (у 1 знач.); зямлёй пахнуць; ледзь дыхаць (у 1 знач.). **Ант.**: стаяць напроці свайго веку. *Гэта ж трэба, Антось Клепча, які ўжо з кірмашу едзе, запісаўся з гэтай самай Хлёркавай Ганнай.* Скрыпка.

НА ЧУЖЫМ ГАРБУ (КАРКУ, СПІНЕ) У РАЙ ЕХАЦЬ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Карыстаючыся плёнам чужой працы, дамагацца сваей ка-

рыслівай мэты. **Сін.**: заграбаць жар чужымі рукамі. — *Ты гэта што — мітынгаваць уздумаў?.. — А то! Хопіць на чужым гарбу ў рай ехаць, — запальчыва сказаў ён і адвярнуўся ўбок.* Быкаў. *[Ганна:] Не магу спакойна! Ён хоча перадавіком стаць! На чужым гарбу ў рай! Вунь яно што! Ах ты, гніда ты!..* Макаёнак. — *Чаго ж тады бунтаваць? — Проста некаторыя прывыклі на чужой спіне ехаць у рай. А тут мінаецца масленіца...* Мыслівец.

НА ЧУЖЫМ ГАРБУ (КАРКУ, СПІНЕ) У РАЙ УЕХАЦЬ. *Зак. [Сухадольскі:] Разумнікі знайшліся! Хочуць на чужым карку ў рай уехаць.* Крапіва. *[Багатыры] разам з сабою беднякоў у адну кучу згалабурдзяць, хочуць на чужым карку ў рай уехаць.* Чорны.

ЕШ • **ЁШ НЕ ХАЧЎ** *чаго. Толькі ў заг. л. У безас. ужыв. ці акал. Прост.* Удосталь (чаго-н., часцей прадуктаў). **Сін.**: ад пуза (у 1 знач.); да адвалу; за трох дурных; колькі душа жадае; колькі ўлезе (у 1 знач.); на поўную губу (у 1 знач.); на ўсю губу; не ў свой дух; хоць жывот расперажы; хоць расперажыся; як дурны на памінках; як на дзяды (у 1 знач.); як не ў сябе; як у прорву. *[Міхаліна:] А хлеба ў ларцы, дзякуй богу, усякага — еш не хачу, і цукар ёсць, і агуркі ў банках балгарскія з перцам, і рыбы гэтай вірлавокай невыводна...* Петрашкевіч. *А зараз цэгла на плошчы навалам ляжыць — еш не хачу.* Казько.

ХО́ЦЬ ВО́ЎК ТРАВЎ ЁШ. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н., не хвалюе, не кранае каго-н. **Сін.**: абы дзень да вечара *каму* (у 2 знач.); адзін хрэн *каму*; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; адно ліха; і гора мала *каму*; і не шум баравы *каму*; ні горача ні холадна *каму ад чаго*; усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць бы хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць патоп; хоць трава не расці <каму>; што з гусі вада *з каго, каму*; як з гусака вада *з каго.* — *Наша дзела — зрабіць вяселле, — смяяўся Міхась. — Грошай трохі ёсць, выпіць-закусіць таксама будзе — а там хоць воўк траву еш.* Кажадуб. — *Вось мы ўсё раскапаем, а там... — А там хоць воўк траву еш.* «Маладосць».

Ё

ЁКНУЛА • **СЭРЦА ЁКНУЛА** *у каго.* Гл. сэрца.

ЁЛКІ • **ЁЛКІ ЗЯЛЁНЫЯ.** *Адз. не ўжыв. Выкл. Прост.* Вокліч захаплення, здзіўлення, прыкрасці і пад. **Сін.**: авохці мне; бляха-муха; ёлкі-маталкі; ёлкі-палкі; ё-маё; фу ты <ну ты>; халера ясная; цьфу ты, нячыстая сіла; чорт бы яго ўзяў; чорт вазьмі; чорт ведае што такое. — *Я вунь быў у Раўках, у калгасе, — гаварыў далей Змітра. — Дык там, брат, ёлкі зялёныя! У хаце — электрыка, у хляве — электрыка, малоціць — электрыка!* Брыль. *Што ты, ёлкі зялёныя, як хлапчук з далёкага хутара: не пайду, саромеюся.* Цяжкі.

ЁЛКІ-МАТА́ЛКІ. *Адз. не ўжыв. Выкл. Прост.* Вокліч захаплення, здзіўлення, прыкрасці і пад. **Сін.**: авохці мне; бляха-муха; ёлкі зялёныя; ёлкі-палкі; ё-маё; фу ты <ну-ты>; халера ясная; цьфу ты, нячыстая сіла; цьфу ты <чорт>; чорт бы яго ўзяў; чорт вазьмі; чорт ведае што такое. — *Ах, ёлкі-маталкі — прамовіў і ўздыхнуў настаўнік. — Не шанцуе...* Гамолка. *[Каляда:] Вось і Міхаіл Васільевіч на кані... А дэзерціраў колькі! Ёлкі-маталкі!* Васілеўскі.

ЁЛКІ-ПА́ЛКІ. *Адз. не ўжыв. Выкл. Прост.* Вокліч захаплення, здзіўлення, прыкрасці і пад. **Сін.**: авохці мне; бляха-муха; ёлкі зялёныя; ёлкі-маталкі; ё-маё; фу ты <ну-ты>;

халера ясная; цьфу ты <чорт>; чорт бы яго ўзяў; чорт вазьмі; чорт ведае што такое. *Пяхцер ты разанскі, ёлкі-палкі, і больш нічога, бач, усе яйкі пад шапкой патоўк, вось табе і дуля цяпер, а не яешня, пасмакуй цяпер трасцу з макам.* Лынькоў. *З самай лютай перапалкі ён [Капуста] выходзіў, як з вады. Не баўся, ёлкі-палкі, ён ніякае бяды.* Астрэйка.

ЁН • **ГАРЫ ЁН ГАРАМ**. Гл. гары.

ЧУЦЬ ЗВОН ДЫ НЕ ВЕДАЦЬ ДЗЕ ЁН. Гл. чуць.

ЁСЦЬ • **ЁСЦЬ БОГ НА СВЕЦЕ**. Гл. бог.

ЁСЦЬ ПРА ШТО ГАВАРЫЦЬ! Гл. гаварыць.

<ЁСЦЬ> <СВАЯ> ГАЛАВА НА ПЛЯЧАХ *у каго*. Гл. галава.

ЁСЦЬ ЯШЧЭ ПОРАХ У ПАРАХАЎНІЦАХ *у каго*. Гл. порах.

ТАК <ЯНО> І ЁСЦЬ. Гл. так.

ТУТ ЁСЦЬ ТУТ НЯМА. Гл. тут.

ХТО ЁСЦЬ ХТО. Гл. хто.

ШТО ЁСЦЬ ДУХУ. Гл. духу.

ШТО ЁСЦЬ СІЛЫ. Гл. сілы.

ШТО́ НІ <НА> ЁСЦЬ. *Разм. Адабр. і неадабр.* **1**. *Азн. Ужыв. перад наз.* Сапраўдны, у найвышэйшай ступені. **Сін.**: з галавы да ног (у 2 знач.); да мозгу касцей (у 3 знач.); ні даць ні узяць (у 1 знач.); чыстай вады; як ёсць (у 2 знач.); як мае быць (у 2 знач.). *Свядомасць да работы можна самай што ні на ёсць драбязой выклікаць, — у гэтым цвёрда ўпэўнены Павел Пятровіч.* Шынклер. *Генусь Барадок на ўсю ваколіцу што ні на ёсць адорва, задзірлівы, здаровы.* Радкевіч. *[Жыліч:] З такіх людзей у будучым могуць атрымацца самыя што ні на ёсць кар'ерысты.* Кацюшэнка. *А вот ты, Пракоп, самы што ні ёсць злачынец.* Цяжкі.

2. *Акал. Ужыв. перад прыметнікам.* Сапраўды, па-сапраўднаму. *Толькі самым што ні на ёсць адметным скарбам было каменне.* Якавенка. *Самае што ні на ёсць страхалюднае каменне — з усяго поля пасцягвалі...* Вышынскі. *Стары Кандрат самы што ні ёсць звычайны дзядок — сухі, зморшчаны, сівы, сутулы.* Дайнека. *Перад намі па сутнасці, самая што ні ёсць сучасная казка, у якой арганічна знітавалася сапраўднае і ўяўнае, рэальнае і казачнае.* «Настаўн. газ.»

ЯК ЁСЦЬ. *Разм.* **1**. *Акал.* Часцей ужыв. пры займ. *усе, усё.* Зусім, абсалютна. *Пот горкі вочы залівае, змачыў кашулю ўсю як ёсць.* Купала. *Я з вамі гавару, героі, што мы на варце ўсе як ёсць!* Броўка. *Ужо ў зеніце самым сонца строгае, і ўсё як ёсць адтуль яму відно.* Бураўкін. *Калі прайшоў ён паўз дзве суседнія хаты — укалола яго жудасная здагадка! Галаскокі пустыя як ёсць.* Чорны.

2. *Азн.* Самы сапраўдны, у найвышэйшай ступені. **Сін.**: з галавы да ног (у 2 знач.); да мозгу касцей (у 3 знач.); Ні даць ні ўзяць (у 1 знач.); чыстай вады; што ні <на> ёсць (у 1 знач.); як мае быць (у 2 знач.). *Па становішчу свайму, я так скажу, ён, безумоўна, не кулак, а па прагнасці да хутара як ёсць кулак.* Галавач. — *Неблагі хлопец. Своеасаблівы, натурысты, але паладзіць з ім можна. — Цэрбер як ёсць, — паўтарыў Янчукоў.* Хадкевіч.

<u>*Адзін*</u> **ЯК ЁСЦЬ**. *Акал. Разм.* Зусім (адзін). **Сін.**: як вока ў лобе; як палец (у 1 знач.); як перст (у 1 знач.) *Усё, здавалася яму, мела цяпер такі выгляд, як бы хацела сказаць яму: «У цябе гора, але мы ў гэтым не вінаваты», і пачынала жыць сваім клопатам, сваімі інтарэсамі, зусім для яго чужымі, а ён заставаўся адзін як ёсць.* Колас. *А ў мяне ж у Сумлічах асталася адна як ёсць малая Волечка.* Чорны.

ЁТУ • **НІ НА ЁТУ**. *Акал. Функц. не зам. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольні, зусім (не саступаць, не пераацэньваць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); ні сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Жыццё цвёрда крочыць наперад, не саступаючы ні на ёту перад «крамолаю».* Мурашка. *Гэта літаратары, якія добра разумеюць, што авантурыстычныя шараханні.. ні на ёту не дабавяць у набытак культурнага будаўніцтва.* Паўлаў. *Цяпер важна, не супакойваючыся на дасягнутым і ні на ёту не пераацэньваючы зробленага, ісці ўшырыню і ўглыбіню ў гэтай важнейшай справе.* «Настаўн. газ.»

Ж

ЖАБА • **ГРУДНА́Я ЖА́БА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Сардэчная хвароба з моцным болем у грудзях; стэнакардыя. *Суседзі выклікалі доктара. Участковы ўрач, пажылая кабета, вызначыла: астэна-неўратычны сіндром — пачатак стэнакардыі, або грудной жабы, як завуць гэтую хваробу ў народзе.* Леванові́ч. *У бедным пакоі на цвёрдай канапе, адкінуўшы галаву да сцяны, сядзела маці. Яе душыла грудная жаба. Дзяўчына ў белым халаце ўгаворвала яе згадзіцца на ўкол.* Шамякін.

ЖА́БА НА ЯЗЫКУ́ НЕ СПЯЧЭ́ЦЦА *у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты. **Сін.**: рот <ніколі> не закрываецца *у каго*; слабы на язык; язык без касцей *у каго*; язык доўгі *у каго*; язык каля вушэй матляецца *у каго*; язык меле *чый*; язык па-за вушамі ходзіць *у каго. Што бабы плешчуць, тое не для мяне. Каб я ды паверыў! Усю вайну прайшоў... Матрыха? Ды ў той жаба на языку не спячэцца!* Коўтун. *[Марыся:] Мо толькі голас у яе занадта віскліва ды сама вельмі траскатлівая — жаба ў яе на языку не спячэцца.* Карпюк. *Буфетчыца, пра якіх кажуць, — жаба на языку не спячэцца, на хаду павесялела: «Але ж я вас, хлопчыкі, недзе бачыла».* Голуб.

ЖА́БА Ў КАЛЯІ́НЕ. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Нікчэмнасць, асуджаная на пагібель. *На рахунку яго [К.Крапівы] нямала і даваенных сатырычных залпаў па кулаках, бюракратах, жуліках, хабарніках, па замежных жабах у каляінах.* Чавускі. *Мне стала ясна, што фашызм будзе расціснуты, як жаба ў каляіне.* Гурскі. *Я гэтай вёскаю і табою, як жаба ў каляіне, раздушаны...* А.Жук.

ЖА́БА ЦЫ́ЦКІ ДА́СЦЬ *каму. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. прападзе, загіне. *На якую трасцу ў мужыка галава на шыі? Вунь хоць бы і Лёшка Саўлюк — ніхто з яго радні не піў, а ён адбіўся ад рук, даждаўся, пакуль жаба цыцкі не дала...* І.Капыловіч. *Ляжаць зараз [фашысты] на дне з выцягнутай антэнай і па рацыі крычаць свайму Гітлеру: «Алё, фюрэр, ратуй нас!..» Выратуе, як жа. Жабы ім цыцкі дадуць, адхочацца ім нашага шнапса і сала!..* Карпюк.

І ЖУК І ЖАБА. Гл. жук.

<u>*Набрацца (набірацца)*</u> **ЯК (ШТО) ЖА́БА ГРАЗІ́**. *Акал. Разм. Асудж.* Бельмі моцна. Пра п'янага. *А то ж бывае, што возьме каторы ды набярэцца здуру як жаба гразі...* Брыль. *[Шыдлоўская:] Дзе ж ты, братачка мой, набраўся як жаба гразі?* Козел. — *Ужо набраўся як жаба гразі... Куды ж гэта каня вядзеш? Засляпіла ці што? — яна турзанула*

яго за руку, каб адарваць ад конскае грывы. Адамчык. *Адзін, дык і праўду, набіраецца што жаба гразі, а другі стрымлівацца ўмее, у меру п'е, капейку шануе, здароўе глядзіць...* Далідовіч.

ЖАБЕ • **ЖАБЕ ПА КАЛЕНА**. Гл. калена.

ЖАБІН • **НА ЖАБІН СКОК**. Гл. скок.

ЖАБІНЫ • **З ЖАБІНЫ ПРЫГАРШЧЫ** *чаго.* Гл. прыгаршчы.

ЖАБРЫ • **БРАЦЬ ЗА ЖАБРЫ** *каго.* Гл. браць.

ЖАБУ • **ГЛЫТАЦЬ ЖАБУ**. Гл. глытаць.
ПРАГЛЫНУЦЬ ЖАБУ. Гл. праглынуць.
ЖАВАЦЬ • **ЖАВАЦЬ ЖВАЧКУ**. Гл. жваць.

ЖАДАЕ • **ДУША ЖАДАЕ**. Гл. душа.
КОЛЬКІ ДУША ЖАДАЕ. Гл. душа.

ЖАДАЦЬ • **ПАКІДАЕ ЖАДАЦЬ ЛЕПШАГА**. Гл. пакідае.

ЖАДЗЁН • **ЖАДЗЁН (ЖАДНА́, -О́, -Ы́) НА ВО́КА**. *Вык. ці азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі сквапны, зайздросны. *Працаваў не вельмі ён [Грынь], а на вока быў жадзён, сена ўбачыць на гумне: — Хоць вазок падкіньце мне!* Броўка.

ЖАЛЕЗА • **ЯК ІРЖА ЖАЛЕЗА**. Гл. іржа.

ЖАЛЕЗКУ • **НА ЎСЮ́ ЖАЛЕ́ЗКУ**. *Акал. Праст.* **1**. Выкарыстоўваючы ўсе рэзервы магутнасці, хуткасці і пад. (імчацца, газаваць і пад.). **Сін**.: на поўную катушку (у 3 знач.); на поўную сілу (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 4 знач.); на ўсю іванаўскую (у 2 знач.); па самае годзе (у 1 знач.); па самае нельга; па самае не хачу. *Машына, праўда, дабітая, уся ляскаціць, а як выскачыць на гравейку, чаго добрага, газане на ўсю жалезку.* Грахоўскі. *[Шафёр], які не раз пабываў пад агнём, заўважыў хваляванне свайго камандзіра і супакоіў «На хаду не так проста пацэліць...» І газануў, як кажуць, на ўсю жалезку.* Новікаў.

2. Вельмі строга (караць, пакараць каго-н.). **Сін**.: на поўную катушку (у 2 знач.); па самае годзе (у 2 знач.). *Я ў суд паеду. За мардабой табе, ляснічы, адваляць на ўсю жалезку.* Карамазаў.

ЖАЛЕЗНАГА • **ПАД'ЕСЦІ ЖАЛЕЗНАГА БОБУ**. Гл. пад'есці.

ЖАЛЕЗНАЯ • **ЖАЛЕЗНАЯ ЗАСЛОНА**. Гл. заслона.

ЖАНІЦЬ • **АДЗІ́Н РА́З МА́РКУ ЖАНІ́ЦЬ**. *Выкл. Разм.* Выказванне поўнай рашучасці перад прыняццем рашэння. Што ні будзе, што ні здарыцца. **Сін**.: будзь што будзе; было не было; дзе наша не прападала; трус у карты не гуляе; што будзе то будзе. *Зрэшты, калі пападуся — паглядзім. Адзін раз Марку жаніць — на гэта толькі і надзея.* Брыль. *Я супакоіўся, перастаў хвалявацца — адзін раз Марку жаніць!* «Полымя».

ЖАР • **ЗАГРАБАЦЬ ЖАР ЧУЖЫМІ РУКАМІ**. Гл. заграбаць.

ЖАРАМ • **З ЖА́РАМ** *гаварыць, даказваць* і пад. *Акал. Разм.* Вельмі горача, запальчыва. **Сін**.: з пенай на губах. *Каб не паддацца гэтым чарам, гаворыць ён [Барыс] аб Насці з жарам.* Колас. — *І што ж я пры сустрэчах павінна адварочвацца ад яго? Як вы скажаце?— з жарам папыталася яна [Марына].* Алешка.

ЖАРТ • **НЕ НА ЖАРТ**. Гл. жарты.

ЖАРТАВАЦЬ • **ЖАРТАВАЦЬ З АГНЁМ**. Гл. гуляць.

ЖАРТАМІ • **ЖАРТЫ ЖАРТАМІ**. Гл. жарты.

ЖАРТАЎ • **АПРО́Ч ЖА́РТАЎ**. *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Зусім сур'ёзна, сапраўды. **Сін.**: нечага сказаць; нічога не скажаш; няма чаго казаць (у 1 знач.); слоў няма; так <яно> і ёсць; што <і> казаць; што праўда то праўда. — *Ведаеце, Вольга Віктараўна, — гаворыць Лабановіч, седзячы за сталом, — апроч жартаў, я сур'ёзна думаю над сваім вандроўніцтвам.* Колас. — *Апроч жартаў, адкуль ідзяце?.. — запытаў Сёмка.* Гартны.

БЕЗ ЖА́РТАЎ. *Акал. Разм.* Зусім сур'ёзна. **Сін.**: без дурняў. *[Карнейчык:] Як па-вашаму — Насця не кепская дзяўчына? [Наталля:] Калі вам падабаецца, значыць — добрая. [Карнейчык:] Без жартаў — як яна вам?* Крапіва. — *Да Гардзееўкі далёка? — Вёрст трыццаць, лічы. — А калі напрасткі? — Напрасткі? Дык напрасткі адна варона лятала, затое дома не бывала! — А калі без жартаў?* Чыгрынаў.

ЖАРТАЧКІ • **НЕ ЖАРТАЧКІ**. Гл. жарты.

ЖАРТУЕ • **ЧЫМ ЧОРТ НЕ ЖАРТУЕ!** Гл. чорт.

ЖАРТЫ • **ЖА́РТЫ ЖА́РТАМІ**, *а. У ролі першай часткі скл.-злуч. ск. Разм.* Ужыв. перад супраціўным злучнікам. Што ні гавары, але... **Сін.**: смех смехам. *[Вера:] Ды вось, хоць бы гэты абзац прачытайце. [Зёлкін, прачытаўшы, зморшчыўся:] Жарты жартамі, а ў нас таксама ёсць паклёпнікі.* Крапіва. *Жарты жартамі, а я такі сумую, дый здорава.* Галавач.

ЖАРТЫ З АГНЁМ. Гл. гульня.

ЖА́РТЫ СКАЗА́ЦЬ. *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Зусім не простая справа. Ужыв. для падкрэслівання важнасці, значнасці чаго-н. *Тая навіна наконт рацыі.. нарабіла нямала клопатаў у іх атрадзе — жарты сказаць, яны будуць мець сувязь непасрэдна з самым галоўным партызанскім штабам у Маскве.* Быкаў. *Жарты сказаць — за трыццаць гадоў нашага з табой жыцця твой брат першы раз у маёй хаце.* Навуменка.

ЖА́РТЫ ЎБО́К. *У безас. ужыв. Разм.* Не трэба так, пакінем гэта. — *Жарты ўбок, — сказаў Віктар сур'ёзна. — Я сам ведаю, што гэта глупства. Але няўжо ж нам ні ў якім разе нельга зрабіць лук сапраўдны, як у дзікуноў?* Маўр. — *А можа, ты, Яўсеевіч, тэлепатам зрабіўся? Мо ты яшчэ на тры метры пад асфальтам бачыш? — смяюся. — Кінь, — спахмурнеў Новікаў, — жарты ўбок.* «Вожык».

НЕ ЖА́РТЫ (НЕ ЖА́РТАЧКІ). *Вык. Разм.* **1**. Часцей ужыв. пры дзейн., выраж. займ. *гэта*. Вельмі важна, значна, сур'ёзна. **Сін.**: не жук на палачцы; не кот наплакаў (у 2 знач.); не фунт ізюму <*каму*>; не хаханькі *каму* (у 1 знач.). *[Арсен:] Вось дык вайна, яшчэ свет не бачыў такое. Гэта ж не жарты — знарок паліць сёлы, людзей, забіваць дзяцей...* Пестрак. *[Наташа:] Скажы, Сярожа, а гэта вельмі сур'ёзна? [Курбатаў:] Ну, вядома, не жартачкі.* Макаёнак. *«Пайду і скажу, — вырашыў ён [Косцік] цяпер адразу. — Гэта табе не жартачкі».* Баранавых.

2. Ужыв. пры дзейн., выраж. колькасна-імен. спалучэннем. Вельмі многа, нямала. *[Кацярына:] Пятнаццаць тысяч — гэта не жартачкі, гэта столькі грошай, што табе, дурню, і злічыць цяжка.* Крапіва. *Начальнік участка, прыязна павітаўшыся, заклапочана кіўнуў на вялізны.. чарцёж: — Дваццаць шэсць станкоў — не жартачкі.* «Полымя».

НЕ НА ЖА́РТЫ (НЕ НА ЖА́РТ). *Акал. Разм.* **1**. Вельмі моцна, грунтоўна (палохацца, трывожыцца, непакоіцца і пад.). *Трывожыліся не на жарты члены рэвізійнай камісіі, спяшаліся да кааператыва, правяралі замкі, накладвалі пячаці.* Лынькоў. *Доўгая ад-*

сутнасць старшыны начала не на жарты трывожыць, з'явіліся розныя благія меркаванні. Быкаў.

2. Па-сапраўднаму, вельмі сур'ёзна (гаварыць, рабіць што-н.). **Сін.**: на поўным сур'ёзе; не на смех. *Сам народ быў сур'ёзны, цягавіты, гартаваны бурамі вайны і рэвалюцыі і гатовы біцца не на жарты, народ, з якім не так-та лёгка змагацца ў гэтых балотах і палескіх трушчобах.* Колас. *Не на жарты, мусіць, Ціт стаў заводзіць новы быт.* Крапіва. *То я табе пра хворага і галоднага бацьку не на жарты гаварыў.* Чорны. *Кантракта надалей ён [пан] не падпісаў. Такароўцы спахмурнелі не на жарт.* Бядуля.

ЖАРУ • **ДАВАЦЬ ЖАРУ**. Гл. даваць.
ПАДДАВАЦЬ ЖАРУ. Гл. паддаваць.
ЯК ЖАРУ ЎХАПІЎШЫ. Гл. ухапіўшы.

ЖАРЭБЧЫК • **МЫШЫ́НЫ ЖАРЭ́БЧЫК**. *Адз. і мн. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Стары, які любіць заляцацца да маладых жанчын. **Сін.**: кот марцовы. *Аказваецца, «галубятнікі» перамаглі. Ды няхай не носяцца, мышыныя жарэбчыкі.* Колас. — *У-у, прыгажуня наша. Як велікодная курачка... «Бач, стараецца, — падумаў Войтаў і ўсміхнуўся, — пабачылі б цябе студэнты, мышынага жарэбчыка».* Караткевіч.

ЖАЎТАРОТАЕ • **ЖАЎТАРОТАЕ ПТУШАНЯ**. Гл. птушаня.

ЖВАЦЬ • **ЖВА́ЦЬ (ЖАВА́ЦЬ) ЖВА́ЧКУ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць нудна і бесталкова пра адно і тое ж. *І дзіву даешся, як дурні з «Кур'ера цодзённага» пляvузгаюць аб 70 прац. непісьменнасці ў БССР — жуюць жвачку 1913 года.* Купала. *Я ж не хацеў табе жвачкі жваць — бачу ж, вучаны...* Кусянкоў. *Гэй, «паўнапраўны» дзядзька Сэм, жаваць даволі жвачку! Як трэба, сплю я, п'ю і ем: неназаляй мне, дзядзька!* Правасуд. *Ты мне жвачку не жуй, гавары канкрэтна.* Кудравец.

ЖВАЧКУ • **ЖВАЦЬ ЖВАЧКУ**. Гл. жваць.

ЖДАНКІ • **<УСЕ> ЖДАНКІ ПАЕСЦІ**. Гл. паесці.

ЖМЕНІ • **У КОЖНАЙ КІШЭНІ ПА ЖМЕНІ** *каго*. Гл. кішэні.

ЖМЕНЮ • **БРАЦЬ <СВАЕ> ВОЧЫ Ў ЖМЕНЮ**. Гл. браць.

ЖМЕНЯЙ • **ПО́ЎНАЙ ЖМЕ́НЯЙ** <u>браць, чэрпаць</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі шчодра, без абмежаванняў. *Па-мойму, дзеці павінны поўнай жменяй чэрпаць жыццё...* Чорны. *Меў ён [Васько] шчаслівы дар хутка забываць усе нягоды, радавацца жыццю, беручы з яго поўнай жменяй асалоду.* Асіпенка.

ЖМУРКІ • **ГУЛЬНЯ Ў ЖМУРКІ**. Гл. гульня.
ГУЛЯЦЬ У ЖМУРКІ. Гл. гуляць.

ЖНЕЦ • **І ШАВЕЦ І ЖНЕЦ І НА ДУДЗЕ ІГРЭЦ**. Гл. шавец.

ЖОНКА • **АПО́ШНЯЯ Ў ПАПА́ ЖО́НКА**. *Выкл. Разм. Іран.* Ужыв. як рэакцыя суразмоўніка на слова *апошні*. Не, не апошні. — *Занясі маю сукенку ў камісійны. Чорт яе бяры, нажывём пасля. — Тады ўжо лепш свой касцюм занясу... — Апошні свой? — У папа жонка... апошняя. А чым благі на мне?* Мысліівец. — *Чаго ты дачасна крыж на сабе ставіш? — надрыўна пазірала на мужа Кацярына, і яе вочы пры гэтым нібы смяяліся. — Апошняе дзіця ў яго нарадзілася... Апошняя ў папа жонка... А калі я сама захачу нарадзіць, ты што — забароніш?* І.Капыловіч.

ЖОРСТКА • **МЯККА СЦЕЛЕ <ДЫ ЖОРСТКА СПАЦЬ>**. Гл. сцеле.

ЖУК • **І (КО́ЖНЫ) ЖУ́К І ЖА́БА**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. Разм.* Усе без выключэння; усякі, кожны чалавек. **Сін.**: кожны сабака; кожны сустрэчны; пастухова ганна; першы-лепшы (у 1 знач.); першы сустрэчны; стрэчны <і> папярэчны (у 1 знач.). *А ўсё зло ідзе ад панства. І жук і жаба хочуць панаваць.* Прокша. *Адчуваў [Янка]: ён цяпер самы няўдачлівы ў Янкавічах чалавек. І жук і жаба будуць тыцкаць у яго пальцам.* Далідовіч. *Жонка насядала: — І жук і жаба раскашуюць, а ты хіба рыжы?* Клебановіч. *Расло перакананне, што калі б у нагах не блыталася гэтая настырная баба, справы наогул ішлі б куды лепш і ніхто нават у думках не адважыўся б замахнуцца на яго аўтарытэт. «А так кожны жук і жаба пачынае паказваць сябе».* Карпаў.

НЕ ЖУ́К НА ПА́ЛАЧЦЫ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не дробязь, не пусцяковіна; справа сур'ёзная. **Сін.**: не жарты (у 1 знач.); не кот наплакаў (у 2 знач.); не фунт ізюму <*каму*>; не хаханькі (у 1 знач.). *Камсорг базы і статус афіцэра ў сяржанта — гэта табе не пісар, не пасыльны, не афарміцель які, не жук на палачцы...* Гіль.

ЖУЛІК • **ЖУ́ЛІК НА ЖУ́ЛІКУ Е́ДЗЕ І ЖУ́ЛІКАМ ПАГАНЯ́Е** *дзе*; **КРУЦЕ́ЛЬ НА КРУЦЯЛІ́ Е́ДЗЕ І КРУЦЯЛЁМ ПАГАНЯ́Е** *дзе. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Кругом адны махляры, жулікі. *Павінен цябе папярэдзіць, што ў нас у горадзе жулік на жуліку едзе і жулікам паганяе.* Маўр. *Кастроўскі нічога не адказаў, насупіўся, дастаў з бумажніка яшчэ некалькі паперак і сунуў жандару. «Круцель на круцялі едзе і круцялём паганяе», — падумаў Сяргей.* Гурскі.

ЖУЛІКАМ • **ЖУЛІК НА ЖУЛІКУ ЕДЗЕ І ЖУЛІКАМ ПАГАНЯЕ** *дзе.* Гл. жулік.

ЖУЛІКУ • **ЖУЛІК НА ЖУЛІКУ ЕДЗЕ І ЖУЛІКАМ ПАГАНЯЕ** *дзе.* Гл. жулік.

ЖУРАВЕЛЬ • **ЖУРАВЕ́ЛЬ У НЕ́БЕ**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Аддаленая будучыня, нешта няпэўнае. **Ант.**: сініца ў руках. *Як бы, паверыўшы ў байкі тыя, пагнаўшыся за тым жураўлём у небе, не страціць і тое, што яшчэ засталося.* Мележ. *Да каго б на крыллях паляцеў, а, Хвядор? Да яе... Да яе, а не да Жэні. Журавель у небе — Жэня...* Місько. *[Генадзь] адзінока ляжаў і думаў, як нядобра ўсё выйшла, пасля, як ніколі, адчуў, што бесталкова ён жыве, гоніцца за жураўлямі ў небе.* Далідовіч.

ЖУРБОТНАГА • **РЫЦАР ЖУРБОТНАГА ВОБРАЗА**. Гл. рыцар.

ЖЫВАТЫ • **БРАЦЦА ЗА ЖЫВАТЫ**. Гл. брацца.

НАДРЫВАЦЬ ЖЫВАТЫ <АД СМЕХУ>. Гл. надрываць.

ЖЫВАЦЕ • **САЛАЎІ ПЯЮЦЬ У ЖЫВАЦЕ** *ў каго, у чыім.* Гл. салаўі.

ЖЫВЕ • **БОГ ЖЫВЕ** *дзе.* Гл. бог.

ЖЫВОГА • **ДА ЖЫВО́ГА**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі глыбока (крыўдзіць, праймаць, пранязь і пад.). *[Ціхон] Не годзе таго, што бацька да жывога мяне пакрыўдзіў, назваўшы не шляхціцам, дык яшчэ сынок дачку нам баламуціць.* Дунін-Марцінкевіч. *[Пауліна:] Значыць, пранялі да жывога, калі сам прызнаўся.* Крапіва. *О! Тася не змоўчыць, тая да жывога дастане, тая, яхідна ўсміхнуўшыся, закрычыць: «Га-га-га. Гаспадар у хлеў пайшоў, глядзіце, людзі, на цуд...»* Дайліда.

2. Вельмі моцна (біць, збіваць і пад.). **Сін.**: да паўсмерці; на горкі яблык; на порхаўку; як сідараву казу. *Праўду сказаць, і сыпалі хлопцу не раз да жывога, але Міхась неяксьці заціснуўся ў сабе, што ні піскне, ні войкне, хоць ты яго засячы да смерці.* Цётка.

ЖЫВОГА МЕСЦА НЕ ЗАСТАЛОСЯ. Гл. засталося.

ЖЫВОГА МЕСЦА НЕ ПАКІНУЦЬ *на кім.* Гл. пакінуць.

ЖЫВОГА МЕСЦА НЯМА. Гл. няма.

ЖЫВОЕ • **ЖЫВОЕ СЛОВА**. Гл. слова.

ЗА ЖЫВОЕ БРАЦЬ *каго*. Гл. браць.

ЖЫВОЙ • **НІ <ЖЫВОЙ> ДУШЫ**. Гл. душы.

ЖЫВОМУ • **РЭЗАЦЬ ПА ЖЫВОМУ**. Гл. рэзаць.

ЖЫВОТ • **ЖЫВО́Т ДА СПІ́НЫ (ДА ХРЫБЕ́ТНІКА, ДА ПАЯСНІ́ЦЫ) ПРЫРО́С (ПРЫСО́Х, ПРЫЛІ́П)** *чый, у каго. У безас. ужыв. Разм.* **1**. Хто-н. моцна прагаладаўся. **Сін**.: кішкі марш іграюць *у каго*; падцягвала жывот *каму, у каго*; салаўі пяюць у жываце *ў каго, у чым*. — *Прузына вунь абед валачэ!.. — Хутчэй, цётка Прузына! А то жывот да спіны прырос...* Якімовіч. — *Цётачка Палагеечка, — прытворна схапіўся за жывот Косця. — Ратуйце. Жывот да хрыбетніка прырос...* Курто. — *Пакуль зварыцца, перакусіце, а то перапалі саўсім. — От дзякую. І праўда, жывот да паясніцы прысох.* Грахоўскі.

2. Хто-н. вельмі зблажэў, схуднеў. *У яе [Проські] ужо вунь жывот да спіны прырос — так з'ехала.* Сіпакоў. *Схуднеў я ўшчэнт ад гэткіх вось дуплетаў, жывот мой да хрыбетніка прырос.* Сушко. — *Буду выпрамляць сабе паставу. Стройны стану, як дрэўка алебарды... — Куды ўжо страйней... Вунь жывот да спіны прырос.* Б.Стральцоў.

ЖЫВОТ НА НОС ЛЕЗЕ *ў каго*. Гл. пуза.

НА ГАЛО́ДНЫ (ПУСТЫ́) ЖЫВО́Т. *Акал. Разм.* Не пад'еўшы, хочучы есці. *Спаць лёг [Амелька] на галодны жывот, а перад сном яшчэ за нейкую прычэпку пакрычаў і на нявестку.* Мурашка. *Нам трэба ў першую чаргу паснедаць, а потым і пагаворым. На галодны жывот, Буянка, ні адна карысная гутарка на карысць не пойдзе.* Пянкрат. *Трэба было дняваць, і дужа не хацелася зашывацца дзе на пусты жывот.* Быкаў.

ПАДЦЯГВАЛА ЖЫВОТ *каму, у каго*. Гл. падцягвала.

ПЛЯЧЫСТЫ НА ЖЫВОТ. Гл. плячысты.

ХОЦЬ ЖЫВОТ РАСПЕРАЖЫ. Гл. распеража.

ЖЫВУЮ • **НА ЖЫВУЮ НІТКУ**. Гл. нітку.

СЫПАНУЦЬ СОЛІ НА ЖЫВУЮ РАНУ. Гл. сыпануць.

СЫПАЦЬ СОЛЬ НА ЖЫВУЮ РАНУ. Гл. сыпаць.

ЖЫВЫ • **ЖЫВЫ НЯБОЖЧЫК**. Гл. нябожчык.

ЖЫВЫ ТРУП. Гл. труп.

НІ ЖЫВЫ́ НІ МЁРТВЫ. *Мн. і ж., адз. і мн.* Часцей ужыв. у спалучэнні з дзеясл. *быць, сядзець, хадзіць* і пад. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і адуш. прадмета. Страшэнна спалоханы, знямелы. *Жартуе дзед: — А пан марцовы сядзіць ні мёртвы ні жывы, цішэй вады, ніжэй травы і ўжо не ходзіць больш на ловы.* Колас. *[Броня:] Як падышлі [гестапаўцы] да ложка, дык я ні жывая ні мёртвая была.* Крапіва. *Ні жывыя ні мёртвыя госці забіваліся ў куток ды крадком мацалі сінякі...* Карпюк. *Таня Васілёк — ні жывая ні мёртвая — ідзе да дошкі. — Запішы ўмову задачы!* Васілевіч. *Прыбег ні мёртвы ні жывы, а маці пытаецца: — Што з табой, дзетачка?* Шарахоўскі. *Пазнаходзіўшы праварыны ў левым кутку, коні стаялі, ні жывыя ні мёртвыя, форскалі толькі, не могучы аддыхацца.* Пташнікаў.

ХОЦЬ <ТЫ> ЖЫВЫ Ў ЗЯМЛЮ ЛЕЗЬ. Гл. лезь.

ЖЫДКІ • **ЖЫДКІ ЛЫТКІ** *ў каго*. Гл. лыткі.

ЖЫЛ • **З УСІ́Х ЖЫ́Л**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі напружваючыся (рабіць што-н.). **Сін.**: аж пуп трашчыць; ва ўсе лапаткі (у 2 знач.); высалапіўшы язык (у 3 знач.); з апошніх сіл; з апошняга; з усёй сілы (у 1 знач.); з усіх чатырох (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 1 знач.); на поўную сілу (у 1 знач.); на ўсю моц (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 1 знач.). *Мне смешна глядзець, як людзі тужацца з усіх жыл, каб зберагчы лішнюю капейку.* Гартны. *[Андрэй:] Вядома, яна з усіх жыл працуе на гаспадарцы ў вольны ад школы час, а да ўрокаў рыхтуецца ноччу, калі ты ўжо ў мяккай пасцелі цудоўныя сны бачыш.* Козел.

2. Вельмі гучна (крычаць, гукаць і пад.). **Сін.**: благім матам; колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. — *Яшчэ і хату адбяруць у цябе і самога з торбаю пусцяць, калі самому не ратавацца. — Што? — гукнуў з усіх жыл Бушмар.* Чорны.

ЖЫЛА • **ЗАЛАТА́Я ЖЫ́ЛА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Вельмі багатая, невычэрпная крыніца даходаў, прыбытку і пад. **Сін.**: залатое дно. *Ляснік, які лепш за каго іншага ведаў свой абход, адкрыў «залатую жылу» за балотам, у маладым дубняку, дзе раней грыбоў не знаходзілі.* Шамякін. *Добрая ніва цяпер там. Залатою жылаю стала тое балота.* Бялевіч. — *Раней у вас быў «ЗІС»? — А цяпер «ЗІЛ», новенькі... — Што ж... Гэтакім цяглом не адну хату можна і паставіць, і прадаць, паставіць новую. Залатая жыла разваротліваму чалавеку. Ці не так?* Карамазаў.

СТАНАВА́Я ЖЫ́ЛА (СТАНАВЫ́ ХРЫБЕ́Т) *чаго, чыя. Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб, канкр. ці абстр. прадмета. Самае галоўнае, асноўнае ў чым-н. **Сін.**: альфа і амега *чаго*; краевугольны камень *чаго*; усяму галава. *Ядром гаспадаркі, яе станавой жылай з'яўляецца, вядома, адкормачны комплекс.* «Звязда». *Сёння вучні К.Саннікава — гонар купалаўскага тэатра, яго станавы хрыбет.* «ЛіМ».

ЖЫЛАХ • **КРОЎ ГАРЫЦЬ У ЖЫЛАХ** *чыіх.* Гл. кроў.

КРОЎ У ЖЫЛАХ СТЫНЕ *у каго.* Гл. кроў.

Чыя, якая **КРОЎ ЦЯЧЭ Ў ЖЫЛАХ** *чыіх, каго.* Гл. кроў.

ЛЕДЗЯНІЦЬ КРОЎ У ЖЫЛАХ *чыіх.* Гл. ледзяніць.

ЖЫЛЕЦ • **НЕ ЖЫЛЕ́Ц <НА БЕ́ЛЫМ (НА ГЭ́ТЫМ) СВЕ́ЦЕ>**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Доўга не пражыве (з-за слабага здароўя, хваробы і пад.). **Сін.**: дні злічаны *чые, каго. Дый што хаваць, калі простым вокам бачыш: не жылец Іван і не выбрацца яму з гэтай раптоўнай і бязлітаснай хваробы.* Радкевіч. *Прачнуўся Іван невясёлы, пануры. Зірнеш — не жылец, адны косці ды скура.* Бажко. *Доктар аўтарытэтна заявіў, што хворы не жылец на белым свеце.* Машара. *Не жылец ты ўжо, Якаў, на гэтым свеце.* Лобан. *[Лёшка] ведае.., што маці ўжо не жылец на гэтым свеце, што трэба рыхтавацца да самага горшага.* Рыбак.

ЖЫЛЛЕ • **РВАЦЬ ЖЫЛЛЕ**. Гл. рваць.

ЖЫЛЫ • **БРАЦЬ НА ЎСЕ ЖЫЛЫ**. Гл. браць.

ВЫМОТВАЦЬ ЖЫЛЫ. Гл. вымотваць.

ДУША ВОН <*з каго*> **І ЖЫЛЫ НА ТЭЛЕФОН**. Гл. душа.

НА ЎСЁ ЖЫЛЫ <u>*бегчы, імчаць*</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка, імкліва. **Сін**.: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант**.: як чарапаха. *Ахоплены жахам, ён [немец] выскачыў з танка і на ўсе жылы даў ходу.* Чорны. *А мы ўсе бяжым, імчым на ўсе жылы...* Лeвановіч.

РВАЦЬ ЖЫЛЫ. Гл. рваць.

ЦЯГНУЦЬ ЖЫЛЫ *з каго.* Гл. цягнуць.

ЖЫСЦЬ • **НІ Ў ЖЫСЦЬ**. *Акал. Прост. Ужыв. у адмоўн. ск. (для ўзмацнення адмоўя) пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Ні пры якіх умовах, абставінах. **Сін**.: ні за што; ні за што на свеце; ні за якія грошы; ні пры якой пагодзе; ні ў якім разе; ніякімі сіламі. — *Ні ў жысць не паверыў бы, што так анучу выбеліш!.. — заўважыў Ігнась.* Броўка. — *Не. Вы ешце, а мне яшчэ ў другі разлік, да Скварышава трэба. — Без цябе? Ні ў жысць, — ускоквае і загароджвае ёй шлях Лёшка. Ён наглавата разводзіць свае разлапістыя рукі і затрымлівае дзяўчыну. — Толькі зняць пробу. Ну хоць адну лыжачку...* Быкаў.

ЖЫТА • **УСЯ́КАГА ЖЫ́ТА ПА ЛАПА́ЦЕ** *дзе. Устар. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Усяго патроху; самае рознае. *Тут табе і хахлы, і латышка, і ўсякага жыта па лапаце.* Караткевіч. *І кожная з тых гор і горак — скарбніца невычэрпная: самародныя жалеза і медзь, золата, вугаль, баксіты, фасфарыты. Увогуле, як кажуць, усякага жыта па лапаце.* Казько.

ЖЫЎ • **ЖЫЎ НЕ БУДУ**, *калі.* Гл. буду.

ЖЫЎ КУРЫЛКА. Гл. курылка.

КАБ Я <ТАК> ЖЫЎ. Гл. я.

ЖЫЎЦОМ • **ЖЫЎЦОМ З'ЕСЦІ** *каго.* Гл. з'есці.

ЖЫЦЦЁ • **НЕ НА ЖЫЦЦЁ, А НА СМЕ́РЦЬ**. *Функц. не зам.* **1**. *Акал.* Бязлітасна (біцца, змагацца і пад.). **Сін**.: да апошняй кроплі крыві. *Выйшлі яны змагацца з фашызмам у самыя цяжкія, чорныя дні першага перыяду вайны, выйшлі, — спаліўшы за сабой усе масты, біцца не на жыццё, а на смерць.* Брыль. *Ішла рэвалюцыя.. Змагаліся не на жыццё, а на смерць.* Вярцінскі.

2. *Азн.* Бязлітасны, суровы, непрымірымы, да рашучага зыходу (бой, бітва, барацьба і пад.). *Нгара.. учапіўся за край чоўна і перакуліў яго разам з Мангам... Завязалася барацьба не на жыццё, а на смерць.* Маўр. *Час быў вельмі цяжкі. Гітлераўцы намагаліся захапіць Маскву, ішла крывапралітная бітва не на жыццё, а на смерць.* Гурскі. *З панам у нас пайшоў страшэнны задзёр. Цяпер мы яму, а ён нам — ворагі не на жыццё, а на смерць.* Якімовіч.

ПРАВОДЗІЦЬ У ЖЫЦЦЁ *што.* Гл. праводзіць.

ПУЦЁЎКА Ў ЖЫЦЦЁ. Гл. пуцёўка.

ЖЫЦЦЁМ • **МІЖ (ПАМІ́Ж) ЖЫЦЦЁМ І СМЕ́РЦЮ** <u>*быць, знаходзіцца.*</u> *Часцей вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У вельмі небяспечным становішчы. **Сін**.: на божай пасцелі (у 1 знач.); на мяжы жыцця і смерці; пры смерці. *Здаецца, ён [Іваноўскі] зноў забыўся — заснуў або проста заціх на пакутлівым рубяжы між жыццём*

і смерцю... Быкаў. *Нешта з тыдзень ён [Клімёнак] быў паміж жыццём і смерцю, а потым стаў папраўляцца.* Дамашэвіч. *«Калі я быў паміж жыццём і смерцю, Лопес даглядаў мяне, як родная маці», — з удзячнасцю ўспамінаў пазней Арлоўскі.* «Полымя».

ЖЫЦЦЯ • **НА МЯЖЫ ЖЫЦЦЯ І СМЕРЦІ**. Гл. мяжы.
НА СХІЛЕ ЖЫЦЦЯ. Гл. схіле.
НЕ ДАВАЦЬ ЖЫЦЦЯ *каму*. Гл. даваць.
ПЫТАННЕ ЖЫЦЦЯ І СМЕРЦІ. Гл. пытанне.

ЖЫЦЬ • **ЖЫ́ЦЬ СВАІ́М РО́ЗУМАМ**. *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць самастойным у сваіх дзеяннях, учынках, прытрымлівацца сваіх поглядаў. **Ант.**: жыць чужым розумам. *Чаго вы прычапіліся да хлопца!.. Дайце яму жыць сваім розумам.* Шамякін. *[Ганна:] Так яму, Мар'я! Так! Вучы сваім розумам жыць!* Макаёнак.
ЖЫ́ЦЬ ЧУЖЫ́М РО́ЗУМАМ. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не маючы самастойнай думы, прытрымлівацца чужых поглядаў. **Ант.**: жыць свім розумам. *Ці такі ён [Імполь] разважны ды разбітны, каб да чаго добрага дайшоў сам. Жыве ўсё чужым розумам.* Адамчык. *Пракопчыка ніхто не паважае ў вёсцы, і, мусіць, за тое, што ніколі не мае сваёй думкі, жыве чужым розумам.* Блакіт.
ЗАГАДАЦЬ ДОЎГА ЖЫЦЬ <*каму*>. Гл. загадаць.
НЕ ДАВАЦЬ ЖЫЦЬ *каму*. Гл. даваць.

ЖЭНІЦЦА • **ЧОРТ З ВЕДЗЬМАЙ ЖЭНІЦЦА** *дзе*. Гл. чорт.

ЖЭНЯЦЦА • **ЧЭРЦІ ЖЭНЯЦЦА**. Гл. чэрці.

З

ЗА • **ЗА́ І СУ́ПРАЦЬ** узважваць, перабіраць. *Дап. Функц. не зам.* Тое, што пацвярджае, апраўдвае якое-н. рашэнне, дзеянне ў супастаўленні з тым, што адмаўляе яго. *Перад пагрозай бандытаў Васіль ліхаманкава ўзважвае ўсе «за» і «супраць», як яму летам зрабіць.* Шкраба. *Чаўр прыдзірліва перабраў усе за і супраць.* Шыцік. *Усё ж не трэба было пароць гарачку... Варта было абдумаць, узважыць усе «за» і «супраць», перш чым даваць згоду...* Блакіт.

ЗААРАЦЬ • **ЗААРА́ЦЬ НО́САМ** *што, у што. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Упасці ніцма куды-н. (ад удару або спатыкнуўшыся). **Сін.**: зарыць носам *у што*; з капылоў <далоў> (у 1 знач.); з капытоў <далоў>; з катушак далоў; рыць носам *што*. *А ты адыдзі! Ураз адыдзі, а то носам зямлю заарэш...* Галавач. *Іван саскочыў на дарогу, ледзь не заараўшы носам у пясок.* Кудравец. *Афіцэрык саскочыў з мяхоў і ўхапіўся за кабуру. Максім так грымнуў яму ў карак, што той носам заараў мокры пясок.* Грахоўскі.

ЗАБАЛЕЛА • **СЭРЦА ЗАБАЛЕЛА** *у каго па кім*. Гл. сэрца.

ЗАБАРОНЕНЫ • **ЗАБАРОНЕНЫ ПЛОД**. Гл. плод.

ЗАБЕГАЛІ • **МУРАШКІ ЗАБЕГАЛІ ПА ЦЕЛЕ** *у каго, каго, чым*. Гл. мурашкі.

ЗАБЕГЧЫ • **ЗАБЕГЧЫ НАПЕРАД**. *Зак. да* **ЗАБЯГАЦЬ НАПЕРАД**.

ЗАБІ • **ХО́ЦЬ ЗАБІ́**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. Разм.* Выказванне немагчымасці зразумець, успомніць, зрабіць, выканаць што-н. **Сін.**: хоць зарэж. *[Скараспей:] Хоць забі,*

не помню. Крапіва. *Хоць забі не хочацца ісці — млявасць, лянота.* Мурашка. *От як хочаш, браце, а я хоць забі не разумею: нашто ў вас гэтыя — «бурапеніць», «карагодзіць»?.. Хоць забі не разумею!* Мележ. *А каб ты скіс, Іван. Ну і змяніўся. Голас нібыта знаёмы, а абліччa — хоць забі, першы раз бачу і толькі.* Грахоўскі.

ЗАБІВАЕ • **ЗАБІВА́Е (ЗАБІВА́ЛА) ДУ́Х** *каму. Убезас. ужыв. Разм.* Становіцца цяжка дыхаць (ад хвалявання, перажывання і пад.). **Сін.**: займае дух *у каго. Павел папаў яму сухой грудкай у патыліцу, і Данік заплакаў. Быццам адразу зразумеў, што ворагі — вось-вось, мама яшчэ не чуе яго, а самому ўжо забівае дух.* Брыль. *Ад невыказнага жалю падгіналіся ногі, тонкімі іголкамі калола пад сэрца, забівала дух.* Мурашка.

ЗАБІВАННЕ • **ЗАБІВА́ННЕ КАЗЛА́.** *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Праст.* Гульня ў даміно. *На жаль, нямала ў нас мужчын, якія пасля работы, у выхадны дзень аддаюць перавагу «забіванню казла» або тэлевізару.* «Звязда».

ЗАБІВАЦЬ • **<АДНЫ́М СТРЭ́ЛАМ> ЗАБІВА́ЦЬ ДВУ́Х ЗА́ЙЦАЎ (ЗАЙЦО́Ў).** *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выконваць адначасова дзве розныя справы, дасягаць дзвюх розных мэт. **Сін.**: гнацца за двума зайцамі; злавіць двух зайцаў; мачаць <свой> хлеб у дзве солі. *Так мы зразу забіваем двух зайцаў: вырашаем праблему харчавання і рэгулюем рост насельніцтва.* Крапіва. **<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ (ЗАЙЦОЎ).** *Зак. [Карандзей:] Так можна адным стрэлам двух зайцаў забіць. І гэтаму хулігану солі падсыпаць, і справу добрую ўладкаваць.* «Полымя». *І Віця разлічваў адразу забіць двух зайцоў: увайсці ў давер к Дэбцю.. і наладзіць адносіны з айчымам.* Сіняўскі.

БА́КІ ЗАБІВА́ЦЬ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок уводзіць у зман каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць ў поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *[Салдат:] Не замаўляй ты мне зубоў, лісіца! Бакі мне забіваеш... Пяшчотамі хочаш мне бакі забіць, нягодная!* Гарэцкі. **БАКІ ЗАБІЦЬ** *каму. Зак. Каму ты хочаш бакі забіць, ён жа даўно больш забыў, чым ты знаеш.* Юрчанка.

ЗАБІВА́ЦЬ ГАЛАВУ́ *каму чым. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Абцяжарваць сябе ці каго-н. абавязкамі, клопатамі, думкамі аб кім-, чым-н. *[Алесь] часам марыў пра магчымасць уласнага выключнага подзвігу... Цяпер, пасля ўсяго перажытага, ён не забіваў галаву такімі пустымі дзіцячымі марамі.* Шамякін. **ЗАБІЦЬ ГАЛАВУ** *каму чым. Зак.*

2. Перагружаць памяць мноствам непатрэбных ведаў, звестак і пад. **Сін.**: набіваць галаву *каму, каго чым. — Як?! — сказаў [Васіль] нядобра, з папрокам. — Знаць вам трэба ўсё канешне! Забіваць галаву!..* Мележ. *[Маланння Адамаўна:] Мой Агей некалі забіваў мне галаву аўсом і травой...* Валасевіч. **ЗАБІЦЬ ГАЛАВУ** *каму чым. Зак.*

ЗАБІВА́ЦЬ ДУ́Х *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць каго-н. маўчаць, не даваць гаварыць. **Сін.**: закрываць рот *каму*; замазаць рот *каму*; затыкаць горла *каму, каго* (у 1 знач.); затыкаць рот *каму*; наступаць на язык *ка-*

му; павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму*; язык завязаць *каму*. *[Валя:] Пакуль мы тут гаворым, там, можа, дзесяткі нашых машын стаяць з паломкамі. [Целеш:] Мы не вінаваты, няхай не ломяць. [Валя:] Чакайце, таварыш Целеш, не забівайце мне дух.* Крапіва. **ЗАБІЦЬ ДУХ** *каму. Зак.*

ЗАБІВА́ЦЬ КАЗЛА́. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гуляць у даміно. *За бальнічным плотам, пад грыбком, некалькі хворых у піжамах і мультановых халатах забівалі казла.* Грахоўскі. *Зайздросціць [Шчыгол] пенсіянерам, бо, лічыць, жытуха ў іх царская: казла ў парку забіваюць, рыбку вудзяць, спяць колькі хочуць...* Масарэнка. **ЗАБІЦЬ КАЗЛА**. *Зак. — Хлопцы, даміно ёсць? — спытаў Віктар. — Ёсць? Давайце заб'ём казла...* Гаўрылкін.

ЗАБІВА́ЦЬ (УБІВА́ЦЬ) АСІ́НАВЫ КО́Л У МАГІ́ЛУ *каго, чаго. Незак. Разм. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Канчаткова пазбаўляцца ад каго-, чаго-н., знішчаць каго-, што-н. **ЗАБІЦЬ (УБІЦЬ) АСІНАВЫ КОЛ У МАГІЛУ** *каго, чаго. Зак. Не, вырадкі, не вы нас знішчылі, а мы ўваб'ём асінавы кол у магілу фашыстаў!* Гурскі.

ЗАБІТА • **ГАЛАВА ЗАБІТА** ў *каго, чыя чым.* Гл. галава.

ЗАБІТЫ • <u>*Спаць (праспаць)*</u> **ЯК ЗАБІ́ТЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ)**. *Акал. Разм.* Вельмі моцна, не прачынаючыся. **Сін.**: без задніх ног; мёртвым сном; сном праведніка; хоць зубы выберы; як пшаніцу прадаўшы. **Ант.**: на адно вока. *Завёў ён [сторож] мяне ў сваю хату, недалёчка ад станцыі, гарбатаю напаіў і спаць паклаў. Спаў я да вечара як забіты.* Гарэцкі. *І тыя дзве гадзіны, што асталіся да гудка, ён праспаў як забіты.* Гартны. — *Што, крыху ўжо акрыяла? Злазь тады к нам да стала. — Як забітая праспала, дзякуй, зараз адышла.* Астрэйка. *Напрацаваўшыся за дзень, рыбакі, як добра змяркалася, клаліся адпачываць. Яны залазілі ў свае футровыя мяшкі-сеннікі і спалі там як забітыя.* Пальчэўскі.

ЗАБІЦЬ • **<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ**. *Зак. да* **<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІВАЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ**.

БАКІ ЗАБІЦЬ *каму. Зак. да* **БАКІ ЗАБІВАЦЬ** *каму.*

ЗАБІЦЬ АСІНАВЫ КОЛ. *Зак. да* **ЗАБІВАЦЬ АСІНАВЫ КОЛ**.

ЗАБІЦЬ ВА ЎСЕ ЗВАНЫ. Гл. званіць.

ЗАБІЦЬ ДУХ *каму. Зак. да.* **ЗАБІВАЦЬ ДУХ** *каму.*

ЗАБІЦЬ КАЗЛА. *Зак. да.* **ЗАБІВАЦЬ КАЗЛА**.

ЗАБІ́ЦЬ КРЫНІ́ЦАЙ. *Зак. Функц. не зам.* Ужыв пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пачаць бурна праходзіць, развівацца, праяўляцца. *Забіла крыніцай культурнае жыццё — пачалі ствараццa ўстановы, тэатры, газеты, часопісы, творчыя арганізацыі.* Шкраба.

ЗАБІ́ЦЬ ТРЫВО́ГУ. *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць настойліва звяртаць усеагульную ўвагу на што-н. небяспечнае, заклікаючы на барацьбу з ім. **Сін.**: ударыць у набат. *Сяляне забілі трывогу, што патанела збожжа, асабліва жыта. Патанелі свінні, каровы, коні, нават масла, яйкі...* Пестрак. *А можна ж было намнога раней забіць трывогу, калектыўна ўзяцца за перавыхаванне бацькоў-адступнікаў!* «Звязда». *Усё ішло добра, а пазней, перад новым навучальным годам, на школьнай форме забілі трывогу: пачалі прападаць трусы.* В.Ткачоў.

ЗАБІ́ЦЬ У ЗВАНЫ́ НЕ ПАГЛЯДЗЕ́ЎШЫ Ў СВЯ́ТЦЫ. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распачаць што-н. недарэчы, не разабраўшыся ў чым-н.

ЗАБІЯХАМ • **АДНЫ́М МА́ХАМ СЕМЯРЫ́Х (СЕМСО́Т, СЕ́М МУ́Х) ЗАБІЯ́ХАМ.** *Незак. і зак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Меркаваць пра каго- ці што-н. зусім аднолькава, не ўлічваючы індывідуальных асаблівасцей. **Сін.**: мераць адной меркай *каго, што*; мераць на адзін аршын *каго, што*; мераць на адзін капыл *каго, што*; ставіць на адну дошку *каго з кім, што з чым, каго і каго, што і што*; ставіць знак роўнасці *паміж кім, паміж чым*; ставіць у адзін рад *каго з кім*; стрыгчы пад адзін грабянец *каго. Нельга на адзін аршын мераць — «адным махам семярых забіяхам» — і ўсіх рэдактараў, якія ў большасці таксама пісьменнікі, ды і ўсіх пісьменнікаў...* Сачанка. **2.** Хутка, без роздуму і не сумняваючыся, справіцца з чым-н. *Аспрэчваць падобнае «адным махам семсот забіяхам» не выпадае — няёмка. Як няёмка аспрэчваць недарэчны, неразумны жарт ці бідочную лухту, «бздуру», як палякі кажуць.* Гілевіч.

ЗАБЛОЦКІ • Зарабіць, выручыць, выгадаць і пад. **ЯК ЗАБЛО́ЦКІ НА МЫ́ЛЕ.** *Акал. Разм. Жарт.* Зусім нічога, нікольки ці амаль нічога, амаль нікольki не (зарабіць і пад.). *Алесь жа стаў раптам расказваць, як даўней «Лейба Міхолаў» павёз у Варшаву вагон цыбулі на продаж і пакуль завёз, дык цыбуля ўся памерзла, і ён зарабіў «як Заблоцкі на мыле».* Чорны. — *А можа, падвязеш мяне, хлопец, а то я колькі паўзці буду, а табе мінут дзесяць, не больш? Я і заплачу табе... — Э-э, заробіш, дзядзька, на табе як Заблоцкі на мыле.* А.Жук. — *Нешта, Сцяпанавіч, малавата ты ўтаргаваў сёння... — Зарабіў як Заблоцкі на мыле, — рагатнуў другі, прыкурваючы цыгарэту.* Леванович. — *Іх можна будзе выгадна прадаць... — Ой, што ты! Не магу я. Не ўмею... Сорамна мне. Ды і выручыш ты на гэтых шлейках як Заблоцкі на мыле...* Праскураў.

ЗАБЛУДЗІЦЦА • **ЗАБЛУДЗІЦЦА Ў ТРОХ СОСНАХ.** *Зак. да* **БЛУДЗІЦЬ У ТРОХ СОСНАХ.**

ЗАБЛУДЗІЦЬ • **ЗАБЛУДЗІЦЬ У ТРОХ СОСНАХ.** *Зак. да* **БЛУДЗІЦЬ У ТРОХ СОСНАХ.**

ЗАБЛУДНАЯ • **ЗАБЛУДНАЯ АВЕЧКА.** Гл. авечка.

ЗАБРАЛА • **МАГІЛА ЗАБРАЛА** *каго.* Гл. магіла.

ЗАБРАЛАМ • **З АДКРЫ́ТЫМ (ПАДНЯ́ТЫМ) ЗАБРА́ЛАМ.** *Кніжн.* **1.** *Акал.* Не тоячы сапраўдных намераў, адкрыта (рабіць што-н.). *У Ігара сумленныя правілы гульні. Ён ідзе на бойку з адкрытым забралам: біцца дык біцца!* Васілевіч. *[Туляга] і цяпер не спяшаецца ісці ў бой з паднятым забралам.* Сабалеўскі.

2. *Азн.* Шчыры, нічым не прыхаваны. *Дарагі мой Піліп Макаравіч, дык я ж тады самы заядлы кар'ерыст. Як кажуць, з адкрытым забралам. І не баюся. Паставіў сабе за кар'еру — зрабіць калгас узорным.* Дуброўскі. *Хіба не сам [Васіль Пятровіч] абураўся, калі ў барацьбе людзі карысталіся далёка не дазволенымі прыёмамі? Хіба не сам марыў аб бойках-спрэчках з адкрытым забралам?* Карпаў.

ЗАБРАЦЬ • **ЗА ЖЫВОЕ ЗАБРАЦЬ** *каго.* Гл. браць.

ЗАБЫВАЦЬ • **ЗАБЫВА́ЦЬ ДАРО́ГУ** *да каго, куды. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць бываць дзе-н., наведваць каго-н. **ЗАБЫЦЬ ДАРОГУ** *да каго, куды. Зак. [Ніна] надумала рашуча і канчаткова адмовіць Пятру, загадаць, каб болей не ездзіў і дарогу забыў да яе.* Гаўрылкін. *Вось што, Аня, я табе параю. Бяду ты сваю адразу не выправіш. Забудзь да Валянціна дарогу.* Гігевіч. *Калі ўвосень халады прыгналі яго [слесара] на сельгаспасёлак, дык пачуў: «Забудзь сюды дарогу! Каб мае вочы цябе, погань, не бачылі!..»* Гіль.

ЗАБЫТЫ • **БО́ГАМ ЗАБЫ́ТЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ).** *Азн. Разм.* Ужыв. пры наз. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. **1.** Занядбаны, недагледжаны. **Сін.**: богам пракляты. *Ніва.. ветрам развеяна, градам разбітая; стаіць бяздольная, богам забытая...* Лучына. *А туманы, як пялёнка, засцілаюць лес і гай. Ой ты, бедная старонка! Ой, забыты богам край!* Колас.

2. Глухі, аддалены (куток, вёска і пад.) *Пераліваліся яны [грошы] шчодрым.. струменем у бары, кафэ-шантаны ці да звычайных карчмарак у такіх «богам забытых» кутках.* Шынклер. *Тут ён [Антон] амаль не баяўся нікога: на гэтым богам забытым хутары наўрад ці хто мог быць староннi.* Быкаў.

ЗАБЫЦЬ • **ЗАБЫЦЬ ДАРОГУ** *да каго, куды. Зак. да* **ЗАБЫВАЦЬ ДАРОГУ** *да каго, куды.*

ЗАБЯГАЦЬ • **ЗАБЯГА́ЦЬ НАПЕ́РАД.** *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. **1.** Парушаючы паслядоўнасць, пачынаць рабіць што-н. заўчасна. *Я хацеў перадаць вам матэрыяльчык для «Праўды» аб нашай Рудабельскай вобласці. Можа, мы забягаем наперад, але ў нас ужо створаны як бы зародак Савецкай улады.* Гурскі. *Забягаючы наперад, скажу: мне дастаўся новенькі, з іголачкі, лётчыцкі шынель, які я і пранасіў, пакуль не выйшаў са справаздачаю ў савецкі тыл.* Карпаў. **ЗАБЕГЧЫ НАПЕРАД.** *Зак.*

2. Апярэджваць каго-н. у дасягненні, атрыманні чаго-н. *Шаўкун, таксама брыгадзір, кладзе дрэнаж, але не на Жоўніцкім урочышчы, а недзе на Сырых імхах. Брыгада яго часам забягае наперад Андрэевай...* Воранаў. **ЗАБЕГЧЫ НАПЕРАД.** *Зак.*

ЗАБЯРЫ • **ЛІХА ЯГО ЗАБЯРЫ.** Гл. ліха.
ХАЛЕРА ЯГО ЗАБЯРЫ. Гл. халера.
ЧОРТ ЯГО ЗАБЯРЫ. Гл. чорт.

ЗАВАДЗЬ • **ЦІ́ХАЯ ЗА́ВАДЗЬ.** *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Часцей неадабр.* Спакойнае, бяспечнае месца, без клопатаў і трывог. *Хочаце жыць у ціхай завадзі? Дзянісаў вам перашкаджае? Не, дарагі калега. Такія людзі, як Дзянісаў, вельмі нам патрэбны.* Гамолка. *[Алаізе] было лёгка і весела. Значыцца, жыве Вільня, бурліць! А яна думала, што пасля Пецярбурга трапіць у ціхую завадзь.* Арабей. *Да мясцовай прэсы перабудова, на жаль, не ўсюды дайшла. Ёсць яшчэ ціхія завадзі, застойныя куткі.* Сачанка.

ЗАВАЛІСЯ • **ХО́ЦЬ ЗАВАЛІ́СЯ** *чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас ужыв. Праст.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе ў *каго*; з горла прэ ў *каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава про-

цьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. А як пракапаеце канавы такія-сякія, будзе вам сена хоць заваліся.* Галавач. *Заўчора мы з Валькай паехалі на калясцы ў лес назбіраць дроў. Ламачча было хоць заваліся.* Паўлаў. *Высветлілася, што тае тары, як кажуць, хоць заваліся, а не было якраз самага элементарнага — арганізаванасці ў работе.* «Вожык».

ЗАВАРВАЕЦЦА • **КАША ЗАВАРВАЕЦЦА**. Гл. каша.

ЗАВАРВАЦЬ • **ЗАВА́РВАЦЬ КА́ШУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распачынаць складаную, клопатную, непрыемную справу. **Сін.**: агарод гарадзіць; наварыць піва. **Ант.**: расхлёбваць кашу. *[Віктар:] На чорта яму трэба было заварваць яшчэ і гэтую кашу? У такі час, калі хапала сваіх праблем...* Шамякін. **ЗАВАРЫЦЬ КАШУ**. *Зак. Валя згадзілася толькі таму, што ведала — усю гэту кашу Віктар заварыў для таго, каб лацвей было сустракацца.* Арабей.

ЗАВАРОТКІ • **КАРО́ТКІ (-Я) ЗАВАРО́ТКІ** *ў каго, чые. Адз. не ўжыв. У безас. ужыв. Разм.* Няма сілы, магчымасці зрабіць што-н. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго* (у 2 знач.); жыдкі лыткі *ў каго*; кішка тонкая *ў каго* (у 1 знач.); кароткі пяты *ў каго*; не адтуль растуць рукі *чые, у каго*; пораху не хапае *ў каго*; рукі кароткія *ў каго. — А навошта нам жартаваць. Мы і так будзем вас за нос вадзіць. — Кароткія вашы заваротні.* Каваль. *Пацеў, планаваў... Але, як кажуць у народзе, кароткі ў ворага-акупанта былі заваротні.* Кавалёў. *Куды табе брацца? У цябе кароткі заваротні.* Янкоўскі.

ЗАВАРОЧВАЦЬ • **ЗАВАРО́ЧВАЦЬ (ПАВАРО́ЧВАЦЬ) АГЛО́БЛІ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *Часта іран.* Адыходзіць ці ад'язджаць назад. *Вось толькі што з раёна і... зноў заварочваю аглоблі...* Мурашка. *Дыспетчар, зразумела, распарадзіўся — паварочваць аглоблі. Давялося пад агнём прарывацца праз станцыю.* Карпаў. **ЗАВЯРНУЦЬ (ПАВЯРНУЦЬ) АГЛОБЛІ**. *Зак. [Дабрагост:] Ці, можа, увогуле тут недарэчы я, і самы раз аглоблі павярнуць?* Гілевіч.

2. Адмаўляцца ад ранейшага рашэння, абяцання. **Сін.**: біць адбой; даваць адбой; даваць задні ход. *І цвёрдае рашэнне паворачваць аглоблі раптам здалося недарэчным, неразумным, вар'яцкім. Вяртацца ў тое асінае гняздо? Не-е!* Блакіт. **ЗАВЯРНУЦЬ (ПАВЯРНУЦЬ) АГЛОБЛІ**. *Зак. Ці скора ж ты жэнішся?.. Глядзі, спяшай, а то твая Мар'янка не дачакаецца і аглоблі заверне.* Каваль.

ЗАВАРЫЦЬ • **ЗАВАРЫЦЬ КАШУ**. *Зак. да* **ЗАВАРВАЦЬ КАШУ**.

ЗАВАРЫЦЬ ПІВА. Гл. наварыць.

ЗАВЕДЗЕНАЯ • **ЯК ЗАВЕДЗЕНАЯ МАШЫНА**. Гл. машына.

ЗАВЕДЗЕНЫ • **ЯК ЗАВЕ́ДЗЕНЫ (-АЯ, -ЫЯ)**. *Акал. Разм.* Аднастайна і бесперапынна, з механічнай дакладнасцю (рабіць што-н.). **Сін.**: як заведзеная машына. *Як заведзены ён круціў адной рукой катрынку, і яна канючыла адну і тую ж сумную мелодыю...* Машара. *Рабенькі Янка Цівунок, якога за кірпаты нос празвалі Лычыкам, стаіць каля стала і як заведзены расказвае вызубраны ўрок па гісторыі Польшчы.* Брыль. *Зараз, бледная, засяроджана-маўклівая, яна [Аксана] рабіла ўсё як заведзеная, а думкамі была недзе далёка-далёка.* Рыбак.

ЗАВЕСЦІ • **ЗАВЕ́СЦІ <СВАЮ́> КАТРЫ́НКУ**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць дакучліва гаварыць пра адно і тое ж. **Сін.**: завесці <сваю> шарманку. *— Ну! Ну! Завяла ўжо катрынку! — глуха загукаў Арцём са студні.* Колас. *Я ля-*

жаў у гамаку, нядужылася. А гэты як сеў пры боку, так і прымёрз. І завёў, як вы кажаце, катрынку. Лужанін. *[Валошка] замоўк — на душы зрабілася брыдка ад пустых спрэчак з маткаю. Але тая ўжо завяла катрынку — круціла: — Ты, Міша, не бачыш, што мяне валакушы не валакуць? Вачэй у цябе нямашака?* Карамазаў. *— Ай, Мікалай! Навошта ж ты выдумляеш абы-што? — адразу, як усё роўна і чакаў таго, каб уступіць у гаворку, пісклявым жаночым голасам завёў сваю катрынку Мірон. — Пайшоў вон.* Макарэвіч. *І раптам слова ўзяў таварыш Свістуноў, нарзану выпіў, пачакаў хвілінку ну і завёў катрынку!.. Гадзіны так на тры, пакуль не змоўк...* Э.Валасевіч.

ЗАВЕ́СЦІ <СВАЮ> ШАРМА́НКУ. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць дакучліва гаварыць пра адно і тое ж. **Сін.**: завесці <сваю> катрынку. *[Пранцісь — Быкоўскаму:] Собственно, пане дабрудзею, завядзі яшчэ сваю шарманку: яна ў цябе, проста, як грамафон, вось-цо-да, трубіць.* Купала. *Гэта Вінцук зноў завёў сваю шарманку: не можа сам-насам са сваімі думкамі і колькі хвілін уседзець — то да аднаго, то да другога прычэпіцца.* Бондар.

ЗАВЕСЦІСЯ • **ЗАВЕСЦІСЯ З ПАЎАБАРОТУ**. *Зак. да* **ЗАВОДЗІЦЦА З ПАЎАБАРОТУ**.

ЗАВІЛЯЦЬ • **ЗАВІЛЯ́ЦЬ ХВАСТО́М**. *Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць хітраваць, крывадушнічаць, ашукваць. *Значыць, ты да гэтага маўчаў, на партыйным сходзе падтрымліваў нашу прапанову, а прыйшло да справы, дык завіляў хвастом?* Кулакоўскі. *Максім пакорліва выйшаў на двор, а цешча ўсё бубнела: — Не, не, мая дачушка, толку не будзе. Завіляў хвастом, няхай ідзе. Ты не з апошніх. Яшчэ не такога знойдзеш.* Гроднеў.

ЗАВОД • **НА ЗАВО́Д**. *Акал. Разм.* Для развядзення, размнажэння (пакідаць, мець і пад.). *У вас добра сад захаваўся ад вусеня, а ў мяне дык каб, скажам, на завод яблык адзін.* Чорны.

ЗАВОДЗІЦЦА • **ЗАВО́ДЗІЦЦА (ЗАВЕ́СЦІСЯ) З ПАЎАБАРО́ТУ**. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі хутка даходзіць да ўзбуджанасці, узрушанасці, хвалявання. *[Кічкайла:] У мяне бяссонніца! Я ж нават дома, у сям'і стаў заводзіцца з паўабароту!* Матукоўскі. *Я заводжуся, як кажа наш камбайнер, з паўабароту.* Сяркоў. *Жонка завялася з паўабароту і пасыпала, пасыпала часценька...* Радкевіч.

ЗАВОДЗІЦЬ • **ЗАВО́ДЗІЦЬ КАТРЫ́НКУ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дакучліва гаварыць пра адно і тое ж. **Сін.**: круціць катрынку. *Няма тут што слухаць, і зноў будзе заводзіць катрынку.* «Маладосць».

ЗАВЫЙ • **ХОЦЬ ВОЎКАМ ЗАВЫЙ**. Гл. вый.

ЗАВЫСОКА • **ЗАВЫСОКА ЛЯЦЕЦЬ**. Гл. ляцець.

ЗАВЫЦЬ • **ВО́ЎКАМ (ВАЎКО́М) ЗАВЫ́ЦЬ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць горка скардзіцца на якія-н. нягоды, пакуты. *Ты кажаш, сумна ў адзіноце... Як каму... Няма чаго рабіць, няма да чаго шчырага інтарэсу — вядома, сумна, воўкам завыеш.* Хадкевіч. *Ты ведаеш, што значыць пражыць тут, у лесе, год, другі чалавеку, які быў жанаты — а хоць бы і не быў, — без жанчыны, без дзяўчыны? Воўкам завыеш, і свет белы стане не мілы.* Дамашэвіч.

ЗАВЯЗАНЫ • **СВЕТ ЗАВЯЗАНЫ** *каму*. Гл. свет.

ЗАВЯЗАНЫМІ • **З ЗАВЯЗАНЫМІ ВАЧАМІ**. Гл. вачамі.

ЗАВЯЗАЦЬ • **ЗАВЯЗАЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **ЗАВЯЗВАЦЬ ВОЧЫ** *каму.*

ЗАВЯЗАЦЬ ВУЗЯЛОК. *Зак. да* **ЗАВЯЗВАЦЬ ВУЗЯЛОК**.

ЗАВЯЗАЦЬ САБЕ СВЕТ. *Зак. да* **ЗАВЯЗВАЦЬ САБЕ СВЕТ**.

ЗАВЯЗАЦЬ СВЕТ *каму. Зак. да* **ЗАВЯЗВАЦЬ СВЕТ** *каму.*

ЯЗЫ́К (ЯЗЫКІ́) ЗАВЯЗА́ЦЬ *каму. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымусіць каго-н. маўчаць. **Сін.**: забіваць дух *каму*; закрываць рот *каму*; замазаць рот *каму*; затыкаць горла *каму, каго* (у 1 знач.); затыкаць рот *каму*; наступаць на язык *каму*; павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму. Людскія ж плёткі на нейкі час забываюцца. А ўрэшце — ліха іх бяры! Хіба ты язык людзям завяжаш?* Колас. *Суд потым дзяка апраўдаў, але не мог завязаць людзям языкі. Па вёсках распаўзліся неверагодныя чуткі...* Карпюк. *Вядома, язык нікаму не завяжаш. Але мая прапанова такая, Пятро Сямёнавіч...* Карпаў. *Нарэшце ён [Сяргей] махае рукой: усё адно языкі не завяжаш, схаваць тое, што між Маргарытай і ім здарылася, немагчыма...* Навуменка.

ЯК ЗАВЯЗА́ЦЬ. *Разм.* **1**. *Акал.* Поўнасцю, як толькі можна (насыпаць, набіцца і пад.). **Сін.**: да адказу; пад <самую> завязку (у 1 знач.); па завязку (у 1 знач.). *Каля свірна хлопцы згружалі з фурманкі мяхі з жытам і лаяліся. — Хай бы гэтыя бугаі і цягалі. — Бач ты, панасыпалі як завязаць.* Грахоўскі. *Людзей набілася як завязаць: нядзеля, перадапошні рэйс у Мінск— хто ў госці, хто з гасцей.* Дамашэвіч.

2. *чаго. У безас. ужыв.* Вельмі многа, звыш меры. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; <па самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Адмовіцца [ад камандзіроўкі] не магу, а тут сваёй працы як завязаць.* Шушкевіч. — *Тут во, — Надзя крывіць вусны ва ўсмешцы і кідае на хату, на Валерыка, — сваёй любові хапае. Як завязаць...* Гігевіч.

ЗАВЯЗВАЦЬ • **ЗАВЯ́ЗВАЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць у каго-н. любоў, прымушаць пакахаць каго-н. **Сін.**: завязваць свет *каму* (у 2 знач.); задурыць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць мазгі *каму* (у 1 знач.); пакараць сэрца *каго, чыё*; ускружыць галаву *каму* (у 1 знач.). **ЗАВЯЗАЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. Ты, ты мне вочы завязаў, без цябе няма, няма і не будзе мне радасці.* Сачанка. *«Завязала яна мне вочы не на жарты, — думаў сам сабе Азаркевіч. — Каб хто раней мне сказаў, што ў такія гады можна так пакахаць дзяўчыну, не паверыў бы таму»*. Гурскі.

ЗАВЯ́ЗВАЦЬ ВУЗЯЛО́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Цвёрда запамінаць, улічваць на будучыню. **Сін.**: запісаць на лбе; зарубіць <сабе> на носе <*што*>;

матаць <сабе> на вус *што*. **ЗАВЯЗАЦЬ ВУЗЯЛОК**. *Зак. [Гары:] Па дарозе ў лясгас да Алешкі зазірні. Скажы, што засеў Гары ў Харытонавым ручаі... Алешка трактар арганізуе. Не забудзеш, кандыдат?.. [Ягор:] Вузялок завяжу*. Лукша.

ЗАВЯ́ЗВАЦЬ САБЕ́ СВЕ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць сваё жыццё несвабодным і бязрадасным. **Ант.**: развязваць сабе рукі; развязваць сабе свет. *Чаго так рана ісці замуж? Нашто сабе свет завязваць?* Янкоўскі. **ЗАВЯЗАЦЬ САБЕ СВЕТ**. *Зак. — Ага, — залямантавала Ларыса, — абвешаюся дзецьмі і свет завяжу сабе.* І.Капыловіч. *Ты што, здурнеў... Завязаць сабе свет. Ды каб хоць дзеўка людская была, а то ж...* Арабей.

ЗАВЯ́ЗВАЦЬ СВЕ́Т *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Станавіцца перашкодай, абузай для каго-н., пазбаўляць каго-н. свабоды дзеянняў. **Сін.**: абразаць крылы *каму, у каго*; засланяць <увесь, божы> свет *каму* (у 2 знач.); звязваць па руках і нагах каго; звязваць рукі *каму*; падразаць крылы *каму*. **Ант.**: развязваць рукі *каму. — Ты б, Пракопка, пашукаў сабе жонку... — Навошта я буду свет завязваць маладзіцы з гэтай сваёй дзеравяшкай.* Сабаленка. **ЗАВЯЗАЦЬ СВЕТ** *каму. Зак. Любіў дзед гарэлку, а як напіваўся, то лаяўся і кулакі ў ход пускаў, усё на бабку наракаў, крычаў, што завязала яму свет, каб не яна, каб не яна...* Арабей. *Што я мяшаў яму катораму абжывацца? Што я яму катораму свет завязаў?* Зарэцкі.

2. Выклікаць у каго-н. любоў, прымушаць пакахаць каго-н. **Сін.**: завязваць вочы *каму*; задурыць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць мазгі *каму* (у 1 знач.); пакараць сэрца *каго, чыё*; ускружыць галаву *каму* (у 1 знач.). **ЗАВЯЗАЦЬ СВЕТ** *каму. Зак. Ганна смутна і маркотна, яна думае аб ім... Эх, нядобры хлопчык дзедаў, — свет дзяўчынцы завязаў!* Колас. *Чырвона каліна дый у лузе стаяла, несуверная ты, дзяўчынка, мне свет завязала.* Крапіва.

ЗАВЯЗКУ • **ПАД ЗАВЯ́ЗКУ**. *Акал. Разм.* **1**. Поўнасцю, як толькі можна (набіць, запоўніць і пад.). **Сін.**: да адказу; <па самую> завязку (у 1 знач.); як завязаць (у 1 знач.). *У той дзень набілася вучняў у клас пад завязку.* Лецка. *І дзень «адпачынку», у які адбылася наша сустрэча, быў запоўнены, як кажуць, пад завязку...* Мальдзіс. *Танк глытаў і глытаў у сваё чэрава стальныя цыгаркі, начыненыя выратавальнай сілай для яго самога і для гэтых людзей. — Больш няма куды. Пад завязку...* Беразняк.

2. Вельмі моцна (напалохацца, нагаравацца і пад.). **Сін.**: па <самую> завязку (у 2 знач.). *І напалохаўся я, браткі, у той дзень пад завязку.* «Вожык».

ПА <СА́МУЮ> ЗАВЯ́ЗКУ. *Разм.* **1**. *Акал.* Поўнасцю, як толькі можна (запоўніць, накарміць і пад.). **Сін.**: да адказу; пад завязку (у 1 знач.); як завязаць (у 1 знач.). *— Ну, хапіла [гаворкі] па самую завязку? — Зінковіч паблісквае вачыма.* Лужанін. *Добра, мабыць, па завязку накарміла яго Фядора.* Міська.

2. *Акал.* Вельмі моцна (нагаравацца, намучыцца і пад.). **Сін.**: пад завязку (у 2 знач.). *Яўхім глядзеў на сына як на няшчасніка: «Гэты наробіцца, нагаруецца па самую завязку».* Сабаленка. *Досыць жа, нагараваліся, намэнчыліся, напекаваліся, натрэсліся людзі — па завязку!* Гіль.

3. *чаго. У безас. ужыв.* Вельмі многа, звыш меры. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 2 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1

знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Адменны дзед, узорны дзед — ажно па завязку заслуг!* Лужанін. *Можа, пусціш, цётка Ганна, чалавека пераначаваць, а то куды ні ткніся — дзяцей па самую завязку, а ў цябе і прасторна, і чыста, і ціха.* Грахоўскі. *Пайшлі, спраў там у мяне — па завязку...* Брыль.

ЗАВЯРНУЦЬ • **ЗАВЯРНУЦЬ АГЛОБЛІ**. *Зак. да* **ЗАВАРОЧВАЦЬ АГЛОБЛІ**.

ЗАГАВАРВАЦЬ • **ЗАГАВАРВАЦЬ ЗУБЫ** *каму*. Гл. загаворваць.

ЗАГАВАРЫЛА • **СУМЛЕННЕ ЗАГАВАРЫЛА** *ў каго*. Гл. сумленне.

ЗАГАВАРЫЦЬ • **ЗАГАВАРЫЦЬ ЗУБЫ** *каму. Зак. да* **ЗАГАВОРВАЦЬ ЗУБЫ** *каму*.

ЗАГАВЕЙ • **ХО́ЦЬ ДУШО́Й ЗАГАВЕ́Й**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці зрабіць што-н., каб выйсці з вельмі цяжкага становішча. **Сін.**: хоць галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *Калі хлеба няхват, то знасіць ўсё ж лягчэй, чымся б корму не стала прадвеснем зімным для скацінкі; тады.. хоць душой загавей.* Купала. *Божа мой, прыйшоў чалавек з лесу і нічога толкам не гаворыць, а мне ж хоць душой загавей... Ну, як ён там, хлопец мой, ці жыў хоць?* Лынькоў.

ЗАГАВЕЦЬ • **ЗАГАВЕ́ЦЬ ДУШО́Й**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёю; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Макар.. палез на торп скідаць снапы, пакаўзнуўся неяк — і сам са снапамі на ток... Другі на яго месцы так ужо і загавеў бы душой, а Мурашка паляжаў трохі на саломе, пасля вытрубіў місу гароху дый зноў за цэп.* Брыль. *Але не суджана было мне душой без часу загавець...* Купала. *[Пракоп:] Добра, што мяне выпусцілі з паграба, а то душой мог загавець.* Сачанка.

ЗАГАВОРВАЦЬ • **ЗАГАВО́РВАЦЬ (ЗАГАВА́РВАЦЬ) ЗУ́БЫ** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітруючы, пабочнымі размовамі адцягваць увагу ад чаго-н. важнага. **Сін.**: адводзіць вочы *каму*, зубы замаўляць *каму*. *Я гэтаму хлюсту, Зыгмусю, буду зубы загаворваць, а ты ідзі бяры яе танцаваць.* Брыль. — *Ты не загавар-*

вай мне, знаеш, зубоў, — з сур'ёзным тварам, але мяккім тонам сказаў Дзядзька. Баранавых. **ЗАГАВАРЫЦЬ ЗУБЫ** *каму. Зак. Вартаўнікам Чарнецкі зубы загаворыць... А вы покуль што ўцякайце!..* Карпюк.

ЗАГАДАЦЬ • **ЗАГАДАЦЬ ЗАГАДКУ** *каму. Зак. да* **ЗАГАДВАЦЬ ЗАГАДКУ** *каму.*

ЗАГАДА́ЦЬ (НАКАЗА́ЦЬ) ДО́ЎГА ЖЫ́ЦЬ *<каму>. Зак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін**.: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі, з капылоў далоў (у 2 знач.); лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Каваль Андрэй, агледзеўшы графа, спакойна праказаў да ўсіх: — Стары пан загадаў усім доўга жыць...* Лынькоў. *Ехалі куды глядзяць вочы. Па дарозе бацькі загадалі дзецям доўга жыць.* Баранавых. *Неяк сярод лета яшчэ зусім на досвітку конна прымчаўся аб'ездчык Ксавэры і сказаў: — Ну, Міхале, пан ляснічы наказаў нам доўга жыць.* С.Александровіч. *Прускае агенцтва загадала доўга жыць.* «Полымя».

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Переставаць існаваць. *[Мяснікоў:] Ну, як, таварыш Ліпавец? [Ліпавец:] Парадак. Машына загадала доўга жыць.* Глебка.

ЗАГАДВАЦЬ • **ЗАГА́ДВАЦЬ ЗАГА́ДКУ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Ствараць для каго-н. цяжкасці, якія неабходна пераадолець. **Сін**.: задаваць задачу *каму*, загадваць загадку *каму*. **ЗАГАДАЦЬ ЗАГАДКУ** *каму. Зак. [Скіба:] Чым мацней будзем біць [ворага], тым хутчэй наша зямля і нашы заводы будуць зноў нашымі. Вось што я хацеў вам сказаць. [Міхаль:] Загадаў ты нам, таварыш, загадку.* Крапіва. *Ах, вуліца, ціхая вуліца, загадала ты мне загадку. Дзе ж, за якім парогам шукаць на яе разгадку?* Палтаран.

ЗАГАДЗЕ • **<НІБЫ́> ПА ШЧУПАКО́ВЫМ ЗАГА́ДЗЕ**. *Акал. Разм.* Самым нечаканым спосабам, цудам, без чыёй-н. падтрымкі, дапамогі. *І неўзабаве на круглым стале нібы па шчупаковым загадзе з'явіліся каралеўскія прысмакі...* Іпатава. *На нейкую хвілю заплюшчыў вочы і ўявіў: робіцца ўсё — нібы па шчупаковым загадзе.* «ЛіМ». *Не па шчупаков[ым] загад[зе] падніма́ліся з руін гарады і вёскі. А ў нашай беднай на лес мясцовасці пабудаваць хату — цэлая праблема. І ўсё ж вылезлі людзі з зямлянак.* Жычка. *Праект новага агрэгата. Думаеш, па шчупаковым загадзе гэта робіцца?* Чавускі.

ЗАГАДКУ • **ЗАГАДВАЦЬ ЗАГАДКУ** *каму*. Гл. загадваць.

ЗАГАІЦЬ • **ЗАГАІЦЬ РАНЫ** *чаго, каго. Зак. да* **ЗАГОЙВАЦЬ РАНЫ** *каго, чаго.*

ЗАГАНЯЦЬ • **ЗАГАНЯЦЬ КЛІН** *паміж кім, паміж чым*. Гл. убіваць.

ЗАГАНЯ́ЦЬ НА ТО́Й СВЕ́Т *каго. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даводзіць да смерці. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі *<каму>*; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*;

звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*, скруціць шыю *каму*. **ЗАГНАЦЬ НА ТОЙ СВЕТ** *каго. Зак. Ты запамятаваў ужо, як Паўла загнаў на той свет?* Галавач. *Годзе табе, маладзіца, ты ж гэтак хлопца на той свет загоніш...* Сабаленка.

ЗАГАНЯ́ЦЬ СЯБЕ́ Ў КУ́Т. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Аказвацца ў цяжкім ці бязвыхадным становішчы. **ЗАГНАЦЬ СЯБЕ Ў КУТ**. *Зак. Стары ж чалавек, увогуле заслужаны, амбіцыяй і маной загнаў сябе ў кут.* Новікаў. *— А ў Кунцэвіча колькі [грошай на рахунку]? — Я іх грошай не лічыў! — агрызнуўся ён, думаючы, як выблытацца з гэтай непрыемнай тэмы, не даць загнаць сябе ў кут.* Блакіт.

ЗАГАНЯ́ЦЬ У КАЗІ́НЫ РО́Г *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Ставячы ў бязвыхаднае становішча, перамагаць каго-н. **Сін.**: зламаць хрыбет *каму*. **ЗАГНАЦЬ У КАЗІНЫ РОГ** *каго. Зак. Пакуль жа літоўскі князь памач прыслаў, вось горад Барысаў Усевалад забраў дай загнаў князечка ў казіны рог, — ледзьве з сваімі ў Слуцку апынуцца змог!* Дунін-Марцінкевіч. — *Што за мароз пячэ сягоння! Як прыскам, вочы проста смаліць. — У казіны рог усіх загоне.* Купала. *Страх загоніць працаўніка ў казіны рог, і нам спатрэбіцца менш крыві.* Карпюк.

ЗАГАНЯ́ЦЬ У КУ́Т *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ставіць у бязвыхаднае становішча (звычайна ў спрэчцы). **Сін.**: прыпіраць да сценкі *каго. [Муха і Юдзін] могуць выдатна жартаваць, заганяць любога шчырага і эмацыянальнага чалавека ў кут кпінамі.* Далідовіч. *Вялікай порцыі палітыкі механізатары не пераварвалі, ды, відаць, трохі і заядае дзядзькоў, што вучань іх у кут заганяе ў спрэчцы.* Шамякін. **ЗАГНАЦЬ У КУТ** *каго. Зак. Эсэра-меншавіцкія прамоўцы баяліся ўступаць з ім [Краеўскім] у дыскусію — абавязкова загоніць у кут.* Гурскі.

ЗАГАНЯЦЬ У МАГІЛУ *каго.* Гл. гнаць.

ЗАГАНЯ́ЦЬ У ТУПІ́К *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Даводзіць да разгубленасці, збянтэжанасці. **Сін.**: ставіць у тупік *каго. І як заўсёды, нягледзячы на Алесева красамоўства, Кастусь заганяў яго ў тупік.* Ваданосаў. *— А навошта вам пра мяне ўсё ведаць? — О-го, які раптам паварот!.. Першае пытанне ў тупік заганяе...* Бондар. **ЗАГНАЦЬ У ТУПІК** *каго. Зак. [Юзаф] убачыў, што загнаў дзяўчынку ў тупік, і адкрыта, без хітрыкаў, сказаў: — Ты працуеш у вайсковым шпіталі. Ты шмат чаго карыснага можаш пачуць для нас.* Прокша.

ЗАГАРАЮЦЦА • **УСЕ СВЕЧКІ ЗАГАРАЮЦЦА** *з каго, ад каго.* Гл. свечкі.

ЗАГАРЭЛАСЯ • **ВОКА ЗАГАРЭЛАСЯ** *ў каго на што.* Гл. вока.

ЛІХА ЗАГАРЭЛАСЯ *з каго, праз каго.* Гл. ліха.

ЗАГАРЭЛІСЯ • **ВОЧЫ ЗАГАРЭЛІСЯ** *ў каго на што.* Гл. вока.

ЗАГАРЭЎСЯ • **СЫР-БОР ЗАГАРЭЎСЯ** *з-за каго, з-за чаго, праз каго з чаго.* Гл. сыр-бор.

ЗАГЛЯДАЦЬ • **ЗАГЛЯДАЦЬ <ДАЛЁКА> НАПЕРАД**. Гл. глядзець.

ЗАГЛЯДАЦЬ У БУТЭЛЬКУ. Гл. глядзець.

ЗАГЛЯДВАЦЬ • **ЗАГЛЯ́ДВАЦЬ (ЗАЗІРА́ЦЬ) У ДУШУ́** *чыю, каму, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старацца зразумець чые-н. думкі, пачуцці і пад. **Сін.**: лезці ў душу *чыю, каго, каму. Нам, камандзірам, трэба глыбей зазіраць у душу кожнага салдата.* Дамашэвіч. **ЗАГЛЯНУЦЬ (ЗАЗІРНУЦЬ) У ДУШУ** *чыю, каму, каго. Зак. Цікава заглянуць хлопцу ў душу і даведацца, якія ў яго палітычныя погляды, што думаў аб сусветных праблемах.* Карпюк. *Калі б хто мог зазірнуць у яго [Яўхімаву] душу, то пабачыў бы, што не жыта, не веялка, іншае зусім цікавіць і трывожыць яго.* Мележ.

ЗАГЛЯДВАЦЬ У БУТЭЛЬКУ. Гл. глядзець.

ЗАГЛЯНУЦЬ • **ЗАГЛЯНУЦЬ < ДАЛЁКА > НАПЕРАД**. *Зак. да* **ГЛЯДЗЕЦЬ < ДАЛЁКА > НАПЕРАД**.

ЗАГЛЯНУЦЬ У ДУШУ *чыю, каму, каго. Зак. да* **ЗАГЛЯДВАЦЬ У ДУШУ** *чыю, каму, каго.*

ЗАГНАНАСЦЬ • **ЗАГНА́НАСЦЬ У ТУПІ́К**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Крайняя разгубленасць.

ЗАГНАЛА • **НЯЛЁГКАЯ ЗАГНАЛА** *каго куды.* Гл. нялёгкая.

ЗАГНАЎ • **ЧОРТ ЗАГНАЎ** *каго куды.* Гл. чорт.

ЯКІ ВЕЦЕР ЗАГНАЎ *каго куды.* Гл. вецер.

ЗАГНАЦЬ • **ЗАГНАЦЬ КЛІН** *паміж кім, паміж чым.* Гл. убіваць.

ЗАГНАЦЬ НА ТОЙ СВЕТ *каго. Зак. да* **ЗАГАНЯЦЬ НА ТОЙ СВЕТ** *каго.*

ЗАГНАЦЬ СЯБЕ Ў КУТ *каго. Зак. да* **ЗАГАНЯЦЬ СЯБЕ Ў КУТ** *каго.*

ЗАГНАЦЬ У КАЗІНЫ РОГ *каго. Зак. да* **ЗАГАНЯЦЬ У КАЗІНЫ РОГ** *каго.*

ЗАГНАЦЬ У КУТ *каго. Зак. да* **ЗАГАНЯЦЬ У КУТ** *каго.*

ЗАГНАЦЬ У МАГІЛУ *каго. Зак. да* **ГНАЦЬ У МАГІЛУ** *каго.*

ЗАГНАЦЬ У ТУПІК *каго. Зак. да* **ЗАГАНЯЦЬ У ТУПІК** *каго.*

ЗАГНУЦЬ • **НЕ ТУДЫ ЗАГНУЦЬ**. *Зак. да* **НЕ ТУДЫ ГНУЦЬ**.

ЗАГОЙВАЦЬ • **ЗАГО́ЙВАЦЬ (ЗАЛЕ́ЧВАЦЬ) РА́НЫ** *чаго, каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, сукупнасці асоб ці абстр. прадмета. Ліквідоўваць шкоду, страты, прычыненыя чым-н. *[Серадзібор] абласквае і загойвае раны тых, што асталіся жывыя і шукаюць уцехі ад нечуванай крыўды — ходзяць па сваёй, адваяванай у ворага зямлі з вялікім сумам у душы.* Пестрак. **ЗАГАІЦЬ (ЗАЛЯЧЫЦЬ) РАНЫ** *каго, чаго. Зак. Загоім раны, адбудуем свае сялібы зруйнаваны, сваю краіну маладую святлом асвецім нечуваным.* Купала. *Паэт славіць савецкі народ, які залячыў раны вайны, пабудаваў новыя гарады, фабрыкі і заводы і непахісна стаіць на варце міру.* Шкраба.

ЗАГОНЕ • **У ЗАГО́НЕ**. *У знач. вык. Функц. не зам. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Без належнай увагі і клопату (быць).

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. У закінутым стане, пад уціскам (быць). **Сін.**: на задворках. *Слова роднае ў загоне, няма сваіх газет, кніжак, ігрышчы, сходы ў забароне.* Колас. *Беларуская мова была ў загоне.., яе не лічылі самастойнай мовай, а прызнавалі толькі як пэўны дыялект.* Лынькоў.

ЗАГОНІШ • **КАЛО́М (КІ́ЕМ, ПА́ЛКАЙ) НЕ ЗАГО́НІШ** *каго куды. Зак. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Ніякім чынам не прымусіш каго-н. аказацца дзе-н. **Сін.**: <і> на вяроўцы не зацягнеш *каго куды*; і пернікам не заманіш *каго, куды. — Ха-ха-ха! Бач ты яго, — зарагатаўшы, пачаў Ігнат, — раней першым уваходзіў у царкву і апошнім выходзіў, а цяпер і калом туды яго не загоніш...* Чарот. *Ды цябе сюды [у вёску] і калом не загоніш! — здзекліва сказаў Макар.* Блакіт. *Цяпер старую цяцеру Марцэлю кіем не загоніш у той калідор.* Дубоўка. *— У касцёл іх паслала богу маліцца? — Пашлеш у касцёл! Іх туды зараз палкай не загоніш.* Машара.

ЗАГРАБАЙ • **ХОЦЬ ГРАБЛЯМІ ЗАГРАБАЙ** *чаго, каго.* Гл. грабі.

ЗАГРАБАЦЬ • **ЗАГРАБА́ЦЬ ЖА́Р ЧУЖЫ́МІ РУКА́МІ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Карыстацца вынікамі чужой працы. **Сін.**: на чужым гарбу ў

рай ехаць. *Язэп Крушынскі любіў (і умее) заграбаць жар чужымі рукамі.* Бядуля. — *Хоча, старая ліса, заграбаць жар чужымі рукамі! — адгукнуўся Рыбакоў.* Шамякін. *[Пацієўскі:] Яны стараюцца, каб як мага больш людзей да сябе ўгарнуць, каб чужымі рукамі жар заграбаць.* Чорны. **ЗАГРАБЦІ ЖАР ЧУЖЫМІ РУКАМІ**. *Зак. Краёўцы менш думалі пра народ, пра сваю асуджаную на пагібель сталіцу. Яны хацелі заграбці жар чужымі рукамі.* Паўлаў.

ЗАГРАБАЦЬ ЛАПАТАЙ. Гл. грэбці.

ЗАГРАБАЦЬ ПАД СЯБЕ <*што*>. Гл. грэбці.

ЗАГРАБЦІ • **ЗАГРАБЦІ ЖАР ЧУЖЫМІ РУКАМІ**. *Зак. да* **ЗАГРАБАЦЬ ЖАР ЧУЖЫМІ РУКАМІ**.

ЗАГРУДКІ • **БРАЦЦА ЗАГРУДКІ** *з кім*. Гл. брацца.

ЗАГРЫМЕЦЬ • **ЗАГРЫМЕ́ЦЬ КАСЦЯ́МІ**. *Зак. Прает.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Загінуць. **Сін**.: злажыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе*; класці галаву *за каго, за што дзе*; легчы касцьмі (у 1 знач.); легчы трупам; ляжаць у < сырой > зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе*; парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквары́ць. *Знаходзяцца прадажныя душы, колькі людзей ужо арыштавана. Адкуль фашыстам было ведаць, хто тыя арыштаваныя, калі б нехта са сваіх не выдаваў. Не пасцеражэшся — хутка загрыміш касцямі.* Новікаў. *Магла праваліцца яўка, і сам бы як бачыш касцямі загрымеў.* Лужанін.

2. Упасці, зваліцца адкуль-н. *Даніла заперхаў-закашляўся, тым часам думаючы, што з яго цяперашнім спрытам не дзіва і касцямі загрымець — ляснуцца вобзем, як тая шпакоўня...* Рубанаў.

ЗАГУМЕННАЯ • **ВАРОНА ЗАГУМЕННАЯ**. Гл. варона.

ЗАД • **ДАВАЦЬ <КАЛЕНКАМ> ПАД ЗАД** *каму*. Гл. даваць.

СМАЖАНЫ ПЕВЕНЬ КЛЮНУЎ <У ЗАД> *каго, каму*. Гл. певень.

ЗАДАВАЦЬ • **ЗАДАВАЦЬ ДРАЛА**. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ДРАПАКА. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ДЫХТУ. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ЖАРУ. Гл. даваць.

ЗАДАВА́ЦЬ ЗАДА́ЧУ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ставіць каго-н. у цяжкаватае становішча, ствараць цяжкасці, якія неабходна пераадолець. **Сін**.: загадваць загадку *каму*. — *Каго ты баішся? Балбатуноў? Каму яны служаць, ты думаў? За грошы яны напішуць усё, што хочаш. — Задаеш ты мне задачу, — Вікенцій Паўлавіч зноў пачаў мераць крокамі кабінет у глыбокай задуме.* Шамякін. **ЗАДАЦЬ ЗАДАЧУ** *каму. Зак. Думаю ад ранку ўжо і надумацца не магу, — такую мне задачу задалі. Раяць мне ў партыю падавацца.* Крапіва. *[Маштакоў:] Кругом нам задаў фашыст задачу. Затрымайся на Сажы фронт яшчэ на тры тыдні — хоць пра гэта галава не балела б. Са жнівом паспелі б.* Чыгрынаў.

ЗАДАВАЦЬ ЛАТАТЫ. Гл. даваць.

ЗАДАВА́ЦЬ ПА́РЫ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. **Сін**.: браць пад абстрэл *каго, што*; браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1

знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць гаць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); здымаць стружку *з каго*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму*. **ЗАДАЦЬ ПАРЫ** *каму. Зак. [Куторга:] Ды я такой задам яму пары, што ён не згадае, дзе ўюны зімуюць.* Дунін-Марцінкевіч.

ЗАДАВАЦЬ ПЕРЦУ *каму*. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ПЫТЛЮ *каму*. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ СТРАКАЧА *ад каго, адкуль, куды*. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ТОН <*каму, чаму, у чым*>. Гл. даваць.

ЗАДАВА́ЦЬ ТРУ́СА. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Баяцца, палохацца. **Сін.**: падтульваць хвост; труса святкаваць. *Толькі не трэба труса задаваць: глядзі смела, кажы адважна, рэж з-за пляча — храбрасць гарады бярэ!* Колас. **ЗАДАЦЬ ТРУСА**. *Зак.*

ЗАДАВА́ЦЬ ФЕ́ФАРУ *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сурова распраўляцца з кім-н., караць каго-н. **Сін.**: даваць гарту *каму* (у 2 знач.); даваць дыхту (у 2 знач.); даваць жару (у 2 знач.); даваць копаці *каму*; даваць перцу *каму* (у 2 знач.); даваць прыкурыць *каму* (у 2 знач.); даваць пытлю *каму* (у 2 знач.); даваць у косці *каму* (у 2 знач.); даваць у скуру *каму*; даваць чапаласу *каму* (у 2 знач.); даваць чосу *каму* (у 2 знач.); даць па зубах *каму*; даць па карку *каму*; мыліць шыю *каму* (у 1 знач.); намяць бакі *каму*; па сцяне размазваць *каго*; прапісаць іжыцу *каму*; спусціць скуру *з каго* (у 1 знач.); усыпаць гарачых *каму*; чартоў ганяць. **ЗАДАЦЬ ФЕФАРУ** *каму. Зак. — Гэта напэўна святы Мікалай памыліўся і замест цябе мяне пакараў. — Ён яшчэ, глядзі, і мне каб фефару не задаў.* Колас.

ЗАДАВА́ЦЬ ХРАПАВІ́ЦКАГА. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна спаць. **Сін.**: даваць храпака; давіць вуха; хварэць на пана (у 1 знач.). *— Алё, здароў! — прывітаў яго Сеўка. — Ты, як звычайна, храпавіцкага задаваў?* Карпаў. **ЗАДАЦЬ ХРАПАВІЦКАГА**. *Зак. [Крыленка:] Няхай салдат пасціць... Раней тут сядзеў цар Мікалай Другі, а зараз задаў храпавіцкага салдат Сымон, Сымон Першы...* Губарэвіч.

ЗАДАВАЦЬ ХРАПАКА. Гл. даваць.

ЗАДАВАЦЬ ЧОСУ *каму*. Гл. даваць.

ЗАДАМ • **СВЯЦІЦЬ ГОЛЫМ ЗАДАМ**. Гл. свяціць.

ЗАДАЦЬ • **ЗАДАЦЬ ДРАЛА**. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДРАЛА**.

ЗАДАЦЬ ДРАПАКА. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДРАПАКА**.

ЗАДАЦЬ ДЫХТУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ДЫХТУ**.

ЗАДАЦЬ ЖАРУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЖАРУ**.

ЗАДАЦЬ ЗАДАЧУ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЗАДАЧУ**.

ЗАДАЦЬ ЛАТАТЫ. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ЛАТАТЫ**.

ЗАДАЦЬ ПАРЫ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПАРЫ** *каму*.

ЗАДАЦЬ ПЕРЦУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПЕРЦУ** *каму*.

ЗАДАЦЬ ПЫТЛЮ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ПЫТЛЮ** *каму*.

ЗАДАЦЬ СТРАКАЧА *ад каго, адкуль, куды. Зак. да* **ДАВАЦЬ СТРАКАЧА** *ад каго, адкуль, куды*.

ЗАДАЦЬ ТОН <*каму, чаму, у чым*>. *Зак. да* **ДАВАЦЬ ТОН** <*каму, чаму, у чым*>.

ЗАДАЦЬ ТРУСА. *Зак. да* **ЗАДАВАЦЬ ТРУСА**.

ЗАДАЦЬ ФЕФАРУ *каму. Зак. да* **ЗАДАВАЦЬ ФЕФАРУ** *каму.*
ЗАДАЦЬ ХРАПАВІЦКАГА. *Зак. да* **ЗАДАВАЦЬ ХРАПАВІЦКАГА**.
ЗАДАЦЬ ХРАПАКА. *Зак. да* **ЗАДАВАЦЬ ХРАПАКА**.
ЗАДАЦЬ ЧОСУ *каму. Зак. да* **ДАВАЦЬ ЧОСУ** *каму.*

ЗАДАЧА • **ЗАДА́ЧА СА ШМАТЛІ́КІМІ (МНО́ГІМІ) НЕВЯДО́МЫМІ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Даволі складаная праблема. *Другі раз цяпер вось — перад ім [Чубарам] паўставала задача са шматлікімі невядомымі, якую патрэбна была рашаць.* Чыгрынаў. *Над рашэннем «задачы са шматлікімі невядомымі» б'юцца два спецыялізаваныя саветы вучоных.* «Беларусь». *Нічога нікому не кажучы, рашаў [Гусеў] задачу з многімі невядомымі: выпадкова трапіў партызан у сяло ці не? З якой мэтай прыходзіў? Да каго?* Шамякін.

ЗАДАЧУ • **ЗАДАВАЦЬ ЗАДАЧУ** *каму.* Гл. задаваць.

ЗАДВОРКАХ • **НА ЗАДВО́РКАХ** *быць, заставацца, знаходзіцца* і пад. *Акал. Разм.* У закінутым стане, як неістотны. **Сін.**: у загоне (у 2 знач.). *Пры паказе такой рэчаіснасці [барацьбы станоўчага з адмоўным] знойдзецца пачэснае месца кожнаму жанру, у тым ліку і сатырычнаму, і ніводзін з іх не застанецца на задворках.* Крапіва. *Тая Паўднёвая Карэя яшчэ трыццаць гадоў назад была на задворках азіяцкага кантынента.* Пашкоў.

ЗАДВОРКІ • **НА ЗАДВО́РКІ** <*чаго*> *выцінуць, адсунуць* і пад. *Акал. Разм.* У шэраг другараднага, неістотнага, нязначнага. **Сін.**: на другі план. *Настаўніца павярнула да жыцця клас, які лічыўся безнадзейным і каціўся па нахіле на задворкі жыцця.* Якавенка.

ЗАДЗЁРТЫМ • **З ЗАДЗЁРТЫМ НОСАМ**. Гл. носам.

ЗАДЗІРАЦЬ • **ЗАДЗІРА́ЦЬ КАПЫТЫ́**. *Незак. Праст. Груб.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. прадмета. Здыхаць. Пра жывёлу. **Сін.**: адкідваць капыты (у 2 знач.); адкідваць хвост (у 3 знач.); дух выпусціць (у 2 знач.). **ЗАДРАЦЬ КАПЫТЫ**. *Зак. Нажыве [Юрка] парсюка карміць — не есць; купіць карову — прычэпіцца нейкае ліха — капыты задзярэ...* Ядвігін Ш.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаваць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпраставаць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Адны кляліся, бажыліся — няма яго жывога..; другія, хітрэйшыя, круцілі галовамі, не згаджаліся, маўляў, памыляецеся, такія не хутка задзіраюць капыты, доўга жыць сумленным людзям не даюць.* Сачанка. **ЗАДРАЦЬ КАПЫТЫ**. *Зак. Цэлу ноч так [піў], але ўранні ён не вытрымаў напору: паў Хвядос на полі брані, капыты задраўшы ўгору.* Крапіва.

ЗАДЗІРА́ЦЬ НО́ГІ. *Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1

знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **ЗАДРАЦЬ НОГІ**. *Зак. «Пудзіла гарохавае».. стрэліла другі і трэці раз. Другі цень таксама задраў ногі.* Якімовіч. *Хіба гэта чалавек?.. Мезеным пальцам карпануць, дык ён і ногі задзярэ.* Мурашка.

ЗАДЗІРАЦЬ НОС. Гл. драць.

ЗАДЗІРА́ЦЬ ХВО́СТ. *Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не лічыцца ні з кім, не звяртаць увагу ні на каго. **Сін**.: задраць нос; завысока ляцець; капыліць нос; несці сябе высока; паднімаць хвост; распускаць <павіны> хвост; хварэць на пана (у 2 знач.). *Дзе ж справядлівасць? Усё атрымала [жонка], усяму навучылася ад яго, а цяпер «задзірае хвост», нават спрабуе камандаваць!* Шамякін. *Аня пачынае па-пікаць, плакаць... Я, вядомая справа, хвост задзіраю — маўляў, што такое зрабіў, чаго на мяне дзьмешся?* Радкевіч. **ЗАДРАЦЬ ХВОСТ**. *Зак.*

ЗАДЗІРЫНКІ • **БЕЗ СУЧКА І <БЕЗ> ЗАДЗІРЫНКІ**. Гл. сучка.

НІ СУЧКА НІ ЗАДЗІРЫНКІ. Гл. сучка.

ЗАДНІ • **АДЫХОДЗІЦЬ НА ЗАДНІ ПЛАН**. Гл. адыходзіць.

ДАВАЦЬ ЗАДНІ ХОД. Гл. даваць.

НА ЗАДНІМ ПЛАНЕ. Гл. плане.

НА ЗАДНІ ПЛАН. Гл. план.

ЗАДНІМ • **ЗАДНІМ РОЗУМАМ МОЦНЫ**. Гл. моцны.

ЗАДНІМ ЧЫСЛОМ. Гл. чыслом.

ЗАДНІХ • **БЕЗ ЗАДНІХ НОГ** *валяцца* і пад. Гл. ног.

БЕЗ ЗАДНІХ НОГ *спаць*. Гл. ног.

ХАДЗІЦЬ НА ЗАДНІХ ЛАПКАХ *перад кім*. Гл. хадзіць.

ЗАДНІЯ • **СТАНАВІЦЦА НА ЗАДНІЯ ЛАПКІ** *перад кім*. Гл. станавіцца.

ЗАДНЯЙ • **БЕЗ ЗАДНЯЙ ДУМКІ**. Гл. думкі.

ЗАДНЯЯ • **ЗАДНЯЯ ДУМКА**. Гл. думка.

ЗАДРАНЫМ • **З ЗАДРАНЫМ НОСАМ**. Гл. носам.

ЗАДРАЦЬ • **ЗАДРАЦЬ НОГІ**. *Зак. да* **ЗАДЗІРАЦЬ НОГІ**.

ЗАДРА́ЦЬ НО́С. *Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца. **Сін**.: задраць хвост; закапыліць нос; захварэць на пана; падняць хвост; распусціць <павіны> хвост. *[Даніла (праводзіць вачыма Маргуна, які праходзіць па вуліцы):] Задраў нос і дзень добры не скажа.* Крапіва. *Перад святамі ў школу карэспандэнт прыехаў нарыс напісаць пра настаўніка Гаварушку. Другі б уга як нос задраў, а Васіль Кузьміч і віду не падаў, што нешта здарылася.* Лобан. *— Дай табе генерала, дык ты нос задзярэш. — Не задзяру. Верна служыць буду. Не задзяру.* Прокша. *Участковы абмінуў старшыню калгаса Каляду, бо той у апошні час адбіўся ад рук: задраў нос, нуль увагі на прадстаўніка ўлады.* В.Ткачоў.

ЗАДРАЦЬ ХВОСТ. *Зак. да* **ЗАДЗІРАЦЬ ХВОСТ**.

ЗАДРЫЖЫЦЬ • **РУКА НЕ ЗАДРЫЖЫЦЬ** *у каго, чыя.* Гл. рука.

ЗАДУРВАННЕ • **ЗАДУ́РВАННЕ ГАЛАВЫ́** *каму. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Заблытванне каго-н. глупствам, непатрэбнасцю. *Цярпець не магу анкет, апытванняў і тэстаў. Па-мойму, гэта толькі задурванне галавы добраму чалавеку.* Караткевіч.

ЗАДУРЫЦЬ • **ЗАДУРЫ́ЦЬ (ЗАТЛУМІ́ЦЬ, ЗАМАРО́ЧЫЦЬ, ЗАЧМУРЫ́ЦЬ) ГАЛАВУ́** *каму. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Прывабіць каго-н., прымусіць пакахаць сябе. **Сін.**: завязваць вочы *каму*; завязваць свет *каму* (у 2 знач.); круціць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць мазгі *каму* (у 1 знач.); пакараць сэрца *каго, чыё*; ускружыць галаву *каму* (у 1 знач.). *Любіў ён [Сашка] вечарам пашвэндацца па пасёлку, павыскаляцца каля скверыка.., а потым, прыйшоўшы ў клуб, задурыць галаву якой-небудзь дзеўцы.* Радкевіч. *Начальнік вялікі, а з Верай згаварыцца не ўмееш. Строгая бясконца. Ніводзін хлопец не замарочыў ёй галавы.* Мысліўец. *Хітры, відаць, гэты парабчук — зачмурыў ёй галаву, а сам на бацькаў хутар аблізваецца.* Грахоўскі.

2. Заблытаць каго-н., пазбавіць здольнасці разумна разважаць. **Сін.**: надурыць галаву *каму* (у 1 знач.). *Баліць, Пятровіч? Га? Ты прабач, брат. Задурыў табе галаву!* Бондар. *У канцы допыту Вайцяховіч усё, што было найбольш цяжкім у злачынстве, пачаў адкрыта звальваць на Кірыльчанку. Лёшка Вогненны затлуміў яму галаву глупствам, уцягнуў у хаўрус.* Капусцін.

3. Знарок падмануць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *А каб заступіцца ў бойцы, задурыць галаву настаўніку, калі сябар, выкліканы да дошкі, не можа адказаць цяжкі ўрок, — гэтага Слава зрабіць не мог.* Жычка.

ЗАЕДЗЕШ • **ДАЛЁКА НЕ ЗАЕ́ДЗЕШ (НЕ ПАЕ́ДЗЕШ)** *на чым, з чым, без чаго. Зак. У абаг.-асаб. знач. Разм. Неадабр.* Многага не даб'ешся, вялікай карысці не дасягнеш. *Нічога з гэтага ўсяго не было і не будзе. На такіх парадках далёка не заедзеш.* Чорны. — *З такімі даходамі далёка не заедзеш, — выгаворвала іншым разам Зося, надзьмуўшы тоненькія, але чырвоныя губкі.* Ядвігін Ш. *Шафёр таксама лагодна крыкнуў: — Гэй, ты! На гонары далёка не паедзеш! Садзіся. Давязу.* Шамякін.

ЗАЕХАЦЬ • **НЕ ТУДЫ́ ЗАЕ́ХАЦЬ**. *Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зрабіць што-н. не так, як трэба. **Сін.**: не туды гнуць (у 1 знач.). *Габрусь яшчэ прабаваў так-сяк адбрыквацца, але скора сказаў, што не туды заехаў...* Бядуля. *[Пытляваны:] Далі мне ў косці і хопіць. Сам бачу, што не туды заехаў. Цяпер пачынаю па-новаму гаспадарку ладзіць.* Крапіва.

ЗАЕЧЫ • **НА ЗАЕЧЫ СКОК**. Гл. скок.

ЗАЗВАНІЦЬ • **ЗАЗВАНІ́ЦЬ ВА ЎСЕ́ ЗВАНЫ́**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць усім і ўсюды голасна расказваць, гаварыць (пра якія-н. весткі, чуткі і пад.). *І вось ужо неяк у канцы лета сельскія старасты ва ўсе званы зазванілі, каб людзі*

збіраліся ў чарговую нядзелю ў мястэчка, што там адбудзецца вялікі валасны сход. Якімовіч.

ЗАЗІРАЦЬ • **ЗАЗІРАЦЬ У ДУШУ** *чыю, каму, каго.* Гл. заглядваць.

ЗАЗІРНУЦЬ • **ЗАЗІРНУЦЬ У ДУШУ** *чыю, каму, каго. Зак. да* **ЗАЗІРАЦЬ У ДУШУ** *чыю, каму, каго.*

ЗАЙГРАЛА • **КРОЎ ЗАЙГРАЛА** *ў каго.* Гл. кроў.

ЗАЙГРАЦЬ • **ЗАЙГРА́ЦЬ У АДНУ́ ДУ́ДКУ** *з кім. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць дзейнічаць заадно. *Але, як я заўважаю, то ты, Лявон, з цесцем у адну дудку зайграў.* Грамовіч.

ЗАЙГРА́ЦЬ У ДУ́ДКУ *чыю, каго. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць дзейнічаць у чыіх-н. інтарэсах. - *Дарэмна крычыш на чалавека... Думай, што кажаш, начальнік. — І вы ў тую ж дудку зайгралі?* Калодзежны.

ЗАЙМАЕ • **ЗАЙМА́Е (ЗАЙМА́ЛА, ЗАНЯЛО́, ЗО́ЙМЕ) ДУ́Х** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. становіцца цяжка дыхаць (ад хвалявання, перажывання і пад.). **Сін.**: забівае дух *каму. У кожным дрэве чую родны рух, прыемна ехаць, аж займае дух...* Куляшоў. *[Васіль:] Каб ні ранкам, ні вечарам спакою не было, каб дух займала, каб дня не хапала, каб папрасіў суткі падоўжыць!* Макаёнак. *«Паслухайце! — спыніўся чорны. — Там ёсць добры кінжал!» У хлопцаў заняло дух...* Маўр. *Дасканалы выйдзе джаз — раз — ба-бах! Два — бу-бух! У танцораў зойме дух...* Крапіва.

ЗАЙСЦІ • **ДАЛЁКА ЗАЙСЦІ**. *Зак. да* **ДАЛЁКА ЗАХОДЗІЦЬ**.

ЗАЙСЦІ Ў ДУШУ *каго, чыю. Зак. да* **ЗАХОДЗІЦЬ У ДУШУ** *каго, чыю.*

ЗАЙСЦІ Ў ТУПІК. Гл. заходзіць.

ЗАЙЦА • **ЗАЙЦА КІНУЦЬ** *дзе, каму.* Гл. кінуць.

ЗАЙЦАМІ • **ГНАЦЦА ЗА ДВУМА ЗАЙЦАМІ**. Гл. гнацца.

ПАГНАЦЦА ЗА ДВУМА ЗАЙЦАМІ. Гл. пагнацца.

ЗАЙЦАЎ • **<АДНЫМ СТРЭЛАМ> ЗАБІВАЦЬ ДВУХ ЗАЙЦАЎ**. Гл. забіваць.

НА ЗАЙЦАЎ СКОК. Гл. скок.

ЗАЙЦУ • **ЯК ЗАЙЦУ СТОП-СІГНАЛ**. Гл. стоп.

ЗАЙЦЫ • **ЗАЙЦЫ́ ПО́ЛЕ ГНО́ЯЦЬ** *у каго, каму. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. кепска, нядбайна вядзе сельскагаспадарчыя справы.

ЗАЙШЛО • **СОНЦА ЗАЙШЛО** *чыё.* Гл. сонца.

ЗАЙШЛОСЯ • **СЭРЦА ЗАЙШЛОСЯ** *ў каго.* Гл. сэрца.

ЗАЙШОЎ • **ЗУБ ЗА ЗУБ ЗАЙШОЎ** *у каго з кім.* Гл. зуб.

ЗАКАЗ • **ЯК НА ЗАКА́З**. *Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. **Сін.**: як дунай (у 1 знач.). Узорны, выдатны, такі, што адпавядае чыйму-н. патрабаванню. *Пасля паўдня ў іх было ўжо цаброў тры ўлову. А рыба як на заказ: ліны і шчупакі, ды ўсё ладныя.* Колас. *Мясціны табе тут добра вядомыя, надвор'е сёння — як на заказ.* Стаховіч. *Дзень выдаўся як на заказ.* Мележ. *Была нядзеля. Пагода — як на заказ, і ўся вёска вываліла за Марозаву лазу — схапіць і скласці ў стагі сваё сухенькае, як порах, сена.* Ракітны.

ЗАКАЗАЦЬ • **ДЗЕСЯ́ТАМУ ЗАКАЗА́ЦЬ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зарачыся ніколі больш не рабіць чаго-н. *[Даміцэля:] Я зараз манеры выганю васпану з га-*

лавы! Дзесятаму закажаш, як чужых жонак пачачы ашукваць. Купала. *Адно, што скажу вам: вінаватых за разгром вашага лагера па галоўцы не пагладзім. Так пакараем, што дзесятаму закажуць!..* Лынькоў. *Ну і даў лататы гэты мужычок... Цяпер дзесятаму закажы ў чужы лес хадзіць...* Дайнека.

ЗАКАЛОЛА • **У ПЯТКІ ЗАКАЛОЛА** *каму, каго.* Гл. кальнула.

ЗАКАПАНЫ • **ДЗЕ САБАКА ЗАКАПАНЫ**. Гл. сабака.

ЗАКАПАЦЬ • **ЗАКАПАЦЬ <СВОЙ> ТАЛЕНТ У ЗЯМЛЮ**. *Зак. да* **ЗАКОПВАЦЬ <СВОЙ> ТАЛЕНТ У ЗЯМЛЮ**.

ЗАКАПЫЛІЦЬ • **ЗАКАПЫЛІЦЬ ГУБУ**. *Зак. да* **КАПЫЛІЦЬ ГУБУ**.

ЗАКАПЫ́ЛІЦЬ НО́С. *Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаў вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца. **Сін.**: задраць нос; задраць хвост; захварэць на пана; падняць хвост; распусціць <павіны> хвост. *Самой ісці да Антона ёй не дазваляла дзявочая гордасць. Мала чаго могуць нагаварыць людзі! Ды і Антон можа закапыліць нос. Ага, сама набіваецца ў жонкі!* Паслядовіч. *Зазнаўся Базыль-Цапільна. Нос закапыліў. Сваіх не пазнае.* Грамовіч. *Ну, няхай Віктар маўчыць, дык ён тут не першы раз, прывык, а яна нос свой закапыліла і, здаецца, акрамя сябе, нічога не бачыць.* Гаўрылкін.

ЗАКАСАЎШЫ • **ЗАКАСА́ЎШЫ РУКАВЫ́** працаваць, брацца за справу і пад. *Акал. Разм.* Не шкадуючы сіл, шчыра, старанна. **Сін.**: душы паслухаючы; не пакладаючы рук; у поце твару; у поце твару свайго. **Ант.**: абы дзень адбыць; абы дзень да вечара (у 1 знач.); абы з рук; з плеч ды ў печ (у 2 знач.); з пятага на дзесятае (у 2 знач.); па канец рук; пусці павалюся (у 2 знач.); праз пятае ў дзесятае (у 2 знач.); спусціўшы рукавы; сяк-так (у 2 знач.); сяк-так накасяк <абы не па-людску>; цапам-лапам; цапу-лапу; цераз пень калоду (у 1 знач.); цяп ды ляп. *Тэмпераменту і энергіі ў яго [Вольнага] — хоць пазыч каму, працаваў, што называецца, з душою, закасаўшы рукавы.* Лужанін. *— Дык ідзі, братка, прымай аддзел і бярыся за справу, як той казаў, закасаўшы рукавы... — казаў рэдактар.* Сабаленка.

ЗАКАСАЦЬ • **ЗАКАСАЦЬ РУКАВЫ**. Гл. закасваць.

ЗАКАСВАЦЬ • **ЗАКА́СВАЦЬ РУКАВЫ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Працаваць энергічна, старанна. *Трэба закасваць рукавы, брацца за плуг. Араць...* Грамовіч. *Што ні выдумляй, а рукавы закасваць трэба.* Лужанін. **ЗАКАСАЦЬ РУКАВЫ**. *Зак. Калі адгрымела грамадзянская вайна, новыя ўладары закасалі рукавы, каб давесці да ладу сваю маёмасць.* «Вожык». *Не любіла яна гародніх спраў, прызнавалася; маці ўсё рабіла, а тут — дзіва! — раптам выказала жаданне хутчэй закасаць рукавы. Аксён усё зразумеў.* Шамякін.

ЗАКАЦІЛАСЯ • **ЗОРКА ЗАКАЦІЛАСЯ** *чыя.* Гл. зорка.

ЗАКІДАННЕ • **ЗАКІДА́ННЕ ША́ПКАМІ** *каго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Іран.* Лёгкая і хуткая перамога каго-н. *На нагрэтых панелях расфуфыранага Неўскага паняслісця выгукі наконт закідання шапкамі «праціўнае немчуры».* Гартны.

ЗАКІДАЦЬ • **ЗАКІДАЦЬ ГРАЗЗЮ** *каго.* Гл. закідваць.

ЗАКІДА́ЦЬ ЗА ГА́ЛЬШТУК. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць, напівацца п'яным. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наліць

горла; наступаць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *Відаць, хтосьці яму [сакратару] сказаў, што вы залішне пачалі закідаць за гальштук, вось ён і пацікавіўся.* Дайліда. **ЗАКІНУЦЬ ЗА ГАЛЬШТУК.** *Зак. Напарнікам быў Сураў, акружэнец. Рашучы хлопец, але трохі таго, за гальштук любіў закінуць.* Быкаў.

ЗАКІДА́ЦЬ (ЗАКІ́ДВАЦЬ) ВУ́ДУ (ВУ́ДЫ, ВУ́ДАЧКУ). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Асцярожна намякаць на што-н., каб высветліць абставіны, выведаць што-н. **Сін.**: зандзіраваць глебу; намацваць глебу; пускаць пробны шар. *Калі вам часамі закідаюць вуду (хто? глядзіце самі, я казаць не буду), хваляць на ўсе коркі, хоць жадаюць смерці, — гэта зноў жа толькі фіга на талерцы.* Крапіва. — *Што ж ты, гэта, з двара не вылазіш да грамады? — зноў Захар закідвае вуду і смяецца.* Зуёнак. *Каля сваіх сталоў-пастоў завіхаліся сястрычкі, каля іх круціліся маладыя хлопцы, асцярожна закідвалі вуды, стараючыся не надта замінаць рабоце.* Радкевіч. **ЗАКІНУЦЬ ВУДУ (ВУДЫ, ВУДАЧКУ).** *Зак. Змяшчаючы [першы акт] у друку, я ўжыў некаторую аўтарскую хітрасць: мне хацелася закінуць вудачку і паглядзець, ці торкне на маю прыманку які-небудзь тэатральны лешч.* Колас.

ЗАКІДА́ЦЬ ША́ПКАМІ *каго. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Лёгка і хутка парамагчы. *Я веру ў перамогу! Але крычаць, не ведаючы ворага, што мы закідаем яго шапкамі, каму гэта патрэбна?* Шамякін. *Падумай, як і людзей зберагчы, і немцаў хутчэй вытурыць. А шапкамі закідаць не спяшайся...* Грахоўскі. *Ніхто не верыў у тое, хаця пан Дульчыц і крычаў, што шваба палякі шапкамі закідаюць.* Каліна.

ЗАКІДВАЦЬ • **ЗАКІ́ДВАЦЬ (АБКІДА́ЦЬ) ГРА́ЗЗЮ (ГРАЗЁЮ)** *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Незаслужана чарніць, зневажаць. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што*; вешаць сабак *на каго, на што*; выліваць памыі *на каго*; выліваць бруд на галаву *каго*; кідацца граззю; кідаць каменем *у каго*; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго*; мазаць дзёгцем *каго, што*; мяшаць з граззю *каго, што*; мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што*; падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што*. *Я і выступіў. Сказаў, што нельга без падстаў абкідаць усіх гразёю...* Мележ. **ЗАКІДАЦЬ (АБКІДАЦЬ) ГРАЗЗЮ (ГРАЗЁЮ)** *каго. Зак. [Васіліса:] Што рабіць? Ашукаў, абакраў. [Радзецкі:] Зняславіў, гразёю закідаў. Сорам глянуць цяпер на людзей.* А.Александровіч.

ЗАКІДВАЦЬ ВУДУ. Гл. закідаць.

ЗАКІ́ДВАЦЬ ЗА КАЎНЕ́Р. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць, напівацца п'яным. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наліць горла; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). **ЗАКІНУЦЬ ЗА КАЎНЕР.** *Зак. — Толькі таго і даб'ешся, выпіўшы, — соладка пазяхае і весела адказвае шафёр. — Шафёрам цяпер забаранілі... А некалі закінеш дзвесце грам за каўнер перад снеданнем!* Мыслівец. *Вялікія людзі не дурні былі за каўнер закінуць. Вазьмі любое кіно — п'юць...* Шырко. *Я добра ведаў Рытчыну маці. Яна крыху дурнаватая і любіць закінуць за каўнер, як і бацька.* Крэйдзіч.

ЗАКІ́ДВАЦЬ СЛО́ВА *за каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хадайнічаць за каго-н., аказваць яму падтрымку, намякаючы пра яго каму-н. Закінуць слова *за каго.* **ЗАКІНУЦЬ СЛОВА** *за каго. Зак. [Валя:] Пакойчык ім трэба які-небудзь... хоць невялікі... Можа б, вы закінулі слова за іх дырэктару?* Крапіва. *От, нас-*

таўнік, ты там з кааператарамі запанібрата. Ці не закінуў бы слова, каб мне, старому, які пачак [махоркі] узычылі? Мурашка.

ЗАКІ́ДВАЦЬ НАПЕРАД. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць які-н. прадбачлівы, апераджальны ход з надзеяй мець потым ад гэтага пэўную карысць для сябе. *Андрэй — наш. Свой. Яго грошы нам з табой яшчэ спатрэбяцца. Як казала мая маці: закідвай наперад... Мяккі кут купіў? Не. І не купіш. Без Андрэя.* Шамякін. **ЗАКІНУЦЬ НАПЕРАД**. *Зак. Як не дапамагчы суседу. Закінеш наперад, як знойдзеш.* Гурскі. *Напішы яму пісьмо [з кампраматам]. Няхай ведае нашу ўдзячнасць. Закінь, як кажуць, наперад.* «Бел. думка».

ЗАКІНУЦЬ • **ЗАКІНУЦЬ ВУДУ**. *Зак. да* **ЗАКІДАЦЬ ВУДУ**.

ЗАКІНУЦЬ ЗА ГАЛЬШТУК. *Зак. да* **ЗАКІДАЦЬ ЗА ГАЛЬШТУК**.

ЗАКІНУЦЬ ЗА КАЎНЕР. *Зак. да* **ЗАКІДВАЦЬ ЗА КАЎНЕР**.

ЗАКІНУЦЬ НАПЕРАД. *Зак. да* **ЗАКІДВАЦЬ НАПЕРАД**.

ЗАКІНУЦЬ СЛОВА *за каго. Зак. да* **ЗАКІДВАЦЬ СЛОВА** *за каго.*

ЯК ЗА СЯБЕ́ ЗАКІ́НУЦЬ *што. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Лёгка і хутка з'есці, выпіць. *Што ў сталоўцы абед? Два як за сябе закіну.* Янкоўскі. *«З'ясі, памрэш, а мне тады пад суд ісці за цябе?» — сказала яна, як зразумеў Мірон, проста для адводу вачэй, бо ведала, што ён той каўбух з'еў бы, як за сябе закінуў бы...* Макарэвіч.

ЗАКІПЕЛА • **КРОЎ ЗАКІПЕЛА** *чыя* <*каго*>. Гл. кроў.

ЗАКЛАД • **БІЦЦА АБ ЗАКЛАД**. Гл. біцца.

Б'ЮСЯ АБ ЗАКЛАД. Гл. б'юся.

ГАЛАВУ Ў ЗАКЛАД АДДАВАЦЬ. Гл. аддаваць.

ІСЦІ Ў ЗАКЛАД. Гл. ісці.

ЗАКЛАДВАЕЦЦА • **ЗАКЛАДВАЕЦЦА ФУНДАМЕНТ** *чаго.* Гл. асновы.

ЗАКЛАДВАЙ • **ХО́ЦЬ КАСУ́ ЗАКЛА́ДВАЙ (ЗАКЛАДА́Й)** *чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Звычайна пра грыбы. **Сін**.: хоць вазамі вазі *чаго*; хоць граблямі грабі *чаго, каго*; хоць касой касі *чаго. От грыбоў навалок — вядро і плашч звязаў. Казаў, хоць касу закладвай.* Кузьмянкоў. *Калі мы зусім выпадкова звярнулі ў асіннік, які нешырокай паласой выступаў у поле, там было падасінавікаў — хоць закладвай касу.* Жуковіч. *Я не кажу пра тое ўжо, што ў ягадны год у Дуброве было хоць касу закладай ягад.* Васілевіч.

ЗАКЛАДВАЦЬ • **ЗАКЛА́ДВАЦЬ АСНО́ВЫ (ФУНДА́МЕНТ)** *чаго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Ствараць тое, што з'яўляецца зыходным, пачатковым, асноўным для чаго-н. **ЗАКЛАСЦІ АСНОВЫ (ФУНДАМЕНТ)** *чаго. Зак. Другія да дваццаці двух год многае паспявалі зрабіць. У яго [Іванавым] узросце Лабачэўскі заклаў асновы сваёй геаметрыі, а Лермантаў пісаў «Дэмана»....* Шахавец. *[Першы інтэрнацыянал] заклаў фундамент міжнароднай арганізацыі рабочых для падрыхтоўкі іх рэвалюцыйнага націску на капітал.* «Настаўн. газ.»

ЗАКЛА́ДВАЦЬ ЗА КАЎНЕ́Р. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць спіртное, напівацца. **Сін**.: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; наліць горла; мокнуць у гарэлцы; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант**.: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *Менавіта цяпер Лупека зразумеў, чаму дырэктар Будзянскай школы, як бы ні закладваў за каўнер, ніяк не мог вываліцца з дырэктарскага*

крэсла. Палітыка. **ЗАКЛАСЦІ ЗА КАЎНЕР**. *Зак. Мы лічылі, што генсек добра заклад-ваў за каўнер. Ажно не. Амаль не піў. Але не мог жыць без снатворнага.* Шамякін.

ЗАКЛАДВАЮЦЦА • **ЗАКЛАДВАЮЦЦА АСНОВЫ** *чаго.* Гл. асновы.

ЗАКЛАДКА • **ЗАКЛА́ДКА ФУНДА́МЕНТУ** *чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Стварэнне таго, што з'яўляецца зыходным, пачатковым, асноўным для ча-го-н. *Дапамагаць пісьменніку трэба часам пры самой закладцы фундаменту новага твора.* Колас.

ЗАКЛАСЦІ • **ЗАКЛАСЦІ АСНОВЫ** *чаго. Зак. да* **ЗАКЛАДВАЦЬ АСНОВЫ** *чаго.*
ЗАКЛАСЦІ ЗА КАЎНЕР. *Зак. да* **ЗАКЛАДВАЦЬ ЗА КАЎНЕР**.

ЗАКЛЮЧНЫ • **ЗАКЛЮЧНЫ АКОРД** <*чаго, да чаго*>. Гл. акорд.

ЗАКЛЯВАЦЬ • **ЗАКЛЯВА́ЦЬ НО́САМ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Па-чаць драмаць седзячы ці стоячы. *Калі ехалі назад, Сяргей, змарыўшыся, закляваў на во-зе носам.* Навуменка. *Напачатку, калі сусед нарэшце закляваў носам, я ўзрадаваўся — не будзе назаляць нікчэмнай балбатнёй, а цяпер з прыкрасцю думаў: хай бы ўжо лепей ба-лабоніў, чым выводзіць свае рулады!* Блакіт.

ЗАКЛЯТЫ • **ЯК ЗАКЛЯ́ТЫ**. *Акал. Разм. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* Не да-ючы сабе адпачынку (рабіць, працаваць). **Сін**..: як папа карла; як <чорны> вол. *Янка як закляты працаваў дні і ночы.* Дамашэвіч. *Дні ішлі, праходзілі тыдні, а яна [Хмарка] як заклятая ўсё хадзіла па свеце.* Колас.

ЗАКОН • **ЗАКО́Н(Ы) НЕ ПІ́САНЫ** *каму, для каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. не лічыцца з агульнапрынятымі нормамі паводзін. *[Старшыніха:] Усе яны ліхамысны на Васіля і стараюцца яму нашкодзіць. Чаго добрага, могуць усякае шальмаўства зра-біць: ім закон не пісаны.* Гартны. *Дырэктар меў славу рызыкоўнага чалавека, якому, як кажуць, законы не пісаны...* Скрыган. *Для Парфёна, кажуць, законы не пісаны. За ім даўно ішла слава: здавалася, чалавек праз усё жыццё, як памятаюць яго, адно рабіў, што пярэчыў не толькі аднавяскоўцам, але таксама і наезджым людзям.* Чыгрынаў.

ЗАКОПВАЦЬ • **ЗАКО́ПВАЦЬ <СВО́Й> ТА́ЛЕНТ У ЗЯМЛЮ́**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Губіць свае здольнасці, не даваць ім развівацца. *Ся-род пісьменнікаў многа высокаталенавітых паэтаў і празаікаў. Не трэба толькі рас-трачваць, закопваць у зямлю свае таленты.* Колас. **ЗАКАПАЦЬ <СВОЙ> ТАЛЕНТ У ЗЯМЛЮ**. *Зак. Магчыма, што я калі-небудзь буду славутым артыстам, калі зараз свой талент не закапаю ў зямлю.* Сяркоў.

ЗАКРАДАЦЦА • **ЗАКРАДА́ЦЦА (ЗАКРА́ДВАЦЦА) У ДУШУ́ (У СЭ́РЦА)** *чыю, каго. Не-зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Непрыкметна, міма волі ўзнікаць, з'яўляцца. Пра пачуцці, думкі. *Пачуццё адзіноты закрадаецца ў Ігнасёву ду-шу.* Чарнышэвіч. *Хоць мы цьмяна ўяўлялі небяспеку, тым не менш трывога закрадвала-ся ў сэрца кожнага чалавека...* Сабаленка. **ЗАКРАСЦІСЯ Ў ДУШУ (У СЭРЦА)** *чыю, каго. Зак. І другі ўжо раз у маю душу закралася сумненне ў адносінах Тамаша.* Мядзёл-ка.

ЗАКРАДВАЦЦА • **ЗАКРАДВАЦЦА Ў ДУШУ** *чыю, каго.* Гл. закрадацца.

ЗАКРАНУЦЬ • **ЗА ЖЫВОЕ ЗАКРАНУЦЬ** *каго. Зак. да* **ЗА ЖЫВОЕ КРАНАЦЬ** *каго.*

ЗАКРАСЦІСЯ • **ЗАКРАСЦІСЯ Ў ДУШУ** *чыю, каго. Зак. да* **ЗАКРАДАЦЦА Ў ДУШУ** *чыю, каго.*

ЗАКРУЖЫЛАСЯ • **ГАЛАВА ЗАКРУЖЫЛАСЯ** *ў каго.* Гл. галава.

ЗАКРУЖЫЛАСЯ Ў ГАЛАВЕ *ў каго.* Гл. закруцілася.

ЗАКРУЖЫЦЬ • **ЗАКРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Зак. да* **КРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму.*

ЗАКРУЦІЛА • **ЗАКРУЦІ́ЛА Ў ГАЛАВЕ́** *чыёй, каму, у каго. У безас. ужыв. Разм. Часцей неадабр.* Хто-н. надумаўся зрабіць нечаканы ход. *Гавару табе праўду, ты робіш памылку. Пасля шкадаваць можаш. Што на цябе ўссела, нешта ў галаве тваёй закруціла.* Чорны. — *Дома чорт лысы скарыстае [яблыкі]... Хай лепш хоць таварышы з'ядуць...— Табе толькі сёння ў галаве закруціла...* Калюга. *У Гаварушкі закруціла ў галаве... Пакуль Забайкальскі спіць, трэба абдумаць нейкі план.* Лобан.

ЗАКРУЦІ́ЛА Ў НО́СЕ *каму. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. закапрызнічаў, праяўляе ўпартасць. *[Сухадольскі:] Што вы, пасварыліся? [Антаніна Пятроўна:] Закруціла дзяўчыне ў носе. На завод хоча ісці. [Сухадольскі:] То няхай ідзе, чаго ты яе трымаеш?* Крапіва.

ЗАКРУЦІЛАСЯ • **ГАЛАВА ЗАКРУЦІЛАСЯ** *ў каго.* Гл. галава.

ЗАКРУЦІ́ЛАСЯ (ЗАКРУЖЫ́ЛАСЯ) У ГАЛАВЕ́ *ў каго. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пачаў адчуваць галавакружэнне (ад стомленасці, перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава закружылася *ў каго* (у 1 знач.). *Цёмна стала ўваччу, і закруцілася ў галаве.* Пташнікаў. *У яе закружылася ў галаве, і яна была гатова паваліцца на падлогу.* Чарнышэвіч.

ЗАКРУЦІЦЬ • **ЗАКРУЦІЦЬ ГАЙКІ** *каму. Зак. да* **ЗАКРУЧВАЦЬ ГАЙКІ** *каму.*

ЗАКРУЦІЦЬ ГАЛАВУ *каму. Зак. да* **КРУЦІЦЬ ГАЛАВУ** *каму.*

ЗАКРУЦІЦЬ МАЗГІ *каму. Зак. да* **КРУЦІЦЬ МАЗГІ** *каму.*

ЗАКРУЧВАННЕ • **ЗАКРУ́ЧВАННЕ ГА́ЕК**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Часцей неадабр.* Павышэнне патрабаванняў, узмацненне строгасці. *І ў тагачасным жыцці, і ў літаратуры таксама неаднойчы сустракаліся такія псеўдарэвалюцыянеры са страшэнна гіпертрафіраванай класавай нянавісцю ды яшчэ не менш гіпертрафіраванай класавай пільнасцю, аматары закручвання гаек і іншых рызыкоўных эксперыментаў, якія аб'ектыўна толькі шкодзілі вялікай рэвалюцыйнай справе.* Бугаёў.

ЗАКРУЧВАЦЬ • **ЗАКРУ́ЧВАЦЬ БЫКА́М ХВАСТЫ́**. Гл. круціць.

ЗАКРУ́ЧВАЦЬ ГА́ЙКІ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Павышаць патрабаванні да каго-н., узмацняць строгасць. **Сін.**: падкручваць гайкі *каму.* **Ант.**: адпускаць гайкі; адпускаць лейцы. *Цяпер я пачынаю разумець, што, рыхтуючы нас на камандзіраў, там даволі моцна «закручвалі гайкі».* Шамякін. **ЗАКРУЦІЦЬ ГАЙКІ** *каму. Зак. [Каліբераў:] Ну, я яму гайкі закручу. [Печкуроў:] Ды яму яшчэ трэба закручваць гайкі, а ў мяне ўжо закручаны... Далей няма куды.* Макаёнак.

ЗАКРЫВАЕЦЦА • **ЛАВАЧКА ЗАКРЫВАЕЦЦА**. Гл. лавачка.

РОТ <НІКОЛІ> НЕ ЗАКРЫВАЕЦЦА *ў каго.* Гл. рот.

ЗАКРУЧВАЮЦЦА • **ГАЙКІ ЗАКРУЧВАЮЦЦА** *дзе.* Гл. гайкі.

ЗАКРЫВАННЕ • **ЗАКРЫВА́ННЕ (ЗАПЛЮ́ШЧВАННЕ) ВАЧЭ́Й** *на што. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Утойванне, замоўчванне чаго-н. *Пад уплывам тэндэнцыйнага і аднабаковага асвятлення.. [войнаў], выпуклення гераічнага боку і наўмыснага закрывання вачэй на цёмныя бакі, у Лабановіча злажылася ўяўленне, у корані фальшывае, аб ваяцкіх здольнасцях царскай Расіі і аб яе непераможнасці ў вайне.* Колас. *За-*

плюшчванне вачэй на недахопы, ухіленне ад аб'ектыўнай ацэнкі сходу — вельмі дрэнная паслуга. «Звязда».

ЗАКРЫВАЦЬ • **ЗАКРЫВА́ЦЬ АМБРАЗУ́РУ (-Ы)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Клапоцячыся пра іншых, не думаць пра сябе, не берагчы сябе. *[Каравай:] Спакойна! Нервы трэба берагчы... Ты — пенсіянер. І пенсія — гэта заслужаны адпачынак. А ты, без перадыху, без адпачынку ўсё жыццё. Берагчы трэба сябе. А ты ўсё — амбразуры закрываеш.* Макаёнак. *[Следчы:] Не маўчы, раскажы пра ўсё... Толькі гэта можа выратаваць цябе... Павер, мне ўсё вядома, толькі гэтага мала... Ты сам павінен расказаць. А ты закрываеш амбразуру.* Шабан.

ЗАКРЫВА́ЦЬ ВО́ЧЫ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць побач з тым, хто паміраe, у апошнія хвіліны жыцця. **ЗАКРЫЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. Маня адвярнулася. Слёзы душылі яе. Нядобра пакідаць маці ў такі час. Можа, яна, калі вернецца, і не застане яе... Чужы чалавек мусіць закрыць ёй вочы...* Якімовіч. *Чужыя людзі ёй [Марылі] закрылі вочы.* Бічэль-Загнетава.

ЗАКРЫВА́ЦЬ (ЗАПЛЮ́ШЧВАЦЬ) ВО́ЧЫ *на што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок не заўважаць чаго-н. важнага, значнага. **Сін.**: глядзець праз пальцы *на каго, на што*; прапускаць паміж пальцамі *што*; праходзіць міма *чаго. Не трэба закрываць вочы на тое, што.. гучанне грамадзянскіх матываў у творчасці многіх маладых прыглушана, што шкодзіць іх творчаму росту.* «ЛіМ». *Мы не можам заплюшчваць вочы на тое, што перад значнай часткай нашых пісьменнікаў стаіць пагроза небяспечнага адрыву ад жыцця.* Мележ. **ЗАКРЫЦЬ (ЗАПЛЮШЧЫЦЬ) ВОЧЫ** *на што. Зак. Варонінцаў высялялі, але яны вярнуліся назад. Калі фронт стабілізаваўся, начальства закрыла на гэта вочы.* Навуменка. *Адным словам, мы, жанчыны, можам вельмі лёгка заплюшчыць вочы на тое, што нам нявыгадна.* Карпюк.

ЗАКРЫВА́ЦЬ (ЗАЦІСКА́ЦЬ) РО́Т *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць маўчаць каго-н. **Сін.**: забіваць дух *каму*; замазаць рот *каму*; затыкаць горла *каму, каго* (у 1 знач.); затыкаць рот *каму,* наступаць на язык *каму,* павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму*; язык завязаць *каму. Таварыш Гайліс!.. Вам ніхто не даў права абражаць людзей. І заціскаць ім рот.* Мележ. *Не заціскайце мне рот. Я тут вышэйшы камандзір.* Навуменка. **ЗАКРЫЦЬ (ЗАЦІСНУЦЬ) РОТ** *каму. Зак. — Прашу, таварыш Каплан, каб ты ад імя бюро ячэйкі забараніў Лейку падымаць гэтае пытанне на сходзе беднаты. — Хочаце рот закрыць? Пабачым яшчэ, каму райком рот закрыў.* Галавач. *— А як на мяне тады заявяць? — Хто? — Ці мала хто! Людзям рот не закрыеш.* Чыгрынаў.

ЗАКРЫВА́ЦЬ ЛА́ВАЧКУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спыняць якую-н. справу, дзейнасць (часцей заганную). **ЗАКРЫЦЬ ЛАВАЧКУ**. *Зак. Не кватэра, а цэх, у якім і не разбярэш, што робяць, — не то сталярнічаюць, не то лапці плятуць... Кацярына Сафронаўна гэту лавачку закрыла...* Ракітны.

ЗАКРЫВАЮЦЦА • **ВОЧЫ ЗАКРЫВАЮЦЦА** *у каго на што.* Гл. вочы.

ЗАКРЫТА • **ДАРОГА ЗАКРЫТА** *каму да каго, куды.* Гл. дарога.

ЗАКРЫТЫ • **<УСЕ> ДАРОГІ ЗАКРЫТЫ** *каму да каго, куды.* Гл. дарога.

ЗАКРЫЎСЯ • **СВЕТ ЗАКРЫЎСЯ** *каму.* Гл. свет.

ЗАКРЫЦЬ • **ЗАКРЫЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **ЗАКРЫВАЦЬ ВОЧЫ** *каму.*
ЗАКРЫЦЬ ВОЧЫ *на што. Зак. да* **ЗАКРЫВАЦЬ ВОЧЫ** *на што.*
ЗАКРЫЦЬ ЛАВАЧКУ. *Зак. да* **ЗАКРЫВАЦЬ ЛАВАЧКУ**.

ЗАКРЫЦЬ РОТ *каму. Зак. да* **ЗАКРЫВАЦЬ РОТ** *каму.*

ЗАКУСВАЦЬ • **ЗАКУ́СВАЦЬ РУКАВО́М.** *Незак. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічым не закусваць пасля выпіўкі. *Ля ларка [я] так, як некаторыя, цьфу ты, ніколі рукавом не закусваў.* Наўроцкі. **ЗАКУСІЦЬ РУКАВОМ.** *Зак. Ігар перад прыходам сюды ўпотай ад усіх каўтануў за цесцевым хлявом для храбрасці з паўпляшкі «чарніла», закусіўшы рукавом, і зараз тое «чарніла» пачало надаваць смеласці.* Блакіт.

ЗАКУ́СВАЦЬ ЦУ́ГЛІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распаліўшыся, ісці напралом, дзейнічаць, ні з чым не лічачыся. **ЗАКУСІЦЬ ЦУГЛІ.** *Зак. [Іванюк:] Можа, разам настаўніцу ўрэзонім. Закусіла цуглі, я яе ведаю. З маладых ды ранняя...* Петрашкевіч. *Жэня ўжо закусіла цуглі і не магла сябе стрымаць.* Б.Стральцоў. *Дзмітрый ужо гатовы быў пашкадаваць, што неабдумана заўпарціўся, «закусіў цуглі».* Капусцін.

ЗАКУСІЦЬ • **ЗАКУСІЦЬ РУКАВОМ.** *Зак. да* **ЗАКУСВАЦЬ РУКАВОМ.**

ЗАКУСІЦЬ ЦУГЛІ. *Зак. да* **ЗАКУСВАЦЬ ЦУГЛІ.**

ЗАКУСКУ • **НА ЗАКУ́СКУ.** *Акал. Разм. Жарт.* Пад канец, на заканчэнне. **Сін.**: пад заслону. *— Аднак ён ужо больш за паўгадзіну гаворыць і да ячэйкі яшчэ не дабраўся... — думаў Лабада. — Мабыць, на закуску пакідае.* Бядуля. *— Ну, гэта ўжо самы кароткі расказ, — супакоіў іх брыгадзір. — На закуску, як кажуць.* Якімовіч.

ЗАЛАЗІЦЬ • **ЗАЛА́ЗІЦЬ У КІШЭ́НЬ** *чыю, каму, каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Незаконна карыстацца чужым дабром, абкрадваць каго-н. **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 3 знач.); запускаць ляшча; запускаць руку *ў што, куды*; класці ў <сваю> кішэнь *што*; накладваць лапу (у 1 знач.); прыбіраць да рук (у 2 знач.); убіраць у <свае> рукі (у 2 знач.). *— Мы вельмі любім народ, — сказаў Леановіч, усміхаючыся кутком прыгожых губ. — Каб зручней залазіць яму ў кішэнь...* Караткевіч. *Нечым, значыць, не дагадзіў Курт-фармаколаг сваім босам. Напэўна, глыбока і часта залазіў у кішэнь свайго любімага рэйха.* Дайнека. **ЗАЛЕЗЦІ Ў КІШЭНЬ** *чыю, каму, каго. Зак. Як жа гэта можна — выступіць, скажам, на вялікім сходзе і гаварыць пра свайго сябра ўсё, што ты пра яго ведаеш? А можа ж, ён гультай ці бюракрат, ці як-небудзь незнарок у дзяржаўную кішэнь залез.* Крапіва.

ЗАЛАМАЦЬ • **ЗАЛАМА́ЦЬ АСІ́НКУ (-АЮ).** *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыняць цвёрдае рашэнне, заракаючыся рабіць што-н. *Чакала, чакала мяне Марыля ды выйшла замуж за другога... Па праўдзе кажучы, яна яшчэ б пачакала, але бацькі выдалі. Тады я і заламаў асінку: буду векаваць бабылём.* С.Александровіч. *— Што, зноў пасварыліся?! — Так, не сур'ёзна ўсё гэта, Максім Рыгоравіч. Усё ўжо. Асінку заламаў хадзіць да яе.* Лобан. *Прыйшлося мне, братка мой, на чужое дзіця васемнаццаць год хрыбніцу гнуць. І заламаў я сабе асінкаю — не распісвацца болей з ніводнай жанчынай, пакуль дзіця мне не народзіць ды буду цвёрда ведаць, што маё.* Ласкоў.

ЗАЛАТАЦЬ • **ЗАЛА́ТАЦЬ ДЗІ́РКУ (-І, ПРАРЭ́ХІ)** *кім, чым, у чым. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спехам ліквідаваць няхватку, недахопы ў чым. **Сін.**: затыкаць дзірку *кім, чым, у чым, дзе. Цяпер да таго ж [у немцаў] няма цэлай роты. Кім яны залатаюць гэту дзірку? Зондэркамандай?* Лобан. *Немцы лёгка манеўравалі сіламі і паспявалі ў час залатаць дзірку ў сваёй абароне.* Гамолка. *Спецыялісты гаспадаркі падлічылі, што тут недабяруць больш за дзве тысячы тон зялёнай масы. Вось і думай, чым залатаць прарэхі.* «Звязда».

ЗАЛАТАЯ • **ЗАЛАТАЯ ЖЫЛА.** Гл. жыла.

ЗАЛАТАЯ СЯРЭДЗІНА. Гл. сярэдзіна.

ЗАЛАТОЕ • **ЗАЛАТОЕ ВЯСЕЛЛЕ**. Гл. вяселле.
ЗАЛАТОЕ ДНО. Гл. дно.

ЗАЛАТЫ • **ЗАЛАТЫ ДОЖДЖ**. Гл. дождж.
ЗАЛАТЫ МЯШОК. Гл. мяшок.
ЗАЛАТЫ ФОНД *чаго, чый*. Гл. фонд.

ЗАЛАТЫМІ • **УПІСАНА ЗАЛАТЫМІ ЛІТАРАМІ** *ў што*. Гл. упісана.

ЗАЛАТЫЯ • **ЗАЛАТЫЯ ГОРЫ**. Гл. горы.
ЗАЛАТЫЯ РУКІ *ў каго*. Гл. рукі.

ЗАЛАЦІЦЬ • **ЗАЛАЦІ́ЦЬ РУКУ́ (РУ́ЧКУ)** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Даваць грошы за варажбу. **ПАЗАЛАЦІЦЬ РУКУ (РУЧКУ)** *каму. Зак. Цыганка Стэфа?.. Зноў паваражыць прыйшла? На жаль, я звонкае манеты не маю, каб руку пазалаціць.* Куляшоў. *— То скажу, ці лёгкай будзе дарога, — не губляла надзеі пажывіцца ўвішная варажбітка. — Усю праўду скажу!.. Пазалаці руку!* Аношкін.
2. *Неадабр.* Даваць хабар. *Інтэнданцкі начальнік, з якім Кандрыян вёў гешэфт і якому не раз залаціў руку, сказаў з раздражненнем, калі той заявіўся да яго ў службовы кабінет: — Пытаешся, ці праўда, што ў Петраградзе і ў нас, у Мінску, уладу захапілі бальшавікі? Праўда!* Хацкевіч. **ПАЗАЛАЦІЦЬ РУКУ (РУЧКУ)** *каму. Зак. Бацькі пазалацілі каму трэба руку, і Міша разам з братам, які таксама падлягаў прызыву, уладкаваўся ахоўваць вайсковы кабель.* Навуменка.

ЗАЛЕ • **СМЕХ У ЗАЛЕ**. Гл. смех.

ЗАЛЕГЧЫ • **ЗАЛЕГЧЫ НА ДНО**. *Зак. да* **ЛЕГЧЫ НА ДНО**.

ЗАЛЕЗЦІ • **ЗАЛЕЗЦІ Ў ДУШУ** *чыю, каго, каму. Зак. да* **ЛЕЗЦІ Ў ДУШУ** *чыю, каго, каму.*
ЗАЛЕЗЦІ Ў КІШЭНЬ *чыю, каму, каго. Зак. да* **ЗАЛАЗІЦЬ У КІШЭНЬ** *чыю, каму, каго.*
ЗАЛЕЗЦІ Ў НЕРАТ <НІ ЎЗАД НІ ЎПЕРАД>. Гл. папасціся.

ЗАЛЕЧВАЦЬ • **ЗАЛЕЧВАЦЬ РАНЫ** *чаго, каго*. Гл. загойваць.

ЗАЛЁТНАЯ • **ЗАЛЁТНАЯ ПТУШКА**. Гл. птушка.

ЗАЛІВАЦЦА • **ЗАЛІВА́ЦЦА САЛАЎЁМ**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць красамоўна, з вялікім захапленнем. *Сёння Уладак быў ужо хітрэйшы: не ляпаў крыўдлівыя словы, а заліваўся салаўём...* Далідовіч. *[Каляда:] Няхай паны там ва ўстаноўчым сходзе салаў'ямі заліваюцца, а мы тым часам сваю зямельку аралі б, сеялі, хлеб вырошчвалі.* Васілеўскі. *Дзяўчына, скажу табе, харошая. Я такім салаўём заліваўся, але дзела, бачу, ні ў зуб.* Навуменка. **ЗАЛІЦЦА САЛАЎЁМ**. *Зак.*
ЗАЛІВАЦЦА СЛЯЗАМІ. Гл. абліваецца.

ЗАЛІВАЦЬ • **ЗАЛІВА́ЦЬ ВО́ЧЫ** *<чым>. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Напівацца п'яным, многа выпіваць (гарэлкі, віна і пад.). **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць за каўнер; заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наліць горла; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *Другі.. вочы штодзень залівае ды яшчэ хоча, каб жонка яму і слова супраць не сказала.* Кузьмянкоў. **ЗАЛІЦЬ**

ВОЧЫ <*чым*>. *Зак. [Марыля:] Хіба можна было весці машыны, заліўшы вочы?* Губарэвіч. *Столькі не быў [Дзяніс] дома. Нарэшце завітаў, як чужы. Хоць бы парадаваўся сынам, параіўся, як назваць першынца. Заліў вочы гарэлкай і пайшоў.* Гроднеў.
2. *каму.* Напойваць каго-н., даводзіць да стану ап'янення. **Сін.**: заліваць горла *каму, каго.* **ЗАЛІЦЬ ВОЧЫ** <*чым*> *каму. Зак. — Дзвюма бутэлькамі думаеш заліць яму вочы? — з'едліва запытала [Сцепаніда], спадылба пазіраючы на Петрыка.* Быкаў. *[Вячэра:] Ляснiку Буглацкаму.. залію тым часам вочы якою-небудзь пярцоўкаю і — як камень у возера...* Брыль. *[Аканому] трэба заліць вочы, каб лішне не прыглядаўся.* Якімовіч.
ЗАЛІВА́ЦЬ ГО́РЛА (РО́Т) <*чым*> *каму, каго. Незак. Прає. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Напойваць каго-н., даводзіць да стану ап'янення. **Сін.**: заліваць вочы <*чым*> (у 2 знач.). *Цяпер жа Захар рыхтуе грунт сабе ў межах воласці, шчодра заліваючы горлы прагавітых на вытуку сваіх выбаршчыкаў.* Колас. **ЗАЛІЦЬ ГОРЛА (РОТ)** <*чым*> *каму, каго. Зак. Самагоначкай рот залілі гэтаму злыдню. Самагоначка цяпер — сіла.* Быкаў.
ЗАЛІВА́ЦЬ ЗА КАЎНЕ́Р (ЗА ГА́ЛЬШТУК). *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць спіртнога, напівацца. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць чарвяка; мокнуць у гарэлцы; наліць горла; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). *Толькі падумаць, я тут хаджу, перажываю, а ён, відаць, недзе залівае за каўнер...* Пестрак.— *Жонкі ж дужа не любяць, калі іхнія мужы заліваюць за каўнер. — За гальштук, — зноў машынальна паправіла яго Настасся.* Васілёнак. *Іншыя бабы што робяць, калі мужык за гальштук залівае? На работу бягуць, у міліцыю.* Дайнека. **ЗАЛІЦЬ ЗА КАЎНЕР (ЗА ГАЛЬШТУК).** *Зак. Мала што можна нагаварыць. Асабліва, калі зальеш за каўнер...* Навуменка.
ЗАЛІВА́ЦЬ КУ́ЛІ *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бессаромна лгаць, расказваць няпраўдападобнае. **Сін.**: заліваць пушку *каму*; падпускаць турусы на калёсах *каму*; разводзіць турусы <на калёсах>. *Па-астрожнаму такіх людзей проста называлі залівакамі, ад выразу — заліваць кулі, што значыць ілгаць.* Колас. *Залівайце кулі камусь другому, паганцы! Кажыце таму, хто вас не ведае, псякрэў, а не мне.* Машара. *[Падгайскі:] Кум, пакінь кулі заліваць, я ведаю, чым ты дыхаеш.* Галубок. *Брэша твой дзядзька Яўхім. Кулі залівае...* Грахоўскі.
ЗАЛІВА́ЦЬ ПУ́ШКУ (-І) *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бессаромна лгаць, расказваць няпраўдападобнае. **Сін.**: заліваць кулі *каму*; падпускаць турусы на калёсах *каму*; разводзіць турусы <на калёсах>. *Табе тут лёгка дыктаваць машыністам, а там... Згубы-ы захацелі... Нішчыце народ... А нам пушку заліваеце-э...* Гартны. *[Вольга:] Вы спрытна ўмееце пушкі заліваць. А вось як праверыць сёння гэтая Насця!..* Краўчанка. *Ілжэш! Хто цяпер будзе атрады распускаць? Што ты мне пушкі заліваеш? Не залівай!* Ставер.
ЗАЛІВА́ЦЬ СА́ЛА (КРО́Ў) ЗА СКУ́РУ (ЗА ШКУ́РУ) *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дапякаць, даймаць каго-н., рабіць каму-н. прыкрасці. **Сін.**: насыпаць солі на хвост *каму. — Не заліваў бы ўжо хоць ты крыві за скуру, дзед. Самі знаем, што трэба рабіць.* Брыль. **ЗАЛІЦЬ САЛА (КРОЎ) ЗА СКУРУ (ЗА ШКУРУ)** *каму. Зак. [Вашчыла:] Мы ім [магнатам] цікавыя толькі як паўстанем, як сала за шкуру зальём.* Караткевіч. *А я, ведаеш, што чула? Чула, як Юля Лапіцкая гаварыла Ніне Мастаўцовай, што яна збіраецца «Ларысе сала за скуру заліць».* Кадзетава.

ЗАЛІВА́ЦЬ ЧАРВЯКА́. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выпіваць спіртнога. **Сін.**: бачыць шклянога бога; браць у губу; вадзіць казу; глядзець у бутэльку; закідаць за гальштук; закідваць за каўнер; закладваць за каўнер; заліваць вочы <*чым*> (у 1 знач.); заліваць за каўнер; мокнуць у гарэлцы; наліць горла; наступіць на корак; не прасыхаць; панюхаць корак; прамачыць горла. **Ант.**: не браць у рот *што, чаго* (у 2 знач.). **ЗАЛІЦЬ ЧАРВЯКА**. *Зак. Раз у Смаленску запыняе мяне абарваны чалавек інтэлігенцкага аблічча: «Дайце мне, барышня, на выпіўку». — «А колькі ж вам даць?..» — «Ну, дайце, каб можна было чарвяка заліць». — «Разуменне «заліць чарвяка» — рэч неазначаная і расцяжная: аднаму і кручка даволі, а для другога кручок — капля ў моры».* Колас.

ЗАЛІК • **НЕ Ў ЗАЛІ́К**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не прымаецца пад увагу, не лічыцца. — *Хутка мыйся, соня!— Учора ўжо памылася... — Учарашняе не ў залік...* Быкаў. *У кніжках пішуць, што дзеці за бацькоў не адказваюць. А Бязвухі назваў мяне дзянікінцам. І тое, што я вучуся добра, што ўступіў у піянеры, — усё гэта нібыта не ў залік.* Жычка.

ЗАЛІСЯ • **ХО́ЦЬ ЗАЛІ́СЯ** *чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Часцей пра малако, ваду і пад. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго*; вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго*; да гібелі *каго, чаго*; дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго*; да халеры *каго, чаго*; да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго*; з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на valовай скуры не спішаш *чаго*; не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго*; хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго*. — *Давайце, давайце, я ў ахвоту вып'ю малака, калі яно знойдзецца. — Чаму ж не знойдзецца, грамадзянін? Малака ў яго хоць заліся.* Галавач. *Вады ў полі хоць заліся.* Панчанка. *[З бацькі] смяяліся, нібыта путае пчол, каб не ляцелі пераносіць пылок на чужую грэчку: і на сваім полі мёду хоць заліся, казаў.* Лужанін.

ЗАЛІЦЦА • **ЗАЛІЦЦА САЛАЎЁМ**. *Зак. да* **ЗАЛІВАЦЦА САЛАЎЁМ**.

ЗАЛІЦЦА СЛЯЗАМІ. *Зак. да* **ЗАЛІВАЦЦА СЛЯЗАМІ**.

ЗАЛІЦЬ • **ЗАЛІЦЬ ВОЧЫ** <*чым*>. *Зак. да* **ЗАЛІВАЦЬ ВОЧЫ** <*чым*>.

ЗАЛІЦЬ ГОРЛА <*чым*> *каму, каго. Зак. да* **ЗАЛІВАЦЬ ГОРЛА** <*чым*> *каму, каго.*

ЗАЛІЦЬ ЗА КАЎНЕР. *Зак. да* **ЗАЛІВАЦЬ ЗА КАЎНЕР**.

ЗАЛІ́ЦЬ КРЫВЁЮ (-Й) *што. Зак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Збіць, знішчыць ці параніць шмат людзей (у выніку тэрору, ваенных дзеянняў і пад.). *Я раскажу калі-небудзь, як залілі крывёю няшчасны Крычаў...* Караткевіч. *Ад фронту мы адрэзаны. З горадам сувязі няма... Там арышты, пагромы. Турмы заліты крывёй. Лагеры перапоўнены. Вораг шалее.* Няхай.

ЗАЛІЦЬ САЛА ЗА СКУРУ *каму. Зак. да* **ЗАЛІВАЦЬ САЛА ЗА СКУРУ** *каму.*
ЗАЛІЦЬ ЧАРВЯКА. *Зак. да* **ЗАЛІВАЦЬ ЧАРВЯКА.**

ЗАЛУПІЛА • **КУПІЛА ХВОСТ ЗАЛУПІЛА** <*у каго*>. Гл. купіла.

ЗАЛЯЧЫЦЬ • **ЗАЛЯЧЫЦЬ РАНЫ** *чаго, каго. Зак. да* **ЗАЛЕЧВАЦЬ РАНЫ** *чаго, каго.*

ЗАМАЗАЦЬ • **ЗАМАЗАЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **ЗАМАЗВАЦЬ ВОЧЫ** *каму.*
ЗАМА́ЗАЦЬ РО́Т *каму. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымусіць каго-н. (часта подкупам, абяцаннем і пад.) маўчаць, не гаварыць пра што-н. **Сін.**: забіваць дух *каму*; закрываць рот *каму*; затыкаць горла *каму, каго* (у 1 знач.); затыкаць рот *каму*; наступаць на язык *каму*; павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму*; язык завязаць *каму*. *Непрыемна, вядома, што ён так лае ўсё дарагое яму, Яноўскаму, але рота яму не замажаш.* Караткевіч. *Што ж... Прыемнага мала. Пойдуць на некаторыя ўступкі палякам і замажуць ім рот.* «Полымя».

ЗАМАЗВАЦЬ • **ЗАМА́ЗВАЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уводзіць у зман, ашукваць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву (у 3 знач.); замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*, туманіць галаву *каму*. *— Калі трэба, — заплоцім і тысячу. — Заплоцім? Разумею... Дык навошта было гаварыць, замазваць вочы?* Галавач. **ЗАМАЗАЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. — Ты вочы замазаў усім, — нібыта не пачуў Зазыбавага здзіўлення Брава-Жыватоўскі, — вось я табе скажу. Асабліва верамейкаўцам.* Чыгрынаў.

ЗАМАНІШ • **І ПЕ́РНІКАМ (-І) НЕ ЗАМА́НІШ** *каго, куды. Зак. Часцей у 2-й ас. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Нічым, ніякім чынам не ўгаворыш, не прывабіш каго-н. быць дзе-н. **Сін.**: і на вяроўцы не зацягнеш *каго куды*; калом не загоніш *каго, куды. А можа, і не маладая [настаўніца]? Маладых сюды і пернікам не заманіш.* Грахоўскі. *Што мяне, старую, дык і пернікам у горад не заманіш.* Кузьмянкоў. *Яны [маладзейшыя жанчыны] не адмовяцца, тут брыгадзір спакойны. З пенсіянеркамі цяжэй. Іх ужо і пернікам не заманіць на тыя буракі.* Шырко.

ЗАМАРОЧАННЕ • **ЗАМАРО́ЧАННЕ ГАЛАВЫ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Стан, пры якім хто-н. не можа разумна разважаць. *Калі [Рыбін] убачыў сваю зброю на стале, зразумеў, дзе ён. Чаму ж тут нікога няма? Пры сцяне Колеў чырвоны куток. А там, на лаўцы пры печы.. вочы спыніліся на прасніцы. Фу ты.. якое замарочанне галавы!* Пестрак.

ЗАМАРОЧЫЦЬ • **ЗАМАРОЧЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму.* Гл. задурыць.

ЗАМАРЫЦЬ • **ЗАМАРЫ́ЦЬ ЧАРВЯКА́ (ЧАРВЯЧКА́)**. *Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Злёгку перакусіць, спехам прагнаць голад. **Сін.**: пражываць душу; узяць на зуб *што, чаго* (у 1 знач.). *Сказаць проста: «Я галодны ці «замарыць бы чарвяка», — Сымон лічыў заход нягодны, і ён не ў модзе ў рыбака.* Колас. *Наедак з таго кавалка быў*

невялікі, і ўсё ж Ляўчук трохі замарыў чарвяка... Быкаў. *[Даміцэля:] Ай! Ужо ж я дурная! Гэта ж і ёсць чым чарвячка замарыць!* Купала.

ЗАМАЎЛЯЦЬ • **ЗУ́БЫ ЗАМАЎЛЯ́ЦЬ** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітруючы, пабочнымі размовамі адцягваць увагу ад чаго-н. важнага. **Сін.**: адводзіць вочы *каму*; загаворваць зубы *каму. Ты мне зубоў не замаўляй, бо ўсё роўна нічога не дам за тваю балбатню.* Козел. — *Полечка, дальбог не я... — Ты мне зубоў не замаўляй... Была ў цябе ўчора Шутава Валя? Была!..* Шырко.

ЗАМЕСЦІ • **ЗАМЕСЦІ СЛЯДЫ**. *Зак. да* **ЗАМЯТАЦЬ СЛЯДЫ**.

ЗАМЕТКУ • **БРАЦЬ НА ЗАМЕТКУ** *каго, што.* Гл. браць.

ЗАМІРАЕ • **СЭРЦА ЗАМІРАЕ** *ў каго.* Гл. сэрца.

ЗАМІРАННЕМ • **З ЗАМІРА́ННЕМ СЭ́РЦА**. *Акал. Функц. не зам.* Адчуваючы моцнае хваляванне, трывогу (чакаць, сачыць, глядзець і пад.). *З заміраннем сэрца ўзяў я ў рукі знойдзены блакнот.* Кірэенка. *Лясніцкі праходзіў з заміраннем сэрца міма акон яе [Раісінага] дома і напружана чакаў сустрэчы.* Зарэцкі. *Сарочын зусім упаў духам. Хадзіў па калідоры, з заміраннем сэрца чакаў, што вось-вось пакліча яго Астахаў.* Алешка.

ЗАМКАМІ • **ЗА (ПАД) СЯМІ́Ю ЗАМКА́МІ**. *Функц. не зам.* **1.** *Акал.* Пад надзейнай аховай; пад строгім наглядам (трымаць, сядзець і пад.). *Афрыка... Вялікая шматпакутная краіна! Як мала мы ведам аб ёй. За сямю замкамі, хавалі яе ад усяго свету хціўыя каланізатары, якія захапілі яе землі, незлічоныя багацці, духоўныя скарбы яе народа.* Лынькоў. — *Няхай наша тайна памучае Шугачова... — Трымайце свае тайны пад сямю замкамі. Вам жа горш будзе...* Шамякін.

1. *Акал.* Недзе далёка і надзейна (таіць, хаваць). *Аксён Каль верыць у праўду, у тую адвечную праўду, якой так прагна чакае народ і якая за сямю замкамі хаваецца ад яго.* Колас. *[Каляда:] І твая праўда, і мая праўда, і ўсюды праўда, а нідзе яе няма! Схавалі яе багацеі ад беднага люду за сямю замкамі...* Васілеўскі.

2. *У знач. кампанента састаўн. імен. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Недаступным, прыхаваным (быць, аказацца і пад.). **Сін.**: за сямю пячаткамі. *Іпалітаў і з Ахрэмам, гэтак жа як і з іншымі, заставаўся за сямю замкамі — слова не выцягнеш.* Паўлаў. *І ўсё, што калісьці ляжала на самой паверхні або на невялікай глыбіні, аказалася за сямю замкамі.* Чаркасаў.

ЗАМКАЎ • **БУДОЎЛЯ ПАВЕТРАНЫХ ЗАМКАЎ**. Гл. будоўля.

ЗАМКІ • **БУДАВАЦЬ ПАВЕТРАНЫЯ ЗАМКІ**. Гл. будаваць.

ПАВЕ́ТРАНЫЯ ЗА́МКІ. *Адз. не ўжыв. Часцей дап. ці вык. Функц. не зам. Іран.* Нерэальныя, фантастычныя планы, што-н. нязбытнае. — *Другая сцяна ў гэтым пакоі павінна быць чорная: спіс злачынстваў і злачынцаў, катаў і здраднікаў. Таксама падрабязны. Каб усе ведалі, каго праклінаць, з якога боку можа прыляцець іскра і куля. — Баюся за вас, — Завістовіч не хаваў усмешкі. — Паветраныя замкі.* Лужанін. *Ты і без гэтага марыш пра паветраныя замкі, а гэта ў тваім узросце не пасуе...* Караткевіч.

ЗАМКНЁНАЕ • **ЗАМКНЁНАЕ КОЛА**. Гл. кола.

ЗАМКНЁНАСЦЬ • **ЗАМКНЁНАСЦЬ САМОГА Ў САБЕ**. Гл. замыканне.

ЗАМКНУЛАСЯ • **КОЛА ЗАМКНУЛАСЯ**. Гл. кола.

ЗАМКНУТАЕ • **ЗАМКНЁНАЕ (ЗАМКНУТАЕ) КОЛА**. Гл. кола.

ЗАМКНУЦЦА • **ЗАМКНУЦЦА Ў САБЕ**. *Зак. да* **ЗАМЫКАЦЦА Ў САБЕ**.

ЗАМКНУЦЦА Ў СВАЮ РАКАВІНУ. *Зак. да* **ЗАМЫКАЦЦА Ў СВАЮ РАКАВІНУ**.

ЗАМКОМ • **ПАД ЗАМКО́М**. *Разм.* **1**. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Зачынены, замкнёны. **Сін**.: на замку. *Змоўк узбураных фабрык гул, і бунтары пад замком.* Дудар. *Так гадае наш музыка, планы строячы цішком, толькі вось дзе закавыка: скрыпка ў Шлемы пад замком!* Колас. *Так я яшчэ раз кажу, што п'есы ў мяне не пад замком, каму патрэбны, яны могуць быць дадзены.* Галубок.

2. *Акал.* Пад аховай, у замкнёным памяшканні (сядзець, трымаць каго-н.). *Аднаго [партызана] выпусцілі, астатнія ўвесь гэты час сядзяць пад замком, ядуць нямецкі хлеб.* Навуменка. *Нас ужо не выпускалі на шпацыр, і ўсе дваццаць чатыры гадзіны прыходзілася сядзець пад замком.* «Полымя». *Ты, відаць, яго [Сяргея] пад замком трымаеш і толькі на ланцужку адпускаеш у сельсавет ды на медпункт...* Сіўцоў.

ЗАМКУ • **НА ЗАМКУ́**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн.-наз. *дзверы, вароты, хата* і пад. Зачынены, замкнёны. **Сін**.: пад замком (у 1 знач.). *Дашчаныя дзверы буравой былі на замку.* Паслядовіч. *Падышлі да сцяны, а ў ёй жалезныя вароты на замку.* Якімовіч. *Сельмаг цэлы дзень на замку, бо прадаўшчыца таксама пайшла за жняяркай.* Брыль. *Мы падышлі да вясковага клуба, але ён быў на замку.* Карамазаў.

ТРЫМАЦЬ ЯЗЫК НА ЗАМКУ. Гл. трымаць.

ЗАМНОГА • **ЗАМНОГА БРАЦЬ НА СЯБЕ**. Гл. браць.

ЗАМОК • **БРАЦЬ РОТ НА ЗАМОК**. Гл. браць.

ПАВЕСІЦЬ ЗАМОК НА РОТ *каму*. Гл. павесіць.

ПАВЕСІЦЬ <САБЕ> ЗАМОК НА РОТ. Гл. павесіць.

ПАД ЗАМО́К *садзіць, пасадзіць. Акал. Разм.* Пад ахову, у зняволенне. — *Тыдзень карцэра... — Пратэстуем!.. — На столькі ж дзён пад замок астатніх, — кінуў Славінскі ўжо за парогам.* С.Александровіч. *Сёння ж пачуцці гэтыя азваліся ў ім [Маскальчуку] чамусьці больш абвострана, чым раней. Мусіць, таму, што арыштоўваў ён, садзіў пад замок юнака, які, магчыма, і не сваім розумам жыў...* Капусцін.

ПАЦАЛАВАЦЬ У ЗАМОК. Гл. пацалаваць.

ЗАМУЖ • **ЗА́МУЖ ЗА <ПА́НА> ПЯСО́ЦКАГА** *збірацца. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін**.: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаваць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць у вечнасць; адыходзіць у іншы свет; адыходзіць у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёю; выпростваць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *[Малады бадзяжнік] тутэйшай старой удавіцы абяцае: — Далібог, цётка, я вас замуж аддам. — А ідзі ты к чорту.., п'янчуга, — злуецца старая. — Мне не сёння дык заўтра ўжо замуж за пана Пясоцкага трэба збірацца.* Камейша. [Параўн.: *Лепешаў, с. 37:* з Пясоцкім ажаніцца; *Даніловіч*, с. 21: ажаніцца з Пясэцкім.]

ЗАМУЖАМ • **І ДОМА І ЗАМУЖАМ**. Гл. дома.

НЕ ПЕ́РШЫ ГО́Д ЗА́МУЖАМ. *Вык. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вопытны, не ўпершыню мае справу з чым-н. *Я тут, у лясгасе, не першы год замужам. Бачыў усякія абавязацельствы. Ведаю.* Карамазаў. — *Так-с, — Мікалай Макаравіч*

моўчкі чытае паперу, а потым гаворыць: — Міша, ну ты ж, як гаворыцца, не першы год замужам. Хто ж так піша?.. Гігевіч. — *Толькі пад нагамі ў палубнай каманды не таўчыся... А то капітан заўважыць, дык галаву, як кураняці, адкруціць... — Не першы год замужам, — агрызнуўся Юрка.* Крыга.

НІ ДОМА НІ ЗАМУЖАМ. Гл. дома.

ЗАМУЛЯЦЬ • **ЗАМУЛЯЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **МУЛЯЦЬ ВОЧЫ** *каму.*

ЗАМУЦІЦЬ • **ВАДЫ́ НЕ ЗАМУ́ЦІЦЬ**. *Толькі ў 3-й ас. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі ціхі, лагодны, пакорлівы. **Сін.**: мухі не пакрыўдзіць; цішэй вады <і> ніжэй травы (у 1 знач.). *Ты чуеш, Віктар? Які сэрцаед наш Максім. Паглядзець, — здаецца, ціхі, вады не замуціць.* Машара. *Самы бяскрыўдны з усіх Качутоў, вады не замуціць, ён [Стафан] быў добры муж і добры бацька.* Караткевіч. *Пра яго [Мацяша] казалі, што ён і вады не замуціць, такі ціхман.* Васілёнак. *Ён жа такі ціхмяны, вады не замуціць.* Новікаў.

ВАДЫ́ НЕ ЗАМУЦІ́ЦЬ *каму. Зак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не зрабіць ніякай шкоды, нічога кепскага каму-н. **Сін.**: вока не запарушыць *каму. Я ўжо старая, нядужая і вады вам не замучу.* Ядвігін Ш. *Сама яна [Макрэна] не замуціла вады нікому.* Асіпенка. *У каго ты ўдаўся? І бацька твой і маці былі такія спакойныя людзі. За ўсё жыццё нікому вады не замуцілі.* Шамякін. *А што вам Халадзёнак?! Вайну гэту пражыў, і, калі многія паздурнелі, ён нікому вады не замуціў...* Сіпакоў.

ЗАМУЦІЦЬ ДУШУ *каму, каго. Зак. да* **МУЦІЦЬ ДУШУ** *каму, каго.*

ЗАМЫКАННЕ • **ЗАМЫКА́ННЕ (ЗАМКНЁНАСЦЬ) ВА ЎЛА́СНАЙ (У СВАЁЙ) ШКАРЛУПІ́НЕ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Адасабленне ад усяго навакольнага і абмежаванне сваім вузкім, маленькім светам. **Сін.**: замыканне <самога> у сабе. *Яшчэ і яшчэ раз з прыемнасцю пераконваешся, што новае папаўненне [паэтаў] не папракнеш у так званым «замыканні ва ўласнай шкарлупіне», у вузкім і цесным свеце «дробных пачуццяў і ідэй».* Гілевіч.

ЗАМЫКА́ННЕ (ЗАМКНЁНАСЦЬ) <САМО́ГА> У САБЕ́. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Адасабленне ад усяго навакольнага і абмежаванне сваім вузкім, маленькім светам. **Сін.**: замыканне ва ўласнай шкарлупіне. *Пасля пісьмы сталі яшчэ скупейшыя. Ён або апаноўваўся нейкімі новымі думкамі, або, можа, пачыналася ў яго замыканне самога ў сабе?* Чорны. *Замкнёнасць Міхала ў сабе, яго адасобленасць ад людзей можна растлумачыць непаважлівым стаўленнем улад да селяніна-працаўніка наогул.* Шкраба.

ЗАМЫКАЦЦА • **ЗАМЫКА́ЦЦА Ў САБЕ́**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Станавіцца нелюдзімым, маўклівым, скрытным. **Сін.**: уваходзіць у <самога> сябе (у 2 знач.). *Кулікоўскі злаваў, нерваваўся і адыходзіў ад сяброў і знаёмых і з тым, як праходзіў час, усё больш і больш замыкаўся ў сабе.* Галавач. **ЗАМКНУЦЦА У САБЕ**. *Зак. Я заняўся рознымі справамі, і пакрысе сціхаў боль майго няўдалага заляцання. Ды і Тамара замкнулася ў сабе.* Броўка.

ЗАМЫКА́ЦЦА Ў СВАЮ́ РА́КАВІНУ (У СВАЮ ШКАРЛУПІ́НУ). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адасабляцца ад усяго навакольнага, абмяжоўваючыся сваім вузкім, маленькім светам. *[Старшыню] непакоіць тое, што асобныя калгаснікі часам замыкаюцца, як кажуць, у сваю шкарлупіну, слаба ўдзельнічаюць у грамадскім жыцці.* «Полымя». **ЗАМКНУЦЦА Ў СВАЮ РАКАВІНУ (У СВАЮ ШКАРЛУПІНУ)**. *Зак. Колькі разоў пры няўдачы трацілася ўсякая вера ў свае здольнасці, і мне*

хацелася стушавацца, знікнуць, замкнуцца ў сваю ракавіну, каб больш ніколі не вытыкацца са сваімі творамі. Крапіва.

ЗАМЫЛІЦЬ • **ЗАМЫЛІЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **ЗАМЫЛЬВАЦЬ ВОЧЫ** *каму.*

ЗАМЫЛЬВАЦЬ • **ЗАМЫ́ЛЬВАЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уводзіць у зман, ашукваць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму. Малашкін урэшце сабраўся спыніць гэтую бязглуздзіцу Чухноўскага... Але як пачаць гаварыць з гэтым харашунчыкам? Хлопец, як відаць, набраўся вопыту «замыльваць вочы».* Пестрак. **ЗАМЫЛІЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. [Камісар:] Яшчэ б усім патрапіў замыліць вочы, каб не той праклятьі навочны сведка ўсіх маіх учынкаў...* Дунін-Марцінкевіч.

ЗАМЯТАННЕ • **ЗАМЯТА́ННЕ СЛЯДО́Ў**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Знішчэнне ці ўтойванне таго, што можа быць доказам віны. *Гэта ўжо было падобна на замятанне слядоў. А калі замятаюць сляды, тады, зразумела, пачынаюць нечага баяцца.* Лынькоў.

ЗАМЯТАЦЬ • **ЗАМЯТА́ЦЬ СЛЯДЫ́**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрытна знішчаць ці ўтойваць тое, што можа быць доказам віны. **Сін.**: хаваць канцы <у ваду>. *Цяпер усё ясна!.. Белыя замятаюць сляды перад уцёкамі.* С.Александровіч. *Ты паедзеш, а што падумае Абрамаў? Уцёк, сляды замятае. Значыць, вінаваты...* Грахоўскі. **ЗАМЕСЦІ СЛЯДЫ**. *Зак. Між людзьмі, як ніколі, развялося брыды, і лаві, шукай ветру ў полі — умеюць замесці сляды.* Колас.

ЗАНДЗІРАВАЦЬ • **ЗАНДЗІ́РАВАЦЬ ГЛЕ́БУ**. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Разведваць што-н., каб вызначыць шансы на поспех. **Сін.**: закідаць вуду; намацваць глебу; пускаць пробны шар. *Аджубей, будучы ў ФРГ, зандзіраваў глебу наконт магчымай паездкі Хрушчова ў ФРГ.* «Звязда». **ПРАЗАНДЗІРАВАЦЬ ГЛЕБУ**. *Зак. Будзе якая замінка, звані мне. Я тут — на тэлефоне. Сяму-таму пазваню, празандзірую глебу.* «ЛіМ».

ЗАНЕПАДАЦЬ • **ЗАНЕПАДА́ЦЬ ДУ́ХАМ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Маркоціцца, адчайвацца. **Сін.**: вешаць галаву; вешаць нос; вешаць нос на квінту; падаць духам. **ЗАНЯПАСЦІ ДУХАМ**. *Зак. Герасім загутарыў: — Вось, калі мы папалі на нямецкую зямлю і немцы нас раззброілі ды парассыпалі па лагерах, я, вядома, заняпаў духам.* Гартны.

ЗАНЕСЛА • **ЯКІ́М ВЕ́ТРАМ <ЗАНЕ́СЛА, ПРЫНЕ́СЛА>** *каго куды. Убезас. ужыв. Разм.* Як, пры якіх абставінах аказаўся хто-н. дзе-н. Выказванне здзіўлення пры нечаканай сустрэчы. *Часцей ужыв. у пытальных ск.* **Сін.**: які вецер загнаў *каго куды*; які чорт занёс *каго куды. [Шалёхін:] А, бацька Талаш! Ды якім жа ветрам занесла вас сюды?* Колас. *Якім гэта ветрам занесла цябе? Ад сваіх, мусіць, едзеш...* Кудравец. *[Андрэй:] Ой, Роза, якім жа ветрам прынесла цябе сюды? Пойдзем адсюль, пагаворым.* Козел. — *Вася!*

Друг! — здзіўлена гукнуў Алесь... — Штурман далёкага плавання! Якім ветрам? Краўчанка. *Распранайся ды праходзь... Якім цябе ветрам?* Сабаленка.
НЯЛЁГКАЯ ЗАНЕСЛА *каго куды.* Гл. нялёгкая.

ЗАНЕСЛІ • **НОГІ ЗАНЕСЛІ** *каго.* Гл. ногі.

ЗАНЁС • **ЧОРТ ЗАНЁС** *каго куды.* Гл. чорт.
ЯКІ ВЕЦЕР ЗАНЁС *каго куды.* Гл. вецер.
ЯКІ ЧОРТ ЗАНЁС *каго куды.* Гл. чорт.

ЗАНОСІЎ • **КУДЫ КРУМКАЧ КАСЦЕЙ НЕ ЗАНОСІЎ**. Гл. крумкач.

ЗАНЫЛА • **ДУША ЗАНЫЛА** *чыя, каго, у каго.* Гл. душа.

ЗАНЯПАСЦІ • **ЗАНЯПАСЦІ ДУХАМ**. *Зак. да* **ЗАНЕПАДАЦЬ ДУХАМ**.

ЗАНЯТА • **ГАЛАВА ЗАНЯТА** *ў каго, чыя чым.* Гл. галава.

ЗАПАВОЛЕНАГА • **МІНА ЗАПАВОЛЕНАГА ДЗЕЯННЯ**. Гл. міна

ЗАПАДАЦЬ • **ЗАПАДА́ЦЬ (УПАДА́ЦЬ) У ВО́КА (У ВО́ЧЫ)** *каму. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць у каго-н. пачуццё сімпатыі да сябе. **ЗАПАСЦІ (УПАСЦІ) У ВОКА (У ВОЧЫ)** *каму. Зак. Да бацькоў Алесь на першым часе мала прыглядаўся, а вось Рэня дык адразу запала яму ў вока.* Лецка. *Другая дзяўчына-настаўніца родам з Жыровіч — Кісельнікава ці Кісялёва. Ні ён, ні Васіль ёй у вока не запалі.* Місько.
2. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Падабацца, быць даспадобы. **Сін**.: да густу *каму*; да душы *каму*; да смаку *каму*; да сэрца *каму*; па густу *каму*; пад густ *каму*; па душы *каму*; па нутры *каму*; па сэрцы *каму*; як маслам па душы *каму.* **Ант**.: не ў смак *каму.* **ЗАПАСЦІ (УПАСЦІ) У ВОКА (У ВОЧЫ)** *каму. Зак. — Не, браце, ты мне дай не кабылу, а жаробку... — Што табе гэтая жаробка ў вока ўпала!* Чорны. *Можна было і адвячоркам заехаць у магазін, купіць падцяжкі, але ж вельмі яны ўпалі ў вока, так цудоўна расфарбаваны.* А.Жук. *Так хараство яму [баярыну] дзявоча ўпала ў вочы, бо нідзе яго не бачылі йшчэ вочы штось прыгажэй у прастаце.* Купала.
3. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Звяртаць на сябе ўвагу, запамінацца. **ЗАПАСЦІ (УПАСЦІ) У ВОКА (У ВОЧЫ)** *каму. Зак. Нейкім чынам ён [Чубар] усё ж запомніўся жанчыне, упаў у вока ёй, і яна вось цяпер пазнала яго.* Чыгрынаў. *[Мікульскі] не мог ноччу заснуць. Чаму гэта пуня так запала ў вока? Чаму не выходзіць з галавы?* Місько.

ЗАПАЛАК • <u>*Загарэцца (успыхнуць)*</u> **ЯК ЗАПА́ЛАК (-ЛКА)**. *Акал. Разм. Неадабр.* Імгненна, раптоўна. Пра нечаканы парыў гарачнасці. *Рэакцыя была імгненная... Гэтак рэагаваў Андрэй Ягоравіч часта — загараўся як запалак.* Сачанка. *[Янка] малады, загарачы яшчэ. Як запалак успыхвае.* Далідовіч. [*Лепешаў*, с. 88: загарацца як запалак.]

ЗАПАЛІ • **<ХО́ЦЬ> ЗАПАЛІ́ НЕ ТРЭ́СНЕ** *чаго. У безас. ужыв. Разм.* Няма нічога, зусім пуста. **Сін**.: ні вала ні каня; ні кала ні двара *ў каго*; хоць шарам пакаці *дзе. Курыць, ведаеце, хочацца, а паперы — хоць запалі не трэсне.* Баранавых. *[Шыдлоўскі:] Участковы ж, вусаты наш, ва ўсім сельсавеце падпольную [самагонку] вывеў, запалі не трэсне нідзе!* Козел.

ЗАПАРУШЫЦЬ • **ВО́КА НЕ ЗАПАРУ́ШЫЦЬ** *каму. Зак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не зрабіць ніякай шкоды, нічога кепскага каму-н. **Сін**.: вады не замуціць *каму. Я вось зараз век зжыву, ды нікому вока не запарушыў, а ён вельмі бярэцца замалада.* Крапіва. *У нас быў гэты самы Вялічка. Ціхі, спакойны, працавіты, партыйны,*

нікому вока не запарушыў. Чорны. *Я вельмі любіла і люблю Марыську. Яна і ні мне, і нікому вока не запарушыла.* Баранавых.

ЗАПАРЫЦЦА • **КАПЕЙКА НЕ ЗАПАРЫЦЦА** *ў каго.* Гл. капейка.

ЗАПАС • **ПРА ЗАПА́С** *мець, хаваць, трымаць* і пад. *Акал. Функц. не зам.* На будучае, на той выпадак, калі спатрэбіцца. *І выйшла так, што будаваў ён [Імпаліт] з бацькам родную дамоўку толькі пра запас, самому ж яму ўжо няйначай трэба было біцца ў нейкае іншае жыццё.* Чорны. *Паўночная, замужычэлая, частка шляхты.. не ганьбавала лапцямі, а наадварот — рыхтавала цэлыя вешалы скруткаў, як і сяляне, пра запас.* Пестрак. *Не драмаў і Паўлюк: ён зняў з пакінутай машыны «скрыначку» патронаў і закапаў яе на полі, пра запас.* Брыль.

ЗАПАСЦІ • **ЗАПАСЦІ Ў ВОКА** *каму. Зак. да* **ЗАПАДАЦЬ У ВОКА** *каму.*

ЗАПЕЦЬ • **ЗАПЕ́ЦЬ (ЗАСПЯВА́ЦЬ) ЛА́ЗАРА**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць скардзіцца на свой лёс, імкнучыся выклікаць спачуванне, спагаду да сябе. *[Карнейчык:] Пакуль другіх калашмаціў, ён маўчаў ды пасміхаўся, а калі да яго самога прыйшлося, тут ён і запеў Лазара.* Крапіва. — *Але калі якая-небудзь бяздарнасць кіруе разумным чалавекам, нават топча яго, то запяеш Лазара. — Трэба трымацца.* Навуменка. — *Дык я пачаў пра Нупрэя... — Ну, заспяваў Лазара.* Э.Валасевіч. *Смаляр быў разгневаны, загадаў неадкладна выклікаць Быліча. Радзівон Іванавіч.. са злараддствам чакаў: во зараз пачнецца! Во запяе Лазара!..* Блакіт.

ЗАПЕ́ЦЬ РЭ́ПКУ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загаласіць ад роспачы, адчаю. **Сін.**: выплакаць (праплакаць) <усе> вочы. *Пры новым начальніку такой вольніцы сакратарцы не будзе. Запяеш, даражэнькая, рэпку.* Аношкін.

ЗАПІСАЦЬ • **ЗАПІСА́ЦЬ НА ЛБЕ́**. *Зак. Часцей у заг. л. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Цвёрда запомніць. **Сін.**: завязаць вузялок; зарубіць <сабе> на носе <*што*>; матаць <сабе> на вус *што. Няхай жа гад-фюрэр крывавы, кат-Гітлер запіша на лбе: здабудзе ён толькі той славы, што знойдзе асіну сабе.* Колас. *Не, на лбе запішы, што прайшоў ужо час і цяпер ты [багач] ніколі не прыдушыш нас болей.* Крапіва.

ЗАПЛЕЧНЫХ • **МАЙСТАР ЗАПЛЕЧНЫХ СПРАЎ**. Гл. майстар.

ЗАПЛЮШЧВАННЕ • **ЗАПЛЮШЧВАННЕ ВАЧЭЙ** *на што.* Гл. закрыванне.

ЗАПЛЮШЧВАЦЬ • **ЗАПЛЮШЧВАЦЬ ВОЧЫ** *на што.* Гл. закрываць.

ЗАПЛЮШЧВАЮЦЦА • **ВОЧЫ ЗАПЛЮШЧВАЮЦЦА** *ў каго на што.* Гл. вочы.

ЗАПЛЮШЧЫЎШЫ • **ЗАПЛЮ́ШЧЫЎШЫ ВО́ЧЫ**. *Акал. Разм.* Без усякіх ваганняў, не раздумваючы (рабіць што-н.). **Сін.**: з бухты-барахты; з завязанымі вачамі; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на злом галавы (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); проста з моста. **Ант.**: з адкрытымі вачамі. *[Даміцэля:] У цяперашніх цяжкіх часах шмат паненак заплюшчыўшы вочы пайшло б за багаццем, але шчасця і дабра ад гэтага няма чаго і спадзявацца: усё жыццё ваша атруцілася б сваркамі ды калатнёй.* Дунін-Марцінкевіч. *[Нодэльман:] Цані, калі ласка, толькі не заплюшчыўшы вочы, а то можаш пераплаціць.* Крапіва.

ЗАПЛЮШЧЫЦЬ • **ЗАПЛЮШЧЫЦЬ ВОЧЫ** *на што. Зак. да* **ЗАПЛЮШЧВАЦЬ ВОЧЫ** *на што.*

ЗАПЛЯТАЕЦЦА • **ЯЗЫК ЗАПЛЯТАЕЦЦА** *ў каго, чый.* Гл. язык.

ЗАПРАГАЙ • **ХО́ЦЬ У ПЛУ́Г ЗАПРАГА́Й** *каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі моцны, здаровы. **Сін.**: можна ў плуг запрагаць *каго. — Доктар! Я здаровы, як бык... — Што яго глядзець?! Гэтага буйвала хоць у плуг запрагай.* «Крыніца». *І яго спісалі з маракоў у калгаснікі. Але і калгаснік з яго быў... Хаця знешне — хоць у плуг запрагай. Зайздросны, пад два метры росту, а ў сярэдзіне...* Казько.

ЗАПРАГАЦЬ • **ЗАПРАГА́ЦЬ У АГЛО́БЛІ (У ХАМУ́Т, У ЯРМО́)** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці зборн. знач. Беручы пад сваю ўладу, прымушаць каго-н. працаваць, эксплуатаваць каго-н. **Сін.**: браць верх (у 1 знач.); браць у <свае> рукі (у 1 знач.); віць вяроўкі *з каго*; выкручваць сырыцу *з каго*; ездзіць вярхом *на кім*; ездзіць на карку *чыім*; надзяваць аброць *на каго, на што*; надзяваць хамут *на каго*; надзяваць ярмо на шыю *каму, каго*; падмінаць пад сябе *што, каго*; прыбіраць да рук (у 1 знач.); садзіцца на галаву *каму*; садзіцца на карак *каму, чый, каго* (у 1 знач.); сціскаць у кулак *каго*; убіраць у <свае> рукі (у 1 знач.). *Чаго ж так надта выдыгацца? За што так падаць? так старацца? Затым, каб больш цябе ганяць? Часцей у аглоблі запрагаць?* Колас. **ЗАПРЭГЧЫ Ў АГЛОБЛІ (У ХАМУТ, У ЯРМО)** *каго. Зак. Цябе тут прывучаюць, каб, як прыйдзе час, у аглоблі запрэгчы. Ды ты не давайся.* Сабаленка. *[Ганна:] Чаму ў хамут вас не запрэгчы, калі яго [пана] так баіцеся і так за службу берацеся?* Колас. *[Мікола] адчуваў, што народ не будзе сядзець склаўшы рукі і чакаць, пакуль яго запрагуць у ярмо або пагоняць на катаржныя работы ў фашысцкую Германію.* Якімовіч. **МОЖНА Ў ПЛУГ ЗАПРАГАЦЬ** *каго.* Гл. можна.

ЗАПРАЎЛЯЦЬ • **ЗАПРАЎЛЯ́ЦЬ АРА́ПА**. *Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок уводзіць у зман, выдумваючы што-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бай забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; кампасціраваць мазгі *каму*; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Я вушам сваім не паверыў. Няўжо ёсць людзі ў нас, якія праз гэты мур палезуць па пустыя бутэлькі. Выпадкам, ці не запраўляе арапа мой ціхманы таварыш Рабаў?* Якавенка. — *Тут разам са мной [у чарзе] адна бабулька станавілася. Па грошы пайшла. Прыйдзе — пацвердзіць. — Хопіць арапа запраўляць! — абсек мужчына. — Усё зразумела. Адыдзі, не блытайся пад нагамі.* Калодзежны.

ЗАПРЭГЧЫ • **ЗАПРЭГЧЫ Ў АГЛОБЛІ** *каго. Зак. да* **ЗАПРАГАЦЬ У АГЛОБЛІ** *каго.*

ЗАПУДРЫЦЬ • **ЗАПУ́ДРЫЦЬ МАЗГІ́** *каму. Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок нагаварыць шмат чаго няправільнага, падманваючы каго-н. **Сін.**: задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); навешаць лапшы на вушы *каму*; павадзіць за нос *каго*; пагуляць у ката і мышку. *Пачвара прыкінулася анёлам, запудрыла мазгі, дык яны з-за лёгкіх грошай гатовы калгас кінуць.* Марчук.

ЗАПУСКАЦЬ • **ЗАПУСКА́ЦЬ ЛЯШЧА́**. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Красці, прысвойваць чужое. **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 3 знач.); залазіць у кішэнь *чыю, каму*; запускаць руку *ў што, куды*; класці ў <сваю> кішэнь *што*; накладваць лапу (у 1 знач.); прыбіраць да рук (у 2 знач.); убіраць у <свае> рукі (у 2

знач.). **ЗАПУСЦІЦЬ ЛЯШЧА**. *Зак. Былі і такія, што нічога не куплялі і не прадавалі, а прыйшлі так сабе, «на раздабыткі». Прыйдзе сабе ў краму, патупае, патупае, а як што кепска ляжыць, то і запусціць ляшча.* Колас.

ЗАПУСКА́ЦЬ РУКУ́ *ў што, куды. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Красці, прысвойваць чужое. **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 3 знач.); залазіць у кішэнь *чыю, каму*; запускаць ляшча; класці ў <сваю> кішэнь *што*; накладваць лапу (у 1 знач.); прыбіраць да рук (у 2 знач.); убіраць у <свае> рукі (у 2 знач.). *У свой час Якім Бронька арганізоўваў калгас, хадзілі чуткі — запускаў руку ў грамадскае дабро.* Навуменка. *[Кадачыгаў] часамі запускаў руку туды, куды толькі дзяржава права на доступ мела і распараджацца магла.* Лецка. **ЗАПУСЦІЦЬ РУКУ** *ў што, куды. Зак. Да гэтай зімы млынам загадваў Вавілаў швагер Ігнат. Не столькі загадваў, колькі п'янстваваў. А там і ў «хунты» руку запусціў.* Кудравец.

ЗАПУСЦІЦЬ • **ЗАПУСЦІЦЬ ЛЯШЧА**. *Зак. да* **ЗАПУСКАЦЬ ЛЯШЧА**.
ЗАПУСЦІЦЬ РУКУ *ў што, куды. Зак. да* **ЗАПУСКАЦЬ РУКУ** *ў што, куды.*

ЗАПЫЛІЎСЯ • *З'явіўся* **НЕ ЗАПЫЛІЎСЯ**. *Акал. Праст. Жарт. ці іран.* Раптоўна, нечакана ці якраз тады, калі пра каго-н. гаварылі, успаміналі. *Здароў быў, Гардзей! З'явіўся — не запыліўся. Ад'еўся, значыць, на матчыных харчах? Глянь ты, ажно шчокі блішчаць, нібы алеем намазаныя...* Б.Стральцоў. *Той [Ціхмановіч] біцца да ўсіх лез. Хацелі нават у міліцыю здаць... А вось і ён, з'явіўся не запыліўся.* Супрунчук. *Дзверы адкрыла жонка. — Ну вось. Нарэшце. З'явіўся — не запыліўся, — і з усмешкай дадала: — А мы тут цябе зачакаліся.* Вархеновіч.

ЗАРА • **НІ СВЕТ НІ ЗАРА**. Гл. свет.

ЗАРАЗ • **ВОЗ І ЗАРАЗ ТАМ**. Гл. воз.

ЗАРАСЛА • **СЦЕЖКА ЗАРАСЛА** *да каго, да чаго, куды.* Гл. сцежка.

ЗАРАСЛО • **БЫЛЛЁМ ЗАРАСЛО́ (ПАРАСЛО́)**. *Зак. Разм. Часцей ужыв. у форме пр. пры дзейн., выраж. займ.* гэта, тое, усё, яно. Даўно забыта. **Сін.**: <з> вадой сплыў; кануць у лету. *Даўно гэта было і быллём зарасло.* Пестрак. *Дуняша, мілая!.. Усё быллём парасло, а пры ўсіх тут скажу... І я твайго Паўла кахала.* Ракітны. *Жыві сабе, гадуй унукаў. А тое, што было, пачынае быллём зарастаць.* Новікаў. *Не быў я ў свеце бабылём і ты не будзеш, братка, пакуль не зарасла быллём салодкая загадка...* Вітка.

ЗАРЖАВЕЕ • **НЕ ЗАРЖАВЕ́Е** *за кім. У безас. ужыв. Праст.* Кім-н. будзе вернута, кампенсавана, адплачана. Пра тое, што было ўзята, патрачана і пад. **Сін.**: не прападзе *за кім*; не стане *за кім. — У мяне знойдзецца [пачастунак], Міхаіл Васільевіч. — Нялоўка гэта. Ну, але за мной не заржавее...* Радкевіч. *Таварыш электрык! У нас суседзі зверху дзень шахцёра адзначалі. Зноў люстра не вытрымала. Зазірніце на мінутку. За намі не заржавее. Усё роўна за кошт суседзяў.* «ЛіМ».

ЗАРУБІЦЬ • **ЗАРУБІ́ЦЬ (ЗАСЯЧЫ́) <САБЕ́> НА НО́СЕ** *<што>. Зак. Часцей у заг. л. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Цвёрда запомніць. **Сін.**: завязваць вузялок; запісаць на лбе; матаць <сабе> на вус *што. Вось што, брат Дарвідошка, слухай і зарубі сабе на носе: ты прывядзеш вартавому маладзіцу.* Колас. *Калі вернешся ў вёску, не скончыўшы інстытута, — не прыму нават і ў свінаркі, зарубі сабе гэта на носе!* Карпюк. *Падумай і запомні: калі будзеш і далей нявестку крыўдзіць... Зарубі на носе!* Якавенка. *— Ёсць — пяць сутак, таварыш палкоўнік! — І засячыце на носе, малодшы... — Ёсць — засячы на носе! — бадай, весела адказаў я...* Шамякін. *«А што, нельга?» Тады Зазыба пад-*

ступіўся: «Засячы сабе на носе — другі раз па руках палучыш!» Чыгрынаў. *Засячы сабе на носе: добрых сабак не бывае.* «ЛіМ».

ЗАРЫ • **АД (З) ЗАРЫ́ ДА ЗАРЫ́**. *Акал. Разм.* **1**. Увесь дзень, з раніцы да вечара (рабіць што-н.). **Сін**.: ад відна да цямна; ад расы да расы; ад цёмнага да цёмнага; ад цямна да цямна (у 1 знач.). **Ант**.: ад відна <і> да відна; ад зары да зары (у 2 знач.); ад цямна <і> да відна. *[Ганка:] А што гэта за жыццё ў нас будзе? Ты будзеш рыбу лавіць ад зары да зары, а мяне што чакае?* В.Вольскі. *Усіх сваіх хатніх [стары Карнач] ганяў на работу з зары да зары, наймаў, хоць і здалёку, кабет і мужчын...* Нёманскі.

2. Усю ноч, з вечара да раніцы (рабіць што-н.). **Сін**.: ад відна да відна; ад цямна <і> да відна. **Ант**.: ад відна да цямна; ад зары да зары (у 1 знач.); ад расы да расы; ад цёмнага да цёмнага; ад цямна да цямна (у 1 знач.). *У кожнага салаўя, ад зары да зары, песня непаўторная.* Танк. *[Дзяўчыне] цяжка было расставацца ў той ранак.. з сінявокім каханым, гулялі з якім ад зары да зары.* Ляпёшкін.

ЗАРЫЦЦА • **ЗАРЫЦЦА НОСАМ** *у што.* Гл. зарыць.

ЗАРЫЦЬ • **ЗАРЫ́ЦЬ (ЗАРЫ́ЦЦА) НО́САМ** *у што. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Упасці ніцма куды-н. (ад удару або спатыкнуўшыся). **Сін**.: заараць носам *што, у што*; з капылоў <далоў> (у 1 знач.); з капытоў <далоў>; з катушак далоў; рыць носам *што. [Грэнадзёр] штурхануў ад сябе [дворніка]. Той прабег, не ўтрымаўся і зарыў носам.* Лобан. *Бяжыць усё Мікола. Дык ён [салдат] трэці раз як намерыўся, як даў, дык Мікола носам у снег зарыў.* Крапіва. *На грэблі, ля моста, [Лявон] зачапіўся за ламачыну і ледзь носам не зарыў у гразь.* Кудравец. *Клікнуў пан служкаў, выкінулі яны Гаўрылку ў двор, аж той, бядак, у зямлю носам зарыўся.* «Маладосць».

ЗАРЭЖ • **ХО́ЦЬ <ТЫ́> ЗАРЭ́Ж**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. Разм.* Выказванне немагчымасці зразумець, успомніць, зрабіць, выканаць што-н. **Сін**.: хоць забі. *Сам, нябож, я добра знаю, што з гарэлкі свет гарыць... Тфу, паскудства! Тфу, брыдота! Хоць зарэж, — не буду піць!* Колас. *Пад гарою ў селяніна конь прыстаў дарэшты: бедны змучыўся, ні з месца, хоць яго зарэж ты!* Купала.

ЗАРЭЗАЦЬ • **БЕЗ НАЖА ЗАРЭЗАЦЬ** *каго. Зак. да* **БЕЗ НАЖА РЭЗАЦЬ** *каго.*

ЗАРЭЗУ • **ДА ЗАРЭ́ЗУ** *трэба, патрэбна. Акал. Разм.* Крайне, надзвычайна (трэба хто-, што-н.). *Нам пісьменныя людзі да зарэзу патрэбны.* Машара. *Усім да зарэзу патрэбна была пераправа, каб з берага на бераг перакідваць дружыны.* Карпюк. *[Жлукта:] А якой вы дапамогі хочаце ад мяне? [1-ы кліент:] Пяць бочак цэменту. Трэба да зарэзу.* Крапіва.

ЗАСВІСТАЦЬ • **ЗАСВІСТАЦЬ У КУЛАК**. *Зак. да* **СВІСТАЦЬ У КУЛАК**.

ЗАСВЯРБЕЛІ • **РУКІ ЗАСВЯРБЕЛІ** *ў каго.* Гл. рукі.

ЗАСВЯРБІЦЬ • **ЯЗЫК ЗАСВЯРБІЦЬ** *у каго, каму.* Гл. язык.

ЗАСЕСЦІ • **ЗАСЕСЦІ <ЦВІКОМ> У ГАЛАВЕ** *ў каго, чыёй. Зак. да* **СЯДЗЕЦЬ <ЦВІКОМ> У ГАЛАВЕ** *ў каго, чыёй.*

ЗАСЕЯНАЕ • **НЕ ПОЛЕ ЗАСЕЯНАЕ** *каго.* Гл. насеяна.

ЗАСКАКАЦЬ • **ЗАСКАКА́ЦЬ (ЗАТАНЦАВА́ЦЬ) ПАД ДУ́ДКУ** *чыю, каго. Зак. Разм. Часцей неадабр. ці іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ва ўсім падпарадкоўваючыся каму-н., пачаць выконваць чыю-н. волю. *І пан, калі нам пашанцуе, пад нашу дудку за-*

танцуе: няпраўда — згіне племя злое! Колас. *[Янка:] Глядзі, як паны пад маю дудку заскакалі!* В.Вольскі.

ЗАСКВАРЫЦЬ • **ЯМУ ЗАСКВА́РЫЦЬ**. *Зак. Абл. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загінуць, быць пахаваным. **Сін.**: загрымець касцямі (у 1 знач.); злажыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе*; класці галаву *за каго, за што дзе*; легчы касцьмі (у 1 знач.); легчы трупам; ляжаць у <сырой> зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; парыць зямлю; парыць косці *дзе*; парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі. *— А ты, старая ведзьма, чаго тут растапырылася? — пагнаў другі [паліцай] старую Тэклю. — Хочаш таксама яму засквaрыць?!* Карпюк. *— Дарэчы, выпусцілі тых з Зарачан, што не выйшлі на работу?.. — Дзе ты бачыў? Мо даўно яму засквaрылі!* «Маладосць».

ЗАСКОКВАЮЦЬ • **ШАРЫКІ ЗА РОЛІКІ ЗАСКОКВАЮЦЬ** *у каго.* Гл. шарыкі.

ЗАСКОЧЫЦЬ • **РОЗУМ ЗА РОЗУМ ЗАСКОЧЫЦЬ** *у каго.* Гл. розум.

ЗАСЛАНІЦЬ • **ЗАСЛАНІЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. да* **ЗАСЛАНЯЦЬ ВОЧЫ** *каму.*

ЗАСЛАНІЦЬ < УВЕСЬ, БОЖЫ> СВЕТ *каму. Зак. да* **ЗАСЛАНЯЦЬ < УВЕСЬ, БОЖЫ> СВЕТ** *каму.*

ЗАСЛАНЯЦЬ • **ЗАСЛАНЯ́ЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Пазбаўляць каго-н. здольнасці правільна разбірацца ў чым-н. **Сін.**: сляпіць вочы *каму* (у 2 знач.). **ЗАСЛАНІЦЬ ВОЧЫ** *каму. Зак. — А пісьмо ж, папера ёсць? Як закрыць паперу? — Гляджу... засланіла табе вочы папера...* Місько. *Не думай, калі ласка, што Навуменка засланіў мне вочы на больш важныя рэчы, ні ў якім разе.* Радкевіч.

ЗАСЛАНЯ́ЦЬ <УВЕ́СЬ, БО́ЖЫ> СВЕ́Т *каму. Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Станавіцца пастаянным клопатам, мэтай і пад., прымушаючы каго-н. забываць пра ўсё іншае, не заўважаць іншага. **Сін.**: засціць свет *каму. — Я не супраць багацця, але каб яно свет не засланяла, — вёў сваё Сяргей Пятровіч.* Шахавец. **ЗАСЛАНІЦЬ<УВЕСЬ, БОЖЫ> СВЕТ** *каму. Зак. [Рыгор:] Ты мне свет засланіла. Праз цябе я нічога не бачу.* Крапіва. *Дзіця засланіла Клаўдзіі Аляксееўне ўвесь свет. Кожны ўскрык яго балюча адбіваўся ў сэрцы маці.* Карпюк. *Ты, бацька, толькі і глядзіш коней. Ужо яны табе і божы свет засланілі.* Адамчык. *[Лёня:] Грошы, грошы, грошы! Яны засланілі свет! Няўжо, тата, ты за гэта ваяваў і быў паранены?* Гіль.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Станавіцца перашкодай для каго-н. у ажыццяўленні якіх-н. намераў, планаў. **Сін.**: абразаць крылы *каму, у каго*; завязваць свет *каму* (у 1 знач.); звязваць па руках і нагах *каго*; звязваць рукі *каму;* падразаць крылы *каму.* **Ант.**: развязваць рукі *каму.* **ЗАСЛАНІЦЬ <УВЕСЬ, БОЖЫ> СВЕТ** *каму. Віктару ўвесь свет засланіла Максімава звальненне. Эгаістычна засланіла: ён толькі і думаў, што пра Зарэчны раён.* Шамякін.

ЗАСЛОНА • **ДЫМАВА́Я ЗАСЛО́НА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Маскіроўка, падман, наўмыснае адцягванне ўвагі ад чаго-н. **Сін.**: адвод вачэй; гульня ў ката і мышку; навешванне лапшы на вушы; пацёмкінская вёска; пусканне пылу ў вочы; пусканне туману; траянскі конь (у 1 знач.). *[Сурміла] чалавек не дурны, ведае, чым у рэшце рэшт усё можа скончыцца — бясконца нельга шукаць нейкія аб'ектыўныя прычыны. Вось і спатрэбіўся адцягваючы манеўр, дымавая заслона, якой можа*

быць арганізацыйная перабудова... Блакіт. *У ходзе следства і суда дымавая заслона рассеялася, і хапугі паўсталі такімі, якімі былі.* «Звязда».

ЖАЛЁЗНАЯ ЗАСЛО́НА. *Мн. не ўжыв. У ролі розн. чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Самаізаляцыя, сур'ёзныя перашкоды ў кантактах (пераважна паміж дзяржавамі). — *Балуюць вас. Я за ўсё жыццё за мяжу ні разу не выехаў. — Бо была жалезная заслона.* Шамякін. *Жалезная заслона ў канцы васьмідзесятых гадоў была ўжо добра такі прыўзнята.* «Настаўн. газ.»

<НІБЫ́, ЯК> ЗАСЛО́НА СПА́ЛА (УПА́ЛА) З ВАЧЭ́Й *у каго, чыіх. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. стала зразумелым тое, што раней было тайным, незразумелым. *Выкладжыў ён [студэнт] мне ўсё як на далоні: адкуль і зямля ўзялася, як на ёй розныя жывёліны, а пасля і чалавек з'явіўся, і як людзі сталі выдумляць розных багоў і кланяцца ім. У мяне нібы заслона спала з вачэй.* Крапіва. *Таццяна помніць, як у яе адразу спала заслона з вачэй.., як яна імкнулася хоць і на Рыгору выказаць усю сваю ласку, увесь імпэт растаптанага даўно пачуцця.* Нёманскі. *Дык вось з кім звеў мяне лёс! Мікола Баркевіч... З вачэй маіх раптам нібы ўпала заслона, і замест пажылога капітана я на хвіліну ўбачыў кучаравага светлавалосага юнака ў форме марака Чарнаморскага флоту.* Шашкоў.

ЗАСЛОНУ • **ПАД ЗАСЛО́НУ**. *Акал. Функц. не зам.* У самым канцы (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: на закуску. *Няма ў вас жалю, Клаўдзія Аляксееўна. Пад заслону столькі назапасілі ўсяго.* Ліпскі. *Заключныя раздзелы манаграфіі выклікаюць такое адчуванне, нібыта яе аўтарка пад заслону аказалася ў палоне дачаснай стомленасці ці то страціла тую цікавасць, якая надавала кнізе вартасць і арыгінальнасць.* «ЛіМ».

ПРЫЎЗНІМАЦЬ ЗАСЛОНУ *над чым.* Гл. прыўзнімаць.

ЗАСМЯЮЦЬ • **КУРЫ ЗАСМЯЮЦЬ** *каго.* Гл. куры.

ЗАСНУЦЬ • **ЗАСНУ́ЦЬ ВЕ́ЧНЫМ СНО́М**. *Зак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Тут жа побач з камандзірам заснуў вечным сном і яго бліжэйшы памочнік Коля Харошаў.* Лынькоў. *Заснула вечным сном старая маці, патух нявыплаканых слёз агонь...* Звонак.

ЗАСНУ́ЦЬ НАВЕ́КІ. *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; ла-

жыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Апавядалі, што хворых на пранцы ў моцнай ступені адтуль ужо зусім не выпушчаюць: даюць ім «соннага» (морфію ці чаго), пакуль, бедная, спіць-спіць і так засне навекі.* Гарэцкі. *У дзесяты клас перайшла, а вучыцца ў ім ужо не змагла — той восенню і заснула навекі...* Гіль.

ЗАСОХНУЦЬ • **ЗАСОХНУЦЬ НА КОРАНІ**. *Зак. да* **ЗАСЫХАЦЬ НА КОРАНІ**.

ЗАСПЯВАЦЬ • **ЗАСПЯВАЦЬ ЛАЗАРА**. Гл. запець.

ЗАСТАВАЦЦА • **ЗАСТАВА́ЦЦА (АСТАВА́ЦЦА) БЕЗ НО́Г**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна стамляцца, знемагацца ад хадзьбы. **Сін.**: валіцца з ног <*ад чаго*>; выбівацца з сіл (у 1 знач.); высалапіць язык; збівацца з ног; зямлі не чуць пад сабой (у 2 знач.); ледзь ногі цягаць (у 1 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 1 знач.); ледзь шоры цягаць; на нагах не трымацца; не чуць ні рук ні ног; не чуць ног. *Я ў вас так, дзеткі, папытаю: хто такі ў калгасе пастух? Камандзір над войскам. Яму і стратэгію трэба мець сваю, і тактыку... Ого — без стратэгіі! І сам вымерхаешся, як чорт, без ног застанешся, і бычкі-цяляткі будуць галадаць.* Міська. **ЗАСТАЦЦА (АСТАЦЦА) БЕЗ НОГ**. *Зак. [Кацярына Іванаўна:] Без ног асталася. Увесь горад абышла.* Палескі.

ЗАСТАВА́ЦЦА (АСТАВА́ЦЦА) БЕЗ РУ́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна стамляцца, знемагаць ад работы. **ЗАСТАЦЦА (АСТАЦЦА) БЕЗ РУК**. *Зак. — Навошта мне важдацца з гэтай кудзеляй, — гаварыла цётка Куліна. — Трапі, чашы, прадзі — без рук застанешся. А пасля яшчэ крукам гніся над кроснамі.* Жычка. *— Не трэба, — папрасіла яна [Зося] Валю, якая, ускалыхваючы дзіця, хадзіла па пакоі, — прывыкне. Потым без рук астанешся...* Карпаў.

ЗАСТАВА́ЦЦА ЎБАКУ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічым не выяўляць сваёй зацікаўленасці ў чым-н., не мець ніякага дачынення да чаго-н. **Сін.**: заставацца ў баку *ад чаго*; стаяць убаку; стаяць у баку *ад чаго*. *Цяпер часамі трапляюць на сцэну спектаклі легкаважныя, невыразныя па творчай задуме. Пры гэтым драматургі калі-нікалі лічаць за лепшае заставацца ўбаку, не выяўляе сваёй аўтарскай пазіцыі.* «ЛіМ». **ЗАСТАЦЦА ЎБАКУ**. *Зак. Цяпер жа ў Каржакевіча намер быў адзін: застацца ўбаку, паказаць, што ён тут нічым не зацікаўлен.* Крапіва.

ЗАСТАВА́ЦЦА Ў БАКУ́ *ад чаго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не прымаць непасрэднага ўдзелу ў чым-н., не мець ніякага дачынення да чаго-н. **Сін.**: заставацца ўбаку; стаяць убаку; стаяць у баку *ад чаго*. *Ён не можа больш чакаць, не можа больш заставацца ў баку ад барацьбы, ён, сын пралетара, Лукаша Дроба.* Самуйлёнак. *Не можа не трывожыць і тое, што некаторыя выпускнікі школ маюць прагалы ў ведах, а прафсаюзныя арганізацыі застаюцца ў баку ад такога сур'ёзнага пытання.* «Настаўн. газ.» **ЗАСТАЦЦА Ў БАКУ** *ад чаго. Зак. Лісанскі пан не застаўся ў баку ад тае ліхаманкі.* Карамазаў.

НЕ ЗАСТАВА́ЦЦА Ў ДАЎГУ́. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адказваць, адплачваць каму-н. тым самым (адносінамі, учынкам і пад.). **Сін.**: плаціць той жа манетай *каму*. *І калі на тым беразе хто-небудзь выкідваў фацэтнае каленца, то і на гэтым знаходзіўся штукар, які не заставаўся ў даўгу, аж са скуры вылузваўся, а свайго дамагаўся!* Макарэвіч. **НЕ ЗАСТАЦЦА Ў ДАЎГУ**. *Зак. І вось гэтыя хлопцы як убачылі, што на іх школу і на іхняга Алеся Іванавіча насеў гэты Каін з немцамі, рашылі таксама не застацца ў даўгу.* Быкаў. *Зак. [Гардзіюк:] Ну, гэта ўжо прыемны*

кампімент. [Каліберау:] Я не для кампімента. [Гардзіюк:] Тым больш прыемна. Але і я ў даўгу не застануся. Кампімент я вам скажу праз газету. Макаёнак.

ЗАСТАЛАСЯ • **АДНА НАЗВА ЗАСТАЛАСЯ** *ад чаго.* Гл. званне.

ЗАСТАЛІСЯ • **<АДНА> СКУРА ДЫ КОСЦІ ЗАСТАЛІСЯ** *на кім, у каго, ад каго.* Гл. скура.

АДНЫ ЎСПАМІНЫ ЗАСТАЛІСЯ *ад каго, ад чаго.* Гл. успаміны.

<ТОЛЬКІ> АДНЫ ВОЧЫ ЗАСТАЛІСЯ ў *каго.* Гл. вочы.

ЗАСТАЛОСЯ • **АДНО ЗВАННЕ ЗАСТАЛОСЯ** *ад чаго.* Гл. званне.

ЖЫВО́ГА МЕ́СЦА НЕ ЗАСТАЛО́СЯ. *У безас. ужыв. Разм.* **1**. *на кім.* Хто-н. вельмі моцна збіты, знявечаны. **Сін**.: жывога месца няма (у 1 знач.). — *Спаласуй ёй плечы, каб жывога месца не засталося! — загадаў пан.* Карпюк. *[Іван:] Усе бакі паадбіваў сабе, жывога месца не засталося. Хоць гвалт крычы.* Васілёнак.

2. *у чым, дзе.* Што-н. поўнасцю разбурана, знішчана. **Сін**.: жывога месца няма (у 2 знач.). *Потым бомбы сыплюцца цяжкім градам на зранены, бездапаможны горад, у якім і так ужо не засталося жывога месца.* Дамашэвіч. *Раніцай у час артналёту здавалася — жывога месца на тым баку не асталося.* Навуменка.

СУХОГА РУБЦА НЕ ЗАСТАЛОСЯ *на кім.* Гл. няма.

ЗАСТАНЕЦЦА • **МО́КРАГА МЕ́СЦА НЕ ЗАСТАНЕ́ЦЦА (НЕ ЗАСТАЛО́СЯ)** *ад каго, ад чаго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-, што-н. будзе знішчана. Нярэдка як пагроза. **Сін**.: мокрае месца застанецца *ад каго, ад чаго. Нашы слаўныя воіны такога аганьку падкінулі пад гэты «кацёл», што ад усяе велізарнай арміі фельдмаршала Паўлюса толькі пара пайшла. Нават мокрага месца не засталося...* Крапіва. *Гэты «статыстычны аптымізм» настолькі пераканаўчы, што ад яго не застанецца і мокрага месца пры сустрэчы з жывымі фактамі польскай рэчаіснасці.* Таўлай.

МОКРАЕ МЕСЦА ЗАСТАНЕЦЦА *ад каго, ад чаго.* Гл. месца.

ЗАСТАЎКІ • **НА ЎСЕ́ ЗАСТА́ЎКІ**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі гучна, голасна (храпці, захрапці). **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю іванаўскую (у 1 знач.); на ўсю моц (у 3 знач.); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *Пчолкі гудуць пад вішняю, а пад яблынькаю Хвёдар Руцкі храпе на ўсе застаўкі.* Чорны. *Сафрон лёг, не запальваючы агню, і адразу захроп на ўсе застаўкі.* Чарнышэвіч. *Чаравака нічога не чуў, заліваўся храпам, як кажуць, на ўсе застаўкі.* Пестрак. — *А што Буркун і Аўдошка? Спяць? — Храпуць на ўсе застаўкі.* Савіцкі.

2. Вельмі хутка, імкліва (бегчы, ехаць і пад.). **Сін**.: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант**.: як чарапаха. *Панас пёр на ўсе застаўкі.* Бядуля. *Салаўёвы байцы падкідалі ў топку дровы і*

падвясельвалі машыніста: «Круці, Гаўрыла!», «Дуй на ўсе застаўкі!» І той круціў. Цягнік імчаўся праз густую шэрую слату. Грахоўскі.

3. Вельмі моцна, празмерна (хваліць, расхвальваць і пад.). **Сін**.: на ўсе лады (у 3 знач.). *Архіп Мікуць пачаў хваліць на ўсе застаўкі Свірыда Лопуха.* Сабаленка. *Калі сват яго на ўсе застаўкі расхвальваў, Казік сядзеў моўчкі і толькі моршчыўся ад гэтай пахвальбы, нібы ад болю.* Дайліда.

4. Як толькі можна (рабіць што-н.). **Сін**.: на поўную катушку (у 3 знач.); на поўную сілу (у 2 знач.); на ўсю жалезку (у 1 знач.); на ўсю іванаўскую (у 2 знач.); па самае годзе (у 1 знач.); па самае нельга; па самае не хачу. *Што б там ні было, а ў панядзелак трэба ехаць. Так што ты, таварыш Алесь, націсні там на ўсе застаўкі ў сельсавеце, каб да нядзелі нам разлічыцца.* Чорны. *У крайнім выпадку разумней было б спыніць спадарожнае таксі і на ўсе застаўкі газаваць і ляцець на завод.* Макарэвіч.

5. Шырока, прыветліва (смяяцца, усміхацца). **Сін**.: на ўвесь рот (у 2 знач.); на ўсе трыццаць два <зубы>. — *Во, ліха матары, здаравіла які! — на ўсе, як кажуць, застаўкі ўсміхнуўся Мікола, паказваючы на Свярдзёлка.* Брыль.

ЗАСТАЦЦА • **ЗАСТАЦЦА БЕЗ НОГ**. *Зак. да* **ЗАСТАВАЦЦА БЕЗ НОГ**.
ЗАСТАЦЦА БЕЗ РУК. *Зак. да* **ЗАСТАВАЦЦА БЕЗ РУК**.
ЗАСТАЦЦА ЎБАКУ. *Зак. да* **ЗАСТАВАЦЦА ЎБАКУ**.
ЗАСТАЦЦА Ў БАКУ *ад чаго. Зак. да* **ЗАСТАВАЦЦА Ў БАКУ** *ад чаго.*
НЕ ЗАСТАЦЦА Ў ДАЎГУ. *Зак. да* **ЗАСТАВАЦЦА Ў ДАЎГУ**.

ЗАСТУКАЦЬ • **ЗАСТЎКАЦЬ ВА ЎСЁ ДЗВЕ́РЫ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць часта, настойліва звяртацца з просьбамі да каго-н. *Сёлета настаўнік у сваіх дамаганнях атрымаў значную дапамогу ад камсамольскай ячэйкі і ад сельсавета новага складу. Націснулі што называецца на ўсе кнопкі, застукалі ва ўсе дзверы.* Крапіва.

ЗАСТУПАЦЬ • **ЗАСТУПА́ЦЬ ДАРО́ГУ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Перашкаджаць дзейнасці каго-н. **Сін**.: даваць падножку *каму*; падстаўляць ножку *каму*; перабягаць дарогу *каму*; псаваць абедню *каму*; ставіць падножку *каму*; ставіць палкі ў кола *каму, чаго*; станавіцца на дарозе *чыёй, каму, чаму*; станавіцца папярок дарогі *каму, чыёй*; стаяць на дарозе *чыёй, у каго*; стаяць папярок дарогі *каму, каго*. **Ант**.: саступаць з дарогі (у 2 знач.); сыходзіць з дарогі. *Бывае так, што чалавек табе ніколі, як кажуць, не заступаў дарогу, а ты яго няўзлюбіш па нейкім прадчуванні.* Марціновіч. — *Вось і добра, мой дарагі, — сказаў палкоўнік. — Люблю разумных людзей. Наколькі гэта магчыма, стараюся такім людзям дарогі не заступаць...* Самуйлёнак.
ЗАСТУПІЦЬ ДАРОГУ *каму. Зак.*

ЗАСТУПІЦЬ • **ЗАСТУПІЦЬ ДАРОГУ** *каму. Зак. да* **ЗАСТУПАЦЬ ДАРОГУ** *каму.*

ЗАСТЫЛА • **КРОЎ У ЖЫЛАХ ЗАСТЫЛА** *ў каго.* Гл. кроў.

ЗАСЦІЦЬ • **ЗА́СЦІЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пазбаўляць каго-н. здольнасці правільна разбірацца ў чым-н. **Сін**.: засланяць вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 2 знач.). — *Можа, княгіня здагадваецца? — Дзе там, гонар засціць вочы. Яна ў нас такая высакародная, такая выхаваная...* Кавалёў. *Яны пасадзілі [Яўнута] у вязніцу, на смех усяму княству. І міжволі помста засціла яму вочы, а сілы нібы прыбывалі.* Іпатава.

ЗА́СЦІЦЬ СВЕ́Т *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Рабіць чыё-н. жыццё пакутным, бязрадасным. **Сін**.: засланяць свет *каму* (у 1

знач.). *Чалавек, які гаворыць пра тое, што яму набалела., засціла яму свет, заўсёды гаворыць горача, прачула, пераканаўча і шчыра.* Дуброўскі. *Сказаць, што палягчэла на душы, — не скажаш. Але не засталося той гнятлівай асуджанасці, якая засціла свет [Ніне Ягораўне].* Новікаў.

ЗАСЫПКУ • Пытанне **НА ЗАСЫПКУ**. *Азн. Разм.* Складанае (пытанне), на якое цяжка адказаць. — *Пытанне на засыпку, як кажуць студэнты, — азвалася яна ўрэшце. — Што на яго адказаць, дык я і не ведаю. Ці ты спытаўся так, не падумаўшы?* Дамашэвіч.

ЗАСЫХАЦЬ • **ЗАСЫХА́ЦЬ НА КО́РАНІ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Паступова пагаршаючыся, даходзіць да заняпаду. *Часцей за ўсё прычыны недахопаў не падсякаюцца, каб усё негатыўнае адразу ж засыхала на корані.* «Звязда». **ЗАСОХНУЦЬ НА КОРАНІ**. *Зак.* — *Так то яно так, — сказаў Пракаповіч, — але вам трэба на нешта рашацца. Бо засохнеце на корані.* Радкевіч.

ЗАСЯЧЫ • **ЗАСЯЧЫ <САБЕ> НА НОСЕ**. Гл зарубіць.

ЗАТАІЦЬ • **ЗАТАЇ́ЦЬ (СТАЇ́ЦЬ) ДЫХА́ННЕ**. *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Прыціхнуць у вялікім напружанні, здзіўленні і пад. *Не, Мінск не апусцеў, як здавалася на першы погляд у пачатку акупацыі. Ён толькі затаіў дыханне.* Новікаў. *[Хірт:] У гэтыя цяжкія для нас дні свет затаіў дыханне, чакае, што будзе далей пад Масквой...* Маўзон. *Мы яшчэ доўга, затаіўшы дыханне, слухалі, што робіцца каля нас.* Няхай. *Стаіўшы дыханне, выслухалі мы словы суровай праўды.* Шамякін. *[Шура] круціў за рычажкі, а ўсе, стаіўшы дыханне, чакалі, калі пачнецца перадача.* Навуменка.

ЗАТАНЦАВАЦЬ • **ЗАТАНЦАВАЦЬ ПАД ДУДКУ** *чыю, каго.* Гл. заскакаць.

ЗАТКНІ • **ЗАТКНІ́ ГА́ЎКАЛА (ХАЙЛО́, ХАЛЯ́ВУ)**! *Зак. Праст. Груб.* Ужыв. пры (адсутным) дзейн. са знач. асобы. Замоўкні. *[Банкір:] Не прыставай. [Шусцік:] Не саромейся, тут усе свае. [Банкір:] Заткні гаўкала, кажу.* Крапіва. *[Кацярына:] Не гнявi бога, Піліп! За грахі твае ён пакараў нас! [Піліп:] Заткні хайло!.. Знайшла месца.* Шамякін. — *Маглі б, зразумела, абслужыць васпана па вышэйшай катэгорыі, але... — Ладна, заткні халяву...* Місько.

ЗАТКНУЦЬ • **ДУШУ́ ЗАТКНУ́ЦЬ** *чым. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Закусіць, заесці што-н. выпітае. *[Скіба:] Ну, за такіх, як ваш Даніла, [вып'ем]. [Дзед Бадыль:] Ды ўжо ж, калі так наважылі... Падай, унучка, чым душу заткнуць.* Крапіва. *Стась падышоў да стала, паставіў паўлітэрку.., папрасіў: «Пашукай, Надзя, чым душу заткнуць»...* Сіняўскі.

ЗАТКНУЦЬ ГОРЛА *каму, каго.* Гл. затыкаць.

ЗАТКНУЦЬ ДЗІРКІ *кім, чым, у чым, дзе.* Гл. затыкаць.

ЗАТКНУ́ЦЬ ЗА ПО́ЯС *каго. Зак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці (рэдка) неадуш. прадмета. Перасягнуць, перавысіць у чым-н. **Сін.**: даць фору *каму*; наставіць нос *каму*; падцерці нос *каму*. *Валодзя быў хлопец такі, што адарві ды падай: ён і ў танцы, ён і ў пяшчотах, і ў гарачых, як прысак, словах — ва ўсім заткнуў за пояс ціхмянага Болеся.* Сабаленка. *Вось і жанчына, а любога хлопца за пояс заткне!* Ніканові́ч. *Багацце маючы такое, раўні не знаеш ты ў цане. На рынак выйшаўшы, за пояс Сібір Амерыку заткне.* Непачаловіч.

ЗАТКНУЦЬ РОТ *каму. Зак. да* **ЗАТЫКАЦЬ РОТ** *каму.*

ЗАТЛУМІЦЬ • **ЗАТЛУМІЦЬ ГАЛАВУ** *каму.* Гл. задурыць.

ЗАТОЕНЫМ • **З ЗАТОЕНЫМ ДЫХАННЕМ.** Гл. дыханнем.

ЗАТРЭСЛІСЯ • **ПАДЖЫЛКІ ЗАТРЭСЛІСЯ** *ў каго.* Гл. паджылкі.

ЗАТУМАНІЦЬ • **ЗАТУМАНІЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Зак. да* **ТУМАНІЦЬ ГАЛАВУ** *каму.*

ЗАТЫКАЙ • **ХО́ЦЬ <ТЫ́> ВУ́ШЫ ЗАТЫКА́Й.** *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Немагчыма слухаць што-н. (непрыемнае, бязладнае і пад.). *[Марыля:] Пішчэць толькі на скрыпачцы, ды і ўся з цябе тут рада і парада! Як цяпер во пішчыш ды пішчыш, хоць вушы затыкай.* Купала. *Розныя гамонкі... А з усіх галасоў такая каша, што хоць ты вушы затыкай.* Калюга. *І хутка пачалася такая страляніна, што хоць ты вушы затыкай.* Лынькоў.

ЗАТЫКАННЕ • **ЗАТЫКА́ННЕ ДЗІ́РАК** <*у чым*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Ліквідаванне якіх-н. недахопаў, прагалаў у чым-н.

ЗАТЫКА́ННЕ РО́ТА (РАТО́Ў). *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Праст. Неадабр.* Забарона свабодна выказваць свае думкі. **Сін.**: зацісканне рота.

ЗАТЫКАЦЬ • **ЗАТЫКА́ЦЬ ГО́РЛА (ГЛО́ТКУ)** *каму, каго. Незак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Прымушаць замоўкнуць каго-н., не даваць гаварыць каму-н. **Сін.**: забіваць дух *каму*; закрываць рот *каму*; замазаць рот *каму*; затыкаць рот *каму*; наступаць на язык *каму*; павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму;* язык завязаць *каму.* **ЗАТКНУЦЬ ГОРЛА (ГЛОТКУ)** *каму, каго. Зак. Журавінка не прыслухоўваўся, што баба гаварыла, ён сваё думаў: «Ну вот, адной заткнуў горла...»* Лобан. *[Жыгліцкая:] Каб на каго другога нарвалася, дык хутка навучыў бы, як шанаваць матку, сумеў бы, як заткнуць жонцы глотку.* Козел.

2. <*чым*>. Улагоджваць, задобрываць каго-н. **ЗАТКНУЦЬ ГОРЛА (ГЛОТКУ)** *каму, каго. Зак. Падрос крыху Дзяніс. Стаў браць яго бацька сабе на падмогу. Але і ўдвух ніяк не могуць заткнуць горла сваім «дабрадзеям».* Крапіва. *Багаты кум заткне глотку беднага кума тым, што дасць яму каня на дзень, каб гной вывозіць на поле.* Бядуля. *— То праўда гэта, што будуць забіраць зямлю? — Можа быць, што праўда. Папоўшчыну спярша забяруць. Можа, ёю горла заткнуць.* Лобан.

ЗАТЫКА́ЦЬ ДЗІ́РКІ *кім, чым, у чым, дзе. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спехам ліквідоўваць няхватку, недахопы ў чым-н. **Сін.**: залатаць дзіркі *кім, чым, у чым. Старыя салдаты гавораць — не трэба ісці ў такія пісары. У час наступлення, калі не хапае людзей, імі затыкаюць дзіркі...* Навуменка. *[Шпіцу] дапамагала цэлая хеўра былых ваяк кайзера, якімі Гітлер затыкаў дзіркі, каб не браць з фронту маладзейшых.* Петрашкевіч. **ЗАТКНУЦЬ ДЗІРКІ** *кім, чым, у чым, дзе. Зак. Ніякім прачэсваннем тылу Гітлер не заткне дзірак на фронце.* Крапіва.

ЗАТЫКА́ЦЬ РО́Т *каму. Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прымушаць замоўкнуць каго-н., не даваць гаварыць каму-н. **Сін.**: забіваць дух *каму*; закрываць рот *каму*; замазаць рот *каму*; затыкаць горла *каму, каго* (у 1 знач.); наступаць на язык *каму*; павесіць замок на рот *каму*; укараціць язык *каму*; язык завязаць *каму. Тым, хто ганьбіў, з шляху зводзіў, затыкаў хто людзям рот, заяўляем смела: — Годзе! Смецце выкінем за плот.* Астрэйка. *— Дай чалавеку сказаць! — Што ты яму рот затыкаеш?* Шамякін. **ЗАТКНУЦЬ РОТ** *каму. Зак. — Заткніце вы яму рот! — крычаў Крывёнак. — Заткніце!.. Ну!* Быкаў.

ЗАТЫЧКА • **<АД> ПУСТО́Й (ПАРО́ЖНЯЙ) БО́ЧКІ ЗАТЫ́ЧКА.** *Вык. Разм. Неадабр.* Няўмелы, няўдалы чалавек, з якім ніхто не лічыцца. *Быць затычкай пустой бочкі — сорам вольнай грамадзе!* Купала. *— Бачыў, як Бузука паважаюць, — махае пугаю вет-*

фельчар, — не ад пустой бочкі затычка. Напішы [пра гэта]! Толькі праўду пішы... Шырко.

ЗАТЫ́ЧКА (ЗА́ТЫЧКА) ВА ЎСЕ́ ДЗІ́РКІ. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Той, кім часта замяняюць, падмяняюць іншых. *У кабінет, запыхаўшыся, уляцеў Дымка. — Дымка сюды, Дымка туды. Затычка ва ўсе дзіркі... — Нічога не зробіш. Людзей не хапае.* Прокша.

ЗАЎТРА • **НЕ СЁННЯ-ЗАЎТРА.** Гл. сёння.

ЗАЎТРАШНІ • **ЗАЎТРАШНІ ДЗЕНЬ.** Гл. дзень.

ЗАХАДЗІЛІ • **МУРАШКІ ЗАХАДЗІЛІ ПА ЦЕЛЕ** *у каго, каго, чым.* Гл. мурашкі.

ЗАХАДЗІЦЬ • **ЗАХАДЗІЦЬ ХОДЫРАМ.** Гл. хадзіць.

ЗАХВАРЭЦЬ • **ЗАХВАРЭ́ЦЬ НА ПА́НА.** *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачаць весці сябе высакамерна, фанабэрыста, выяўляючы нечаканыя звычкі, імкненні да роскашы і пад. **Сін.**: задраць нос; задраць хвост; закапыліць нос; падняць хвост; распусціць <павіны> хвост. *Нешта ты рана захварэў на пана.* Барадулін. *Бач, захварэў на пана... Няма таго, каб аддаць дабрыдзень, з людзьмі па-людску паздароўкацца...* Аношкін. *[У гасцініцы] ёсць нават і нумары-адзіночкі, люксы, у адным з якіх на два дні пасяліўся Круглік: захварэў чалавек на пана, закарцела пажыць з выгодамі.* Масарэнка.

ЗАХІСТАЛАСЯ • **КРЭСЛА ЗАХІСТАЛАСЯ** *чыё, пад кім.* Гл. крэсла.

ЗАХІСТАЎСЯ • **ГРУНТ ЗАХІСТАЎСЯ** *пад кім.* Гл. грунт.
ГРУНТ ЗАХІСТАЎСЯ ПАД НАГАМІ *чыімі, у каго.* Гл. грунт.

ЗАХОДАМ • **ЗА АДНЫ́М ЗАХО́ДАМ.** *Акал. Разм.* Заадно, адначасова з чым-н. іншым (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: за адным махам; за адным разам; за адным швом. *— Пайшлі ў дом... — У мяне няма часу, Магдуся. — Падсілкуешся з дарогі, і пагаворым за адным заходам.* Пальчэўскі. *Гаварыў найбольш Малінец, а ён калі пачынаў гаварыць, дык за адным заходам паспяваў разграміць і польскіх магнатаў, і англійскіх кансерватараў, і рэлігію з забабонамі, і бездарожжа.* Асіпенка.

ЗАХОДЗІЦЦА • **СЭРЦА ЗАХОДЗІЦЦА** *у каго.* Гл. сэрца.

ЗАХОДЗІЦЬ • **ДАЛЁКА ЗАХО́ДЗІЦЬ.** *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выходзіць за межы звычайнага, пераступаць граніцы дазволенага. **ДАЛЁКА ЗАЙСЦІ.** *Зак. Залескі зразумеў, што далёка зайшоў. Ён не хацеў ад камбрыга пачуць: «Я вамі не задаволены», што азначала ў лепшым выпадку атрымаць праборку.* Гурскі. *[Ягор Максімавіч:] Цікава, як яна тлумачыць гэты свой звышсучасны ўчынак? Якімі матывамі? [Дзімка:] Не думала, што так далёка зойдзе. Недарэчны выпадак.* Матукоўскі. *Ён, Глеб, першы адчуў, што ўсё зайшло далёка, і аднойчы прапанаваў Лізе пайсці ў ЗАГС і аформіць тое, што ў іх было.* Сачанка. — *Чаму ж ты мне раней нічога не сказала? — Не думала, што так далёка зойдзе... — Што ж цяпер рабіць?* Корбан.
ЗАХО́ДЗІЦЬ У ТУПІ́К. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Аказвацца ў цяжкім, бязвыхадным становішчы. **Сін.**: пападаць у пераплёт; папасціся ў нерат <ні ўзад ні ўперад>; трапляць у пастку; трапляць у тупік. *Рабочыя страцілі веру да лідэраў. І не ведалі, што ім рабіць. Зайшлі ў тупік...* Гарэцкі. **ЗАЙСЦІ Ў ТУПІК.** *Зак. Між тым пошукі нафты зайшлі ў тупік, і нехта павінен быў пакласці канец той няпэўнасці, што склалася ў канторы разведачнага бурэння...* Асіпенка.

ЗАХОДЗІЦЬ У ДУШУ *каго, чыю.* Гл. уваходзіць.
РОЗУМ ЗА РОЗУМ ЗАХОДЗІЦЬ *у каго.* Гл. розум.

ЗАХОДЗЯЦЬ • **ШАРЫКІ ЗА РОЛІКІ ЗАХОДЗЯЦЬ** *у каго.* Гл. шарыкі.

ЗАХОЧА • *Як* **ЗАХОЧА ЛЕВАЯ НАГА** *каго, чыя.* Гл. нага.

ЗАЦІСКАННЕ • **ЗАЦІСКА́ННЕ РО́ТА.** *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Прымушэнне не гаварыць што-н. нежаданае. **Сін.**: затыканне рота. *Не подласць, не справядлівасць, не заціскание рота, не здрада Алёнкі былі самымі жахлівымі ў гэтай гісторыі.* Караткевіч.

ЗАЦІСКАЦЬ • **ЗАЦІСКАЦЬ РОТ** *каму.* Гл. закрываць.

ЗАЦІСНУЦЬ • **ЗАЦІСНУЦЬ РОТ** *каму. Зак. да* **ЗАЦІСКАЦЬ РОТ** *каму.*

ЗАЦЯГВАЦЬ • **ЗАЦЯ́ГВАЦЬ (ПАДЦЯ́ГВАЦЬ) ПАЯСЫ́.** *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Адчуваць вострую нястачу, жыць у крайняй беднасці. **Сін.**: біцца як рыба аб лёд; свістаць у кулак. *З скаромным праца йдзе спарней, і сала з'еў бы я кусок, ды абагулілі свіней, і вось — падцягвай пасок.* Крапіва. **ЗАЦЯГНУЦЬ (ПАДЦЯГНУЦЬ) ПАЯСЫ.** *Зак.*

ЗАЦЮКАНЫ • **ЗАЦЮКАНЫ АПОСТАЛ.** Гл. апостал.

ЗАЦЯГНЕШ • **<І> НА ВЯРО́ЎЦЫ (ЛАНЦУГУ́) НЕ ЗАЦЯ́ГНЕШ** *каго куды. Зак. Часцей у 2-й ас. Часцей у абаг.-асаб. знач. Разм.* Сілай, просьбамі, перакананнем і пад. не прымусіш каго-н. аказацца дзе-н. **Сін.**: калом не загоніш *каго куды*; і пернікам не заманіш *каго, куды. [Жамейка:] А паліцаяў туды і на вяроўцы не зацягнеш. Дрыгва там.* Шушкевіч. *У такі атрад я не пайду. На вяроўцы не зацягнеце...* Навуменка. *І кляўся-прысягаўся [Плахінскі], што больш туды яго ніхто і на вяроўцы не зацягне.* Гарэцкі. *Моладзі ў клубе павінна перш за ўсё быць цікава. А калі паселіцца тут нудота, дык і на ланцугу туды нікога не зацягнеш.* «Маладосць».

ЗАЦЯГНУЦЬ • **ЗАЦЯГНУЦЬ ПАЯСЫ.** *Зак. да* **ЗАЦЯГВАЦЬ ПАЯСЫ.**

ЗАЦЯЦЬ • **ЗАЦЯ́ЦЬ РУ́КІ** *за што, дзе. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, часцей у адмоўн. ск. са словамі *няма, не было, не мець* і пад. Заняцца якой-н. карыснай працай як сродкам для існавання. **Сін.**: зачапіць рукі *за што*; прыкласці рукі *да чаго, дзе. [Сымон:] Я думаю! Гэта ж не жартачкі! — ад усяго адпрэчылі, і рук няма за што заняць. Кожны з розуму сойдзе.* Купала. *Што ж было рабіць малому? Рукі дзе яму заняць? Не йсці ж з бацькам жабраваць, здароваму, маладому.* Колас. — *Няхай яна не дажджэ, гэтая работа. Вельмі ж цяжка. — Але ж заработак, сынок, не той. Дый выўчышся, рукі можна было б за што заняць.* Мурашка. *Можа быць, што за гэтыя грошы бацька, не маючы дома за што рук заняць, рашыўся шукаць шчасця ў Сібіры.* Вітка.

ЗАЧАПІЦЬ • **ЗАЧАПІ́ЦЬ РУ́КІ** *за што. Разм. Зак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заняцца чым-н., знайсці які-н. занятак для сябе. **Сін.**: заняць рукі *за што, дзе*; прыкласці рукі *да чаго, дзе. Як яны [вопыт і ўмельства] прыйдуць, калі я от сеў за стол і не ведаю, за што зачаплю рукі.* Сабаленка. — *Каровы не хочаш збываць? — Не хачу. Пайду на пенсію, за што рукі зачаплю?* Навуменка. *[Андрэй] стаіць на двары на ветры і не ведае, за што зачапіць рукі. Чакае, пакуль з хаты выйдзе Балюта і загадае.* Пташнікаў. *Прыйшла я дамоў з могілак і не ведаю, за што рукі зачапіць.* Кудравец.
<І> ПАЛЬЦАМ НЕ ЗАЧАПІЦЬ *каго.* Гл. крануць.

ЗАЧАРАВАНАЕ • **ЗАЧАРАВАНАЕ КОЛА.** Гл. кола.

ЗАЧМУРЫЦЬ • **ЗАЧМУРЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму.* Гл. задурыць.

ЗАЧЫНЕНЫ • **ДЗВЕРЫ ЗАЧЫНЕНЫ** *каму, перад кім.* Гл. дзверы.

ЗАЧЫНЕНЫХ • **ПРЫ ЗАЧЫНЕНЫХ ДЗВЯРАХ**. Гл. дзвярах.

ЗАЧЫНІЎСЯ • **СВЕТ ЗАЧЫНІЎСЯ** *каму, для каго.* Гл. свет.

ЗАЧЫНІЦЬ • **ЗАЧЫНІ́ЦЬ ДЗВЕ́РЫ З ТАГО́ БО́КУ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пакінуць памяшканне. Як патрабаванне, каб хто-н. зараз жа выйшаў адкуль-н. *Настаўнік смела ступіў крок наперад і спакойна, але рашуча прамовіў: — Зачыніце, калі ласка, пане аб'ездчык, дзверы з таго боку!* С.Александровіч. *Я вас папрашу, як кажуць, дзверы з таго боку...* Гаўрылкін. *— Дык разумнейце ж хутчэй!.. — Зачыніце дзверы з таго боку! — раўнуў на іх брыгадзір, і яго паслухаліся.* Быкаў.

ЗАЯВІЦЦА • **З ЯКІ́МІ ВАЧА́МІ ЗАЯВІ́ЦЦА** *да каго, куды. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Як павесці сябе пры сустрэчы з кім-н. з-за пачуцця сораму, няёмкасці, збянтэжанасці і пад. *— Што ты надумала? — спытаў Алесь, працягваючы руку. — З якімі вачыма я заяўлюся ў ваш дом?* Новікаў.

ЗАЯЗДЖАЮЦЬ • **ШАРЫКІ ЗА РОЛІКІ ЗАЯЗДЖАЮЦЬ** *у каго.* Гл. шарыкі.

ЗАЯЧАЯ • **ЗАЯЧАЯ ДУША**. Гл. душа.

ЗАЯЧЫ • **НА ЗАЯЧЫ СКОК**. Гл. скок.

ЗБАВЕННЯ • **ЯКАР ЗБАВЕННЯ**. Гл. якар.

ЗБАЛЕЦЬ • **ЗБАЛЕЦЬ ДУШОЙ** *за каго, за што, па кім, па чым.* Гл. балець.
ЗБАЛЕЦЬ СЭРЦАМ *за каго, за што, па кім, па чым.* Гл. балець.

ЗБАЎ • **БОЖА ЗБАЎ**. Гл. божа.

ЗБІВАЦЦА • **ЗБІВА́ЦЦА З ДАРО́ГІ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць весці няправільны, заганны спосаб жыцця, кепска паводзіць сябе. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); збівацца з толку (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). *Вы ж давер нясіце ў сэрцы, не збівайцеся з дарог, для таго, каб не паперцы — людзям кожны верыць мог.* Непачаловіч. **ЗБІЦЦА З ДАРОГІ**. *Зак. [Данута:] Дзякую за шчырасць... Ведаеце, мне таксама цяжка. Я збілася з дарогі...* Валасевіч.

ЗБІВА́ЦЦА З КАПЕ́ЙКІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заставацца без грошай. *Нагуляецца Ліза з Ральфам, а далей Лізін шлях — у магазін. Па грузінскае віно. Не было такога выпадку, каб яна збівалася з капейкі.* Лобач. **ЗБІЦЦА З КАПЕЙКІ**. *Зак. — Пётрык, — стаў на дарозе Сцяпан. Загаварыў рахмана: — Пазыч з паўрубля. Зусім збіўся з капейкі.. Адраблю ўвесну.* Далідовіч. *Я з капейкі збіўся, зарабіць я рад. — Ці няма работы? — «Асадзі назад!»* Колас.

ЗБІВА́ЦЦА З НАГІ́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да замяшання, разгубленасці; заблытвацца. **Сін.**: губляць галаву (у 1 знач.); збівацца з панталыку (у 1 знач.); збівацца з толку (у 1 знач.); збівацца з тропу (у 1 знач.). **ЗБІЦЦА З НАГІ**. *Зак. «Ну, а факультэт, гэта што такое?» Тут і сам Сцёпка з нагі збіўся, а бацька заўважыў: — Вось пайшлі словы — і мазгі на іх скруціш!* Колас. *Кожны камсамолец вызначыў сваё месца ў барацьбе за ўраджай, і наша задача — памагчы яму не збіцца з нагі.* Кухараў.

ЗБІВА́ЦЦА З НО́Г. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна стамляцца, змучвацца, вымотвацца (ад беганіны, клопатаў). **Сін.**: валіцца з ног <*ад чаго*>; выбівацца з сіл (у 1 знач.); высалапіць язык; заставацца без ног; зямлі не чуць пад сабой (у 2 знач.); ледзь ногі цягаць (у 1 знач.); ледзь стаяць на нагах (у 1 знач.); ледзь шоры цягаць; на нагах не трымацца; не чуць ног; не чуць ні рук ні ног. *[Поля:] Калі вы з ёй хварэеце — я з ног збіваюся.* Шамякін. **ЗБІЦЦА З НОГ**. *Зак. Паліцыя, эсэсаўцы збіліся з ног, шукаючы патаемных пуцін, па якіх разыходзіліся газеты.* Лынькоў. *Макар, там з ног збіліся, шукаючы цябе.* Сабаленка.

ЗБІВА́ЦЦА З ПАНТАЛЫ́КУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Даходзіць да замяшання, разгубленасці; заблытвацца. **Сін.**: губляць галаву (у 1 знач.); збівацца з нагі; збівацца з толку (у 1 знач.); збівацца з тропу (у 1 знач.). *Стройна апрацаваныя планы ламаліся пад націскам жывое сапраўднасці. Ганна збівалася з панталыку.* Гартны. **ЗБІЦЦА З ПАНТАЛЫКУ**. *Зак. Я не меў на тое ўліку, трохі збіўся з панталыку, ды к святочнаму я дню немцам падкладу агню.* Астрэйка.

2. *Неадабр.* Пачынаць весці няправільны, заганны спосаб жыцця, кепска паводзіць сябе. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з дарогі; збівацца з толку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). **ЗБІЦЦА З ПАНТАЛЫКУ**. *Зак. [Мікола:] Чорт яго ведае, як гэта здарылася... Працаднём гэтым ён [Пытляваны] мяне ашаламіў... А тут яшчэ ордэнам стаў спакушаць. Ці доўга з панталыку збіцца.* Крапіва.

ЗБІВА́ЦЦА З ТО́ЛКУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Даходзіць да замяшання, разгубленасці; заблытвацца. **Сін.**: губляць галаву (у 1 знач.); збівацца з нагі; збівацца з панталыку (у 1 знач.); збівацца з тропу (у 1 знач.). *Выйдзе [Сымон] уночы. Ціш на дварэ. Раптам як закукарэкае, дык саб'е з панталыку ўсіх пеўняў. Яны пачынаюць за ім кукарэкаць не ў пару. Разам з імі збіваюцца з толку і мужыкі і панскія чаляднікі.* Бядуля. **ЗБІЦЦА З ТОЛКУ**. *Зак.*

2. *Неадабр.* Пачынаць весці няправільны, заганны спосаб жыцця, кепска паводзіць сябе. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з дарогі; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). **ЗБІЦЦА З ТРОПУ**. *Зак. Міхась начытаўся, наслухаўся пра далікацтва. Во і не ўбачыў, як жонка збілася з толку.* Асіпенка.

ЗБІВА́ЦЦА З ТРО́ПУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Даходзіць да замяшання, разгубленасці; заблытвацца. **Сін.**: губляць галаву (у 1 знач.); збівацца з нагі; збівацца з панталыку (у 1 знач.); збівацца з толку (у 1 знач.). **ЗБІЦЦА З ТРОПУ**. *Зак. А хлопцы проста збілісь з тропу і ў нейкім страсе і ў захопу на дзядзьку-кухара глядзелі, як бы яны аслупянелі.* Колас. *— Га? Што? — добра яшчэ не раскурстаўся, збіўшыся з тропу, па-вясковаму пытаўся ваяка Заблоцкі.* Калюга.

2. *Неадабр.* Пачынаць весці няправільны, заганны спосаб жыцця, кепска паводзіць сябе. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з дарогі; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з толку (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). *— Даруйце! — прасіўся Пясецкі. — Збіўся з тропу. Выпраўлю памылку.* Гурскі. **ЗБІЦЦА З ТРОПУ**. *Зак.*

ЗБІВАЦЬ • **ЗБІВА́ЦЬ З ДАРО́ГІ** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Уздзейнічаць якім-н. чынам, схіляць да адыходу ад ранейшага, штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін.**: збіваць з панталыку *каго* (у 2 знач.); збіваць

з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго*; зводзіць з тропу *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.); круціць галаву *каму* (у 2 знач.). *[Дабрагост:] Па мне, дык лепей бы, каб стала доктаркай, але збіваць з дарогі — не хачу.* Гілевіч. **ЗБІЦЬ З ДАРОГІ** *каго. Зак. Дзядзечка, усё скажу, што ведаю. Збілі з дарогі мяне, дурня.* Колас. *Выбралі калінінцы за старшыню Івана Клакевіча, а нейкая цётка тут жа, на сходзе, кажа: «Ну што ж, сынок, мы будзем працаваць, а ты глядзі, каб і цябе не збілі з дарогі чарачка ды Людачка, як нашага Марцуля...»* Брыль.

ЗБІВА́ЦЬ З ПАНТАЛЫ́КУ *каго. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Выклікаць замяшанне, разгубленасць; заблытваць. **Сін**.: збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго*; збіваць з трыбу *каго*; каламуціць ваду (у 1 знач.); кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач). *[Буйкевіч:] Пачакай, Максім! Не збівай з панталыку...* Макаёнак. **ЗБІЦЬ З ПАНТАЛЫКУ** *каго. Зак. Вядома, ксёндз не пераканаў мяне, але збіў з панталыку. Я не меў аргументаў адбівацца.* Карпюк. *Калі пераставаў дождж і трохі цяплела, збітыя з панталыку бессняговем і ручаямі, вароны дружна, з карканнем пачыналі паднаўляць свае гнёзды — відаць, думалі, што прыйшла ўжо вясна.* Сіпакоў.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уздзейнічаючы якім-н. чынам, схіляць да адыходу ад ранейшага, штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін**.: збіваць з дарогі *каго*; збіваць з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго*; зводзіць з тропу *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.); круціць галаву *каму* (у 2 знач.). *[Дзед Бадыль:] З старасцянкаю знюхаўся, а яна яго з панталыку збівае. Глядзі, сынок, каб ты праз яе сабакам не стаў!* Крапіва. **ЗБІЦЬ З ПАНТАЛЫКУ** *каго. Зак.*

ЗБІВА́ЦЬ З ТО́ЛКУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Выклікаць замяшанне, разгубленасць; заблытваць. **Сін**.: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго*; збіваць з трыбу *каго*; каламуціць ваду (у 1 знач.); кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). *А ты ў сваёй злосці кажаш няпраўду. І не збівай з толку хлопца. Ды ты яго і не саб'еш.* Арабей. **ЗБІЦЬ З ТОЛКУ** *каго. Зак. Ну, цяпер я ўжо добра ведаю, што ворагу — капут... Прайграў вайну... Цяпер мяне ніхто з толку не саб'е...* Пестрак.

2. *Неадабр.* Уздзейнічаючы якім-н. чынам, схіляць да адыходу ад ранейшага, штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін**.: збіваць з дарогі *каго*; збіваць з панталыку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго*; зводзіць з тропу *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.); круціць галаву *каму* (у 2 знач.). *— Толькі ты не збівай цяпер з толку Галі, не ўмешвайся ў іх жыццё, — просіць Барыс. — Няхай яны ўжо цяпер хоць жывуць шчасліва...* Скрыган. **ЗБІЦЬ З ТОЛКУ** *каго. Зак.*

ЗБІВА́ЦЬ З ТРО́ПУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выклікаць замяшанне, разгубленасць; заблытваць. **Сін**.: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з трыбу *каго*; каламуціць ваду (у 1 знач.); кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Зіхатлівая прыгажосць гэтай дзяўчыны і незвычайная яе адвага ў гэтым іх болей чым складаным становішчы збівалі [Івана] з тропу.* Быкаў. **ЗБІЦЬ З ТРОПУ** *каго. Зак. Лукашык хацеў спачатку далажыць камбату па ўсіх правілах, але веставы сваім сыкам збіў яго з тропу.* Дамашэвіч. *Збілі з тропу Савосту росныя раніцы, змрочныя вечары.* Калюга.

ЗБІВА́ЦЬ З ТРЫ́БУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выклікаць замяшанне, разгубленасць; заблытваць. **Сін**.: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго*; каламуціць

ваду (у 1 знач.); кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). **ЗБІЦЬ З ТРЫБУ** *каго. Зак. Накрычаць, насварыцца на сына, спагнаць сваю бацькоўскую злосць хацеў Юстап Заблоцкі, але збіў яго з трыбу Савоста сваім пагардлівым, зморклівым такім абыходжаннем.* Калюга. *Пракоп перш — не то не пазнаў сына, не то ніякава[та]сць ад раптоўнасці збілі з трыбу старога — глядзеў на Гіляра нерміргаючымі вачыма.* Баранавых.

ЗБІРАЙ • **ХО́ЦЬ <ТЫ> ІГО́ЛКІ ЗБІРА́Й**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі відно, светла (дзе-н.). **Ант.**: хоць вока выкалі (у 1 знач.); хоць <ты> на воўка лезь. — *На вуліцы хоць іголкі збірай, — гаварыў ён. — У такую ноч мне хочацца некуды ісці — хоць на край свету.* Скрыган. *Гэта жахліва! Такая светлая ноч. У стэпе хоць ты збірай іголкі, а тут, на дарозе, танкі.* Быкаў. *Каб радасць, якая гарэла ў Віктаравым сэрцы, магла свяціцца, то ў яго пакоі і далёка навокал было б цяпер — хоць іголкі збірай.* Арабей.

ЗБІРАЦЦА • **ЗБІРА́ЦЦА З ДУ́МКАМІ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Засяроджвацца на чым-н., спрабуючы абдумаць, рашыць што-н. **САБРАЦЦА З ДУМКАМІ**. *Зак. Цяпер кагадзе прачытаў твой ліст і не магу ў гэты момант сабрацца з думкамі.* Чорны. *Генрых наважыўся абурыцца, запярэчыць, але Тодыеў ужо сабраўся з думкамі і спакойна прадаўжаў: — Паслухайце. Раскажу ўсё па парадку...* Гроднеў. У *мяне яшчэ ў запасе паўгадзіны, і я, ідучы ў школу, хоць з думкамі збяруся.* Палтаран.

ЗБІРА́ЦЦА З ДУ́ХАМ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераадольваючы страх, няўпэўненасць і пад., адважвацца на што-н. **Сін.**: збірацца з сіламі (у 2 знач.); набірацца духу. **САБРАЦЦА З ДУХАМ**. *Зак. [Ванда:] Хочаш ведаць усю праўду? Слухай! Толькі збярыся з духам, бо [я]шчэ памрэш! Ну, гатовая?* Карпюк. *«Хто гэта?» Людміла сабралася з духам. Што ж. Яна не будзе хлусіць, скажа, як ёсць. — Муж, — прагаварыла крыху холадна, але з пачуццём уласнай годнасці.* Арабей. *Іваноўскі сабраўся з духам, пераадолеў боль, баец падаў камандзіру лыжную палку, з дапамогай якой той нарэшце пераваліўся цераз бруствер.* Быкаў.

ЗБІРА́ЦЦА З СІ́ЛАМІ (З СІ́ЛАЙ). *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Станавіцца мацнейшым. **Сін.**: набірацца сілы (у 1 знач.); убірацца ў пер'е (у 1 знач.); убірацца ў сілу (у 1 знач.). *Збіраючыся з сіламі, не вялі баёў і партызаны.* Шахавец. **САБРАЦЦА З СІЛАМІ (З СІЛАЙ)**. *Зак. Нам толькі трэба разварушыцца, з сіламі сабрацца, падняць народную ярасць...* Гурскі. *Хутка нашы шуганунь іх [акупантаў], толькі з сіламі збяруцца.* Пальчэўскі.

2. Пераадольваючы страх, няўпэўненасць і пад., адважвацца на што-н. **Сін.**: збірацца з духам; набірацца духу. **САБРАЦЦА З СІЛАМІ (З СІЛАЙ)**. *Зак. Ідучы босымі нагамі па мёрзлай зямлі, часта яна [Гапка] спатыкалася і, сабраўшыся з сілаю, адыходзіла далей.* Галубок. *Трэба было супакоіцца, сабрацца з сілаю, суняць сэрца ў грудзях, каб ударыць без промаху.* Быкаў.

ЗБІРАЦЬ • **ЗБІРА́ЦЬ (ЗДЫМА́ЦЬ) ВЯРШКІ́**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Браць сабе лепшае, выгаднае, апярэджваючы іншых. **Сін.**: знімаць пенкі. — *Хіба яна пасаромеецца? То такая хітрая, прывыкла ўсё вяршкі збіраць... — Гэта хто прывык вяршкі збіраць? Я прывыкла?.. Ды калі б у мяне коні былі такія, як у цябе, я і гаварыць бы не стала нічога.* Мележ. *Ну, а калі тое [асушанае] балота, як і поле, знясілее, то куды вы тады паедзеце здымаць вяршкі? От я пра што!* Палтаран. **САБРАЦЬ (ЗНЯЦЬ) ВЯРШКІ**. *Зак.*

Час **ЗБІРА́ЦЬ КАМЯНІ́**. *Незак. Кампанент безас. вык. Функц. не зам.* (Час, пара) сумеснымі намаганнямі прыводзіць у пэўны парадак што-н. раней разбуранае, раскіданае, занядбанае і пад. Часцей пра мастацтва ці міждзяржаўныя адносіны. *Як апавядаюць старажылы вёскі, са стратай касцёла і царквы многія мясцовыя жыхары страцілі былыя духоўныя і гістарычныя каштоўнасці. Дык настаў час збіраць камяні.* «Звязда».

ЗБІЦЦА • **ЗБІЦЦА З ДАРОГІ**. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З ДАРОГІ**.
ЗБІЦЦА З КАПЕЙКІ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З КАПЕЙКІ**.
ЗБІЦЦА З НАГІ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З НАГІ**.
ЗБІЦЦА З НОГ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З НОГ**.
ЗБІЦЦА З ПАНТАЛЫКУ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З ПАНТАЛЫКУ**.
ЗБІЦЦА З ТОЛКУ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З ТОЛКУ**.
ЗБІЦЦА З ТРОПУ. *Зак. да* **ЗБІВАЦЦА З ТРОПУ**.

ЗБІЦЬ • **ЗБІЦЬ З ДАРОГІ** *каго. Зак. да* **ЗБІВАЦЬ З ДАРОГІ** *каго.*
ЗБІЦЬ З ПАНТАЛЫКУ *каго. Зак. да* **ЗБІВАЦЬ З ДАРОГІ** *каго.*
ЗБІЦЬ З ТОЛКУ *каго. Зак. да* **ЗБІВАЦЬ З ТОЛКУ** *каго.*
ЗБІЦЬ З ТРОПУ *каго. Зак. да* **ЗБІВАЦЬ З ТРОПУ** *каго.*
ЗБІЦЬ З ТРЫБУ *каго. Зак. да* **ЗБІВАЦЬ З ТРЫБУ** *каго.*
ЗБІЦЬ РОГІ *каму.* Гл. абламаць.

ЗБЛЫТАНЫ • **<УСЕ> КАРТЫ ЗБЛЫТАНЫ** *чые, каго.* Гл. карты.

ЗБЛЫТАЦЬ • **ЗБЛЫТАЦЬ <УСЕ> КАРТЫ** *каму, чые, каго.* Гл. блытаць.

ЗБОКУ • **ЗБО́КУ ПРЫПЁКУ (ПРЫПЁКА)**. *Прост.* **1**. *Акал.* Зусім недарэчы, недарэчна (быць, аказацца, знаходзіцца дзе-н. і інш.). — *Нашы людзі ўсюды, не шкадуючы сіл і энергіі, старанна працуюць!* — *«Правільна, — згадзіўся ў думках Чысцікаў, — а ты прымазаўся збоку прыпёку».* «Вожык». *Прыедзеш з жонкай да каго-небудзь у госці, а там тосты гавораць, чаркамі чокаюцца, а ты сядзіш збоку прыпёку, нібы жыхар з іншай планеты, і глытаеш кефір ці сыракваш...* Шахавец.
2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім непатрэбны, лішні, чужы. **Сін.**: прышый кабыле хвост; прышый-прысцягай. — *Дык ведаем, чаму нас кліча камандуючы?* — *Цімчук пацінуў плячамі. — Увогуле, ён хоча бачыць цябе. Я тут збоку прыпёку...* Левановіч. *Ведаў я гэтыя конікі: спецыяльна называюць вуліцы старымі назвамі, каб дазнацца, карэнны ты або так, збоку прыпёку...* Караткевіч. *Гісторыя гэта такая, што пачынаць гаворку пра яе давядзецца з сябе, хоць я тут, як кажуць, збоку прыпёка...* Васілёнак.
СТАЯЦЬ ЗБОКУ. Гл. стаяць.

ЗБОР • **ЗБО́Р-ДРУЖЫ́НА**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм.* Група людзей ці прадметаў, неаднародных па якіх-н. прыметах, якасцях. **Сін.**: збор-каляда. *«Акаўцы», калі і не вывучаць нават урока, усё роўна ўмеюць адказаць настаўніку. Яны ж не тое, што гэта самая збор-дружына 5 Б, або няхай сабе нават і 5 В.* Васілевіч. *«Бельгіец... Уцёк з нямецкай часці, прыстаў да нас. Партызаніць...» І тут збор-дружына!* Карпюк. *А хто ўсе гэтыя людзі ў камеры? Збор-дружына, не ведаюць адзін аднаго...* Міська. *У другой старане гэтаксама поўна розных збор-дружыны. Там і сена, і ячмень, канюшына, віка.* Калюга.
ЗБО́Р-КАЛЯДА́. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм.* Група людзей ці прадметаў, неаднародных па якіх-н. прыметах, якасцях. **Сін.**: збор-дружына. *Збор-дружына — зборышча*

розных людзей, яшчэ дакладней, — збор-каляда... Лужанін. *Гэты слоўнік — нейкая, кажучы ідыёмай, збор-каляда, кангламерат разнародных, неаднатыпных моўных адзінак, а часта і не моўных, а маўленчых, індывідуальна-аўтарскіх.* «Настаўн. газ.»

ЗБОРЫ • **У ЗБО́РЫ**. *У знач. вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У наяўнасці (быць). Пра ўсіх, хто павінен быць, хто павінен сабрацца. *Усе госці даўно былі ў зборы.., а губернатара ўсё не было.* Нёманскі. *[Ліда] прыйшла ўвечары, калі ўся яго сям'я была ў зборы.* Шамякін. *Азірнуўшыся, Барысаў убачыў, што ўсе камбаты і іх намеснікі былі ў зборы.* Дудо.

ЗБРОЮ • **ВАСТРЫЦЬ ЗБРОЮ**. Гл. вастрыць.

СКЛАДВАЦЬ ЗБРОЮ. Гл. складаць.

ЗБРОЯЙ • **БРАЗГАЦЬ ЗБРОЯЙ**. Гл. бразгаць.

ЗБЫВАЦЬ • **ЗБЫВА́ЦЬ З РУ́К**. *Незак. Разм.* **1.** *што.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прадаваць. **ЗБЫЦЬ З РУК** *што. Зак. [Лушка:] Збуду з рук агарод свой, карову, а печ табе перадам.* Макаёнак.

2. *каго, што.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Вызваляцца, адкарасквацца ад каго-, чаго-н. **Сін.**: збыць з галавы *што*; звальваць з плячэй *што*. **Ант.**: узвальваць на свае плечы *што*; узвальваць сабе на плечы *што*. **ЗБЫЦЬ З РУК** *каго, што. Зак. Тую работу, якая вымагала гэтай блізкасці, яны [Міхал і Зося] стараліся як мага хутчэй скончыць, збыць з рук.* Чорны. *Васіль неяк мітусліва, стараючыся не пазіраць у вочы, памагаў апранацца, праводзіў, знайшоў на вуліцы экіпажык, усадзіў яго [Алеся] і нават сам заплаціў наперад за праезд. Як кажуць, збыў з рук.* Далідовіч.

ЗБЫТУ • **НЕ ДАВАЦЬ ЗБЫТУ** *каму.* Гл. даваць.

ЗБЫЦЬ • **АБЫ́ ЗБЫ́ЦЬ З РУ́К**. *Акал. Разм. Неадабр.* Каб толькі адкараскацца ад чаго-н. *Кляновіч насупіўся і падумаў: «Яму абы збыць з рук. За зямлю, за яе ўраджайнасць ён не турбуецца».* Пестрак. *А толькі, заўважу вам, рамантуюць яны пагана. Абы з рук збыць, а вам трэба, каб трактар увесь год бегаў.* Асіпенка.

ЗБЫ́ЦЬ З ГАЛАВЫ́ *што. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вызваліцца, пазбавіцца ад чаго-н. непрыемнага. **Сін.**: звальваць з плячэй *што*; збываць з рук (у 2 знач.). **Ант.**: узвальваць на свае плечы *што*; узвальваць сабе на плечы *што*. *Хацеў бы збыць бяду з галавы, каб згубіць ці знарок кінуць дзе ў якую нетру-балота, дык ратунку няма — услед назад варочаецца.* Калюга. *Ляўчук, збыўшы з галавы той клопат з балотам, цяпер трохі паспакайнеў...* Быкаў. *Маці правяла іх [хлопцаў] і ўздыхнула: — Яшчэ адзін боль збыла з галавы — бульба пераарана.* Камейша.

ЗБЫЦЬ З РУК. *Зак. да* **ЗБЫВАЦЬ З РУК**.

ЗБЯЖЫЦЬ • **У ЛЕС НЕ ЗБЯЖЫЦЬ**. Гл. уцячэ.

ЗБЯРЭ • **<І> КАСЦЕ́Й НЕ ЗБЯРЭ́ (НЕ ЗБЯРЭ́Ш)**. *Зак. Часцей ужыв. у 2-й і 3-й ас. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Будзе знішчаны, загіне. Часцей як пагроза. **Сін.**: <і> зубоў не збярэш. — *Мартын! а бадай ты сказіўся! — радасна азваўся дзед Талаш і кінуўся да Мартына Рыля, таго самага Мартына, што пагражаў канвойніку-легіянеру піхнуць яго так, што той і касцей не збярэ.* Колас. *[Вальдэмар:] На фронце асталіся часці, яшчэ верныя Духоніну. Ён іх і пашле на Піцер. [Нікаля:] Можа скончыцца тым, што Духонін і касцей сваіх не збярэ пад Піцерам.* Губарэвіч. *Ідзі з поля! Не пойдзеш — касцей не збярэш!..* Галавач.

ЗБЯРЭШ • **<І> ЗУБО́Ў НЕ ЗБЯРЭ́Ш (НЕ ПАЗБІРА́ЕШ).** *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Будзеш знішчаны, загінеш ці атрымаеш вельмі моцны ўдар. Часцей як пагроза. **Сін.**: <і> касцей не збярэ. *Адчапіся! Бо як трэсну, то і зубоў не пазбіраеш.* Дунін-Марцінкевіч. *Ды ён табе як бразне — зубоў не збярэш. Я ведаю гэтага Курмышкавага каня.* Кулакоўскі.

ЗВАДЫ • **НІ ДА РАДЫ НІ ДА ЗВАДЫ.** Гл. рады.

ЗВАЛІ • **ПАМІНАЙ ЯК ЗВАЛІ.** Гл. памінай.

ЗВАЛІЛАСЯ • **<ЯК> ГАРА З ПЛЕЧ <ЗВАЛІЛАСЯ>** *у каго, з чыіх.* Гл. гара.

ЗВАЛІЎСЯ • **З НЕ́БА (З МЕ́СЯЦА) ЗВАЛІ́ЎСЯ (-ЛАСЯ, -ЛІСЯ).** *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. *Звычайна ўжыв. у пытальных ск.* Не разумееш таго, што відавочна ўсім. **Сін.**: як з месяца зваліўся. *Ты што, з неба зваліўся? Парадку не ведаеш?* Карпаў. *— А што за камітэт такі? — Гэ! Ды ты што — з неба зваліўся! Камітэт — гэта наша з табой зараз начальства.* Дайнека. *Вы што, малады чалавек, з неба зваліліся? Прагнозу не чулі? Не сёння-заўтра галашчок зямлю скуе — на бульбу ўсіх кінулі..* Кусянкоў. *Малады хлопец, ані чорта не ведае. З месяца зваліўся ці што?* Шынклер.

ЯК З МЕ́СЯЦА ЗВАЛІ́ЎСЯ (-ЛАСЯ, -ЛІСЯ). *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не разумееш таго, што відавочна ўсім. **Сін.**: з неба зваліўся. *Ну і дурань, наіўны дурань... Ты як з месяца зваліўся.* Асіпенка. *— Давайце нальём у бочкі вады ды прывязём... — Ты як з месяца зваліўся, — сказаў Віталь, — хто ж так каток залівае? Трэба, каб усюды аднолькава роўна, шлангам трэба, як у горадзе.* Саламаха.

ЯК КАМЕНЬ З ПЛЯЧЭЙ ЗВАЛІЎСЯ *ў каго.* Гл. камень.

ЯК КАМЕНЬ З СЭРЦА ЗВАЛІЎСЯ *ў каго.* Гл. камень.

ЯК (НІБЫ́) З НЕ́БА ЗВАЛІ́ЎСЯ (СПА́Ў, УПА́Ў). *Зак. М., ж., н.*; *адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Зусім нечакана, раптоўна з'явіўся, узнік. **Сін.**: як з-пад зямлі вырас. *Вясёлая, гаваркая, прынадная дзяўчына як з неба звалілася разам з бацькам сваім, новапрызначаным леснікам.* Мележ. *Калі пераверсці на золата гэтыя савецкія чырвонцы, дык будзе іх цэлых трыццаць рублёў — мікалаеўскім золатам. Ну, а на панскія злоты — яшчэ ў чатыры столькі больш. Як з неба гэта звалілася...* Брыль. *І ў гэты час, зусім нечакана, як з неба спаў, — прыкаціў, нарэшце, дзядуля з Сібіры...* Гарэцкі. *Юзік не ведаў, чым адказаць на такую дабрадзейнасць, якая нібы з неба ўпала і асвятліла радасцю яго надзеі, а жаданні ператварыла ў справу.* Мурашка.

ЗВАЛІЦЦА • **ВАРОНА З КАЛА ЗВАЛІЦЦА** *<дзе>.* Гл. варона.

ЗВАЛІЦЦА З НОГ *<ад чаго>. Зак. да* **ВАЛІЦЦА З НОГ** *<ад чаго>.*

ЗВАЛІЦЦА З ПЛЯЧЭЙ *чыіх, каго. Зак. да* **ЗВАЛЬВАЦЦА З ПЛЯЧЭЙ** *чыіх, каго.*

ЗВАЛІЦЦА НА ГАЛАВУ *чыю. Зак. да* **ЗВАЛЬВАЦЦА НА ГАЛАВУ** *чыю.*

ЗВАЛІЦЦА НА ПЛЕЧЫ *чые, каму. Зак. да* **ЗВАЛЬВАЦЦА НА ПЛЕЧЫ** *чые, каму.*

КАРОНА НЕ ЗВАЛІЦЦА *з каго.* Гл. карона.

ЗВАЛІЦЬ • **ЗВАЛІЦЬ З НОГ** *каго. Зак. да* **ВАЛІЦЬ З НОГ** *каго.*

ЗВАЛІЦЬ З ПЛЯЧЭЙ *што. Зак. да* **ЗВАЛЬВАЦЬ З ПЛЯЧЭЙ** *што.*

ЗВАЛІЦЬ У АДНУ КУЧУ *каго, што. Зак. да* **ВАЛІЦЬ У КУЧУ** *каго, што.*

ЗВАЛЬВАЦЦА • **ЗВА́ЛЬВАЦЦА (ВАЛІ́ЦЦА) НА ГАЛАВУ́** *чыю. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выпадаць на чыю-н. долю, абцяжарваючы каго-н. **Сін.**: звальвацца на плечы *чые, каму.* **Ант.**: звальвацца з плячэй чыіх. *Нечаканасць адна за другой звальваюцца на галаву ўвесь дзень.* Грамовіч. *Задумалася Тамашыха. І аж-*

но сама дзівілася, скуль можа брацца столькі бяды, столькі няшчасця, колькі ўсцяж валілася на яе галаву. Ядвігін Ш. **ЗВАЛІЦЦА НА ГАЛАВУ** *чыю. Зак. Выжмятнік толькі цяпер скеміў, што за ліха можа зваліцца на яго галаву.* Пташнікаў.

ЗВА́ЛЬВАЦЦА НА ПЛЕ́ЧЫ *чые, каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выпадаць на чыю-н. долю, абцяжарваючы каго-н. **Сін.**: звальвацца на галаву *чыю.* **Ант.**: звальвацца з плячэй *чыіх.* **ЗВАЛІЦЦА (УЗВАЛІЦЦА) НА ПЛЕЧЫ** *чые, каму. Зак. У адзін прыгожы і ласкавы вясновы дзень раптам нечакана-негадана зваліласся на Кастусёвы плечы трагічная вестка.* С.Александровіч. *З хвіліну [Васілец] сядзеў моўчкі, не могучы апаматацца. Зваліўся на плечы новы цяжар, вялікі клопат.* Далідовіч. *І здалося яму [Нікадзіму], быццам тое, што ён зрабіў і прыдбаў сваёй працай, цяпер бязлітасна ўзвалілася яму на плечы, запанавала над ім, гнетучы яго сваім невыносным цяжарам да зямлі.* Мік. Ткачоў.

ЗВА́ЛЬВАЦЦА (СПАДА́ЦЬ) З ПЛЯЧЭ́Й (З ПЛЕ́Ч) *чыіх, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пераставаць абцяжарваць каго-н. **Ант.**: звальвацца на галаву *чыю*; звальвацца на плечы *чые, каму. Жудасны цяжар прыгнечання спадае з плеч чалавека.* Чорны. **ЗВАЛІЦЦА (СПАСЦІ) З ПЛЯЧЭЙ (З ПЛЕЧ)** *чыіх, каго. Зак. Маці ж была занята з двума малодшымі братамі і на рабоце ў некалькіх канторах, дзе прыбірала памяшканні, таму радавалася, што хаця адзін сын зваліўся з яе плеч.* Радкевіч.

ЗВАЛЬВАЦЬ • **ЗВА́ЛЬВАЦЬ (СКІДА́ЦЬ) З ПЛЯЧЭ́Й (З ПЛЕ́Ч)** *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вызваляцца ад чаго-н. цяжкага, непрыемнага. **Сін.**: збываць з рук (у 2 знач.); збыць з галавы *што.* **Ант.**: узвальваць на свае плечы *што*; узвальваць сабе на плечы *што.* **ЗВАЛІЦЬ (СКІНУЦЬ) З ПЛЯЧЭЙ (З ПЛЕЧ)** *што. Зак. Трэба зразумець усю гэтую музыку, гэтую хітрую машыну, каб зваліць яе са сваіх плячэй.* Колас. *Гора кідаецца ў полымя бунтаў, каб скінуць з сваіх плячэй грахі нашых продкаў.* Галавач. *З прыўзнятым настроем ад урэшце скінутага з плячэй клопату ён [Анішчык] гаварыў лёгка, шчыра верачы ў тое, што абяцаў.* Быкаў.

ЗВАНІЦЫ • **БАЧЫЦЬ СА СВАЁЙ ЗВАНІЦЫ** *што.* Гл. бачыць.

ГЛЯДЗЕЦЬ СА СВАЁЙ ЗВАНІЦЫ *на каго, на што.* Гл. глядзець.

ЗВАНІЦЬ • **ЗВАНІ́ЦЬ (БІ́ЦЬ) ВА ЎСЕ́ ЗВАНЫ́**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Усім і ўсюды голасна расказваць (пра якія-н. весткі, чуткі і пад.). **Сін.**: з языка не спускаць *каго, што*; як у бубен біць; як у званы званіць. *Нездарма людзі ва ўсе званы звоняць, што ён [Мікіта] яшчэ тры гады назад, першы вярнуўшыся з бежанцаў, столькі набраў людскога дабра, што хопіць яму да смерці.* Пестрак. *І вось ужо неяк у канцы лета сельскія старасты ва ўсе званы зазванілі, каб людзі збіраліся ў чарговую нядзелю ў мястэчка, што там адбудзецца вялікі валасны сход.* Якімовіч.

2. *Неадабр.* Празмерна хваліцца чым-н. **Сін.**: біць у літаўры; трубіць у фанфары. *Летась [Сурміла] ва ўсе званы званіў, што збярэ на круг па сорак цэнтнераў збожжа. Ды лыткі тонкія, каб па сорак цэнтнераў узяць — ледзьве па дваццаць сабраў.* Блакіт. *На палетку ўрадлівым колас біў ва ўсе званы: — Я адзін, усім на дзіва, дам паўпуда збажыны!* Кляўко. *Пранырлівы, настырны, прабіўны, трубіў усім і біў ва ўсе званы, што ён не кампазітар — сіла!* Э. Валасевіч.

ЗВАНІ́ЦЬ У < РАЗБІ́ТЫ > ЛА́ПАЦЬ. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Балбатаць, балабоніць. **Сін.**: араць дарогі; біць язык аб зубы (у 2 знач.); блынды правіць; гарадзіць плот <*каму*>; круціць вала <за хвост> (у 2 знач.); ліць ваду; мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пе-

раліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму, пра каго, пра што*>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <*з кім*>; травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *— І чаго яна, сямігалоўка гэта, у разбіты лапаць звоніць? — апраўдваўся Лаўрэн.* Сіпакоў. *Пра вас на ўсіх скрыжаваннях у лапаць звоняць.* Асіпенка.

ЯК У ЗВАНЫ́ (ЗВО́Н) ЗВАНІ́ЦЬ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Голасна расказваць, настойліва распаўсюджваць (якія-н. весткі, чуткі і пад.). **Сін.**: званіць ва ўсе званы (у 1 знач.); з языка не спускаць *каго, што*; як у бубен біць. *Назаўтра Пятрусь Гвозд усім як у звон званіў, што бачыў чорта каля Кірылавай магілы.* Колас. *Назаўтра ўвесь Рагазін як у званы званіў, што мы з Марылькай пажаніліся, што я як бы ў прымы пайшоў, бо перабраўся на жытло да Марылькі.* Сабаленка. *А па Альхоўцы як у званы звонілі: Максім — настаўнік! Максім — настаўнік!* «Полымя».

ЗВАНКА • **АД ЗВАНКА́ ДА ЗВАНКА́**. *Акал. Разм.* Увесь пэўны тэрмін, ад пачатку да канца. *Я ўсё жыццё ў страі. Ды фронт яшчэ... Ад званка да званка...* Радкевіч. *— І ты... ваяваў супраць нас? — Прымусілі... — За гэта і атрымаў? — Дваццаць год. І адбухаў іх, як адзін дзень. Ад званка да званка.* Васілёнак. *Пётр Маркавіч.. сядзіць ад званка да званка на сваім рабочым месцы, як і работнікі бухгалтэрыі.* «Полымя».

ЗВАННЕ • **АДНО́ ЗВА́ННЕ ЗАСТАЛО́СЯ** *ад чаго*; **АДНА́ НА́ЗВА ЗАСТАЛА́СЯ** *ад чаго. У безас. ужыв. Разм.* Зусім нічога не захавалася ад чаго-н. **Сін.**: адны ўспаміны засталіся *ад каго, ад чаго. Могілак Наста ўжо не помніць, — адно званне ад іх асталося.* Пташнікаў. *Знешне машына нагадвала кучу металалому... Рама скасабочана. Капот пагнуты, лязгоча. Ад кузава адна назва засталася.* Мыслівец. *— Адна назва засталася ад нашага парку, — засмучона прамовіла Марынка.* Хадкевіч.

ЗВАННЯ • **І ЗВА́ННЯ** няма, не было. *Акал. Разм.* Зусім. **Сін.**: і ў паміне. *Знявагі і крыўды і звання няма там.* Крапіва. *[Сцяпан:] Раз сказаў, каб гэтага шэльмы і звання не было ў маёй хаце... Дык і не забывайся аб гэтым, каханенькая, родненькая...* Купала.

ЗВАНЫ • **БІЦЬ У ЗВАНЫ**. Гл. біць.

ЗАБІЦЬ У ЗВАНЫ НЕ ПАГЛЯДЗЕЎШЫ Ў СВЯТЦЫ. Гл. забіць.

ЗВАНІЦЬ ВА ЎСЕ ЗВАНЫ. Гл. званіць.

НЕ ЗІРНУЎШЫ Ў СВЯТЦЫ БІЦЬ У ЗВАНЫ. Гл. біць.

ТА́К ЗВА́НЫ. *Азн. Функц. не зам.* **1**. Які прынята называць пэўным чынам. *Так і астаўся Аляксандр Салавей камандзірам Бабруйскага караульнага батальёна. Яму адвялі так званыя чырвоныя казармы.* Грахоўскі. *Хату.. [Шарэйка] ставіў на так званыя дзве каморы, з прасторнымі сенцамі пасярэдзіне.* Чыгрынаў.

2. *Іран.* Які не заслугоўвае сваёй назвы. **Сін.**: у двукоссі. *У кніжачцы даваліся так званыя царскія рэформы ў зусім новым асвятленні.* Колас. *Утрох яны і будзілі штрафную, і клалі спаць, і кармілі, і вадзілі на працу, і займаліся з ёю так званай гімнастыкай.* Брыль.

ЯК У ЗВАНЫ ЗВАНІЦЬ. Гл. званіць.

ЗВАРОЧВАЦЬ • **ЗВАРО́ЧВАЦЬ З ДАРО́ГІ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Змяняць у горшы бок свае паводзіны. **ЗВЯРНУЦЬ З ДАРОГІ**. *Зак. [Кропля:] Я просты чалавек і даравацъ магу чалавеку простаму, цёмнаму, калі звярнуў той з дарогі. Ды і то... А тут, савецкі інжынер... быль начальнік...* Маўзон. *[Байкач:]*

Галушкін старшынёю працаваў. Але калі народ даведаўся, што ён звярнуў з дарогі, дык так наламаў бакі, што доўга не ачухаецца. Гурскі.

ЗВАРЫЦЬ • **ГАЛАВА ЗВАРЫЦЬ** *у каго, чыя.* Гл. галава.

ЗВАРЫЦЬ КАШУ *з кім.* Гл. зварыш.

ЗВАРЫШ • **КА́ШЫ НЕ ЗВА́РЫШ** *з кім. Зак. Часцей у 2-й ас. адз. і мн. ці ў форме інф. У абаг.-асаб. знач. ці пры дзейн. са знач. асобы. Разм. Неадабр.* Не дамовішся, не дойдзеш да згоды з кім-н. **Сін.**: піва не зварыш *з кім. [Моцкін:] Канешне, Сталярову з «Бальшавіка» пра гэта не заікайся — прынцыповы. З такім кашы не зварыш.* Макаёнак. — *Ат, кашы з табой не зварыш, — махнуў рукой Таранаў і сабраўся быў ісці, але неўзабаве перадумаў...* Пашкоў. — *Не, брат, з Аляксеем мы кашы не зварым, — падаў думку Максім. — Гультаяваты ён вельмі, ды і заробак яму не надта патрэбны.* Машара. — *Ну дык што, Франц Іосіфавіч? — запытаў Бернякові́ч, збіраючыся развітвацца — Відаць, мы з вамі кашы не зварым?* Якавенка. *Цяпер жа, прачытаўшы знаёмы подпіс пад аб'явай, Саколіч падумаў: «Відаць, не зварыць нам кашы з табой, шаноўны камандзір дывізіі, не з таго поля ты ягадка».* Лынькоў. — *Дзе ўзяла першую туфлю? — Дзе ўзяла, дзе ўзяла, — уздыхнула Зулька, зразумеўшы, што з Вовікам яна кашы не зварыць.* Казько. **ЗВАРЫЦЬ КАШУ** *з кім.* З супрацьлеглым знач. *А ці ўдасца з гэтымі летунамі зварыць кашу?* Аношкін.

ПІ́ВА НЕ ЗВА́РЫШ *з кім. Зак. Устар. Часцей у 2-й ас. адз. і мн. ці ў форме інф. У абаг.-асаб. знач. ці пры дзейн. са знач. асобы. Разм. Неадабр.* Не дамовішся, не дойдзеш да згоды з кім-н. **Сін.**: кашы не зварыш *з кім. Пан Зыгмусь цвёрда паставіў стаць на бок Алены, бо з Жарстаком піва не зварыш і з сялянамі яму не па дарозе.* Колас. **ЗВАРЫЦЬ ПІВА** *з кім.* З супрацьлеглым знач. *Ага, смяешся! Значыць, люб. Бадай, з табою зварым піва.* Крапіва. *Каб з кім другім, ці з ім зварыш піва... Ды і ці ахвота гаварыць з ім.* Лынькоў.

ЗВАЦЦА • **ЛЮДЗЬМІ́ ЗВА́ЦЦА**. *Незак. Часцей кампанент састаўн. імен. вык. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. сукупнасці асоб. Быць свабоднымі, шчаслівымі, займаць у жыцці належнае чалавеку месца. *А чаго ж, чаго захацелась ім, пагарджаным век, ім, сляпым, глухім? — Людзьмі звацца.* Купала. *Збылася мара паэта: беларусы сталі людзьмі звацца.* Чорны. *І на гэты раз В.Адамчык расказвае пра жыццё жыхароў былой Заходняй Беларусі, пра тых, хто імкнуўся «людзьмі звацца» і за гэта змагаўся.* Пашкоў. *Неўміручыя творы Крылова служылі і нашаму беларускаму народу, дапамагаючы змагацца супраць крыўды і прыгнёту, за чалавечую годнасць, за права людзьмі звацца.* Крапіва. *І мы, нашчадкі, удзячны бацькам, дзядам і прадзедам нашым, якія не скарыліся перад ворагамі, са зброяй у руках заваявалі права «людзьмі звацца».* Сачанка. *У беларускіх сатырычных казках, апавяданнях і анекдотах.. паказана барацьба сялянства за паляпшэнне свайго эканамічнага становішча, за права «людзьмі звацца», за вызваленне ад сацыяльнага прыгнёту.* Фядосік.

ЗВЕРХУ • **ГЛЯДЗЕЦЬ ЗВЕРХУ ЎНІЗ** *на каго, на што.* Гл. глядзець.

ЗВЕСІЦЬ • **ЗВЕСІЦЬ НОС**. *Зак. да* **ВЕШАЦЬ НОС**.

ЗВЕСЦІ • **ЗВЕ́СЦІ ВО́КАМ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Задрамаць. **Сін.**: зводзіць вочы. *Толькі [Ксеня] вокам звяла, дзяўчаты-таварышкі прыходзяць да Чвардоўскіх.* Калюга. *Ты ідзі ў клас на заняткі, а я буду спаць. Я за ўсю ноч і вокам не звёў.* Зарэцкі.

ЗВЕСЦІ ВОЧЫ. *Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ ВОЧЫ**.

ЗВЕСЦІ ДА НУЛЯ *што. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ ДА НУЛЯ** *што.*
ЗВЕСЦІ З ПОЛЯ *каго. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ З ПОЛЯ** *каго.*
ЗВЕСЦІ З РОЗУМУ *каго. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ З РОЗУМУ** *каго.*
ЗВЕСЦІ З ТРОПУ *каго. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ З ТРОПУ** *каго.*
ЗВЕСЦІ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. *Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**.
ЗВЕСЦІ НА НІШТО *што. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ НА НІШТО** *што.*
ЗВЕСЦІ РАХУНКІ *з кім. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ РАХУНКІ** *з кім.*
ЗВЕСЦІ СА СВЕТУ *каго. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ СА СВЕТУ** *каго.*
ЗВЕСЦІ Ў МАГІЛУ *каго. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ У МАГІЛУ** *каго.*
ЗВЕСЦІ Ў РОЖКІ *каго з кім. Зак. да* **ЗВОДЗІЦЬ У РОЖКІ** *каго.*

ЗВЕСЦІСЯ • **ЗВЕСЦІСЯ НА НІШТО**. *Зак. да* **ЗВОДЗІЦЦА НА НІШТО**.

ЗВІВАЦЦА • **ЗВІВА́ЦЦА ВУ́ЖАМ (-О́М)**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Хітрыць, спрытна выкручвацца. *[Ворагі] лісліва шыпелі, звіваліся вужам і ўпотайкі пырскалі ядам.* Крапіва.

ЗВІНЕЦЬ • **ЗВІНЕ́ЦЬ У ВУША́Х** *каму, чыіх, у каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Неадчэпна чуцца, з'яўляцца ў слыхавым уяўленні. **Сін.**: гучаць у вушах *чыіх, у каго*; стаяць у вушах *чыіх, у каго*; стаяць увушшу *каго. [Навум:] А яснавяльможны пан пісар так на яго крычаў, што аж мне ў вушах і цяпер звініць.* Дунін-Марцінкевіч. *Усю дарогу ў вушах звінела: «Синенький скромный платочек...»* Грахоўскі.

ЗВІХНУЦЦА • **ЗВІХНУЦЦА З РОЗУМУ**. Гл. сыходзіць.

ЗВІЦЬ • **З ВЕТРУ ВЯРОЎКІ ЗВІЦЬ**. *Зак. да* **З ВЕТРУ ВЯРОЎКІ ВІЦЬ**.
ЗВІЦЬ ГНЯЗДО *каму. Зак. да* **ВІЦЬ ГНЯЗДО** *каму.*
ЗВІЦЬ <СВАЁ> ГНЯЗДО. *Зак. да* **ВІЦЬ <СВАЁ> ГНЯЗДО**.

ЗВОДЗІЦЦА • **ЗВО́ДЗІЦЦА НА НІШТО́**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пазбаўляцца ўсякага значэння, сэнсу. **Сін.**: сыходзіць на нішто (у 2 знач.). *Тыя смеласць, размах, якія, напрыклад, закладзены ў матэрыяле нарыса «Каця Астаповіч», зніжаюцца такім стылем, а часта зводзяцца на нішто.* Чорны. *Нашы разлікі часам зводзяцца на нішто з-за паломкі станка і зацягнутага рамонту.* «Звязда». **ЗВЕСЦІСЯ НА НІШТО**. *Зак.*

ЗВОДЗІЦЬ • **ЗВО́ДЗІЦЬ ВО́ЧЫ (ВО́КА)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Драмаць, засынаць. **Сін.**: звесці вокам. *[Якуб Лакота] да рання не зводзіў вока.., пазіраючы штохвіліны, ці не сівее ўжо акно марудлівым зімовым зрокам.* Зарэцкі. **ЗВЕСЦІ ВОЧЫ (ВОКА)**. *Зак. Неяк раз, толькі пачынала днець, Мірон церабіўся дамоў — паспець звесці вочы, пакуль маці пачне штурхаць пад бок.* Кудравец. *Да святла яшчэ можна вочы звесці.* Лобан.

ЗВО́ДЗІЦЬ ДА НУЛЯ́ *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць усякага значэння, сэнсу. **Сін.**: зводзіць на нішто *што.* **ЗВЕСЦІ ДА НУЛЯ** *што. Зак. Рыгор тут жа пачаў меркаваць, што зрабіць, каб абхітрыць немцаў і звесці да нуля выгоды ад іх тактыкі.* Краўчанка.

ЗВО́ДЗІЦЬ З ПО́ЛЯ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Пазбаўляць здольнасці цвяроза разважаць, адмоўна ўздзейнічаць на каго-н. **Сін.**: збіваць з дарогі *каго*; збіваць з панталыку *каго* (у 2 знач.); збіваць з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з тропу *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.); круціць галаву

каму (у 2 знач.). *[Альжбета:] З кім ты гэтак намурзаўся?.. [Сцяпан:] Хто з сватам, хто з сваціяй, а як Сцяпан Крыніцкі, дык з родным зяцем. [Альжбета:] Такі праўду кажуць, што гарэлка людзей з поля зводзіць. Калі ж ты ўспеў яго нажыць?.. Дачка яшчэ замуж не выйшла, а бацька ўжо зяця мае!* Купала. **ЗВЕСЦІ З ПОЛЯ** *каго. Зак.*

ЗВО́ДЗІЦЬ З РО́ЗУМУ *каго. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна раздражняць, злаваць, хваляваць. **ЗВЕСЦІ З РОЗУМУ** *каго. Зак. [Марыля:] Але вось што: прысягні, што гэта няпраўда, што ты сама туды не хадзіла! Прысягні! Іначай і мяне з розуму звядзеш...* Купала.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Выклікаць пачуццё захаплення, моцна зачароўваць. **ЗВЕСЦІ З РОЗУМУ** *каго. Зак. Куды там! Такая, як твая сакратарка, любога з розуму звядзе.* Шамякін.

ЗВО́ДЗІЦЬ З ТРО́ПУ (З ПУЦІ́) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адмоўна ўздзейнічаючы на каго-н., штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін**.: збіваць з дарогі *каго*; збіваць з панталыку *каго* (у 2 знач.); збіваць з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.); круціць галаву *каму* (у 2 знач.). *[Цімок:] Зноў ідзеш жонку маю з тропу зводзіць?* Лобан. **ЗВЕСЦІ З ТРОПУ (З ПУЦІ)** *каго. Зак. [Марфа Пятроўна:] Мне цікава ведаць, хто каля майго парога швэндаецца. [Броня:] Знаёмая Паўла Андрэевіча... [Марфа Пятроўна:] Звядуць яны яго з пуці. Гэта ўжо як піць даць.* Крапіва. *Звёў ты мяне з пуці, п'яніца!.. Разарыў ты мяне.* Каваль.

ЗВО́ДЗІЦЬ КАНЦЫ́ З КАНЦА́МІ. *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Задавальняць жыццёвыя патрэбы, знаходзячы выйсце з цяжкага матэрыяльнага становішча. **Сін**.: сточваць канцы з канцамі (у 1 знач.). *І вось каб неяк зводзіць канцы з канцамі, прылаўчыліся мы хадзіць на чыгуначную станцыю разгружаць вагоны.* Сачанка. *Калгас наш у той час, як кажуць, ледзь-ледзь канцы з канцамі зводзіў* «Полымя». **ЗВЕСЦІ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**. *Зак.*

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераадольваючы якія-н. перашкоды, спраўляцца з цяжкасцямі. **Сін**.: звязваць канцы з канцамі; сточваць канцы з канцамі (у 2 знач.). *Сяргея Круцяля.. усё збіраліся замяніць кім-небудзь іншым у краме. Але столькі было розных спраў, ды і сам Сяргей заўсёды неяк спрытна зводзіў канцы з канцамі, што яго пакінулі ў спакоі, і ён прагандляваў да самай вайны.* Лынькоў. **ЗВЕСЦІ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**. *Зак. [Сцяпан] навучыўся самаўпраўнічаць. Прыпісваць каму-нікаму з даярак малако, а каб звесці канцы з канцамі — спісваць гэтае малако на кармленне цялят.* Палтаран.

ЗВО́ДЗІЦЬ НА НІШТО́ *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць усякага значэння, сэнсу. **Сін**.: зводзіць да нуля *што*. *[Антэк:] Вось-вось, такія, як ты, зводзяць на нішто ўсе нашы намаганні.* Зуб. **ЗВЕСЦІ НА НІШТО** *што. Зак. Цяпер усіх нас аб'яднала адна вялікая мэта, якая на нішто звяла розніцу ў нашых характарах, думках, манерах і прывычках.* Жураўскі.

ЗВО́ДЗІЦЬ РАХУ́НКІ *з кім. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Помсціць каму-н., расквітвацца з кім-н. **Сін**.: адпякаць пірагі *каму*; даваць адлуп *каму*; даваць здачы *каму*. *Не будзем зводзіць рахункі, капітан... Я рады, што мы сталі з вамі таварышамі.* Гамолка. **ЗВЕСЦІ РАХУНКІ** *з кім. Зак. Гітлераўскія прыхвасні — стараста з паліцэйскімі — звялі свае даўнія рахункі і з маім бацькам — закатавалі ў гестапаўскай турме.* Вітка. *Праз сорак год рахункі звесці са мной спрабуе паліцай!* «ЛіМ».

ЗВО́ДЗІЦЬ СА СВЕ́ТУ *каго. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даводзіць да смерці, гібелі; знішчаць каго-н. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую

губерню *каго*; вымаць душу з *каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *Рыгорка мой прапаў. Мала што могуць зрабіць з ім? Ці ж навіна, калі зводзяць са свету, у каменных мяшках гнояць, а то і губяць жывасілам...* Гартны. **ЗВЕСЦІ СА СВЕТУ** *каго. Зак. Аставайся тут і чакай наказу, каго тут звесці са свету. Толькі пасля гэтага цябе або я, або хто іншы праўдзе туды пацалаваць Хурса ў руку за падараваны хутар.* Чорны. *Князь Георгій, унук таго самага князя, які майго бацьку са свету звёў, ездзіць сабе на багатым кані, упіраючыся ў бокі...* Самуйлёнак.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Адмоўна ўздзейнічаючы на каго-н., штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін**.: збіваць з дарогі *каго*; збіваць з панталыку *каго* (у 2 знач.); збіваць з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго*; зводзіць з тропу *каго*; круціць галаву *каму* (у 2 знач.). *Ты мая жонка... І на развод з табою я не падаваў. А калі цябе гэты злодзей са свету зводзіць, то ідзі на яго малако...* Лобан. **ЗВЕСЦІ СА СВЕТУ** *каго. Зак. Адумаецца і мой [сын] пасля арміі. Жадом зажадае вучыцца далей... Каб толькі гарэлка са свету не звяла... Во дзе бяда... Ці мода, ці пошасць — каб выпіць! Адзін не п'е, няма яшчэ такое звычкі, а ў кампаніі — атлёт...* Місько.

ЗВО́ДЗІЦЬ У МАГІ́ЛУ (У ДАМАВІ́НУ) *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Даводзіць да смерці, гібелі каго-н. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **ЗВЕСЦІ Ў МАГІЛУ (У ДАМАВІНУ)** *каго. Зак. Вечныя турботы без пары звялі ў магілу бацьку.* Чорны. *Меў дзетак — вось сына забрала вайна; другога машына ў магілу звяла.* Галубок. *Унадзіўся на Зялёную вуліцу стратны тыфус, шмат людзей звёў у магілу.* Ваданосаў. *На другім годзе пачалася Марыля першым дзіцем. Але і гэта не ратавала яе ад здзеку. На восьмым месяцы сталася тая бяда, што звяла яе ў дамавіну.* Брыль.

ЗВО́ДЗІЦЬ У РО́ЖКІ *каго з кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць сутычку каго-н. з кім-н. **ЗВЕСЦІ Ў РОЖКІ** *каго з кім. Зак. Відаць было, што.. Грамабой хоча перацягнуць на свой бок «небеднату» і звесці ў рожкі з Тодарам і з усёю бядняцкаю часткаю вёскі.* Крапіва.

НЕ ЗВО́ДЗІЦЬ ВАЧЭ́Й *з каго, з чаго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на каго-, што-н. **Сін**.: есці вачамі *каго, што*; не адрываць вачэй *ад каго, ад чаго* (у 2 знач.); не спускаць вачэй *з каго, з чаго* (у 1 знач.); не спускаць з вачэй *каго, што* (у 1 знач.). *Непадалёку стаяла стройная бландынка і, як зачараваная, слухала музыку і не зводзіла вачэй з музыканта.* Колас. *Чаго ты на мяне глядзіш? Вачэй не зводзіш?* Чорны. *Віктар сядзеў нерухома, не зводзячы вачэй з агню.* Маўр.

2. Пільна сачыць, назіраць за кім-, чым-н. **Сін**.: не спускаць вачэй *з каго, з чаго* (у 2 знач.); не спускаць з вачэй *каго, што* (у 2 знач.). *Да нас у госці май прыходзіць і аглядае рубяжы, дзе пагранічнік наш не зводзіць вачэй з варожае мяжы.* Купала. *Цэлыя суткі*

пасля аперацыі Іван Нічыпаравіч не зводзіў вачэй з хворага. Якімовіч. *Я да болі сціскаў ручку паваротнага механізма, не зводзячы вачэй са стрэлкі азімута.* Шамякін.

ЗВОДЗЯЦЦА • **КАНЦЫ З КАНЦАМІ НЕ ЗВОДЗЯЦЦА** *у каго, дзе.* Гл. канцы.

ЗВОН • **ЗВО́Н У ЗВО́Н** *жыць (пражыць). Акал. Разм.* Вельмі дружна, у поўнай згодзе. **Сін.**: душа ў душу (у 1 знач.); на адну нагу (у 1 знач.); у ладу <*з кім*>; як песню пець. **Ант.**: на нажах *з кім*; як кот з сабакам. *Сем'і — іхняя і цётчына — жылі душа ў душу, звон у звон; Амброж, бывала, заходзячы да Ясевых у двор ці ў хату, каб слова сказаць ці пачуць або з патрэбаю якою, любіў пахваліцца: «Добра, як сусед блізка і пералаз нізка!»* Янкоўскі.

ЧУЦЬ ЗВОН ДЫ НЕ ВЕДАЦЬ ДЗЕ ЁН. Гл. чуць.

ЯК ЗВО́Н. *Азн. і вык. Разм. Адабр.* Новы, нядаўна пабудаваны і добры. Пра хату, дом. **Сін.**: як шклянка. *З крадзенага лесу [Сенька] хату адгрукаў як звон.* Краўчанка. *Пад вечар і дах накрыты. Стаіць хата як звон.* Грахоўскі. *Сам Цімчук зажыў так, што дай бог кожнаму чалавеку. Пяцісценка ў яго — як звон.* Рылько. *— Скажы, Гэля, як там Маня? — Жыве. Хату зрабілі новую. Як звон. І ў хаце хораша.* Янкоўскі.

ЗВЯДЗЕННЕ • **ЗВЯДЗЕ́ННЕ КАНЦО́Ў З КАНЦА́МІ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Пераадольванне якіх-н. перашкод, узгадненне розных бакоў чаго-н.

ЗВЯДЗЕ́ННЕ РАХУ́НКАЎ (РАЗЛІ́КАЎ) <*з кім*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Помста каму-н. за абразу, знявагу і пад. *Матывы такіх фальшывых выклікаў [тушыць пажар]? Розныя. Нават звядзенне асабістых рахункаў.* «ЛіМ». *Занятыя звядзеннем разлікаў, людзі зусім забыліся, што ўрад пілсудчыкаў не дрэмле.* Карпюк. *Сваю дзейнасць на пасадзе старшыні кантралёраў Асадчы накіраваў на звядзенне рахункаў з брыгадзірам.* «Звязда».

ЗВЯЗАНА • **ГАЛАВА ЗВЯЗАНА** *у каго, чыя.* Гл. галава.

ЗВЯЗАНЫ • **АДНО́Й ВЯРО́ВАЧКАЙ (ВЯРО́ЎКАЙ) ЗВЯ́ЗАНЫ** *з кім. Зак. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Аб'яднаны чым-н. агульным, непарыўным. *Не палохай, Віктар Васільевіч, адной мы з табой вяровачкай звязаны. І наконт таго, што ты прагаварыўся, — не турбуйся. Магіла...* Асіпенка. *І за адну ноч, як простыя фурманы, завязём усё гэта ў мой Крыжыцкі лес, у схованку. Там надзейна. Людзі ў леснічоўках адной вяроўкай са мною звязаны. Схаваем — і ўсё.* Караткевіч.

РУКІ ЗВЯЗАНЫ *у каго.* Гл. рукі.

ЗВЯЗАЎ • **ЗВЯЗАЎ ЧОРТ ВЯРОВАЧКАЙ** *каго.* Гл. чорт.

<u>Сказаў</u> **ЯК ЗВЯЗА́Ў**. *М., ж., н.; адз. і мн. Акал. Разм.* Катэгарычна, як канчаткова вырашанае. **Сін.**: як <нажом> адрэзаў (у 1 знач.); як <сякерай> адсек. *Лётчык сказаў гэта так непасрэдна, што я расчуліўся ў думках: «Сказаў як звязаў, ды й недоўга думаў».* Калеснік. *У цябе, Баёк, усё не так, як у людзей, і днём і ноччу... — Сказаў як звязаў, — засмяяўся Баёк.* Кудравец.

ЗВЯЗАЦЦА • **ЗВЯЗАЦЦА ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ**. Гл. звязваць.

ЗВЯЗАЦЬ • **ДВУ́Х СЛО́Ў НЕ ЗВЯЗА́ЦЬ**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не ўмець звязна, прыгожа выказаць свае думкі. *Ты вот пісаць не ўмееш, двух слоў не звяжаш, а колькі ў газеце трубіш? Гадоў пятнаццаць.* Навуменка. *Ты ў разумнай бяседзе і двух слоў не звяжаш, асляк.* Караткевіч.

<u>Не магчы, не ўмець</u> **ЗВЯЗА́ЦЬ ДВУ́Х СЛО́Ў**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. (Не магчы) звязна выказаць свае думкі. *[Лявон:] Які з цябе дэпутат? Ты*

ж умееш толькі масажыраваць вымя ў каровы. Ты ж двух слоў звязаць не можаш. Там жа выступаць трэба. Там жа разумныя людзі трэба. Макаёнак. *Гарасім у той час у размове з любой дзяўчынай не мог звязаць двух слоў, заікаўся, бляднеў і пацеў.* Шамякін. *— Таксама мне пісьменнік знайшоўся! — узлавана крычаў рэдактар. — Не ўмееш звязаць двух слоў, дык не бярыся.* Сабаленка.

ЗВЯЗАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. *Зак. да* **ЗВЯЗВАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**.

ЗВЯЗАЦЬ ПА РУКАХ І НАГАХ *каго. Зак. да* **ЗВЯЗВАЦЬ ПА РУКАХ І НАГАХ** *каго.*

ЗВЯЗАЦЬ РУКІ *каму. Зак. да* **ЗВЯЗВАЦЬ РУКІ** *каму.*

ЗВЯЗАЦЬ САБЕ РУКІ. *Зак. да* **ЗВЯЗВАЦЬ САБЕ РУКІ**.

ЗВЯЗАЦЬ СЯБЕ ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ. *Зак. да* **ЗВЯЗВАЦЬ СЯБЕ ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ**.

ХАХЛЫ ЗВЯЗАЦЬ *у каго, каму. Зак. да* **ХАХЛЫ ЗВЯЗВАЦЬ** *у каго, каму.*

ЗВЯЗВАЦЦА • **ЗВЯЗВАЦЦА ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ**. Гл. звязваць.

ЗВЯЗВАЦЬ • **ЗВЯ́ЗВАЦЬ КАНЦЫ́ З КАНЦА́МІ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераадольваючы якія-н. перашкоды, спраўляцца з цяжкасцямі. **Сін**.: зводзіць канцы з канцамі (у 2 знач.); сточваць канцы з канцамі (у 2 знач.). **ЗВЯЗАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**. *Зак. Каб абагнаць дамашнія выдаткі, прыйшлося прадаваць адну карову; залаталі дзве-тры дзіркі, але на іх месца вылазіла пяць-шэсць дзірак. Звязаць канцы з канцамі ўжо не ўдавалася.* Ядвігін Ш.

ЗВЯ́ЗВАЦЬ ПА РУКА́Х І НАГА́Х *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Пазбаўляць магчымасці свабодна дзейнічаць. **Сін**.: абразаць крылы *каму, у каго*; завязваць свет *каму* (у 1 знач.); засланяць <увесь, божы> свет *каму* (у 2 знач.); звязваць рукі *каму*; падразаць крылы *каму.* **Ант**.: развязваць рукі *каму. Звязвала па руках і нагах адсутнасць радыёперадатчыка, адсутнасць сувязі...* Лынькоў. **ЗВЯЗАЦЬ ПА РУКАХ І НАГАХ** *каго. Зак. [Шуст] лічыў, што абком і штаб звязалі яго па нагах і руках, і ніяк не мог з гэтым прымірыцца.* Шчарбатаў. *[Ворагі] нам тут спакою не дадуць. Звяжуць па руках і нагах. Трэба абавязкова разграміць... Не чакаць...* Пестрак.

ЗВЯ́ЗВАЦЬ РУ́КІ *каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Пазбаўляць каго-н. магчымасці свабодна дзейнічаць. **Сін**.: абразаць крылы *каму, у каго*; завязваць свет *каму* (у 1 знач.); засланяць <увесь, божы> свет *каму* (у 2 знач.); звязваць па руках і нагах *каго*; падразаць крылы *каму.* **Ант**.: развязваць рукі *каму. Справа ў тым, Аляксандр Нічыпаравіч, што нам да гэтага часу, яшчэ звязвае рукі каменне. Кожны гектар расчышчаем...* Якавенка. **ЗВЯЗАЦЬ РУКІ** *каму. Зак. [Князь:] Ён думае, што клятвай рукі мне звязаў? [Манах:] Бог табе даруе, бо клятва пад прымусам несапраўдна!* В.Вольскі.

ЗВЯ́ЗВАЦЬ САБЕ́ РУ́КІ. *Незак.* **1**. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць сваё жыццё несвабодным і бязрадасным (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). *— А раптам назаўтра ж пасля твайго «шлюбу» Алёна закахаецца або ты сустрэнеш жанчыну, без якой не ўявіш свайго жыцця. Разыграць пачуццё дзеля выгоды! Ну, ведаеш... — Па-першае, выгода для Алёны... Я наадварот — звязваю сабе рукі...* Баравікова. **ЗВЯЗАЦЬ САБЕ РУКІ**. *Зак. Нават майму бацьку злыя языкі ўвялі ў вушы, быццам я ўблытаўся ў любоўную гісторыю са старэйшай жанчынай, закінуў вучобу і неўзабаве змарную жыццё, ці «звяжу сабе рукі», як гэта тады яшчэ гаварылася ў вясковым асяроддзі.* Калеснік. *— У цябе што, глуздаў няма? — з ходу накінулася яна. — Паду-*

маць толькі: звязаць сабе рукі, загубіць маладосць! А яна, дарэчы, толькі раз даецца. А ты што? — пакруціла пальцам ля скронкі. Блакіт.

2. *Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Пазбаўляць сябе магчымасці свабодна дзейнічаць. **ЗВЯЗАЦЬ САБЕ РУКІ**. *Зак. Пакінуць [людзей у грамадзянскім лагеры] без моцнай аховы на расправу гітлераўцам нельга, і ўзяць з сабой — звязаць сабе рукі.* Няхай.

ЗВЯ́ЗВАЦЬ СЯБЕ́ (ЗВЯ́ЗВАЦЦА) ВУ́ЗАМІ ГІМЕНЕ́Я. *Незак. Кніжн. Часам жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уступаць у шлюб. **ЗВЯЗАЦЬ СЯБЕ (ЗВЯЗАЦЦА) ВУЗАМІ ГІМЕНЕЯ**. *Зак. Аньюмба тут жа стаў падшукваць кандыдатуру са сваіх прыхільніц, якая б добраахвотна звязала сябе вузамі Гіменея па меркаваннях высокай палітыкі.* «Звязда». *Нечаканую вестку, што [Андрэй] намерыўся ажаніцца, прытым звязацца вузамі Гіменея не з Лірыкай, а з мінчанкай Палінай, з якой нядаўна выпадкова пазнаёміўся, хлопцы ўспрынялі глуха і нема.* Блакіт.

ХАХЛЫ ЗВЯЗВАЦЬ *у каго, каму.* Гл. вязаць.

ЗВЯРНУЦЬ • **ЗВЯРНУ́ЦЬ ГАЛАВУ́ (ШЫ́Ю)** *каму. Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знішчыць каго-н. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму (у 2* знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; зжываць са свету *каго*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму. Мішка.. цяпер мог паказаць, як аблізваецца Антанта, гледзячы на савецкую зямлю... Як паны мужыкоў бізунамі частуюць. Як рабочы пану галаву звярнуў.* Лынькоў. — *Ты хочаш з галавой разлучыцца ці не? — заявіў Пруткевіч. — Глядзі, а то шыю звярну!* Чорны.

ЗВЯРНУЦЬ ГОРЫ *<з кім, з чым>. Зак. да* **ВАРОЧАЦЬ ГОРЫ** *<з кім, з чым>.*

ЗВЯРНУЦЬ З ДАРОГІ. *Зак. да* **ЗВАРОЧВАЦЬ З ДАРОГІ**.

ЗВЯРНУЦЬ НА СЯБЕ ЎВАГУ. *Зак. да* **ЗВЯРТАЦЬ НА СЯБЕ ЎВАГУ**.

ЗВЯРНУ́ЦЬ <САБЕ́> ГАЛАВУ́ (ШЫ́Ю). *Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Скалечыцца, загінуць. **Сін**.: зламаць <сабе> галаву (у 1 знач.); скруціць сабе вязы; скруціць <сабе> галаву. *Чуў пасля, як кратаюцца ў зямлі слупы, не памагаюць і падпоры.., як зноў пачала на яго, Алёшу, крычаць маці, што ён зверне галаву.* Пташнікаў. *[Сцяпан] не паспеў першы раз пераступіць парог, як ужо ляпнуў: — Якія ў вас дзверы нізкія — чуць шыю не звярнуў.* Кудравец.

2. Пацярпець поўную няўдачу ў чым-н. **Сін**.: выпадаць у асадак (у 2 знач.); зламаць <сабе> галаву (у 2 знач.); ісці на дно. *Рагмед сарамаціць Мялешку: — Звернеш галаву, Багдан. Нарвешся. — Што я такое раблю? — Не блазнуй. Людзей бунтуеш.* Навуменка.

ЗВЯРНУЦЬ УВАГУ *на каго, на што. Зак. да* **ЗВЯРТАЦЬ УВАГУ** *на каго, што.*

ЗВЯРТАЦЬ • **ЗВЯРТА́ЦЬ НА СЯБЕ́ ЎВА́ГУ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вызначацца чым-н., зацікаўліваць сабой. *Я паслухмяна сеў на нізкаватую пры высокім стале табурэтку, стараючыся як найменш звяртаць на сябе ўвагу.* Быкаў. **ЗВЯРНУЦЬ НА СЯБЕ ЎВАГУ**. *Зак. Саўка і не агледзеўся, як яго схапілі жалезныя рукі і павалаклі да той страшнай прылады, якая яшчэ спачатку звярнула на сябе яго ўвагу.* Колас.

ЗВЯРТА́ЦЬ УВА́ГУ *на каго, на што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Заўважаць каго-, што-н., цікавіцца кім-, чым-н., улічваць

што-н. *Мірон, не звяртаючы ўвагі на Віктара, прамовіў нібы сам сабе: — Сёння пачаліся ў нас заняткі... Сёння пачнуць нас усюды шукаць, толькі не тут...* Маўр. *[Лютынскі:] Хто цвёрдакаменным хоча быць, той на такія дробязі ўвагі не звяртае.* Крапіва. **ЗВЯРНУЦЬ УВАГУ** *на каго, на што. Зак. Хацелася кудысь пайсці, нешта зрабіць, адным словам, паказаць, што на свеце ёсць Сцёпка, каб гэты свет звярнуў на яго ўвагу.* Колас.

ЗГАРАЦЬ • **ЗГАРА́ЦЬ АД СО́РАМУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зведваць пачуццё вялікага сораму. *Да таго ж [Пятро] не ўмеў гуляць у валейбол. Упершыню гэты недахоп здаўся яму страшэнна ганебным. Пятро згараў ад сораму.* Шамякін. **ЗГАРЭЦЬ АД СОРАМУ**. *Зак. [Мікола:] Вы ў сватах як загнулі героя, дык мне чорт ведае што і казаць. Я ледзь не згарэў ад сораму.* Крапіва.

ЗГАРНУЦЬ • **ЗГАРНУ́ЦЬ РУ́КІ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Памерці. **Сін.**: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; выцягнуць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <каму> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; лажыцца ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пайсці ў магілу; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. *Вось леташняй вясной малады яшчэ чалавек і — рукі згарнуў... Нейкі бежанец з-пад Гародні.* Якімовіч. *Матка ж, вядома, кабета, затужыла і запала, гадкоў з тры пацягнула, у марцы й ручанькі згарнула.* Багушэвіч. *Перапалоханая маці пракрычала ёй у тэлефонную трубку: «Дачушка, я выклічу табе зараз «хуткую дапамогу». Пакуль тая прыбыла, жанчына, якой не было і пяцідзесяці гадоў, рукі загарнула.* Лобач.

ЗГАРЭЦЬ • **ЗГАРЭЦЬ АД СОРАМУ**. *Зак. да* **ЗГАРАЦЬ АД СОРАМУ**.

ЗГІНАЦЦА • **ЗГІНАЦЦА Ў ТРЫ ПАГІБЕЛІ** *перад кім.* Гл. гнуцца.

ЗГЛАДЖВАЦЬ • **ЗГЛА́ДЖВАЦЬ ВО́СТРЫЯ ВУГЛЫ́**. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Змякчаць рэзкія бакі чаго-н., вастрыню рознагалоссяў і супярэчнасцей. *Сабалеўскі толькі для адводу вачэй задаваў яму [Максіму] і Сяргею павярхоўныя пытанні, а потым прыслужна тлумачыў гэтым панам іх адказы, згладжваючы вострыя вуглы, не дбаючы аб аб'ектыўнасці і дакладнасці перакладу.* Машара. **ЗГЛАДЗІЦЬ ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ**. *Зак. Валя ўжо заўважыла: Лочмень заўсёды стараецца згладзіць вострыя вуглы, прымірыць тых, хто спрачаецца.* Карпаў.

ЗГЛАДЗІЦЬ • **ЗГЛАДЗІЦЬ ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ**. *Зак. да* **ЗГЛАДЖВАЦЬ ВОСТРЫЯ ВУГЛЫ**.

ЗГЛЕДЗЕЦЬ • **ЯК ВО́КАМ ЗГЛЕ́ДЗЕЦЬ**. *Акал. Разм.* **1**. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Адразу ж, вельмі хутка, імгненна (зрабіць што-н.). **Сін.**: у адзін мах; у адзін міг; у <адзін> момант; у <адну> мінуту; у імгненне вока; у міг вока; у момант вока; як бач; як бачыш (у 1 знач.); як га; як слова сказаць; як стой. *Хлопцы-малайцы як вокам згледзець схаваліся ў рог.* Якімовіч. *Тады Зазыба і рашыўся на подзвіг: як згледзець вокам выхапіў у канвойнага шаблю і пачаў секчы ёю з усяго пляча махноўцаў...* Чыгрынаў. *Нізка і шыбка як згледзець вокам над трапяткім растопленым серабром вады шмыгалі цёмна-карычневыя ластаўкі.* Адамчык.

2. На вялікай прасторы ў наваколлі. **Сін.**: наколькі хапае вока; як вокам кінуць. *Толькі надоечы, вось, прайшло каля дзесяці палкоў стральцоў. Укрылі дарогу — канца няма і меры. Скро-а-зь, як вокам зглёдзець — людзі-ы, людзі-ы, людзі-ы...* Гартны.

ЗГУБІЦЬ • **ЗГУБІЦЬ ГАЛАВУ**. *Зак. да* **ГУБЛЯЦЬ ГАЛАВУ**.

ЗГУБІЦЬ ГРУНТ ПАД НАГАМІ. *Зак. да* **ГУБЛЯЦЬ ГРУНТ ПАД НАГАМІ**.

ЗГУБІЦЬ З ВАЧЭЙ *каго. Зак. да* **ГУБЛЯЦЬ З ВАЧЭЙ** *каго.*

ЗГУБІЦЬ СЯБЕ. *Зак. да* **ГУБЛЯЦЬ СЯБЕ**.

ЗГУЛЯЦЬ • **ЗГУЛЯ́ЦЬ У ПАДДАЎКІ́**. *Зак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Часова пайсці на ўступкі, хітравата згаджаючыся з кім-н. *Ты паслухай мяне. Калі мы іх не падманем, не схітрым, яны нас закатуюць. Трэба трохі і ў паддаўкі згуляць. Не ірваць цераз сілу.* Быкаў.

ЗГУСЦІЦЬ • **ЗГУСЦІЦЬ ФАРБЫ**. *Зак. да* **ЗГУШЧАЦЬ ФАРБЫ**.

ЗГУШЧАЕЦЦА • **АТМАСФЕРА ЗГУШЧАЕЦЦА** <*дзе*>. Гл. атмасфера.

ЗГУШЧАЦЬ • **ЗГУШЧА́ЦЬ ФА́РБЫ**. *Незак. Функц не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Празмерна перабольшваць. **Сін.**: рабіць з мухі слана; узводзіць у квадрат *што. Ананімшчык (ужывём сучаснае слова) някепска ведаў сямейныя акалічнасці Дуніна-Марцінкевіча, хоць і, магчыма, свядома згушчаў фарбы.* Кісялёў. *Не адразу ўдалося зразумець, навошта аўтару пісьма спатрэбілася гэтак згушчаць фарбы.* «Настаўн. газ.» **ЗГУСЦІЦЬ ФАРБЫ**. *Зак. — Гэта ўзор красамоўства, — сказаў адвакат. — На жаль, толькі пракурор згусціў фарбы.* Колас.

2. Драматызаваць што-н., падаючы яго горш, чым было на самай справе. *— Амбец бы мне тут, каб не ты. — Не згушчай фарбы.* Масарэнка. **ЗГУСЦІЦЬ ФАРБЫ**. *Зак. Нэла Іванаўна зноў жа вельмі тактоўна давяла Сяргею Сяргеевічу, што ён, бадай, згусціў фарбы, паддаўся свайму прыгнечанаму настрою...* Асіпенка.

ЗГУШЧАЮЦЦА • **ХМАРЫ ЗГУШЧАЮЦЦА** *над кім, над чым.* Гл. хмары.

ФАРБЫ ЗГУШЧАЮЦЦА. Гл. фарбы.

ХМАРЫ ЗГУШЧАЮЦЦА НАД ГАЛАВОЙ *чыёй, каго.* Гл. хмары.

ЗГУШЧЭННЕ • **ЗГУШЧЭ́ННЕ ФА́РБАЎ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Празмернае перабольшанне. *[Касцюшка], вядома, пісаў і наскрозь крытычныя матэрыялы, якія без згушчэння фарбаў наогул немагчыма напісаць.* Навуменка. *У лістах, напісаных нават у цяжкія гады вайны, М.Лынькоў шчасліва пазбягаў штучнай драматызацыі, згушчэння фарбаў.* Мушынскі. *Артыкул надзвычай характэрны. Падазраваць эндэцкі орган у згушчэнні фарбаў не прыходзіцца.* Таўлай.

ЗДАВАЦЦА • **ЗДАВА́ЦЦА Ў АРХІ́Ў**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Забывацца з-за ўстарэласці, непрыгоднасці. *Мяняліся правіцелі, грамадскія фармацыі; праляталі над зямлёй войны, рэвалюцыі; раствараліся модныя тэорыі; здаваліся ў архіў рэцэпты алхімікаў; абвяргаліся адкрыцці...* Асіпенка.

ЗДАВАЦЬ • **ЗДАВА́ЦЬ <СВАЕ́> ПАЗІ́ЦЫІ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Прызнаваць сябе пераможаным, паддавацца. **Сін.**: піць папрасіць *у каго*; стаяць на каленях *перад кім. Сашку вельмі захацелася, каб гэты інжынер, Сурын, узяў над ім [Клімцом] верх у спрэчцы і ў нейкім сэнсе разлічыўся б і за яго, Сашку. Але Клімец і не думаў здаваць пазіцыі.* Радкевіч. *Між тым зіма здавала свае пазіцыі.* Дайліда. **ЗДАЦЬ <СВАЕ> ПАЗІЦЫІ**. *Зак. Мастацкая літаратура нават не-*

калькі здала пазіцыі, саступіўшы месца падручнікам, рознай навукова-пазнавальнай літаратуры. «Звязда».

ЗДАВА́ЦЬ У АРХІ́Ў. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *што.* Прызнаваць застарэлым, забываць. **Сін.**: выкідаць з галавы *каго, што*; выкрэсліваць з памяці *каго, што*; спісваць з рахунку (у 1 знач.); спісваць у архіў *што. Зноў не спадабалася вокладка нашым начальнікам. — Лапці пара ўжо ў архіў здаваць, а не на вокладках маляваць, — сказалі яны нам.* Якімовіч. **ЗДАЦЬ У АРХІЎ** *што. Зак. Я не пісьменнік рамантычнага складу. Хто хоча, каб я яго паважаў, — хай здасць гэта азначэнне, гэты ярлык у архіў.* Караткевіч.

2. *каго.* Адхіляць, лічачы непрыдатным да якой-н. дзейнасці. **Сін.**: спісваць з рахунку (у 2 знач.); спісваць у тыраж *каго.* **ЗДАЦЬ У АРХІЎ** *каго. Зак. Ды што гэта? Працягвае сваю ласкава-здзеклівую руку пенсія... Мяне ў запас?! Мяне здаюць у архіў?! Ды вы з глузду з'ехалі.* Блакіт.

ЗДАВЁН • **ЗДАВЁН-ДАЎНА́**. *Акал. Разм.* З далёкіх часоў, спрадвеку. **Сін.**: ад адама (у 1 знач.); ад веку да веку; век вечны; век-вяком (у 1 знач.); з веку ў век; спакон вякоў; як свет светам (у 1 знач.). *Здавён-даўна ўсе звалі яго: дуб-дзядуля.* Ядвігін Ш. *[Вандроўку] здавён-даўна звычайна рабілі пехатою, каб больш свету пабачыць.* Гарэцкі.

ЗДАЕЦЦА • **НЕБА З АЎЧЫНКУ ЗДАЕЦЦА** *каму.* Гл. неба.

ЗДАРОВУЮ • **З ХВОРАЙ ГАЛАВЫ НА ЗДАРОВУЮ**. Гл. галавы.

ЗДАРОЎ • **БУДЗЬ ЗДАРОЎ**. Гл. будзь.
БЫВАЙ ЗДАРОЎ. Гл. бывай.
ЗА БУДЗЬ ЗДАРОЎ. Гл. будзь.

ЗДАРОЎЕ • **НА ЗДАРО́ЎЕ**. *Акал. Разм.* Колькі хочацца каму-н. і без пярэчанняў з боку таго, хто гаворыць. *[Адамейка:] Значыць, мы можам лічыць сябе неўміручымі? [Дабрыян:] Лічыце на здароўе.* Крапіва. *Аказваецца, і ў дзень перамогі не ўсе пілі-елі... Некаторыя займаліся іншымі справамі. Але хай, на здароўе.* Быкаў. *— Я кахаю Ганчара... — Ну й кахай сабе на здароўе.* Багданава. *Дзякуй богу, гэтага Жырковіча не расстралялі. Вызвалены. Няхай жыве на здароўе. Можам памагчы ўладзіцца на працу.* Шамякін.

ЗДАРОЎЯ • *Пытаць* **У ХВОРАГА ЗДАРОЎЯ**. Гл. хворага.

ЗДАЦЬ • **ЗДАЦЬ <СВАЕ> ПАЗІЦЫІ**. *Зак. да* **ЗДАВАЦЬ <СВАЕ> ПАЗІЦЫІ**.
ЗДАЦЬ У АРХІЎ. *Зак. да* **ЗДАВАЦЬ У АРХІЎ**.

ЗДАЧЫ • **ДАВАЦЬ ЗДАЧЫ** *каму.* Гл. даваць.

ЗДЗЕЛКА • **ЗДЗЕ́ЛКА З СУМЛЕ́ННЕМ**. *Адз. і мн. Часцей дап. Функц. не зам.* Адыход ад сваіх прынцыпаў, учынак супраць сваіх перакананняў. *Часта такія людзі могуць для ўласнага дабрабыту пайсці на здзелку з сумленнем, прыняць дарагі «падарунак», «не заўважыць», як пад носам арудуюць мацёрыя жулікі.* «Полымя». *Я, Кузьма Савельевіч, маю цвёрдыя прынцыпы. Ні на якія здзелкі з сумленнем не іду.* Жалязоўскі.

ЗДЗІРАЦЬ • **ЗДЗІРАЦЬ СКУРУ** *з каго.* Гл. драць.

ЗДЗЬМУЛА • **ЯК (НІБЫ́) ВЕ́ТРАМ ЗДЗЬМУ́ЛА (ЗМЯЛО́)**. *Убезас. ужыв. Разм.* **1.** *каго.* Хто-н. бясследна, імгненна знік, схаваўся. **Сін.**: <і> след прастыў *чый, каго*; толькі і бачылі *каго*; як вадой змыла (у 1 знач.); як <і> не было (у 1 знач.); як маланкай спаліла *каго. Ды тут на плоце з'явіўся рабы кот. Вераб'я як ветрам здзьмула.* Цяжкі. *Жанчын з кошыкамі, якія вандравалі вакол парку, нібы ветрам здзьмула.* Навуменка. *Ас-*

татніх дзяўчат і хлопцаў як ветрам змяло. Адамчык. *Альяш нядобра яе агледзеў і кінуў: «Памый лупы вунь у той лужыне!» Жанчыну нібы ветрам змяло.* Карпюк.

2. *што.* Што-н. раптоўна знікла. **Сін.**: як вадой змыла (у 2 знач.); як <і> не было (у 2 знач.); як карова языком злізала *каго, што. Вось чаму, пачуўшы кананаду савецкіх пушак, адразу павесялелі партызаны. Як ветрам здзьмула прыгнечанасць, пахмурную маўклівасць некаторых і незвычайную стомленасць кожнага.* Лынькоў. *Адразу сярод сялян смех як ветрам здзьмула.* Зарэцкі.

ЗДОХ • **ВОЎК У ЛЕСЕ ЗДОХ**. Гл. воўк.

ЗДОХЛА • **НЕШТА Ў ЛЕСЕ ЗДОХЛА**. Гл. нешта.

ЗДРЫГАНЕЦЦА • **РУКА НЕ ЗДРЫГАНЕЦЦА** *у каго, чыя.* Гл. рука.

ЗДЫМАЦЬ • **ЗДЫМАЦЬ ВЯРШКІ**. Гл. збіраць.

ЗДЫМАЦЬ ГАЛАВУ *каму.* Гл. знімаць.

ЗДЫМА́ЦЬ (ЗНІМА́ЦЬ) СТРУ́ЖКУ *з каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна прабіраць каго-н. **Сін.**: браць пад абстрэл *каго* (у 2 знач.); браць у абарот *каго* (у 2 знач.); браць у пераплёт *каго* (у 2 знач.); браць у работу *каго* (у 2 знач.); браць у шоры *каго* (у 2 знач.); выганяць матыліцу *з каго*; выціскаць пот *з каго* (у 2 знач.); даваць гарту *каму* (у 1 знач.); даваць гонку *каму*; даваць дыхту *каму* (у 1 знач.); даваць жару *каму* (у 1 знач.); даваць перцу *каму* (у 1 знач.); даваць піць *каму*; даваць прыкурыць *каму* (у 1 знач.); даваць пытлю *каму* (у 1 знач.); даваць у косці *каму* (у 1 знач.); даваць чапаласу *каму* (у 1 знач.); даваць чосу *каму* (у 1 знач.); задаваць пары *каму*; мыліць галаву *каму*; мыліць шыю *каму* (у 2 знач.); накруціць хвост *каму*; паддаваць жару *каму* (у 1 знач.); прадзіраць з пясочкам *каго*; спусціць скуру *з каго* (у 2 знач.); усыпаць перцу *каму. Я ўжо маўчу аб плане. Асабліва аб тых днях, калі ён зусім гарыць і начальнік цэха з усіх стружку здымае.* Кацюшэнка. **ЗНЯЦЬ СТРУЖКУ** *з каго. Зак. З гэтага твайго Барадкіна няма каму зняць стружку!..* Аношкін.

ЗДЫМА́ЦЬ (ЗНІМА́ЦЬ) ША́ПКУ *перад кім. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адносіцца да каго-, чаго-н. з глыбокай павагай. **Сін.**: глядзець знізу ўверх *на каго, на што*; схіляць галаву (у 2 знач.). **Ант.**: глядзець зверху ўніз *на каго, на што. Часам мы проста не пазнавалі свайго даўняга сябра, няўрымслівага, настойлівага, свабодалюбівага, які ні перад кім не здымаў шапкі.* Шамякін. *Драпежнік — увесь падводны свет ад страху дрыжыць, а сапраўдныя рыбакі перад ім [Міронам] шапкі здымаюць. Зловяць, надзівяцца і пускаюць назад у раку, у яго стыхію.* Ракітны. **ЗНЯЦЬ ШАПКУ** *перад кім. Зак. Калі танкіст — я яму прызнаюся ва ўсім і папрашу прабачэння. Перад танкістам я зніму шапку.* Быкаў. *Мекку адну наведаць спяшаўся — далёкую шахту, каб з пашанай зняць шапку.* Барадулін.

З'ЕЗДЗІЎ • **З'ЕЗДЗІЎ У РЫГУ**. *Зак. да* **ЕЗДЗІЎ У РЫГУ**.

ЗЕЛЛЕ • **ЧО́РТАВА ЗЕ́ЛЛЕ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Гарэлка. **Сін.**: божая сляза; зладзейка з наклейкай; зялёны змей (у 1 знач.); малако ад шалёнай каровы; царскія слёзы, шкляны бог. *Адзін Юрка канец з канцом чуць-чуць звяжа. І каб то сям'ёй праз лад ужо абсыпаўся ці там гультаём такім ужо ўдаўся, або, не тут кажучы, да чортавага зелля ласым быў, — ані думаць!* Ядвігін Ш. *Па яго міне, па голасу, і па Міколавай няўстойлівасці на нагах Марта зразу дагадалася, што яе муж не без граху, што ён не абмінуў сёння чортавага зелля.* Гартны. *Калі ён [Атрахімка] сталаваўся ў той хаце, дзе была бяседа, дык увечары яго не абносілі чаркаю. Праўда, ён не дужа ганяўся за «чортавым зеллем».* Сабаленка.

ЗЕЛЯНЕЕ • **ЗЕЛЯНЕЕ Ў ВАЧАХ** *у каго, каго.* Гл. цямнее.

ЗЕРНЕ • **АДВЕЙВАЦЬ ЗЕРНЕ АД ПАЛОВЫ**. Гл. адвейваць.

З МА́КАВА (-Е) ЗЕ́РНЕ. *Акал. Разм.* Ледзь-ледзь, зусім мала. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго*; на заячы скок; з камароў нос (у 1 знач.); кропля ў моры <*чаго*>; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на капейку; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што*; на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго*; раз-два і ўсё *каго, чаго*; як кату; <як> кот наплакаў *каго, чаго*; як старой бабе сесці *чаго. Суха было ў роце, хацелася піць*; *здаецца, глынуць бы чаго, хоць бы з макавае зерне.* Пташнікаў. *Каб ні вам, ні вашым дзецям не давялося перажыць і з макава зерне таго, што мы перажылі.* А.Жук. *Ядок з мяне такоўскі. Клюну з макава зерне і — сытая.* Калодзежны.

НА МА́КАВА ЗЕ́РНЕ. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі мала. Пра нязначнасць чаго-н. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго*; з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; кропля ў моры <*чаго*>; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на капейку; на пальцах можна пералічыць *каго, што*; на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго*; раз-два і ўсё *каго, чаго*; як кату; <як> кот наплакаў *каго, чаго*; як старой бабе сесці *чаго. Што нам значыць гуртам памагчы ёй [салдатцы] — тут жа работы на макава зерне, а беднай заўтра зноў прыйдзецца цягнуцца сюды...* Скрыган.

НІ (АНІ́) НА МА́КАВА ЗЕ́РНЕ. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Ніколькі, ні ў якой меры. **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макулінку. *Бач, мне непатрэбна было жаднага спачування, я незалежны ад нікога чалавек, ну, і ў яго [Петруся] людскасці не хапіла ні на макава зерне.* Гартны. *Антось нават не павітаўся. Але Мысліцкі не крыўдаваў на яго ані на макава зерне.* Мурашка.

ЗЕРНЯ • **МАКАВАГА ЗЕРНЯ Ў РОЦЕ НЕ БЫЛО** *ў каго.* Гл. было.

З'ЕСЦІ • **ЖЫЎЦО́М З'Е́СЦІ (ПРАГЛЫНУ́ЦЬ)** *каго. Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Замучыць, загубіць нападкамі, ганеннем. **Сін.**: з'есці з трыбухамі *каго. Ёсць адзін там, Антось Драчык, дык гатоў жыўцом мяне з'есці.* Бядуля. *Можа, вы мяне, братцы, аслабанілі б як... Ізноў жа... жыўцом мяне жонка з'есць, бо й так я забавіўся...* Лынькоў. *[Засцянкоўцы] цяпер праходзяць унурыўшыся і нібыта не пазнаюць ні бацькоў, ні Марыльку, ні мачаху. Здаецца, жыўцом праглынулі б.* Грахоўскі.

З'Е́СЦІ З ТРЫБУХА́МІ (З ВАНТРО́БАМІ) *каго. Зак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Замучыць, загубіць нападкамі, ганеннем. **Сін.**: жыўцом з'есці *каго. [Раман:] Як заўважыць гаспадар, з трыбухамі з'есць. «Узрадаваўся, скажа, сукін сын, што мяне спляжылі».* Крапіва. *[Бабка:] Бач, што выдумляе? Не хапала, каб да Язэпа дайшло! Ён жа з'есць Яніну з усімі вантробамі.* Каліна.

З'Е́СЦІ КУ́КІШ (ДУ́ЛЮ, ФІ́ГУ). *Зак. Праст. Груб.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога не атрымаць. *Машыніст даў працяглы развітальны гудок. А памочнік высунуўся з акна і пагразіў некаму кулаком. — Што, з'еў кукіш, пане д'ябал!..* Васілёнак. *Думаў, ого, будуць яму горы накладзены, ажно з'еў дулю.* Юрчанка.

З'Е́СЦІ ПАВУКА́. *Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зацяжарыць. *Каханне дзецюкоў з дзяўчатамі ў асноўным патаемнае, выходзіла наверх то вяселлем, то га-*

воркаю пра самадзейны няўдалы аборт.., а то і проста цяжарнасцю ашуканай дзяўчыны, з якое тады за вочы і ў вочы кпілі: «Што, з'ела павука?..» Брыль.

З'ЕСЦІ ПУД ЖАЛЕЗНАГА БОБУ. Гл. пад'есці.

З'ЁСЦІ ПУ́Д (НЕ АДЗІ́Н ПУ́Д, МНО́ГА) СО́ЛІ *з кім. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пражыць доўгі час разам, сябраваць. *Разам працуем, можна сказаць, пуд солі з'елі, а сем'ямі, лічы, незнаёмыя.* Асіпенка. *Тукала на момант асекся. Шыковіч глядзеў на яго цяпер так, быццам не пазнаваў старога сябра, з якім з'еў не адзін пуд солі.* Шамякін. *[Каравай:] Во, брат! Колькі год поруч з табой, не адзін пуд солі з'елі, а не знаў, што ты жывеш з гэткім размахам!* Макаёнак. *Многа давядзецца з'есці партызанскай солі, пакуль гэтыя людзі пачнуць лічыць мяне сваім!* Карпюк.

ЗЕЎ • **ЛЬВІ́НЫ ЗЕ́Ў**. *Мн. не ўжыв. Часцей дзейн. і дап. Функц. не зам.* Травяністая расліна з кветкамі, якія нагадваюць адкрытую пашчу льва (antirrhinum L.). *На схілах дарогі раслі рамонкі, чырвоныя пеўнікі, львіны зеў, і яны пачалі ажываць, пасвяжэлі ад прахалоды.* Арабей. *Апрача настурцый і вяргінь, яны з мамай насеяць яшчэ, як на Мілешаве ў пані Юлі, цыній і львінага зеву.* Васілевіч.

З'ЕЎ • **ЗУ́БЫ З'Е́Ў (-ЛА, -ЛІ)** *на чым, у чым. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. *Адабр.* Мае, набыў вялікі вопыт, навыкі ў чым-н.; майстар на што-н. **Сін.**: сабаку з'еў *у чым, на чым. Нічога не тлумачце. Я сам... Я, малады чалавек, зубы з'еў на гэтых планіроўках.* Шамякін. *А Пуся — як калабок... Старэй за Эдуарда гадоў на дзесяць, а рухавы, што ртуць... Зубы з'еў на здымках... Загатоўкі ўсё робіць, фатаграфуе без сцэнарыя...* Місько. *[Стэфка] налаўчылася «граць» не горш за сталую «красуню», якая зубы з'ела ў фліртах.* Бядуля. *План жа зрабілі людзі, што зубы з'елі на гэтай справе, якія знарок вучыліся, рыхтаваліся да адказнай сваёй працы.* Шынклер.

2. *Неадабр.* Састарэць, дажыць да старых гадоў на адным месцы, на адной пасадзе. *Вельмі ўжо ты душу сваю ў крук гнеш. Так і з'ясі зубы на пабягушках, пісарчуком.* Чорны.

МАЛА КАШЫ З'ЕЎ. Гл. еў.

САБА́КУ З'Е́Ў (-ЛА, -ЛІ) *на чым, у чым. Зак. Разм. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Набыў вялікі вопыт, навык у якой-н. справе. **Сін.**: зубы з'еў *на чым, у чым. [Караўкін:] Нашто вам браць якога-небудзь сапляка, калі ёсць вопытны работнік, які на гэтай справе сабаку з'еў.* Крапіва. *Я, Ланкевіч, у палітыцы сабаку з'еў. Мне, па маёй галаве, наркомам быць, няйначай.* Асіпенка. *Урачы ведаюць, што і як. Сабаку з'елі...* Рыбак.

У БОГА ЦЯЛЯ З'ЕЎ. Гл. украў.

ЯК МЫЛА З'ЕЎ. Гл. з'еўшы.

З'ЕЎШЫ • **ЯК МЫ́ЛА З'Е́ЎШЫ (З'Е́Ў)**. *Акал. і вык. Разм.* З незадаволеным, кіслым выглядам, у дрэнным настроі (пайсці, сядзець, быць і пад.). **Сін.**: як апошняе ў печ усыпаўшы; як на памінках. — *Што сядзіш як мыла з'еўшы?— спытаў Казік, калі яны засталіся адны.* Машара. *Сваты пайшлі як мыла з'еўшы, хоць Акілініна маці і супакойвала іх: «Чаго спяшацца, суседзі?»* Вітка. *Дзед Гарох замоўк як мыла з'еўшы.* Карамазаў. *Толькі гэтаму вось дзядзьку належыць быць, наколькі я ведаю яго, весялейшым, а ён у цябе — як мыла з'еў...* Брыль. — *Што ты, Андрэй, як мыла з'еў, га-га-га! — жартаваў Юзік Гром. — Мабыць, Ганна цябе зусім адшыла?* Чарнышэвіч.

З'ЕХАЦЬ • **З'ЕХАЦЬ З ГЛУЗДУ**. *Зак. да* **З'ЯЗДЖАЦЬ З ГЛУЗДУ**.

З'Е́ХАЦЬ НА БЗІ́К (ПШЫ́К). *Зак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Страціць вартасць, сілу, значэнне; заняпасці. **Сін.**: з'ехаць на няма нічога.

Мікола Зязюльскі быў калісь багаты чалавек, задаваў форсу і прагульваў цэлыя сотні рублёў. Аб ім гаварылі з пашанаю. Але непрыкметна з'ехаў на бзік, адышоў на задні план... Колас. *Во так: з-за аднаго дурнога візіту можна закрэсліць усё, без дай прычыны з'ехаць на бзік...* Блакіт. *Пакінь ты гаспадарку без дагляду — яна табе ў два дні на пшык з'едзе.* Чорны.

З'ЕХАЦЬ НА МЫЛА. *Зак. Прасm.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна схуднець. *Адзеты [Карапет] быў сапраўды ў казённае — плісавы касцюмчык з пацёртымі каленкамі, картузік, нават парусінавыя туфлі на нагах меў, але з твару, як кажуць, з'ехаў на мыла і стаў.. больш ахлялы, чым нават некалі ў вёсцы.* Чыгрынаў.

З'ЕХАЦЬ НА НЯМА НІЧОГА. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці абстр. прадмета. Страціць вартасць, сілу, значэнне; заняпасці. **Сін**.: з'ехаць на бзік. *Бывала, які воз ні налажы, гара не гара — ідзе Буланы, а гэта зусім на няма нічога з'ехаў.* Чорны.

ЗЖЫВАЦЬ • **ЗЖЫВАЦЬ СА СВЕТУ** *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ствараючы невыносныя ўмовы, даводзіць каго-н. да смерці; губіць, знішчаць. **Сін**.: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; знімаць галаву *каму* (у 1 знач.); прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. **ЗЖЫЦЬ СА СВЕТУ** *каго. Зак. [Наташа:] Не падбухторваю, каб вы падсыпалі мыш'яку Марыне Сяргееўне ці зжылі яе са свету якім-небудзь іншым спосабам.* Крапіва. *[Маці:] Ад пана ды войта жыцця няма. Няйнакш, са свету нас хочуць зжыць, каб на іх ліха.* В.Вольскі.

ЗЖЫВАЦЬ СЯБЕ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Станавіцца нежыццёвым, непатрэбным, састарэлым. **Сін**.: выходзіць у тыраж (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 2 знач.). **ЗЖЫЦЬ СЯБЕ**. *Зак. Я чуў, што ў сучасным мастацтве пейзаж зжыў сябе. Што ён не патрэбен. Анахранізм.* Мележ. *Там [у прыродзе], калі смерць не гвалтоўная, памірае тое, што зжыло сябе, і само паволі ператвараецца ў нішто.* Карпаў.

ЗЖЫЎШЫ • **ЗЖЫЎШЫ ЛЕТА ДЫ Ў МАЛІНЫ**. *Выкл. Разм. Іран.* Выказванне нязгоды з чым-н. запозненым намерам зрабіць што-н. — *Хоча ён князя Усяслава з поруба вызваліць. — Зжыўшы лета ды ў маліны, — аж прысвіснуў баярын. — Вызваліць Усяслава хоча. Ды Усяслава ўся кіеўская раць пільнуе.* Дайнека. [*Мяцельская*, с. 106: зжыўшы лета ды ў маліны — 'што-небудзь позна рабіць, рабіць не ў пару'.]

ЗЖЫЦЬ • **ЗЖЫЦЬ СА СВЕТУ** *каго. Зак. да* **ЗЖЫВАЦЬ СА СВЕТУ** *каго.*
ЗЖЫЦЬ СЯБЕ. *Зак. да* **ЗЖЫВАЦЬ СЯБЕ**.

ЗЗАДУ • **ПАКІДАЦЬ ЗЗАДУ** *каго, што.* Гл. пакідаць.

ЗІМ • **КОЛЬКІ ЛЕТ КОЛЬКІ ЗІМ!** Гл. колькі.

ЗІМОЙ • **ЗІМОЙ І ЛЕТАМ АДНЫМ ЦВЕТАМ**. Гл. цветам.
ЗІМОЙ СНЕГУ НЕ ВЫПРАСІШ *у каго.* Гл. выпрасіш.

ЗІМУ • **НІ ЗІМУ НІ ЛЕТА** гаварыць, гарадзіць і пад. *Акал. Разм. Неадабр.* Зусім недарэчна, неўпапад, абы-што. **Сін**.: ні з пушчы ні з поля; ні к сялу ні к гораду (у 1 знач.); ні ў пяць ні ў дзесяць. *Гаворыш ты ні зіму ні лета: зрываць людзей з цаліны! Як гэта зры-*

ваць? А калі сям'я? Калі яна разламалася: адно тут, другое там? Чарнышэвіч. — *Можа, хіба дзіванны напарыць ды даць яму. Кажуць, памагае ад шаленства. — Ты ўжо гародзіш ні зіму ні лета, — незалюбіў Ікон Жыток.* Адамчык.

ЗІМУЮЦЬ • **ДЗЕ РАКІ ЗІМУЮЦЬ**. Гл. ракі.
ПАКАЗАЦЬ ДЗЕ РАКІ ЗІМУЮЦЬ *каму.* Гл. паказаць.

ЗІРНУЎШЫ • **НЕ ЗІРНУЎШЫ Ў СВЯТЦЫ БІЦЬ У ЗВАНЫ**. Гл. біць.

ЗІРНУЦЬ • **ЗІРНУЦЬ ІНШЫМІ ВАЧАМІ** *на каго, на што.* Гл. глядзець.
ЗІРНУЦЬ ПРАЗ ПАЛЬЦЫ *на каго, на што.* Гл. глядзець.

ЗЛАВІЦЬ • **ЗЛАВІ́ЦЬ ДВЎХ ЗА́ЙЦАЎ (ЗАЙЦО́Ў)**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адначасова дасягнуць дзвюх мэт. **Сін.**: <адным стрэлам> забіваць двух зайцаў; гнацца за двума зайцамі; мачаць <свой хлеб> у дзве солі. *У некага з дзяўчат дзень нараджэння, і яны нагатавалі чаю, п'юць з тортам — купілі ў буфеце сталоўкі. Двух зайцоў злавілі: быццам і на рабоце, але і дзень нараджэння не забыты.* Місько. *Зрабіце заключны допыт. Калі ён не адкрыецца, адпусціце яго пад спецыяльны нагляд. Яму скажыце, хай дзякуе Аксане. Такім чынам, мы зловім, як кажуць, двух зайцоў.* Гамолка.
ЗЛАВІЦЬ ЗА РУКУ *каго. Зак. да* **ЛАВІЦЬ ЗА РУКУ** *каго.*
ЗЛАВІЦЬ НА КРУЧОК *каго.* Гл. падчапіць.
ЗЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ *што. Зак. да* **ЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ** *што.*
ЗЛАВІЦЬ НА СЛОВЕ *каго. Зак. да* **ЛАВІЦЬ НА СЛОВЕ** *каго.*
ЗЛАВІ́ЦЬ (СПАЙМА́ЦЬ) ЛІСЎ (ЛІСІ́ЦУ, ЛІ́СА). *Зак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач асобы. Неасцярожна прапаліць вопратку пры агні. *Касцы аглядалі свае апранахі. Нехта ўмудрыўся злавіць лісу, прапаліць у крысе кухвайкі дзірку.* Макарэвіч. *Чаго толькі [на начлезе] не вырабляюць! А як засне каторы пры агні, падымецца, аж качаюцца: «Што? Ліса злавіў!»* Янкоўскі. *Сон дзе папала; куцавейкаю ля вогнішчаў, [Хілінскі] пяцьсот разоў лісіцу спаймаў.* Караткевіч.
ЗЛАВІЦЬ СЯБЕ *на чым. Зак. да* **ЛАВІЦЬ СЯБЕ** *на чым.*

ЗЛАДЗЕЙКА • **ЗЛАДЗЕ́ЙКА З НАКЛЕ́ЙКАЙ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Гарэлка. **Сін.**: божая сляза; зялёны змей (у 1 знач.); малако ад шалёнай каровы; царскія слёзы; чортава зелле; шкляны бог. *Ёсць і такія механізатары, хто жыве па прынцыпу: абы дзень да вечара, а там хоць трава не расці. Адзін клопат: знайсці зладзейку з наклейкай.* «Звязда». *Зладзейка з наклейкай бярэ сваё, спакушае слабыя душы.* «Вожык».

ЗЛАЖЫЎШЫ • **ЗЛАЖЫЎШЫ РУКІ**. Гл. склаўшы.
СЯДЗЕЦЬ ЗЛАЖЫЎШЫ РУКІ. Гл. сядзець.

ЗЛАЖЫЦЬ • **ЗЛАЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *за каго, за што, дзе.* Гл. класці.
ЗЛАЖЫЦЬ ЗБРОЮ. *Зак. да* **СКЛАДАЦЬ ЗБРОЮ**.
ЗЛАЖЫЦЬ РУКІ. *Зак. да* **СКЛАДВАЦЬ РУКІ**.
ЗЛАЖЫ́ЦЬ <СВАЕ́> КО́СЦІ *дзе. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загінуць у баі. **Сін.**: загрымець касцямі (у 1 знач.); знайсці сабе магілу *дзе*; класці галаву *за каго, за што дзе*; легчы касцьмі (у 1 знач.); легчы трупам; ляжаць у < сырой > зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе*; парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквaрыць. *На вайне загінуў мой сярэдні сын, Юрка. Як і дзе ён злажыў свае косці, мне нічога невядома.* Колас. *Да нас прыходзіць май у госці і ўспамінае ў свята свят герояў,*

што злажылі косці ў бітвах за савецкі лад. Купала. *Не ўцячы ім ад расплаты, косці зложаць гады ўсе. Смерць нямецкім супастатам наша Армія нясе.* Крапіва.

ЗЛАЗІЦЬ • **ЗЛА́ЗІЦЬ З КА́РКУ (З ШЫ́І)** *чыйго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць абцяжарваць каго-н., будучы на яго ўтрыманні. **Ант.**: вісець на шыі *ў каго, чаго, чыёй* (у 1 знач.); есці хлеб (у 2 знач.); садзіцца на карак *каму, чый каго* (у 2 знач.); сядзець на шыі *чыёй, у каго, каго. Ну, Захарка, злазь з жончынага карку! Паедзеш на курсы камбайнёраў. Вось спіс. Праўленне калгаса і цябе рэкамендуе.* Дуброўскі. **ЗЛЕЗЦІ З КАРКУ (З ШЫІ)** *чыйго. Зак.*

ЗЛА́ЗІЦЬ СА СВАЙГО́ КАНЬКА́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць гаварыць на любімую тэму. **Ант.**: садзіцца на свайго канька. **ЗЛЕЗЦІ СА СВАЙГО КАНЬКА**. *Зак. Ленін адразу адзначыў, што Бухарын раптам злез са свайго канька — ні слова пра тое, што ў адказ на нямецкае наступленне трэба тут жа ўзняць на «рэвалюцыйную вайну» сялянства.* Шамякін.

НЕ ЗЛА́ЗІЦЬ З КА́РКА *чыйго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пастаянна прыдзірацца, дамагаючыся чаго-н. *І ты такая самая «ўгодніца», ліханька на цябе, з карка майго не злазіш, усё грызеш за гэты кірмаш...* Чарот. *А тут яшчэназаляла, жонка. Яна не злазіла з Янкавага карка.* Дамашэвіч. **НЕ ЗЛЕЗЦІ З КАРКА** *чыйго. Зак. [2-я калгасніца:] Я гэтаму свайму дурню быту не дам. Усяду — з карка не злезу: буду грызці, аж пакуль не выпішацца.* Крапіва.

ЗЛАМАННЕ • **НА ЗЛАМА́ННЕ КА́РКА (-У, ШЫ́І)**. *Акал. Разм.* **1**. Не думаючы, безразважна, неабачліва (рабіць што-н.). **Сін.**: заплюшчыўшы вочы; з бухты-барахты; з завязанымі вачамі; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на злом галавы (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); проста з моста. **Ант.**: з адкрытымі вачамі. *Мусіць, добра яму жывецца з табой, калі чалавек на зламанне карка кінуўся ў студню.* Колас. *Заходзіў я яшчэ да дваіх — і там не лепш. І пайшоў я куды вочы глядзяць, на зламанне шыі...* Дубоўка. *Варварын голас гучаў спакойна, як і заўсёды. «Ты не можаш мяне пакінуць на зламанне шыі».* Лужанін.

2. Вельмі хутка, імкліва, стрымгалоў (ляцець, імчацца і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *З кустоў ляцеў на зламанне карку Дземух!* Колас.

ЗЛАМАЦЬ • **ЗЛАМАЦЬ САБЕ ВЯЗЫ**. Гл. скруціць.

ЗЛАМА́ЦЬ <САБЕ́> ГАЛАВУ́ (ШЫ́Ю). *Зак. Прост.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Скалечыцца, загінуць. **Сін.**: звярнуць <сабе> галаву (у 1 знач.); скруціць сабе вязы; скруціць <сабе> галаву. *Вось толькі сяду ў каляіну, плячом пад кола таркану і к чорту воз перавярну. Тады — капут, і ты мяне не зловіш, бо галаву, напэўна, зломіш.* Крапіва. — *Чорт яго бяры! — прабурчаў [Радзевіч] сярдзіта. — Хай скажа дзякуй, што шыю не зламаў і пад суд не трапіў. Такіх шафёраў да руля і падпускаць нельга.* В.Вольскі.

2. *<на чым>*. Пацярпець поўную няўдачу ў чым-н. **Сін.**: выпадаць у асадак (у 2 знач.); звярнуць <сабе> галаву (у 2 знач.); ісці на дно. *Гэта глупства, Тарэнта. Супроць нас*

ісці табе, значыць, супроць сябе ісці. Галаву на гэтым ураз зломіш. Галавач. *Трэба мне ўсё гэта ўзважыць. Вы мне такую задачу задалі, на якой галаву можна зламаць.* Сабаленка. *[Каліберау:] Ты глядзі, Моцкін, зломіш сабе шыю.* Макаёнак.

ЗЛАМАЦЬ ХРЫБЕТ *каму. Разм. Зак. да* **ЛАМАЦЬ ХРЫБЕТ** *каму.*

МОЖНА ЯЗЫК ЗЛАМАЦЬ. Гл. можна.

ЗЛАЧЫНСТВА • **НА МЕСЦЫ ЗЛАЧЫНСТВА**. Гл. месцы.

ЗЛЕЗЕШ • *На каго* **ДЗЕ СЯДЗЕШ, ТАМ І ЗЛЕЗЕШ**. Гл. сядзеш.

ЗЛЕЗЦІ • **ЗЛЕЗЦІ З КАРКУ** *чыйго. Зак. да* **ЗЛАЗІЦЬ З КАРКА** *чыйго.*

ЗЛЕЗЦІ СА СВАЙГО КАНЬКА. *Зак. да* **ЗЛАЗІЦЬ СА СВАЙГО КАНЬКА**.

НЕ ЗЛЕЗЦІ З КАРКА *чыйго. Зак. да* **НЕ ЗЛАЗІЦЬ З КАРКА** *чыйго.*

ЗЛІЗАЛА • **ЯК КАРОВА ЯЗЫКОМ ЗЛІЗАЛА** *каго, што.* Гл. карова.

ЗЛІПАЮЦЦА • **ВОЧЫ ЗЛІПАЮЦЦА** *ў каго, чые.* Гл. вочы.

ЗЛІЧАНЫ • **ДНІ ЗЛІЧАНЫ** *чые, каго.* Гл. дні.

ЗЛО • **НА ЗЛО** *каму.* Гл. злосць.

ЯК НА ЗЛО. Гл. злосць.

ЗЛОБА • **ЗЛО́БА ДНЯ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Тое, што прыцягвае ўвагу, займае, цікавіць усіх у дадзены момант. *Паўлюк Трус працаваў у штодзённай прэсе, актыўна жыў «злобай дня».* Чорны.

ЗЛОБУ • **НА ЗЛО́БУ ДНЯ́**. *Часцей дап. Функц. не зам.* Пра што-н. надзённае, якое хвалюе, займае, цікавіць усіх (гаварыць, пісаць і пад.). *Ласкі нашы звычайна перапыняліся гутаркамі і спакойнымі разважаннямі на злобу дня.* Гарэцкі. *Для сябе і для сваіх блізкіх сяброў я пісаў, часамі, вершы жартаўлівыя, на злобу дня.* Крапіва. *Ты накшталт таго капеечнага крытыка, якаму падавай творы толькі на злобу дня. А для гэтага газеты ёсць.* Караткевіч.

ЗЛОГА • **ВЫПУСКАЦЬ ЗЛОГА ДЖЫНА**. Гл. выпускаць.

ЗЛОМ • **НА ЗЛО́М ГАЛАВЫ́**. *Акал. Разм.* **1**. Не думаючы, безразважна, неабачліва (рабіць што-н.). **Сін.**: заплюшчыўшы вочы; з бухты-барахты; з завязанымі вачамі; з кандачка; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); проста з моста. **Ант.**: з адкрытымі вачамі *[Вісарыён:] Іш ты, чорт! Як вёў, дык ледзь не плакаў, а тут кідаецца на злом галавы! Мусіць, хацеў медаль зарабіць, паршывец!* Самуйлёнак. *А ў маім лёсе ўсё наадварот. Некалі на злом галавы вырваўся з вёскі, а пад старасць усё часцей і часцей стаў думаць, што зрабіў глупства.* Асіпенка.

2. Вельмі хутка, імгненна, стрымгалоў (імчацца, уцякаць і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы*; без душы *бегчы*; без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Сам Напалеон каля нашага Барысава ў Студзянцы затросся і перасеў з імперскага каня на сані і памчаўся на злом галавы.* Чорны. *Чубар ско-*

чыў цераз ваўка і рынуўся на злом галавы па дарозе да бальшака. Чыгрынаў. *Андрэй убачыў: на лузе ўрассыпную, на злом галавы ўцякае белагвардзейскі раз'езд.* Праскураў.

ЗЛОМІЦЬ • **<САМ> ЧОРТ ГАЛАВУ ЗЛОМІЦЬ** <*дзе, у чым*>. Гл. чорт.
<САМ> ЧОРТ НАГУ ЗЛОМІЦЬ <*дзе, у чым*>. Гл. чорт.

ЗЛОМІШ • **ЯЗЫ́К ЗЛО́МІШ**. *Зак. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Цяжка вымавіць што-н. (слова, фразу і пад.). **Сін.**: можна язык зламаць. *[Галя:] Ці бачыш ты хоць аднаго студэнта ці абі-ту-ры-ента... божа, язык зломіш! — якія б нешта вучылі на моры, ды яшчэ на Мінскім?* Шамякін. *У зямлю была ўторкнута лучынка, і на ёй напісана: «традысканцыя». «Ого, якая назва! Язык зломіш», — усміхнуўся сам сабе Сяргей.* Левановіч.

ЗЛОСНУЮ • **ПАД ЗЛОСНУЮ РУКУ**. Гл. руку.

ЗЛОСЦЬ • **НА ЗЛО́СЦЬ (НА ЗЛО́)** *каму. Акал. Разм.* З намерам даняць, раззлаваць каго-н., зрабіць непрыемнасць каму-н. **Сін.**: у піку *каму. Толя перш плача ад болю, пасля ад жаласці да самога сябе, пасля тату на злосць...* Брыль. *Яго [Пятра] калаціла, як у ліхаманцы, і ён наіўна думаў, што добра было б сапраўды захварэць — на злосць ёй [Сашы]...* Шамякін. *[Анісся] на зло брату.. пайшла за Сяргея.* Лынькоў.
ЯК НА ЗЛО́СЦЬ (НА ЗЛО́). *У знач. пабочн. сл. Разм.* Быццам кімсьці падстроена. Выказванне шкадавання ў сувязі з чым-н. **Сін.**: як на бяду; як на грэх; як на ліха; як на тое; як на тое ліха. *Рыба, як на злосць, не лавілася.* Гарэцкі. *[Сотнікаў], як на злосць, хістка тупаў наводдалек, нібы ўжо не могучы прабегчы якіх сотню крокаў да вяршыні пагорка.* Быкаў. *Як на зло, валасы [у Параскі] разбэрсаліся.* Лобан.

ЗЛУПІЦЬ • **ЗЛУПІЦЬ СКУРУ** *з каго. Зак. да* **ЛУПІЦЬ СКУРУ** *з каго.*

ЗЛУЮ • **ПАД ЗЛУЮ РУКУ**. Гл. руку.

ЗЛЫ • **ЗЛЫ ГЕНІЙ** *чый.* Гл. геній.

ЗЛЫЯ • **ЗЛЫЯ ЯЗЫКІ**. Гл. языкі.

ЗЛЯТАЦЬ • **ЗЛЯТАЦЬ З ВУСНАЎ** *чыіх, каго.* Гл. зрывацца.
ЗЛЯТАЦЬ З ЯЗЫКА *чыйго, у каго.* Гл. зрывацца.

ЗЛЯЦЕЦЬ • **ЗЛЯЦЕЦЬ З ВУСНАЎ** *чыіх, каго.* Гл. зрывацца.
ЗЛЯЦЕЦЬ З ЯЗЫКА *чыйго, у каго.* Гл. зрывацца.

ЗМАГАННЕ • **ЗМАГАННЕ З ВЕТРАКАМІ**. Гл. вайна.

ЗМАГАЦЦА • **ЗМАГАЦЦА З ВЕТРАКАМІ**. Гл. ваяваць.
ЗМАГА́ЦЦА <САМО́МУ> З САБО́Й. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заглушаць у сабе якія-н. пачуцці, жаданні і пад. *З таго дня, як убачыў ён [Ваця] на вуліцы Маню, прайшло некалькі тыдняў, а ён усё змагаўся з сабою — прыглушыць у сабе свае пачуцці да яе ці паддацца іх бурнаму наплыву.* Чорны. *[Таня] баялася, каб зноў не падступіла тое аблічча, і ад таго, што змагалася сама з сабою, сон не прыходзіў...* Арабей. *З кожным днём Тамара рабілася ўсё болей і болей раздражнёнай, ёй усё цяжэй і цяжэй станавілася змагацца з сабой.* Гаўрылкін.

ЗМАРГНУЎ • **<І> ВОКАМ НЕ ЗМАРГНУЎ**. Гл. маргнуў.

ЗМАТАЦЬ • **ЗМАТАЦЬ ВУДАЧКІ**. *Зак. да* **ЗМОТВАЦЬ ВУДАЧКІ**.

ЗМАЯВАЎ • **ЯК МАЙ ЗМАЯВАЎ** *каго, што.* Гл. май.

ЗМЕЙ • **ЗМЕЙ ПАДКАЛОДНЫ**. Гл. гад.

ЗЯЛЁНЫ ЗМЕ́Й. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Праст. Іран.* **1**. Гарэлка. **Сін**.: божая сляза; зладзейка з наклейкай; малако ад шалёнай каровы; царскія слёзы; чортава зелле; шкляны бог. *Сотні пажараў адбываюцца кожны год у нашай рэспубліцы па віне людзей, якія нераўнадушныя да «зялёнага змея».* «Звязда». *Цягу да зялёнага змея за майстрам заўважалі даўно, як і тое, што ён сябруе з ім у рабочы час.* «Вожык».
2. П'янства. *«Зялёны змей» губіць сем'і не толькі са здзіўляючай метадычнасцю, але і ва ўсё больш узрастаючых маштабах.* «Настаўн. газ.» *Як вядома, у барацьбе з зялёным змеем нельга ўвесь цяжар барацьбы перакладваць на міліцыю.* «Вожык».

ЗМЕНА • **ЗМЕНА ДЭКАРАЦЫЙ**. Гл. перамена.

ЗМЕРАЦЬ • **ЗМЕРАЦЬ ВОКАМ** *каго. Зак. да* **МЕРАЦЬ ВОКАМ**.

ЗМЕСЦІ • **ЗМЕСЦІ НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ** *каго, што.* Гл. выкідаць.

ЗМЕШАНЫ • **<УСЕ> КАРТЫ ЗМЕШАНЫ** *чые, каго.* Гл. карты.

ЗМЕШВАЦЬ • **ЗМЕШВАЦЬ З ГРАЗЗЮ** *каго, што.* Гл. мяшаць.

ЗМІРГНУЎ • **<І> ВОКАМ НЕ ЗМІРГНУЎ**. Гл. маргнуў.

ЗМІРГНУЎШЫ • **НЕ ЗМІРГНУЎШЫ ВОКАМ**. Гл. маргнуўшы.

ЗМОГІ • **КОЛЬКІ <БЫЛО> ЗМОГІ**. Гл. было.

ЗМОРАМ • **БРАЦЬ ЗМОРАМ**. Гл. браць.

ЗМОТВАЦЬ • **ЗМО́ТВАЦЬ ВУ́ДАЧКІ (ВУ́ДЫ)**. *Незак. Праст. Часта іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паспешна адыходзіць, адступаць, знікаць. **Сін**.: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі *<адкуль, ад каго>*; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; зрабіць ногі (у 1 знач.); падмазваць пяты; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. — *Выходзіць, немцы змотваюць вудачкі? — Няўжо ж.* Гурскі. *Пеленгуюць, гады, перахопліваюць. Толькі паспееш адстукаць радыёграму і змотвай вуды...* Няхай. **ЗМАТАЦЬ ВУДАЧКІ (ВУДЫ)**. *Зак. Нам толькі б машыны з гразі вытурзаць, зматаем вуды, і наўрад ці хто патрапіць сюды зноў.* Масарэнка.

ЗМЫВАЦЬ • **ЗМЫВА́ЦЬ КРЫВЁЙ (КРО́ЎЮ)** *што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пазбаўляцца ад чаго-н. ганебнага цаной жыцця. **ЗМЫЦЬ КРЫВЁЙ (КРОЎЮ)** *што. Зак. [Васіліса:] Віну крывёю змыў ён... Ранен ён, Васіль. Не шкадаваў ні сіл ён, ні жыцця...* Даруй. Клімковіч. *Выклікала падазрэнне ў падрыўнікоў і тое, як Корзун афішыраваў нянавісць да немцаў, быў залішне шчодры ў абяцаннях змыць крывёю сваю ганьбу — палон.* «Полымя».

ЗМЫКАЦЬ • **НЕ ЗМЫКА́ЦЬ ВАЧЭ́Й (ВО́ЧЫ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім не спаць. **НЕ САМКНУЦЬ ВАЧЭЙ (ВОЧЫ)**. *Зак. Былі ночы — нават не самкнуў вачэй. Кідаўся [Ялавіцкі] на пасцелі ў знямозе.* Баранавых. *Рана сёння на дойку падымалася. Я і вачэй яшчэ не самкнула — траву потым каровам давала.* Даніленка. *І калі лягу я цёмнай ночанькай, ніяк вочы не самкну...* Лынькоў.

ЗМЫЛА • **ЯК ВАДО́Й ЗМЫ́ЛА**. *Убезас. ужыв. Разм.* **1**. *каго.* Хто-н. бясследна, імгненна знік, схаваўся. **Сін**.: <і> след прастыў *чый, каго*; толькі і бачылі *каго*; як ветрам здзьмула (у 1 знач.); як <і>не было (у 1 знач.); як маланкай спаліла *каго. Жука і Барадатага як вадой змыла — уцяклі ў кусты ад пчол.* Лынькоў. *Заводчыка Хукмана да гэ-*

тага часу як вадою змыла. Чорны. *Толькі цяпер неяк усе звярнулі ўвагу, што каля агню з Дубалекавага атрада не было ні душы. Як вадою змыла.* Лобан.

2. *што.* Што-н. раптоўна знікла. **Сін.**: як ветрам здзьмула (у 2 знач.); як <і> не было (у 2 знач.); як карова языком злізала *каго, што. Галіне Уладзіміраўне здалося, што ён падскочыў і тут жа змяніўся — як вадой змыла яго збянтэжанасць, і адразу, у адзін міг, вылезла нахабнасць пераможцы...* Шамякін. *Корзунаву непрыязь як вадой змыла. Перад ім была ўжо не разбэшчаная Вера, якая прыдумала сабе Ксаверыю, а неўладкаваны, напэўна, некалі моцна пакрыўджаны чалавек.* Шыцік.

ЗМЫЦЬ • **ЗМЫЦЬ КРЫВЁЙ** *што. Зак. да* **ЗМЫВАЦЬ КРЫВЁЙ** *што.*

ЗМЯЛО • **ЯК ВЕТРАМ ЗМЯЛО**. Гл. здзьмула.

ЗМЯНІЦЬ • **ЗМЯНІЦЬ БЫКА НА ІНДЫКА**. *Зак. да* **МЯНЯЦЬ БЫКА НА ІНДЫКА**.
ЗМЯНІЦЬ ГНЕЎ НА МІЛАСЦЬ. *Зак. да* **ЗМЯНЯЦЬ ГНЕЎ НА МІЛАСЦЬ**.
ЗМЯНІЦЬ ПЛАСЦІНКУ. *Зак. да* **МЯНЯЦЬ ПЛАСЦІНКУ**.

ЗМЯНЯЦЬ • **ЗМЯНЯЦЬ БЫКА НА ІНДЫКА**. Гл. мяняць.
ЗМЯНЯЦЬ ГАРШКІ НА ГЛІНУ. Гл. мяняць.
ЗМЯНЯ́ЦЬ ГНЕ́Ў НА МІ́ЛАСЦЬ (НА ЛІ́ТАСЦЬ). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пераставаць злавацца на каго-н. **Сін.**: гнаць гнеў у хлеў. **ЗМЯНІЦЬ ГНЕЎ НА МІЛАСЦЬ (НА ЛІТАСЦЬ)**. *Зак. Перш яму [Шпаку] здавалася, што справы яго пайшлі на лад: капітан Кеніц урэшце змяніў гнеў на міласць.* Ваданосаў. *Ужо і паддобрывацца пачаў, каб гаспадыня змяніла гнеў на літасць, — усё роўна нічога не дабіўся.* Пестрак. *Калі б яна [Тася] у магазіне была, калі б мяне бачыла! Можа б... Можа б, і яна падабрэла, гнеў змяніла на літасць...* Сачанка.
ЗМЯНЯЦЬ ШЫЛА НА МЫЛА. *Зак. да* **МЯНЯЦЬ ШЫЛА НА МЫЛА**.

ЗМЯТАЦЬ • **ЗМЯТАЦЬ НА СМЕТНІК ГІСТОРЫІ** *каго, што.* Гл. выкідаць.

ЗМЯШАЦЬ • **ЗМЯШАЦЬ З ГРАЗЗЮ** *каго, што. Зак. да* **МЯШАЦЬ З ГРАЗЗЮ** *каго, што.*
ЗМЯШАЦЬ З ЗЯМЛЁЙ. *Зак. да* **МЯШАЦЬ З ЗЯМЛЁЮ** *каго, што.*

ЗМЯЮ • **ГРЭЦЬ ЗМЯЮ НА СВАІХ ГРУДЗЯХ**. Гл. грэць.

ЗМЯЯ • **ЗМЯЯ ПАДКАЛОДНАЯ**. Гл. гадзіна.

ЗНАЁМСТВА • **З ПЕ́РШАГА ЗНАЁМСТВА**. *Акал. Функц. не зам.* Адразу ж, пры першай сустрэчы. *Яны спадабаліся адзін аднаму з першага знаёмства, і Васілю без асаблівай цяжкасці ўдалося сагітаваць Шышкова пасяліцца ў яго калгасе.* Шамякін. *Наступны раз яны сустрэліся ўжо ў дваццаць другім годзе, пасля смерці Машынага бацькі, і Фаляб'еў прапанаваў ёй [Машы] руку і сэрца, таму што з першага знаёмства думаў толькі аб ёй.* Кацюшэнка.

ЗНАЙ • **ЗНАЙ НАШЫХ**! Гл. ведай.
ЗНА́Й САБЕ́. *Акал. Разм.* Бесперастанку, няспынна (займацца чым-н., не зважаючы на што-н.). *Аж у пот кідае бабку Арыну, а яна знай сабе падлівае ў сподак ды пацягвае чай.* Лынькоў. *Вар'ят са звязанымі рукамі ўюном круціўся між іх, брыкаўся, а яны знай сабе рагаталі ды зноў тыцкалі ў яго цела цыгаркі.* Быкаў.
НЕ ЗНА́Й НЕ ВЕ́ДАЙ. *Акал. Разм.* Невядома чаму, без якіх-н. падстаў. **Сін.**: без дай рады; без нічога ніякага (у 3 знач.); без усякага-якага; за будзь здароў (у 1 знач.); за пусты мех <а ў мяху смех>; за так (у 2 знач.); з ласкі на пацеху; ні з таго ні з сяго; ні з чаго ні з якага; ні села ні пала; так сабе (у 1 знач.). *[Зоська:] Незвычайны чалавек! Не*

знай не ведай — сястрой мяне называў! Чаму ён мяне так называў? Купала. *Гэты хлопец не так сабе... Або вельмі разумны, або вельмі малады... Ніхто не знай не ведай не паядзе чалавека да партызан.* Баранавых.

ЗНАЙСЦІ • **ЗНАЙСЦІ АГУЛЬНУЮ МОВУ** *з кім. Зак. да* **ЗНАХОДЗІЦЬ АГУЛЬНУЮ МОВУ** *з кім.*

ЗНАЙСЦІ́ САБЕ́ МАГІ́ЛУ *дзе. Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загінуць, быць забітым. **Сін.**: загрымець касцямі (у 1 знач.); злажыць <свае> косці; класці галаву *за каго, за што дзе*; легчы касцьмі (у 1 знач.); легчы трупам; ляжаць у <сырой> зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе*; парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму заскварыць. *На подступах да Сталінграда знайшлі ўжо сабе магілу шмат тысяч нямецкіх, італьянскіх, румынскіх і венгерскіх солдат.* Крапіва. *Усіх, хто здольны трымаць аўтамат, Гітлер гоніць на ўсходні фронт. Назад вяртаюцца адтуль толькі калекі. А астатнія? Астатнія знайшлі сабе магілу на палях Расіі.* Леванові́ч.

ЗНАЙСЦІ́ СЯБЕ́. *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Правільна вызначыць сваё прызванне ў жыцці. *Кожнае дзіця, асабліва падлетак, імкнецца стаць незалежным, самастойным, знайсці сябе.* «Настаўн. газ.» *Ну, а ты як жа? Знайшоў сябе ці яшчэ не? Я для сябе гэта пытанне проста вырашыў: людзям патрэбна мая дапамога, я дапамагаю...* Галавач. *Хацелася думаць, што ён [Лявон Кузьміч] знайшоў сябе тут, на роднай зямлі, у глыбі Палесся. І як чалавек, і як мастак.* Пашкоў.

2. *дзе, у чым.* З поўнай сілай выявіць свае схільнасці. **Сін.**: даваць дразда; паказваць свае; паказваць сябе. *Я цяпер зусім упэўнены, што, будучы інжынерам, я буду адчуваць сябе на сваім месцы. Я ўпэўнены, што я знайду тут сябе.* Чорны. *Ніколі не трэба супакойвацца, калі знойдзеш сябе ў якойсьці справе, а ўвесь час, усё жыццё неабходна.. удасканальваць свой прафесіяналізм.* Ліпскі.

КАНЦО́Ў НЕ ЗНАЙСЦІ́. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не магчы разабрацца ў чым-н., даведацца пра што-н., дакапацца да чаго-н. — *Сына во арыштавалі, — уздыхнуў мужчына. — І канцоў нідзе не знойдзеш.* Адамчык. *Вы ж глядзіце, не пераблытайце [кнігі ў кузаве аўтамашыны], а то потым я і канцоў не знайду.* Новікаў.

НЕ МАГЧЫ ЗНАЙСЦІ САБЕ МЕСЦА. Гл. магчы.

ЗНАЙСЯ • **І НЕ ЗНА́ЙСЯ**. *У безас. ужыв. Праст. Ужыв. у канцы ск.* **1.** На гэтым усё скончана. **Сін.**: і дзела з канцом; дуды вобземлю; <і> канцы ў ваду (у 2 знач.); і квіта <пане> Мікіта; канцы з канцамі; па ўсім. *У дырэкцыі народных вучылішчаў цырымонія кароткая: дадуць воўчы білет у зубы — і не знайся!* С.Александровіч. *Цеснавата ў нас... Але нічога: усё ж не ў гаспадыні на кватэры. Тут табе і бялізну памыць ёсць дзе, і згатаваць есці — ніхто не глядзіць, колькі ты пліту паліш. А кватплата? Заплаціў два сорак у месяц — і не знайся...* Палтаран.

2. Нічога не робіцца з кім-н., нічога не дзейнічае на каго-н. **Сін.**: хоць бы дзічкі *каму*; хоць бы хны (у 2 знач.); хоць бы цвік <*каму*>; хоць бы што (у 2 знач.). *Шчупак — жывучая, брат, юха! Такі жывучы — дзяржы вуха! Ён пяць кручкоў глыне — й не знайся!* Колас.

ЗНАЙШЛАСЯ • **ЗНАЙШЛАСЯ АГУЛЬНАЯ МОВА** *у каго з кім.* Гл. мова.

ЗНАЙШОЎ • **ЗНАЙШО́Ў (-ЛА́, -ЛО́, -ЛІ́) ДУ́РНЯ**. *Выкл. Разм. Іран.* Выказванне нязгоды з кім-н., адмаўлення рабіць што-н. **Сін.**: нічога падобнага; няма дурных (у 1 знач.); скулу ў бок *каму*; трымай кішэнь шырэй; чорта з два (у 1 знач.); чорта лысага (у 1 знач.). *Патрабуюць [гітлераўцы] Мароза, іначай, сказалі, хлопцаў павесяць. Мароз ім*

патрэбны. «Ты чуеш? — крычыць камандзір. — І яна з гэтым прымчала ў лагер! Так ім Мароз і пабяжыць. Знайшлі дурня!» Быкаў. *[Лютар:] Яго ў дом не пускай. Скажы, няма гаспадара, з'ехаў. І сцеражыся яго, бо ён чараўнік і езуіт. [Слуга, убок:] Знайшоў дурня, сам уцякае, а мне заставайся.* «Полымя». *Крахмалаў, які і не думаў працаваць з моладдзю (... знайшлі дурня), смяяўся.* Шамякін.

ЗНАЙШО́Ў ТАПО́Р (СЯКЕ́РУ) ПАД ЛА́ЎКАЙ. *Выкл. Разм.* Выказванне іранічных адносін да каго-н., яго дзеянняў, слоў. Прыдумаў што-н. недарэчнае. — *Грошы дзе? — Ляжаць унь на тэлевізары. — Знайшла тапор пад лаўкай. То — не нашы, то — бацькавы. Мы беднякі, дочачка!* Калодзежны. *Бач ты, знайшлі тапор под лаўкай! На чужы мёд рот разявілі. Я колькі гадоў гадую гэтых пчол, а яны ласы на чужое.* Мяжэвіч. *Як на тое, паказалася Клябаніха, убачыла, што робіць яе прымак, і ледзь не з кулакамі накінулася на яго: «Во знайшоў сякеру пад лаўкаю! Аддасі, а потым што — сваю карову за рогі ды на бойню?»* І. Капыловіч.

ЗНАК • **ДАВАЦЦА Ў ЗНАК** *каму.* Гл. давацца.

СТА́ВІЦЦА ЗНА́К РО́ЎНАСЦІ *паміж кім, паміж чым. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. ці што-н. лічыцца зусім аднолькавым, раўнацэнным, падобным да каго-, чаго-н. *Супастаўленне Шаблонскага з Барзовым мяне здзівіла. Барзоў — буйная фігура, валюнтарыст... Між імі, тым не менш, ставіцца знак роўнасці.* Дуброўскі.

СТАВІЦЬ ЗНАК РОЎНАСЦІ *паміж кім, паміж чым.* Гл. ставіць.

У ЗНА́К *чаго. Акал. Функц. не зам.* **1**. У якасці сведчання, доказу, выяўлення чаго-н. *Заказырыцца і ў знак пратэсту не ставіць і другую п'есу, польскую, Алесь не захацеў.* Брыль. *Чэсь апусціў галаву ў знак свае віны і стаяў панурыўшыся.* Колас. — *Ты хвор? — спытаўся доктар. Сымон у знак таго кіўнуў галавой.* Галубок.

2. Як сведчанне павагі да каго-, чаго-н., прызнання і пад. **Сін**.: у гонар *каго, чаго, чый. Ну, а гэта фота, Сцяпанаў, табе. У знак перамогі над асам.* Алешка. *Яшчэ не позна што-небудзь зрабіць у знак прыезду брата. Толькі што іменна?..* Жуковіч.

ЗНАКАМ • **ЗНА́КАМ ТЫМ**. *Устар. У знач. пабочн. сл. Разм.* Значыць, значыцца, выходзіць. **Сін**.: такім чынам. *[Сцяпан:] Калі ўжо табе, каханенькая, родненькая, так хочацца, дык скажу. Знакам тым, гэты паніч з далікатнасцяй і ўсякім такім — мой зяць. [Паўлінка:] Зяць?! [Сцяпан:] Знакам тым, ён не саўсім яшчэ зяць, але скора на яго выкіруецца.* Купала. *Але што рабіць? Не скарыстаць запросінаў, не пайсці? Нельга. Як жа гэта будзе выглядаць! Значыцца, баіцца, знакам тым, нешта круціць, тоіцца...* Ф. Аляхновіч.

ПАД ЗНА́КАМ *чаго. Акал. Кніжн.* Характарызуючыся чым-н., знаходзячыся пад уздзеяннем чаго-н., кіруючыся якім-н. імкненнем (развівацца, ісці і пад.). *Пад знакам грамадзянскай актыўнасці, удумлівага аналізу, настойлівых пошукаў новых калізій і характараў развіваецца і сучасная беларуская драматургія.* Танк. *Прыезд новага валаснога старшыні змяніў усё Алесева жыццё: пазней і яго маленства, і юнацтва ішлі пад знакам Кацярынінага пасталення і хараства.* Далідовіч. *Падрыхтоўка да цяперашняга навучальнага года вялася пад знакам усеагульнай увагі да школ.* «Настаўн. газ.»

ЗНАКІ • **ДАВАЦЦА Ў ЗНАКІ** *каму.* Гл. давацца.

ЗНАКУ • **НЕ ПАДАВАЦЬ ЗНАКУ**. Гл. падаваць.

ЗНАСІЦЬ • **ЗНАСІ́ЦЬ ГАЛАВУ́**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Застацца жывым, уцалець, мінуць пакаранне. — *Порсткі вельмі ж, — не то з пахвалой, не то з дакорам сказаў Раман. — Ой, ці зносіць ён галаву?* Грахоўскі. *Калі хочаш галаву знасіць,*

дык уцякай, хлопча, куды вочы глядзяць. Сабаленка. *Мо самі не зносім галовы, то хай хоць дзеці помняць, мо ўцалеюць ды людзям скажуць.*Міська.

НЕ ЗНАСІЦЬ ГАЛАВЫ *каму. Зак. Убезас. ужыв. Разм.* Не мінуць пакарання, не ўцалець; загінуць. *Едзь і больш сюды не варочайся. Не знасіць табе галавы, калі ты яшчэ раз паспрабуеш ступіць на нашы землі.* Самуйлёнак. *— Не, не знасіць Аляксею галавы, не знасіць, — казалі вясковыя міраеды... — Размова з ім адна... Не мы яго, дык ён нас...* «ЛіМ».

ЗНАХОДЗІЦЦА • **НЕ ВЕДАЦЬ НА ЯКІМ СВЕЦЕ ЗНАХОДЗІЦЦА**. Гл. ведаць.

ЗНАХОДЗІЦЬ • **ЗНАХО́ДЗІЦЬ АГУ́ЛЬНУЮ МО́ВУ** *з кім. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца, дасягаць поўнага паразумення; дамаўляцца. *З салдатамі, якія вядуць героя апавядання ў штаб белых, ён знаходзіць агульную мову.* Шкраба. *Калі, магчыма, агульную мову я знаходжу з дзецьмі, з малымі, дык універсітэцкая кафедра не зусім на мой рост.* Вітка. **ЗНАЙСЦІ АГУЛЬНУЮ МОВУ** з *кім. Зак. Скажу адкрыта: нам ніколі агульнай мовы не знайсці, я не магу таго дазволіць, што дазваляеш ты ў жыцці.* Непачаловіч.

НЕ ЗНАЙСЦІ́ <САБЕ́> МЕ́СЦА. *Зак. Закруціла мяне любоў з гэтай Лёлькай, месца сабе не знайду.* Быкаў.

НЕ ЗНАХО́ДЗІЦЬ <САБЕ́> МЕ́СЦА. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі хвалявацца, непакоіцца. **Сін.**: выходзіць з сябе; лезці на сцяну; не магчы знайсці <сабе> месца; не помніць сябе *<ад чаго>*. *Хлопчык не знаходзіў сабе месца. Не еў, не спаў. Схуднеў.* Шамякін. *Леанід Андрэевіч не знаходзіў сабе месца, што нічым не можа памагчы людзям.* Грахоўскі. *Перадавалі, што нямецкі атрад пацярпеў няўдачу, камандзір цяпер месца не знаходзіць ад злосці, і невядома, чым усё гэта скончыцца* Лынькоў. *Дзед хадзіў змрочны, дый Алесь месца не знаходзіў.* Караткевіч.

ЗНАЦЬ • **ДАВАЦЬ АБ САБЕ ЗНАЦЬ**. Гл. даваць.

ДАВАЦЬ ЗНАЦЬ *каму.* Гл. даваць.

ДАВАЦЬ СЯБЕ ЗНАЦЬ. Гл. даваць.

ЗНАЦЬ МЕРУ. Гл. ведаць.

ЗНАЦЬ САБЕ ЦАНУ. Гл. ведаць.

ЗНАЦЬ СВАЁ МЕСЦА. Гл. ведаць.

ЗНАЦЬ ТОЛК *у кім, у чым.* Гл. ведаць.

ЗНАЦЬ ЦАНУ *каму, чаму.* Гл. ведаць.

Пара **<І> ЧЭ́СЦЬ ЗНА́ЦЬ (ВЕ́ДАЦЬ)** *каму. Зак. Кампанент безас. вык. Разм.* **1.** (Пара) спыніць, скончыць што-н., перастаць рабіць што-н. *— Дзяўчаты, хопіць [угаворваць],— сказаў Сідор. — Пара чэсць знаць.* Алешка.

2. (Пара) ісці, пайсці адкуль-н., пакінуць каго-н. *[Адзін з гасцей:] Пара нам і чэсць знаць! Пэўна, ужо каля поўначы матаецца. [Колькі галасоў:] Так, так, час рухацца дамоў!* Купала. *Насця знарок шырока пазяхнула і сказала: — Пілі, елі, маладую бачылі? Пара і чэсць ведаць...* Мележ. *Дзень пагасцявалі і яшчэ дзянёк... Ну, пара ўжо, як гаворыцца, і чэсць знаць, мне, ва ўсякім разе.* Ракітны.

ЗНАЮЦЬ • **ВЯТРЫ ЯГО ЗНАЮЦЬ**. Гл. вятры.

ЗНІЗУ • **ГЛЯДЗЕЦЬ ЗНІЗУ ЎВЕРХ** *на каго, на што.* Гл. глядзець.

ЗНІКАЦЬ • **ЗНІКА́ЦЬ З ВАЧЭ́Й (З ВО́Ч)**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Пераставаць быць бачным. **Сін**: прападаць з вачэй. *Шэсць чалавек ныраюць у лес і зараз жа знікаюць з вачэй...* Колас. **ЗНІКНУЦЬ З**

ВАЧЭЙ (З ВОЧ). *Зак. Кандрат Назарэўскі бачыў праз акно, як жанчына адчыніла брамку, як пайшла кудысьці за сляпок. Там яна і знікла з вачэй.* Чорны. *Гарнастай тым часам знік з вачэй.* Маўр. *Два танкі.. сунуліся адзін воддаль другога, неяк бачком.., пасля па той бок шашы зусім зніклі з воч.* Пташнікаў.

ЗНІКНУЦЬ • **ЗНІКНУЦЬ З ВАЧЭЙ**. *Зак. да* **ЗНІКАЦЬ З ВАЧЭЙ**.

ЗНІМАЦЦА • **ЗНІМА́ЦЦА З Я́КАРА**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адпраўляцца, ад'язджаць. **Ант.**: віць <сваё> гняздо (у 1 знач.); кідаць якар *дзе*; пускаць карэнне (у 1 знач.). **ЗНЯЦЦА З ЯКАРА**. *Зак. Амаль што разам з трактарыстам зняўся з якара і дзядзька на падводзе, нават шлеганўў лейчынаю каню па баку, азірнуўся.* А.Жук. *Ну, я, таварышы, забягу на хвіліну дахаты. А вы тут вячэрайце. У дванаццаць гадзін знімемся з якара, як кажуць маракі. Нам цяпер дарага кожная хвіліна.* Паслядовіч.

ЗНІМАЦЬ • **ЗНІМА́ЦЬ (ЗДЫМА́ЦЬ) ГАЛАВУ́** *каму. Незак. Разм. Незадав.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Забіваць, знішчаць каго-н. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 1 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 1 знач.); адпраўляць на той свет *каго*; адпраўляць у магілёўскую губерню *каго*; вымаць душу *з каго, каму* (у 2 знач.); вымотваць жылы (у 3 знач.); вымотваць кішкі (у 2 знач.); выпусціць дух (у 3 знач.); выпусціць кішкі <*каму*>; вытрасці душу *з каго, каму* (у 2 знач.); гнаць у магілу *каго*; заганяць на той свет *каго*; зводзіць са свету *каго* (у 1 знач.); зводзіць у магілу *каго*; звярнуць галаву *каму*; зжываць са свету *каго*; прыбіраць з дарогі *каго*; скруціць вязы *каму*; скруціць шыю *каму*. *«Ай, куды ты, ай, куды ты? — раскрычаўся цар сярдзіта. — Мы ўсе едзем па цябе — галаву знімаць табе!»* Якімовіч. **ЗНЯЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Зак. Сілен, княжа, караць, галаву сілен зняць, — не скуеш толькі дум ланцугамі.* Купала. *Цяпер душыцелю свабоды і кату Карнілаву галаву здымем.* Шамякін.

2. Сурова караць. Звычайна як пагроза. **Сін.**: адарваць галаву *каму* (у 2 знач.); адкруціць галаву *каму* (у 2 знач.). **ЗНЯЦЬ ГАЛАВУ** *каму, як. Зак. Цяпер лячу на работу — спазнюся, шэф галаву здыме...* Гігевіч.

ЗНІМА́ЦЬ ПЕ́НКІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Браць, прысвойваць сабе самае лепшае, выгаднае. **Сін.**: збіраць вяршкі. *На мяне два райаддзелы і адзін раённы пракурор горбіліся. Мне было толькі пенкі знімаць.* Шыцік. **ЗНЯЦЬ ПЕНКІ**. *Зак.*

ЗНІМАЦЬ СТРУЖКУ *з каго.* Гл. здымаць.

ЗНІМАЦЬ ШАПКУ *перад кім.* Гл. здымаць.

ЗНОЙДЗЕШ • **СВЕТ ПРАЙДЗІ, ДРУГОГА НЕ ЗНОЙДЗЕШ** *такога.* Гл. прайдзі.

ЯК ЗНО́ЙДЗЕШ (-ЕЦЕ) *калі. Зак. Разм. Часцей ужыв. у 3-й ас.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Будзеш з задавальненнем успамінаць пра што-н. зробленае раней. *«Вучыся, — бывала, кажа [паненка], — Васілёк, вучыся — пад старасць як знойдзеш».* Ядвігін Ш. *Пайдзі ты, Галя, другую дзяружку вазьмі. Пойдзем, яшчэ разок прынясём [канюшыны]. Зімой лішні ахапак як знойдзеш.* Брыль. *От, якраз меў вольны час і схадзіў у Плянты да каваля, узяў аж тры [матыгі] за пуд жыта. Восенню — як знайду!* Карпюк. *— Дайце мне адзін канверт з маркой... — Ой, што — вы адно пісьмо хіба будзеце пісаць? — шчыра здзіўляецца Наташа. — Бярыце больш. Пасля як знойдзеце.* Паўлаў.

ЗНОС • **НА ЗНО́С**. *Разм.* **1**. *Акал.* Звыш магчымага, не шкадуючы сябе (працаваць). *Таццяна працуе з 8 раніцы да 8 вечара. Што называецца, на знос. Вернецца вечарам, тое-сёе зробіць дома, перакінецца некалькімі словамі з сынам, дапаможа зрабіць урокі —*

і ў ложак. Дзелянкоўскі. *Дзед працаваў на знос у асноўным на рабоце цяжкай і малааплатнай.* Вераб'ёў.

2. *Азн.* Вельмі цяжкая, з поўнай аддачай сіл, да знямогі (праца). *У гэтых маладых людзей прафесія бязлітасная, што вымагае жорсткай дысцыпліны, працы на знос...* «ЛіМ».

ЗНОСУ • **ЗНОСУ НЯМА** *каму.* Гл. няма.

ЗНОЎ • **ЗНОЎ ЗА РЫБУ ГРОШЫ**. Гл. грошы.

ЯК <ЗНОЎ> НА СВЕТ НАРАДЗІЎСЯ. Гл. нарадзіўся.

ЗНЯЛО • **ЯК РУКО́Й ЗНЯЛО́ (ЗНІМА́Е, ЗНІМА́ЛА, ЗНІ́МЕ; ЗДЫМА́Е, ЗДЫМА́ЛА, ЗДЫ́МЕ)** *што. У безас. ужыв. Разм.* Што-н. зусім знікла, прапала, прайшло. Пра хваробу, сон, пачуцці, перажыванні. *Стары Мікола паціраў рукі з радасці: гэта ён настроіў знахараў, гэта ён нараіў, — і вось бачыце, што выйшла? — зразу як рукой усё зняло.* Ядвігін Ш. *Іванаву злосць як рукой знімае.* Кудравец. *Пайсці ў грыбы ці ў тую рыбу або паехаць у сялібу ці ў млын малоць на хлеб збажынку — ўсё гэта вабіла хлапчынку, цягнула крэпенька, бывала, і як рукою злосць знімала.* Колас. *Ступіш колькі крокаў, і ўвесь сон як рукой зніме.* Лынькоў. *Прападала санлівасць, як рукой здымала стому і абыякавасць.* Цяжкі. *І праз пяць мінут — як рукой здымае маркоту ўсю.* Радкевіч. *Ды мне варта прыйсці ды пад'есці добра, дык усе хваробы як рукой здыме.* Галавач.

ЗНЯТЫ • **ЯК З КРЫ́ЖА ЗНЯ́ТЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ)**. *Вык. ці азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі слабы, даведзены да знямогі. *З карцэра ледзь вылезлі, як цені, як з крыжа знятыя, — аж цёмна ўваччу.* Хведаровіч. *Папраўляйся, ты такі худы, як з крыжа зняты. Няўжо і твае таварышы такія?* Дамашэвіч. *Клаўдзя неяк раптам здала, пастарэла, хадзіла як з крыжа знятая — не пазнаць.* Блакіт.

ЗНЯЦЦА • **ЗНЯЦЦА З ЯКАРА**. *Зак. да* **ЗНІМАЦЦА З ЯКАРА**.

ЗНЯЦЬ • **ЗНЯЦЬ ВЯРШКІ**. Гл. збіраць.

ЗНЯЦЬ ГАЛАВУ *каму. Зак. да* **ЗНІМАЦЬ ГАЛАВУ** *каму.*

ЗНЯЦЬ ПЕНКІ. *Зак. да* **ЗНІМАЦЬ ПЕНКІ**.

ЗНЯЦЬ СКУРУ *з каго.* Гл. спусціць.

ЗНЯЦЬ СТРУЖКУ *з каго. Зак. да* **ЗДЫМАЦЬ СТРУЖКУ** *з каго.*

ЗНЯЦЬ ШАПКУ *перад кім. Зак. да* **ЗДЫМАЦЬ ШАПКУ** *перад кім.*

ЗОЛАК • **ЧУ́ЦЬ (ЛЕ́ДЗЬ) ЗО́ЛАК**. *Устар. Акал. Разм.* Вельмі рана, перад світаннем, досвіткам. **Сін.**: ні свет ні зара; чуць свет; чым свет; <яшчэ> чэрці на кулачкі не выходзілі. *[Грышка:] Выбачай, мілая Марыся, — чуць золак я з'ездзіў ужо да места...* Дунін-Марцінкевіч. *Што гэта? Яшчэ чуць золак, а ты ўжо ўскруціўся? Здурнеў, стары, ці што?* Чарот. *[Розін:] Мы адступілі знарок: заўтра, чуць золак, уранку штаб развінае скрозь націск на правым флангу.* Глебка.

ЗОЛАТА • **НА ВАГУ ЗОЛАТА**. Гл. вагу.

ЧО́РНАЕ ЗО́ЛАТА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Нафта. *Палеская зямля, галоўным багаццем якой яшчэ нядаўна лічыўся торф, дае цяпер «чорнае золата».* Мележ. *Неўзабаве я і сустрэўся з сапраўднымі шукальнікамі залатых скарбаў... Нават неяк і не верыцца, што менавіта яны зазірнулі ў глыбіню зямных нетраў і знайшлі на Палессі найбагацейшы скарб — чорнае золата.* Кірэйчык.

ЗОЛАТАМ • **АБСЫПАЦЦА ЗОЛАТАМ**. Гл. абсыпацца.

ЗОЛАЦЕ • **КУПАЦЦА Ў ЗОЛАЦЕ**. Гл. купацца.

ЗОРАК • **ЗОРАК З НЕБА НЕ ХАПАЕ**. Гл. хапае.

ЗОРКА • **ЗО́РКА ЗАКАЦІ́ЛАСЯ (ПАТУ́ХЛА)** *чыя. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Скончылася чыё-н. шчасце, поспехі, кар'ера і пад. **Сін.**: песенька спета *чыя, каго* (у 2 знач.); сонца зайшло *чыё.* **Ант.**: зорка ўзыходзіць *чыя*; сонца ўзыходзіць <*каму, для каго*>. *Картэра секанула думка: яго зорка закацілася!* «Звязда». *[Троцкі] паспрабаваў узначаліць «бунт» супраць дэспатызму настаўнікаў: першым свіснуў на ўроку. За гэта яго выключылі. Але бацькавы грошы хутка аднавілі яго вучобу ў вучылішчы. Пасля гэтага зорка лідэрства яго патухла.* Шамякін.

ЗО́РКА ПЕ́РШАЙ ВЕЛІЧЫНІ́. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Адабр.* Вельмі славуты ў якой-н. сферы дзейнасці чалавек. *Акрамя самога гаспадара, там ужо былі Якуб Колас, Кандрат Крапіва, Пятро Глебка, Максім Лужанін. Зоркі першай велічыні, паважаныя людзі.* Шамякін. *Яна [Андрэева], актрыса з зорак першай велічыні, усё аддала для рэвалюцыі.* Лужанін.

ЗО́РКА ЎЗЫХО́ДЗІЦЬ *чыя. У безас. ужыв. Функц. не зам. Узнёсл.* Для каго-н. наступае што-н. новае, вельмі значнае ў жыцці. **Сін.**: сонца ўзыходзіць <*каму, для каго*>. **Ант.**: зорка закацілася *чыя*; песенька спета *чыя, каго* (у 2 знач.); сонца зайшло *чыё. Калі «міністры» з народнага сакратарыята і іх сябры не толькі засмуціліся, але нават палі духам, што з імі гэтак двудушна і жорстка абышліся нямецкія генералы, дык Скураны ажыў, душою адчуў: здаецца, зноў узыходзіць яго зорка...* Далідовіч.

ПУЦЯВО́ДНАЯ ЗО́РКА. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Кніжн.* **1**. Тое, што накіроўвае, вызначае чыю-н. дзейнасць, жыццё. *[Памяць роднай зямлі] стала пуцяводнай зоркай у жыцці і Ягора Захаравіча.* «Полымя». *Маральныя каштоўнасці, выхаваныя ў школе, надоўга будуць пуцяводнай зоркай выпускніка.* «Настаўн. газ.»
2. Чалавек, які вызначае чыё-н. жыццё, дзейнасць. *У жыцці ты будзь мне зоркай пуцяводнай.* Журба. *[Бязродны:] Пакуль будзе біцца сэрца ў ма[іх] грудз[ях], ты будзеш маёй адвагай, ты будзеш маёй пуцяводнай зоркай на вайне, змагайся і жыві.* Галубок.

УЗЫХО́ДЗЯЧАЯ ЗО́РКА <*чаго, на чым*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Адабр.* Чалавек, які пачынае набываць шырокую вядомасць, вялікую славу ў якой-н. галіне дзейнасці. *Арнольд з'явіўся на свет тады, калі бацька яшчэ не быў узыходзячай зоркай на варшаўскім фінансавым небе.* Мехаў. *Праз нейкі час настаўнік з Мікалаеўшчыны чытаў свае вершы. Па словах Аляксандра Мікітавіча, усе зразумелі, што перад намі ўзыходзячая зорка беларускай паэзіі.* «ЛіМ».

ЗОРКАЙ • **НАРАДЗІЦЦА ПАД ШЧАСЛІВАЙ ЗОРКАЙ**. Гл. нарадзіцца.

ЗОРКІ • **ДА ПЕ́РШАЙ ЗО́РКІ**. *Акал. Разм. Іран.* Ненадзейна, з малой верагоднасцю на здзяйсненне чаго-н. *Шулька згаджаецца, ківае галавой, абяцае, але — толькі да першай зоркі, як зараз кажуць.* Гіль.

ХАПАЦЬ ЗОРКІ З НЕБА. Гл. хапаць.

ЗОРНАЯ • **ЗОРНАЯ ГАДЗІНА** *чыя, для каго.* Гл. гадзіна.

ЗРАБІ • **ЗРАБІ́ (-ЦЕ) ЛА́СКУ**. *Часцей у знач. пабочн. сл. Разм.* Зварот для выказвання ветлівай просьбы, пабуджэння. Прашу вас. **Сін.**: будзь добры; будзь ласкаў; калі ласка (у 1 знач.). *[Ціхон:] Добра, пане Куторга, — бяры сабе дачку, і пасаг дам, толькі зрабі ласку: выцягні з бяды.* Дунін-Марцінкевіч. *Ты ўжо, братка Алесь, зрабі ласку, напішаш ёй, што я жывы, што і я, скажы, хутка прыйду.* Брыль. *[1-ы кліент:] Мы ведаем, што вы гэтымі справамі не займаецеся, але зрабіце ўжо такую ласку.* Крапіва.

ЗРАБІЛІСЯ • **ВОЧЫ ВЯЛІКІЯ ЗРАБІЛІСЯ** *ў каго.* Гл. вочы.

ЗРАБІЦЬ • **ЗРАБІ́ЦЬ БЛІ́Н** *з каго. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жорстка расправіцца з кім-н., моцна пакараць каго-н. Часцей як пагроза. **Сін.**: грызці горла *каму*; мяшаць з зямлёй (у 2 знач.); накладваць рукі *на каго*; сцерці ў парашок *каго*; сціраць з твару зямлі (у 1 знач.). *[Каліберау:] Ды я цябе ў парашок сатру! Я з цябе блін зраблю! [Моцкін:] За што? Квітанцыі я не выпісваў, распіскі не даваў, на старшынь не націскаў і па радыё таксама не выступаў.* Макаёнак. *[Васіль:] І калі ты не пакінеш ашукваць праваслаўны народ, я з цябе блін зраблю.* Козел. *[Фірага:] Я яшчэ з цябе зраблю блін. Паспею.* Пташнікаў.

ЗРАБІЦЬ ВЫГЛЯД. *Зак. да* **РАБІЦЬ ВЫГЛЯД**.

ЗРАБІЦЬ ВЯЛІКІЯ ВОЧЫ. *Зак. да* **РАБІЦЬ ВЯЛІКІЯ ВОЧЫ**.

ЗРАБІЦЬ ВЯСЁЛУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ. *Зак. да* **РАБІЦЬ ВЯСЁЛУЮ МІНУ ПРЫ ДРЭННАЙ ГУЛЬНІ**.

ЗРАБІЦЬ З БЕЛАГА ЧОРНАЕ. *Зак. да* **РАБІЦЬ З БЕЛАГА ЧОРНАЕ**.

ЗРАБІЦЬ З МУХІ СЛАНА. *Зак. да* **РАБІЦЬ З МУХІ СЛАНА**.

ЗРАБІ́ЦЬ НО́ГІ. *Зак. Праст. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцячы. **Сін.**: аддаваць канцы (у 2 знач.); вастрыць лыжы *куды, адкуль* (у 2 знач.); выносіць ногі <*адкуль, ад каго*>; даваць дзёру; даваць драла; даваць драпака; даваць лататы; даваць махні-драла; даваць маху (у 2 знач.); даваць стракача *ад каго, адкуль, куды*; даваць у ногі; даваць ходу *адкуль, куды*; даваць цягу; змотваць вудачкі; падмазваць пяткі; паказваць пяткі; паказваць спіну (у 2 знач.); рваць кіпці. *«Геолагі» толькі і мараць знайсці золата і, ні з кім не дзелячыся, зрабіць ногі за мяжу.* Федарэнка. *Невядомы хацеў зрабіць ногі, але чатыры папераджальныя стрэлы сяржанта Пешкура яго спынілі.* «Звязда». *Калі і заявіцца які — дык хутка ўцякае. Мусіць, і гэты, прымак, рашыў ногі зрабіць...* Давыдаў.

2. *каму, чаму.* Украсці што-н. *Ля цырка яна [Рыфма] спыніла «мерседэс» і выйшла, пакінуўшы ключы ад запальвання ў замку. Яна напэўна ведала, што да раніцы машыне «зробяць ногі» тыя ж «азеры» ці яшчэ хто.* Станкевіч.

ЗРАБІЦЬ ПАГОДУ <*у чым, дзе*>. *Зак. да* **РАБІЦЬ ПАГОДУ** <*у чым, дзе*>.

ЗРАБІЦЬ ПРАПАНОВУ *каму. Зак. да* **РАБІЦЬ ПРАПАНОВУ** *каму.*

ЗРАЗУМЕЛА • **САМО САБОЙ <ЗРАЗУМЕЛА>**. Гл. само.

ЗРАЎНЯЦЬ • **ЗРАЎНЯ́ЦЬ З ЗЯМЛЁЙ** *што. Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Поўнасцю разбурыць, знішчыць дашчэнту. **Сін.**: вырываць з коранем *што*; мяшаць з зямлёй (у 1 знач.); не пакідаць каменя на камені (у 1 знач.); сціраць з твару зямлі (у 2 знач.). *Менавіта на Асвейшчыне эсэсаўцы перад адступленнем нямецка-фашысцкай арміі зраўнялі з зямлёй усё, не пакінуўшы ні хаты, ні хлеўчука, ні жывёліны, ні курыцы.* Хадкевіч. *Пачалі бамбіць, не засталося і таго дома. Усё было зраўнягна з зямлёй.* Гроднеў.

ЗРОБІШ • **НІЧО́ГА НЕ ЗРО́БІШ (НЕ ПАРО́БІШ)**. *У абаг.-асаб. знач. Разм.* Мусіш пагадзіцца, бо іншага выхаду няма. **Сін.**: дзе <ты> дзенешся; недзе дзенешся; нідзе не дзенешся; нічога не папішаш; нічога не парадзіш; што зробіш. — *Абавязак даволі не ганаровы. — Нічога не зробіш. На ганаровыя абавязкі і без нас прэтэндэнтаў хапае.* Галавач. *Ведама, баец з гэтага настаўніка не надта зайздросны, але нічога не зробіш.* Быкаў. *Колькі добрых людзей знайшло, ды яшчэ і знойдзе, сабе магілу. Вайна, нічога не паробіш!* Сабаленка. *Але нічога не паробіш. Не мы смерць выбіраем, а смерць нас выбірае — во якое права.* Кудравец.

ШТО́ ЗРО́БІШ (ПАРО́БІШ). *Зак. У абаг.-асаб. знач. Разм.* Мусіш пагадзіцца, бо іншага выхаду няма. **Сін.**: дзе <ты> дзенешся; недзе дзенешся; нідзе не дзенешся; нічога не зробіш; нічога не папішаш; нічога не парадзіш. *[Аўдоцця:] Харошую ж і аддаваць шкода. [Пытляваны:] Што зробіш. Такая ўжо доля матчына: чым лепшая дачка, тым хутчэй яе забіраюць.* Крапіва. *Не вельмі Максіма ўзрадавала такая «перамога». Але — што зробіш...* Шамякін. *Разварочвацца з мехам было тут не надта зручна, асабліва калі трэба было размінуцца дваім, мала прасторы, але што зробіш.* Кудравец.

ЗРОБЛЕНЫ • **ЗРО́БЛЕНЫ (ПАРО́БЛЕНЫ) НА АДЗІ́Н КАПЫ́Л.** *Вык. Разм. Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Вельмі падобныя адзін на другога, аднолькавыя. **Сін.**: абое рабое; аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). **Ант.**: з іншага цеста <спечаны>; не з такога цеста зроблены. *Так я вам і паверыла! Усе вы мужчыны зроблены на адзін капыл!* Гурскі. *Гэты аўтар піша і дасылае нам вельмі шмат вершаў — і ўсе яны зроблены на адзін капыл.* Вітка. *Атрутны тыл, паганы тыл. Усе на адзін пароблены капыл.* Колас.

НЕ З ТАКО́ГА ЦЕ́СТА ЗРО́БЛЕНЫ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не такі, як хто-н. іншы, характарам, паводзінамі і пад. **Сін.**: з іншага цеста <спечаны>. **Ант.**: абое рабое; аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). *Непрывычнаму чалавеку тут рабілася страшна. Але Поль не з такога цеста зроблены, каб замаруджваць крок і нечаму здзіўляцца.* Гамолка.

ЗРОКУ • **ПОЛЕ ЗРОКУ.** Гл. поле.

ЗРУХ • **ЗРУ́Х ПА ФА́ЗЕ** *ў каго. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Хто-н. дзейнічае неразумна, робіць глупства. **Сін.**: дах паехаў *у каго*; дурны поп хрысціў *каго*; клёпкі не хапае <у галаве> *у каго*; мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго*; мазгі не на месцы *ў каго*; мякіна ў галаве *ў каго*; не ўсе дома *ў каго*; салома ў галаве *ў каго, чыёй*; шарыкі за ролікі заходзяць *у каго*. **Ант.**: галава варыць *у каго*; <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго*; кацялок варыць *у каго*; мазгі вараць *у каго*; не галава, а дом саветаў *у каго*; светлая галава *ў каго*. *Назаўтра ў аддзяленні Жоўцік доўга і ўважліва, крыху здзіўлена паглядзеў на Гарноську, пакруціў пальцам ля скроні: — У цябе што, зрух па фазе?.. Не ўмееш жартаваць — не лезь!* Блакіт. — *Ты што, ашалеў ці... — пакруціў Янка ля скроні. — Зрух па фазе?! Асёл.* «Маладосць».

ЗРУШЫЦЦА • **ЗРУ́ШЫЦЦА З МЕ́СЦА.** *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Атрымаць далейшае развіццё. Пра пытанне, праблему, справу і пад. *[Туміловіч:] Не ведаю, можа, мы тут і прайграем, але прапанова, па-мойму, справядлівая... [Насця:] Я... Я згодна... [Пытляваны:] Ну, дзякуй богу, як той казаў, зрушылася з месца.* Крапіва. *А вось справа з ацяпленнем настаўніцкага дома за тры гады так і не зрушылася з месца.* «Настаўн. газ.»

ЗРУШЫЦЬ • **ЗРУШЫЦЬ ГОРЫ** *<з кім, з чым>*. Гл. варочаць.

ЗРУ́ШЫЦЬ З МЕ́СЦА *што. Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Паспрыяць ажыццяўленню чаго-н., прасунуць наперад (справу, праблему і пад.). **Сін.**: даваць ход (у 2 знач.). **Ант.**: класці пад сукно *што*. *[Якуб] даў простыя, ясныя довады таго, што ўтварэнне сівалапаўскага калгаса зрушыць з месца*

ўсю справу не толькі ў Сіўцы, а і ва ўсім сельсавеце. Зарэцкі. *[Языкевіч] спрытна ўмее застрахоўваць сябе ад памылак. Старанны, акуратны, але ніводнага пытання не зрушыць з месца, пакуль не даведаецца яго, Ігнатовіча, думку.* Шамякін.

ЗРЫВАННЕ • **ЗРЫВА́ННЕ МА́САК** *з каго, з чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Выяўленне сапраўднай сутнасці, выкрыццё каго-, чаго-н. *Зрыванне масак з буржуазнага свету і расчараванне ў самой ідэі гістарычнага прагрэсу складана пераплятаюцца адно з другім у літаратуры «страчанага пакалення».* Адамовіч.

ЗРЫВАЦЦА • **ЗРЫВА́ЦЦА (ЗЛЯТА́ЦЬ) З ВУ́СНАЎ** *чыіх, каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. *слова, выраз* і пад. Міжвольна, нечакана вымаўляцца. **Сін.**: зрывацца з языка *чыйго, у каго*; лезці на язык *каму*; не сходзіць з вуснаў *чыіх, каго*; не сходзіць з языка *чыйго, у каго*; прыходзіць на язык *каму* (у 1 знач.); узбрысці на язык *каму. Ніводнага лішняга слова не зрывалася з яго вуснаў.* Новікаў. — *Усё мы самі зрабілі, — з несхаваным гонарам сказаў Кадлубовіч. Дарэчы, гэтае «мы самі» злятала з яго вуснаў неаднойчы.* «ЛіМ». **САРВАЦЦА (ЗЛЯЦЕЦЬ) З ВУСНАЎ** *чыіх, каго. Зак. Бабейка нерваваўся — сківіцы ў яго ўздрыгвалі, з вуснаў вось-вось павінны былі сарвацца словы.* Хадкевіч. *З таго часу, як першая прыказка зляцела з вуснаў чалавека, яна, як і кожная ідэйна-мастацкая з'ява, прайшла пэўны шлях развіцця.* Шкраба.

ЗРЫВА́ЦЦА (ЗЛЯТА́ЦЬ) З ЯЗЫКА́ *чыйго, у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. *слова, выраз* і пад. Міжвольна, нечакана вымаўляцца. **Сін.**: зрывацца з вуснаў *чыіх, каго*; лезці на язык *каму*, не сходзіць з вуснаў *чыіх, каго*; не сходзіць з языка *чыйго, у каго*; прыходзіць на язык *каму* (у 1 знач.); узбрысці на язык *каму. — Цётка Уліта жывая?..— нечакана зрываецца ў мяне з языка, і, адчуўшы, што спытаў не да месца, ніякавею ўжо сам перад Міцяем.* Карамазаў. **САРВАЦЦА (ЗЛЯЦЕЦЬ) З ЯЗЫКА** *чыйго, у каго. Зак. [Падарожны:] Ці ж мы такія людзі? Жартуеш хіба, дабрадзей? [Незнаемы:] О не, крый божа! Ось зняўцёку зляцела слоўца з языка...* Купала. *Андрэй хацеў сказаць, чуць не зляцела з языка, што ў чорта на рагах начальнік, можа, і быў, толькі гэта на дабро яму не пайшло, калі так гаворыць.* Пташнікаў. *Зноў недарэчнае пытанне ледзь не сарвалася з Віцевага языка, але ён цяпер быў зацікаўлены гэтым дзіўным хлопчыкам.* Чарнышэвіч. *У мяне ўжо гатоў быў сарвацца з языка жарт.* Палтаран. *Іншы раз, бывае, спахопішся, калі з языка гатова сарвацца не надта ласкавае слова.* Радкевіч.

ЗРЫВАЦЬ • **ЗРЫВА́ЦЬ МА́СКУ** *з каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выкрываць каго-н., паказваць чыю-н. сапраўдную сутнасць. **Сін.**: выварочваць навыварат *каго, што*; выводзіць на белы свет *каго, што*; выводзіць на чыстую ваду *каго, што*; за вушка ды на сонейка *каго. Сатырык не ілюструе жыццё, не павучае, як дрэнна быць падхалімам або плеткаром. Ён зрывае з іх маску, паказвае чытачу ўсю іх смешную сутнасць, іх недарэчныя прэтэнзіі і злачынныя намеры.* Шкраба. **САРВАЦЬ МАСКУ** *з каго. Зак. [Гарлахвацкі:] Грозная рука адплаты ўжо ўзнята над ім. Вось-вось сарве маску і выставіць яго на суд, на ганьбу, на ўсеагульную зняважу.* Крапіва.

ЗРЫВА́ЦЬ НО́С. *Незак. Часцей у 3-й ас. цяп. ці ў пр. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Востра, рэзка пахнуць, выклікаючы адмоўную рэакцыю. **Сін.**: біць у нос; даваць у нос. *Але і дым: аж з ног скідае! Ну, проста нос табе зрывае!* Колас. *Душыць горла дым махоркі, самагон зрывае нос.* Крапіва. *Было ўжо чуваць, як трашчыць трава, калі падымалася полымя. Ад дыму зрывала нос.* Пташнікаў.

ЗРЭНКУ • <u>Берагчы, аберагаць</u> і пад. **ЯК ЗРЭ́НКУ ВО́КА.** *Акал. Функц. не зам.* Вельмі старанна, клапатліва. **Сін.**: як вока ў ілбе; як <сваё> вока. *Лёнька бярог свайго новага «козліка» як зрэнку вока і ганарыўся ім.* Дайліда. *Не думаў, не гадаў пакупнік, перасяка-*

ючы з новымі чаравікамі ўсю краіну, што як зрэнку вока трэба берагчы чэк на выраб са «Знакам якасці». «Звязда». *Традыцыі вопытных настаўнікаў мы беражом як зрэнку вока, імкнёмся перадаць іх маладому папаўненню.* «Настаўн. газ.» *Глебу трэба берагчы як зрэнку вока, нанава яе стварыць немагчыма. Гэта бясцэнны дар прыроды.* «ЛіМ». *Разведчыкі як зрэнку вока аберагалі чатырнаццацігадовага падлетка ад удзелу ў сваіх вылазках супраць немцаў.* «Вожык».

ЗУБ • **АНІ́ Ў ЗУ́Б**. *Разм.* **1**. *<чаго>. У знач. дзеясл. вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. чалавека ці жывёлы. Зусім не ўжываць чаго-н. (ежы, пітва). *Годзе, жонка! Ну, не лайся: больш гарэлкі ані ў зуб.* Колас. — *Дык [медзвездзяня] не есць, кажаце? — Ані ў зуб... Акрамя вады, нічога ў рот не бярэ!* Лынькоў.

2. *каму. У безас. ужыв.* Зусім няма чаго есці. *І скаціне корму мала, і самому — ані ў зуб.* «*Вясна гола перапала...*» — *Чаму яно так на свеце? — разважаў часцяком [Анісь], — аднаму аж па горла, а другому ані ў зуб?* Баранавых.

ВОКА ЗА ВОКА <ЗУБ ЗА ЗУБ>. Гл. вока.

ЗУБ ГАРЫЦЬ *у каго на што.* Гл. зубы.

ЗУ́Б ЗА ЗУ́Б. *Часцей у знач. ск. Функц. не зам.* Адплата злом за прычыненае зло. **Сін**.: вока за вока <зуб за зуб>. *[Вера:] Можа, у каго ёсць іншая прапанова? [Люба:] У мяне ёсць! Падняць тарыф на халтурныя работы. [Надзея:] Да тысячы тугрыкаў за аб'ект. [Вера:] З нас дзяруць, і мы драць будзем... [Надзея:] Зуб за зуб!* Петрашкевіч. *Меч уздыме брат на брата, стане брат горш ката... Зуб — за зуб...* Купала.

ЗУ́Б ЗА ЗУ́Б ЗАЙШО́Ў (ПО́ЙДЗЕ) *у каго з кім. У безас. ужыв. Разм.* Склаліся непрыемныя адносіны, пры якіх адзін не саступае другому. **Сін**.: найшла каса на камень *<у каго>*. *А ў Грышы зуб за зуб зайшоў з Мірошнікавым амаль на самым пачатку...* Рубанаў. — *Кажуць, ты не паладзіў са сваёй?.. — Разводжуся яшчэ.. збіраюся разводзіцца. — Зуб за зуб зайшоў? — Ліха яе ведае.* Калодзежны. *Але ўжо калі пойдзе зуб за зуб, як кажуць, то тады не пападайся...* Васілевіч.

ЗУ́Б НА ЗУ́Б НЕ ПАПАДА́Е (НЕ ПАПАДА́Ў, НЕ ПАПАДЗЕ́) *у каго*; **ЗУ́Б НА ЗУ́Б НЕ ТРАПЛЯ́Е (НЕ ТРАПЛЯ́Ў, НЕ ПАТРА́ПІЦЬ)** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. дрыжыць ад холаду ці страху. **Сін**.: прадаваць дрыжыкі. *Бягу, а зуб на зуб не пападае. Хутчэй бы ў цёплую хату ды на печ патрапіць!* Каваль. *«Буржуй» сядзеў і пікнуць не смеў. У яго не пападаў зуб на зуб — і ад страху, і ад здзіўлення.* Лынькоў. *Абмёр пад коўдраю хлапчына, пабеглі па плячах мурашкі, і сталі валасы дубка ў небаракі Янука, аж зуб на зуб не пападзе.* Крапіва. *Пад вечар пахаладала. Сяргей адчуў, як у яго зуб на зуб не трапляе.* Даніленка. *Здавалася, не толькі вопратка — цела ўсё прамокла навылёт. Зуб на зуб не трапляў.* Сабаленка. *Як затросся ўвесь зайчына, не патрапіць зуб на зуб.* Вітка.

МЕЦЬ ЗУБ *на каго.* Гл. мець.

НА АДЗІ́Н ЗУ́Б (ГА́М) *каму. У знач. імен. вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, сукупнасці асоб ці адуш. прадмета. Хто-н. такі мізэрны, нязначны, што з ім вельмі лёгка справіцца, расправіцца. *На нашым беразе толькі ў вялікіх сёлах, што ўцалелі ад пажараў, былі пакінуты гарнізоны. Яны там грунтоўна ўмацоўваліся: капалі акопы, будавалі дзоты. — Дробязь. Гэта нам на адзін зуб, — гаварылі партызаны — Як часанём, толькі пыл курэць будзе...* Няхай. *Барбос ля варот стаіць такі, што яму гэтага сабачаняці на адзін зуб, а яно вышчарыцца і да барбоса лезе.* Крапіва. — *Антаніна, га-га! Ён табе на адзін гам! — Ну! Паклала б на яго руку — не вылузаўся б! — не гублялася сакратарка-развядзёха.* Місько.

НА ЗУ́Б. *Часцей у знач. дап. Праст.* Есці, перакусіць. *А заўтра ты дасі на зуб свайму дзіцяці!* Лобан. — *Дай чаго на зуб: з учарашняга дня макавай расінкі ў роце не было, —*

сказала Ядвіся, знімаючы мокрую, як выкруціць, спадніцу. Асіпенка. *Хоць і непарадак, што свінні ходзяць па вуліцы, але Пракапенку гэта радавала: будзе чым людзям разлічыцца з харчовым агентам і сабе нешта на зуб застанецца.* Левановіч.

НІ (АНІ́) У ЗУ́Б < НАГО́Й > <u>не ведаць, не разумець</u> і пад. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Праст.* Зусім нічога. **Сін.**: ні а ні бэ; ні бельмеса; ні бум-бум; ні бэ ні мэ <ні кукарэку>; ні бэ ні мя; ні вуха ні рыла; ні цэ ні бэ. *Аднойчы прыйшлі [у школу] два дзецюкі, здаровыя хлопцы, не тут кажучы, кавалеры, на губах пушок прабіваецца, а задачкі ні ў зуб нагой.* С.Александровіч. *Я ж па-нямецку ні ў зуб нагой. І па-французску слаба кумекаю.* Левановіч. *Бэкаем [па-англійску], чытаючы збольшага, а каб перакласці з прачытанага ці самому што якое сказаць па-іхняму — ні ў зуб нагой.* Васілёнак. *[Селянін:] Дзе мая грамата, адну тую літару ўсяго і ведаю, што на абаранак падобна, як яна... Вось пахваліўся — і ўспомніць не магу, а больш граматы ані ў зуб.* Галубок.

ПАКЛАСЦІ НА ЗУБ *няма чаго.* Гл. пакласці.

ПАПАДАЦЬ НА ЗУБ *каму, каго, чаго.* Гл. пападаць.

УЗЯЦЬ НА ЗУБ *што, чаго.* Гл. узяць.

ЗУБАМІ • **І РУКАМІ І ЗУБАМІ**. Гл. рукамі.

ЛЯСКАЦЬ ЗУБАМІ. Гл. ляскаць.

НЕ З *чыімі* **ЗУБА́МІ**. *У безас. ужыв. Праст.* Каму-н. не хапае ўмення, здольнасцей і пад. на што-н. **Сін.**: не *з чыім* носам. *[Каравай:] Ну і трыбун!.. А ведаем, дзед, ты залез не ў свой агарод. Так, так! Не з тваімі зубамі туды...* Макаёнак.

СКРЫГАТАЦЬ ЗУБАМІ. Гл. скрыгатаць.

ЗУБАХ • **ДАЦЬ ПА ЗУБАХ** *каму.* Гл. даць.

НАВЯЗНУЦЬ У ЗУБАХ *каму.* Гл. навязнуць.

НЕ ПА ЗУБА́Х *каму, чыіх. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Не адпавядае чыім-н. магчымасцям, здольнасцям і пад. **Сін.**: не на *чые* зубы; не пад сілу (у 2 знач.); не па сіле *каму. Мы прыдбаем стрэльбы самі. Скажам, магілёўскія склады зброі нам не па зубах. Астаюцца два арсеналы, узяўшы якія мы ўзброім сябе і абяззброім ворага.* Караткевіч. *Валік для прыліку пачаў перабіраць кніжкі на верхняй паліцы. То былі ўсё юрыдычныя падручнікі. — Такія раманы не па маіх зубах, — азваўся Валік.* Б.Стральцоў. *Другія бацькі цяпер сваіх дзетак гадоў з трох да мора возяць, а яна дасюль ні разу не звазіла, кепская матка. Але пра мора можна было толькі марыць — не па зубах.* Арабей.

У ЧО́РТАВЫХ ЗУБА́Х. *Акал. Разм.* Вельмі далёка, у аддаленых ці глухіх мясцінах (быць, жыць, знаходзіцца і пад.). **Сін.**: блізкі свет; за дзесятай гарой; за светам; за трыдзевяць зямель; на краі свету; у віру на калу; у чорта на кулічках; у чорта на рагах; у чорта ў зубах. *[Сапляк:] Зямлю ўсю пад сябе падабраў, а мне вунь аж у чортавых зубах пустэчы нейкай даў, што зроду не аралася.* Крапіва. *Мала ж Савоста ў чужым баку палюдскаваўся. І туды, следам за ім, даняла ягоная нядоля... Усё тое немаведама дзе, у чортавых зубах, было.* Калюга.

У ЧОРТА Ў ЗУБАХ. Гл. чорта.

ЗУБОЎ • **АЖ АДСКОКВАЕ АД ЗУБОЎ**. Гл. адскоквае.

ВЫРЫВАЦЬ З ЗУБОЎ *што ў каго, з чыіх.* Гл. вырываць.

ДА ЗУБО́Ў <u>узброіць, узброіцца</u>. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі добра, вельмі моцна. *Германскае камандаванне трымае перад нашымі варотамі пяцьдзесят дзве да зубоў узброеныя дывізіі, і вы гасцінна адчынілі перад імі гэтыя вароты.* Губарэвіч. *«Дадому» [хлопцы]*

вярталіся ўзброеныя да зубоў. З аднаго боку — рэвальвер, з другога — рэвальвер, ды яшчэ кінжал у дадатак. Маўр.

<І> ЗУБОЎ НЕ ЗБЯРЭШ. Гл. збярэш.

ЯЗЫК ДА ЗУБОЎ ПРЫМЁРЗ *у каго.* Гл. язык.

ЯЗЫК ПРЫСОХ <ДА ЗУБОЎ > *у каго, каму.* Гл. язык.

ЗУБЫ • **АБЛАМАЦЬ ЗУБЫ** *на чым, дзе.* Гл. абламаць.

БІЦЬ ЯЗЫК АБ ЗУБЫ. Гл. біць.

ВАСТРЫЦЬ ЗУБЫ. Гл. вастрыць.

ВЫСКАЛЯЦЬ ЗУБЫ. Гл. выскаляць.

ГАЎ ДЫЙ ЗУБЫ СЦЯЎ. Гл. гаў.

ГЛЯДЗЕЦЬ У ЗУБЫ *каму.* Гл. глядзець.

ЗАГАВОРВАЦЬ ЗУБЫ *каму.* Гл. загаворваць.

ЗУ́БЫ ГАРА́ЦЬ (ГАРЭ́ЛІ) *у каго на што*; **ЗУ́Б ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́Ў)** *у каго на што. Убезас. ужыв.* Каму-н. моцна захацелася мець што-н. **Сін.**: вока гарыць *у каго на што. У мястэчку гэтым — паліцэйскі гарнізон, на які ў нас даўно гарэлі зубы.* Шамякін. *Ох, і гарыць у мяне зуб на ваша ведамства. Каб мяне папрасілі, як бы я спланаваў новую забудову ў гэтым натуральным парку!* «Полымя». *[На балотах] ніколі ніхто не касіў. Шмат у каго, праўда, гарэў на іх зуб, ды толькі ніхто не наважваўся падступіцца да іх.* Казько.

ЗУБЫ ГРЭЦЬ НА СОНЦЫ. Гл. грэць.

ЗУБЫ ЗАМАЎЛЯЦЬ *каму.* Гл. замаўляць.

ЗУБЫ З'ЕЎ *на чым, у чым.* Гл. з'еў.

КЛАСЦІ ЗУБЫ НА ПАЛІЦУ. Гл. класці.

ЛЕЗЦІ ЧОРТУ Ў ЗУБЫ. Гл. лезці.

ЛІЧЫЦЬ ЗУБЫ *каму, у каго.* Гл. лічыць.

НА ЎСЁ ТРЫ́ЦЦАЦЬ ДВА́ <ЗУБЫ́>. *Разм.* **1.** *Акал.* Шырока, прыветліва (смяяцца, усміхацца і пад.). **Сін.**: на ўвесь рот (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 5 знач.). *Ігар Камараў зграбае даўжэзнымі рукамі іх [двух школьнікаў] у ахапак і выскаляецца на ўсе трыццаць два: — Лухта ўсё гэта, хлопцы.* Радкевіч. *Пецька падштурхнуў мяне пад бок, і я зразумеў: трэба ісці знаёміцца. Я заўсміхаўся на ўсе трыццаць два і ступіў да дзяўчат.* Кузьмянкоў.

2. *Азн.* Шырокая, прыветлівая (усмешка). *[Пятроў:] Пачынаю зачытваць яму данос. Слухае, і ўсё тая ж усмешка на ўсе трыццаць два зубы.* Петрашкевіч.

НЕ НА *чые* **ЗУ́БЫ**. *Вык. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не па чыіх-н. магчымасцях, здольнасцях і пад. **Сін.**: не пад сілу *каму* (у 2 знач.); не па зубах *каму, чыіх*; не па сіле *каму. [Мандрыкін:] Дзяўчына як суніца... [Лютынскі:] Не на нашы старэчыя зубы.* Крапіва. *Кажу табе, то паслухай. Не на твае ён зубы. З ім загрудкі не табе брацца, не табе з ім у рожкі стыкацца.* Янкоўскі.

ПАКАЗВАЦЬ ЗУБЫ *каму.* Гл. паказваць.

ПАСКАЛІЦЬ ЗУБЫ. Гл. паскаліць.

ПАСУШЫЦЬ ЗУБЫ. Гл. сушыць.

ПРАДАВАЦЬ ЗУБЫ. Гл. прадаваць.

ПРАЗ (СКРОЗЬ) ЗУБЫ. *Акал. Разм.* **1.** Невыразна, неразборліва або ледзь чутна (гаварыць, мармытаць і пад.). *Мікола правёў па «сівых» валасах малога, намацаў гуз ад кія і, заплюшчыўшы вочы, праз зубы ціха вылаяўся.* Брыль. *— Добра, — скрозь зубы адказала Зося, як бы не чуючы, аб чым маці просіць.* Гартны. *Андрэй нешта прамармытаў скрозь зубы...* Каваль.

2. З пагардай, злосцю, незадавальненнем і пад. (гаварыць, цадзіць, працадзіць і пад.). *[Каліберау — праз зубы:] Моцкін! Калі ты яшчэ хоць раз заікнешся, май на ўвазе — усе твае камбінатарскія махінацыі я выкрыю на бюро райкома.* Макаёнак. *— Я ведаю, што ты хочаш уцячы ад мяне, — працадзіў ён [Лукашык] праз зубы.* Дамашэвіч. *— А калі глыбей сказаць, ён лічыць вас за бунтароў. — За бунтароў? — працадзіў праз зубы Арон.* Мурашка. *Андрэй прабурчаў скрозь зубы: — Багатыр.* Зарэцкі.

СКАЛІЦЬ ЗУБЫ. Гл. скаліць.

СУШЫЦЬ ЗУБЫ. Гл. сушыць.

СЦЯЎШЫ ЗУБЫ. Гл. сцяўшы.

ТЫЦКАЦЬ У ЗУБЫ *каму што.* Гл. тыцкаць.

ХОЦЬ ЗУБЫ ВЫБЕРЫ. Гл. выберы.

ХОЦЬ ЗУБЫ НА ПАЛІЦУ КЛАДЗІ *калі, пры якой умове.* Гл. кладзі.

ЧОРТУ Ў ЗУБЫ. Гл. чорту.

ЗУХ • **ЗУ́Х З КО́ЛАМ (КАЛО́М) ДА МУ́Х**. *Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Смелы, самаўпэўнены толькі сярод слабых. **Сін.**: зух супроць мух. *— Пайшлі, Арсень, — рашуча рыкнуў Шлык, — абыдземся без гэтага салапёкі, каб ён на хлеб спяваў. — А ты таксама зух — з колам да мух, — адгыркаўся начальнік.* Караткевіч. *Сяляне сталі частаваць спадара прыстава кухталямі. Каб не месачкоўцы, натоўкалі б прыставу пысу да нясхочу. — Га! Зух з колам да мух! — атурзвалі мяшчане зламыснага шляхцюка.* Навары́ч. *Зірнуць хаця б вокам на жывёльны і раслінны свет Афрыкі і Паўднёвай Амерыкі. «Зух з калом да мух», — з'едліва думаю пра сябе. Ты ўжо фізічна не можаш гэта здзейсніць.* Лобач.

ЗУ́Х СУПРО́ЦЬ (СУ́ПРАЦЬ) МУ́Х. *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Смелы, самаўпэўнены толькі сярод слабых. **Сін.**: зух з колам да мух. *[Федзя:] Не бядуй ты па мне, матка... [Жыгліцкая:] Ты зух супроць мух, а супроць жонкі не даў бог сілёнкі.* Козел. *— Добра, што Міндоўга за князя ўзялі — зух! — Гэта як малады быў... А цяперака зух супраць мух.* Іпатава.

ЗЫРЫ • **НА ЗЫРЫ́**. *Акал. Разм.* На адкрытым узвышаным месцы. *Мы гуртам спыніліся на зыры...* Калачынскі. *Будынкі райкома і райвыканкома стаялі на зыры...* Б.Стральцоў.

ЗЫХЕР • **БРАЦЬ НА ЗЫХЕР** *каго.* Гл. браць.

ЗЫХОД • **ЗЫХОД У ІНШЫ СВЕТ**. Гл. адыход.

З'ЯВІЦЦА • **З'ЯВІЦЦА НА СВЕТ**. Гл. з'яўляцца.

З'ЯЗДЖАЦЬ • **З'ЯЗДЖА́ЦЬ З ГЛУ́ЗДУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы.
1. Вар'яцець, станавіцца псіхічна хворым. **Сін.**: крануцца з розуму; сесці на каня; сыходзіць з катушак; сыходзіць з кругоў; сыходзіць з поля (у 1 знач.); сыходзіць з розуму (у 1 знач.). **З'ЕХАЦЬ З ГЛУЗДУ**. *Зак. Ты, бабка, пазірала на мяне і думала: «Калі гэты паніч яшчэ не з'ехаў з глузду, то з'едзе».* Колас. *— Барташэвічава наймічка па сяле пляце, што за цябе замуж выходзіць. Ты ёй што-небудзь сказаў? — Я яшчэ з глузду не з'ехаў.* Лобан.

2. *Неадабр.* Дзейнічаць неразумна, рабіць глупства. **Сін.**: з быка ўпасці; сыходзіць з поля (у 2 знач.). *Ты не глядзі, што ён сорак восем гадоў мае. Старэйшыя за твайго Андрэя з глузду з'язджаюць... А тут абое працуюць.. ды такі выйгрыш...* Пальчэўскі. **З'ЕХАЦЬ З ГЛУЗДУ**. *Зак. Ты з'ехала з глузду, Стасюня! Што скажуць людзі. Хлопчык захварэў у мяне, павінен у мяне і паправіцца...* Чарнышэвіч.

ЗЯЗЮЛЬЧЫН • **ЗЯЗЮЛЬЧЫН ЛЁН**. Гл. лён.

ЗЯЗЮЛЬЧЫНЫ • **ЗЯЗЮЛЬЧЫНЫ СЛЁЗЫ**. Гл. слёзы.

ЗЯЗЮЛЯ • **НАЧНА́Я ЗЯЗЮ́ЛЯ**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Жонка. **Сін.**: дарагая палавіна. *Спытала пасля ў свайго начная зязюля: «Пра што вы там гаварылі?» А ён па-чужому неяк адсек: «Спі лепш, а то старою будзеш без пары».* Брыль. *«Начная зязюля» перакукавала. Згадзіўся Іван Іванавіч на вячэру, хоць і ўздыхнуў: «Наробім сораму...»* Місько.

ЗЯЛЁНАЕ • **ЗЯЛЁНАЕ ПОЛЕ**. Гл. поле.
ЗЯЛЁНАЕ СВЯТЛО. Гл. святло.

ЗЯЛЁНАЯ • **ЗЯЛЁНАЯ ВУЛІЦА**[1]. Гл. вуліца.
ЗЯЛЁНАЯ ВУЛІЦА[2] . Гл. вуліца.

ЗЯЛЁНЫ • **ЗЯЛЁНЫ ЗМЕЙ**. Гл. змей.

ЗЯЛЁНЫЯ • **ЁЛКІ ЗЯЛЁНЫЯ**. Гл. ёлкі.
ЗЯЛЁНЫЯ БЕРЭТЫ. Гл. берэты.

ЗЯМЕЛЬ • **ЗА ТРЫ́ДЗЕВЯЦЬ ЗЯМЕ́ЛЬ**. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі далёка (быць, жыць, знаходзіцца, ехаць, трапіць і інш.). **Сін.**: блізкі свет; за дзесятай гарой; за светам; на краі свету; у віру на калу; у чортавых зубах; у чорта на кулічках; у чорта на рагах; у чорта ў зубах. *«Скарылася...» А хіба я не «скарылася», калі пасмела ў такім выглядзе ў вёску заявіцца? Магла ж і за трыдзевяць зямель з'ехаць...* Місько. *Некаторыя скептыкі былі, шчыра скажам, здзіўлены, што не за трыдзевяць зямель, а зусім побач з Мінскам можна пабачыць столькі цікавых помнікаў мінулага.* Мальдзіс.

ЗЯМЕЛЬКУ • **ЛАЖЫЦЦА Ў ЗЯМЕЛЬКУ**. Гл. лажыцца.
ПАРЫЦЬ ЗЯМЕЛЬКУ. Гл. парыць.

ЗЯМЕЛЬЦЫ • **ПАРЫЦЬ У ЗЯМЕЛЬЦЫ КОСЦІ**. Гл. парыць.

ЗЯМЛЁЙ • **АЖАНІЦЦА З СЫРОЮ ЗЯМЛЁЙ**. Гл. ажаніцца.
БАЧЫЦЬ НА ТРЫ САЖНІ ПАД ЗЯМЛЁЙ. Гл. бачыць.
ВІСЕЦЬ ПАМІЖ НЕБАМ І ЗЯМЛЁЙ. Гл. вісець.
ЗРАЎНЯЦЬ З ЗЯМЛЁЙ *што*. Гл. зраўняць.
ЗЯМЛЁЙ ПАХНУЦЬ. Гл. пахнуць.
МЯШАЦЬ З ЗЯМЛЁЙ. Гл. мяшаць.
ПАД ЗЯМЛЁЙ *знайсці*. *Акал. Разм.* У любым выпадку, усюды, дзе б ні аказаўся хто-н., дзе б ні аказалася што-н. **Сін.**: з дна марскога; з дна мора; з-пад зямлі; на тым свеце. *Але памятай, калі ты мне зманіў, я цябе пад зямлёй знайду!* Самуйлёнак. *[Багдан:] Не ўцячэ! А калі ўцячэ — зловім. Нікуды яна ад нас не схаваецца. Пад зямлёй знойдзем.* В.Вольскі. *Але цяпер сядзі ціха і не ўздумай падглядаць за намі. Каб нікому ні слова пра нас! А то пад зямлёй знойдзем.* Новікаў.
Хадзіць **ЯК ПАД ЗЯМЛЁЙ**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна ўсхваляваны, у стане разгубленасці, роспачы, адчаю. **Сін.**: не ў сабе; сам не ў сабе; як не свой; <як> сам не свой; як у ваду апушчаны; як цень (у 2 знач.). *Некалькі дзён хадзіў Яхім як пад зямлёю. Учарнеў, бы тая махнуша, пахудзеў, асунуўся, вочы ў лоб запалі. Адзервянеў, аслупянеў.* Колас. *[Радзівон] з-за гэтага райвыканкомаўца хадзіў усе гэтыя дні як пад зямлёю: ні то што яго з раскулачваннем пачалі цягаць, а нават пра высылку райвыканкомавец паспрабаваў быў заікнуцца.* Чорны. *Сыны і дачка хадзілі як пад зямлёю, сноўдаліся з кутка ў куток, праклінаючы бацьку, што пазбавіў іх спадчыны.* Гурскі.

ЗЯМЛІ • **АДДАЦЬ ЗЯМЛІ** *каго, што.* Гл. аддаць.

АД ЗЯМЛІ АДАРВАЦЦА І НЕБА НЕ ДАСТАЦЬ. Гл. адарвацца.

АД ЗЯМЛІ НЕ АДРОС. Гл. адрос.

З-ПАД ЗЯМЛІ́ *<u>даставаць (дастаць)</u>. Акал. Разм.* Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. **Сін.**: з дна марскога; з дна мора; на тым свеце; пад зямлёй. *[Сырадоеў:] А ну, ты, ты і ты! З-пад зямлі дастаць мне старога.* Макаёнак. *Гэты справу як бачыш абцяпае. З-пад зямлі, а дастане.* Брыль. *Другі бацька з-пад зямлі дастаў бы і для сына пуцёўку. А ты?..* Чавускі.

ЗЯМЛІ НЕ ЧУЦЬ ПАД САБОЙ. Гл. чуць.

ЛЯЖАЦЬ У < СЫРОЙ > ЗЯМЛІ. Гл. ляжаць.

НА КРАІ ЗЯМЛІ. Гл. краі.

НА КРАЙ ЗЯМЛІ. Гл. край.

ПАРЫЦЬ У ЗЯМЛІ КОСЦІ. Гл. парыць.

ПУП ЗЯМЛІ. Гл. пуп.

СОЛЬ ЗЯМЛІ. Гл. соль.

СПАЦЬ У СЫРОЙ ЗЯМЛІ. Гл. спаць.

СЦІРАЦЬ З ТВАРУ ЗЯМЛІ. Гл. сціраць.

ЯК З-ПАД ЗЯМЛІ ВЫРАС. Гл. вырас.

ЯК НЕБА АД ЗЯМЛІ. Гл. неба.

ЗЯМЛЮ • **БАЧЫЦЬ НА ТРЫ САЖНІ Ў ЗЯМЛЮ**. Гл. бачыць.

ГНАЦЬ У ЗЯМЛЮ *каго.* Гл. гнаць.

ЗАКОПВАЦЬ <СВОЙ> ТАЛЕНТ У ЗЯМЛЮ. Гл. закопваць.

ЗЯМЛЮ ГРЫЗЦІ. Гл. грызці.

МЕРАЦЬ ЗЯМЛЮ. Гл. мераць.

НЮХАЦЬ ЗЯМЛЮ. Гл. нюхаць.

ПАЙСЦІ Ў ЗЯМЛЮ. Гл. пайсці.

ПАРЫЦЬ ЗЯМЛЮ. Гл. парыць.

Гатоў і пад. **ПРАВАЛІЦЦА СКРОЗЬ ЗЯМЛЮ**. Гл. праваліцца.

ХОЦЬ СКРОЗЬ ЗЯМЛЮ ПРАВАЛІСЯ <*каму*>. Гл. праваліся.

ХОЦЬ <ТЫ> ЖЫВЫ Ў ЗЯМЛЮ ЛЕЗЬ. Гл. лезь.

ЯК СКРОЗЬ ЗЯМЛЮ ПРАВАЛІЎСЯ. Гл. праваліўся.

ЗЯМЛЯ • **АБЯЦА́НАЯ ЗЯМЛЯ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Месца, куды хто-н. моцна імкнецца папасці. *Славутая Запарожская Сеч.. як абяцаная зямля вабіла да сябе непакорных людзей.* Колас. *Менавіта Коласаву задуму «Новай зямлі» як паэмы біблейскага пафасу, пошуку зямлі абяцанай перакладчык вельмі выразна яшчэ і падкрэсліў.* Лойка. *І Чымган для нас з'яўляецца тым самым, чым з'яўляецца зямля абяцаная для Майсея і народа, які ён вывеў з Егіпта.* Колас.

ЗЯМЛЯ́ ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́ЛА) ПАД НАГА́МІ *каго, у каго, чыімі. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Хто-н. у небяспечным, пагрозлівым становішчы. *Усе людзі за мяне. Я тут у сваім куце жыву. А ў такіх, як Макуха, зямля гарыць пад нагамі.* Асіпенка. *Гарэла зямля пад нагамі фашыстаў.* Жычка. *Будзе гарэць зямля пад нагамі чужынцаў, месца сабе не знойдуць.* Сачанка. *А заміналі мы ім, «новым гаспадарам», здорава, не давалі ціхага жыцця ані ўдзень, ні ўночы. Гарэла-такі зямля пад іхнімі нагамі больш як два гады запар.* Кавалёў.

ЗЯМЛЯ́ (ГЛЕ́БА) ВЫПЛЫВА́Е (УЦЯКА́Е) З-ПАД НО́Г *у каго. Незак. У безас. ужыв. Функц. не зам.* У каго-н. траціцца ўпэўненасць у сваіх сілах; чыё-н. становішча аказваецца хісткім, нетрывалым. **Сін.**: грунт хістаецца *пад кім*; грунт хістаецца пад нагамі

чыімі, у каго. Адчуў [Сурміла], што глеба канчаткова выплывае з-пад ног, і ў самы апошні момант зрабіў адчайны рывок. Блакіт. *Вартун адчуў як у яго з-пад ног уцякае зямля: ён не зможа не тое заўтра, а нават і праз месяц перайначыць сваю працу, тое, што склалася за гады...* Далідовіч.

ЗЯМЛЯ́ НЕНАЕ́ДНАЯ (НЕНАЕ́ЖНАЯ). *Мн. не ўжыв. Часцей вык. і азн. Праст. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі прагны і скупы. *Рагаталі таму, што наслухаліся пра Арынінага дзеда-скнару — «зямлю ненаедную»...* Карпаў. *Свёкар быў звер і скупеча, «зямля ненаежная».* Брыль. *Скупы і прагны, «зямля ненаежная», і — такога яго ведаюць усе, з кім сустракаецца ці сутыкаецца, — зайздросны, ён умее не паказаць нават суседзям маладзейшай за сябе жонкі.* Янкоўскі.

<u>Як (нашто, чаму)</u> **ЗЯМЛЯ́ НО́СІЦЬ** *каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* (Як, нашто, чаму) магчыма чыё-н. існаванне, жыццё. Пра нягодніка. — *Старарэжымнікі!* — *крыкнуў ён яшчэ раз. — Як вас зямля носіць!* Галавач. — *Во чалавек! Як цябе, такога, і зямля носіць! Здохнеш! Здохнеш! — не ўнімалася Нюрка.* Арабей. *І крыўда ў тым, мае вы людзі: і хто ж то волю даў паскудзе? Нашто зямля іх, катаў, носіць? Ой, хто ж ад іх не загалосіць?* Колас. *[Даміцэля:] А яна адплацілася: каб каго — гаспадара апошняга звабіла! Варопаўка! Чаму яшчэ зямля цябе носіць!* Купала.

ЗЯМЛЯ́ ПАПЛЫЛА́ З-ПАД НО́Г *у каго. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пачынае траціць упэўненасць у сваіх сілах, у трываласці свайго службовага становішча. **Сін.**: грунт захістаўся *пад кім*; крэсла захісталася *чыё, пад кім. Неяк не ў мінулае, а яшчэ ў тое лета здарылася ў нас бяда: маланкай запаліла кароўнік... Выйшаў я з машыны — і зямля ў мяне паплыла з-пад ног: восемдзесят кароў!* Палтаран.

ЗЯМЛЯ́ ПУ́ХАМ *каму. Выкл. Разм.* Ужыв. у адносінах да нябожчыка як выказванне добрай памяці пра яго. **Сін.**: вечная памяць *каму.* **Ант.**: калом зямля *каму* (у 1 знач.). *Неяк не думалася пра гэта. То хату дабудоўвалі, то вас расцілі, а затым Люда памерла, бяду выплакалі. Не паспелі выплакаць, як бацька, зямля яму пухам...* Карамазаў. *Спачатку сыпанулі ў яму па жменьцы пяску. Потым зашаркалі, заляскалі рыдлёўкі. Зямля табе пухам, Зміцёрка!* Аношкін. *[Астрамілава:] Памёр, небарака. [Торгала:] Пухам яму зямля.* Крапіва.

КАБ ЗЯМЛЯ́ НЕ НАСІ́ЛА *каго. Выкл. Праст. Пагард.* Выказванне абурэння і пажадання смерці каму-н. **Сін.**: няхай сарочка не чапае *каго. Мне такога брата.. век бы не бачыць! Каб яго зямля не насіла!..* Мележ. *[Надзя:] Перастань, Любка. [Люба:] Дык жа вельмі Яніны шкада, што аддаюць за гэтага антыхрыста... Во ідуць, каб іх зямля не насіла.* Козел.

КАЛО́М ЗЯМЛЯ́ *каму. Выкл. Праст.* **1**. Ужыв. у адносінах да нябожчыка як выказванне дрэннай памяці пра яго. **Ант.**: вечная памяць *каму*; зямля пухам *каму. Партызаны гэтымі днямі адправілі да магільных чарвей гітлераўскага гера фон Кубэ. Народная справа зроблена. Сабаку сабачая смерць. І калом яму зямля.* Чорны. — *Няхай ім дасць бог царства нябеснае... — Калом ім зямля! Я яшчэ не забыў, як яны мяне малацілі ланцугамі. Я помню...* Чарнышэвіч.

2. Ужыв. як праклён подламу, шкоднаму чалавеку, як пажаданне хутчэйшай смерці каму-н. *І так паціху ды памалу прыдбалі трохі капіталу, каб хоць пачатачак зрабіць і першы камень залажыць на грунце вольнае зямелькі, адной-адзінай збавіцелькі ад панскай ласкі і апекі, і плюнуць ім за тыя здзекі, што так уеліся ўжо ў косці, — калом зямля вам, ягамосці!* Колас. *Ці добра жыць на свеце галоднаму, босаму, голаму, калі ніколі латы з плеч не злазяць? Калі не толькі нейкі там, калом яму зямля, пан, а нават адзін аднаго ўвесь век за гнілую бульбу есць!* Чорны.

<ЯК> **НЕБА І ЗЯМЛЯ**. Гл. неба.

ЯК (ШТО) ЗЯМЛЯ́ *п'яны, напівацца*. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі моцна, празмерна. **Сін.**: да парасячага піску; да чорцікаў (у 2 знач.); у дрызіну; у дым (у 1 знач.); у дыміну; як гразь; як свіння. — *З такімі брыгадзірамі, як нашы, — азваўся я, — не вельмі заробіш. Вунь толькі што адвёў Макуху дамоў. Як зямля п'яны.* Асіпенка. — *Дык я ж іх толькі што сустрэў, — сказаў Лёня. — Абодва п'яныя як зямля.* Арабей. *Нап'ецца што зямля, тады што хочаш утворыць.* Юрчанка.

ЗЯМНЫ • **ЗЯМНЫ РАЙ**. Гл. рай.

ЗЯРНЯЦІ • **МАКАВАГА ЗЯРНЯЦІ Ў РОЦЕ НЕ БЫЛО** *ў каго*. Гл. было.

З'ЯЎЛЕННЕ • **З'ЯЎЛЕ́ННЕ З ТАГО́ СВЕ́ТУ**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Функц. не зам.* Выратаванне ад смерці, выздараўленне. *Параненыя партызаны.. адзначылі маё з'яўленне з таго свету гучнымі рэплікамі. — Галоўнае, на ногі ўстаць. — Было б на што ўстаць.* Адамовіч.

З'ЯЎЛЕ́ННЕ НА СВЕ́Т. *Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Функц. не зам.* Нараджэнне каго-н. **Сін.**: прыход на свет *каго, чый. З гэтымі дрэвамі, мушу заўважыць, звязан адзін немалаважны гістарычны факт: бацька пасадзіў іх у год майго з'яўлення на свет.* Ракітны. *Бацька вельмі хацеў дзяцей, вельмі перажываў, калі памерлі першынцы, і на маё з'яўленне на свет ён глядзеў як на самую вялікую надзею ў сваім жыцці.* Крупенька. *Калі ўспаміналі сына, а ўспаміналі часта, як і раней, з дня з'яўлення на свет, Галя прымхліва абыходзіла тэму афганскай вайны, быццам самі словы хавалі смяротную пагрозу: скажаш іх — і яны ўзарвуцца.* Шамякін.

З'ЯЎЛЯЦЦА • **З'ЯЎЛЯ́ЦЦА НА СВЕ́Т**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нараджацца. **Сін.**: пайсці на свет; прыходзіць на свет. *[Аляксандр Сцяпанавіч] сустракаў кожнага новага чалавека, што з'яўляўся на свет, ён першы прыходзіў у дом, дзе было гора.* Грахоўскі. **З'ЯВІЦЦА НА СВЕТ**. *Зак. Ленка, дачушка ты мая родная! Як добра, што ты з'явілася на свет. Ты мая адзіная радасць у гэтыя чорныя дні.* Шамякін. *Нішто не пашкодзіла нарадзіцца дзвюм дзяўчаткам-блізняткам. З'явіліся на свет — моцныя, здаровыя, крыклівыя.* Арабей.

І

ІВАН • **ІВА́Н БЕЗ РО́ДУ І ПЛЕ́МЕНІ (БЕЗ РО́ДУ, БЕЗ ПЛЕ́МЕНІ)**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Пагард.* Той, хто парваў усе сувязі з роднымі, блізкімі яму людзьмі, з асяроддзем, якое выхавала яго. *А дзе ж свае сыны і дочкі, што разляцеліся з родных гнёздаў па свеце? Колькі будзе доўжыцца іх вырай? Няўжо навек наканавана ім жыць без памяці, заставацца Іванамі без роду і племені?!* Блакіт. *Працэс асэнсавання эмігрантам самога сябе.. асабліва ўзмацняецца ў апошнія гады. Хто? Іван без роду, без племені? Амерыканец? Англічанін? Немец?* «ЛіМ».

ІВА́Н-ДЫ-МА́Р'Я. *Мн. не ўжыв. Часцей дзейн. і дап. Разм.* Травяністая трохколерная расліна сямейства фіялкавых; браткі (viola trikolor L.) **Сін.**: анюціны вочкі; брат-сястрыца. *Паглядваюць мілымі вочкамі кветкі іван-ды-мар'і.* Брыль. *Ля галавы калыхаліся пахучыя кветкі іван-ды-мар'і.* Стаховіч. *Не ступіўшы ўслед ні кроку марна, я пытаўся толькі: — Як, скажы, расцвітаеш ты, іван-ды-мар'я, тут, у сіняй ад ялін глушы?* Кусянкоў.

ІВА́Н-ЧА́Й. *Мн. не ўжыв. Часцей дзейн. і дап. Функц. не зам.* Шматгадовая травяністая расліна (лекавая, харчовая, кармавая і меданосная) сямейства скрыпневых (chamerion). *На Каралінскай пасецы пад жоўтымі бярозкамі загрукалі капыты, топчучы іван-чай і перамешваючы яго з зямлёй.* Пташнікаў. *І ты, Менычу, не ўяўляеш, якая шчаслівая, што бачыш родную бярозку, іван-чай.* Карамазаў. *Шуміць ссушэлы лісцік Іван-чая.* Пашкоў.

ІВАНАЎСКУЮ • **НА ЎСЮ ІВА́НАЎСКУЮ**. *Акал. Разм.* **1**. Вельмі гучна, галосна (крычаць, храпці і пад.). **Сін**.: благім матам; з усіх жыл (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 3 знач.); на поўную сілу (у 3 знач.); на поўныя грудзі (у 2 знач.); на ўвесь голас (у 1 знач.); на ўвесь свет (у 1 знач.); на ўсе грудзі (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 1 знач.); на ўсё горла; на ўсю глотку; на ўсю моц (у 3 знач); немым голасам; не сваім голасам; што ёсць духу (у 2 знач.); што ёсць сілы (у 3 знач.); <як> іерыхонская труба (у 2 знач.); як недарэзаны; як рэзаны. *— Заснуў хлопец і зваліўся з каня.. — Ну і што, так і спаў?.. — Хроп на ўсю іванаўскую.* Гурскі. *Аляксей Сафронавіч убачыў іх [дзяцей] і пашкроб сваю зарослую патыліцу. Паклікаў Колю. Шапнуў яму: — Ідзі, зрабі так, каб матор роў на ўсю іванаўскую.* Шамякін. *Вунь каля Бярэзіны [касілка] стракочыць на ўсю іванаўскую.* Макарэвіч.

2. У поўную меру (рабіць што-н.). **Сін**.: на поўную катушку (у 3 знач.); на поўную сілу (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 4 знач.); на ўсю жалезку (у 1 знач.); па самае годзе (у 1 знач.); па самае нельга; па самае не хачу. *Я сваім равеснікам даўно сказаў — катай, хлопцы, на ўсю іванаўскую. Я нічога не бачу, не чую...* Навуменка. *У хаце на ўсю іванаўскую круціўся вальс. Каманду падаваў кучаравы, геройскі з выгляду сяржант.* Няхай.

ІГОЛАЧКІ • **З ІГО́ЛАЧКІ**. *Разм. Адабр.* **1**. *Вык. і азн.* Ужыв. пры наз., які абазначае адзенне. Зусім новы, толькі што пашыты. **Сін**.: з-пад іголачкі (у 1 знач.). *Адзенне на іх з іголачкі, самі ўсе рослыя, маладыя, бы твае хлопцы.* Карпюк. *Гарнітурчык з іголачкі, аж блішчыць.* Арабей. *На Аляксандру Іванавічу блішчаў новы касцюм, як кажуць, з іголачкі.* Пестрак. *Публіка была пераважна вайсковая — афіцэры; адны ў свежым, з іголачкі, абмундзіраванні, другія ў паношаных гімнасцёрках і кіцелях.* Хадкевіч.

2. *Акал.* Ва ўсё новае, толькі што пашытае (апранацца, прыбірацца, адзяваць). **Сін**.: з-пад іголачкі (у 2 знач.). *Вось і прыказчык прыйшоў... Увішны такі, апрануты з іголачкі, гальштук стракаты звісае з-пад каўняра белага, а на яго абвіслі дрыготныя, залітыя тлушчам шчокі.* Лынькоў. *І нават маці, якая з іголачкі апранала яго, частавала самым смачным у хаце, часта горка плакала і наракала: — У іншых людзей дзеці як дзеці, а гэты пустадомкам расце...* «Настаўн. газ.»

3. *Азн. і вык.* Зусім новы, нядаўна пабудаваны (будынак і пад.). *Гарошка.. сказаў цвёрда: «Садзік будзем здаваць з іголачкі».* Крыга. *Адміністрацыйны будынак, дзе апрача іншых службаў, размясцілася і кантора калгаса, — новенькі, з іголачкі.* Гардзей. *Маіх таварышаў па дэлегацыі не так уразілі кароўнікі-палацы, новенькія, з іголачкі, катэджы для калгаснікаў, як звычайная канава, якую пры нас капаў экскаватар.* «ЛіМ».

З-ПАД ІГО́ЛАЧКІ. *Разм. Адабр.* **1**. *Вык. і азн.* Ужыв. пры наз., які абазначае адзенне. Зусім новы, толькі што пашыты. **Сін**.: з іголачкі (у 1 знач.). *Заходзіць у купэ малады чалавек інтэлігентнага выгляду. Сам прыгожы, касцюмчык з-пад іголачкі на ім.* «Вожык».

2. *Акал.* Ва ўсё новае, толькі што пашытае (апранацца, прыбірацца і пад.). **Сін**.: з іголачкі (у 2 знач.). *Штурхнуўшы Ігнася, бліщчасты малады рызыкант-панок, апрануты з-пад іголачкі, з капелюшом у руцэ, падышоў к прыгожай дзяўчыне з маткаю.* Мурашка.

ІГОЛКА • **НЕ ІГО́ЛКА <У СЕ́НЕ (У СТО́ЗЕ СЕ́НА)>**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Тое, што не можа заставацца незаўважаным, нязнойдзеным, нявыяўленым. *Дзесяткі людзей шукаюць чалавека, які, паводле нашых меркаванняў, павінен быў жыць у тым ці іншым месцы семнаццаць— дваццаць год назад. Чалавек жа не іголка.* Новікаў. *Сасна ці асіна — не іголка, яе ад Калькі-лесніка не схаваеш...* І.Капыловіч. *Вядома, дарога — не іголка ў сене, недзе яна знойдзецца, але Антону шкада было часу, нямала якога было патрачана на гэта дурное блуканне...* Быкаў. *— Аэрадром — гэта не іголка ў сене, — першы падаў голас Ларык. — Знойдзем, нікуды не дзенецца!* Кудраўцаў. *Дакладнага месца, дзе шукаць партызанаў, ён не ведаў... Што ж, партызанскі атрад — не іголка ў стозе сена. Давядзецца пусціць у ход разведку.* Якімовіч.

ЯК (ШТО) ІГО́ЛКА Ў СТО́ЗЕ <СЕ́НА>. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Зусім непрыкметны, такі, што немагчыма знайсці, выявіць, адшукаць. *У горадзе — у натоўпе, дзе снуюць тысячы самых розных, і гарадскіх, і прыезджых, — ты будзеш як іголка ў стозе сена.* Мележ. *Базыль у шматгалосым тлуме як іголка ў стозе сена. Відаць, наўмысна зашыўся, не вытыркае носа.* Навуменка. *— Тут вялікі лес: чалавек у ім — што іголка ў стозе, — загаварыў Крывіцкі да незнаёмых людзей.* Лобан.

ІГОЛКАЙ • **ЯК НІТКА ЗА ІГОЛКАЙ**. Гл. нітка.

ІГОЛКАХ • Сядзець, адчуваць сябе **ЯК (НІБЫ́) НА ІГО́ЛКАХ**. *Вык. ці акал. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У стане крайняга хвалявання, неспакою, трывогі і пад. **Сін.**: як на <гарачым> вуголлі; як на шыле. *Яшчэ гадзіну якую сядзела Лена як на іголках. Усё хацела паглядзець, а што там такое ў скрутку?* Лынькоў. *Першы дзень, калі Чумічка пайшоў у камендатуру, Вера сядзела як на іголках. Падрыхтавалася да ўсяго.* Сабаленка. *За вясельным сталом прыгажуня-«нявеста» сядзела як на іголках, ні жывая ні мёртвая.* «Настаўн. газ.» *Андрэй, слухаючы выступленні, адчуваў сябе нібы на іголках.* Шахавец.

ІГОЛКІ • **ХОЦЬ <ТЫ> ІГОЛКІ ЗБІРАЙ**. Гл. збірай.

ІГРА • **ІГРА́ НА НЕ́РВАХ** <*чыіх*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Наўмыснае раздражненне, нерваванне каго-н. *[Радзіён:] Насустрач амерыканец на «Б-29». Ідзе ў лоб. Ігра на нервах. У каго яны мацнейшыя. Прыйшлося яму кідаць машыну ўніз.* Шамякін. *Што ж, думаюць мужчыны, можа, самалёт зрабіў разведку і не выкінуў нікога? Можа, гэта проста правакацыя чорных рук, ігра на нашых нервах...* Кавалёў.

ІГРАЕ • **КРОЎ ІГРАЕ** *ў каго.* Гл. кроў.

ІГРАЦЬ • **ІГРА́ЦЬ (ДЗЬМУ́ЦЬ) У ДУ́ДКУ** *чыю, каго, каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаць у чыіх-н. інтарэсах. **Сін.**: глядзець вачамі *чыімі, каго на каго, на што;* спяваць з голасу *чыйго;* цягнуць руку *чыю, каго. Ёсць у мыслях праект напісаць нешта накшталт пісьма да тых людзей, што граюць у Гітлераву дудку.* Колас. *Мы чулі айца духоўнага, які, бачыце ж самі, як спрытна грае ў дудку таго, хто не хоча зямлі аддаць таму, хто на ёй робіць.* Чорны. *І такі «капітан» так іграе ў дудку галандцам, што лепш не трэба.* Маўр. *Адарка запыталася пра жонку Яўмена Матруну.. Домна адказала, што ўсё было б добра, але ў дудку Яўмена дзьме і на матку вокам не зірне.* Мрый. *[Лагута:] Погляд... Ох, і лоўка ты навучыўся гаварыць, Золін. [Золін:] Зайздросна? [Лагута:] Крыўдна. У чужую дудку дзьмеш.* Васілеўскі.

ІГРА́ЦЬ ДРУГУ́Ю СКРЫ́ПКУ *ў чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Займаць другараднае, падпарадкаванае становішча ў

чым-н. **Ант.**: весці рэй; даваць тон *<каму, чаму, у чым>;* іграць першую скрыпку *ў чым;* камандаваць парадам; правіць баль *<дзе, у чым>;* рабіць пагоду *<у чым, дзе>;* трымаць лейцы ў <сваіх> руках. *Многія выводзілі маралі наконт таго, што ў багатых заўсёды бывае няўладзіца ў гэтых справах: бо грошы ды зямля граюць першую скрыпку, а маладыя — другую.* Гартны. *У маладосці ён [Антон] прывык іграць другую скрыпку пры старэйшым браце Іване.* Калеснік.

ІГРА́ЦЬ (ДУДЗЕ́ЦЬ, ДЗЬМУ́ЦЬ, СВІСТА́ЦЬ) У АДНУ́ ДУ́ДКУ *з кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаць заадно. *Старшынёю тады быў Макась нейкі. Пан з ім вельмі жыў добра. Ён з панам за гэта ў адну дудку іграў.* Баранавых. *Даглядчыца Красулі Мацільда, вядома, у курсе справы, але ж яна грае ў адну дудку з гэтым Сямёнам Зязюляй.* Рылько. *Як змовіліся ўсё роўна, дудзелі ўсе ў адну дудку: слаба ведаю жыццё, спрабую ісці ў літаратуру ад літаратуры...* Масарэнка. *Э-э, не-е! Ды за ноч Косця з Настасаю як хочаш згаворацца! У адну дудку будуць дудзець.* Міська. *«Ну вось, — кажуць, — разам працуеш, дык разам у адну дудку і дзьмеш».* Крапіва. *— А як ваша настаўніца? — Не кажыце! У адну дудку з імі свішча.* Галавач.

ІГРА́ЦЬ НА НЕ́РВАХ *<чыіх, каму>. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Наўмысна раздражняць, нерваваць каго-н. **Сін.**: выводзіць з сябе *каго;* дзейнічаць на нервы *каму;* дражніць гусей; псаваць кроў *каму. Іван, скажы, каб яна не іграла на маіх нервах.* Шамякін. *Я тады яго [Галавацкага] не перавяду. Буду ставіць яму двойкі, двойкі і двойкі. Ён мне іграць на нервах не будзе.* Ермаловіч. *А бранявік стаіць і нават сонна, тоненька сіпіць. Проста грае на нервах.* Пестрак.

ІГРА́ЦЬ НА РУКУ́ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Сваімі дзеяннямі, учынкамі дапамагаць, садзейнічаць каму-н. **Сін.**: ліць ваду на млын *чый, каго. [Мяснікоў:] Дык вось, сябры, нас здраднікі заўсёды папракаюць, што мы іграем немцам на руку. Хлусня і фарысейства гэта...* Клімковіч. **СЫГРАЦЬ НА РУКУ** *каму. Зак. Камандаванне фалангістаў позна спахапілася, што паветраны налёт мог сыграць на руку праціўніку.* Беразняк.

ІГРА́ЦЬ ПЕ́РШУЮ СКРЫ́ПКУ *ў чым. Незак. Функц. не зам. Часцей адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Займаць галоўнае становішча ў чым-н. **Сін.**: весці рэй; даваць тон *<каму, чаму, у чым>;* камандаваць парадам; правіць баль *<дзе, у чым>;* рабіць пагоду *<у чым, дзе>;* трымаць лейцы ў <сваіх> руках. **Ант.**: іграць другую скрыпку *ў чым. Можа, у гэтай гасціннасці першую скрыпку іграе гаспадыня, у якой з часоў баронства засталося нямала панскай фанабэрыі і пышлівасці...* Машара. *Няма патрэбы даказваць, што першую скрыпку ў справе яе [праграмы] ажыццяўлення павінны іграць мясцовыя Саветы.* «Звязда».

ІГРА́ЦЬ РО́ЛЮ. *Незак. Функц. не зам.* **1**. *якую ў чым, дзе.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Мець значэнне, аказваць уздзеянне на каго-, што-н. **Сін.**: адыгрываць ролю *<якую> у чым. Тут, вядома, значную ролю грала даўняя ўзаемная варожасць паміж Сіўцом і Сівалапамі.* Зарэцкі. *Дом тут, праўда, іграў вялікую ролю.* Чорны. **СЫГРАЦЬ РОЛЮ** *якую ў чым, дзе. Зак. Ну, каб хоць прыцемак, то мо гэтыя павязкі на якую мінуту і сыгралі б сваю ролю.* Міська.

2. *каго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць кім-н., выступаць у якасці каго-н. *Кейтэль цырымонна схіліў галаву, паклаў на стол жэзл і сеў. Ён хацеў, няйначай, іграць ролю гэткага бывалага ваякі, якому даводзілася за жыццё трапляць і не ў такія пераплёты і выходзіць адтуль сухім.* Дамашэвіч. *Артыст толькі іграе ролю, настаўнік не*

можа іграць ролю настаўніка, ён проста павінен быць ім. Ермаловіч. **СЫГРАЦЬ РОЛЮ** *каго. Зак.*

3. *каго* <*перад кім*>. *Часцей неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прытварацца, прыкідвацца, не быць самім сабою. **Сін**.: надзяваць <на сябе> маску (у 2 знач.); насіць маску *каго, чаго.* **Ант**.: скідаць маску. *Жанчыны весела зашумелі і Саша, схамянуўшыся, глянула на іх дзёрзка, смела і таксама засмяялася. З гэтага моманту яна пачала іграць ролю жонкі зусім натуральна.* Шамякін. *Калі перад Чарнавусам ён [Гарлахвацкі] імкнецца іграць ролю шчырага друга, які блізка да сэрца прымае яго клопаты і турботы, высока цэніць яго працу, то з Тулягам ён нахабна грубы і адкрыты.* Шкраба. *Трэба падтрымліваць свой прэстыж, правільней — іграць ролю незвычайнага, рамантычнага, трошкі з дзівацтвам хлопца.* Місько. **СЫГРАЦЬ РОЛЮ** *каго* <*перад кім*>. *Зак. Вельмі добра сыграў ролю камандзіра перад Косцікам агент дэфензівы.* Баранавых.

ІГРАЮЦЬ • **КІШКІ МАРШ ІГРАЮЦЬ** *у каго.* Гл. кішкі.

ІГРЭЦ • **І ШАВЕЦ І ЖНЕЦ І НА ДУДЗЕ ІГРЭЦ**. Гл. шавец.

ІДЗЕ • **ГАЛАВА ІДЗЕ КРУГАМ** *у каго, чыя.* Гл. галава.

ДЫМ КАРОМЫСЛАМ <ІДЗЕ>. Гл. дым.

ІДЗЕ́ (ІШЛО́) У РУ́КІ *каму што. Незак. Адз. і мн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. ці канкр. прадмета. Вельмі лёгка дастаецца. **Сін**.: плыве ў рукі *што;* просіцца ў рукі *што. І тут жа генерал раскіпяціўся і стаў даказваць.., што ў нас процьма сіл і здольнасцей, толькі мы іх яшчэ не навучыліся выкарыстоўваць, браць усё, што нам само ідзе ў рукі.* Дамашэвіч. *Хацелася не страціць такую ўдачу, такую важную ўдачу, якая проста сама ішла ў рукі.* Мележ. *Гэта ж само шчасце ў рукі ідзе, а ён нос адварочвае.* Далідовіч. — *Вазьмі ты гэтыя грошы ды скажы яму, хай не корчыць разумніка: грошы самі ў рукі ідуць... Хай зробіць, што прашу... — Аднаго я не разумею, дзядзька, як гэта грошы вам у рукі самі ідуць?* «*ЛіМ*». **ПРЫЙШЛО Ў РУКІ** *каму што. Зак. [Бруй:] Давай ім усё: і зямлю, і гаспадарку. А яна табе, гаспадарка, сама прыйшла ў рукі?* Колас. *[Кацярына:] Гэта шчасце тваё само прыйшло табе ў рукі.* Крапіва.

НЕ ІДЗЕ З ГАЛАВЫ <*чыёй, у каго*>. Гл. выходзіць.

НЕ ІДЗЕ́ (НЕ ІШЛО́) У ГАЛАВУ́ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Не становіцца прадметам асаблівай увагі, цікавасці, інтарэсу; не даецца каму-н. (з-за нежадання ці па якой-н. іншай прычыне). **Сін**.: не лезе ў галаву *каму* (у 1 знач.). *Не ішлі ў галаву і штодзённыя літаратурныя практыкаванні.* Лынькоў. *Кастравіцкі ўзяўся за кнігу, але чытанне не ішло ў галаву. На душы было прыкра.* Навуменка.

НЕ ІДЗЕ Ў РОТ. Гл. лезе.

ІДЭІ • **ПА ІДЭ́І**. *Акал. Разм.* У адпаведнасці з чыімі-н. разлікамі; як мяркуецца. *Суседская бабка называе хваробу валасень і лечыць палец, абкладваючы руку параным жытнім калоссем. Па ідэі, калоссе павінна выцягнуць з пальца хваробу. Але не выцягвае.* Навуменка. *Канстанцін Міхайлавіч павёў госця на пясчаны свіслацкі пляж, паказаў дубы і грыбныя мясціны, дзе па ідэі павінны былі расці раннія баравікі.* С.Александровіч.

ІЕРЫХОНСКАЯ • **ІЕРЫХОНСКАЯ ТРУБА**. Гл. труба.

<ЯК> ІЕРЫХОНСКАЯ ТРУБА. Гл. труба.

ІЖЫЦУ • **ПРАПІСАЦЬ ІЖЫЦУ** *каму.* Гл. прапісаць.

ІЗЮМУ • **НЕ ФУНТ ІЗЮМУ** <*каму*>. Гл. фунт.

ІКОНУ • **ХОЦЬ ІКОНУ ПІШЫ** з *каго.* Гл. пішы.

ІЛБЕ • **ЯК ВОКА Ў ІЛБЕ**. Гл. вока.
Адзін **ЯК ВОКА Ў ІЛБЕ**. Гл. вока.
Глядзець **ЯК ВОКА Ў ІЛБЕ**. Гл. вока.

ІЛБОМ • **АДЧЫНЯЦЬ ІЛБОМ ДЗВЕРЫ**. Гл. адчыняць.
ІЛБОМ СЦЯНУ ПРАБІВАЦЬ. Гл. прабіваць.

ІМ • **КАДУК З ІМ**. Гл. кадук.
ЛІХА З ІМ. Гл. ліха.

ІМГНЕННЕ • **НА АДНО́ ІМГНЕ́ННЕ ВО́КА**. *Акал. Разм.* На вельмі кароткі час. **Сін.**: на <адну> мінуту (у 1 знач.); на <адну> секунду; на капельку; на міг. *Часам Ільіч на адно імгненне вока адвернецца ад паперы, ахоплівае ўвесь летні прастор паплавоў і зноў нагінаецца, і зноў лёгкі шурхат пісання...* Бядуля. *— На адно імгненне вока павярніся... — звініць.. [Салавей].* Мурашка.

У ІМГНЕ́ННЕ ВО́КА. *Акал. Разм.* Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр. Адразу ж, вельмі хутка, імгненна (зрабіць што-н.). **Сін.**: у адзін мах; у адзін міг; у <адзін> момант; у <адну> мінуту; у міг вока; як бач; як бачыш (у 1 знач.); як вокам згледзець (у 1 знач.); як га; як слова сказаць; як стой. *У імгненне вока ён [Алёшка] зняў Рэніну туфлю, віхрам памчаўся да кацельнай.* Лынькоў. *Сілы атрада, у параўнанні з патокам, былі задужа малыя, так што атрад, пры яго двух кулямётах і нязначным запасе патронаў, быў бы змецены ў імгненне вока.* Машара. *Сярожа зляцеў з печы і ў імгненне вока падскочыў да акна.* Місько. *Цётка Анэля, жвавая жанчына, у імгненне вока накапала нам пад дожджыкам ладны кош маладзенькай бульбачкі.* Пашкоў.

ІМЁНАМІ • **НАЗЫВАЦЬ РЭЧЫ СВАІМІ ІМЁНАМІ**. Гл. называць.

ІМЯ • **АД ІМЯ́** *каго. Кампанент дап. Функц. не зам.* Як даручэнне каго-н., выказваючы думку каго-н., спасылаючыся на каго-н. (гаварыць, вітаць, выступаць і пад.). *Значыцца, цяпер яна [Лена] гаворыць ад імя тых людзей, яны даюць яму [Алесю] баявое заданне!* Шамякін. *Пакуль мы жывыя, мы не можам судзіць ад імя тых, што загінулі.* Дамашэвіч.

ІМЯ́ *каму, чаму* **ЛЕГІЁН**. *У безас. ужыв. Кніжн.* Каго-, чаго-н. вялікае мноства, вельмі многа. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу *<чаго>;* валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе ў *каго;* з горла прэ ў *каго;* канца-краю не відаць (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго*; не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго*; па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго*; у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго*; хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым*; хоць заваліся *чаго*; хоць заліся *чаго*; <хоць> плот гарадзі *кім, каго*; хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго*; цьма цьмушчая *каго, чаго*; цэлы воз *каго, чаго*; чортава гібель *каго, чаго*; чортава процьма *каго, чаго*; чорт што *чаго*; як бобу *каго*; як гразі *каго, чаго*; як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як

на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. А гэта, хлопцы, яшчэ адзін наш паэт, Алесь Руневіч. Імя нам, ёлкі кашлатыя, легіён.* Брыль. *Яўген стараўся не глядзець на яго, думаючы — як, мабыць, надакучыла гэтаму чалавеку вадзіць па ўчастку цікаўных людзей, імя якім — легіён.* Карпаў. *Устае, расце, мацнее хваля, шы рэй, дужэй яе разгон, імя той хвалі — легіён.* Колас.

У ІМЯ́ *чаго. У знач. прыназоўніка. Кніжн.* Дзеля чаго-н. *[Валю] захапляла прыгажосць, створаная чалавекам, і абурала, у імя чаго гэтая прыгажосць стваралася ды якіх ахвяр каштавала.* Карпаў. *Карнейчык не стаў абараняць Лютынскага, не стаў ахвяраваць сваімі прынцыпамі ў імя захавання дружбы.* Шкраба.

ІНАКШ • **ТАК ЦІ ІНАКШ**. Гл. так.

ІНАЧАЙ • **ТАК ЦІ ІНАЧАЙ**. Гл. так.

ІНДЫКА • **МЯНЯЦЬ БЫКА НА ІНДЫКА**. Гл. мяняць.

ІНЕРЦЫІ • **ПА ІНЕ́РЦЫІ**. *Акал. Функц. не зам.* Машынальна, бессвядома, па прывычцы (рабіць што-н.). *А пакуль што дзякуй богу, што яшчэ ў нас не адкрылі спосабу бальзаміравання дрэнных твораў, і яны, як рыба, хутка пачынаюць псавацца, хоць іх яшчэ нейкі час па інерцыі цытуюць і паўтараюць.* Танк. *[Маша:] Я не спазнілася? [Траян:] Гэта ты ўжо запыталася па інерцыі.* Маўзон. *Было відаць, што расказваў ён так, па інерцыі, што ягоныя думкі луналі недзе далёка...* Карпаў.

ІНСТАНЦЫІ • <u>*Ісціна*</u> **Ў АПО́ШНЯЙ ІНСТА́НЦЫІ**. *Азн. Функц. не зам.* Неаспрэчная, якая не падлягае сумненню. *Ніякага плюралізму думак і поглядаў ён не дапускае.., словам, яго погляд — гэта ісціна ў апошняй інстанцыі, яна канчатковая, неабвержаная.* Сачанка. *Агульныя рысы некаторых дэструктыўных рэлігійных арганізацый: прэтэнзіі на «харызматычнае» лідэрства, прэтэнзіі на ісціну ў апошняй інстанцыі.* «Настаўн. газ.» *Раскрываючы свае адносіны да падзей рэчаіснасці, ён [І. Шамякін] не прэтэндуе на ісціну ў апошняй інстанцыі...* Бельскі.

ІНТАРЭСАХ • <u>*Заставацца, аказвацца*</u> **ПРЫ ПІ́КАВЫХ ІНТАРЭ́САХ (ПРЫ ПІ́КАВЫМ ІНТАРЭ́СЕ)**. *Акал. Разм. Часта іран.* Без таго, на што разлічваў, спадзяваўся хто-н., чаго дамагаўся. **Сін.**: без штаноў; з голымі рукамі (у 1 знач.); з носам; з такам; ля разбітага карыта; на бабах; ні з чым; нясолана хлябаўшы; перад разбітым карытам. *Глядзі, каб ты не асталася пры пікавых інтарэсах.* Пальчэўскі. *Пры пікавых інтарэсах народ застаўся. Куды ні зірні — усюды пачынай спачатку, а тут табе ані хамута, ані шыі...* Ракітны.

<u>*Заставацца*</u> **ПРЫ СВАІ́Х ІНТАРЭ́САХ (ПРЫ СВАІ́М ІНТАРЭ́СЕ)**. *Акал. Разм. Незадав.* У тым самым становішчы, з тым, што было. **Сін.**: пры сваіх. *Засталіся, можна сказаць, пры сваіх інтарэсах... Ну што ж, пайшлі.* Ракітны. *Сабраліся хлопцы і паехалі. А я застаўся, як кажуць, пры сваіх інтарэсах.* «Вожык». *Пакуль.. [сена] не забралі, трэба ў хлеў укінуць. Спакайней будзе. А то, пабачыце, застанемся пры сваім інтарэсе.* Асіпенка.

ІНТЭРАС • **ДО́БРЫ ІНТЭ́РАС**! *Мн. не ўжыв. Выкл. Разм.* Выказванне нязгоды, неадабрэння, абурэння з якой-н. прычыны. *[Язва:] Як! Аўтар камедыі не мае права паказваць інтымнае жыццё сваіх герояў? Добры інтэрас!* Крапіва. *Голда, два [куфлі] піва дарагому госцю, чаго стаіш, бы слуп солі?! Яна не чуе — добры інтэрас!..* Карпюк.

ІНШАГА • **З ІНШАГА ЦЕСТА <СПЕЧАНЫ>**. Гл. спечаны.

ІНШАЕ • **НЕ ШТО ІНШАЕ ЯК**. Гл. што.

ІНШЫ • **АДЫХОДЗІЦЬ У ІНШЫ СВЕТ**. Гл. адыходзіць.
АДЫХОД У ІНШЫ СВЕТ. Гл. адыход.
ІНШЫ КАЛЕНКОР. Гл. каленкор.
ІНШЫ РАЗ. Гл. раз.
НЕ ХТО ІНШЫ ЯК. Гл. хто.
ТОЙ ЦІ ІНШЫ. Гл. той.

ІНШЫМ • **ІНШЫМ РАЗАМ**. Гл. разам.
МІЖ (ПАМІ́Ж) І́НШЫМ. *Функц. не зам.* **1**. *Акал.* Не звяртаючы асаблівай увагі, мімаходам. **Сін.**: у дужках. *Яшчэ з вясны, у час перабору, сюды прывезлі пчол калоду, ну, так, між іншым, для заводу. Але ручыцца сталі пчолкі.* Колас. *Нешта лісты па два напісалі адзін аднаму — і на гэтым усё, нават і на канікулах сустракаліся так сабе, між іншым, як і з усімі іншымі былымі аднакласнікамі.* Шамякін.
2. *У знач. пабочн. сл.* Дарэчы; у сувязі са сказаным. **Сін.**: да слова < сказаць >. *[Гарлахвацкі:] Між іншым, вы цяпер мала зарабляеце. Можа, вы адчуваеце нястачу ў чым?* Крапіва. *Паміж іншым, таварыш Дубіцкі, ты вельмі смелы.* Чарнышэвіч.

ІРВАЦЬ • **З РУ́К ІРВА́ЦЬ (ВЫРЫВА́ЦЬ)** *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Купляць, набываць з вялікай ахвотай, нарасхват. **Сін.**: з рукамі адарваць (у 1 знач.). *Гэта ж новая адзежына. Замежная, дэфіцытная. Яе проста з рук ірвалі.* Грамовіч. *Калі хочаш ведаць, сон-трава — лекавая расліна, яе ў аптэках з рук вырываюць.* Воранаў. **З РУК ВЫРВАЦЬ** *што. Зак.*

ІРЖА • *Есці, грызці* **ЯК ІРЖА́ ЖАЛЕ́ЗА**. *Акал. Разм.* Пастаянна, неадчэпна. *Дык от робім усё, стараемся, каб як найлепш, і будзе лепш, аднак жа от, скажам, сын мой ці дачка — усё роўна будуць грызці мяне як іржа жалеза...* Чорны. — *Ну проста трываць нельга за апошнія дні. Есць і есць як іржа жалеза... — паскардзілася наймічка, стараватая ўжо дзеўка Настуля.* Мурашка. *Злосць ела яго [Гарбацэвічаву] душу як іржа жалеза.* Далідовіч.

ІРОНІЯ • **ІРО́НІЯ ЛЁСУ**. *Часцей дзейн. Кніжн.* Недарэчная выпадковасць. *Іронія лёсу на вайне — тут стаялі гарматы, а не было каму страляць, а недзе ў другім месцы артылерысты сядзяць у акопах разам з пяхотай.* Дамашэвіч. *«Іронія лёсу,— падумаў дацэнт,— гэты юнак пачынае ведаць ужо тое, пра што я, яго настаўнік, і не маю ўяўлення».* Шахавец.

ІСКРА • **І́СКРА БО́ЖАЯ** <*у каго, у кім*>. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Адабр.* Талент, прыродны дар, здольнасць *[Русаковіч:] А ён жа раней не такі быў. Помню, як выкладаў у інстытуце... Іскра божая была ў ім. А тут нейкі мех жыцейскай мудрасці.* Крапіва. *Сваім абавязкам Саюз лічыць, па-першае, вызначыць прыгоднасць чалавека да газетнай працы — «знайсці ў яго божую іскру», па-другое, навучыць журналісцкаму майстэрству.* Праскураў. *Ёсць і здольныя, з глыбокім, творчым розумам, у лепшым значэнні, камандзіры, і ёсць — недалёкія, без божай іскры выканаўцы.* Мележ.

ІСКРЫ • **І́СКРЫ З ВАЧЭ́Й (З ВО́Ч) ПАСЫ́ПАЛІСЯ (ПАСЫ́ПЛЮЦЦА, СЫ́ПЛЮЦЦА)** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* У каго-н. замітусілася ў вачах ад моцнага ўдару. — *А я думаў, ты такі сабака, што кусае спатайка, — сказаў Васіль, заляпіўшы назад такую аплявуху, ад якой у лесніка пасыпаліся з вачэй іскры.* Колас. *Калі яшчэ раз стукнуў яе трубкай па галаве, у дзяўчыны з вачэй пасыпаліся іскры, сцены закружыліся, падлога*

паплыла з-пад ног. Новікаў. *Яшчэ і пляснуць цябе могуць, здаецца, далікатна, але так, што іскры з вачэй сыплюцца.* Шамякін. — *Станавіся тут і не варушыся!— І як бразне Міколку аб падлогу, у таго аж іскры пасыпаліся з воч.* Лынькоў.

ІСУСАЎ • **КОНЬ ІСУСАЎ**. Гл. конь.

ІСЦІ • **ІСЦІ́ АГНЁМ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Гарэць, знішчацца пажарам. **Сін.**: ісці дымам (у 1 знач.); ісці з дымам. **ПАЙСЦІ АГНЁМ**. *Зак. Каб яна агнём пайшла, твая хата. Якія там людзі? Старцы паганыя, на чужое дабро пагналіся.* Грахоўскі. *[Сухалета:] Каб ён [бровар] агнём пайшоў, дай божа!* Вітка.

ІСЦІ́ ВА-БА́НК. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Дзейнічаць, рызыкуючы ўсім, што ёсць. **Сін.**: пераходзіць рубікон. *Я іду ва-банк — пан ці прапаў. Хачу рызыкаваць толькі пры той умове, што сапраўды прынясу карысць Радзіме і заслужу яе літасць.* Новікаў. *[Нуланс:] Партыйная апазіцыя ідзе ва-банк.. і яшчэ больш падлівае масла ў агонь.* Губарэвіч. *Я ішоў ва-банк... Пераскочыў бар'ер і на поўны голас сказаў: — Імем рэвалюцыйнай улады...* Мікуліч. — *Вы, таварыш сяржант, хочаце сказаць, што я не люблю жыццё і што я наогул чалавеканенавіснік! — Не трэба ісці ва-банк, Вярэніч.* Тычына.

ІСЦІ ДА АБРАМА НА ПІВА. Гл. адпраўляцца.

ІСЦІ́ ДАРО́ГАЙ *каго, чыёй. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць так, як хто-н., беручы з яго прыклад. **ПАЙСЦІ ДАРОГАЙ** *каго, чыёй. Зак. А да гэтага ён [Андрэй] працаваў у паравозарамонтных майстэрнях, таксама слесарам. Пайшоў дарогай бацькі.* Гурскі.

ІСЦІ́ ДЫ́МАМ. *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Гарэць, знішчацца пажарам. **Сін.**: ісці агнём; ісці з дымам. **ПАЙСЦІ ДЫМАМ**. *Зак. У такую суш можна падаткнуць агню, і ўся вёска пойдзе дымам.* Пташнікаў. *Кінуў такі ахламон вогнішча ў сушняку або цыгарку затаптаць паленаваўся — і загула, і зайграла. Колькі лесу дымам пайшло!* Грахоўскі.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Цярпець крах, канчаткова разбурацца, гінуць. **Сін.**: ісці з ветрам (у 2 знач.); ісці пад адхон; ісці прахам; ісці ў пясок. *Не адна пайшла ўцякачка, а з сваім Якімам. Што багацце? Лепш батрачкай! Хай яно йдзе дымам!* Колас. **ПАЙСЦІ ДЫМАМ**. *Зак. Арцём.. усё больш пераконваўся, што яму нічога не застаецца, як згадзіцца з Сімонам. Інакш усё пойдзе дымам.* Самуйлёнак.

ІСЦІ́ З ВЕ́ТРАМ. *Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Бясследна знікаць, прападаць. **Сін.**: памінай як звалі (у 3 знач.). **ПАЙСЦІ З ВЕТРАМ**. *Зак. Я хваць за талакно! Памінай як звалі. І ў маю кішэню яны [жулікі] заглядалі. Пайшла яда з ветрам, шчаслівa дарога! Добра, што навука каштуе нямнога...* Дунін-Марцінкевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Цярпець няўдачу; канчаткова разбурацца, развальвацца. **Сін.**: ісці дымам (у 2 знач.); ісці пад адхон; ісці прахам; ісці ў пясок. **ПАЙСЦІ З ВЕТРАМ**. *Зак. У нас ёсць людзі добрыя — у сваім сяле і прыязджаюць... Каб не яны, калгас уж[о] пайшоў бы з ветрам.* Пестрак.

ІСЦІ́ З ДЫ́МАМ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Гарэць, знішчацца пажарам. **Сін.**: ісці агнём; ісці дымам (у 1 знач.). *Усё ў той лясной старане рабілася дбайна, на вякі. І вось усё ідзе з дымам.* Асіпенка. **ПАЙСЦІ З ДЫМАМ**. *Зак. Няма, баба, Вялікае Бурдзілаўкі. Малая [ёсць], а Вялікае няма. Два месяцы таму з ды-*

мам пайшла. Лобан. *Ох, гэтыя газеты! Яна [старая] на іх глядзець не можа. Каб сіла, дык вырвала б з рук і кінула б у печ, каб яны ўсе з дымам пайшлі.* Крапіва.

ІСЦІ́ МІ́МА РУ́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Не даставацца каму-н. *Усё ішло міма рук. Сімон.. аж схудзеў з твару.* Самуйлёнак. **ПАЙСЦІ МІМА РУК**. *Зак.*

ІСЦІ́ НА ВУ́ДАЧКУ (-І) *чыю, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даваць сябе падмануць. **Сін.**: клюнуць на вудачку (у 1 знач.); паддавацца на вудачку *каго, чыю, каму;* пападаць на кручок *каму, чый, да каго. — Хіцёр ён,— трасе галавою стары Сусла,— якая-такая цяпер навука?.. Бязбожніцтва пайшло, заліваюць кулі, а дурні на вудачку ідуць.* Колас. *Але самае крыўднае, што Максім ідзе на яго вудачкі... Крыўдна і прыкра...* Шамякін. **ПАЙСЦІ НА ВУДАЧКУ (-І)** *чыю, каго. Зак.*

ІСЦІ́ <НАГА́> У НАГУ́ *з кім, з чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр., абстр. ці зборн. прадмета. Дзейнічаць аднадушна, узгоднена; не адставаць у якіх-н. адносінах. *Служы, працуй на пана-ката, а сам не ўправішся, дык брата бяры ты з дому на падмогу, няхай з табою нага ў ногу ідзе па службе, памагае...* Колас. *Жыццё адкідае тых, якія не могуць ісці нага ў нагу...* Мележ. *Радуе, што слоўнік ідзе ў нагу з жыццём: у ім бачым шмат шырокаўжывальных на сённяшні дзень слоў.* «Полымя». *Час заўсёды дыктуе свае законы. І калі хочаш ісці ў нагу з часам — трэба яго слухацца.* Сачанка. *[Янук:] Пятлю то мы круцім, але як надзець нам яе на панскую шыю? [Адась:] Надзенем! Толькі трэба, каб сяляне ішлі ў нагу з рабочымі.* Козел.

ІСЦІ́ НА ДНО́. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Цярпець няўдачу, паражэнне. **Сін.**: выпадаць у асадак (у 2 знач.); звярнуць <сабе> галаву (у 2 знач.); зламаць <сабе> галаву (у 2 знач.). *Таварыш Былінскі. Ратуйце нас. Мы гінем. Ідзём на дно.* Гурскі. *Тут іншы выходзіў з вады сухі, другі — на дно ішоў, як палена.* Барадулін. **ПАЙСЦІ НА ДНО.** *Зак. Яй-богу, хлопцы, далей правіла — забі, не ведаю. Не спыні Басаў — усё роўна б на дно пайшоў. Вучу, вучу, а ў галаву не лезе нічога.* Дзятлаў.

ІСЦІ́ НА ПАВАДКУ́ (НА ПО́ВАДЗЕ) *у каго, каго, чым. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Слепа падпарадкоўвацца чыёй-н. волі, дзейнічаць несамастойна. **Сін.**: хадзіць на павадку *ў каго. Пісьменнік — сапраўдны, канечне,— не павінен ісці на павадку ў чытача.* Мележ. *Нашто нам падмяняць старшыню калгаса і ісці на павадку розных крыкух.* Пестрак. *Некаторыя дабрадзеі нават вучылі яго [Яўхіма], як вымуштраваць жонку, каб яна ішла на яго павадку.* Бядуля. **ПАЙСЦІ НА ПАВАДКУ (НА ПОВАДЗЕ)** *у каго, каго, чым. Зак. У раёне ўжо загаварылі пра самаўпраўства Брагінца, які зашмат на сябе ўзяў і за гэта дорага заплаціць. «Пайшоў на повадзе ў адсталых элеметаў», — гаварылі там.* Гурскі.

ІСЦІ́ НАПЕ́РАДЗЕ ПРАГРЭ́СУ. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Праяўляючы якую-н. ініцыятыву, дзейнічаць неразумна, нелагічна і пад. *Мы тут не імкнёмся ісці наперадзе прагрэсу. І не ставім гэта пытанне спантанна, пад уплывам якіх-небудзь падзей ці звестак...* Вярцінскі.

ІСЦІ НА РАЖОН. Гл. лезці.

ІСЦІ́ НА СВО́Й ХЛЕ́Б. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пачынаць жыць самастойна, зарабляючы на сябе. *Бацька заявіў, што на гэтым яго клопаты аба мне скончыліся і што мне пара ісці на свой хлеб.* Крапіва. **ПАЙСЦІ НА СВОЙ ХЛЕБ**. *Зак. Падросшы, пайшоў Боня на свой хлеб, — памагаў мацеры насіць кош з запалкамі, шпількамі, гузікамі і ніткамі па вёсках.* Чорны. *Але нічога, яшчэ год засталося пагара-*

ваць, а там пайду на свой хлеб. С.Александровіч. *Мабыць, жыццё прывычула [Альберта] да парадку і самастойнасці. Ён рана пайшоў на свой хлеб.* Пашкоў.

ІСЦІ́ НАСУ́СТРАЧ *каму, чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Спачувальна адносячыся да каго-, чаго-н., садзейнічаць, дапамагаць каму-н. *Выручы, Завацкі. Хіба мы не ішлі табе насустрач?* Воранаў. *У галаве не ўкладвалася, як.. ісці насустрач усякім клопатам, добраахвотна браць на плечы цяжар.* Карпаў. **ПАЙСЦІ НАСУСТРАЧ** *каму, чаму. Зак. Ці не пайшлі б вы мне насустрач?.. Вазьмі ў мяне па вазе добра адкормленых дзесятак кароў і здай на мяса, а мне дай сваіх пародзістых...* Броўка.

ІСЦІ НА ТОЙ СВЕТ. Гл. адпраўляцца.

ІСЦІ́ ПАД АДХО́Н. *Незак. Разм. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета.* Цярпець крах, няўдачу; канчаткова разбурацца, развальвацца. **Сін.**: ісці дымам (у 2 знач.); ісці з ветрам (у 2 знач.); ісці прахам; ісці ў пясок. **ПАЙСЦІ ПАД АДХОН**. *Зак. Вароніч напісаў праўду, а яна прачула, — і іхняя дружба пайшла пад адхон.* Ракітны.

ІСЦІ́ ПА КРЫВО́Й СЦЕ́ЖЦЫ (ДАРО́ЖЦЫ). *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць нядобрасумленна, дзейнічаючы хітрыкамі і падманам. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з дарогі; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з толку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); каціцца ўніз (у 1 знач.); пакаціцца (палявцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). *Уладальнік машыны недалёка адышоў ад злодзея Шылькевіча. Абодва ідуць па крывой сцежцы — толькі адзін, хаця і безматорны, вырваўся пакуль наперад...* Шыцік.

ІСЦІ́ ПА ЛІ́НІІ НАЙМЕ́НШАГА СУПРАЦІЎЛЕ́ННЯ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выбіраць найбольш лёгкі спосаб дзеянняў, пазбягаючы перашкод. — *Ты, брат, па лініі найменшага супраціўлення ідзеш!— закрычаў Майзель і ўскочыў.* Мурашка. **ПАЙСЦІ ПА ЛІНІІ НАЙМЕНШАГА СУПРАЦІЎЛЕННЯ**. *Зак. Не справіўшыся з намечаным, адказныя работнікі пайшлі па лініі найменшага супраціўлення: афармілі ў лютым акт на спісанне.* «Звязда».

ІСЦІ́ ПРА́ХАМ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Цярпець крах, няўдачу; канчаткова разбурацца, развальвацца. **Сін.**: ісці дымам (у 2 знач.); ісці з ветрам (у 2 знач.); ісці на дно; ісці пад адхон; ісці ў пясок. *Цяпер, калі ўсё ішло прахам, было не да шкадавання.* Быкаў. *Гарэла і ішло прахам чалавечае жытло, марна прападаў плён працы мільёнаў людзей.* Дамашэвіч. **ПАЙСЦІ ПРАХАМ**. *Зак. — Бывала, калі нават ідзеш на работу, дык лепш прыадзенешся, а цяпер усё пайшло прахам...— сказала мілавідная Мар'я Чарняўская.* Пестрак.

ІСЦІ́ РУКО́Й. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назвы жывёл, птушак. Добра весціся, гадавацца, пладзіцца. *Доўбіку вельмі свінні ішлі рукою.* Янкоўскі.

ІСЦІ́ СВАЁЙ ДАРО́ГАЙ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дзейнічаць, паступаць самастойна, не падпарадкоўваючыся чыёй-н. волі. *Я буду ісці сваёй дарогай, як бы мне цяжка ні давялося. І ты мяне за гэта не папракай.* Дамашэвіч.

ІСЦІ́ (СЫХО́ДЗІЦЬ) У ПЯСО́К. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці займ. *усе.* Цярпець крах, няўдачу; праходзіць упустую, безвынікова. **Сін.**: ісці з дымам (у 2 знач.); ісці з ветрам (у 2 знач.); ісці пад адхон; ісці прахам. **ПАЙСЦІ (СЫСЦІ) У ПЯСОК**. *Зак. І такіх дысертацый у пасляваенны перыяд было абаронена да тысячы! Колькі змарнавана паперы, часу і грошай! І ўсё гэта славаблуддзе, як вычварэнствы сярэднявечных схаластаў, пайшло ў пясок.* Чарняўскі.

ІСЦІ́ ЎГО́РУ (УГАРУ́). *Незак. Разм.* **1**. *Адабр. і неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца больш высокага становішча ў жыцці, грамадстве. **Сін**.: выбівацца ў людзі; выходзіць на арбіту; выходзіць у людзі; ісці ў людзі; далёка пайсці; прабіваць сабе дарогу (у 1 знач.); пракладаць сабе дарогу (у 1 знач.); працярэбліваць сабе шлях *куды. Пасля смерці бацькі Паўла абралі царкоўным папячыцелем у шчаткаўскім прыходзе. Прыход багаты. Павел адразу пачаў ісці ўгору...* Галавач.
2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Паспяхова развівацца, паляпшацца. Пра справу, гаспадарку і пад. *Над усім панавала пачуццё задавальнення ад таго, што калгас ідзе ўгару.* Крапіва. *У Раманюка гаспадарка ішла ўгору. З'явілася шырокамалотка, матор, цэнтрафуга, сячкарня на чатыры разакі.* Карпюк.
ІСЦІ́ Ў ДЗЕ́ЛА. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Знаходзіць сабе прымяненне, скарыстоўвацца. **Сін**.: ісці ў ход. — *Ну, грымнем, хлопцы, каб звінела! — І пяць цапоў ідуць у дзела. Не малацьба, а бубнаў хоры!* Колас. *Бабы заняты важнай заняткаю,— вілкі, чапёлы ў дзела ідуць,— з нейкай паважнай ходзяць аглядкаю, свята сягоння — бліны пякуць.* Купала. **ПАЙСЦІ Ў ДЗЕЛА**. *Зак.*
ІСЦІ́ Ў ЗАКЛА́Д. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрачацца з абавязкам заплаціць пройгрыш; закласціся ў спрэчцы. **Сін**.: біцца аб заклад. *Ты не верыш? Эх, Марылька! Хочаш? Я іду ў заклад! Залажэмся на цікавасць: ты прайграеш, як бог свят!..* Колас. *Санька хлопец гарачы. Ён любіць ісці ў заклад. Ці канава на дарозе сустрэнецца, ці сабака загаўкае на чужым двары, Санька адразу гатоў спрачацца, што ён і канаву пераскочыць і паўз сабаку пройдзе.* Сяркоў. **ПАЙСЦІ Ў ЗАКЛАД**. *Зак. Са скалы на скалу быў перакінуты канатны мост. Я пайшоў у заклад, што скокну з яго.* Караткевіч.
ІСЦІ Ў ІНШЫ СВЕТ. Гл. адыходзіць.
ІСЦІ́ Ў КАНО́СУ. *Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Уніжацца перад кім-н., каяцца, станавіцца пакорлівым, прызнаючы сябе пераможаным. **ПАЙСЦІ Ў КАНОСУ**. *Зак. Што там шэпчуць, баючыся, скрытна зноў, пачуўшы крок галодных, босых? Маўчыце лепш! Пакіньце нас і спадчыну бацькоў, — за вамі мы не пойдзем у Каносу.* Танк.
ІСЦІ Ў ЛЕПШЫ СВЕТ. Гл. адыходзіць.
ІСЦІ́ Ў ЛЮ́ДЗІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дабівацца значнага становішча ў жыцці, грамадстве. **Сін**.: выбівацца ў людзі; выходзіць на арбіту; выходзіць у людзі; ісці ўгору (у 1 знач.); далёка пайсці прабіваць сабе дарогу (у 1 знач.); пракладаць сабе дарогу (у 1 знач.); працярэбліваць сабе шлях *куды. Уладзя да работы больш, чым да кніжак, меў ахвоты... Што ж? да навукі не радзіўся, а вось мо з меншых хто і будзе, няхай яны ўжо йдуць у людзі.* Колас.
ІСЦІ́ Ў ХО́Д. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Знаходзіць сабе прымяненне, скарыстоўвацца. **Сін**.: ісці ў дзела. *Прыходзіцца часта вылазіць і дружнымі намаганнямі штурхаць машыну наперад, падкладаючы галлё пад непаслухмяныя колы. Часам і гэта не дапамагае. Тады ідуць у ход сякеры.* В.Вольскі. **ПАЙСЦІ Ў ХОД**. *Зак. Пайшлі ў ход кулакі і камяні, бутэлькі і нажы.* Сіняўскі. *«Прафесар будзе», «загадчык аддзела» — якія словы пайшлі тут у ход!* Брыль.
НЕ ІСЦІ́ Ў РАХУ́НАК (У РАЗЛІ́К). *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Не прымацца пад увагу кім-н., не лічыцца з кім-, чым-н. *[Адзін з гасцей:] Пан Адольф толькі да маладых ды багатых лас, а старыя ў яго ў рахунак не ідуць.* Купала. — *Пан Іваноўскі, відаць, і авечак і свіней багата мае?.. — О, так! Але гэта не ідзе ў рахунак, — махнуў рукой фальварковец, — то драбніца.* Паль-

чэўскі. *Сёстры і айчым для Віктара ўразлік бадай што не ішлі: яны не былі Сердзюкамі.* Карпаў.

У ДУБКІ́ ІСЦІ́ *з кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уступаць у сутычку з кім-н., задзірацца, выяўляць нязгоду, пярэчыць каму-н. **Сін.**: брацца за чубы (у 2 знач.); брацца загрудкі *з кім* (у 2 знач.); брацца ў рожкі *з кім*; у рожкі *з кім. Кажу: выпіў, дык ідзі кладзіся, як чалавек. Ён у дубкі: давай, мауляў, яшчэ. Выпхнула неяк, пайшоў...* «Полымя». **У ДУБКІ ПАЙСЦІ** *з кім. Зак. Спаліць тое Вітольдава дзерава і то, пэўна, больш карысці было б. Але яна гэтага ніколі не зробіць. Хоць часам, зазлаваўшы, і пагражае. Не, з сынамі ў дубкі яна не пойдзе.* Сіўко. [*Лепешаў*, с. 41: ісці (пайсці) у дубкі; *Даніловіч*, с. 185: у дубкі ісці (станавіцца).]

ІСЦІНА • **ПРАПІСНА́Я І́СЦІНА**. *Адз. і мн. Часцей дзейн. ці дап. Функц. не зам.* Агульнавядомы, збіты выраз, неарыгінальная думка. **Сін.**: агульнае месца. — *Важна затрымаць з доказамі, Сяргей Сяргеевіч, тады будуць вырашаны галоўныя праблемы, — Дзюба разышоўся і ўжо тлумачыў начальніку прапісныя ісціны.* Шыцік. *Твор хоць і пачаты з запалам, ды, па сутнасці, беспраблемны, надта агульны, паўтарае прапісныя ісціны.* «Полымя».

ІСЦІННЫ • **ІСЦІННЫ БОГ**. Гл. бог.

ІХ • **І́Х БЯРЭ́ (УЗЯЛО́, ВО́ЗЬМЕ)**. *У знач. асаб. ск. Разм.* Яны перамагаюць; выходзіць што-н. па-іхняму. Выказванне прызнання чыёй-н. перамогі. — *Не вітаешся, — працадзіў Кашын праз зубы.. — Пахаваў ужо? Дарэмна! А што, калі я зноў вярнуся, хоць цяпер іх і ўзяло? Падумаў пра гэта? Не? Падумай.* Карпаў.

ТАК ІХ! Гл. так.

ІХНІ • **ІХНІ БРАТ**. Гл. брат.

ІХНЯЯ • **ІХНЯЯ СЯСТРА**. Гл. сястра.

ІШЛО • **КУДЫ́ НІ ІШЛО́**. *Разм.* **1**. *У знач. вык.* Ужыв. пры дзейн., выраж. займ. *гэта.* Нічога, прымальна, не выклікае пярэчання. *Не быць наватарам — гэта яшчэ куды ні ішло, але нядобра быць кансерватарам, устаўляць, як кажуць, палку ў колы навуковага прагрэсу.* Шкраба. *Усё цярпелася, пакуль было мала прыкметна: там забілі паліцэйскага, там абстралялі фуражыраў, укралі старасту — гэта яшчэ куды ні ішло, вайна ёсць вайна...* Кудравец.

2. *У знач. сцвярдж. часціцы.* Ладна, згодзен, няхай будзе так. **Сін.**: так дык так; так і быць. *Гэта калі ў арэнду там, дык.. куды ні ішло, адзін набытак, можна сказаць...* Лынькоў. — *Таварыш палкоўнік,— пачуўся голас капітана, — я ўжо дакладваў вам, што мы не можам карміць у нашай сталоўцы такую плойму палонных... Пяць, дзесяць чалавек — куды ні ішло! А калі больш чым паўсотні?.. Прашу разабрацца...* «Вожык».

ІШОЎ • **НІ ІШО́Ў <І> НІ Е́ХАЎ** *каму. М., ж. і н.; адз. і мн. Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Абсалютна не патрэбны, такі, які не выклікае ніякай цікавасці, ніякай рэакцыі. **Сін.**: да аднаго месца *каму*; да лямпачкі *каму*; да фені *каму*; па барабану *каму*; трын-трава *для каго. Гэта яму, Хамянку, абы дзень да вечара, яму і заробак ні ішоў ні ехаў...* Кусянкоў. *Ён, Стрынадка, мокне ў гарэлцы, і ўвесь інтэрас яго ў ёй, а работа быццам яму ні ішла ні ехала.* Сабаленка. *А тое, што ў Томачкі сэрца разрываецца па дачцэ, дык яму ні ішло ні ехала.* Гаўрылкін. *[Зося] не на жарт спалохалася. Бач, Дзежка на яе замахнуўся! Лысы, фанабэрысты, п'яніца! Што ён важны чалавек, валасны пісар, дык гэта ёй ні ішло і ні ехала.* Далідовіч. *Няхай смяецца цяпер тая Каця. Мне яе ўсмешкі зараз ні ішлі і ні ехалі.* Сяркоў.

К

КАБ • **КАБ ВОЧЫ МАЕ НЕ БАЧЫЛІ** *каго.* Гл. вочы.
КАБ ЗЯМЛЯ НЕ НАСІЛА *каго.* Гл. зямля.
КАБ <І> ДУХУ НЕ БЫЛО *чыйго <дзе>.* Гл. было.
КАБ І НАГА НЕ БЫЛА *чыя <дзе>.* Гл. нага.
КАБ І ШНЫРУ НЕ БЫЛО *чыйго <дзе>.* Гл. было.
КАБ КОТ УБРЫКНУЎ *каго.* Гл. кот.
КАБ НА ЯГО ЛІХА. Гл. ліха.
КАБ ПУСТА БЫЛО *каму.* Гл. было.
КАБ *чые* **СЛОВЫ ДЫ БОГУ Ў ВУШЫ**. Гл. словы.
КАБ Я З ГЭТАГА МЕСЦА НЕ СЫШОЎ. Гл. я.
КАБ ЯЗЫК АДСОХ *каму.* Гл. язык.
КАБ Я <ТАК> ЖЫЎ. Гл. я.

КАБЫЛЕ • **НА КРЫВОЙ КАБЫЛЕ НЕ АБ'ЕДЗЕШ**. Гл. аб'едзеш.
ПРЫШЫЙ КАБЫЛЕ ХВОСТ. Гл. прышый.
Захацелася, зажадалася **ЯК КАБЫ́ЛЕ ВО́ЦАТУ**. *Акал. Разм. Іран.* Вельмі моцна. — *З-за ліпы я не мог у хату тэлефонны дрот правесці... — Ды што ты пра дрот выдумляеш? Проста чалавек ты такі. Зажадалася як кабыле воцату — і спілаваў [ліпу].* Кажадуб.

КАБЫЛЫ • **ТРЫЗНЕННЕ СІВОЙ КАБЫЛЫ**. Гл. трызненне.

КАВАДЛАМ • **МІЖ МОЛАТАМ І КАВАДЛАМ**. Гл. молатам.

КАВАЛАК • **АДРЭЗАНЫ КАВАЛАК**. Гл. скіба.
КАВА́ЛАК (КУСО́К) ХЛЕ́БА. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Разм.* Сродкі для існавання. **Сін.**: скарынка хлеба. *Наогул нікога блізка не чапала тое, што чалавек страціў кавалак хлеба, і нікога не цікавіла, як ён страціў яго.* Колас. *Кавалак хлеба чалавеку даводзілася вырываць у яе [прыроды] з зубоў. Прырода помсцілася.* Галавач. *Драздовіч сабраўся ўслед за землякамі, якія ехалі ў пошуках працы, кавалка хлеба.* Ліс. *Бацька Канстанціна Міхайлавіча клапаціўся аб тым, каб даць сыну асвету, а разам з ёй і кусок хлеба.* Крапіва.
ТЛУ́СТЫ КАВА́ЛАК (КУСО́К). *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Што-н. прывабнае, спакуслівае. *Э, Міхась, Міхась, я кажу праўду! Такіх птушак з высокіх дамоў многа зляцелася на нашу гаротную зямлю ў надзеі схапіць сабе тлусты кавалак!..* Шашкоў. *Не меў наш пан ахвоты раскашэльвацца, скупы быў, сам любіў тлусты кавалак, а ты яму як не прыглянуўся, дык зімою лёду ў яго не дастанеш.* Карамазаў.

КАВАЛЕРЫЙСКІ • **КАВАЛЕРЫЙСКІ НАСКОК**. Гл. наскок.

КАВАЛКАМІ • **І ПАРАНАГА І ВАРАНАГА І ТАК КАВАЛКАМІ** *было ў каго, дзе.* Гл. паранага.

КАВАЛКІ • **ДУША РАЗРЫВАЕЦЦА <НА КАВАЛКІ>** *чыя, у каго.* Гл. душа.
РАЗРЫВАЦЦА НА КАВАЛКІ. Гл. разрывацца.
РВАЦЬ НА КАВАЛКІ *каго.* Гл. рваць.
ХОЦЬ НА КАВАЛКІ РАЗРЫВАЙСЯ. Гл. разрывайся.

КАВАЛЬСКІ • **ЯК МЕХ КАВАЛЬСКІ**. Гл. мех.

КАВЫ • *Цікавы* **ЯК МАРЦІН ДА КАВЫ**. Гл. марцін.

КАГО • **КАГО Я БАЧУ**! Гл. я.

КАДЗІЛА • **РАЗДЗЬМУХВАЦЬ КАДЗІЛА**. Гл. раздзьмухваць.

Дапаможа, патрэбны **ЯК МЁРТВАМУ КАДЗІ́ЛА**. *Акал. Разм. Іран.* Нікольки, зусім не (дапаможа, патрэбны каму-н.). **Сін.**: як кашаль хваробе; як мёртваму прыпаркі. *О, каб я цябе злавіў у лесе, то быў бы другі рахунак. А цяпер твая споведзь паможа мне як мёртваму кадзіла.* Колас. *Ну, гэты пасол Сабалеўскі дапаможа нам як мёртваму кадзіла. Ён жа служыць не нашаму народу, а панам!* Машара. *[Гарлахвацкі:] Такая паперка мне патрэбна. А Чарнавусу яна як мёртваму кадзіла.* Крапіва.

КАДРАМ • *Заставацца (застацца)* **ЗА КА́ДРАМ**. *Кампанент вык. Функц. не зам.* (Заставацца) неадлюстраваным, непаказаным. *Калі ад настаўніка патрабуецца выкласці ў пэўным духу той ці іншы праграмны твор, то мастацкасць самога твора застаецца «за кадрам».* «Настаўн. газ.» *Лейтэнант Хмара суха і лаканічна дакладваў Мікулічу пра падзеі мінулага дня. Праўда, засталося за кадрам тое, як ён ледзь не трапіў у ложак да Казаковай...* Праўдзін.

КАДУК • **КАДУ́К З І́М (З ТАБО́Й, З ЁЙ, З ВА́МІ, З І́МІ)**. *Выкл. Праст.* Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. **Сін.**: алах з табой; бог з табой; ліха з ім; ліха яго бяры; трасца яго бяры; халера з ім; халера яго бяры; хвароба з ім; хрэн з ім; чорт з ім; чорт яго бяры. — *Ідзі сюды, нешта скажу! — не церпіцца Фафану. Шнуроўкі не хочуць завязвацца, але кадук з імі, шнуроўкамі гэтымі, калі Фафан скажа штосьці цікавае!* Гардзей. *[Нэля:] Я пра яго ўжо і думаць забылася. [Бабуля:] І па мне кадук з ім — праз цябе болька на сэрцы...* Губарэвіч.

КАДУ́К НА ЯГО́ (НА ЦЯБЕ́, НА І́Х, НА ВА́С). *Выкл. Праст.* Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. **Сін.**: каб на яго ліха; кадук яго вазьмі; ліха матары <*чыёй*>; ліха на яго; ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму*; чэмер на яго галаву. — *Бач, Ігнат, што пачалося, кадук на яго! — Не дай бог, прападзём.* А. Жук.

КАДУ́К НЕ БЯРЭ́ (НЕ ВО́ЗЬМЕ) *каго. Убезас. ужыв. Праст.* Нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н. **Сін.**: ліха не бярэ *каго*; ніякае ліха не бярэ *каго*; ніякая трасца не бярэ *каго*; ніякая халера не бярэ *каго*; ніякі чорт не бярэ *каго*; халера не бярэ *каго*; хвароба не бярэ *каго*; чорт не бярэ *каго*. *Бач, не падабаецца! Чаму ж, табе і так раскоша. Кадук цябе не бярэ.* Крапіва. — *Кадук яе не возьме. Яшчэ, можа, нас пераэжыве,— ціха, каб толькі ўчуў Міця, вымавіла Алеся, азіраючыся на палок.* Адамчык. *Кажу яму: «Сына ратаваць ідзі, а то кінуў-рынуў...» А ён: «Кадук яго не возьме. Прыйду вось...»* Марціновіч.

КАДУ́К ЯГО́ (ЦЯБЕ́, ВА́С, І́Х) ВАЗЬМІ́ (БЯРЫ́). *Толькі ў заг. л. Выкл. Праст.* Вокліч абурэння, злосці, гневу ці здзіўлення, захаплення. **Сін.**: каб на яго ліха; кадук на яго; ліха матары <*чыёй*>; ліха на яго; ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму*; чэмер на яго галаву. *Ты там ездзіш паўз лес, ці не бачыў чаго? Нешта Шалястун маўчыць, не арэ папар, кадук яго вазьмі.* Каліна. — *А па-мойму,— сказаў старшыня, — ты скруціш сабе шыю, кадук цябе бяры...* Пянкрат.

КАДУ́К ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х, ЦЯБЕ́, ВА́С) ВЕ́ДАЕ. *Часцей у знач. галоўн. ск. Праст.* Невядома. **Сін.**: агонь яго ведае; алах яго ведае; бог яго ведае; вятры яго ведаюць; ліха яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; чамярыца яго ведае; хто яго ведае; чорт яго ведае. — *Ну, што ж, от і па-новаму мы жыць пробуем, толькі кадук яго ведае, як яно будзе,— пачынае Герасім...* Скрыган. — *І чаго яна чэпіцца да цябе? — Кадук яе ведае. Нейкае жыта прыпляла, буракі.* Гардзей. *А кадук вас ведае, чым хто з вас дыхае!* Губарэвіч.

КАЖУЦЬ • **ЯК КА́ЖУЦЬ.** *У знач. пабочн. сл. Разм.* Як прынята гаварыць. **Сін.**: што называецца; як той казаў. *Трэба, як кажуць, падвесці пад сельскую гаспадарку індустрыяльную базу.* Крапіва. *У кожнага свае справы — паабедаў і хутчэй, як кажуць, на свой пост.* Пестрак. *За свой век я.. быў, як кажуць, на кані і пад канём. Больш, канечне, пад канём...* Сачанка.

КАЖУЧЫ • **НЕ ТУТ КАЖУЧЫ.** Гл. казана.

НЯЎРО́КАМ КА́ЖУЧЫ. *У знач. пабочн. сл. Разм. Адабр.* Няхай і надалей будзе гэтак жа, без змен. — *Дзяўчынка, няўрокам кажучы, як бурбалка! — засмяяўся ўдагон стары.* Брыль. *Ты цяпер, няўрокам кажучы, такі мядзведзь, што і адзін на плячах гэты камень прыпёр бы...* Арочка. *Гаварыла [даярка], што ў яе, «няўрокам кажучы», клапатлівы муж і слаўныя дзеці, што вельмі любіць сваю работу і не ўяўляе жыцця без яе.* Праскураў.

УЛА́СНА КА́ЖУЧЫ. *У знач. пабочн. сл. Разм.* Папраўдзе, сапраўды. **Сін.**: па сутнасці. *Таварышы! Давайце прыступім да справы, дзеля якой, уласна кажучы, мы і сабраліся тут.* Колас. *Дарогі, уласна кажучы, не было, была замеценая, злосна раскудзеленая чыстаполіца.* Брыль. *Камандаваць, уласна кажучы, не было кім — трэба было валачы каністру.* Быкаў.

КАЖЫ • **<І> НЕ КАЖЫ́ (-ЦЕ).** *У знач. сцвярдж. часціцы. Разм.* Так, без сумнення. Выказванне поўнай згоды з размоўнікам. *[Голас:] Такое моцнае [лякарства]? [Журавіна:] І не кажы.* Кобец. *[Наташа:] Чула, што вам і без гэтага нялёгка. [Дабрыян:] І не кажыце. Пісьмы, тэлеграмы, званкі...* Крапіва. — *От ужо сёння сохне [бялізна], хто памыў... — Не кажыце! Толькі павесіш — і гатова,— адзываецца высокая бялявая жанчына.* Палтаран.

ШТО́ (ЯК) НІ КАЖЫ́ (ГАВАРЫ́). *Акал. Разм.* Нягледзячы ні на што, пры любых абставінах. **Сін.**: як бы там ні было; як ні круці; як-ніяк (у 1 знач.). *Што ні кажы, а жыццё, ужо само па сабе, ёсць радасць, вялікае шчасце, бясцэнны дар.* Колас. *Што ні кажы, а напамінала аб сабе мінулая ноч.* Быкаў. *Наватар, што ні гавары! Мастак па-свойму гнуць: усё нагамі дагары гатоў перавярнуць.* Крапіва. *Героі, аднак, змізарнелі, бо ўсё-такі, як ні кажы, раней яны фабрыку мелі па той бок маньчжурскай мяжы.* Куляшоў. *Як ні кажы, які б ён ні быў разбітны, а ўсё ж урачысты, хвалюючы момант у хлопца!..* Брыль.

КАЗАК • **ВО́ЛЬНЫ КАЗА́К.** *Адз. і мн. Часцей у знач. вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Свабодны, ні ад каго не залежны чалавек. Пра мужчыну ці (радзей) жанчыну. **Сін.**: вольная птушка; вольная птаха; вольны птах. *Я і сам хацеў бы падвучыцца, але ў мяне зараз ужо дзеці, сям'я. А ты ж, браце, вольны казак.* Хведаровіч. *Я сваіх стрыжаных праз два тыдні распускаю — і да самага верасня вольны казак.* Навуменка. *Мы, выпускнікі, пасля таго як паздавалі экзамены, адчувалі сябе вольнымі казакамі, і здавалася, што нам ужо цяпер ніхто не ўказчык, не паказчык.* Сабаленка.

КАЗАЛА • **ЯК СОРА КАЗАЛА**. Гл. сора.

КАЗАНА • **НА ЛІХО́ГА (НА ЛІ́ХА) КА́ЗАНА**. *Азн. і вык. Разм.* Дрэнны, няважны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Я там хату наймаў — ат, якая там хата, на ліхога казана, кузня з крывым парогам.* Чорны. *Кіньце, маці... Вось яны памерлі — то спакайнейшымі будуць... На ліха казана гэта жыццё ў наш час...* Гартны.

НЕ ТУ́Т КА́ЗАНА (КА́ЖУЧЫ, ГАВО́РАЧЫ). *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Прабачце за неэтычнае, непрыемнае паведамленне, выказванне. *Даўней сібірскае масла на ўвесь свет славілася. Ён [Дарафей] і гроб аберуч. Але, казалі, апіўся. У самы траскунываліўся з.. [саней] і, не тут казана, карчом трухлявым замёрз.* Грахоўскі. *[Мікола:] Сымон, слухай! А можа, твая хата, не тут казана, гарыць? [Сымон:] Ціпун табе на язык!* Махнач. *Трэба было і Міхаську вывезці на сапраўдны лясны прастор: усю зіму, не тут кажучы, абсядалі яго хваробы.* С.Александровіч. *[Паланея:] Гэта мокрая серада майму мазгі закруціла, і ён, не тут гаворачы, у яе хаце начаваў.* Купала.

КАЗАНАЯ • **КАЗАНАЯ КАЗКА**. Гл. казка.

КАЗАНСКАЙ • **КАЗАНСКАЙ СІРАТОЙ** *прыкідвацца*. Гл. сіратой.

КАЗАНСКАЯ • **КАЗАНСКАЯ СІРАТА**. Гл. сірата.

КАЗАЎ • **ЯК ТОЙ КАЗАЎ**. Гл. той.

КАЗАЦЬ • **НЕ КАЗА́ЦЬ (НЕ ПАКА́ЗВАЦЬ) НО́СА** *куды. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не прыходзіць куды-н., не паяўляцца дзе-н. **Сін.**: на парог не ступаць <да каго>; не паказваць вачэй *куды*; не патыкаць носа *куды, да каго*. **Ант.**: высоўваць нос *куды, адкуль*. *Дык твае ж [дзеці] хоць дома, разам з табою. А мае ж... Заехалі аж на край свету. Ні да іх не дабрацца, ні яны вось каторы год носа не кажуць.* Сачанка. *Нікуды я цябе не пушчу, Маланння!.. Сядзі дома і носа на вуліцу не кажы...* Б.Стральцоў. *Яны абодва нядоўга тут пакруціліся. Ён нават і на іх разоў колькі гыркнуў так, што скора змыліся і больш не паказвалі носа.* Гарэцкі. *А немцаў баяцца нечага, яны, як пабілі іх, дык крыху супакоіліся і носа цяпер сюды не паказваюць.* Лынькоў. **НЕ ПАКАЗАЦЬ НОСА** *куды. Зак. [Дзед Бадыл:] Цяпер, калі нам крута, дык ніводзін і носа не пакажа. Няхай жа б прыехаў каторы ды сказаў, што рабіць.* Крапіва. *Гаспадар, без якога нідзе не абыходзілася, носа не паказаў праз цэлы дзень, і Іліко плёскаўся ў вадзе колькі было ахвоты.* Самуйлёнак. **ПАКАЗВАЦЬ НОС (НОСА)** *куды. Незак.* З супрацьлеглым знач. *Гэта пасля ўжо, з лета сорак другога загрымела, і яны [Каін з кампаніяй] не дужа паказвалі носа ў вёскі.* Быкаў. **ПАКАЗАЦЬ НОС (НОСА)** *куды. Зак. — У нас і немцаў не было! — як толькі мог, пераконваў нававбранец. — Партызанская зона скрозь. Яны баяліся і носа паказаць у нашу вёску.* Кулакоўскі.

НЯМА ЧАГО КАЗАЦЬ. Гл. няма.

ШТО́ <І> КАЗА́ЦЬ (ГАВАРЫ́ЦЬ). *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Сапраўды, няма падстаў сумнявацца. Ужыв. для пацвярджэння праўдзівасці таго, пра што паведамляецца. **Сін.**: апроч жартаў; нечага сказаць; нічога не скажаш; няма чаго казаць (у 1 знач.); так <яно> і ёсць; што праўда то праўда. *Зайграў музыка; хлопцы і дзяўчаты пад музыку пусціліся скакаць... Дрыжэлі сцены новай звонкай хаты. Было нам весела, што і казаць!*

Купала. *Усе нашы кандыдатуры добрыя, што і казаць. Але ў мяне ёсць яшчэ лепшая.* Чорны. *Баба, браток, як баба, найлепшая баба, што і гаварыць, на ўсё спрытна.* Лынькоў. *— Удача, што казаць! — узрадаваны, засмяяўся Тапурыя.* Самуйлёнак.

КАЗЕ • **НА КАЗЕ НЕ ПАД'ЕДЗЕШ** *да каго.* Гл. пад'едзеш.
НА КРЫВОЙ КАЗЕ НЕ АБ'ЕДЗЕШ *каго.* Гл. аб'едзеш.
ПАПРАЎ КАЗЕ ХВОСТ. Гл. папраў.

КАЗЁННЫ • **КАЗЁННЫ ДОМ**. Гл. дом.
НА КАЗЁННЫ ХЛЕБ *саджаць.* Гл. хлеб.

КАЗЁННЫМ • **НА КАЗЁННЫМ ХЛЕБЕ** *быць* і інш. Гл. хлебе.

КАЗЁЛ • **КАЗЁЛ АДПУШЧЭ́ННЯ**. *Часцей у адз. У ролі розных чл. ск. Разм.* Той, на каго звальваюць чужую віну, адказнасць за другіх. *[Целеш:] Заяўляю, што я казлом адпушчэння быць не хачу і знімаю з сябе ўсякую адказнасць.* Крапіва. *[Наталля Фадзееўна:] У вас гарыць план, і вы шукаеце казла адпушчэння.* Шамякін. *Знайшла казла адпушчэння — мяне. Лае, быццам я ў тым вінаваты, што падбіў яе на ранняе замужжа — адняў, значыць, волю ў яе, завязаў дзецьмі свет, не даў разгону ў жыцці.* Масарэнка.

КАЗІНАЯ • **КАЗІНАЯ НОЖКА**. Гл. ножка.

КАЗІНЫ • **ГНУЦЬ У КАЗІНЫ РОГ** *каго.* Гл. гнуць.
ЗАГАНЯЦЬ У КАЗІНЫ РОГ *каго.* Гл. заганяць.

КАЗКА • **КА́ЗАНАЯ КА́ЗКА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Не раз чутае і не вартае ўвагі. *Што вы мне тут гаворыце? Я ж не з месяца зваліўся. Гэта ўжо казаная казка. Без вас ведаю.* Леванові́ч. *Абрыдала мне гэта казаная казка.* Янкоўскі.
КА́ЗКА ПРА БЕ́ЛАГА БЫЧКА́. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Бясконцае паўтарэнне аднаго і таго з самага пачатку; вяртанне да таго самага. *У вас такая спрэчка адбылася з Вандай Адамаўнай... Гаворка гэта, ведаеце, — казка пра белага бычка.* Грамовіч. *Эх, узяў бы паважаны Іван Паўлавіч сваіх гадаванцаў за вушы — ды ў мяшок, ды паехаў бы не за край свету, а, скажам, у той жа Валожынскі раён... Стоп, гэта, здаецца, ужо казка пра белага бычка. Ці не так?* «Звязда».

КАЗКІ • **БАБУ́ЛІНЫ КА́ЗКІ**. *Адз. не ўжыв. Часцей дап. ці вык. Разм. Неадабр.* Беспадстаўныя чуткі, выдумкі, лухта. **Сін.**: радыё АБС. *— Ды вунь амерыканскія касманаўты сфатаграфавалі на Месяцы незнаёмых істот у скафандрах! І гэтыя плёнкі захоўваюць пакуль у найстражэйшым сакрэце. — Бабуліны казкі.* Рубанаў. *А цяпер наконт вады, наконт таго, што з-за меліярацыі абмялелі рэкі. Гэта бабуліны казкі.* «ЛіМ».

КАЗЛА • **ДРАЦЬ КАЗЛА**. Гл. драць.
ЗАБІВАННЕ КАЗЛА. Гл. забіванне.
ПУСКАЦЬ КАЗЛА Ў АГАРОД. Гл. пускаць.
<u>*Карысці, толку, помачы*</u> і пад. **ЯК (ШТО) АД (З) КАЗЛА́ МАЛАКА́**. *Азн. Разм. Неадабр.* Зусім ніякай (карысці і пад. ад каго-, чаго-н.). **Сін.**: як з раку смаку. *У Лянге прамільгнула думка: ад такіх у джунглях карысці як ад казла малака.* Гурскі. *На паперы пісарскія плюнь. Ад іх карысці — што з казла малака...* Галавач. *Учора да вечара я памагаў. Помачы ад мяне, ад калекі няшчаснага, як ад казла малака.* Брыль. *Карысці будзе з тваіх клопатаў як з казла малака.* Шахавец. *Стары спахмурнеў і, памаўчаўшы, дадаў:— Бацька ёсць. Ды толку з яго як з казла малака.* Левановіч.

КАЗЛЫ • **КАЗЛЫ ДРАЦЬ**. Гл. драць.

КАЗУ • **ВАДЗІЦЬ КАЗУ**. Гл. вадзіць.

Лупіць, лупцаваць і пад. **ЯК СІ́ДАРАВУ КАЗУ́ (СІ́ДАРАВЫХ КО́З).** *Акал. Разм.* Вельмі жорстка, бязлітасна (лупіць каго-н.). **Сін.**: да жывога (у 2 знач.); да паўсмерці; на горкі яблык; на порхаўку. *Не спяшаюцца нашы саюзнікі з паршывым Ромелем валаводзяцца без канца, а той лупіць іх як сідаравых коз.* Колас. *Вы спытаеце, што мяне сюды прывяло? Гора. Лупяць нашага брата, мужыка, як сідараву казу.* Гурскі. *І зноў Хрысціну ахапіла злосць на дачку. Здаецца, каб магла, адлупцавала б як сідараву казу.* Асіпенка. *Лупцавалі на той нарадзе «злоснага антыкукурузніка» як сідараву казу.* Блакіт. *Раўнівец і эгаіст трымаўся дамастроеўскіх прынцыпаў: жонка — патрэбная рэч у хаце; лупі жонку як сідараву казу, яна будзе знаць за што.* Ліпскі.

КАЗЫ • **АДСТАЎНОЙ КАЗЫ БАРАБАНШЧЫК**. Гл. барабаншчык.

КАЗЫРОК • **БРАЦЬ ПАД КАЗЫРОК**. Гл. браць.

КАІНАВА • **КАІНАВА ПЯЧАЦЬ**. Гл. пячаць.

КАЙСТРУ • **МЕХ І КАЙСТРУ** *нагаварыць*. Гл. мех.

КАЛА • **ВАРОНА З КАЛА ЗВАЛІЦЦА** <*дзе*>. Гл. варона.

НІ КАЛА́ НІ ДВАРА́ *ў каго. У безас. ужыв.* Зусім нічога няма, не было. Пра крайнюю беднасць, галечу. **Сін.**: ні вала ні каня; <хоць> запалі не трэсне *чаго*; хоць шаром пакаці *дзе*. *А што ў яго? Ні кала ні двара. У бацькі — хата на два акенцы, падлога з гліны, паўморга пясочку і поўная хата дзяцей.* Грахоўскі. — *Неяк жа будзем... Галоўнае — вайна канчаецца... — А ў нас ні кала ні двара...* Місько. *Бачыць і яна [Іваніха], як не зводзіць з Толі вачэй яе сярэдняя дачка. Ды якая карысць з такога? У хлопца ні кала ні двара.* Васілевіч. *А прыедзеш — папяліішчы ж адны. Ні кала ні двара. І пераначаваць няма дзе...* Сачанка.

КАЛАМУТНАЙ • **ЛАВІЦЬ РЫБУ Ў КАЛАМУТНАЙ ВАДЗЕ**. Гл. лавіць.

КАЛАМУЦІЦЬ • **КАЛАМУЦІЦЬ ГАЛАВУ** *каму*. Гл. муціць.

КАЛАМУ́ЦІЦЬ (МУЦІ́ЦЬ) ВАДУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Свядома заблытваць якую-н. справу. **Сін.**: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго*; збіваць з трыбу *каго*; кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). — *Усё на тое хіліцца, што немцы не аддадуць Саветам Бярэсця. — Як гэта не аддадуць?.. Берасць савецкі! Разумееш ты ці не? Савецкі! І ты тут вады не муці.* Каліна. **2**. Уносіць разлад, беспарадак у адносіны паміж кім-н. **Сін.**: наводзіць цень на плящень; наводзіць цень на светлы дзень; напускаць туману. *Бабкоў сцвярджае, што гэта ён верхаводзіць у групе і падбівае інвалідаў «каламуціць ваду».* Шамякін. *Калі Мяцельскаму падабаецца вылічальная тэхніка, калі яму хочацца працаваць у іншым месцы,— калі ласка, падавай заяву, шукай работу па густу, а тут не каламуць ваду...* Радкевіч. *Мы ведаем, хто тут муціць ваду, і дабяромся да тых паноў.* Машара.

КАЛАНІЦА • **КАЛАНІ́ЦА НО́СІЦЬ** *каго дзе, калі. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Хто-н. недарэчы, не ў пару аказваецца, з'яўляецца дзе-н. **Сін.**: ліха носіць *каго дзе*; нялёгкая носіць *каго дзе*; нячыстая сіла носіць *каго дзе*; нячысцік носіць *каго дзе*; халера носіць *каго дзе*; хвароба носіць *каго дзе*; чорт носіць *каго дзе*; чэрці душаць *каго дзе*. *«Аэраплан! Аэраплан!» — пракінулася па радах. Задраліся галовы. «У хлябу і то каланіца яго носіць», — прабурчаў нехта.* Гарэцкі. [*Лепешаў*, с. 42: каланіца носіць *каго дзе*.]

КАЛЕНА • **ВЕРАБ'Ю ПА КАЛЕ́НА**. *У безас. ужыв. Разм. Жарт.* 1. Вельмі мелка, неглыбока (у рэчцы, ручаі і пад.). *Пасярод вуліцы цячэ раўчак. Летам у ім вераб'ю па калена, затое вясной раўчак разліваецца на ўсю вуліцу.* Сяркоў. *«Вунь там, за вольхачкамі, яны заўсёды купаліся, — падумала Нінка. — Там мелка, як дарослыя казалі — вераб'ю па калена».* Цяжкі.

2. Вельмі мала (вады ў рэчцы, ручаі і пад.). *[Рабіна:] Кажуць людзі, што і Дняпро наш недзе з пустога арэха выплывае. Цячэ спачатку струменьчыкам малым, тонкім, як саломінка. Вады ў ім — вераб'ю па калена, а паглядзі, які ён у нас шырокі ды глыбокі.* В.Вольскі. *Вады ў тым ручаі вераб'ю па калена. Сам убачыш.* «Полымя».

ЖА́БЕ ПА КАЛЕ́НА. *Вык. і азн. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі нізкага росту, зусім малы. **Сін.**: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; аршын з шапкай; з вузел; кату па пяту; пад стол пяшком ходзіць. **Ант.**: з каломенскую вярсту; хоць <ты> сабак вешай *на кім. Артур заліўся чырванню, здалося, аж зубы пачырванелі ад сораму, а Петрык асабліва не бедаваў. От, малое, вераб'ю па пояс, жабе па калена, а ўжо конікі выкідае.* Левановіч.

З КАЛЕНА ВЫЛАМАЦЬ *што.* Гл. выламаць.

З КАЛЕНА НЕ ВЫЛАМІШ *каго, што.* Гл. выламіш.

ЛАМАЦЬ ПРАЗ КАЛЕНА *што.* Гл. ламаць.

МОРА ПА КАЛЕНА *каму.* Гл. мора.

НІЖЭЙ ЗА КАЛЕНА. Гл. ніжэй.

ХОЦЬ З КАЛЕНА ВЫЛАМІ. Гл. вылямі.

КАЛЕНДАЎ • **ДА ГРЭЧАСКІХ КАЛЕНДАЎ**. Гл. каляд.

КАЛЕНДЫ • **НА ГРЭ́ЧАСКІЯ КАЛЕ́НДЫ**. *Акал. Функц. не зам.* Ніколі. **Сін.**: калі рак <на гары> свісне; на святое ніколі; на святыя нігды; пасля дожджыку ў чацвер. — *Пазыч сто рублёў. — А аддасі калі? На грэ[час]кія календы? — Ды сёння ж аддам, скнара ты праклятый! — ускіпеў Шахрай і грымнуў далоняй па стале.* Васілёнак.

КАЛЕНІ • **КАЛЕ́НІ (КАЛЕ́НКІ, ЛЫТКІ) ДРЫЖА́ЦЬ (ТРАСУ́ЦЦА)** *у каго. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. вельмі спалохаўся. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяткі <схавалася> *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе ў *каго, каго, чым*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылы трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; у пяты кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. [Грачанік:] Тады ўсе мы былі смелыя. А цяпер паклічуць на бюро — калені дрыжаць.* Шамякін. *Калі разыходзіліся, я чуў, як старшыня жаліўся Васілю Васільевічу: — Стаю, быццам нававбранец перад генералам, і каленкі дрыжаць.* Супрунчук. *Чаго ў цябе лыткі трасуцца?.. Ці не на воўчае логава напароліся мы?* І.Капыловіч. *А потым, гляджу, мяне выпраўляюць да Кажана ехаць канюшыну выгружаць. Ну, думаю, тут нейкая авантура. Але еду, што будзе то будзе... Вось лыткі дрыжалі...* Дайліда.

ПАДАЦЬ НА КАЛЕНІ *перад кім.* Гл. падаць.

СТАНАВІЦЦА НА КАЛЕНІ *перад кім.* Гл. станавіцца.

КАЛЕНКАМ • **ДАВАЦЬ <КАЛЕНКАМ> ПАД ЗАД** *каму.* Гл. даваць.

КАЛЕНКІ • **КАЛЕНКІ ДРЫЖАЦЬ** *у каго.* Гл. калені.

КАЛЕНКОР • **ДРУГІ́ (ІНШЫ) КАЛЕНКО́Р**. *Мн. не ўжыв. Вык. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці дзейн.-займ. *гэта.* Не тое, што было, ці не так, як было. *Давайце сетку. Паднясу... Во зусім другі каленкор. У абедзвюх руках груз. Для цэнтроўкі.* Леванoвіч. *— Як дабудзе чалавек сто рублёў, а бачыць, што можна больш, адразу і смокча яго смоўж: «А чаму не дзвесце? Чаму не трыста?» — Хай зарабляюць! — Э-э — не-е... Гэта другі каленкор, не блытайце...* Міська. *Зусім іншы каленкор, калі ў царкве спявае добры хор.* Колас.

КАЛЕННЯ • Даводзіць, распякаць **ДА БЕ́ЛАГА КАЛЕ́ННЯ**. *Акал. Разм.* Да поўнага адчаю, да поўнай страты самавалодання. **Сін.**: да вар'яцтва (у 2 знач.). *Першая загаварыла Люба. Старая маралістка! Зімою, калі даведалася пра нашу сувязь, давяла мяне да белага калення сваім бабскім асуджэннем, папрокамі.* Шамякін. *Даводзіце чалавека да белага калення, а потым сядай, сядай...* «ЛіМ». *А Казачка рагоча, жару паддае, да белага калення распякае: — Ну-ну, джэнтльмены, рыцары мае, хто з вас мацней, хто больш мяне кахае?* Э.Валасевіч.

КАЛЕНЦА • **ВЫКІДАЦЬ КАЛЕНЦА**. Гл. выкідаць.

КАЛЕНЯЎ • **УСТАВАЦЬ З КАЛЕНЯЎ**. Гл. уставаць.

КАЛЕНЯХ • **ПОЎЗАЦЬ НА КАЛЕНЯХ** *перад кім.* Гл. поўзаць.
СТАЯЦЬ НА КАЛЕНЯХ *перад кім.* Гл. стаяць.

КАЛЁСАХ • **ДЗІВОСЫ НА КАЛЁСАХ**. Гл. дзівосы.
ПАДПУСКАЦЬ ТУРУСЫ НА КАЛЁСАХ *каму.* Гл. падпускаць.
РАЗВОДЗІЦЬ ТУРУСЫ <НА КАЛЁСАХ >. Гл. разводзіць.

КАЛЁСЫ • **НІ Ў САЛДАТЫ НІ Ў МАТРОСЫ НІ ПАДМАЗВАЦЬ КАЛЁСЫ**. Гл. салдаты.

КАЛІ • **ДЫХНУЦЬ НЯМА КАЛІ** *каму.* Гл. няма.
КАЛІ Б *чые* **СЛОВЫ ДЫ БОГУ Ў ВУШЫ**. Гл. словы.
КАЛІ ЛАСКА. Гл. ласка.
КАЛІ РАК <НА ГАРЫ> СВІСНЕ. Гл. рак.
НІ КАЛІ <ТОЕ> БЫЛО НІ КАЛІ БУДЗЕ. Гл. тое.
СКАЖЫ КАЛІ ЛАСКА! Гл. скажы.
ПРЫ ЦАРУ ГАРОХУ КАЛІ ЛЮДЗЕЙ БЫЛО ТРОХУ. Гл. цару.

КАЛІВА • **ДА КА́ЛІВА**. *Акал. Разм.* **1**. Абсалютна (усё). **Сін.**: да макулінкі. *На вёсцы зноў іх [дэлегатаў] чакалі з турботнай нецярплівасцю, зноў па тварах убачылі, што справа дрэнь, зноў выпытвалі ўсё да каліва.* Зарэцкі. *Павыпаўзалі колішнія бандзюкі з банды Казіка Ермаліцкага і Плышэўскага.., паласавалі бізунамі і шампаламі блізкую і далёкую партызанскую радню, выграбалі з хат усё да каліва.* Грахоўскі.
2. Цалкам, поўнасцю (ахопліваць, праймаць, праняць і пад.). *Аслаблюся духам — запазычу ў гэтага ваякі-бландзіна, які гарыць, палае, які да каліва пранятьі рэвалюцыйным настроем.* Гартны.
НІ КА́ЛІВА. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Зусім, нікольхі (не мець, не браць, не змяніцца і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні кроплі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроп-

лю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Яго ні каліва не сароміла зусім незнаёмая яму Ліба.* Гартны. *Брудзянішкі за гэты час ні каліва не змяніліся.* Гарэцкі. — *Не ведаю, у мяне грошай ні каліва няма,— прызнаўся я.* Сабаленка. *Асабіста Гавака быў сумленны, арцельнага дабра не браў ні каліва.* Навуменка.

НІ НА КА́ЛІВА. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Нікольк, зусім (не змяняцца, не сумецца і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Няўдача ў сельсавеце троху здэтанавала яго [Галілея], але ні на каліва не збіла ў ім ахвоты да далейшага працягу экспедыцыі.* Зарэцкі.

КАЛІДОРАМ • Два (тры і інш.) класы **З КАЛІДО́РАМ**. *Недапас. азн. Разм. Часцей жарт.-іран.* Ужыв. пры спалучэнні тыпу «пяць класаў» як характарыстыка чыёй-н. невялікай адукацыі. — *Дзядзька Лыска за асвету ўзяўся, як відаць? — Ды прызнацца ўжо не сорам, пхнёмся пакрысе: сем тут класаў з калідорам... Я прайшоў усе.* Крапіва. *Хто я ёй, здаецца, — збоку прыпёку, а заўжды заўважыць, дарма што школу з нейкім там медалём скончыла, а ў мяне ўсяго тры класы, як той казаў, з калідорам.* Сіўко. *Петруся Броўку здзівіла: — Як гэта Якута настаўнікам стаў, ён жа скончыў адзін клас з калідорам? — Дык ён жа на конезаводзе настаўнікам, — кажуць землякі цалкам сур'ёзна.* Барадулін.

КАЛІФ • **КАЛІ́Ф (ХАЛІ́Ф) НА ЧА́С**. *Адз. і мн. Часцей вык. Кніжн. Часцей іран.* Чалавек, які займеў уладу на кароткі тэрмін. *На славу працуюць любімыя браты нашы — партызаны. Звярыны жах пасялілі яны ў.. нямецкіх каліфаў на час.* Лынькоў. *Грамабоеў каўтнуў паветра: — Мурашкі рассяліліся па ўсім свеце, але хіба яны заваявалі яго? Так і людзі. Пад гэтым небам мы — каліфы на час.* Дайнека.

КАЛКУ • **ЯК НА КАЛКУ**. Гл. калу.

КАЛОДКУ • **КЛАСЦІ ГАЛАВУ НА КАЛОДКУ**. Гл. класці.

КАЛОДУ • **ВАЛІЦЬ ЦЕРАЗ ПЕНЬ КАЛОДУ**. Гл. валіць.

НА ПЕНЬ БРАХАЦЬ ДЫ НА КАЛОДУ ТУКАЦЬ вучыць і пад. Гл. брахаць.

ЦЕРАЗ ПЕНЬ КАЛОДУ. Гл. пень.

КАЛОМ • **ЗУХ З КАЛОМ ДА МУХ**. Гл. зух.

КАЛОМ ЗЯМЛЯ *каму*. Гл. зямля.

КАЛОМ НЕ ЗАГОНІШ *каго куды*. Гл. загоніш.

СТАНОВІЦЦА КАЛОМ У ГОРЛЕ. Гл. становіцца.

СТАВІЦЬ КАЛОМ ВОЧЫ. Гл. ставіць.

КАЛОМЕНСКАЯ • **ВЯРСТА КАЛОМЕНСКАЯ**. Гл. вярста.

КАЛОМЕНСКУЮ • **З КАЛОМЕНСКУЮ ВЯРСТУ**. Гл. вярсту.

КАЛОНА • **ПЯ́ТАЯ КАЛО́НА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн. Неадабр.* Варожая агентура ўнутры краіны ці ў тыле праціўніка. *А цяпер зрабілі так, каб не ведалі, дзе паварочваюцца вартавыя, няхай падпальшчык з пятай калоны ці той самы дыверсант думае, што вартавы з дубінкаю на кожным кроку.* Лобан. *Усім было вядома, што гэта — агенты гітлераўскай пятай калоны, але яны свабодна ездзілі па Польшчы і рабілі сваю*

чорную справу. Карпюк. *Баявыя атрады міліцыі разам з чэкістамі рабілі ўсё, каб перашкодзіць гітлераўцам заслаць у горад пятую калону.* «Полымя».

КАЛОС • **КАЛО́С НА ГЛІНЯ́НЫХ НАГА́Х.** *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Што-н. велічнае знешне, але слабае, гатовае распасціся. *Ніхто нават не падумае, што ўсё гэта — калос на гліняных нагах, які вось-вось зваліцца.* Караткевіч.

КАЛОЦЬ • **КАЛО́ЦЬ ВО́ЧЫ** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* **1**. *кім, чым.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна папікаць, папракаць, дакараць каго-н. **Сін**.: калоць у вочы *каму* (у 1 знач.); паказваць пальцам *на каго, на што*; пароць вочы *каму*; пароць пальцам; пароць у вочы *каму*; тыкаць пальцам *на каго, на што. [Агата:] Цябе людзі праклінаюць. Табою мне вочы колюць.* Крапіва. *Хопіць, каб мне табою калолі вочы.* Сачанка. *Ніхто яму, Вадзіку, не будзе калоць вочы былымі памылкамі.* Шамякін. *Святога жыцця быў чалавек, службы ніводнай не прапусціў. Вечна яго жыццём малому вочы калолі, як, бывала, забярэцца ў чужы гарох ці рошчыны цішком возьме і наесца.* Караткевіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Выклікаць зайздрасць у каго-н., быць непрыемным каму-н. **Сін**.: калоць у вочы *каму* (у 2 знач.). *А ты дык надта паразумнеў, як скінуў лапці і ўзлажыў бацькавы боты. Мусіць, мае касцяныя гузікі табе вочы колюць?* Колас. *Зразумей, Мікола, што наш дастатак коле людзям вочы, усе зайздросцяць, таму і плятуць на мяне розную недарэчнасць.* Машара. *Ім, мабыць, вочы коле, што мы з табой сышліся і добра жывём.* Сабаленка.

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Раздражняць, злаваць каго-н. **Сін**.: лезці сляпіцай у вочы <*каму*> (у 2 знач.); лезці ў вочы *каму* (у 4 знач.). *Цівуну не спадабалася, што Пракоп упамянуў пра яго бізун. Ён добра ведае, як коле людзям вочы гэты бізун. Ведае ён і прыказку: «Бойся не цівуна, а яго бізуна».* Якімовіч. *І ён, дзевяты форт, звонку выглядаў вясёла. Акуратны. З чырвонай цэглы. Толькі калоў вочы калючы дрот, нацягнуты зверху над агароджай.* Арабей. *Калола вочы цемра, і я раз-пораз трапляў у лужы.* Асіпенка.

КАЛО́ЦЬ У ВО́ЧЫ (У ВО́КА) *каму. Незак. Разм. Неадабр.* **1**. *чым.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна папікаць, папракаць, дакараць каго-н. **Сін**.: калоць вочы *каму* (у 1 знач.); паказваць пальцам *на каго, на што*; пароць вочы *каму*; пароць пальцам; пароць у вочы *каму*; тыкаць пальцам *на каго, на што. [Міхал] ідзе абураны, у трывозе, на жонку злосны, на самога, бо ў словах жонкі праўды многа. Але ж нашто калоць у вочы?* Колас.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Выклікаць зайздрасць у каго-н., быць непрыемным каму-н. **Сін**.: калоць вочы *каму* (у 2 знач.). *[Пан Хвалідубскі:] А ў мяне, вядома, гаспадарка — дзякаваць богу. Дык ім [засцянкоўцам] коле ў вока.* Крапіва.

КАЛУ • **У ВІРУ НА КАЛУ**. Гл. віру.

Вісець, сядзець **ЯК НА КАЛУ́ (НА КАЛКУ́)**. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі нязграбна, зусім не аблягаючы цела. Пра адзенне. **Сін**.: як на карове сядло; як на свінні набэдрыкі. *Новы сіні касцюм вісеў на ім [Куліку] як на калу.* Гурскі. *Гэта быў хлапчук мо на год старэйшы за іх, але вышэйшы і танклявы настолькі, што адзенне вісела на ім як на калку.* Чарнышэвіч. *Абмундзіраванне сядзела на Клімёнку як на калу: у гімнасцёрку маглі цяпер змясціцца два такія курсанты, як ён, штаны ўвогуле не трымаліся на клубах...* Дамашэвіч.

КАЛУМБАВА • **КАЛУМБАВА ЯЙКА**. Гл. яйка.

КАЛУН • **ЯК КАЛУ́Н (СЯКЕ́РА, ТАПО́Р)** плаваць. *Акал. Разм. Іран.* Вельмі дрэнна. *Стары Вячэра, «кароль вугроў», таксама плаваў як калун.* Брыль. — *Рака тут усюды глыбокая, — зноў пачаў дзед Нупрэй, — а я плаваю як калун...* Ваданосаў. — *Ты, пане Стась, добра ўмееш плаваць?— запытаў нарэшце айцец Баніфацый.. — Як сякера, пане ойча.* Чарнышэвіч. *Я рос далёка ад вады. Таму і плаваю як сякера. А ты як? Перамахнеш наша возера?* Дамашэвіч. — *Вы, мусіць, добра плаваеце?.. — Як тапор,— смяецца Роліч.— Пражыў усё жыццё на возеры, а плаваць не навучыўся.* В.Вольскі.

КАЛЫСКІ • **АД (З) КАЛЫ́СКІ**. *Акал. Разм.* З самага маленства. **Сін.**: з малаком маці; з матчыным малаком; з пялёнак. **Ант.**: да магілы. *Вядома, калі чытачу бясконца дзяўбці тое, што ён сам ведае ад калыскі, байка можа хутка апрыкраць.* Казека. *Ты так гаворыш, быццам знаёмы з ёй з калыскі.* Шамякін. *[Ізабела:] Мы з калыскі павінны выхоўваць у чалавеку мастака.* Матукоўскі.

СТАЯЦЬ ЛЯ КАЛЫСКІ *чаго*. Гл. стаяць.

КАЛЫША • **ЧОРТ ДЗЯЦЕЙ КАЛЫША** *каму*. Гл. чорт.

КАЛЬНУЛА • **У ПЯ́ТКІ (У ПЯ́ТЫ) КАЛЬНУ́ЛА (ЗАКАЛО́ЛА)** *каму, каго. Убезас. ужыв. Разм.* **1**. Хто-н. моцна напалохаўся. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго*; вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя*; душа ў пяты <схавалася> *у каго*; калені дрыжаць *у каго*; кроў ледзянее *ў каго*; кроў у жылах стыне *ў каго*; мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй*; мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім*; неба з аўчынку здаецца *каму*; паджылкі трасуцца *ў каго*; скура шэрхне *на кім, у каго*; сэрца абрываецца *ў каго, чыё*; сэрца ледзянее *ў каго*; <усе> блохі падохлі *ў каго*. *[Уляна:] Божухна мой, ото ж напалохаў мяне, памяло гэтае. Аж у пяткі кальнула, думала, скрозь зямлю прарвалася.* Родзевіч. — *Вох, я яму дам сёння. — Ты Хвядзьку дасі? Вой-вой, ён жа цябе адной рукой цераз хату перакіне. — Не перакіне. Я яму так скажу, што аж у пяткі заколе.* Лобан.

2. Хто-н. моцна расхваляваўся. *[Госць:] Чымся грошы траціць на адзежу, я лепей каму пазычу. [Паўлінка:] І працэнцік добры злуплю, каб аж у пяты другому закалола.* Купала. — *Пачакай ты, баба, трохі...— адказаў ёй брыгадзір. Цётку тут кальнула ў пяткі: — Ты пра што гэта дзяўбеш? Жонку ты сваю таксама дома «бабаю» завеш?* Русак.

КАЛЯД • **ДА ГРЭ́ЧАСКІХ КАЛЯ́Д (КАЛЕ́НДАЎ)** адкладваць (адкласці). *Акал. Функц. не зам. Іран.* На няпэўны час, надоўга ці назаўсёды. **Сін.**: у доўгую скрыню. *[Хлопец:] Вяселле адклалі да грэ[час]кіх каляд.* Клімковіч. *Калі [афіцыйныя асобы ЗША] і гавораць аб магчымасці якіх-небудзь дагаворанасцей, то толькі па асобных, зразумела, выгадных для ЗША, пытаннях ядзерных узбраенняў, а праблему космасу трэба, маўляў, адкласці да грэчаскіх календаў.* «Звязда».

КАЛЯІНЕ • **ЖАБА Ў КАЛЯІНЕ**. Гл. жаба.

КАЛЯІНУ • **УВАХОДЗІЦЬ У <СВАЮ> КАЛЯІНУ**. Гл. уваходзіць.

КАЛЯІНЫ • **ВЫБІВАЦЦА З КАЛЯІНЫ**. Гл. выбівацца.

ВЫБІВАЦЬ З КАЛЯІНЫ *каго*. Гл. выбіваць.

КАМАНДАВАЦЬ • **КАМА́НДАВАЦЬ ПАРА́ДАМ**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распараджацца, быць завадатарам, верхаводзіць, аказваць уплыў на ход чаго-н. **Сін.**: весці рэй; даваць тон <*каму, чаму, у чым*>; іграць першую скрыпку ў

чым; правіць баль <*дзе, у чым*>; рабіць пагоду <*у чым, дзе*>; трымаць лейцы <у сваіх ру-ках >. **Ант**.: іграць другую скрыпку *ў чым. Цяпер парадам камандаваў не Бас, а фотарэпарцёр. Ён рашуча загадаў Басу адысці ў бок ад каламажкі і яшчэ раз шчоўкнуў затворам «лейкі»...* Паслядовіч. *Косця прайшоў у залу. Адразу пачаў камандаваць парадам. Дастаў чаркі.., потым паклікаў з кухні Іру.* Крыга. — *Не, Адамавіч... — Маўчаць! Я камандую парадам!* А.Жук.

КАМАНДЗЕ • **ЯК ПА КАМА́НДЗЕ**. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Адначасова, разам (зрабіць што-н.). **Сін**.: у адзін голас (у 1 знач.). *Вось некалькі рамонтных рабочых, якія начуюць звычайна на станцыі, таксама як па камандзе павялі насамі і ўтаропіліся на паравоз.* Лынькоў. *Калі я выходзіў з канторы, мужчыны ўсе ўсталі як па камандзе.* Сабаленка. *Прайшло мо якой паўгадзіны, пакуль шафёр скончыў сваю работу, выцер анучкай рукі і сеў у кабіну. Як па камандзе ўсе кінуліся да аўтобуса.* Дамашэвіч.

КАМАР • **КАМА́Р НО́СА (-У) НЕ ПАДТО́ЧЫЦЬ (НЕ ПАДТАЧЫ́Ў, НЕ ПАДТАЧЫ́Ў БЫ)**. *У безас. ужыв. Разм. Часцей адабр.* Нельга прычапіцца да чаго-н. *Кастусь Верабей.. зробіць усё так, што і камар носа не падточыць.* Пестрак. *Бачыце, які стыль! Без перабольшання скажам: усе законы арыгінальнага адпісачнага жанру захаваны — камар носу не падточыць!* «Вожык». *Калі рабіць, дык трэба зрабіць гладка, так, каб і камар носа не падтачыў.* Колас. *Усе «паперачкі», якія ідуць з раёна, усе «дзіракцівы» [Цiток] выконваў бы. Тут у яго камар носа не падтачыў бы.* Лобан.

КАМАРА • **ЗРАБІЦЬ З КАМАРА КАНЯ**. *Зак. да* **РАБІЦЬ З КАМАРА КАНЯ**.

КАМАРАМІ • **ЯДУЦЬ МУХІ З КАМАРАМІ** *каго.* Гл. мухі.

КАМАРОЎ • **З КАМАРОЎ НОС**. Гл. нос.

КАМАРЫНЫ • **З КАМАРЫНЫ НОС**. Гл. нос.

КАМБІНАЦЫЯ • **КАМБІНА́ЦЫЯ З ТРО́Х ПА́ЛЬЦАЎ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Жарт.* Дуля, фіга. — *Знаеш, што такое камбінацыя з трох пальцаў? — Але мы з табой не пакажам такую камбінацыю адно аднаму. Праўда?* Шамякін. — *Дык во-о-о куды ён гне! — дайшло нарэшце да Андрэя... Во якую камбінацыю генаў захацеў! А камбінацыю з трох пальцаў ты не жадаеш?!* Блакіт. — *Такога ліха ніколі не бачыў. Перапароў усе кусты, аблазіў чароты і.. — ён [Апанас Фаміч] склаў камбінацыю з трох пальцаў.* Ракітны.

КАМЕДЫЮ • **ЛАМАЦЬ КАМЕДЫЮ**. Гл. ламаць.
РАЗЫГРЫВАЦЬ КАМЕДЫЮ. Гл. разыгрываць.

КАМЕНЕМ • **КАМЕНЕМ ЛЯЖЫЦЬ НА СЭРЦЫ** *чыім.* Гл. ляжыць.
КІНУЦЬ КАМЕНЕМ *у каго.* Гл. кідаць.

КАМЕНІ • **НЕ ПАКІДАЦЬ КАМЕНЯ НА КАМЕНІ**. Гл. пакідаць.

КАМЕННАЙ • **ЯК ЗА КАМЕННАЙ СЦЯНОЙ**. Гл. сцяной.

КАМЕННУЮ • **ЯК НА КАМЕННУЮ СЦЯНУ**. Гл. сцяну.

КАМЕННЫ • **КАМЕННЫ МЯШОК**. Гл. мяшок.

КАМЕНЬ • **КА́МЕНЬ ЗА ПА́ЗУХАЙ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Скрытая, затоеная злосць, нядобры намер. *Без каменя за пазухай, без злосці прыехаў*

18 — 707

да цябе я сёння ў госці. Панчанка. *Сваімі захапленнямі і радасцямі ён [Рэй] дзяліўся з кожным, хто ішоў да яго без каменя за пазухай.* Навуменка. *А тых, хто з каменем за пазухай збіраўся сесці за наш стол,— маўляў, хоць пабалюю раз няхай, — і сёння корміць цвёрды дол.* Гаўрусёў.

КА́МЕНЬ НА СЭ́РЦЫ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае душэўны цяжар. *У жыцці ўсё так складана. У самой [Полі] камень на сэрцы пасля таго, што яна даведалася пра дачку.* Шамякін. *Па яе апануранымвыглядзе Вадзім здагадаўся, які камень у яе на сэрцы, у якой яна трывозе за маці і брата, ды і за іх абодвух.* Рыбак.

КА́МЕНЬ СПАТЫКНЕ́ННЯ. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Кніжн.* Значная перашкода, з якой сутыкаецца хто-н. у якой-н. справе. *Застаецца каменем спатыкнення і ўкараненне навуковых распрацовак у вытворчасць.* «Звязда». *Каменем спатыкнення выстаўляюць ядзерныя сродкі Англіі і Францыі. Гавораць, што іх нельга абмяркоўваць на савецка-амерыканскіх перагаворах.* «Настаўн. газ.»

КІДАЦЬ КАМЕНЬ *у каго.* Гл. кідаць.

КІДАЦЬ КАМЕНЬ У АГАРОД *чый, каго.* Гл. кідаць.

КРАЕВУГО́ЛЬНЫ КА́МЕНЬ *чаго. Мн. не ўжыв. Часцей вык. Кніжн. Узнёсл.* Аснова, сутнасць, найважнейшая частка чаго-н. **Сін.**: альфа і амега *чаго*; станавая жыла *чаго, чыя*; усяму галава. *Краевугольны камень поспеху ў любой рабоце — кадры.* «Настаўн. газ.» *Акцёр, як пісаў польскі кіназнаўца К.Цепліц, робіцца грамадскай маёмасцю, і таму яго жыццё павінна быць вядома гледачам — гэта краевугольны камень «сістэмы кіназорак».* «ЛіМ».

НАЙШЛА КАСА НА КАМЕНЬ <*у каго*>. Гл. каса.

НАСІЦЬ КАМЕНЬ ЗА ПАЗУХАЙ. Гл. насіць.

ПРО́БНЫ КА́МЕНЬ *каго, чаго, для каго, для чаго. Мн. не ўжыв. Часцей вык. Функц. не зам.* Тое, што дазваляе выявіць асноўныя ўласцівасці, якасці каго-, чаго-н. *Канфлікт стаў пробным каменем дзелавітасці для многіх, хто меў да яго дачыненне.* «Звязда». *Эксперымент — гэта, як кажуць, пробны камень.* «Полымя». *[Афіцыянт:] Раю вам заказаць гуляш! Гэта пробны камень нашага новага кухара.* «Вожык».

СКІДАЦЬ З СЭРЦА КАМЕНЬ. Гл. скідаць.

СЭРЦА НЕ КАМЕНЬ *у каго, чыё.* Гл. сэрца.

ХАВАЦЬ КАМЕНЬ ЗА ПАЗУХАЙ. Гл. насіць.

ЯК (ЯК БЫ, НІБЫ́, БЫ́ЦЦАМ) КА́МЕНЬ З ПЛЯЧЭ́Й (З ПЛЕ́Ч) ЗВАЛІ́ЎСЯ (СКАЦІ́ЎСЯ) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчуў палёгку, пазбавіўся ад якіх-н. клопатаў, перажыванняў. **Сін.**: адлягло ад сэрца *ў каго;* адлягло на душы *ў каго;* <як> гара з плеч <звалілася> *у каго, з чыіх;* як камень зваліўся з сэрца *ў каго.* — *А што вы дасцё мне за гэта?— нарэшце запытаў ён [Саўка]. У разважлівага Бруя як бы камень з плеч скаціўся.* Колас. *Карова павесялела, у поле хоча, і ў Лёксы нібы камень з плячэй скаціўся.* Кудравец. *Сказаў так — і паехаў. А ў мяне быццам камень з плячэй зваліўся.* «Настаўн. газ.»

ЯК (ЯК БЫ, НІБЫ́, БЫ́ЦЦАМ) КА́МЕНЬ З СЭ́РЦА (З ДУШЫ́) ЗВАЛІ́ЎСЯ (СКАЦІ́ЎСЯ, СПА́Ў) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчуў палёгку, пазбавіўся ад якіх-н. клопатаў, перажыванняў. **Сін.**: адлягло ад сэрца *ў каго*; адлягло на душы *ў каго*; <як> гара з плеч < звалілася > *у каго, з чыіх*; як камень з плячэй зваліўся *ў каго. У Міхася як камень зваліўся з сэрца.* Колас. *[Данута:] Разбягуцца, як пацукі з гінучага карабля... Усе. Нават Юстын. Дарэчы, мне стала лёгка, нібы з сэрца зваліўся нейкі камень.* Э.Валасевіч. *Лемяшэвіч выцер хусцінкай лоб і ўздыхнуў, адчуўшы раптам такую палёг-*

ку — быццам камень з сэрца скаціўся. Шамякін. *У Сямёна як бы камень спаў з душы, адлягла злосць.* Мыслівец. *Бандыты павярнулі адразу і шпарылі дай бог ногі... Як камень з душы зваліўся ў Паўла ды, бачыў ён, і ў астатніх.* Радкевіч. *Грыпіна ўважліва выслухае старую, паспачувае ёй... І ў старой як камень з душы спадзе...* Філіповіч.

КАМЕНЬЧЫК • **КАМЕ́НЬЧЫК (-І) У АГАРО́Д (У ГАРО́Д)** *чый. Часцей вык. Разм.* Часцей ужыв. пасля слова *гэта.* Іранічны, крыўдны намёк на што-н. *Разумею, Васіль Іванавіч, гэта каменьчык у мой агарод. Прызнаю сваю памылку. Толькі і вы мяне зразумейце...* Дайліда. — *Каб апраўдаць усё гэта, бяруцца адзін у аднаго ўсялякі талент адкрываць. Геніі, і толькі! — Гэта і ў мой агарод каменьчыкі?* Карпаў. *Роза зразумела, што крытыка яе работы з'яўляецца адначасна каменьчыкам у Юркаў агарод.* Калеснік. *Гэта ў мой гарод каменьчык, таварыш Арэшка. Я сапраўды нічога не п'ю, акрамя ліманаду. Ні кроплі.* Пянкрат.

КІДАЦЬ КАМЕНЬЧЫК У АГАРОД *чый, каго.* Гл. кідаць.

КАМЕНЯ • **НЕ ПАКІНУЦЬ КАМЕНЯ НА КАМЕНІ**. *Зак. да* **НЕ ПАКІДАЦЬ КАМЕНЯ НА КАМЕНІ**.

КАМІЗЭЛЬКУ • **ПАПЛАКАЦЬ У КАМІЗЭЛЬКУ**. Гл. паплакаць.

ПЛАКАЦЬ У КАМІЗЭЛЬКУ <*каму*>. Гл. плакаць.

КАМПАНІІ • **ДЛЯ (ДЗЕ́ЛЯ) КАМПА́НІІ** <*з кім*>. *Акал. Разм.* Разам з іншымі, заадно (рабіць што-н.). **Сін.**: за кампанію *з кім. Будучы на Буку, захацелася яму [Арсёну] чагосьці з'ездзіць у Равяцічы. Для кампаніі ён падгаварыў Сяргея Парахоньку, і хлопцы паехалі туды.* Жураўскі. *Квартэт з цягам часу распаўся і застаўся дуэт — Міша і Каця. Тым, хто запрашаўся дзеля кампаніі, відаць, апрыкрала роля статыстаў.* Навуменка. *Вася Палуян не курыць, але ў курылку прыходзіць кожны раз, проста так, для кампаніі.* Кацюшэнка.

КАМПАНІЮ • **ЗА КАМПА́НІЮ** *з кім. Акал. Разм.* Разам з іншымі, за-адно (рабіць што-н.). **Сін.**: для кампаніі <*з кім*>. *Мы дамовіліся сустрэцца заўтра, але за кампанію з вамі схаджу сёння.* Пальчэўскі. *Мы з Цішкам таксама закурылі тады за кампанію.* Навуменка. *Павел жа хадзіў на вечары да Валі проста за кампанію з хлопцамі.* Шахавец.

КАМПАНІЯ • **НЕ КАМПА́НІЯ** *каму. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не падыходзіць як таварыш, прыяцель, сябра. *Вы — чалавек староннi ад нашых спраў... Я вам не кампанія...* Самуйлёнак. *Вы былі на Белым возеры ці не? Не былі? Дык не кампанія вы мне.* Панчанка. *[Зінаіда Паўлаўна:] Не радуйся! Ён табе не кампанія.* Махнач.

КАМПАСЦІРАВАЦЬ • **КАМПАСЦІ́РАВАЦЬ МАЗГІ́** *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знарок гаварыць што-н. няправільнае, падманваючы каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго*; абуваць у лапці *каго*; бакі забіваць *каму*; браць на арапа *каго*; браць на бога *каго*; браць на вудачку *каго*; браць на пушку *каго*; вадзіць за нос *каго*; вешаць лапшу <на вушы> *каму*; віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго*; гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму*; замыльваць вочы *каму*; запраўляць арапа; корчыць дурня (у 1 знач.); круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму*; настаўляць акуляры *каму*; прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму*; пускаць пыл у вочы *каму*; сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму*; туманіць галаву *каму*. *Вы мне, дарагі таварыш, не кампасціруйце мазгі, на ЗІЛе кампрэсар стаіць, яму тармазная вадкасць патрэбна як, скажам, рыбе*

парасон. «ЛіМ». — *Ты мне мазгі не кампасціруй, — ускіпае брат, і Сцёпа шчасліва ўсміхаецца: нарэшце такі завёў Прафесара.* Гігевіч. — *Канчаў бы ты, хлопец, мазгі мне кампасціраваць, — асадзіў Шумка Сінёў.* Масарэнка.

КАМУ • **БІЦЬ НЯМА КАМУ** *каго.* Гл. біць.

КАМЯК • **КАМЯ́К ПАДКАЦІ́ЎСЯ (ПАДСТУПІ́Ў) ДА ГО́РЛА** *<каму>. У безас ужыв. Разм.* У каго-н. спазма сціскае горла пры адчуванні моцнай крыўды, радасці і пад. *Я адчуў, як.. камяк падкаціўся да горла і непрыгожа задрыжэлі вейкі.* Крыга. *Мне цяжка самой расказваць. Пачынаеш успамінаць — і камяк да горла падступае.* «Звязда».

КАМЯНІ • *Час* **ЗБІРАЦЬ КАМЯНІ**. Гл. збіраць.

КАМЯНІ́ КІДА́ЮЦЦА *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. асуджаецца, абвінавачваецца, ганьбіцца. *І зноў непрыемна чытаць некаторыя ўспаміны, дзе кідаюцца камяні ў яе [жонку Міхася Стральцова].* Барадулін.

ПАДВО́ДНЫЯ КАМЯНІ́. *Часцей у мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Скрытыя цяжкасці, нечаканыя перашкоды. *Увогуле, нягледзячы на падводныя камяні ў размове, на неабходнасць трымаць вуха востра, каб не спатыкнуцца на чым, настрой мой узняўся.* Шамякін. — *Хаця чалавек ён адданы, ардэнаносец яшчэ з фінскай кампаніі, інвалід, але ж ты ведаеш законы нашай канспірацыі. — Абыду падводны камень — не стукнуся.* Мік.Ткачоў. *У той жа час у франтальных апытаннях тоіцца падводны камень: яны разлічаны на нейкага «серадпячка» і тым самым нівеліруюць групы.* «Настаўн. газ.»

КАНАПЕЛЬ • **ЯК ПІЛІП З КАНАПЕЛЬ**. Гл. піліп.

КАНДАЧКА • **З КАНДАЧКА́**. *Акал. Праст. Неадабр.* Не падумаўшы, несур'ёзна, без разумення справы (рабіць што-н.). **Сін.**: заплюшчыўшы вочы; з бухты-барахты; з завязанымі вачамі; з налёту (у 3 знач.); з наскоку (у 2 знач.); на зламанне карка (у 1 знач.); на злом галавы (у 1. знач.); на скрут галавы (у 1 знач.); проста з моста. **Ант.**: з адкрытымі вачамі. *Ды інакш і быць не магло — галава ж на тое і даецца чалавеку, каб ён думаў, а не рабіў, што б там ні было, з налёту, з кандачка.* Сачанка. *Я і цяпер, як у шоку, гэтак і тады было б... З кандачка што скажаш? Толькі глупства.* Міська.

КАНЕЦ • **АДЗІ́Н КАНЕ́Ц**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі вык. Разм.* Няма выбару, кепскі зыход непазбежны. Выказванне роспачнай рашучасці. *[Яніна:] Утаплюся, павешуся, усё роўна адзін канец...* Козел. *А мне ўсё роўна, спаляць ці павесяць: адзін канец. Ты думаеш, я вельмі баюся тваіх гітлераў?* Кулакоўскі. *А дзе я яму вазьму тых падаткаў? Няхай ідзе бярэ апошняе... Адзін канец...* Пестрак.

З КАНЦА Ў КАНЕЦ. Гл. канца.

НА БЛАГІ́ КАНЕ́Ц. *Акал. Разм.* Пры найгоршых абставінах. **Сін.**: на крайні выпадак; на ўсякі пажарны выпадак; у крайнім выпадку. *Бацька не мог нарадавацца, што сын хутка скончыць школу і мо ўжо сам стане памагаць бацькам, а на благі канец хоць не будзе цягнуць з гаспадаркі.* Дамашэвіч.

ПА КАНЕ́Ц РУ́К *рабіць (зрабіць), робіцца* і пад. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі нядбала, абы-як, без ахвоты і старання. **Сін.**: абы дзень адбыць; абы дзень да вечара (у 1 знач.); абы з рук; з плеч ды ў печ (у 2 знач.); з пятага на дзесятае (у 2 знач.); праз пятае ў дзесятае (у 2 знач.); пусці павалюся (у 2 знач.); спусціўшы рукавы; сяк-так (у 2 знач.); сяк-так накасяк <абы не па-людску>; цапам-лапам; цапу-лапу; цяп ды ляп. **Ант.**: душы паслухаючы; з аганьком; закасаўшы рукавы; не пакладаючы рук. *[Зося:] Выбрала і выпаласкала... [Тадора:] Вось паласкала ты... Робіць па канец рук, каб табе ў грудзях*

рабіла. Крапіва. *Калі бацька не паглядзіць, не пакамандуе, дык яно ўсё робіцца па канец рук.* Чорны. *Рабіў, шмат чаго рабіў. І ніхто не сказаў, што я хоць калі рабіў па канец рук.* Янкоўскі.

ПАКЛАСЦІ КАНЕЦ *чаму.* Гл. пакласці.

СЫХОДЗІЦЬ НА ПУСТЫ КАНЕЦ. Гл. сыходзіць.

КАНЁМ • **НА КАНІ І ПАД КАНЁМ**. Гл. кані.

ПАД КАНЁМ *быць, аказвацца* і пад. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У непрыемнай сітуацыі, у нявыгадным становішчы (быць і пад.). **Сін.**: на шчыце. **Ант.**: на белым кані; на кані; са шчытом. *— Ты куды, Эдуард? Вязі сваіх кантралёраў — лічыльнікаў. На кожным участку — нашы. Яшчэ адзін скачок, і мы на кані. — Ці пад канём, — пасміхнуўся Вікенцій Паўлавіч.* Шамякін. *Ананімшчык мог бы быць даўно «пад канём», калі б мы часцей успаміналі, што распаўсюджванне хлуслівых выдумак караецца пазбаўленнем волі да пяці гадоў.* «Настаўн. газ.»

ХОД КАНЁМ. Гл. ход.

КАНІ • **НА БЕ́ЛЫМ КАНІ́** *быць, апынуцца, вярнуцца* і пад. *Вык. і акал. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У выгадным становішчы, як пераможца. **Сін.**: на кані; са шчытом. **Ант.**: на шчыце; пад канём. *З Кістмача сёння пыха зляціць? Зляціць. Сёння я ўжо на белым кані!* Савіцкі. *З імі [анархістамі] пайшло на той свет і трое левых эсэраў, Гаўрылавых сяброў па партыі. Так зноў апынуўся Гаўрыла Ахахонін на бе-лым кані.* Дайнека. *«Наша ніва» — Купала ж павінен быў пасля лета туды вярнуцца. З Пецярбурга, на белым кані? Не! Такое было не па ду-шы некаторым, і перш за ўсё Ласоўскаму.* Лойка. *А чаго мне сюды лезці — на голы аклад? Не, дудкі. Я сюды калі і буду перабірацца, дык на белым кані.* Гігевіч.

НА КАНІ́ *быць, адчуваць сябе. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У прыемнай сітуацыі, у выгадным становішчы. **Сін.**: на белым кані; са шчытом. **Ант.**: на шчыце; пад канём. *— Мы яшчэ будзем на кані. — Невядома, — пачуўся п'яны голас.* Гурскі. *Васька ўвайшоў у ролю і адчуваў сябе на кані.* А.Жук. *Дубадзел адразу чула скеміў: Гайлісу — хана. Ён, Дубадзел, зноў на кані не сёння-заўтра будзе.* Мележ. *Так што цяпер Рыгор, можна сказаць, на кані. Вядома, наперадзе многа хваляванняў — дысертацыя ж яшчэ не абаронена,— але сёння, як ніколі, ён адчувае, што мэта яго блізка, што ён да яе дойдзе.* Арабей.

НА КАНІ́ І ПАД КАНЁМ *быць, пабываць* і пад. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У самых разнастайных, прыемных і непрыемных сітуацыях (быць і пад.). **Сін.**: і ў коле і ў мяле; на возе і пад возам. *Голаду і холаду [Амос] як досыць ужыў, быў, як кажуць, на кані і пад канём.* Галубок. *[Карацупа] быў у бітвах, у сакрэтах, на кані і пад канём.* Лужанін. *Васіль Шкірманкоў выйшаў на пенсію і прыехаў жыць у свой райцэнтр. Чалавек пражыў жыццё, быў, як кажуць, на кані і пад канём.* Санько. *Чаго ж вас баяцца? Я не з палахлівага дзесятка. Пабываў на кані і пад канём.* Няхай.

НІ ПА КАНІ́ НІ ПА АГЛО́БЛЯХ. *Акал. Разм.* Не так, як каму-н. хочацца; ні за аднаго і ні за другога. *[Міхаліна:] От я вам спачатку пра следства, каб па парадку, каб не збіцца. Тут жа трэба ні па кані ні па аглоблях, а па справядлівасці.* Петрашкевіч. *— Мне яно, як кажуць, ні па кані ні па аглоблях, — даводзіў Драніца.* Чыгрынаў.

ЯК НА КАНІ ПРАЕХАЦЬ. Гл. праехаць.

КАНІЦЕЛЬ • **ЦЯГНУЦЬ КАНІЦЕЛЬ**. Гл. цягнуць.

КАНОСУ • **ІСЦІ Ў КАНОСУ**. Гл. ісці.

КАНТОРА • **ШАРА́ШКІНА КАНТО́РА**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Несалідная, неаўтарытэтная ўстанова, арганізацыя, прадпрыемства. *Раз пастаўлен на дзела, значыць, павінен адказваць. У нас табе не шарашкіна кантора.* Чыгрынаў. *Што ні работнік — то круцель: тут і бухгалтар, і рахункавод, і кладаўшчык, і экспедытар. Шарашкіна кантора, дзе ўсё шыта-крыта...* Валасевіч. *[Вакула] усім вушы пратрубіў пра тое, што хутка развітаецца з гэтай шарашкінай канторай і сядзе за руль «Волгі».* Радкевіч.

КАНТОРСКІ • **КАНТОРСКІ ПАЦУК**. Гл. пацук.

КАНТЭКСЦЕ • **У КАНТЭ́КСЦЕ** *чаго. Акал. Функц. не зам.* 1. У цеснай сувязі з чым-н., з больш шырокім паняццем. *Доўгі час беларуская літаратура вывучалася не ў кантэксце сусветнай літаратуры, а ў адрыве ад яе.* «Бел. мова і л-ра». *Аўтар разглядае катэгорыю патрыятызму ў кантэксце дзяржаўнай незалежнасці.* «Настаўн. газ.»

2. На фоне чаго-н., у параўнанні з чым-н. *Цэзій будзе ляжаць на нашай зямлі трыста гадоў. Не так многа ў кантэксце вечнасці, але ў нашым чалавечым жыцці — вечна.* «Настаўн. газ.» *Драматызм гэтай гібелі ўспрымаецца ў кантэксце ўсіх тых страт і самотных расстанняў, якія зведваюць героі новай кнігі В.Адамчыка.* Пяткевіч.

КАНУЎ • **ЯК (НІБЫ, ШТО) У ВАДУ́ КА́НУЎ (-ЛА, -ЛІ)**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Нечакана прапаў, знік. **Сін.**: як скрозь зямлю праваліўся; як у ваду ўпаў. *Аблазілі ўсё наваколле — задворкі, лес, луг. Як у ваду канула машына.* Шамякін. *Ганна з'ехала да свае радні ў Залессе, як у ваду канула і Марыля.* Грахоўскі. *Мястэчка калацілі, але трасцу выкалацілі. Вінаватыя як у ваду канулі.* Машара. *Мужык з вайны не вярнуўся, ніякіх звестак. Як пайшоў у сорак першым, як у ваду кануў.* Гаўрылкін. *І як пайшоў Вася ў Каўняны два тыдні таму назад, дык нібы ў ваду кануў...* Карпюк. *[Жэня:] І як з'ехаў з дому, дык што ў ваду кануў. Хоць бы пару слоў якіх напісаў пра сябе.* Козел.

КАНУЦЬ • **КА́НУЦЬ У ЛЕ́ТУ**. *Зак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Бясследна знікнуць, назаўсёды аказацца забытым. **Сін.**: быллём зарасло; <з> вадой сплыў. *Колькі ўжо такіх нашумеўшых у свой час скараспелак канула ў лету!* Танк. *Вельмі шкада, што канула ў лету такая эфектыўная форма, як Дні літаратара ў абласцях, да якіх сур'ёзна, з вялікай адказнасцю рыхтаваліся і пісьменнікі, і чытачы.* «ЛіМ». *Продкаў слава не канула ў лету!* Стрыгалёў.

КАНЦА • **БЕЗ КАНЦА́**. *Акал. Разм.* 1. Вельмі доўга, бясконца. *Адзін час, здавалася, колы казалі: «У-ця-кай!.. У-ця-кай!..» І так без канца ўсё адны і тыя ж словы.* Колас. *Беднота, адзіноцтва, сілы ўжо не тыя,— а рабі і рабі, працуй без канца...* Цётка.

2. Вельмі. *[Мікітка] як бяжыць у школу, без канца вясёлы, як бяжыць са школкі, весялей у тры столкі.* Крапіва.

ДА КАНЦА́ <СВАІ́Х> ДЗЁН. *Акал. Разм.* Да самай смерці (помніць, заставацца і пад.). **Сін.**: да апошняга дыхання; да веку; да магілы; да скону дзён. **Ант.**: ад калыскі. *Нягледзячы на цяжкія выпрабаванні, якія выпалі ў жыцці на яго долю, Андрэй Александровіч да канца дзён сваіх быў і застаўся ў нашай памяці таленавітым паэтам.. і грамадзянінам нашай Радзімы.* Лынькоў. *Да канца сваіх дзён помніць будзеце — я праўду сказала.* Якавенка.

ДА ПУСТÓГА КАНЦÁ *дагаварыцца, дажыць. Дап. Разм. Неадабр.* Невядома да чаго; ні да чаго станоўчага, добрага не (дагаварыцца і пад.). *І тады ўсе, убачыўшы, што дагаварыліся да пустога канца, пачалі разыходзіцца.* Чорны. *«Ну, так можна і да пустога канца дагаварыцца»,— падумаў я.* Крапіва. — *Ты што, між людзей вінаватых шукаеш? — А што шукаць? Не адзін чалавек на свеце... Станеш жыць адзін — да пустога канца дажывеш.* А.Жук.

З КАНЦÁ Ў КАНÉЦ. *Акал. Функц. не зам.* У розных напрамках, усюды. **Сін.**: ад краю да краю; з краю ў край; удоўж і ўпоперак (у 1 знач.). *Гукамі цэлы свет поўны не менш, чым мора — хвалямі, зямля — пяском, дрэвы — лісцем. Вялізны няведамы інструмент, які працягвае свае нябачныя струны, нібы павуцінне, па ўсім свеце з канца ў канец.* Бядуля. *Гудзела музыка — гармонікам, скрыпкамі, бубнам, несціханымі песнямі дзяўчат і хлопцаў. Усё гэта меладыйнымі хвалямі пераліваласяз канца ў канец.* Пестрак. *Сяло выдавала глухім і сонным. І быццам усё яно — з канца ў канец — было заліта сінькай.* Кудравец.

КАНЦА-КРАЮ НЕ ВІДАЦЬ *чаму.* Гл. відаць.

НЕ З ТАГÓ КАНЦÁ *пачынаць (пачаць), брацца (узяцца)* і пад. *Акал. Разм.* Не так, як трэба. **Сін.**: не з таго боку. *[Вера:] Па-мойму — ты не з таго канца пачаў разбірацца. Трэба пацікавіцца, адкуль ідуць гэтыя плёткі.* Крапіва. *«Не з таго канца ты, браце, узяўся, — падумаў Алесь, канчаючы чытаць загад.— Тут для мяне, прынамсі, усё ясна».* Шынклер. *Антон сеў на ложку, працёр кулаком вочы. — Не з таго канца жыццё пачынаеш,— спыніўся перад ім Прохар...* Дайнека.

НІ КАНЦÁ НІ КРÁЮ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Бязмежны, бясконцы ўдалечыню. *Там лясы вунь якія, ні канца ні краю.* Новікаў. *А снягі наўкола — ні канца ні краю.* Вярба.

ПАЧАТАК КАНЦА *чаго, чый.* Гл. пачатак.

КАНЦАМІ • **ЗВОДЗІЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ**. Гл. зводзіць.

ЗВЯДЗЕННЕ КАНЦОЎ З КАНЦАМІ. Гл. звядзенне.

ЗВЯЗВАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. звязваць.

З КАНЦÁМІ. *Акал. Разм.* Бясследна, безвынікова (знік, прапаў і пад.). *Людзі скардзіліся, але з канцамі знікла тая скарга.* Наварыч. *Ты вось паўгадзіны таму зашморгу на дэмана [вар'ята] накінуў, а заўтра, можа, і на бабу тую накінеш,ваўчыцу, пасля таго, як яна хату прадасць. А потым зліняеш і — з канцамі.* Станкевіч.

КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. канцы.

КАНЦЫ З КАНЦАМІ НЕ СЫХОДЗЯЦЦА *у каго, дзе.* Гл. канцы.

ПАЛКА З ДВУМА КАНЦАМІ. Гл. палка.

СТОЧВАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. сточваць.

КАНЦОМ • **І ДЗЕЛА З КАНЦОМ**. Гл. дзела.

КАНЦОЎ • **ЗВЯДЗЕННЕ КАНЦОЎ З КАНЦАМІ**. Гл. звядзенне.

КАНЦОЎ НЕ ЗНАЙСЦІ. Гл. знайсці.

У КАНЦЫ КАНЦОЎ. Гл. канцы.

КАНЦЫ • **АДДАВАЦЬ КАНЦЫ**. Гл. аддаваць.

ДВÁ КАНЦЫ́ АДНÓЙ ПÁЛКІ. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Вельмі блізкія ці аднолькавыя ў якіх-н. адносінах з'явы, (рэжымы, вучэнні і пад.). **Сін.**: два бакі аднаго медаля.

ЗВОДЗІЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. зводзіць.

ЗВЯЗВАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. звязваць.

<І> КАНЦЫ́ Ў ВАДУ́. *У безас. ужыв. Разм.* Ужыв. у канцы складанага ск. **1**. Не засталося ніякіх слядоў, доказу (злачынства, правіннасці). *Наладзілі следства. Усім вядома было, што гэта Вінцанцюк пастараўся, але выразнага доказу не было. Усё было зроблена гладка — і канцы ў ваду.* Чорны. *Вунь сярод белага дня ўзялі хлопцы вядомага правакатора.. Кавалевіча. Некуды сунулі яго і, як кажуць, і канцы ў ваду.* Лынькоў.

2. На гэтым усё кончана. Пра канчатковую развязку чаго-н. **Сін**.: і дзела з канцом; і дуды вобземлю; і квіта <пане> Мікіта; і не знайся; канцы з канцамі; па ўсім. *[Навум:] Слова сказана, д[ы]й дзела звязана. Тагды гарэлка на стол, ручнікі гатовы, д[ы]й канцы ў ваду.* Дунін-Марцінкевіч. *Шалёная думка была мільганула ў Міхася — цюкнуць шаўца табурэткай па галаве — і канцы ў ваду.* Асіпенка.

КАНЦЫ́ З КАНЦА́МІ. *У безас. ужыв. Праст.* На гэтым усё закончана. Пра канчатковую развязку чаго-н. **Сін**.: і дзела з канцом; і дуды вобземлю; <і> канцы ў ваду (у 2 знач.); і квіта <пане> Мікіта; і не знайся; па ўсім. *І хто бачыў, што гэта ён [Юрка] скінуў збан? Чаму б не мог зрабіць гэтага самага і кот, шэры іх кот — памаўза? Ускінуў бы бяду на ката, і канцы з канцамі.* Колас. *І якое недарэчнае было тое, што сказаў, вярнуўшыся, Яўхім: — Ну, от і канцы з канцамі. Відна, што нявеста!.. Падарыў [Ганне хустку], а ўсё адно як сабе! Не з хаты, а ў хату!..* Мележ.

КАНЦЫ́ З КАНЦА́МІ НЕ СЫХО́ДЗЯЦЦА (НЕ ЗВО́ДЗЯЦЦА) *у каго, дзе. У безас. ужыв. Разм.* **1**. Не хапае чаго-н. для задавальнення жыццёвых патрэб на ўвесь вызначаны перыяд. *Зажынкі заўсёды ўрачыстая падзея, свята. Павялося гэта здавён-даўна, з тых часоў, калі ў многіх хатах канцы не зводзіліся з канцамі. Не хапала хлеба, каб дацягнуць да новага ўраджаю.* Дуброўскі.

2. Няма ўзгодненасці, адпаведнасці паміж рознымі бакамі чаго-н. (у разважаннях каго-н., доказах і пад.). *Не, хлопча, канцы з канцамі ў цябе пакуль што не сыходзяцца. Відаць, ты яшчэ не разабраўся толкам у гэтых абозах і авангардах або, як здараецца часам у маладосці, проста, даруй мне, фарсіш.* Мік.Ткачоў. *Немцы адышлі, каб сабраць сілы для новага ўдару. Хоць у гітлераўскай прапаганды ніяк не сыходзяцца канцы з канцамі: Старобінскі гарнізон абвясціў нас знішчанымі, а Лагішынскі не можа ўправіцца з намі.* Грахоўскі.

КРУЦІЦЦА НА КАНЦЫ ЯЗЫКА *ў каго.* Гл. круціцца.

НА ДВА́ КАНЦЫ́. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры наз. *хата.* Вялікая, падзеленая капітальнай сцяной на дзве часткі, пяцісценка. *Хата была ўсё тая ж, прасторная, высокая, на два канцы, і ўсё той жа круглы камень-ганак ляжаў пры сенцах.* Вышынскі. *Хату на два канцы [Міхалка з сынам] адгрукалі, прастор, як у клубе.*Вcraновіч. *Хату [Язэп] паставіў — на два канцы, як шклянку.* Адамчык.

НА КАНЦЫ́ (НА КО́НЧЫКУ) ЯЗЫКА́. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Пытаючыся, знойдзецца, будзе вядомая. Пра дарогу, вуліцу, хату і пад. *Пытаешся, як тую хату знайсці? А яна — на канцы языка!* Янкоўскі. — *А мы нават і дарогі добра не знаем. — Невядомая дарога на кончыку языка.* Адамчык.

СВЯТЛО Ў КАНЦЫ ТУНЭЛЯ. Гл. святло.

СТОЧВАЦЬ КАНЦЫ З КАНЦАМІ. Гл. сточваць.

У АБО́ДВА (ДВА́) КАНЦЫ́. *Акал. Разм.* Туды і назад (ехаць, ісці, заплаціць, браць білет і пад.). *Касірка.. паспявала забяспечыць білетамі ўсіх пасажыраў, колькі б ні было. Грыбнікі звычайна бралі ў горадзе ў абодва канцы.* Пальчэўскі. *Я паабяцаў заплаціць за дарогу ў абодва канцы.* Радкевіч. *Дзед усё непакоіцца, ці паспееш у два канцы, ці не спаз-*

нішся. Адамовіч. *Чарнявая Танька ўсё не магла супакоіцца: — Дык мо Затор вас і назад павязе? Вы ж у два канцы заплацілі.* А.Жук.

У КАНЦЫ КАНЦО́Ў. *Разм.* **1.** *Акал.* У канчатковым выніку, пад канец, напаследак. **Сін.**: у рэшце рэшт (у 1 знач.). *Якія б ні былі ліпавыя нашы саюзнікі, ды ў канцы канцоў і яны заварушацца.* Колас. *А ў канцы канцоў вось што: надзявайце пінжак, бярыце ногі ў рукі і бяжыце на пошту.* Корбан.

2. *У знач. пабочн. сл.* Нарэшце. Ужыв. для падкрэслівання чаго-н. ці паказу, што мера цярпення, чакання і пад. скончылася. **Сін.**: у рэшце рэшт (у 2 знач.). *[Радзецкі:] Ты надаела, не хачу цябе я знаць, прападаць не буду, чуеш? [Васіліса:] Не крычы, у канцы канцоў!* Александровіч. *Не ты, у канцы канцоў, сеяў, без цябе і сажнуць!* А.Жук.

ХАВАЦЬ КАНЦЫ < У ВАДУ >. Гл. хаваць.

КАНЦЫЛЯРЫЯ • **НЯБЕ́СНАЯ КАНЦЫЛЯ́РЫЯ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Жарт.* Неба як месца фарміравання надвор'я. *Можа, нябесная канцылярыя нарэшце расшчодрыцца і пашле дождж на курскую зямлю.* С.Александровіч. *Непарадак у нябеснай канцылярыі. Цяпер толькі добра нашым рыбаводам, Пракопу ды Сашку...* Ракітны. *I што за чорт такі кіраваў тым надвор'ем, стаяў на чале нябеснай канцылярыі: удзень хмары, хмары, і ўсё рваныя, чорнымі ватнымі клубкамі.* Казько. *Камбайны стаялі на прыколе, злосныя механізатары нядобрым словам хрысцілі нябесную канцылярыю.* «Звязда».

КАНЬКА • **ЗЛАЗІЦЬ СА СВАЙГО КАНЬКА**. Гл. злазіць.

КАНЬКІ • **КАНЬКІ АДКІДАЦЬ**. Гл. адкідаць.

КАНЮ • **НЕ ПА КАНЮ ВОЗ**. Гл. воз.

<u>*Даць, уваліць*</u> **ЯК КАНЮ́**. *Акал. Разм. Ужыв. пры названых дзеясл.-вык. зак. тр.* Не шкадуючы, вельмі моцна (пабіць, адлупцаваць каго-н.). — *Сам жа сказаў, што мне поп патрэбен. — Бізун табе патрэбен. І я табе зараз увалю як каню за гэткія словы.* «Маладосць». [*Лепешаў*, с. 87: *даць, уваліць* як каню.]

КАНЮШНІ • **АЎГІЕВЫ КАНЮШНІ**. Гл. стайні.

КАНЯ • **НЕ Ў КАНЯ КОРМ**. Гл. корм.

НІ ВАЛА НІ КАНЯ. Гл. вала.

РАБІЦЬ З КАМАРА КАНЯ. Гл. рабіць.

СЕСЦІ НА КАНЯ. Гл. сесці.

СТАВІЦЬ ВОЗ НАПЕРАДЗЕ КАНЯ. Гл. ставіць.

КАП • **З НОСА КАП, А Ў РОТ ХАП**. Гл. носа.

КАПАЕ • **ДОЖДЖ ЗА КАРАК НЕ КАПАЕ**. Гл. дождж.

ЗА ШЫ́Ю (ЗА КАЎНЕ́Р) НЕ КА́ПАЕ. *У безас. ужыв. Разм.* Няма прычын спяшацца; паспеецца. **Сін.**: дождж за карак не лье; не гарыць *у каго;* не капае *над кім, над чым;* не на пажар; паспееш з козамі на торг. *За шыю яшчэ не капае, і ад людзей мы ззаду не засталіся. Не столькі ў нас тае работы, каб праз яе вельмі галаву ламаць.* Чарнышэвіч. *Гэты час на пражэктары ў параўнанні з заставай — лафа лафой: за каўнер не капае, выскачыў на «прамень» — і назад у цяпло.* Блакіт.

НЕ КА́ПАЕ *над кім, над чым. У безас. ужыв. Разм.* Няма прычын спяшацца; паспеецца. **Сін.**: дождж за карак не лье; за шыю не капае; не гарыць *у каго;* не на пажар; паспееш з козамі на торг. *[Самасееў:] А нада мной не капае. Пакуль што магу пачакаць.*

Макаёнак. *Друкарня.. даводзіць, што ёсць больш тэрміновая работа, часопісы могуць пачакаць, над імі не капае...* Крапіва.

КАПАННЕ • **КА́ПАННЕ НА МАЗГІ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Прост.* Пастаяннае ўздзеянне на каго-н., бесперапыннае павучанне каго-н. У *такіх выпадках — Ліза ведала з шматгадовага вопыту — лабавая атака не падыходзіла. Трэба іншы манеўр — спакой, ласка, зацяжная аблога і паступовае «капанне на мазгі»*. Шамякін.

КАПА́ННЕ Ў БРУ́ДНАЙ БЯЛІ́ЗНЕ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Праяўленне залішняй цікавасці да ценявых бакоў чыйго-н. асабістага жыцця, узаемаадносінаў, дзейнасці і пад. *Існуюць розныя інтрыгі і прыёмчыкі, знаёмыя нам па нядобрай памяці недалёкіх часінаў. Адзін з такіх езуіцкіх прыёмаў — капанне ў брудной бялізне, а няма яе, дык не грэх зрабіць яе такой.* «ЛіМ».

КАПАЦЬ • **ГЛЫБО́КА КАПА́ЦЬ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Грунтоўна вывучаць, даследаваць, высвятляць што-н., пранікаць у сутнасць чаго-н. — *Чаго захварэў Палавінка? — А хіба чалавек не можа захварэць? Не капай, пракурор, глыбока. Андрэю я веру, як самому сабе.* Шамякін. *Хто-ніхто тады пасяшыў пусціць чутку: галоўны канструктар так глыбока капае, каб перасесці са свайго крэсла ў дырэктарскае.* І.Капыловіч. *Цяпер — другое і асноўнае. Александровіч утаіла, што яна ўрач-тэрапеўт, і месцам працы пазначыла сумніцельную фірму. Не памылюся, калі скажу, што яна разлічвала на нашу інертнасць, што капаць глыбока не будзем.* Праўдзін.

КАПА́ЦЬ МАГІ́ЛУ (Я́МУ, Я́МІНУ) *каму, чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Рыхтаваць пагібель. *Надыходзіў момант, калі перамогшы царскі ўрад рыхтаваў капаць магілу рэвалюцыі, мабілізуючы для гэтага карныя часці войска і суды.* Колас. *Як лёгка пражыліся тыя гадкі, мяркуйце самі. Не жарты — капаць варагу яміну, а рабіць выгляд, нібыта ты яму слуга.* Лужанін. **ВЫКАПАЦЬ МАГІЛУ (ЯМУ, ЯМІНУ)** *каму, чаму. Зак. [Міхаліна:] Святая пакутніца! Ты думала пра тое, што сваім шчасцем ты выкапала яму другому?* Чорны.

КА́ПАЦЬ НА МАЗГІ́ *каму. Незак. Прост. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пастаянна гаварыць адно і тое ж, уздзейнічаючы на каго-н., павучаючы каго-н. **Сін.**: дзяўбці ў галаву *каму, чыю;* убіваць у галаву *каму што* (у 2 знач.); уводзіць у галаву *каму што* (у 2 знач.); укладваць у галаву *каму што* (у 2 знач.). *— А што, той Бэнсь — такі ўплывовы? — Ён ходзіць капаць на мазгі ўсім, каму не даспадобы я за характар свой «благі».* Гілевіч. — *Яны ўсе такія, фашысцкія служкі, — кажа Косця Шмыг. — Пазашываліся. І чаго ім кідацца ў гаворкі? Спакойна капаюць на мазгі працоўнаму.* Мыслівец. *[Андрэй:] На мазгі мне капала, а сама тым часам зубы вастрыла?* Капусцін.

КАПА́ЦЬ Я́МУ *каму, пад каго, для каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць зло, шкодзіць, рыхтаваць вялікую непрыемнасць каму-н. **Сін.**: вастрыць зубы (у 1 знач.); вастрыць нож *на каго. Не будзь, пане, памаўзлівы, пільнуй, пане, грушы, слівы, другім ямы не капай, чужой жонкі не чапай.* Колас. *Мачыха пачала мне пераказваць гісторыю пра тое, як Пачосак са сваім хаўруснікам Леўкам ужо даўно капалі яму пад бацьку, бо хацелі паставіць за млынара Здрокавага Рыгора, і цяпер дамагліся свайго.* Сабаленка. **ВЫКАПАЦЬ ЯМУ** *каму, пад каго, для каго. Зак. Не так лёгка для Гунава яму выкапаць. Мы яшчэ паглядзім, хто атрымае ўзнагароду і хто вылеціць са службы.* Самуйлёнак.

КАПЕЕЧКІ • **ДА КАПЕЕЧКІ**. Гл. капейкі.

КАПЕЕЧКУ • **У КАПЕ́ЕЧКУ** abыходзіцца (абысціся), прыходзіцца (прыйсціся) і пад. *Акал. Разм.* Вельмі дорага. *У рэвалюцыю трэба каб былі ўсе роўныя, а не то што адзін дарэмна зямлі награбе, а другому яна ў капеечку прыйшлася.* Чорны. *Сяргей Сяргеевіч падумаў, што рамонт абышоўся ў капеечку.* Асіпенка. *[Прараб] ківаў: зраблю, а як жа. Зраблю, маўляў, хоць заглыбленне ўдарыць па каштарысе, абыдзецца ў капеечку.* Радкевіч. *Блізка, зручна і прыгожа; за садам — электрастанцыя, возера. Але гэта ўляціць у капеечку, як кажуць.* Шамякін.

КАПЕЙКА • **КАПЕ́ЙКА НЕ ЗАПА́РЫЦЦА** *ў каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. зусім неберажлівы, не ўмее эканомна расходаваць грошы. *У майго — капейка не запарыцца, а з гэтай [Басі] жонка, напэўна, выйдзе гаспадарлівая.* Карпюк. [*Лепешаў*, с. 40: і капейка не папарыцца *ў каго.*]

КАПЕ́ЙКА Ў КАПЕ́ЙКУ. *Акал. Разм.* Абсалютна дакладна. Пры падліку грошай. *Я.. выдам табе распіску, дакладу сваіх грошай, роўна столькі ж, капейка ў капейку, і тады раскажу табе, што гэта за справа.* Самуйлёнак. *Канечне, калі Пракоп сказаў «рубель», гэта не значыць, што іменна рубель, капейка ў капейку.* Баранавых.

КАПЕЙКАЙ • **ДРЫЖАЦЬ НАД КОЖНАЙ КАПЕЙКАЙ**. Гл. дрыжаць.

КАПЕЙКАМІ • **З КАПЕ́ЙКАМІ**. *Акал. Разм. Ужыв. пасля лічэбн. (пры прыблізным вызначэнні велічыні, даўжыні, колькасці чаго-н.).* З невялікім перавышэннем. **Сін.**: з гакам (у 1 знач.); з лішнім; з лішкам (у 1 знач.); з паходам; з хвосцікам. *Нам трэба паспець у эвакапункт, а праз нейкі час зноў на платформу — састаў, што на Славянск праследуе, прыбывае праз нейкую гадзіну з капейкамі.* Капыловіч.

КАПЕЙКІ • **ДА КАПЕ́ЙКІ (ДА КАПЕ́ЕЧКІ)**. *Акал. Разм.* Поўнасцю, цалкам (патраціць, заплаціць, атрымаць і пад.). Пра грошы. *Сам я хворы чалавек... Сілы няма. Спраўлюся — да капейкі заплачу.* Каваль. *[Кручкоў:] А ўсе [грошы]? [Альпенскі:] Да капеечкі, найяснейшая карона!* Дунін-Марцінкевіч.

ЗБІВАЦЦА З КАПЕЙКІ. Гл. збівацца.

НІ КАПЕ́ЙКІ. *Разм.* **1**. *Акал. Ужыв. у адмоўн. ск.* Зусім, ніколькі (не плаціць, не ўступаць, не мець і пад.). *Стары друг, а ні капейкі не ўступіў.* Шамякін. *Казу купіў, казу прадаў, а карысці ні капейкі.* Самуйлёнак. *Дзесяцін шэсць ляда. Ужо колькі год [гаспадар] засявае яго, а ні капейкі не плаціць.* Мяжэвіч.

2. *У безас. ужыв.* Зусім няма грошай. *Грошы скончыліся. Трэба яму [брату] пасланць яшчэ, а ў самой даўно ўжо ні капейкі.* Мядзёлка.

КАПЕЙКУ • **КАПЕЙКА Ў КАПЕЙКУ**. Гл. капейка.

НА КАПЕ́ЙКУ. *Акал. ці ў безас. ужыв. Разм.* Вельмі мала, зусім нямнога. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго;* з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; кропля ў моры <*чаго*>; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што;* на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго;* раз-два і ўсё *каго, чаго;* як кату; <як> кот наплакаў *каго, чаго;* як старой бабе сесці. *Работнікі раённай ветслужбы на шкоду якасці захапіліся колькаснымі паказчыкамі. Карысці ж ад такіх мерапрыемстваў на капейку.* «Звязда». *А то, бывае, каторы на капейку вып'е, а глупства на ўсю дзесятку наробіць, калі не больш...* Васілёнак.

НІ ЗА КАПЕ́ЙКУ (ЗА КАПЕ́ЙЧЫНУ) прападаць (прапасці), гінуць (загінуць) і пад. *Акал. Разм.* Зусім дарэмна, без прычыны. **Сін.**: вечным правам; за гнілую рыбу; ні за

грош; ні за панюх табакі; ні за што ні пра што; як рудая мыш. *Малкаў здзівіўся вельмі, калі пачуў, што Нэлка каторы год жыве адна, без мужа. «Прападзе жанчына, ні за капейку прападзе».* «ЛіМ». *Іван пачуў, як хлопец гаварыў: «А тады мне мой старыкан і гаворыць: за навуку бярыся, пакуль не позна, не то прападзеш ні за капейчыну...»* Гігевіч.

НІ НА КАПЕ́ЙКУ *чаго. У безас. ужыв. Разм.* Зусім няма. Пра поўную адсутнасць чаго-н. **Сін.**: ні на грам (у 2 знач.); ні на <адзін> шэлег (у 2 знач.); ні на ломаны грош. *Слухаю, а плюнуць хочацца. Сораму [у Раісы Кірэеўны] ні на капейку. Быццам яна адна ўсё рабіла, нікога, акрамя яе, як не было.* Новікаў. *Міцька — хлопец свой, не падвядзе. А вось Юзаф — гніда. Панскі паслугач, яму веры ні на капейку.* Жычка. *Увосень у школу пойдзеш, а розуму ні на капейку.* Левановіч.

У <БЕЛЫ> СВЕТ ЯК У КАПЕЙКУ. Гл. свет.

КАПЕЛЬКІ • **НІ КАПЕЛЬКІ**. Гл. кроплі.

КАПЕЛЬКУ • **НА КА́ПЕЛЬКУ (НА КА́ПЛЮ)**. *Акал. Разм.* На вельмі кароткі час, зусім ненадоўга (выйсці, зайсці, заскочыць і пад.). **Сін.**: на адно імгненне вока; на <адну> мінуту (у 1 знач.); на <адну> секунду; на міг. *Суматошлівы дзень, разарвацца можна. На капельку заскочыў, каб пабачыцца...* Грамовіч.

КАПЛІ • **ДА АПОШНЯЙ КАПЛІ КРЫВІ**. Гл. кроплі.

НІ КАПЛІ. Гл. кроплі.

КАПЛЮ • **НА КАПЛЮ**. Гл. капельку.

КАПЛЯ • **КАПЛЯ Ў МОРЫ** <*чаго*>. Гл. кропля.

КАПНУЦЬ • **ГЛЫБЕ́Й КАПНУ́ЦЬ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Больш грунтоўна вывучыць, высветліць што-н., пранікнуць у сутнасць чаго-н. *Цяпер многа такіх.. як гэты ваш барадач... Знарок у аднапакаеўках жывуць, у лясных хатках, машыны не купляюць, апранаюцца бедненька... А капні глыбей — у кожнага тысячы, калі не мільёны! Даляраў, я маю на ўвазе.* Федарэнка. *— І там уладу захапіла мафія. — Во гэта правільна. Але капні глыбей. Таму класу, які захапіў уладу, не трэба было быць першым перасяленцам у Амерыку, авантурыстам, накапіцелем першапачатковага капітала.* Шамякін.

КАПУСТУ • **НА КАПУ́СТУ** <u>*крышыць (пакрышыць), шанкаваць (пашанкаваць)*</u> і пад. *Акал. Разм.* Ушчэнт, поўнасцю; на дробныя часткі. *На даўняй Нямізе іх [ворагаў] слалі снапамі, крышыў на капусту іх Віцебск мячамі, у Полацку варам варылі з валоў.* Броўка. *І хто-хто, а Фаміч пакрышыў бы гэтага Цыбатага на капусту.* Кусянкоў. *Скажы адно слова Князёў — ашчаціняцца супраць няпрошаных гасцей трафейнымі аўтаматамі, на капусту пашанкуюць.* Навуменка.

ПУСКАЦЬ КАЗЛА Ў КАПУСТУ. Гл. пускаць.

КАПЦІЦЬ • **КАПЦІ́ЦЬ НЕ́БА**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць без мэты, без карысці для другіх, без пэўнай справы. **Сін.**: капціць свет; смуродзіць свет. *Здаецца, я нікому нічога кепскага на свеце не зрабіў... Не капціў неба, не псаваў хлеб.* Бядуля. *Праўда, не стары яшчэ (што значыць трыццаць сем год?), але ж час ужо, годзе, пара і сваю сям'ю завесці, бо нельга ж вечна неба капціць.* Лынькоў. *[Валодзя:] Трэба вучыцца... Вось табе мэта ў жыцці. А інакш навошта капціць неба?* Васілеўскі.

КАПЦІ́ЦЬ СВЕ́Т. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць без мэты, без пэўнай справы, без карысці для другіх. **Сін.**: капціць неба; смуродзіць свет. — *Што, адны жывяце? — Адны. Во з дзедам так і капцім свет, — тужліва адказала кабета.* Быкаў. *[Лыска] не капціў дарэмна свету, жыў ды не драмаў...* Крапіва.

КАПЫЛ • **ЗРОБЛЕНЫ НА АДЗІН КАПЫЛ**. Гл. зроблены.

МЕРАЦЬ НА АДЗІН КАПЫЛ *які, каго, што.* Гл. мераць.

МЕРАЦЬ НА КАПЫЛ *які каго, што.* Гл. мераць.

МЕРАЦЬ НА СВОЙ КАПЫЛ *каго, што.* Гл. мераць.

НА АДЗІ́Н КАПЫ́Л. *Разм. Часцей неадабр.* **1.** *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Вельмі падобныя, аднолькавыя. **Сін.**: абое рабое; аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). *Усе яны [паны] на адзін капыл — стараюцца дастаць з цябе ўвесь дух, пакуль ты ў іх служыш.* Дамашэвіч. *Баюся я гэтых жанчын. Баюся, каб каторая кругом спадніцы танцаваць не прымусіла. Колькі я ведаў іх — і ўсе на адзін капыл.* Кудравец. *Сталоўка месціцца ў драўляным дамку. А ўсе дамы тут на адзін капыл.* Макарэвіч. *[Гудзееў:] Тут скаргі калгаснікаў... Усе пісьмы — на адзін капыл.* Макаёнак.

2. *Акал.* Вельмі падобна, аднолькава (рабіць, рабіцца, выходзіць і пад.). **Сін.**: на адзін манер (у 2 знач.). *Думаў я, думаў, Васіль Іванавіч, і нічога лепшага не мог выдумаць, усё на адзін капыл выходзіць.* Лынькоў. *— Дарэчы, а ў гарадскіх клубах таксама фасады ва ўсіх аднолькавыя? — Не, чаму ж аднолькавыя? Розныя... — Вось бачыце. А чаму для вёскі вы робіце ўсё на адзін капыл?* Палтаран. *Добрую палову з іх [сцэнарыяў] напісаў сам. Іх няцяжка было напісаць, бо рабіліся яны заўсёды на адзін капыл.* Гаўрылкін.

НА КАПЫ́Л *які. Акал. Разм.* Якім-н. спосабам, на які-н. узор; так, як прынята, заведзена дзе-н. ці ў каго-н. **Сін.**: на манер (у 1 знач.). *Быў я ў мінулым годзе ў брата ў Харкаве. Дык у іх горадзе ўсё на другі капыл.* Лынькоў. *А некалі ён [Гельскі] гандляваў... На паўпанскі капыл выраўняцца стараўся.* Чорны.

НА СВО́Й КАПЫ́Л. *Акал. Разм. Неадабр.* Па-свойму, на свой узор, лад (рабіць, зрабіць што-н.). *Рыгор і дагэтуль гне на свой капыл усё ў хаце, але, апроч неладоў, нічога з гэтага няма.* Чорны. *Замуж Насту выдам у суседнюю вёску. Не хацела ж яна, дужа не хацела, ды бацька твой упарты чалавек — усё на свой капыл варочае...* Каваль. *Улады ўсялялі рымлянам усведамленне безумоўнай перавагі над усімі народамі, даводзілі, што свет трэба перарабіць на свой капыл.* Караткевіч.

КАПЫЛІЦЬ • **КАПЫ́ЛІЦЬ ГУБУ́ (-Ы)**. *Незак. Прост. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Крывіцца, выражаючы незадаволенасць, злосць. **Сін.**: крывіць губы. *Жанчыны дык толькі нюхалі спірт, чмыхалі, капылілі губы. Ім бы чаго салодкага.* Мыслівец. **ЗАКАПЫЛІЦЬ ГУБУ (-Ы)**. *Зак. Скіба гумару ў сітуацыі не зразумеў, ён адно чмыхнуў і, як кажуць, закапыліў губу, бо калі грыбы пачнуць расці на людской хаце — тут не да смеху.* Кажадуб.

КАПЫ́ЛІЦЬ НО́С. *Незак. Прост. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца. **Сін.**: драць нос; завысока ляцець; задзіраць хвост; несці сябе высока; паднімаць хвост; распускаць <павіны> хвост; хварэць на пана (у 2 знач.). *Дзівак-чалавек, грошы яму з неба падаюць, а ён капыліць нос.* М.Стральцоў. *— На развод падаў... — Хто? Ты?.. Раней жа ўсё яна нос капыліла. Палохала...* «Маладосць».

КАПЫЛОЎ • **З КАПЫЛОЎ <ДАЛОЎ>**. Гл. далоў.

КАПЫТА • **РВАЦЬ З КАПЫТА**. Гл. рваць.

КАПЫТОЎ • **З КАПЫТОЎ <ДАЛОЎ>**. Гл. далоў.

З УСІ́Х КАПЫТО́Ў *бегчы, імчаць* і пад. *Акал. Прост.* Вельмі хутка. Звычайна пра коней. **Сін.**: з усіх чатырох (у 1 знач.). *Разгарачаны малады жарэбчык імчаў з усіх капытоў.* Леванові́ч. *Вясёлая Эмка бегла з усіх капытоў і «дабавіла» мяне ў райцэнтр гадзіны за дзве.* Пянкрат.

КАПЫТЫ • **АДКІДВАЦЬ КАПЫТЫ**. Гл. адкідваць.

ЗАДЗІРАЦЬ КАПЫТЫ. Гл. задзіраць.

КАРА • **ЕГІ́ПЕЦКАЯ КА́РА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Нязносна цяжкае становішча, бяда, бядота. *[Руф:] Вы нам, як родныя, айцец. Пан доктар вывеў нас з егіпецкае кары, ад смерці нас у дарозе ратаваў, тут захаваў ад ворагаў.* Клімковіч. *[Ухватаў:] Я табе такую кару егіпецкую зараз прынясу, на ўсё жыццё табе хопіць!* Макаёнак.

КАРАБЛІ • **ПАЛІЦЬ СВАЕ КАРАБЛІ**. Гл. паліць.

Разысціся, разыходзіцца і пад. **ЯК У МО́РЫ КАРАБЛІ́**. *Акал. Разм.* Назаўсёды, канчаткова. *А далей? Ні-чо-га... Разышліся як у моры караблі... Ён паехаў вучыцца, а я паступіла ў педагагічны.* Э.Валасевіч. *Пабудуць [Валянцін з Мар'янавай дачкой] месяц разам у вёсцы і раз'едуцца, разыдуцца як у моры караблі ці, наадварот, сыдуцца.* Казько. *Вас нішто не звязвае, разыдзіцеся з ёй як у моры караблі.* Зарэмба. *Там укалвае класны кузаўшчык. Ён лішняга не возьме... Хлопец прыкіне, чым рамонт абернецца. Ты разлічыся і — раз'ехаліся як у моры караблі.* Маракоў.

КАРАБЛЯ • **З КАРАБЛЯ́ НА БА́ЛЬ** *трапляць, пападаць, прыязджаць* і пад. *Акал. Разм.* На нечаканы занятак адразу ж пасля прыезду адкуль-н. *Вярнуўшыся ў Мінск, артысты трапілі, што называецца, з карабля на баль: трактаразаводцы папрасілі іх выступіць у святочным канцэрце.* «ЛіМ». *Вярнуўшыся з Польшчы, Магілёўцаў папаў, як кажуць, з карабля на баль. На заводзе была інтэнсіўная падрыхтоўка да пераабсталявання, замены старых абарачальных печаў прынцыпова новымі.* Макарэвіч. *У нас доўгі час не было старшага ўрача батальёна. Вы прыехалі ў гарачую пару. Проста з карабля на баль...* Алешка.

КАРАБОЎ • **СЕ́М КАРАБО́Ў; ТРЫ́ КО́РАБЫ** *нагаварыць, наплесці* і пад. *Акал. Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго. **Сін.**: бочку арыштантаў; мех з торбай; мех і кайстру; сем вёрст да нябёс і ўсё лесам. *А цяпер спі, а то я табе нагаварыла сем карабоў.* Васілевіч. *От трашчотка! Сем карабоў нагаварыла. Не, каб накарміць добрых людзей.* Калодзежны. *Чаго ты абыходзіш мяне? І табе ўжо наплялі тры корабы.* Карпаў. *«Дык малец жа нічога не ведае пра Калатушкіна: намеле.. тры корабы...» — бядую я.* Місько.

КАРАВУЛ • **ХОЦЬ <ТЫ> КАРАВУЛ КРЫЧЫ**. Гл. крычы.

КАРАК • **ДОЖДЖ ЗА КАРАК НЕ ЛЬЕ**. Гл. дождж.

МЫЛІЦЬ КАРАК *каму*. Гл. мыліць.

САДЗІЦЦА НА КАРАК *каму, чый, каго*. Гл. садзіцца.

САДЗІЦЬ НА КАРАК *чый, каму, каго*. Гл. садзіць.

У КАРАК. Гл. шыю.

КАРАЛЮ • **КУМ КАРАЛЮ <І СВАТ МІНІСТРУ>**. Гл. кум.

КАРАНІ • **ПУСКАЦЬ КАРАНІ**. Гл. пускаць.

КАРАНДАШ • **БРАЦЬ НА КАРАНДАШ** *каго, што.* Гл. браць.

КАРАЧКАХ • **НА КАРА́ЧКАХ** *паўзці, стаяць* і пад. *Акал. Разм.* Адначасова на абедзвюх руках і нагах. **Сін.**: на чацвярэньках. *Хістаючыся, як п'яны, Андрэй на карачках перапез кювет, з цяжкасцю выпрастаўся.* Караткевіч. *Штаны на каленях выцерліся, быццам Гаравы недзе доўга поўзаў на карачках.* Асіпенка.

КАРАЧКІ • **НА КАРА́ЧКІ**. *Акал. Разм.* **1**. Адначасова на абедзве рукі і нагі (станавіцца, паднімацца, апускацца і пад.). **Сін.**: на чацвярэнькі. *Ён [лейтэнант] зноў падняўся, спярша на карачкі, затым на калені, пасля слабым рыўком і вялізным намаганнем — на абедзве нагі.* Быкаў. *Валерык ускудлачыў валасы, стаў на карачкі, грозна засоп і пасунуўся пад паветку...* Шашкоў.

2. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках (сесці, прысесці). **Сін.**: на кукішкі. *Рэшта прыдворных размясцілася як хто хацеў: частка стаяла навакол, а большая частка прысела на карачкі.* Маўр. *Уладзімір прыгнуўся, а Саша прысеў на карачкі.* Хадкевіч.

КАР'ЕР • **З МЕСЦА Ў КАР'ЕР**. Гл. месца.

КАРКА • **НЕ ЗЛАЗІЦЬ З КАРКА** *чыйго.* Гл. злазіць.

КАРКАМ • **СТАЯЦЬ НАД КАРКАМ** *у каго.* Гл. стаяць.

КАРКУ • **ВІСЕЦЬ НА КАРКУ** *ў каго, чаго, чым.* Гл. вісець.
ДАЦЬ ПА КАРКУ *каму.* Гл. даць.
ЕЗДЗІЦЬ НА КАРКУ *чым.* Гл. ездзіць.
ЗЛАЗІЦЬ З КАРКУ *чыйго.* Гл. злазіць.
НА ЧУЖЫМ КАРКУ Ў РАЙ ЕХАЦЬ. Гл. ехаць.
СЯДЗЕЦЬ НА КАРКУ *чым, у каго, каго.* Гл. сядзець.

КАРМІ • **ХЛЕ́БАМ НЕ КАРМІ́** *каго. Толькі ў заг. л. У безас. ужыв. Разм.* Часцей перад словамі *толькі дай; а дай* і пад. Каму-н. нічога іншага не трэба, апрача таго, пра што гаворыцца. *Збягаліся цікаўныя да сенсацый разявакі, газетныя рэпарцёры і ўсякі іншы народ, якога хлебам не кармі, а дай рэдкае відовішча.* Лынькоў. *Цікавы народ у нас, любіць чужыя косткі перамываць. Хлебам не кармі, толькі дай папляткарыць.* Машара. *Куранёўцы слухалі яго без цікавасці, дзе-нідзе пасмейваліся; ведалі — Рудога хлебам не кармі, а дай слова сказаць.* Мележ.

КАРМІЦЬ • **КАРМІ́ЦЬ АБЯЦА́НКАМІ** *каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Абяцаць зрабіць што-н. у хуткім часе і не выконваць абяцанага. *Цётка ведала дабрату свайго пляменніка: толькі абяцанкамі корміць.* Лобан.

КАРМІ́ЦЬ БЛО́Х (ВО́ШАЙ, КЛАПО́Ў) *дзе. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Знаходзіцца ў цяжкіх, антысанітарных умовах. *Больш як тры гады тут мы блох у акопах кармілі.* Кацюшэнка. *[Павел Няміра:] Са станцыі дадому цягнуся. Добры інтэрас, тут будуць зямлю дзяліць, а я каб там [на фронце] вошай карміў?* Чорны. *Добры — не тое слова. Я з ім яшчэ ў канцлагеры разам вошай карміў. Радней брата...* Місько. *У Беластоку я тры месяцы карміў клапоў на кватэры ў нейкай збяднелай ушчэнт рускай дваранкі, бабулі з вывіхамі...* Шамякін.

ХЛЕ́БАМ КАРМІ́ЦЬ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і зборн. прадмета. Забяспечваць сродкамі для жыцця. — *Свішчы, свішчы! — сказаў Васіль. — Паглядзі ідзі, ці цэлыя капцы, а то дарма хлебам кормяць цябе.* Колас. — *Ідзі, — падагнала яго Ларыса. — Не трэба гнявіць начальства, яно нас хлебам корміць, — сказала яна са шпількаю.* Дамашэвіч.

КАРОВА • **ДО́ЙНАЯ КАРО́ВА.** *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Крыніца матэрыяльных даброт, якой можна несумленна карыстацца ў асабістых мэтах. **Сін.**: бяздонная бочка (у 1 знач.). *Гэта ненаедны чалавек ператварыў яе [яблыню] у дойную карову, гэта ён паставіў яе на мыліцы подпор, прымусіў стагнаць і крактаць пад цяжарам плоду свайго.* Лобан. *[У дваццаціпяцітысячнікаў] нешта святое за душою было. Сурмілы іншыя... Для сурміл вёска — дойная карова, трамплін для пасады ў горадзе.* Блакіт. *[Валянцін:] Мастацтва на сённяшні дзень аддадзена амаль адным прахіндзеям, якія робяць з яго дойную карову.* Гігевіч.

ЯК З КАЗЫ́ КАРО́ВА. *Вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нявартасны, нікудышны, неадпаведны назве, месцу, пасадзе і пад. **Сін.**: як з гразі куля. *Толькі закінулі [вуды], а ў мяне ўжо торгаецца жылка, чую, узяло, я раз — і падсек акуньчыка, а там другога. Я пяць, Паша аднаго, ну, а з Шуры рыбак, даруй, Шура, як з казы карова.* Шырко. [*Лепешаў*, с. 86: як з казы карова.]

ЯК (ЯК БЫ) КАРО́ВА ЯЗЫКО́М ЗЛІЗА́ЛА *каго, што. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. бясследна знік, перастаў існаваць ці што-н. раптоўна знікла. **Сін.**: як вадой змыла (у 2 знач.); як ветрам здзьмула (у 2 знач.); як <і> не было (у 2 знач.). *У мяне сабе будзеце і масціць, і ездзіць. І дарожніц я вам не дам. А не — прэміяльныя як карова языком зліжа...* Пташнікаў. *Жылі дружна, наладзілі такую-сякую гаспадарку, займелі чацвёра дзяцей, і на табе — усё як карова языком злізала. Пачалося з таго, што раптоўна, у адну ноч, памерла трое дзяцей — учадзелі.* Дайнека. *Усю рашучасць маю як карова языком злізала.* Радкевіч.

КАРОВЕ • **ЯК НА КАРОВЕ СЯДЛО**. Гл. сядло.

КАРОВЫ • **З-ПАД КАРО́ВЫ** <u>*малако*</u>. *Акал. Разм.* Толькі што надоенае; сырадой. *Бедныя, нават не ведаюць, што малако з-пад каровы якраз цёплае!..* Карпюк. *Андрэйка асушыў паўлітровы кубак свежага, з-пад каровы, малака.* Супрунчук.

МАЛАКО АД ШАЛЁНАЙ КАРОВЫ. Гл. малако.

КАРОЛЬ • **ГО́ЛЫ КАРО́ЛЬ**. *Мн. не ўжыв. Вык. Разм. Іран.* Пасрэдны чалавек з прэтэнзіяй на аўтарытэт ці з перабольшаным аўтарытэтам. *Уяўляеце вы сабе сімпатычнага брандахлыста, фантазёра, які проста голы кароль?* Караткевіч. *Мне думаецца, палітыка тут ясная: праглынуць Кунцэвіча з яго мільёнамі, на чужым гарбу ў рай уехаць — раз, апынуцца ў ролі голага караля, застацца, у рэшце рэшт, ля разбітага карыта — два...* Блакіт.

КУДЫ́ І КАРО́ЛЬ ПЯШКО́М ХО́ДЗІЦЬ. *Акал. Разм.* У туалет (ісці, бегаць і пад). *Пад Новы год я ляжаў з гарачкай амаль 39°, пульс 110—120, няроўны. І кожныя паўгадзіны і ўдзень, і ўночы мусіў хадзіць ці, лепш кажучы, бегаць куды і кароль пяшком ходзіць.* Забэйда-Суміцкі.

КАРОМЫСЛАМ • **ДЫМ КАРОМЫСЛАМ <ІДЗЕ>**. Гл. дым.

КАРОНА • **КАРО́НА З ГАЛАВЫ́ НЕ СПАДЗЕ́ (НЕ ЗВА́ЛІЦЦА)** *у каго, каму. У безас. ужыв. Разм.* Нічога асаблівага не здарыцца з кім-н., чый-н. гонар не будзе закрануты, аўтарытэт не паменшае. **Сін.**: карона не зваліцца *з каго. Пры размове будзьце ветлівымі, не хвалюйцеся, не абурайцеся з-за.. глупства, з сябе не выходзьце. Калі нават людзі абражаць стануць — карона з галавы не спадзе...* Карпюк. *Эйш, панюся знайшлася надта! Карона з галавы не звалілася б, каб цмокнула б лішні раз у панскую ручку.* С.Александровіч. *Ну няўжо было цяжка яе маці звярнуцца да мяне самой. Карона б з галавы не спала ў яе. Не адмовіў бы.* Варановіч. *А калі і пачакаем хвіліну-другую, карона з галавы не зваліцца.* «Маладосць».

КАРО́НА НЕ ЗВА́ЛІЦЦА (НЕ СПАДЗЕ́) *з каго. У безас. ужыв. Разм.* Нічога асаблівага не здарыцца з кім-н., чый-н. гонар не будзе закрануты, аўтарытэт не паменшае. **Сін.**: карона з галавы не спадзе *ў каго, каму. Пагавары з ім як з чалавекам, нават, калі трэба, і прабачэння папрасі... Папрасі, папрасі, карона з цябе не зваліцца...* Дамашэвіч. *Ды зразумей жа ты! Падцягнуць адстаючую брыгаду трэба! Цябе ж і так ўсе паважаюць, ты сам сабе цану ведаеш. Карона з цябе не зваліцца!* Кобец-Філімонава. — *Перастань, Ахрэм.. Павітаўся б лепш. — Павітацца можна — карона не спадзе.* Паўлаў. *Не панікаюць галавой [афіцэры], і тут карона з іх не спала, ім і ў палоне гора мала, і больш пачэсны ім канвой.* Колас.

КАРОТКАЙ • **НА КАРОТКАЙ НАЗЕ** *з кім.* Гл. назе.

КАРОТКІ • **КАРОТКІ ЗАВАРОТКІ** *ў каго, чые.* Гл. завароткі.

КАРОТКІМІ • **З КАРОТКІМІ ГУЖАМІ**. Гл. гужамі.

КАРОТКІХ • **НА КАРОТКІХ ХВАЛЯХ**. Гл. хвалях.

КАРОТКІЯ • **РУКІ КАРОТКІЯ** *ў каго.* Гл. рукі.

КАРОТКУЮ • **НА КАРОТКУЮ НАГУ**. Гл. нагу.

КАРОЎКА • **БО́ЖАЯ КАРО́ЎКА. 1.** *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Жучок чырвонай, жоўтай або белай афарбоўкі з плямкамі. *«Божая короўка, паляці на неба», — успомніла Рая, як некалі яны, дзеці, прасілі божую кароўку паляцець. І божая кароўка раптам выпрастала свае празрыстыя крылы, паляцела.* Арабей. *Растапырыўшы чырвоныя ў чорных крапінках крылкі, пераляталі з коласа на колас божыя кароўкі.* Ракітны.

2. *Мн. не ўжыв. Часцей у знач. вык. ці зваротка. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ціхі, бяскрыўдны чалавек, які не ўмее пастаяць за сябе. *[Чыбук:] А ты, божая короўка, не кіпі! І язык пачасаць нельга!* Мележ. *[Стась:] Сінічкін — шпіён, даю галаву на адсячэнне. [Бронюс:] Божая кароўка — шпіён? Не-е... Гэты занятак не для яго.* Зуб. — *Калі нам выдадуць пасведчанні, што мы прайшлі Арктыкай... — За твой язык наўрад ці... — Сціхні, божая кароўка, — адмахнуўся Максім.* Крыга.

КАРТА • **КА́РТА БІ́ТА** *чыя, каго. Часцей адз. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пацярпеў поўную няўдачу ў чым-н. **Сін.**: козыр біты *чый, каго;* козыр выбіты з рук *каго, чыіх;* стаўка біта *чыя, каго. Скажу вам проста і адкрыта, што ваша карта будзе біта!* Колас. — *Кінь, Вацік, ламацца, гавары, што было, — умяшаўся Суслік. — Усё роўна наша карта біта.* Новікаў. *[Следчы:] Таварыш Ражноўскі, карта варожых сіл біта.* Галубок.

КАРТАЧНЫ • **КАРТАЧНЫ ДОМІК**. Гл. домік.

КАРТКА • **ВІЗІ́ТНАЯ КА́РТКА** *каго, чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Індывідуальнае аблічча, знешнія прыкметы, характэрныя для каго-, чаго-н. *Цудоўная мелодыя, шчасліва знойдзеная Несцерам Сакалоўскім, можна сказаць, стала візтнай карткай кампазітара, што ўвекавечыў ў беларускай музыцы і сябе, і верш нашага вядомага паэта.* Вітка. *Візітная картка тэатра — яго рэпертуар. Зусім не новы тэзіс, праўда? Паглядзеўшы амаль увесь гастрольны рэпертуар калінінцаў, я надумала сказаць інакш: візітная картка гэтага калектыву — работа акцёраў.* «ЛіМ». *Напісаная ў пачатку 70-х гадоў, аднайменная песня Ігара Лучанка стала своеасаблівай візітнай карткай новага вакальна-харэаграфічнага ансамбля...* «Чырв. змена».

КАРТУ • **ПАСТАВІЦЦА НА КАРТУ**. *Зак. да* **СТАВІЦЦА НА КАРТУ**.

РАЗЫГРЫВАЦЬ КАРТУ *чыю.* Гл. разыгрываць.

СТАВІЦЦА НА КАРТУ. Гл. ставіцца.

СТАВІЦЬ НА КАРТУ *што.* Гл. ставіць.

КАРТЫ • **АДКРЫВАЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ** *каму.* Гл. адкрываць.

БЛЫТАЦЬ <УСЕ> КАРТЫ *каму, чые, каго.* Гл. блытаць.

ВЫКЛАДВАЦЬ <СВАЕ> КАРТЫ <НА СТОЛ>. Гл. выкладваць.

<І, УСЕ́> КА́РТЫ Ў РУ́КІ *каму. У безас. ужыв. Разм.* У каго-н. ёсць усе падставы, магчымасці зрабіць, выканаць што-н.; хто-н. найбольш падыходзіць да чаго-н. (сваімі ведамі, вопытам і пад.). **Сін.**: <і> кнігі ў рукі *каму;* сцяг у рукі *каму. Мы на станцыі ствараем спецыяльны аддзел. Вам, як кажуць, і карты ў рукі.* Дуброўскі. *[Патап:] А як жа, як жа... Былы жывёлавод! І карты ўсе ў рукі.* Ракітны. *Тут выпадак сапраўды незвычайны. Але тут сядзіць сакратар... Яму, як кажуць, карты ў рукі.* Шамякін.

ТРУС У КАРТЫ НЕ ГУЛЯЕ. Гл. трус.

<УСЕ́> КА́РТЫ ЗМЕ́ШАНЫ (ЗБЛЫ́ТАНЫ, ПЕРАБЛЫ́ТАНЫ) *чые, каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Чые-н. планы, намеры, разлікі разладжаны, разбураны. *Адным словам, пан Зыгмусь быў аглушаны, а ўсе яго карты аказаліся змешанымі.* Колас. *Усе карты пераблытаны, усе прагнозы як ішак злізаў.* «Полымя».

<УСЕ́> КА́РТЫ РАСКРЫ́ТЫ *чые. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Чые-н. планы, намеры, дзеянні выяўлены, перасталі быць тайнай каго-н. *Пра гэта трэба было спытаць у самым канцы, калі б мы ўжо раскусілі, што за птушка пакупнік нашай солі. Але маскіравацца позна, нашы карты раскрыты...* Навуменка. *Вядома, самае галоўнае — бацька Гром. Ясна, што паблізу яго павінны быць і яго памагатыя... Ну, і тады ўсе карты будуць раскрыты. І, нарэшце, стане ціха.* Скрыган.

КАРШЭНЬ • **У КАРШЭНЬ**. Гл. шыю.

КАРЫ • **НА КАРЫ КАША** *каму.* Гл. каша.

КАРЫСЦЬ • **ГАВАРЫЦЬ НА КАРЫСЦЬ** *каго, чаго, чыю.* Гл. гаварыць.

КАРЫТА • *Заставацца, апынуцца, сядзець* **ЛЯ РАЗБІ́ТАГА КАРЫ́ТА**. *Акал. Разм.* Без нічога, страціўшы ўвесь ранейшы набытак. **Сін.**: без штаноў; з носам; з такам; на бабах; ні з чым; нясолана хлябаўшы; перад разбітым карытам; пры пікавых інтарэсах. *Не было межаў яго [Марцінаваму] натхненню і надзеям. І вось вынік: засталіся ля разбітага карыта.* Каваленка. *І нам.. ой як думаць трэба, каб зноў не астацца ля разбітага карыта.* Сачанка. *Пагонішся за шчасцем казачным нібыта і можаш апынуцца ля разбітага карыта.* Э.Валасевіч.

РАЗБІ́ТАЕ КАРЫ́ТА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Няспраўджаныя надзеі ў сувязі са стратай ранейшага набытку. *[Кусонскі:] Урад даўно трэба было б сфарміраваць толькі з ваенных. Каб так зрабілі ў свой час — мы сёння не бедавалі б над разбітым карытам.* Губарэвіч. *[Стараста:] Грамада, як бачыце, прывяла да разбітага карыта і нічога беларускаму народу не дала, апрача кар, ахвяраў і турмаў.* Пестрак. *Жывуць маладажоны, як у раі іх продкі, ды толькі рай куплёны занадта быў кароткі, бо цесцю не ўдалося зрабіць усё шыта-крыта... І «дзецям» засталося разбітае карыта.* Скрыпка.

КАРЫТАМ • Апынуцца, аказацца і пад. **ПЕ́РАД РАЗБІ́ТЫМ КАРЫ́ТАМ**. *Акал. Разм.* Без нічога, страціўшы ўвесь ранейшы набытак. **Сін.**: без штаноў; з носам; з такам; ля разбітага карыта; на бабах; ні з чым; нясолана хлябаўшы; пры пікавых інтарэсах. *І ўжо здавалася яму [Боўціку], што ён вось-вось выявіць усю падпольную арганізацыю, але ўсе спадзяванні яго праваліліся ў адзін дзень, і ён апынуўся перад разбітым карытам.* Лынькоў. *[Кусонскі:] І мы зараз апынуліся перад разбітым карытам... Дзякуючы саманадзейнасці Карнілава...* Губарэвіч.

КАРЫЧНЕВАЯ • **КАРЫЧНЕВАЯ ЧУМА**. Гл. чума.

КАРЭННЕ • **ПУСКАЦЬ КАРЭННЕ**. Гл. пускаць.

КАРЭННЕМ • **ВЫРЫВАЦЬ З КАРЭННЕМ** *што*. Гл. вырываць.

КАРЭННЯ • Чырванець (пачырванець) **ДА КАРЭ́ННЯ ВАЛАСО́Ў**. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі моцна. *Віктар падумаў, што зараз пачырванее, і тут жа пачырванеў да карэння валасоў.* Карпаў. *Іван.. сарамлівы, ад простых ласкавых слоў чырванеў да карэння валасоў.* Дамашэвіч.

КАРЭТЫ • **ЯК ВОЛ ДА КАРЭТЫ**. Гл. вол.

КАСА • **НАЙШЛА́ (НАСКО́ЧЫЛА) КАСА́ НА КА́МЕНЬ** *<у каго>. У безас. ужыв. Разм.* Сутыкнуліся розныя непрымірымыя погляды, інтарэсы, характары і пад. **Сін.**: зуб за зуб зайшоў *у каго з кім. — Вось добра, што ўсе сабраліся, бо ў нас тут найшла каса на камень, — праказаў Якуб Гаманёк, запрашаючы ўсіх сесці.* Броўка. *Некаторыя з хлопцаў паціху смяяліся, другія мнагазначна перамігваліся — найшла каса на камень — хто каго?* Лынькоў. *Па ўсім было відаць, што наскочыла каса на камень: чым настойлівей Раман дамагаўся збіць цану, тым меней уступаў Прахор, зразумеўшы, што пакупніку кабыла вельмі патрэбна.* Макаёнак. *За сталамі прыціхлі. Якія ні былі п'яныя, пачулі — наскочыла каса на камень.* Мележ. *Ат, ды што гэта я, сват вам які, ці што!.. Найшла ў вас каса на камень, і адно аднаму дарогу саступіць не хочаце. Ды мне што!* Кірэйчык.

КАСЕ • **ПАКАЗВАЦЬ КАСЕ КУКІШ**. Гл. паказваць.

КАСІ • **ХО́ЦЬ КАСО́Й КАСІ́** *чаго. Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. Звычайна пра грыбы. **Сін.**: хоць вазамі вазі *чаго;* хоць граблямі грабі *чаго, каго;* хоць касу закладвай *чаго. І адразу вёску абляцела навіна: у Курганні баравікоў хоць касой касі.* Кірэенка. *Спачатку за Балачанкай будзе густы, непралазны хвойнік, дзе іншы раз пад восень маслякоў і варнянак хоць касой касі...* Кухараў. *А потым і грыб папаўся. Заглянула ў беразнячок, а іх там хоць касой касі.* Гаўрылкін. *Надвечар.. [Ірына і Сяргей] хадзілі па ляску, шукалі ландышы, якіх летась — сцвярджаў Сяргей — было тут хоць касой касі.* Рубанаў.

КАСІЦЬ • **КАСІ́ЦЬ ДУГО́Й**. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Неназапасіўшы корму для жывёлы, выпрошваць, купляць, пазычаць яго. *Было б каму зай-*

здросціць! Што ж, хоць і грамаці малавата, але не ён [Кунцэвіч], а вучоны Сурміла косіць дугою... А фанабэрыі колькі. Блакіт. У *Пілipaўку дугою паедзеш касіць?* Мыслівец. *Не на той дарожцы сваіх хлопцаў-механізатараў выкарыстоўваеш. Дугой касіць — не справу рабіць. Аб кармах летам дбаць трэба.* «Вожык».

САБА́КАМ СЕ́НА КАСІ́ЦЬ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Бадзяцца дзе-н., займаючыся пустой ці невядома якой справай. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць (акалачваць) грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сачка давіць. — *А дзядзькі Лаўрэна няма ў хаце?.. — Пайшоў сабакам сена касіць твой дзядзька Лаўрэн, — адказала Тэкля. — Заеў ён маё жыццё са сваім паляваннем, от што! — На паляванне пайшоў? — А то куды ж!* Самуйлёнак. *А дзе ж маёнткі цяпер? А дзе цяпер паны? Сабакам сена косяць, як кажуць старыя.* Брыль. *Чужыя людзі ў гаспадарцы працуюць, а сын сабакам сена косіць.* Машара. *Кузьма вярнуўся з Латвіі... Памкнуўся раз пайсці да бацькі, але той сустрэў яго такімі словамі: — Чаго ты прыйшоў? Ідзі туды, дзе быў... Ідзі сабакам сена касіць. Зямлі хочаш? Не дам.* Пестрак. — *На цябе паступіў данос, — адводзячы позірк убок, паведаміў Скакун. — Вадзіў дружбу з тымі, хто зараз сабакам сена косіць. З бандытамі, якія ўцяклі ў лес.* Навуменка.

2. Знаходзіцца невядома дзе, хаваючыся ад сям'і. — *Ціха, ён паскардзіцца бацьку, тады будзе вам. — Бацьку... О-го-го-го!— лопаліся з рогату жываты. — Бацьку... Той недзе сабакам сена косіць! Няхай паспрабуе, знойдзе.* Мурашка. *Пра Васіліну хадзіла па вёсцы шмат плётак. Адно было вядома дакладна: трое дзяцей яе ад розных мужоў, пра якіх Васіліна казала, што яны косяць сабакам сена.* Асіпенка. — *А дзе ж твой? — Ай, маўчы ты. Сабакам сена косіць. Развяліся, Тамарачка.* Сіпакоў.

КАСОЙ • **ХОЦЬ КАСОЙ КАСІ** *чаго.* Гл. касі.

КАСУ • **ХОЦЬ КАСУ ЗАКЛАДВАЙ** *чаго.* Гл. закладвай.

КАСЦЕЙ • **ДА КАСЦЕ́Й**. *Акал. Разм.* Вельмі моцна, наскрозь (прамокнуць, прамерзнуць; прабірае, пранізвае, праймае і пад.). **Сін.**: да <апошняй> ніткі; да мозгу касцей (у 2 знач.); па <самыя> вушы (у 1 знач.). *Хлопцы сядзелі на нарах і моўчкі глядзелі на прамерзлага да касцей партызана, які ля печы здымаў боты.* Карпюк. *За дзесяць-пятнаццаць мінут вецер праняў да касцей.* Шамякін. *Раніцы холад прабіраў да касцей, хоць ветру не было.* Дуброўскі.

ДА МОЗГУ КАСЦЕЙ. Гл. мозгу.

<I> КАСЦЕЙ НЕ ЗБЯРЭ. Гл. збярэ.

КУДЫ КРУМКАЧ КАСЦЕЙ НЕ ЗАНОСІЎ. Гл. крумкач.

ЯЗЫК БЕЗ КАСЦЕЙ *у каго.* Гл. язык.

КАСЦЬМІ • **БАРАБАНІЦЬ КАСЦЬМІ**. Гл. барабаніць.

КАСЦЬМІ КЛАСЦІСЯ. Гл. класціся.

ЛЕГЧЫ КАСЦЬМІ. Гл. легчы.

КАСЦЮМЕ • **У КАСЦЮ́МЕ АДА́МА**. *Часцей азн. Разм. Жарт.* Без усякага адзення, голы. Пра мужчыну. **Сін.**: у чым маці нарадзіла. *А тут будзеце адпачываць ад спякоты. Можна прымаць паветраныя ванны — хі-хі — у касцюме Адама, ніхто не патрыво-*

жыць. Ваданосаў. *[Бажашуткава:] Няхай яны гэтай гармоніяй у музеях цешацца. Там усе статуі ў касцюмах Адама і Евы.* Матукоўскі.

У КАСЦЮМЕ ЕВЫ. *Часцей азн. Разм. Жарт.* Без усякага адзення, голая. Пра жанчыну. **Сін**.: у чым маці нарадзіла. *Яшчэ імгненне — дзверы расчыніліся, і на парозе з'явілася маладая стройная дзяўчына ў касцюме Евы. Убачыўшы Марыну, войкнула, бразнула цяжкімі дзвярыма.* Радкевіч. *[Клава:] Я звычайна кладуся спаць, даруйце, у касцюме Евы.* Б.Стральцоў. *Героі фільма (гераіня ж, вядома, у касцюме Евы) ляцяць на касмічным караблі, жадаючы расправіцца з жорсткім валадаром далёкай планеты.* Мальдзіс. *— Здаецца, газета ў сумачцы, — Ларыса пратэпала басаномж, у касцюме Евы, у другі пакой, вярнулася.* Левановіч.

КАСЦЯМІ • **ЗАГРЫМЕЦЬ КАСЦЯМІ**. Гл. загрымець.

КАСЦЯХ • **НА КАСЦЯХ** *каго, чаго, чыіх. Акал. Разм. Неадабр.* Цаной вялікіх ахвяр (будаваць, рабіць што-н., дасягаць чаго-н.). *Былыя каранаваныя заканадаўцы будавалі свае дзяржаўныя акты на народных касцях.* Чорны.

КАСЫ • **КАСЫ САЖАНЬ У ПЛЯЧАХ**. Гл. сажань.

КАТА • **ГУЛЬНЯ Ў КАТА І МЫШКУ**. Гл. гульня.
ГУЛЯЦЬ У КАТА І МЫШКУ. Гл. гуляць.
КУПЛЯЦЬ КАТА Ў МЯШКУ. Гл. купляць.
ПАГУЛЯЦЬ У КАТА І МЫШКУ. Гл. пагуляць.
УКІНУЦЬ КАТА Ў ХАТУ *чыю, каму.* Гл. укінуць.
ЦЯГНУЦЬ КАТА ЗА ХВОСТ. Гл. цягнуць.

КАТЛЕ • **ЯК У КАТЛЕ**. Гл. гаршку.

КАТНІХ • **З КАТНІХ РУК**. Гл. рук.

КАТОРЫ • **КУДЫ КАТОРЫ (-АЯ)**. *Акал. Разм.* У розныя бакі (разбягацца, хавацца і пад.). **Сін**.: хто куды. *Пакуль ён [Любчын бацька] быў ля нас, мы маўчалі. А калі адыходзіў, уздымалі такі лямант, крык, свіст, што хоць вушы затыкай. І тут жа разбягаліся куды каторы.* Сіняўскі. *[Мядзведзь] і коні на начлезе так напужае, што паразбягаюцца куды каторы, за тры дні людзі не пазнаходзяць.* Ермаловіч. *Пад канец гулянкі мы ўсе разам раптам заспявалі песню, ды так голасна, што ўсе птушкі паразляталіся куды каторая...* Шахавец.

КАТОЎСКАГА • **ПАД КАТОЎСКАГА** *стрыгчы, стрыгчыся, падстрыгчы* і пад. *Акал. Праст.* Дагала, зусім, поўнасцю. *Сядай і пішы ўсё, як было, а мы яму для прафілактыкі — пятнаццаць сутак і падстрыжом пад Катоўскага, няхай усе бачаць, што за хуліганства бывае...* Праўдзін. *Промні яшчэ ласкавага цёплага сонца поўнымі жменямі сыплюцца з тваёй стрыжанай пад Катоўскага галавы...* Казько.

КАТРЫНКУ • **ЗАВЕСЦІ СВАЮ КАТРЫНКУ**. Гл. завесці.
ЗАВОДЗІЦЬ КАТРЫНКУ. Гл. заводзіць.

КАТУ • **КАТУ ПАД ХВОСТ**. Гл. хвост.
КАТУ ПА ПЯТУ. *Вык. і азн. Разм. Жарт. ці іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. **Сін**.: ад гаршка паўвяршка; ад зямлі не адрос; аршын з шапкаю; жабе па калена; з вузел; пад стол пяшком ходзіць. **Ант**.: з каломенскую вярсту; хоць <ты> сабак вешай *на кім. — Чаго ты крычыш? — абазвалася пакрыўджаная буфетчыца. — Я старая жанчына. Бач, які герой знайшоўся. Сам кату па*

пяту, а распараджаецца. Чорны. *Я ж і кажу: колькі таго старшыні — во, на адзін корх, кату па пяту, а глядзь ж ты, як гайкі пачаў закручваць.* Місько.

ЯК КАТЎ. *Акал. ці ў безас. ужыв. Разм.* Вельмі мала. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго;* з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; кропля ў моры <*чаго*>; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на капейку; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што;* на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго;* раз-два і ўсё *каго, чаго;* <як> кот наплакаў *каго, чаго;* як старой бабе сесці. *На дне талеркі афіцыянт прынёс супу. Потым — другое, як кату...* Карпюк. *Што ты яму як кату лізнуць дала?* Мяжэвіч.

КАТУШАК • **З КАТУШАК ДАЛОЎ**. Гл. далоў.

СЫХОДЗІЦЬ З КАТУШАК. Гл. сыходзіць.

КАТУШКУ • **НА ПО́ЎНУЮ (НА ЎСЮ) КАТЎШКУ**. *Акал. Праст.* **1**. Па-сапраўднаму, належным чынам, як і трэба (рабіць што-н.). **Сін.**: па ўсіх правілах; чын па чыну; чын чынаром; чын чынам; чэсць па чэсці; як дунай (у 2 знач.); як мае быць (у 1 знач.). *Я на пенсію не пайду. Мне каб жыць і працаваць на поўную катушку. Я калі і кульнуся, то бегучы на ферму...* Місько. *Так яно, таварыш лейтэнант, лепшага і не прыдумаеш. Шыкоўна. А калі ўжо шыкаваць, як мне думаецца, дык на поўную катушку.* Хацкевіч. *Я, вядома, прадумана спланаваў, каб час ад цягніка да цягніка выкарыстаць разумна, на ўсю, як кажуць, катушку.* Кавалёў.

2. Вельмі строга (караць, штрафаваць і пад.). **Сін.**: на ўсю жалезку (у 2 знач.); па самае годзе (у 2 знач.). *З непаўналетняга зрабілі мяне дарослым. Судзіць можна ўжо. І даць на поўную катушку.* Чыгрынаў. *Накрылі начальніка, перамацалі падначаленых. Юрый атрымаў драбязу, калі мераць начальніцкай меркай: таму закаталі на ўсю катушку, далі поўную дзесятку, а яму, Юрыю, толькі год.* Навуменка. *А хіба ты ў мяне адзін? Іншым гаспадаркам таксама парасяткі трэба — і за гэта ўжо з мяне на ўсю катушку спытаюць.* «Вожык».

3. Спаўна, як толькі можна (рабіць што-н.). **Сін.**: на поўную сілу (у 2 знач.); на ўсе застаўкі (у 4 знач.); на ўсю жалезку (у 1 знач.); на ўсю іванаўскую (у 2 знач.); па самае годзе (у 1 знач.); па самае нельга; па самае не хачу. — *Кіньце малоць, Барысевіч, брыдка вас слухаць! — накідваюся звычайна я на земляка, калі ён ужо вось-вось гатовы распусціць свой язык «на поўную катушку».* Васілевіч. *І чалавек прачнуўся ў гэты час. Злавіў у скрынцы джаз і громкасць уключыў на ўсю катушку.* Гілевіч.

КАТЭГОРЫЯ • **ВАГАВА́Я КАТЭГО́РЫЯ**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Уплывова-ацэначная вартасць, велічыня каго- ці чаго-н. *З'езд мае быць больш прадстаўнічым, мець іншую вагавую катэгорыю, іншы рэзананс і ўплыў, чым з'езд сіл дэмакратычнага кшталту.* Якавенка. *Толькі вельмі розныя вагавыя катэгорыі маюць яны — вясковая жанчына з яе патрыярхальнымі ўяўленнямі і механічна-магутны прагматычны цывілізаваны свет, які забраў сына.* Пяткевіч. *Гугнявы заіка Заходзька, прагматык і рэаліст, як большасць тэхнароў, зразумеў, што ў яго не тая вагавая катэгорыя, і зняў сваю кандыдатуру.* Шамякін.

КАЎБАСОЙ • **КАЦІСЯ КАЎБАСОЙ**. Гл. каціся.

КАЎНЕР • **БРАЦЬ ЗА КАЎНЕР** *каго.* Гл. браць.

ЗА КАЎНЕР НЕ КАПАЕ. Гл. капае.

ЗАКІДВАЦЬ ЗА КАЎНЕР. Гл. закідваць.

ЗАКЛАДВАЦЬ ЗА КАЎНЕР. Гл. закладваць.

ЗАЛІВАЦЬ ЗА КАЎНЕР. Гл. заліваць.

КАЎПАКОМ • **ПАД КАЎПАКО́М** *каго, у каго. Вык. ці азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У поўнай залежнасці ад каго-н. (знаходзіцца, быць, жыць і пад.). **Сін.**: пад абцасам *чыім, каго, у каго;* пад ботам *чыім, каго, у каго* (у 1 знач.); пад пятой *у каго, чыёй, каго;* у кіпцюрах *чыіх, каго;* у кулаку; у лапах *каго, чыіх;* у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *Скора я буду браць вашага рэзідэнта, пачакаю толькі, пакуль управіцца.., а таму не ўздумайце мне перашкодзіць — вы ў мяне пад каўпаком.* Кусянкоў. *[Дзед Цыбулька:] Спрадвеку мужык пад каўпаком жыў...* Макаёнак.

КАФТАН • **ТРЫ́ШКАЎ КАФТА́Н (КАПТА́Н)**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Іран.* Непапраўнае становішча, сітуацыя, калі з ліквідацыяй адных недахопаў непазбежна ўзнікаюць другія. *Аднак не думай, план выконваем. Праўда, на пазычках часцей. У дзяржавы без аддачы грошы пазычаем на аплату дадатковай рабочай сілы. У прыроды — час. У рабочых пазычаем здароўе на звыштэрміновыя работы... Трышкаў каптан, адным словам.* Карпаў. *Задышка прымушае спыняцца і хапаць ротам паветра. Вось табе і малады чалавек! Зрэшты, я ведаў: гэта, лечачы лёгкія, я пасадзіў сэрца. Пракляты трышкаў каптан!.. Дранае ашмоцце, а не здароўе!* Быкаў. *Пакуль жа па скаргах жыхароў.. наязджаюць шматлікія камісіі, засядаюць у гарвыканкоме, нешта вырашаюць. Адным словам, латаюць славуты трышкаў кафтан.* «Звязда».

КАЦІСЯ • **КАЦІ́СЯ КАЎБАСО́Й (КІЛБАСО́Й, ЯЕ́ЧКАМ)**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры адсутным дзейн. са знач. асобы. Выбірайся, ідзі прэч, вон адсюль. *Не ўсядзіш, саколік мой: вось дадзім табе па карку дый каціся каўбасой!* Крапіва. *[Пілін:] Ну, нацалуецца, намілуецца купчык, дзесятку якую суне ў зубы, ды каціся каўбасой.* Мрый. *[Камендант:] Вы ешчэ выць бэндзеце, не тылько плакаць!.. [Дзед Струкач:] Каціся кілбасой! Не вельмі што баімся цябе.* Козел. *— Ладна, — не слухалася гаспадыня, — ты мне тут.. язык не глытай, а забірай свайго Рахіма д[ы] каціся яечкам!* Чыгрынаў.

ХО́ЦЬ БО́КАМ КАЦІ́СЯ. *Толькі ў гэтай форме. Вык. ці азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн., выраж. словамі *дарога, поле, сенажаць* і пад. Роўны, гладкі. *Улетку гэты прасёлак быў — хоць бокам каціся, і дваццаць пяць кіламетраў ад Сасновіч да райцэнтра. Данік на тым жа матацыкле, бывала, праскокваў за якіх мінут сорак.* Краўчанка. *— От некаму пашанцуе, дзялянка хоць бокам каціся, — гаманілі жанкі і мужчыны, разглядаючы біркі на тычках.* Грахоўскі. *Дарога падсінена-белая, хоць бокам каціся.* Карамазаў. *[Каса] хадзіла няроўна, клычыла траву, скакала, нягледзячы, што пожня была роўнаю, хоць бокам каціся.* Рубанаў.

КАЦІЦЦА • **КАЦІ́ЦЦА ПАД АДХО́Н**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Блізіцца да завяршэння. *Вайна шпарка кацілася пад адхон, днямі быў узяты Берлін, а мы ўперліся ў нямецкі абарончы рубеж за невялікім аўстрыйскім гарадком і трэці дзень стаялі на месцы.* Быкаў.

КАЦІ́ЦЦА ЎНІ́З. *Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Маральна занепадаць, разбэшчвацца. **Сін.**: апускацца на дно; збівацца з дарогі; збівацца з панталыку (у 2 знач.); збівацца з толку (у 2 знач.); збівацца з тропу (у 2 знач.); ісці па крывой сцежцы; пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 1 знач.); сыходзіць з рэек (у 2 знач.). *[Шукан] наносіў гэтым [п'янствам] вялікую шкоду ўсім: жонцы, дзецям, самому сабе, саўгасу. Усё больш і больш каціўся ўніз.* «Звязда». **СКАЦІ́ЦЦА ЎНІ́З**. *Зак. Як доб-*

ра, што ні Рустамаў, ні Рабкоў не адштурхнулі яго, не далі скаціцца ўніз. Віктар стаў чалавекам. Кобец-Філімонава.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Рэзка пагаршацца, развіваючыся ў неспрыяльным напрамку. **Сін**.: пакаціцца (паляцець) пад адхон (у 2 знач.). *Дысцыпліна ў цэху кульгала на абедзве нагі, вытворчыя паказчыкі, а разам з імі і зарплата, каціліся ўніз.* «Звязда». **СКАЦІЦЦА ЎНІЗ**. *Зак.*

КАЦІЦЬ • **КАЦІ́ЦЬ БО́ЧКУ (-І)** *на каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Несправядліва абвінавачваць каго-н., нагаворваць, паклёпнічаць на каго-н. *Назаўтра ў кабінеце старшыні райвыканкома Шугаева Цесля «каціў бочку» на суседа, ды спатыкнуўся.* Макаёнак. *— Вы мне даруйце, што я тады бочкі на вас каціў. — Вось дзівак! — засмяяўся Максім. — І словы якія ў цябе: «бочкі каціць».* Жалязоўскі. *Давялося бедному Міколу несці фельетон свой брыгадзіру. Той адразу ўзняўся на дыбочкі. — Гэта ж на мяне ты коціш бочкі!* Сушко.

2. Накідвацца на каго-н. з папрокамі, абвінавачваннем; прыдзірацца да каго-н. *[Журбіна:] Ты, Іван, дармо на старшыню бочку коціш, словамі такімі раскідваешся...* Матукоўскі. *[Адвернік:] Не кожнаму ўдаецца на свае вочы такога чалавека ўбачыць, які на самога папу рымскага бочку коціць...* Петрашкевіч.

КАЦЯЛОК • **КАЦЯЛО́К ВА́РЫЦЬ** *у каго. Убезас. ужыв. Праст. Адабр.* Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. **Сін**.: галава варыць *у каго;* галава не на вошы *ў каго;* <ёсць> <свая> галава на плячах *у каго;* мазгі вараць *у каго;* не галава, а дом саветаў *у каго;* светлая галава *ў каго.* **Ант**.: дурны поп хрысціў *каго;* зрух па фазе *ў каго;* клёпкі не хапае <у галаве> *у каго;* мазгі адсохлі *ў каго* (у 2 знач.); мазгі набакір *у каго;* мазгі не на месцы *ў каго;* мякіна ў галаве *ў каго;* не ўсе дома *ў каго;* салома ў галаве *ў каго;* шарыкі за ролікі заходзяць *у каго. Ты гэта здорава прыдумаў!.. Значыць, варыць у цябе кацялок! Нездарма цябе ў Савет выбралі.* Хацкевіч. *— Праўда, у мяне свая тэхналогія. — Вось у тым і справа, што свая. Кацялок у цябе варыць.* Кобец-Філімонава.

КАЦЯНЯ • **СЛЯПО́Е КАЦЯНЯ́**. *Адз. і мн. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Чалавек, які не разбіраецца ў тым, што адбываецца ў наваколлі. *Потым ужо з вяршыні дасягнутага чалавек бачыць, як трэба ісці і якім сляпым кацянём ён тыцкаўся, шукаючы дарогу.* Лобан. *[Карнілаў:] Выходзіць, што толькі вы бачыце ўсё як на далоні , а ўсе астатнія — сляпыя кацяняты.* Губарэвіч. *— Што, клятва! — Язэп падняўся з зямлі, паварушыў цеснымі плячыма. — У чым мы толькі не кляліся, жаўтароцікі. Мы, Пеця, у тую пару былі сляпымі кацянятамі.* М.Капыловіч.

КАЧАРГА • **НІ БОГУ СВЕЧКА НІ ЧОРТУ КАЧАРГА**. Гл. свечка.

КАЧАЎСЯ • **КОНЬ НЕ КАЧАЎСЯ** *дзе.* Гл. конь.

КАЧАЦЦА • **КАЧА́ЦЦА (КЛА́СЦІСЯ, КІ́СНУЦЬ) СА (АД) СМЕ́ХУ**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна, да знямогі смяяцца. **Сін**.: бакі рваць; брацца за жываты; надрываць жываты <ад смеху>; паехаць ад смеху; пакаціцца са смеху; паміраць ад смеху. *«Гідра», якую паказваў сам Мішка, мела сапраўды ў гэты дзень такі сумны і смешны выгляд, што ўсе чырвонаармейцы качаліся са смеху.* Лынькоў. *Я ж яго не абзывала ніякім словам, я толькі пераказала яго словы.., яго голасам і з яго жэстамі. Што ж тут было-о — клаліся ўсе ад смеху!..* Палтаран. *А пасля ўжо і сварка ў іх (а мы кіснем са смеху), потым бачым і слёзы...* Ядвігін Ш.

ЯК СЫР У МАСЛЕ КАЧАЦЦА. Гл. купацца.

КАЧКА • **ПАДСАДНА́Я КА́ЧКА**. *Адз. і мн. Часцей вык. Разм. Неадабр.* Тайны агент, правакатар. *Паліна Галавач была ў ролі падсаднай качкі. Першы дзень прабадзялася па Старажоўцы безвынікова — ніхто не трапіў на вочы.* Новікаў. *Але каму прыйшло ў галаву зрабіць з Кузьмы падсадную качку? Звычайна ж у паліцыі з партызанскімі памочнікамі размова адна — катаванні і потым смерць.* Шыцік. *Маўчу, бо не магу згадзіцца, што Алік быў падсаднай качкай.* Васілеўская.

КА́ША • **БЯРО́ЗАВАЯ КА́ША**. *Мн. не ўжыв. Часцей дап. Разм. Іран.* Розгі або дубец, рэмень і пад. *На гэты раз і я, і мама даруем табе ўсё, а калі паспрабуеш браць яшчэ што-небудзь без дазволу, то пакаштуеш бярозавай кашы.* Пальчэўскі. — *На дыбкі становішся? Бярозавай кашы захацеў? — узарвала бацьку.* Калодзежны.

КА́ША ЗАВА́РВАЕЦЦА (ЗАВАРЫ́ЛАСЯ). *У безас. ужыв. Разм.* Распачынаецца складаная, клопатная ці непрыемная справа. *Атрымалася гэта па той прычыне, што механізм сюжэта прымітыўны і слаба прыгнаны... І перш за ўсё не дзейнічае асноўная спружына, — тая справа, вакол якой заварваецца каша.* Крапіва. *Уся гэта каша заварылася пасля таго, як сюды прыязджаў скарбовы каморнік са сваімі інструментамі.* Колас. *Максім расказаў Казіку пра здарэнне на сходзе... — Значыць, у вас там заварылася каша, — падумаўшы крыху, сказаў Казік.* Машара.

КА́ША Ў ГАЛАВЕ́ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. блытана разважае, не мае яснасці ў разуменні чаго-н. *[Анатоль Іванавіч:] Калі столькі чытаць, у любога здаровага будзе каша ў галаве.* Шамякін. — *Разумнікі любяць вучыць, кіраваць, камандаваць. — Ну-ну... Каша ў цябе ў галаве.* Дайнека.

НА КАРЫ́ КА́ША *каму. У безас. ужыв. Разм. Іран.* Хто-н. спадзяецца на вельмі лёгкае, прывольнае жыццё. *Злыдзень стары, а не Тарасавіч. Папёрся ў горад... На кары каша, думаў, ліха матары... А цяпер бярвенне аддай яму на хату.* Мыслівец. [*Насовіч*, с. 85: на кары каша.]

КАШАЛЁК • **КАШАЛЁК ТУГІ́**. *У ролі розных чл. ск. Разм.* Вельмі вялікі капітал. **Сін.**: кішэня вялікая (у 2 знач.); тоўстая кішэнь; тоўсты кашалёк. **Ант.**: кішэня малая (у 2 знач.). *Душы ў пустапаш пустазельную вырадзіліся. Бацькоў сваіх вось крадком пахаваўшы на могілках, бяспамяццю зарастаючых, за палеткамі пакінутых, а дзяцей у зямлю абяцаную або ў Амерыкі выправіўшы з кашалькамі тугімі, агледзеліся і самі век дажываючымі, караталючымі дзень да вечара ды над фатаграфіямі даўнімі галавой ківаючы...* Яновіч.

НАБІВАЦЬ КАШАЛЁК. Гл. набіваць.

ТО́ЎСТЫ КАШАЛЁК. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Вельмі вялікі капітал, багацце. **Сін.**: кашалёк тугі; кішэня вялікая (у 2 знач.); тоўстая кішэнь. **Ант.**: кішэня малая (у 2 знач.). *[Ён] выставіў тады сваё палітычнае крэда: маўляў, вас, фінансавых тузоў, трывожыць рабочы рух у Германіі — мы.. гатовы ўтаймаваць яго, дайце нам толькі востры меч і тоўсты кашалёк.* Гроднеў. — *Бачыце, — з болем гаварыў рыбак, — зноў тыя прадпрыемцы падкормліваюць нацыстаў. А чаму ў іх такі форс? Зноў дзялкі абяцаюць ім тоўсты кашалёк.* «Полымя».

КАШАЛЁЎ • **НАПЛЕСЦІ КАШАЛЁЎ** *каму, пра каго.* Гл. наплесці.

КАШАЛІ • **ПЛЕСЦІ КАШАЛІ** <*каму, пра каго, пра што*>. Гл. плесці.

ПЛЕСЦІ КАШАЛІ З ЛАПЦЯМІ. Гл. плесці.

КАШАЛЬ • Паможа **ЯК КА́ШАЛЬ ХВАРО́БЕ**. *Акал. Разм.* Нiколькi, зусiм не (паможа каму-н.). **Сiн.**: як мёртваму прыпаркi; як мёртваму кадзiла. *[Дзед Мiкiта:] Цiха ты, чуй, дурань-браце! Разгаласiлася! Памогуць тут твае прычытаннi як кашаль хваробе.* Колас. *[Лютынскi-бацька:] Памагла мне твая пiсанiна як кашаль хваробе.* Крапiва. *Ат, хвалiўся толькi. Памаглi тыя кнiжкi яго гаспадарцы як хваробе кашаль.* Каваленка.

КАШАЛЬКОМ • Усе грошы **З КАШАЛЬКО́М**. *Акал. Разм. Жарт. цi iран.* Абсалютна (усе грошы, якiя былi ў наяўнасцi). *— Заплацiў усе грошы з кашальком, — горка апавядаў ён, — прыгналi мне за вароты трактар на стаянку...* Дубiнка. — *Прасi яшчэ чаго хочаш. — Апахмялi. — Бяры. Бяры, рэшту не вяртай. У правай кiшэнi. Усе грошы твае. З кашальком.* В.Ткачоў.

КАШТАНЫ • **ЦЯГАЦЬ КАШТАНЫ З АГНЮ** *для каго.* Гл. цягаць.

КАШУ • **ЗАВАРВАЦЬ КАШУ**. Гл. заварваць.
ЗВАРЫЦЬ КАШУ *з кiм.* Гл. зварыш.
РАСХЛЁБВАЦЬ КАШУ. Гл. расхлёбваць.

КАШУЛI • **НАРАДЗIЦЦА Ў КАШУЛI**. Гл. нарадзiцца.

КАШЫ • **КАШЫ НЕ ЗВАРЫШ** *з кiм.* Гл. зварыш.
МАЛА КАШЫ ЕЎ. Гл. еў.
ПРОСЯЦЬ КАШЫ. Гл. просяць.
ХАПIЦЬ ШЫЛАМ КАШЫ. Гл. хапiць.

КВАДРАТ • **УЗВОДЗIЦЦА Ў КВАДРАТ**. Гл. узводзiцца.
УЗВОДЗIЦЬ У КВАДРАТ *што.* Гл. узводзiць.

КВАДРАТУРА • **КВАДРАТУ́РА КРУ́ГА**. *Мн. не ўжыв. У ролi розных чл. ск. Кнiжн.* Невырашальная задача. *Якi нi меў бы змалку характар i натуру i як бы паднябесных ты нi прасiў багоў, - табе дасюль не выйсцi з задушнай квадратуры круга турбот нязменных i гадавых кругоў. Не вер, калi замякка табе зласлiўцы сцелюць. Прыпомнi перад Богам грахi i ўсе даўгi. У квадратуры круга праступiць праўды элiпс. А ў элiпсе ты знойдзеш ману крывой дугi.* Макарэвiч. *[Паэт] удала асвоiў новую паэтычную прастору нашай рэчаiснасцi. Прастору, што не паддаецца вымярэнню нават квадратурай круга.* Катлярoў.

КВАДРАЦЕ • **У КВАДРА́ЦЕ**. *Азн. Разм. Неадабр. Ужыв. пасля наз.* Найвышэйшай ступенi. *[Радаслаў:] Iзноў спрачацца, пагражаць, у чорнай здрадзе вiнавацiць?.. Ну што ж, нахабства ў квадраце, падходзь! Гатовы я прыняць любую вашу атаку!* Бачыла. *Не, ён не проста кар'ерыст, ён кар'ерыст у квадраце.* Э.Валасевiч. — *Падумайце, чым браў Свiстун! Кожнай прызнаваўся ў каханнi. I клююць! — смяяўся Мiша. — Гэта ж глупства ў квадраце: адно — што верацъ жанатаму, а другое — у каханне яшчэ верацъ!* Ярашэвiч.

КВАС • **З ХЛЕБА НА КВАС** *перабiвацца.* Гл. хлеба.

КВАСАМ • **ЧАСАМ З КВАСАМ, А ПАРОЮ З ВАДОЮ**. Гл. часам.

КВЕТКI • **КВЕ́ТКI З ЧУЖЫ́Х ПАЛЁЎ**. *Адз. не ўжыв. У ролi розных чл. ск. Функц. не зам. Часцей неадабр.* Запазычаныя з iншых прац матывы, вобразы, думкi i iх выражэнне. *Нi ў адным з iх [вершаў М.Танка на запазычаныя матывы] мы не заўважаем залежнасцi, наадварот — тэма, матыў змяняюць самую сваю прыроду, урастаюць у нашу глебу не кветкамi з чужых палёў, а жывымi кветкамi нашай роднай паэзii.* Вiтка. *Ёсць у нашай*

мове фразеалагізм «кветкі з чужых палёў»... Думаецца, гэты выраз някепска стасуецца да «Слоўніка беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў». «Настаўн. газ.»

КВІНТУ • **ВЕШАЦЬ НОС НА КВІНТУ**. Гл. вешаць.

КВІТА • **І КВІ́ТА <ПА́НЕ, ДЗЯ́ДЗЬКА> МІКІ́ТА**. *Убезас. ужыв. Разм.* На гэтым усё кончана. Пра канчатковую развязку чаго-н. **Сін.**: і дзела з канцом; і дуды вобземлю; <і> канцы у ваду (у 2 знач.); і не знайся; канцы з канцамі; па ўсім. — *Ты ўжо, панечку мой, не крычы. Яму ў войска ісці... — Як у войска? Ён жа ж быў? — Бяруць рэзервістаў. Павесткі прыслалі... — І квіта — пане Мікіта! Няхай ідзе, можа, там навучаць дурня!* Адамчык. *Чалавечае жыццё усё роўна як адзін паварот.. [кола]: спіца знізу ўзнімаецца ўгару і зноў апускаецца ўніз. І квіта дзядзька Мікіта. Было і няма...* Бядуля. *[Дзяменці:] Дзялянку на кожнага брата, — і ноччу ці днём, а ці ў будзень, ці ў свята, а каб было зроблена — й квіта Мікіта.* Клімковіч.

КЕПСКА • **КЕПСКА ЛЯЖЫЦЬ**. Гл. ляжыць.
ЯЗЫК КЕПСКА ПАДВЕШАНЫ *ў каго.* Гл. язык.

КЕСАРАВА • **КЕ́САРАВА КЕ́САРАВІ (КЕ́САРУ)**. *У ролі дап. ці самастойнага выказвання. Кніжн.* Кожнаму належнае, тое, чаго заслужыў хто-н. *Я хацеў бы прасіць вас, калега, пазнаёміць мяне з вашай грамадою, бо трэба ж, як кажуць, аддаць кесарава кесараві.* Колас. *Зрэшты, усё правільна, як кажуць: кесару — кесарава...* Блакіт. *Нам патрэбна і тое, і тое. Але, як той казаў, кесарава кесару...* Васілёнак.

КЕСАРАВІ • **КЕСАРАВА КЕСАРАВІ**. Гл. кесарава.

КЕСАРУ • **КЕСАРАВА КЕСАРУ**. Гл. кесарава.

КІВАЦЬ • **КІВА́ЦЬ НА ПЯТРА́**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Звальваць віну на іншага. *Я не ківаю на Пятра, я толькі гавару, што і мы не ў бога цялятка ўкралі...* Брыль. *Ці не падобныя мы часам на таго Івана, што ўсё ківае на Пятра? Упэўнен, мы самі вінаватыя ў тым, што ёсць такая катэгорыя людзей, як спекулянты, фарцоўшчыкі, аферысты.* «Звязда».

КІДАЕ • **КІ́ДА́Е (КІ́НУЛА) У ЖА́Р** *каго. Убезас. ужыв. Разм.* Хто-н. даходзіць да моцнага хвалявання, да вельмі ўзрушанага стану. **Сін.**: кідае ў <халодны> пот *каго. Стала баба.. [шукаць], і праўда: сівы волас! Аж у жар кінула бабу (а ў дзеда было многа сівых валасоў).* Колас. *[Карла:] «За гонар яшчэ палічы для сябе, што буду сядзець я ў цябе на гарбе». Ад слоў гэтых Янку аж кінула ў жар.* Крапіва.
КІ́ДА́Е (КІ́НУЛА) У <ХАЛО́ДНЫ> ПО́Т *каго. Разм.* Хто-н. адчувае моцны страх, узрушэнне. **Сін.**: кідае ў жар *каго. Што гаварыць пра звычайных фрыцаў, калі самога іх фюрэра ад гэтага слова [«кацёл»] кідае ў пот.* Крапіва. *[Цётку] не пашанцавала! А тут гэтыя пні ноччу, як ваўкі, стаяць, цьфу, каб ты згарэла, аж у пот кінула.* Лобан. *Чуе Мішка, зямля дрыжыць за ім — то бяжыць, даганяе матка. Аж у пот халодны кінула.* Лынькоў.

КІДАННЕ • **КІДА́ННЕ СЛО́Ў НА ВЕ́ЦЕР**. *Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Разм. Неадабр.* Безадказнае, неабдуманае гаварэнне.

КІДАЦЦА • **КІДА́ЦЦА ГРА́ЗЗЮ (ГРАЗЁЮ)**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Незаслужана чарніць, зневажаць каго-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго,*

што; вешаць сабак *на каго, на што;* выліваць памыі *на каго;* выліваць бруд на галаву *каго;* закідваць граззю *каго;* кідаць каменем *у каго;* кідаць цень *на каго, на што (*у 1 знач.); ліць бруд *на каго;* мазаць дзёгцем *каго, што;* мяшаць з граззю *каго, што;* падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. [Ніна Ягораўна] сцярпела, слова не сказала той, што плявузгала, хоць і карцела плюнуць ёй у твар. Ды хоць бы мела маральнае права на такі дакор — сама адседзела ўсю акупацыю, як мыш пад венікам, паслужліва згіналася перад фашыстамі, а тут гразёю кідаецца...* Новікаў.

КІДА́ЦЦА НА ШЫЮ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Навязвацца, настойліва дамагацца прыхільнасці, сімпатыі, узаемнасці. Пра жанчыну ў адносінах да мужчыны. **Сін.**: вешацца на шыю *каму.* **КІНУЦЦА НА ШЫЮ** *каму. Зак. Выйшла тое, чаго ніхто не спадзяваўся! Гэтыя дзве красуні пакахалі аднаго маладога паніча і кінуліся яму на шыю.* Колас. *[Насця:] Ты чакаў, што я адразу на шыю табе кінуся. А як жа — герой прыехаў!* Крапіва.

КІДА́ЦЦА РАП'ЁМ (АСО́Й) У ВО́ЧЫ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Раптоўна накідвацца на каго-н. з папрокамі. *Варожыя языкі перамолвалі ўсю гэту бязглуздзіцу, упрыгожвалі яе не менш бязглуздымі дадаткамі, смакавалі з усіх бакоў і рап'ём у вочы кідаліся тым, хто гэтаму не даваў веры.* Крапіва. **КІНУЦЦА РАП'ЁМ (АСОЙ) У ВОЧЫ** *каму. Зак. [Бладзік:] Бывае, калі ў райкоме мне асою ў вочы кінуцца: «Ты, таварыш, памыляешся. Трэба ўлічваць становішча».* Калюга.

КІДА́ЦЦА СЛО́ВАМІ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бездадказна, неабдумана гаварыць што-н. **Сін.**: кідаць словы на вецер. — *Маўчы, калі хочаш, бо зараз і цябе заб'ю! — Мяне? Завошта?! — За ўсё! — Нашто ты кідаешся гэтакімі словамі?* Чорны. *Я, таварыш Варонін, словамі не кідаюся...* Брыль.

КІДА́ЦЦА Ў АМБІ́ЦЫЮ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Пакрыўдзіўшыся, бурна рэагаваць, выказваць нязгоду, незадавальненне. — *Я — актывіст, у сельсавеце працую. Маглі б мне паведаміць. І ўчастковы ў нас ёсць. — Не кідайся ў амбіцыю. Нічога страшнага не адбылося.* Шыцік. **КІНУЦЦА Ў АМБІЦЫЮ**. *Зак. Сярод металалому, у зарастках лебяды мы ледзь распазналі культыватар.., якому даўно трэба быць на полі. І не згарэў ад сораму галоўны інжынер. Наадварот, кінуўся ў амбіцыю.* «Звязда».

КІДА́ЦЦА Ў ВО́ЧЫ *каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Міжвольна запыняць на сябе чыю-н. увагу, быць асабліва прыкметным. **Сін.**: біць у вочы *ка-му;* лезці ў вочы *каму* (у 2 знач.). *За сталом сядзелі тры асобы. Адзін з іх, рыжы таўстаморды мужчына, асабліва кідаўся ў вочы сваім жорсткім абліччам і тупою халоднасцю.* Колас. *Стаўшы за старшыню, з першага ж года скінуў Дарош сваю даматканую жакетку, а пашыў пінжак з крамнага сукна, — казалі, каб ярчэй кідаўся ў вочы мужыку старшынёўскі медаль.* Мурашка. *Кідаецца ў вочы, што героі апавядання Я.Сіпакова — людзі простыя, звычайныя.* Каваленка. **КІНУЦЦА Ў ВОЧЫ** *каму. Зак. Асабліва кінулася Чубару ў вочы тое, як апрануты быў чалавек.* Чыгрынаў.

КІДАЦЬ • **КІДА́ЦЬ АГО́НЬ У ХА́ТУ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выклікаць сварку, спрабаваць пасварыць каго- з кім-н. *Толькі сяголета далучыў Вітаўт да Літвы вярхоўскія княствы, што на Ацэ. Дык мо апетыт і на большае мае? А мо проста палохае караля? І таму распускае плёткі, кідае агонь у хату. Дае падставы шляхце і прыдворным зласлівіць і ёрнічаць.* Бутэвіч.

КІДА́ЦЬ ВО́КА (ВО́ЧЫ) *на каго, на што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Глядзець зрэдку ці мелькам, імгненна. **Сін.**: акінуць вокам *каго, што;* кідаць вокам *на каго, на што, куды. На мяне кідалі вока, часам адважваліся зачапіць дзяўчаткі, якія рабілі на кухні, у садзе, на агародзе.* Шамякін. *Сымон.. дзіка кідаў вочы на пана, як зацкаваны звер.* Бядуля. **КІНУЦЬ ВОКА (ВОЧЫ)** *на каго, на што. Зак.— Скажы, паночку, як далёка зямельны банк? — Пан кінуў вока на дзядзьку скрыва так і строга: — Спытай аб тым гарадавога!* Колас. *[Зоська] бесклапотна глянула ўніз цераз парэнчу, кінула вочы на дарогу, па той бок мерзлай ручаіны...* Чорны.

КІДА́ЦЬ ВО́КАМ *на каго, на што, куды. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Глядзець зрэдку ці мелькам, імгненна. **Сін.**: акінуць вокам *каго, што;* кідаць вока *на каго, на што. Аўдоля.. кідала вокам на свайго новага работніка.* Якімовіч. **КІНУЦЬ ВОКАМ** *на каго, на што, куды. Зак. На хвоі кіньце вокам вы — тут што ні хвоя, то красуня.* Колас. *Кінь вокам на ўвесь абшар зямлі: вось хату шчыльна абышлі парканы з вострымі цвікамі, пасыпаныя бітым шклом.* Багдановіч. *А з прыселля глянуць, вокам кінуць вокал, — разляглося поле далёка, далёка.* Купала.

КІДА́ЦЬ (ВЫКІДА́ЦЬ) НА ВЕ́ЦЕР *грошы, сродкі, час. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дарэмна траціць, неашчадна расходаваць. **Сін.**: выкідаць на сметнік (у 1 знач.); пускаць на вецер *грошы* і пад.; пускаць у трубу *што. Ясна, мы не павінны, не маем права кідаць на вецер дзяржаўныя грошы.* Радкевіч. *[Малання Адамаўна:] Горад — не вёска. Тут грошы — усё. А я не прывыкла іх выкідаць на вецер.* Э.Валасевіч. **КІНУЦЬ (ВЫКІНУЦЬ) НА ВЕЦЕР** *грошы, сродкі, час. Зак. Я скупы ніколі не быў. На вецер не кіну, а чалавеку не пашкадую, калі таго бяда агорне.* Чорны. *[Крушынскі] пачаў пералічваць перад айцом Дзмітрыем, колькі лішніх сродкаў выкінуў раней на вецер.* Бядуля. *— Варона ты, варона, — лаяў я сябе, — больш чым паўгода выкінуў на вецер.* Шахавец.

КІДА́ЦЬ КА́МЕНЕМ (КА́МЕНЬ) *у каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Асуджаць, абвінавачваць, ганьбіць каго-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што;* вешаць сабак *на каго, на што;* выліваць памыі *на каго;* выліваць бруд на галаву *каго;* закідваць граззю *каго;* кідацца граззю; кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); ліць бруд *на каго;* мазаць дзёгцем *каго, што;* мяшаць з граззю *каго, што;* мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што;* падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што.* **КІНУЦЬ КАМЕНЕМ (КАМЕНЬ)** *у каго. Зак. Купалаўскую думку паўтарыць хачу — ніхто ў вас каменем не кінуў і не кіне.* Шушкевіч. *Зноў кланяюся родным бальшакам! Ніхто ў мяне тут каменем не кіне. Свае спяваю песні землякам, і ціха падпяваюць землякі мне.* Карызна. *Дзіця будзе мець хлеб, вопратку і, калі вырасце, то на свой розум хай робіць, як хоча. Можа, ён захоча кінуць у нас камень... І тады хай яго судзіць бог і добрыя людзі.* Самуйлёнак.

КІДА́ЦЬ КА́МЕНЬ (КАМЕ́НЬЧЫК, КАМЕ́НЬЧЫКІ) У АГАРО́Д *чый, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць неадабральны намёк у чый-н. адрас. *Разумею, некаторую катэгорыю чытачоў я пакрыўдзіў, хоць, вядома, не кідаю камень ва ўвесь жаночы агарод.* Навуменка. *Ён, праўда, ніколі не называў прозвішча Васько, але ў раёне ведалі, у чый агарод кідае каменьчыкі Саматугаў.* Асіпенка. **КІНУЦЬ КАМЕНЬ (КАМЕНЬЧЫК, КАМЕНЬЧЫКІ) У АГАРОД** *чый, каго. Зак. Я ведаю, Стаўроў, ты маеш права кінуць камень у мой агарод за мінулае! Не чапаючы Марыі, я скажу: я сапраўды апусціўся ў той час.* Караткевіч. *Малайчына. Толькі любіш ты кінуць камень у агарод начальства...* Гаўрылкін. *Даніла Платонавіч няспынна крытыкуе мя-*

не... З павагі да вашай старасці я маўчу. А я мог бы кінуць каменьчык і ў ваш агародзік... Шамякін.

КІДА́ЦЬ ПАЛЬЧА́ТКУ *каму, чаму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Уступаць у барацьбу з кім-, чым-н., рабіць рашучы выклік каму-, чаму-н. *Чаго гэта Малец ад мяне хоча? Будзьце сведкамі, што яшчэ адна абраза — і я кідаю яму пальчатку.* Дамашэвіч. *Ад самага пачатку жыццё ўжо кідае пальчатку, і лёс-чаўнок — снуе, снуе...* Дзяргай. **КІНУЦЬ ПАЛЬЧАТКУ** *каму, чаму. Зак. [Быліч] ведаў адно: сёння кіне пальчатку Радзівону, дасць яму бой публічна, дасць бой, чаго б там ні каштавала.* Блакіт.

КІДАЦЬ ПРОБНЫ ШАР. Гл. пускаць.

КІДА́ЦЬ (ПУСКА́ЦЬ) СЛО́ВЫ (СЛО́ВА) НА ВЕ́ЦЕР. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Безадказна, неабдумана, упустую гаварыць. **Сін.**: кідацца словамі. *[Жлукта:] Калі вы думаеце, што я кідаю словы на вецер, дык чаго вы да мяне звяртаецеся?* Крапіва. *Дзядзька Панас чалавек хмуры, не зусім каб гаманлівы. Словы на вецер не кідае.* Лынькоў. *Не выслужыцца хацеў [Раман] перад начальствам — проста баяўся, каб адліўка, крый божа, не пайшла ў брак, бо ваенныя, добра ведаў, слоў на вецер не пускаюць...* Мыслівец. **КІНУЦЬ (ПУСЦІЦЬ) СЛОВЫ (СЛОВА) НА ВЕЦЕР**. *Зак. [Чаляднік:] А што! А я не казаў, назавяце мяне сабакам, калі я сваё слова на вецер пушчу?* Калюга.

КІДА́ЦЬ У ТВА́Р (У ВО́ЧЫ) *каму, каго што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць рэзка і адкрыта, не ўтойваючы. — *Тады ты баязлівец! — проста ў твар мне кідае Юльян.* Хадкевіч. *Лепш бы выклікалі на допыт, білі, катавалі, — яна б [Святлана] цярпела, маўчала, хай бы сабе крычала, кідала б у твар ворага гнеўныя словы, яна б жыла. А то нейкая пустота, мёртвая невядомасць.* Шахавец. *«Далоў самадзяржаўе!», «Няхай жыве дэмакратычная Рэспубліка!», «Далоў паліцыю!» Моладзь выбягала наперад і ў вочы паліцыянтаў кідала гэтыя воклічы.* Гартны. **КІНУЦЬ У ТВАР (У ВОЧЫ)** *каму, каго што. Зак. На канцы размовы, прыцiскаючы на кожным слове, [бацька] кінуў у твар дачцэ: — Калі толькі праўду мелюць, дык глядзі, каб я больш пра гэта не чуў і табе не казаў.* Мурашка. *Учора, вунь, хлопцы, калі ішлі са сходу ячэйкі, нібыта так, жартам, кінулі ў вочы: — Яшкец! Глядзі, каб не застаўся з носам.* Лынькоў.

КІДА́ЦЬ ЦЕ́НЬ *на каго, на што. Незак. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Няславіць, ачарняць, выстаўляць у непрыглядным святле каго-, што-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што;* вешаць сабак *на каго, на што;* выліваць памыі *на каго;* выліваць бруд на галаву *каго;* закідваць граззю *каго;* кідацца граззю; кідаць каменем *у каго;* ліць бруд *на каго;* мазаць дзёгцем *каго, што;* мяшаць з граззю *каго, што;* мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што;* падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. [Калібераў:] Увесь раён чэсна выконвае свае абавязацельствы перад дзяржавай, а гэты.. [ашуканец] кідае цень...* Макаёнак. *Ласкут нямецкага сукна не варты быў таго, каб псаваць настрой і самому сабе, і гаспадару гэтай хаты, а тым больш кідаць цень на Марылю.* Чыгрынаў. **КІНУЦЬ ЦЕНЬ** *на каго, на што. Зак. Чым можна будзе, памагу. Але кожная сустрэча можа кінуць цень на ваша добрае імя. Гэта ж вёска...* Грахоўскі. — *Мне не часу шкада, — не пагадзіўся Корзун, — баюся, што мая падазронасць на сумленнага чалавека цень кіне.* Шыцік.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Азмрочваць каго-, што-н. *Непрыемна зрабілася ад думкі, што Поля шкадуе яго... Такое шкадаванне як бы кідала цень на іх дружбу, як бы прыніжала яе.* Шамякін. **КІНУЦЬ ЦЕНЬ** *на каго, на што. Зак.*

КІДА́ЦЬ Я́КАР *дзе. Разм. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спыняцца, уладкоўвацца дзе-н. на пастаяннае жыхарства. **Сін.**: віць <сваё> гняздо (у 1 знач.); пускаць карэнне (у 1 знач.). **Ант.**: знімацца з якара. **КІНУЦЬ ЯКАР** *дзе. Зак. Уладкаваўшыся на склад электраабсталявання ў вялікім горадзе, ён [Юрый] зажыў моцна... Ён нават падумаў, ці не кінуць у горадзе якар.* Навуменка. *Са мною было так: дзе служыў, там і кінуў якар, дадому не паехаў.* Кусянкоў. *Лінька я... За кратамі дзесяць год правёў. А цяпер вось якар кінуў. Хопіць! Надакучыла! Жыць хочацца па-людску...* Жалязоўскі.

КІДАЮЦЦА • **КАМЯНІ КІДАЮЦЦА** *ў каго.* Гл. камяні.

КІЕМ • **КІЕМ НЕ ЗАГОНІШ** *каго куды.* Гл. загоніш.

КІЕМ НОСА НЕ ДАСТАЦЬ *у каго, каму.* Гл. дастаць.

НЕ КІ́ЕМ ДЫК (ТО) ПА́ЛКАЙ. *Акал. Разм.* **1.** Аднолькава, тое самае. **Сін.**: ці савой аб пень ці пнём аб саву; што ў лоб што па ілбе. — *Мяне не прадалі, — сказаў Язэпка. — Мяне пан у карты прагуляў. — Ну, гэта не кіем дык палкаю...* Якімовіч. *Барыс Кананец перастаў быць зборшчыкам падаткаў, спалохаўся папярэджання камуністаў, стаў наглядчыкам на шарварках. Не кіем дык палкай.* Пестрак. — *А ведаеце, Баляслаў Сігізмундавіч, мы правядзём у вас не семінар, а пленум... А перад гэтым пакажам усяму актыву вашы ўраджаі. — Ну, не кіем то палкай... — усміхнуўся Баркоўскі.* Дайліда.

2. Тым ці іншым спосабам. **Сін.**: не сяк дык так; так ці інакш (у 1 знач.); хоць бокам хоць скокам; хоць так хоць сяк; ці скокам ці бокам; ці так ці сяк (у 2 знач.). *І ўсё-такі, Вяруся, у цябе муж не дурань і не такі ўжо безнадзейны дыпламат. Клянуся. Не кіем дык палкай, але па магчымасці дамагаецца свайго.* Карпаў.

КІЛБАСОЙ • **КАЦІСЯ КІЛБАСОЙ.** Гл. каціся

КІНЖАЛА • **РЫЦАР ПЛАШЧА І КІНЖАЛА.** Гл. рыцар.

КІНУЛАСЯ • **КРОЎ КІНУЛАСЯ Ў ТВАР** *каму, каго.* Гл. кроў.

КІНУЦЦА • **КІНУЦЦА НА ШЫЮ** *каму. Зак. да* **КІДАЦЦА НА ШЫЮ** *каму.*

КІНУЦЦА РАП'ЁМ У ВОЧЫ *каму. Зак. да* **КІДАЦЦА РАП'ЁМ У ВОЧЫ** *каму.*

КІНУЦЦА Ў АМБІЦЫЮ. *Зак. да* **КІДАЦЦА Ў АМБІЦЫЮ.**

КІНУЦЦА Ў ВОЧЫ *каму. Зак. да* **КІДАЦЦА Ў ВОЧЫ** *каму.*

КІНУЦЬ • **ЗА́ЙЦА КІ́НУЦЬ** *дзе, каму. Зак. Разм.* Ужыв пры дзейн. са знач. асобы. Перагарадзіць дарогу маладым на вяселлі з надзеяй атрымаць выкуп, звычайна гарэлкай. *Увечары стол адышоў, падаравалі нявесту, пагулялі — і павязлі Вусцінку. Камароўскія хлопцы зайца каля Міхасёвых закінулі. Дзве пляшкі далі ім пярэкуп.* Гарэцкі. *[Лепешаў,* с. 82: зайца драць *з каго, у каго.]*

КІНУЦЬ ВОКА *на каго, на што. Зак. да* **КІДАЦЬ ВОКА** *на каго, на што.*

КІНУЦЬ ВОКАМ *на каго, на што, куды. Зак. да* **КІДАЦЬ ВОКАМ** *на каго, на што, куды.*

КІНУЦЬ КАМЕНЕМ *у каго. Зак. да* **КІДАЦЬ КАМЕНЕМ** *у каго.*

КІНУЦЬ КАМЕНЬ У АГАРОД *чый. Зак. да* **КІДАЦЬ КАМЕНЬ У АГАРОД** *чый.*

КІ́НУЦЬ КО́СЦЬ (КО́СТКУ) *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даць зачэпку для спрэчкі, сваркі. *[Наташа:] Кінуў людзям косць, а сам у кусты. Так выходзіць?* Крапіва. — *Бачыш... Кінулі костку, — прамовіў Паддубны. — Аказваецца,*

газета дадумалася да цікавай рэчы, рэчы нечаканай — яна дамагалася ад урада Пілсудскага.. легалізацыі Камуністычнай партыі Польшчы. Пестрак.

КІНУЦЬ НА ВЕЦЕР *грошы* і пад. *Зак. да* **КІДАЦЬ НА ВЕЦЕР** *грошы* і пад.

КІНУЦЬ ПАЛЬЧАТКУ *каму, чаму. Зак. да* **КІДАЦЬ ПАЛЬЧАТКУ** *каму, чаму.*

КІНУЦЬ ПРОБНЫ ШАР. Гл. пускаць.

КІНУЦЬ СЛОВЫ НА ВЕЦЕР. *Зак. да* **КІДАЦЬ СЛОВЫ НА ВЕЦЕР**.

КІНУЦЬ У ТВАР *каму, каго што. Зак. да* **КІДАЦЬ У ТВАР** *каму, каго што.*

КІНУЦЬ ЦЕНЬ *на каго, на што. Зак. да* **КІДАЦЬ ЦЕНЬ** *на каго, на што.*

КІНУЦЬ ЯКАР *дзе. Зак. да* **КІДАЦЬ ЯКАР** *дзе.*

ЯК ВО́КАМ КІ́НУЦЬ (АКІ́НУЦЬ, СКІ́НУЦЬ, ГЛЯ́НУЦЬ, СЦЯ́ЦЬ). *Акал. Разм.* На вялікай прасторы ў наваколлі. **Сін.**: наколькі хапае вока; як вокам згледзець (у 2 знач.). *Па ўсім узбярэжжы як вокам кінуць гарэлі святочныя агні.* Карпаў. *У канцы Мсціж пад Луськім, дзе як кінуць вокам цямнеў лес чорнымі шырокімі палосамі, адна пад адной, слалася смуга, як мокры дым, хаваючы з вачэй і неба і зямлю.* Пташнікаў. *Гэта і ёсць пераезд. Яго і бліжэйшы — як вокам акінуць — участак пуцей вартуе пажылы вартаўнік Максім.* Шынклер. *А кругом, як вокам акінуць, ляжалі непраходныя балоты.* Палтаран. *Раскажуць табе петрыкоўцы пра сваю прыгожую Прыпяць, пра лугі як скінуць вокам і дубовыя гаі.* Янкоўскі. *Як скінуць вокам цягнулася роўнае рыжавата-зялёнае поле.* Дамашэвіч. *Зыкі хвалямі плылі ад прызбы за вёску, расплываліся на шырокім, як вокам глянуць, полі і гінулі ў лесе.* Пестрак. *І куды ні зірні, як вокам сцяць усюды мора, мора і мора...* Мурашка. *Цяпер могілкі параслі ўжо дзёрнам, і там зялёна кругом. Як вокам сцяць — густы лес шуміць.* Цётка.

КІНЬ • **АДАРВІ ДЫ КІНЬ**. Гл. адарві.

<u>*Куды ні, дзе ні*</u> **КІ́НЬ (КІ́НУ, КІ́НЕ) ВО́КАМ**. *Вык. Дадан. ск. Разм.* Паглядзі, зірні. *Тэрыторыя шклозавода.. хутчэй нагадвае велізарную звалку, чым завадскую тэрыторыю. Куды ні кінь вокам — горы запарушаных снегам бутэлек.* «Звязда». *Працы хапала мне, шукаць не трэба было, куды вокам ні кінь — усюды дзірваны старыя, непачатыя, нязрушаныя.* Лынькоў. *Цяпер яно [балота], дзе ні кінь вокам, было ўсыпана гуртамі коней і людзей.* Калюга. *Дзе ні кіне вокам сокал, рунь рунее новаўсходаў...* Купала. *І ўсё мне тут, дзе вокам я ні кіну, нагадвае аб жорсткасцях вайны.* Колас.

КІПЕЦЬ • **ПАД КІПЕЦЬ** *каго.* Гл. ногаць.

КІПІЦЬ • **ДУША КІПІЦЬ** *у каго.* Гл. душа.

КРОЎ КІПІЦЬ *у каго.* Гл. кроў.

КІПНЕМ • **ЯК АПАРАНЫ <КІПНЕМ>**. Гл. апараны.

КІПЦІ • **ПАКАЗВАЦЬ КІПЦІ** *каму.* Гл. паказваць.

ПАПАДАЦЬ У КІПЦІ *каго, чые, каму.* Гл. пападаць.

РВАЦЬ КІПЦІ. Гл. рваць.

КІПЦЮРАХ • <u>*Быць, трымаць, знаходзіцца*</u> **У КІПЦЮРА́Х** *чыіх, каго. Акал. Разм.* У поўнай залежнасці, ва ўладзе, у падпарадкаванні. **Сін.**: пад абцасам *чыім, каго, у каго;* пад ботам *чыім, каго, у каго* (у 1 знач.); пад каўпаком *каго, у каго;* пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 1 знач.); у кулаку; у лапах *каго, чыіх;* у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *Вораг яшчэ трымае ў сваіх кіпцюрах вялікі абсяг нашай зямлі.* Колас. *Значыць, вайну вы па газетах ды па кіно ведаеце: Так? А я яе сваімі рукамі рабіў. Міклашэвіч у яе*

кіпцюрах пабываў ды во так і не вырваўся. Быкаў. *[Уля] нічога не памятала. Тыф доўга трымаў яе ў сваіх кіпцюрах.* Паўлаў.

КІПЦЮРОЎ • **З КІПЦЮРО́Ў** *чыіх, каго вырваць, вырвацца* і пад. *Акал. Праст.* З-пад чыёй-н. улады, залежнасці. **Сін.**: з лап *чыіх, каго;* з рук *чыіх, каго. [Камісар:] Мы ганарымся, што вырвалі такога чалавека з фашысцкіх кіпцюроў.* Крапіва. *Родны гарадок, які, здавалася, толькі ўчора быў вырваны з кіпцюроў ворага, цяпер зноў пакідаўся на здзекі і пакуты.* Мік.Ткачоў.

КІПЦЮРЫ • **ПАКАЗВАЦЬ КІПЦЮРЫ** *каму.* Гл. паказваць.
ПАПАДАЦЬ У КІПЦЮРЫ *каго, чые, каму.* Гл. пападаць.

КІРМАШУ • **З КІРМАШУ ЕХАЦЬ**. Гл. ехаць.

КІСЕЛЬНЫМІ • **МАЛОЧНЫЯ РЭКІ <З КІСЕЛЬНЫМІ БЕРАГАМІ>**. Гл. рэкі.

КІСЛАРОД • **КІСЛАРО́Д ПЕРАКРЫ́ТЫ** *каму, чаму. У безас. ужыв. Функц. не зам. Неадабр.* Створаны неспрыяльныя ўмовы для чыёй-н. дзейнасці.
ПЕРАКРЫЦЬ КІСЛАРОД *каму, чаму.* Гл. перакрываць.

КІСНУЦЬ • **КІСНУЦЬ СА СМЕХУ**. Гл. качацца.

КІСЯЛІ • **ДЗЕСЯТАЯ ВАДА НА КІСЯЛІ**. Гл. вада.

КІТАЙСКАЙ • **АДГАРОДЖВАЦЦА КІТАЙСКАЙ СЦЯНОЙ** *ад каго, ад чаго.* Гл. адгароджвацца.

КІТАЙСКАЯ • **КІТАЙСКАЯ ГРАМАТА**. Гл. грамата.
КІТАЙСКАЯ СЦЯНА. Гл. сцяна.

КІЎНУЦЬ • **КІЎНУ́ЦЬ ПА́ЛЬЦАМ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *<каму>.* Намякнуць, падаць знак. *Каб толькі ён кіўнуў пальцам, адно слова сказаў, яна тут жа, у тую ж мінуту, ігнаруючы ўсе плёткі.., перайшла б да яго ў Воўчы Лог, у заснежаную пустэчу.* Шамякін. *Так жа я любіла яго. Каб ён, здаецца, пальцам кіўнуў мне, то я б і пайшла за ім.* Лобан.
2. Ужыв. як пагроза таму, над кім хто-н. мае ўладу. Праявіць найменшае жаданне (для пакарання каго-н.). *[Паніч:] Ведай тое: што кіўну я толькі пальцам, і ты зараз жа зазвоніш ланцугамі за напад на маіх людзей з тапаром, калі ягамосця з хаты выпрошвалі.* Купала. *Я магу кіўнуць пальцам, і цябе павесяць вунь на той галіне.* Прокша.

КІШАНЬКОВЫЯ • **ХВАРЭЦЬ НА КІШАНЬКОВЫЯ СУХОТЫ**. Гл. хварэць.

КІШКА • **КІ́ШКА ТО́НКАЯ** *ў каго. Мн. не ўжыв. У безас. ужыв. Праст.* **1.** Не хапае сіл, умення, здольнасцей зрабіць, ажыццявіць што-н. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго* (у 2 знач.); жыдкі лыткі *ў каго;* кароткі завароткі *ў каго, чые;* кароткі пяты *ў каго;* не адтуль растуць рукі *чые, у каго;* пораху не хапае *ў каго;* рукі кароткія *ў каго. — Яшчэ невядома, кім яна [вайна] прайграна... — Чаму вы лічаце, што невядома? — Таму што кішка тонкая ў вашага Гітлера.* Быкаў. *— І куды ж вы сабраліся, куды ж пойдзеце, калі... Калі, як вам верыць, немцы ўсюды ўжо? — Ну не, не ўсюды, — засмяяўся ціхенька Андрэй Макаравіч. — Кішка ў іх тонкая, каб усюды быць...* Сачанка.
2. Не хапае сродкаў на што-н. *— Трэба ўжо было каляровы [тэлевізар] купляць. — На каляровы кішка тонкая, — адказаў Адам.* Цяжкі.

КІШКІ • **АД'ЯДАЦЬ КІШКІ** *каму.* Гл. ад'ядаць.
ВЫМОТВАЦЬ КІШКІ *каму.* Гл. вымотваць.

ВЫПУСЦІЦЬ КІШКІ <*каму*>. Гл. выпусціць.

ДУША ВОН <*з каго*> **І КІШКІ НА ТЭЛЕФОН**. Гл. душа.

КІ́ШКІ МА́РШ ІГРА́ЮЦЬ (МА́РША ГРА́ЮЦЬ) *у каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. вельмі хоча есці, адчувае моцны голад. **Сін.**: жывот да спіны прырос *чый, у каго* (у 1 знач.); падцягвала жывот *каму, у каго;* салаўі пяюць у жываце ў *каго. — Прагаладаліся мы, прызнацца. Цэлы дзень без яды... — Кішкі марш іграюць — аж цярпення няма!..* Мележ. *— Добра на такое глядзець, але, брат, кішкі марш іграюць, — сказаў Вадзім на вуха Колю. — Давай зойдзем у хату, папросім есці.* Ставер. *У мяне даўно кішкі марша граюць.* Адамчык. — *За работу, дык за работу.. — азваўся Шкурдзя. — Толькі кішкі марша граюць.* Крапіва.

РВАЦЬ КІШКІ. Гл. рваць.

КІШЭНІ • **БІЦЬ ПА КІШЭНІ** *чыёй, каго.* Гл. біць.

НЕ ПА КІШЭ́НІ *каму. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Занадта дорага для каго-н., не ў адпаведнасці са сродкамі. *Што, зямляк, не па кішэні магазін знайшоў?* Лынькоў. *Гэта ўжо занадта, пане падсудны, не па кішэні ні вам, ні дзяржаве.* Сачанка. *Лісанскаму пану мець дарагога ляснічага было не па кішэні — ён меў за пяцьдзесят рублёў падляснічага і леснікоў, якім плаціў па дваццаць рублёў.* Карамазаў. **ПА КІШЭНІ** *каму.* З супрацьлеглым знач. *Ці будзе, брат, нам па кішэні? Бо шчуплаваты нашы жмені...* Колас. *Абяцаю каву, тэлевізар, цікавую кнігу перад сном. Адным словам, камфорт, які па кішэні грамадзяніну з сярэднім акладам. Згода?* Дайнека.

ПАКАЗВАЦЬ КУКІШ У КІШЭНІ. Гл. паказваць.

ПУСТЫ́Я КІШЭ́НІ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. велымі бедны, зусім не мае грошай. **Сін.**: кішэня малая (у 1 знач.). **Ант.**: кішэня вялікая (у 1 знач.); тугая кішэнь *у каго. Але з чаго пачаць, мой браце? Бо невялікае багацце, і як ты знойдзеш канцы тыя, калі кішэні ў нас пустыя?* Колас. *Тут шмат тавару, што мне да твару, што мне да густу, — кішэні ж пусты...* Крапіва.

У КІШЭ́НІ *ў каго, чыёй. Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У матэрыяльнай залежнасці ад каго-н. (быць). *Інспектары робяцца злыя, што сабакі, калі едуць, ведаючы, што «песенька камандзіра спетая». Молчан трымаўся гранітна. У Молчана інспектары былі ў кішэні.* Шамякін.

У КО́ЖНАЙ КІШЭ́НІ ПА ЖМЕ́НІ *каго. У безас. ужыв. Разм. Жарт.* Вельмі многа. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла ў *каго;* вышэй вышэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго;* з горла прэ *ў каго*; імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго;* не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую > завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак ня-

рэзаных *каго. Няма лепей адной. Ніякіх табе турбот. А калі захочацца прайсціся з якім хлопцам, дык такіх жаніхоў, як кажуць, у кожнай кішэні па жмені.* «ЛіМ».

ФІГА Ў КІШЭНІ. Гл. фіга.

КІШЭНЬ • **ЗАЛАЗІЦЬ У КІШЭНЬ** *чыю, каму, каго.* Гл. залазіць.

КЛАСЦІ Ў СВАЮ КІШЭНЬ *што.* Гл. класці.

НАБІВАЦЬ <САБЕ> КІШЭНЬ. Гл. набіваць.

ТО́ЎСТАЯ (ПО́ЎНАЯ) КІШЭ́НЬ (-Я). *Часцей у адз. У ролі розных чл. ск. Разм.* Вельмі вялікі капітал, багацце. **Сін**.: кішэня вялікая (у 2 знач.); кашалёк тугі; тоўсты кашалёк. **Ант**.: кішэня малая (у 2 знач.). *Гэта быў местачковы кулак, які нажыў на гандлі свіннямі тоўстую кішэнь і яшчэ таўсцейшую морду.* Брыль. *Панскі дом і ўсе гаспадарчыя будынкі былі ўжо драўляныя. У барона на гэта былі свае прычыны: свой лес і ўжо не такая, відаць, тоўстая кішэнь, каб узводзіць нанава муры.* Машара. *Завод, маючы «тоўстую кішэню» на «культурныя мерапрыемствы», за 600 рублёў закупіў спектакль у сваім уласным Палацы культуры і на той вечар.* «ЛіМ». — *Ён таксама з поўнай кішэняй і, кажуць, не цураецца жанчын. — Гэтага мала, каб прывязаць яго да Дубніцкай.* Шыцік. *У вайну ён [гарадскі памешчык] узяў падрад на шынельнае сукно і нажыўся. З поўнымі кішэнямі ў першы год рэвалюцыі ён рушыў адсюль і ў часы акупацыі сюды не з'яўляўся.* Чорны.

ТРЫМАЙ КІШЭНЬ ШЫРЭЙ! Гл. трымай.

ТРЭСЦІ КІШЭНЬ. Гл. трэсці.

ТУГА́Я КІШЭ́НЬ (-Я) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. мае вельмі многа грошай, багацця. **Сін**.: кішэня вялікая (у 1 знач.). **Ант**.: кішэня малая (у 1 знач.). *У аднаго тысяча дзесяцін зямлі, а ў тысячы чалавек па дзесяціне, па паўтары, па дзве. І вечны голад, вечная недастача... Ды хіба толькі гэта? А здзекі над чалавекам, насмяянне над ім з боку больш моцных, з боку тых, у каго кішэнь тугая была.* Галавач.

КІШЭНЮ • **НЕ ЛЕЗЕ ПА СЛОВА Ў КІШЭНЮ**. Гл. лезе.

КІШЭНЯ • **КІШЭ́НЯ ВЯЛІ́КАЯ**. *У безас. ужыв. Разм.* **1**. *у каго.* Хто-н. вельмі багаты, мае многа грошай. **Сін**.: тугая кішэнь *у каго.* **Ант**.: кішэня малая (у 1 знач.); пустыя кішэні *ў каго. — Там, за акіянам, — гаворыць рабочы, — усё вырашае капітал. У каго кішэня вялікая, той і выбіраецца ў органы ўлады.* «Звязда».

2. Вельмі многа грошай. **Сін**.: кашалёк тугі; тоўстая кішэнь; тоўсты кашалёк. **Ант**.: кішэня малая (у 2 знач.). *А ехаць на Каўказ — трэба кішэня вялікая.* Ракітны.

КІШЭ́НЯ МАЛА́Я. *У безас. ужыв. Разм.* **1**. *у каго.* Хто-н. бедны, мала мае грошай. **Ант**.: кішэня вялікая (у 1 знач.); тугая кішэнь *у каго.*

2. Мала, не хапае грошай. **Ант**.: кашалёк тугі; кішэня вялікая (у 2 знач.); тоўстая кішэнь; тоўсты кашалёк. *Эге! У яго на саціну кішэня малая! Саромеўся б, Цімох, казаць такое!* Мележ.

КІШЭНЯМІ • **З ПУСТЫ́МІ (ПАРО́ЖНІМІ) КІШЭ́НЯМІ; З ПУСТО́Й (ПАРО́ЖНЯЙ) КІШЭ́НЯЙ (-ЯЮ)**. *Акал. Разм.* Без грошай, не маючы грошай (быць, прыходзіць, вяртацца і пад.). *Нават і на небе выбрацца з пустымі кішэнямі трудна.* Бядуля. *Чытаюць маладыя людзі пра Паўку Карчагіна, а самі лічаць, што калі яны вернуцца з Малдавіі ці Тамбова з пустымі кішэнямі, то гэта вялікая несправядлівасць.* «Полымя». *Другі з розумам ходзіць ды з пустой кішэняй. Розум, значыць, не ўсё яшчэ; трэба ўмець варочаць гэтым розумам.* Галавач. *[Гарбуз:] Не трэба жміндай быць. Ты што — прыйшоў з парожняю кішэняю?* Гілевіч.

КІШЭНЯХ • **ВЕЦЕР ГУЛЯЕ Ў КІШЭНЯХ** *у каго, чыіх.* Гл. вецер.

КЛАДЗЕЦЦА • **ЦЕНЬ КЛАДЗЕЦЦА** *на каго, на што.* Гл. цень.

КЛАДЗІ • **ПА́ЛЬЦА (ПА́ЛЕЦ) У РО́Т НЕ КЛАДЗІ́** *каму. Толькі ў заг. л. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. такі, што можа пастаяць за сябе, з кім трэба быць асцярожным. *Гарасім Пятровіч разгадаў тонкую хітрасць Языкевіча і гнеўна пачырванеў. Гэты хлапчына маладу ды ранні, пальца ў рот яму не кладзі.* Шамякін. *[Каравай:] Яму таксама пальца ў рот не кладзі... Мужык з характарам.* Макаёнак. *Адкуль такая пасіўнасць? Памятаю, раней жа быў — пальца ў рот не кладзі. А то як хто падмяніў.* Гаўрылкін. *Не такі ўжо ён разявака, гэты Кот, як здаецца. Яму палец у рот не кладзі.* Васілевіч.

ХО́ЦЬ ЗУ́БЫ НА ПАЛІ́ЦУ КЛАДЗІ́ (ЛАЖЫ́) *калі, пры якой умове. Толькі ў заг. л. У безас. ужыв. Разм.* Зусім няма чаго есці. *У сезон палявых работ яшчэ туды-сюды, а зараз хоць лажы зубы на паліцу.* Машара. *Наперадзе зіма, ды яшчэ якая зіма! Калі пры Савецкай уладзе атрымлівалі паёк мукой і сякімі-такімі прадуктамі, то цяпер хоць на паліцу кладзі зубы.* С.Александровіч. *Добра, што ў нас з Эльвірай Эрнестаўнай нейкі запасец быў. А так бы — хоць зубы кладзі на паліцу.* Сачанка. *Настала, бадай, самая цяжкая пара ў жыцці кляноўцаў — хоць зубы кладзі на паліцу.* Асіпенка. *У дзеда з харчаваннем было таксама кепска — хоць зубы на паліцу кладзі.* Дайнека.

ХО́ЦЬ <ТЫ́> ДА РА́НЫ КЛАДЗІ́ (ПРЫКЛАДЗІ́, ПРЫЛАЖЫ́, ПРЫКЛАДА́Й) *каго. Толькі ў заг. л. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі пакорлівы, памяркоўны, згаворлівы. **Сін.**: хоць у вуха кладзі *каго. Набок тут норавы і злосці! І мяккім робіцца паганы — хоць ты яго кладзі да раны.* Колас. *Са мной [Маргун] быў ветлівы, абыходлівы, хоць ты яго да раны прыкладзі.* Сабаленка. *А вы спадзяваліся, што я шаўковая, што мяне хоць да раны прылажы.* Лобан. *Сёння ён быў нейкі непадобны да сябе, ціхі, рахманы, хоць да раны яго прылажы.* Праскураў. *[Даніла:] А быў жа такі мякенькі, хоць ты яго да раны прыкладай.* Крапіва. *«Утварыў, нештачкі ўтварыў, сукін сын. Іначай не быў бы такі пакладзісты, рахманы. Бач — цішэй вады, ніжэй травы. Ціхенькі, лагодненькі — хоць ты да раны прыкладай», — пакруціў галавою, падумаў зноў пра сына Мікалай.* Сачанка.

ХО́ЦЬ У ВУ́ХА КЛАДЗІ́ (ПАКЛАДЗІ́) *каго. Толькі ў заг. л. Часцей у безас. ужыв. Разм.* Хто-н. вельмі спагадлівы, мяккі характарам, пакорны, памяркоўны. **Сін.**: хоць <ты> да раны кладзі *каго. — Ага, і ты злуеш. — Балазе ты не злуеш. Ты ж такі добры, хоць у вуха кладзі.* Чарнышэвіч. *Буракоў перастаў перабіваць Валю, зрабіўся зусім рахманы, хоць у вуха яго кладзі.* Ермаловіч. *[Настаўніца:] Будзе яна ваду вазіць на ім. Яго хоць у вуха пакладзі.* Макаёнак.

ХО́ЦЬ У ДАМАВІ́НУ (У ТРУНУ́) КЛАДЗІ́ *каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. дрэнна выглядае, схуднеў, мае хваравіты, змардаваны выгляд. **Сін.**: ледзь душа ў целе *ў каго*; у чым толькі душа трымаецца *ў каго. Колішні аднакурснік з Рожана прыслаў аказію: пісаў, што ўжо ж такі ён хворы, такі хворы — хоць у дамавіну кладзі, і ўсё ж такі прасіў прыехаць на выхадны...* Кірэйчык.

КЛАДЗІСЯ • **ХОЦЬ КЛАДЗІСЯ І ПАМІРАЙ.** Гл. лажыся.

КЛАНЯЦЦА • **КЛА́НЯЦЦА Ў НО́ГІ** *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уніжана прасіць аб чым-н. **Сін.**: біць паклоны (у 2 знач.); біць чалом (у 2 знач.); падаць на калені *перад кім;* цалаваць рукі і ногі *каму. Знаем мы навуку, знаем не адну: дзедаў дзед праўнуку перадаў свайму... Абіваць парогі сыценькім людзям, кланяцца ў ногі злыдням і трутням.* Купала. *А я пану капітану ў ногі кланяцца не стану.* Крапіва.

КЛАС • **ПЕ́РШЫ КЛА́С**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Выдатнай вартасці, якасці, першакласны. **Сін.**: адным словам ; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); кругом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі, на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *Музыка была — першы клас...* М.Стральцоў. *Яна, па праўдзе сказаць, і нічога была: і з твару — цяпер яшчэ помніцца, — і фігурка першы клас.* Гігевіч. *Я ішоў то ўперадзе, то заходзіў назад, падчышчаў, як кажуць, паказваў і раіў тым, якія адставалі, хоць і з мяне, адчуваў я, касец быў не першага класа.* Ермаловіч.

КЛАСЦІ • **КЛА́СЦІ ВО́КА** *на каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Небезуважна, з сімпатыяй адносіцца да каго-н., цікавіцца кім-н. *Зайздрасць, чорная зайздрасць засцілае вочы гэтай нягодніцы. Звычайная дробязная жаночая зайздрасць да прыгожай жанчыны, на якую мужчыны часцей кладуць вока.* Новікаў. *Максім адмовіўся праводзіць дахаты дзяўчыну, якая даўно ўжо клала на яго вока, але яму не падабалася.* Рубанаў. **ПАКЛАСЦІ ВОКА** *на каго. Зак. Актывісткай яна [Хрысціна] стала таму, што вока на яе паклаў Яўхім Малінец, гаспадар той хаты-чытальні, дзе стаяў радыёпрыёмнік і па вечарах было тлумна ад людской гаманы.* Асіпенка.

КЛА́СЦІ ГАЛАВУ́ НА КАЛО́ДКУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Браць на сябе поўную адказнасць за што-н. **Сін.**: адказваць галавой *за каго, за што;* галаву ў заклад аддаваць; даваць галаву на адрэз *<каму>*; ручацца галавой *за ка-го, за што.* **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ) ГАЛАВУ НА КАЛОДКУ**. *Зак. Магу галаву палажыць на калодку: ніякі ён не адшчапенец. Ён болей любіць, паважае Айчыну, яе народы, чым вы...* Далідовіч.

КЛА́СЦІ ДУШУ́ *ў што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Поўнасцю аддаючыся чаму-н., рабіць што-н. з захапленнем, стараннем, любоўю. **Сін.**: укладваць душу *ў што. Ніхто не мог растлумачыць, чаму ад грання музыкі так моцна білася сэрца беднякоў. Ніхто не ведаў, што музыка ўсю душу сваю клаў у ігру.* Багдановіч. **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ) ДУШУ** *ў што. Зак.*

КЛА́СЦІ ЗУ́БЫ НА ПАЛІ́ЦУ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жывучы ў нястачы, пастаянна недаядаць, галадаць. **Сін.**: ляскаць зубамі; смактаць лапу; сядзець на хлебе і <на> вадзе. *Людзі хаваюць дабро. Трэба і нам гэта зрабіць. А то каб не давялося класці зубы на паліцу.* Гурскі. *Іван падумаў: «Якія гасцінныя нашы людзі. Сам зубы на паліцу кладзе, а госцю апошні кавалак прапануе».* Новікаў. **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ) ЗУБЫ НА ПАЛІЦУ**. *Зак. — Скора пакладзём зубы на паліцу, — гаварыла маці. — Што будзем рабіць, як паямо ўсё?* Арабей. *Яно, канешне, і без шчасця — не саладк[а]! Але як есці не будзе чаго, як зубы на паліцу палажыць прыйдзецца, д[ы]к от будзе шчасце!* Мележ.

КЛА́СЦІ НА <АБЕ́ДЗВЕ> ЛАПА́ТКІ *каго, што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Перамагаць у якой-н. справе. **Сін.**: браць верх (у 3 знач.). *Ігар, яшчэ калі слухаў даклад, зразумеў, чаго дабіваецца Мамрук. Цяпер ён хуценька напісаў Івану запіску: «Дзед, трэба хутчэй класці Мамрука на лапаткі!»* Гаўрылкін. **ПАКЛАСЦІ НА <АБЕДЗВЕ> ЛАПАТКІ** *каго, што. Зак. Сапраўды, ства-*

раецца ўражанне, што нафтавыя манаполіі задумалі пакласці на лапаткі эканоміку ўсёй краіны, каб дагадзіць сваім амбіцыям і прагным жаданням. «Полымя». *Учора [камбайнер] Лёнька, нарэшце, паклаў Рабчанку на абедзве лапаткі, перагнаў на пяць гектараў.* Краўчанка.

КЛА́СЦІ НА АЛТА́Р *чаго, чый што. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Аддаваць што-н. у імя чагосьці высокага, дарагога і пад. *Свабода гэтая далёка не анархісцкая, на алтар яе, як сцвярджае паэт, трэба класці і добраахвотныя ахвяры.* Навуменка. **ПАКЛАСЦІ (СКЛАСЦІ) НА АЛТАР** *чаго, чый што. Зак. Мусіць, у гісторыі не было іншага чалавека, які б паклаў на алтар беларускага асветніцтва столькі ўласных сродкаў, як Магдаліна Радзівіл.* «Настаўн. газ.» *Мастацтва робіць сваю справу, і паэт лічыць, што зусім заканамерна скласці на яго алтар усе свае сілы.* Лойка.

КЛА́СЦІ НА БО́ЧКУ <u>*грошы*</u>. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Плаціць тут жа, не адкладваючы. **Сін.**: на бочку. *[Бусыга:] Мы табе ўсё спаўна заплацім, калі зробіш справу. [Саўка:] Не, кладзі на бочку!* Колас. *Галоўнае, кладуць грошы.. на бочку. Прывёў чалавечка амерыканскім разведчыкам, тыя агледзелі ў яго зубы, вочы, праверылі кемлівасць на так званым «дэтэктары лжы», і атрымлівай трыста пяцьдзесят долараў за жывы тавар.* Паслядовіч. **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ, ВЫКЛАСЦІ, ВЫЛАЖЫЦЬ) НА БОЧКУ** *грошы. Зак. — Калгасныя маляры?.. — Дзе там! — махнуў рукой старшыня. — Наёмныя шабашнікі. 500 рублёў на бочку выклаў.* «ЛіМ».

КЛА́СЦІ (НАКЛА́ДВАЦЬ, НАКЛАДА́ЦЬ) <СВАЮ́> ПЯЧА́ЦЬ (ПЯЧА́ТКУ, АДБІ́ТАК) *на каго, на што. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пакідаць прыкметны след на кім-, чым-н., аказваць уздзеянне на каго-, што-н. *Класавая прырода і індывідуальная адоранасць аўтара заўсёды кладуць сваю пячатку на арсенал яго мастацкіх сродкаў і паэтычных вобразаў.* Крапіва. *[У камедыях У.Галубка] арганічна сплавіліся прафесійнае майстэрства са шчымлівай аўтарскай зацікаўленасцю. Вось гэтая зацікаўленасць і накладвала адбітак на ўсё, што б ні рабіў гэты апантаны, высакародны чалавек.* Лаўшук. *Ужо больш за два гады, як мы не бачыліся. Гады накладаюць пячатку на чалавека.* Зарэцкі. **НАКЛАСЦІ (НАЛАЖЫЦЬ, ПАКЛАСЦІ) <СВАЮ> ПЯЧАЦЬ (ПЯЧАТКУ, АДБІТАК)** *на каго, на што. Зак. Цяжка вызначыць, што наклала свой адбітак на паўднёва-ўсходнюю ўскраіну Мінска за Чэрвеньскім рынкам.* Новікаў. *Абодва падсудныя былі бледныя: доўгае знаходжанне ў астрозе да суда налажыла на іх свой адбітак.* Колас. *З момант яна [Волька] стаяла моўчкі, а пасля вочы яе пачырванелі, і яна ўсміхнулася, каб не заплакаць. Але гэты рух у яе душы паклаў пячаць на яе твар, і ўсе заўважылі гэта.* Чорны.

КЛА́СЦІ ПАД СУКНО́ *што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адкладваць рашэнне чаго-н. (справы, просьбы, заявы), пакідаць без увагі, без руху. **Ант.**: даваць ход (у 2 знач.); зрушыць з месца *што. Як часта бывае? Падае рацыяналізатар увогуле каштоўную ідэю. Ды яна не ўпісваецца ў вытворчы працэс. Таму і кладуць яе пад сукно.* «Звязда». **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ) ПАД СУКНО** *што. Зак. Відаць, паклаў тую справу Анатоль Лукіч пад сукно і забыўся пра яе.* «Вожык». *[Глуздакоў:] У нас ёсць пісьмо з вобласці аб перагібах Буйкевіча? [Цесакоў:] Першы раз чую. [Лявон:] Няўжо і там пад сукно палажылі?* Макаёнак.

КЛА́СЦІ (СКЛАДА́ЦЬ) ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ) *за каго, за што, дзе. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гінуць у баі, ахвяроўваць сабой. **Сін.**: загрымець касцямі (у 1 знач.); зложыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе;* легчы касць-

мі (у 1 знач.); легчы трупам; ляжаць у <сырой> зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе;* парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквaрыць. *Рускі салдацік на пазіцыі галаву сваю кладзе за цара ды за царыцу.* Лобан. *[Лабановіч] адчуваў радасць пазнання новай праўды, той праўды.., за якую лепшыя дзеці народа марнелі па астрогах, гібелі і чэзлі ў ссылках, на катарзе або ў росквіце жыцця складалі галовы па цёмных сутарэннях.* Колас. **СКЛАСЦІ (ЗЛАЖЫЦЬ, ПАКЛАСЦІ, ПАЛАЖЫЦЬ) ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)** *за каго, за што, дзе. Зак. — Дзе ж ваш Анатоль цяпер?.. — Жывога няма! Каб на вайне галавы не склаў, дык абазваўся б дагэтуль.* Чорны. *Мой таксама недзе вось так.. ваюе.. а можа, галаву злажыў...* Чыгрынаў. *Васемнаццаць год хлопцу. Возьмуць, трапіць у пяхоту, і што, думаеш? Маладое, дурное — у першым-другім баі і пакладзе галаву.* Быкаў. *[Даніла:] А ў салдаты — галаву палажыць за таўстапузых — ты не ласкаў?..* Крапіва.

КЛА́СЦІ Ў <СВАЮ́> КІШЭ́НЬ (-Ю, -І) *што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прысвойваць (грошы, золата і пад.). **Сін.**: браць у <свае> рукі (у 3 знач.); залазіць у кішэнь *чыю, каму, каго;* запускаць ляшча; запускаць руку *ў што, куды;* накладваць лапу (у 1 знач.); прыбіраць да рук (у 2 знач.); убіраць у <свае> рукі (у 2 знач.). *Капіталіст мільёны золата ў свае кішэні кладзе...* Галавач. **ПАКЛАСЦІ (ПАЛАЖЫЦЬ) У <СВАЮ> КІШЭНЬ (-Ю, -І)** *што. Зак. У выніку маніпуляцый кіруючыя работнікі паклалі ў кішэнь у выглядзе прэміі больш як паўтары тысячы рублёў.* «Звязда». *За адну такую аперацыю можна пакласці ў кішэню да паўтара мільёна.* «Полымя».

РАЗЖОЎВАЦЬ І Ў РОТ КЛАСЦІ *каму.* Гл. разжоўваць.

КЛАСЦІСЯ • **КАСЦЬМІ́ КЛА́СЦІСЯ**. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыкладаць вялікія намаганні дабіцца чаго-н. *Мы... касцьмі кладзёмся, каб адбудаваць гэту лінію наноў.* Казько. *Я згаджаюся, што эканоміка павінна стаць многаўкладнай. Праверана іх практыкай. Але калі ў гэтай многаўкладнасці з'явіцца герой з вялікай літары, якому мне хочацца спець асанну?* Шамякін.

КЛА́СЦІСЯ (ЛАЖЫ́ЦЦА) НА ПАПЕ́РУ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пісацца. Пра пісьмовае выказванне сваіх думак. *Я шукаў пранікнёных, узнёслых слоў, і словы такія знаходзіліся, яны клаліся на паперу прачулымі, шчырымі радкамі.* Навуменка. *Думка за думкай, сказ за сказам лажыліся на паперу.* Дамашэвіч. **ЛЕГЧЫ НА ПАПЕРУ**. *Зак. Трэба пісаць. У галаве думак — вадаспад. Але яны стануць зброяй, калі лягуць на паперу.* Шамякін.

КЛА́СЦІСЯ (ЛАЖЫ́ЦЦА) НА ПЛЕ́ЧЫ *чые, каго, каму. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Станавіцца прадметам клопату, сферай дзейнасці каго-н. *Выканаць норму маладыя майстры не могуць, таму і кладзецца ўвесь цяжар на плечы вопытных майстроў.* «Звязда». *А паспрабуй кожны раз папрасіць, каб табе дроў прывезлі, сена накасілі, — ды і не пералічыць усяго таго, што кладзецца на плечы жанчыне, калі ў хаце няма не першы год гаспадара.* Гаўрылкін. **ЛЕГЧЫ НА ПЛЕЧЫ** *чые, каго, каму. Зак. Пярэбары ў Смалярню перш за ўсё леглі на дзядзькавы плечы.* С.Александровіч. *Старэйшая дзяўчынка Ніна змалку прывыкла хадзіць па заработках. Гэтым памагала бацькам. Як мачыха стала, уся хатняя праца легла на плечы Ніны.* Галавач. *Слухаю ўважліва чалавека, а тады пытаю: — Аднаму цяжка на зямлі? Раптам занядужаеце, на чые плечы ляжа клопат? — Ёсць каму падмяніць!.. Маю пяцёра сыноў.* Пашкоў.

КЛА́СЦІСЯ НА АЛТА́Р *чаго, чаму. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Аддавацца чаму-н. у імя чагосьці высокага, дарагога і пад. *Ды што змагацца з неспазнаным? На алтар яму кладзецца творчасць — ахвярапрынашэнне, калі ахвярнікам робіцца мальберт, аркуш паперы, сцэна, ахвярай — талент і дух.* Куртаніч.

КЛА́СЦІСЯ ПАД СУКНО́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Пакідацца без увагі, без далейшага развіцця чаго-н. (заявы, пісьмовага меркавання і пад.). *Меркаваннем рэцэнзента надаваўся ход толькі ў тым выпадку, калі яны ў галоўным супадалі з выдавецкім намерам. У адваротным выпадку закрытая рэцэнзія клалася пад сукно.* Бугаёў.

КЛАСЦІСЯ СА СМЕХУ. Гл. качацца.

КЛЕЙ • **ХОЦЬ СЦЕНЫ Ў ХАЦЕ КЛЕЙ** *чаго.* Гл. абклейвай.

КЛЕТАЧКУ • **НЕБА Ў КЛЕТАЧКУ**. Гл. неба.

КЛЕТКУ • **НЕБА Ў КЛЕТКУ**. Гл. неба.

КЛЁПАК • **КЛЁПАК НЕ ХАПАЕ <У ГАЛАВЕ>** *у каго.* Гл. хапае.

КЛЁПКІ • **БЕЗ КЛЁПКІ Ў ГАЛАВЕ́**. *Вык. і азн. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры наз. са знач. асобы. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. **Сін.**: без галавы; без цара ў галаве; з прыветам. **Ант.**: з галавой (у 1 знач.); з царом у галаве (у 1 знач.); у цемя не біты. *Самога Дульку калі не лічылі апошнім ёлупам і прайдзісветам, дык усе звалі дзіваком без клёпкі ў галаве.* Кірэенка.

КЛЁПКІ НЕ ХАПАЕ <У ГАЛАВЕ > *у каго.* Гл. хапае.

КЛІН • **ВЫБІВАЦЬ КЛІН КЛІНАМ**. Гл. выбіваць.

УБІВАЦЬ КЛІН *паміж кім, паміж чым.* Гл. убіваць.

КЛІНА • **ВЫБІВАННЕ КЛІНАМ КЛІНА**. Гл. выбіванне.

КЛІНАМ • **ВЫБІВАННЕ КЛІНАМ КЛІНА**. Гл. выбіванне.

ВЫБІВАЦЬ КЛІН КЛІНАМ. Гл. выбіваць.

СВЕТ КЛІНАМ СЫШОЎСЯ *на кім, на чым.* Гл. свет.

КЛІНКІ • **ПАДБІВАЦЬ КЛІНКІ** *пад каго, да каго.* Гл. падбіваць.

КЛІННІ • **ПАДБІВАЦЬ КЛІННІ** *пад каго, да каго.* Гл. падбіваць.

КЛІНЫ • **ПАДБІВАЦЬ КЛІНЫ** *пад каго, да каго.* Гл. падбіваць.

КЛОПАТ • **КЛО́ПАТ ВЯЛІ́КІ** <*каму*>. *У безас. ужыв. Разм.* Няважна, не мае значэння; падумаеш. **Сін.**: бяда вялікая; не <вялікая> бяда; такой бяды. — *Клопат мне вялікі, пойдзеш ты на перавыбары ці не. Хто захоча, дык пойдзе, а ты не пойдзеш, то як-небудзь абыдзецца і без цябе, — адказаў Пошта.* Крапіва. — *А гэта я зусім і не вычытала... — Клопат вялікі, вычытала — не вычытала. Абы добра складзена... — Гэта я напісала...* Васілевіч.

КЛУБОК • **КЛУБО́К (КЛУБО́ЧАК) РАЗБЛЫ́ТВАЕЦЦА (РАЗМО́ТВАЕЦЦА)**. *У безас. ужыв. Функц. не зам.* Высвятляецца якая-н. складанасць, заблытаная справа. **Сін.**: вузел развязваецца. *І раскажа [Віця] так упэўнена, так пераканаўча, што і бацьку не будзе спакою, пакуль не разблытаецца гэты клубок.* Чарнышэвіч. *«Клубочак паступова размотваецца, — запісаў у сваім дзённіку Архіп Іванюк. — Сёння ў палкоўніка пра ўсё пагаварым. Дэталёва. Вядзе ён нашу справу, як дзіця за ручку, з выключным умельствам».* Кавалёў.

РАЗБЛЫТВАЦЬ КЛУБОК. Гл. разблытваць.

КЛУБОЧАК • **КЛУБОЧАК РАЗБЛЫТВАЕЦЦА**. Гл. клубок.

КЛЮНУЎ • **СМАЖАНЫ ПЕВЕНЬ КЛЮНУЎ <У ЗАД>** *каго, каму*. Гл. певень.

КЛЮНУЦЬ • **КЛЮ́НУЦЬ НА ВУ́ДАЧКУ (НА ВУ́ДУ, НА КРУЧО́К)**. *Зак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *чыю, каго, якую*. Паддацца на падман. **Сін**.: ісці на вудачку *чыю, каго;* паддавацца на вудачку *каго, чыю, каму;* пападаць на кручок *каму, чый, да каго. Не яна ў яго першая, не яна апошняя. Не адна ўжо клюнула на яго вудачку, асабліва першакурсніцы.* Дамашэвіч. *Только свіснулі — і ты прыбег... Я быў упэўнены, што ты клюнеш на гэтую вудачку.* Дайнека. *Сёй-той з ходу клюнуў на кручок прайдзісветаў... Хабар вылічваўся не дзесяткамі, а сотнямі рублёў.* «Вожык».
2. *чаго*. Аказацца пад уздзеяннем чаго-н. *Будзем рады, калі кожны з вас знойдзе дарогу ў вялікае жыццё, не збочыць, не клюне на вуду падхалімажу, фальшу, хлусні, будзе чысты сумленнем...* Мыслівец. *Пальчык, як маленькі, клюнуў на вудачку свае ўласнае фантазіі і нейкага хваравітага ўяўлення.* Дамашэвіч.

КЛЮЧ • **ПАД КЛЮ́Ч** <u>*здаваць, будаваць*</u>. *Акал. Разм.* У канчатковым, завершаным выглядзе (здаваць, будаваць дом і пад.). *Мы здавалі свае аб'екты лівійскай кампаніі, як кажуць, пад ключ.* «Звязда». *Вось гэтыя шабашнікі будавалі дачы з уласнага матэрыялу, як кажуць, пад ключ.* «ЛіМ». *Катэдж здалі пад ключ напярэдадні Першамая.* Масарэнка.

КЛЮЧЫК • **ПАДБІРАЦЬ КЛЮЧЫК** *да каго, да чаго*. Гл. падбіраць.

КЛЮЮЦЬ • **КУРЫ НЕ КЛЮЮЦЬ** *грошай*. Гл. куры.

КЛЯВАЦЬ • **КЛЯВА́ЦЬ НО́САМ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Драмаць седзячы ці стоячы. **Сін**.: вадзіць дзяды; вудзіць акунёў; табаку важыць. *Калі ехалі назад, ён [Сяргей], змарыўшыся, пачаў кляваць на возе носам.* Навуменка. *Хіліла на сон. Людзі ішлі і клявалі носам.* Дамашэвіч. *Паўлік так навесяліўся, што заснуў у бацькавай лодцы. Канешэвіч таксама клюе носам.* Пашкоў.

КЛЯЙМА • **КЛЯЙМА СТАВІЦЬ НЯМА ДЗЕ** *на кім*. Гл. няма.

КЛЯМКУ • **ПАЦАЛАВАЦЬ КЛЯМКУ**. Гл. пацалаваць.

КНІГІ • **І КНІ́ГІ Ў РУ́КІ** *каму. У безас. ужыв. Разм.* У каго-н. ёсць усе падставы, магчымасці зрабіць што-н.; хто-н. найбольш падыходзіць да чаго-н. (сваімі ведамі, вопытам і пад.). **Сін**.: <і> карты ў рукі *каму;* сцяг у рукі *каму. Цярэбяць дамаседа, гудуць суладна ўнукі: — Расказвай казкі, дзеда, табе ж і кнігі ў рукі...* Вітка. *А югракам з вышэйшай Лігі , як той казаў, і ў рукі кнігі!* «ЛіМ».

КНІГУ • **ГЛЯДЗІЦЬ У КНІГУ, А БАЧЫЦЬ ФІГУ**. Гл. глядзіць.

КНОПКІ • **НАЦІСНУЦЬ НА ЎСЕ КНОПКІ**. *Зак. да* **НАЦІСКАЦЬ НА ЎСЕ КНОПКІ**.

КНЯЗІ • **З ГРАЗІ ДЫ Ў КНЯЗІ**. Гл. гразі.

КОЖНАЙ • **АД КОЖНАЙ БОЧКІ ШПУНТ**. Гл. шпунт.
ДРЫЖАЦЬ НАД КОЖНАЙ КАПЕЙКАЙ. Гл. дрыжаць.
У КОЖНАЙ КІШЭНІ ПА ЖМЕНІ *каго*. Гл. кішэні.

КОЖНАМУ • **ДАЙ БОГ КОЖНАМУ**. Гл. бог.

КОЖНУЮ • **ПАД КОЖНУЮ БОЧКУ ШПУНТ**. Гл. шпунт.

КОЖНЫ • **І КОЖНЫ ЖУК І ЖАБА**. Гл. жук.
КОЖНЫ САБАКА. Гл. сабака.
КОЖНЫ СУСТРЭЧНЫ. Гл. сустрэчны.
НА КОЖНЫ ВЫПАДАК. Гл. выпадак.

КОЖНЫМ • **НА КОЖНЫМ КРОКУ**. Гл. кроку.
У КОЖНЫМ ВЫПАДКУ. Гл. выпадку.
У КОЖНЫМ РАЗЕ. Гл. разе.

КОЗА • **ПРЫЙДЗЕ (ПРЫЙШЛА́) КО́ЗА ДА ВО́ЗА (КАЗА́ ДА ВАЗА́)**. *Выкл. Разм.* Выказванне асуджэння каго-н., прадракання пакорлівасці, упэўненасці, што хто-н. адумаецца, пакаецца і звернецца з просьбай, па дапамогу. *А я кажу, паглядзіш [я]шчэ, дачакаемся — прыйдзе коза да воза...* Баранавых. *Хлопцы сарамліва апускалі галовы, і Яська з Калюнем з выглядам пераможцаў давала ім самакат: — Прыйшла коза да воза! Наце, нам не шкода!* Гіль. *Добра, хай будзе па-твойму, дзядзька Максім, але запомні: прыйдзе каза да ваза... Папросіш яшчэ, каб дроў з лесу прывёз, я табе прыпомню ўсё.* І.Капыловіч. *[Шугаеў:] Што? Раней адмовіўся ад трактарных касілак. Не хацеў лішняй натурплаты здаваць. Эканоміў. А цяпер прыйшла каза да ваза.* Макаёнак.

КОЗАМІ • **КОЗАМІ СЕНА ТРАВІЦЬ**. Гл. травіць.
ПАСПЕЕШ З КОЗАМІ НА ТОРГ. Гл. паспееш.

КОЗЛІШЧ • *Аддзяляць* **АВЕЦ АД КОЗЛІШЧ**. Гл. авец.

КОЗЫ • **ДЗЕ МАКАР КОЗЫ ПАСЕ**. Гл. макар.

КОЗЫР • **ДАВАЦЬ КОЗЫР У РУКІ** *каму*. Гл. даваць.
КО́ЗЫР БІ́ТЫ *чый, каго. Мн. не ўжыв. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н., пазбаўлены сваіх часовых пераваг, пацярпеў поўную няўдачу ў чым-н. **Сін.**: карта біта *чыя, каго;* козыр выбіты з рук *каго, чыіх;* стаўка біта *чыя, каго. [Князь:] Па плану паўстання.. мы спадзяваліся абапераціся на сялянства, але зараз мы бачым, што гэты наш козыр біты: яно не саюзнік наш, а самы заядлы вораг.* Гарбацэвіч.
КО́ЗЫР ВЫ́БІТЫ З РУ́К *каго, чыіх. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пазбаўлены якіх-н. пераваг. **Сін.**: карта біта *чыя, каго;* козыр біты *чый, каго;* стаўка біта *чыя, каго. Аб'яднанне ўпершыню за сем гадоў выканала план. І не за кошт штурмаўшчыны, а шляхам лепшай арганізацыі працы. Так з рук ананімшчыкаў быў выбіты козыр.* «Звязда».

КОЗЫРАМ • **ХАДЗІЦЬ КОЗЫРАМ**. Гл. хадзіць.

КОЗЫРЫ • **ВЫБІВАЦЬ КОЗЫРЫ З РУК** *каго, у каго*. Гл. выбіваць.
ВЫКЛАДВАЦЬ <СВАЕ> КОЗЫРЫ <НА СТОЛ>. Гл. выкладваць.

КОЛ • **ЗАБІВАЦЬ АСІНАВЫ КОЛ У МАГІЛУ** *каго, чаго*. Гл. забіваць.
НІ ЗА КО́Л НІ ЗА ЦЯ́М. *Абл. Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не майстар, не здатны да рамяства. «*З аднаго палена будзе малатарня, а з другага арфа», — гаварыў Цімох, намякаючы на тое, што Ёсіп быў «ні за кол ні за цям», толькі што працавіты, як вол, і без толку гарачы.* Брыль.
ХОЦЬ КОЛ НА ГАЛАВЕ ЧАШЫ *каму*. Гл. чашы.

КОЛА • **ЗАМКНЁНАЕ (ЗАМКНУ́ТАЕ) КО́ЛА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Бязвыхаднае становішча; такі збег абставін, з якога цяжка знайсці выйсце. **Сін.**: зачараванае кола (у 1 знач.). *З зарплатай настаўніка мы апынуліся ў замкнёным коле.* «Настаўн. газ.» *Пайшоў мой паэт у аўтаінспекцыю да нашага чурылаўскага ка-*

пітана. «Адрамантуюць — атрымаеш [для машыны] нумары!» Замкнутае кола. Шырко. *Пастаўленая задача ўтварала замкнёнае кола: каб «злавіць» момант запуску ракеты пры дапамозе касмічнага тэлескопа, — трэба мець адпаведны тэлескоп, а каб яго пабудаваць, — трэба ведаць, што і як ён «зловіць».* «Нар. газ.»

ЗАЧАРАВА́НАЕ (ЗАЧАРО́ВАНАЕ) КО́ЛА. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* **1.** Бязвыхаднае становішча; такі збег абставін, з якога цяжка знайсці выйсце. **Сін.**: замкнёнае кола. *І ў Шуры быць бясконца нельга, і ісці куды б там ні было — таксама быццам нельга. Нейкае зачараванае кола, ланцуг, які і парваць як?* Сачанка. *Усе ж дарогі, якія маглі б прывесці іх [сяброў] да выйсця з гэтага зачараванага кола, для іх былі няясныя...* Колас.

2. Бяссэнсіца, лагічная памылка, калі што-н. даказваецца праз такое палажэнне, якое само патрабуе доказу. *Атрымліваецца зачараванае кола: няма [твора] у хрэстаматыі, бо няма ў праграме, і — наадварот.* Шкраба. — *Слабы працадзень — бо слабая дысцыпліна. Слабая дысцыпліна — бо слабы працадзень. Гэта ж зачараванае кола... — умяшаўся ў размову Сяргей.* Шахавец.

КО́ЛА ЗАМКНУ́ЛАСЯ. *Часцей ужыв. як самастойны ск. Функц. не зам.* Склаліся блізкія да зыходных абставіны, з якіх цяжка знайсці выйсце. *Ну а гарадскі суд проста прадубліраваў рашэнне раённага. І, як заўсёды, кола замкнулася.* Шаўцоў. *Кола замкнулася. Усё вяртаецца на кругі свая. Час бязлітасны і справядлівы. Усё праходзіць на гэтым свеце.* Сцяпан.

КРЫВО́Е КО́ЛА. *Мн. не ўжыв. Вык. ці зваротак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Упарты, капрызны чалавек, які сваімі ўчынкамі пляміць сябе. **Сін.**: з мухамі ў носе. *Вечна ты дзярэшся няма за што, усё напроці каму, а яно ўсё на цябе. Не будзь такое крывое кола.* Янкоўскі. — *Васіль, пачакай, во нейкі малахольны, — пачуў ён услед, — нічога яму не скажы, крывое кола, не крані ты яго!* Саламаха.

НІ Ў КО́ЛА НІ Ў МЯ́ЛА. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Няўмелы, няздатны чалавек. *Людзі і па-людску жыць хочуць. Што яны, цётачка, вінаваты, што старшыня ні ў кола ні ў мяла?..* Клебановіч. *Суседцы тваёй ты не патрэбны — ні ў кола ні ў мяла. Чайка ад цябе адвярнулася, сам вінаваты.* Пташнікаў.

ПАВЯРНУЦЬ КОЛА ГІСТОРЫІ НАЗАД. Гл. павярнуць.

ПАЛКА Ў КОЛА. Гл. палкі.

СТАВІЦЬ ПАЛКІ Ў КОЛА *каму, чаго.* Гл. ставіць.

ЦЯГНУЦЬ ВАДУ НА СВАЁ КОЛА. Гл. цягнуць.

<u>*Патрэбна, трэба*</u> **ЯК ПЯ́ТАЕ КО́ЛА Ў ВО́ЗЕ.** *Акал. Разм. Іран.* Зусім не, нікольні не (патрэбны хто-н. ці што-н. каму-н.). **Сін.**: як дзірка ў мосце; як зайцу стоп-сігнал; як леташні снег; як рыбе парасон; як сабаку пятая нага. *[Віця:] Іх бацюшка будзе вянчаць, а не ты, малеча! Патрэбны ты там як пятае кола ў возе!* Ялоўчык.

КОЛАМ • **ЗУХ З КОЛАМ ДА МУХ.** Гл. зух.

КОЛАС • **ПАД КО́ЛАС** <u>*крыць, пакрыць, крыты*</u>. *Акал. Разм.* Іржаной саломай, каласамі ўніз. *Цяпер былі толькі зямлянка, павеці, азяроды, пад колас крытыя пагрэбнікі...* Брыль. *Скончылі [хату] восенню, спяшаліся, накрылі «пад колас», печ рабілі з гліны, сяней зусім не было, прыставілі ад страхі да нізу жэрдкі, палацілі і таксама накрылі «пад колас» — так менш ішло саломы.* Дамашэвіч.

КОЛАХ • **НА КО́ЛАХ**. *Разм.* **1.** *Акал.* У руху, у дарозе (жыць, знаходзціца і пад.). *Пакрысе і Вольны ператварыўся ў бесхацінца. Жыў на колах, часцей за ўсё паміж Ленінградам, дзе змяшчалася наша кінастудыя, і Мінскам.* Лужанін.

2. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Які характарызуецца частымі пераездамі. Пра спосаб жыцця каго-н. *[Панова:] Ты лепш не вазіся з вайскоўцамі. Нічога цікавага. Іхнія сем'і вечна на колах, як цыганы...* Карпюк.

КОЛЕ • **АПОШНЯЯ СПІЦА Ў КОЛЕ**. Гл. спіца.

ДЗЕСЯТАЯ СПІЦА Ў КОЛЕ. Гл. спіца.

І Ў КО́ЛЕ І Ў МЯ́ЛЕ <u>*быць, пабыць*</u> і пад. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У самых разнастайных жыццёвых сітуацыях (быць і пад.). **Сін.**: на возе і пад возам; на кані і пад канём. *Адкуль жа яму, маладзейшаму гадоў на пятнаццаць, ведаць, што гэты вучоны чалавек быў і ў коле і ў мяле, што не засталася марнай маміна навука: працы і світкі не саромейся; дай божа ўсё ўмець, ды не ўсё рабіць.* «Настаўн. газ.» *Чалавек гэты пабыў, як кажуць, і ў коле і ў мяле, але пакуль што не ўпадабаў сабе пэўнага прыстанішча.* Сіманоўскі.

КО́ЛЕ (-ЮЦЬ) ВО́ЧЫ. *Незак. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Што-н. асляпляе сваёй прыгажосцю, яркасцю, неадчэпна прыцягвае ўвагу. **Сін.**: адбірае вочы; рве вока. *Праходзіць тыдзень, другі — і палотны робяцца ўжо зусім белыя. — Аж вочы колюць, — радуюцца дарослыя.* Васілевіч. *Зіма. Толькі што нападаў снег. На дварэ — бела, аж вочы коле.* Сачанка.

КОЛЕРАХ • **МАЛЯВАЦЬ У РУЖОВЫХ КОЛЕРАХ** *каго, што*. Гл. маляваць.

КОЛЕРЫ • **У РУЖОВЫМ КОЛЕРЫ**. Гл. святле.

КОЛЕЦЦА • **<І> ХОЧАЦЦА І КОЛЕЦЦА** <*каму*>. Гл. хочацца.

КОЛЫ • **ПАЛКІ Ў КОЛЫ**. Гл. палкі.

КОЛЬКІ • **КОЛЬКІ <БЫЛО> ДУХУ**. Гл. было.

КОЛЬКІ <БЫЛО> СІЛЫ. Гл. было.

КОЛЬКІ ДУША ЖАДАЕ. Гл. душа.

КО́ЛЬКІ ЛЕ́Т КО́ЛЬКІ ЗІ́М! *Выкл. Разм.* Як даўно! Вокліч пры сустрэчы з кім-н., каго даўно не бачыў, з кім даўно не сустракаўся. — *Вілі? — здзівіўся ён і па-сяброўску абняў Рэндаля. — Колькі лет колькі зім...* Гамолка. — *Антаніна! — ускрыкнуў сакратар і кінуўся да жанчыны. — Колькі лет колькі зім... І так неспадзявана...* Мыслівец. *Да гэтага крыкуна падсеў пухлявы дзядок у рудым пакамечаным капелюшы і па-панібрацку паляпаў яго па плячы: — Колькі лет колькі зім! Цыпрук Клешчы! Жывы і здаровы?* Гурскі.

КОЛЬКІ ЎЛЕЗЕ. Гл. улезе.

КОЛЬКІ ХОЧАШ. Гл. хочаш.

НЕ БОГ ВЕДАЕ КОЛЬКІ. Гл. бог.

КОН • **КО́Н НА КО́Н**. *Акал. Праст.* Рэч за рэч, без даплаты (мяняць, абменьваць). **Сін.**: баш на баш; вуха на вуха; так на так (у 1 знач.). *Човен мы вам здабудзем і чалавека дадзім свайго, бо ў завадзях вы заблудзіце. Толькі кон на кон. Скажыце нам дакладна, сумленна, што робіцца на франтах?* Няхай.

ПАСТАВІЦЦА НА КОН. *Зак. да* **СТАВІЦЦА НА КОН**.

СТАВІЦЦА НА КОН. Гл. ставіцца.

СТАВІЦЬ НА КОН *што*. Гл. ставіць.

КОНЕЙ • **ЯК НА СТО КОНЕЙ СЕЎ**. Гл. сеў.

КОНІКІ • **ВЫКІДАЦЬ КОНІКІ**. Гл. выкідаць.

КОНТ • **НА ГЭ́ТЫ КО́НТ**. *Акал. Разм.* У гэтым выпадку, у гэтых адносінах. *А што да чырвоных, то Васіль Бусыга спакойны на гэты конт: паляк не адзін — за яго спінаю Францыя і Ангелька стаяць.* Колас.

КОНЧЫКУ • **КРУЦІЦЦА НА КОНЧЫКУ ЯЗЫКА** ў *каго.* Гл. круціцца.

НА КОНЧЫКУ ЯЗЫКА. Гл. канцы.

КОНЬ • **КО́НЬ БО́ЖЫ (ІСУ́САЎ)**. *Адз. і мн. Вык. ці зваротак. Разм. Неадабр.* Тупы, неразумны чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; галава <і> два вухі, галава садовая; галава яловая; дубовая галава; курыная галава; куст альховы; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *Конь ты божы! Ды гавары ты, нарэшце, сваімі словамі.* Брыль. *[Прануза:] Вам жартачкі, а мне гора. Мая жонка для гэтага [нарадзіць дзіця] не здатная. Не падумаў, конь божы, трохі раней, мо было б інакш.* Супрунчук. *Аднаго разу Пятро Цвіркун ускочыў у наш рэдакцыйны пакой з дзікім лямантам: — Гэй вы, ісусавы коні, хутчэй на лесвіцу! Забіраюць нашу Зоську!* Мяжэвіч.

КО́НЬ (КО́Т) НЕ ВАЛЯ́ЎСЯ (НЕ КАЧА́ЎСЯ) *дзе. У безас. ужыв. Разм.* Нічога не зроблена, не пачата, не падрыхтавана. *[Клёнскі] абавязкова кідаў у залу пасля прагляду адзнятага матэрыялу: «Тут штосьці ёсць, але трэба яшчэ чысціць ды чысціць, тут яшчэ конь не валяўся...»* Гігевіч. *Сярод механізатараў таксама ёсць добрыя лаўчакі — яму «пяцёрка» за якасць трэба, дык ён ля дарогі «заліжа» як мае быць, а ў сярэдзіне — конь не качаўся!* «Маладосць». *Гэта ж процьма ў полі работы: за паплавамі някопаныя картоплі, каля гасцінца і кот не валяўся пад жыта.* Жуковіч.

ТРАЯ́НСКІ КО́НЬ. *Часцей у адз. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* **1.** Ашуканства, хітры падман. **Сін.**: адвод вачэй; гульня ў ката і мышку; дымавая заслона; навешванне лапшы на вушы; пацёмкінская вёска; пусканне пылу ў вочы; пусканне туману. *У вясковай начной цішыні дагараў клуб — гэты траянскі конь графа Ельскага.* Пестрак.

2. Чалавек, які са здрадніцкімі намерамі дамагаецца чыйго-н. даверу, выдае сябе не за таго, кім з'яўляецца на самай справе. *[Ягадка:] Калі быў таварыскі суд, вы назвалі яго пры ўсіх траянскім.. жарабком. [Ізабела:] Даруйце, у вас недакладна запісана. Я назвала яго траянскім канём.* Матукоўскі.

КОНЯХ • **ПА КО́НЯХ**! *Выкл. Разм. Жарт.* Наперад; пайшлі, паехалі. Каманда рухацца куды-н. *На лузе стаялі чатыры грузавікі і легкавая машына. — Ну, па конях, партызаны, — звярнуўся да Каржа сакратар обкома.* Грахоўскі. *— Давайце збірацца! Часу ў нас сапраўды мала... — Па конях! Па конях! — далучыўся Лакуціеўскі.* Мальдзіс. *— Усё, таварышы: па конях! — выгукнуў шафёр і з ходу ўскочыў у аўтобус..* Лецка.

КОПАЦІ • **ДАВАЦЬ КОПАЦІ** *каму.* Гл. даваць.

КОП'І • **КО́П'І ЛО́МЯЦЦА (ЛАМА́ЛІСЯ)** *з-за каго, з-за чаго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Адбываюцца гарачыя спрэчкі, рашучая барацьба. *Я стараўся не ўдзельнічаць у гэтай баталіі, адмоўчваўся, аднекваўся, рабіў выгляд, што не разумеў, з-за чаго ломяцца коп'і.* Дайнека. *Грымелі прамовы, ламаліся коп'і.* Сіманоўскі. *Што рабіць? І як? Так нарадзіўся заклік да «звышлітаратуры». Колькі тут пачало ламацца коп'яў!* «Полымя».

ЛАМАЦЬ КОП'І *з-за каго, за што, з якой прычыны.* Гл. ламаць.

КОПТУРАМ • **З КО́ПТУРАМ**; **З КАПТУРО́М**. *Акал., азн., вык. Разм.* Вышэй краёў; з верхам (насыпаць, напаўняць і пад.; поўны). *Я высыпаў ягады ў вазу з-пад графіна. Атрымалася поўная з коптурам.* Вітка. *Попельніца ўжо з коптурам была завалена акуркамі, а сон не прыходзіў.* Праскураў. *Каля «чужога» трэба ўпадаць ды ўпадаць! І напячы яму патэльню з коптурам свежыны, і наліць яго самога, як тую біклажку.* Макарэвіч. *Вядро было поўнае, з каптуром.* Дайнека.

КОРАБЕ • **НАРАДЗІЦЦА Ў ДЗІРАВЫМ КОРАБЕ**. Гл. нарадзіцца.

КОРАБЫ • **ТРЫ КОРАБЫ**. Гл. карабоў.

КОРАК • **НАСТУПІЦЬ НА КОРАК**. Гл. наступіць.
ПАНЮХАЦЬ КОРАК. Гл. панюхаць.

КОРАНЕМ • **ВЫРЫВАЦЬ З КОРАНЕМ** *што*. Гл. вырываць.

КОРАНІ • **ЗАСЫХАЦЬ НА КОРАНІ**. Гл. засыхаць.
НА КО́РАНІ. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Будучы нязжатым, няскошаным. Пра траву, злакі. **Сін**.: на пні (у 2 знач.). *Сена ён прадаў военным фуражырам на корані.* Якімовіч. *Калі [лён] паспее — ільнозавод купіць яго на корані, выцерабіць, абмалоціць, рассцеле, паварушыць, падыме і прасушыць.* Дуброўскі. *Відаць, мінулагодніія горкія ўрокі, калі травы другога ўкосу так і засталіся на корані з-за непагадзі, мала чаму навучылі.* «Звязда».
2. Будучы нязрэзаным. Пра лес, дрэвы. **Сін**.: на пні (у 1 знач.). *— Мы спілуем, звозім на рум, — падхапіў хлопец з рассечанай шчакою, — вясною сплавім у Нямеччыну, проста нямецкаму купцу ў рукі. А за гэта пан грабяне ў два, у тры разы даражэй, чым прадаў бы на корані.* Якімовіч.
3. У самым зародку і канчаткова (губіць, падрываць і пад. што-н.). *Баліць душа ад таго, што ўсе твае намаганні на корані падрывае які-небудзь напарнік-шалапут.* «Звязда». *Знаходзіліся людзі, якія «на ўсякі выпадак» займалі процілеглую пазіцыю. Такія на корані губілі адказнасць за канчатковы вынік.* «ЛіМ».
У КО́РАНІ. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Абсалютна, зусім (не згаджацца, адвяргаць і пад.). *Падзел работы настаўніка на «чыста навучальную» і «чыста выхаваўчую» Вольга Сысоеўна не прымае арганічна і адвяргае ў корані.* «Настаўн. газ.» *І на сённяшні дзень у тых калгасах і саўгасах, дзе ў заняпадзе раслінаводства, існуе-пануе ў корані заганная практыка: браць ад зямлі як мага больш, а ўзамен даваць ёй менш ці наогул нічога.* «Звязда».
2. У самой аснове, карэнным чынам (мяняць, змяняць, пераглядаць і пад.). *Жыццё змянілася ў корані — для яе [Марыі] страціла значэнне што яна есць, дзе спіць.* Карпаў. *Радыёграмы... Гэта ў корані мяняе справу.* Навуменка.

КОРАНЬ • **ГЛЯДЗЕЦЬ У КОРАНЬ**. Гл. глядзець.
ПАД КО́РАНЬ. *Акал. ці ў знач. вык. (пры апушчаным дзеясл.). Разм.* **1**. Ля самай асновы (ссякаць, зразаць, касіць). *Сёння пакрытыкуюць тых, хто праз меру траваполлем захапляецца, дык ён першы ў сябе ўсе без разбору травы — пад корань...* Палтаран. *Чуў я, што Лысы пагорак гэтыя меліяратары раўняць збіраюцца... Значыць, і дуб пад корань...* Дудараў.
2. Зусім, канчаткова, поўнасцю (разбураць, зводзіць і пад.). **Сін**.: пад мятлу. *Лясы і людзі — усе пад корань, абнежывее ўвесь прастор, на месцы мора стануць горы, затопіць мора пікі гор.* Лужанін. *[Лейтэнант:] Вы думаеце, мы іх [ворагаў] пад корань звядзём? Будзем старацца, але...* Караткевіч. *І ладныя яшчэ дамы — жыць у іх ды жыць, а некаму не спадабалася — і пад корань.* Радкевіч.

СЕКЧЫ ПАД КОРАНЬ *каго, што.* Гл. секчы.

КОРАТКІ • **КОРАТКІ ПЯТЫ** *чые, у каго.* Гл. пяты.

КОРКІ • **АД КО́РКІ ДА КО́РКІ.** *Акал. Разм.* Цалкам, поўнасцю, нічога не прапускаючы (чытаць, вывучыць і пад.). **Сін.**: ад дошкі да дошкі. *Першыя савецкія газеты чытаў [Аляксандр Іванавіч], як кажуць, ад коркі да коркі.* Кавалёў. *Прачытаў ад коркі да коркі і зараз шкадую: чаму паспяшаўся.* Лужанін.

КОРМ • **НЕ Ў КАНЯ́ КО́РМ.** *Вык. Разм.* **1.** Ужыв. пры дзейн., якi абазначае назвы пітва, ежы. Не ідзе на карысць каму-н. — *Можа, пойдзем? [Я]шчэ прымем па адной [чарцы] за Сямёнаву памяць... — Ды не.. знаеце. Я не таго... Не ў каня корм.* Быкаў.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не падыходзіць; не можа быць ацэнена належным чынам. — *Пра Веру я памаўчу... — Што, не ў каня корм, а? — Можа, і так. Адно толькі скажу, што гэта дзеўка, якіх пашукаць...* Кудравец.

ПАДНО́ЖНЫ КО́РМ. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Сродкі існавання, здабытыя дзе прыйдзецца і як папала. **Сін.**: вераб'іны харч. *Схуднееш, калі паходзіш, як я, ды пахарчуешся на падножным корме.* Новікаў. *[Кляніс:] Дзіцячы дом амаль поўнасцю перайшоў на падножны корм.* Лукша.

КОРМЯЦЬ • **НОГІ КОРМЯЦЬ** *каго.* Гл. ногі.

КОРЧЫЦЬ • **КО́РЧЫЦЬ ГУЛЬТАЯ́ (ЛО́ДАРА).** *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Лайдачыць. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць (акалачваць) грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; лічыць варон (у 2 знач.); ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. — *Давай бярыся за працу. Неча[га] гультая корчыць, — весела кіўнуў дзед на лапнік.* Кудравец. — *Куды гэта ты нанач сабраўся? — Лес траляваць — куды ж яшчэ. І ты збірайся, хопіць лодара корчыць.* Кананові́ч.

КО́РЧЫЦЬ ДУ́РНЯ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** Знарок уводзіць у зман, падманваць каго-н. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго;* абуваць у лапці *каго;* бай забіваць *каму;* браць на арапа *каго;* браць на бога *каго;* браць на вудачку *каго;* браць на пушку *каго;* вадзіць за нос *каго;* вешаць лапшу < на вушы > *каму;* віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго;* гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму;* замыльваць вочы *каму;* запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму;* круціць хвастом (у 1 знач.); муціць галаву *каму;* настаўляць акуляры *каму;* прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму;* пускаць пыл у вочы *каму;* сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму;* туманіць галаву *каму.* *Калі на лета прыехаў сам Валодзька [на канікулы] ды з сабой прывёз сябрука.., перасталі сумнявацца, зразумелі, што Валодзька корчыў дурня. — Дык чаго ж ты, сукін кот, мне мазгі марочыў?! — напаў на яго Кунцэвіч.* Блакіт.

2. Дурыцца, забаўляцца жартамі. **Сін.**: валяць дурня (у 3 знач.). — *Ды кіньце вы з гэтым гузікам! — абарваў Кадачыгаў яго разлагоджанае мурлыканне. — Ці вы на самай справе забыліся, чаго сюды прыйшлі, ці зноў пачынаеце з сябе дурня корчыць?.. Дык я магу яшчэ раз напомніць!* Лецка.

КОСА • **ГЛЯДЗЕЦЬ КОСА** *на каго, на што.* Гл. глядзець.

КОСТАЧАК • **ПЕРАМЫВАННЕ КОСТАЧАК** *каго, чыіх.* Гл. перамыванне.

КОСТАЧКАХ • **ПА КО́СТАЧКАХ** *разбіраць (разабраць). Акал. Разм.* Падрабязна, старанна, дэталёва. *[Зоя Антонаўна:] Віктар Пятровіч выступаў. Усё па костачках разабраў.* Крапіва. *I сёння яшчэ нярэдкія выпадкі, калі вучань даволі бойка ў поўнай адпаведнасці з параграфамі падручніка разбірае «па костачках» вобраз Анегіна ці Лабановіча, а потым высвятляецца, што цалкам творы Пушкіна і Коласа ён так і не знайшоў часу (ці ахвоты) прачытаць.* «Настаўн. газ.» *Усё, лейтэнант Бутоўкін, правільна, разбяры па костачках версію з машынай.* Капусцін.

ПЕРАБІРАЦЬ ПА КОСТАЧКАХ *каго.* Гл. перабіраць.

КОСТАЧКІ • **АПАЛОСКВАЦЬ КОСТАЧКІ** *чые, каго.* Гл. апалосквацъ.

ПАПАЛАСКАЦЬ КОСТАЧКІ *чые, каго.* Гл. папаласкаць.

ПЕРАБІРАЦЬ <УСЕ> КОСТАЧКІ *чые, каго, каму.* Гл. перабіраць.

ПЕРАМЫВАЦЬ КОСТАЧКІ *чые, каго, каму.* Гл. перамываць.

ПЕРАЯДАЦЬ КОСТАЧКІ *каму.* Гл. пераядаць.

КОСТКА • **БЕ́ЛАЯ КО́СТКА (КО́СЦЬ).** *Мн. не ўжыв. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм.* Чалавек знатнага (часцей дваранскага) паходжання. **Сін.**: блакітная кроў. **Ант.**: чорная костка. *[Дзяменя:] Браткі мае, арлы баявыя! Разам будзем крышыць белую костку!* Колас. *Таварыш Шыянок, не забывайцеся, што вы для немцаў афіцэр белай косці, чыстай арыйскай крыві...* Сабаленка. *Белая костка не вытрымлівала нашага мужыцкага націску.* Сяргейчык.

КО́СТКА (-АЙ) У ГО́РЛЕ *каму, у каго, для каго, для чаго. Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вялікая перашкода для каго-, чаго-н. **Сін.**: як костка ў горле *каму. Мы павінны высока, вышэй, як рабілі гэта раней, паставіць у жыцці сумленнага чалавека-працаўніка. Яму вельмі часта патрэбна падтрымка, бо ён не ўсім па душы, шмат каму — костка ў горле.* Карамазаў. *Але, на жаль, гэты сапраўдны рэвалюцыянер — костка ў горле ў паноў з Аддзела.* Якімовіч. *«Чырвонае», ці левае, ці як там яшчэ — рэвалюцыйнае крыло — для справы адраджэння — костка ў горле.* Куляшоў. *— Вось бачыце. А вы кажаце, што нам нецікавы ваш Рыгор. — То ж я не пра ўсіх: многім ён косткаю ў горле.* Гартны. *А я ім не патрэбны. Я ім косткай у горле...* І.Капыловіч.

ЧО́РНАЯ КО́СТКА (КО́СЦЬ). *Мн. не ўжыв. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм.* Чалавек простага, нязнатнага паходжання. **Ант.**: белая костка; блакітная кроў. *[Ганна:] Ты таксама паляк, але як ты далёк ад гэтых раз'юшаных паноў... [Самусь:] Бо ёсць, Ганулля, палякі — паны і палякі — чорная костка. Я належу да апошніх...* Гарбацэвіч. *— Косім жа мы і аром. — То вы — мужыкі! Чорная косць. А ён — пан...* Якімовіч.

ЯК (ШТО) КО́СТКА Ў ГО́РЛЕ *каму. Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вялікая перашкода для каго-н., тое, што дапякае каму-н. **Сін.**: костка ў горле *каму, у каго, для каго, для чаго. Праціўнік спрабуе затрымаць вясновы націск савецкай арміі, а мы [партызаны] яму як костка ў горле.* Шчарбатаў. *Табе, Андрэй, бачу.. гэты завод як костка ў горле.* Ярашэвіч. *Чыжыку ж, вядома, усё гэта будзе як костка ў горле.* Стадольнік. *Стаяў тады ў Крайску паліцэйскі гарнізон. Быў ён нам і вілейскім партызанам што костка ў горле.* Вышынскі.

КОСТКАЙ • **СТАЯЦЬ КОСТКАЙ У ГОРЛЕ** *каму, у каго.* Гл. стаяць.

КОСТКУ • **КІНУЦЬ КОСТКУ** *каму.* Гл. кінуць.

КОСЦІ • **<АДНА> СКУРА ДЫ КОСЦІ**. Гл. скура.

<АДНА> СКУРА ДЫ КОСЦІ ЗАСТАЛІСЯ *на кім, у каго, ад каго.* Гл. скура.

ВЕЖА СА СЛАНОВАЙ КОСЦІ. Гл. вежа.

ДАВАЦЬ У КОСЦІ *каму.* Гл. даваць.

ЗЛАЖЫЦЬ <СВАЕ> КОСЦІ *дзе.* Гл. злажыць.

КОСЦЬ АД КОСЦІ. Гл. косць.

ПАПАЛАСКАЦЬ КОСЦІ *чые, каго.* Гл. папаласкаць.

ПАРЫЦЬ КОСЦІ. Гл. парыць.

ПАРЫЦЬ У ЗЯМЛІ КОСЦІ. Гл. парыць.

ПЕРАБІРАЦЬ <УСЕ> КОСЦІ *чые, каго, каму.* Гл. перабіраць.

ПЕРАМЫВАЦЬ КОСЦІ *чые, каго, каму.* Гл. перамываць.

ПЕРАЯДАЦЬ КОСЦІ *каму.* Гл. пераядаць.

Злосці **ПО́ЎНЫЯ КО́СЦІ**. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа (злосці ў каго-н.). Пра злога, запальчывага чалавека. *Ніна па Сымону бачыць, што злосці ў яго поўныя косці, і трохі дагадваецца аб прычыне яе.* Колас. *Ну проста не сядзіцца на возе Дарошу — злосці поўныя косці.* Мурашка. — *От жа ў чалавека злосці — поўныя косці! — папракнуў дзядзька. — Не выспаўся, ці што?* Рылько. *Не лезь да гэтай шаляніцы!.. У чалавека злосці поўныя косці!* Макарэвіч.

УЯДАЦЦА Ў КОСЦІ *каму.* Гл. уядацца.

ШЫРО́КАЙ КО́СЦІ. *Азн. Разм.* Каржакаваты, каранасты, плячысты. Пра чалавека. *Высокая, шырокай косці, постаць армейца здалася знаёмай.* Карпаў. *Усё гэта былі мужыкі і бабы шырокай косці, людзі негаваркія, непаваротлівыя, але працавітыя і на дзіва вынослівыя.* Васілевіч.

КОСЦЬ • **БЕЛАЯ КОСЦЬ**. Гл. костка.

КІНУЦЬ КОСЦЬ *каму.* Гл. кінуць.

КО́СЦЬ АД (З) КО́СЦІ. *Мн. не ўжыв. Вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *каго, чыёй.* Роднае дзіця. Пра кроўную роднасць. **Сін.**: кроў ад крыві (у 1 знач.); плоць ад плоці (у 1 знач.); плоць і кроў (у 1 знач.). *Як можна? Шляхцянка — род панскі, косць з косці, — з мужыцкай крывёю змяшаціся хоча.* Купала.

2. *каго, чаго.* Спараджэнне, дзецішча каго-, чаго-н. Пра ідэйную роднасць. **Сін.**: кроў ад крыві (у 2 знач.); плоць ад плоці (у 2 знач.); плоць і кроў (у 2 знач.). *Я косць ад косці, крывінка ад крывінкі мужыка, прайшоў гарапашны шлях мужыцкі.* Хадкевіч. *[Гарэнка:] І мы, настаўнікі, цела ад цела і косць ад косці народа, павінны спытаць сябе: што ж нам рабіць? Да якога стану далучыцца нам?* Колас. *Цярэшка — косць ад косці свайго народа, ён беларускі ўсім: грамадзянскай пристойнасцю, працавітасцю, хітрынкай, сарамлівасцю ў самавыяўленні, адсутнасцю эгаістычных амбіцый...* Лаўшук.

ЧОРНАЯ КОСЦЬ. Гл. костка.

КОСЫ • **КОСЫ САЖАНЬ У ПЛЯЧАХ**. Гл. сажань.

КОТ • **КАБ КО́Т УБРЫКНУ́Ў** *каго. Выкл. Разм. Жарт.* Выказванне здзіўлення, захаплення. *Колька, ты? А каб цябе кот убрыкнуў! Якім ветрам цябе сюды занесла?* Шахавец.

КО́Т МАРЦО́ВЫ. *Часцей адз. Вык. ці зваротак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Распуснік, блуднік. Пра мужчыну. **Сін.**: мышыны жарэбчык. *Марына ўспыхнула, як порах: ці ж то не здзек? Ці ж то не глум? Жыццё згубіў ім, люты вораг, і што сабе ўзяў на адум. Ах ты, паскуднік, кот марцовы! Пастой жа ты, няшчасны дух.*

Колас. — *Дык ты, кот марцовы, да суханоўскіх дзяўчат унадзіўся, — жартаваў Андрэй.* Машара. *[Адзінота:] Марцовы кот. Нічога добрага ў галаве няма, адно каханне толькі.* Галубок.

КОТ НЕ ВАЛЯЎСЯ *дзе.* Гл. конь.

КО́Т У МЯШКУ́ (У ТО́РБЕ). *Адз. і мн. Часцей дап. Разм.* Той ці тое, пра вартасці якога загадзя не ведаеш; невядомае, няпэўнае. *Ты ў мяне возьмеш самых надзейных [падпольшчыкаў], а мне будуць прысылаць катоў у мяшку.* Новікаў. *Атрымалі не старшыню, а ката ў торбе.* Корбан. *Калі табе, паважаны чытач, спатрэбіцца набыць, скажам, звычайны пісьмовы стол альбо ложак, будзь уважлівы, інакш прыдбаеш своеасаблівага ката ў мяшку.* «Звязда». — *Хіба не ведаеш, колькі марокі з гэтымі даследчыкамі, — гаворыць інжынер. — Прыносяць ката ў мяшку і расхвальваюць на ўсе лады, як цыган каня на базары... Спыніш вытворчасць, прапішаш на ўчастку таго «ката», а эфекту нуль.* «Полымя».

НЕ КО́Т НАПЛА́КАЎ. *Вык. Разм. Жарт.* **1**. Ужыв. пры дзейн., выраж. колькасна-імен. спалучэннем. Многа, нямала. **Сін**.: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач,); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе ў *каго;* з горла прэ ў *каго;* імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* непачаты край *чаго;* не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава пагібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *ка-го;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Ты падумай, паўтары тысячы цалковых, гэта, брат, не кот наплакаў.* Лынькоў.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Не пусцяковіна; справа сур'ёзная. **Сін**.: не жарты (у 1 знач.); не жук на палачцы; не фунт ізюму <*каму*>; не хаханькі (у 1 знач.). *[Бірка:] А мы, заўваж, суседзе, па-настаяшчаму і не адсвяткавалі твайго высокага чыну. Войт — гэта не кот наплакаў.* Колас.

СУ́КІН КО́Т. *Часцей у адз. Часцей у ролі зваротка. Праст. Неадабр.* Часцей ужыв. як лаянкавы выраз. Гарэза ці нягоднік. **Сін**.: сукін сын. *Рады, сукін кот, што механіка абдурыў!* Шынклер. *Галузнік ты ў мяне, Захарка... Хадзі, сукін кот, падсаблю на каня.* Каваль. *Бот, кажу, ліха яго бяры, але нашто ты мне, сукін кот, нагу выкруціў?* Крапіва.

ЧОРНЫ КОТ ПРАБЕГ *паміж кім.* Гл. кошка.

<u>*Жыць (пражыць)*</u> **ЯК КО́Т (КО́ШКА) З САБА́КАМ; ЯК САБА́КА З КО́ШКАЙ**. *Акал. Разм.* У пастаяннай варожасці, сварцы, нядружна. **Сін**.: на нажах *з кім.* **Ант**.: душа ў душу; звон у звон; на адну нагу (у 1 знач.); у ладу <*з кім*>. *З гаспадаром жыве [Іван] як кот з сабакам. Усё наракае на гаспадара, што ён давёў Яніну да гібелі.* Машара. — *Ці ведаеш ты старых Тодараў? — Ну?.. — Усё сваё жыццё як кошка з сабакам пражылі.*

Янішчыц. — *Проста яны не патрабавальныя да сябе... Гэтым і падобныя. Каб сышліся — шчасліва жылі б. — Як сабака з кошкай...* Масарэнка.

<ЯК> КО́Т НАПЛА́КАЎ *каго, чаго. У безас. ужыв. Разм. Жарт.* Вельмі мала. Пра нязначную колькасць каго-, чаго-н. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго;* з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; кропля ў моры <*чаго*>; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на капейку; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што;* на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго;* раз-два і ўсё *каго, чаго;* як кату; як старой бабе сесці *чаго. Хадзіў, хадзіў [я] месяцы два, дарэмна толькі ногі пазбіў, а карысці тае як кот наплакаў.* Лынькоў. *Паўдня працуеце, а працы як кот наплакаў.* Машара. — *Кот наплакаў тых вершаў тут, — нібы скардзіўся..* Цімох. — *Яшчэ ў Маскве напісаў. А тут захацелася выдаць.* Кулакоўскі. — *Каб артылерыя добра працавала, патрэбны боепрыпасы, — сказаў Іваноў. — А боепрыпасаў якраз — кот наплакаў.* Быкаў.

Глядзець, паглядаць, любавацца **ЯК КО́Т НА СА́ЛА**. *Акал. Разм.* Хціва, з прагнасцю. *Нешта ты паглядаеш на гэту дробязь як кот на сала!* Крапіва. *Любуецца як кот на сала, дужа яму па душы банька прыйшлася.* Юрчанка. — *Як яна? — Квітнее. Работа па яе характару. Аднаго баюся... — Чаго? — Наведвальнікі некаторыя вяльможныя глядзяць на яе як каты на сала.* Шамякін.

КОЎДРУ • **ЦЯГНУЦЬ КОЎДРУ НА СЯБЕ**. Гл. цягнуць.

КОЎЗАННЕ • **КО́ЎЗАННЕ (СЛІ́ЗГАННЕ) ПА ПАВЕ́РХНІ**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Дзеянні знешняга характару, павярхоўныя, без заглыблення ў сутнасць чаго-н. *Класіфікацыя без жыццёвай практыкі.. — гэта коўзанне па паверхні, гэта звонкая пустата.* Крапіва. *І большасці на старонках раённых газет — слізганне па паверхні, прывычны парадны тон.* «Звязда».

КОЎЗАЦЦА • **КО́ЎЗАЦЦА (СЛІ́ЗГАЦЬ) ПА ПАВЕ́РХНІ**. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Не ўнікаючы ў сутнасць чаго-н., закранаць толькі яго знешні бок. *Па ўсім адчувалася, што малады пісьменнік не мае намеру коўзацца па паверхні з'яў, хоць апісанні яму і вельмі ўдаваліся, а імкнецца зазірнуць у нутро жыцця...* Гніламёдаў. *Крытыка павінна ведаць рэчаіснасць, якую адлюстроўвае літаратура, інакш яна будзе коўзацца па паверхні ды буксаваць.* Крапіва.

КОШКА • **ЧО́РНАЯ КО́ШКА ПРАБЕ́ГЛА (ПЕРАБЕ́ГЛА)** *паміж кім;* **ЧО́РНЫ КО́Т ПРАБЕ́Г (ПЕРАБЕ́Г)** *паміж кім. У безас. ужыв. Разм.* Сапсаваліся адносіны паміж кім-н., хто-н. пасварыўся з кім-н. *Э-э, пачакай, нешта ты пахмурная сёння. Ці не прабегла чорная кошка паміж табой і Леанідам? Пасварыліся?* Хадкевіч. *Салавейчык не мог зразумець, чаму Быліч пайшоў супраць яго? Калі паміж імі прабегла чорная кошка?* Блакіт. *Прабегла чорная кошка паміж Юрасём і жонкай, не мірацца яны даўнавата ўжо, гадоў дванаццаць, пэўна.* Калодзежны. *Некалькі дзён таму назад паміж Шэметам і Марозам зноў перабегла чорная кошка.* Лобан. *Праўда, паміж мною і братам Сцёпам, як ён сам кажа, на нейкі час быў прабег чорны кот...* Васілевіч. *Федзя бачыў, што абедзве нейкія не ў гуморы, нібы прабег паміж імі чорны кот.* Місько.

ЯКА́Я КО́ШКА ПРАБЕ́ГЛА *паміж кім. У безас. ужыв. Разм.* Што было прычынай спрэчкі, сваркі паміж кім-н., чаму сапсаваліся адносіны паміж кім-н. Выказванне здзіўлення з прычыны незразумелых паводзін каго-н. *[Андрэй:] Якая кошка прабегла паміж вамі?* Козел. *[Гарасім Пятровіч] падумаў: «Якая кошка прабегла паміж імі? Няўжо не можа дараваць Карначу самаадводу?»* Шамякін. *Неабходна не толькі знайсці*

гэтага спадарожніка, а і паспрабаваць высветліць, якая кошка паміж імі прабегла. Шыцік.

ЯК КОШКА З САБАКАМ. Гл. кот.

КОШКАЙ • **ЯК САБАКА З КОШКАЙ**. Гл. кот.

КОШКІ • **ГУЛЬНЯ Ў КОШКІ-МЫШКІ**. Гл. гульня.

ГУЛЯЦЬ У КОШКІ-МЫШКІ. Гл. гуляць.

КО́ШКІ ДУШУ́ СКРАБУ́ЦЬ *у каго, каму. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае моцны неспакой, хваляванне, трывогу. **Сін.**: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым;* галава гарыць *у каго;* душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго;* душа не на месцы *ў каго;* душа ные *чыя, каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі на душы скрабуць *у каго, чыёй;* нутро гарыць *чыё, у каго;* сэрца ёкнула *ў каго;* сэрца замірае *ў каго, чыё;* сэрца заходзіцца *ў каго;* сэрца як не выскачыць *у каго. Не магу! От сягоння — як успомню, кошкі душу скрабуць!* Мележ. *А ў самой кошкі душу скрэблі: дзе ён? Чаму не прыйшоў?* Васілевіч. *Іншай жа жонцы кошкі душу скрабуць, калі муж дзе выпіў. Рэўнасць з'яўляецца: піў, значыць, да іншай жанчыны заляцаўся.* Мыслівец.

КО́ШКІ НА ДУШЫ́ (НА СЭ́РЦЫ) СКРАБУ́ЦЬ (СКРАБЛІ́) *у каго, чыёй. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае моцны неспакой, хваляванне, трывогу. **Сін.**: галава баліць *чыя, у каго, каму пра што, аб чым, па кім, па чым;* галава гарыць *у каго;* душа баліць *чыя, у каго, каму* (у 2 знач.); душа гарыць *чыя, у каго;* душа не на месцы *ў каго;* душа ные *чыя, каму, у каго* (у 2 знач.); кошкі душу скрабуць *у каго, каму;* нутро гарыць *чыё, у каго;* сэрца ёкнула *ў каго;* сэрца замірае *ў каго, чыё;* сэрца заходзіцца *ў каго;* сэрца як не выскачыць *у каго. Цяпер жа [Зіна] і пагаджаецца, і саступае, хоць на душы часта кошкі скрабуць.* Арабей. — *Вядома, у цябе на душы, Зазыба, кошкі [с]крабуць, — чоўп сабе Брава-Жыватоўскі.* Чыгрынаў. *І хоць у самога кошкі на сэрцы скрабуць, але задаволены хоць тым, што нікога не страцілі ў гэтай аперацыі.* Прокша. *Марыйка, хоць у яе на сэрцы кошкі скраблі, рагатала разам з ёю, нават павісквала.* Новікаў.

КОШТ • **ЗА КО́ШТ** *чый, каго, чаго. Акал. Функц. не зам.* Выкарыстоўваючы каго-, што-н. для якой-н. мэты. *[Нагель:] Не абавязкова пра кожную дробязь у Берлін званіць. [Кунц:] Без нас паведамяць. Ёсць прыяцелі, якія рады выслужыцца за наш кошт.* Крапіва. *Я не мог і падумаць, што вы будзеце зарабляць сабе аўтарытэт за кошт свайго абавязку... Гэта несумленна...* Мележ.

ПРЫМАЦЬ НА СВОЙ КОШТ *што.* Гл. прымаць.

КРАЕВУГОЛЬНЫ • **КРАЕВУГОЛЬНЫ КАМЕНЬ** *чаго.* Гл. камень.

КРАЕМ • **КРА́ЕМ ВО́КА** <u>*бачыць, глядзець*</u> і пад. *Акал. Разм.* Крыху, нядоўга, імгненна. **Сін.**: адным вокам (у 1 знач.). *Васіліха краем вока бачыла, як Алёнка на пальчыках ішла да стала.* Кузьмянкоў. *Пазняк глянуў на яго краем вока і пайшоў выконваць фельчарава даручэнне.* Мурашка. *Шафёр краем вока заўважыў яе міжвольны рух, падумаў: «Баіцца, відаць, Феакцістаўна, каб мы не зляцелі з гэтай вузкай, абгладжанай стужкі — дарогі».* Якавенка.

КРА́ЕМ ВУ́ХА. *Акал. Разм.* **1**. Няўважліва, урыўкамі (слухаць каго-н. пры занятасці іншай справай). **Сін.**: адным вухам (у 1 знач.); на палову вуха. *Максім лавіў шафёравы словы краем вуха, а сам думаў пра сваё.* Шамякін. *Пратасевіч Федзевы навіны лавіў краем вуха і адказваў яму коратка і неўпапад.* Васілевіч.

2. Крыху, мімаходам (чуць, пачуць). **Сін.**: адным вухам (у 2 знач.). *Хто гэта званіў? Я чула краем вуха — у госці некага запрашаў?* Гіль. *Пазней Валя краем вуха пачула, што Лукашык быў жанаты.* Дамашэвіч. *Алена краем вуха чула, як горача расказваў Аўгіннін сын маці і другой работніцы, Верцы, пра незнаёмага чалавека.* Стадольнік.

КРАІ • **НА КРАІ́ ГІ́БЕЛІ**. *Акал. Разм.* У непасрэднай блізкасці са смяртэльнай небяспекай (быць, знаходзіцца і пад.). **Сін.**: на краі магілы. *[Нянька:] Няўжо ж ты сэрцам адчуваеш нейкую трывогу? [Кася:] Так, нянечка, я адчуваю, што я на краі гібелі, што скончыцца ўсё няшчасцем!* Галубок. *Маша рызыкавала неаднойчы і разоў колькі была на краі гібелі.* Шамякін.

НА КРАІ́ МАГІ́ЛЫ. *Акал. Разм.* У блізкім да смерці становішчы (быць, адчуваць сябе і пад.). **Сін.**: на краі гібелі. *Такі вобраз вялікага пакутніка і змагара прамільгнуў яшчэ раз перад вачыма Кастуся, калі ён убачыў свайго старэйшага сябра на краі магілы.* Якімовіч. *Толькі на краі магілы яны [мужчыны] выразна ўбачылі: можна ж было распіхваць дзяцей, жанок па сваяках і знаёмых у суседнія вёскі, а самому ісці — куды хочаш.* Карпюк.

НА КРАІ́ СВЕ́ТУ (ЗЯМЛІ́). *Акал. Разм.* Вельмі далёка. **Сін.**: блізкі свет; за дзесятай гарой; за светам; за трыдзевяць зямель; у віру на калу; у чортавых зубах; у чорта на рагах; у чорта ў зубах. *Мусіць, няма страшнейшага, як апынуцца ў такі час не дома. Дзе той Мінск? На краі свету.* Карпаў. *Сем гадоў кручуся, як вуж, на краі свету, па цагліне будуючы сваю рэпутацыю.* Ласкоў. *Вось дык дзіва! Вось дык сустрэча! І дзе? На краі зямлі! Пастой, а як ты тут апынуўся?* Радкевіч.

КРАЙ • **БІЦЬ ЦЕРАЗ КРАЙ**. Гл. біць.

З КРАЮ Ў КРАЙ. Гл. краю.

КРА́Й СВЕ́ТУ <u>чуць, ведаць</u>. *Акал. Разм.* Усюды, вельмі далёка. *Край свету чулі пра Заблоцкага. Ведаюць, што з мылам быў заняўся гэты чалавек. Ведаюць, што не заробак, а ўтрата ў яго на гэтым тавары выйшла.* Калюга. *А думка край свету на хмары ляціць.* Купала.

НА КРА́Й СВЕ́ТУ (ЗЯМЛІ́) <u>ісці (пайсці), ехаць (паехаць)</u> і пад. *Акал. Разм.* **1**. Куды-н. вельмі далёка. **Сін.**: дзе макар козы пасе (у 1 знач.); за блізкі свет; за дзесятую гару; за свет; за свет вочы; куды крумкач касцей не заносіў; куды макар цялят не ганяў (у 1 знач.); к чорту на рогі; у чорта на кулічках. *Думалася, што яны ўцяклі на край свету, дзе няма ні сваіх, ні немцаў, і Півавараў, аддыхаўшыся, сеў на снезе.* Быкаў. *Цяпер успомню, дык саму дзіва бярэ: адкуль у мяне стала адвагі паехаць на край зямлі.* Кудравец.

2. У любое месца, абы-куды. **Сін.**: на ўсе чатыры <бакі>; хоць на край свету. *Бывала, успомню жонку, дзяцей, развярэджуся, так горка стане ад невядомасці, ад журбы, што, здаецца, на край свету пабег бы...* Марціновіч. *[Ганецкі:] Дзеля вас, панна Яніна, я паехаў бы на край свету.* Козел. *[Франэса:] Што вы, што вы, што вы?.. Я гэтак рада... З вамі я на край зямлі ісці гатова...* Бачыла.

НЕПАЧА́ТЫ КРА́Й (ВУ́ГАЛ, КУ́Т) *чаго. Мн. не ўжыв. У безас. ужыв.* Вельмі многа, у вялікай колькасці. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго;* з горла прэ *ў каго;* імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму*

(у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 3 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Работы ў нас з вашым бацькам непачаты край.* Лынькоў. *[Кавальчук:] Праўда, спраў у нас непачаты край, але я веру, хлопцы, што з вамі, калі дружна возьмемся, мы так гаспадарку сваю паставім, што і фермы ў нас будуць найлепшыя, і ўраджаі будуць вялікія, і вёска стане прыгожай, з электрычнасцю.* Макаёнак. *А ў яго быў кут багаты думак розных, спеву, сноў, казак вугал непачаты...* Колас. *І, задаволена ўсміхаючыся, Базыль запэўніваў партыйны сход: — Буду старацца! Працы — кут непачаты.* Ніканові́ч.

ПЯРЭ́ДНІ КРА́Й *чаго. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Кніжн.* Найважнейшы, самы адказны ўчастак чаго-н. *Крытыка — пярэдні край літаратуры.* «ЛіМ». *Пярэднім краем барацьбы стала аднаўленне разбуранай вайной народной гаспадаркі.* «Звязда».

ХАПАЦЬ ЦЕРАЗ КРАЙ. Гл. хапаць.

ХО́ЦЬ НА КРА́Й СВЕ́ТУ *ісці (пайсці), ехаць (паехаць)* і пад. *Акал. Разм.* У любое месца, абы-куды. **Сін.**: на край свету (у 2 знач.); на ўсе чатыры <бакі>. *Ці ж не бачыць яна, што не любіць Васіль сваю Маню! Пазваць, пайсці з ім хоць на край свету, к шчасцю свайму!..* Мележ. — *А ты таксама добры бадзяга,* — *накінулася на яго Аня.* — *Ты сам рад быў бы з дому збегчы хоць на край свету.* Шамякін. *Я, вядома, узгарэўся. Хоць на край свету гатоў паехаць.* Асіпенка. *Куды хочаш, любая, пайду з табой, хоць на край свету.* Сабаленка.

ЦЕ́РАЗ КРА́Й *чаго. У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа, з лішкам. Пра людзей, канкр. ці абстр. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу *<чаго>;* валіцца цераз горла ў *каго;* вышэй вушэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе ў *каго;* з горла прэ ў *каго;* імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго;* не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Галя, Галка мая, пачакай... Пачакай — адваюемся хутка... Будзе шчасця і ў нас цераз край, а цяпер дарагая й мінутка...* Звонак. *Чаго ты, маці, не цярпела: то прыбяры, то падавай! На сонцы млела, у ветры зглела, а*

працы мела — цераз край. Лужанін. *Дыпламаваных настаўнікаў у вёсцы не хапае. Затое ў горадзе, нават самым маленькім, іх — цераз край.* Навуменка.

КРАЙНАСЦІ • **ДА КРА́ЙНАСЦІ**. *Акал. Функц. не зам.* Надзвычайна, у найвышэйшай ступені (напружыць, надакучыць і інш.). *Трохі не месяц брыгада знаходзілася ў беспералынных баях і паходах, і сілы яе былі напружаны да крайнасці.* Шамякін.

КРАЙНІ • **НА КРАЙНІ ВЫПАДАК**. Гл. выпадак.

КРАЙНІМ • **У КРАЙНІМ ВЫПАДКУ**. Гл. выпадку.

КРАЙНЯЙ • **ПА КРАЙНЯЙ МЕРЫ**. Гл. меры.

КРАКАДЗІЛАВЫ • **КРАКАДЗІЛАВЫ СЛЁЗЫ**. Гл. слёзы.
ЛІЦЬ КРАКАДЗІЛАВЫ СЛЁЗЫ. Гл. ліць.

КРАМКА • **КРАМКА ЗАКРЫВАЕЦЦА**. Гл. лавачка.

КРАНАЦЬ • **ЗА ЖЫВОЕ КРАНАЦЬ** *каго.* Гл. браць.
КРАНА́ЦЬ СЭ́РЦА *чыё, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Моцна хваляваць, расчульваць каго-н. **Сін.**: браць за душу; за жывое браць *каго* (у 1 знач.); наступаць на душу *каму. Ці то адбітае горнымі вышынямі сонца слала такія пранозлівыя прамяні, ці то хрыплаваты голас лётчыка так кранаў сэрца — у вачах лейтэнанта раптам блпіснулі слёзы.* Хадкевіч. **КРАНУЦЬ СЭРЦА** *чыё, каго. Зак. Эх, Саханюк, Саханюк! Ты і гарцы мае бярэш, ты і чэсць нашу настаўніцкую бароніш. Ты крануў мае сэрца.* Колас. *Крануў сэрца старога і падарунак Ігната.* Марчук.

КРАНУЎСЯ • **ЛЁД КРАНУЎСЯ**. Гл. лёд.

КРАНУЦЦА • **КРАНУ́ЦЦА З РО́ЗУМУ**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Стаць псіхічна ненармальным, звар'яцелым. **Сін.**: з'язджаць з глузду (у 1 знач.); сесці на каня; сыходзіць з катушак; сыходзіць з кругоў; сыходзіць з поля (у 1 знач.); сыходзіць з розуму (у 1 знач.). *Каб хто пабачыў збоку, то напэўна падумаў бы, што настаўнік крануўся з розуму.* Колас. — *Заўтра раніцай эшалоны кранацца ў дарогу. — Толькі заўтра раніцай?! Вы з розуму кранўліся? Эшалоны павінны быць адпраўлены праз гадзіну, максімум праз дзве!* Лобан.

КРАНУЦЬ • <І> **ПА́ЛЬЦАМ НЕ КРАНУ́ЦЬ (НЕ ЗАЧАПІ́ЦЬ)** *каго. Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не прычыніць ніякай шкоды каму-н., не біць. *Я толькі раз і пасварыўся на Сідорчынага сына, а біць — ніколі і пальцам не крануў.* Крапіва. *Ідзіце. Ніхто вас і пальцам не кране.* Грахоўскі. *Можа, не паверыш, а толькі за ўсё жыццё сваё я нікога пальцам не крануў.* Асіпенка. *Дадзім дакументы — цябе ніхто не кране пальцам.* Баранавых. *Народ зноў гатоў быў рынуцца і змяшаць Бушмара з зямлёй. — Назад! — Пальцам не зачапі яго!* Чорны.
КРАНУЦЬ СЭРЦА *чыё, каго. Зак. да* **КРАНАЦЬ СЭРЦА** *чыё, каго.*

КРАПІЎНАЕ • **КРАПІЎНАЕ СЕМЯ**. Гл. семя.

КРАТАМІ • **ЗА КРА́ТАМІ** <u>*быць, сядзець, аказацца*</u> і пад. *Акал. Разм.* У турме. *Ёсць і за кратамі яшчэ сыны твае, і на выспах катавых, у катаржным палоне.* А.Александровіч. *[Хлопчык] разам з маці сядзеў за кратамі і памёр у турме.* Шкраба.

КРАТАЎ • **З-ЗА КРА́ТАЎ**. *Акал. Разм.* З турмы. *Як расказваў потым бацька, сядзець бы яму ў белапольскай турме яшчэ шмат гадоў, каб не сябры: вырвалі яны яго з-за кратаў і*

тайком праз мяжу ў Савецкую краіну пераправілі. Якімовіч. *Кастусь Каліноўскі з-за кратаў пісаў свае шчырыя словы-агні, змагацца ён зваў супраць катаў.* Хведаровіч.

КРАТЫ • **ЗА КРА́ТЫ** *садзіцца, пасадзіць* і пад. *Акал. Разм.* У турму. *[Капітан:] Паклічу канваіра, на год, на два за краты адвяду.* Куляшоў.

КРАЮ • **АД (З) КРА́Ю ДА КРА́Ю**. *Акал. Функц. не зам.* У розных кірунках, усюды, з аднаго канца да другога. **Сін.**: з канца ў канец; з краю ў край; удоўж і ўпоперак (у 1 знач.). *Сівыя хвалі каласістага жыта хадзілі па полі ад краю да краю, падступаючы да самых агародаў маленькай вёскі.* Самуйлёнак. *Хмары неба ўсцілалі мо тысячу раз, перуны білі з краю да краю...* Купала.

З ГАЛОДНАГА КРАЮ <ПРЫЕХАЎ>. Гл. прыехаў.

З КРА́Ю Ў КРА́Й. *Акал. Функц. не зам.* З аднаго канца ў другі, усюды, у розныя напрамкі, у розных напрамках. **Сін.**: ад краю да краю; з канца ў канец; удоўж і ўпоперак (у 1 знач.). *І па сённяшні дзень восень жару не можа пагасіць на зямлі, ходзіць з краю ў край...* Танк. *Маладосць з краю ў край мяне весела кідала...* Панчанка.

КАНЦА І КРАЮ НЕ ВІДАЦЬ *чаму*. Гл. відаць.

ХАТА З КРАЮ. Гл. хата.

КРОІЦЬ • **КРО́ІЦЬ СЭ́РЦА** *каму, чыё. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Выклікаць вялікі душэўны боль, пакуты. **Сін.**: вымотваць жылы (у 2 знач.); вымотваць кішкі *каму* (у 1 знач.); гнаіць душу *чыю, каму;* разануць <нажом> па сэрцы *каго;* раздзіраць душу *каму, чыю;* рваць душу *чыю, каму;* рэзаць па жывому (у 2 знач.); рэзаць сэрца *каму;* сушыць сэрца *чыё, каму;* цягнуць душу *з каго;* цягнуць за душу *каго.* — *Не крой ты майго сэрца, Анежка! — крычаў ён [Петрас], грукаючы па стале.* Броўка. *Наш запал і гарт юнацкі вам [панам] сягоння сэрца кроіць.* Крапіва. *Ганна ідзе шукаць бацьку. Паміж імі адбываецца дыялог, які рве душу, кроіць сэрца сваёй трагічнай, нявыдуманай праўдзівасцю.* Шкраба.

КРОК • **АДЗІ́Н КРО́К** *ад чаго да чаго. У знач. вык. Разм.* Не так далёка, вельмі блізка. **Сін.**: за два крокі *ад каго, ад чаго;* за плячамі *каго, у каго* (у 2 знач.); не за гарамі (у 1 знач.); пад бокам (у 1 знач.); пад рукамі (у 2 знач.); пад рукой (у 2 знач.); пад <самым> носам *у каго, чым, каго;* перад вачамі *<чыімі>;* перад носам *<каго, чым>;* рукой падаць *да чаго. Ад упраўлення трэста да завадской пляцоўкі быў адзін крок, і Лесавец наважыўся пайсці туды.* Хадкевіч. *Вось і атрымліваецца, што ад алкагольнай разбэшчанасці — усяго адзін крок да белай гарачкі, дзікіх галюцынацый і, як бачым, да цяжкага злачынства.* «Вожык».

КРО́К ЗА КРО́КАМ. *Акал. Функц. не зам. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. незак. тр.* **1**. Паступова, няўхільна. **Сін.**: час ад часу (у 2 знач.). *Міхал станоўка, ненарокам ішоў да мэты крок за крокам.* Колас. *[Гарлахвацкі:] Прыведзеныя ў сістэму, гэтыя астаткі абазначаюць сабою тую цудоўную, ні з чым не параўнальную лесвіцу Дарвіна, па якой на працягу соцень мільёнаў год зямное жыццё ўзбіралася крок за крокам усё вышэй і вышэй...* Крапіва.

2. Паслядоўна, адно за другім. *Наша краіна крок за крокам праводзіць сваю мірную палітыку.* «Звязда». *Спасылаючыся на запісы ў дзённіку, Максім Лужанін крок за крокам узнавіў гісторыю стварэння «Адплаты».* Казека.

КРО́К НАПЕ́РАД *<які>. Мн. не ўжыв. Часцей вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Дасягненне, прагрэс у якой-н. справе. *Гэта аповесць для Сяргея Знаёмага ёсць немалы крок наперад.* Чорны. *Гэта быў ужо значны крок наперад па*

шляху расследавання, але ж адказу на самае галоўнае пытанне яшчэ не даваў. «Полымя». *З адной п'есай тэатр робіць крок наперад у асэнсаванні праблемы жыцця, з другой, бывае, адступае на крок у майстэрстве.* «ЛіМ».

НІ НА КРО́К. *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* **1**. Нават на самую малую адлегласць (не адступаць, не адыходзіць і пад. ад каго-, чаго-н.). *Маленькі жвавы правадыр ні на крок не адступаў ад дзеда і штохвіліны спаглядаў на яго збялелы твар, як бы жадаючы згадаць наперад кожную думку старца.* Галубок. *Цяпер жа Казіміру трэба было глядзець дачку, якая ні на крок не адыходзіць ад яго.* Жычка. *[Ермакоў:] Дай мне слова: я складу галаву — ты будзеш стаяць, ты загінеш — я не адступлю ад сцен крэпасці ні на крок!* Губарэвіч.

2. Зусім, ніколькі (не адступаць ад чаго-н., не набліжацца да чаго-н.). *Акуратны службіст на рабоце, так і тут, пры Камітэце, Нестар ні на крок не адступаў ад наказаў Варшавы...* Якімовіч. *Трэба пакуль што самім прымаць нейкае рашэнне. І такое, каб ні на крок не адступаць ад дэкрэтаў рэвалюцыі.* Грахоўскі. *[Агееў] перакапаў кубаметры зямлі, але ні на крок не наблізіўся да рашэння сваёй загадкі, нічога не давёў да канца.* Быкаў.

ПЕРШЫ КРОК <*у чым, чаго*>. Гл. крокі.

ШТО́ НІ КРО́К. *Акал. Разм. Ужыв. пры дзеясл. незак. тр.* У розных мясцінах, усюды і пастаянна. **Сін**.: на кожным кроку; усю дарогу. *Скалы, лес, азёры, скалы ў непаўторным спалучэнні што ні крок мяне спынялі шматкалёрным сваім бляскам, шматгалосым сваім шумам.* Танк. *Зруйнаванняў сляды — што ні крок.* Звонак. *Глеба тут вязкая і багністая. Што ні крок — ямы, калдобіны, глыбокія лужыны. Машына спыняецца кожную хвіліну.* В.Вольскі.

КРОКАМ • **КРОК ЗА КРОКАМ**. Гл. крок.

КРОКАМІ • **СЯМІМІ́ЛЬНЫМІ КРО́КАМІ** <u>ісці, рушыць, набліжацца</u> і пад. *Акал. Функц. не зам.* Вельмі хутка. Пра развіццё чаго-н. *Кожны думаў, відаць, цяпер: «Ну, цяпер навука рушыць сямімільнымі крокамі...»* Дамашэвіч. *[Шаркун:] Ідзём наперад! Сямімільнымі крокамі ідзём наперад. Толькі паспявай!* Васілеўскі.

КРОКАЎ • **З ПЕ́РШЫХ КРО́КАЎ (З ПЕ́РШАГА КРО́КУ)** <*чаго*>. *Акал. Функц. не зам.* *З самага пачатку якіх-н. дзеянняў, якой-н. дзейнасці. З першых крокаў сваёй творчасці Я.Купала марыў «з цэлым народам гутарку весці», быць вестуном яго надзей і спадзяванняў.* Шкраба. *Маладых і трэба якраз з першых крокаў папраўляць.* Грахоўскі. *«Дзяўчаты, чаму [звальняецеся]?» Маўчаць. Паглядаюць адна на адну, паціскаюць плячыма. Вось табе і маеш загадку. З першага ж кроку...* Палтаран.

КРОКІ • **ЗА ДВА́ КРО́КІ** *ад каго, ад чаго. Акал. Разм.* Зусім блізка, амаль побач. **Сін**.: адзін крок *ад чаго да чаго;* за плячамі *каго, у каго* (у 2 знач.); не за гарамі (у 1 знач.); пад бокам (у 1 знач.); пад рукамі (у 2 знач.); пад рукой (у 2 знач.); пад <самым> носам *у каго, чым, каго;* перад вачамі <*чыімі*>*;* перад носам <*каго, чым*>*;* рукой падаць *да чаго. Саладоўні і мядоўні, тут жа, за два крокі ад карчмы, выраблялі дабрэнны напітак, які не мог тут доўга трымацца ў запасе.* Чорны. *Раптам Карпаўна ўздрыгнула ад нечаканасці, — за два крокі ад лаўкі, на якой яна сядзела, стаяў нямецкі афіцэр з вялізнай аўчаркай на ланцужку.* Краўчанка. *Бацька Ленкі толькі што быў тут, у нашым двары, за два крокі... Дзе яго шукаць цяпер? Дзе?* Шамякін.

ПЕ́РШЫЯ КРО́КІ (ПЕ́РШЫ КРО́К) <*у чым, чаго*>. *У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Самы пачатак якіх-н. дзеянняў, якой-н. дзейнасці. *Лепш памарудзіць, але зрабіць*

гладка і акуратна. Цяжэй за ўсё зрабіць першыя крокі... Колас. *Заняткі ў клубе «Каласок», удзел у самаабслугоўванні, пасільная праца на прышкольным участку — першыя крокі ў прафарыентацыі і працоўнай загартоўцы.* «Настаўн. газ.» *Моцна трымаючы дзвюма рукамі вязанку, ён закінуў яе наперад, а потым падцягнуўся да яе ўсім целам. Першы крок быў зроблены.* Маўр. *Зроблены першыя крокі самастойнага жыцця, а гэта многае значыць.* Дамашэвіч.

КРОКУ • **З ПЕРШАГА КРОКУ** <*чаго*>. Гл. крокаў.

<I> КРОКУ СТУПІЦЬ *не можа* і пад. Гл. ступіць.

НА КО́ЖНЫМ КРО́КУ. *Акал. Функц. не зам. Ужыв. пры дзеясл. незак. тр.* Усюды і пастаянна. **Сін.**: усю дарогу; што ні крок. *Народ ужывае прыказкі на кожным кроку...* Крапіва. *На кожным кроку мы сустракаемся з праявамі ўсенароднай цікавасці да кніг.* «Настаўн. газ.» — *Вось, каб яшчэ арэхаў знайсці!.. — Разласаваўся, — усміхнуўся Віктар. — Не на кожным кроку гэта здараецца, браток ты мой.* Маўр.

НЕ ДАВАЦЬ КРОКУ СТУПІЦЬ *каму*. Гл. даваць.

НЕ СТУПІЦЬ КРОКУ. Гл. ступіць.

НІ КРО́КУ. *Вык. Функц. не зам.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не рухацца ў якім-н. напрамку. Загад, каманда каму-н. **Сін.**: ні з месца (у 1 знач.). *[Ермакоў:] А вы — ні кроку назад! [Наганаў:] Ёсць!* Губарэвіч.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Быць у тым са-мым становішчы, не рухаючыся. **Сін.**: ні з месца (у 2 знач.); ні тпру ні ну (у 1 знач.). *[Конь] пхнуўся, цягнуўся, — нарэшце як стаў, далей ні кроку — трасецца. Як яго Сцёпка ні гнаў-паганяў, хоць ты забі — ані з месца!* Купала.

КРОПЕЛЬКІ • **<I> КРОПЕЛЬКІ ПАБРАЎ** *чые, каго, у каго, з каго.* Гл. пабраў.

НІ КРОПЕЛЬКІ. Гл. кроплі.

КРОПЕЛЬКУ • **НІ НА КРОПЕЛЬКУ**. Гл. кроплю.

КРОПКА • **КРО́ПКА ПАСТА́ЎЛЕНА**. *У безас. ужыв. Функц. не зам.* Завершана, скончана што-н. **Ант.**: лёд крануўся. *Калі выдавалі грошы, у мяне запыталі, ці хачу я ведаць, хто новы гаспадар машыны. Я не захацеў гэтага ведаць. Яшчэ пацягне паглядзець на яе — навошта вярэдзіць сэрца?! Пастаўлена кропка, дык няхай і стаіць!* Шахавец. *Адаслаўшы заяву ў кіраўніцтва чыгункі, Прыстром выразна адчуў: на ўсім мінулым.. пастаўлена значная, грубая кропка.* Шынклер. *Я заўтра ж паеду да мамы... Я прымушу яе апамятацца. Яна, мабыць, думае, што напісала пісьмо і на гэтым пастаўлена кропка.* Хадкевіч.

КРО́ПКА Ў КРО́ПКУ (КРО́ПЛЯ Ў КРО́ПЛЮ). *Мн. не ўжыв. Акал. Разм.* **1**. Абсалютна дакладна. **Сін.**: цот у цот (у 1 знач.); цюцелька ў цюцельку (у 1 знач.). *Пераносу ў твор, ды яшчэ кропка ў кропку, усіх перыпетый і акалічнасцей у паводзінах і ў абставінах жыцця — вось гэтага якраз не даруе ні жыццё, ні мастацтва.* Лужанін. *[Чыноўнік] і цалуе, небараку, толькі ў планавым парадку, акурат, кропка ў кропку па раскладу... Ну, якую ж дасі раду? Бюракрат!* Крапіва. — *А гадзіннік, нябось, крыху кламіць?.. — Учора адвячоркам звяраўся на пошце: кропля ў кроплю з паштовым.* Гартны.

2. Акурат, якраз, вельмі моцна (падобны, супадае і пад.). **Сін.**: рыхтык у рыхтык; як дзве кроплі вады. *Лабановіч заўважыў, што калі Надзея дажыве да яе гадоў, дык кропка ў кропку будзе подобна да маці.* Колас. *Адным разам Рыгор увайшоў у вагон, каб ехаць у горад, як перад ім ачулася дзяўчына, ну кропка ў кропку — Ганна.* Гартны. *[Пфайфель] перад самаю той вайной памёр. А гэты, што ішоў цяпер вуліцай, кропля ў кроплю — той.*

Чорны. *Калі ўжо быць падобным на Баброва — дык да канца, кропля ў кроплю, як кажуць.* Гамолка.

КРОПКІ • Зрушыць, зрушыцца **З МЁРТВАЙ КРО́ПКІ**. *Акал. Функц. не зам.* Са стану нерухомасці, нязменнасці. **Ант.**: на мёртвай кропцы. *Зрушылася з мёртвай кропкі і застарэлае пытанне аб прэстыжнасці інжынернай працы.* «Звязда». *Здавалася, можна ўздыхнуць з палёгкай. Справа як быццам зрушыла з мёртвай кропкі.* «Вожык».

КРО́ПКІ НАД «І» ПАСТА́ЎЛЕНЫ *дзе. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Няма нічога нявысветленага, усё даведзена да лагічнага канца. *Не, Антон Платонавіч не збіраўся пісаць пра самога геніяльнага мастака. Тут ужо кропкі над «і» пастаўлены.* «ЛіМ». *Трэба яшчэ напісаць эпілог, бо [у паэме].. не пастаўлены кропкі над «і».* Колас.

СТАВІЦЬ КРОПКІ НАД «І». Гл. ставіць.

КРОПКУ • **БІЦЬ У АДНУ КРОПКУ**. Гл. біць.

КРОПКА Ў КРОПКУ. Гл. кропка.

СТАВІЦЬ КРОПКУ *на чым, над чым, у чым.* Гл. ставіць.

КРОПЛІ • **ДА АПО́ШНЯЙ КРО́ПЛІ (КА́ПЛІ) КРЫВІ́** біцца, змагацца, абараняць і інш. *Акал. Функц. не зам.* Ахвяруючы ўсім, не шкадуючы свайго жыцця. **Сін.**: не на жыццё, а на смерць (у 1 знач.). *Хай ведае Доўбар-Мусніцкі і ўся яго хеўра, што мы да апошняй кроплі крыві будзем біцца за савецкую ўладу, за сваю справу.* Галавач. *Сцяпан цяпер да апошняй кропкі крыві абараняў бы гэты прыгожы куток.* Чарнышэвіч.

НІ КРО́ПЛІ (НІ КРО́ПЕЛЬКІ, НІ КА́ПЛІ, НІ КА́ПЕЛЬКІ). *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Зусім, нколькі (не мець, не адчуваць, не баяцца і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на кроплю; ні на макава зерне; ні на макулінку. *[Андрэй:] Ёсць у мяне бацька й маці, а ўсё ж не люб мне дом. Калі ў войска ішоў, не адчуваў ні кроплі жалю па ім, бо ўсё там было не па майму нораву.* Галавач. *[Жаночы голас:] Ах! Ён такі няздольны! У яго няма ні кроплі таленту!* В.Вольскі. *Паддубны ціхенька смяяўся і гаварыў. — Каб мы так баяліся, як ты кажаш, то паны нас ні кропелькі не баяліся б.* Пестрак. *[Карнейчык:] Я гэту дружбу трынаццаць год насіў у сваіх грудзях, не растраціўшы ні каплі.* Крапіва. *За дзесяць гадоў нашы падапечныя ні капелькі не пастарэлі.* «Полымя».

Падобны **ЯК (НІБЫ́) ДЗВЕ́ КРО́ПЛІ ВАДЫ́ (РАСЫ́)**. *Акал. Разм.* Вельмі моцна, абсалютна. **Сін.**: кропка ў кропку (у 2 знач.); рыхтык у рыхтык. *[Туляга:] Але вы не ведаеце, што гэты палкоўнік быў падобны на мяне як дзве кроплі вады.* Крапіва. *Нехта сказаў жарт, які потым доўга паўтаралі: гэтая лялька, маўляў, як дзве кроплі вады падобная на Нэлку...* Гігевіч. *Коля ж пісаў у пісьме, што Алежка ўдаўся ў дзядулю, падобны на яго «як дзве кроплі расы».* І.Капыловіч. *Побач сядзелі нібы дзве кроплі расы падобныя дзяўчаты.* Кузьмянкоў.

ЯК У КРО́ПЛІ ВАДЫ́. *Акал. Функц. не зам.* Абсалютна дакладна і аднолькава (адлюстравацца, бачыць і пад.). *Вёска свету невядомая, але ў ёй як у кроплі вады адлюстраваны лёс беларускага народа, яго гераічная барацьба з фашысцкімі захопнікамі.* «Настаўн. газ.» *Для тых эпічных абагульненняў, якія вабілі, жывілі яго [К.Чорнага] замыслы, па яго ўласным прызнанні, яму хапіла б на ўсё жыццё адных Цімкавіч і цімкаўцоў, нават адной

сям'і, у гістарычным радаслоўі якой як у кроплі вады ён бачыў цэлы акіян народнага жыцця. Вітка.

КРОПЛЮ • **КРО́ПЛЮ ЗА КРО́ПЛЯЙ.** *Акал. Разм.* Паступова, патроху, павольна. *Бязлітасная хвароба сушыць дзяўчыну, кроплю за кропляй адбірае жыццё.* Кудраўцаў.

КРОПЛЯ Ў КРОПЛЮ. Гл. кропка.

НІ НА КРО́ПЛЮ (НА КРО́ПЕЛЬКУ). *Акал. Разм. Ужыв. у адмоўн. ск.* Зусім, ніколькі (не верыць, не мецъ, не адчуваць і пад.). **Сін.**: на волас (у 2 знач.); на <ломаны> грош; на макулінку (у 2 знач.); на мезены палец; на панюх табакі (у 2 знач.); на сіні пазногаць (у 2 знач.); на шэлег (у 2 знач.); ні божа мой; ні грама; ні каліва; ні кропкі; ні на <адзін> шэлег (у 1 знач.); ні на волас; ні на грам (у 1 знач.); ні на гран; ні на грош; ні на ёту; ні на каліва; ні на макава зерне; ні на макулінку. *Якой-небудзь віны або нават няёмкасці ў адносінах да гэтага Пётры Рыбак не адчуваў ні на кроплю...* Быкаў. *Толькі я.. не веру яго словам ні на кроплю.* Шашкоў. *Як пабудавалі, абсталявалі гэтую школу, у навучанні перайшлі на новыя праграмы, звыкліся крыху, дык здавалася: неўзабаве павінна палягчэць, быць больш вольнага часу. Ажно ні на кропельку не палягчэла.* Далідовіч.

КРОПЛЯ • **КРО́ПЛЯ (КА́ПЛЯ) У МО́РЫ** *<чаго>. Мн. не ўжыв. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі нязначная колькасць у параўнанні з чым-н. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго;* з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; курам на смех (у 3 знач.); на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на капейку; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што;* на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго;* раз-два і ўсё *каго, чаго;* як кату; <як> кот наплакаў *каго, чаго;* як старой бабе сесці. *Як адыходзілі вечарам з жніва — убачылі, што нажатае жыта — кропля ў моры ўсяго жытняга палетка.* Чорны. *Усё гэта можна, але што з таго? Без агульнага паўстання — гэта кропля ў моры. А паўстанне зараз ужо немагчыма.* Пестрак. *Я іменна з катэгорыі тых, для каго кручок — капля ў моры...* Колас.

КРОПЛЯ Ў КРОПЛЮ. Гл. кропка.

КРОПЛЯЙ • **КРОПЛЮ ЗА КРОПЛЯЙ.** Гл. кроплю.

КРОПЦЫ • **НА МЁРТВАЙ КРО́ПЦЫ** <u>*быць, заставацца*</u> і пад. *Вык. і акал.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. У ранейшым стане нерухомасці, нязменнасці. **Ант.**: з мёртвай кропкі. *Многа было падобных прапаноў. А ў майстра на ўсё свая думка. Вось і заставаліся ўсе пытанні на мёртвай кропцы.* «Звязда».

КРОЎ • **БЛАКІ́ТНАЯ КРО́Ў.** *Мн. не ўжыв. Устар. У ролі розных чл. ск. Разм.* Чалавек дваранскага паходжання. **Сін.**: белая костка. **Ант.**: чорная костка. *Па мордзе відаць, што блакітнай крыві. Якая-небудзь Ляхвіцкая ці Ляхавіцкая.* Лобан. — *Каго ты з сябе разыгрываеш? — Дэндзі лонданскага... Блакітную кроў.* Міська. *Я — галяк. Яна таксама бедная, але яна з ліку старэйшых родаў, блакітная кроў, гордая слава бясконцых пакаленняў за плячамі.* Караткевіч.

ЗАЛІВАЦЬ КРОЎ ЗА СКУРУ *каму.* Гл. заліваць.

КРО́Ў АД КРЫВІ́. *Мн. не ўжыв. Вык. і азн. Функц. не зам. Узнёсл.* **1.** *каго, чыёй.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Роднае дзіця. Пра кроўную роднасць. **Сін.**: косць ад косці (у 1 знач.); плоць ад плоці (у 1 знач.); плоць і кроў (у 1 знач.). *Язэпу ўпершыню да ламаты ў скронях стала шкада гэтага дзіцяці, ягонага, кроў ад крыві, плоць ад плоці.* Асіпенка.

2. *каго, чыёй, чаго.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Спараджэнне, дзецішча каго-, чаго-н. Пра ідэйную роднасць. **Сін.**: косць ад косці (у 2 знач.); плоць ад плоці (у 2 знач.); плоць і кроў (у 2 знач.). *Гук слова роднага... Ды гэта ж ты і ёсць пах хлеба жытняга... То ж Беларусь — Айчына, а я — твой сын, ад косці косць, кроў ад крыві тваёй, мая Айчына.* Дзяргай. *Як жа не спяваць пра іх, герояў, кроў ад крыві, косць ад косці народа, як жа не аплакваць іх лірнаю слязой?* Пестрак. *Не можа быць! Бабейка, кроў ад крыві, косць ад косці мужыцкай, як ён сам любіў гаварыць пра сябе, — каб ён падпаліў хлеб?* Хадкевіч.

КРОЎ АДХЛЫНУЛА (АДЫШЛА́, АДЛІЛА́) АД ТВА́РУ *чыйго, у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. збялееў, пабляднеў з якой-н. прычыны. **Ант.**: кроў кінулася ў твар *каму, каго;* кроў прылівае да твару *чыйго, каму. Кроў адхлынула ў яе [Парасkі] ад твару, і, як выбеленая вапнаю, нерухома глядзела яна проста на пана.* Нёманскі. *Калі Васіль Пятровіч перамагаў ваганні, наважваўся на нешта адно, ён бляднеў. Так і цяпер — кроў адхлынула ад яго твару.* Карпаў. *Хто там спыніўся ля яго двара? Ён [Патапчык] убачыў асядланага каня, аднаго, а потым і другога. Кроў адышла ад твару. Слабасць і млявасць пацяклі па жылах.* Чарнышэвіч. *— Ма-ма! — тоненькім голасам паўтарыў хлопчык... Кроў адліла ад Хрысцінінага твару... Яна ледзь не страціла прытомнасць, пачуўшы гэтае забытае слова.* Каліна.

КРО́Ў ГАРЫ́ЦЬ *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае ў сабе багацце сіл, энергіі. **Сін.**: кроў кіпіць *у каго, чыя* (у 1 знач.). *А як пойдуць яны [дзяўчаты] у скокі — кроў гарыць, ну, любата!* Колас. *У мяне гарыць кроў... Я хачу, каб нешта крышыць, ламаць...* Зарэцкі.

КРО́Ў ГАРЫ́ЦЬ У ЖЫ́ЛАХ *чыіх. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. ахоплены парывам пачуццяў, адчувае моцнае хваляванне, захапленне і пад. **Сін.**: кроў кіпіць *у каго, чыя* (у 2 знач.). *Нярадаснае жыццё яе [Яніны] з Антосем Салаўём. Якая гэта пара, калі ў яе жылах кроў гарыць, як агонь, а ў яго лёд на душы і на сэрцы.* Мурашка.

КРО́Ў ЗАКІПЕ́ЛА *чыя <каго>. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. стаў вельмі ўзбуджаны, усхваляны, ахоплепны парывам пачуццяў. *Ахапіла злосць асілка, закіпела яго кроў.* Якімовіч.

КРО́Ў ЗА КРО́Ў. *У знач. ск. Функц. не зам.* Адплата забойствам за забойства. *Людзі слухалі паказанні, і твары іх камянелі, сухімі, калючымі рабіліся вочы. Прысуд ворагам быў кароткі: кроў за кроў!* Лынькоў. *Ёсць страшны і грозны, нібы клятва святая, нянавісці лозунг: кроў за кроў!* Панчанка.

КРО́Ў З МАЛАКО́М. *Мн. не ўжыв. Вык. і азн. Адабр.* **1.** Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Здаровы, моцны, у росквіце. *Антось — мужчына высокі і плячысты, пад дзевяноста кілаграмаў. Як кажуць, кроў з малаком.* Супрунчук. *У цябе вунь ужо і скроні — як зазімак, пасівелі. А памятаю, з Мінска прыехаў — кроў з малаком.* «Полымя».

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі прыгожы. Звычайна пра жанчыну. **Сін.**: хоць вады напіся; як макаў цвет. *А, чорт... Якая прыгожая, кроў з малаком. Не ведаю, як ты, а я зразу б укахаўся ў яе.* Галавач. *— Дзяўчынка, мне, калі ласка, два кілаграмчыкі апельсіну, — ласкава папрасіў я маладзенькую, кроў з малаком, прадаўшчыцу.* Лазуркін.

3. Ужыв. пры дзейн., выраж. наз. *твар, шчокі* і пад. Свежы, румяны. *Бывала, выпрастаюся — дзяцюк, як жэрдка: тонкі, высокі твар — кроў з малаком.* Цётка. *Бог даў ёй дочку Тадорку, вясёленькую, маўляў, зорку, проста матчын ненагляд! Кроў з малаком яе шчочкі...* Дунін-Марцінкевіч.

КРÓЎ З НÓСА. *Акал. Праст. Часцей ужыв. пры дзеясл.-вык. зак. тр.* Абавязкова, нягледзячы ні на што, пры любых умовах. **Сін.**: любой цаной; <усімі> праўдамі і няпраўдамі; хоць з калена выламі; хоць <ты> лопні (у 2 знач.); што б там ні было. *[Перагуд:] Не, таварыш маёр! Кроў з носа, а загад ваш я выканаю!..* Крапіва. *І вось бацька ўзяўся будаваць хату. А нам усім сказаў, што кроў з носа, а зімаваць будзем у новай, хопіць, нажыліся ў старой.* Быкаў. *Слоў на вецер не кідайце, а калі ўжо што намечана, то кроў з носа, а каб было зроблена.* Палтаран. *За муку, за прастоі млына ты адказваеш. Кроў з носа, а... Помні!.. Ідзі...* Карамазаў.

КРÓЎ ІГРÁЕ (ЗАЙГРÁЛА) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. ахоплены парывам пачуццяў, вельмі ўзбуджаны. **Сін.**: кроў гарыць *у каго* (у 2 знач.); кроў кіпіць *у каго, чыя* (у 2 знач.). *Нептун з прыгожанькай наядай пайшоў упрысядку казака; нябось, і ў старога гада кроў грае, як і ў дзецюка.* «Тарас на Парнасе». *[Валя:] Што восень! Восень яшчэ далёка, а цяпер вясна, сама што кроў грае.* Крапіва. *Сталы чалавек, дачок замуж адправіў, і раптам кідае жонку, сям'ю і ідзе немаведама куды... Закруціла нешта ў мазгах, кроў зайграла. На маладое пацягнула.* Кудравец.

КРÓЎ КÍНУЛАСЯ (ХЛЫ́НУЛА, УДÁРЫЛА) У ТВÁР *каму, каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. пачырванеў ад збянтэжанасці, сораму і пад. **Сін.**: кроў прылівае да твару *чыйго.* **Ант.**: кроў адхлынула ад твару *чыйго, у каго. Адчуваючы, што ўся кроў кінулася яму ў твар, ён [Андрэй] падышоў да Галіны Іванаўны і зрабіў чарговае глупства: пацалаваў ёй руку.* Караткевіч. — *Кажы, кажы... Ну і што? Што далей?.. — кроў хлынула ў твар Петруся Саўчыка, і сэрца сціснулася ў грудзе...* Каваль. *Веры зрабілася горача. Кроў ударыла ў твар. Добра, што ў гэты час пагасла святло.* Шамякін.

КРÓЎ КІПІ́ЦЬ (КІПÉЛА) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* **1.** Хто-н. адчувае ў сабе шмат сіл, энергіі. **Сін.**: кроў гарыць *у каго. Каб вырас я настойлівым, упартым, Радзіма, нахіліўшыся над партай, цяжкаму рамяству мяне вучыла — тварыць і жыць. І кроў кіпела...* Панчанка.

2. Хто-н. ахоплены парывам пачуццяў, вельмі ўзбуджаны, усхваляваны і пад. **Сін.**: кроў іграе *ў каго. Раскажу цяпер я вам пра глыбокі гэты шрам, што дастаў я праз дзяўчыну. Вось цяпер, сказаць-прызнацца, кроў не так ужо кіпіць. Так, вы можаце смяяцца, калі хочаце, і кпіць.* Крапіва.

КРÓЎ ЛЕДЗЯНÉЕ *ў каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае моцны жах, страх. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго;* вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя;* душа ў пяткі <схавалася> *у каго;* калені дрыжаць *у каго;* кроў у жылах стыне *ў каго;* мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй;* мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім;* неба з аўчынку здаецца *каму;* паджылкі трасуцца *ў каго;* скура шэрхне *на кім, у каго;* сэрца абрываецца *ў каго, чыё;* сэрца ледзянее *ў каго;* у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. Ледзянее кроў, калі я думаю, што гэтыя адборныя фашысцкія галаварэзы могуць апынуцца там, дзе жыве Саша.* Шамякін. *Ледзянее кроў, калі падумаеш, што там жа галовы людцы кладуць!..* Савіцкі.

КРÓЎ ЛЬÉЦЦА (ЛІÉЦЦА, ЛІЛÁСЯ, ПРАЛЬÉЦЦА) *дзе, чыя, за каго, за што. У безас. ужыв. Функц. не зам.* Гінуць, паміраюць, пакутуюць людзі, абараняючы каго-, што-н. *Там кроў льецца, там за волю барцы на вісельню ідуць...* Купала. *З усёй вастрынёй устае пытанне, каму патрэбна гэта вайна, за чые інтарэсы льецца народная кроў.* Чорны. *129 год назад, якраз гэтаю парою, на пачатку восені, успомніў гісторыю Клімёнак, тут [на Барадзінскім полі] таксама лілася кроў.* Дамашэвіч. — *Нічога ў Антаніны не вый-*

шла. — Так то яно так, але многа пральецца крыві, — задуменна вымавіў Краеўскі. Гурскі.

КРО́Ў ПРЫЛІВА́Е (ПРЫЛІЛА́) ДА ТВА́РУ *чыйго, каму. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. чырванее ад збянтэжанасці, сораму і пад. **Сін.**: кроў кінулася ў твар *каму, каго.* **Ант.**: кроў адхлынула ад твару *чыйго, у каго. Кроў прылівае да Міцевага твару, перахоплівае дыханне.* Навуменка. *Матчынаму сэрцу стала так балюча-балюча, нібы хто сціснуў яго жалезнымі абцугамі. Уся кроў прыліла да твару...* Лынькоў.

КРО́Ў УДА́РЫЛА Ў ГАЛАВУ́ *каму. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. моцна ўсхваляваўся, узрушыўся. *Максім адчуў, як кроў ударыла ў галаву, быццам звычайная гісторыя з малапрыкметным домам раптам закранула яго ўласны лёс.* Шамякін. *Кроў ударыла Міхалу ў галаву. Але, стрымаўшыся, ён як мага спакойней адказаў: — Вывад? Вывад просты — значыцца, вайна ішла не толькі на фронце.* Карпаў.

КРО́Ў У ЖЫ́ЛАХ СТЫ́НЕ (ЗАСТЫ́ЛА) *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае моцны жах, страх. **Сін.**: аслаблі гайкі *ў каго, чые* (у 1 знач.); валасы становяцца дыбам *у каго;* вочы на лоб лезуць *у каго* (у 2 знач.); душа ў пятках *у каго, чыя;* душа ў пяткі <схавалася> *у каго;* калені дрыжаць *у каго;* кроў ледзянее *ў каго;* мароз па скуры <прабягае> *у каго, каго, чыёй;* мурашкі бегаюць па целе *ў каго, каго, чыім;* неба з аўчынку здаецца *каму;* паджылкі трасуцца *ў каго;* скура шэрхне *на кім, у каго;* сэрца абрываецца *ў каго, чыё;* сэрца ледзянее *ў каго;* у пяткі кальнула *каму, каго* (у 1 знач.); <усе> блохі падохлі *ў каго. Ён хоча жыць... Прэч, цені мроку! Там сэрцу цяжка, цёмна воку... І гэта там ён адпачне?! О, не! І кроў у жылах стыне, і сэрца ў страсе замірае, і пот халодны выступаў.* Колас. *А цяпер куды ні кіне дзед пагляд сваіх вачэй, ажно кроў у жылах стыне, боль як вуглем пячэ.* Астрэйка. *— Та-та-та-та-тра... — жартаваў недзе кулямёт. У Крушынскага кроў застыла ў жылах. Ён пачаў туліцца да дрэў маленькага скверыка.* Бядуля.

<u>Чыя, якая</u> **КРО́Ў ЦЯЧЭ́ (ПЛЫВЕ́) У ЖЫ́ЛАХ (ВЕ́НАХ)** *чыіх, каго. У безас. ужыв. Функц. не зам.* **1**. Хто-н. паходзіць з якога-н. роду, народа, часу і пад. *Полацкія баяры ўратавалі Таўцівілавага сына, у жылах якога цякла полацка-літоўская кроў, пераправілі яго ў Ноўгарад.* Далідовіч. *У жылах яго плыла кіпучая кроў слаўных лесаўчыкоў — брагінскіх і пінскіх казакоў.* Ластоўскі.

2. У кім-н. выяўляецца характар каго-н., схільнасць да чаго-н. *[Мікіта:] І гэтае, меджду протчым, здарэнне пераканала мяне, што кроў свабодных прафесій у маіх жылах яшчэ не цячэ і што мае праўдзівае прызванне вось у чым: паперы, паперы і паперы.* Купала. *Ганна — «небяспечная, гарачая», у яе жылах цячэ бунтарская кроў.* «ЛіМ». *Няхай жа заўсёды ў нашых жылах цячэ яе [Рагнеды] палымяная кроў...* «Маладосць».

ЛЕДЗЯНІЦЬ КРОЎ *чыю.* Гл. ледзяніць.

ЛЕДЗЯНІЦЬ КРОЎ У ЖЫЛАХ *чыіх.* Гл. ледзяніць.

ЛІЦЬ КРОЎ. Гл. ліць.

ПІЦЬ КРОЎ *з каго, чыю.* Гл. піць.

ПЛОЦЬ І КРОЎ *чыя, каго.* Гл. плоць.

ПСАВАЦЬ КРОЎ *каму.* Гл. псаваць.

ПСАВАЦЬ КРОЎ САБЕ. Гл. псаваць.

СВАЯ́ КРО́Ў. *Часцей вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Блізкі сваяк. **Ант.**: дзесятая вада на кісялі. *Які, ён [сын] там ні быў, — усё ж такі свая кроў.* Брыль. *Нічыпар не мог нарадавацца, што аб'явіўся сын. Усё ж, як ні кажы, свая кроў.* Сабаленка.

УВАХОДЗІЦЬ У ПЛОЦЬ І КРОЎ *каго, чаго, чыю.* Гл. уваходзіць.

КРОЎЮ • **АБЛІВАЦЦА КРОЎЮ**. Гл. абліВацца.
НАЛІВАЦЦА КРОЎЮ. Гл. налівацца.
ПОТАМ І КРОЎЮ. Гл. потам.
СЦЯКАЦЬ КРОЎЮ. Гл. сцякаць.
УМЫВАЦЦА КРОЎЮ. Гл. умывацца.

КРОШАЧКІ • **<І> КРОШАЧКІ ПАБРАЎ** *чые, каго, у каго, з каго*. Гл. пабраў.

КРОШКІ • **ДА КРО́ШКІ**. *Акал. Разм.* Поўнасцю, зусім (расходаваць, аддаваць, аддаць, з'есці і пад.). *Як і ў казарме, ён [Генка] паскроб скарыначку, апетытна з'еў усё да крошкі.* Рыбак. *Паміраць жа з голаду не будзеш, калі фашысты ўсё абабралі да крошкі.* Дайліда.
<І> КРОШКІ ПАБРАЎ *чые, каго, у каго, з каго*. Гл. пабраў.
І КРОШКІ Ў РОЦЕ НЕ БЫЛО *ў каго*. Гл. было.

КРОЮ • **АДНАГО́ КРО́Ю**. *Вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах. **Сін.**: абое рабое; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін лад; на адзін манер (у 1 знач.). *Усе вы аднаго крою, прыкідваецеся ягнятамі, каб ашукаць ды даць лататы.* Хадкевіч.

КРУГ • **НА КРУ́Г** *збіраць (сабраць), прыходзіцца (прыйсціся)* і пад. *Акал. Разм.* У сярэднім, без дакладнага падліку чаго-н. *Летась ва ўсе званы званіў [Сурміла], што збярэ на круг па сорак цэнтнераў збожжа.* Блакіт. *Чаму ў раёне, дзе біялагічная ўраджайнасць канюшыны перавышае два цэнтнеры з гектара, летась не сабралі нават па 100 кілаграмаў на круг?* «Звязда». *Урадзіла!.. Больш чым па сорак цэнтнераў з гектара на круг.* Капусцін.

КРУГА • **КВАДРАТУРА КРУГА**. Гл. квадратура.

КРУГАМ • **ГАЛАВА ІДЗЕ КРУГАМ** *у каго, чыя*. Гл. галава.

КРУГІ • **КРУГІ́ Ў ВАЧА́Х (УВАЧЧУ́) ПЛЫВУ́ЦЬ (ПЛЫЛІ́, ПЛА́ВАЛІ)** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. становіцца кепска, блага (ад стомы, слабасці і пад.). **Сін.**: свет пераварочваецца *каму*; свет пераварочваецца у вачах *чыіх;* цямнее ў вачах *у каго, каго*. *Прабяжыш — ажно кругі ўваччу плывуць.* Шамякін. *А ў таго ногі дрыжалі, у вачах плылі кругі.* Скрыпка. *Раечка як прыйшла, так і пайшла ні з чым. У вачах плавалі кругі, яе, як ап'янелую, пахітвала ў бакі.* Лобан.
Вяртаіца (вярнуцца), вярнуць і пад. **НА КРУГІ́ СВАЕ́ (СВАЯ́)**. *Акал. Кніжн.* Да ранейшага, на былое, старое месца. *Вуснамі Купалы Радзіма вяртала на кругі свае таго, каго да рэвалюцыі называлі сэрцам Беларусі, сонцам Беларусі.* Лойка. *Дэмабілізаваны з войска Лявон Юркоўскі вяртаецца «на кругі свае» — да педагагічнай працы ў родную вёску.* «ЛіМ». *Будзь спакойная, Чазенія. Усё вярнулася на кругі своя. Жыві добра.* Караткевіч. *Потым аўтар зноў вяртаецца «на кругі своя».* Шкраба.

КРУГЛЫ • **КРУГЛЫ СТОЛ**. Гл. стол.

КРУГЛЫМ • **ЗА КРУГЛЫМ СТАЛОМ**. Гл. сталом.

КРУГОМ • **АБВОДЗІЦЬ КРУГОМ ПАЛЬЦА** *каго*. Гл. абводзіць.
КРУГО́М СТО́ ДВА́ЦЦАЦЬ. *Вык. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выдатны ва ўсіх адносінах. **Сін.**: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у

1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); на славу (у 3 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць куды (у 1 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *[Букрэй:] Я таксама, таварышы, стаю за бацьку Талаша... Я прыглядаўся да яго на паходзе — камандзір ён будзе кругом сто дваццаць.* Колас.

КРУГОЎ • **СЫХОДЗІЦЬ З КРУГОЎ**. Гл. сыходзіць.

КРУЖЫЦЦА • **ГАЛАВА КРУЖЫЦЦА** *ў каго, чыя.* Гл. галава.
КРУЖЫЦЦА Ў ГАЛАВЕ *ў каго.* Гл. круціцца.

КРУЖЫЦЬ • **КРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Незак. Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. ці абстр. прадмета. Выклікаць галавакружэнне; туманіць, п'яніць. *Кружылі мядовым водарам галаву ліпы.* Васілевіч. *Пах мёду кружыў Мішку галаву, і ён не думаў адступаць, не паспытаўшы салодкага.* Лынькоў. **ЗАКРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Зак.* **2**. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Пазбаўляць магчымасці правільна разважаць, аб'ектыўна ацэньваць абставіны. **Сін**.: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго;* збіваць з трыбу *каго;* каламуціць ваду (у 1 знач.); круціць мазгі *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Менавіта гэтая будыніна потым столькі гадоў кружыла галаву амаль дзесяці мільёнам праваслаўных Польшчы і магнітам прыцягвала да сябе людскія душы.* Карпюк. **ЗАКРУЖЫЦЬ ГАЛАВУ** *каму. Зак. У Кулінчыка доўга не праходзіў узнёслы настрой ад перамогі, якая гэтак нялёгка яму далася. Яна не толькі не закружыла яму галавы, але нават заахвочвала да новай дзейнасці.* Дуброўскі.

КРУК • **ГНУЦЬ У КРУК** *каго.* Гл. гнуць.

КРУКАМ • **КРУКАМ ГАЛАВЫ НЕ ДАСТАЦЬ** *у каго, каму.* Гл. дастаць.
КРУКАМ НОСА НЕ ДАСТАЦЬ *у каго, каму.* Гл. дастаць.

КРУМКАЧ • **КУДЫ́ КРУМКА́Ч КАСЦЕ́Й НЕ ЗАНО́СІЎ (НЕ ЗАНЯСЕ́)**. *Акал. Разм.* Вельмі далёка, у вельмі аддаленае ці цяжкадаступнае месца (трапіць, трапляць і пад.). **Сін**.: дзе макар козы пасе (у 1 знач.); за блізкі свет; за дзесятую гару; за свет; за свет вочы; куды макар цялят не ганяў (у 1 знач.); к чорту на рогі; на край свету (у 1 знач.). *— У які сельсавет? — Гэтага разу ў Жызнеўскі.. у самую глушыню нашай зямлі, куды крумкач касцей не заносіў.* Мурашка.

КРУПІНА • **КРУПІ́НА ЗА КРУПІ́НАЙ ГАНЯ́ЕЦЦА З ДУБІ́НАЙ**. *Вык. і азн. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назву стравы. Вельмі рэдкі. *— Што варылі, сынок? — Кашу... кашу. — Авой! Гэта ў яго каша! Крупіна за крупінай ганяецца з дубінай.* Грахоўскі. *Праз гадзіну атрымалі па чарпаку баланды. — Крупіна за крупінай ганяецца з дубінай, — сказаў Аркадзь і выліў баланду.* Ставер. *— Ды і крупнік не такі ўжо і смачны варыў ён. — Рэдкі. — Пэўне ж, крупіна за крупін[а]й ганялася з дубін[а]й.* Семашкевіч.

КРУПІНАЙ • **КРУПІНА ЗА КРУПІНАЙ ГАНЯЕЦЦА З ДУБІНАЙ**. Гл. крупіна.

КРУПЫ • **ЯК МЫШ НА КРУПЫ**. Гл. мыш.

КРУЦЕЛЬ • **КРУЦЕЛЬ НА КРУЦЯЛІ ЕДЗЕ І КРУЦЯЛЁМ ПАГАНЯЕ**. Гл. жулік.

КРУЦІ • **ЯК НІ КРУЦІ́.** *Акал. Разм.* Нягледзячы ні на што, пры любых абставінах. **Сін.**: што ні кажы; як бы там ні было; як-ніяк (у 1 знач.). *Як ні круці, а чалавекам жа яны мяне зрабілі, на дарогу паставілі.* Лынькоў. *[Начдыў:] Сягоння камісар выставіў мне такога козыра, як гэты дзед, якога ты толькі што бачыў. [Скіба:] А дзед сапраўды казырны. Як ні круці, а павінен ты гэта прызнаць.* Крапіва. *Але тут, у райцэнтры, дзе, як ні круці, больш людзей вясковых, прадаўшчыцы былі адметныя.* А.Жук.

КРУЦІЦЦА • **ГАЛАВА КРУЦІЦЦА** *ў каго, чыя.* Гл. галава.

КРУ́ЦІЦЦА (ВЕ́РЦІЦЦА) НА ЯЗЫКУ́ *ў каго, каго;* **КРУЦІ́ЛАСЯ (ВЯРЦЕ́ЛАСЯ) НА ЯЗЫКУ́** *ў каго, каго. Незак.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Каму-н. вельмі хочацца сказаць, спытаць пра што-н. **Сін.**: круціцца на канцы языка *ў каго.* *[Купала:] Што гэта вы такія вясёлыя? Бачу, на языку нешта круціцца, а не гаворыце.* Вітка. *Зноў недарэчнае пытанне круцілася на языку Міці, і ён вырашыў распачаць гутарку на іншую тэму.* Чарнышэвіч. *У Сырамалота ўжо вярцелася на языку: «Гэта табе, братка, не пяром касіць, тут трэба на пуп узяць ды не збаяцца і мазаля-крываўкі».* Самуйлёнак.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Ніяк не ўспамінаецца ў момант гутаркі што-н. вядомае. *[Грышка:] Ані то, ані гэта: ціхі сабе, спакойны, рахманы і.. як гэта сказаць?.. каб ты згарэла! Круціцца на язы[ку].. ага: пяцідзесяцілетні дзяцюк.* Цётка. — *Юрыст, ці што? — Ды не, воўк яго задзяры!.. На языку круціцца. — Натарыус?! — Во-во, натарыус!* Жалязоўскі.

КРУ́ЦІЦЦА (ВЕ́РЦІЦЦА) У ГАЛАВЕ́ *ў каго;* **КРУЦІ́ЛАСЯ (ВЯРЦЕ́ЛАСЯ) У ГАЛАВЕ́** *ў каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Пастаянна знаходзіцца ў свядомасці, у думках. *А ведаеце што, сябры мае, я вось зараз адчуваю, што многае магу зрабіць. Наконт адной рэчы ў мяне думка ўжо круціцца ў галаве...* Шахавец. *Думалася напісаць якую-небудзь казку. На мяне найшоў нейкі казачны наплыў. Сёе-тое верціцца ў галаве. Падумаўшы, вядома, зладзіць нешта можна.* Колас. *Круцілася ў галаве кола ўспамінаў: даўжэзныя, гаманлівыя, поўныя салдат і матросаў калідоры Смольнага.* Грахоўскі.

КРУ́ЦІЦЦА (КРУ́ЖЫЦЦА) У ГАЛАВЕ́ *ў каго. Незак. У безас. ужыв. Разм.* Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці, перажыванняў і пад.). **Сін.**: галава ідзе кругам *у каго* (у 1 знач.); галава кружыцца *ў каго, чыя* (у 1 знач.); галава ходырам ходзіць *у каго* (у 1 знач.). *У галаве круціцца, здаецца, усё на свеце. Можа, гэта ад цяжкай хады...* «Полымя».

КРУ́ЦІЦЦА (КРУЦІ́ЛАСЯ) НА КАНЦЫ́ (НА КО́НЧЫКУ) ЯЗЫКА́ *ў каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Каму-н. вельмі хочацца сказаць, спытаць пра што-н. важнае. **Сін.**: круціцца на языку *ў каго* (у 1 знач.). *Крадком зірнуў [Лазовік] на старога — і адразу ж кінулася ў вочы, што ў таго круцяцца нейкія словы на кончыку языка, аднак штосьці стрымлівае сказаць іх.* Блакіт. *Тут, у нашай школе, першы настаўнік з вашага Побліна быў. Як яго, Хведзька? Круціцца на канцы языка, а ніяк не ўспомню.* Янкоўскі. *На кончыку языка круціліся словы: «Я вам чыстую праўду. Як перад быцькам родным».* І.Капыловіч.

КРУЦІЦЬ • **КРУЦІ́ЦЬ БАРА́НКУ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Працаваць шафёрам. *Трэці дзесятак гадоў круціць баранку Васіль, а не захварэў на распаўсюджаную шафёрскую хваробу — ліхацтва.* Гіль. *Ён, Праташчык, не хлопчык, два гады круціць баранку без аварый.* А.Жук.

КРУЦІ́ЦЬ ВАЛА́ <ЗА ХВО́СТ>. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Бязмэтна праводзіць час. **Сін**.: біць лынды (у 2 знач.); падпіраць вуглы; сядзець склаўшы рукі. *— Годзе круціць вала за хвост. Пайшлі! — Падыма-а-йся!* Крапіва. *[Захар] падышоў да стала і, утаропіўшы грозны позірк у твар старшыні, загаварыў з запалам: — Даволі вала круціць, Антон Рыгоравіч!.. Будзеце вы выконваць волю народа ці не?* Броўка.

2. Гаварыць што-н. недарэчнае, бязглуздае. **Сін**.: араць дарогі; біць язык аб зубы (у 2 знач.); блынды правіць; гарадзіць плот <*каму*>*;* званіць у <разбіты> лапаць; ліць ваду; мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму, пра каго, пра што*>*;* плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <*з кім*>*;* травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *[Кантарыя:] Пазыч індывідуальны пакет... [Радыст:] Так бы адразу і сказаў, а то пачынае мне тут вала круціць!* Губарэвіч.

КРУЦІ́ЦЬ ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ) *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прываблівацъ каго-н. **Сін**.: завязваць вочы *каму;* завязваць свет *каму* (у 2 знач.); задурыць галаву *каму* (у 1 знач.); круціць мазгі *каму* (у 1 знач.); пакараць сэрца *каго, чыё;* ускружыць галаву *каму* (у 1 знач.). *Кожны выхадны, калі Галя не магла прыехаць дадому, Васіль ехаў да яе сам. Аднак гэта зусім не перашкаджала яму весела праводзіць час дома і зусім спакойна круціць галовы іншым дзяўчатам.* Васілевіч. *[Журавіна:] Слухайце далей. Прыйшоў ён да яе раз, прыйшоў другі... Бадай, кожны вечар пачаў ёй галаву круціць.* Кобец. **ЗАКРУЦІЦЬ ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)** *каму. Зак. Закруціла акушэрка галаву многім хлопцам. З суседняга сельсавета прыязджалі на танцы, бойкі ўчынялі з добрынскімі.* Шамякін. *Як убачыць [Надзя] якога незнаёмага хлопца і калі ён яшчэ трохі спадабаецца ёй — зробіць усё, каб толькі закруціць яму галаву.* Прыгодзіч.

2. Уздзейнічаючы якім-н. чынам, схіляць да адыходу ад ранейшага, штурхаць на што-н. нядобрае. **Сін**.: збіваць з дарогі *каго;* збіваць з пан-талыку *каго* (у 2 знач.); збіваць з толку *каго* (у 2 знач.); зводзіць з поля *каго;* зводзіць з тропу *каго;* зводзіць са свету *каго* (у 2 знач.). *Ніхто народу галовы не круціў, а сам ён усю праўду ўбачыў, не захацеў больш працаваць на другіх ды ваяваць і скінуў цара...* Галавач. **ЗАКРУЦІЦЬ ГАЛАВУ (ГАЛОВЫ)** *каму. Зак. — Нешта ты вельмі заступаешся за бацькавага парабка? — жорстка запытаў у сястры Казік. — Ці не закруціў табе галаву гэты кавалёўскі злыдзень?* Грахоўскі.

КРУЦІ́ЦЬ (ЗАКРУ́ЧВАЦЬ, НАКРУ́ЧВАЦЬ) БЫКА́М (ВАЛА́М) ХВАСТЫ́. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць тое, што не патрабуе ўмення, кемлівасці. *— Скажы ты мне, Усцігаў, што за ён, гэты твой дружок, што ў школе [загадчыкам гаспадаркі] робіць?.. — Ог-о, ча-ла-век! — падняў вялікі палец Міхась. — Яму б дырэктарам быць, а не круціць быкам хвасты.* Грахоўскі. *Калі не пагадзіцца працаваць на цагельні, давядзецца яму ехаць дамоў, у вёску, як казаў дзядзька Цімафей, круціць быкам хвасты. А круціць хвасты быкам Кастусь не хацеў.* Шальманаў. *А што яму ў калгасе рабіць? Валам хвасты круціць? На машыны ён няздатны.* Шамякін. *Слухай! Вось ты кажаш: вайна, вайна. А ты падумай, хто ты да вайны быў? Ну хто? Радавы калгаснік! Быкам хвасты закручваў.* Быкаў. *«Некаму трэба, як кажа Чатырысорак, і валам хвасты накручваць, і памагаць маці», — суцяшаў ён сам сябе.* Кудравец.

КРУЦІ́ЦЬ КАТРЫ́НКУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Надакучліва гаварыць адно і тое ж. **Сін.**: круціць шарманку. *[Васіліса:] Кінь сваю круціць катрынку, будзь працейшы, не.. нудзі.* А.Александровіч.

КРУЦІ́ЦЬ МАЗГА́МІ. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Сур'ёзна думаць, меркаваць, разважаць. **Сін.**: варушыць галавой; варушыць мазгамі; раскідваць розумам. *А гэты, недавярак, няхай круціць мазгамі, няхай.. шукае пасткі.* Баранавых. *[Кудравец:] Дякую за ласку. Ты круці мазгамі, а яны на гатовенькае. Няхай таксама памазгуюць.* Кучар. **ПАКРУЦІЦЬ МАЗГАМІ**. *Зак. Ганька не дае спуску Кату: ні задач, ні пісьмовых работ па мове спісваць не дазваляе. Сам рашай! Сам пакруці мазгамі...* Васілевіч. — *Бачыце, на выпрабаваннях было адно, а на працы зусім іншае выявілася. — Сур'ёзнае? — Не так каб дужа, але мазгамі пакруціць давядзецца.* Корбан.

КРУЦІ́ЦЬ МАЗГІ́ *каму. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прываблiваць каго-н. **Сін.**: завязваць свет *каму* (у 2 знач.); задурыць галаву *каму* (у 1 знач.); замазваць вочы *каму;* круціць галаву *каму* (у 1 знач.); пакараць сэрца *каго, чыё;* ускружыць галаву *каму* (у 1 знач.). **ЗАКРУЦІЦЬ МАЗГІ** *каму. Зак. [Паланея, паказваючы на Даміцэлю:] Гэта мокрая серада майму мазгі закруціла, і ён, не тут гаворачы, у яе хаце начаваў.* Купала. *Ты глядзі, дзеўка, закруціць табе мазгі гэты рыжы.* Грахоўскі.

2. Выклікаць збянтэжанасць, разгубленасць; заблытваць каго-н. **Сін.**: збіваць з панталыку *каго* (у 1 знач.); збіваць з толку *каго* (у 1 знач.); збіваць з тропу *каго;* збіваць з трыбу *каго;* каламуціць ваду (у 1 знач.); кружыць галаву *каму* (у 2 знач.); ускружыць галаву *каму* (у 2 знач.). *Праскураў нечакана выгукнуў: — Што вы нам мазгі круціце?.. У вас жа ёсць разведчыкі. Звяжыце нас з Масквой.* Навуменка. **ЗАКРУЦІЦЬ МАЗГІ** *каму. Зак. Да чаго ж закруцілі немцам мазгі — не скора зведаюць, дзе прайшлі з кольца галоўныя сілы злучэння.* Місько.

3. Глыбока задумвацца, стараючыся разгадаць што-н. складанае. **Сін.**: ламаць <сабе> галаву *над чым;* сушыць галаву (у 1 знач.). *Нашто мне мазгі круціць, якім аршынам мераць свой верш, якім гэблем гладзіць кожнае слова сваёй песні, калі сэрца перапоўнена, калі ў жылах кроў бурна кіпіць і неяк само сабой пяецца?* Бядуля. **ЗАКРУЦІЦЬ МАЗГІ** *каму. Зак.*

КРУЦІ́ЦЬ НО́САМ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Адмаўляцца, упірацца, натурыцца. **Сін.**: адварочваць морду *<ад каго, ад чаго>* (у 2 знач.); адварочваць нос *<ад каго, ад чаго>* (у 2 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 2 знач.). *Трапляецца гэтакі чалавек, дык яна яшчэ носам круціць.* Васілевіч. *За вайну дзеўкі, як лісіцы, разгадаваліся. А да каго прыхінуцца? Так што, Верачка, не круці носам, бо і такога не дастанецца.* Грахоўскі.

2. Важнічаць, выказваючы незадавальненне. **Сін.**: адварочваць нос *<ад каго, ад чаго>* (у 3 знач.); вярнуць нос *ад каго, ад чаго* (у 3 знач.). *Дык не будзь, Сымоне, падобен вароне і не круці носам, слухай ты старога, не кажы пустога... Ды.. змагайся з лёсам!* Колас. *Брат, сват, дзядзька, чорт лысы хай робяць, а ён прыйдзе на гатовае, ён, бачыце, запанеў... І носам будзе круціць. «Ах, не так усё! Ах, не гэтак!»* Місько.

КРУЦІ́ЦЬ СВЕ́ТАМ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вытвараць благія ўчынкі. *Я-а яму пака-жу! Эх, эх! І што мне рабіць з гэтым разбойнікам.. светам круціць, на яго ліха...* Гартны. *Пачалі ад тых дат круціць светам Заблоцкія... Крутам-мутам.. усяк Заблоцкія жыць прабавалі.* Калюга. *Як гэты Аляксандр светам круціў, што вытвараў? І краў, і ў людзей браў. А не спажыве дабра...* А.Жук.

КРУЦІ́ЦЬ ХВАСТО́М. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Хітраваць, крывадушнічаць, ашукваць. **Сін.**: абводзіць вакол пальца *каго;* абуваць у лапці *каго;* бакі забіваць *каму;* браць на арапа *каго;* браць на бога *каго;* браць на вудачку *каго;* браць на пушку *каго;* вадзіць за нос *каго;* вешаць лапшу <на вушы> *каму;* віляць хвастом (у 1 знач.); выводзіць у поле *каго;* гнуць дугі; гуляць у ката і мышку; дурыць галаву *каму* (у 1 знач.); задурыць галаву *каму* (у 3 знач.); замазваць вочы *каму;* замыльваць вочы *каму;* запраўляць арапа; кампасціраваць мазгі *каму;* корчыць дурня (у 1 знач.); муціць галаву *каму;* настаўляць акуляры *каму;* прадаць *каго* і грошы палічыць; пудрыць мазгі *каму;* пускаць пыл у вочы *каму;* сляпіць вочы *каму* (у 1 знач.); травіць баланду (у 2 знач.); туманіць вочы *каму;* туманіць галаву *каму. Клава.. усё крычала: — Я цябе наскрозь бачу... Ты мне хвастом не круці... Ясна табе?.. Каб заўтра вугаль быў... Ясна табе?..* Асіпенка. *Ты сам быў брыгадзірам, ведаеш, як працаваць, калі работнікі так, як ты, хвастом круцяць.* Чарнышэвіч.

2. Шукаючы выгады, хістацца ў выбары рашэння. *[Батура:] А яна хвастом круціць. Рыгор-то ёй, відаць, даспадобы, але каб да яго твару ды Шмігельскага хутар.* Крапіва. *Мая нявеста* як *сядзела, так і сядзіць. А ззамаладу — дзе там, і яна хвастом круціла: «Таго не ха-а-чу, за гэтага не пайду!» Даперабіралася...* Грахоўскі.

3. Легкадумна паводзіць сябе, гуляць з многімі. Пра жанчыну. *Памагаць былой прыслужніцы легіянераў? Не дачакае яна! Няхай бы круціла менш хвастом!* Карпюк. *Тады недзе ў Чубаравай сярэдзіне зварухнулася нядобрае пачуццё да гэтай жанчыны — мусіць, круціць хвастом сама, а мужык ляжыць.. недагледжаны.* Чыгрынаў.

КРУЦІ́ЦЬ ШАРМА́НКУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Надакучліва гаварыць пра адно і тое ж. **Сін.**: круціць катрынку. *Гебельс круціць шарманку, значыць — у Гітлера туз.* Крапіва.

КРУЦЬ • **ХО́ЦЬ КРУ́ЦЬ ХО́ЦЬ ВЕ́РЦЬ (ХО́ЦЬ КРУ́ЦЬ-ВЕ́РЦЬ ХО́ЦЬ ВЕ́РЦЬ-КРУ́ЦЬ)**. *Акал. Праст.* Абавязкова, пры любых абставінах, у любым выпадку. *Эх, блазан! Каго надумаў страшыць. Хіба я не ведаў, на што іду і чым мне гэта пагражае. Хоць круць хоць верць, усё адно смерць.* Гурскі. *Ну, проста дзіва! Ай-я-яй! Куды ж ён мог падзецца? Хоць круць хоць верць — драбка няма!* Скрыпка. *Сам генерал выйшаў на ганак, смяецца, а ўсмешка яго проста як у акулы імперыялізму. Што нам рабіць? Хоць круць-верць хоць верць-круць, дык нам бал[юча] выходзіць.* Мрый. *[Гарошка:] І адкажуць. Не?.. [Ганна:] Хоць круць-верць хоць верць-круць, адкажуць!* Макаёнак.

КРУЧОК • **БРАЦЬ НА КРУЧОК** *каго.* Гл. браць.

КЛЮНУЦЬ НА КРУЧОК. Гл. клюнуць.

ПАДЧАПІЦЬ НА КРУЧОК *каго.* Гл. падчапіць.

ПАПАДАЦЬ НА КРУЧОК *каму, чый, да каго.* Гл. пападаць.

КРЫВАВЫ • **КРЫВАВЫ ПОТ**. Гл. пот.

КРЫВАЯ • **КРЫВА́Я ВЫ́ВЕЗЕ** <*каго*>. *У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. пашанцуе, дапаможа якая-н. вападковасць. *— Відаць, Борман на нешта спадзяваўся, што паможа яму астацца ва ўладзе... — Пэўна, меркаваў, крывая вывезе, — дадаў Шміт.* Гурскі.

КУДЫ́ КРЫВА́Я ВЫ́ВЕЗЕ (ВЫ́НЕСЕ, ЗАНЯСЕ́) *каго. Акал. Разм.* Як атрымаецца. *— Бяры, — працягнуў Міхалу [грошы], — там спатрэбіцца. Яшчэ невядома, куды крывая нас вывезе.* Карпаў. *А вы, Хвядос Мартынавіч, даруйце, што зняславілі... Самі бачыце, куды крывая вынесла.* Пальчэўскі. *Нібыта змоўшчык, ён [Максімка] прыняўся за справу, хоць не зусім ясна ўсведамляў, куды занясе крывая.* Юрчанка.

КРЫВЁЙ • **ДУША КРЫВЁЙ АБЛІВАЕЦЦА** *чыя, у каго.* Гл. душа.

ЗАЛІЦЬ КРЫВЁЮ *што.* Гл. заліць.

ЗМЫВАЦЬ КРЫВЁЙ *што.* Гл. змываць.

<u>Пісаць, напісана</u> **КРЫВЁЙ (-Ю) СЭ́РЦА.** *Акал. Кніжн. З глыбокім пачуццём і перажываннем, шчыра і выпакутавана. Такія вершы [як «А хто там ідзе?» Я.Купалы] пішуцца крывёй сэрца, і яны не часта з'яўляюцца і ў жыцці нават самых выдатных паэтаў і ў гісторыі народаў.* Танк. *Міхась адчуў, зразумеў, што гэта было напісана крывёю сэрца. У гэтых палымяных словах жыла надзея, жыла вера.* Сабаленка. *Крывёю сэрца пісаліся і тыя тоненькія кніжачкі.* Васілевіч.

КРЫВІ • **ДА АПОШНЯЙ КРОПЛІ КРЫВІ.** Гл. крыві.

КРОЎ АД КРЫВІ. Гл. кроў.

КУПАЦЦА Ў КРЫВІ <*чыёй*>. Гл. купацца.

НАПІЦЦА КРЫВІ *чыёй.* Гл. напіцца.

ПАПСАВАЦЬ КРЫВІ *каму.* Гл. папсаваць.

ПСАВАННЕ КРЫВІ. Гл. псаванне.

РУКІ <ПА ЛОКЦІ> У КРЫВІ *ў каго.* Гл. рукі.

У КРЫВІ́ *ў каго, чыёй. У знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Арганічна ўласціва каму-н. *Здзіраць жывасілам няма чаго і менш стала з каго. А зусім не займацца гэтым зладзейскім рамяством фрыц не можа. Гэта ў яго ў крыві.* Чорны.

УТАПІЦЬ У КРЫВІ *што.* Гл. утапіць.

КРЫВІНКІ • **БЕЗ КРЫВІ́НКІ Ў (НА) ТВА́РЫ.** *Азн. Разм.* Вельмі бледны, пабляднелы. **Сін.**: і крывінкі няма *на кім;* ні крывінкі ў твары *ў каго. Некаторых нават непрытомнымі прывозяць. Без крывінкі ў твары.* Карпаў. *Недарма ўспомнілася Грышу жонка — ужо другі дзень ляжыць яна плазам, без крывінкі на твары, сама не можа ўстаць — падае.* Рубанаў. *У медсанбат яго [Мар'яна] прывезлі без крывінкі ў твары.* Казько. *Бы апантаная, выскачыла [Ліда] на падворак. За ёю, без крывінкі ў твары, пабегла Маня.* Рыбак.

І КРЫВІНКІ НЯМА *на кім.* Гл. няма.

НІ КРЫВІ́НКІ (КРЫВІ́НАЧКІ) У ТВА́РЫ *ў каго. Азн. і вык. Разм.* Вельмі бледны, пабляднелы. **Сін.**: без крывінкі ў твары; і крывінкі няма *на кім. Сяргеевіч не чуў, як увайшла ціхманая і маркотная Алена Васільеўна. У твары ні крывінкі. Абняла яго, прыціснула да грудзей.* Супрунчук. *Вырваў немец кошык з Марысьчыных рук, як стукнуў яго аб мост, дык той кошык узляцеў вышэй Марыські. Яна, бедная, спалохалася, збялела. Ні крывіначкі ў твары.* Левановіч.

КРЫВІЦЬ • **КРЫВІ́ЦЬ ГУ́БЫ.** *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Крывіцца, выражаючы незадаволенасць, злосць і пад. **Сін.**: капыліць губу. *Хто ахвотнік неба мераць, дык выходзь сюды наперад. Ну, а ты што крывіш губы? Ці табе лятаць не люба?* Крапіва. *Сеў перакурыць на парозе Сямён — плач чуе жаночы, жалобны. Ступіў крокаў колькі да вуліцы, выглядае з-за густога куста вішняку, хто там губы крывіць...* Мыслівец.

КРЫВІ́ЦЬ ДУШО́Й <*перад кім, перад чым, для каго*>. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паступаць няшчыра, супраць свайго сумлення; крывадушнічаць. **Сін.**: ламаць камедыю; разыгрываць камедыю. *[Ракітны:] Хоць бы перад святым пачуццём мацеры вы не крывілі душой.* Крапіва. *Яўхіму самому ці мала прыходзілася душой крывіць.* Мележ. **ПАКРЫВІЦЬ (СКРЫВІЦЬ) ДУШОЙ** <*перад кім, пе-*

рад чым, для каго>. Зак. [Салавейчык:] Дапускаю, што на таварыскім судзе вы такса-ма пакрывілі душой з высакародным намерам... Матукоўскі. *[Куторга:] То ведаеце што, пане Пратасавіцкі? Як прыйдзе к вам асэсар, то стаўляйце мяне ў сведкі; хоць я і не бачыў, але буду сведчыць, што ён цябе біў, а ты толькі бараніўся. Не жаль для Марысі скрывіць душою.* Дунін-Марцінкевіч. *[Вера Карпаўна:] Каб нават за каго хварэлі самі мы — усё адно ж душой не скрывіш ты.* Гілевіч.

КРЫВОЕ • **КРЫВОЕ КОЛА**. Гл. кола.

КРЫВОЙ • **ІСЦІ ПА КРЫВОЙ СЦЕЖЦЫ**. Гл. ісці.
НА КРЫВОЙ КАБЫЛЕ НЕ АБ'ЕДЗЕШ *каго.* Гл. аб'едзеш.
ПАЙСЦІ ПА КРЫВОЙ ДАРОЖЦЫ. Гл. пайсці.

КРЫЕ • **НЯХАЙ БОГ КРЫЕ**. Гл. бог.

КРЫЖ • **НЕСЦІ <СВОЙ> КРЫЖ**. Гл. несці.
СТАВІЦЬ КРЫЖ *на кім, на чым, над чым.* Гл. ставіць.

КРЫЖА • **КРЫЖА НЯМА** *на кім.* Гл. няма.
ЯК З КРЫЖА ЗНЯТЫ. Гл. зняты.
ЯК ЧОРТ КРЫЖА. Гл. чорт.

КРЫЖАМ • **ЛЕГЧЫ КРЫЖАМ**. Гл. легчы.
ХОЦЬ ТЫ КРЫЖАМ ЛЯЖ. Гл. ляж.

КРЫЙ • **КРЫЙ БОГ**. Гл. бог.

КРЫЛАХ • **ЛЯЦЕЦЬ НА КРЫЛАХ**. Гл. ляцець.

КРЫЛЛЕ • **АБРАЗАЦЬ КРЫЛЛЕ** *каму, у каго.* Гл. абразаць.
АПУСКАЦЬ КРЫЛЛЕ. Гл. апускаць.
ПАДРАЗАЦЬ КРЫЛЛЕ *каму.* Гл. падразаць.
РАСПРАЎЛЯЦЬ КРЫЛЛЕ. Гл. распраўляць.
СКЛАДАЦЬ КРЫЛЛЕ. Гл. складаць.

КРЫЛЛЯХ • **ЯК НА КРЫ́ЛЛЯХ** <u>насіцца, ляцець, узляцець</u> і пад. *Акал. Разм.* Вельмі хутка. **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы;* без душы *бегчы;* без памяці (у 1 знач.); ва ўсе лапаткі (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *[Антон] вельмі часта, бадай што праз кожныя дзён два, пачаў з'яўляцца сюды. Ён як на крыллях насіўся.* Чорны. *Як на крыллях узляцелі мы з сябрам на трэці паверх.* Шамякін.

КРЫЛО • **БРАЦЬ ПАД КРЫЛО** *каго, што.* Гл. браць.
ПАДНЯЦЬ НА КРЫЛО *каго.* Гл. падняць.
СТАВІЦЬ НА КРЫЛО *каго.* Гл. ставіць.
СТАЦЬ НА КРЫЛО. Гл. стаць.

КРЫЛОМ • **ПАД КРЫЛО́М** *у каго, чым, каго. Акал. Разм.* Пад чыёй-н. апекай, пад прыглядам (жыць, знаходзіцца і пад.). **Сін.**: за галавой *чыёй;* за плячамі *каго, у каго* (у

4 знач.); за спінай *чыёй* (у 3 знач.); на руках *чыіх, у каго* (у 1 знач.); на шыі *ў каго, чыёй* (у 1 знач.). *[Пан Яндрыхоўскі:] Ну, мамуся, як ні прыемна мне ў родным доме, пад тваім крылом, але мушу ехаць.* Крапіва. *[Алесь] адчуваў сябе зусім здаровым і дужым і з кожным днём пакутаваў усё больш ад таго, што сядзіць у цеплыні, на сытых харчах, пад крылом у добрай кабеты ў той час, калі ідзе вайна...* Шамякін. — *Табе, відаць, лягчэй... Пад крылом у бацькоў. — Пятро адамкнуў кватэру, прапускаючы наперад Ірыну.* Рубанаў. *Заўсёды дысцыплінаваны, як удзень, так і ўначы, пільны вартавы моладзі, ён [Пеця] пад крылом Андрэя вырас у свядомага, адукаванага камсамольца.* Пестрак.

КРЫЛЫ • **АБРАЗАЦЬ КРЫЛЫ** *каму, у каго.* Гл. абразаць.
АПУСКАЦЬ КРЫЛЫ. Гл. апускаць.
ПАДРАЗАЦЬ КРЫЛЫ *каму.* Гл. падразаць.
РАСПРАЎЛЯЦЬ КРЫЛЫ. Гл. распраўляць.
СКЛАДАЦЬ КРЫЛЫ. Гл. складаць.

КРЫНІЦАЙ • **БІЦЬ КРЫНІЦАЙ**. Гл. біць.
ЗАБІЦЬ КРЫНІЦАЙ. Гл. забіць.

КРЫСА • **З-ПАД КРЫСА**. Гл. палы.

КРЫТЫ • **НЕ́БАМ КРЫ́ТЫ**. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назвы будынкаў. З дзіравым дахам. *[Грыпіна:] Што ў цябе ёсць? Зямлі кавалак ды хата, небам крытая!..* Чарот. *Цячэ кароўнік навылёт, свінарнік небам крыты. І ў клубе ўжо каторы год страха як тое сіта.* Скрыпка. *Я сваіх свіней пракарміць не магу, памяшканні старэнькія, небам крытыя...* «Полымя».

КРЫТЫКІ • **НЕ ВЫТРЫМЛІВАЕ НІЯКАЙ КРЫТЫКІ**. Гл. вытрымлівае.

КРЫТЫЧНАЯ • **КРЫТЫЧНАЯ МАСА**. Гл. маса.

КРЫЎ • **БОГ КРЫЎ** <*каго*>. Гл. бог.

КРЫЎДУ • **НЕ ДАВАЦЬ У КРЫЎДУ** *каго.* Гл. даваць.

КРЫЦЬ • **КРЫ́ЦЬ НЯМА́ ЧЫМ (НЕ́ЧЫМ, НЕ БЫЛО́ ЧЫМ)** *каму. У безас. ужыв. Праст.* Няма чаго казаць у адказ, у апраўданне. *Маўчыць Супонька. Крыць тут нечым. Уратавацца б ад бяды. «А што, калі яшчэ і Мечык пра ўсё раскажа?.. Што тады?»* Бачыла. *А дырэктар як скажа слова — і крыць нечым, усё па-ягонаму.* Лынькоў. *[Васіль:] Малайчына! Здорава пад'ехала!.. Мне і крыць няма чым...* Козел. *Але ты лоўка прыпёр іх у куток, даказаў, што ў цывільнай вопратцы былі правакатары і шпікі. Ім і крыць не было чым.* Машара.

КРЫЧЫ • **ХО́ЦЬ <ТЫ́> ГВА́ЛТ (КАРАВУ́Л) КРЫЧЫ́**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. ці ў знач. вык. Разм.* Склалася цяжкае, бязвыхаднае становішча. Выказванне адчаю, бяссілля. **Сін**.: хоць воўкам вый; хоць рэпку спявай; хоць ты макам садзіся; хоць <ты> плач. *Уставаць не хацелася, хоць гвалт крычы!.. Раніцай самы той сон.* Нікановіч. *Дынастыя майстроў так званай доўгай пугі даўно ў вёсцы перавялася, і цяпер, як надыходзіць лета, хоць гвалт крычы — ніхто не хоча ісці ў пастухі.* Ракітны. *[Вера Карпаўна:] А тут народу — валам валяць з просьбамі. Няма адбою. Хоць ты гвалт крычы.* Гілевіч. *Крышыла [знахарка] зелле на попел і ногі мне ім абсыпала. Свянцонай вадой крапіла, а ні[чога] не памагло, хоць ты каравул крычы!* Карпюк. *У саўгасе ёсць адзін «каблучок», які амаль штодня возіць бухгалтара ў банк.., і «уазік», які даўно трэба спісаць. Рабіць жа гэта не спяшаюцца. Бо тады зусім хоць каравул крычы.* «Звязда».

КРЭДЫТ • **У КРЭДЫ́Т**. *Акал. Функц. не зам.* З умовай вярнуць ці аплаціць пазней (даваць, браць і пад.). **Сін.**: у доўг. *Адзінае выйсце: пайсці да пана Юзафовіча і папрасіць, каб ён даў у крэдыт хлеба, цукру і пару селядцоў.* Танк. *Адны ўносілі за яе [тэхніку] грошы цяпер, другія бралі ў крэдыт.* Шахавец. *[Ульяна:] Дапытайцеся Глашку, як яна майго сыночка кожны дзень гарэлачкай частавала і за грошы, і ў крэдыт.* Петрашкевіч.

КРЭСЛА • **КРЭ́СЛА ЗАХІСТА́ЛАСЯ** *чыё, пад кім. Зак. У безас. ужыв. Разм.* Чыё-н. службовае становішча пачало быць нетрывалым, хісткім. **Сін.**: грунт захістаўся *пад кім;* зямля паплыла з-пад ног *у каго. Усё, што ні рабіла рэдакцыя, было або мала, або кепска. І Гушчынскі атрымліваў усё новыя кухталі. У адпачынак ён ішоў ужо з паніжаным настроем, нібы адчуваў, што яго крэсла захісталася.* Дамашэвіч.

КРЭ́СЛА ХІСТА́ЕЦЦА *пад кім, чыё. Незак. У безас. ужыв. Разм.* Чыё-н. службовае становішча аказваецца нетрывалым, хісткім. **Сін.**: грунт хістаецца пад нагамі *чыімі, у каго*; зямля паплыла з-пад ног *у каго.*

КРЭСЛАХ • **СЯДЗЕЦЬ НА ДВУХ КРЭСЛАХ**. Гл. сядзець.

КСЁНДЗ • <u>*Дагадзіць*</u> **ЯК КСЁНДЗ МАГДУ́СІ**. *Акал. Разм. Жарт.* Вельмі добра (дагадзіць каму-н.). *Калі наш здаравенны чырвоны певень пераможна саскочыў з курыцы, сусед, што быў якраз на нашым двары, пануры дзядзька Ёсіп, сказаў майму бацьку пры мне, шасцігадовым смаркачу, яшчэ ўсё нявопытна гарадскім: «Во дагадзіў, як ксёндз Магдусі...»* Брыль. [*Лепешаў*, с. 88: як ксёндз Магдзе (Магдусі) — 'вельмі добра'; *Даніловіч*, с. 231: як ксёндз Магдалене (Магдзе, Магдусі) — 'зусім не (дапамагчы каму-н.)' і 'зусім не (дагадзіць каму-н.)'.]

КУДЫ • **ДАЛЕЙ ЕХАЦЬ НЯМА КУДЫ**. Гл. ехаць.

ДАЛЕЙ НЯМА КУДЫ. Гл. некуды.

КЛЯЙМА СТАВІЦЬ НЯМА КУДЫ *на кім.* Гл. няма.

КУДЫ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ. Гл. вецер.

Ведаць і пад. **КУДЫ ВЕЦЕР ДЗЬМЕ**. Гл. вецер.

КУДЫ ВОЧЫ ВЯДУЦЬ. Гл. вочы.

КУДЫ ВОЧЫ ГЛЯДЗЯЦЬ. Гл. вочы.

КУДЫ ВОЧЫ ДЗЯВАЦЬ. Гл. дзяваць.

КУДЫ ВОЧЫ НЯСУЦЬ. Гл. вочы.

КУДЫ ГЭТА ВАРТА. Гл. варта.

КУДЫ ДЗЕЦЬ СВАЕ РУКІ. Гл. дзець.

КУДЫ І КАРОЛЬ ПЯШКОМ ХОДЗІЦЬ. Гл. кароль.

КУДЫ КАТОРЫ. Гл. каторы.

КУДЫ КРУМКАЧ КАСЦЕЙ НЕ ЗАНОСІЎ. Гл. крумкач.

КУДЫ КРЫВАЯ ВЫВЕЗЕ *каго.* Гл. крывая.

КУДЫ МАКАР ЦЯЛЯТ НЕ ГАНЯЎ. Гл. макар.

КУДЫ НІ ІШЛО. Гл. ішло.

КУДЫ НОГІ ВЯДУЦЬ. Гл. ногі.

КУДЫ НОГІ НЯСУЦЬ. Гл. ногі.

КУДЫ СЯБЕ ДЗЕЦЬ. Гл. дзець.

КУДЫ́ ТА́М! *Выкл. Разм.* Вокліч немагчымасці, адмаўлення чаго-н., пярэчання на чужое ці сваё выказванне. **Сін.**: дзе там!; каб хоцьі! *Дзе і што Пятрусь, цяжка было рашыць. А шукаць — куды там! Не час і не месца.* Гартны. *[Антаніна Цімафееўна:] Вы га-*

варылі са Сцяпанам Васільевічам? [Моцкін:] Гаварыў. [Антаніна Цімафееўна:] Ну і што? [Моцкін:] Куды там! I слухаць не хоча. Не дазваляе. Макаёнак.

КУДЫ <ТЫ> ДЗЕНЕШСЯ. Гл. ты.

НОСА НЕ БЫЛО КУДЫ ЎБІЦЬ. Гл. няма.

СТАРШЫ КУДЫ ПАШЛЮЦЬ. Гл. старшы.

ХО́ЦЬ КУДЫ́. *Разм. Адабр.* **1**. *Вык.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш., канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі добры, такі, што заслугоўвае высокай ацэнкі. **Сін**.: адным словам; без сучка і <без> задзірынкі (у 2 знач.); будзь-будзь (у 2 знач.); будзь здароў (у 4 знач.); дай бог (у 2 знач.); дай бог кожнаму (у 1 знач.); дзякуй богу (у 2 знач.); за маё-маё (у 2 знач.); за маліну (у 3 знач.); з бляскам (у 2 знач.); крутом сто дваццаць; на славу (у 2 знач.); на ўсе рукі; на ўсе сто (у 3 знач.); на яць (у 2 знач.); па крайняй меры (у 2 знач.); пальчыкі абліжаш (у 2 знач.); пашукаць такога; першай гільдыі (у 1 знач.); першай рукі (у 1 знач.); першы клас; першы сорт; разлюлі-маліна (у 1 знач.); рэдкай рукі; слава богу (у 2 знач.); хоць на выстаўку <вязі>; што трэба (у 2 знач.); як яечка. *А што хлопец быў хоць куды, я і сам ведаў.* Каваль. *Ну і зажывём жа цяпер, хлопцы! Станцыя — хоць куды. Першага разраду проста!.. Любата працаваць!* Шынклер. *Страла была хоць куды: пярэстая, крыж-накрыж аперaная, перацягнутая ў гэтым месцы жылкай...* Караткевіч. *Паспрабуем распытацца мы пра даўнія гады. Хоць Антону год сто дваццаць, але памяць — хоць куды.* Броўка. *Пазносіў я многа ламачча, вячэрні касцёр хоць куды!* Панчанка.

2. *Акал.* Вельмі добра, выдатна. **Сін**.: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); люба-дарага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *I хоць, праўда, скура вельмі абмулена, але нішто тое — на юхтовыя боты хоць куды.* Ядвігін Ш.

ХТО КУДЫ. Гл. хто.

ХТО КУДЫ ПАШЛЕ. Гл. хто.

КУДЫКІНУ • **НА КУДЫКІНУ ГАРУ**. Гл. гару.

КУЕЦЦА • **НЕ КУЕ́ЦЦА, А ПЛЕ́ШЧАЦЦА** *ў каго. У знач. вык. ці ў безас. ужыв. Разм.* Не ладзіцца, не выходзіць так, як хочацца каму-н. **Сін**.: ні гарыць ні тлее; ні куецца <і> ні плешчацца *ў каго, дзе. У нашай сялянскай жыццы заўсёды што-небудзь не куецца, а плешчацца. Як той казаў, адно надточыш, глядзіш — другое парвалася.* Сабаленка. *Варта было б сустрэцца з Віктарам... Яна расказала б яму, што жыццё ў яе не куецца, а плешчацца.* Паўлаў. *Спеюць аўсы, ячмяні, не сёння-заўтра папросяцца пад серп. А жыта яшчэ і паловы нязжатага. Неяк — кожны адчувае — не куецца, а плешчацца.* Мурашка. *Бадзяўся [Мікітун] без партфеля, а потым паслалі яго на эканамічныя курсы... Зноў кіруе, але не куецца, а плешчацца ў яго.* Місько. *Сапраўды, ужо каторы год у яго з Зінай, як кажуць, не куецца, а плешчацца.* Гроднеў.

НІ КУЕ́ЦЦА <І> НІ ПЛЕ́ШЧАЦЦА *ў каго, дзе. У знач. вык. ці ў безас. ужыв. Разм.* Не ладзіцца, не выходзіць так, як трэба. **Сін**.: не куецца, а плешчацца *ў каго;* ні гарыць ні тлее. *Мабыць, за гарою б воўк здох, каб, скажам, дырэктар канторы, дзе справа ні куецца і ні плешчацца, раптам стаў стукаць сабе ў грудзі кулаком: — Так, мы праваронілі...*

«Вожык». *Вось узяць хоць наш калгас... Мне здаецца, што ні плешчацца ў нас ні куецца.* Дзяргай. — *Ну от, кончыцца вайна — і жаніцеся. — Тут, таварыш сяржант, — сумна пачаў ён [дзяжурны], — як кажуць, ні куецца ні плешчацца.* Асіпенка.

КУЗЬМЕ • **АНДРЭЙ КУЗЬМЕ РОДНЫ ХВЁДАР**. Гл. андрэй.

КУКАРЭКУ • **НІ БЭ НІ МЭ <НІ КУКАРЭКУ>**. Гл. бэ.

КУКІШ • **ВЫСТАЎЛЯЦЬ КУКІШ** *каму.* Гл. выстаўляць.

ЗА КУ́КІШ *не купіш. Акал. Разм.* Без грошай, пры безграшоўі. **Сін**.: за пяць пальцаў. *Кажуць: «Цішэй едзеш — далей будзеш». Мо праверыць? «А за кукіш круп не купіш».* Танк. — *Апошняе зімовае паліто на работу цягаю — ніхто не бачыць. — Купіце, вам кажу. — Кукіш за кукіш?* Мыслівец.

З'ЕСЦІ КУКІШ. Гл. з'есці.

КУКІШ З МАКАМ. Гл. дулю.

КУКІШ З МАСЛАМ. Гл. дулю.

КУКІШ У КІШЭНІ. Гл. фіга.

ПАКАЗВАЦЬ КАСЕ КУКІШ. Гл. паказваць.

ПАКАЗВАЦЬ КУКІШ У КІШЭНІ. Гл. паказваць.

КУКІШАМ • **КУКІШАМ НОСА НЕ ДАСТАЦЬ** *у каго, каму.* Гл. дастаць.

КУКІШКАХ • **НА КУ́КІШКАХ** *сядзець, гойдацца* і пад. *Акал. Разм.* Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Доўга Мірон сядзеў на кукішках на дне выдзеўбанага чаўна — «душагубкі».* Маўр. *Хлопцы прымошчваліся ля грубкі; хто на чым — на ўслончыку, стуле, сам гаспадар сядзіць на кукішках.* Навуменка. *Ганька сядзіць на плоце — як хлапчук, узбілася між штакецін, гойдаецца на кукішках — і аж захлёбваецца, аж захлёбваецца перад малымі.* Васілевіч.

КУКІШКІ • **НА КУ́КІШКІ** *прысесці, стаць, апусціцца* і пад. *Акал. Разм.* Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. **Сін**.: на карачкі (у 2 знач.). *Міхась стаў на кукішкі і падставіў спіну. Іван — узяўся за плечы. Сталі падымацца.* Колас. *Алесь прысеў каля яго на кукішкі і абапёрся рукой на ягоны плячук.* Брыль. *Апусціўшыся на кукішкі, у лёгенькай сукенцы і нязменным белым банціку на галоўцы, яна [Наталька] з ціхай радасцю сочыць за пругкімі белымі струменямі, як яны б'юць аб дно і пеняцца ў ім...* Ракітны.

КУКУ • **КУКУ́ Ў РУКУ́** *даваць. Дап. Разм.* Хабар, звычайна грашовы. **Сін**.: у лапу. *Пасябраваў, сволач, з Мусатавым, даў яму, кажуць, куку ў руку, толькі каб той памог яму спаймаць таго збеглага мужыка, што кінуў вілы...* Караткевіч. *Ропат дае ёй [мамцы] нешта ў руку. — Ага, куку ў руку?* «Полымя». *Ігнат... падсунуў «куку ў руку», падсудку справіў баль, а віжа напаіў. І, упэўніўшы сабе ў спосаб той заруку, трах, — скаргу ў суд!* Гарун. — Што будзем рабіць, Валодзечка?.. — А што рабіць? Куку ў руку рабіць, што рабіць. Сваім і ўкраінскім. Грошы ж ёсць... Наварыч.

КУКУЙ • **ВО́СЬ ТУ́Т І КУКУ́Й!** *Выкл. Разм.* Вокліч адчаю, роспачы, немагчымасці знайсці выйсце з цяжкага становішча. *Злюбіліся ў сяле тым двое, ды вось бяда — няма каму звянчаць. Старыя раяць шлюб адкласці, а маладыя прагнуць шчасця, вось тут, як кажуць, і кукуй!* Крапіва.

КУЛАК • **СВІСТАЦЬ У КУЛАК**. Гл. свістаць.

СЦІСКАЦЬ У КУЛАК *каго.* Гл. сціскаць.

У КУЛА́К <u>сабраць</u>, <u>сабрацца</u> і пад. *Акал. Разм.* У адно цэлае, разам. *Ёсць дырэктыва з Рудабелкі ўсім атрадам сабрацца ў кулак. Зімой, па адзіночцы, не вытрымаем.* Навуменка. *Мы барацьбе вучыліся няпроста — пад хмарамі падполля і атак. З няўмельства і наіўнасці выраствалі, пакуль сабралі сілы ўсе ў кулак...* Бураўкін. *Цяпер ён [Апанас] ужо ішоў на рызыку з адкрытымі вачыма. Нервы былі сабраны ў кулак.* Новікаў.

У КУЛА́К <u>смяяцца, хіхікаць</u> і пад. *Акал. Разм.* Ціха і непрыкметна. **Сін.**: у бараду; у вус; у рукаў. *Тыя, што і раней яго [Лукавіцына] зналі, пасмейваюцца ў кулак і зайздросцяць яго спрыту, але маўчаць.* Крапіва. *Хітруган гэты і лаўкач, Алейнік, зваліў свой клопат на мяне і цяпер хіхікае ў кулак.* Шамякін.

КУЛАКАМІ • **БІЦЬ КУЛАКАМІ Ў ГРУДЗІ**. Гл. біць.

МАХАЦЬ ПАСЛЯ БОЙКІ КУЛАКАМІ. Гл. махаць.

КУЛАКАХ • **НА КУЛАКАХ ВЫНОСІЦЬ** *каго адкуль*. Гл. выносіць.

КУЛАКІ • **КУЛАКІ́ СВЯРБЯ́ЦЬ** *у каго. У безас. ужыв. Разм.* Каму-н. вельмі хочацца пабіцца з кім-н., пабіць каго-н. **Сін.**: кулакі сціскаюцца *у каго, чые;* рукі свярбяць *у каго* (у 1 знач.). *[Мікод:] Як гаворыце вы, у мяне аж кулакі свярбяць. Гэта ж такая справа, такая справа! Ну, не дажджэ ён [пан], каб гэта яму так мінулася.* Галавач. *Свярбяць у каго кулакі, як калісьці? Мінулі вякі, калі кулакі былі заканадаўцамі ісцін.* Вярцінскі. *І да падпанка Кунцэвіча хутка яшчэ не так дабяруся: кулакі свярбяць!* Аношкін.

КУЛАКІ́ СЦІСКА́ЮЦЦА *ў каго, чые. У безас. ужыв. Разм.* Узнікае жаданне помсціць каму-н., змагацца з кім-н. **Сін.**: кулакі свярбяць *у каго*; рукі свярбяць *у каго* (у 1 знач.). *Часам едзеш лесам, і раптам — паляна, здзічэлыя садовыя дрэвы (вёска так і не адрадзілася) і абеліск, а на ім словы, ад якіх сціскаюцца кулакі і ідзе па скуры мароз: «Тут пахаваны расстраляныя немцамі...».* Караткевіч. *І сціскаліся марна радкоў кулакі. І баялася восені лета. Палявалі ваўкі. Балявалі Ляўкі — залачоная клетка Паэта...* Барадулін. *У следчага кулакі сціскаліся, так хацелася абараніць гэтую бяскрыўдную істоту.* «Настаўн. газ.» *І што б мне захварэць як мае быць. Скончыліся б гэтыя мукі. Будзь праклята мая доля, кінуўшая мяне ў вайну... У-у! На каго сціскаюцца мае кулакі.* Гарэцкі.

КУЛАКУ • **ТРЫМАЦЬ НЕРВЫ Ў КУЛАКУ**. Гл. трымаць.

У КУЛАКУ́ <u>трымаць</u>. *Акал. Разм.* У поўнай залежнасці, ва ўладзе, у падпарадкаванні. **Сін.**: пад абцасам *чыім, каго, у каго;* пад ботам *чыім, каго, у каго* (у 1 знач.); пад каўпаком *каго, у каго;* пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 1 знач.); у кіпцюрах *чыіх, каго; у* лапах *каго, чыіх;* у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *Валя таксама засмяялася: вельмі ж непадобна было, што такога чалавека, як Пятро Аляксеевіч, трэба трымаць у кулаку.* Шамякін. *Акушэвіч трымаў у кулаку не толькі сваіх саўдзельнікаў, але і сям'ю.* «Звязда».

КУЛАЧКІ • **<ЯШЧЭ> ЧЭРЦІ НА КУЛАЧКІ НЕ ВЫХОДЗІЛІ**. Гл. чэрці.

КУЛІ • **ЗАЛІВАЦЬ КУЛІ** *каму*. Гл. заліваць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ ГАЛАВУ ПАД КУЛІ. Гл. падстаўляць.

КУЛІСАМІ • **ЗА КУЛІ́САМІ**. *Акал. Разм.* **1**. У тэатральным, акцёрскім асяроддзі.

2. Тайна, скрытна; у неафіцыйнай абстаноўцы. *Занадта ўжо шмат чытачу прыходзіцца здагадвацца, занадта шмат цьмяных намёкаў на нейкія падзеі, якія важны тут, але якія адбываюцца дзесьці за кулісамі.* Чорны. *Газеты эсэраў, меншавікоў поўныя праклёнаў немцам, а за кулісамі ідзе подлая змова.* Шамякін.

КУЛЬГАЦЬ • **КУЛЬГА́ЦЬ НА АБЕ́ДЗВЕ НАГІ́**. *Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Мець значныя недахопы, хібы ў чым-н. (у ведах, падрыхтоўцы і пад.). *Лёгка сказаць — праштудзіруй. А калі Антось яшчэ ў школе па хіміі кульгаў на абедзве нагі...* «Вожык».

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Ісці дрэнна, з перабоямі, зрывамі. Пра справу, работу і пад. *Калгас меў перад дзяржавай больш як паўмільёна доўгу і ўжо адна гэта лічба сведчыць аб тым, што справы ў калгасе кульгалі на абедзве нагі.* «Звязда».

3. Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Вельмі дрэнны. Пра дысцыпліну, парадак і пад. **Сін**.: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Высветлілася, што на ўчастку, як кажуць, на абедзве нагі кульгала дысцыпліна, ігнараваліся правілы тэхнічнай бяспекі.* Макарэвіч. *Адначасова суд вынес прыватную пастанову, у якой гаворыцца: на аўтабазе дысцыпліна кульгае на абедзве нагі.* «Вожык».

КУЛЬМІНАЦЫЙНЫ • **КУЛЬМІНАЦЫЙНЫ ПУНКТ** <*чаго, у чым*>. Гл. пункт.

КУЛЮ • **ПУСКАЦЬ КУЛЮ Ў ЛОБ** *каму*. Гл. пускаць.

ПУСКАЦЬ САБЕ КУЛЮ Ў ЛОБ. Гл. пускаць.

КУЛЯ • **ЯК З ГРАЗІ́ КУ́ЛЯ**. *Вык. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нявартасны, нікудышны, неадпаведны назве, месцу, пасадзе і пад. **Сін**.: як з казы карова. *Кідайце, калега, сваё інтэлігенцтва. Ведайце, што з інтэлігента салдат як з гразі куля.* Гарэцкі.

КУЛЯМЁТА • *Сячы, смаліць, паліць* **ЯК З КУЛЯМЁТА**. *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі шпарка і не змаўкаючы. — Вы ведаеце, Галя трапіла ў аварыю, можна сказаць, жыццём рызыкавала. Ужо аргумент. Па-другое, член брыгады кампрацы, па... — Не палі, *калі ласка, як з кулямёта. Яшчэ не было ў цябе «папершае», а ты ўжо адразу «кампрацы».* Грахоўскі. *Стаю паблізу трыбуны, гляджу на п'янага прамоўцу і вачам, вушам не веру. А той, далі бог, не меней гадзіны як з кулямёта смаліў.* Далідовіч. *На ўсе пытанні адказвае ён. Сячэ як з кулямёта. Можа, і праўду кажа, але і брэша.* Карамазаў.

КУМ • **КУ́М КАРАЛЮ́ <І СВА́Т МІНІ́СТРУ>**. *Разм.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Свабодны, ні ад каго не залежны, у выгадным становішчы. **Сін**.: сам па сабе (у 4 знач.). *Вось у цябе ёсць і п'есы, і раманы, ты кум каралю... А ў мяне амаль нічога няма, я сваё жыццё прасвістаў, прагуляў.* Сачанка. *Падабаешся ты мне, хлопец. Хочаш — уладкую цябе ў сваё сельпо? З дзесяцігодкай — глядзіш, за якія курсы зачэпішся ці тэхнікум і будзеш кум каралю.* Стадольнік. *Ды ўжо месяцы тры, як я яго [«Масквіча»] купіў. Месяц пайшоў на тое, каб мы прывыклі характарамі адзін да аднаго, другі — на тое, каб да механізацыі майго жыцця прывыкла жонка, затое апошні месяц — я кум каралю і сват міністру...* Шахавец. *Эх, каб мне пенсію! Я б тады.. была кум каралю і сват міністру.* Місько.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Багаты, заможны, забяспечаны. *Чалавек ты не дурны, а жыць не ўмееш... Колькі разоў табе казаў: слухай мяне і будзеш кум каралю.* Арочка. *Бедаваць [Ягорка] ніколі не бедаваў, жыў заўсёды роўна: і з голаду не пух, але ж і ў багацеях не хадзіў. Затое цяпер — кум каралю, жыве заможна, так яшчэ і не жыў.* Масарэнка. *— Дзе ты цяпер? — Працую?.. Гэ, цяпер я, брат, кум кара-лю! База мая —*

«Харчавік», заводзік кансервавы. Розныя павідлы, кампоты гатуем. Прыёмшчык. Ракітны.

3. *Акал.* Вельмі добра, цудоўна (жыць, адчуваць сябе і пад.). **Сін**.: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); люба-дарага; на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. *І жылі яны [дзеці] там, скажу вам, кум каралю, пакуль я здаровая была.* «Вожык». *Ты адчуваеш тут сябе — кум каралю.* Бічэль-Загнетава.

КУПАНЫ • **У ГАРА́ЧАЙ ВАДЗЕ́ КУ́ПАНЫ (-АЯ, -АЕ, -ЫЯ)**. *У ролі прэдык. азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі запальчывы, нястрыманы, занадта гарачы. *Падыходзіць міліцыянер. Ну, думаю, дрэнна. А Яніс ў гарачай вадзе купаны, пачынае лаяцца на латышскай мове.* Караткевіч. *Прафесар таксама, як кажуць, у гарачай вадзе купаны — не вытрымлівае, адразу ж заводзіцца, ускіпае, а Сцёпка гэтаму і рады.* Гігевіч. *За мешалку [Маланка] не бралася, бо ведала, што Адам у гарачай вадзе купаны. Пад п'яную руку ды пад злосць можа без часу на могілкі адправіць.* Сіняўскі.

КУПАЦЦА • **КУПА́ЦЦА Ў ЗО́ЛАЦЕ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Валодаць вялікімі капіталамі, быць надзвычай багатым. **Сін**.: грэбці лапатай *грошы*; мераць асьмінай *грошы*. *Скрыпач хадзіў па зямлі, ніколі не заходзячы ў замкі і палацы, хаця мог бы купацца ў золаце. І ніколі не мінаў ніводнай халупы, нават калі там не маглі яму падаць і скарынкі, але дужа прасілі, каб зайшоў.* Караткевіч. *Праўда, што мужыкі з голаду паміраюць, а цар і паны ў золаце купаюцца.* Якімовіч.

КУПА́ЦЦА Ў КРЫВІ́ <*чыёй*>. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Учыняць масавыя забойствы, пакаранні. *Насельнікаў зямлі вячыстай, што звыкліся ў крыві купацца, сярпом і молатам агністым зруйнуеш, дыктатура працы.* Купала. **ПАКУПАЦЦА Ў КРЫВІ** <*чыёй*>. *Зак. А што выйшла з гэтай веры? Пайшоў у паўстанне, за зброю ўзяўся — у крыві пакупаўся...* Хомчанка.

ЯК СЫ́Р У МА́СЛЕ КУПА́ЦЦА (КАЧА́ЦЦА, ПЛА́ВАЦЬ). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Жыць прывольна, у поўным дастатку. *У нас яна [Жэнечка] будзе як сыр у масле купацца.* Арабей. *«Я цябе, — кажа, — уладкую ў адно месца. Ты будзеш як сыр у масле купацца».* Макарэвіч. *Тады я моцна ўзлаваўся на Васіля: мамчын сынок, качаўся як сыр у масле і яшчэ незадаволены, пратэстуе...* Шамякін. *Мая Сцяпанаўна ў добры дом замуж выйшла, як сыр у масле плавае, але нечага ёй не хапае, кажа: яшчэ няма ў яе шчасця...* Далідовіч.

КУПІЛА • **КУПІ́ЛА ПРЫТУПІ́ЛА** <*у каго*>. *У безас. ужыв. Разм.* Няма ці не хапае грошай, каб купіць што-н. **Сін**.: купіла хвост залупіла. *Дык вот, пане Лейба, [кірмаш] на носе, а выцяжак тых — дзе ты іх бачыў, яно і не дакупішся, дый, прызнацца вам, і купіла таго прытупіла...* Лынькоў. — *Годзе вам, дзядька, жарты жартаваць. Лепей купілі б што! — Купіў бы, ды купіла прытупіла...* Аношкін. — *Мам, мам, я хачу веласіпедзік, — захныкала малая. — У Эмы ёсць, ва ўсіх ёсць! У мяне толькі няма. Купі. — Купіла прытупіла.* Калодзежны.

КУПІ́ЛА ХВО́СТ ЗАЛУПІ́ЛА <*у каго*>. *У безас. ужыв. Прост.* Няма ці не хапае грошай, каб купіць што-н. **Сін**.: купіла прытупіла. — *То вы, дзядзька Назар, купілі б сабе другую кароўку... — Яно то чаму б не купіць, але купіла хвост залупіла.* Сабаленка. —

Мендаль, што гэта?.. — Хіба ты не бачыш бурачковы мёд... Купі ды лупі. — А калі купіла хвост залупіла! — То я *напавер дам*. «Полымя».

КУПІЦЬ • **КУПІЦЬ КАТА Ў МЯШКУ**. *Зак. да* **КУПЛЯЦЬ КАТА Ў МЯШКУ**.

НЕ КУПІ́ЦЬ *у каго чаго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Каму-н. вельмі проста зрабіць што-н. дрэннае. *Пачынаецца сварка ізноў. У Мотузавых гэтага не купіць.* Калюга. *[Лявон:] Як кажуць, свату першая чарка. [Буйкевіч:] ... і першая палка? [Лявон:] Калі што, дык і гэтага не купіць. Але я думаю, што да гэтага не дойдзе.* Макаёнак. *А што ты думаў, — у іх не купіць, — возьме, гад, і заявіць...* Брыль. *Вось-вось замахнецца, каб даць аплявуху. У яго гэтага не купіць, асабліва калі ён п'яны.* Сабаленка.

КУПЛЯЦЬ • **КУПЛЯ́ЦЬ КАТА́ Ў МЯШКУ́**. *Незак. Разм. Жарт.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Набываць што-н., пра вартасці чаго загадзя не ведаеш. — *Калі ехаць, то раней трэба паслаць туды сваіх даверaных людзей. Няхай паглядзяць, упэўняцца і нам раскажуць, што і як там. Гэта ж не ката ў мяшку купляеш... — падтрымаў Яўхіма аднавясковец.* Пальчэўскі. *Вінцук захацеў убачыць хвалёных пастушкоў. — Ката ў мяшку не купляюць, — сказаў ён.* Якімовіч. **КУПІЦЬ КАТА Ў МЯШКУ**. *Зак. [Франкевіч:] Не, таварыш Коркін, кожная рацпрапанова патрабуе грунтоўнага вывучэння, разлікаў, абгрунтавання... [Коркін:] А то як жа.. інакш можна і ката ў мяшку купіць.* Зуб.

КУПОНЫ • **СТРЫГЧЫ КУПОНЫ**. Гл. стрыгчы.

КУПЫ • **ДА КУ́ПЫ**. *Акал. Разм.* У адно месца (збірацца, сабрацца, ісці і пад.). *Вось і папаўся я: заарыштавалі. А па іншых месцах і другіх такіх нацапалі. Так вось і назбіралі цэлую грамаду. Сабралі да купы і пагналі.* Колас. *Зноў да купы збіраемся! Ха-ха! Во здарава!* Карпаў. *Чакаем цяпер прыезду нашай калінінскай групы. Ізноў злучаем свае баявыя калектывы да купы.* Лынькоў.

КУРАМ • **КУРА́М НА СМЕ́Х**. *Разм. Неадабр.* **1**. *Вык. і азн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Вельмі дрэнны. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; не лезе ні ў якія вароты; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Мы ж па-польску і прашэнне ці напішам? Хіба што Стась, але ж з яго курам на смех пісака...* Аношкін. *Хоць з бяды смяяцца — грэх, той домік быў — курам на смех: «аб'ект» не сходзіўся з праектам...* Крапіва. *Дый вагоны былі ў параўнанні з сучаснымі — курам на смех.* Корбан. *Работа ў іх — курам на смех, работа іх ідзе пад плот, а як пасееш — так пажнеш, такі мець будзеш умалот.* Купала. *Справы ў нас у дэпо — курам на смех. Але мы падцягнем дэпо, пане Шмульке, унясём яснасць у паравознае дышла.* Лынькоў.

2. *Акал.* Вельмі недарэчна, бяссэнсава, смехатворна. *Эх, нясе.. курам на смех, а сабе на шкоду. Ды папраў ты трохі мех, бо зляціць у воду.* Крапіва. *Думаю — во чаго захацелася дурніцы. Гэта ж курам на смех, каб барон ды жаніўся з ёю, баранесай захацелася стаць...* Машара.

3. <*чаго*>. *Акал. ці ў безас. ужыв.* Зусім мала. **Сін.**: з вераб'ёў нос (у 1 знач.); з жабіны прыгаршчы *чаго;* з камароў нос (у 1 знач.); з макава зерне; кропля ў моры <*чаго*>; на жабін скок (у 2 знач.); на заячы скок; на капейку; на макава зерне; на пальцах можна пералічыць *каго, што;* на панюх табакі (у 1 знач.); на шэлег (у 1 знач.); не поле насеяна *каго;* раз-два і ўсё *каго, чаго;* як кату; <як> кот наплакаў *каго, чаго;* як старой бабе

сесці *чаго. Пятрок рабіў як пракляты, шчыраваў удзень і ўночы, а плёну было курам на смех.* Быкаў. *Тут, як заўжды, перад сяўбой — агрэхаў поўны мех... У агранома — думак рой, а спраў — курам на смех.* «Вожык».

КУРАМІ • **З КУРА́МІ** класціся спаць. *Акал. Разм.* Вельмі рана, як толькі сцямнее. *Удоўгія зімовыя вечары не клаліся спаць з курамі, а заседжваліся за поўнач.* Машара. *[Ксенія Пятроўна:] Яна ў нас прыкладная. Ты ж бачыш: кладзецца спаць з курамі.* Каржанеўская.

КУРНУ • **ВЕСЦІ КУРНУ**. Гл. весці.

КУРС • **УВАХОДЗІЦЬ У КУРС** *чаго.* Гл. уваходзіць.
УВОДЗІЦЬ У КУРС *чаго каго.* Гл. уводзіць.

КУРСЕ • **ТРЫМАЦЬ У КУРСЕ** <*чаго*> *каго.* Гл. трымаць.
У КУ́РСЕ *чаго. У знач. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Дасведчаны ў чым-н. *[Левановіч:] Такія доследы дзе-нідзе вядуцца, наколькі мне вядома. [Гарлахвацкі:] Магчыма. Я не ў курсе справы.* Крапіва. *Адным словам, жывуць людзі поўным ходам. Аляксандр Дзям'янавіч нават у курсе іх некаторых спраў.* Лынькоў. *— Вы часам не ў курсе, што там на лесапілцы? — Чаму не ў курсе? У курсе. Усе ў курсе, — гаварыў трошкі ў нос гаспадар. — Там верхаводам Даніла, хоць старшым лічыцца Раман.* Ермаловіч.

КУРТУ • **КУ́РТУ З ГУ́РТУ** выбіраць (выбраць). *Дап. Разм.* (Выбіраць) каго-н. надта непрыгожага, кепскага. *Выбіраюць курту з гурту — рэжа рэпліка.* Барадулін. *— Адкуль ты выкапаў такую бабу? — Адкуль? Знайшоў! — Патраціў многа часу? — Гадоў з пяць шукаў. — Выбраў, значыць, з гурту — курту.* Галубок.

КУРЫ • **І КУ́РЫ НЕ ШЭ́ПЧУЦЬ** *пра каго. У безас. ужыв. Разм.* Ніхто нічога не гаворыць пра каго-н., хто-н. не з'яўляецца аб'ектам размовы. *— Гэта чаму такая непрыхільнасць раптам да мужчын?.. Але ж я тут які прычыннік? — Пра вас і куры не шэпчуць, не...* Мурашка. *І Ядзі яна жадала б такога жаніха... Але пра Ядзю яшчэ рана думаць, пра яе і куры не шэпчуць. Каб даўней, то яшчэ без штаноў яе жаніхі бегалі б...* Місько.
КУ́РЫ БУ́ДУЦЬ СМЯЯ́ЦЦА *з каго;* **КУ́РЫ ЗАСМЯЮ́ЦЬ** *каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. робіць што-н. недарэчнае, вартае кпінаў, насмешкі. *Але хоць не распісвайся з ёю, у сельсавет не ідзі. З вас жа куры будуць смяяцца: «Жаніх і нявеста!» І так дабудзеце свайго веку.* Місько. *Дзед прапанаваў бабцы пайсці на лыжах у лес. Бабка кажа: — Адчапіся, куры смяяцца будуць.* «Вожык». *Як гэта камісію ствараць на адзін чамадан бульбы? Ды мяне ж куры засмяюць.* Гроднеў. *[Мальвіна Рыгораўна:] Без пасагу!.. Тут у нас так не заведзена. Тут у нас другая завядзёнка. Без пасагу куры засмяюць...* Лукша.
Грошай **КУ́РЫ НЕ КЛЮЮ́ЦЬ (НЕ КЛЯВА́ЛІ)**. *У безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа (грошай у каго-н.). **Сін.**: хоць сцены у хаце абклейвай *чаго. Сам ён матэматык, а збіраў мастацкую літаратуру. Грошай у яго — куры не клююць.* Сачанка. *— Што яму — грошай куры не клююць. Дасць каму трэба — і ўсё тут, — не згаджаўся дзед.* П.Ткачоў. *І так у кожнага, як кажуць, грошай куры не клююць, але сквапнасць засмоктвае: хочацца іх больш і больш.* «ЛіМ».

КУРЫЛКА • **ЖЫ́Ў (ЖЫВЫ́) КУРЫ́ЛКА**. *Выкл. Разм. Жарт.* Вокліч задавальнення, захаплення, здзіўлення і пад. пры ўпамінанні пра таго, хто, нягледзячы на што-н., існуе, жыве, дзейнічае. *Нарэшце [Ніна Іванаўна] пачула, як заскрыпела крэсла, як цяжка*

ўздыхнуў абражаны муж. «Жыў курылка». Шамякін. *Як я ні стараўся, але не здолеў, каб не ўсміхнуцца: у 2050 годзе Іван Іванавіч ды яшчэ Рэхва?! Не пажоўк, Іване, не ўчарнеў, жыў курылка!* Лобан. *Пасля бальніцы яго накіравалі ў санаторый паправіць здароўе. Там прабыў усю вясну. А ў пачатку лета вярнуўся на завод. Ціўчанка ад радасці крыкнуў: «Жыў курылка!»* Гроднеў.

КУРЫНАЙ • **НА КУРЫНАЙ НОЖЦЫ**. Гл. ножках.

КУРЫНАЯ • **КУРЫНАЯ ГАЛАВА**. Гл. галава.

КУРЫНАЯ СЛЕПАТА. Гл. слепата.

КУРЫНУЮ • **КУРЫНУЮ СІСЮ І ТУЮ НЕ ЎСЮ**. Гл. сісю.

КУРЫНЫХ • **НА КУРЫНЫХ НОЖКАХ**. Гл. ножках.

КУРЫЦА • **МО́КРАЯ КУ́РЫЦА**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *Неадабр.* Чалавек, які мае ўбогі, прыгнечаны выгляд. *Піп адчуваў сябе не героем з неба, а мокрай курыцай.* Маўр. *Словам, фантазія ў Алены багатая, жанчына малюе далейшае сваё жыццё без Халімона, а калі і з Халімонам, дык які гэта будзе ўжо Халімон. Курыца мокрая, а не Халімон...* Сачанка.

2. *Пагард.* Слабавольны, бесхарактарны чалавек. **Сін**.: мокрая ануча. *А вы, пан турэмны начальнік.., будзьце сапраўдным начальнікам, а не мокрой курыцай! Тут вам не берлінская галантарэя!* Лынькоў. *Ды які ён ў чорта герой? Твар і вочы не свецяць гэтым. Мокрая курыца ён, а не герой.* Машара. — *Ды не нервуйцеся вы так, — сказала Сашанька. — Фу! Не мужчына, а мокрая курыца.* Караткевіч.

<u>Насіцца</u> **ЯК КУ́РЫЦА З Я́ЙКАМ (З ЯЙЦО́М)**. *Акал. Разм.* Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-н. ці чаму-н. **Сін**.: як <дурань> з пісанай торбай. *Эксперыментальны раён, на які Шугачоў разяўляў рот і з ідэяй якога носіцца як курыца з яйкам, патрабуе дадатковых асігнаванняў.* Шамякін. *Знішчылі мы чужое шчасце — на ўсіх яго не хапае, а аднаму аддаць — ворагам астатнім будзеш. Вось і носімся як курыца з яйкам, днямі над ім прападаем, а поле неаранае стаіць, пожні някошаны, печы халодныя.* «Маладосць».

<u>Пісаць</u> **ЯК КУ́РЫЦА ЛА́ПАЙ (ЛА́ПКАЙ) <ГРАБЕ́>**. *Акал. Разм.* Вельмі неразборліва і неахайна. *Даруйце, што пішу карандашом ды і то як курыца лапаю.* Колас. — *У бацьку ўдаўся, — кажа маці. — Той таксама калісьці не па зямлі хадзіў, а па платах. А піша, мусіць, як курыца лапкай грабе?* Брыль.

КУРЫЦЬ • **КУРЫ́ЦЬ (КАДЗІ́ЦЬ) ФІМІЯ́М** *каму. Незак. Кніжн. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Надзвычай узвялічваць, лісліва, падлізліва праслаўляць каго-н. **Сін**.: падымаць на шчыт *каго;* пець дыфірамбы *каму, чаму;* спяваць асанну *каму, чаму;* спяваць песні *каму;* узносіць да нябёс *каго, што. Не курыце, не курыце фіміяму, не свяціце юбілейнае вады, лепш скажыце, што яшчэ, маўляў, ён самы, самы-самы недавучка малады.* Кірэенка. *Хоць я не кадзіў вам фіміям у пакоях рэдакцыйных дымных, хто мне з вас не спавядаўся там у памылках і грахах інтымных.* Аўрамчык. *Стала крытыка ў пашане, фіміяму не кадзілі, сходы йшлі не да світання, а не больш як паўгадзіны.* Лужанін.

ТОЛЬКІ ПЫЛ КУРЫЦЬ. Гл. пыл.

КУРЭННЕ • **КУРЭ́ННЕ ФІМІЯ́МУ**. *Мн. не ўжыв. Кніжн. У ролі розных чл. ск.* Надзвычайнае ўзвялічванне, ліслівае праслаўленне каго-н.

КУСАЦЬ • **КУСА́ЦЬ <САБЕ́> ЛО́КЦІ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка шкадаваць аб чым-н. няздзейсненым, непапраўна страчаным. **Сін.**: кусаць сябе за локаць; ламаць <сабе> рукі; пасыпаць галаву попелам; рваць на сабе валасы. *От дзівачка! Удачы сваёй не бярэш! Ну што ж, я сказала! Дзела твае! Кусай потым локці сабе!* Мележ. *Дзядзька заглядваў у крамы гатовага адзення, да шапачнікаў, выбіраў уборы на галаву, а потым вывез усё гэта за мястэчка на шудзялаўскі гасцінец, зваліў у горбу ды спаліў. Гандляры кусалі сабе локці — не маглі даравачь, што гэтага тавару трымалі так мала!* Карпюк. *«Выгадаваў дзетак, — узняўся стары. — Чыя тут віна? Мая, іх? Відаць, сам даў маху. Кусай цяпер локці. Так табе і трэба».* Калодзежны. *Яна яшчэ адумаецца. Ох, будзе шкадаваць! Локці будзе кусаць. Пралічылася дык пралічылася...* Навуменка. **ПАКУСАЦЬ <САБЕ> ЛОКЦІ**. *Зак. Я нічога, Кандратка, не саромеюся і не баюся... Хай сабе і Ціток даведаецца, хай ён сабе ад злосці локці пакусае.* Лобан.

КУСА́ЦЬ СЯБЕ́ ЗА ЛО́КАЦЬ (ЛО́КЦІ). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка шкадаваць аб чым-н. няздзейсненым, непапраўна страчаным. **Сін.**: кусаць <сабе> локці; ламаць <сабе> рукі; пасыпаць галаву попелам; рваць на сабе валасы. *Не спытаўся, хто са мною ехаў, адкуль ён, дзе шукаць яго, як завуць. Кінуўся здаганяць — кусай сябе за локаць...* Янкоўскі. *А я потым выберу сабе дзяўчыну, якую захачу, а ты будзеш за локаць сябе кусаць.* Радкевіч. *Добрых дзядзькоў на свеце шмат — ды не заўсёды яны шчыра адгукаюцца. Памяталі б мы пра гэта раней — не кусалі б цяпер сябе за локці.* Каваленка. *Знішчаць гэтую погань трэба. І чым хутчэй гэта мы зробім, тым лепш усім нам будзе. Бо інакш... Бяды натвораць, за локці сябе кусаць потым будзеш...* Сачанка. **ПАКУСАЦЬ (УКУСІЦЬ) СЯБЕ ЗА ЛОКАЦЬ (ЛОКЦІ)**. *Зак. [Васіль] усё думаў пра тое, што будзе заўтра. Вось усе здзівяцца! І зайздросціць будуць! Асабліва гэты задавака Толік. Хай пакусае сябе за локаць.* Гіль. *Я вас дабру вучу! Успомніце некалі гэта, за локаць сябе ўкусіце...* Далідовіч.

КУСКАМІ • **І ПАРАНАГА І ВАРАНАГА І ТАК КУСКАМІ** *было ў каго, дзе.* Гл. паранага.

КУСКАХ • **ХАДЗІЦЬ ПА КУСКАХ**. Гл. хадзіць.

КУСКІ • **ДУША РАЗРЫВАЕЦЦА <НА КУСКІ>** *чыя, у каго.* Гл. душа.

КУСОК • **КУСОК ХЛЕБА**. Гл. кавалак.

ТЛУСТЫ КУСОК. Гл. кавалак.

КУСТ • **КУ́СТ АЛЬХО́ВЫ**. *Мн. не ўжыв. Вык. і зваротак. Неадабр.* Тупы, неразумны чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; медны лоб; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. — *Чаго ты смяешся? — накінуўся на яго Янка, — куст ты альховы!* Колас.

КУСТЫ • **АЗІРАЦЦА НА КУСТЫ**. Гл. азірацца.

ГЛЯДЗЕЦЬ У КУСТЫ. Гл. глядзець.

У КУСТЫ́. *Часцей у знач. вык. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ухіляцца ад непасрэднага ўдзелу ў чым-н., ад адказнасці за што-н. *[Фёдар Мікалаевіч:] Вадзіцелі з экскаватаршчыкамі змагаюцца за перавыкананне тэхнічных норм. Тут бы ім і дапамагчы. А ты ў кусты.* Крапіва. *Вясёлы хлопец, галасісты, пуставаты. Бабнік. І трохі залішне любіць запаведзь: «Ура, ура, а сам у кусты!..»* Брыль. *Спартсмены, падумаў Маруда, морды біць, дык хапае і часу, і сілы, а вось дзверы наладзіць — дык вы ў кусты.* Казько.

КУТ • **ЗАГАНЯЦЬ СЯБЕ Ў КУТ**. Гл. заганяць.

ЗАГАНЯЦЬ У КУТ *каго*. Гл. заганяць.

З КУТА У КУТ. Гл. кута.

МЯДЗВЕДЖЫ КУТ. Гл. куток.

НЕПАЧАТЫ КУТ *чаго*. Гл. край.

КУТА • **З КУТА́ Ў КУ́Т**. *Акал. Разм.* Туды і назад, у розных кірунках (хадзіць, сланяцца, сноўдацца, бегаць і пад. у памяшканні). **Сін.**: <і> туды і сюды; сюд-туд (у 1 знач.); сюды-туды (у 1 знач.); то туды то сюды; то ўзад то ўперад; узад і ўперад. *Паўлоўскі сам сланяўся з кута ў кут, чакаючы Наталі, каб разам палуднаваць.* Чорны. *Сноўдаўся [Дарошка] з кута ў кут па хаце, выходзіў на падворак, заглядаў у хлеў.* Сачанка.

КУТОК • **МЯДЗВЕ́ДЖЫ КУТО́К (КУ́Т)**. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм.* Глухая, аддаленая мясціна; глуш. *Пасмею запытаць, з якой важнай патрэбай дарагія госці адважыліся наведаць наш гэты мядзведжы куток?* Лобан. *Для людзей самых аддаленых вёсак, якія нядаўна яшчэ лічыліся «мядзведжым кутом», той дзень стаў як свята.* Макарэвіч. *Ішоў год, другі... Жыла наша вёска сваім нецікавым, шэранькім жыццём. Мядзведжы куток.* Пянкрат.

КУЧА • **КУ́ЧА МА́ЛА!** *Выкл. Разм.* Вокліч у дзіцячай гульні, па якім удзельнікі падаюць адзін на аднаго. *Дзверы ў сенцах грымнулі, дзеўкі ўсе як рынулі, спрытныя, нягодніцы, за Федзем гоняцца. — Куча мала! Куча мала!* Бічэль-Загнетава.

КУ́ЧА МА́ЛА. *Часцей дап.* Мноства дзяцей, наваленых адзін на аднаго ў гэтай гульні. *Коўзаліся адзін за адным і за чацвёртым разам Юля з'ехала да самай павеці. Аж спаднічка закасалася. Колькі было смеху, як зрабілі кучу малу!* Грамовіч. *Ганька стаіць каля акна і дрыжыць: а што, як гэтыя вялікія хлопцы раптам падбягуць ды яшчэ схопяць і яе ў гэту дурную кучу малу.* Васілевіч.

КУЧУ • **ВАЛІЦЦА Ў АДНУ КУЧУ**. Гл.валіцца.

ВАЛІЦЬ У АДНУ КУЧУ *каго, што*. Гл. валіць.

КЫШ • **НЕ КЫ́Ш-ВАРО́НА (НЕ ШУ́Х-ВАРО́НА)**. *Вык. Праст. Адабр. і неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Спрытны, кемлівы, не ўпусціць свайго. **Сін.**: не промах. *Ты не кыш-варона, і я, трэба думаць, таксама вучоны, нутром чую: прымак у трывозе...* Бажко. *А ты хлопец, як кажуць, не шух-варона. Кажы ўжо, каго на прымеце маеш? Калі што якое, дык, можа, і сватам запросіш.* Асіпенка.

Л

ЛАВАЙ • **СЯКЕРА ПАД ЛАВАЙ**. Гл. сякера.

ЛАВАЧКА • **ЛА́ВАЧКА (КРА́МКА) ЗАКРЫВА́ЕЦЦА (ЗАКРЫ́ЕЦЦА, ЗАКРЫ́ЛАСЯ)**. *У безас. ужыв. Разм.* Спыняецца якая-н. справа, хто-н. перастае займацца чым-н. *Трэцім разам я атрымаў тры гранаты і «жменьку» наганных патронаў. Затым было яшчэ разоў са два «па жменьцы», пакуль Паўлюк не сказаў: «Закрываецца крамка, няма, браце, усё».* Брыль. *І ты думаеш да пенсіі дарабіць? Доўга табе яшчэ. Прыдумаюць які аўтамат — і закрылася лавачка.* А.Жук.

ЛАВАЧКУ • **ЗАКРЫВАЦЬ ЛАВАЧКУ**. Гл. закрываць.

ЛАВАЧЦЫ • **ПА П'Я́НАЙ ЛА́ВАЧЦЫ**. *Акал. Праст.* Будучы ў нецвярозым стане (рабіць што-н.). **Сін.**: з п'яных вачэй; пад п'яную руку. *Мужыкі нашы кажуць, што прызнаваўся па п'янай лавачцы — у грамадзянскую знаходзіўся ў бацькі Махно, а затым увесь час замятаў сляды.* Чыгрынаў. *Цябе ўдарыў твой таварыш. Ударыў, лічы, нізавошта, так, па п'янай лавачцы, абразіў перад усім народам...* Радкевіч. *Ну, калі так хочаш, скажу. Па п'янай лавачцы зубы мне выбілі. Мае лепшыя сябры, якіх я частаваў.* Дайнека.

ЛАВІ • **ЛАВІ́ БЯГУ́ЧАГА ВАЎКА́ (ВО́ЎКА) СЛЕ́Д** *калі. Толькі ў заг. л. У знач. галоўн. чл. абаг.-асаб. ск. Разм.* Назад не вернеш каго-, што-н. Пра безнадзейныя пошукі, справу і пад. **Сін.**: лаві вецер у полі; шукай ветру ў полі <*калі*>. *А як раптам зямлі не дадуць? Тады што, лаві бягучага ваўка след?* Шлег.

ЛАВІ́ ВЕ́ЦЕР (ВЕ́ТРУ) У ПО́ЛІ. *Толькі ў заг. л. У знач. галоўн. чл. абаг.-асаб. ск. Разм.* Назад не вернеш, не знойдзеш каго-н. Пра безна-дзейныя пошукі каго-н. **Сін.**: лаві бягучага ваўка след *калі*, шукай ветру ў полі <*калі*>. *Можа, і сапраўды мае рацыю цётка Хадора: была дзеўка і — лаві ў полі вецер?..* Ермаловіч. *Насця.. успомніла, што трэба знайсці Валошкавага Юрася, бо Пятровіч прасіў прывесці сына ў Лісань. А дзе шукаць. У школе ці дома? Можа, дзе на волі, на рацэ — лаві вецер у полі.* Карамазаў. *Сенька супакоіўся. Усё тут. Вось і пісталет. Цяпер толькі бясшумна выбрацца з-пад акна, а там па агародах, па глухіх закутках на балота, у лазу. Лаві тады ветру ў полі.* Сяркоў. *Сельскія старасты спіхвалі ўсё на партызанаў. Гэта яны страляюць! А што ім зробіш. Лаві ветру ў полі!* Якімовіч.

ЛАВІЦЬ • **ЛАВІЦЬ АКУНЁЎ**. Гл. вудзіць.

ЛАВІ́ЦЬ БЛО́Х. *Незак. Прас. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вышукваць дробязныя недахопы, хібы ў каго-н., у чым-н. *[Язва:] А недахопаў у нас досыць, каб іх высмейваць. [Праменны:] Недахопаў... Лавіць блох — гэта не задача вялікага мастацтва.* Крапіва. — *Во тут у мяне.. усё запісана. — Такую дробязь запісваеш? І не сорамна табе, партызан, блох лавіць?* Ермаловіч. *Мяне могуць папракнуць: маўляў, калупаецца ў дробязях, лове блох.* Федасеенка.

ЛАВІ́ЦЬ ВАРО́Н. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рассеяна глядзець на што-н. з пустой цікавасцю. **Сін.**: лавіць мух (у 1 знач.); страляць варон (у 1 знач.). *Я гатоў любавацца [зоркамі], але Юльян штурхае мяне і шэпча з затоенай злосцю: — Не лаві варон! Вастрэй вуха, Антошка... Ці мала што можа быць...* Хадкевіч. *Коннік.. злосна пакрыкваў назад: — Цягніцеся хутчэй, бандыты! А вы падганяйце там, не лавіце варон.* Лынькоў.

2. Быць няспрытным, непаваротлівым, прапускаць зручны момант. **Сін.**: лавіць мух (у 3 знач.); лічыць варон (у 3 знач.); страляць варон (у 2 знач.). *[Антаніна Цімафееўна:] Цяпер толькі не зявай, толькі не зявай. Не лаві варон — і ты будзеш зноў у Мінску. Мы вернемся туды* з *перамогай.* Макаёнак. *Я гандлявала спрытна, бойка і адначасова памагала Машы, бо яна лавіла варон, яе ашуквалі.* Шамякін.

ЛАВІ́ЦЬ МУ́Х. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Рассеяна глядзець на што-н. з пустой цікавасцю. **Сін.**: лавіць варон (у 1 знач.); страляць варон (у 1 знач.). *Сіпаты паліцай налятаў на яго з канём: — Не лаві мух, паварочвайся, ды глядзі мне!* Лынькоў. — *Ты, Паўлік, не лаві мух, а хутчэй сілкуйся ды снасці разбірай! — загадвае ён сыну. — Закінем у тую старыцу. Бач, як хлюпае!* Пашкоў.

2. Выяўляць няўважлівасць, рассеянасць. **Сін.**: лічыць варон (у 1 знач.); разяўляць рот (у 4 знач.). *А ўсё з-за нейкай долі секунды. Вось што значыць секунда ў вулічным баі... Так, тут мух не лаві. Зброю трымай напагатове, патрон — у патронніку. Адзін міг праваронiў — і канец. Тут так.* Мележ. *— А астатнія [кулі] міма? — А ты думаў? Немцы ж таксама не дурні, мух лавіць не будуць.* Быкаў.

3. Марудзячы, прапускаць зручны момант. **Сін.**: лавіць варон (у 2 знач.); лічыць варон (у 3 знач.); страляць варон (у 2 знач.). *Пранусь узглядаўся на хату, з каторай выпаўзаў стужкай дым, і пры гэтым мысліў, што зараз сядуць вячэраць, то ўжо мух лавіць не будзе, а падчэпіць самую большую лыжку і ну яе туды і сюды.* Галубок. *— Давай так: я цябе прыкрыю, а ты мух не лаві — ідзі спакойна, як ні ў чым не бывала, — хуценька сказаў Радый. — Інакш з пропускам навалэндаешся, а без яго не прапусцяць — вахцёр сёння злы стаіць.* Кацюшэнка.

ЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ *што. Незак. Функц. не зам. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Разумець, засвойваць адразу, лёгка і хутка. **Сін.**: хапаць на ляту *што. Наогул, Шэмет дзівакаваты чалавек. Ты да яго, бывае, як ватка, прыляжаш, а ён да цябе вожыкам, іголкі свае так і садзіць. Кожны крок, здаецца, угадваеш, слова на ляту ловіш, а яму не падабаецца.* Лобан. *Хлопец быццам не дурны, на ляту ўсё ловіць, вушлы. Але ж і басяк, якіх і ў раду іхнім не было.* Сачанка. **ЗЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ** *што. Зак. Пранiклівы настаўнік на ляту злавіў незвычайнасць настрою вучня.* Шамякін.

2. Вельмі ўважліва слухаць, стараючыся нічога не прапусціць. *Ішла шумная вясёлая гутарка на розных мовах, перакладчыкі толькі круцілі галовамі, на ляту ловячы словы сваіх гаспадароў.* Дамашэвіч. *Сапраўды, у цэлым гэта быў цікавы сход, з разраду тых.., на якіх не чытаюць загадзя прызапашаных газет і часопісаў, не шушукаюцца, не дрэмлюць беспардонна, а ловяць кожнае слова на ляту.* Праскураў. **ЗЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ** *што. Зак.*

ЛАВІЦЬ НА СЛОВЕ *каго. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Скарыстаўшы пачутае, прымушаць каго-н. выканаць абяцанае, сказанае. *— Валодзя, ты — рыцар, — крычыць Воля. — Кожная з нас вечарам падаруе табе па вальсу. — Лаўлю на слове! Каб пасля не адмаўляліся.* Арабей. **ЗЛАВІЦЬ НА СЛОВЕ** *каго. Зак. — То, можа, у дом зойдзеце... — Жанчына, відаць, думала, што на яе ветлівасць я адкажу таксама ветлівасцю і пайду сабе туды, адкуль прыйшоў. Але я злавіў яе на слове і пераступіў парог.* Карпюк.

2. Знаходзіць супярэчнасці ў выказванні субяседніка, скарыстаўшы яго агаворку. *— А карова, па-твойму, бескультур'е? — Ды не лаві ты мяне на слове.* Шамякін. *— А калі б кожная так? Што б тады, Волесь? — бацька, разумеў Яська, быццам лавіў дзеда на слове.* Гіль. **ЗЛАВІЦЬ НА СЛОВЕ** *каго. Зак.*

ЛАВІЦЬ СЯБЕ *на чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нечакана выяўляць, заўважаць што-н. у самім сабе. *Часам здавалася, што машына коціць занадта марудна, і я лавіў сябе на тым, што лаю ў думках шафёра.* Быкаў. *[Андрэй] доўга ляжыць, гледзячы ў акно... Пасля ловіць сябе на тым, што думае пра людзей, якіх ужо няма ў вёсцы.* Пташнікаў. **ЗЛАВІЦЬ СЯБЕ** *на чым. Зак. [Юзік] злавіў сябе на тым, што думае пра каханне.* Крапіва. *Анюта даўно ўжо злавіла сябе на тым, што прыслухоўваецца, ці спіць Марыся.* Місько.

ЛАВІЦЬ РЫБУ. *Незак. Прaст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выдзяляць мачу; мачыцца. *[Маці] колькі раз дакранулася да [Казікавай] галавы лапатаю і нешта шап-*

тала. Так яна лячыла, каб ён болей у пасцелі «не лавіў рыбы». А пачаў «лавіць рыбу» ён таму, што спалохаўся паліцыянтаў. Далідовіч.

ЛАВІЦЬ РЫБУ Ў КАЛАМУТНАЙ (МУТНАЙ) ВАДЗЕ. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. З выгадай для сябе выкарыстоўваць чые-н. цяжкасці, няўдачы і пад. *Пранырлівы ахвотнік лавіць рыбу ў каламутнай вадзе — дзіва што мог дастаць не тое што польскіх, а можа, якіх і эфіопскіх грошай.* Чорны. *Міраслаўскі ў мутнай вадзе рыбы не лавіў, але затое заўсёды гатоў быў у муці сабраць жменьку гразі, каб кінуць у вочы сваім палітычным праціўнікам.* Абуховіч.

ЛАВІЦЬ (ХАПАЦЬ, БРАЦЬ) ЗА РУКУ *каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Выкрываць з доказамі злачынства. *Затое ў краме Самок налаўчыўся ашукваць пакупнікоў. Не раз яго лавілі, як кажуць, за руку, але заўсёды ён выходзіў з вады сухім.* Сіняўскі. *Захады і аперацыі зрываліся, а іх выканаўцаў знянацку гестапа забірала дома напярэдадні ці хапала за руку, падпільнаваўшы на гарачым.* Лужанін. **ЗЛАВІЦЬ (СХАПІЦЬ, УЗЯЦЬ) ЗА РУКУ** *каго. Зак. Праўленне вырашыла ўчыніць таварыскі суд над тымі, каго злавілі за руку.* Дуброўскі. *— Вунь дзесяцкі наш Нічыпар Мартыневіч. Той нават у царкве крадзе. — Зноў жа не тое, пане Халуста. За руку ніхто яго не ўзяў.* Чарнышэвіч.

МЫШЭЙ НЕ ЛАВІЦЬ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Не рабіць тое, што павінен рабіць; не выконваць сваіх абавязкаў. *— Во дзе кавалер! — штурханула яна пад бок Берасневіча. — А ты сядзіш і мышэй не ловіш!* А.Жук.

ЛАД · **НА АДЗІН ЛАД.** *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці канкр. прадмета. Вельмі падобныя, аднолькавыя. **Сін.**: абое рабое; аднаго крою; аднаго поля ягада; адным лыкам шытыя; адным мірам мазаны; два боты пара; <з> аднаго балота чэрці; з аднаго цеста <спечаны>; зроблены на адзін капыл; на адзін капыл (у 1 знач.); на адзін манер (у 1 знач.). **Ант.**: з іншага цеста <спечаны>; не з такога цеста зроблены. *[Лясун:] Эх, бабы, бабы! Усе вы на адзін лад.* Міровіч. *У Петрушах семнаццаць хат, а хаты пошыбу старога, будынкі рве на адзін лад, стаяць, уросшы ў дол пясчаны.* Колас. *Цікавыя кніжкі, што і казаць. Але вельмі ўсе на адзін лад.* Якімовіч.

НА ДОБРЫ ЛАД. *Акал. Разм.* Па-сапраўднаму, так, як павінна быць. *— На добры лад, дык і каня запрагаць не варта было б, — казаў Лабановіч, паважваючы ў руцэ чамадан.* Колас. *— Яму б на добры лад трэба было вызначыць якіх рублёў дваццатак за турбацыю, — сур'ёзна выказваўся другі.* Гартны. *Немцы і сапраўды разгаманіліся. Гэта былі ўжо, каб на добры лад, пенсіянеры, якім сядзець бы з кухлем піва пад «грыбком» або нянчыць унукаў.* Брыль.

Ісці (пайсці) **НА ЛАД.** *Акал. Разм.* Паспяхова, удачна, добра; без цяжкасцей. *[Скіба:] Мы вось і будзем сабе барыш піць, — няхай думаюць, што ў нас усё на лад ідзе...* Крапіва. *Новую хату паставіць захацелася. Месца выбралі звонкае, вясёлае. Над самай рэчкай. Усё ішло на лад.* Варановіч. *І калі, здавалася, усё пайшло ўжо на лад, пазванілі, што выклікае галоўны бухгалтар камбіната Пятроў.* Скрыган.

ПРАЗ (ЦЕРАЗ) ЛАД. *Акал. Разм.* Залішне, празмерна, вельмі ж. *Адзін Юрка канец з канцом чуць-чуць звяжа. І каб то сям'ёй праз лад абсыпаўся ці там гультаём такім ужо ўдаўся або, не тут кажучы, да чортавага зелля ласым быў, — ані думаць!* Ядвігін Ш. *Хто тут вінен, калі самакрытычна да гэтага пытання.. падысці? Мае героі. Цераз лад яны ўпартыя ўдаліся.* Калюга.

У ЛАД. *Акал. Разм.* 1. *чаму, з чым, з кім.* У поўнай адпаведнасці з чым-, кім-н. (рабіць што-н.). **Сін.**: у такт *чаму. Ён слухае сакратара райкома і, у лад яго словам, міжвольна*

ківае галавой, сцвярджаючы дарагую, вялікую праўду!.. Брыль. *І салаўі запелі ў лад з баянам весела і міла.* Смагаровіч. *З ураднікам у шайцы і з пісарам у лад ён [старшына] мужыкоў як ліпак, абдзерці ва ўсім рад.* Купала.

2. Зладжана, стройна (гучаць, адказваць, кружыцца і пад.). *Князь некалькі хвілін быў надта задуменны. Ён нават не ў лад адказваў на запытанні сваіх гасцей.* Нёманскі. *У лад кружыліся пары. Максім Шняк кіраваў танцамі.* Асіпенка. *Галоўнае, Парасачка, каб у нас з табою усё ў лад ішло. Нашто ж мне гэта багацце аднаму душою?* Лобан. *Не спевакі мы, — ды заўсёды ў лад гучалі галасы.* А.Вольскі.

3. Добра, паспяхова; так, як і трэба. *Дрэнна маё жыцце, усё ідзе не ў лад, і крычаць мне ўсюды: «Асадзі назад!»* Колас. *Яго [Зеленюка], як свежага чалавека, паслухалі — прыціхлі ў падазронай цішыні, гатовыя, калі што не ў лад, даць добрага гасу і яму — дармо, што з горада прыехаў.* Зарэцкі. *Ці я ўпершыню сею, каб ты мяне вучыла? Маўчы от. Звяжашся з вамі — і потым спакою няма, усё не ў лад...* Хадкевіч.

ЛАДАН • **ДЫХАЦЬ НА ЛАДАН**. Гл. дыхаць.

ЛАДАНУ • **ЯК ЧОРТ АД ЛАДАНУ**. Гл. чорт.
ЯК ЧОРТ ЛАДАНУ. Гл. чорт.

ЛАДАХ • **НЕ Ў ЛАДА́Х**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *з кім.* У дрэнных, нацягнутых адносінах, у сварцы. *Бацька Уладзімер быў не ў ладах са старою, тоўстаю накшталт капы матушкаю...* Колас. *Тамаш з даўніх пор быў з братам не ў ладах.* Краўчанка.

2. *з чым.* У разладзе. *Не, дзеці, лепей я спяю. Хоць з граматою не ў ладах, але спяваю па складах.* Вітка.

ЛАДУ • **ДА ЛА́ДУ**. *Акал. Разм.* **1**. Грунтоўна, дакладна, талкова (гаварыць, сказаць, нагаварыць і пад.). — *Што ты, Саўка, бунтуеш? — строга звярнуўся да яго войт. — Кажы да ладу, калі з табой людзі гавораць.* Колас. *Даруйце ж мне, што я тут усякага глупства нагаварыла. І што да ладу і што не да ладу...* Лынькоў.

2. Дарэчы, якраз у патрэбны момант (рабіць, зрабіць што-н.). *Бацька не павярнуўся на яго ўваход, не падняў галавы, але пазнаў сына і зусім не да ладу цяпер запытаўся бадзёрым голасам: «Ну, як справы, малады чалавек? Адолеў марыніста?»* Быкаў.

ДАХОДЗІЦЬ ДА ЛАДУ. Гл. даходзіць.

НЕ ДАБРАЦЬ ЛАДУ. Гл. дабраць.

НІ СКЛАДУ НІ ЛАДУ. Гл. складу.

У ЛАДУ́ <*з кім*>. *Акал. Разм.* Дружна, у поўнай згодзе (жыць, быць і пад.). **Сін**.: душа ў душу (у 1 знач.); звон у звон; на адну нагу (у 1 знач.); як песню пець. **Ант**.: на нажах *з кім;* як кот з сабакам. *[Нікан:] Насту аддаў замуж за добрага чалавека; жывуць, здаецца, хораша, у ладу — дай бог усяго добрага!* Каваль.

ЛАДЫ • **НА ЎСЁ ЛАДЫ́**. *Акал. Функц. не зам.* **1**. Вельмі падрабязна, грунтоўна, усебакова (гаварыць, разбіраць, тлумачыць і пад.). **Сін**.: на ўсе бакі. *Усё сяло гаманіла пра Максіма, разбірала яго справу на ўсе лады.* Колас. *Рыгор на ўсе лады камбінаваў розныя планы, якія б выклікалі набліжэнне жаданага моманту.* Гартны. *Грамада ўвесь час спрачалася паміж сабою, тлумачачы на ўсе лады, што гэта значыць...* Чарот. *І маладыя леснікі пачалі угаворваць, распісваючы на ўсе лады, якое гэта шчасце — адпачываць, жыць на пенсіі.* Шамякін.

2. Неаднолькава, па-рознаму (спяваць, свістаць і пад.). *Адзін Сымон хадзіў па пакоях ды толькі пасвістваў салаўём на ўсе лады.* Бядуля. *Зачырыкалі на ўсе лады птушкі.* Каваль. *Зашумеў лясны народ, загудзеў на ўсе лады.* Вітка. *І пяюць на ўсе лады гарыхвосткі і дразды.* Грахоўскі.

3. Вельмі моцна (хваліць, расхвальваць і пад.). **Сін**.: на ўсе застаўкі (у 3 знач.). *Хваліць хлопчыка малога гаспадар на ўсе лады.* Колас. *Старшыню на ўсе лады расхвальваюць.* Лобан. *Кароўку божую хваліў на ўсе лады Мядзведзь.* Э.Валасевіч.

СКЛАНЯЦЦА НА ЎСЕ ЛАДЫ. Гл. скланяцца.

ЛАЖЫСЯ • **ХО́ЦЬ ЛАЖЫ́СЯ (КЛАДЗІ́СЯ) І (ДЫ) ПАМІРА́Й**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці зрабіць што-н., каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін**.: хоць галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *Вайна.., народ сам галадаць пачаў. Хоць кладзіся ды памірай.* Машара. *Што далі салдаты на дарозе — даелі. Цяпер хоць лажыся і памірай.* Асіпенка. *Хацелася піць. Так хацелася, што хоць лажыся і памірай.* Дамашэвіч.

ХО́ЦЬ У ТРУНУ́ ЛАЖЫ́СЯ. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін**.: хоць галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь. *Пры печах.. гарачынь.. жывым згарэць можна, аслепнуць... За 8 ці 10 гадзін ты прыйдзеш, дык хоць у труну лажыся...* Каваль.

ЛАЖЫЦЦА НА ПАПЕРУ. Гл. класціся.

ЛАЖЫЦЦА НА ПЛЕЧЫ *чые, каго, каму*. Гл. класціся.

ЛАЖЫЦЦА • **ЛАЖЫ́ЦЦА Ў МАГІ́ЛУ (У ТРУНУ́, У ДАМАВІ́НУ, У ЗЯМЕ́ЛЬКУ)**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Паміраць. **Сін**.: аддаваць богу душу; аддаваць канцы (у 3 знач.); аддаць духі; адкідваць капыты (у 1 знач.); адкідваць хвост (у 2 знач.); адпраўляцца да абрама на піва; адпраўляцца на той свет; адыходзіць з гэтага свету; адыходзіць на той свет; адыходзіць у вечнасць (у 1 знач.); адыходзіць у іншы свет; адыходзіць (ісці) у лепшы свет; ажаніцца з <сырою> зямлёй; выпростваць ногі; даваць дуба; дух выпусціць (у 1 знач.); дух спускаць; духу не ўказаць; загавець душой; загадаць доўга жыць <*каму*> (у 1 знач.); задзіраць капыты (у 2 знач.); задзіраць ногі; замуж за <пана> пясоцкага *збірацца*; заснуць вечным сном; заснуць навекі; згарнуць рукі; з капылоў далоў (у 2 знач.); канькі адкідаць; пайсці ў магілу; на паповы сані *збірацца*; пачыць у бозе; складваць рукі (у 2 знач.); сыходзіць са сцэны (у 4 знач.); трапіць да абрама на піва. **ЛЕГЧЫ Ў МАГІЛУ (У ТРУНУ, У ДАМАВІНУ, У ЗЯМЕЛЬКУ)**. *Зак. Дзве жонкі ўжо ляглі ў магілу...* Крапіва. *Кожны хацеў ведаць, хто астаўся ў яго жывы, хто не згубіўся ў ліхалецце, не лёг раней часу ў магілу, каго трэба абняць, прыгарнуць да грудзей, пацалаваць, а каго толькі ўспомніць добрым, але горкім словам...* Сачанка. *Па сэрцы разанула: яна ж праўду кажа — ёй жа чым жыць са мной, дык лепей у труну легчы.* Кусянкоў. *Пашукаў бы ты сабе, Мечык, якога занятку... А то зусім змарнееш, ды і я сама, не раўнуючы, раней часу ў дамавіну лягу.* Васілёнак. *Давай возьмем шлюб. Будзеш глядзець мяне да старасці. А лягу ў зямельку — усё тваё.* «ЛіМ».

ЛАЗАРА • **ЗАПЕЦЬ (ЗАСПЯВАЦЬ) ЛАЗАРА**. Гл. запець.

ПЕЦЬ ЛАЗАРА. Гл. пецъ.

ЛАЗАТЫ • **ЧОРТ ЛАЗАТЫ**. Гл. чорт.

ЛАКМУСАВАЯ • **ЛАКМУСАВАЯ ПАПЕРКА**. Гл. паперка.

ЛАМАННЕ • **ЛАМА́ННЕ ГАЛАВЫ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Напружаная спроба вырашыць, зразумець, разгадаць што-н. *Што датычыцца таго, як пракарміць сям'ю, то гэта сапраўды рэальнае ламанне галавы, часам сорам і ганьба, калі і жыць не хочацца.* Тармола-Мірскі.

ЛАМА́ННЕ ХРЫБТА́ *каму, чаму. Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Бязлітасная расправа з кім-н. ці чым-н.

ЛАМА́ННЕ ША́ПАК. *Мн. не ўжыв. Дзейн. і дап. Разм. Неадабр.* Уніжэнне, лісլівасць перад кім-н., паддобрыванне пад каго-н. *Адкуль жа пайшла гэта фраза, у чым сутнасць гэтага ламання шапак? У старыя часы рабочы ці селянін, калі звяртаўся з якой-небудзь просьбай да таго ці іншага начальніка, нават самага невялікага, павінен быў стаяць перад ім з непакрытай галавой... У гэты час мог ісці дождж, або сыпаць снег, або лютаваць мароз. Прасіцель павінен быў выстойваць без шапкі.* Лынькоў.

ЛАМАЦЦА • **ЛАМА́ЦЦА Ў АДЧЫ́НЕНЫЯ ДЗВЕ́РЫ**. *Функц. не зам. Незак.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Настойліва сцвярджаць, даказваць тое, што даўно ўсім вядома і не выклікае пярэчання. **Сін.**: адмыкаць адамкнёныя дзверы. *Існуе ў мастацкай творчасці пачуццё меры, такту. Калі выйсці за межы гэтай меры, можна ўпасці ў назойлівасць, калі аўтар, калі так можна сказаць, ломіцца ў адчыненыя дзверы.* Лынькоў. *Незасвоенае багацце — тое ж убоства. Брыль адчувае гэтую вельмі каварную праблему цяперашняга веку і імкнецца затрымаць наш неўтаймоўны бег, крычыць нам, што мы шукаем знойдзенае, ломімся ў адчыненыя дзверы.* «ЛіМ».

ЛАМА́ЦЦА ЦЕ́РАЗ (ПРАЗ) КАЛЕ́НА. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Рашуча адхіляцца, адкідацца.

ЛАМАЦЬ • **ЛАМА́ЦЬ ДРО́ВЫ**. *Незак. Прост. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць грубыя памылкі. **Сін.**: перагінаць палку <*у чым*>; хапаць цераз край. *Чым больш наша.. камісія разблытвала клубок узаемных абвінавачванняў, тым больш пераконваліся мы, што правых у канфлікце няма. Як кажуць, усе ламалі дровы.* «Настаўн. газ.» *Астаповіч падтрымлівае Кузю, хоць аграном па маладосці сваёй часам ламае дровы.* Шамякін. *Ах, крытык, крытык адмысловы, дарэмна ты ламаеш дровы!* «ЛіМ».

ЛАМА́ЦЬ КАМЕ́ДЫЮ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыкідвацца перад кім-н., крывадушнічаць. **Сін.**: крывіць душой <*перад кім, перад чым, для каго*>; разыгрываць камедыю. *У іншы час з такім брыдкім тыпам Вільгельм Кубэ не схацеў бы па адной вуліцы прайсці. А тут руку мусіць падаваць і ламаць камедыю, быццам прыслухоўваецца да думкі гэтай бруднай барады...* Новікаў. *Ацяжэлыя, налітыя чырванню, нейкай вар'яцкай тупасцю вочы ўставіліся на Ягора. — Кінь ламаць камедыю, — ужо і не патрабавалі, ужо, здаецца, прасілі гэтыя вочы.* Карамазаў. *Кінь камедыю ламаць, Паланейчык, кажу табе як таварыш.* Дамашэвіч.

ЛАМА́ЦЬ КО́П'І (ШПА́ГІ) *з-за каго, за што, з якой прычыны. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горача спрачацца, даказваць, змагаючыся за што-н., адстойваючы чые-н. інтарэсы. **Сін.**: скрыжоўваць мячы <*з кім*>. *А тут, як мне здаецца, вы залішне, бацечка мой, ломіце коп'і.* Даніленка. *Што б ні казалі пра прыход нейкага «аўтарскага» тэатра на змену «рэжысёрскаму», як бы ні стараліся суп-*

рацьпаставіць рэжысёра акцёру або гледачу, усё гэта — словы. Калі на пачатку стагоддзя такія дыскусіі былі натуральнымі, то сёння назіраць, як салідныя людзі ломяць коп'і з гэтай прычыны, дзіўна. «ЛіМ». *Сёння мы з ёй [Верай Іванаўнай] паразумеемся. Сёння яна добрая, калі параіла вам мяне. Раней мы ламалі шпагі. Помніш, Юрый Іванавіч?* Шамякін.

ЛАМА́ЦЬ ПРАЗ (ЦЕ́РАЗ) КАЛЕ́НА *што. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рашуча адхіляць, адкідаць што-н. — *Камандзір, нельга так адразу ламаць праз калена.. — нарэшце не вытрымаў Шпакоўскі. — Табе з намі служыць, а служыць трэба дружна...* Блакіт. *Эканамічныя законы трэба захоўваць, а не ламаць цераз калена.* «Звязда».

ЛАМА́ЦЬ <САБЕ́> ГАЛАВУ́ (ГАЛО́ВЫ) *над чым. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Напружана думаць, задумвацца, стараючыся зразумець, разгадаць што-н. **Сін.**: круціць мазгі *каму* (у 3 знач.); сушыць галаву (у 1 знач.). *Дзянісаў бацька загадзя ламаў галаву над цяжкай геаметрычнай задачай: як гэта будзе падзяліць адну дзесяціну зямлі на чатырох сыноў, каб усім хапіла.* Крапіва. *Лепшыя работнікі нашых следчых органаў ламалі галовы над усёй гэтай справай і не маглі знайсці канцоў і пачаткаў.* Чорны. *Грышка ламаў сабе галаву і не мог здагадацца, у чым справа.* Пестрак.

ЛАМА́ЦЬ <САБЕ́, СВАЕ́> РУ́КІ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Даходзіць да адчаю, узрушэння (ад вялікага гора). **Сін.**: кусаць <сабе> локці; кусаць сябе за локці; пасыпаць галаву попелам; рваць на сабе валасы. — *Што ж гэта будзе?.. — ламала сабе рукі маладзіца.* Ніканові̇ч. *Ой, ламалі свае рукі стары са старою: — Налажылась наша донька за ўсіх галавою!* Купала. *Здохла гнедая кабыла. Ломіць рукі гаспадар, енчыць, вохкае Макар.* Трус. *Ломіць рукі арганісты, тужыць, вохкае бядак.* Колас.

ЛАМА́ЦЬ ХРЫБЕ́Т *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Наносіць рашучы ўдар, перамагаць (праціўніка). **Сін.**: заганяць у казіны рог *каго. Лявон Васільевіч даўно ўпэўніўся, што Рэпікаў нялёгкі арэшак, а Мяжэнны біты воўк. З імі толькі счапіся. Але Данілаў не такім хрыбты ламаў.* Гроднеў. **ЗЛАМАЦЬ ХРЫБЕТ** *каму. Зак. Разгаралася вялікая бітва на Волзе. Тут наша армія зламала хрыбет фашысцкаму зверу і пагнала яго на захад.* Левановіч. *А ў вайну ці лёгенька даводзілася? Падумаць толькі — такі звер люты.., а от ўзяліся дружна і зламалі яму хрыбет.* Цяжкі.

ЛАМА́ЦЬ ША́ПКУ *перад кім. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Уніжацца, ліслівіць перад кім-н., паддобрывацца пад каго-н. **Сін.**: віляць хвастом (у 2 знач.); гнуцца ў дугу <перад кім>; гнуцца ў тры пагібелі *перад кім;* гнуць спіну *перад кім;* лізаць боты *каму;* падаць лістам *перад кім;* падпускаць лёстачкі *каму;* поўзаць на каленях *перад кім;* рассыпацца драбней маку *перад кім;* рассыпацца <дробным> макам *перад кім;* слацца лістам *перад кім;* станавіцца на заднія лапы *перад кім*; хадзіць на задніх лапках *перад кім;* хадзіць на пальчыках *перад кім. Броніс марыў пра іншае — каб мець свой уласны двор, сваіх кароў, свіней, багатую жонку, сваё ўласнае багацце, каб не ён зайздросціў, а каб яму зайздросцілі, каб не ён ламаў перад імі шапку, а каб перад ім ламалі.* Арабей. *Мо былі тут якія другія прычыны, мо проста пан Зыгмунт быў смелы на тых, хто пакорліва ламаў перад ім шапку.* Лынькоў.

ЛАНЦУГА • **ЯК З ЛАНЦУГА САРВАЎСЯ**. Гл. сарваўся.

ЯК З ЛАНЦУГА САРВАЎШЫСЯ. Гл. сарваўшыся.

ЛАНЦУГУ • **<І> НА ЛАНЦУГУ НЕ ЗАЦЯГНЕШ** *каго куды.* Гл. зацягнеш.

ЛАП • **З ЛА́П** *чыіх, каго вырваць, вырвацца* і пад. *Акал. Прост. З-пад чыёй-н. улады, залежнасці.* **Сін.**: з кіпцюроў *чыіх, каго;* з рук *чыіх, каго. А помніш, Самок, як лоўка вырвалі мы батальён таварыша Шалёхіна з польскіх лап і пераправілі на той бок?* Колас. *[Язва:] Знайшоўся высакародны юнак, цудоўны паэт, які сілаю свайго натхнёнага слова вырваў няшчаснае стварэнне з лап гэтага агіднага павука.* Крапіва.

ЛАПАЙ • **ЯК КУРЫЦА ЛАПАЙ <ГРАБЕ>**. Гл. курыца.

ЛАПАТАЙ • **ГРЭБЦІ ЛАПАТАЙ** *грошы.* Гл. грэбці.

ЛАПАТКІ • **ВА (НА) ЎСЕ́ ЛАПА́ТКІ.** *Акал. Разм.* **1.** Вельмі хутка (бегчы, імчацца і пад.). **Сін.**: без аглядкі (у 1 знач.); без духу *бегчы;* без душы *бегчы;* без памяці (у 1 знач.); высалапіўшы язык (у 1 знач.); з усёй сілы (у 2 знач.); з усіх ног; колькі <было> духу; колькі <было> сілы (у 2 знач.); на адным дыханні (у 1 знач.); на зламанне карка (у 2 знач.); на злом галавы (у 2 знач.); на скрут галавы (у 2 знач.); на ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсе застаўкі (у 2 знач.); на ўсе ногі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; на ўсю моц (у 2 знач.); чуй дух; што ёсць духу (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 2 знач.); як дуж; як жару ўхапіўшы; як з ланцуга сарваўшыся; як з перуна; як мага (у 1 знач.); як на крыллях; як на пажар; як падсмалены. **Ант.**: як чарапаха. *Абрыцкі прэ ва ўсе лапаткі, бяжыць, як можа, без аглядкі, але Пшавара даганяе, у ход дугу сваю пускае.* Колас. *Азірнуліся і ўбачылі Нонку, якая ва ўсе лапаткі лупіла ў бок бульвара.* Караткевіч.

2. З вялікім напружаннем (рабіць што-н.). **Сін.**: аж пуп трашчыць; высалапіўшы язык (у 3 знач.); з апошніх сіл; з апошняга; з усёй сілы (у 1 знач.); з усіх жыл (у 1 знач.); з усіх чатырох (у 2 знач.); колькі <было> сілы (у 1 знач.); на поўную сілу (у 1 знач.); на ўсю моц (у 1 знач.); што ёсць сілы (у 1 знач.). *[Нодэльман:] Тэхнікай авалодаеш? [Карнейчык:] Бяру ва ўсе лапаткі. Хачу галоўнага інжынера дагнаць і перагнаць.* Крапіва. *[На пяцідзесяці сотках саду-агарода] аднаму работніку сям'і — работы на ўсё лета во так во!.. І то трэба на ўсе лапаткі завіхацца, каб управіцца.* Дуброўскі. *[Хлопцы] выкапалі сваю норму лёгка. Толя ж Крывецкі, хоць і стараўся на ўсе лапаткі, ледзь даплёўся да канца радка.* Прыгодзіч.

КЛАСЦІ НА <АБЕДЗВЕ> ЛАПАТКІ *каго, што.* Гл. класці.

ЛАПАХ • *Быць, знаходзіцца* і пад. **У ЛА́ПАХ** *каго, чыіх. Акал. Разм.* У поўнай залежнасці, пад пагрозай кары. **Сін.**: пад абцасам *чыім, каго, у каго;* пад ботам *чыім, каго, у каго* (у 1 знач.); пад каўпаком *каго, у каго;* пад пятой *у каго, чыёй, каго, чаго* (у 1 знач.); у кіпцюрах *чыіх, каго;* у кулаку; у руках *чыіх, каго, у каго* (у 1 знач.). *З ліку рабочых завода апынуліся ў лапах паліцыі да дваццаці чалавек.* Гартны. *[Даніла:] У лапах вашага сына знаходзяцца тры мае партызаны. Іх чакае расстрэл.* Крапіва.

ЛАПАЦЕ • **УСЯКАГА ЖЫТА ПА ЛАПАЦЕ** *дзе.* Гл. жыта.

ЛАПАЦЬ • **ЗВАНІЦЬ У <РАЗБІТЫ> ЛАПАЦЬ**. Гл. званіць.

ЛАПКАХ • **ХАДЗІЦЬ НА ЗАДНІХ ЛАПКАХ** *перад кім.* Гл. хадзіць.

ЛАПКІ • **ГУСІ́НЫЯ ЛА́ПКІ**. *Адз. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* **1.** Травяністая расліна сямейства ружакветных са складкаватымі лістамі; гусялапка (alchemilla L.). *На той частцы, што яшчэ заставалася над вадою, спяшаліся дацвісці гусіныя лапкі і жоўты падбел.* Караткевіч.

2. Веерападобныя маршчынкі (каля вока). *Сядзела звычайная жанчына ў гадах, і гэтыя няўмольныя гады значыліся і на руках, што, відно было, перарабілі нямала рознае ра-*

боты, і на твары з прыкметнымі ўжо добра «гусінымі лапкамі» каля вачэй, хоць і былі яны падведзены спраўнай рукой санаторнай касметыкі. Васілевіч.

<І> ЛА́ПКІ ЎГО́РУ. *Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прызнаваць сябе пераможаным, здавацца (праціўніку). **Сін.**: складваць зброю (у 1 знач.); схіляць галаву (у 1 знач.); станавіцца на калені *перад кім. Іншага гада прыціснеш — ён і лапкі ўгору... А гэты — упарты д'ябал, страляў, пакуль я з яго рук аўтамат не выбіў.* Мік. Ткачоў. *[Перагуд:] Не баішся?.. [Бондараў:] А калі баяцца, дык і ваяваць няма чаго. Тады кладзіся — і лапкі ўгору. Няхай фашыст робіць з табой, што сам хоча.* Крапіва.

СТАНАВІЦЦА НА ЗАДНІЯ ЛАПКІ *перад кім.* Гл. станавіцца.

ЛАПУ • **НАКЛАДВАЦЬ ЛАПУ**. Гл. накладваць.

СМАКТАЦЬ ЛАПУ. Гл. смактаць.

У ЛА́ПУ <u>даць, браць, атрымаць.</u> *Дап. Разм. Неадабр.* Хабар, звычайна грашовы. **Сін.**: куку ў руку. *А няхай ты праваліся! — Вось парадкі завяліся: дзе ні сунься — так і знай — ўсюды ў лапу дай ды дай.* Крапіва. *Тут не пачуеш слоў «браток», «таварыш», а толькі «дзе дастаў?» і «колькі ў лапу даў?»* Панчанка. *— Сярод інспектараў таксама людзі бываюць! — Ты маеш на ўвазе тых, што бяруць у лапу?.. — Эт, завёў! — паморшчыўся Цапок. — У лапу... У лапу!.. Думаеш, усе хапуны-лапуны!* Макарэвіч. *«Нельга, нельга!» — замахаў рукамі ён [швейцар]. Але быў не такі ўжо і горды, бо, атрымаўшы ў лапу колькі злотых, стаў ласкавейшы, нават паказаў дзверы прыёмнага пакоя.* Аношкін.

ЛАПЦЕМ • **СЁРБАЦЬ ЛАПЦЕМ БОРШЧ**. Гл. сёрбаць.

<u>Ляпнуць</u> **ЯК ЛА́ПЦЕМ (ЛАПЦЯ́МІ) ПА ЦЫМБА́ЛАХ.** *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі недарэчна і нетактоўна. **Сін.**: як лапцем па балоце. *Брахун ты!.. Менціш вот цэлы вечар попусту языком. Ляпаеш як лапцем па цымбалах!* Далідовіч. *Ціхан глянуў на сына, паківаў галавой: «Ляпнуў языком як лапцем па цымбалах... Ці так можна пры людзях?»* Воранаў. *Жонка парася смажанага падсоўвае. А нехта вазьмі дый ляпні як лапцямі па цымбалах: такому, маўляў, шампанскае толькі парасём і заядаць! І што вы думаеце? Як ветрам здзьмула...* «ЛіМ».

<u>Ляпнуць</u> **ЯК ЛА́ПЦЕМ ПА БАЛО́ЦЕ.** *Акал. Разм. Неадабр.* Вельмі недарэчна, нетактоўна (сказаць што-н.). **Сін.**: *ляпнуць* як лапцем па цымбалах. *— Ну до, дзеўкі, до! — узялася наводзіць мір Варка. — Вечна быля-што ляпнеш як лапцем па балоце, тады сядзім совамі.* Кажадуб. [*Лепешаў*, с. 88: ляпнуць як лапцем па балоце.]

ЛАПЦІ • **АБУВАЦЬ У ЛАПЦІ** *каго.* Гл. абуваць.

АБУЦЬ <СВАЁ> СЭРЦА Ў ЛАПЦІ. Гл. абуць.

ПЛЕСЦІ ЛАПЦІ. Гл. плесці.

ЛАПЦЯМІ • **ПЛЕСЦІ КАШАЛІ З ЛАПЦЯМІ**. Гл. плесці.

ЛАПШУ • **ВЕШАЦЬ ЛАПШУ <НА ВУШЫ>** *каму.* Гл. вешаць.

ЛАПШЫ • **НАВЕШВАННЕ ЛАПШЫ НА ВУШЫ** *каму.* Гл. навешванне.

ЛАПЫ • **ПАПАДАЦЬ У ЛАПЫ** *каго, каму, да каго.* Гл. пападаць.

ЛАСКА • **КАЛІ́ ЛА́СКА.** *Функц. не зам.* **1.** *У знач. пабочн. сл.* Зварот для выражэння ветлівай просьбы, пабуджэння. Прашу вас. **Сін.**: будзь добры; будзь ласкаў; зрабі ласку. *— Заходзьце ў хату, калі ласка, бо ўжо гатова і папаска, — гасцей Хадыка сустракае і на сняданне заклікае.* Колас. *Паклічце, калі ласка, вунь таго брунеціка, што без шапкі, што пазаўчора капаў бульбу ў Вінараў...* Брыль.

2. *У знач. сцвярдж. часціцы.* Ужыв. для выражэння ветлівай згоды. Так, канечне. *[Нічыпар:] Можна мне глянуць на гэту костку? [Левановіч:] Калі ласка.* Крапіва. *[Грамовіч:] Ганна Паўлаўна! Што я ў вас хацеў спытацца... [Ганна Паўлаўна:] Калі ласка, таварыш Грамовіч!* Шынклер.

СКАЖЫ КАЛІ ЛАСКА! Гл. скажы.

ЛАСКАВАЕ • **ЛАСКАВАЕ ЦЯЛЯ**. Гл. цяля.

ЛАСКАВЫМ • **НА ЛАСКАВЫМ ХЛЕБЕ**. Гл. хлебе.

ЛАСКАЎ • **БУДЗЬ ЛАСКАЎ**. Гл. будзь.

ЛАСКІ • **З БО́ЖАЙ ЛА́СКІ**. *У знач. прэдык. азн. Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. чалавека па прафесіі. Прыроджаны, сапраўдны, таленавіты, з выключнымі здольнасцямі. **Сін.**: божай міласцю. *— Янка Купала — гэта беларускі паэт, — тлумачыў Кастусь. — Паэт з божай ласкі, талент незвычайны.* С.Александровіч. *Ці ты музыка з ласкі божай і для цябе твой дар — твой крыж, ці — дзеля сытасці і грошай людзей забаўкамі чмурыш?* Гілевіч.

З ЛА́СКІ *каго, чыёй. Акал. Разм.* **1**. Праз каго-н., па чыёй-н. віне (адбылося, здарылася што-н.). **Сін.**: праз ласку *чыю. Ты вось не падумаў, відаць, а з якой прычыны загінуў Стары? З чые гэта ласкі загінулі і другія людзі?* Лынькоў. *Знік пачатак маёй казкі. А з чые нядобрай ласкі?* Вітка.

2. Дзякуючы каму-, чаму-н. *Бедныя каласкі пільна прыглядаюцца да Хмаркі. Калі-нікалі іх ажыўляе надзея ўздужаць з ласкі шчодрай Хмаркі.* Колас. *[Шуфт:] Што вы цяпер робіце? [Гудовіч:] З ласкі пана лейтэнанта і яго фюрэра я цяпер адпачываю.* Крапіва.

З ЛА́СКІ НА ПАЦЕ́ХУ. *Акал. Разм.* Без усякай прычыны, без пэўнага намеру (рабіць, зрабіць што-н.). **Сін.**: без дай рады; без нічога ніякага (у 3 знач.); без усякага-якага; за будзь здароў (у 1 знач.); за пусты мех <а ў мяху смех>; за так (у 2 знач.); не знай не ведай; ні з таго ні з сяго; ні з чаго ні з якага; ні села ні пала; так сабе (у 1 знач.). *А той, маладзейшы, у сытай вясёласці ад лёгкага жыцця, сцебануў з ласкі на пацеху лапавухага па азадку ды гукнуў кпліва на Саўку: — Эй, гвардзеец!* Чорны. *Цяпер Іваніцкаму, мусіць, спатрэбілася параіцца з Няслӑўскім, з ласкі на пацеху не было б чаго марнаваць дарэмна час, а мо і яшчэ што.* Мурашка. *Дружбаку я рады даць сваю параду не для злога смеху — з ласкі на пацеху.* Сушко.

З ЯКО́Й ЛА́СКІ. *Акал. Разм. Незадав. Часцей ужыв. у пытальных ск.* Чаму? *— Хачу прасіць, каб вы санкцыяніравалі? — З якой ласкі? Ты што, з неба зваліўся? Парадку не ведаеш?* Карпаў. *Так і так, кажу маме: дай грошы! «А з якой гэта ласкі?» — пытаецца мама.* Якімовіч. *З якой гэта ласкі табе не дае спакою Сурміла?* Блакіт.

НІ ГНЕВУ НІ ЛАСКІ *ў каго.* Гл. гневу.

ЛАСКУ • **ДЗЯКУЙ ЗА ЛАСКУ**. Гл. дзякуй.

ЗРАБІ ЛАСКУ. Гл. зрабі.

МЕЦЬ ЛАСКУ. Гл. мець.

ПРАЗ ЛА́СКУ *чыю. Акал. Разм. З-за каго-н., па чыёй-н. віне (адбылося, здарылася што-н.).* **Сін.**: з ласкі *каго, чыёй* (у 1 знач.). *Думаеце, Юстын Корч не праз яго ласку ў Сібір угадзіў? Ого-о!* Гартны. *Рэдка так здараецца, каб людзі елі папоўніцы варанае, печанае, смажанае, мяса, кілбасы, пірагі ды праклінalі таго, праз чыю ласку яны гэта робяць.* Крапіва.

ЛАСТАЎКА • **ПЕ́РШАЯ ЛА́СТАЎКА**. *Адз. і мн. Часцей вык. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. **1.** Самы першы сярод падобных, такіх жа. *Вайна праглынула настаўнікаў, якімі некалі ганарылася Біязінская школа, эвакуіраваныя ў гэтую глушэчу не даехалі, вось і... Але ёсць і першая ластаўка...* Грахоўскі. *Першай ластаўкай была кніга «Беларускі фальклор у сучасных запісах»...* «ЛіМ».
2. *чаго.* Самыя ранні, самыя першыя прыкметы з'яўлення, набліжэння чаго-н. *Усюды, дзе ў першыя пасля вайны гады бываў Высоцкі, паказвалі новыя кароўнікі, цялятнікі, канюшні, свінарнікі. Гэта былі нібы першыя ластаўкі мірнага жыцця.* Навуменка. *І вось напрадвесні сорак другога года прыбітую і сумную з выгляду зняволеную зямлю і тут прарвала помстай... Людзі з палёгкай адчулі, што і тут, у Наднямонні, паказаліся, нарэшце, першыя ластаўкі роднай вясны.* Брыль.

ЛАТАТЫ • **ДАВАЦЬ ЛАТАТЫ**. Гл. даваць.

ЛАЎКАЙ • **ЗНАЙШОЎ ТАПОР ПАД ЛАЎКАЙ**. Гл. знайшоў.
СЯКЕРА ПАД ЛАЎКАЙ. Гл. сякера.

ЛАЎКІ • **І ПЕЧКІ І ЛАЎКІ**. Гл. печкі.

ЛАЎРАХ • **СПАЧЫВАЦЬ НА ЛАЎРАХ**. Гл. спачываць.

ЛАЎРЫ • **ЛА́ЎРЫ СПА́ЦЬ НЕ ДАЮ́ЦЬ** *каго, чые каму. Убезас. ужыв. Функц. не зам. Неадабр.* Хто-н. вельмі зайздросціць чыйму-н. поспеху. *Відаць, лаўры Банапарта не даюць спаць Карнілаву і чарнасоценнаму афіцэрству...* Гурскі. *— Табе што, брыгадзіравы лаўры спаць не даюць? — спыталі ў Антона аднойчы.* «Настаўн. газ.»
ПАЖЫНАЦЬ ЛАЎРЫ. Гл. пажынаць.

ЛАХІ • **ЛА́ХІ ПАД ПА́ХІ**. *У ролі дзеясл. вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, перад аднародным вык. пры перадачы хуткай змены падзей. Схапіць з сабой свае манаткі. **Сін.**: шапку ў ахапку; шаркі на баркі; шашкі ў мяшкі. *[Якім:] Ты аконца адчыніш, лахі пад пахі ды скакель з хаты ў сад, як пятух!* Купала. *Зараз лахі пад пахі і дадому — канец маёй работы тут.* Чорны. *Ну, мы, доўга не думаючы, лахі пад пахі ды ходу.* Лынькоў.
ЛА́ХІ ПАД ПА́ХІ <u>браць (узяць), сабраць, схапіць, прыхапіць</u> і пад. *Дап. Разм.* Свае пажыткі з сабой (браць, сабраць і пад. перад адыходам, ад'ездам, уцёкам). **Сін.**: шашкі ў мяшкі *браць. Вазьму лахі пад пахі — маёмасць мая невялікая — ды пайду шукаць шчасця на свеце.* Колас. *— Усё ж такі прыйдзецца ўзяць лахі пад пахі і дзе-небудзь схавацца ад сарок усяго свету, — сказаў Дзіда-дзед і адразу пачаў выбіраць з сваіх манаткаў самае каштоўнае, лёгкое і патрэбнае ў дарогу.* Бядуля. *Князеву што? Збярэ лахі пад пахі і ходу.* Навуменка.

ЛБЕ • **ЗАПІСАЦЬ НА ЛБЕ**. Гл. запісаць.
НАБІВАЦЬ САБЕ ГУЗ НА ЛБЕ. Гл. набіваць.
НА ЛБЕ НЕ НАПІСАНА *у каго.* Гл. напісана.
СЯМІ ПЯДЗЯЎ У ЛБЕ. Гл. пядзяў.
ШТО Ў ЛОБ ШТО ПА ЛБЕ. Гл. лоб.

ЛБОМ • **ЛБОМ СЦЯНУ ПРАБІВАЦЬ**. Гл. прабіваць.

ЛЕБЯДЗІНАЯ • **ЛЕБЯДЗІНАЯ ПЕСНЯ** *чыя, каго.* Гл. песня.

ЛЕВАЙ • **НЕ ЛЕВАЙ НАГОЙ СМАРКАЦЦА**. Гл. смаркацца.
ПА ЛЕВАЙ РУЦЭ. Гл. руку.
УСТАЦЬ З ЛЕВАЙ НАГІ. Гл. устаць.

ЯК БОТ <З ЛЕВАЙ НАГІ>. Гл. бот.

ЛЕВАЯ • **ЯК ХОЧА ЛЕВАЯ НАГА** *каго, чыя*. Гл. нага.

ЛЕВУЮ • **ПА ЛЕВУЮ РУКУ**. Гл. руку.

ЛЕВЫМ • **ЕЗДЗІЦЬ ПА ЛЕВЫМ БАКУ**. Гл. ездзіць.

ЛЕГІЁН • **ІМЯ** *каму, чаму* **ЛЕГІЁН**. Гл. імя.

ЛЕГЧЫ • **ЛЕ́ГЧЫ (ЗАЛЕ́ГЧЫ) НА ДНО́**. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прытаіўшыся, не рабіць ніякіх дзеянняў. *Нам трэба на пару тыдняў легчы на дно, перачакаць, а як міліцэйскі шмон на дарогах сціхне, уцячы за мяжу.* Праўдзін. *— Мне трэба падумаць... — Канечне, падумай, толькі нядоўга, мне сёння трэба ведаць, дзе залёг на дно Гушча.* «Маладосць».

ЛЕ́ГЧЫ КАСЦЬМІ́ (КАСЦЯ́МІ). *Зак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Загінуць у баі. **Сін**.: загрымець касцямі (у 1 знач.); злажыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе;* класці галаву *за каго, за што, дзе;* легчы трупам; ляжаць у <сырой> зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе;* парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквары́ць. *Два атрады было ў нас. Ты знаеш сама — лёг адзін з іх касцьмі, камандзіра няма.* Куляшоў. *Счапіўся з гадам хіленькі пінчук і лёг касцьмі не прапусціўшы немца!* Лось. *Будзь ён [Каліноўскі] ад вёскі далёка-далёка, — прымчыцца суровы і смелы, як сокал: зазвоніць клінкамі, паб'е капытамі, — і ворагі лягуць на доле касцямі.* Броўка.

2. Старацца з усіх сіл зрабіць што-н. **Сін**.: легчы крыжам. *Горад гэты стаў блізкім і дарагім, і яму не абыякава, як ён будзе забудоўвацца.., куды будзе расці і што захавае з таго, што цяпер люба яму, галоўнаму архітэктару. Не, нават не архітэктару — проста грамадзяніну, гараджаніну. За дуброву ў Белым Беразе ён касцьмі ляжа.* Шамякін.

ЛЕ́ГЧЫ КРЫ́ЖАМ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старацца з усіх сіл зрабіць што-н. **Сін**.: легчы касцьмі (у 2 знач.). *Для мяне ў яго рука не паднялася, каб.. скажам, прагрэсіўку падпісаць за скляпок... Не захацела... Каб яна яму адсохла, яго рука... Так я яму і лягу цяпер крыжам... Я чакаў прагрэсіўку, і ён хай пачакае...* Пташнікаў. *У яго самога будуць дзеці. І хопіць таго, што гатовы крыжам легчы, каб толькі не дазволіць ім вось так гібець на свеце.* Карпаў.

ЛЕГЧЫ НА ПАПЕРУ. *Зак. да* **КЛАСЦІСЯ НА ПАПЕРУ**.

ЛЕГЧЫ НА ПЛЕЧЫ *чые, каго, каму. Зак. да* **КЛАСЦІСЯ НА ПЛЕЧЫ** *чые, каго, каму.*

ЛЕ́ГЧЫ ТРУ́ПАМ. *Зак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Загінуць. Часцей пры выказванні гатоўнасці рашуча адстойваць што-н. **Сін**.: загрымець касцямі (у 1 знач.); злажыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе;* класці галаву *за каго, за што дзе;* легчы касцьмі (у 1 знач.); ляжаць у <сырой> зямлі; навярнуць галавой; накладаць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць *косці дзе;* парыць у зямлі косці; спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквары́ць. *[Аканом:] Я трупам лягу, а яна будзе маёю!..* Галубок. *[Гудовіч:] Ты, неразумная, хочаш стаць мне на дарозе ў самы адказны момант майго жыцця? [Броня:] Я не толькі стану — трупам лягу, а выратую вас.* Крапіва.

ЛЕГЧЫ Ў МАГІЛУ. *Зак. да* **ЛАЖЫЦЦА Ў МАГІЛУ**.

ЛЕДЗЬ • **ЛЕДЗЬ ДУША Ў ЦЕЛЕ** *у каго*. Гл. душа.

ЛЕДЗЬ ДЫХАЦЬ. Гл. дыхаць.
ЛЕДЗЬ ЗОЛАК. Гл. золак.
ЛЕДЗЬ НОГІ ЦЯГАЦЬ. Гл. цягаць.
ЛЕДЗЬ СТАЯЦЬ НА НАГАХ. Гл. стаяць.
ЛЕДЗЬ ШОРЫ ЦЯГАЦЬ. Гл. цягаць.

ЛЕДЗЯНЕЕ • **КРОЎ ЛЕДЗЯНЕЕ** *ў каго*. Гл. кроў.
СЭРЦА ЛЕДЗЯНЕЕ *ў каго*. Гл. сэрца.

ЛЕДЗЯНІЦЬ • **ЛЕДЗЯНІ́ЦЬ КРО́Ў** *чыю. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн са знач. абстр. прадмета. Выклікаць у каго-н. жах, здранцвенне. **Сін**.: ледзяніць кроў у жылах *чыіх*; ледзяніць сэрца *чыё, каго. Выбухі адзін за адным рызрывалі паветра. Жудасны роў матораў рэзаў сэрцы і ледзяніў кроў*. Дамашэвіч.

ЛЕДЗЯНІ́ЦЬ КРО́Ў У ЖЫЛАХ *чыіх. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выклікаць у каго-н. жах, здранцвенне. **Сін**.: ледзяніць кроў *чыю*; ледзяніць сэрца *чыё, каго. Жорж Граеўскі... Адно імя ледзяніць кроў у іхніх жылах, і сціскаліся ў жудасным страху хамскія сэрцы*. Лынькоў.

ЛЕДЗЯНІ́ЦЬ СЭ́РЦА (ДУШУ́) *чыё, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выклікаць у каго-н. жах, здранцвенне. **Сін**.: ледзяніць кроў *чыю*; ледзяніць кроў у жылах *чыіх. Гэтая думка палохала, ледзяніла сэрца, страшна было думаць аб тым, што будзе пасля шлюбу*. Нёманскі. *Думкі, адна страшнейшая за другую, ледзянілі душу*. Сіняўскі.

ЛЕЗЕ • **З ГО́РЛА ЛЕ́ЗЕ (ЛЕ́ЗЛА, ВА́ЛІЦЦА, ВАЛІ́ЛАСЯ)** *у каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Празмерна многа чаго-н. у каго-н. **Сін**.: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу *<чаго>;* валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла прэ *ў каго; імя каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 1 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго;* не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Сяды-тады тэматыка набірала класавай вастрыні: «З горла лезе.., а на чужое ўсё роўна гонішся!»*.. Брыль. *Ежы Квяткоўскі.. у пасаг за Праксэдай даў нейкую здыхляціну-цялічку, хоць у самога лезла з горла і зямлі, і гавяды, і ўсяго*. Сабаленка. *З горла мо валіцца [у Казіка] — больш чым па дзвесце рублёў у месяц зарабляе...* Місько.

НЕ ЛЕ́ЗЕ (НЕ ІДЗЕ́) У РО́Т (У ГО́РЛА); НЕ ЛЕ́ЗЛА (НЕ ІШЛО́) У РО́Т (У ГО́РЛА). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн., які абазначае назвы ежы. Не есца. Пра нежаданне есці ад стомы, перажывання і пад. **Сін**.: станавіцца калом у горле. *Уцяміла, нарэшце, Марыська, куды яно хіліцца. І рукі закалаціліся, і яда тая ў рот не лезе*. Крапіва. *Кава-*

лак гэты шчыра запрацоўваў Казік і ў айчыма, пасучы яго жывёлу, але хлеб не лез у рот. Чарнышэвіч. *[Сымон:] Яда ў горла не лезе — колам становіцца.* Купала. *[Валя:] Кавалак хлеба яму дома ў горла не лезе, смачная ежа не даспадобы. Яму поліўка мілейшая, у дзяжурцы згатаваная.* Шынклер. *Перад самым ад'ездам, пад канец, і смачнае не лезла ў рот. Гэтак дамоў хацелася...* Макарэвіч. *Васілю і яда не лезла ў горла.* Гартны. *Страва не ішла ў рот.* Каваль.

НЕ ЛЕ́ЗЕ (НЕ ЛА́ЗІЎ, НЕ ПАЛЕ́ЗЕ) ПА СЛО́ВА Ў КІШЭ́НЮ (У КІШЭ́НЬ). *Разм. Адабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ведае, што сказаць, як адказаць; знаходлівы, дасціпны ў размове. **Сін.**: бойкі на язык; востры на язык; і сячэ і паліць; слова не пазычае. *— Вам што — кепска на нашым курорце, ці, можа, доктар вам не падабаецца? — У такога доктара я лячылася б усё жыццё! — не лезе ў кішэню па слова Антаніна.* Васілевіч. *Сам [Максім] здзівіўся: каб ён не ведаў, пра што гаварыць з дзяўчынай. У студэнцкія гады не лазіў па слова ў кішэню. Усіх сяброў знаёміў з дзяўчатамі.* Шамякін. *Ды і сам Пецька Рыжыкаў — з людзей, якія, як кажуць, па слова ў кішэнь не лезуць.* «ЛіМ».

НЕ ЛЕ́ЗЕ (НЕ ЛЕ́ЗЛА) НІ Ў Я́КІЯ ВАРО́ТЫ. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці дзейн.-займ. *гэта.* Вельмі дрэнны, не ўкладваецца ў агульнапрынятыя нормы. **Сін.**: адны слёзы; глядзець няма на што; з рук вон (у 2 знач.); кату пад хвост (у 2 знач.); кульгаць на абедзве нагі (у 3 знач.); курам на смех (у 1 знач.); на ліхога казана; не вытрымлівае ніякай крытыкі; нікуды не варты; ні к чорту (у 1 знач.); ні к чорту не варты; ні самому паглядзець ні людзям паказаць; пусці павалюся (у 1 знач.); смеху варты. *Трэцяя.. заява, што ён [муж] напалову рускі, а напалову паляк, ужо зусім не лезла ні ў якія вароты.* Караткевіч. *Уносіць хімічныя сродкі аховы раслін пры дапамозе авіяцыі — гэта, як кажуць, не лезе ні ў якія вароты.* «ЛіМ». *Калі дапусцім, пінжак я апранаў ад гарнітура, які купіла Маруся, то штаны мусіў надзяваць ад гарнітура, які купіла Ірына або Аня, хоць такое спалучэнне часам не лезла ні ў якія вароты.* Зуб.

НЕ ЛЕ́ЗЕ (НЕ ЛЕ́ЗЛА) У ГАЛАВУ́ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. **1.** Не становіцца прадметам асаблівай увагі, цікавасці, інтарэсу; не даецца. **Сін.**: не ідзе ў галаву *каму. Але штосьці чытанне яму не давалася, не лезла ў галаву, перабівалася наплывам іншых думак, калыханнем другога пачуцця.* Гартны. *— Дык што ты думаеш? — Не было калі думаць. Напрацавалася, то і думкі ў галаву не лезуць.* Сабаленка. **НЕ ПАЛЕЗЕ (НЕ ПАЛЕЗЛА) У ГАЛАВУ** *каму. Зак. [Паўлінка:] Задасць [бацька] такога пытлю і табе і мне, што і жаніцьба ў галаву не палезе.* Купала.
2. Не засвойваецца, не запамінаецца, не ўспрымаецца. *Дануся не здала толькі антычную літаратуру і якраз зубрыла Юлія Цэзара. Але вучоба ў той дзень штосьці не лезла ёй у галаву.* Карпюк. *Адна матэматыка засталася... Аніяк у галаву не лезе. Я па ёй тры разы зрэзаўся.* Каваль. **НЕ ПАЛЕЗЕ (НЕ ПАЛЕЗЛА) У ГАЛАВУ** *каму. Зак. Карней не вытрымаў-такі: адолеўшы алгебру, сам палез у грубку па прыгаркі, бо пахлі яны так, што астраномія, якую трэба было чытаць, яўна не палезла б у галаву.* Шамякін. *З пару дзён хадзіў на такія курсы, але нічога ў галаву не палезла.* Купала.

ПУЗА НА НОС ЛЕЗЕ *ў каго.* Гл. пуза.

ЛЕЗУЦЬ • **ВОЧЫ НА ЛОБ ЛЕЗУЦЬ** *у каго.* Гл. вочы.

ЛЕЗЦІ • **БЕЗ МЫ́ЛА ЛЕ́ЗЦІ.** *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ліслівасцю, хітрасцю і пад. дабівацца чыёй-н. прыхільнасці. *Начальству падлагодніваецца... Без мыла лезе... Го, цяпер пайшоў народ.* Гартны. *— Цёця Ануш, цёця Ануш!.. Без мяне ніколі і нічога не могуць. — Ты ж усюды без мыла лезеш, — выскаліўся Арсен.* Супрунчук. *Не вер ёй, Лідачка. Цяпер яна без мыла будзе лезці...* Шамякін.

ЛЕ́ЗЦІ (ІСЦІ́) НА РАЖО́Н. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Рабіць што-н. рызыкоўнае, асуджанае на няўдачу; дзейнічаць, не думаючы пра вынік. **Сін.**: перці на ражон; перці супраць ражна. *[Гудзееў:] Не трэба было лезці на ражон. Зарваўся ты, Самасееў. Сам вінаваты — агрэсіўна вёў сябе на сходзе, не ацаніўшы расстаноўку сіл. Пралічыўся.* Макаёнак. *І ён, Яўхім, баіцца, і ляснічы, мусіць, таксама не з тых, хто на ражон лезе, хто за праўду-матку гатовы хоць на той свет пайсці.* Сачанка. *Непахісны, гатовы ісці на ражон у лютасці, такі чалавек, калі злосць у яго гасне, хутка мякчэе і пачынае шкадаваць сябе.* Карпаў.

ЛЕ́ЗЦІ НА ВО́ЧЫ *каму. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старацца быць на віду, імкнуцца быць заўважаным. **Сін.**: лезці ў вочы *каму* (у 1 знач.). *У нас, у разведчыкаў, ёсць свае будан́ы ў лесе. Мы не лезем на вочы не толькі вясковым, але і сваім партызанам. Чым меней знаёмых, тым лепш.* Новікаў. *«Ну і чорт іх бяры, — думаў Сымон. — Я і сустракацца ні з кім не буду. Навошта мне ім на вочы лезці...»* Чарнышэвіч.

ЛЕ́ЗЦІ НА СЦЯНУ́. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Крайне ўзрушвацца, раздражняцца, злавацца. **Сін.**: выходзіць з сябе; не знаходзіць <сабе> месца; не магчы знайсці <сабе> месца; не помніць сябе. *Апейкаўская ўпартая парода!.. Знарок лезе на сцяну, каб даказаць сваю нягоршасць перад братам.* Мележ. *Іду гэта на Зарэччы, чую, у хаце адной аж на сцяну лезе народ, лямант, візг!.. Што гэта, пытаюся. Моляцца, кажа.* Брыль.

ЛЕ́ЗЦІ НА ЯЗЫ́К *каму. Незак. Разм.* Часцей ужыв. пры дзейн.-наз. *слова (словы).* Міжвольна вымаўляцца. **Сін.**: зрывацца з вуснаў *чыіх, каго;* зрывацца з языка *чыйго, у каго;* не сходзіць з вуснаў *чыіх, каго;* не сходзіць з языка *чыйго, у каго;* прыходзіць на язык *каму* (у 1 знач.); узбрысці на язык *каму. Алесь падбіраў аргументы, пераканальныя словы, такія, каб не фальшывіць, не фармальна выказаць агульныя ісціны. І не знаходзіў. Лезлі на язык усё не тыя словы...* Новікаў. *Так, як і Міхалка, ён [Алесь] не думаючы гаварыў усё тое, што лезла на язык.* Чорны.

ЛЕ́ЗЦІ ПІШЧО́М *куды, да каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Прыкладаючы ўсе намаганні, назойліва пранікаць куды-н., дабівацца чаго-н. *Другі ў інстытут лезе пішчом: каб толькі мець дыплом. Ну, а закончыў і.. прывет! Падаўся ў буфет.* Валасевіч. *Як вам не сорамна? Дзе ваша дзявочая сціпласць? Вы ж пішчом лезеце да яго.* Карпаў. *Чорны рынак пішчом лез і ў гэты двор. Калі яшчэ будуць тыя машыны, калі яшчэ зносіцца ці зломіцца, але некаторыя з запаслівай стрункай у характары сёе-тое куплялі.* Шахавец.

ЛЕ́ЗЦІ РАНЕ́Й ЗА БА́ЦЬКУ Ў ПЕ́КЛА. *Незак. Разм. Іран.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы (часцей у адмоўн. ск. — з часціцай *не).* Паспешліва і недарэчна ўмешвацца ў чые-н. справы, апярэджваючы каго-, што-н. *Куды людзі, туды і я, нашто мне канешне раней за бацьку ў пекла лезці.* Чорны. *— Не лезь у пекла раней за бацьку, — жартаўліва і ў той жа час досыць строга заўважыў Садовіч.* Колас.

ЛЕ́ЗЦІ СА СВАІ́М СТА́ТУТАМ У ЧУЖЫ́ МАНАСТЫ́Р. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Умешвацца ў чужыя справы, навязваючы каму-н. свае рашэнні, думкі, погляды і пад. **Сін.**: соваць носа не ў сваё проса; устаўляць свае тры грошы. *Мы канкрэтныя выпадкі ў духу гуманнасці будзем заўсёды вырашаць. Але зноў-такі ў рамках нашых законаў. І вы са сваім статутам у чужы манастыр не лезьце.* **«Звязда»**. *З тых часоў помніцца Рыгору адна размова ў двары з суседам. — Прабач, што лезу са сваім статутам у чужы манастыр, — сказаў той.* «Маладосць».

ЛЕ́ЗЦІ СЛЯПІ́ЦАЙ У ВО́ЧЫ <*каму*>. *Незак. Праст. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Назойліва прыставаць, дакучаць. **Сін**.: лезці ў вочы *каму* (у 3 знач.); лезці смалой у вочы *каму, да каго. І сур'ёзны ты чалавек, здаецца, а паводзіны твае камарыныя, так і лезеш сляпіцаю ў вочы.* Лынькоў. *Чаго стаіш?.. Не бачыш, што чалавек не хоча абагульваць? Трэба лезці ў вочы сляпіцай!* Лобан. *Ён ведаў, што лезе сляпіцай ў вочы, што яна не пераможа сваю злосць, не падабрэе. Але ўсё адно спытаў: — Ты прыйдзеш?* Адамчык.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. адуш. ці абстр. прадмета. Раздражняць, злаваць каго-н. непрыемным уздзеяннем. **Сін**.: калоць вочы *каму* (у 3 знач.); лезці ў вочы *каму* (у 4 знач.). *Праз запацелыя вокны хат сям-там пазіралі агні. І снег усё ішоў, лез у вочы сляпіцай.* Брыль. *Піліп Піліпавіч.. жмурыўся ад дыму, што сляпіцай лез у вочы.* Кузьмянкоў. *І ўдзень і ўночы стаяла [машкара] над галавой, лезла сляпіцай у вочы.* М.Капыловіч.

ЛЕ́ЗЦІ СМАЛО́Й У ВО́ЧЫ *каму, да каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Назойліва прыставаць, дакучаць. **Сін**.: лезці сляпіцай у вочы *каму* (у 1 знач.); лезці ў вочы *каму* (у 3 знач.). *[Ціт:] Адчапіся, жонка, не лезь смалой у вочы.* Дунін-Марцінкевіч. *Смалайціс моцна пакрыўдзіўся, затое не лез ужо да кожнага смалою ў вочы.* Гарэцкі. *— Ды не лезь ты смалой у вочы! — злосна адмахнуўся Мажэйка.* Шахавец.

ЛЕ́ЗЦІ Ў БУТЭ́ЛЬКУ. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Раздражняцца, злавацца на каго-н., звычайна беспадстаўна. **Сін**.: лезці ў пузыр. *[Люба] і Калюню даўно раскусіла, аднак жа гаворыць з ім, быццам гэта ёй цікава і патрэбна, і мне дае знаць, каб не лез у бутэльку.* Гіль. *Цярпенне, цярпенне і яшчэ раз цярпенне! Беражы свой талент і не лезь у бутэльку.* Каршукоў.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ВО́ЧЫ *каму. Незак. Разм.* **1**. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Старацца быць на віду, імкнуцца быць заўважаным, назойліва тырчаць перад вачамі. **Сін**.: лезці на вочы *каму. Трохі [грошай] пакінулі і мне: на білет і даць старажу на станцыі, каб ён купіў мне білет і пасадзіў мяне, а сам я каб не дужа ля касы ў вочы лез.* Гарэцкі.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета. Выклікаць да сябе цікавасць, прыцягваць увагу; быць асабліва прыкметным. **Сін**.: біць у вочы *каму;* кідацца ў вочы *каму. [Мікуць] увесь час, пакуль хадзілі па ўсіх прамысловых, індустрыяльных і тэхнічных павільёнах выстаўкі, без плана і сістэмы азіраўся на ўсё адразу, што лезла ў вочы навокал яго.* Чорны. *Стары ўсміхнуўся. — Адна Сукліта пажала во. Д[ы]к яны [снапы] і стаяць на гародзе, як прышчыкі на лбе — усім лезуць у вочы.* Чыгрынаў.

3. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Назойліва прыставаць, дакучаць. **Сін**.: лезці сляпіцай у вочы <*каму*> (у 1 знач.); лезці смалой у вочы *каму, да каго. [Сцяпан:] Каханенькая, родненькая, не лезь у вочы. А не, то вон з хаты і цябе з гэтай дрэняй выганю.* Купала. *Ачуняла ў скорасці гаспадыня, але больш ужо не лезла ў вочы свайму мужыку, і зноў сталі яны жыць паміж сабой складна.* Ядвігін Ш. *Чаго ты, Янак, лезеш ёй у вочы? — пытаецца Яніна.* Бажко.

4. *Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Раздражняць каго-н., выклікаць непрыемнае ўражанне. **Сін**.: калоць вочы *каму* (у 3 знач.); лезці сляпіцай у вочы <*каму*> (у 2 знач.). *Не любіць ён [Кляновіч], калі перашкаджае нават святло. Яно лезе ў вочы неяк напорыста.* Пестрак. *Прамчаліся шляхі і вёрсты, не лезе ў вочы золь-слата.* Пушча.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ВЯРО́ЎКУ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заведама рызыкаваць жыццём; ісці на смерць. **Сін**.: лезці ў пятлю. *Ведама, заўжды знойдуцца дурныя людзі, што яны гатовы самі ў вяроўку лезці.* Якімовіч. *Дзівак чалавек! Я табе раю як найлепш, а ты сам у вяроўку лезеш.* Левановіч.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ГАЛАВУ́ *каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета ці (рэдка) асобы. Неадчэпна і міжвольна ўзнікаць у свядомасці. **Сін**.: прыходзіць на думку *каму* (у 1 знач.); прыходзіць у галаву *каму* (у 1 знач.); стрэліць у галаву *каму;* стукнуць у галаву *каму* (у 1 знач.); узбрысці на розум *каму;* узбрысці ў галаву *каму* (у 1 знач.); усплываць на памяць *каму, у каго;* усплываць у памяці *каму, чыёй;* цюкнуць у галаву *каму. «І чаму ж так неэканомна стралялі? Хто гэта мусіў за гэтым сачыць? Хто вінаваты? Пэўна, Тарас», — лезлі мне ў галаву прыкрыя думкі.* Гарэцкі. *[Пніцкі] лёг спаць і доўга не мог заснуць. Думкі лезлі яму ў галаву і не давалі задрамаць.* Чорны. *Чым больш стараўся [Сымон], тым больш Зоська, як наўмысле, лезла ў галаву.* Бядуля. *Жывасілам лез у галаву Пакінька з яго дзіўным заляцаннем...* Місько.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ДУШУ́ *чыю, каго, каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Даведвацца пра чые-н. думы, пачуцці, намеры і пад. **Сін**.: заглядваць у душу *чыю, каму, каго. Ён, Тарас, не прыхільнік таго, каб лезці ў чужую душу.* Шамякін. *Ірыне — было відаць — карцела спытаць, што такі за клопат у Пятра, але не хапіла нахабства лезці ў душу чужому чалавеку.* Рубанаў. **ЗАЛЕЗЦІ (УЛЕЗЦІ) У ДУШУ** *чыю, каго, каму. Зак. Стражнік, соцкі, дзесяцкія і сам «сіцыліст» таксама думалі — кожны на свой лад. Але трудна залезці ў чужую душу і ведаць, хто што думае. Усе маўчалі.* Колас. *Цяжэй было з Лёвачкам: ён дзічыўся, адчуваў сябе няёмка, маўчаў... Вельмі цяжка было ўлезці ў яго душу і выклікаць прыхільнасць.* Лобан.

2. Умешвацца ў асабістыя справы, выведваць што-н. з асабістага, інтымнага жыцця каго-н. — *Бабылём жывеш... А чаго? Жонку даўно трэба мець. І дзяцей! — У душу ты лезеш, Пахом.* Савіцкі. **ЗАЛЕЗЦІ (УЛЕЗЦІ) У ДУШУ** *чыю, каго, каму. Зак.*

3. Дабівацца чыйго-н. даверу, прыхільнасці да сябе. **Сін**.: уваходзіць у давер'е *да каго, каму, к каму.* **ЗАЛЕЗЦІ (УЛЕЗЦІ) У ДУШУ** *чыю, каго, каму. Зак. [Войт:] І чым ён так улез у душу пана? [Францішак:] Без нячыстай сілы тут не абышлося.* Гарбацэвіч. *Была ў мяне калісьці цётка — ну й добрая ж! (хай лёгка ёй ікнецца), у душу гатова ўлезці, здэцца: вось так і клыпае, як тая кураводка, — схаваць гатова пад крыло.* Крапіва.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ПУЗЫ́Р. *Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Раздражняцца, злавацца на каго-н., звычайна беспадстаўна. **Сін**.: лезці ў бутэльку. *[Дзед Мінай:] А ты, сынку, не кідайся ў роспач... Падумай добра, узваж усё, як трэба. А галоўнае — не крыўдуй і не лезь у пузыр.* Валасевіч. *Толькі з Маруськай.. [Косця] і гаворыць ціха, ласкава, не лезе ў пузыр, калі тая пачынае што настойліва сцвярджаць.* Мыслівец.

ЛЕ́ЗЦІ Ў ПЯТЛЮ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Заведама рызыкаваць жыццём; ісці на смерць. **Сін**.: лезці ў вяроўку. *Чаго ты вызверыўся? Я выказаў такую самую думку, як і іншыя, тыя, што не хочуць дарма лезці ў пятлю.* Маўр. *Помніш, ты гразіўся мне, як ехалі з мястэчка, — маўляў, сам па сваёй ахвоце лезу ў пятлю?* Чыгрынаў. *[Мігуцкі:] Вось, чуеце! Як ты яго выратуеш, калі ён сам у пятлю лезе?* Крапіва.

ЛЕ́ЗЦІ ЧО́РТУ Ў ЗУ́БЫ. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Ісці на што-н. небяспечнае для жыцця. *Вядома, рызыкоўна лезці чорту ў зубы, але не менш*

рызыкоўна ісці пехатою, дзе нас на кожным кроку чакае многа перашкод. С.Александровіч. *Ідзі, ідзі! Толькі не лезь чорту ў зубы...* Бажко.

ЛЕЗЬ • **ХО́ЦЬ <ТЫ> ЖЫВЫ́ (-О́МУ, -Ы́М) У ЗЯМЛЮ́ ЛЕ́ЗЬ**. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з крайне цяжкага становішча. **Сін.**: хоць галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> у вір галавой; хоць у пятлю лезь; хоць у труну лажыся. *У кішэні ні грашынкі, хата поўная дзятвы! Ні паленца, ні лучынкі — хоць у землю лезь жывы.* Колас. *[Паўліна:] Згубіць нас наважыў гэты чалавек. [Лютынскі:] Старшыня? [Паўліна:] Не, Алеська гэты. Хоць ты жывы ў зямлю лезь ад яго.* Крапіва. *Таксама прыйшлося яму — хоць жывому ў зямлю лезь. Я то хоць з жонкаю, а ён дык з малымі дзецьмі.* Чорны. *— Вось так як хопіць, дык хоць жывым у зямлю лезь, — загаварыў ён. — Усяго б я ацураўся, нічога б я на свеце не хацеў, каб толькі ў жываце так не балела.* Галавач.

ХО́ЦЬ У ПЯТЛЮ́ ЛЕ́ЗЬ. *Толькі ў гэтай форме. У безас. ужыв. Разм.* Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з цяжкага становішча. **Сін.**: хоць галавой аб сцяну біся; хоць галавой у пятлю; хоць душой загавей; хоць лажыся і памірай; хоць <ты> вешайся; хоць <ты> галавой налажы; хоць <ты> жывы ў зямлю лезь; хоць <ты> у вір галавой; хоць у труну лажыся. *Не кпі! І без таго горка, хоць у пятлю лезь.* Машара. *Без каровы хоць у пятлю лезь. Што есці будзем?* Кобец-Філімонава. *І што б ён, Андрэй, ні раіў, у маладзіцы на ўсё гатовы быў адказ. Хоць у пятлю лезь, здавалася, выйсця нідзе ніякага не было.* Сачанка.

ЛЕЙКА • **АДНА ШАЙКА-ЛЕЙКА**. Гл. шайка.

ЛЕЙЦЫ • **АДПУСКАЦЬ ЛЕЙЦЫ**. Гл. адпускаць.

БРАЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў <СВАЕ> РУКІ. Гл. браць.

ВЫПУСКАЦЬ ЛЕЙЦЫ З <СВАІХ> РУК. Гл. выпускаць.

ДАВАЦЬ ЛЕЙЦЫ Ў РУКІ *каму.* Гл. даваць.

І ЛЕ́ЙЦЫ Ў РУ́КІ *каму. У безас. ужыв. Разм.* У каго-н. ёсць усе падставы быць кіраўніком чаго-н. *— Вы гаворыце тое, што цвярдзіла мне ў свой час Сініцкая, — не хаваючы ўсмешкі, сказаў Адамчук. — Дык вам і лейцы ў рукі, Мікалай Пятровіч. У добры час...* Ваданосаў. *Неяк рэдагуючы адну з кніг Корбана, Кандрат Крапіва [тагачасны галоўны рэдактар «Вожыка»] ці то жартам, ці то ўсур'ёз заўважыў: — Што ж, дарагі Корбан, ёсць у мяне добрая замена, табе зараз і лейцы ў рукі.* Астрэйка.

ЛЕЙЧЫНА • **ЛЕЙЧЫНА ПАД ХВОСТ ПАПАЛА** *каму.* Гл. ляйчына.

ЛЕНІН • **ЯК (БЫ́ЦЦАМ, БЫ) ЛЕ́НІН НА БУРЖУАЗІ́Ю**. *Акал. Разм. Іран.* Непрыязна ці з нянавісцю, з агідай (глядзець на каго-н.). *Падышлі бліжэй, я пазіраю на Айчанаша як Ленін на буржуазію, — непрыязна, спадылба, а ён на мяне — паблажліва, з насмешкай.* Кусянкоў. *Жонка мяне не святкавала і не святкуе, дачку супраць нацкавала. І дачка быццам Ленін на буржуазію касавурыцца.* Калодзежны.

ЛЕПЕЙ • **ЯК НЕ ТРЭБА ЛЕПЕЙ**. Гл. трэба.

ЛЕПЕТ • **ДЗІЦЯ́ЧЫ ЛЕ́ПЕТ**. *Мн. не ўжыв. Вык. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Наіўныя, несур'ёзныя, павярхоўныя думкі, меркаванні і пад. *Вершы [я] пачаў пісаць, калі адолеў граматыку, а складаў іх яшчэ раней. Мабыць, гэта быў дзіцячы лепет.* Чарнышэвіч.

ЛЕПШ • **ЯК НЕ ТРЭБА ЛЕПШ**. Гл. трэба.

ЛЕПШАГА • **ПАКІДАЕ ЖАДАЦЬ ЛЕПШАГА**. Гл. пакідае.

ЛЕПШЫ • **АДЫХОДЗІЦЬ У ЛЕПШЫ СВЕТ**. Гл. адыходзіць.

АДЫХОД У ЛЕПШЫ СВЕТ. Гл. адыход.

ПЕРШЫ-ЛЕПШЫ. Гл. першы.

ЛЕПШЫМ • **У ЛЕПШЫМ ВЫПАДКУ**. Гл. выпадку.

ЛЕС • **ГЛЯДЗЕЦЬ У ЛЕС**. Гл. глядзець.

НА ЛЕС ГЛЕДЗЯЧЫ. Гл. гледзячы.

НА СУХІ́ ЛЕ́С. *Акал. Разм. Неадабр.* Прэч (гнаць, праганяць, ісці і пад.). Выказванне незадавальнення, злосці на каго-, што-н., жадання пазбавіцца ад каго-, чаго-н. **Сін**.: да д'ябла (у 1 знач.); да чорта (у 1 знач.); з вачэй *чыіх, каго* (у 2 знач.); з вачэй далоў (у 2 знач.); к чортавай мацеры (у 1 знач.); к чорту (у 1 знач.). — *Што ты, што ты, хлопец, пара і тэрмометры ставіць. — Закінь ты іх на сухі лес!* Лынькоў. *Ты, мая дзетачка, дабра яшчэ не бачыла. Яно нават табе і не снілася. Дык табе здаецца, што і гэта дабро. А якое ж яно дабра! На сухі лес яго.* Сабаленка. — *Гэй, куды? Нельга вам! — Чаго? — Нельга туды! «Пайшоў ты на сухі лес!» — адказала.. [Сцепаніда] яму ў думках і, пыхнуўшы нутраной злосцю, рашуча ўвайшла ў сенцы.* Быкаў. *Не, Ягор Ягоравіч, на сухі лес, як у нас кажуць, такі спакой.* Дуброўскі.

У ЛЕС НЕ ЎЦЯЧЭ. Гл. уцячэ.

ХТО Ў ЛЕС, ХТО ПА ДРОВЫ. Гл. хто.

ЦЁМНЫ ЛЕ́С <*для каго*>. *Мн. не ўжыв. Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Абсалютна незразумелае, незнаёмае. **Сін**.: кітайская грамата; цямна вада ва облацэх. **Ант**.: простая арыфметыка. — *Для мяне гэта цёмны лес. Я пакуль на натуры не пабачу, не магу зразумець, дзе добра, а дзе дрэнна, — шчыра і проста прызнаўся Кушнер.* Шамякін. — *Пайсці і не вярнуцца — справа няхітрая, як двойчы два, — сказаў Антон. — Цяпер тут усё — цёмны лес.* Быкаў. *Чужыя думкі і намеры — цёмны лес. Хто яго ведае, што думае гэты Любачка.* Сабаленка.

ЛЕСАМ • **СЕМ ВЁРСТ ДА НЯБЁС І ЎСЁ ЛЕСАМ**. Гл. вёрст.

ЛЕСЕ • **ВОЎК У ЛЕСЕ ЗДОХ**. Гл. воўк.

НЕШТА Ў ЛЕСЕ ЗДОХЛА. Гл. нешта.

У ЛЕСЕ ГАДАВАЎСЯ. Гл. гадаваўся.

ЯК У ЛЕ́СЕ. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. У поўным няведанні (быць). *І не дарма ж на Палессі чуў ад сталых я галоў, што ў жыцці мы як у лесе пад уладай нейкіх слоў.* Колас. *Яны ж ясна расталкавалі, а ты нешта як у лесе.* Юрчанка.

ЛЕСУ • **ЗА ДРЭВАМІ НЕ БАЧЫЦЬ ЛЕСУ**. Гл. бачыць.

З-ЗА ДРЭЎ НЕ БАЧЫЦЬ ЛЕСУ. Гл. бачыць.

ЛЕТ • **КОЛЬКІ ЛЕТ КОЛЬКІ ЗІМ**! Гл. колькі.

ЛЕТА • **БА́БІНА ЛЕ́ТА**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі дзейн. і дап.* **1**. *Функц. не зам.* Ранняя восень з яснымі цёплымі днямі. *Для Івана Майсеевіча восень, асабліва бабіна лета, — чаканы і радасны час, пара вялікай і мудрай раўнавагі.* Пашкоў. *Быў ён ціхі і ясны, апошні дзень кароткага бабінага лета, зусім не па-асенняму цёплы, з такім блакітным небам, што яно здавалася эмалевым.* Праскураў.

2. *Разм.* Серабрыстае павуцінне, што плыве над зямлёй у дні бабінага лета. *«Бабіна лета» плыло даўжэзнымі пасмамі ў паветры, асядала на траву, чаплялася за дрэвы ды платы.* Мурашка. *Белаю, лёгенькаю, як бабіна лета, павучынкаю бэрсаліся мыслі і гэтак лёгка плылі ў чыстай яснасці.* Адамчык.
3. *Разм.* Астра новабельгійская (aster novi-belgii L.). *Блакітнае бабіна лета вытрымлівала першы снег і гінула толькі ў сапраўдны мароз.* Чорны. *Ад вясны і да восені цвіла купалаўская клумба, ад першых нарцысаў і цюльпанаў да апошняга бабінага лета.* Лойка.
4. *Разм.* Час прыліву новых сіл, творчай энергіі або ўзнікненне кахання ў пажылыя гады. **Сін.**: другая маладосць. *Я бачыў перад сабой жанчыну, не часта спатыканага характару. Не той позняй красы так званага бабінага лета, хоць гады і паклалі яго цені пад вачыма, а свежай сілы ад нерастрачанай маладосці ў постаці і абліччы.* Лужанін. *Ясь самому сабе яшчэ не прызнаваўся, што яго цягне да Аляксаны, быццам скінуў з сябе груз гадоў. Не, не памыліўся ў ёй, яна сапраўды падабаецца. Да яго, старога пня, прыйшло бабіна... Не, «дзедава» лета! І быццам яму якіх сорак — пяцьдзесят гадоў — не болей.* Місько. *У жыцці маім — бабіна лета, на душы маёй — квецень вясны! Мабыць, сэрца такое паэта? Можа, гэта чароўныя сны?* Пруднікаў.
ЗЖЫЎШЫ ЛЕТА ДЫ Ў МАЛІНЫ. Гл. зжыўшы.
НІ ЗІМУ НІ ЛЕТА. Гл. зіму.

ЛЕТАМ • **ЗІМОЙ І ЛЕТАМ АДНЫМ ЦВЕТАМ**. Гл. цветам.

ЛЕТАПІС • **ЖЫВЫ́ ЛЕ́ТАПІС** *чаго. Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам.* Чалавек, які добра помніць усе сучасныя яму падзеі. *Старыя.. дзяды, жывыя летапісы цельшынскай гісторыі на працягу многіх дзесяткаў гадоў, да душы падабаліся Лабановічу.* Колас. *Такіх жанчын, як гэту, Іван Мацвеевіч знаў многа ў сваім жыцці. Яны з'яўляюцца ў пэўным асяродку людзей жывымі летапісамі,назіраюць пільна за сваімі знаёмымі...* Бядуля.

ЛЕТАШНІ • **ЛЕТАШНІ СНЕГ**. Гл. снег.
ЯК ЛЕТАШНІ СНЕГ. Гл. снег.

ЛЕТАШНЯГА • **СНЕГУ ЛЕТАШНЯГА НЕ ДАПРОСІШСЯ** *ў каго.* Гл. дапросішся.

ЛЕТУ • **КАНУЦЬ У ЛЕТУ**. Гл. кануць.

ЛЁГКА • **ЛЁГКА СКАЗАЦЬ**. Гл. сказаць.

ЛЁГКАЙ • **З ЛЁГКАЙ ДУШОЙ**. Гл. душой.
З ЛЁГКАЙ ПАРАЙ! Гл. парай.
З ЛЁГКАЙ РУКІ *чыёй, каго.* Гл. рукі.

ЛЁГКАЯ • **ЛЁГКАЯ РУКА** *ў каго.* Гл. рука.

ЛЁГКІ • **ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА НАГУ́**. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Можа хадзіць без стомы доўга і хутка. *Хударлявы, лёгкі на нагу, у галіфэ, у салдацкім бушлаціку, у ботах, ён быццам вярнуўся з тае пасляваеннае памяці — тады гэтак адзяваліся мужчыны.* А.Жук. *Ледзь сюды прыдыбала. А тады была лёгкая на нагу.* Бялевіч. *Людзі сталі лёгкія на нагу.* «Полымя». *Круглая, ружовашчокая, лёгкая на нагу, яна, здаецца, хадзіла па зямлі, як само здароўе.* Ракітны.
ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ПАД'ЁМ. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. 1. Ахвотна можа пайсці, паехаць куды-н. **Ант.**: цяжкі на пад'ём (у 1 знач.). *Сенакос касой бэмкае — зноў жа яны [сыны] лёгкія на пад'ём: то той, то гэты прыскочыць.*

Цяжкі. *Дык от, падвучыўс[я] ён, значыцца, мой меншы, на трактарыста, сабраўс[я] з такімі, як сам, лёгкімі на пад'ём — і на цаліну.* Палтаран.

2. Ахвотна прымаецца, бярэцца за што-н. **Ант**.: цяжкі на пад'ём (у 2 знач.). *Каралькоў пахваліў мяне за тое, што я ўжо тут, лёгкі на пад'ём, памагаю, і гэтая яго пахвала, падобна, акрыліла больш Дынеку, чым мяне.* Масарэнка.

ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА РУКЎ. *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. *Адабр.* Удачлівы пры пачынаннях чаго-н. *Глядзелі, меркавалі, мацалі пальцамі [кукурузу, вырашчаную дзетдомаўцамі:] — Не, на самай справе кукуруза, кіяхі ведалі і дзяды нашы. Садзілі кіяхі. Але каб такія выраслі. Лёгкія на руку сіроты, мо таму, што чыстыя душы, напакутаваліся...* Казько.

2. *Неадабр.* Мае звычку задзірацца, біцца. *— Дык чым жа я ліхі? — Тым, Андрэй, што ты на руку лёгкі. — Няпраўда, Марцін, — ледзь не крыкнуў Андрэй. — Я першы нікога не зачаплю ні словам, ні справай.* Чарнышэвіч.

ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА СЛО́ВА. *Вык. і азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Схільны да абяцанняў. *[Стась] быў лёгкі на словы і думаў гэтым улагодзіць Раманіху. Але яна была неадступнай.* Няхай. *Каця ў іх вельмі лёгкая на словы.* Янкоўскі.

ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ЎСПАМІ́Н (НА ПАМІ́НЕ). *Вык. і азн. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Прыходзіць якраз тады, калі пра яго гавораць, думаюць, успамінаюць. *— От ён, лёгкі на ўспамін, — зачуўшы ў сенцах крокі, адарвалася ад сваіх успамінаў Алеся.* Палтаран. *[Мікалай Сяргеевіч:] А вось і яны, лёгкія на ўспамін, перагібшчыкі.* Макаёнак. *[Святлана:] Ну, вось твой Леан тут як тут, заўсёды лёгкі на паміне.* Бачыла. *Я ўжо ўспамінаў вас, а вы і на паміне лёгкія.* Гіль.

ЛЁГКІ (-АЯ, -АЕ, -ІЯ) НА ЯЗЫ́К. *Вык. і азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Схільны да балбатлівасці, залішне гаваркі. *— Гэтакі ён сіцыліст, як ты маёй кабыле дзядзька! — адказаў яму Андрэй Падгорны, чалавек лёгкі на язык.* Колас. *Сцёпу агарнула крыўда: і сапраўды, ён лёгкі на язык. Колькі разоў яму гаварыў Фіма, і ўсё роўна.* Баранавых. *Чамусьці звычайна лёгкая на язык Панасіха пра гэты выпадак, відаць, нікому не расказала.* Супрунчук.

ЛЁГКІМ • **З ЛЁГКІМ ВЕТРАМ**! Гл. ветрам.

З ЛЁГКІМ СЭРЦАМ. Гл. душой.

ЛЁД • **БІЦЦА ЯК РЫБА АБ ЛЁД**. Гл. біцца.

ЛЁД КРАНЎЎСЯ. *У безас. ужыв. Функц. не зам.* Пачатак чаму-н. зроблены. **Ант**.: кропка пастаўлена. *З некаторага часу, як заўважыў Цайт, лёд крыху крануўся. Больш ветлівы сталі адказы на яго прывітанні.* Лынькоў. *— Лёд крануўся, таварыш камандуючы! — аб'явіў начальнік аператыўнага ўпраўлення задаволена, па-юначаму звонка.. — 26-я і 84-я гвардзейскія дывізіі ўзялі Шалашына і ў добрым тэмпе ўсцяж магістралі выходзяць на рубеж Юрцава— Бардзюкі!* Мележ.

ЛЁД ПАЛАМА́НЫ (РАЗБІ́ТЫ). *У безас. ужыв. Функц. не зам.* Адносіны паміж кім-н. палепшыліся, перашкоды ліквідаваны. *Лёд у чалавечых адносінах быў паламаны, недавер'е зломана.* Шынклер.

ЛЁД *чаго* **РАСТАЕ́ (РАСТАВА́Ў)**. *У безас. ужыв. Функц. не зам.* Знікае пачуццё чаго-н. (недаверу, непаразумення, адчужанасці і пад.). *Мацней і шчырэй за ўсіх пляскаў ён [Мікіта] прамоўцам, і радасць яго ўсё ўзрастала, у меру таго як раставаў лёд недавер'я ў сялянскіх сэрцах.* Колас. *Робім усё, каб быў мір, каб было разуменне між краінамі і народамі, каб раставаў лёд недаверу, перамагла разрадка...* Сачанка.

НА ВУСНАХ МЁД, НА СЭРЦЫ ЛЁД *у каго*. Гл. мёд.
РАЗБІЦЬ ЛЁД <*чаго, паміж кім*>. Гл. разбіць.
РАСТАПІЦЬ ЛЁД <*паміж кім, чаго*>. Гл. растапіць.

ЛЁДУ • **ЗІМОЙ ЛЁДУ НЕ ВЫПРАСІШ** *у каго*. Гл. выпрасіш.
ЯК ЛЁДУ. *Акал. Разм. Ужыв. пры лічэбн.* Роўна столькі, колькі названа (рублёў, гадоў, працэнтаў і пад.). **Сін.**: мала-веля (у 2 знач.); ні больш ні менш <як> (у 1 знач.); ні мала ні многа (у 1 знач.). *Быў суд. Паўтары тысячы штрафу як лёду. А маглі б даць і турму.* Броўка. *— Колькі ты ў калгасе дзён працаваў? — Паўтары сотні як лёду.* Мурашка. *— Здаём?.. — Пяць двоек як лёду... Стрыжоў зрэзаўся!* Карпаў. *За тэлевізар пяцьсот рублёў адваліў як лёду. Мэбля нямецкая ў зале, польская ў спальні.* Карамазаў. *Мне ж, Надзёжа, восемдзесят сем гадоў як лёду.* Сіпакоў.

ЛЁН • **ЗЯЗЮ́ЛЬЧЫН ЛЁН**. *Мн. не ўжыв. Часцей у ролі дзейн. і дап. Разм.* Аднагадовая травяністая расліна сямейства гваздзіковых пераважна з ружовымі кветкамі і ядавітым насеннем; куколь (agrostemma L.). *А на вогнішчах астылых расцвітае сон, дзераза, густы бруснічнік ды зязюльчын лён.* Танк. *Выкінуў угору спелыя галоўкі зязюльчын лён.* Кудравец.

ЛЁСАЎ • **ВОЛЯЙ ЛЁСАЎ**. Гл. воляй.

ЛЁСТАЧКІ • **ПАДПУСКАЦЬ ЛЁСТАЧКІ** *каму*. Гл. падпускаць.

ЛЁСУ • **ВОЛЯЙ ЛЁСУ**. Гл. воляй.
ІРОНІЯ ЛЁСУ. Гл. іронія.
НА ВОЛЮ ЛЁСУ. Гл. волю.
ПА ВОЛІ ЛЁСУ. Гл. волі.

ЛІЕЦЦА • **КРОЎ ЛІЕЦЦА** *дзе, чыя, за каго, за што*. Гл. кроў.

ЛІЗАЦЬ • **ЛІЗА́ЦЬ БО́ТЫ (НО́ГІ, ПЯ́ТЫ, ПЯ́ТКІ)** *каму. Незак. Праст. Пагард.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Падлізвацца, падхалімнічаць. **Сін.**: віляць хвастом (у 2 знач.); гнуцца ў тры пагібелі *перад кім;* гнуць спіну *перад кім;* ламаць шапку *перад кім;* падаць лістам *перад кім;* падпускаць лёстачкі; поўзаць на каленях *перад кім*; рассыпацца драбней маку *перад кім;* рассыпацца <дробным> макам *перад кім;* слацца лістам *перад кім;* станавіцца на задні лапкі *перад кім;* хадзіць на задніх лапках *перад кім;* хадзіць на пальчыках *перад кім. [Фашыст] хоць прысягу прымаў свайму фюрэру, а гэты, відаць, і без прысягі лізаў немцам боты.* Лынькоў. *— Ногі ліжаце Косцю! — падступіў [Алёша] да Калашкана. — Думаеш, гэта вам так пройдзе...* Навуменка. *Не ўсе яшчэ змагаюцца за Радзіму. Адны, ратуючы сваю скуру, пабеглі лізаць пяты ворагу, другія схаваліся ў цёмныя шчыліны, знайшлі розныя прычыны, каб адседзецца ў час небяспекі, дачакацца, пакуль яе пранясе міма.* Новікаў. *А што ён цяпер нарабіў, гэты саматужнік? Пайшоў лізаць пяткі гестапаўцам!* Кулакоўскі.

ЛІК • **НЕ Ў ЛІ́К**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы і абстр. прадмета. Не бярэцца пад увагу, не ўлічваецца. *Нявесткі — Юстапава Прузына і Вінцэнтава Разэля — з дзецьмі тут не ў лік...* Калюга. *Мы запрашаем вас з сабой, тым больш што хлопцаў, акрамя Мішы, — ды ён не ў лік — у нас няма, яны нас не любяць.* Хадкевіч. *Пра Міклашэвіча не будзем гаварыць — Міклашэвіч выпадкам застаўся жывы, ён не ў лік.* Быкаў. *Тое, што Кірэй паказаў сябе не найлепшым чынам, — не ў лік.* Ярашэвіч. *[Лявон:] Перш за ўсё ячэйку арганізаваў у нашым сяле, але гэтая работа не ў лік, бо яна адбывалася вечарамі,*

а ў асноўным малаціў у багатых мужыкоў. Чарнышэвіч. *Амара ж будзе спускацца пад ваду першы раз (тое, што нырау у дзяцінстве ў лагуне Біргуса, — не ў лік).* Місько.

ЛІКУ • **БЕЗ ЛІ́КУ**. *Акал. ці ў безас. ужыв. Разм.* Вельмі многа. Пра людзей, канкр. ці абстр. прадметы. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бяры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго;* вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач.); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да ліха (у 1 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго;* з горла прэ *ў каго;* імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго;* не ханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. — Гэта Ніна Ваўчок. Яна такіх песень без ліку ведае, — сказаў Яраслаў.* Ярашэвіч. *[Паліцыянты] штрафаў налажылі без ліку.* Пестрак.

ЛІНІІ • **ІСЦІ ПА ЛІНІІ НАЙМЕНШАГА СУПРАЦІЎЛЕННЯ**. Гл. ісці.

ЛІНІЮ • **ГНУЦЬ САВАЮ ЛІНІЮ**. Гл. гнуць.

ЛІПКУ • *Абадраць (абдзерці), абабраць (абіраць)* **ЯК ЛІ́ПКУ**. *Акал. Разм.* Поўнасцю, начыста. **Сін.**: да <апошняй> ніткі. *Наогул Вепры абадралі яны [акупанты] як ліпку.* Колас. *Яны мяне хутка абдзяруць як ліпку...* Лынькоў. *У хаце — хоць шаром пакаці, пуста, гітлераўцы абадралі Мірона як ліпку.* Рылько. *Кінуў аднойчы Стэфана такі «брат», Юзэф Свідэрскі, у дарозе хворага. І яшчэ абабраў як ліпку.* Прокша. *[Жабрак:] Абабралі! Абабралі! Як ліпку! Апошнюю кароўку забралі!* Зуб.

ЛІСАХ • **ПАЗНАЦЦА НА ФАРБАВАНЫХ ЛІСАХ**. Гл. пазнацца.

ЛІСІЦАЙ • **ПАДШЫТЫ ЛІСІЦАЙ**. Гл. падшыты.

ЛІСІЦУ • **ЗЛАВІЦЬ ЛІСІЦУ**. Гл. злавіць.

ЛІСЛІВАЕ • **ЛІСЛІВАЕ ЦЯЛЯ**. Гл. цяля.

ЛІСТ • **ЯК АСІ́НАВЫ ЛІ́СТ** *калаціцца, дрыжаць, трымцець. Акал. Разм.* Вельмі моцна (калаціцца — часцей ад страху). **Сін.**: як авечы хвост; як асіна. *[Чалавек] калаціўся як асінавы ліст, і сіні рубец на яго галаве цьмяна адсвечваў на марозным паветры.* Лынькоў. *Яўхім утаропіў вочы ў жонку, якая задрыжала ад страху як асінавы ліст.* Бядуля. *Згадаў [Верасоўскі] свой першы ўрок — дзівак, ён тады так хваляваўся, дрыжаў як асінавы ліст і нічога не помніў, што трэба гаварыць вучням.* Сіпакоў. *Васіль! Не страшы. І так трымчу як ліст асінавы. Ад слоў тваіх.* Шамякін.

ЛІСТА • **З ЧЫСТАГА ЛІСТА**. Гл. старонкі.

ЛІСТАМ • **ПАДАЦЬ ЛІСТАМ** *перад кім.* Гл. падаць.

СЛАЦЦА ЛІСТАМ *перад кім.* Гл. слацца.

ЛІСТОК • **ФІ́ГАВЫ ЛІСТО́К.** *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Крывадушная маскіроўка ганебных учынкаў, прыкрыццё чаго-н. непрыстойнага. *«Ён — незвычайны! — кажа кожны раз пасля такой сустрэчы маё сэрца. — От бы пазнаёміцца з ім бліжэй, запрасіць дадому, звесці з Косцем... — прыкрываю ўсё фігавым лістком і раблю выгляд, што нічога кепскага не адбываецца».* Карпюк. *Толькі вельмі не спадзявайся на маніфест. Маніфест — гэта фігавы лісток, якім цар хоча прыкрыць свой сорам.* Арабей.

ЛІСУ • **ЗЛАВІЦЬ ЛІСУ.** Гл. злавіць.

ЛІТАРА • **ЛІ́ТАРА Ў ЛІ́ТАРУ.** *Акал. Функц. не зам.* Абсалютна дакладна, без адхіленняў (пісаць, паўтараць, выконваць і пад.). **Сін.**: слова ў слова. *Ад яго патрабуецца толькі адно - выконваць літара ў літару тое, што яму загадалі, гэта значыць рабіць «вывераныя, узгодненыя дзеянні».* «Звязда».

ЛІТАРАМІ • **УПІСАНА ЗАЛАТЫМІ ЛІТАРАМІ** *ў што.* Гл. упісана.

ЛІТАРУ • **ЛІТАРА Ў ЛІТАРУ.** Гл. літара.

ЛІТАРЫ • **З ВЯЛІ́КАЙ ЛІ́ТАРЫ.** *Азн. Функц. не зам. Адабр.* Часцей ужыв. пры наз. *чалавек.* Сапраўдны, варты так называцца. *Пятрусь быў героем, чалавекам з вялікай літары, а мы — нічым.* Навуменка. *Акцёрская моладзь верыла: такі чалавек ведае, што і як трэба рабіць, каб наша сцэна была не падмосткамі для аматарскіх выступленняў, а сапраўдным тэатрам. Тэатрам з вялікай літары.* «ЛіМ».

ПАСЫЛАЦЬ НА ТРЫ ЛІТАРЫ *каго.* Гл. пасылаць.

ЛІТАСЦІВЫ • **БОЖА <МОЙ> ЛІТАСЦІВЫ.** Гл. божа.

ЛІТАСЦЬ • **ЗМЯНІЦЬ ГНЕЎ НА ЛІТАСЦЬ.** *Зак. да* **ЗМЯНЯЦЬ ГНЕЎ НА ЛІТАСЦЬ.**

Здавацца (здацца) **НА ЛІ́ТАСЦЬ** *каго, чыю. Акал. Функц. не зам.* Безагаворачна, без усякіх умоў (здавацца каму-н.). *— Я не думаю здавацца на літасць пераможцаў, — адказвае Каленбрун.* Самуйлёнак. *Відаць было, што перамогуць немцы, што гадзіну-другую пратрымаюцца яшчэ рабочыя і прымушаны будуць ці здавацца на нямецкую літасць, ці загінуць пад моцным кулямётным агнём.* Лынькоў. *Паўстанскі камітэт прапануе зараз жа здацца на літасць пераможцаў.* Грахоўскі.

ЛІТАЎРЫ • **БІЦЬ У ЛІТАЎРЫ.** Гл. біць.

БОЙ У ЛІТАЎРЫ. Гл. бой.

ЛІХА • **АДНО́ ЛІ́ХА.** *У безас. ужыв. Праст. Незадав.* Абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н. **Сін.**: абы дзень да вечара *каму* (у 2 знач.); адзін хрэн <*каму*>; адзін чорт <*каму, для каго*>; адна трасца <*каму*>; адна халера; і гора мала *каму;* і не шум баравы *каму;* ні горача ні холадна *каму ад чаго;* усё адно (у 2 знач.); усё роўна (у 4 знач.); хоць бы хны (у 3 знач.); хоць бы што (у 3 знач.); хоць воўк траву еш; хоць патоп; хоць трава не расці <*каму*>; што з гусі вада *з каго, каму;* як з гусака вада *з каго. [Міцюку] неяк было ўсё роўна: хоць там, на пасяленні, ці хоць дзе — адно ліха!* Грамовіч. *— Але каго-небудзь жа і сам губернатар прымае? — Паноў ды тых, хто добры хабар падсуне ўсім гэтым лысым. Во каго ён прымае. Ды адно ліха! Губернатар не заступіцца за мужыка, калі гэты мужык скардзіцца на пана.* Якімовіч.

ДА ЛІ́ХА. *Акал. Разм. Неадабр.* **1.** Вельмі многа каго-, чаго-н. **Сін.**: адбою няма *ад каго* (у 1 знач.); ад пуза (у 2 знач.); без ліку; без меры (у 1 знач.); будзь здароў (у 2 знач.); бя-

ры не хачу <*чаго*>; валіцца цераз горла *ў каго;* вышэй вушэй *чаго*; вышэй галавы *чаго;* да гібелі *каго, чаго;* дай бог (у 4 знач); дай бог кожнаму (у 3 знач.); да масквы ракам не пераставіш *каго;* да халеры *каго, чаго;* да хваробы (у 2 знач.); да чорта (у 3 знач.); дзякуй богу (у 3 знач.); з горла лезе *ў каго;* з горла прэ *ў каго;* імя *каму, чаму* легіён; канца-краю не відаць *чаму* (у 3 знач.); колькі ўлезе (у 2 знач.); колькі хочаш (у 1 знач.); мора разліўное (у 2 знач.); на валовай скуры не спішаш *чаго;* не кот наплакаў (у 1 знач.); непачаты край *чаго;* не хаханькі (у 2 знач.); пальцам не праткнуць *каго;* па <самае> горла (у 3 знач.); па <самую> завязку (у 3 знач.); па <самыя> вушы (у 4 знач.); плюнуць некуды; повен рот; праз меру (у 1 знач.); сорак саракоў *чаго;* у кожнай кішэні па жмені *каго;* хоць адбаўляй *каго, чаго;* хоць гаць гаці *каго, чаго, кім, чым;* хоць заваліся *чаго;* хоць заліся *чаго;* <хоць> плот гарадзі *кім, каго;* хоць <ты> махалам махай (у 2 знач.); цераз край *чаго;* цьма цьмушчая *каго, чаго;* цэлы воз *каго, чаго;* чортава гібель *каго, чаго;* чортава процьма *каго, чаго;* чорт што *чаго;* як бобу *каго;* як гразі *каго, чаго;* як дроў; як завязаць (у 2 знач.); як на дзяды (у 2 знач.); як сабак нярэзаных *каго. Хлопцы даўно замахваліся на хлебныя склады на станцыі. Немцы да ліха нарабаванага збожжа туды навезлі.* Шамякін. *Яна тут бавіцца, а тут работы да ліха.* Асіпенка.

2. Вельмі моцна (стаміцца, надакучыць і пад.). *Стоячы каля воза, [Ганна] бачыла так мала, ды і стаянне гэта надакучыла да ліха!* Мележ.

КАБ НА ЯГÓ (ЦЯБÉ, ЯÉ, ВÁС, ЇХ) ЛÍХА. *Выкл. Праст.* Выказванне прыкрасці, абурэння, злосці і пад. **Сін**.: кадук на яго; кадук яго вазьмі; ліха матары <чыёй>; ліха на яго; ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму;* чэмер на яго галаву. *[Кацярына:] І прусы ёсць? [Рыгор:] Ёсць, каб на іх ліха. І бураксам труціў, і што ні рабіў — не памагае.* Крапіва. — *Камера, каб на яе ліха, лопнула, — сказаў салдат і пастукаў нагой па задняму колу машыны.* Сіняўскі.

ЛÍХА ВÉДАЕ. *У знач. галоўн. ск. ці акал. Праст.* Невядома (што, хто, колькі, як, адкуль і інш.). **Сін**.: адзін алах ведае; адзін бог <святы> ведае; адзін чорт ведае; бог ведае; хто ведае; чорт ведае; чорт ведама. *Камандзір разведроты Беражной проста здзіўляўся — ліха ведае, што за жанчына трапіла ў яго роту!* Краўчанка. *[Максім:] Ну і хвала богу, што так выйшла. А то ліха ведае, як бы яно павярнулася...* Макаёнак. *Лёвачка ўзняў галаву, як зайчык, азірнуўся ў адзін, у другі бок і ўсміхнуўся... Ліха яго ведае, колькі круку даў, каб ускочыць у кусты.* Лобан. *Гневайся цяпер Рабы і на падрастаючую моладзь — падсвінкаў: лётаюць, пішчаць, крычаць, дурэюць, ліха ведае чаго.* Ядвгін. Ш.

ЛÍХА ВÉДАЕ ШТÓ. *Часцей дап. Праст. Неадабр.* Штосьці надзвычайнае. **Сін**.: алах ведае *што;* бог ведае *што;* чорт ведае *што — Не тое, што арыштуюць, але, часамі, маці... — Пакінь, пакінь выдумляць ліха ведае што, — перабіла Зося.* Гартны. *Святыя дзявіцы з апосталамі на чале з Рэгісам запіраліся ў хатах, у якіх стаялі на кватэры, адкрывалі бутэлькі гарэлкі і пачыналася ліха ведае што.* Карпюк. — *Нарэшце, ён вельмі адукаваны чалавек, несумненна, педагог. — Ну-у-у, тут вы мяне зусім здзівілі, Анатоль Паўлавіч. Невядома чаго прыбіўся сюды, а строіць з сябе ліха ведае што.* Грахоўскі.

ЛÍХА ГАРЫ́ЦЬ (ГАРЭ́ЛА, ЗАГАРЭ́ЛАСЯ) *з каго, праз каго. У безас. ужыв. Разм. Неадабр.* Хто-н. з'яўляецца прычынай шуму, перапалоху, беспарадку і пад. **Сін**.: свет гарыць з *каго, праз каго, з-за каго* (у 1 знач.); сыр-бор разгарэўся *з-за каго, з-за чаго, праз каго, з чаго. — Ты не думай, Волька, што Алесь заўсёды гэтакі, — нарэшце парушыла маўчанне Лена. — Усё праз Віктара ліха гарыць. Ён і ў школе, бывала, зводзіў яго.* Ва-

даносаў. *З брыгадзіра ў нас больш ліха гарыць, чым з каго.* Дуброўскі. *Усё ліха гарэла з Камінскага, а цяпер Шыслоўскі верхаводзіць.* «Маладосць». *Алесь не вінаваты — гэта з Довыда ўсё ліха загарэлася...* С.Александровіч.

ЛІ́ХА ГО́НІЦЬ (ПРЫГО́НІЦЬ, НАГО́НІЦЬ, ПРЫГНА́ЛА, НАГНА́ЛА) *каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць, з'яуляецца. Выказванне незадавальнення ў сувязі з прыходам нежаданага госця, наведвальніка. **Сін.**: ліха нясе *каго;* нялёгкая гоніць *каго;* нялёгкая нясе *каго;* нячыстая <сіла> гоніць *каго;* нячыстая <сіла> нясе *каго;* нячысцік нясе *каго;* трасца нясе *каго;* халера нясе *каго;* чорт гоніць *каго;* чорт нясе *каго. Адказаўшы на прывітанне, [Адасіха] уздыхнула: — Зноў прыгнала ліха гэтых нячысцікаў!* Шушкевіч. *— Адэля Маркаўна! — Што, галубок? — Мы есці хочам. — А-я-я-яй! Вы есці хочаце? Трэба ж было [тэле]грамку адбіць, што нейкае ліха прыгоніць цябе.* Лобан. *«Я табе, злодзей, натрасу,— злаваўся дзед. — З усяго табе смех. Нагоніць ліха пана — тады пасмяеешся...» І ліха пана нагнала.* Брыль.

ЛІ́ХА З І́М (ТАБО́Й, ЁЙ, ВА́МІ, І́МІ). *Выкл. Праст.* Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. **Сін.**: алах з табой; бог з табой; кадук з ім; ліха яго бяры; трасца яго бяры; халера з ім; халера яго бяры; хвароба з ім; хрэн з ім; чорт з ім; чорт яго бяры. *Вось выганяць са школы, дык будзе зусім дрэнна і будзеш ты зусім цёмным чалавекам... А што ён, поп гэты, гаворыць там, дык ты слухай і маўчы, ліха з ім...* Лынькоў. *— А, гэта ты, Аўгінька!.. А я кудзелі яшчэ не дапрала! — Ліха з ёю, з кудзеляю!* Колас. *Давайце ляжаць і маўчаць да вечара. Маўчаць! Чаго стракочуць гэтыя сарокі? Што іх хвалюе? Пятро, паглядзі. Маўчыцё, гады? Ну, і ліха з вамі! Думаеце, я паварушуся? Таксама маўчу!* Шамякін. *[Касабуцкі:] Дык ён жа, гад, чакаць не будзе. [Зуй:] Пачакае, чорт яго не возьме. [Касабуцкі:] Ну, ліха з ім, пайшлі.* Крапіва.

ЛІ́ХА МА́ТАРЫ *<чыёй>. Выкл. Праст.* Выказванне незадавальнен-ня, абурэння, прыкрасці або здзіўлення, захаплення кім-, чым-н. **Сін.**: каб на яго ліха; кадук на яго; кадук яго вазьмі; ліха на яго; ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму;* чэмер на яго галаву. *Песні ўсе не для мас: іх чытаць — трэба час, і чытаюць іх толькі аматары. Яны скажуць падчас: «Вось дык сплёў выкрутас! Ну і штучна ж пляце, ліха матары!..»* Крапіва. *Ах, ліха матары — нібыта ўчора ўсё тое было, нібыта дні не цягнуліся і не цягнуцца тут гадамі...* Брыль. *— Вот злодзей, ліха яго матары, не мог ён абысці мой двор,— затрэсся ад злосці Цiток.* Лобан. *[Максім:] Стой! Лаві яго! Лаві! Стой, махновец! Стой, ліха тваёй матары! Лавіце яго!* Макаёнак. *То я ж адтуль родам, божа мой! Там жа мая хата стаіць, ліха матары вашай!* Чорны.

ЛІ́ХА НА ЯГО́ (ЦЯБЕ́, ЯЕ́, І́Х, ВА́С). *Выкл. Праст.* Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. **Сін.**: каб на яго ліха; кадук на яго; кадук яго вазьмі; ліха матары *<чыёй>;* ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму;* чэмер на яго галаву. *Андрэй выцер хусцінкай лоб. — Фу, ліха на яго, горача.* Асіпенка. *— Слухай, трэба падскочыць... — Дык жа цёмна. А там балота, ліха на яго.* Быкаў. *Сціхні ты, ліха на цябе! Хопіць малоць бязглуздзіцу! Надакучыла...* Ялоўчык. *[Алесь:] Работы хапае. Ліха на яе. Каня ўжо задушыў: штодзень то ў лес, то па сена.* Чарнышэвіч.

ЛІ́ХА НЕ БЯРЭ́ (НЕ ВО́ЗЬМЕ) *каго. У безас. ужыв. Праст.* Нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н. **Сін.**: кадук не бярэ *каго;* ніякае ліха не бярэ *каго;* ніякая трасца не бярэ *каго;* ніякая хвароба не бярэ *каго;* ніякі чорт не бярэ *каго;* халера не бярэ *каго;* хвароба не бярэ *каго;* чорт не бярэ *каго. [Сцяпан:] Вось толькі каб*

пагода была добрая, а то казаў ён, што на кірмаш не паедзе, калі будзе дождж ісці. [Паўлінка:] Ліха не возьме! Гэткі цукар не размокне. Купала. У *цябе чатыры каровы, дык калі ты адну і прадасі, дык ліха цябе не возьме.* Чорны. *— А па-мойму, няварта, калі не хоча, — запярэчыў Максім. — Ліха яго не возьме! Такі хворы ўсіх на сто год перажыве!* Шамякін.

ЛІ́ХА НО́СІЦЬ *каго дзе. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Хто-н. недарэчы, не ў пару ходзіць, бадзяецца дзе-н. **Сін.**: нялёгкая носіць *каго дзе;* нячыстая сіла носіць *каго дзе;* нячысцік носіць *каго дзе;* халера носіць *каго дзе;* хвароба носіць *каго дзе;* чорт носіць *каго дзе;* чэрці душаць *каго дзе. — Каго ж тут ліха носіць? — запытаўся Швед, падышоўшы да чалавека, узняўшага ўгору адну руку.* Лынькоў.

ЛІ́ХА НЯСЕ́ (ПРЫНЕ́СЛА) *каго. У безас. ужыв. Праст.* Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць, з'яўляецца. Выказванне незадавальнення ў сувязі з прыходам нежаданага госця, наведвальніка. **Сін.**: каланіца носіць *каго, дзе, калі;* ліха гоніць *каго;* нялёгкая гоніць *каго;* нялёгкая нясе *каго;* нячыстая <сіла> гоніць *каго;* нячыстая <сіла> нясе *каго;* нячысцік нясе *каго;* трасца нясе *каго;* халера нясе *каго;* чорт гоніць *каго;* чорт нясе *каго. [Марынка:] Дзядзька, цётачка, да вас пан з войтам ідуць. [Янка:] Бацька, навошта ім сюды ісці? [Бацька:] Ліха іх сюды нясе, сынку... Па мае, відаць, косці.* В.Вольскі. *Зорык зморшчыўся, як ад болю, і ціха сказаў: — Некага ліха прынесла.* Новікаў.

<u>Куды, адкуль</u> і інш. **ЛІ́ХА НЯСЕ́ (ПРЫНЕ́СЛА)** *каго. У безас. ужыв. Ужыв. у пытальных ск. Праст. Неадабр.* (Куды, адкуль і інш.) хто-н. ідзе (прыйшоў)? **Сін.**: бог нясе *каго;* бура нясе *каго;* вецер нясе *каго;* нячысцік гоніць *каго;* чорт нясе *каго. [Язэп] ужо збіраўся брацца за плуг, як раптам убачыў у лагчыне пад узгоркам цівуна Дракулу. "Чаго яго ліха нясе?" — падумаў Язэп.* Якімовіч.

ЛІ́ХА ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х) БЯРЫ́ (ЗАБЯРЫ́). *Толькі ў заг. л. Выкл. Праст.* Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. **Сін.**: алах з табой; бог з табой; кадук з ім; ліха з ім; трасца яго бяры; халера з ім; халера яго бяры; хвароба з ім; хрэн з ім; чорт з ім; чорт яго бяры. *Настаўнік выходзіць на больш сухое месца, прыгінаецца, знімае хадакі, падкасваецца: «Ліха яго бяры, лёду няма, а можа, ногі не паадвальваюцца, а на пераездзе абуюся», — думае.* Колас. *— Дык гэта цябе з сельсавета збакалі ўжо?.. — Ліха іх бяры! Не вельмі я ганяюся за гэтым.* Крапіва. *— Відацкая нешта пачула, калі за бесцань лес аддала. — Ліха яе забяры, з гэтай Відацкай, хай прадае. Гэтакі гаспадар, як яна, знойдзецца на яго.* Лобан.

ЛІ́ХА ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х, ТВАЕ́Й, ВА́ШАЙ) ГАЛАВЕ́. *Выкл. Праст.* Выказванне прыкрасці, абурэння і пад. кім-, чым-н. **Сін.**: каб на яго ліха; кадук на яго; кадук яго вазьмі; ліха матары *<чыёй>;* ліха на яго; ліха яго галаве; трасца яго галаве; трасца яго матары; трасца яму ў бок; халера на яго; хвароба на яго; хрэн у вочы *каму;* чэмер на яго галаву. *Ух, замарыўся, ліха яго галаве.* Мурашка. *Я, брат, нават прывык вось так спяшацца кожнага ранку. Нібы мне трэба гэта, ліха іх галаве.* Брыль. *Што пачаць, Хвядос не ведаў, памаўчаў хвілінкі дзве: — Не пазналі, — кажа, — дзеда, ліха вашай галаве?* Крапіва.

ЛІ́ХА ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х, ЦЯБЕ́, ВА́С) ВЕ́ДАЕ. *Часцей у знач. галоўн. ск. Праст. Неадабр.* Невядома. **Сін.**: агонь яго ведае; алах яго ведае; бог яго ведае; вятры яго ведаюць; кадук яго ведае; немач яго ведае; нячысцік яго ведае; пярун яго ведае; трасца яго ведае; халера яго ведае; хвароба яго ведае; хрэн яго ведае; хто яго ведае; чамярыца яго ведае; чорт яго ведае. *Ліха яго ведае, гэтага старасту, чаго ён ад нас хоча, чаго ён да нас чэпіцца. Ён жа ведае, што коней нашых дома няма.* Чорны. *[Гарлахвацкі:] Што яшчэ за*

жанчына? [Анна Паўлаўна:] Ліха яе ведае, незнаёмая. Такая языкастая. Ды яна тут недзе. Крапіва. *З-за сухіх высокіх чаротаў чалавек трыццаць казакоў на конях вылятае! І як падкраліся яны так спрытна, ліха іх ведае. Раз — і акружылі!* Колас. *Адкуль вы выкопваеце гэтае зелле, ліха вас ведае... Такіх раслін я тут не сустракаў, здаецца.* Чарнышэвіч.

НА ЛІ́ХА. *Акал. Прает.* Навошта. **Сін.**: да д'ябла (у 3 знач.); на воўка; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які хрэн; на які ляд; на які чорт; на якога чорта; на якое ліха; на якую трасцу; на якую халеру; якога ліха (у 1 знач.); якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). *Пра вас так многа гавораць, што мне проста захацелася з вамі быць, біцца з панамі насмерць. На ліха яны здаліся?* Колас. *На ліха я ў старасты пайшоў, паціху сядзеў бы, свой кавалак хлеба маючы.* Самуйлёнак. *«А потым,— кажа,— ты і ксяндзом, Казік, будзеш». А на ліха мне, хлопцы, быць ксяндзом!* Чарнышэвіч.

НА ЛІХА КАЗАНА. Гл. казана.

НА ЯКО́Е ЛІ́ХА. *Акал. Прает. Незадав.* Навошта. **Сін.**: да д'ябла (у 3 знач.); на воўка; на ліха; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які ляд; на які хрэн; на які чорт; на якога чорта; на якую трасцу; на якую халеру; якога ліха (у 1 знач.); якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). *— А на якое ліха той сход? — Як так на якое ліха?* Галавач. *Трэба вам у сяло перабірацца, на якое ліха вы тут будзеце гібець на гэтай пустэчы?* Лобан.

НІЯ́КАЕ ЛІ́ХА НЕ БЯРЭ́ (НЕ ВО́ЗЬМЕ) *каго. Убезас. ужыв. Прает.* Абсалютна нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н. **Сін.**: кадук не бярэ *каго;* ліха не бярэ *каго;* ніякая трасца не бярэ *каго;* ніякая халера не бярэ *каго;* ніякі чорт не бярэ *каго;* халера не бярэ *каго;* хвароба не бярэ *каго;* чорт не бярэ *каго. За дваццаць гадоў работы я ніводнага разу не быў на бюлетэні — ніякае ліха мяне не брала.* Шахавец. *А Лявонку бацька здаецца такім дужым і спрытным, што ніякае ліха яго не возьме.* Чарняўская.

ПАКАЗАЦЬ ПАЧЫМ ФУНТ ЛІХА *каму.* Гл. паказаць.

ПАЧЫМ ФУНТ ЛІХА. Гл. фунт.

СУ́ПРАЦЬ (СУПРО́ЦЬ, ПРО́ЦІЎ) ЛІ́ХА НА ЎЗГО́РАЧКУ. *Разм.* **1.** *Акал.* Вельмі далёка. Уніклівы адказ на пытанне пра месца знаходжання каго-н. *[Гудовіч:] Дзе ж ён жыве? [Юля:] А жыве ён.. супраць ліха на ўзгорачку. [Гудовіч:] Ну, гэта, відаць, далекавата.* Крапіва.

2. *Азн. Разм. Часцей жарт.* Не надта прыдатнае, нязручнае (пра месца знаходжання каго-н.). *Гандаль пайшоў вельмі жыва. Але месца для будкі абралі не зусім добрае, як кажуць, «проціў ліха на ўзгорачку».* Мрый.

ШТО́ ЗА ЛІ́ХА! *Выкл. Разм.* Вокліч незадавальнення, здзіўлення, неразумення. Што гэта значыць, як гэта разумець?! **Сін.**: што за трасца! што за хвароба! што за чартаўшчына! што за чорт! *«Што за ліха! — думае [Сцяпан]. — Каму там прыспела агонь класці? Яшчэ хлеў запаліць».* Крапіва. *Ціха стала на вуліцы. Ціха. Што за ліха?* Куляшоў. *Што, думаю, за ліха, дзе ж дзеці?* Быкаў.

ЯК НА ЛІ́ХА. *У знач. пабочн. сл. Разм.* Быццам кімсьці падстроена, нібы знарок. Выказванне шкадавання ў сувязі з чым-н. **Сін.**: як на бяду; як на грэх; як на злосць; як на тое; як на тое ліха. *Гэта разважанне прынесла крыху заспакаення Андрэю. Але заснуць ён не мог: як на ліха, клапы ўчулі свежага чалавека і сталі кусаць часта і моцна.* Колас.

Як на ліха, тапчан быў нізкі, стол высокі, так што, сеўшы пісаць, Андрэйка чуць носам даставаў да стала. Бядуля.

ЯК НА ТО́Е ЛІ́ХА. *Узнач. пабочн. сл. Разм.* Быццам кімсьці падстроена, нібы знарок. Выказванне шкадавання ў сувязі з чым-н. **Сін.**: як на бяду; як на грэх; як на злосць; як на ліха; як на тое. *Прайшлі яшчэ вёрстаў колькі да другога сяла. Як на тое ліха, зноў карчма стаіць.* Каваль. *[Сцёпка] пасунуўся крыху ўбок, ствол аўтамата нацэліў на вартавога. Як на тое ліха, свежаваты вецер заматляў перад тварам галінкі...* Быкаў.

ЯКО́ГА ЛІ́ХА. *Праст. Груб.* Выказванне абурэння чымі-н. дзеяннямі, паводзінамі. **1.** *Акал.* Чаму, для чаго, з якой мэтай (робіць хто-н. што-н.). **Сін.**: да д'ябла (у 3 знач.); на воўка; на ліха; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які ляд; на які хрэн; на які чорт; на якога чорта; на якое ліха; на якую трасцу; на якую халеру; якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). *Гэты недавер крыху абражаў Сухарэўскага. Якога ліха так доўга правяраюць яго?* Асіпенка. — *Якога ліха ты мне пра гэта гаворыш?— абурыўся Калеснікаў.* «Полымя».

2. *Дап.* Чаго (трэба, не хапае каму-н.). **Сін.**: якога ражна (у 2 знач.); якога хрэна (у 2 знач.); якога чорта (у 2 знач.). *Паслухайце, Ванідзе, мне абрыдлі вашы размовы. Якога ліха вам трэба?* Асіпенка.

ЯКО́Е ЛІ́ХА. *Часцей у знач. дзейн. Праст. Неадабр. Часцей ужыв. у пытальных ск.* Што (робіць, зробіць хто-н.). **Сін.**: якая трасца; якая халера. *А якое ліха тут выдумаеш, калі Загародная вуліца за цэлую вярсту ад гарадской водаправоднай сеткі?* Крапіва. *[Настуля:] Не сышліся ў грашах нешта ці якое ліха, дык рабочыя ўзялі дый кінулі на палове. Сам, кажуць, рабі, калі так.* Мурашка.

ЯКО́Е ЛІ́ХА НО́СІЦЬ *каго дзе. Убезас. ужыв. Праст. Неадабр.* Чаго хто-н. бадзяецца, не ў пару ходзіць дзе-н. — *А я ўжо дадумацца не мог — куды вудзільня падзелася... Але ж якое цябе ліха тут носіць? — Ліха чалавека не носіць, ад яго папаўзеш па зямлі. На рэчку прыйшоў паглядзець!* Лынькоў.

ЯКО́Е ЛІ́ХА НЯСЕ́ (НЕ́СЛА) *каго куды. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Чаго хто-н. ідзе (едзе) куды-н. *І года я не пражыла замужам, як пачалося раскулачванне. От тут я і агледзелася, куды завяла мяне ліхая доля. Агледзелася і загаласіла — моцна, на чым свет стаіць: «А якое ж ліха несла мяне ў гэтую хату...»* Палтаран.

ЛІХАМ • **НЕ ПАМІНАЙ ЛІХАМ** *каго.* Гл. памінай.

ЛІХВОЙ • **З ЛІХВО́Й.** *Акал. Разм.* Больш, чым трэба (вярнуць, акупіцца і пад.). **Сін.**: з гакам (у 2 знач.); з лішкам (у 2 знач.). *Зямля непадкупна сумленная: падкармі яе, напаі, потам сваім палі — дасць, не падмане, верне з ліхвой.* Лобан. *Жыццё пылінку вечнасці сваёй пазычыць пад настрой, але адразу цярпець прымусіць крыўду і абразу, вярнуць пазыку хочучы з ліхвой.* Барадулін. *Усё гэта [сабранае сярод калгаснікаў для фермы] верне калгас увосень тым, хто дасць, з ліхвой.* Ермаловіч.

ЛІХІ • **ЛІХІ ПОП ХРЫСЦІЎ** *каго.* Гл. поп.

ЛІХОГА • **НА ЛІХОГА КАЗАНА.** Гл. казана.

ЛІХОЙ • **ЯК ЛІХОЙ СКУЛЕ.** Гл. скуле.

ЛІХУ • **АНУ́ (НУ́) ЯГО́ (ЯЕ́, І́Х) К ЛІ́ХУ.** *Выкл. Праст.* Выказванне незадавальнення, адмаўлення, прыкрасці, абурэння і пад. **Сін.**: ану яго; ану яго к чорту; ну яго к манахам. *[Паны] не бачаць далей носу і рубяжоў свае пасады... Ану іх к ліху! ну іх к ляду!* Колас. — *А кпіны слухаць там і розную брыду — ды ну іх, — кажа, — к ліху!* Крапіва.

ЛІЦЦА • **БЯРО́ЗАЮ ЛІ́ЦЦА**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка плакаць. **Сін.**: абліваццa слязамі; вачэй не асушваць; выплакаць <усе> вочы; выціскаць слязу (у 1 знач.); ліць слёзы <*па кім*>; пець рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *[Вярэніч:] Думаеце, у Дабрынёве адна Вулляна сёння бярозаю ліецца?* Петрашкевіч. *Мужчына,— а каб бачылі, як ён ды, бедны, бярозаю ліўся, як дзетак страцілі? Пабілі ўсю сямейку. Дык плакаў плачам.* Янкоўскі.

ЛІ́ЦЦА РАКО́Й. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. канкр. прадмета (часцей пра віно, піва і пад.). Выкарыстоўвацца ў вялікай колькасці. *У асеннія доўгія ночы пачынаюцца балі, гульні і розныя вясёлыя забавы. Віно льецца ракой. Найлепшая яда навалена гарамі на пекна прыбраных сталах...* Бядуля. *Тады было святкаванне 300-годдзя горада. Піва, зразумела, ракой лілося.* «Маладосць». *[Сірацюк] захацеў сэканоміць — у вёсцы, палічыў, можна ў мясцовых шафёраў купіць паліва значна танней, і ён рабіў так часцяком. І на табе: калгас упершыню застаўся без паліва, якое раней лілося тут ракой.* В.Ткачоў. *Вяселле было сціплае, нявесту прывезлі на грузавіку, віно ракою лілося.* Шамякін.

ЛІЦЬ • **ЛІ́ЦЬ БРУ́Д (ПАМЫ́І)** *на каго. Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Несправядліва абвінавачваць, незаслужана зневажаць каго-н. **Сін.**: абліваць граззю *каго, што;* вешаць сабак *на каго, на што;* выліваць памыі *на каго;* выліваць бруд на галаву *каго;* закідваць граззю *каго;* кідацца граззю; кідаць каменем *у каго;* кідаць цень *на каго, на што* (у 1 знач.); мазаць дзёгцем *каго, што;* мяшаць з граззю *каго, што;* мяшаць з зямлёй (у 3 знач.); наводзіць цень *на каго, на што;* падтоптваць пад ногі (у 2 знач.); таптаць у гразь *каго, што. Жывём мы з табой дружна, як сапраўдныя сябры. А яна ж [Ганна] прыбегла ў кароўнік ды перад такой камісіяй давай ліць на мяне бруд. А за што?* Дайліда. *Толькі з паўгадзіны таму, як Сымон ліў на цябе памыі і грaзіў скарпіёнамі...* Гартны. — *Я ўкраў адэкалон,— ліў на сябе памыі Пецік, не бачачы ўжо ніякага паратунку.* Навуменка.

ЛІ́ЦЬ ВАДУ́ НА МЛЫ́Н *чый, каго. Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Ускосным чынам дапамагаць сваімі дзеяннямі, паводзінамі, выказваннем і пад. каму-н. (супраціўнаму боку). **Сін.**: іграць на руку *каму. — А што ж, каму гэта ты спрыяеш? — На чый гэта ты млын ваду льеш?* Чорны. *[У артыкуле] крытыкаваўся сам старшыня Захар Бадытчык. Нават карыкатура была: плот валіцца на чалавека. І подпіс пад ёю: «Таварыш Бадытчык лье ваду на млын кулака»*. Лобан. *Камендант і праўда быў задаволены, што моладзь збіраецца наладзіць у Ярэмнічах пастаноўку, гэта ліло ваду на яго млын, можна было далажыць начальству, што ў мястэчку ідзе нармальное жыццё — працуе семінарыя, выступае самадзейнасць.* Арабей.

ЛІ́ЦЬ (ПЕРАЛІВА́ЦЬ) ВАДУ́. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Гаварыць пустое, пустасловіць. **Сін.**: араць дарогі; біць язык аб зубы (у 2 знач.); блынды правіць; гарадзіць плот <каму>; званіць у <разбіты> лапаць; круціць вала <за хвост> (у 2 знач.); мазоліць язык; малоць языком (у 1 знач.); малоць не падсяваючы; мянціць языком; пераліваць з пустога ў парожняе (у 2 знач.); плесці кашалі <*каму, пра каго, пра што*>; плесці кашалі з лапцямі; плесці лапці; пляскаць языком; разводзіць антымоніі; разводзіць тары-бары; тары-бары <растабары> (у 2 знач.); таўчы ваду ў ступе (у 2 знач.); тачыць лясы <*з кім*>; травіць баланду (у 1 знач.); трапаць языком; часаць язык (у 1 знач.); часаць языком. *Як шмат усё-такі мы гаворым попусту. Абы ліць ваду, абы не маўчаць.* Дайнека. *Ну, што ж? Даруем дзеду, калі што прыманіў, у*

падарожжы следам ніхто з ім не хадзіў. Хоць ён на гэта стар быў, каб дарма ваду ліць, ды хто ж ярчэйшых фарбаў адмовіцца ўжыць! Лужанін. *Гадзіны чатыры пераліvалі ваду... Дамовіліся назаўтра зноў сустрэцца.* Місько.

ЛІ́ЦЬ (ПРАЛІВА́ЦЬ) КРАКАДЗІ́ЛАВЫ СЛЁЗЫ. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Двудушна, прытворна або няшчыра скардзіцца. *Прадажны буржуазны друк лье кракадзілавы слёзы, нібы клапоцячыся аб простым народзе.* «ЛіМ». *— Халуста, пане Жукоўскі, праліваў кракадзілавы слёзы, калі вы гэта разумееце... — Разумею. Я чуў такую пагаворку. Жарэ сваю ахвяру, а сам плача...* Чарнышэвіч. **ПРАЛІЦЬ КРАКАДЗІЛАВЫ СЛЁЗЫ**. *Зак. Тое, што Хліпак мог праліць дзе трэба кракадзілавы слёзы, і зараз дапамагло яму выйсці сухім з бруднай вады.* Чавускі.

ЛІ́ЦЬ (ПРАЛІВА́ЦЬ) КРО́Ў. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1.** *за каго, за што.* Гінуць, паміраць ці пакутаваць, абараняючы каго-, што-н. *Цары карон з сабой не падзялілі, год чатырнаццаты абліў крывёй зямлю, і беларускія сыны на прадзедаў магіле ліць кроў пайшлі за бацькаўшчыну, толькі ж.. не сваю.* Купала. *Я кроў праліваў за новае жыццё.* Быкаў. **ПРАЛІЦЬ КРОЎ** *за каго, за што. Зак. Тут вельмі важна, што ў Чырвонай Арміі ён не адбываў службу, а служыў не шкадуючы сябе!.. Быў ранены!.. За савецкую ўладу чалавек праліў кроў!..* Мележ.

2. *чыю, каго.* Забіваць, знішчаць каго-н. (на вайне). **ПРАЛІЦЬ КРОЎ** *чыю, каго. Зак. [Мікола:] Усё фашыст забраў, усё апаганіў... І за ўсё я павінен адпомсціць... Мала праліў я паганай іх крыві.* Крапіва.

ЛІ́ЦЬ (ПРАЛІВА́ЦЬ) ПО́Т. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Працаваць да знясілення. **Сін.**: гнуць <сваю> спіну (у 1 знач.); грэць лоб; мазоліць рукі; не разгінаць спіны; сем патоў выліць (у 1 знач.); сем патоў сагнаць; цягнуць лямку *<каго, чаго>;* цягнуць ярмо *<каго, якое>. Кожны з нас мае права на гэту зямлю. Некалі нашы дзяды разам пот лілі, робячы на Відацкіх.* Лобан. **ПРАЛІЦЬ ПОТ**. *Зак. Нялёгкая, скажу прама, мэта. Каб выканаць яе, давядзецца праліць нямала поту, падумаць, што змяніць, удасканаліць, ад чаго пазбавіцца.* «Звязда».

ЛІ́ЦЬ (ПРАЛІВА́ЦЬ) СВЯТЛО́ *на што. Незак. Кніжн.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Растлумачваючы, рабіць зразумелым што-н. **Сін.**: разжоўваць і ў рот класці *каму. — Далёкая сваячка, за парабчанку была, раптам робіцца за гаспадыню? — Выходзіць так. — А хутар аставаўся ёй у спадчыну? — Здаецца, так. — Вы, як кажуць, льяце святло на гэтую справу.* Чорны. *Параўнальнае вывучэнне абрадавай паэзіі паказвае добрую захаванасць старажытных пластоў у беларускім фальклоры, даследаванне якіх пралівала святло на многія агульнаславянскія з'явы.* «Настаўн. газ.» *Зазыба паступова перабраў у галаве ўсе магчымыя варыянты, якія хоць трохі пралівалі святло на гэта.* Чыгрынаў. **ПРАЛІЦЬ СВЯТЛО** *на што. Зак. Чытаю пратаколы допытаў дзесяткаў людзей, якія маглі праліць святло на трагедыю, што адбылася на возеры.* «ЛіМ».

ЛІ́ЦЬ (ПРАЛІВА́ЦЬ) СЛЁЗЫ *<па кім>. Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Горка плакаць. **Сін.**: абліvацца слязамі; бярозаю ліцца; вачэй не асушваць; выплакаць <усе> вочы; выпускаць слязу (у 1 знач.); пець рэпку; пускаць слязу; разводзіць сырасць; распускаць нюні (у 1 знач.); умывацца слязамі. *Няхай Анош не лье слёзы па сваяках нябожчыкаў. Ніхто з іх не натрэ мазалі, бо ніхто цяпер пехатой не ходзіць, нават на могілкі.* Шамякін. **ПРАЛІЦЬ СЛЁЗЫ** *<па кім>. Зак. [Мальвіна:] Ты*

усё яшчэ, дурненькая, не адумалася? Слёзы праліваеш?.. Хаця так і павінна быць. Якая гэта нявеста ды не плача? В.Вольскі.

ЛІЧЫЦЬ • **ЛІЧЫЦЬ ВАРО́Н**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Праяўляць няўважлівасць, рассеянасць. **Сін**.: лавіць мух (у 2 знач.); разяўляць рот (у 4 знач.). — *Яміна, ліха на яе, трапілася. — Варон не лічы. Глядзі, куды прэш.* Калодзежны. *Дасюль чую рэзкія воклічы: «Чаго зноў галаву задрала? Варон лічыш?»* Бондар.

2. Упустую траціць час, гультаяваць. **Сін**.: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць (акалачваць) грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак *<па чым>;* корчыць гультая; ляжаць на баку; пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. *Уладзя, асмялеўшы, узяў Ніну за руку і хацеў тут жа прыхінуцца, абняць яе... Ніна ўстала, сказала, што няма чаго ім варон лічыць.* І.Капыловіч.

3. Марудзячы, прапускаць зручны момант. **Сін**.: лавіць варон (у 2 знач.); лавіць мух (у 3 знач.); страляць варон (у 2 знач.). — *Ці пад'еў? — спытаўся барадач, як выйшлі на двор. — Тут, брат, варон не лічы, а гані, як можаш, бо абмылкі пасля не паправіш.* Галубок.

ЛІЧЫЦЬ ЗУ́БЫ (СКА́БЫ) *каму, у каго. Незак. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна біць каго-н. **Сін**.: даваць волю рукам (у 1 знач.); лупіць скуру *з каго* (у 1 знач.); палічыць рэбры *каму;* распускаць рукі (у 1 знач.). — *Ну, шкадлівы кот!.. — задыхнуўся я ад роспачы і злосці на Колю. — Даўно табе не лічылі зубоў!..* Ягоўдзік. *Варанецкаму тады было гадоў дзесяць, і ён бегаў з піянерскім гальштукам на шыі, калі Халявік глядзеў на белы свет праз краты, а ў Бобрыка дэфензіва лічыла скабы.* Дуброўскі. **ПЕРАЛІЧЫЦЬ ЗУБЫ (СКАБЫ)** *каму, у каго. Зак. — Так што, малады чалавек, — звярнулася [Аўдоцця Піліпаўна] да Алеся, — калі не хочаш, каб ён [муж] пералічыў зубы, трымайся далей ад мяне. Мужык мой дужы, як мядзведзь, хрыбціну пераломіць і не паморшчыцца.* Новікаў.

ЛІШКАМ • **З ЛІ́ШКАМ**. *Акал. Разм.* **1**. Ужыв. пасля лічэбн. (пры прыблізным вызначэнні велічыні, даўжыні, колькасці чаго-н.). З невялікім перавышэннем. **Сін**.: з гакам (у 1 знач.); з лішнім; з паходам; з хвосцікам. *Дзвесце з лішкам хат у Новым Сяле, дзвесце з лішкам гаспадароў.* Галавач. *Гэта будзе адгэтуль сто з лішкам кіламетраў.* Пестрак.

2. Больш, чым трэба (мець, рабіць, акупіцца і пад.). **Сін**.: з гакам (у 2 знач.); з ліхвой. *Чаго з лішкам хапала мне, дык гэта непаседлівасці і нейкай нервовай узбаламучанасці.* Асіпенка. *І з цягам часу, як вядома, выдаткі манапалістаў акупіліся з лішкам, акупіліся чужым дабром, чужымі набыткамі.* Гроднеў.

ЛІШНІ • **ЛІШНІ РОТ**. Гл. рот.

ЛІШНІМ • **З ЛІ́ШНІМ**. *Акал. Разм.* Ужыв. пасля лічэбн. (пры прыблізным вызначэнні велічыні, даўжыні, колькасці чаго-н.). З невялікім перавышэннем. **Сін**.: з гакам (у 1 знач.); з капейкамі; з лішкам (у 1 знач.); з паходам; з хвосцікам. *Што рабіць [Насовічу]? А ўсяго толькі скласці слоўнік на трыццаць з лішнім тысяч слоў.* Караткевіч. *Сабор быў, відаць, паўтара з лішнім стагоддзя назад перабудаваны.* «Маладосць».

ЛІШНІХ • **БЕЗ ЛІШНІХ СЛОЎ**. Гл. слоў.

ЛОБ • **ВОЧЫ НА ЛОБ ЛЕЗУЦЬ** *у каго.* Гл. вочы.

ЛОБ ГУЗА ШУКАЕ *ў каго, чый.* Гл. галава.

ЛОБ ТРАШЧЫЦЬ *у каго.* Гл. галава.

ЛО́Б У ЛО́Б. *Разм.* **1.** *Акал.* Насустрач адзін аднаму (сутыкацца, сустракацца, ісці і пад.). **Сін.**: вочы ў вочы (у 1 знач.); грудзі ў грудзі; носам к носу; носам у нос; нос у нос; тварам да твару (у 1 знач.); тварам у твар (у 1 знач); твар у твар (у 1 знач.). *Ля магазіна ён [Дубіцкі] паставіў веласіпед і ўзышоў на ганак. У гэты ж момант з магазіна выйшаў чалавек. Яны амаль лоб у лоб сутыкнуліся з ім, і абодва спыніліся.* Чарнышэвіч. *Аднаго разу ён [Вышамірскі] сустрэўся з мядзведзем адзін на адзін, лоб у лоб.* Бядуля. *Даўней гэта выглядала так. Сустракаліся два варожыя станы і, стаўшы лоб у лоб на якім-небудзь гістарычным полі, выпускалі наперад асілкаў.* Брыль.

2. *Азн.* Зусім аднолькавыя па сіле, росту. Пра дужых і рослых мужчын. **Сін.**: адзін пад адзін (у 2 знач.); адзін у адзін; як адзін (у 3 знач.); як на падбор. *З Свістуном ехала цэлая світа: васемнаццаць хлопцаў, лоб у лоб, як адзін, усе ў скураных паліто.* Лынькоў. *Падышлі ўтраіх — высокія ды здаравякі, адзін у адзін, лоб у лоб.* Янкоўскі.

МЕ́ДНЫ ЛО́Б. *Адз. і мн. У ролі розных чл. ск. Разм. Пагард.* Тупы, абмежаваны ці занадта ўпарты чалавек. **Сін.**: алёша з батонамі; асёл маляваны; галава <і> два вухі; галава садовая; галава яловая; дубовая галава; конь божы; курыная галава; куст альховы; мех з саломай; пень асінавы; пустая галава. **Ант.**: светлая галава. *Там, дзе ён робіць расцяроб, знікае ўсё жывое... На тое ж ён — і медны лоб, стварэнне ў помсце злое.* Бачыла. *Спакон вякоў жа знаюць: там, дзе ўжо ўзяўся медны лоб, удач там не збіраюць.* «Полымя».

ПАГРЭЦЬ ЛОБ. Гл. пагрэць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ ЛОБ ПАД КУЛІ. Гл. падстаўляць.

ПАДСТАЎЛЯЦЬ <СВОЙ> ЛОБ. Гл. падстаўляць.

ПУСКАЦЬ КУЛЮ Ў ЛОБ *каму.* Гл. пускаць.

ПУСКАЦЬ САБЕ КУЛЮ Ў ЛОБ. Гл. пускаць.

У ЛО́Б. *Разм.* **1.** *Акал.* Прама, маючы непасрэдна перад сабой (атакаваць, выступаць, браць і пад.). *— Трэба абавязкова разграміць... Не чакаць... — Але як? — спытаўся Сакач. — У лоб іх не возьмем — узброеныя да зубоў.* Пестрак. *Вышыню не абмінуць! Яе трэба — хочаш не хочаш — браць толькі ў лоб.* Дамашэвіч. *Палітыка без хітравання — гэта атака ў лоб, Лара, гэта дарэмная трата сілы...* Мурашка.

2. *Акал.* Адкрыта і нічога не хаваючы, прамалінейна (гаварыць, вырашаць, пытацца і пад.). **Сін.**: адкрытым тэкстам; ва ўпор (у 2 знач.); вочы ў вочы (у 2 знач.); у адкрытую; у вочы *казаць;* у твар *гаварыць.* **Ант.**: за вочы (у 1 знач.). *Публіцыстычную, газетную тэму Купала вырашае ў адкрыта публіцыстычнай форме, у лоб, як у нас часта гавораць.* Бярозкін. *Зімавец ведаў крутую натуру дзеда, загаварыць адразу ў лоб не асмеліўся — павёў разведку...* Карамазаў.

3. *Азн. Разм.* Прамалінейны, адкрыты, бясхітрасны. *Барыс, давай адразу пачнём з пытання ў лоб: ты задаволены тым, што табою напісана, і тым, як гэта напісанае ацэнена крытыкай і літаратурным асяроддзем?* Л.Галубовіч. *Схацелася цэлага верша, і, магчыма, не такога адкрытага, як кажуць, не ў лоб, а каб у радках чулася штосьці прытоенае, прыхаванае, але каб захлёствала цалкам.* Баравікова.

ХОЦЬ <ТЫ> У ЛОБ СТРАЛЯЙ *каму.* Гл. страляй.

ШТО́ Ў ЛО́Б ШТО́ ПА ІЛБЕ́. *Акал. Разм.* Аднолькава, тое самае. **Сін.**: не кіем дык палкай; ці савой аб пень ці пнём аб саву.

ЛОБЕ • **НА ЛОБЕ НЕ НАПІСАНА** *ў каго.* Гл. напісана.

СЯМІ ПЯДЗЯЎ У ЛОБЕ. Гл. сямі.
Адзін **ЯК ВОКА Ў ЛОБЕ**. Гл. вока.

ЛОДАРА • **КОРЧЫЦЬ ЛОДАРА**. Гл. корчыць.

ЛОЖА • **ПРАКРУ́СТАВА ЛО́ЖА** *чаго. Мн. не ўжыв. Кніжн. У ролі розных чл. ск.* Мерка, пад якую сілком, штучна падганяюць ці прыстасоўваюць што-н. *Што да мяне, дык я цікавіўся і цікаўлюся рознымі школамі і напрамкамі, але асцерагаюся, каб не трапіць на пракрустава ложа іх тэорый.* Танк. *Сам я не вельмі люблю дзяліцца думкамі. I не таму, што яны ганебныя. Яны не лезуць у пракрустава ложа звычнага, прынятага...* Асіпенка. *Кепска, калі канцэпцыя падмяняецца пракруставым ложам, завуаліраваным пад прынцыповасць.* «ЛіМ».
УКЛАДАЦЬ У ПРАКРУСТАВА ЛОЖА *чаго.* Гл. укладаць.
УКЛАДВАЦЦА Ў ПРАКУСТАВА ЛОЖА. Гл. укладвацца.

ЛОКАЦЬ • **КУСАЦЬ СЯБЕ ЗА ЛОКАЦЬ**. Гл. кусаць.

ЛОКЦІ • **КУСАЦЬ <САБЕ> ЛОКЦІ**. Гл. кусаць.
РУКІ <ПА ЛОКЦІ> У КРЫВІ *ў каго.* Гл. рукі.

ЛОКЦЯ • **ПАЧУЦЦЁ ЛОКЦЯ**. Гл. пачуццё.

ЛОМАНАГА • **ЛОМАНАГА ГРОША** *не варта.* Гл. гроша.

ЛОМАНЫ • **ЛОМАНЫ ГРОШ ЦАНА** *каму, чаму.* Гл. цана.
НА <ЛОМАНЫ> ГРОШ. Гл. грош.
НІ НА ЛОМАНЫ ГРОШ *чаго.* Гл. грош.

ЛОМІЦЦА • **СТОЛ ЛОМІЦЦА** *ад чаго.* Гл. стол.

ЛОМЯЦЦА • **КОП'І ЛОМЯЦЦА** *з-за каго, з-за чаго.* Гл. коп'і.

ЛОПНІ • **ХО́ЦЬ <ТЫ́> ЛО́ПНІ (ТРЭ́СНІ)**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. Праст.* **1**. Нягледзячы ні на якія старанні, намаганні (не атрымліваецца што-н.). **Сін**.: хоць на кавалкі разрывайся; хоць памры; хоць разарвіся *каму* (у 2 знач.); хоць ты крыжам ляж; хоць ты што *каму. [Максім:] Трахімка слязу пусціў, і я не вытрываў, размасліўся, а там.. а там, хоць лопні, нічога не ведаю!..* Купала. — *Хоць ты тут лопні — усё роўна не заснеш!— зазлаваўся ён.* Бядуля. *Перад вечарам прыйдзецца раскапаць к хляву снег, а тады прынесці нанач каню струшанкі, бо адно сена даваць, дык гэта ж не хопіць да вясны, — дык хоць ты лопні, пакуль выганіш скаціну на папас.* Каваль. *Гэта праз масла! Біў-біў я яго, а яно не збіваецца, хоць трэсні.* Чарнышэвіч. *Усе неспакойна ўздыхалі, шасталі саломай і напэўна не адзін у адчаі паціху казаў: «Эх, сам ад сябе, халера, нікуды не ўцячэш, не схаваешся, хоць ты трэсні!..»* Карпюк.
2. Абавязкова, нягледзячы ні на якія цяжкасці, абставіны і пад. **Сін**.: кроў з носа, а; любой цаной; <усімі> праўдамі і няпраўдамі; хоць з калена вылämі; што б там ні было. *На простай мове гэта азначала для Дзяніса, што ён павінен хоць лопні сваімі рухамі ўкласціся ў намечаныя секунды, якія на таблічцы, як малітва, вісяць над станком.* Пестрак. *Стайню восенню да першых замаразкаў скончыць трэба хоць лопні.* Каваленка.

ЛОПНУЎ • *Муж* **АБ'ЕЎСЯ ГРУШ <І ЛОПНУЎ>**. Гл. аб'еўся.

ЛОЎЛЯ • **ЛО́ЎЛЯ РЫ́БКІ Ў МУ́ТНАЙ ВАДЗЕ́**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Функц. не зам. Неадабр.* Выгаднае выкарыстанне чыіх-н. цяжкасцей, няўдач і пад. *Мяцельскі называў гэтую тактыку лоўляй рыбкі ў мутнай вадзе, але пры Змітровічу не гаварыў*

нічога, бо не хацеў да часу падкрэсліваць, як разыходзіцца з ім у поглядах на асноўныя пытанні вытворчасці. Радкевіч.

ЛУБУ • Ліць, ліцца, лінуць **ЯК З ЛУ́БУ**. *Акал. Разм.* Вельмі моцным струменем, суцэльным патокам. Аб праліўным дажджы. **Сін.**: як з вядра; як з рэшата (у 1 знач.). *[Хлопцы] уткнуліся галовамі ў вуголле, распласталіся па зямлі. А на спіны іх ліўся дождж як з лубу.* Маўр. *У першы дзень ліў дождж як з лубу. Сумны, глядзеў у акно начальнік будоўлі.* Мыслівец. *Дождж, які перад гэтым ліў як з лубу, спачатку падрабнеў, затым перастаў зусім.* Сіняўскі.

ЛУЖУ • **САДЗІЦЦА Ў ЛУЖУ**. Гл. садзіцца.
САДЗІЦЬ У ЛУЖУ *каго.* Гл. садзіць.

ЛУЖЫНУ • **ПЛЯСНУЦЦА <ТВАРАМ> У ЛУЖЫНУ**. Гл. плюхнуцца.
САДЗІЦЦА Ў ЛУЖЫНУ. Гл. садзіцца.
САДЗІЦЬ У ЛУЖЫНУ *каго.* Гл. садзіць.

ЛУЗАЦЦА • **ЛУЗАЦЦА СА СКУРЫ**. Гл. вылузвацца.

ЛУЗГАЦЬ • **ЛУЗГАЦЬ ЯК АРЭШКІ** *што.* Гл. лускаць.

ЛУНАЦЬ • **ЛУНА́ЦЬ У ПАДНЯБЕ́ССІ (У НАДХМА́Р'І, У ЭМПІРЭ́ЯХ)**. *Незак. Функц. не зам. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Бясплённа марыць, не заўважаючы навакольнага. **Сін.**: будаваць паветраныя замкі. *Здаецца, з настаўнікам здарылася ў жыцці нешта надта благое, на ўсё ён глядзіць насмешліва, скептычна, думкамі лунае ў паднябессі, да класа, алгебры яму няма ніякай справы.* Навуменка. *[Русаковіч:] Ці не занадта змрочную карціну вы намалявалі? [Сухадольскі:] Я стаю на грэшнай зямлі, а не луною ў надхмар'і.* Крапіва. *Магчыма, падобныя пытанні і дакоры сапраўды не датычылі Валахановіча. Ён лунаў у эмпірэях і на зямлю адно спускаўся адпачываць.* Карпаў.

ЛУНЬ • **ЯК (ШТО) ЛУ́НЬ** сівы, белы. *Акал. Разм.* Зусім (сівы). **Сін.**: як голуб. *Увесь белы як лунь, ён сядзеў на абгарэлым бервяне на сваім папялішчы ў старым кажушку, схаваўшы рукі ў рукавы.* Пестрак. *Гасцей сустракае начальнік штаба злучэння Багун, маленькі, мітуслівы, увесь як лунь сівы.* Навуменка. *Сярод іх вылучаліся толькі Сядура Іван.. і валасны фельчар, увесь прапахлы ёдам, сівы як лунь дзед.* Лобан. *— Вот горачка, вот горачка, — цяжка ўздыхнула.. сівая што лунь бабка Параска.* Рыбак.

ЛУПІЦЬ • **ЛУПІ́ЦЬ СКУ́РУ (ШКУ́РУ, ДЗВЕ́ СКУ́РЫ, ТРЫ́ СКУ́РЫ)** *з каго. Незак. Разм. Неадабр.* **1**. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Моцна біць, лупцаваць каго-н. (звычайна дзяцей). **Сін.**: даваць волю рукам (у 1 знач.); лічыць зубы *каму, у каго;* палічыць рэбры *каму;* распускаць рукі (у 1 знач.). **ЗЛУПІЦЬ СКУРУ (ШКУРУ, ДЗВЕ СКУРЫ, ТРЫ СКУРЫ)** *з каго. Зак. «Ужо зноў нешта натварыў!— напала на яго маці. — Хай толькі прыйдзе бацька, ён з цябе скуру злупіць».* Машара. *[Сцяпан:] Ды з яго скуру трэба злупіць за такую выхадку!.. Ты яму патураеш, от ён і распусціўся.* Капусцін.

2. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці абстр. прадмета. Браць празмерна вялікую плату за што-н., абіраць каго-н. **Сін.**: драць скуру *з каго* (у 2 знач.). *Да рэвалюцыі тут людзі жылі бедна. Малазямелле душыла селяніна. Кожны крывічанін ненавідзеў уладу, якая лупіла з яго тры скуры.* Сергіевіч. **ЗЛУПІЦЬ СКУРУ (ШКУРУ, ДЗВЕ СКУРЫ, ТРЫ СКУРЫ)** *з каго. Зак. Заплаціш Халусту па вэксалю, бо ўсё роўна ён з цябе шкуру злупіць.*

Чарнышэвіч. *[Максім:] Дык што, пане камендант, хочаце з мяне ўжо дзве скуры злупіць: каб я і штраф заплаціў і яшчэ за штэмпель грошы аддаў?* Козел.

ЛУСКАЦЬ • **ЛУ́СКАЦЬ (ЛУ́ЗГАЦЬ) ЯК АРЭ́ШКІ (АРЭ́ХІ)** *што. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Лёгка спраўляцца з чым-н. У *такіх [белых] кашулях заўсёды хадзіў здаваць экзамены брат Вадзім. Лускаў іх як арэшкі, нязменна прыносячы адны пяцёркі.* Навуменка. *Такія міны на вучэбных занятках сапёр Брычкоўскі лузгаў як арэхі. Ён з заплюшчанымі вачамі даставаў з іх узрывальнікі.* «Звязда». *Сідараў, рашаючы красворд, усе пытанні як арэшкі лускае.* «Вожык».

ЛУСТА • **АДРЭЗАНАЯ ЛУСТА**. Гл. скіба.

ЛЫЖКА • **ЛЫ́ЖКА ДЗЁГЦЮ <У БО́ЧЦЫ МЁДУ>**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм. Неадабр.* Нязначная, але непрыемная дробязь, якая псуе што-н. добрае. *Асобныя дзялянкі далі нават па 550 цэнтнераў клубняў з гектара. Ды знайшлася лыжка дзёгцю — тыя самыя падмерзлыя 7 гектараў, з якіх сабралі.. па 160 цэнтнераў.* «Полымя». *Калі мастацкі густ здраджвае аўтару, «адзінае слова» ператвараецца ў лыжку дзёгцю.* «Настаўн. газ.» *На жаль, не абышлося без лыжкі дзёгцю. Па-першае, кніжка не зусім удала аформлена.. Па-другое, у кнізе зашмат памылак...* Левановіч. *І яшчэ адна славутая лыжка дзёгцю ў бочцы мёду. Праўда, тут вінаваты ўжо не аўтар, а работнікі кніжнага гандлю, якія цяпер вызначаюць тыражы выданняў...* Мальдзіс.

ЛЫЖЦЫ • **У ЛЫЖЦЫ ВАДЫ ЎТАПІЦЬ** *каго.* Гл. утапіць.

ЛЫЖЫ • **ВАСТРЫЦЬ ЛЫЖЫ** *куды, адкуль.* Гл. вастрыць.

ЛЫКА • **ВО́ЎЧАЕ ЛЫ́КА**. *Мн. не ўжыв. У ролі розных чл. ск. Разм.* Ваўчаягада (daphne L.) — ядавітая кусцікавая расліна з лілова-ружовымі кветкамі. *Густыя зараснікі ляшчыны і воўчага лыка праглынулі іх [дзяцей].* Караткевіч. *Набракалі пупышкі, цвілі алешыны і арэшнік, зацвітала воўчае лыка, за ліловыя кветкі названае ласкава і дакладна — лясны бэз.* Карпаў.

ЛЫКА НЕ ВЯЖА. Гл. вяжа.

ЯК ЛЫКА ПРАДАЎШЫ. Гл. прадаўшы.

ЛЫКАМ • **АДНЫМ ЛЫКАМ ШЫТЫЯ**. Гл. шытыя.

ЛЫКАМ ШЫТЫ. Гл. шыты.

НЕ ЛЫКАМ ШЫТЫ. Гл. шыты.

ЛЫНДЫ • **БІЦЬ ЛЫНДЫ**. Гл. біць.

ЛЫПАЦЬ • **ЛЫ́ПАЦЬ ВАЧА́МІ (-Ы́МА)**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. **1**. Бяссэнсава, тупа глядзець (ад разгубленасці, здзіўлення, страху і пад.). *— Чаго лыпаеш вачыма? Пазбаўляю цябе чына! — крыкнуў цар.* Вітка.

2. Маўчаць, не разумеючы, не ведаючы, што сказаць, як адказаць. *— Вось на сход у мястэчка прыйдзецца ісці ў чацвер. Выставіла ты мяне тады дэлегаткай. — Дык і пойдзеш, што там такое. — І буду, як баран, вачыма лыпаць.* Крапіва. *Вось і атрымаеш «высокі ўраджай!» Лыпай тады вачыма перад людзьмі, што не выканалі сваё абавязацельства...* Рылько.

ЛЫПНУЦЬ • **ЛЫ́ПНУЦЬ ВАЧА́МІ (-Ы́МА, ВО́КАМ)**. *Зак. Аднакр. да* лыпаць вачамі. *Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн са знач. асобы. **1**. Бяссэнсава, тупа глянуць (ад разгубленасці, здзіўлення, страху і пад.). *Аўстрыец ад нечаканасці лыпнуў вачыма, нешта хутка-хутка загаманіў па-нямецку, замахаў рукамі і сунуўся да хлопца.* Быкаў.

2. Замоўкнуць, не разумеючы ці не ведаючы, што сказаць, як адказаць. *Чыноўнік толькі лыпнуў вокам і павярнуўся к дзядзьку бокам ды водзіць пёркам па «бумазе»*... Колас.

ЛЫС • **<І> НЕ ЛЫ́С**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці адуш. прадмета. Ніяк не рэагуе, не звяртае ніякай увагі на што-н. **Сін**.: і вокам не вядзе; і вухам не весці; <і> у вус <сабе> не дзьмуць; не шманае; хоць бы хны (у 1 знач.); хоць бы што (у 1 знач.). *Вось і гадай аб заработку — усё забраў пан і не лыс.* Колас. *А Грамабой — што ён цяпер скажа? Ён рад, што ёсць на каго скласці віну. Усё роўна як пад руку тарканув, а сам і не лыс.* Крапіва. *[Цімок:] Ён тут лесніка аднаго забіў. А ён і не лыс: жыве сабе, па сушнях ды па пільнях перахоўваецца.* Лобан.

ЯК <І> НЕ ЛЫ́С. *Акал. Разм.* Быццам нічога не здарылася; не зважаючы на тое, што адбылося. **Сін**.: як ні ў чым не бывала; як нічога не было. *Сашка як і не лыс зусім нечакана зноў з'явіўся да хлопцаў з другога канца вуліцы.* Машара. *Пачуў дзед, схамянуўся, хуценька бомбы схаваў за пазуху і як не лыс Міколку падміргнуў.* Лынькоў.

ЛЫСАГА • **ЧОРТА ЛЫСАГА**. Гл. чорта.

ЛЫСАМУ • **ВЫДРАЦЬ ЛЫСАМУ ВАЛОССЕ**. Гл. выдраць.

ЛЫСЫ • **ЧОРТ ЛЫСЫ**. Гл. чорт.

ЛЫТКІ • **ЖЫ́ДКІ ЛЫ́ТКІ** *ў каго. Адз. не ўжыв. У безас. ужыв. Прост.* Не хапае сіл, здольнасцей зрабіць, ажыццявіць што-н. **Сін**.: аслаблі гайкі *ў каго* (у 2 знач.); кароткі завароткі *ў каго, чые;* кішка тонкая *ў каго;* кораткі пяты *ў каго;* не адтуль растуць рукі *чые, у каго;* пораху не хапае *ў каго;* рукі кароткія *ў каго. — Прэч адсюль! Каб духу твайго не было! — Не ты мяне сюды паслаў, не ты і прагоніш... А толькі, дзед, супраць прагрэсу не папрэш. Жыдкі лыткі! І ў цябе, і ў тваіх кляч!* «Полымя».

ЛЫТКІ ДРЫЖАЦЬ *у каго.* Гл. калені.

ЛЬВІНЫ • **ЛЬВІНЫ ЗЕЎ**. Гл. зеў.

ЛЬЕ • **ДОЖДЖ ЗА КАРАК НЕ ЛЬЕ**. Гл. дождж.

ЛЬЕЦЦА • **КРОЎ ЛЬЕЦЦА** *дзе, чыя, за каго, за што.* Гл. кроў.

ЛЮБА • **ЛЮ́БА-ДО́РАГА**. *Акал. Разм.* Вельмі добра, вельмі прыемна. **Сін**.: будзь-будзь (у 1 знач.); будзь здароў (у 1 знач.); дай бог (у 1 знач.); дай бог кожнаму (у 2 знач.); дзякуй богу (у 1 знач.); за маё-маё (у 1 знач.); за маліну (у 2 знач.); з бляскам (у 1 знач.); кум каралю <і сват міністру> (у 3 знач.); на дзіва (у 2 знач.); на поўнае вока; на пяць з плюсам; на славу (у 1 знач.); на ўсе сто (у 2 знач.); на яць (у 1 знач.); разлюлі-маліна (у 2 знач.); слава богу (у 1 знач.); хвала богу (у 1 знач.); хоць куды (у 2 знач.); што трэба (у 1 знач.); як не трэба лепш. — *Прагуляцца ў бліжэйшы лясок.. і там правесці дзень. Люба-дорага! — Люба-дорага, але не ўсім.* Гурскі. *У цябе свая дарога, Юрок. З тваімі здольнасцямі інжынерам будзеш, што люба-дорага!* Карпюк. *На ўроках ён [Смык] не слухаў настаўнікаў, рабіў толькі разумныя вочы, каб думала што слухае, а сам увесь час пад партай «прывучаў» свае буркі быць гармоністымі. Выйшла люба-дорага паглядзець.* Сяркоў.

ЛЮБІМАГА • **САДЗІЦЦА НА СВАЙГО <ЛЮБІМАГА> КАНЬКА**. Гл. садзіцца.

ЛЮБОЙ • **ЛЮБОЙ ЦАНОЙ**. Гл. цаной.

ЛЮДЗЕЙ • **НА ЛЮДЗЕЙ ПАГЛЯДЗЕЦЬ І СЯБЕ ПАКАЗАЦЬ**. Гл. паглядзець.

ПРЫ ЦАРУ ГАРОХУ КАЛІ (ЯК) ЛЮДЗЕЙ БЫЛО ТРОХУ. Гл. цару.

ЛЮДЗІ • **ВЫБІВАЦЦА Ў ЛЮДЗІ**. Гл. выбівацца.

ВЫВОДЗІЦЬ У ЛЮДЗІ *каго.* Гл. выводзіць.

ВЫХОДЗІЦЬ У ЛЮДЗІ. Гл. выходзіць.

ІСЦІ Ў ЛЮДЗІ. Гл. ісці.

ЛЮ́ДЗІ НО́Ч РАЗБЯРУ́ЦЬ (РАСХО́ПЯЦЬ). *У безас. ужыв. Разм.* Не будзе калі паспаць з-за чаго-н. — *Можна пачынаць, а то пакуль мы збяромся, дык людзі ноч разбяруць, — адказалі некалькі галасоў.* Крапіва. *[Адась:] Ну, пойдзем адсюль, бо зараз і ноч разбяруць людзі.* Козел. — *Браточкі, — гукаў Нічыпар, — гэта ж людзі ноч расхопяць, а мы ўсё спрачаемся...* Чарот.

НА ЛЮ́ДЗІ. *Акал. Разм.* У кампанію з іншымі, туды, дзе прысутнічаюць іншыя (ісці, выйсці, паказвацца і пад.). *Дагэтуль ён [Пятро] неяк саромеўся паказвацца на людзі, а тут смела пайшоў па вуліцах вёскі, заглядваючы ў вокны.* Шамякін. *Хадзіць [хворы] стараўся загуменнямі, каб не дужа вытыркацца на людзі.* Гіль. *[Лука:] Не магу з імі. Сорам перад калгасам. На 1 Мая нават на людзі саромеўся выйсці.* Марчук.

ПАЙСЦІ Ў ЛЮДЗІ. Гл. пайсці.

У ЛЮ́ДЗІ *аддаваць, выпраўляць, ісці* і пад. *Устар. Акал. Разм.* На работу па найму; у парабкі. *Роднай матцы сэрца ў грудзях злёгку затраслося: «Ці не хоча аддаць у людзі?» — у думках пранеслося.* Колас. *[Маці] усё адкладала, усё чакала якой перамены. А потым і сына выправіла ў людзі. Засталася ў сваёй хаце адна.* Гарэцкі. *З самага ранку сабрала Ніна свой клунак, надумалася сёння пайсці ў горад... А можа, і выйдзе што, мо лепей будзе, калі пойдзе ў людзі.* Галавач.

ЛЮДЗЬМІ • **ЛЮДЗЬМІ ЗВАЦЦА**. Гл. звацца.

ЛЮДЗЯМ • **НІ САМОМУ ПАГЛЯДЗЕЦЬ НІ ЛЮДЗЯМ ПАКАЗАЦЬ**. Гл. паглядзець.

ЛЮДЗЯХ • **НА ЛЮДЗЯ́Х**. *Акал. Разм.* У кампаніі з іншымі, сярод людзей (бываць, паводзіць сябе і пад.). **Сін.**: у міру. *З Славай разам яна [Зося] старалася часцей бываць на людзях — гэта была ёй разрыўка.* Чорны. *Жывучы тут калісьці, Андрэй, вядома, спрабаваў змагацца з бязладдзем, угаворваў і паказваў прыкладам, як сябе паводзіць на людзях і дома.* Брыль.

ЛЮДСКОГА • **ПАЎТАРА ЛЮДСКОГА**. Гл. паўтара.

ЛЯГЧЭЙ • **ЛЯГЧЭ́Й НА ПАВАРО́ТАХ**. *Вык. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Будзь асцярожны ў выказваннях ці ўчынках. Як папярэджанне, перасцярога. — *Што ў вас асталося цяпер? — Паўтара дзесятка вось гэтых абібокаў. — Ну, ты памалу, лягчэй на паваротах! — агрызнуўся Сомік.* Лынькоў. — *Таты з папругай няма на цябе. Каб узяў галаву паміж ног ды ўсыпаў добры перабор... — Ну, ну, лягчэй на паваротах!* Брыль. *Я табе не Леначка, са мной лягчэй на паваротах...* Новікаў. — *З людзьмі табе нельга! — Ты давай лягчэй на паваротах! — павысіў голас Юзік, зараз па-сапраўднаму раззлаваўшыся.* Кажадуб.

ЛЯД • **НА ЯКІ́ ЛЯ́Д** *каму хто, што. Акал. Прааст.* Навошта, для чаго. **Сін.**: да д'ябла (у 3 знач.); на ліха; на халеру; на хваробу; на храна; на чорта; на які хрэн; на які чорт; на якога чорта; на якое ліха; на якую трасцу; на якую халеру; якога ліха (у 1 знач.); якога ражна (у 1 знач.); якога хрэна (у 1 знач.); якога чорта (у 1 знач.). — Спытайся спачатку, ці прымем мы цябе, — не сунімаўся Юрка. — Праўда, хлопцы? На які ляд нам чужыя патрэбны. Асіпенка. *На які ляд мне гэтая абстрактнасць? Я маю справу не з наро-*

дам, а з Паўловічам, Сцёпкам, з самім сабой, нарэшце. Радкевіч. — Вось бы мне такую машыну, хоць на паўмесяца. — На які ляд яна табе? — спытаўся Максім. Кудравец. — Хату хоць дарабіў? — Дарабіў... На які ляд яна мне здалася толькі. Казько. *На які ляд ёй тая работа? Што, есці не хапае?* Гіль. *А ўсё ж, хлопцы, на які ляд вам кухарка?* Масарэнка.

ЛЯДНІ • **ЯК ЛЯДНІ́**. *Абл. У знач. прэдык. азн. Разм.* Вельмі халодныя (рукі, ногі). *Быў дождж, сцюдзёна, я туляўся па надвор'ю. Дворнічыха ратавала. Яна ўзяла, грэла, гарбатай паіла. — Ногі як лядні... Дзеткі мае...* Гарэцкі. [Лядзень (мн. лядні) — лядзяк. *Лепешаў*, с. 89: як лядні.]

ЛЯЖ • **ХО́ЦЬ ТЫ́ КРЫ́ЖАМ ЛЯ́Ж**. *Толькі ў гэтай форме. Акал. Разм.* Нягледзячы ні на якія старанні, намаганні; што ні рабі (не атрымліваецца што-н.). **Сін.**: хоць на кавалкі разрывайся; хоць памры; хоць разарвіся *каму* (у 2 знач.); хоць ты лопні (у 1 знач.); хоць ты што *каму*. *Вось гэтакі быў аб'ездчык. Прычэпіцца, гад, дык хоць ты крыжам ляж, а не зліт уецца.* Лёсік.

ЛЯЖАЧАГА • **ЛЯЖАЧАГА НЕ Б'ЮЦЬ**. Гл. б'юць.
НЕ БІ ЛЯЖАЧАГА. Гл. бі.

ЛЯЖАЦЬ • **ЛЯЖА́ЦЬ НА БАКУ́**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Нічога не рабіць, гультаяваць. **Сін.**: абіваць бакі (у 2 знач.); адлежваць бакі (у 2 знач.); акалочваць (акалачваць) грушы <з вербаў>; біць байды; біць бібікі; біць лынды (у 1 знач.); біць тылылы; брынды біць; валяць дурня (у 2 знач.); вераб'ям дулі паказваць; ганяць сабак <*па чым*>; корчыць гультая; лічыць варон (у 2 знач.); пляваць у столь; сабакам сена касіць (у 1 знач.); сачка давіць. — *Трэба чарвяка замарыць, — абазваўся і ён [Іван]. — Не ляжалі ж на баку — на цэлы стог палажылі травы...* М.Капыловіч. — *А суседзі твае там як? — Ды і суседзі на баку не ляжаць.* Ермаловіч. — *Можа, яно і лягчэй будзе.. — разважае бабка. — Але я з такім, як Сапун Якаў, не хачу рабіць у тым калгасе, бо я буду надрывацца, а ён ляжацьме на баку або ў карчме сядзецьме...* Каліна.

ЛЯЖА́ЦЬ НА ПАВЕ́РХНІ. *Незак. Функц. не зам.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. **Сін.**: на паверхні. Быць у такім стане, што няцяжка заўважыць, выкарыстаць, усвядоміць. *Пісаць пра тое, што, як кажуць, ляжыць на паверхні, што з'яўляецца вельмі ўжо відавочным, не варта. Сумны будзе такі твор.* Шамякін. *Дзіўна, але чамусьці благое само лезе ў вочы. Яно ляжыць на паверхні. Зотое добрае як бы схавана ў чалавеку.* Асіпенка. *Аўтар гатоў прапанаваць чытачам заняцца падлікамі, зыходныя дадзеныя для якіх ляжаць на паверхні.* «Звязда».

ЛЯЖА́ЦЬ НА ПЛЯЧА́Х *чыіх, каго. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Быць прадметам чыіх-н. клопатаў. **Сін.**: вісець на плячах (у 2 знач.). *Вынаходства рабілася нібы калектыўным. Але ўсё роўна асноўная частка работы ляжала на Андрэевых плячах.* Шахавец. *Яна ж нас усіх павыгадоўвала, была для нас не толькі за сястру старэйшую, але і за матку. Уся ж тады работа на яе плячах ляжала...* Чорны.

ЛЯЖА́ЦЬ НА СЭ́РЦЫ *ў каго, каму. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Быць прадметам затоеных турбот, пастаяннай трывогі, роздуму і пад. *Банадыся ж бы й не дбала, ёсць жаніх ёй ці няма, толькі іншы раз, бывала, нойдзе нейкая дума, і на твар бы клопат ляжа, цень па вочках прабяжыць, але й мацеры не скажа, што на сэрцы тым ляжыць.* Колас. *Я сам — інжынер па прафесіі.. і мне на сэрцы ляжыць, што ў павеце няма дарог.* Пестрак.

ЛЯЖА́ЦЬ ПАД СУКНО́М. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Заставацца без увагі, без разгляду, рэалізацыі. *Затым я напісаў заяву... Але заява ляжыць пад сукном. Калі ласка, дапамажыце разабрацца.* «Звязда». *Пяць гадоў.. аблвыканком і міністэрства.. ніяк не могуць дамовіцца, якой будаўнічай арганізацыі даручыць рэканструкцыю будынкаў, і гатовая праектна-каштарысная дакументацыя ляжыць пад сукном.* «Вожык».

ЛЯЖА́ЦЬ У <СЫРО́Й> ЗЯМЛІ́ (ЗЯМЕ́ЛЬЦЫ, ПЯСКУ́). *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Быць мёртвым; быць пахаваным. **Сін.**: загрымець касцямі (у 1 знач.); злажыць <свае> косці; знайсці сабе магілу *дзе;* класці галаву *за каго, за што дзе;* легчы касцьмі (у 1 знач.); легчы трупам; навярнуць галавой; накладваць галавой; памінай як звалі (у 1 знач.); парыць зямлю; парыць косці *дзе;* парыць у зямлі косці, спаць вечным сном; спаць у сырой зямлі; яму засквaрыць. — *Ах, Ігнат, Ігнат, шчаслівейшы ты за нас, ляжыш у сырой зямлі і нічога не бачыш, — гаворыць сама сабе Аўдоцця.* Пестрак. *[Ярашэвіч:] Ну, тады і я буду гаварыць з табою ад імя майго пакалення. Улічы: палова нас ляжыць у сырой зямлі і я буду гаварыць ад іх імя.* Васілеўскі. *[Агата:] Унучак мой любы! Пакутнік мой... Ляжыш ты, саколік, у сырой зямельцы...* Крапіва. *Каму ляжаць у зямлі, а каму пашэнціла нават і прыфранціцца: глядзі, які ладны, нібы дэсантнік.* Быкаў. *Калі ўжо бацьку яе [Амілі] вайна забрала, колькі ўжо гадкоў Адаська, чалавек яе, у зямлі ляжыць...* Лялько. *У купца-малайца купчанят цэлы куш. — А дзе ж ваша матка? — Ляжыць у пяску.* Бічэль-Загнетава.

ЛЯЖЫЦЬ • **ДРЭ́ННА (КЕ́ПСКА) ЛЯЖЫ́ЦЬ (ЛЯЖА́ЛА)**. *У знач. безас. вык. дадан. часткі. Разм.* Лёгка можна забраць, прысвоіць, украсці. — *Гадоў пад шэсцьдзесят будзе, а лазіць па яблынях, як малпа, — сказаў Сцяпан. — І ўсё з-за чаго? Каб узяць сабе тое, што дрэнна ляжыць...* Дайнека. *[Сіпак] не прапускаў зручнага выпадку, каб цягнуць з калгаса ўсё, што часам дрэнна ляжала.* Лынькоў. *Апошнія гады ён [Бугед] матаўся з месца на месца, шукаў, дзе праца лягчэй, а рубель даўжэй. Краў, што кепска ляжала.* Шыцік.

ДУША́ НЕ ЛЯЖЫ́ЦЬ *чыя, у каго, каго.* Гл. душа.

КА́МЕНЕМ ЛЯЖЫ́ЦЬ (ЛЯЖА́ЛА) НА СЭ́РЦЫ (НА ДУШЫ́) *чым. Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. абстр. прадмета. Выклікае вялікія пакуты. *Косцік заўважыў: Карзюкоў твар у вялікім смутку. Каменем на яго сэрцы ляжала, напэўна, Марысіна гора.* Баранавых. *[Фартушнік] уздыхнуў і вельмі выразны зрабіў выгляд, што яму цяжка гаварыць пра тыя рэчы, якія каменем ляжаць на Хурсавай душы.* Чорны. *Гачык, нечакана для самога сябе выказаўшы тое, што каменем ляжала на душы, здавалася, паспакайнеў, змрочна ўзіраўся на вокны хат.* Левановіч.

ЛЯЖЫЦЬ АДБІТАК *чаго на чым.* Гл. пячаць.

ЛЯЖЫЦЬ ПЯЧАЦЬ *чаго на чым.* Гл. пячаць.

ЛЯЗА • **НА ВАСТРЫІ ЛЯЗА**. Гл. вастрыі.

ЛЯЗЕ • **ХАДЗІЦЬ ПА ЛЯЗЕ**. Гл. хадзіць.

ЛЯЙЧЫНА • **ЛЯЙЧЫ́НА (ЛЕ́ЙЧЫНА) ПАД ХВО́СТ ПАПА́ЛА (ПАПАДЗЕ́; ТРА́ПІЛА, ТРА́ПІЦЬ)** *каму. У безас. ужыв. Праст. Неадабр.* Хто-н. вядзе сябе вельмі неўраўнаважана, праяўляе ўпартасць, самадурства. *Ну, то што там у цябе з жонкай? Расказвай. Што там ёй ляйчына зноў пад хвост папала.* «Маладосць». *Разумны ты ды малайчына да той пары, пакуль ляйчына не пападзе табе пад хвост...* Крапіва. *Сёння такая ахвота ў вас, а заўтра, глядзіш, другая. А раптам вам лейчына якая пад хвост трапіць?* Чыгрынаў.

ЛЯЛЬКА • **ЧО́РТАВА ЛЯ́ЛЬКА**. *Часцей адз. Звычайна ў ролі зваротка ці прыдатка. Праст.* Часцей ужыв. як лаянкавы выраз. Гарэза, капрызнік. Звычайна пра жанчыну. *Як скончыўся вальс, Кандрат Сідаравіч адышоў убок і скрыгатнуў зубамі: пачакай жа, чортава лялька, пабачу, што ты пасля заспяваеш!* Лупсякоў. *— А як жа, тата! Мяне ж так вучаць! Дома... У школе... — Пакінь крыўляцца, чортава лялька!* Шамякін. *Яна адбеглася, і ён зразумеў, што не дагоніць яе. Тады ён раззлаваўся. Чортава лялька, нават дакрануцца да яе нельга!* Асіпенка.

ЯК ЛЯ́ЛЬКА. *Вык. і азн. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, адуш. ці канкр. прадмета. Вельмі прыгожы, прывабны. *Кароўкі вашыя ідуць. Адна ў адну, няўрокам кажучы, як лялькі..* Брыль. *Дамок быў трэці ад ракі з правага боку, абмаляваны і пафарбаваны. Як лялька дамок.* Лобан. *А прыжывешся, па сваёй спецыяльнасці-кваліфікацыі рабіць пойдзеш, збяром помачы і хату табе як ляльку адгрукаем.* Грахоўскі. *Ды ў мяне, Сцяпан Міронавіч, коні будуць як лялькі!* Рылько. *Гародзік — як лялька, проста рай з яго маленькі зрабіў. Памідоры, гурочкі, сад — голле ломіцца...* Ракітны.

ЛЯМАНТ • **<МА́РНЫ> ЛЯ́МАНТ (ГО́ЛАС) У ПУСТЫ́НІ**. *Мн. не ўжыв. Часцей вык. Кніжн.* Дарэмныя заклікі да чаго-н., якія застаюцца без увагі. *А я нічым не магу дапамагчы вечнасці, акрамя вечнага паўтарэння аднаго і таго ж, вечнага закліку да сумлення братоў. Заклікання, якое часам бывае марным лямантам у пустыні.* Караткевіч. *Развагі і довады Янінага дзеда былі голасам у пустыні.* Ветах.

ЛЯМКУ • **ЦЯГНУЦЬ ЛЯМКУ** <*каго, чаго*>. Гл. цягнуць.

ЛЯМПАЧКІ • **ДА ЛЯ́МПАЧКІ** *каму. Праст. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы, канкр. ці абстр. прадмета. Абсалютна нічога не значыць для каго-н., не заслугоўвае ніякай увагі. **Сін.**: да аднаго месца *каму*; да фені *каму*; ні ішоў <і> ні ехаў *каму;* па барабану *каму;* трын-трава *для каго, каму. Не сцерпіць малады чытач: «Расчуліўся без дай прычыны. А мне да лямпачкі, прабач, твой дзедаўскі кажух аўчынны!»* Вітка. *Гэтыя ж, як ты кажаш, жэўжыкі табе да лямпачкі.* Праскураў. *[Ганчар:] Спяшаешся ў Маскву, каб скарыстаць там усё для сваёй карысці. Дзяржаўная справа — табе да лямпачкі.* Маўзон. *[Эма] адчувае, што сваім маўчаннем Сярожа як бы хоча ёй сказаць: «А да лямпачкі мне тваё піяніна...»* Гігевіч.

ЛЯП • **ЦЯП ДЫ ЛЯП**. Гл. цяп.

ЛЯСКАЦЬ • **ЛЯ́СКАЦЬ ЗУБА́МІ**. *Незак. Праст.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Адчуваць моцны голад; недаядаць, галадаць. **Сін.**: класці зубы на паліцу; смактаць лапу; сядзець на хлебе і <на> вадзе. *Напрадвесні кожнаму гаспадару карціць такі клопат. Не прапала [жыта] — будзеш з хлебам і да хлеба, сапрэла ці змерзла — будзеш ляскаць сам зубамі, будзе без вобмешкі і быдла.* Далідовіч. [Васіль:] *Век зубамі.. ляскаць будзе ды голым целам свяціць!..* Мележ.

ЛЯСНУЦЦА • **ЛЯСНУЦЦА <ТВАРАМ> У ЛУЖЫНУ**. Гл. пляснуцца.

ЛЯСЫ • **ПАТАЧЫЦЬ ЛЯСЫ** <*з кім*>. Гл. патачыць.

ТАЧЫЦЬ ЛЯСЫ <*з кім*>. Гл. тачыць.

ЛЯТАЦЬ • **ВЫСО́КА ЛЯТА́ЦЬ**. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Займаць значнае становішча ў жыцці, грамадстве. **Ант.**: мелка плаваць (у 2 знач.). **ВЫСОКА ЎЗЛЯЦЕЦЬ**. *Зак. Віктар глядзеў на пешчаны прыгожы твар Яцэнкі і думаў: «Яму доб-*

ра. Усё ў яго гладка. Мусіць, толькі крыху старэйшы за мяне, а глядзі ж ты, як высока ўзляцеў — начальнік поезда!» Кобец-Філімонава.

ЛЯТУ • **ЛАВІЦЬ НА ЛЯТУ** *што*. Гл. лавіць.

НА ЛЯТЎ. *Акал. Разм.* Тут жа, адразу. **Сін**.: з ходу (у 2 знач.); на хаду (у 2 знач.). — *Што ж, нам ці што ў партызаны ісці? — запытаў Кандрат. Разважлівы Бруй на ляту падхапіў думку: — А ты кажаш праўду. Не пашкодзіла б нам сваіх партызанаў мець.* Колас. *Вейс.. прызвычаіўся да ліслівых позіркаў увішных падначаленых, якія гатовы кожную хвіліну падхапіць на ляту тваю думку, намёк.* Лынькоў.

ХАПАЦЬ НА ЛЯТУ *што*. Гл. хапаць.

ЛЯТУЧАЯ • **ЛЯТУЧАЯ МЫШ**. Гл. мыш.

ЛЯЦЕЦЬ • **ЗАВЫСÓКА ЛЯЦÉЦЬ**. *Незак. Разм. Неадабр.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Трымаць сябе высакамерна, фанабэрыста. **Сін**.: драць нос; задзіраць хвост; капыліць нос; несці сябе высока; паднімаць хвост; распускаць <павіны> хвост; хварэць на пана (у 2 знач.).

ЛЯЦÉЦЬ НА КРЫ́ЛАХ. *Незак. Разм.* Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы. Вельмі хутка і з вялікай радасцю бегчы, ехаць куды-н. *Леанора хутка вярнулася і паведаміла з тым жа дзіўным смяшком: — Ветка ляціць на крылах.* Шамякін. *Дамоў Саша ляціць на крылах.* Навуменка. **ПАЛЯЦЕЦЬ НА КРЫЛАХ**. *Зак. — Мяне пасылаюць у Маскву... — Гэта ж каб мяне, я паляцела б на крылах...* Гурскі. *— А табе хочацца дамоў? — Каб мог, здаецца, на крылах паляцеў бы...* Левановіч.

ЛЯЦІЦЬ • **<ТОЛЬКІ> ПУХ ЛЯЦІЦЬ** *ад каго, з каго*. Гл. пух.

ЛЯЦЯЦЬ • **<УСЕ> ШЫШКІ ЛЯЦЯЦЬ** *на каго*. Гл. шышкі.

ЛЯШЧА • **ДАЦЬ ЛЯШЧА**. Гл. даць.

ЗАПУСКАЦЬ ЛЯШЧА. Гл. запускаць.

ДАВЕДАЧНАЕ ВЫДАННЕ

Лепешаў Іван Якаўлевіч

Слоўнік фразеалагізмаў

У 2 тамах

Том 1

А—Л

Рэдакцыйная падрыхтоўка выдання:

А.М.Коршак, Г.М.Малей, І.М.Маркава, Т.Ф.Рослік, І.Л.Чэбан

Мастак *Г.А.Касцючэнка*

Мастацкі рэдактар *І.А.Грынь*

Карэктары: *В.А.Кульбіцкая, Д.Дз.Лемехава, В.М.Чудакова*

Камп'ютэрная падрыхтоўка выдання: *Р.У.Дзявочка, Н.М.Зубкевіч, І.М.Кузьмянкова, Н.У.Мітраховіч, Т.М.Саленік, А.Л.Шалканаўцава*

Падпісана да друку 27.2.2008. Фармат 70 × 100 1/16. Гарнітура Ньютан. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 54,6. Ум. фарб.-адб. 56,55. Ул.-выд. арк. 62,16.
Тыраж 2000 экз. Заказ 707.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь. ЛИ № 02330/0131958 ад 25.5.2007 г. Рэспубліка Беларусь. 220012, Мінск, завулак Калініна, 16.

Надрукавана з дыяпазітываў заказчыка ў Адкрытым акцыянерным таварыстве «Паліграфкамбінат імя Я.Коласа». Рэспубліка Беларусь. 220600, Мінск, вул. Чырвоная, 23.

Лепешаў, І.Я.

Л 48 Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 1. А—Л / І.Я.Лепешаў. — Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П.Броўкі, 2008. — 672 с.

ISBN 978-985-11-0403-7.

У слоўніку даецца апісанне каля 7 тысяч фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Кожны з іх атрымлівае граматычную, стылістычную і семантычную характарыстыку. У апошнюю ўваходзяць тлумачэнне фразеалагізма, адлюстраванне яго мнагазначнасці, варыянтнасці, сінанімічнай і антанімічнай сувязей. Слоўнік прызначаны для спецыялістаў-мовазнаўцаў, пісьменнікаў, журналістаў, настаўнікаў, студэнтаў, усіх, хто цікавіцца беларускай мовай.

УДК 808.26(091)(038)
ББК 81.2(4Беи)